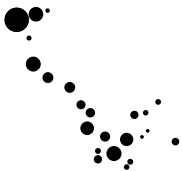




**LOGORI
I DRUGA MJESTA
ZATOČENJA ZA VRIJEME
RATA U BIH
1992–1996. GODINE**

LOGORI I DRUGA MJESTA ZATOČENJA ZA VRIJEME RATA U BIH 1992–1996. GODINE



ЦЕНТАР
ЗА ДЕМОКРАТИЈУ
И ТРАНЗИЦИОНУ
ПРАВДУ



Helsinki Association
"Helsinki grupa za demokratiju"
"Helsinki Association"
"Traditional Justice, Accountability and
Reconciliation in Bosnia and Herzegovina"



REKOM
mreža pomirenja

UVOD

Pred vama je prva knjiga iz serije publikacija o zatočeničkim objektima u Bosni i Hercegovini od početka 1992. do aprila 1996. godine. Prema podacima iz više izvora, uključujući evidencije udruženja logoraša, publikacije, knjige i medijske izvještaje, od početka 1992. do sredine 1996. funkcionisalo je oko 1.500 logora i drugih zatočeničkih objekata, od 24 sata do nekoliko godina. U ovoj knjizi prikazana su 322 logora i druga zatočenička mjesta u 15 opština, u kojima je bilo zatočeno najmanje 15.000 muškaraca, žena, djece, starijih osoba, bolesnih i ranjenih. Stotinu dvadeset sedam zatočeničkih objekata prikazano je na osnovu presuda Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu, Vrhovnog suda Norveške, sudova u Hrvatskoj, Suda BiH, kantonalnih sudova u BiH i Višeg suda u Beogradu, a ostalih 195 na temelju 524 izjave bivših logoraša, 78 medijskih izvještaja, 57 publikacija, 42 knjige i više desetina izvještaja međunarodnih i regionalnih organizacija za ljudska prava.

Sudski utvrđene činjenice i podaci prikupljeni terenskim istraživanjem pokazuju da su za vrijeme rata u BiH strane u sukobu zatočavale u većem broju civile nego vojnike: muškarci i žene, intelektualci, članovi političkih partija, predratni zaposlenici državnih institucija hapšeni su u gradovima, u kućama, stanovima, na poslu, na ulicama i u skloništim; seljaci su zarobljavani u šumama gdje su se skrivali, odakle su odvođeni u sela pod kontrolom vojske koja ih je zarobila, i korišteni u razmjenama za zarobljene vojnike i poginule borce.

Za zatočavanje su korišteni predratni zatvori, prostorije za pritvor, kancelarije stanica javne bezbjednosti, SUP-a, Teritorijalne odbrane, barake JNA, hangari, skladišta, hoteli, moteli, robne kuće, saloni namještaja, restorani, fabrike, autobuske stanice, garaže, teretni vagoni, domovi JNA, vojni šator, rasadnici, sušionice, zemunice, osnovne škole, gimnazije, srednjoškolski centri, sportske dvorane, domovi kulture, fakulteti, studentski domovi, domovi zdravlja, bolnice, vojne ambulante, nogometni i rukometni stadioni, mrtvačnica na gradskom groblju Sutina, diskoteka, Rudnik uglja (Stanari), zadružni domovi, slastičarnice, privatne kuće, podrumi, štale, dvorišta, sela (Ševarlije, Gornji Pridjel, Sjenina u Doboju), šupe i drugi prostori i objekti koji nisu imali ni minimalne uslove za boravak osoba lišenih slobode i ratnih zarobljenika.

Stražari su po naređenju nadređenih izvodili zatočene muškarce da skupljaju ljudske leševe, kopaju grobna mjesta i ukopavaju leševe, kopaju rovove i tranšeje, često pod vatrom, uređuju borbene položaje, iznose stvari iz napuštenih kuća, skidaju krovove i drvenariju s napuštenih kuća. Korišteni su kao živi štit, prisiljavani da daju krv. Djevojke i mlađe žene izvođene su van zatočeničkih objekata i bile izložene grupnom silovanju i seksualnom nasilju s fizičkim zlostavljanjem.

U hotelu "Una" u Bosanskom Novom, vojni policajac primoravao je zatočenike da pojedu list islamske vjerske knjige Ilmihal "da bi je bolje upamtili".

U Sportskoj dvorani "Partizan" u Brčkom, stražari su naredili čovjeku starijem od 70 godina da čita i pjeva četničku pjesmu. "On je rekao da ne vidi bez naočara. Vikali su: 'Balijo,

ne znaš ćirilicu!’ Kaže: ‘Znam, star sam, ne vidim bez naočara.’ Natakli su mu sunčane naočare, smijali se i tražili da čita. Počeli su da ga udaraju i on je pao.”

U logoru Luka u Brčkom, Monika Karan-Ilić, Goran Jelisić i drugi tukli su jednog zatočenika po cijelom tijelu, a onda ga je Monika šmrkom od vatrogasnog aparata udarila u glavu govoreći “gledajte kako pada od mog udarca”, pa bi mu naredili da ponovo ustane i nastavili ga tući, nakon čega je Monika donijela flašu sa sonom kiselinom i naredila da se njome umije.

Jednog zatočenika na Pravnom fakultetu u Mostaru prisilili su da se skine go, tukli ga pendrecima i gumenim čekićima. Nekoliko puta su ga polijevali vodom. Nakon ispitivanja okačili su ga lisicama o klinove koji su bili zabijeni u zidove. Tu je ostao cijelu noć, a oko četiri ujutro ponovo su ga tukli.

Zatočenika D. P., koji je držan u jednoj od prostorija mrtvačnice gradskog groblja Sutina Mostaru, stražari su udarali šipkama i nogama od stolice, zabijali mu nož ispod noktiju i u prste ruke, a paljenjem su zagrijavali nož.

Stražari su primoravali zatočenike da golim rukama hvataju žicu od struje pod naponom te da se potom uhvate za ruke i na taj način stvore krug, nakon čega su, da bi provodljivost struje bila bolja, po podu crkve, ispod nogu zatočenika, proljevali vodu.

Bilo je stražara koji su zatočenicima golim rukama čupali zdrave zube. Vezivali su ih za radijatore, lomili im ruke i noge, zavrtili spolne organe, primoravali da progutaju veću količinu soli. Jedan zatočenik bio je prisiljen da pojede kozji izmet, koji je stražar zalio ljudskom mokraćom. Drugom zatočeniku stražar je izvadio dren iz rane i natjerao ga da pije tečnost iz drena.

Udarali su zatočenike križevima, svijećnjacima, kipovima svetaca po glavi i drugim dijelovima tijela, slikama svetaca, nabijajući im ih na glavu, tjerajući ih da jedu listove Biblije i drugih vjerskih knjiga, da pjevaju pjesme, nabijajući im na glavu, dok su pjevali, slike koje prikazuju križni put Isusa Krista.

Podaci također pokazuju da je u logorima i drugim zatočeničkim objektima najmanje stotinu zatočenika usmrćeno premlaćivanjem i hicima iz vatrenog oružja. Za vrijeme obavljanja prisilnih radova, posebno na linijama razdvanja, život je izgubilo najmanje dvadeset ljudi. Zahvaljujući suđenjima pred MKSJ i domaćim sudovima, najveći broj ubistava je rasvijetljen, ali posmrtni ostaci najmanje još dvadeset ubijenih zatočenika nisu otkriveni.

Udruženja TPOS i CDTP duguju posebnu zahvalnost lokalnim udruženjima i udrugama logoraša koji su pomogli istraživačima da stupe u kontakt s bivšim logorašima i porodicama stradalih.

Finansijska podrška

Istraživanje i objavljivanje publikacije pomogli su: Evropska komisija, National Endowment for Democracy, Rockefeller Brothers Fund i Civil Rights Defenders.

Sadržaj publikacije ne odražava nužno stavove donatora.

OPŠTINA BOSANSKI NOVI / NOVI GRAD

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Bosanski Novi / Novi Grad¹ imala je 41.665 stanovnika, od čega 25.101 Srbina (60,24%), 14.040 Muslimana (33,70%), 403 Hrvata (0,96%) i 2.121 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.²

Dana 9. maja 1992. ili približno tog datuma Krizni štab Bosanskog Novog, s Radomirom Pašićem na čelu, izdao je putem Radio Bosanskog Novog ultimatum Muslimanima u toj opštini da predaju oružje u roku od 24 sata. Narednih dana srpske snage su napale Blagaj Japru teškom artiljerijom, koja je ranije postavljena oko tog sela. Selo je dva dana granatirano, a vojnici u uniformama Jugoslovenske narodne armije (JNA) vatrenim oružjem su gađali i ranjavali civile.³

U maju 1992. izvršeni su napadi i paljene su kuće u drugim muslimanskim selima u dolini Japre, poput Hozića i Agića. Dana 24. maja srpske jedinice potjerale su u selo Blagaj Japra cjelokupno muslimansko stanovništvo doline Japre: mještane sela Gornji Agići, Hozići i Suhača, kao i sela Donji Agići, Dedići, Dolovljani, Crna Rijeka, Ekići i Maslovare.⁴

Dana 8. juna 1992. Krizni štab Bosanski Novi izdao je ultimatum kojim se od 4.000 Muslimana silom okupljenih u Blagaj Japri od 24. maja traži da uz pomoć Kriznog štaba i Crvenog krsta odu iz te opštine u pravcu Banje Luke, jer im u protivnom ne može garantovati bezbjednost. Sljedećeg dana srpski vojnici su uz pucnjavu istjerali Muslimane iz kuća u koje su bili smješteni, a potom je uslijedilo njihovo zatvaranje u više zatočeničkih objekata.⁵ Nesrpsko stanovništvo s područja Bosanskog Novog zatočavano je u sljedećim objektima: Vatrogasni dom, Autobuska stanica, stadion Mlakve, zgrada Srednjoškolskog centra "Đuro Radmanović", Osnovna škola "Ešref Hrnčić", zadružna štala Poljoprivrednog dobra "Tavija promet", Stanica javne bezbjednosti (SJB), napuštena vikendica, zgrada Osnovne škole "Petar Mećava" u naselju Kostajnica, hotel "Una", teretni vagoni za prevoz stoke i građevinskog materijala u selu Blagaj Japra i šator na lokalitetu Suha Međa.

1 Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini odlukom srpskih vlasti ime Bosanski Novi promijenjeno je u Novi Grad, zajedno s ostalim imenima gradova i opština koja su sadržavala pridjev *bosanski*. Danas su u upotrebi oba naziva u skladu s odlukom Izborne komisije BiH: Bosanski Novi / Novi Grad, a u ovom tekstu, zbog prirode tematike, upotrebljavan je prijeratni naziv Bosanski Novi.

2 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Bosanski Novi, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, str. 66–69.

3 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 152, pasus 405.

4 *Ibid.*, pasus 407.

5 *Ibid.*, pasus 411.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

1. Srednjoškolski centar “Đuro Radmanović” (maj 1992)

1.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika VRS.⁶

1.2. Zatočavanje

Od 9. do 11. maja 1992. godine zgrada Srednjoškolskog centra “Đuro Radmanović” korištena je za zatočavanje oko 500 civila Muslimana – muškaraca, žena, djece i starijih osoba, iz naselja Urije i Prekosanje.⁷

Približno 9. maja 1992. Krizni štab, s Radomirom Pašićem na čelu, izdao je putem Radio Bosanskog Novog ultimatum muslimanskom stanovništvu da preda oružje u roku od 24 sata. Narednih dana srpske snage su napale Blagaj Japru teškom artiljerijom, koja je ranije postavljena oko tog sela, a vojnici u uniformama JNA vatrenim oružjem su gađali i ranjavali civile. Približno u isto vrijeme pucalo se i u gradu Bosanskom Novom, a vojnici JNA odveli su cjelokupno muslimansko stanovništvo četvrti Urije i Prekosanje u zgradu Srednjoškolskog centra “Đuro Radmanović”.⁸ Bio je to prvi zatočenički objekt u Bosanskom Novom.⁹

Pripadnici srpske policije i Vojne policije civilima su prilikom hapšenja vezali bijele trake oko ruku, nakon čega su ih pod pratnjom plavog oklopnog vozila doveli u školski objekt i zatvorili.¹⁰ Većina zatočenika držana je u hodniku škole.¹¹

Stanovništvo koje je živjelo u kućama oko škole donosilo je zatočenicima hranu i pokrivače.¹² Zatočenici su fiziološke potrebe obavljali u WC-u koji se nalazio na kraju hodnika.¹³ Većina ih je spavala na pločicama.¹⁴

1.3. Oslobođanje

Nakon pretresa muslimanskih kuća u naseljima Urije i Prekosanje, pripadnici VRS su zatočenike iz Srednjoškolskog centra pustili na slobodu.¹⁵ Zatočenici su u ovom objektu proveli dva dana i dvije noći.¹⁶

6 TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

7 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), izjava svjedoka Amira Delića, str. 26335; izjava svjedoka Emina Purića, str. 26996; izjava svjedoka Amira Delića, str. 26336; TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

8 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 153–156; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), izjava svjedoka Amira Delića, str. 26335; izjava svjedoka Emina Purića, str. 26996; izjava svjedoka Amira Delića, str. 26336; TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

9 TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

10 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), T, izjava svjedoka Amira Delića, str. 26335.

11 TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

12 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), T, izjava svjedoka Amira Delića, str. 26336.

13 TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

14 *Ibid.*

15 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), T, izjava svjedoka Emina Purića, str. 26998.

16 TPOS, Izjava A. E. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

2. Vatrogasni dom (maj – august 1992)

2.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije VRS, s Bogdanom Grabom na čelu. Među stražarima su bili Željko Bosančić, Zoran Marić, Dragan Đurić, Milenko Janjetović¹⁷ i Nenad Lukić.¹⁸ U zlostavljanju su, prema izjavama zatočenika, učestvovali i brat Bogdana Graba, zatim izvjesni Mihaljica iz Krslija te Dragan Đurić, Željko Bosančić i Milenko Janjetović.¹⁹

2.2. Zatočavanje

Od maja do kraja augusta 1992. godine Vatrogasni dom korišten je za zatočavanje oko 50 muslimanskih civila, muškaraca.²⁰

Veći dio zatočenih bili su ugledni građani Bosanskog Novog.²¹

Zatočenik BT83 bio je zatvoren u logoru Keraterm, zatim je odveden u Bosanski Novi: prvo u SJB, gdje je držan u podrumskim prostorijama tri dana, zatim na stadion Mlakve. Odatle je zajedno s njim izdvojeno 15 zatočenika, koje su povezali liscama u parove i tako ih odveli u hotel "Una", gdje su držani tri dana. U hotelu su zatekli četiri zatočenika, nakon čega je zatočenik BT83, zajedno s još 18 njih, odveden u garažu Vatrogasnog doma, gdje je proveo mjesec dana.²² Iz Kazneno-popravnog zavoda (KPZ) za maloljetnike u Glini (Hrvatska) u garažu Vatrogasnog doma prebačeno je sedam zatočenika: Murat Nadarević, Jasmin Vikić, Hamdija Ćoralčić, Rifet Zloić, Nuraga Majetić, N. M. i B. S.²³ U prostorijama Vatrogasnog doma zatekli su osam zatočenika, od kojih su dvojica bila iz Bužima, a dvojica iz Bosanskog Novog. Ti zatočenici bili su prljavi i zapušteni. Za tri dana samo su jednom dobili da jedu, i to malo hljeba.²⁴ Između 11. juna i 27. jula 1992. najmanje 15 zatočenika sa stadiona Mlakve dovedeno je u Vatrogasni dom.²⁵

Zatočenici su bili zatvoreni u garaži Vatrogasnog doma. Bila je to prostorija površine 25 do 30 kvadratnih metara, s betonskim zidovima, bez prozora. Spavali su na drvenim

17 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 290 i 291; iskaz svjedoka BT83.

18 TPOS, Izjava Murata Nadarevića data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava N. H. data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 13. maja 2015. godine.

19 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 290 i 291; iskaz svjedoka BT83.

20 TPOS, Izjava Murata Nadarevića data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava N. H. data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 13. maja 2015. godine; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 290 i 291; iskaz svjedoka BT83; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 153–156; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

21 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263.

22 *Ibid.*, iskaz svjedoka BT83.

23 TPOS, Izjava Murata Nadarevića data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava N. H. data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 13. maja 2015. godine.

24 *Ibid.*

25 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 153–156.

paletama, bez pokrivača. Dobivali su samo ostatke hrane koju srpski vojnici nisu pojeli i koja je u većini slučajeva već bila pokvarena, zbog čega su zatočnici patili od želučanih tegoba. U objektu nije bilo WC-a ni kante, pa su zatočnici, ako ih stražari nisu željeli odvesti do WC-a u zgradi vatrogasne brigade, nuždu morali obavljati u prostoriji u kojoj su bili zatvoreni.

Fizički su ih zlostavljali pripadnici Vojne policije. Zatočniku BT83 premlaćivanjem su nanesene povrede rebara, ruku, prstiju, ramena i leđa.²⁶ Zatočnike su tukli palicama za bejzbol, pendrecima, drvenim štapovima, rukama i nogama.²⁷ Vojna policija svaka četiri sata je ulazila u garažu i tukla zatočnike. Tako su Muratu Nadareviću slomili ključnu kost, rebra, oštetili kuk, a jedan vojni policajac vrhom cijevi automatske puške probio mu je butinu.

Kad bi vojni policajci ulazili u prostoriju, zatočnici su morali ustati i s rukama na vratu okrenuti se prema zidu. Ako bi neko za vrijeme premlaćivanja pao, nastavili bi ga udarati. Zatočniku B. S. prilikom premlaćivanja su izbili zube, a Hamdiji Ćoraliću držalom od lopate su slomili ruku i izbili zube. Zatočnika H. N. udarali su 80 puta držalom od lopate dok nije sav pomodrio. Vojni policajci ponekad su zatočnike premlaćivali tako da njih pet stane ukруг, a unutar kruga stave zatočnika kojeg udaraju rukama i nogama.²⁸

2.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja i nestanci

Jedan zatočnik u prostorijama Vatrogasnog doma preminuo je od zlostavljanja.²⁹

Iz grupe zatočnika na stadionu Mlakve jednom su izdvojili 15 članova Stranke demokratske akcije (SDA) i odveli ih u Vatrogasni dom, gdje su ih tukli, a onda su im dali drvene palice i natjerali ih da tuku jedni druge. Samo su šestorica preživjela to premlaćivanje.³⁰

Jednog jutra od ranih sati počeli su izvoditi zatočnike iz garaže i voditi ih iza Vatrogasnog doma, gdje su ih tukli. To je trajalo u nekim slučajevima i do pet sati poslije podne. Među onima koje su tada izveli bio je i Ismet Muslimović. Poslije prvog pitanja zašto je bio u Prijedoru, Dragan Đurić otvorenom šakom ga je udario u već povrijeđenu glavu, od čega se Muslimović odmah onesvijestio. Tada je Đurić naredio dvojici zatočnika da nađu i donesu posudu hladne vode i poliju Muslimovića kako bi se osvijestio. Međutim, kad su oni donijeli vodu i polili Muslimovića, to nije pomoglo. Onda je Đurić naredio drugim zatočnicima da donesu kantu s vodom u kojoj su prali suđe. Voda u kanti bila je prljava i zaudarala je, ali su njome polili Muslimovića. Poslije pet-šest minuta on je došao sebi, a Đurić ga je pitao zna li gdje je kuća njegovog komšije iz Vidorije, na šta je Muslimović jedva čujnim glasom odgovorio da zna. Đurić je naredio da dva vojni policajca krenu s Muslimovićem da im pokaže tu kuću.

²⁶ *Ibid.*, iskaz svjedoka BT83.

²⁷ MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263.

²⁸ TPOS, Izjava Murata Nadarevića data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava N. H. data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 13. maja 2015. godine.

²⁹ MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263.

³⁰ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 153–156.

Nedugo zatim pozvali su zatočenika BT83 i još jednog zatočenika, koji su zatekli Ismeta Muslimovića u kolicima. Naređeno im je da ga stave u kombi koji se nalazio ispred garaže. Kako njih dvojica to nisu mogli uraditi, Dragan Đurić naredio je još jednom zatočeniku, izvjesnom Anti, da im pomogne. “Kad smo ga ubacivali u kombi, vidjeli smo da mu je kompletno tijelo bilo polomljeno i on je već bio mrtav. Svi zubi su mu bili izbijeni, vrat slomljen, a laktovi su mu bili potpuno opušteni, i mi smo ga ubacili u kombi.” Tada je jedan vojni policajac rekao da jedan od zatočenika uđe u kombi s njima. Ušao je zatočenik Ibrahimagić, ali s obzirom na to da ga je Dragan Đurić poznao od ranije jer su zajedno radili kao vozači kamiona u firmi “Kozaraprevoz”, rekao je da Ibrahimagić izađe, a da uđe Ante. Ante je ušao. Odvezli su kombi, a Ante se nikad nije vratio.

Osim ovog zatočenika, mnogi koji su odvedeni iz Vatrogasnog doma nikad se nisu vratili. Među njima su i Salko Muković, zatim učitelj iz sela Donji Agići Razim Valentić, pa potpredsjednik SDA Bosanski Novi Džafer Kapetanović i sekretar SDA Rešad Berberović, te Abdulah Huzeirović, Hasan Isaković, Nijaz Isaković i Fadil Blagajčević. Zatočenici koji su odvođeni prije toga su bili premlaćivani te stoga u vrlo lošem stanju.

Jedne noći, nešto prije svitanja, odveli su Hajru i Hasana Isakovića. Hajro je bio Hasanov sin. Sat i po kasnije vratili su Hajru Isakovića. On je bio prvi zatočenik koji je vraćen. Vraćen je s povezom na očima i vojni policajac ga je samo ugurao u sobu. “Mi smo ga šapatom upitali šta se desilo. Hajro je bio vrlo preplašen. Rekao nam je da mu je otac ubijen u blizini rijeke kad su mu tražili da im da novac a on nije imao. Hajro je imao povez preko očiju, ali je poslije toga čuo pucanj i kako tijelo pada u rijeku. Poslije toga su ga vratili u Vatrogasni dom.”³¹

Muhamed Sefer nestao je iz logora Vatrogasni dom. Njegovo tijelo pronađeno je 14. jula 2001. godine u bunaru u mjestu Suhača, u opštini Bosanski Novi, i ekshumirano.³²

2.4. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni da čiste prostorije Vatrogasnog doma na spratu koje su koristili pripadnici Vojne policije i da premještaju betonske žardinijere koje su služile za dekoraciju i koje su onemogućavale vozilima da se parkiraju.³³

2.5. Oslobođanje i razmjena

Nakon mjesec dana provedenih u Vatrogasnom domu zatočenik BT83 je 31. augusta 1992. godine oslobođen.³⁴ Sedmorica zatočenika koji su u Dom premješteni iz KPZ-a za maloljetnike u Glini razmijenjeni su nakon tri dana. Zatočenici su u ovom logoru držani najkasnije do augusta 1992.³⁵

31 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), iskaz svjedoka BT83.

32 Jasmin Odošić, *Hiljadu grobnica u Bosanskoj krajini 1992–1995*, Preporod, Sarajevo, 2015, str. 120.

33 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), iskaz svjedoka BT83.

34 *Ibid.*

35 TPOS, Izjava Murata Nadarevića data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava N. H. data Udruženju 14. maja 2015. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 13. maja 2015. godine.

3. Hotel “Una” (maj – august 1992)



Hotel “Una”³⁶

3.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije VRS, s Bogdanom Grabom na čelu, a među stražarima koji su ispitivali zatočnike bio je i izvjesni Kreco.³⁷

3.2. Zatočavanje

Krajem jula 1992. godine hotel “Una” korišten je za zatočavanje najmanje 20 muškaraca, Muslimana.³⁸

Među njima je bio i zatočenik BT83, koji je najprije bio zatvoren u logoru Keraterm, nakon čega je odveden u Bosanski Novi, u SJB, odakle je premješten na stadion Mlakve. Sa stadiona je zajedno s još 15 zatočenika povezanih liscama premješten u hotel “Una”. U hotelu su zatekli još četiri zatočenika.³⁹

³⁶ Preuzeto sa nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2019/hotel-una-novi-grad-bosanski-novi/>.

³⁷ MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, svjedočenje svjedoka BT83.

³⁸ MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, svjedočenje svjedoka BT83; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine.

³⁹ *Ibid.*

Prostorija u hotelu "Una" u kojoj su bili zatvoreni zatočnici bila je površine oko 15 kvadratnih metara. Zidovi i podovi bili su betonski. Prostorija nije imala prozore i bila je mračna. Unutra nije bilo nikakvog namještaja. U prostoriji je bila svijeća, ali nije bilo dovoljno zraka da bi gorjela. Bilo je vrlo teško disati. U jednom uglu prostorije bio je umivaonik s česmom. Zatočnici su umivaonik koristili kao WC, a s česme su pili vodu. Veliku nuždu obavljali su u najlonske kese, koje su ostavljali u jednom ćošku prostorije. Kese s fekalijama bile su sve vrijeme u prostoriji u kojoj su boravili zatočnici jer stražari nisu dozvoljavali da se one iznesu. Zatočnici prva tri dana nisu dobili nikakvu hranu.⁴⁰

Bili su izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju.⁴¹ Vojni policajci tukli su ih palicama za bejzbol, plastičnim i gumenim palicama te šakama i nogama.⁴²

Jednom prilikom u hotel je doveden zatočenik s povezom na očima kojeg su policajci pretukli palicama i vrećama s pijeskom. Dok su ga udarali, ispitivali su ga o imenima "ekstremista" i o razlozima zbog kojih se "mobilisao da se bori protiv Srba". Poslije ispitivanja, koje je trajalo oko dva sata, odveden je u prostoriju gdje su bili i ostali zatočnici. Svi zatočnici bili su ispitivani, ali nisu svi premlaćivani.⁴³

Zatočenike su zlostavljali vojni policajci koji su ranije živjeli u Bosanskom Novom. Jedan vojni policajac, izvjesni Kreco, uzeo je muslimansku vjersku knjigu Ilmihal, cijepao jedan po jedan list i govorio zatočnicima da to moraju jesti "da bi je bolje upamtili".⁴⁴

3.3. Premještanja

Zatočnici su premješteni sa stadiona Mlakve u hotel "Una" i obratno. Pojedini su proveli i po sedam dana u prostoriji hotela prije nego što su ih prebacili u druge zatočeničke objekte. Zatočenik BT83 bio je zatvoren u Keratermu, zatim je odveden u Bosanski Novi, u SJB, gdje je držan u podrumskim prostorijama tri dana. Poslije toga je premješten na stadion Mlakve, odakle je sa 15 zatočenika, koje su povezali liscama u parove, odveden u hotel "Una", gdje su držani tri dana. U hotelu su zatekli četiri zatočenika. Zatočenik BT83 iz hotela je s još 18 zatočenika premješten u garaže Vatrogasnog doma, gdje je proveo mjesec dana, do 31. augusta 1992. godine.⁴⁵

40 UN Security Council, Distr. General S/1994/674/Add.2 (Vol. IV), 27. maj 1994. godine, str. 80 i 81; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, svjedočenje svjedoka BT83.

41 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Presuda, str. 288.

42 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, svjedočenje svjedoka BT83.

43 UN Security Council, Distr. General S/1994/674/Add.2 (Vol. IV), 27. maj 1994. godine, str. 80 i 81.

44 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, svjedočenje svjedoka BT83.

45 *Ibid.*

4. Stanica javne bezbjednosti u naselju Kostajnica (maj – august 1992)

4.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom grupe pripadnika Vojne policije VRS, pod nazivom Četvorka iz Banje Luke,⁴⁶ a među stražarima su bili izvjesni Dado, Čota, Sundać, Dugi,⁴⁷ Stojan, Car,⁴⁸ Goran i Ribica.⁴⁹

4.2. Zatočavanje

Od maja do augusta 1992. godine SJB je korištena za zatočavanje najmanje 200 civila – muškaraca Muslimana iz Kostajnice, među kojima je bilo i starijih osoba, koji su u objektu boravili u različitim periodima.⁵⁰

Među zatočenicima je bio i D. S., koji je zajedno sa svojim ocem uhapšen u Kostajnici krajem maja 1992. Prema njegovim riječima, po njega je došlo nekoliko vojnika, a jedan od njih mu je rekao da mora ići na informativni razgovor. U vezi s tim D. S. je izjavio: “Bio sam u dvorištu kuće i kosio sam travu. Na sebi sam imao nešto odjeće i papuče. Nisu mi dali da se presvučem i zajedno s mojim ocem su me odveli u SJB u Kostajnici.”⁵¹ U svojoj kući u Kostajnici M. M. je uhapšen 15. maja, kad je odveden u zgradu SJB, gdje je bio zatvoren tri dana.⁵² Dana 28. maja uhapšen je i S. R. On je o tome izjavio: “Pripadnici Vojne policije zvani Četvorka došli su tog dana u tvornicu ‘Famok’, gdje sam radio. Došli su izvjesni Dugi i Čota i pitali na portirnici da li sam tu. Sjećam se da je bilo vrijeme doručka. Prozvali su me imenom i prezimenom i pitali da li sam to ja. Kada sam odgovorio potvrdno, taj Dugi me šutnuo u stomak i udario desnom nogom u lice. Razbio mi je nos i usne su mi prokrvarile. Odveli su me u policiju, koja se nalazila u centru Kostajnice.”⁵³

Zgrada SJB u centru Kostajnice imala je prizemlje i jedan sprat.⁵⁴ Zatočenci su dovođeni u grupama od po 12 do 15. Bili su zatvoreni u jednoj maloj prostoriji. Prema navodima M. M., nazivali su je “šok-soba”. Prostorija je bila površine 12 kvadratnih metara – šest metara duga i dva široka.⁵⁵ Imala je veliki prozor, koji je bio dug i širok oko 50 centimetara. Na prozoru su s vanjske strane bile postavljene rešetke i mreža. Zidovi su bili goli, a pod

46 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

47 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

48 TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

49 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

50 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

51 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

52 TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

53 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

54 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

55 TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

je bio drveni stari parket na kojem je bio komad itisona.⁵⁶ Vrata prostorije uvijek su bila zaključana. Zatočnici su spavali na podu. Prema navodima S. R., jedne noći kad su vojnici napustili objekt, civilni policajci su zatočnicima podijelili sive deke kako ne bi ležali na parketu. Međutim, već sljedećeg jutra policajci su deke odnijeli da ih vojnici ne bi vidjeli.⁵⁷

Prva tri dana zatočnici nisu dobili hranu. Nakon toga su im hranu počeli donositi članovi porodice. Civilni policajci puštali su ih u hodnik i WC kad vojnici nisu bili prisutni, a ponekad su im kuhali i donosili kafu. Za 12 dana zatočeništva D. S. je smršao 20 kilograma.⁵⁸

Zatočnicima je pružana medicinska pomoć. Prema riječima S. R. i M. M., civilni policajci pozivali su Hitnu pomoć kad vojnici nisu bili u objektu. Zatočnike su posjećivali doktor Tihomir Čopruk i medicinska sestra Senida Mustić.⁵⁹

Zatočnike su svakodnevno zlostavljali vojnici i stražari. Odmah nakon hapšenja odvođeni su na saslušanje i ispitivanje.⁶⁰ Policajci su S. R. tukli palicama po leđima i glavi, a jednom su ga šrafčigerom uboli u desno rame i lijevu nogu.⁶¹ Za vrijeme ispitivanja D. S. je vezan lisicama za radijator, a vojnici su ga udarali kundacima, nogama, rukama i gumenim palicama po svim dijelovima tijela; maltretiranju je bio podvrgnut i njegov otac, koji je od udaraca izgubio svijest.⁶²

Nerijetko su zatočnici premlaćivani i u prostoriji u kojoj su bili zatvoreni. Prema riječima M. M., stražari su ih udarali žilavim drenovim granama koje se nisu mogle slomiti. U vezi s tim M. M. je izjavio: "Jednom prilikom su nam naredili da legnemo na pod jedan pored drugoga. Morali smo staviti ruke ispod tijela. Počeli su nas udarati štapovima po leđima i bubrezima. Pitali su nas gdje se nalazi naoružanje i prijetili nam da će nas ubiti i poklati. Tada su meni dali štap da udaram svog brata, ali ja nisam htio, pa su me pretukli."⁶³

Zatočnik S. R. je rekao: "Kada su nam naredili da legnemo na pod, izvjesni Dugi izašao je iz zgrade policije i otišao prekoputa da donese štap. Ubrao je drenov štap, koji se ne može slomiti. Počeli su nas tući po kičmi, u predjelu bubrega. Rikali smo ko bikovi i jarci od bola. Poslije toga su nas izveli van i pitali su nas jesmo li se predomislili. Rekli smo da ne znamo ništa i da nas ubiju ako kod nas nađu oružje. Tukli su nas naredna dva sata."⁶⁴

56 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

57 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

58 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

59 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

60 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

61 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

62 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

63 TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

64 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

4.3. Oslobođanja

Zatočenik D. S. u SJB je proveo 12, a M. M. tri dana, nakon čega su pušteni na slobodu. Zbog težine povreda S. R. je također pušten kući, a objekt je prestao egzistirati kao zatočenički u augustu 1992. godine.⁶⁵

5. Teretni vagoni na relaciji selo Blagaj Japra – Doboj (juni 1992)

5.1. Uprava

Vagone kao zatočenički objekt su obezbjeđivali pripadnici rezervnog sastava SJB Bosanski Novi i pripadnici Novogradske brigade VRS.⁶⁶

5.2. Zatočavanje

Od 9. do 11. juna 1992. godine 22 vagona teretnog voza na relaciji selo Blagaj Japra – Doboj i Doboj – selo Blagaj Japra korištena su za zatočavanje oko 5.000 civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba, Muslimana iz Blagaj Japre.⁶⁷

Pripadnici srpskih snaga u vozilima JNA i pripadnici “Crvenih beretki” 24. maja 1992. granatirali su Suhaču i ostala okolna sela, a oko 9.000 seljana su protjerali. U jednom trenutku konvoj su zaustavili, a stanovništvo vratili u selo Blagaj Japra. Oko 5.000 stanovnika iz doline Japre protjerano je 27. ili 28. maja. Nakon toga vođeni su pregovori između muslimanskog stanovništva, Srpske opštine Bosanski Novi i vojske da stanovnicima dozvole da odu u Hrvatsku. Pripadnici VRS, rezervnog sastava srpske policije Bosanski Novi, srpska Teritorijalna odbrana (TO) i “Crvene beretke” 9. juna su ušli u Blagaj Japru, gdje su hapsili civile Muslimane, odvodili ih preko mosta i zatvarali u krug fabrike “Japra”. Stražari su ih četiri sata zadržali u krugu fabrike, nakon čega su formirali špalir kroz koji su sproveli zatočenike do teretnih vagona u koje su ih zatvorili.⁶⁸

Teretni vagoni u okolini Blagaj Japre i Blagaj Rijeke korišteni su za prevoženje stoke i građevinskog materijala, najčešće cementa iz fabrike “Japra”. Jedan vagon bio je površine 40 kvadratnih metara. Oko 5.000 civila je dva dana, od 9. do 11. juna 1992, bilo zatvoreno u 22 vagona. Dva zatočenika, Nihad Šabanović i izvjesni vozovođa iz Bihaća, upravljali su vozom koji je išao od Blagaj Japre do Doboja i nazad. Opisujući uslove, S. E. je izjavio: “Bili smo tijesno sabijeni, kao sardine...” U vagonima je zbog njihove konstrukcije, ljetnih vru-

65 TPOS, Izjava D. S. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

66 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 180, pasus 493; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 592, pasus 1462–1465; TPOS, Izjava S. E., data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine.

67 *Ibid.*

68 TPOS, Izjava S. E. data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine; Bedrudin Gušić, “Sjećanje na 23. juli – dan kada je ubijen Bosanski Novi”, [bedrudingusic.wordpress.com](https://bedrudingusic.wordpress.com/2019/07/23/sjecanje-na-23-juli-1992-godine-dan-kada-je-ubijen-bosanski-novi/), 23. juli 2019, <https://bedrudingusic.wordpress.com/2019/07/23/sjecanje-na-23-juli-1992-godine-dan-kada-je-ubijen-bosanski-novi/>.

čina i nedostatka zraka bilo iznimno vruće i zagušljivo, a pojedini zatočeniци gubili su svijest. Zatočeniци su prvi put vodu dobili u povratku, kad se voz zaustavio u Blagaj Japri.⁶⁹ Zatočeniци su sjedili na daskama, koje su lomili i probijali kako bi mogli obavljati nuđu i kako bi omogućili prodor zraka u vagone. Pojedini su mokrili u prazne flaše koje su nosili sa sobom ili u donji veš, jer u vagonima nije bilo nikakvih sanitarija.⁷⁰

Drugog dana zatočenja oko 720 muškaraca starijih od 16 i mladih od 70 godina zatvoreno je u dva vagona i odvezeno nazad u Bosanski Novi. Na ulazu u Bosanski Novi, u mjestu Svodna, vagoni su stali, a stražari su izveli nekoliko zatočenika i dali im kanistere da natoče vodu i podijele je ostalim zatočenicima.⁷¹ O tome je S. B. izjavio: “Bila je kobna vožnja od Blagaja do Doboja i natrag. Ogromno visoke temperature, više od stotinu nas u jednom vagonu. Ako si sjedio pa ustao, nećeš više sjesti, nema mjesta, gotovo je.”⁷²

5.3. Oslobađanja i premještanja

Zatočeniци su u vagonima boravili dva dana, a vagoni su u jednom trenutku vozili u pravcu Prijedora, gdje su stali ispred logora Keraterm. Nakon kratkog zadržavanja odvezli su se u pravcu Banje Luke, a voz se zaustavio u Ostružnji kod Doboja, gdje su stražari izveli zatočenike iz vagona, razdvojili muškarce od žena, staraca i djece. Žene su odvedene na teritoriju pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH). Muškarce, njih 700 do 750, zatvorili su u četiri vagona i odvezli ih nazad u pravcu Banje Luke, potom u Bosanski Novi, a zaustavili su se kod stadiona Mlakve. Pripadnici VRS ispred vagona su formirali špalir i sproveli zatočenike na stadion, gdje su držani do kraja jula 1992.⁷³

69 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 596, pasus 1466; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 180, pasus 494; TPOS, Izjava S. E. data Udruženju 26. septembra 2016. godine.

70 TPOS, Izjava S. E. data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine.

71 TPOS, Izjava S. E. data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine; Novljani, *Mutne rijeke – 1. Istina o Bosanskom Novom*, Bosanski Novi, 2012, str. 270; “Dobrovoljni” odlazak Muslimana iz Bosanskog Novog”, agencija Sense, 4. februar 2015.

72 TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine.

73 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 180, pasus 494; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 593, pasus 1465; TPOS, Izjava S. E. data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 27. septembra 2016. godine; Bedrudin Gušić, “Sjećanje na 23. juli – dan kada je ubijen Bosanski Novi”.

6. Stadion Mlakve (juni – august 1992)



Stadion Mlakve⁷⁴

6.1. Uprava

Stadion kao zatočeničko mjesto bio je pod kontrolom pripadnika Vojne policije VRS, s Bogdanom Grabom na čelu.⁷⁵

6.2. Zatočavanje

Od početka juna do kraja augusta 1992. godine stadion Mlakve korišten je za zatočavanje između 700 i 800 muškaraca, Muslimana, među kojima je bilo i starijih osoba.⁷⁶

Srpski vojnici su 9. juna 1992. u osnovnoj školi u Blagaj Japri zatočili 25 do 30 Muslimana, kojima je kasnije naređeno da odu u preduzeće “Japra”. Dio Muslimana zatočenih u tom preduzeću je opljačkan, a muškarci su odvojeni od žena i djece. Pripadnici TO i Vojne policije su sve zatočene Muslimane iz ovog preduzeća, kojih je u tom trenutku bilo približno 4.000, ukrcali u vagona i otpremili u Doboj, uz pratnju pripadnika SJB koji su obezbje-

⁷⁴ Preuzeto sa nenasilje.org. <https://onms.nenasilje.org/2020/stadion-mlakve-novi-grad-bosanski-novi/?lang=en>.

⁷⁵ MKSJ, Predmet Radoslav Brđanin (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263; MKSJ, Predmet Momčilo Krajišnik (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 156.

⁷⁶ *Ibid.*

đivali konvoj. Međutim, dio zatočenika vraćen je u Bosanski Novi, gdje su zatočeni na stadion Mlakve.⁷⁷ Neki su na stadion prebačeni iz logora Omarska, Trnopolje i Keraterm.⁷⁸

Zatočenici su bili zatvoreni u svlačionicama na jednom dijelu tribina, a dio njih ostao je na travnatoj površini stadiona. Spavali su na podu obloženom pločicama, bez deka, na travi i na tribinama. Dobivali su rijetku supu i malo hljeba, tako da su brzo gubili na težini. Dijeljena su dva obroka dnevno, ujutro i uvečer. Jedan hljeb dijelio se na osam zatočenika. Supa je bila bezbojna i moglo se vidjeti dno posude. Izgledala je kao “sama voda”.

Opisujući uslove, Midha Alić je izjavio: “Ponekad su nam davali soli u kutijama. Ponekad sam uzimao malo soli i stavljao na papir i jeo. Jeo sam samo sol jer ne bih drugačije mogao da pijem vodu. Hljev nisam jeo 28 dana. Nisam koristio toalet jer nismo imali šta da jedemo.”⁷⁹

Pristup vodi za piće zatočenici su imali dva puta dnevno. Iako su se mogli prati, voda koja je donošena za te potrebe bila je ledena. Osim toga, nije bilo mjesta gdje bi mogli oprati odjeću. Povremeno su dozvoljavane posjete rodbine, koja im je mogla donijeti odjeću. Ženama su ponekad dozvoljavali da zatočenicima donesu hranu. Higijenski uslovi bili su loši, nije bilo sapuna ni tople vode, WC-i su bili neadekvatni, a postojala su samo dva WC-a za cijelu grupu zatočenika.⁸⁰

Zatočenici su bili izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Stražari su im psovali, provocirali ih i prijetili im smrću te ih vrijeđali na nacionalnoj osnovi. Jedan naoružani vojnik prisilio je zatočenicke, uperivši pušku u njih, da pasu travu “kao stoka”. Midhu Alića jednom u večernjim satima jedan vojnik je udario u oko tako jako da mu je do kraja zatočenja oko ostalo zatvoreno, sve do njegove razmjene i dolaska u Hrvatsku. Bio je na operaciji, ali mu ljekari nisu uspjeli spasiti vid na tom oku.⁸¹

6.3. Prisilni rad

Zatočenici su bili primorani da izravnavaju atlešku stazu stadiona.⁸²

6.4. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Između 11. juna i 27. jula 1992. godine nekoliko zatočenika sa stadiona premješteno je u Vatrogasni dom, gdje su im dali drvene palice i tjerali ih da tuku jedni druge. Samo su šestorica preživjela ta premlaćivanja i zlostavljanje.⁸³

77 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Presuda, str. 155.

78 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263.

79 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Presuda, str. 154 i 156; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, str. 263 i 290.

80 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 154 i 156; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263 i 290.

81 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 263; iskaz Midhe Alića.

82 *Ibid.*, Presuda, str. 290.

83 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 153–156.

Kako zatočenicima nije pružana nikakva ljekarska pomoć, jedan zatočenik koji je bolovao od astme umro je na stadionu.⁸⁴

6.5. Premještanja i oslobađanja

Pojedini zatočenici sa stadiona premješteni su u druge objekte, među kojima je i hotel "Una", u koji je nakon tri dana prebačen zatočenik BT83.⁸⁵ Prvog juna 1992. godine u Bosanskom Novom su srpski vojnici uhapsili Amira Delića i njegovog brata i odveli ih u lovačku kuću, gdje su ih natjerali da kleče okrenuti prema zidu i pjevaju srpske pjesme dok su vojnici pucali po zidu oko njih. Odatle su ih autobusom odvezli na stadion Mlakve. Amir Delić pušten je na slobodu 5. juna 1992.⁸⁶

Konvoj s najmanje 11.000 ljudi, među kojima je bilo između 600 i 700 zatočenika sa stadiona u Mlakvama, zatim ljudi iz Prijedora, Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice, otišao je u Karlovac (Hrvatska) približno 24. jula 1992.⁸⁷

6.6. Posjete MKCK

Predstavnici Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK) posjetili su stadion Mlakve 24. jula 1992. godine. Tada su zatočenici popisani, a ubrzo nakon toga ovaj zatočenički objekt je raspušten. Kad su pušteni, zatočenici su se morali odreći svoje imovine kako bi mogli napustiti opštinu Bosanski Novi. Tada je nekoliko hiljada nesrba s ovog područja prebačeno u Karlovac.⁸⁸

7. Vojni šator na lokalitetu Suha Međa (septembar – decembar 1992)

7.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom Novogradske brigade VRS.⁸⁹

7.2. Zatočavanje

Od početka septembra do kraja decembra 1992. godine vojni šator na lokalitetu Suha Međa korišten je za zatočavanje 53 muškarca, civila, Muslimana iz Bosanskog Novog, među kojima je bilo i maloljetnika i starijih osoba.⁹⁰

Od početka juna do kraja augusta 1992. oko 700 muslimanskih civila, muškaraca, zatočeno je na fudbalskom stadionu Mlakve. Pripadnici VRS zatočenike sa stadiona i iz hotela "Una" odvodili su na Suhu Među na prisilni rad. Početkom septembra 1992. godine 53

84 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 290.

85 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), svjedočenje svjedoka BT83.

86 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 154.

87 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (T-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 202.

88 *Ibid.*, str. 197, 202 i 290.

89 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

90 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

zatočenika sa stadiona Mlakve odvedena su na lokalitet Suha Međa, gdje su zatvoreni u šator na tri mjeseca i 17 dana. Među njima su bili i S. R., Š. M. i D. I.⁹¹

Pripadnici Novogradske brigade VRS prije dovođenja zatočenika na Suhu Među postavili su veliki vojni šator, u koji su ih smjestili. Zatočenici su dobili spužve koje su postavili na pod i na njima su spavali. Šator je bio dovoljno velik i svi su mogli postaviti spužve.⁹² Zatočenici su se pokrivali dekama, a u šumi su brali paprat kako bi im bilo toplije jer je “u šatoru bila nepodnošljiva hladnoća”.⁹³ Dobivali su po tri obroka dnevno dok su bili na prisilnom radu.⁹⁴ Jeli su hranu koju vojnici nisu pojeli ili koja nije bila podijeljena pripadnicima Novogradske brigade VRS.⁹⁵ Obroci su se sastojali od konzerve ribe, paštete ili masla,⁹⁶ a ponekad su dobivali i kuhani grah ili rižu s komadom hljeba. Ponekad su im za obrok davali i marmeladu i šolju čaja.⁹⁷

Zatočenici su nuždu obavljali na otvorenom prostoru, uz prisustvo stražara, a osnovne higijenske uslove nisu imali. Nisu se kupali ni brijali. Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.⁹⁸

Pripadnici Novogradske brigade VRS zatočenike su često zlostavljali dok su ovi radili na linijama ratnog razgraničenja. Kad bi zatočenici i nakratko prestali kopati rovove, udarali su ih kundakom puške i nogom u glavu.⁹⁹ Opisujući zlostavljanje, D. I. je izjavio: “Neke su ljude odvodili i tukli. Odvodili su ih i zlostavljali da niko ne vidi. Zaključili smo po povredama koje su imali na tijelu da su bili zlostavljani. Mene nisu tukli, ali zato mi jesu prijetili govoreći mi: ‘Jebo te Alija, mi ćemo te prekrstiti.’”¹⁰⁰

7.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove na linijama ratnog razgraničenja na Suhoj Međi. Rovovi su morali biti duboki do visine njihovih prsa.¹⁰¹ Na kopanje su odvođeni rano ujutro, a u šator vraćani kasno uvečer.

O tome je D. I. izjavio: “Morali smo svakodnevno kopati rovove i zemunice. Zemunice su bile udaljene jedna od druge oko 50 metara, a obično je jednu zemunicu moralo kopati nas sedam. Ponekad smo kopali po cijeli dan i cijelu noć. Dok smo kopali, čuvala su nas po dva stražara. Moju radnu grupu čuvali su izvjesni Mili i Dragan.”¹⁰²

91 *Ibid.*

92 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

93 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

94 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

95 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

96 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

97 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

98 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine;

TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

99 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

100 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

101 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

102 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

Prema riječima S. R., osim kopanja rovova i zemunica, zatočenici su morali izvlačiti mrtve i ranjene Srbe sa Suhe Međe kad su bile vojne akcije.¹⁰³

7.4. Živi štit

Zatočenici iz šatora sa Suhe Međe zajedno s onima koji su dovedeni iz Autobuske stanice u Bosanskom Novom jednom su odvedeni na liniju ratnog razgraničenja na Suhoj Međi i postavljeni kao živi štit. Pripadnici Novogradske brigade VRS tada su izložili zatočenike otvorenoj vatri kako bi zaštitili svoj kamion koji je prevezio neku robu.¹⁰⁴

7.5. Oslobođanje

Krajem decembra 1992. godine svi zatočenici su vraćeni u Bosanski Novi, nakon čega su pušteni na slobodu.¹⁰⁵

8. Napuštena vikendica (novembar – decembar 1992)

8.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 1. novogradske lake pješadijske brigade.¹⁰⁶

8.2. Zatočavanje

Od kraja novembra i početkom decembra 1992. godine napuštena vikendica u Bosanskom Novom korištena je za zatočavanje tri pripadnika ARBiH.¹⁰⁷

Mirsad Kovačević, Mirsad Šahinović i K. R. zarobljeni su 23. novembra 1992. kao pripadnici ARBiH u Dvoru na Uni u Hrvatskoj, na granici s opštinom Bosanski Novi. Uhapsila ih je policija Srpske autonomne oblasti (SAO) Krajine, nakon čega su odvedeni i zatočeni u SJB u Dvoru na Uni, a narednog dana premješteni na teritoriju R BiH i predati pripadnicima VRS u Bosanskom Novom, koji su ih potom odveli u napuštenu vikendicu u Bosanskom Novom.¹⁰⁸

Vikendica je bila sagrađena od drveta, a imala je prizemlje, sprat i potkrovlje, u kojem su boravili zarobljenici. Prema navodima K. R., potkrovlje je imalo jedna vrata i nekoliko prozora, a prostorija nije bila namještena. Zarobljenici ponekad nisu mogli leći ni zaspati jer su bili svezani za stubove. Također su izbjegavali odlazak u WC jer su nakon traženja dozvole bivali pretučeni, zbog čega su fiziološke potrebe obavljali pored stubova za koje su bili vezani.¹⁰⁹

103 TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

104 TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 22. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

105 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. R. data Udruženju 18. novembra 2016. godine.

106 TPOS, Izjava Mirsada Kovačevića data Udruženju 18. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava K. R. data Udruženju 28. jula 2017. godine.

107 *Ibid.*

108 *Ibid.*

109 *Ibid.*

Zarobljenici su dobivali po jednu krišku hljeba dnevno. K. R. u izjavi TPOS-u navodi: "Nisu nam skoro ništa davali za jelo. Bio sam mnogo gladan i iscrpljen, i da sam imao prilike, najeo bih se zemlje."¹¹⁰

Zarobljenike su svakodnevno psihički i fizički zlostavljali stražari tako što su im vezali noge, ruke i oči te ih udarali pesnicama, nogama i raznim predmetima po svim dijelovima tijela.¹¹¹

8.3. Premještanja

Mirsad Kovačević, Mirsad Šahinović i K. R. nakon 15 dana su iz napuštene vikendice premješteni u kasarnu JNA u Petrinji u Hrvatskoj, nakon čega su prošli kroz još nekoliko zatočeničkih objekata i logora, a 17. aprila 1994. godine u Velikoj Kladuši su pušteni na slobodu.¹¹²

9. Štala Poljoprivrednog dobra "Tavija promet" u naselju Kostajnica (septembar 1994 – novembar 1995)

9.1. Uprava

Poljoprivredno dobro "Tavija promet" bilo je pod kontrolom Kriznog štaba, koji je naredio hapšenje i zatočavanje civila. Zatočenike je čuvalo pet stražara, među kojima su bili Jovan Vranešević zvani Jole, Gojko Trbojević, Ilija Čizmić¹¹³ te izvjesni Stiljak¹¹⁴ i Stojaković.¹¹⁵

9.2. Zatočavanje

Od septembra 1994. do novembra 1995. godine zadružna štala Poljoprivrednog dobra "Tavija promet" u Kostajnici korištena je za zatočavanje oko 50 civila – muškaraca Muslimana iz Kostajnice. Među njima je bilo oko 20 vojno sposobnih muškaraca i oko 30 starijih, iznemoglih i bolesnih koji su imali više od 60 godina.¹¹⁶

U septembru 1994. srpski Krizni štab u Kostajnici izdao je naređenje da svi preostali muškarci Muslimani budu uhapšeni. Tog mjeseca uhapšeno je oko 50 civila, koji su potom odvedeni u zadružnu štalu Poljoprivrednog dobra "Tavija promet", gdje su bili zatvoreni do novembra 1995. Među njima su bili i I. A., S. S. i D. H.¹¹⁷

Zadružna štala bila je prizemni objekt od cigle i dugih kamenih blokova. Prije rata u njoj je držana stoka, a bila je i skladište za pšenicu i žito.¹¹⁸ U štali su bile dvije prostorije, odvojene zidom.¹¹⁹ Zatočenici su bili zatvoreni u obje prostorije, u kojima nije bilo ničega. Spavali

110 *Ibid.*

111 *Ibid.*

112 *Ibid.*

113 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

114 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

115 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

116 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

117 TPOS, Izjave D. H., I. A. i S. S. date Udruženju 28. februara 2017. godine.

118 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

119 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

su na daskama, a pokrivali se dekama koje su ponijeli od kuće.¹²⁰ Prema navodima I. A., u početku “nisu mogli stati u jednu prostoriju pa su raspoređeni u dvije, a jedino što se nalazilo u prostorijama bile su razbacane pivske gajbe”.¹²¹ Na štali su bila velika željezna vrata, a zatočnici su bili zaključani i bilo im je zabranjeno kretanje. Dobivali su po dva obroka dnevno, uglavnom “ikar” konzerve, ribu i po četvrtinu hljeba. Vodu su pili s izvora koji se nalazio u blizini, ali uslova za održavanje higijene nije bilo.¹²²

U štali nije bilo WC-a, pa su zatočnici nuždu obavljali vani.¹²³

9.3. Prisilni rad

Radno sposobni muškarci svakodnevno su oko osam ujutro odvođeni na okolna brda da sijeku drva, utovaruju ih i raznose, a u štalu su vraćani oko šest uvečer. Također su morali raznositi hranu srpskim izbjeglicama iz Hrvatske i pomagati vojsci. Stariji i iznemogli nisu odvođeni na prisilni rad.¹²⁴

Zatočnici su bili prisiljeni i da kopaju rovove uz rijeku Unu dok su “oko njih padale granate”. Stražari su ih jednom prilikom natjerali da vuku zaprežna kola koja inače vuku konji.¹²⁵

9.4. Oslobođanje i premještanje

Krajem novembra 1995. godine grupa od dvadesetak civila puštena je na slobodu, dok je grupa od 30 vojno sposobnih muškaraca premještena u Osnovnu školu “Petar Mečava” u Kostajnici.¹²⁶

10. Osnovna škola “Ešref Hrnčić” (august – oktobar 1995)

10.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije Novogradske brigade VRS.¹²⁷

10.2. Zatočavanje

Od augusta do početka oktobra 1995. godine zgrada Osnovne škole “Ešref Hrnčić” korištena je za zatočavanje oko 30 civila – muškaraca, Muslimana iz Bosanskog Novog.¹²⁸

120 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

121 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

122 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

123 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

124 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

125 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

126 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

127 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. augusta 2017. godine.

128 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

Približno 20. septembra 1995. pripadnici Srpske dobrovoljačke garde, poznati i pod imenom "Arkanovi tigrovi", došli su u Bosanski Novi. Nešto ranije, u augustu te godine, srpske civilne i vojne vlasti zarobile su preostale civile, vojno sposobne muškarce Muslimane, i odvele ih u zgradu Osnovne škole "Ešref Hrnčić", koja se nalazila u centru grada.¹²⁹

Škola je imala prizemlje i sprat. Ispred zgrade nalazilo se veliko igralište za fudbal. Stražari i vojska bili su u holu i u učionicama u prizemlju.¹³⁰ Uz školu se nalazila i fiskulturna sala ispred koje je bila svlačionica, u koju su zatvarani zatočenici. Svlačionica je bila oko tri metra duga i oko tri metra široka. Imala je dva mala prozora sa željeznim rešetkama s vanjske strane. Unutra su se nalazile vješalice za odjeću i nekoliko drvenih klupa na kojima su zatočenici spavali. Na podu su bile keramičke pločice.

U svlačionici je tri dana s deset zatočenika bio zatvoren i D. M., a onda je s još jednim zatočenikom premješten u kuhinju u prizemlju škole. Kuhinja je bila površine oko 50 kvadratnih metara i u njoj se nalazila sva prateća oprema, koja je bila u funkciji. Zatočenici su spavali na stolicama i klupama koje su se nalazile u kuhinji.¹³¹

Zatočenici su odvođeni na ispitivanja u učionice u prizemlju školske zgrade. Učionice su bile "velike", imale su prozore i u njima su se nalazile drvene školske klupe i table za pisanje.¹³²

Oni koji su duže zadržavani u ovom objektu dobivali su po tri obroka dnevno i vodu za piće. Prema riječima D. M., jeli su isto što i vojska "jer tada je bilo dosta hrane". Za jelo su dobivali janjetinu, teletinu i razna variva.¹³³ Bio im je dozvoljen odlazak u WC u prizemlju škole, koji su mogli koristiti i za održavanje lične higijene.¹³⁴ Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.¹³⁵

Zatočenike su fizički i psihički zlostavljali pripadnici Novogradske brigade VRS. To je D. M. opisao: "Kad su me doveli u Osnovnu školu 'Ešref Hrnčić', tukli su me i zlostavljali cijeli dan. Nisu me uveli u školu, već su me zlostavljali u dvorištu ispred škole. Tukla su me njih šestorica. Svi su me udarali u isto vrijeme. Udarali su me palicama i nogama po cijelom tijelu, a najviše u leđa. Mislim da me namjerno nisu udarali u glavu, da bih bio svjestan šta se dešava. Od premlaćivanja sam gubio svijest nekoliko puta, a onda su me polijevali vodom iz vatrogasnog crijeva."¹³⁶ Zlostavljani su i B. K., Š. I., Hasan Kadić i Mirzet Tatlić, koji su u školi proveli samo nekoliko sati. U vezi s tim B. K. je, između ostalog, izjavio: "Zatim su nas počeli lančano tući. Jedan vojnik me udario toliko jako da sam pao na pod. Poslije njega je prišao drugi, koji me podigao s poda i nastavio udarati. Udario me u poti-

129 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. augusta 2017. godine.

130 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

131 TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

132 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

133 TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

134 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. augusta 2017. godine.

135 *Ibid.*

136 *Ibid.*

Ijak tako da sam glavom opalio u sliku na zidu i razbio je. Tukla su nas njih dvadesetorica. Dok su jedni tukli, drugi su sjedili za stolovima i pili konjak. Udarali su nas najviše šakama i nogama.”¹³⁷ Zatočenika Š. I. udarali su čizmama i nogama po cijelom tijelu.¹³⁸

Ispitivanja su trajala tridesetak minuta, nakon čega su zatočenici vraćani u hol škole. Nakon nekog vremena ponovo su odvođeni na ispitivanje, i to u odvojene učionice.

10.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni na brdo Kula da prenose municiju, vodu i hranu za potrebe VRS.¹³⁹

10.4. Oslobođanje

Zatočenici su u školi zadržavani od jednog do dvadeset dana. Posljednja grupa na slobodu je puštena početkom oktobra 1995. godine.¹⁴⁰

11. Zgrada Autobuske stanice (septembar 1995)

11.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Srpske dobrovoljačke garde.¹⁴¹

11.2. Zatočavanje

Od približno 20. septembra pa do kraja tog mjeseca 1995. godine zgrada Autobuske stanice korištena je za zatočavanje oko 700 civila – muškaraca, žena i djece muslimanske nacionalnosti iz Bosanskog Novog.¹⁴²

Približno 20. septembra 1995. pripadnici Srpske dobrovoljačke garde, poznati i pod imenom “Arkanovi tigrovi”, došli su u Bosanski Novi te opkolili naselje Urije i zarobili preostalo muslimansko stanovništvo. Mještanima je naređeno da izađu iz kuća i uđu u autobuse, nakon čega su odvedeni u prostorije Autobuske stanice, koja se nalazila na periferiji Bosanskog Novog.¹⁴³

Autobuska stanica sastojala se od jednog starog objekta i manjeg autobusnog kolodvora. U zgradi su bili šalter za kupovinu karata i dvije čekaonice, a po dovođenju u stanicu zatočenici su raspoređeni u prizemlje i na sprat stanice. Na spratu su bile žene s djecom, a u prizemlju muškarci. Svi su spavali na podu, a samo žene i djeca pokrivali su se dekama

137 TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

138 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

139 TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

140 TPOS, Izjava Š. I. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava B. K. data Udruženju 28. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 28. augusta 2017. godine.

141 *Ibid.*

142 Suvad Hotić, *Rat u Bosni: Zapisi i sjećanja*, AuthorHouse, Bloomington, 2010, str. 78; TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava D. A. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

143 TPOS, Izjava D. A. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

koje su ponijeli od kuće. Zatočenici su u pratnji stražara koristili WC koji se nalazio u napuštenoj kafani u sklopu stanice.¹⁴⁴

Nisu dobivali dovoljno hrane. Prema izjavi D. A., jeli su samo ono što su uspjeli ponijeti od kuće, a to su u većini slučajeva bile “ikar’ konzerve ili konzerve s ribom”.¹⁴⁵ Svakodnevno su dobivali vodu za piće tako što je jednom dnevno cisterna dolazila pred stanicu, a stražari su pojedinačno izvodili zatočenike da se napiju i da vodu natoče u flaše.¹⁴⁶

11.3. Prisilni rad

Zatočeni muškarci odvođeni su na lokalitet Suha Međa da kopaju rovove na linijama ratnog razgraničenja. I žene su svakodnevno odvođene na Suhu Među da dijele hranu pripadnicima VRS i zatočenicima koji su sa Suhe Međe dovedeni kako bi kopali rovove na linijama ratnog razgraničenja. Također, mlađe žene i muškarci odvođeni su da čiste ulice u Bosanskom Novom.¹⁴⁷

11.4. Oslobođanje

Žene, djeca i starije osobe nakon četiri dana zatočenja pušteni su na slobodu, dok su muškarci oslobođeni krajem septembra 1995. godine, kad je zatočenički objekt i prestao postojati.¹⁴⁸

12. Osnovna škola “Petar Mećava” u naselju Kostajnica (novembar – decembar 1995)

12.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imao je Krizni štab u Kostajnici, na čijem su čelu bili Drago Bundalo i Mile Ćopić,¹⁴⁹ a obezbjeđivali su ga pripadnici 43. prijedorske brigade VRS koji su djelovali na području Kostajnice te lokalni Srbi iz Kostajnice, među kojima su bili i Jovan Vranešević zvani Jole, Gojko Trbojević, Ilija Čizmić¹⁵⁰ te izvjesni Stiljak¹⁵¹ i Stojaković.¹⁵²

12.2. Zatočavanje

Od kraja novembra do sredine decembra 1995. godine zgrada Osnovne škole “Petar Mećava” korištena je za zatočavanje oko 30 civila – muškaraca Muslimana iz Kostajnice.¹⁵³

144 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava D. A. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

145 TPOS, Izjava D. A. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

146 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine.

147 TPOS, Izjava Š. M. data Udruženju 23. juna 2016. godine; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 17. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava D. A. data Udruženju 17. novembra 2016. godine.

148 *Ibid.*

149 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

150 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

151 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

152 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

153 TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

U novembru 1994. oko 30 zatočenika iz štale Poljoprivrednog dobra "Tavija promet" premješteno je u Osnovnu školu "Petar Mečava" u Kostajnici. Među njima su bili i I. A., S. S. i D. H.¹⁵⁴

Škola se nalazila u centru Kostajnice, imala je prizemlje i sprat. U prizemlju je bila jedna učionica u kojoj je boravio veći broj zatočenika, dok je manji broj njih bio smješten u dvije učionice na spratu.¹⁵⁵ Učionice su bile oko osam metara duge i oko šest široke. Bile su prazne, bez ikakvog namještaja, osim što su na podu bile spužve. Svaka učionica imala je nekoliko velikih prozora na kojima su bile postavljene željezne rešetke. Zatočenici su sjedili i spavali na podu, na spužvama i ruksacima, a pokrivali su se dekama koje su ponijeli iz svojih kuća.¹⁵⁶ Dnevno su dobivali dva obroka, koja su se sastojala od konzerve ribe i četvrtine hljeba.¹⁵⁷ Nuždu su obavljali u školskom WC-u. Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.¹⁵⁸

12.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove uz rijeku Unu te sijeku i prevoze drva.¹⁵⁹

Zatočenik D. H. je opisao: "Sulejmana Agarevića su svakog jutra skidali s kola kojima smo išli na rad i tukli ga. Tukli su ga zato što je jedan dio komande 43. prijedorske brigade bio smješten u njegovoj kući, a njegova žena je prethodno nabavila pušku koju su oni pronašli. Dobijao je ogromne batine i šamare i tako isprebijan je morao raditi."¹⁶⁰

Pripadnici 43. prijedorske brigade VRS jednom prilikom su uz prijetnju oružjem iz škole odveli grupu zatočenika da iskopaju leševe nekoliko Hrvata koji su ubijeni na mostu u Kostajnici. Tijela su bila pokopana u naselju Donji Mezarovci u Kostajnici. Zatočenicima je bilo naređeno da otkopaju i očiste tijela, koja su već bila ucrvana i u fazi raspadanja. Pripremu i čišćenje mrtvacu vojnici su snimali videokamerom. Tijela su kasnije razmijenjena za zarobljene srpske vojnike.¹⁶¹

12.4. Oslobođanje

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma u decembru 1995. godine svi zatočenici su pušteni na slobodu.¹⁶²

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁵⁶ TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁵⁷ TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁵⁸ TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁵⁹ TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁶⁰ TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁶¹ TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

¹⁶² TPOS, Izjava D. H. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 28. februara 2017. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. februara 2017. godine.

OPŠTINA BOSANSKI ŠAMAC

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Bosanski Šamac imala je 6.239 stanovnika, od čega 2.178 Muslimana (34,9%), 1.755 Srba (28,12%), 827 Hrvata (13,25%) i 1.479 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.¹⁶³

Dana 17. aprila 1992. godine Krizni štab Srpske opštine Bosanski Šamac izdao je proglas građanima Bosanskog Šamca da je TO Srpske opštine Bosanski Šamac, pod rukovodstvom novoosnovanog Kriznog štaba, preuzeo kontrolu nad opštinom, garantujući svim građanima punu bezbjednost, bez obzira na njihovu nacionalnost i vjeroispovijest. Za predsjednika Kriznog štaba imenovan je Blagoje Simić.¹⁶⁴ Ranije, u januaru 1992, osnovan je 4. odred JNA za teritoriju Bosanskog Šamca, a 17. 18. i 19. aprila ovaj odred je, u saradnji s paravojnim grupama i milicijom, učestvovao u prikupljanju oružja od Muslimana i Hrvata u Bosanskom Šamcu.¹⁶⁵

Nakon preuzimanja vlasti u Bosanskom Šamcu 17. aprila i do kraja 1992. godine srpske snage su na širokoj osnovi hapsile Muslimane i Hrvate. Većina uhapšenih bili su civili, uključujući i žene, djecu i starije osobe, koji su iz svojih domova odvedeni u okolno selo Zasavica. Zatočenike su redovno premještali iz jednog u drugi zatočenički objekt bez prethodnog obavještenja.¹⁶⁶

Muslimani i Hrvati s područja Bosanskog Šamca zatočavani su u sljedećim objektima i mjestima: SUP (SJB, Stanica policije), zgrada TO, Omladinski dom i Dom kulture / Društveni dom u selu Crkvina, skladište i stadion u selu Crkvina, Srednja (tehnička) škola i Osnovna škola "Mitar Trifunović Učo" u Bosanskom Šamcu i selo Zasavica. Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da selo Donja Vrila nije bilo mjesto zatočenja, a ni fabrika "Hrana produkt" nije korištena za zatočavanje, dok radni logori Silos i Šit nisu postojali, kako se to navodi u evidenciji Hrvatske udruge logoraša Domo-vinskog rata u BiH (HULDR).

Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) 28. novembra 2006. godine izrekao je drugostepenu presudu Blagoju Simiću, predsjedniku Kriznog štaba u Bosanskom Šamcu, za pomaganje i podržavanje u progonima putem protivpravnih hapšenja i zatočenja, zatvaranja u nehumanim uslovima, prisilnog rada i prisilnog raseljavanja civila, bosanskih Hrvata, bosanskih Muslimana i drugih nesrba, i osudio ga na 15 godina zatvora.

¹⁶³ "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Bosanski Šamac, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

¹⁶⁴ MKSJ, Predmet Mičo Stanišić i Stojan Župljanin(IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 319, pasus 994.

¹⁶⁵ *Ibid.*, str. 322, pasus 999.

¹⁶⁶ *Ibid.*, str. 324, pasus 1003–1005.

Simo Zarić, pomoćnik komandanta za pozadinu u 4. odredu JNA, komandant Štaba civilne zaštite, član Kriznog štaba po službenoj dužnosti i odgovorni član Komisije za razmjenu u opštini Bosanski Šamac, prvostepenom presudom od 17. oktobra 2003. osuđen je na šest godina zatvora za djelo progona, na osnovu surovog i nehumanog postupanja, koje uključuje prelaćivanje, mučenje i zatočavanje u nehumanim uslovima. Nije se žalio na osuđujuću presudu. Miroslav Tadić, zamjenik pomoćnika komandanta za pozadinu u 4. odredu JNA, prvostepenom presudom osuđen je na osam godina zatvora za djelo progona, na osnovu deportacije i prisilnog premještanja. Nije se žalio na presudu.¹⁶⁷

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju 31. jula 2001. godine, nakon izjašnjenja optuženoga o priznanju krivice, proglasio je Stevana Todorovića, načelnika policije u Bosanskom Šamcu od 1992. do 1993. i člana Kriznog štaba u Bosanskom Šamcu, krivim za djelo progona, uključujući njegovo učešće u prelaćivanju i ubistvu Ante Brandića, prelaćivanju još nekoliko civila, seksualnom zlostavljanju, protivpravnom hapšenju, okrutnom i nehumanom postupanju i deportaciji i prisilnom premještanju bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugih nesrba iz opštine Bosanski Šamac. Osuđen je na deset godina zatvora.¹⁶⁸

167 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić* (IT-95-9-A), Drugostepena presuda od 28. novembra 2006. godine.

168 MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1), Presuda od 31. jula 2001. godine, str. 14, pasus 41 i 42.

13. Garaže pored SJB (mart 1992 – novembar 1992)

13.1. Uprava

Od 28. marta 1992. do najmanje 31. decembra 1993. godine šef policije bio je Stevan Todorović, a komandir Milan Jekić, dok je jedno vrijeme funkciju komandira policije obavljao i Savo Čančarević.

13.2. Zatočavanje

Od 27. maja do 23. juna 1992. godine garaže pored SJB korištene su za zatočavanje četvorice Hrvata, a od 8. jula do 5. novembra 1992. i jednog Muslimana.¹⁷⁰

Grga Zubak, Dragan Lukač, Franjo Barukčić i Mato Perković 27. maja su iz kasarne u Batajnici kod Beograda prebačeni u Bosanski Šamac, u garaže koje su se nalazile pored SJB.¹⁷¹ Nakon premlaćivanja u SJB,¹⁷² Esad Dagović prebačen je u bolnicu, a 8. jula 1992. smješten je u garaže, gdje je proveo oko četiri mjeseca.¹⁷³

Garaže su se nalazile u dvorištu iza SJB. Bilo ih je pet, a dvije su korištene kao zatočenički objekti.¹⁷⁴ Garaže su bile prljave, a pod umazan motornim uljem. Zatočenci su spavali na betonu prekrivenom kartonima.¹⁷⁵ Po dvojica su bili smješteni u jednoj garaži, sa po jednom dekom koju su dijelili.¹⁷⁶ Limena vrata garaže, koja su bila malo oštećena, bila su zaključana lancem i katancem.¹⁷⁷

Zatočenci su u početku dobivali dva obroka dnevno, doručak i ručak, koje su im donosili zatočenci iz zgrade SJB u pratnji stražara.¹⁷⁸ S vremenom je hrana postajala sve lošija, pa je u vezi s tim Grga Zubak izjavio: “Za doručak su na nas četvoricu donosili dva čaja te

169 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 184, pasus 597; MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), Prvostepena presuda od 31. jula 2001. godine, str. 18, pasus 60.

170 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 166, 169 i 205, svjedočenja Dragana Lukača od 26. septembra 2001. i Esada Dagovića od 9. novembra 2001, T. 3987; Anto Baotić, Ilija Ilić, *Svjedočenja zatočenika srpskih logora iz Posavine*, Posavski glasnik, Orašje, 1995, str. 72–74; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

171 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 72–74.

172 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Esada Dagovića od 9. novembra 2001, T. 3959-3965.

173 *Ibid.*, svjedočenje Esada Dagovića od 9. novembra 2001, T. 3986-3987.

174 *Ibid.*, str. 166.

175 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 74; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1746.

176 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1746.

177 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 74 i 75.

178 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1746.

malo kruha i marmelade.¹⁷⁹ Koristili su WC u zgradi SJB, u koji su odlazili dva puta dnevno, ujutro i uvečer.¹⁸⁰

Prema izjavi Grge Zubaka, još prvog dana u obilazak je došao Slobodan Miljković zvani Lugar, koji ga je pri odlasku strahovito jako udario nogom. Nakon nekoliko dana Lugar se vratio, izveo Zubaka pred garažu i počeo ga udarati amortizerom nekog remontiranog automobila u glavu, koljena i zglobove. Zubak je to opisao: "Nakon toga je uzeo ključ kojim su vozači otvarali bačve te me nastavio tući. Unijeli su me u garažu. Krv se spekla na meni i na odjeći."¹⁸¹ Taj Lugar je jednom prilikom Draganu Lukaču i Franji Barukčiću prislonio pištolj na potiljak.¹⁸²

Prema izjavi Grge Zubaka, Stevan Todorović u nekoliko je navrata dolazio i tukao palicom po glavi svu četvoricu zatočenika: od tih udaraca Zubaku je napukla lobanja.¹⁸³

Nekoliko puta su zatočenici iz garaža odvedeni u SJB, gdje su ih Stevan Todorović i drugi policajci brutalno pretukli.¹⁸⁴

13.3. Razmjene i premještanja

Dana 23. juna 1992. godine Dragan Lukač, Franjo Barukčić, Mato Perković¹⁸⁵ i Grga Zubak¹⁸⁶ iz garaža su prebačeni u ćelije u zgradi SJB.¹⁸⁷ Nekoliko dana kasnije, 5. jula, Zubak je razmijenjen u mjestu Lipovac u Hrvatskoj,¹⁸⁸ dok su preostala trojica ostala zatočena u zgradi SJB do 4. septembra 1992.¹⁸⁹

Esad Dagović je 5. novembra 1992. razmijenjen na teritoriji Hrvatske.¹⁹⁰

179 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 75.

180 *Ibid.*, str. 74.

181 *Ibid.*, str. 74 i 75.

182 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1745, T. 1695.

183 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 75.

184 *Ibid.*, str. 76 i 77.

185 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1746-1747.

186 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 74.

187 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1746-1747; Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 78.

188 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 80 i 81.

189 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 26. septembra 2001, T. 1747.

190 *Ibid.*, svjedočenje Esada Dagovića od 9. novembra 2001, T. 4009-4012.

14. Stanica javne bezbjednosti (april – kraj 1992)

14.1. Uprava

Načelnik policije u Bosanskom Šamcu bio je Stevan Todorović, a komandir Milan Jekić, dok je jedno vrijeme funkciju komandira policije obavljao i Savo Čančarević.¹⁹¹

14.2. Zatočavanje

Od 17. aprila pa do kraja 1992. godine SJB (SUP ili Stanica policije) korištena je za zatočavanje civila muslimanske i hrvatske nacionalnosti, žena i muškaraca različite starosne dobi.¹⁹² Oni su u zgradu SJB zatvarani u aprilu i maju, ali i cijele 1992. godine. U SJB su svakodnevno dovođeni novi zatočeniци.¹⁹³

Među njima je bio i A. M., kojeg je policija uhapsila u njegovoj kući u Bosanskom Šamcu 17. aprila 1992. i odvela u SJB, gdje je proveo dva dana.¹⁹⁴ Silvester Antunović iz Gornjeg Hasića također je 17. aprila uhapšen i zatočen u prostorije SJB, kao i Anto Šimović, koji je uhapšen 20. aprila.¹⁹⁵ Prema svjedočenju Ante Bjelobrka, on je uhapšen 2. maja u vlastitom domu i odveden u SJB, a 17. jula 1992. Vojna policija je uhapsila i Nedima Skenderovića, kojem je tada rečeno da je uhapšen po naređenju Stevana Todorovića.¹⁹⁶

Zatočeniци su bili zatvoreni u ćelijama koje su čuvala po dva stražara.¹⁹⁷ U lijevom bloku SJB, u kancelarijama u prizemlju također je bio zatvoren određeni broj zatočeniка.¹⁹⁸ Spavali su na podu, a imali su samo po jednu kartonsku kutiju i deku umjesto kreveta.¹⁹⁹ Higijenski uslovi u zgradi SJB bili su vrlo loši. Podovi su bili umrljani krvlju i rijetko su čišćeni. Zatočeniци nisu mogli održavati ličnu higijenu ni prati odjeću. Nije bilo dovoljno nužnika.²⁰⁰

Zatočeniци nisu dobivali ni dovoljno vode i hrane. U početku su imali dva obroka dnevno, a s vremenom svega jedan.²⁰¹ Prema izjavi A. M., od trenutka hapšenja i za vrijeme

191 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 184, pasus 597 i str. 206, pasus 662.

192 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 166, pasus 535; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, Hrvatsko vijeće obrane općine Bosanski Šamac, Orašje, 1993, str. 49; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

193 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 166.

194 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

195 Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 60–65.

196 *Ibid.*

197 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 166; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

198 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 49.

199 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

200 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 230, pasus 740.

201 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 327, pasus 1010; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 229, pasus 738.

njegovog dvodnevnog zatočenja hranu nije dobio.²⁰² Zatočenike su surovo premlaćivali pripadnici paravojnih formacija iz Srbije, lokalni policajci i nekolicina pripadnika JNA, i to raznim predmetima kao što su puške, metalne šipke, palice za bejzbol, lanci, policijske palice i noge od stolica, po svim dijelovima tijela, uključujući genitalije, potiljak, lice, ruke, šake i leđa.²⁰³ Među zlostavljanima je bila i jedna žena, kojoj je po dovođenju u SJB naređeno da skinе odjeću, a potom je doživjela mukotrpno premlaćivanje kaišem i palicom.²⁰⁴ Tokom maja ili juna dvojici muškaraca naređeno je da se međusobno oralno zadovolje.²⁰⁵

14.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Dana 29. jula 1992. godine u prostorijama SJB Antu Brandića brutalno su premlatili Stevan Todorović i nekoliko drugih muškaraca. Premlaćivanje je trajalo oko sat vremena, a Todorović je, zajedno s ostalima, u više navrata udarao Brandića nogama po glavi. Od posljedica zlostavljanja Anto Brandić je umro.²⁰⁶

14.4. Prisilni rad

Zatočenici su morali sjeći drva, čistiti oružje, prostorije i hodnike.²⁰⁷ Radili su po cijele dane, a ponekad i noću.²⁰⁸

14.5. Premještanje

Nakon četiri dana provedena u SJB Silvester Antunović premješten je u magacin TO, dok je Anto Šimović nakon šest dana prebačen u zatvor u kasarni JNA u Brčkom.²⁰⁹ Nedim Skenderović početkom decembra je iz SJB premješten u logor Batković, a Ante Bjelobrck nakon tri dana boravka u SJB premješten je u magacin u Gornjoj Crkvini.²¹⁰

Krajem juna više od 100 zatočenika je premješteno u drugi magacin Štaba TO, a ujesen 1992. godine preostali zatočenici premješteni su u logor Batković.²¹¹

14.6. Posjeta MKCK

Predstavnici MKCK posjećivali su SJB, ali stražari su većinu zatočenika sakrivali od njih, dok se drugi nisu usuđivali reći istinu o uslovima zatočenja jer su se plašili stražara.²¹²

202 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

203 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 218, 254 i 255.

204 *Ibid.*, str. 225, pasus 719.

205 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 319.

206 MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), Prvostepena presuda, str. 13.

207 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 243.

208 *Ibid.*, str. 244.

209 *Ibid.*, str. 60–62; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 65.

210 *Ibid.*

211 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 163 i 167; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 291.

212 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 231.

15. Zgrada TO (1992)

15.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici lokalne policije i paravojnih formacija iz Srbije. U obezbjeđenju zgrade bili su Slobodan Miljković zvani Lugar, Predrag Lazarević zvani Laki, Dragan Đorđević zvani Crni, Srećko Radovanović zvani Debeli, zatim Beli, Žuti, Avram, Nebojša Stanković zvani Cera, te lokalni policajci iz Batkuše i Škarića, među kojima i Slobodan Jaćimović, Rakić zvani Žvaka, Spasoje Bogdanović, Slavko Trivunović i Bobo Radulović.²¹³

15.2. Zatočavanje

Tokom 1992. godine zgrada TO korištena je za zatočavanje 200 do 250 civila muslimanske i hrvatske nacionalnosti s područja Bosanskog Šamca.²¹⁴

Među njima je bio i A. M., kojeg je u njegovom domu uhapsila policija 17. aprila; prvo je odveden u SJB, gdje je bio zatočen dva dana, nakon čega je premješten u zgradu TO, gdje je držan oko mjesec i po. Na isti način je u vlastitom domu u Bosanskom Šamcu 28. aprila uhapšen i N. M. i odmah odveden u zgradu TO, gdje je ostao zatočen sve do 7. ili 8. maja 1992.²¹⁵

Zgrada TO, smještena preko puta Stanice policije u Bosanskom Šamcu, korištena je za zatočavanje građana nesrpske nacionalnosti koji su tu pritvoreni nakon što su srpske snage preuzele vlast 17. aprila. U aprilu i maju 1992, kao i cijele te godine, nastavljeno je njihovo zatočavanje u zgradi TO. Neki su tamo dovedeni odmah nakon hapšenja, dok su drugi premješteni iz Stanice policije, ali i iz drugih zatočeničkih objekata.²¹⁶

Zatočenici su u zgradi TO držani u nekoliko prostora: u jednoj velikoj i jednoj maloj prostoriji i u dva magacina. U jednoj prostoriji mogli su samo sjediti jer je bila pretrpana i nije bilo dovoljno prostora. Nisu smjeli izlaziti u WC, pa su tako dio prostorije u kojoj su držani koristili za obavljanje nužde. Spavali su na hladnom betonu. Higijenski uslovi bili su loši, a zatočenicima nije bilo dozvoljeno da se kupaju. U julu 1992. pojavile su se vaške, pa su neki zatočenici morali obrijati glavu.²¹⁷

213 *Ibid.*, str. 220, pasus 702.

214 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 327, pasus 1012; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 165, pasus 534.

215 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

216 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 328, pasus 1012.

217 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 168, pasus 541.

Prema navodima A. M. i N. M., hrane i vode nije bilo u dovoljnim količinama. U vezi s tim N. M. je rekao: “Dobili bismo malo kruha i po šoljicu čaja.”²¹⁸ Tokom aprila i maja hranu su dobivali tri puta dnevno. Doručak i večeru stražari su zatočenicima donosili u magacin, a za ručak bi ih potrpali u kamione i pod pratnjom vodili u restoran “Utve”.²¹⁹

Zatočnici su svakodnevno fizički maltretirani i zlostavljani; nerijetko su izvođeni u dvorište zgrade, a zatim bi ih dvojica ili trojica pripadnika paravojnih formacija surovo pretukla. U drugim prilikama policajci su ih tukli u prolazu, dok su ulazili u prostoriju. Tukli su ih drvenim motkama, policijskim palicama, nogama od stolica i drugim predmetima. Od tih udaraca zatočnici su imali teške povrede. Premlaćivanja i ponižavanje vršeni su u prisustvu drugih zatočenika, a ponekad su zatočnici bili prisiljeni da satima pjevaju četničke pjesme.²²⁰

15.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Dana 25. aprila 1992. godine, dan prije nego što je grupa od 47 zatočenika iz zgrade TO prebačena u vojni zatvor u Brčkom, u zgradi TO ubijena je jedna osoba čija je smrt nastupila od posljedica premlaćivanja.²²¹

15.4. Premještanja

Krajem juna 1992. godine zatočnici koji su se nalazili u kancelarijama SJB, njih više od 100, premješteni su u drugi magacin Štaba TO. Veliki broj zatočenika je tokom proljeća i ljeta premještan iz ovog u druge objekte u Bosanskom Šamcu, pri čemu je i broj zatočenika u TO varirao.²²²

Zatočenik A. M. nakon mjesec i po dana je prebačen u zgradu Osnovne škole. Potom je prošao kroz još nekoliko objekata u Bosanskom Šamcu, a naposljetku je razmijenjen 15. juna 1993. u Draganičevu kod Gradiške u Hrvatskoj.²²³ Zatočenik N. M. u zgradi TO je ostao do 7. ili 8. maja 1992, kad je prebačen u skladište u selu Crkvina.²²⁴

15.5. Posjeta MKCK

Predstavnici MKCK 13. maja 1992. godine su posjetili zatočnike.²²⁵

218 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

219 Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 35.

220 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 328, pasus 1015; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 220, pasus 701.

221 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 328, pasus 1015.

222 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

223 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

224 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

225 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 329, pasus 1019.

16. Dom kulture / Društveni dom u selu Crkvina (april 1992)

16.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici policije i paravojnih formacija.²²⁶

16.2. Zatočavanje

Od 17. do 19. aprila 1992. godine Dom kulture / Društveni dom u Crkvini korišten je za zatočavanje jednog civila muslimanske i četiri civila hrvatske nacionalnosti: Safeta Srne, Dragana Lukača, Pere Agatića, Ive Brašnića i Dragutina Markovića.²²⁷

Prema izjavama Dragana Lukača, Safeta Srne i Dragutina Markovića, uhapšeni su 17. aprila 1992. prilikom pokušaja bijega u Hrvatsku te odvedeni u selo Gornja Crkvina.²²⁸ Lukač je opisao da su u Domu već bili neki zatočeniци, od kojih je nekoliko provelo samo jednu noć u Crkvini, a u jutarnjim satima su pušteni na slobodu.²²⁹

Svih pet zatočenika držano je u matičnom uredu u Domu. Prostorija u kojoj su boravili bila je pet metara duga i četiri široka. Vrata prostorije bila su zaključana, a ispred njih je dežurao naoružani stražar.²³⁰ Dnevno su dobivali samo jedan obrok, te su na taj način iscrpljivani i izgladnjivani.²³¹

16.3. Premještanje

Dana 19. aprila 1992. godine svi zatočeniци su policijskim kamionom premješteni u Bosanski Šamac, gdje su zatočeni u magacin TO.²³²

17. Skladište u selu Crkvina (maj 1992)

17.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici paravojnih formacija iz Srbije.²³³

²²⁶ Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 32.

²²⁷ MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 171, pasus 555; Ante Milinović, ur., *Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i Sjeverozapadnoj Bosni 1991.–1995.*, Savez zajednica udruga Hrvata izbjeglica i povratnika Sjeverozapadne Bosne i Bosanske Posavine, Zagreb – Orašje – Mostar – Sarajevo, 1999, str. 156; Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 138; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 32, 33 i 65.

²²⁸ Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 32, 33 i 65; Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 138.

²²⁹ MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 25. septembra 2001, T. 1660-1662.

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domo-vinskom ratu Zagreb, Zagreb, 2000, str. 71.

²³² MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Dragana Lukača od 25. septembra 2001, T. 1662; Dragan Lukač, *Bosanski Šamac – grad logor*, str. 32, 33 i 65; Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 138.

²³³ TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

17.2. Zatočavanje

Od 7. do sredine maja 1992. godine skladište u Crkvini korišteno je za zatočavanje najmanje 50 civila, muškaraca muslimanske i hrvatske nacionalnosti.²³⁴

Među njima je bio i N. M., koji je 28. aprila uhapšen u svom domu i odveden u zgradu TO, nakon čega je 7. ili 8. maja premješten u skladište u selu Crkvina, gdje je proveo sedam do deset dana.²³⁵

Skladište je bilo oko sedam metara dugo i petnaest široko, s visokim zidovima i prozorima na plafonu. Na ulazu su se nalazila metalna vrata, koja su bila zaključana, a ispred njih su stajali stražari. Zatočenici su spavali na podu, bez pokrivača, a nuždu su obavljali vani jer WC-a u skladištu nije bilo.²³⁶

Hranu i vodu dobivali su u vrlo malim količinama. U vezi s tim N. M. je rekao: "Dobivali bismo jednom dnevno po oko 100 grama kruha i šoljicu čaja, koji bismo jeli kašikom. Vode nije bilo gotovo nikako, ali ponekad bismo dobili kad smo tražili."²³⁷

Svakodnevno su psihički i fizički maltretirani. Stražari su ih surovo tukli raznim predmetima kao što su puške, metalne šipke, palice i noge od stolica, po svim dijelovima tijela. Od tih udaraca mnogi su zatočenici zadobili teške povrede.²³⁸

17.3. Ubistva

Dana 7. maja 1992. godine Slobodan Miljković zvani Lugar, Dragan Đurđević zvani Crni i Srećko Radovanović zvani Debeli ušli su u skladište u Crkvini i pretukli Jozu Antunovića, nakon čega je Miljković u Antunovića ispalio tri metka i tako ga ubio.²³⁹

Đurđević je ispalio dva metka u Josipa Oršolića, nakon čega je ovaj zatočenik izdahnuo, a na ovaj su način spomenuti pripadnici specijalne policije i paravojnih formacija iz Srbije tada ubili najmanje devet zatočenih civila.

Ostali zatočenici ponovo su postrojani i premlaćeni. Nakon toga ubijena su šestorica muškaraca iz Teslića. Potom su prebrojali zatočenike i ustanovili da jedan nedostaje. Đurđević ga je pronašao skrivenog iza džaka i ubio.²⁴⁰

17.4. Premještanje i oslobađanje

Određeni broj zatočenika u maju 1992. godine, nakon nekoliko dana zatočenja, pušten je na slobodu, dok je dio njih premješten u selo Zasavica.²⁴¹ Nakon sedam do deset dana

234 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 171, pasus 555.

235 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

236 *Ibid.*

237 *Ibid.*

238 *Ibid.*

239 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 224, pasus 715.

240 *Ibid.*

241 *Ibid.*, str. 298, pasus 976.

zatočeništva u skladištu u Crkvini N. M. je prebačen u zgradu TO, gdje je ostao sve do razmjene, koja je obavljena kod Gradiške u Hrvatskoj 25. augusta 1992.²⁴²

18. Stadion u selu Crkvina (maj 1992)

18.1. Uprava

Nesrpsko stanovništvo iz Bosanskog Šamca koje je odvođeno na stadion hapsile su policija i paravojne formacije “Beli orlovi” i “Sivi vukovi”, čiji su pripadnici i stražarili nad objektom.²⁴³

18.2. Zatočavanje

Od 15. do 21. maja 1992. godine stadion u Crkvini korišten je za zatočavanje nekoliko stotina Hrvata i manji broj Muslimana iz Bosanskog Šamca, među kojima su bili stariji muškarci te žene i djeca različite dobi.²⁴⁴

Jelena Kapetanović i nekoliko hrvatskih porodica uhapšeni su 15. maja 1992. u svojim domovima u Bosanskom Šamcu. Smješteni su u kamione i odvezeni pred zgradu Srednje škole, gdje je određen broj zadržan, a ostali su odvezeni na stadion u selu Crkvina.²⁴⁵

Pri dolasku zatočenika na stadion vojnici su im oduzimali novac, satove, zlato i nakit. Zatočnici su po cijele dane provodili na stadionu, a spavali su u montažnim kućicama u sklopu stadiona. Opisujući zatočenje, Jelena Kapetanović je izjavila: “Pokrivali smo se kartonima koje smo našli.”²⁴⁶ Postojao je WC pored stadiona, u koji su zatočnici odlazili samo u pratnji stražara.²⁴⁷

Zatočnicima je bio obezbijeđen samo jedan obrok dnevno, koji se sastojao od kriške hljeba i komadića slanine.²⁴⁸ Na stadionu nije bilo vode, te su žene u pratnji stražara odlazile u obližnja sela u svoje domove i donosile hranu i vodu.²⁴⁹

18.3. Premještanja i oslobađanje

Dana 16. maja 1992. godine vojno sposobni muškarci su sa stadiona prebačeni u zgradu Osnovne škole u Bosanskom Šamcu,²⁵⁰ dok su žene s djecom nakon sedam dana zato-

242 TPOS, Izjava N. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

243 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 185, pasus 603; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

244 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Jelene Kapetanović od 5. juna 2002, T. 8935, T. 8970, T. 8945-46; <https://nenasilje.org/2017/zavjet-sutnje-vol-4/>; Smail Čekić, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, tom I, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016, str. 473; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, broj 10/13 od 31. jula 2013. godine.

245 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Jelene Kapetanović od 5. juna 2002, T. 8943-8944.

246 *Ibid.*, T. 8949.

247 *Ibid.*, T. 8952 i 8954.

248 *Ibid.*, T. 8952.

249 *Ibid.*, T. 8952 i 8959.

250 Hrvatska udruga logoraša Domovinskog rata u BiH, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, Busovača, 2017, str. 60; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Jelene Kapetanović od 5. juna 2002. godine, T. 8960.

čeništva oslobođene: smještene su u kamione i vraćene u svoje domove u Bosanskom Šamcu. Ostali zatočeni, među kojima su većinom bili stariji muškarci, kamionima su prebačeni u logor u Zasavici.²⁵¹

19. Omladinski dom u selu Crkvina (maj 1992)

19.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici lokalne policije i paravojnih formacija iz Srbije.²⁵²

19.2. Zatočavanje

Od 15. do 17. maja 1992. godine Omladinski dom u Crkvini korišten je za zatočavanje više od 100 Hrvata iz sela Zasavica, među kojima je bilo muškaraca, žena i djece.²⁵³

Dana 15. maja policija i paravojne formacije ušle su u sela Zasavica i Crkvina. Svi stanovnici Zasavice, među kojima je bio i A. J., uhapšeni su i potrpani u kamione, a potom odvezeni u Crkvinu i zatočeni u Omladinski dom, gdje su proveli dva dana.²⁵⁴

Zatočeni su boravili u dvorani u Domu. Na ulazu u dvoranu nalazila su se vrata, koja su bila zaključana, a objekt je obezbjeđivalo pet do šest stražara. U dvorani nije bilo WC-a, a zatočeni su spavali na betonu. Opisujući uslove, A. J. je izjavio: "Pokrivali smo se de-kama, a ko nije imao, pokrivaio se kartonima. WC-a nije bilo, nuždu smo vršili iza nekog kontejnera 20-30 metara od dvorane."²⁵⁵

Prema izjavi A. J., hranu su dobivali u malim količinama, i to samo jednom dnevno, a sastojala se od kriške hljeba i šoljice čaja. Također, ovaj zatočenik izjavio je da su im male količine vode za piće donošene u flašama, dok mogućnost održavanja lične higijene nisu imali.²⁵⁶

19.3. Premještanje i oslobađanje

Dana 17. maja 1992. godine muškarci su iz Omladinskog doma u Crkvini kamionima premješteni u fiskulturne sale Osnovne i Srednje škole u Bosanskom Šamcu, dok su ostali zatočeni pušteni na slobodu.²⁵⁷

251 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 207 i 208, pasus 665.

252 TPOS, Izjava A. J. data udruženju 5. jula 2019. godine.

253 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 171, pasus 555; Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, str. 71.

254 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

255 *Ibid.*

256 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

257 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 172 i 173, pasus 560; TPOS, Izjava A. J. data udruženju 5. jula 2019. godine.

20. Osnovna škola “Mitar Trifunović Učo” (maj 1992 – juni 1993)

20.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom policije.²⁵⁸

20.2. Zatočavanje

Od sredine maja 1992. do 15. juna 1993. godine zgrada Osnovne škole “Mitar Trifunović Učo” korištena je za zatočavanje muslimanskog i hrvatskog stanovništva s područja Bosanskog Šamca.²⁵⁹ Zbog konstantnog premještanja iz objekta u objekt broj zatočenika je varirao, ali je u svakom trenutku postojanja zatočeničkog objekta u školi držano najmanje 100 muškaraca hrvatske i muslimanske nacionalnosti.²⁶⁰

Tokom proljeća i ljeta 1992. nesrpsko stanovništvo s područja cijele opštine Bosanski Šamac dovođeno je u školu, a među njima su bili i muškarci koji su bili zatočeni u Domu kulture u Crkvini i iz sela Zasavica.²⁶¹ Među zatočenicima je bio i A. M., koji je uhapšen 17. aprila 1992. u Bosanskom Šamcu i odveden u SJB, zatim u zgradu TO, a nakon toga je početkom juna prebačen u prostorije Osnovne škole u Bosanskom Šamcu, gdje je proveo mjesec dana.²⁶²

Osnovna škola bila je udaljena nekoliko stotina metara od SJB i TO. Zatočenci su bili zatvoreni u fiskulturnoj sali.²⁶³ Nuždu su obavljali u WC-u koji se nalazio u sali, a povremeno su izvođeni i pred školu, kad su fiziološke potrebe obavljali u dvorištu.²⁶⁴

Hranu i vodu dobivali su u vrlo malim količinama. U vezi s tim A. M. je rekao: “Hrane su nam vrlo malo donosili, jednom dnevno, mada su stražari dozvoljavali da nam žene iz kuća donose hranu.”²⁶⁵

Prema izjavi A. M., zatočenci su svakodnevno fizički zlostavljani, obično su ih udarali tvrdim predmetima. O tome je A. M. rekao: “Stevan Todorović i još neki policajci obično bi dolazili u salu i gazili zatočenike čizmama. Tukli su nas palicama i debelim užetom iz fiskulturne sale.”²⁶⁶

258 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 184, pasus 597; MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), Prvostepena presuda od 31. jula 2001. godine, str. 18, pasus 60; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

259 Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, str. 70–71; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 170, pasus 553; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

260 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH.

261 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 207, pasus 664; Ibrahim Salkić bio je zatočen u Osnovnoj školi od 15. ili 17. maja do kraja septembra 1992; Dragan Delić bio je zatočen od 13. maja do 4. septembra 1992.

262 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

263 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 207, pasus 664; TPOS, Izjava A. M. data udruženju 5. jula 2019. godine.

264 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

265 *Ibid.*

266 *Ibid.*

Silvestra Antunovića 15. jula 1992. pretukao je Stevan Todorović, koji je 19. juna 1992. naredio trojici muškaraca da pretuku zatočenika Omera Nalića.²⁶⁷ Safeta Hadžialijagića jedne noći u junu 1992. pretukli su Milan Simić i još nekoliko muškaraca. Dok ga je Simić udarao nogama i tukao, ostali prisutni muškarci u više su navrata zatočeniku skidali pantalone i prijetili mu da će mu odsjeći penis.²⁶⁸

20.3. Premještanja i razmjene

Između 4. i 5. jula 1992. godine razmijenjeno je desetak zatočenika. Oni su najprije odvedeni u Šid u Srbiji, a narednog dana razmijenjeni u Lipovcu u Hrvatskoj.²⁶⁹ Dragan Delić 13. maja 1992. vraćen je iz Bijeljine u Bosanski Šamac. U Osnovnoj školi bio je zatočen do 4. septembra 1992, kao i zatočenik N.²⁷⁰

Prema riječima A. M., on je dva puta bio zatočen u zgradi Osnovne škole. Nakon prvog zatočeništva prebačen je u Brčko, a nekoliko dana kasnije vraćen je u školu, gdje je boravio sve do razmjene u Draganičevu kod Gradiške u Hrvatskoj 15. juna 1993.²⁷¹

21. Srednja (tehnička) škola (maj 1992 – januar 1993)

21.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom lokalne policije.²⁷²

21.2. Zatočavanje

Od 13. maja 1992. do 30. januara 1993. godine Srednja (tehnička) škola korištena je za zatočavanje civila – muškaraca muslimanske i hrvatske nacionalnosti,²⁷³ čiji je broj u različitim periodima varirao, pri čemu ih je maksimalno u jednom trenutku bilo između 300 i 500.²⁷⁴ U ovaj zatočenički objekt dovodeni su Muslimani i Hrvati iz sela Hasići, Donji Hasići, Zasavica, Novo Selo, Tišina, Turšinovac, kao i iz Bosanskog Šamca.²⁷⁵ U školi su bili zatočeni i Andrija Petrić, Osman Jašarević, Hasan Bičić, Muhamed Bičić, Ibrahim Salkić, Dragan Delić,²⁷⁶ Pašaga Tihić²⁷⁷ i Dragutin Marković.²⁷⁸ Zatočeni su u školskoj zgradi držani i po nekoliko mjeseci.²⁷⁹

267 MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), Presuda od 31. jula 2001. godine, str. 14.

268 MKSJ, Predmet *Milan Simić* (IT-95-9/2-S), Presuda od 17. oktobra 2002. godine, str. 2 i 6.

269 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 272, pasus 879. 270 *Ibid.*, str. 170.

271 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

272 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 184, pasus 597.

273 *Ibid.*, str. 169, pasus 549 i str. 170, pasus 550.

274 *Ibid.*, str. 207, pasus 664.

275 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 207, pasus 664.

276 *Ibid.*, str. 178, pasus 578.

277 *Ibid.*, str. 171.

278 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 137 i 147.

279 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 207, pasus 664; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH.

Često su spavali samo na kartonu.²⁸⁰ Higijenski uslovi u školi bili su vrlo loši; podovi su bili umrljani krvlju i rijetko su čišćeni. Zatočenici nisu mogli održavati ličnu higijenu ni prati odjeću, a nije bilo ni dovoljno WC-a.²⁸¹

Nisu dobivali dovoljno vode i hrane.²⁸² Prema izjavama, hranu su im donosili samo jednom dnevno, a obično se sastojala od paštete ili mesnog nareška,²⁸³ dok su supruge zatočenika pokušavale svakodnevno unijeti hranu u prostorije u kojima su oni boravili.²⁸⁴ Po povratku s prisilnog rada zatočenici bi navečer dobili po jednu krišku hljeba namazanu pekmezom.²⁸⁵ Posjete ljekara i medicinskih sestara bile su redovne, pa su oni zatočenicima dijelili uglavnom sredstva za smirenje i tablete za spavanje.²⁸⁶

Zatočenike su često premlaćivali policajci, a ponekad i pripadnici vojske.²⁸⁷ Stražari su za premlaćivanje koristili kundake pušaka, drvene motke, metalne šipke, pendreke, vojničke čizme i palice za bejzbol.²⁸⁸ Ponekad bi zatočenicima bilo naređeno da se međusobno tuku drvenim palicama.²⁸⁹ Prema izjavama zatočenika, među stražarima koji su se posebno isticali u maltretiranju bili su izvjesni Rade iz Novog Grada, lokalni policajci Šole i izvjesni Rakić zvani Žvaka, izvjesni Obad, Pavlović i Pendrek, Dragan Džombić iz Gornje Slatine i Stevan Todorović, Boro Stefanović i izvjesni Lugar.²⁹⁰

Neki zatočenici u više su navrata iz fiskulturne sale odvođeni u učionice i tamo su ih brutalno premlaćivali.²⁹¹ Opisujući fizičko maltretiranje, jedan zatočenik je izjavio: "Odveden sam u jednu učionicu, naređeno mi je da skinem majicu i jaknu te da se u košulji ispružim preko klupe. Počelo je ispitivanje i udaranje drvenom šipkom po leđima i vratu. Iživljavanje na meni je trajalo punih 20 minuta."²⁹²

21.3. Prisilni rad

Pojedini zatočenici svakodnevno su odvođeni da kopaju rovove na liniji Bosanski Šamac – Crkvina, ali i da obavljaju druge poslove poput utovara bojlera i branja voća, najčešće šljiva, po napuštenim imanjima na prostoru opštine Odžak.²⁹³

280 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 228, pasus 737.

281 *Ibid.*, str. 230, pasus 740.

282 *Ibid.*, str. 229, pasus 738.

283 Ante Milinović, *op. cit.*, str. 149.

284 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, svjedočenje Andrije Petrića od 27. marta 2003, T. 17595.

285 Ante Milinović, *op. cit.*, str. 149.

286 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 230, pasus 742.

287 *Ibid.*, str. 222 i 223, pasus 709–712.

288 *Ibid.*, str. 223.

289 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 147.

290 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 223, pasus 713.

291 Ante Milinović, *op. cit.*, str. 159.

292 Anto Baotić, Ilija Ilić, *op. cit.*, str. 148.

293 Ante Milinović, *op. cit.*, str. 149.

21.4. Premještanja i razmjena

Srednja škola uporedo je korištena kao mjesto zatočenja i kao objekt u kojem su čuvani zatočenici za razmjenu. Zatočenici su konstantno premješteni iz jednog objekta u drugi sve do ispunjenja uslova za razmjenu. Objekti koji su se nalazili u neposrednoj blizini i u kojima su držani zatočenici su zgrade SJB, TO te Osnovne i Srednje škole.²⁹⁴

Jedna grupa zatočenika iz Srednje škole, njih 100, većinom Hrvata, te manji broj Muslimana iz Bosanskog Šamca i okolnih sela, razmijenjena je za Srbe iz Dubice 25/26. maja 1992. godine.²⁹⁵

22. Selo Zasavica (juni 1992 – decembar 1993)

22.1. Uprava

Kontrolu nad selom imali su pripadnici policije i paravojnih formacija.²⁹⁶

22.2. Zatočavanje

Od juna 1992. pa najmanje do 24. decembra 1993. godine selo Zasavica korišteno je kao mjesto zatočenja za oko 500 civila hrvatske i muslimanske nacionalnosti s područja opštine Bosanski Šamac, većinom žena, djece i starijih osoba, uključujući i određeni broj muškaraca.²⁹⁷ Broj zatočenika u selu Zasavica je varirao zbog njihovog konstantnog premještanja iz jednog objekta u drugi.²⁹⁸

Nakon što su muškarci Muslimani i Hrvati iz Zasavice uhapšeni i odvedeni u više zatočeničkih objekata, njihove porodice ostale su u selu bez mogućnosti da ga napuste. A. J., koji je uhapšen u svom domu u Zasavici, odveden je u Omladinski dom u selu Crkvina, potom prebačen u zgradu Srednje škole, a odatle vraćen u Zasavicu, gdje je ostao zatočen do 29. januara 1993.²⁹⁹

U selu Zasavica bile su zatočene i porodice muškaraca koji su izbjegli u Hrvatsku, kao i muškaraca koji su bili zatočeni na drugim lokacijama, na primjer u SUP-u i TO, i porodice nekih Muslimana i Hrvata koji su bili pripadnici 4. odreda JNA. Bili su smješteni u privatnim kućama. U zavisnosti od opremljenosti kuća razlikovali su se i uslovi boravka, a u

294 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 276 i 277.

295 *Ibid.*, str. 276, pasus 894.

296 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 184, pasus 597; MKSJ, Predmet *Stevan Todorović* (IT-95-9/1-S), Prvostepena presuda od 31. jula 2001. godine, str. 18, pasus 60; TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

297 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 208, pasus 666 i str. 275, pasus 889, 890; TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, str. 70 i 71.

298 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH.

299 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

nedostatku namještaja u nekim kućama zatočenici su spavali na podu. Vode u kućama nije bilo, pa je održavanje lične higijene bilo svedeno na minimum.³⁰⁰

Nije bilo dovoljno hrane. O tome A. J. navodi: “Dok smo imali zalihe, hranili smo se namirnicama koje smo imali po kućama; kasnije nam je lokalni Crveni krst slao hranu, ali ni tada to nije bilo dovoljno, moglo nam je biti za samo jednom dnevno.”³⁰¹

Kuće su obezbeđivali stražari, a na oba ulaza u selo postavljeni su kontrolni punktovi. Zatočenici nisu mogli napustiti selo, osim ako su odvođeni na razmjenu.³⁰²

22.3. Prisilni rad

Prema izjavi A. J., zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove u Zasavici i širom opštine Bosanski Šamac te da kolju stoku koja je dovodena iz okupiranih sela i čije je meso korišteno za prehranjivanje vojske. U vezi s tim ovaj zatočenik je opisao: “Kopali smo rovove, a vodili su nas i na obavljanje poljoprivrednih poslova. Obično smo kopali po njivama i brali povrće.”³⁰³

22.4. Razmjene

Periodično su organizovane razmjene zatočenika na teritoriji Hrvatske. A. J. je razmijenjen u Lipovcu 29. januara 1993. godine.³⁰⁴

Oko stotinu zatočenika, žena, djece i starijih muškaraca, razmijenjeno je u Dragaliću 5. novembra 1992. Tog dana razmijenjena je i Jelena Kapetanović.³⁰⁵ Druga, veća razmjena zatočenika iz sela Zasavica obavljena je u Dragaliću 24. decembra 1993.³⁰⁶

22.5. Posjeta MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su selo Zasavica tokom oktobra i novembra 1992. godine, a prema izjavi Jelene Kapetanović, posjeta je obavljena približno 6. oktobra 1992.³⁰⁷

300 *Ibid.*

301 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 229 i 230, pasus 739; TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

302 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 208, pasus 666.

303 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine; Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, str. 78.

304 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine.

305 MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 273 i 274, pasus 883-885.

306 *Ibid.*, str. 275, pasus 889-890.

307 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 5. jula 2019. godine; MKSJ, Predmet *Blagoje Simić i drugi* (IT-95-9-T), Prvostepena presuda od 17. oktobra 2003. godine, str. 231-232, pasus 745.

OPŠTINA BRČKO

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Brčko imala je 87.627 stanovnika, od čega 38.617 Muslimana (44,06%), 22.252 Hrvata (25,39%), 18.128 Srba (20,68%) i 8.630 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti (9,87%).³⁰⁸

U martu 1992. godine JNA je započela s napadima i preuzimanjem kontrole na područjima koja su predstavljala glavna mjesta ulaska u BiH ili su se nalazila na glavnim komunikacionim i logističkim pravcima. Jedno od takvih mjesta bio je i grad Brčko. Jugoslovenska narodna armija podijelila je naoružanje srpskom stanovništvu i podigla punktove oko grada, a već u aprilu pojavili su se tenkovi i teška vozila JNA, koja je u međuvremenu iskopalala rovove i postavila mitraljeska gnijezda. Zbog toga je veliki dio stanovništva počeo bježati iz grada. Dana 30. aprila srpske snage digle su u zrak dva mosta na rijeci Savi koja su povezivala Brčko s Hrvatskom; tada je poginulo između 70 i 100 civila – muškaraca, žena i djece.³⁰⁹

Dana 1. maja srpske snage od ukupno 1.000 pripadnika – među kojima pripadnici JNA, paravojnih formacija iz Srbije i lokalne paravojne grupe, kao i pripadnici jednog bataljona TO iz Bijeljine – izvele su napad na grad Brčko koristeći teško naoružanje, tenkove i artiljeriju, a nakon povlačenja snaga JNA iz Brčkog 17. maja 1992. napad su nastavile snage VRS. U danima nakon preuzimanja kontrole u gradu su počinjeni teški zločini – ubistva, mučenje, pljačka imovine, uništavanje vjerskih objekata i protivpravno zatvaranje muslimanskog i hrvatskog stanovništva.

Dana 15. aprila 1992. selo Brezovo Polje stavljeno je pod kontrolu paravojnih formacija iz Srbije: “Arkanovaca” (pod komandom Željka Ražnatovića zvanog Arkan), “Šešeljevaca” (pod komandom Vojislava Šešelja), “Belih orlova” i specijalne brigade VRS “Panteri” (pod komandom Ljubiše Savića zvanog Mauzer), nakon čega je ovo selo među prvima korišteno kao mjesto zatočenja Muslimana i Hrvata iz Brezovog Polja, Brčkog i okoline.³¹⁰

Pripadnici VRS, TO i paravojnih formacija započeli su nakon 3. maja 1992. sa zatočavanjem muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece iz Brčkog i okoline. U tom periodu korišteni su sljedeća mjesta i objekti za zatočavanje: selo Brezovo Polje, Sportska dvorana “Partizan” (DTV – Društvo za tjelesno vaspitanje), SJB (Polijska stanica), Dom zdravlja, bolnica, Stara drvena džamija u Kolobari, hotel “Bosna”, restoran “Vestfalija”, kuća prim. dr. Jusufa Sajdovića, kuća Frane Jurića u selu Gluhakovac, kasarna JNA, autobusko preduzeće “Laser”, logor Luka.

308 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Brčko, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

309 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 339, pasus 1051.

310 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 331; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da su bar Doma kulture, hotel "Galeb", kino "Oslobođenje", kuća iza zgrade SUP-a, privatna kuća u naselju Grčica i tvornica "Interplet" korišteni kao objekti za silovanje, dok hotel "Posavina" nije korišten kao mjesto zatočenja nego je u pitanju lokacija masovnog ubistva.

U maju i junu 1992. pripadnici Vojne policije 108. brčanske brigade ARBiH i Hrvatskog vijeća obrane (HVO) zatočili su određeni broj civila srpske nacionalnosti i pripadnika VRS u sušionicu u Rasadniku u zaseoku Okrajci, u kuće porodica Mišić, Mijatović i S. te u Mjesnu zajednicu u selu Rašljani. Dana 14. septembra 1992. pripadnici 108. brčanske brigade ARBiH i HVO-a izvršili su ofanzivu na 19 srpskih sela u okolini Brčkog, nakon čega su stanovnici srpske nacionalnosti zatočeni u više objekata na području sela Boderište, Bijela, Boće, Gornji Zovik, Gornji Rahić, Maoča, Bojići, Rašljani i Ulice: u kuću Ostoje Bojića u zaseoku Bojići, slastičarnicu u selu Bijela, Osnovnu školu "Tamara Begović" u selu Boće, Osnovnu školu u selu Ulice, skladište građevinskog materijala u zaseoku Gornji Zovik, garažu u Rasadniku u zaseoku Šipovača i pogon "Interpleta" u selu Boderište.

Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da Mjesni dom u selu Ulice, privatne kuće u Donjem Rahiću, čitaonica Mjesne zajednice u selu Palanka, magacin u selu Rašljani, sušionica šljiva u selu Bosanska Bijela i Mjesna zajednica u selu Boće nisu korišteni kao mjesta zatočenja, kako se navodi u evidenciji Saveza logoraša Republike Srpske. Dana 3. augusta 1994, prilikom izvođenja vojne akcije pripadnika 108. brčanske brigade na položaje VRS, dolazi do zarobljavanja jednog pripadnika VRS, koji je zatočen najprije u napuštenoj vikendici, a potom je prebačen u restoran "Bolji život" u selu Maoča.

Nakon što su 14. septembra 1992. pripadnici 108. brčanske brigade ARBiH i HVO-a izvršili ofanzivu na 19 srpskih sela u okolini Brčkog, među kojima i na Bukvik, narednog dana, 15. septembra, pripadnici VRS i SJB Brčko ponovo su iskoristili Osnovnu školu "Jelenka Voćkić" za zatočavanje muslimanskog i hrvatskog stanovništva kako bi ga razmijenili za srpske civile i pripadnike VRS iz Bukvika.

Muslimansko i hrvatsko stanovništvo koje je nakon prolaska kroz više zatočeničkih objekata zatočeno u logor Luka, u julu 1992. premješteno je u logor Batković u Bijeljini.

23. Selo Brezovo Polje (maj – juni 1992)

23.1. Uprava

Stražari i osobe odgovorne za dovođenje zatočenika u Brezovo Polje bili su: Slobodan Mitrić, Žarko Damjanac, Stevo Todić, Branko Živković, Risto Đokić i Igor Bosiljčić. Zatočenike su u fiskulturnoj sali Osnovne škole “25. maj” i prostoriji Doma zdravlja Brezovo Polje ispitivali i potom ih odvodili u SJB Brčko i logor Luka: Goran Marković zvan Markulja, Krsto Mihajlović, Simo Gavrić, Branislav Madeganja, Slobodan Tešić, Dragan Živković zvan Travolta, Dimče Ivčev, Radenko Stanić zvan Zub, Stevo Knežević, Pero Zarić zvan Načelnik, Dragan Pantelić, Miodrag Čajević zvan Mišo i Mišolovka, Krsto Mihajlović i Blagoje Gavrilović. U prostorijama fiskulturne sale Osnovne škole “25. maj” za vrijeme okupljanja zatočenika, osim navedenih pripadnika srpskih snaga, bili su i Slobodan Letić zvan Kobra i Dragan Božić zvan Pera.³¹¹

23.2. Zatočavanje

Od 8. maja do najmanje 17. juna 1992. godine selo Brezovo Polje korišteno je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muškaraca, žena, djece i starih osoba, Muslimana.³¹²

Nakon što su pripadnici VRS, srpske TO i paravojnih formacija uz pomoć JNA uspostavili kontrolu na ovoj teritoriji, uslijedilo je protivpravno hapšenje i zatočavanje nekoliko stotina Brčaka, Muslimana, te njihovo dovođenje u Brezovo Polje. Prema izjavi S. D., oko deset posto zatočenika bile su osobe starije od 60 godina, više od dvadeset posto bila su djeca mlađa od 18 godina, a među zatočenima je bilo i nepokretnih osoba.³¹³

Po dolasku u Brezovo Polje zatočenici su uvedeni u fiskulturnu salu Osnovne škole “25. maj”, gdje su ih pripadnici srpskih snaga popisali, a potom rasporedili u muslimanske kuće u selu, u kojima su struja i telefon bili isključeni. Zatočenik A. D. je rekao: “Kada smo ušli u dvoranu, srpski vojnici su držali puške uperene prema nama. Na tribini su se nalazili Brčaci koji su prebačeni u Brezovo Polje, a stanovnici Brezovog Polja na terenskom dijelu fiskulturne sale. Nakon što su napravili liste, pušteni smo kućama.”³¹⁴ Uveden je policijski sat, a zatočeno muslimansko i hrvatsko stanovništvo imalo je obavezu javljanja pripadnicima srpskih snaga dva puta dnevno u prostoriji Doma zdravlja.³¹⁵

Opisujući uslove u kojima su boravili, A. D. je izjavio: “Imali smo mogućnost da se krećemo unutar Brezovog Polja, ali ne i van njega. Iz Brezovog Polja mogli su izaći samo neki

311 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 195; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

312 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 331; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine.

313 TPOS, Izjava S. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

314 TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

315 TPOS, Izjava S. D. data Udruženju 1. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

trgovci koji su išli u Bijeljину po robu. Hranu smo pripremali u svojim kućama. U svojim kućama imali smo pristup vodi i sanitarijama.³¹⁶ Zatočenik S. D. dodatno je objasnio da su zatočenici jeli ono što su imali u kućama i ono što se moglo kupiti, a po nestanku hrane dobivali su manje obroke.³¹⁷

23.3. Prisilni rad

Dana 9. juna 1992. godine deset zatočenika odvedeno je na liniju fronta u Begovaču da kopaju rovove.³¹⁸

23.4. Premještanja i bijeg

Mlađi muškarci, starosti između 18 i 50 godina, 17. juna 1992. godine premješteni su u logor Luka u Brčkom, a potom u logor Batković kod Bijeljine.³¹⁹ Žene, djeca i starije osobe istog su dana premješteni u Lončare, u automehaničarsku radnju i Osnovnu školu.³²⁰ Desetak zatočenika preplivalo je rijeku Savu i pobjeglo u Hrvatsku.³²¹

24. Sportska dvorana “Partizan” (maj 1992)



Sportska dvorana “Partizan”³²²

³¹⁶ *Ibid.*

³¹⁷ *Ibid.*

³¹⁸ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 331.

³¹⁹ TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

³²⁰ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Testimony of Isak Gasi, str. 782; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava S. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

³²¹ TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

³²² Rasim Muratović, Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992–1995*.

24.1. Uprava

Prema izjavi svjedoka, u objektu su se nalazili pripadnici policije i jedna grupa “četnika”. Nema, međutim, dovoljno dokaza da bi se utvrdilo ko je odobrio korištenje Sportske dvorane za zatočavanje i ko je imao kontrolu nad njom.³²³

24.2. Zatočavanje

U maju 1992. godine Sportska dvorana “Partizan” (DTV) korištena je za zatočavanje oko 50 civila, muškaraca muslimanske i hrvatske nacionalnosti.³²⁴

Dana 5. maja 1992. Said Muminović je otišao u kasarnu JNA kako bi bio evakuisan van ratnog područja. U kasarni je zatekao približno 200 Srba, Muslimana i Hrvata. Muškarcima srpske nacionalnosti podijeljeno je poluautomatsko oružje i oni su kasnije viđeni u hotelu “Galeb”, dok je ženama i djeci srpske nacionalnosti dozvoljeno da napuste objekt. Žene i djeca muslimanske i hrvatske nacionalnosti odvezeni su autobusima, dok su približno 50 muškaraca muslimanske i hrvatske nacionalnosti, među kojima je bio i Muminović, vojnici JNA odveli u dvoranu “Partizan”.³²⁵

Po dolasku zatočenika u dvoranu jedan od vojnika im se obratio: “Muslimani, šta ćemo mi sad s vama? Gdje su vam sad Hrvati da vam pomognu?” Nakon toga počelo je fizičko zlostavljanje zatočenika, koji su svakodnevno premlaćivani, zbog čega su mnogi krvarili i gubili svijest.³²⁶ Stražari su ih tjerali da pjevaju srpske nacionalističke pjesme i za to vrijeme su ih šutirali nogama i tukli.³²⁷

Držani su u fiskulturnoj Sali. Prvog dana dobili su jedan obrok i cigaretu.³²⁸ Opisujući uslove, jedan od zatočenika je izjavio: “Mučili su nas na razne načine. Zahtijevali su da kleknemo na koljena i pjevamo četničke pjesme, tjerali da se krstimo. Postave mitraljez ispred nas i viču: ‘Krstite se, balije!’ Jednom čovjeku, koji je po mojoj procjeni imao oko 70 godina, dali su da čita četničku pjesmu, zapravo da je pjeva. On je rekao da ne vidi bez naočara. Vikali su: ‘Balijo, ne znaš ćirilicu!’ Kaže: ‘Znam, star sam, ne vidim bez naočara.’ Natakli su mu sunčane naočare, smijali se i tražili da čita. Počeli su da ga udaraju i on je pao.”³²⁹

323 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 350, pasus 1078.

324 *Ibid.*, str. 349, pasus 1074.

325 *Ibid.*

326 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 338, Optužnica, pasus 32, 34–36, Prilozi C br. 10.4, D br. 10.4.

327 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 349, pasus 1075.

328 *Ibid.*, str. 350, pasus 1077.

329 Rasim Muratović, Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 60; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja* (izjava DŽ. Š).

24.3. Ubistva

Ranko Češić približno 5. maja 1992. godine izveo je Sakiba Bećirevića, čovjeka zvanog Pepa, čovjeka zvanog Sale i dvojicu sinova čovjeka po imenu Avdo iz Sportske dvorane "Partizan", postrojio ih i ubio iz vatrenog oružja.³³⁰

Dana 6. maja 1992. ili približno tog datuma stražari su Baku Durmića, Redžepa Durmića i još jednog zatočenika odveli u WC i premlatili. Iste te ljude van su izveli vojnici koji su govorili srpskim naglaskom, nakon čega se čulo približno 20 hitaca iz vatrenog oružja ispaljenih pojedinačno. Prema izjavi Saida Muminovića, drugi zatočenik narednog je dana prebacivao leševe Bake i Redžepa Durmića, kao i nekih drugih ljudi. Postoje dokazi da su tijela Bake i Redžepa Durmića ekshumirana iz jedne grobnice u Brčkom.³³¹

24.4. Oslobođanje

Približno 33 zatočenika, među kojima je bio i Said Muminović, narednog su dana autobusima sprovedena u Bijeljenu, nakon čega su pušteni na slobodu.³³²

24.5. Procesuiranje ratnih zločina

Nakon potvrdnog izjašnjavanja o krivici po svih 12 tačaka optužnice, Pretresno vijeće MKSJ je Ranku Češiću, pripadniku TO bosanskih Srba, a od 12. maja 1992. pripadniku interventnog voda iz sastava rezervnih policijskih snaga bosanskih Srba, izreklo osuđujuću presudu za ubistvo Sakiba Bećirevića i četvorice drugih muškaraca u Sportskoj dvorani "Partizan" oko 5. maja 1992 – ta ubistva predstavljaju kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za ubistvo zatočenika u logoru Luka po imenu Sejdo približno 11. maja 1992 – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za ubistvo policajca muslimanske nacionalnosti po imenu Mirsad, zatočenog u logoru Luka, približno 11. maja 1992 – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za uvredljive i ponižavajuće postupke kao kršenje zakona i običaja ratovanja i silovanje kao zločin protiv čovječnosti jer je uz prijetnju vatretnim oružjem prisilio dva brata muslimanske nacionalnosti, zatočena u logoru Luka, da jedan nad drugim vrše seksualne radnje (felacio); ubistvo Muslimana po imenu Nihad Jašarević zatočenog u logoru Luka – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti, i za ubistvo najmanje dva zatočenika u logoru Luka. Češić je priznao da je, između 14. maja i 6. juna 1992, izveo četvoricu zatočenika iz upravne zgrade logora Luka, odveo ih do asfaltiranog puta ispred glavnog hangara i, uz pomoć dvojice stražara, iz vatrenog oružja ubio najmanje dvojicu. Ta ubistva predstavljaju kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti. Ukupno, Ranko Češić priznao je

330 MKSJ, Predmet *Ranko Češić* (IT-95-10-/1-S), Prvostepena presuda, str. 3, pasus 9; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 349–350.

331 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 350, pasus 1076 .

332 *Ibid.*, str. 350, pasus 1077.

da je ubio deset osoba, od čega su dvije umrle od posljedica premlaćivanja. Osuđen je na 18 godina zatvora.³³³

25. Stanica javne bezbjednosti (maj – juli 1992)

25.1. Uprava

Stanica javne bezbjednosti (Polijska stanica) bila je pod kontrolom srpske policije, a u zatočavanju su učestvovali i pripadnici srpske TO te paravojnih formacija iz Bijeljine, Brčkog i Srbije, kao i Ranko Češić, pripadnik TO u Grčici, a od 15. maja 1992. godine pripadnik jedinice rezervnog sastava SJB, koji je dobio zadatak da hapsi nesrpsko stanovništvo i dovodi ga u SJB na ispitivanje.³³⁴ U zlostavljanju zatočenika učestvovali su Goran Jelisić, Monika Karan-Ilić, inspektori Dragiša Tešić i Petar Kaurinović te Petar Gavrilović, Stojan Vasiljević i izvjesni Branko.³³⁵

25.2. Zatočavanje

Od 4. maja pa najranije do sredine jula 1992. godine SJB je korištena za zatočavanje oko 200 civila i vojnika, muškaraca i žena muslimanske i hrvatske nacionalnosti, među kojima je bilo i maloljetnika.³³⁶

Dana 4. maja 1992. vatrogasce muslimanske nacionalnosti, među kojima je bio i Jasmin Fazlović, uhapsili su vojnici JNA i odveli ih u SJB, gdje su uhapšeni zatekli druge zatočnike, oblivene krvlju.³³⁷ Određeni broj ljudi doveden je u SJB odmah po hapšenju, dok su konstantno u te prostorije dovođeni i zatočnici iz drugih objekata. Amir Didić, Almir Kartal i Isak Gaši dovedeni su odmah po hapšenju u maju.³³⁸

Zatočnici su bili izloženi fizičkom zlostavljanju, koje je vršeno različitim predmetima: puškama, metalnim šipkama, palicama za bejzbol, metalnim lancima, pendrecima i nogama od stolica.³³⁹ Goran Jelisić u SJB je postrojavao zatočnike pred srpskom zastavom i tjerao ih da pjevaju srpske pjesme.³⁴⁰

333 MKSJ, Predmet *Ranko Češić* (IT-95-10/1), Drugostepena presuda od 11. marta 2004. godine.

334 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 121.

335 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Monika Karan-Ilić* (96 O K 040290 13 Kž 12), Drugostepena presuda.

336 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 121; Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Monika Karan-Ilić* (96 O K 040290 13 Kž 12), Drugostepena presuda; MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Presuda, str. 261; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Presuda, str. 337; MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), Presuda, str. 28.

337 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 122.

338 MKSJ, Transkript suđenja Slobodanu Miloševiću, svjedok Isak Gaši, 11. septembar 2003. godine; "Lokalno pravosuđe – Brčko: Posipanje kiseline na rane", BIRN BiH, Justice Report, <http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/lokalno-pravosu%C4%91e-br%C4%8Dko-posipanje-kiseline-na-rane>.

339 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Presuda, str. 338, pasus 1048.

340 MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), Presuda, str. 28.

25.3. Ubistva

Oko 7. maja 1992. godine Goran Jelisić je u Policijskoj stanici počinio pet ubistava. Nakon što su zatočeni ispitivani u SJB, Jelisić ih je odvodio u jednu uličicu iza zgrade policije i ubijao ih s dva metka u potiljak iz pištolja “škorpion” s prigušivačem. Nakon toga su dolazili vojnici JNA s kamionom u koji su tovarili leševe i odvozili ih. Sva ta ubistva počinjena su u dva dana. Među ubijenima su bili Hasan Jašarević i Ahmet Hadžić, poznat pod nadimkom Papa, koji je u to vrijeme bio na čelu SDA, zatim izvjesni Suad i jedan neidentifikovani muškarac.³⁴¹

U dvorište Policijske stanice, gdje se nalaze garaže, dovedena su i ubijena dvojica zatočenika iz logora Luka. Jedan je ubijen na parking, a drugi kad je pokušao pobjeći. Tada su mu pucali u noge, a onda je jedna osoba u uniformi prišla i iz blizine pucala u njega, dok su to sve posmatrali zatočenici koji su bili zatvoreni u jednoj od kancelarija Policijske stanice, u kojoj je bio i Isak Gaši. Policajac Boro Kaurinović tada je došao i odveo ih u drugu kancelariju.³⁴²

Nakon premlaćivanja, u SJB su strijeljani i Sead Karagić i Amir Novalić zvani Fric.³⁴³

25.4. Premještanja

Zatočenici su iz SJB Brčko nakon kratkog vremena premješteni u druge objekte i sabirne centre na području Brčkog, a u najvećem broju u logor Luka.³⁴⁴

25.5. Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju žalbenom presudom je Gorana Jelisića proglasio krivim za kršenje zakona i običaja ratovanja i zločine protiv čovječnosti na području opštine Brčko i izrečena mu je kazna od 40 godina zatvora. Sud je ocijenio da je Jelisić kriv za ubistvo 12 zatočenika koje je hladnokrvno pogubio – pet ubistava počinjeno je u blizini Policijske stanice (SJB), a sedam u logoru Luka: ubistvo jedne neidentifikovane osobe muškog spola, ubistvo Hasana Jašarevića, ubistvo jednog mladića iz Šinteraja, ubistvo Ahmeta Hodžića (ili Hadžića) zvanog Papa, ubistvo osobe po imenu Suad, ubistvo Jasminka Čumurovića zvanog Jašće, ubistvo jednog od dvojice braće Zahirović, ubistvo Naze Bukvić, ubistvo Muharema Ahmetovića, ubistvo Stipe Glavočevića, ubistvo Novalije i ubistvo Adnana Kucalovića; za krađu novca od zatočenika Hasiba Begića, Zejćira Osmića, Enesa Zukića i Armina Drapića; za nanošenje tjelesnih povreda braći Zejćiru i Rešadu Osmiću; za nanošenje tjelesnih povreda Muhamedu Bukviću i Amiru Didiću te prebijanje zatočenika i pljačku privatne imovine.³⁴⁵

Drugostepenom presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 1. oktobra 2013. godine Monika Karan-Ilić proglašena je krivom što je od maja do polovine juna 1992, kršeci

³⁴¹ *Ibid.*, str. 12.

³⁴² MKSJ, Transkript suđenja Slobodanu Miloševiću, svjedok Isak Gaši, 11. septembar 2003. godine.

³⁴³ *Ibid.*

³⁴⁴ *Ibid.*

³⁴⁵ MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-A), Presuda Žalbenog vijeća od 5. jula 2001. godine, str. 41.

pravila međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba, u logoru Luka i SJB Brčko svakodnevno vršila mučenja, nečovječna postupanja, nanosila velike patnje i povređivala tjelesni integritet i zdravlje civilnog stanovništva, pa je tako: krajem maja 1992. u logoru Luka, pošto su prethodno Edhem Ožegović zvaní Ohro i izvjesni Ado pretučeni od više osoba, uzela dio razbijene staklene flaše te "opkoračila" Adu, koji je ležao na podu i bio go do pojasa, te mu razbijenim dijelom flaše nanosila udarce po glavi, gornjem dijelu tijela i rukama, nakon čega je nepoznatom vojniku, koji je prisustvovao tom činu, rekla da done-se so, i ovaj je njome posipao Adu po posjekotinama radi pojačavanja bola, čime je pro-vodila psihičku torturu nad zatočenicom Ramizom Fetahović, koja je sve to morala gledati jer joj je rečeno da to dobro gleda i ako ne bude poslušna, ovako će joj se desiti; polovi-nom maja 1992. zatočenika logora Luka Azema Rešidovića, zajedno s Goranom Jelisićem i drugim vojnicima, nakon ispitivanja zlostavljali su tako što su ga svi tukli po cijelom tijelu, da bi ga Monika šmrkom od vatrogasnog aparata udarila u glavu govoreći "gledajte kako pada od mog udarca", nakon čega bi mu naredili da ponovo ustane te ga nastavili tući, nakon čega je Monika donijela flašu sa sonom kiselinom i Rešidoviću naredila da se njome umije, čime mu je nanijela velike fizičke i psihičke patnje; 8. maja 1992, nakon što je Almir Kartal, koji je u to vrijeme bio maloljetan, doveden u prostorije SJB Brčko, zajedno s Goranom Jelisićem, naoružana došla u prostorije u kojima je Almir Kartal bio zatvoren, pa nakon što je Almir zbog straha spustio pogled u pod, ona je počela galamiti i psovati mu majku balijsku, govoreći mu da ne smije saginjati glavu, da on mora njenog prijatelja Gorana gledati u oči, jer je on srpski heroj, nakon čega ga je Almir i pogledao, a Goran ga je udario pendrekom po glavi i rekao mu da gleda dolje, a zatim je Monika ponovo rekla "gledaj ga u oči", nakon čega ga je Goran udario šakom ispod brade i onda je Almir pono-vo podigao pogled, nakon čega mu je Goran opsovao balijsku mater i pitao što gleda pa ga udario pendrekom po glavi, nakon čega je Almir počeo plakati i to se ponovilo šest do sedam puta, da bi mu Monika strgala s ruke sat, nakon čega mu je rekla prilikom napušta-nja kancelarije da će mu sad ubiti oca i strica, a njega sutra ujutro, zbog čega je preživio veliki strah, fizički bol i psihičku patnju; u prvoj polovini juna 1992. civila Marka Margića, zatočenog u logoru Luka, nakon što je on doveden u kancelariju radi ispitivanja zato što je odbio da ide u grupi koja je bila formirana radi "čišćenja kuća", razbijenom flašom od kisele vode, dok je Margić sjedio na stolici prilikom ispitivanja, njemu prišla iza leđa te ga počela parati po dlanovima, a zatim i po prsima preko majice, pitajući ga "da nisi i ti moj otac", čime je fizički i psihički zlostavljala Marka Margića nanoseći mu velike patnje; time je počinila krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (KZ SFRJ), te je osuđena na dvije godine i šest mjeseci zatvora.³⁴⁶

346 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Monika Karan-Ilić* (96 O K 040290 13 Kž 12), Drugostepena presuda.

26. Dom zdravlja (maj 1992)



Dom zdravlja³⁴⁷

26.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici specijalne brigade VRS "Panteri", kojom je komandovao Ljubiša Savić Mauzer.³⁴⁸

26.2. Zatočavanje

Od 4. do 8. maja 1992. godine Dom zdravlja u Brčkom korišten je za zatočavanje oko 45 civila, muškaraca muslimanske i hrvatske nacionalnosti, među kojima je bilo i starijih osoba.³⁴⁹

Dana 4. maja 1992. srpske snage su preuzele kontrolu nad širim područjem Brčkog, nakon čega je došlo do protivpravnog lišenja slobode i zatočavanja nesrpskog stanovništva, civila i vojnika, koji su potom odvedeni i raspoređeni u više zatočeničkih objekata formiranih u Brčkom. Pripadnici srpskih snaga doveli su muslimansko i hrvatsko stanovništvo u krug Doma zdravlja, gdje su odvojili žene i djecu, koji su odvedeni u Brezovo Polje, a muškarce

³⁴⁷ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992–1995*.

³⁴⁸ Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 131, Dom zdravlja; str. 126 i 127; TPOS, Izjava Abdurahmana Terzića data Udruženju 19. decembra 2015. godine.

³⁴⁹ Osnovni sud Brčko distrikta, Predmet *Kosta Kostić i drugi* (0 96 0 K 06 000120 K), Prvostepena presuda od 20. aprila 2007. godine, str. 12; TPOS, Izjava Abdurahmana Terzića data Udruženju 19. decembra 2015. godine; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 131, Dom zdravlja; str. 126 i 127; str. 129 i 130; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, drugo dopunjeno izdanje, Brčko, 2010. str. 275; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine; Spisak HULDR-a, Logori pod upravom VRS.

i osobe starije dobi zatvorili su u prostorije Doma zdravlja.³⁵⁰ Među njima je bio i Abdulrahman Terzić, koji je izjavio: “Dana 4. maja u jutarnjim satima sam zajedno s trojicom amidžića koji su kasnije ubijeni, komšijama Senadom Poljom, Omerom Ibrahimovićem i drugima bio u podrumu svoje kuće. Čuli smo kako nas pripadnici srpskih snaga putem megafona zovu da izađemo i uslovljavaju da će, ukoliko to ne uradimo, baciti bombe u kuću. Prilikom izlaska iz kuće na ulicu, jedan od srpskih vojnika je prišao i udario me nogom u prsa. Usmjerali su nas prema raskrsnici, gdje su napravili špalir kroz koji smo morali proći, a u kojem su nas udarali rukama, nogama i kundakom puške i slično. Do Doma zdravlja smo došli poredani u kolonu, a ušli smo na sporedni ulaz u čekaonicu.”³⁵¹

Zatočnici su bili smješteni u čekaonici, holu i podrumskim prostorijama Doma zdravlja, gdje su u najvećoj mjeri boravile starije osobe.³⁵² Hrana im je donesena nakon pljačke obližnje prodavnice, a sastojala se od ribe, konzervi i pašteta. Uz dozvolu stražara WC su mogli koristiti samo u slučaju prijekne potrebe, a vode nije bilo. O tome Senahid Čavalić kaže: “Okolo 45 civila bilo je zatvoreno, dali su nam papir i olovku da napišemo kojoj stranci pripadamo, šta posjedujemo od oružja i slično. Niko ništa nije napisao, jer nije ni imao šta da napiše.”³⁵³

Dva minobacača kalibra 120 milimetara bila su smještena iza portirnice i zagrađena sanducima od granata. Dvojica srpskih vojnika, jedan s artiljerijskim durbinom za navođenje minobacača i jedan snajperista, nalazili su se na krovu Doma zdravlja.³⁵⁴

26.3. Ubistva

Zatočenik Jasmin Arnautalić iz naselja Kolobara ubijen je iz vatrenog oružja 6. maja 1992. godine, nakon što je izveden iz prostorija Doma zdravlja.³⁵⁵

26.4. Premještanja

Nakon tri do četiri dana provedena u Domu zdravlja zatočnici su premješteni i raspoređeni u kasarnu JNA, SJB Brčko te u autobusko preduzeće “Laser” i logor Luka.³⁵⁶

350 Osnovni sud Brčko distrikta, Predmet *Kosta Kostić i drugi* (O 96 O K 06 000120 K), Prvostepena presuda od 20. aprila 2007. godine, str. 12.

351 TPOS, Izjava Abdulrahmana Terzića data Udruženju 19. decembra 2015. godine.

352 TPOS, Izjava Abdulrahmana Terzića data 19. decembra 2015. godine; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53.

353 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 129 i 130.

354 Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 275.

355 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Kosta Kostić i drugi* (O 96 O K 06 000120 K), Prvostepena presuda od 20. aprila 2007. godine (Pravosnažnom presudom Osnovnog suda Brčko distrikta BiH od 20. aprila 2007. godine Kosta Kostić, Miloš Milošević i Raco Simić, pripadnici TO Bijeljina i 2. semberske brigade, u nedostatku dokaza oslobođeni su optužbe da su u maju 1992. iz prostorija Doma zdravlja u Brčkom, gdje je nasilno držan i maltretiran Jasmin Arnautalić, njega izveli, a zatim ga pucanjem iz vatrenog oružja ubili).

356 TPOS, Izjava Abdulrahmana Terzića data Udruženju 19. decembra 2015. godine; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 121, 129 i 130.

27. Bolnica (maj – juni 1992)

27.1. Uprava

Kontrolu nad bolnicom imali su pripadnici VRS, specijalne brigade “Panteri” pod komandom Ljubiše Savića Mauzera i paravojne jedinice “Knindže” pod komandom Dragana Vasiljkovića zvanog Kapetan Dragan.³⁵⁷

27.2. Zatočavanje

Od 3. maja pa do kraja juna 1992. godine bolnica je korištena za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja civila i vojnika, pripadnika TO, muškaraca i žena muslimanske i hrvatske nacionalnosti, među kojima je bilo i djece i starijih osoba.³⁵⁸

Dana 4. maja 1992, nakon što su srpske snage preuzele kontrolu nad širim područjem Brčkog, došlo je do zatočavanja nesrpskog stanovništva, civila i vojnika, u razne zatočeničke objekte, među kojima je i bolnica u Brčkom. Zatočeniци su boravili u bolničkim sobama, hodnicima i u podrumskim prostorijama, a većina ih je bila starije dobi.³⁵⁹ Među zatočenima, na porodijskom odjeljenju nalazile su se i majke s djecom.³⁶⁰

Šefik Hasanović to je opisao: “Drugog maja 1992. sam ranjen i smješten u bolnicu. U bolničkom krevetu sam se probudio 3. maja, a pored mene u krevetu ležali su Damir Brodlić, kojem su amputirali nogu, i Suad Tabaković. Pripadnici srpskih snaga 3. maja su zauzeli bolnicu i stavili je pod svoju kontrolu, nakon čega smo premješteni u podrumске просторije. U podrum su premješteni svi zatočeniци iz bolnice. Sjedili smo u krilu drugim zatočenicima, kao na gomili, jer nije bilo dovoljno prostora, a spavali smo na betonu. Nakon izvjesnog perioda vratili su nas na sprat, u bolničke просторije.”³⁶¹

Među zatočenicima je bio i Džafer Deronjić, koji je u bolnicu došao zbog nepodnošljivih bolova u bubregu, a ostao je zatočen u hodniku zajedno s drugim pacijentima.³⁶²

Zatočeniци su imali tri obroka dnevno, koja su se sastojala od nekog variva, krompira, kupusa ili graha, a imali su i pristup WC-u, koji se nalazio niz hodnik bolnice. Spavali su u bolničkim krevetima, a nakon premještanja u podrumске просторije, na betonu.³⁶³

357 Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 135; TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 1. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Džafera Deronjića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

358 TPOS, Izjava Šefika Hasanovića, data Udruženju 1. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Džafera Deronjića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 2. decembra 2015. godine; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 135; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 135; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53.

360 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

361 TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

362 Izjava Džafera Deronjića data Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 129 i 130.

363 TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 1. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Džafera Deronjića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

Kad je ubijen snajperista srpskih snaga koji se nalazio na krovu bolnice, uslijedile su prijeteće smrću i fizičko zlostavljanje.³⁶⁴ O tome Džafer Deronjić kaže: “Sjećam se jednog čovjeka, mislim da se zvao Fehim, koji je nekada radio u bolnici. Bio je teški plućni bolesnik. Strašno su ga tukli.” Alija Mujić također je izjavio: “Dovezao sam bolesnika iz Gornjeg Rahića u bolnicu. Pripadnici srpskih snaga ušli su u prostoriju u kojoj sam bio smješten. Nakon sat vremena ušla je grupa srpskih vojnika i počela me tući. Poslije toga su me odveli u sobu za medicinske sestre da mi ukažu pomoć, a zatim ponovo došli po mene... Mene su svaki dan tukli, a u bolnici sam proveo devet dana.”³⁶⁵

27.3. Premještanja i razmjene

Zatočenici su iz bolnice premješteni u druge objekte na području Brčkog, među kojima i u SJB Brčko i kasarnu JNA, a krajem juna 1992. godine najveći broj njih prebačen je u logor Luka.³⁶⁶ Pet zatočenika iz bolnice razmijenjeno je za pet zarobljenih srpskih vojnika.³⁶⁷

28. Stara drvena džamija u naselju Kolobara (maj – juni 1992)



Stara drvena džamija u naselju Kolobara³⁶⁸

³⁶⁴ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 135, 126 i 127.

³⁶⁵ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 121, 135, 126 i 127.

³⁶⁶ TPOS, Izjava Šefika Hasanovića data Udruženju 2. decembra 2015. godine; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 53.

³⁶⁷ TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 2. decembra 2015. godine.

³⁶⁸ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992–1995*.

28.1. Uprava

Kontrolu nad džamijom imali su pripadnici specijalne brigade "Panteri" pod komandom Ljubiše Savića Mauzera.³⁶⁹

28.2. Zatočavanje

Od 3. maja do 17. juna 1992. godine Stara drvena džamija u Brčkom korištena je za zatočavanje oko 200 civila, muškaraca, muslimanske nacionalnosti.³⁷⁰

Početkom maja 1992. oko 200 civila, pretežno starijih osoba, žena i djece iz naselja Mujkići, Gluhakovac, Meraje i Kolobara, dovedeno je pred Staru džamiju. Muškarci su odvojeni i zatvoreni u džamiju, dok su žene i djeca autobusima odvezeni na teritoriju Šatorovića i Čelića.³⁷¹ Određeni broj zatočenika, među kojima je bio i Abdurahman Terzić, u džamiju je doveden iz Doma zdravlja u Brčkom.³⁷²

Hadži-pašina ili Stara džamija nalazila se u naselju Kolobara.³⁷³ To je bilo privremeno mjesto zatočenja, odakle su zatočenici u najvećem broju premješteni u druge zatočeničke objekte u Brčkom. Opisujući dolazak, Sakib Rejzović navodi da su stakla na džamiji već bila razbijena, a pretpostavljajući da su vrata minirana, zatočenici su unutra ulazili kroz prozor; nakon toga su smješteni u jednu polovinu objekta. O tome N. S. kaže: "U džamiji nas je dočekala grupa vojnika za koje, po načinu kako su bili obučeni, mislim da su bili 'Arkanovci', a među njima je bio glavni neki Zoka. U džamiji je prije našeg dolaska bilo između 150 i 180 ljudi, a od meni poznatih tu su bili: Salih Fazlić zvani Medan, Sakib Husrefović zvani Cake, Fehim Smajić zvani Fela, njegov otac Muhamed i jedan brat, zatim Ahmet Hadžić zvani Papa, Fehim Halilović zvani Bugar, dvojica Zelenjakovića i Pejo Ninić. Zatočenici nisu dobijali hranu, a nuždu su vršili u dijelu džamije predviđenom za uzimanje abdesta."³⁷⁴

Pripadnici srpskih snaga imali su spisak imućnijih zatočenika, koje su prozivali i odvodili u podrumske prostorije Doma zdravlja, gdje su ih ispitivali o dragocjenostima koje su posjedovali.³⁷⁵ Prema izjavi Nermina Suljagića, u džamiju je jednom prilikom utrčao stražar s kanisterom benzina i rafalno ispalio pet ili šest metaka u pod, navodeći da će ih zapaliti kao što su to uradili u džamiji u Foči.³⁷⁶

369 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 137; "Rezultat sistematske genocidne politike u Brčkom", Infobrcko.com, 16. juni 2001.

370 Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 329.

371 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 137.

372 Suđenje Đorđu Ristaniću – izvještaj, Detektor.ba, <https://detektor.ba/2017/01/31/ristanic-spasio-ga-od-jelisia/>.

373 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Izvještaj vještaka Andrasa J. Riedlmayera, str. 13; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 125; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 54.

374 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 137–139.

375 *Ibid.*, str. 139.

376 Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 138 i 139.

28.3. Ubistva

U Staroj džamiji ubijen je Zikret (Omera) Suljić zvani Kike iz naselja Kolobara u Brčkom. O tome je zatočenik S. R. izjavio: “Drugi dan po našem dolasku u Hadži-pašinu džamiju, zaspali smo poslije ponoći, iscrpljeni glađu i strahom. Neko je viknuo: ‘Ljudi, bježite, kolju nas!’ U tom trenutku jedan čovjek je iskočio kroz prozor, a drugi je pokušao da to učini. Srpski stražar je primijetio ovog drugog i pucao. U mraku se mogao vidjeti svjetleći metak kako ga pogađa u leđa. Nismo znali ko je pogođen. Ujutro je onaj što je pucao, zvali su ga Mišel, naredio da pogledamo kroz prozor i vidimo ko je taj ‘što je otegao papke’. Moj brat je ustao i pogledao. Prepoznao je Zikreta Suljića. Zikretov mlađi brat počeo je da plače. Mišel je rekao da smo mi dobro prošli, da su oni bili izvukli osigurače od bombi i da je još samo neko pokušao da bježi, bacili bi bombe na nas. Zikret je ležao mrtav dva dana, niko mu nije prilazio. Bilo je vruće, pa su se već drugi dan počele muhe da skupljaju. Nisu htjeli da ga sklone radi upozorenja da i nas to čeka ako slično pokušamo.” Tijelo Zikreta Suljića ekshumirano je u oktobru 2006. u masovnoj grobnici Gorice, a identifikovan je 27. marta 2013.³⁷⁷

28.4. Premještanja

Dana 17. juna 1992. zatočenici su iz džamije kamionima premješteni u autobusko preduzeće “Laser”, kasarnu JNA³⁷⁸ i logor Luka,³⁷⁹ a džamija je srušena miniranjem.

28.5. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH 1. decembra 2015. godine potvrdio je optužnicu Tužilaštva BiH kojom se Đorđe Ristanić tereti da je od aprila do decembra 1992. u svojstvu predsjednika Ratnog predsjedništva opštine Brčko učestvovao u zajedničkom zločinačkom poduhvatu protiv muslimanskih i hrvatskih stanovnika, koji su, između ostalog, nezakonito hapšeni i odvođeni u više logora na području Brčkog, među kojima i u Staru džamiju, čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi s članom 180. stav 1. KZ BiH. Tužilaštvo je 14. decembra 2021. okončalo dokazni postupak.³⁸⁰

³⁷⁷ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 329, str. 262; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 545, AIIZ, inv. br. 5018, izjava S. R.; Muhamed Mujkić, *Rušenjem ustavnog poretka BiH 1992. godine stvorena je paradržava RS* (s primjerima zločina u Brčkom), Brčko, 2013, str. 134.

³⁷⁸ Jusuf Kadrić, *Brčko - genocid i svjedočenja*, str. 144.

³⁷⁹ Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 264.

³⁸⁰ Aida Trepanić, “Ristanić: Tužilaštvo uložilo nekoliko iskaza zaštićenog svjedoka”, *Detektor.ba*, 14. decembar 2021, <https://detektor.ba/2021/12/14/ristanic-tuzilastvo-ulozilo-nekoliko-iskaza-zasticenog-svjedoka/>.

29. Kuća prim. dr. Jusufa Sajdovića (maj 1992)

29.1. Uprava

Prema izjavama svjedoka, kuću su obezbjeđivali pripadnici Vojne policije JNA i pripadnici specijalne brigade VRS "Panteri".³⁸¹

29.2. Zatočavanje

Tokom 24 sata, između 3. i 4. maja 1992. godine, kuća prim. dr. Jusufa Sajdovića, penzionisanog ginekologa u brčanskoj bolnici, koja se nalazila u naselju Kolobara, korištena je za zatočavanje 200 do 300 civila Muslimana i Hrvata – muškaraca, žena, djece i starih osoba koji su ranije živjeli u tom naselju.³⁸²

U ranim jutarnjim satima 4. maja 1992. pripadnici Vojne policije JNA, specijalne brigade VRS "Panteri" i jedinice "Crvene beretke" ušli su u naselje Kolobara i počeli izvoditi stanovnike iz njihovih kuća i legitimisati ih. Nakon legitimisanja civili srpske nacionalnosti pušteni su da se vrate u svoje kuće, dok je 200 do 300 civila Muslimana i Hrvata – muškaraca, žena, djece i starih osoba svrstano u kolonu po dvoje i odvedeno u kuću prim. dr. Jusufa Sajdovića, gdje su ostali zatočeni jedan dan. Među zatočenim civilima bila su i novorođenčad, kao i osobe starije od 60 godina.³⁸³

Osim toga, prethodnog dana, 3. maja, pet civila Muslimana (Edin i Mido Sajdović, Merim Mehmedović, Arsad Keserović i Sead Dervišević zvan Janjuš), kao i jedna žena, Hrvatica (Vesna), zatekli su se u dvorištu kuće dr. Sajdovića, gdje su ih pripadnici Vojne policije JNA i specijalne brigade VRS "Panteri" uhapsili i zatvorili u kuću, gdje su ih držali oko 24 sata.³⁸⁴

Ta kuća bila je smještena preko puta Bijele džamije u naselju Kolobara, a ranije je korištena kao stambeni prostor i ginekološka ordinacija dr. Sajdovića. Sastojala se od prizemlja, gdje se nalazio glavni ulaz koji vodi u hodnik, zatim od sprata, kao i podruma, gdje su bile smještene ginekološka ordinacija i garaža. U prizemlju, s lijeve strane nalazio se veliki dnevni boravak, a s desne strane kuhinja s trpezarijom i sporednim ulaznim vratima. Na kraju hodnika, s desne i lijeve strane nalazilo se stepenište koje je vodilo u garažu, odnosno u ordinaciju i na sprat kuće. Toalet se nalazio pored stepeništa.³⁸⁵

381 TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine.

382 MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), svjedok L., str. 1332–1336; TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 137.

383 MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), svjedok L., str. 1332–1336; TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenja*, str. 137.

384 TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine.

385 *Ibid.*

Prema izjavama zatočenika, u nedostatku prostora oni su u kući bili poredani kao “sardine u konzervi”, a zbog velikog broja ljudi bilo je jako vruće i zagušljivo. U kući je bilo električne energije, ali je zbog ratnih djelovanja struja povremeno nestajala.

Zatočenici su za prvi obrok dobili suhomesnate proizvode uzete iz prodavnice Edina Sajdovića koja se nalazila pored njegove kuće, dok su neki jeli i hranu koju su ponijeli sa sobom. U večernjim satima omogućeno im je da ispeku pile i krompir koje su pronašli u kući. Stražari su davali mlijeko ženama s bebama, djeci keks, a odrasle su ponudili vinom i pivom. Zatočenim civilima bilo je dopušteno da koriste WC, kao i da telefonom kontaktiraju sa svojim porodicama.³⁸⁶

Među zatočenicima je bila i Ramiza Keserović, koja je opisala kako su 4. maja 1992. zatočenici dva puta izvođeni pred kuću na strijeljanje, ali su po naredbi komandanta Ljubiše Savića Mauzera vraćeni u kuću. U vezi s tim događajem, ova zatočenica izjavila je kako im je, nakon što su ih vratili u kuću, jedan od stražara rekao: “Jebaćemo mi vama balijama majku, ali sad smo dobili naređenje da ne smijemo, kasnije ćemo vas sve poklati!” Ramiza Keserović je, kako je izjavila, dok je izlazila iz kuće, od dvojice pripadnika “Pantera” zadobila udarac kundakom u leđa.³⁸⁷

Fizički su maltretirani i Amir Novalić zvani Fric i Angijad Keserović; njima su vojni policajci nanijeli udarce šakama, nogama i kundakom puške, dok su Amira Novalića gazili i čizma-ma po leđima.³⁸⁸

29.3. Ubistva

Dana 3. maja 1992. godine iz kuće su izvedeni Mustafa Zahirović i Salih Zahirović, koji su potom i ubijeni ispred Bijele džamije.³⁸⁹

29.4. Premještanja

Zatočenici su 4. maja 1992. godine izvedeni iz kuće dr. Jusufa Sajdovića, nakon čega su razdvojeni žene, djeca i stariji civili, koji su autobusima odvezeni u Brezovo Polje, dok su vojno sposobni muškarci odvedeni u kasarnu JNA.³⁹⁰

³⁸⁶ *Ibid.*

³⁸⁷ TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine.

³⁸⁸ TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine.

³⁸⁹ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 491 i 493; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih – Ljudski gubici u BiH 1991–1995*, tom II, Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo – Fond za humanitarno pravo Beograd, Sarajevo, 2012, str. 923.

³⁹⁰ TPOS, Izjava Angijada Keserovića data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Ramize Keserović data Udruženju 18. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 26. januara 2016. godine; MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), svjedok L., str. 1332–1336.

30. Kasarna JNA (maj – oktobar 1992)

30.1. Uprava

Kontrolu nad kasarnom imala je Vojna policija VRS.³⁹¹

30.2. Zatočavanje

Od 4. maja pa do oktobra 1992. godine kasarna JNA u Brčkom korištena je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih i hrvatskih civila i vojnika – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.³⁹²

U kasarnu su dovođeni civili odmah po hapšenju, a konstantno su dovođeni zatočnici iz drugih objekata. Pojedini zatočnici iz logora Luka, među kojima i Š. H., S. I., Dž. D., S. K. i B. P., dovedeni su u kasarnu radi obavljanja prisilnih radova.³⁹³

Kasarna JNA nalazila se u centru Brčkog. U okviru kasarne bio je i pritvor sa zatvorskim ćelijama. Zatočnici su bili smješteni u kinosali, u zatvorskim ćelijama, spomen-sobi i restoranu kasarne, a jedan broj njih boravio je i u prizemlju, gdje se nalazila prostorija Vojne policije. Nisu dobili ni hranu ni vodu. Koristili su WC u kasarni. Opisujući uslove zatočenja, M. H. je izjavio: “Pod je bio betonski, ali je po njemu bilo madraca na koje smo mogli sjesti i leći. Na prozoru i vratima stajale su rešetke, kao i u svakom zatvoru. Nakon dva dana boravka u zatvorskoj ćeliji prebacili su nas u spomen-sobu kasarne.”³⁹⁴

Pero Rikanović, zajedno s drugim vojnicima, zlostavljao je zatočnike F. Č. i M. Č., koji su uhapšeni kao civili. Rikanović ih je u više navrata tukao palicom po nogama i rukama, a jednom prilikom je zatočeniku F. Č. palio bradu upaljačem, od čega je F. Č. izgubio svijest. Među zatočnicima koji su fizički zlostavljani bio je i E. Dž., kao i E. H., pripadnik ARBiH, kojeg su stražari, a među njima i Pero Rikanović, tukli palicama, kundacima puške i čizmama po cijelom tijelu. Pero Rikanović je civilu Š. H., koji je doveden iz logora Luka, osim što ga je udarao rukama, nogama i kundacima puške po cijelom tijelu, naredio da klanja na čučavcu WC-a, a kako Š. H. nije znao klanjati, naredio mu je da klekne i gurnuo mu glavu u čučavac. Pero Rikanović zlostavljao je i S. I., gazeći ga vojničkim čizmama po prsima i leđima, te Dž. D., S. K., B. P., S. D. i S. R., koji su također dovedeni da obavljaju određene

391 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Pero Rikanović* (96 O K 005425 10 K), Prvostepena presuda od 28. maja 2010. godine, str. 12.

392 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 332; Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Pero Rikanović* (96 O K 005425 10 K), Prvostepena presuda od 28. maja 2010. godine; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 62, AIIZ, inv. br. 5015, izjava M. H.; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine; Spisak HULDR-a, Logori pod upravom VRS.

393 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Pero Rikanović* (96 O K 005425 10 K), Prvostepena presuda od 28. maja 2010. godine, str. 7–14.

394 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Pero Rikanović* (96 O K 005425 10 K), Prvostepena presuda od 28. maja 2010. godine, str. 13; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 62, AIIZ, inv. br. 5015, izjava M. H.

poslove. Jednom prilikom Rikanović je zatočenicima S. D. i E. O. naredio da jedu “stare hrvatske kune”.³⁹⁵

30.3. Prisilni rad

Zatočnici su skoro svakodnevno čistili prostorije u kasarni i u krugu kasarne, a i tada su premlaćivani.³⁹⁶

30.4. Ubistva

U kasarni je ubijeno najmanje sedam zatočenika.³⁹⁷

30.5. Premještanja i oslobađanje

Nakon dva-tri dana zatočnici su prebačeni u logor Luka. Određeni broj zatočenika premješten je u SJB, dok su oni koji su boravili u kinosali kasarne autobusima prebačeni u Brezovo Polje, odakle su mjesec dana kasnije premješteni u logor Luka. Iz kasarne je u maju 1992. godine, tri do četiri dana po dolasku, oko 100 starijih muškaraca, žena i djece autobusima odvezeno do linija razgraničenja, odakle su prešli na teritoriju pod kontrolom ARBiH.³⁹⁸

30.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH Pero Rikanović proglašen je krivim za učešće u fizičkom zlostavljanju i mučenju civila i vojnika zatočenih u kasarni JNA u Brčkom i osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od pet godina i šest mjeseci, s tim da je Sud za krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. KZ SFRJ izrekao kaznu zatvora od dvije godine, a za krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 142. stav 1. tog zakona u trajanju od četiri godine, osudivši ga u konačnici na jedinstvenu kaznu zatvora od pet godina i šest mjeseci.

³⁹⁵ Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Pero Rikanović* (96 O K 005425 10 Kž), Prvostepena presuda od 28. maja 2010. godine, str. 7–14.

³⁹⁶ *Ibid.*, str. 8.

³⁹⁷ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123, pasus 332.

³⁹⁸ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 62.

31. Autobusko preduzeće “Laser” (maj 1992)

CO46-1963



Autobusko preduzeće “Laser”³⁹⁹

31.1. Uprava

Kontrolu nad preduzećem imali su pripadnici VRS i policije. U zlostavljanju zatočenika učestvovao je, između ostalih, i Goran Jelisić.⁴⁰⁰

31.2. Zatočavanje

Od 4. do 8. maja 1992. godine prostorije autobusnog preduzeća “Laser” korištene su za zatočavanje oko 200 muškaraca, žena i djece muslimanske i hrvatske nacionalnosti.⁴⁰¹

Jedan broj zatočenika doveden je odmah po hapšenju, dok su ostali premješteni iz drugih zatočeničkih objekata. Među njima je bio i R. B., koji je zajedno s još dva muškarca i dvije žene zatočen u podrumu kuće u kojoj su stanovali, odakle su sprovedeni u Dom zdravlja, a potom i u Staru džamiju, odakle je oko 180 muškaraca sprovedeno u restoran autobusnog preduzeća.⁴⁰²

Muškarci su bili smješteni u prostorijama restorana preduzeća, dok je oko deset žena bilo odvojeno u susjednoj prostoriji.⁴⁰³

³⁹⁹ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *Genocid u Brčkom 1992–1995*.

⁴⁰⁰ MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Presuda, str. 348.

⁴⁰¹ *Ibid.*

⁴⁰² Anto Miškić, *Ratni zločini u općini Brčko 1992–1995*; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 56.

⁴⁰³ Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 56.

U “Laser” je dolazio Goran Jelisić, koji se kretao kroz redove zatočenika i nasumično ih udarao pendrekom napravljenim od komada kabla te im oduzimao novčanike i druge dragocjenosti koje su imali kod sebe.⁴⁰⁴

31.3. Ubistva

Prema izjavi svjedoka ST036, potkrijepljenoj potvrdom o smrti, 5. ili 6. maja 1992. godine u “Laser” su došli Goran Jelisić, koji je bio u svijetloplavoj uniformi civilne milicije, i još dva stražara u sivomaslinastim uniformama. Jelisić je zatočenicima rekao da je već ubio 80 Muslimana i zaprijetio im da će ubiti po šestoricu zatočenika za svakog od njegove četvorice vojnika koji su poginuli, a potom je s lista papira pročitao ime Kemala Sulejmanovića, kojeg je počeo tući, a zatim ga izveo van, nakon čega se čuo pucanj. Jelisić se vratio u prostoriju i zatočenicima rekao da je ubio Sulejmanovića.⁴⁰⁵

31.4. Oslobođanje i premještanje

Iz “Lasera” su 7. maja 1992. godine žene, djeca i starije osobe autobusima prevezeni u Čelić. Sljedećeg dana preostalih 80 muškaraca, među kojima je bio i zatočenik ST036, prebačeno je u logor Luka.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Presuda, str. 348.

⁴⁰⁵ *Ibid.*

⁴⁰⁶ *Ibid.*, str. 349.

32. Logor Luka



Logor Luka u Brčkom⁴⁰⁷

32.1. Uprava

Upravnik logora Luka bio je Goran Jelisić, a krajem maja ili početkom juna 1992. godine upravu je preuzeo Kosta Simonović zvani Kole, lokalni policajac.⁴⁰⁸ U zatočavanju i zlostavljanju zatočenika učestvovao je i Ranko Češić,⁴⁰⁹ a stražari su, prema izjavama zatočenika, bili srpski vojnici iz Srbije, Bijeljine i Brčkog. Milorad Davidović u svojoj izjavi je naveo da su pripadnici “Crvenih beretki” držali Muslimane u zatočenju u logoru Luka.⁴¹⁰

32.2. Zatočavanje

Od 4. maja pa do najmanje augusta 1992. godine logor Luka korišten je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muškaraca, žena, djece i starijih osoba, muslimanske i hrvatske nacionalnosti.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Preuzeto sa otisak.ba, <https://www.otisak.ba/udik-godisnjica-otvaranja-logora-luka-u-brckom/>.

⁴⁰⁸ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda, str. 123–124, pasus 333.

⁴⁰⁹ *Ibid.*

⁴¹⁰ MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 351, pasus 1080.

⁴¹¹ *Ibid.*, str. 350, pasus 1079.

Svjedoci ST001, ST002 i ST036 dovedeni su u logor Luka početkom maja. Svjedokinja ST001 navela je da joj se Jelisić po njenom dovođenju u Luku predstavio i rekao da mu je dužnost da mrzi “balijs” i iskorijeni Muslimane jer ih je previše.⁴¹² Dana 8. maja 1992. u ovaj logor je premješteno oko 80 muškaraca iz autobusnog preduzeća “Laser”.⁴¹³ Iz bolnice su u Luku, između ostalih, 10/11. maj prebačeni i Džafer Deronjić i Suada Nezirović, a preostala grupa bolesnika i pacijenata, među kojima je bio i Damir Brodlić, stigla je 25. maja.⁴¹⁴ U toj grupi bio je i Š. H., pripadnik TOBiH.⁴¹⁵

Dana 17. juna 1992. oko 300 ili 400 brčanskih izbjeglica i civila koji su prethodno odvedeni i zatočeni u Brezovo Polje, među kojima su bili i Fadil Redžić s braćom Alijom, Alenom i Ahmom, kao i Emin Zahirović, Mustafa Raščić, Sabrija Delić i Osman Vantić, također je premješteno u Luku i smješteno u treći hangar.⁴¹⁶ Pojedini zatočeni, među kojima je bio i Isak Gaši, u Luku su dovedeni nakon ispitivanja u zgradi SJB, udaljenoj 300 do 400 metara.⁴¹⁷ Početkom maja u Luku je iz kuće Fadila Mehinića zatočeno nekoliko civila, uključujući i Ibrahima Mehića.⁴¹⁸

Po dolasku zatočenika u logor Luka Goran Jelisić im je oduzimao novac, satove, nakit i druge dragocjenosti, prijeteci smrću onima koji ne predaju sve svoje stvari.⁴¹⁹ Zatočeni su bili smješteni u jednom pretrpanom hangaru u nehigijenskim uslovima. Spavali su na kartonskim kutijama, na svojoj odjeći ili na betonskom podu. Kad su htjeli izaći iz hangara da odu u kupatilo ili zahod, morali su tražiti dozvolu od naoružanog stražara.⁴²⁰ Nije im bilo dozvoljeno da održavaju ličnu higijenu i da se kupaju. Najčešće su nuždu obavljali u posudu u hangaru.⁴²¹ Nisu imali dovoljne količine hrane i vode, niti su dobivali zadovoljavajuću medicinsku njegu.⁴²² Fadil Redžić je izjavio: “Davali su nam tek toliko hrane da preživimo.”⁴²³

412 *Ibid.*, str. 352, pasus 1081.

413 *Ibid.*, str 349, pasus 1073.

414 TPOS, Izjava Emina Zahirovića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Džafera Deronjića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

415 TPOS, Izjava Š. H. data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

416 Muhamed S. Mujkić, 1992. *Logor smrti Luka Brčko*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2016, str. 130, 153, 157, 173; TPOS, Izjava Š. H. data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Fadila Redžića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Emina Zahirovića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Sabrije Delića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Mustafe Raščića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

417 Muhamed S. Mujkić, 1992. *Logor smrti Luka Brčko*, str. 137.

418 TPOS, Izjava Ibrahima Mehića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

419 MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), Prvostepena presuda, str. 16, pasus 49.

420 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 352, pasus 1083.

421 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 352, Isak Gaši, dokazni predmet P125, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 4. februar 2004. godine, T. 454-455; TPOS, Izjava Fadila Redžića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

422 TPOS, Izjava Sabrije Delića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava “Brčko 92 N. S.” data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Ibrahima Mehića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. H. data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Emina Zahirovića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Mustafe Raščića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

423 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 360; TPOS, Izjava Fadila Redžića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

Zatočenike su često brutalno premlaćivali upravnici i logorski stražari puškama, nogama i rukama. Nerijetko su ih tukli za vrijeme ispitivanja, i to vatrogasnim crijevima, stolicama, lopatama, toljagama i policijskim pendrecima.⁴²⁴ Vojnici su noću redovno ulazili u logor, tukli zatočenike i tjerali ih da pjevaju srpske nacionalističke pjesme.⁴²⁵ Među osobama koje su zlostavljale zatočenike izdvajali su se Goran Jelisić, Kosta Simonović zvani Kole, Monika Karan-Ilić i Ranko Češić.⁴²⁶

Fizički su maltretirane i žene, pa je tako Ranko Češić najjačem zatočeniku naredio da udari zatočenicu ST001 zaprijetivši mu da će on udarati njega ako je ne udari dovoljno jako. Zatočenik je udario zatočenicu ST001 tako da je pala iza nekih stolica, a zatim joj je Češić naredio da ustane i nastavio prisiljavati zatočenika da je udara. Češić je zatim naredio svim zatočenicima da udaraju jedan drugoga.⁴²⁷ On je prijetio zatočenicima da je njihov život u njegovim rukama i da će pet do deset posto njih izaći živi iz logora, a da će svi ostali biti ubijeni.⁴²⁸

Goran Jelisić najčešće je zatočenike dočekivao na ulazu u Luku i govorio im da će ih ubiti, naglašavajući kako ne vjeruje da ima ijedan “balija da nije kriv”.⁴²⁹ Kosta Simonović također se isticao po brutalnosti, kao i Monika Karan-Ilić; ona je zatočenika A, koji je pretučen i go do pasa ležao na podu, udarala komadom razbijene flaše po glavi, po gornjem dijelu tijela i rukama, nakon čega je jednom vojniku rekla da donese so i da je pospe po ranama ovog zatočenika.⁴³⁰ Osim toga, Monika Karan-Ilić udarala je zatočenika A. R. po cijelom tijelu, a potom ga šmrkom iz vatrogasnog aparata udarila u glavu rekavši: “Gledajte kako pada od mog udarca”, nakon čega su mu naredili da ponovo ustane i nastavili ga tući, a Monika je tada donijela flašu sa sonom kiselinom i zatočeniku A. R. naredila da se njome umije.⁴³¹

U prvoj polovini juna 1992. godine Monika Karan-Ilić je zatočenika M. M. pri ispitivanju parala razbijenom flašom od kisele vode po dlanovima i prsima preko majice pitajući ga: “Da nisi i ti moj otac?”⁴³²

32.3. Silovanja i seksualno nasilje

Zatočene žene su silovane i na drugi način seksualno zlostavljane. Među njima je bila i zatočenica ST001, koja je u Luci višestruko silovana, a prvi put odmah po dolasku u logor. Ranko Češić prisilio je ST001 da uđe u automobil i odveo je do nekog mosta, gdje

424 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda, str. 124.

425 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 353, Isak Gaši, dokazni predmet P125, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 4. februar 2004. godine, T. 463.

426 *Ibid.*

427 *Ibid.*

428 *Ibid.*, str. 352, svjedokinja ST001, dokazni predmet P2147, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 6. februar 2004. godine, T. 585-587 (povjerljivo).

429 *Ibid.*, str. 352, svjedok ST002, dokazni predmet P2150, *Tužilac protiv Jelisića* (IT-95-10-T), 30. novembar 1998. godine, T. 54, 58. v. također svjedok ST002, dokazni predmet P2149; MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10-T), Prvostepena presuda, str. 14, činjenična osnova, svjedok T, str. 2-4; svjedok U, str. 2-4.

430 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Monika Karan-Ilić* (96 O K 040290 13 KŽ 12), Drugostepena presuda, str. 2.

431 *Ibid.*

432 *Ibid.*, str. 3.

ju je silovao rekavši da mu je zadovoljstvo što je silovao još jednu “balijku”. Drugi put su zatočenicu ST001 odveli u sobu u kojoj je vidjela neku ženu kako gola leži na podu, dok je nad njom stajao neki vojnik i zakopčavao pantalone; nakon toga je i sama silovana.⁴³³

Dvojica zatočene braće 11. maja 1992. godine bili su prisiljeni uz prijetnju oružjem da udaraju jedan drugoga, i to sve jače i jače. Zatim su natjerani na oralni seks, dok su ih stražari i drugi zatočenicima gledali. Ranko Češić, koji je bio prisutan, rekao je jednom od stražara da se pobrine da ne prestanu dok se on ne vrati, a vratio se nakon 45 minuta.⁴³⁴

32.4. Ubistva

Goran Jelisić i srpski stražari vršili su pogubljenja zatočenika iznad jednog šahta u logoru Luka. Svake je noći barem od 11. do 15. maja 1992. godine ubijeno približno po 50 zatočenika. Dana 7. maja 1992. Ranko Češić je iz hangara odveo zatočenika s nadimkom Ćita, a nakon toga se čuo pucanj. Ćitino tijelo identifikovano je 9. maja u masovnoj grobnici u blizini fabrike “Bimeks”. Češić je također hicima iz vatrenog oružja ubio četvoricu civila pred kancelarijom uprave u logoru Luka. Jedan pripadnik milicije hicem iz vatrenog oružja je ubio čovjeka s nadimkom Deni.⁴³⁵

32.5. Prisilni rad

Zatočenicima su morali kopati rovove na liniji fronta⁴³⁶ i obavljati razne fizičke poslove kao što su čišćenje WC-a, serviranje hrane stražarima i čišćenje kancelarija u logoru i u zgradi Policijske stanice (SJB) Brčko.⁴³⁷ Također su ih odvodili u grad i tjerali ih da čiste napuštene muslimanske kuće kako bi ih pripremili za smještaj srpskih porodica.⁴³⁸ Bili su primorani i da čiste paviljone i sanitarne čvorove u kasarni JNA u Brčkom, a u Luci su kosili travu i istovarivali robu s kamiona. Dok su radili, bili su premlaćivani.⁴³⁹

32.6. Premještanje, razmjena i oslobađanje

Preživjeli zatočenicima logora, kao i jedan broj onih koji su nakon oslobađanja ponovo uhapšeni, prebačeni su u julu 1992. godine u logor Batković, a većina tih zatočenika je nakon oktobra 1992. razmijenjena.⁴⁴⁰ U julu je Milorad Davidović otišao u logor Luka i ustanovio

433 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 354, svjedok ST001, dokazni predmet P2147, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 6. februar 2004. godine, T. 596, 609–610, 612–613 (povjerljivo).

434 MKSJ, Predmet *Ranko Češić* (IT-95-10/1-S), Prvostepena presuda, str. 4.

435 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 358, pasus 1099.

436 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda, str. 125.

437 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 352, Isak Gaši, dokazni predmet P126, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 5. februar 2004. godine, T. 482–484; svjedok ST001, dokazni predmet P2147, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 6. februar 2004. godine, T. 611–613, 619 (povjerljivo).

438 *Ibid.*, str. 352, svjedokinja ST001, dokazni predmet P2147, *Tužilac protiv Krajišnika* (IT-00-39-T), 6. februar 2004. godine, T. 614 (povjerljivo).

439 TPOS, Izjava H. Š. data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

440 TPOS, Izjava Fadila Redžića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava “Brčko 92 N. S.” data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Ibrahima Mehića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Sabrije Delića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Emina Zahirovića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava Mustafe Raščića data Udruženju 10. oktobra 2013. godine.

da je u hangaru zatvoreno 70 Muslimana, među kojima je bilo i djece. Ti zatočnici pušten su na slobodu i rečeno im je da se vrate kući.⁴⁴¹

32.7. Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju žalbenom presudom je Gorana Jelisića proglasio krivim za kršenje zakona i običaja ratovanja i zločine protiv čovječnosti na području opštine Brčko i izrečena mu je kazna od 40 godina zatvora. Sud je ocijenio da je Jelisić kriv za ubistvo 12 zatočenika koje je hladnokrvno pogubio – pet ubistava počinjeno je u blizini Policijske stanice (SJB), a sedam u logoru Luka: ubistvo jedne neidentifikovane osobe muškog spola, ubistvo Hasana Jašarevića, ubistvo jednog mladića iz Šinteraja, ubistvo Ahmeta Hodžića (ili Hadžića) zvanog Papa, ubistvo osobe po imenu Suad, ubistvo Jasminka Čumurovića zvanog Jašće, ubistvo jednog od dvojice braće Zahirović, ubistvo Naze Bukvić, ubistvo Muharema Ahmetovića, ubistvo Stipe Glavočevića, ubistvo Novalije i ubistvo Adnana Kucalovića; za krađu novca od zatočenika Hasiba Begića, Zejčira Osmića, Enesa Zukića i Armina Drapića; za nanošenje tjelesnih povreda braći Zejčiru i Rešadu Osmiću; za nanošenje tjelesnih povreda Muhamedu Bukviću i Amiru Didiću.⁴⁴²

Nakon potvrdnog izjašnjenja o krivici po svih 12 tačaka optužnice, Pretresno vijeće MKSJ je Ranku Češiću, pripadniku TO bosanskih Srba, a od 12. maja 1992. pripadniku interventnog voda iz sastava rezervnih policijskih snaga bosanskih Srba, izreklo osuđujuću presudu za ubistvo Sakiba Bećirevića i četvorice drugih muškaraca u Sportskoj dvorani “Partizan” oko 5. maja 1992 – ta ubistva predstavljaju kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za ubistvo zatočenika u logoru Luka po imenu Sejdo približno 11. maja 1992 – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za ubistvo policajca muslimanske nacionalnosti po imenu Mirsad, zatočenog u logoru Luka, približno 11. maja 1992 – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti; za uvredljive i ponižavajuće postupke kao kršenje zakona i običaja ratovanja i silovanje kao zločin protiv čovječnosti jer je uz prijetnju vatrenim oružjem prisilio dva brata muslimanske nacionalnosti, zatočena u logoru Luka, da jedan nad drugim vrše seksualne radnje (felacio); ubistvo Muslimana po imenu Nihad Jašarević zatočenog u logoru Luka – to ubistvo predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti, i za ubistvo najmanje dva zatočenika u logoru Luka. Češić je priznao da je, između 14. maja i 6. juna 1992, izveo četvoricu zatočenika iz upravne zgrade logora Luka, odveo ih do asfaltiranog puta ispred glavnog hangara i, uz pomoć dvojice stražara, iz vatrenog oružja ubio najmanje dvojicu. Ta ubistva predstavljaju kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti. Ukupno, Ranko Češić priznao je da je ubio deset osoba, od čega su dvije umrle od posljedica premlaćivanja. Osuđen je na 18 godina zatvora.⁴⁴³

441 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 357, pasus 1098.

442 MKSJ, Predmet *Goran Jelisić* (IT-95-10), Drugostepena presuda.

443 MKSJ, Predmet *Ranko Češić* (IT-95-10/1), Drugostepena presuda.

Pravosnažnom presudom Osnovnog suda Brčko distrikta BiH od 18. oktobra 2005. godine Konstantin Simonović zvani Kole proglašen je krivim za nanošenje fizičkih i psihičkih patnji i povreda zatočenicima, kao i višestruko silovanje jedne zatočenicice u logoru Luka, čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ, te je osuđen na šest godina zatvora.⁴⁴⁴

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH Pero Rikanović proglašen je krivim za učešće u fizičkom zlostavljanju i mučenju civila i vojnika zatočenih u kasarni JNA u Brčkom i osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od pet godina i šest mjeseci, s tim da je Sud za krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. KZ SFRJ izrekao kaznu zatvora od dvije godine, a za krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 142. stav 1. tog zakona u trajanju od četiri godine, osudivši ga u konačnici na jedinstvenu kaznu zatvora od pet godina i šest mjeseci.

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH Dimče Ivčev i Dražen Urošević proglašeni su krivim što su za vrijeme ratnog stanja u RBiH, suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, kao pripadnici VRS i MUP-a RS vršili mučenja, nečovječna postupanja, nanosili velike patnje, povređivali tjelesni integritet, povrede ličnog dostojanstva, pa su tako: Dimče Ivčev i Dražen Urošević, zajedno, u junu 1992. u logoru Luka zatočenom civilu Salihu Fazliću nanosili velike patnje i tjelesne povrede te ga mučili udarajući ga palicama po cijelom tijelu dok nije pao, nakon čega su ga odveli do hangara u kojem je bio prethodno smješten, te su ga na vratima hangara udarali palicom po glavi i ubacili u hangar; Dimče Ivčev, sam, oko 20. maja u logoru Luka zatočenom civilu Sabriji Deliću nanosio velike patnje, tjelesne povrede te ga mučio na ispitivanju udarajući ga gumenom palicom po cijelom tijelu dok je Delić sjedio na stolici, nakon čega je zatočenik morao potpisati izjavu bez čitanja, a potom ga vratio u hangar gdje su bili smješteni ostali zatočeni civili; čime su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ, te su osuđeni na zatvorsku kaznu: Ivčev na jednu godinu i osam mjeseci, a Urošević na jednu godinu.⁴⁴⁵

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 5. februara 2013. godine Branko Puđić proglašen je krivim što je u svojstvu pripadnika SJB Brčko kao stražar učestvovao u mučenju i nanošenju velikih patnji zatočeniku Sabitu Arnautoviću u logoru Luka, čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ, te je osuđen na kaznu zatvora od jedne godine.

Drugostepenom presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 1. oktobra 2013. godine Monika Karan-Ilić proglašena je krivom što je od maja do polovine juna 1992, kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba, u logoru Luka i SJB Brčko svakodnevno vršila mučenja, nečovječna postupanja, nanosila velike patnje te povređivala tjelesni integritet i zdravlje civilnog stanovništva, pa je tako: krajem maja 1992. u logoru

444 Odsjek krivične odbrane (OKO), *Reporter o ratnim zločinima*, broj 4, zima 2007.

445 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, *Predmet Ivčev i Urošević*, Drugostepena presuda.

Luka, pošto su prethodno Edhem Ožegović zvani Ohro i izvjesni Ado pretučeni od više osoba, uzela dio razbijene staklene flaše te “opkoračila” Adu, koji je ležao na podu i bio go do pojasa, te mu razbijenim dijelom flaše nanosila udarce po glavi, gornjem dijelu tijela i rukama, nakon čega je nepoznatom vojniku, koji je prisustvovao tom činu, rekla da donese so, i ovaj je njome posipao Adu po posjekotinama radi pojačavanja bola, čime je provodila psihičku torturu nad zatočenicom Ramizom Fetahović, koja je sve to morala gledati jer joj je rečeno da to dobro gleda i ako ne bude poslušna ovako će joj se desiti; polovinom maja 1992. zatočenika logora Luka Azema Rešidovića, zajedno s Goranom Jelisićem i drugim vojnicima, nakon ispitivanja zlostavljali su tako što su ga svi tukli po cijelom tijelu, da bi ga Monika šmrkom od vatrogasnog aparata udarila u glavu govoreći “gledajte kako pada od mog udarca”, nakon čega bi mu naredili da ponovo ustane te ga nastavili tući, nakon čega je Monika donijela flašu sa sonom kiselinom i Rešidoviću naredila da se njome umije, čime mu je nanijela velike fizičke i psihičke patnje; 8. maja 1992, nakon što je Almir Kartal, koji je u to vrijeme bio maloljetan, doveden u prostorije SJB Brčko, zajedno s Goranom Jelisićem, naoružana došla u prostorije u kojima je Almir Kartal bio zatvoren, pa nakon što je Almir Kartal zbog straha spustio pogled u pod, ona je počela galamiti i psovati mu majku balijsku, govoreći mu da ne smije saginjati glavu, da on mora njenog prijatelja Gorana gledati u oči, jer je on srpski heroj, nakon čega ga je Almir i pogledao, a Goran ga je udario pendrekom po glavi i rekao mu da gleda dolje, a zatim je Monika ponovo rekla “gledaj ga u oči”, nakon čega ga je Goran udario šakom ispod brade i onda je Almir ponovo podigao pogled, nakon čega mu je Goran opsovao balijsku mater i pitao što gleda pa ga udario pendrekom po glavi, nakon čega je Almir počeo plakati i to se ponovilo šest do sedam puta, da bi mu Monika strgala s ruke sat, nakon čega mu je rekla prilikom napuštanja kancelarije da će mu sad ubiti oca i strica, a njega sutra ujutro, zbog čega je preživio veliki strah, fizički bol i psihičku patnju; u prvoj polovini juna 1992. civila Marka Margića, zatočenog u logoru Luka, nakon što je on doveden u kancelariju radi ispitivanja zato što je odbio da ide u grupi koja je bila formirana radi “čišćenja kuća”, razbijenom flašom od kisele vode, dok je Margić sjedio na stolici prilikom ispitivanja, njemu prišla iza leđa te ga počela parati po dlanovima, a zatim i po prsima preko majice, pitajući ga “da nisi i ti moj otac”, čime je fizički i psihički zlostavljala Marka Margića nanoseći mu velike patnje; time je počinila krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđena na dvije godine i šest mjeseci zatvora.⁴⁴⁶

33. Hotel “Bosna” (maj 1992)

33.1. Uprava

Hotel “Bosna” bio je pod kontrolom srpskih snaga.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Monika Karan-Ilić* (96 O K 040290 13 Kž 12).

⁴⁴⁷ CDTP, Izjava Suvada Ramovića data Udruženju 2. jula 2021. godine; CDTP, Izjava R. A. S. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

33.2. Zatočavanje

Od 4. do 10. maja 1992. godine hotel “Bosna” u Brčkom korišten je za zatočavanje oko 20 muslimanskih civila – muškaraca, žena i djece.⁴⁴⁸

Dana 4. maja 1992, nakon što su srpske snage zauzele Brčko, došlo je do masovnog hapšenja stanovništva iz naselja Gluhakovac i Mujkići. Grupa od oko 20 civila, među kojima su bili muškarci, žene i djeca, odvedena je i kratkotrajno zadržana u kući Jakova Purića, nakon čega su premješteni u hotel “Bosna”.⁴⁴⁹

Hotel “Bosna”, koji danas nosi naziv “Evropa”, korišten je za zatočavanje oko 20 civila, većinski s područja Gluhakovca, a manji broj s područja Mujkića. Zatočenici su bili raspoređeni po hotelskim sobama na spratu. Spavali su u jednokrevetnim i dvokrevetnim sobama, na krevetima. O tome je Suvad Ramović izjavio: “Bilo nas je po troje-četvero u sobama, po dvoje ili troje na krevetima.” Hranu i vodu donosili su im komšije i članovi porodica.⁴⁵⁰

33.3. Premještanje

Dana 10. maja 1992. godine svi zatočenici kamionima su premješteni u logor Luka.⁴⁵¹

34. Kuća Frane Jurića u naselju Gluhakovac (maj – juli 1992)

34.1. Uprava

Kontrolu nad kućom imali su pripadnici srpskih jedinica.⁴⁵²

34.2. Zatočavanje

Od 17. ili 18. maja do kraja jula 1992. godine kuća Frane Jurića u naselju Gluhakovac u Brčkom korištena je za zatočavanje pet civila: Rahime Ramović, Suvada Ramovića, Ćazima Ramovića, Asima Ramovića i Frane Jurića.⁴⁵³

U ranim jutarnjim satima 4. maja 1992. pripadnici srpskih jedinica, “specijalci u maskirnim uniformama”, došli su u kuću Asima Ramovića, gdje su zatekli pet članova porodice Ramović: Asima Ramovića, njegovu suprugu Bejhanu, njegovog brata Ćazima Ramovića i njegove suprugu Rahimu i sina Suvada, odakle su ih odveli u poslovnu zgradu Jakova Purića, u kojoj su ovi ostali nekoliko sati, a poslije podne upućeni prema hotelu “Bosna”, gdje su ostali do 10. maja, nakon čega su kamionom Dajc “Apatinske pivare” odvedeni u SUP (rečeno im je da će dobiti propusnice). Odatle su ih sproveli u logor Luka. Majka

448 Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 31; CDTP, Izjava Suvada Ramovića data Udruženju 2. jula 2021. godine; CDTP, Izjava R. A. S. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

449 CDTP, Izjava Suvada Ramovića data Udruženju 2. jula 2021. godine; CDTP, Izjava R. A. S. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

450 *Ibid.*

451 *Ibid.*

452 *Ibid.*

453 *Ibid.*

Suvada Ramovića vraćena je kući 13. ili 14. maja, nakon što su je odveli da očisti bivšu benzinsku pumpu “Mištrafović”, a 17. ili 18. maja 1992. iz svoje kuće, u kojoj je bila sama, premještena je u kuću Frane Jurića. Frano je također bio u toj kući. Suvad Ramović i njegov otac pušteni su iz Luke 22. juna 1992. Na policijskom punktu na raskrsnici prema Ulicama uputili su ih u kuću Frane Jurića, gdje su ostali do kraja jula 1992.⁴⁵⁴

Kuća Frane Jurića imala je prizemlje, sprat, dnevni boravak i jednu sobu. Nije bila opremljena, ali je imala WC i vodu. Nalazila se među srpskim kućama, a zatočenici se nisu smjeli kretati, samo “malo po avliji”, dok ne dođe vojska. Hranu su im donosile komšije, a najviše Petra Purić, žena Jakova Purića. Donosili su im krompir, rižu, grah, nekad paradajz, ponekad malo mesa.

Dana 24. juna 1992. u kuću Frane Jurića doveden je i Asim Ramović.⁴⁵⁵

U ovoj kući zatočenici nisu zlostavljani.⁴⁵⁶

34.3. Premještanje

Zatočenici su krajem jula premješteni u kuću Asima Ramovića.⁴⁵⁷

35. Restoran “Vestfalija” (maj 1992)

35.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imale su srpske jedinice, a njime je upravljala Vera Simonović, majka Konstantina Simonovića zvanog Kole i Monike Ilić.⁴⁵⁸

35.2. Zatočavanje

Od maja 1992. godine restoran “Vestfalija” korišten je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja djevojka i mladih žena muslimanske nacionalnosti, među kojima su bile i N. D. i S. V.⁴⁵⁹

Restoran “Vestfalija” nalazio se na putu Brčko – Brezovo Polje. Čim su srpske snage preuzele vlast, ovaj restoran pretvoren je u zatočenički objekt, ali i u pravi bordel, gdje su dovodene djevojčice od 15 godina, mlade djevojke i žene i gdje su zlostavljane i silovane.

⁴⁵⁴ Ibid.

⁴⁵⁵ Ibid.

⁴⁵⁶ Ibid.

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ Almira Krupić, *Žene ratni zločinci – s posebnim osvrtom na žene izvršioce ratnih zločina u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2010, Logor kafana “Vestfalija” u Brčkom, str. 134; CDTP, Izjava Adile Suljević, predsjednice Udruženja za pomoć žrtvama seksualnog nasilja u ratu “Suze” iz Brčkog, data Udruženju 15. jula 2021. godine; CDTP, Izjava Anđelke Arnautić data Udruženju 15. jula 2021. godine; CDTP, Izjava Muhameda Mujkića, autora knjige *Brčko – sedam krugova pakla*, data Udruženju 22. jula 2021. godine; Isak Gaši, Shaun Koos, *Očevicac – Moj put u Hag*, Vrijeme, Zenica, 2019, str. 96; Jusuf Kadrić, *Brčko – genocid i svjedočenje*, str. 272.

⁴⁵⁹ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 125, pasus 335; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 161 i 263; svjedočenje N. D., str. 232–240; CDTP, Izjava N. D. data Udruženju 15. jula 2021. godine; CDTP, Izjava Adile Suljević, predsjednice Udruženja za pomoć žrtvama seksualnog nasilja u ratu “Suze” iz Brčkog, data Udruženju 15. jula 2021. godine; CDTP, Izjava Muhameda Mujkića, autora knjige *Brčko – sedam krugova pakla*, data Udruženju 22. jula 2021. godine.

Vera Simonović, majka Monike Ilić i Konstantina Simonovića, otvorila je ovaj zatvor i bordel u koji su dovođene Muslimanke, koje su tu bile izložene raznim oblicima seksualnog zlostavljanja.⁴⁶⁰

Dvadesetogodišnju N. D. iz njene su kuće odvela trojica naoružanih Srba u civilu u jedan lokal izvan grada za koji je kasnije saznala da se radi o "Vestfaliji". Tu je zatekla nekoliko mladih djevojaka, skromno odjevenih, kako sjede za stolom, a one su je gledale "nekim čudnim, mrtvim pogledima". Tu je bila i starija žena koja joj je rekla da sjedne na stolicu i da se posluži slatkišima. Njoj nepoznati ljudi koji su je doveli u restoran su je dogurali i posjeli na tu stolicu i otišli. Kasnije su je dvije djevojke odvele na sprat, u jednu sobu u kojoj je bio kauč. One su joj tada ispričale da su i one dovedene tu prije nekoliko dana i da je to zatvor za žene, javna kuća, bordel u koji dolaze uglavnom naoružani Srbi da se provode, a starija žena koju je N. D. vidjela dolje je "gazdarica" koja na njima zarađuje novac. Kako su joj rekli, njeni sinovi i kćeri su "u službi četnika, policije i srpskih vlasti".⁴⁶¹

Na prozorima sobe bile su željezne rešetke. Djevojke koje su se sa N. D. popele u sobu rekle su joj da moraju sići na ručak. U donjem dijelu lokala bila su tri stola, postavljena za ručak koji se sastojao od prženog krompira i pečene piletine. U lokalu je bilo osam djevojaka i sve su bile mlade. "Gazdarica" joj je rekla da će joj kod nje biti "lijepo ako bude poslušna prema njoj i gostima". Nakon ručka odvela ju je u sobu i rekla joj da se "malo sredi i da naveče svom prvom gostu ne pravi scene i probleme". Soba je bila zaključana. Kad je te večeri ušao "prvi gost" u sobu i kad je pritisnuo prekidač, upalilo se svjetlo jake crvene boje.⁴⁶²

35.3. Silovanje

U sobu u kojoj je N. D. bila smještena prve je večeri ušao krupan, mlađi muškarac u vojnoj uniformi. Taj vojnik silovao je N. D., koja se bezuspješno pokušala odbraniti. On ju je udario dok nije izgubila svijest. Probudila se u bolnici, gdje joj je jedna starija žena rekla da su je doveli "u gluho doba noći" oblivenu krvlju. Rekla joj je da je čula kad su ljekari kazali da je puno iskrvarila zbog silovanja. Nakon što su joj u bolnici pružili pomoć, vraćena je u bordel i ponovo zatvorena u "svoju" sobu. Dobila je tri dana "poštede", a nakon toga silovanje se nastavilo. Svaki put se branila i svaki put je bila premlaćena do besvijesti.⁴⁶³

35.4. Bijeg

Zatočenica N. D. u "Vestfaliji" je ostala desetak dana. Spasio ju je jedan srpski vojnik koji je sa sedmoricom drugih vojnika došao jedne večeri u "Vestfaliju". On je poznavao oca N.

460 Admir Posavljak, *Brčkom su ubijali dušu*, Brčko, 2011, str. 253, 325 i 373; Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992–1995)*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 184 i 185; Enes Pašalić, *Genocid našeg doba*, Bosna est, Ljubljana, 1995, svjedočenje br. 3, str. 105; svjedočenje br. 5, str. 122; svjedočenje br. 9, str. 143; Dragan Lukač, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, str. 144.

461 Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, svjedočenje N. D., str. 232; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, svjedočenje N. D., str. 72.

462 Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, svjedočenje N. D., str. 233–235.

463 *Ibid.*, svjedočenje N. D., str. 236–237; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, svjedočenje N. D., str. 72.

D. Čuo je da je N. D. u ovom zatvoru i došao je da joj pomogne. Iskrali su se iz sobe, a on ju je automobilom odvezao svom bratu u Bijeljину, koji joj je pomogao da ode u Tuzlu. Iz Tuzle je otišla u Rahić, gdje se našla s majkom. N. D. nije navela datum zarobljavanja, a ni datum kad je izašla iz "Vestfalije".⁴⁶⁴

36. Sušionica u Rasadniku Okrajci u selu Gornji Rahić (maj – juni 1992)

36.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a. Od juna do 19. septembra 1992. godine komandir Vojne policije 108. motorizovane brigade bio je Niko Salatović, a od 20. septembra tu je funkciju obavljao Mirsad Haseljić.⁴⁶⁵ Od početka do polovine maja 1992. stražar u sušionici (komori za sušenje) bio je Mirsad Ahmetpašić zvani Žučo, pripadnik 108. brigade HVO-a.⁴⁶⁶ Polovinom maja 1992. Ahmetpašića je na poziciji stražara zamijenio Hadžaga Hodžić, koji je prije toga bio vozač Mensura Đakića, komandanta bataljona ARBiH u Gornjem Rahiću.⁴⁶⁷

36.2. Zatočavanje

Od početka maja do kraja juna 1992. godine sušionica u Rasadniku, na putu između Gornjeg Rahića i Maoče, korištena je za zatočavanje oko 20 srpskih civila i pripadnika VRS, među kojima su bili: Aleksandar Pavlović, Momir Zec, Zoran Delić, Ljubo Delić, Rade Delić, Veselin Delić, Branko Sekulić, Stevo Sekulić, Milan Šubarić, Budimir Stanić, Mirko Savić, Mihajlo Savić, Vasiljko Todić i Nedeljko Đokić.⁴⁶⁸

Aleksandar Pavlović 6. maja 1992. uhapšen je kao civil na punktu na ulazu u Gornji Rahić. Držan je jednu noć u kući blizu Mjesne zajednice u Gornjem Rahiću, nakon čega je prebačen u sušionicu u Okrajcima, gdje je ostao do 29. juna 1992.⁴⁶⁹

Vasiljko Todić, pripadnik VRS, 3. juna 1992. zarobljen je u naselju 4. juli, na putu prema Dizdaruši. Odveden je u Maoču, u preduzeće "Biljana", gdje je držan dan i noć, nakon čega je i on prebačen u sušionicu u Okrajcima, gdje je zadržan 31 dan.⁴⁷⁰ I Momir Zec, bivši potpukovnik JNA, zarobljen je u mjestu Brnjik 12. maja 1992. i odveden u Gornji Rahić, gdje je proveo deset dana u sušionici u Okrajcima.⁴⁷¹ Istog dana u naselju 4. juli slobode je lišen i Zoran Delić zvani Šicer, odatle je odveden u selo Boće, a zatim prebačen u Gornji

⁴⁶⁴ Muhamed S. Mujkić, Brčko – *sedam krugova pakla*, svjedočenje N. D., str. 240.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, str. 58–59.

⁴⁶⁶ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić*, Prvostepena presuda, str. 49 i 50; "Ahmetbašić: Vojnici tukli sve redom", BIRN BiH, Detektor, 25. oktobar 2016.

⁴⁶⁷ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Presuda, str. 49 i 50.

⁴⁶⁸ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 02042410 K), Prvostepena presuda, str. 40, 46, 48, 55; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

⁴⁶⁹ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 2.

⁴⁷⁰ *Ibid.*, str. 3.

⁴⁷¹ "Optuženi Ahmetbašić bio korektan", BIRN BiH, Detektor, 19. april 2016.

Rahić. Po dolasku u Gornji Rahić njega su izvjesni Šok i nekoliko njegovih ljudi pretukli, a zatim prebacili u sušionicu, gdje je zadržan dvadesetak dana.⁴⁷²

Dana 22. juna 1992, zajedno sa Stevom Sekulićem, Milanom Šubarićem, Budimirom Stanićem, Mihajlom Savićem i Mirkom Savićem, u Suljagića Sokaku zarobljen je i Branko Sekulić, pripadnik 2. semberske brigade VRS, nakon čega je sproveden do Gornjeg Rahića, u sušionicu, gdje je zadržan sedam dana.⁴⁷³ Iz ovog naselja uhapšen je i Nedeljko Đokić 9. maja 1992. i odveden u Gornji Rahić, u sušionicu, gdje je zadržan 19 dana.⁴⁷⁴

Zatočenici su smješteni u zgradu sušionice u vlasništvu Javnog preduzeća "Šumarstvo".⁴⁷⁵ Prostorija u kojoj su boravili bila je duga deset i široka dva i po metra, zidana i obložena limom, bez prozora, s betonskim podom, na kojem su zatočenici spavali. Prije nego što je pretvorena u objekt za zatočavanje, sušionica je služila kao komora za mesne proizvode.⁴⁷⁶ Komora je uvijek bila zaključana, a s obzirom na to da je bila dihtovana, zatočenici navode da nije bilo dovoljno zraka i da je svjetlo dopiralo u prostoriju samo kad bi neko ušao.⁴⁷⁷

Zatočenici su hranu dobivali u oskudnim porcijama. Aleksandar Pavlović naveo je da je prvih sedam dana dobivao dva obroka dnevno, a ostalih 48 dana samo po jedan, dok je Vasiljko Todić naveo da su za doručak dobivali deset kašika supe i dva tanka komadića hljeba. U početku su zatočenici imali dva obroka, bez ručka, a kasnije je uveden i treći obrok.⁴⁷⁸

Prema izjavi Branka Sekulića, dnevno su dobivali i jednu flašu vode, koja je raspoređivana na sve zatočenike.⁴⁷⁹

Fiziološke potrebe obavljali su u kantu koja je stajala u prostoriji, a praznili su je stražari.⁴⁸⁰ Nije bilo mogućnosti za održavanje higijene, pa se za sve vrijeme boravka u objektu nijednom nisu presvukli.⁴⁸¹

Zatočenici su iz komore odvođeni na ispitivanje u drugu zgradu, koja se nalazila lijevo od ulaza, a ličila je na kupatilo.⁴⁸²

472 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda, str. 27, 63 i 64; "Ahmetbašić: Vojnici tukli sve redom", BIRN BiH, Detektor, 25. oktobar 2016.

473 Osnovni sud Brčko distrikta, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 02042410 K), Prvostepena presuda, str. 23, 49.

474 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda, str. 26.

475 "Svjedok: Optuženi me nije udarao", BIRN BiH, Detektor, 18. april 2013; "Ratni zločini u Brčkom", izjava Vasiljka Todića, <https://youtu.be/7RhhkwFLVc>, pristupljeno 28. aprila 2017.

476 Osnovni sud Brčko distrikta, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 26.

477 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda, str. 15, 17 i 23. 478 *Ibid.*, str. 15.

479 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda, str. 23 i 62.

480 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), str. 49; "Svjedok: Optuženi me nije udarao", BIRN BiH, Justice Report, 18. april 2013.

481 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda, str. 17; Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2012, izjava Vasiljka Todića data Tužilaštvu Brčko distrikta BiH 24. novembra 2004, str. 306.

482 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 49; "Svjedok: Optuženi me nije udarao", BIRN BiH, Justice Report, 18. april 2013.

Svjedoci ističu da je Galib Hadžić Gale, inspektor kriminalističke policije u Gornjem Rahiću, dolazio u objekt i ispitivao zatočenike, a Niaz Hodžić, vojni policajac HVO-a, obavljao je poslove stražara.⁴⁸³ Asmir Tatarević, pripadnik ARBiH, kao vojnik na dužnosti pratioca komandanta 108. brigade HVO-a dolazio je u sušionicu i zlostavljao zatočenike, a s njim su dolazile i izvjesne osobe s nadimcima Šok, Kobra i Zenga, koji su također učestvovali u maltretiranju zatočenika.⁴⁸⁴

36.3. Prisilni rad

Aleksandra Pavlovića, Vasiljka Todića i Zorana Delića iz sušionice u Okrajcima je vojni policajac odvodio da otkopavaju neeksplodirane granate, dok je zatočenik Todić, osim granata, utovarivao i smeće.⁴⁸⁵

36.4. Premještanja, razmjene i oslobađanje

Zatočenici su iz sušionice premješteni u garažu u Maoči. Aleksandar Pavlović i Mihajlo Savić bili su zatočeni u sušionici do 29. juna 1992. godine, kad su premješteni u garažu u Maoči. Aleksandar Pavlović razmijenjen je 70 dana po zatočenju, a Mihajlo Savić 11. jula 1992.⁴⁸⁶

Vasiljko Todić u sušionici je držan od 3. juna do 2. jula 1992, nakon čega je i on premješten u garažu u Maoči, a razmijenjen je 22. augusta 1992.⁴⁸⁷ Branko Sekulić u ovom je objektu zadržan do 29. juna 1992, nakon čega je također prebačen u garažu u Maoči, a razmijenjen 11. jula 1992. Nedeljko Đokić u sušionici je zadržan 19 dana, potom je odveden do sela Brke pa do naselja Brod u predgrađu Brčkog, nakon čega je pušten na slobodu.⁴⁸⁸

36.5. Procesuiranje ratnih zločina

Apelacioni sud Brčko distrikta BiH 9. novembra 2015. godine donio je presudu kojom je Galiba Hadžića, inspektora kriminalističke policije SJB u Gornjem Rahiću, proglasio krivim što je, kršeći pravila međunarodnog prava, za vrijeme oružanog sukoba vršio prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima mučenje, nečovječno postupao, nanosio velike patnje i povredu tjelesnog integriteta i zdravlja ljudi, u logorima u prostorijama Osnovne škole i Zadružnog doma u Gornjem Rahiću, Rasadniku u Okrajcima u Gornjem Rahiću i Rasadniku – Šipovača, na granici između Gornjeg Rahića i Maoče, čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ i ratnog zločina

483 "Lokalno pravosuđe – Hadžić i Hodžić: Prekid suđenja", BIRN BiH, Justice Report, 29. februar 2012.

484 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 54 i 61; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda; "Lokalno pravosuđe – Hadžić i Hodžić: Prekid suđenja", BIRN BiH, Justice Report, 29. februar 2012.

485 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić*, Prvostepena presuda, str. 15, 56 i 58.

486 *Ibid.*, str. 2, 56 i 62.

487 Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava Vasiljka Todića data Tužilaštvu Brčko distrikta BiH 24. novembra 2004, str. 306.

488 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić*, Prvostepena presuda, str. 26.

protiv ratnih zarobljenika iz člana 114. KZ SFRJ, te je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od dvije godine i deset mjeseci.⁴⁸⁹

37. Kuća porodice Mijatović u selu Rašljani (juni – oktobar 1992)

37.1. Uprava

Selo Rašljani bilo je pod kontrolom pripadnika TOBiH, 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a.⁴⁹⁰

37.2. Zatočavanje

Od 6. ili 7. juna do početka oktobra 1992. godine kuća porodice Mijatović korištena je za zatočavanje dva civila srpske nacionalnosti, Đ. M. i V. M., a početkom oktobra dovedena je i Paja Mijatović.⁴⁹¹

Nakon što su u aprilu 1992. pripadnici srpske TO Bukvik naoružali srpske mještane Rašljana, 5. ili 6. juna pripadnici TOBiH došli su u selo i počeli pretresati srpske kuće. Budući da nisu mogli pronaći dio oružja, zatočili su približno 45 žena i djece u prostorije Mjesne zajednice, dok su muškarci odvojeni i pritvoreni u jedan magacin. Zatočenici su zadržani u tim objektima oko 24 sata, a potom su izvedeni, postrojani i ponovo su ih pitali gdje je oružje. Pripadnici TOBiH tada su zaprijetili da će pobiti sve muškarce ako im ne pokažu gdje se nalazi oružje. Bojeći se da će prijetnja biti ostvarena, mještani su priznali gdje su sakrivene puške, nakon čega su zatočeni u svoje kuće, uz zabranu kretanja. U kući porodice Mijatović zatočeni su Đ. M. i V. M.⁴⁹²

Nakon napada na Bukvik i okolna sela 14. septembra, Paja Mijatović s civilima iz Bukvika sakrila se u šumu, a narednog jutra predala se pripadnicima ARBiH i HVO-a, koji su je zajedno s još 15 žena odveli u jednu napuštenu kuću u selu Zovik. Početkom oktobra 1992. Paja Mijatović se, uz pratnju jednog Muslimana, uspjela prebaciti u kuću svojih roditelja Đ. M. i V. M., nakon čega je i njoj kretanje bilo zabranjeno.⁴⁹³

Kuća porodice Mijatović bila je prizemni objekt s dvije sobe. Zatočenici su spavali u sobama, na krevetima. Vodu za piće, kupanje i pranje veša vadili su iz bunara u dvorištu iza kuće. Zatočenik V. M. imao je kokoši, kravu i veliku baštu u kojoj je uzgajao kukuruz, pšenicu, krompir, grah, luk, kupus i slično, a dobivali su i humanitarne pakete putem organizacije "Merhamet". Kuća je imala WC, koji su zatočenici mogli koristiti. Bilo im je

489 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 15 Kž), Drugostepena presuda od 9. novembra 2015. godine.

490 CDTP, Izjava Paje Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

491 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 52; CDTP, Izjava Paje Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

492 Državni zavod za statistiku RBiH, Popis stanovništva 1991. godine, str. 28; CDTP, Izjava Paje Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

493 CDTP, Izjava Paje Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

zabranjeno napuštanje sela, dok im je bilo dozvoljeno kretanje po dvorištu, a stražari su povremeno dolazili i provjeravali borave li zatočenci u kući.⁴⁹⁴

37.3. Razmjene

Paja Mijatović u Rašljanima je provela dva mjeseca (od početka oktobra do 5. decembra 1992. godine), kad su po nju došli pripadnici ARBiH i odveli je na razmjenu u selu Šatorovići kod Brčkog.⁴⁹⁵ Ostali zatočenci iz Rašljana razmjenjivani su u nekoliko navrata u Šatorovićima: 15. decembra 1992, 10. juna 1993, 7. i 9. aprila 1994, a posljednja grupa razmijenjena je 26. juna 1995.⁴⁹⁶

38. Kuća porodice Mišić u selu Rašljani (juni – oktobar 1992)

38.1. Uprava

Selo Rašljani bilo je pod kontrolom pripadnika TOBiH, 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a.⁴⁹⁷

38.2. Zatočavanje

Od 6. ili 7. juna do početka oktobra 1992. godine kuća porodice Mišić korištena je za zatočavanje jednog civila srpske nacionalnosti, vlasnika te kuće, a od početka oktobra 1992. u kuću je dovedeno još 15 do 20 srpskih civila iz Bukvika i Vitanovića, većinom žena, djece i dva ili tri starca. Među njima su bile Julka Mišić i njene majka Janja Mišić i sestra Slavica Mišić.⁴⁹⁸

Nakon napada na Bukvik i okolna sela, 14. septembra 1992. Julka Mišić se zajedno sa sestrom, majkom i još 10 do 15 žena i djece sakrila u podrum jedne kuće. Sljedećeg dana pred tom kućom pojavili su se pripadnici ARBiH i HVO-a, koji su im naredili da izađu, a potom ih odveli u Osnovnu školu u Ulicama. Nakon 15 dana zatočenja u školi, početkom oktobra civili su kolima s prikolicom premješteni u kuću porodice Mišić u Rašljanima.⁴⁹⁹

Kuća je imala prizemlje i sprat, na kojem su bile tri sobe. Zatočenci su spavali u sobama, na krevetima i na podu. Vodu za piće, kupanje i pranje veša vadili su iz bunara u dvorištu. Hranu su imali u kući, a dobivali su i humanitarne pakete. Mogli su koristiti i WC, koji se nalazio u objektu. Bilo im je zabranjeno napuštanje sela, dok im je bilo dozvoljeno kretanje po dvorištu, a stražari su povremeno dolazili i provjeravali borave li zatočenci u kući.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ *Ibid.*

⁴⁹⁵ *Ibid.*

⁴⁹⁶ CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

⁴⁹⁷ CDTP, Izjava Julke Radić data Udruženju 16. februara 2017. godine.

⁴⁹⁸ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 52; CDTP, Izjava Julke Radić data Udruženju 16. februara 2017. godine.

⁴⁹⁹ CDTP, Izjava Julke Radić data Udruženju 16. februara 2017. godine.

⁵⁰⁰ *Ibid.*

38.3. Razmjene

Julka Mišić, njene majka i sestra u Rašljanima su provele dva mjeseca (od početka oktobra do 5. decembra 1992. godine), kad su po njih došli pripadnici ARBiH i razmijenili ih u selu Šatorovići kod Brčkog.⁵⁰¹ Preostali zatočenicima iz Rašljana razmjenjivani su u nekoliko navrata u Šatorovićima: 15. decembra 1992, 10. juna 1993, 7. i 9. aprila 1994, dok je posljednja grupa razmijenjena 26. juna 1995.⁵⁰²

39. Mjesna zajednica u selu Rašljani (juni 1992)

39.1. Uprava

Selo Rašljani bilo je po kontrolom pripadnika TOBiH.⁵⁰³

39.2. Zatočavanje

Tokom 24 sata, 5. ili 6. juna 1992. godine, prostorije Mjesne zajednice korištene su za zatočavanje približno 45 civila srpske nacionalnosti, žena i djece.⁵⁰⁴

Nakon što su u aprilu 1992. pripadnici srpske TO Bukvik naoružali srpske mještane Rašljana, 5. ili 6. juna pripadnici TOBiH su u tri kamiona došli u selo i počeli pretresati srpske kuće. Budući da nisu mogli pronaći dio oružja, približno 45 žena i djece zatočili su u prostorije Mjesne zajednice, dok su muškarci odvojeni i pritvoreni u jedan magacin.⁵⁰⁵

Mjesna zajednica nalazila se u zidanom prizemnom objektu u blizini seoske prodavnice. Zatočenicima su prespavali na podu, na slami i dekama koje su im dali stražari, a dvije zatočenice su pod pratnjom donosile vodu iz bunara iz obližnje kuće. Zatočenica R. M. poslana je da ode do kuće, kad je donijela nekoliko flaša mlijeka, hljeba, sira, kajmaka, oraha i marmelade. Iza objekta se nalazio jedan zidani WC, u kojem su zatočenicima u pratnji stražara obavljali nuždu.⁵⁰⁶

39.3. Razmjene

Zatočenicima iz Rašljana razmjenjivani su u nekoliko navrata u Šatorovićima kod Brčkog: 15. decembra 1992, 10. juna 1993, 7. i 9. aprila 1994, a posljednja grupa razmijenjena je 26. juna 1995. godine.⁵⁰⁷

501 *Ibid.*

502 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

503 *Ibid.*

504 *Ibid.*

505 Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva 1991. godine, str. 28; CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

506 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

507 *Ibid.*

40. Kuća porodice S. u selu Rašljani (juni 1992 – juni 1995)

40.1. Uprava

Selo Rašljani bilo je pod kontrolom pripadnika TOBiH, 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a.⁵⁰⁸

40.2. Zatočavanje

Od 6. ili 7. juna 1992. do 26. juna 1995. godine kuća porodice S. korištena je za zatočavanje četiri civila srpske nacionalnosti – S. M., njenog muža S. S. i njihovo dvoje djece.⁵⁰⁹

Kuća porodice S. nalazila se na ulazu u selo, a imala je prizemlje i sprat. Zatočenica S. M. zajedno s mužem i djecom boravila je u jednoj sobi. Koristili su WC u kući, a vodu za piće, kupanje i pranje veša vadili su iz bunara ispred kuće. U početku su jeli hranu koja se zatekla u kući, kasnije su dobivali humanitarne pakete putem organizacije “Merhamet”, a hranu su im donosili i prijatelji. Bilo im je zabranjeno napuštanje sela, dok im je bilo dozvoljeno kretanje po dvorištu, a stražari su povremeno dolazili i provjeravali borave li zatočenici u kući.⁵¹⁰

40.3. Prisilni rad

Prema izjavi S. M., muškarci su prisilno mobilisani u ARBiH i vođeni su na radnu obavezu (popravljanje krovova, nasipanje puta, sječa drva, pomoć ranjenicima i slično). Od 1993. godine muškarci su povremeno vođeni na linije razdvajanja kod Donjeg Rahića i Laništa da kopaju rovove.⁵¹¹

40.4. Razmjene

Zatočenici iz Rašljana razmjenjivani su u nekoliko navrata u Šatorovićima kod Brčkog: 15. decembra 1992, 10. juna 1993, 7. i 9. aprila 1994, a posljednja grupa razmijenjena je 26. juna 1995. godine.⁵¹²

41. Kuća Ostoje Bojića u selu Bijela (septembar 1992 – august 1993)

41.1. Uprava

Nakon zauzimanja nekoliko srpskih sela 14. septembra 1992. godine pripadnici 108. brčanske brigade i HVO-a uhapsili su srpske civile i vojnike, među kojima i osam civila iz sela Bukvik, odveli ih u selo Bijela i držali deset mjeseci u kući Ostoje Bojića.⁵¹³ Stražari

508 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

509 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 0 K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 52; CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

510 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

511 *Ibid.*

512 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 19. marta 2017. godine.

513 Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 131; TPOS, Izjave M. T., S. M. i S. M. date Udruženju 12. decembra 2017. godine; “Žrtve Bukvičke regije 21 godinu čekaju pravdu” (16. septembar 2013), “Lokalno pravosuđe – Brčko: Ispitivanje i udarci” (29. maj 2012), BIRN, Justice Report; “Muk i jauk – sjećanje na stradale Bukvičane”, eBrcko, <http://www.ebrcko.net/vijesti/vijesti-brcko/32657-muk-i-jauk-sjecanje-na-stradale-bukvicane-video>.

zaduženi za patroliranje i obezbjeđivanje stanovništva i imovine bili su pripadnici ARBiH i HVO-a, odjeveni u maskirne uniforme i naoružani automatskim puškama. Među njima su, između ostalih, bili Andrija Čančarević, Baro Matkić, Petar Tomić, Ivica Dejanović, Fikret Hasanović, Pepo Pavić i Kemal Kurtić.⁵¹⁴

41.2. Zatočavanje

Od 14. septembra 1992. do 17. augusta 1993. godine kuća Ostoje Bojića u zaseoku Bojići korištena je za zatočavanje osam civila srpske nacionalnosti iz Bukvika, pet muškaraca i tri žene.⁵¹⁵

Bračni par Ilija i Mara Ilić bili su u prizemlju kuće. Na spratu su se nalazile još tri sobe: u jednoj je bio zatvoren bračni par Milovan i Cvijeta Marković, u drugoj su bili braća Jovan i Žarko Marković, a u trećoj sobi bračni par Ilija i Mitra Ilić. Zatočenici su danju imali slobodu kretanja van objekta, a noću, za vrijeme policijskog sata, zatvarani su u kuću.⁵¹⁶ Spavali su na krevetima u sobama, a imali su pokrivače i prikladnu odjeću. Dnevno su imali minimalno jedan ili dva obroka identična onima koje su dobivali pripadnici ARBiH i HVO-a. Hranili su se si šljivama i jabukama iz voćnjaka u dvorištu kuće. Imali su pristup vodi i WC-u.⁵¹⁷

41.3. Silovanje

U noći 25. februara 1993. godine, između jedan i dva sata, u kuću su ušli Fikret Hasanović, Pepo Pavić i Kemal Kurtić. Hasanović i Pavić popeli su se na sprat i ušli u sobu u kojoj su bili supružnici Milovan i Cvijeta Marković. Cvijetu Marković izveli su iz kuće i odmah ispred ulaznih vrata su joj Hasanović i Pavić svukli suknju i donji veš i naredili da se sagne. Jedan od njih stavio je svoj spolni organ u njen spolni organ, a drugi je stavio svoj spolni organ u njena usta. Zatočenica se nije branila ni otimala zbog bojazni da će je ubiti. Kemal Kurtić im je rekao: "Ostavite tu ženu, nije to mlada žena...", nakon čega ju je jedan od dvojice silovatelja uzeo pod ruku i vratio u sobu. Nedugo nakon toga Hasanović i Pavić vratili su se na prvi sprat, pozvali Cvijetu da ponovo izađe van i potom ponovili silovanje. Istog dana došli su pripadnici kriminalističke službe koji su obavili uviđaj. Narednog dana, 26. februara, Cvijeta Marković odvezena je na ginekološki pregled u Srebrenik.⁵¹⁸

41.4. Prisilni rad

Pripadnici ARBiH i HVO-a svakodnevno su vodili zatočenike u okolna srpska sela da prikupljaju prehrambene artikle, stoku, kućne stvari i poljoprivredne proizvode za potrebe

514 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić*, Prvostepena presuda, str. 1, 7–10; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 430 i 431.

515 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić*, Prvostepena presuda, str. 1, 2 i 4.

516 *Ibid.*, str. 4, 8, 9 i 16.

517 *Ibid.*

518 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić* (097-0-Kž-09-000039), Prvostepena presuda, str. 1, 2 i 4.

ARBiH i HVO-a i da kopaju rovove u zoni borbenih djelovanja u Dubravama, Ceriku, Poljacima i Gornjoj Skakavi.⁵¹⁹

41.5. Razmjena

Svih osam zatočenika iz kuće Ostoje Bojića trebalo je 8. maja 1993. godine biti razmijenjeno prema spisku Komisije za razmjenu, ali su zadržani zbog istražnih radnji koje su provedene kako bi bili otkriveni počinioci silovanja. Razmijenjeni su u Brčkom 17. augusta 1993.⁵²⁰

41.6. Procesuiranje ratnih zločina

Apelacioni sud Brčko distrikta BiH presudom od 12. maja 2009. godine proglasio je Fikreta Hasanovića i Pepu Pavića krivim što su u svojstvu pripadnika Vojne policije ARBiH u vrijeme oružanog sukoba u BiH, uniformisani i naoružani došli u zaselak Bojići u Bijeloj, gdje je kolektivno smješteno izbjeglo srpsko stanovništvo, i protivno njenoj volji izveli iz prostorije u kojoj je spavala s mužem Cvijetu Marković te ispred stubišta u prizemlju s njom istovremeno imali spolni odnos, čime su počinili krivično djelo protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ. Sud im je izrekao kaznu od po pet godina zatvora.⁵²¹

42. Slastičarnica u selu Bijela (septembar 1992)

42.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije HVO-a.⁵²² Mirko Sekulić je među vojnicima HVO-a koji su ih zarobili prepoznao Antuna Antunovića i izvjesnog Kristijana s krijestom, a među vojnim policajcima u Bosanskoj Bijeloj izvjesnog Bibera, koji ih je obavijestio da centrala Vojne policije traži njihovo prebacivanje iz Bosanske Bijele u Osnovnu školu u Gornjem Rahiću.⁵²³ Slobodan Pajić sjeća se izvjesnog Ivica, mladog i sijedog momka koji je bio korektan prema zarobljenicima.⁵²⁴

42.2. Zatočavanje

Od 17. do 19. septembra 1992. godine slastičarnica u sklopu Mjesnog doma korištena je za zatvaranje deset muškaraca, zarobljenih pripadnika TO Bukvik, Srba, među kojima su

519 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić* (097-0-KŽ-09-000039), Prvostepena presuda, str. 4, 6, 8; Ilija Simić, *Dosije Brčko – Genocid nad Srbima u Brčkom 1992–1994*, IGAM, Beograd, 2004, str. 122–124.

520 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić* (097-0-KŽ-09-000039), Prvostepena presuda, str. 11 i 18.

521 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Fikret Hasanović i Pepo Pavić* (097-0-KŽ-09-000039), Presuda od 12. maja 2009. godine.

522 Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva od 1991. godine; CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Slobodana Pajića data Udruženju 18. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hadžić* (96 0 K 020424 10 K), Presuda, izjava Mirka Sekulića, str. 32–33, izjava Borislava Piperca, str. 34–35, izjava Slobodana Pajića, str. 35.

523 CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine.

524 CDTP, Izjava Slobodana Pajića data Udruženju 18. maja 2017. godine.

bili Đorđe i Jakov Pejić, Mirko Sekulić, Zorje Ristić, izvjesni Ciciban i izvjesni Mišo Truba, zatim Slobodan Pajić, Borislav Piperac, Boško Dragičević i Kosta Bašić zvani Kuja.⁵²⁵

Nakon što su pripadnici HVO-a preuzeli kontrolu nad selom Bukvik, Mirko Sekulić, izvjesni Ciciban, Zorje Ristić i izvjesni Mišo Truba, pripadnici TO Bukvik, skrivali su se u šumi, ali zbog gladi i žeđi 16. septembra 1992. su se predali pripadnicima HVO-a u mjestu Donja Skakava. Prvi se predao Mirko Sekulić. Kad su ga vidjeli, pripadnici HVO-a naredili su mu da stane i da odloži pušku, što je Sekulić i učinio. Tad su ostala trojica pripadnika TO Bukvik pobjegla nazad u šumu. Sekulića su odveli u kuću izvjesnog Ilije vodoinstalatera. Tu ga je izvjesni Kristijan s krijesom htio zaklati, ali mu ostali pripadnici HVO-a nisu dozvolili. Nakon što je shvatio da će ostati živ, Sekulić je pripadnike HVO-a odveo do mjesta na kojem su se skrivala ostala trojica pripadnika TO Bukvik, nakon čega su se i oni predali. U kući su im dali hranu, vodu i rakiju i nakon dva do tri sata došla je Vojna policija HVO-a iz Bosanske Bijele i odvela ih u kuću pored vojne ambulante u selu. U kući su prespavali i sutradan, 17. septembra, prebačeni su u slastičarnicu u okviru Mjesnog doma.⁵²⁶

Jakov Pejić je tri dana nakon pada Bukvika, 17. septembra 1992, zarobljen zajedno s ocem Đorđem, suprugom i jedanaestomjesečnim sinom. Zajedno s ocem je sproveden u Bosansku Bijelu, u kuću u kojoj je bila čipsara, gdje su proveli jednu večer, a supruga i sin odvedeni su u privatne kuće u selu Boće. Jakov i Đorđe Pejić, zajedno s ostalim zarobljenicima, dalje su premješteni u slastičarnicu u Mjesnom domu.⁵²⁷

Slobodan Pajić oko 17. septembra 1992. predao se grupi od 15 do 20 pripadnika HVO-a u hrvatskom selu Poljaci. S njim su se predali Borislav Piperac, Boško Dragičević i Kosta Bašić zvani Kuja. Pajić navodi da su pripadnici HVO-a bili korektni prema njima i nakon zarobljavanja su im dali da jedu, da se operu i umiju. Tada su odvedeni na ispitivanje, nakon čega su sprovedeni i zatočeni u slastičarnicu u okviru Mjesnog doma, gdje su prenoćili.⁵²⁸

Slastičarnica je imala 15 kvadrata, a unutra su se nalazili stolovi i stolice. Zarobljenici su po dolasku dobili slamu i deke za spavanje, a zatim su na prozore zakucane daske, dok su vrata bila pod ključem.⁵²⁹

U slastičarnici nije bilo tekuće vode, tako da su im vodu donosili stražari. Jakov Pejić imao je rođake u Bosanskoj Bijeloj, pa su zarobljenicima komšije poslale cigarete, pribor za brijanje i hranu.⁵³⁰

525 Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996; CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Slobodana Pajića data Udruženju 18. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine.

526 CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Presuda, izjava Mirka Sekulića, str. 32–33.

527 CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine.

528 CDTP, Izjava Slobodana Pajića data Udruženju 18. maja 2017. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Presuda, izjava Borislava Piperca, str. 34–35, izjava Slobodana Pajića, str. 35.

529 CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine.

530 CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine.

Prema izjavama svjedoka, zlostavljanja nije bilo. Vojna policija ispitala je zarobljenike o okolnostima pada Bukvika i njihovoj ulozi u organizovanom otporu Bukvičana.⁵³¹

42.3. Premještanje

Svih deset zarobljenika poslije dan ili dva zatočenja u slastičarnici, približno 19. septembra 1992. godine, TAM-om je premješteno u Osnovnu školu u Gornjem Rahiću.⁵³²

43. Osnovna škola “Tamara Begović” u selu Boće (septembar – novembar 1992)

43.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 108. brigade HVO-a Bosanske Posavine.⁵³³

43.2. Zatočavanje

Od 17. septembra do 24. novembra 1992. godine Osnovna škola “Tamara Begović” u selu Boće korištena je za zatočavanje oko 80 žena i 20 djece srpske nacionalnosti iz sela Bukvik.⁵³⁴

Nakon što je 14/15. septembar izvršen napad na Bukvik i okolna sela, civilno stanovništvo krilo se u obližnjim šumama, a trećeg dana predali su se pripadnicima 108. motorizovane brigade. Razdvojili su žene i muškarce i kamionima ih prevezli u Gornji Rahić; žene su smjestili u krug Osnovne škole, a muškarce u Zadržni dom, gdje su ih pretresli, popisali i dali im sendviče i mlijeko. Nakon što su zatočenicima oduzete sve dragocjenosti, jedan broj zatočenica odveden je kamionom u Bosansku Bijelu, dok je preostalih oko 80 žena i 20 djece kamionima prebačeno u Boće, gdje su zatočeni u prostorijama Osnovne škole.⁵³⁵ Među zatočenima je bila i S. S., koja je odvedena zajedno s majkom, sestrama i bratom, K. I., K. S. te Anđom Bašić, Anđelom Bašić, Borkom Trubić, Ljubicom Tanacković, Marom Bašić, Marom Cvijanović, Jokicom Muhr, kao i sa B. Ž., koja je u školi boravila s majkom, sestrama i bratom.⁵³⁶ Naknadno je, nakon što su je 4. novembra 1992. uhapsili pripadnici ARBiH, zajedno sa svoje dvoje djece dovedena i Jovanka Mijatović.⁵³⁷

531 CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Slobodana Pajića data Udruženju 18. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Mirka Sekulića data Udruženju 18. maja 2017. godine.

532 *Ibid.*

533 Ilija Simić, *op. cit.*, svjedok 617/95-33 i svjedok 268/98-13, str. 121; CDTP, Izjava Jovanke Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

534 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 27–32, 41; Ilija Simić, *op. cit.*; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine; CDTP, Izjava Jovanke Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani i mučeni Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

535 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 30, 38, 58; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine, str. 8; Ilija Simić, *op. cit.*, svjedok 268/98-13, str. 121.

536 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine, str. 8–10; Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava Jokice Muhr data Policiji Brčko distrikta BiH 4. augusta 2005, str. 264.

537 CDTP, Izjava Jovanke Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine; Ilija Simić, *op. cit.*, svjedok 268/98-13, str. 121.

Škola se sastojala od dvije učionice, jedne manje zbornice, male kuhinje i hodnika, dok je WC bio vani.⁵³⁸ Zatočenice su raspoređene u dvije postojeće prostorije. Spavale su na madracima, a od stražara su dobile pokrivače.⁵³⁹ Hranu su dobivali od Civilne zaštite, obično se sastojala od kuhanog graha, krompira ili kupusa, a povremeno im je hranu i namirnice donosilo i lokalno stanovništvo.⁵⁴⁰ Prve noći po dolasku zatočenicima nije bilo dozvoljeno da koriste WC, pa su za obavljanje fizioloških potreba dobili jednu kantu, a nakon toga nuždu su obavljali u vanjskom WC-u. Ispred škole je bio bunar iz kojeg su, uz dozvolu stražara, mogli koristiti vodu.⁵⁴¹

Kretanje izvan dvorišta objekta bilo je ograničeno i samo uz pratnju stražara. Prema izjavi zatočene Jovanke Milošević, bilo je moguće posjetiti doktora, pa je i sama zbog nesаницe pitala za pomoć, nakon čega ju je jedan od stražara odveo doktoru.⁵⁴²

Stražari su vrijeđali zatočenice, psovali im majku i prijetili da će ih ubiti.⁵⁴³

43.3. Silovanja

Lovro Klarić, Fatima Karamehić i Mijo Anđelović 18. septembra 1992. godine su iz školske prostorije u kojoj su spavali žene i djeca izveli K. I., K. S. i S. S. te ih odveli u kuću u vlasništvu strica Lovre Klarića, gdje je Lovro Klarić izvršio obljudu nad S. S. Iste večeri su iz druge prostorije Lovro Klarić i Stjepan Jarić izveli Koveljku Bašić i, uz prijetnju da će zaklati nju i njenu djecu ako ne pristane na spolni odnos, savladali njen otpor, nakon čega su prvo Lovro Klarić, a potom Stjepan Jarić izvršili obljudu nad njom.⁵⁴⁴

43.4. Razmjene

Žene i djeca koji su bili zatočeni u Osnovnoj školi u grupama su stavljeni na spisak za razmjenu, koja je realizovana u slučajevima kad su ih tražile osobe s teritorije pod kontrolom VRS. Posljednja grupa žena i djece razmijenjena je 24. novembra 1992. godine.⁵⁴⁵

43.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 9. oktobra 2006. godine Stjepan Jarić, Fatima Karamehić i Lovro Klarić proglašeni su krivim što su: Stjepan Jarić i Fatima Karamehić 18. septembra 1992. oko 19 sati na području Brčkog, u mjestu Boće, po pret hodnom dogovoru zajedno s Mijom Anđelovićem došli do Osnovne škole, gdje su bili

538 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine, str. 8. 539 Ilija Simić, *op. cit.*, svjedok 617/95-16 i svjedok 617/95-33, str. 120; CDTP, Izjava Jovanke Milošević data Udruženju 15. februara 2017. godine.

540 Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava S. B. data Policiji Brčko distrikta BiH 21. marta 2005, str. 259.

541 *Ibid.*, izjava S. B. i Jokice Muhr-Veselinović date Policiji Brčko distrikta BiH 21. marta i 4. augusta 2005. godine, str. 259 i 264.

542 CDTP, Izjava Jovanke Milošević data Udruženju 15. februara 2017. godine.

543 Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava K. B. data istražnom sudiji Osnovnog suda u Brčkom 21. jula 1995, str. 267; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine, str. 8–10.

544 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (KP-9/02), Prvostepena presuda od 14. januara 2005. godine, str. 8–16.

545 CDTP, Izjava Jovanke Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine.

smješteni prognanici, pa su Fatima Karamehić s baterijom u ruci i Lovro Klarić u vojnoj uniformi i s oružjem u ruci ušli u prostoriju u kojoj su spavali žene i djeca i naredili K. I., K. S. i S. S. da izađu, a zatim ih odveli u kuću Lovrinog strica Pere, gdje su se nalazili Stjepan Jarić, Ivan Klarić, Mijo Anđelović i Dragan Mićanović, svi u vojnim uniformama, nakon čega su: Stjepan Jarić upotrebom sile i prijeteci da će ubiti S. S. izvršio obljudbu nad njom, a Fatima Karamehić je za to vrijeme prijeteci govorila K. S. i S. S. da nikome ne smiju reći šta im se desilo, dakle prinudili na obljudbu drugu osobu; Stjepan Jarić i Lovro Klarić, iste večeri na istom mjestu, nakon što su izvršili opisane radnje, ušli u drugu školsku prostoriju u kojoj su također spavali žene i djeca i naredili Koviljki Bašić da izađe, pa nakon što su je odveli u drugi hodnik, ispred školskog stana, u toj školi i nakon što su prijeteci joj da će zaklati i nju i djecu ako ne pristane na spolni odnos, tako savladali njen otpor, Lovro Klarić je svukavši je, izvršio obljudbu nad njom, a odmah nakon toga je i Stjepan Jarić izvršio obljudbu nad Koviljkom Bašić, dakle od strane više osoba prinudili na obljudbu drugu osobu; čime su: Stjepan Jarić počinio krivično djelo silovanja iz člana 88. stav 1. i 2. KZ RBiH te je osuđen na tri godine i deset mjeseci zatvora; Lovro Klarić počinio krivično djelo silovanja iz člana 88. stav 2. KZ RBiH te je osuđen na dvije godine zatvora; Fatima Karamehić počinila krivično djelo silovanja iz člana 88. stav 1. KZ RBiH te je osuđena na šest mjeseci zatvora.⁵⁴⁶

44. Zadrudni dom u selu Gornji Rahić (septembar 1992)

44.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom Vojne policije 108. brigade HVO-a.⁵⁴⁷

44.2. Zatočavanje

Od 14. septembra pa do kraja tog mjeseca 1992. godine Društveni dom u Gornjem Rahiću korišten je za zatočavanje oko 300 srpskih civila i pripadnika VRS sa šireg područja Brčkog.⁵⁴⁸

Nakon što je 14/15. septembar 1992. izvršen napad na selo Bukvik i okolna sela, zarobljeni srpski civila i pripadnici VRS odvedeni su u Zadrudni dom i Osnovnu školu u Gornjem

⁵⁴⁶ Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Jarić i drugi* (Kž 50/05), Drugostepena presuda od 9. oktobra 2006. godine.

⁵⁴⁷ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 58; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Asmir Tatarević i Armin Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 38.

⁵⁴⁸ CDTP, Izjava Marka Pištaloovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjave Anke Nemček i Marka Nemčeka date Udruženju 16. februara 2017. godine; CDTP, Izjava Đoke Cvjetinovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Jovanke Mijatović data Udruženju 18. marta 2017. godine; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani i mučeni Srbi zatočeni u BiH 1992–1996; Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Asmir Tatarević i Armin Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine.

Rahiću. Među zatočenicima koji su smješteni u Zadrudni dom bili su Milenko Todorović, Ilija Veselinović, Nikola Blagojević, Đoko Cvijetinović, Mirko Sekulić, Đoka Majdančić i Borislav Vujčić, koji su zarobljeni 15. septembra kao pripadnici TO Bukvik, a dan ranije, 14. septembra, uhapšen je i Savo Brkić. Zatočenike su prvo nekoliko sati držali zavezane pored puta u jednom kanalu dok je pored njih prolazio tenk, a potom su vojno sposobne muškarce kamionima počeli prevoziti u Društveni dom u Gornjem Rahiću.

Dana 16. septembra 1992. iz škole je u Zadrudni dom u naselju Brka doveden i Živan Kaurinović.⁵⁴⁹ Marko Nemček predao se zajedno s ostalim mještanima Bukvika na poljani iza svoje kuće, odakle je sa suprugom i kćerkom prebačen u Gornji Rahić, gdje su ih popisali i razdvojili, tako da je Nemček odveden u Zadrudni dom, a kćerka i supruga u Osnovnu školu.⁵⁵⁰ U Zadrudnom domu bio je zatočen i Mitar Pištalović, kojeg su pripadnici ARBiH uhapsili 11. septembra, kao i Jakov Pejić, koji je naveo da je iz Bosanske Bijele do Društvenog doma transportovan TAM-om 150.⁵⁵¹ Borislav Piperac s još desetak zatočenika također je doveden iz Bosanske Bijele; prvo je smješten u prostorije Osnovne škole, odakle je nakon 15 ili 16 dana premješten u Zadrudni dom.⁵⁵²

Zatočenici su bili smješteni u sali 20 metara dugoj i 15 širokoj, a zbog nedostatka prostora prvih su dana spavali na betonu okrenuti na bok u pet redova. Prema izjavi zatočenika Nikole Ristića, potom su dobili deke. Dan je započinjao u šest sati, kad su morali pospremiti deke, nakon toga su u koloni bili ispraćeni do WC-a, odakle su se vraćali do bureta s vodom za umivanje. Za doručak su dobivali krišku hljeba i čaj, a oko 12 kašika hrane u plitkom tanjiru za ručak, u poslijepodnevnim satima.⁵⁵³ U prostoriji se nalazilo bure od 200 litara vode i lončić kojim su zatočenici grabili vodu, a u drugoj kante za veliku i malu nuždu koje su koristili poslije 21 sat, dok su danju dva puta izvođeni radi obavljanja fizioloških potreba.⁵⁵⁴ Za donošenje vode i deka bio je zadužen Asim Kuč, koji je vodu uvijek pio prvi kako bi zatočenicima pokazao da nije otrovana.⁵⁵⁵

Zatočenici su bili podvrgnuti fizičkom maltretiranju. Među njima je bio i Jovan Božić, kojeg je Galib Hadžić po dolasku u Zadrudni dom dočekao na ulazu u salu i nakon pitanja

549 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Asmir Tatarević i Armin Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 62.

550 CDT, Izjava Marka Nemčeka data Udruženju 16. februara 2017. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 1–4, 35–36, 38; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Asmir Tatarević i Armin Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 31.

551 CDT, Izjava Marka Pištalovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine; CDT, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDT, Izjave Anke Nemček i Marka Nemčeka date Udruženju 16. februara 2017. godine; CDT, Izjava Đoke Cvijetinovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine.

552 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Asmir Tatarević i Armin Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 25.

553 Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava Nikole Ristića data Tužilaštvu Brčko distrikta BiH 3. marta 2005, str. 153. 554 CDT, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; Ljubiša Simić, *Bukvik: Zločin bez kazne*, izjava Miodraga Trifkovića data Tužilaštvu Brčko distrikta BiH 29. oktobra 2004, str. 124.

555 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 57.

“Gdje si, dobrovoljac?” udario pesnicom u predjelu nosa i očiju, zbog čega je zatočenik izgubio svijest i pao. Dok se Božić još nalazio na tlu, Hadžić ga je još jednom udario nogom. Maltretiran je i Borislav Vujičić, kojeg je Hadžić izložio udarcima od kojih je zatočeniku potekla krv iz usta, kao i Milenko Todorović, kojeg je Hadžić prilikom ispitivanja povukao za kosu i udario pesnicom, a potom nastavio udarati u rebra i palicom po leđima.⁵⁵⁶

44.3. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni na kopanje rovova.⁵⁵⁷

44.4. Premještanja

Zatočenici su u različitim vremenskim intervalima premješteni iz Zadružnog doma u Osnovnu školu, koja se nalazila u neposrednoj blizini, a posljednji premještaj bio je nakon što je zgrada Zadružnog doma oštećena kad su jedinice JNA bombardovale Brčko.⁵⁵⁸

45. Osnovna škola u selu Ulice (septembar 1992 – februar 1993)

45.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije HVO-a.⁵⁵⁹

45.2. Zatočavanje

Od 14. septembra 1992. do 20. februara 1993. godine Osnovna škola u selu Ulice korištena je za zatočavanje oko 200 srpskih civila i pripadnika VRS iz sela Bukvik, od kojih 110 žena i djece, 20 osoba starijih od 60 godina i 70 muškaraca.⁵⁶⁰

Pripadnici ARBiH i HVO-a 14. i 15. septembra 1992. izvršili su ofanzivu na srpska sela u okolini Brčkog. Srpski civili i pripadnici VRS nekoliko dana su se skrivali po okolnim šumama i pokušavali probiti kroz linije kako bi došli na teritoriju pod srpskom kontrolom, ali većina ih je zarobljena i zatočena u objekte u Maoči, Gornjem Rahiću, Bosanskoj Bijeloj, Zoviku, uključujući i Osnovnu školu u selu Ulice u Brčkom. Po dovođenju u Ulice žene, djeca i starci smješteni su direktno u Osnovnu školu, a mlađi muškarci prvo su odvođeni u obližnji Mjesni dom i jednu privatnu kuću koja je služila kao komanda

⁵⁵⁶ *Ibid.*, str. 1–4, 35–36, 38.

⁵⁵⁷ CDTP, Izjava Jakova Pejića data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava Mitra Pištalovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine; Ilija Simić, *op. cit.*, str. 95.

⁵⁵⁸ CDTP, Izjave Jakova Pejića i Marka Nemčeka date Udruženju 17. maja 2017. i 18. septembra 2014. godine.

⁵⁵⁹ Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva 1991. godine; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Ulicama, str. 106–111, svjedok 679/95-21, svjedok 617/95-39, svjedok 617/95-19, svjedok 617/95-34, svjedok 668/98-16, svjedok 268/98-18; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava S. B. data Udruženju 19. marta 2017. godine; CDTP, Izjava B. S. data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava J. P. data Udruženju 17. maja 2017. godine.

⁵⁶⁰ Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Ulicama, str. 106–111, svjedok 679/95-21, svjedok 617/95-39, svjedok 617/95-19, svjedok 617/95-34, svjedok 668/98-16, svjedok 268/98-18; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava S. B. data Udruženju 19. marta 2017. godine; CDTP, Izjava B. S. data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava J. P. data Udruženju 17. maja 2017. godine.

Vojne policije HVO-a, gdje su zadržavani po nekoliko sati na ispitivanju, a potom su i oni zatvarani u školu.⁵⁶¹

Škola u selu Ulice bila je prizemni objekt, a na prozorima su bile metalne rešetke. Zatočenici su smješteni u dvije učionice površine dvadesetak kvadratnih metara. Spavali su na podu, bez pokrivača i dobivali po jedan obrok dnevno – po krišku hljeba i tanjir čorbe od makarona, graha ili krompira. Vodu su dobivali u kanisterima i flašama koje su dvije zatočenice uz pratnju stražara punile s obližnjeg bunara. Nuždu su obavljali u plastične kante koje su se nalazile u prostorijama u kojima su bili zatočeni.⁵⁶²

Zatočenici N. B., A. M., S. B., B. S. i J. P. navode da je bilo fizičkog zlostavljanja – pripadnici HVO-a tukli su zatočene muškarce kundacima, palicama, čizmama i pesnicama po cijelom tijelu. Prema njihovim navodima, nekim zatočenicima polomljeni su zubi i rebra, a pripadnici HVO-a psovali su im i “četničku majku” i prijetili da će ih ubiti.⁵⁶³

45.3. Prisilni rad

Zatočeni muškarci svakodnevno su odvođeni da sijeku drva, beru žito, tovore pijesak u vreće i kopaju rovove na prvim borbenim linijama Ulice – Gorice – Donji Rahić. Povremeno su vođeni i da zakopavaju leševe poginulih civila i vojnika na području sela Donji Bukvik i Bukovac.⁵⁶⁴

45.4. Premještanja

U Osnovnoj školi u Ulicama zatočenici su zadržavani od nekoliko sedmica do pet mjeseci, a potom su u januaru i februaru 1993. godine svi premješteni u Osnovnu školu u Gornjem Rahiću.⁵⁶⁵

46. Osnovna škola u selu Gornji Rahić (septembar 1992 – mart 1993)

46.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a.⁵⁶⁶

561 “Žrtve bukvičke regije 21 godinu čekaju pravdu” (16. septembar 2013), “Lokalno pravosuđe – Hadžić i Hodžić: Prekid suđenja” (29. februar 2012), “Lokalno pravosuđe – Brčko: Ispitivanje i udarci” (29. maj 2012), BIRN BiH, Justice Report; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Ulicama, str. 106–111, svjedok 679/95-21, svjedok 617/95-39, svjedok 617/95-19, svjedok 617/95-34, svjedok 668/98-16, svjedok 268/98-18; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava S. B. data Udruženju 19. marta 2017. godine; CDTP, Izjava B. S. data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava J. P. data Udruženju 17. maja 2017. godine.

562 CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava S. B. data Udruženju 19. marta 2017. godine; CDTP, Izjava B. S. data Udruženju 17. maja 2017. godine; CDTP, Izjava J. P. data Udruženju 17. maja 2017. godine.

563 *Ibid.*

564 *Ibid.*

565 *Ibid.*

566 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

46.2. Zatočavanje

Od 14. septembra 1992. do 4. marta 1993. godine Osnovna škola Gornji Rahić korištena je za zatočavanje od oko 60 do više od 100 pripadnika TO Bukvik i VRS, a povremeno i za oko 50 civila – žena, djece i starijih osoba, srpske nacionalnosti.⁵⁶⁷

Pripadnici TO Bukvik (Anđelko Majdančević, Đoko Majdančević, Slobodan Mijatović, Jovo Mijatović, Joca Tanacković, Slobodan Pajić, Nedeljko Pečić, Ilija Vujanović, Borislav Piperac, Božo Simić, Nenad Bačić, Marko Cvjetinović i T. P.) predali su se između 14. i 18. septembra 1992. pripadnicima ARBiH i HVO-a. Nakon toga su odvedeni na nekoliko lokacija, među kojima i u Osnovnu školu Ulice, zatim u Rasadnik i Zadržni dom Gornji Rahić, gdje su proveli od nekoliko dana do tri-četiri mjeseca, a potom premješteni u Osnovnu školu Gornji Rahić.⁵⁶⁸ U školu su dovedeni i civili, a među njima i Nikola Blagojević i Lazar Radovanović, koji su tu premješteni iz Zadržnog doma.⁵⁶⁹

Među zatočenim ženama bila je i Anka Nemček, te N. N. i Z. K., koje su uhapšene u selu Bukvik 15. septembra 1992. i dovedene u ovaj objekt.⁵⁷⁰

Zatočenici su boravili u fiskulturnoj sali i u učionicama pet metara dugim i četiri širokim. Spavali su na podu, a jednom dnevno dobivali su obrok koji se sastojao od krompir-čorbe ili graha. Uz dopuštenje stražara bilo im je dozvoljeno korištenje WC-a i česme.⁵⁷¹

Stražari su svakodnevno udarali zatočenike rukama, nogama i kundacima pušaka po cijelom tijelu, i to u prostoriji u kojoj su bili zatočeni, kao i za vrijeme obavljanja prisilnog rada.⁵⁷²

46.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno obavljali poljoprivredne radove i kopali rovove na prvim borbenim linijama Dizdaruša – Lipovac.⁵⁷³

46.4. Premještanja i razmjene

Pripadnici TO Bukvik i VRS u Osnovnoj školi Gornji Rahić zadržavani su po nekoliko mjeseci, dok su žene, djeca i starije osobe držani dan ili dva, a potom premješteni u druge

567 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 02042410 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

568 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 02042410 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine; CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

569 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 02042410 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 28, 30–31.

570 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine.

571 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

572 *Ibid.*

573 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

objekte i razmjenjivani.⁵⁷⁴ Većina zatočenih pripadnika TO Bukvik i VRS u oktobru 1992. godine je iz škole premještena u skladište građevinskog materijala u Gornjem Zoviku.⁵⁷⁵

46.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 19. novembra 2015. godine Asmir Tarević proglašen je krivim što je za vrijeme oružanog sukoba u BiH na teritoriji opštine Brčko, suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, kao pripadnik TOBiH, a kasnije ARBiH, kao vojnik na dužnosti pratioca komandanta 108. HVO brigade za Bosansku Posavinu, u više navrata vršio akte fizičkog zlostavljanja, povređivanja tjelesnog integriteta i zdravlja i nanošenja teških duševnih patnji i poniženja V. T., pripadniku VRS, kojeg su zarobile nepoznate osobe u vojnim uniformama i zatvorile u prostoriju preduzeća “Biljana”, gdje je ostao neutvrđeno vrijeme, a potom je odveden u sušionicu u Rasadniku Okrajci u vlasništvu Javnog preduzeća “Šumarstvo”; čime je kao saizvršilac počinio krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. preuzetog KZ SFRJ, te je osuđen na jednu godinu i četiri mjeseca zatvora. Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 19. novembra 2015. godine Armin Omazić proglašen je krivim za fizičko zlostavljanje osoba srpske nacionalnosti zatočenih u Osnovnoj školi u selu Gornji Rahić i skladištu građevinskog materijala u Gornjem Zoviku te povređivanje njihovog tjelesnog integriteta i zdravlja i nanošenje teških duševnih patnji i ponižavanja, čime je, kao saizvršilac, počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te mu je Sud izrekao kaznu zatvora od dvije godine.⁵⁷⁶

47. Skladište u selu Gornji Zovik (septembar 1992 – mart 1993)

47.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a.⁵⁷⁷

47.2. Zatočavanje

Od 14. septembra 1992. do sredine marta 1993. godine skladište građevinskog materijala u zaseoku Bare u Gornjem Zoviku korišteno je za zatočavanje 100 do 130 srpskih civila i pripadnika VRS s područja Mjesne zajednice Gornji Bukvik, među kojima su bili i Lazo Stjepanović, Pero Mijatović, Živan Kaurinović, Lazar Radovanović, Jovo Ristić, Simo Mitrović, Lazo Sekulić, Marko Stjepanović, Miloš Obrenović, Nikola Blagojević i izvjesni Mitar.⁵⁷⁸

574 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 18. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 18. septembra 2014. godine.

575 CDTP, Izjava A. M. data Udruženju 24. aprila 2017. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 23. septembra 2014. godine. 576 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 15 Kž), Drugostepena presuda od 19. novembra 2015. godine.

577 *Ibid.*, str. 58–59.

578 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 4, 20, 27, 49; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Gornjem Zoviku, str. 103; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

Lazo Stjepanović i Pero Mijatović nakon napada na Bukvik 15. septembra 1992. predali su se pripadnicima ARBiH i HVO-a, nakon čega su ih vojnici kamionima prevezli do Mjesnog doma u Gornjem Rahiću, gdje su držani četiri do pet dana, a potom su prebačeni i zatočeni u skladište građevinskog materijala u Zoviku.⁵⁷⁹ Istog dana, nakon što su pripadnici ARBiH i HVO-a izvršili napad na Bukvik, uhapšeni su i Živan Kaurinović, pripadnik TO Bukvik, i Lazar Radovanović, nakon čega su i oni prebačeni u Gornji Rahić, a potom u skladište građevinskog materijala u Zoviku. Marko Stjepanović i Miloš Obrenović nakon napada na Bukvik sakrili su se u šumi, gdje su proveli dva do tri dana, nakon čega su se predali pripadnicima ARBiH i HVO-a, koji su ih odveli u Gornji Rahić, a nakon 24 sata odatle su premješteni u skladište građevinskog materijala u Zoviku.⁵⁸⁰ Vojnicima ARBiH i HVO-a predao se i Nikola Blagojević, koji je nakon dana provedenog u Mjesnom domu u Gornjem Rahiću najprije prebačen u Osnovnu školu u Rahiću, gdje je bio zatočen do 1. decembra 1992, kad je s ostalim zatočenicima smješten u skladište građevinskog materijala u Zoviku.⁵⁸¹

Skladište je bilo ograđeno bodljikavom žicom, a u sklopu objekta nalazile su se dvije zgrade. U manjoj zgradi boravilo je oko trideset starijih muškaraca, dok je u velikoj zgradi, koja je bila napravljena od betonskih blokova, s vratima od dasaka s katancem, bilo smješteno oko stotinu preostalih civila i vojnika. Zatočnici su po dolasku bili primorani da iznesu cement, kreč i druge stvari iz skladišta i utovare ih u kamione. Prvih nekoliko dana spavali su na slami koju su prostrli po betonskom podu, a nakon toga na dekama. Zbog nedostatka prostora ležali su na boku poredani u tri reda. Prvog dana nije im bila obezbijedena hrana, a narednog dana dobili su hranu koja je bila lošeg kvaliteta i poslužena u limenim tanjirićima dubine oko jednog centimetra. Danju su fiziološke potrebe obavljali u poljskom WC-u iza skladišta, a noću su dobivali kantu koja je stajala u prostoriji u kojoj su spavali. Ispred skladišta se nalazila česma, koju su koristili za umivanje onda kad bi im vojnici dozvolili da izađu u dvorište.⁵⁸²

Zatočnici su bili izloženi fizičkom maltretiranju, pa je tako neutvrđenog datuma između 15. i 25. septembra 1992. Armin Omazić, pripadnik 108. motorizovane brigade ARBiH, došao u skladište tražeći Lazu Stjepanovića; tada ga je tri puta tokom noći izveo u jednu prostoriju gdje se nalazio izvjesni Salko i gdje su ga udarali pesnicama i nogama; od ovih udaraca zatočeniku je pukla arkada.⁵⁸³ Također, prema izjavi ovog zatočenika, u skladište je jednom prilikom došao i Franjo Zečević pa ga je i on udarao.⁵⁸⁴

579 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 20.

580 *Ibid.*, str. 29–30.

581 *Ibid.*

582 *Ibid.*, str. 4, 20, 29–31, 59.

583 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 4–5.

584 *Ibid.*, str. 21 i 77.

Kad bi osobe koje su obezbjeđivale objekt ulazile u skladište, zatočenici su se morali razdvojiti u dva reda, s glavom okrenutom prema zidu, a stražari su dolazili sa psima vučjacima i tukli zatočenike palicama i nogama.⁵⁸⁵ Na ispitivanje je izvođen Marko Stjepanović, koji tada nije fizički maltretiran, kao i Pero Mijatović, kojem su izbijena dva zuba.⁵⁸⁶

47.3. Prsilni rad

Zatočenici su odvođeni da popravljaju krovove porušenih kuća i kopaju rovove u selima Donja Dubravica i Vranovača. Radili su svakodnevno od jutra do večeri.⁵⁸⁷ Doktor Slavko Nikić obilazio je zatočenike i donosio im lijekove i mast za ruke jer im je pucala koža na rukama zbog kopanja rovova.⁵⁸⁸

47.4. Premještanja i razmjene

Grupa starijih zatočenika iz skladišta u Gornjem Zoviku je premještena 12. oktobra 1992. godine u Bosansku Bijelu, nakon čega su 8. maja 1993. razmijenjeni u Brčkom.⁵⁸⁹ Marko Stjepanović razmijenjen je 4. marta 1993. u Dubravicama, a istog dana razmijenjen je i Lazo Stjepanović.⁵⁹⁰ Ostali zatočenici periodično su odvođeni na razmjenu u Brčko, a posljednja grupa razmijenjena je polovinom marta 1993.⁵⁹¹

47.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH od 19. novembra 2015. godine Armin Omazić proglašen je krivim za fizičko zlostavljanje osoba srpske nacionalnosti zatočenih u Osnovnoj školi u selu Gornji Rahić i skladištu građevinskog materijala u Gornjem Zoviku, te povređivanje njihovog tjelesnog integriteta i zdravlja i nanošenje teških duševnih patnji i ponižavanja, čime je, kao saizvršilac, počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te mu je Sud izrekao kaznu zatvora od dvije godine.⁵⁹²

585 *Ibid.*, str. 20 i 29.

586 *Ibid.*, str. 29 i 43.

587 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 20, 32; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Gornjem Zoviku, str. 101–104.

588 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 30.

589 Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Gornjem Zoviku, str. 104.

590 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 30 i 59.

591 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 12 K), Prvostepena presuda od 3. februara 2015. godine, str. 30; Ilija Simić, *op. cit.*, Logori u Gornjem Zoviku, str. 104.

592 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Tatarević i Omazić* (96 O K 039065 15 Kž), Drugostepena presuda od 19. novembra 2015. godine.

48. Garaža u Rasadniku Šipovača u selu Gornji Rahić (septembar 1992 – proljeće 1993)

48.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije 108. motorizovane brigade ARBiH i HVO-a, među kojima su bili Kadrija Avdić, Šefik Pupalović i Rizvah Bešić.⁵⁹³

48.2. Zatočavanje

Od 14. septembra 1992. do proljeća 1993. godine garaža u Rasadniku Šipovača, na putu između Gornjeg Rahića i Maoče, korištena je za zatočavanje oko 25 srpskih civila i pripadnika VRS, među kojima su bili i Ilija Dragičević, Marko Cvjetinović, Pero Stanković, Vaso Vujičić, Pavo Radić, Simo Pantelić, Đokan Maričić i Dušan Đorđić.⁵⁹⁴

Tako je 21. septembra 1992. u šumi blizu sela Bukvik grupa vojnika zarobila i Iliju Dragičevića, koji je najprije odveden pješice do Čoseta. Tu su razdvojeni žene i muškarci, nakon čega je oko trideset muškaraca odvedeno u Osnovnu školu u Gornjem Rahiću, potom u Mjesni dom u Rahiću i konačno u Rasadnik između Gornjeg Rahića i Maoče, gdje je Ilija Dragičević ostao do 2. oktobra 1992.⁵⁹⁵

Dana 2. novembra 1992. u prostorijama načelnika kriminalističke službe policije Novalije Fazlovića organizovani su pregovori između predstavnika muslimanskih i srpskih vlasti o tome da se građani Bukvika predaju. Na zahtjev Envera Pamukčića, u pregovorima je učestvovao i Dušan Đorđić, ali pregovori nisu uspjeli jer stanovnici Bukvika, čiji je Đorđić bio predstavnik, nisu pristali na predaju. Po izlasku iz prostorija načelnika, Dušana Đorđića uhapsio je Galib Hadžić, koji ga je nakon toga, zajedno s Ivanom Krndeljom, podvrgao ispitivanju o naoružanju, a potom i zatočio u Rasadniku, gdje je Đorđić ostao sve do 7. decembra 1992.⁵⁹⁶

Nakon napada na selo Vujičići 14. septembra 1992, u zaseoku Đigure osoba pod nadimkom Pjevač uhapsila je i Marka Cvjetinovića, koji je potom zajedno s Vasom Vujičićem odveden u garažu u Rasadniku.⁵⁹⁷

U Rasadnik je nakon napada na Bukvik doveden i Pero Stanković. On je među ljudima koji su se već nalazili u tom objektu prepoznao Lazu Majdančevića i Bogdana Mijatovića.⁵⁹⁸ Dana 15. septembra 1992. u selu su uhapšeni i u Rasadnik odvedeni i Pavo Radić,⁵⁹⁹ kao i Simo Pantelić, koji je najprije odveden u Brku, zatim u Gornji Rahić i na kraju u Rasadnik,

⁵⁹³ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 40, 46, 52, 55, 58–59; CDTP, Izjava Marka Cvjetinovića data Udruženju 19. septembra 2014. godine.

⁵⁹⁴ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 40, 46 i 48.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, str. 29 i 30.

⁵⁹⁶ *Ibid.*, str. 46.

⁵⁹⁷ *Ibid.*, str. 40.

⁵⁹⁸ *Ibid.*, str. 47.

⁵⁹⁹ *Ibid.*, str. 2 i 29.

gdje je ostao do 9. ili 10. oktobra 1992.⁶⁰⁰ Iz Donjeg Bukvika, nakon zaoštavanja sukoba na toj teritoriji, u Mjesni dom zatočen je i Đokan Maričić sa sinom, a nakon četiri dana prebačen je u Rasadnik.⁶⁰¹

U krugu Rasadnika zatočenici su boravili u skladišnoj prostoriji širine osam i dužine sedam metara, zatim u garaži dimenzija dva sa dva metra te u dvije manje prostorije. Jedna od tih manjih prostorija, sa željeznom žicom na prozorima i vratima, povremeno je korištena za izolaciju; u njoj je zatočenik Dušan Đorđić bio izolovan tri dana.

Garaža je imala metalna vrata i prozor iznad njih. Higijenski uslovi nisu bili zadovoljavajući, a podovi i zidovi prostorije bili su prekriveni krvlju. Ispred garaže najčešće se nalazio jedan stražar. Garaža nije imala ni WC, pa su zatočenici obavljali nuždu u kantu koja se nalazila pored vrata. Stražari su ih povremeno puštali da nuždu obavljaju u poljskom WC-u ispred objekta. Zatočenici su ležali na podu i pokrivali se dekama. Pojedini su dobili prljave i krvave deke.⁶⁰²

Za doručak su dobivali krišku hljeba i čaj, a za ručak krišku hljeba i supu.⁶⁰³ Svakodnevno su odvođeni u privatnu kuću u Gornjem Rahiću gdje je bio smješten sektor kriminalističke policije i tu ispitivani.⁶⁰⁴

Svjedoci ističu da su zatočenike ispitivali i zlostavljali Galib Hadžić Gale, inspektor kriminalističke policije Gornji Rahić,⁶⁰⁵ te trojica pripadnika Hrvatskih obrambenih snaga (HOS): izvjesni Šok, Kobra i Lisac, koji su povremeno dolazili u garažu.⁶⁰⁶

48.3. Premještanja i razmjene

Svi zatočeni civili postepeno su do proljeća 1993. godine razmijenjeni, dok su zatočeni vojnici premješteni u Okružni zatvor u Tuzli, odakle su postepeno razmjenjivani. Zatočenik Dušan Đorđić u garaži Rasadnika u Šipovači ostao je do 7. decembra 1992, kad je prebačen u Tuzlu, gdje je ostao do razmjene 26. aprila 1993.⁶⁰⁷ Zatočenik Pero Stanković u garaži je proveo oko mjesec dana, a Pavo Radić do 2. oktobra 1992, nakon čega su i oni premješteni u Tuzlu.⁶⁰⁸

600 *Ibid.*, str. 3, 30 i 31.

601 *Ibid.*, str. 31–32.

602 Tužilaštvo Brčko distrikta BiH, Zapisnik o prikupljanju izjave od Dušana Đorđića, broj KTA-2/96 od 14. februara 2005. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 2–3, 28, 30–32, 40, 46 i 77.

603 *Ibid.*, str. 28, 40, 41, 49 i 54.

604 Tužilaštvo Brčko distrikta BiH, Zapisnik o prikupljanju izjave od Dušana Đorđića, broj KTA-2/96 od 14. februara 2005. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić*, Prvostepena presuda, str. 40.

605 *Ibid.*, str. 54 i 61.

606 *Ibid.*, str. 48, 55, 61.

607 Tužilaštvo Brčko distrikta BiH, Zapisnik o prikupljanju izjave od Dušana Đorđića, broj KTA-2/96 od 14. februara 2005. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), str. 28 i 46.

608 *Ibid.*, str. 2, 29 i 47.

Vaso Vujičić u Rasadniku je ostao dva mjeseca, nakon čega je premješten u školu, a 4. marta 1993. u Tuzlu.⁶⁰⁹ Simo Pantelić u Rasadniku je ostao do 9. ili 10. oktobra 1992, kad je također prebačen u Tuzlu. Nakon dolaska u Tuzlu razmijenjen je 1993.⁶¹⁰ Đokan Maričić četiri je dana bio zatvoren u Rasadniku Šipovača, a Ilija Dragičević do 2. oktobra 1992, kad su premješteni u Okružni zatvor u Tuzli, gdje su nakon sudskog postupka osuđeni na po 13 godina zatvora, a u Tuzli su ostali do razmjene.⁶¹¹

49. Pogon “Interpleta” u selu Boderište (septembar – oktobar 1992)

49.1. Uprava

Kontrolu nad Boderištem imali su pripadnici 5. bojne 108. brigade HVO. Početkom ratnih sukoba na području Brčkog, na čelu 5. bojne bio je Marko Zečević.⁶¹² Blaž Androšević bio je komandir satnije 5. bojne 108. brigade HVO koja je bila zadužena za odbranu Boderišta.⁶¹³

49.2. Zatočavanje

Od približno 20. septembra do kraja oktobra 1992. godine prostorije “Interpleta” u selu Boderište korištene su za zatočavanje oko 60 civila – žena i djece, među kojima su bile Cvijeta Vasić, Savka Stjepanović, Anđa Cvjetinović, Vaskrsija Krstić (starije dobi) i suprug Miodraga Trifkovića s njihovim sinom Daliborom.⁶¹⁴

Snage ARBiH i HVO-a, među kojima su bili i pripadnici 108. brigade HVO za Bosansku Posavinu, izvršile su napad na selo Bukovac 11. septembra 1992, a zatim 14. septembra na Bukvik i okolna sela, naseljena uglavnom srpskim stanovništvom. Nakon što su ove snage preuzele kontrolu nad Bukvikom, civilno stanovništvo nekoliko se dana krilo po šumama pokušavajući se probiti kroz linije na teritoriju pod kontrolom VRS.⁶¹⁵ Žene i djeca koji su se našli u okruženju uhapšeni su i smješteni u Osnovnu školu u Gornjem Rahiću,⁶¹⁶

609 MUP RS, Zapisnik o saslušanju svjedoka Vase Vujičića, broj 34/98 od 5. augusta 1998. godine; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 28.

610 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Prvostepena presuda, str. 3, 30 i 31.

611 *Ibid.*, str. 3, 29–32.

612 Filip Iljanić, Petar Matanović, Anto Pranjkić, *prir., Druga bojna Gromovi: 108. pješačka brigada HVO Brčko*, HNV Brčko distrikt BiH – Udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja Ravne-Brčko, Brčko, 2011, str. 14 i 36 (dostupno na <https://www.hrvatski-dom.com/images/pdf/Bojna-Gromovi.pdf>).

613 Ljubiša Simić, *Brčko – Normalizacija zločina*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2013, str. 31.

614 CDTP, Izjava Cvijete Vasić data udruženju 18. marta 2017. godine; Brčko distrikt BiH, Javno tužilaštvo, Zapisnik o prikupljanju izjave od Miodraga Trifkovića od 29. oktobra 2004, dostupan u knjizi Ljubiše Simića *Bukvik: Zločin bez kazne*, str. 126; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

615 Brčko distrikt BiH, Osnovni sud, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 32 i 33.

616 Brčko distrikt BiH, Osnovni sud, Predmet *Galib Hadžić i Niaz Hodžić* (96 O K 020424 10 K), Presuda od 31. oktobra 2014. godine, str. 33 i 38; Brčko distrikt BiH, Policija, Zapisnik o prikupljanju izjave od Jovana Stojkovića od 19. jula 2004, dostupan u knjizi Ljubiše Simića, *Brčko – Normalizacija zločina*, str. 104.

odakle je nakon dva dana više od 60 žena i djece prebačeno u pogon tekstilne industrije “Interplet” u Boderištu.⁶¹⁷

Zatočeni civili spavali su na daskama poredanim po betonskom podu. Dobivali su dva obroka dnevno, ujutro marmeladu namazanu na krišku hljeba i ponekad čaj, a predvečer dvije kriške hljeba s nekim namazom; hranu, odjeću i stvari za pokrivanje zatočenicima su povremeno donosile komšije.⁶¹⁸ Iza zgrade je bio poljski WC, koji su zatočenici mogli koristiti danju uz pratnju stražara, a u objektu je bila kanta za obavljanje nužde noću.⁶¹⁹

49.3. Razmjene

Svi zatočeni civili, osim jedne manje grupe koja je razmijenjena 20. oktobra, razmijenjeni su krajem oktobra 1992. godine.⁶²⁰

50. Osnovna škola “Jelenka Voćkić” (septembar 1992)

50.1. Uprava

Nakon što su 14. septembra 1992. godine pripadnici 108. brčanske brigade ARBiH i HVO-a izvršili ofanzivu na 19 srpskih sela u okolini Brčkog, među kojima i na Bukvik, narednog dana, 15. septembra, pripadnici VRS i SJB Brčko zatočili su oko 60 civila muslimanske i hrvatske nacionalnosti iz Brčkog u prostorije Osnovne škole “Jelenka Voćkić” kako bi ih razmijenili za srpske civile i vojnike VRS iz Bukvika.⁶²¹

Prema izjavi zatočenika Z. Č., među stražarima u školi bio je i Marko Dojčinović.⁶²²

50.2. Zatočavanje

Od 15. do 19. septembra 1992. godine Osnovna škola “Jelenka Voćkić” u Brčkom korištena je za zatočavanje oko 60 civila, Muslimana i Hrvata, među kojima su bili i Husein Beširević, Safet Čabrić, Galib Čenanović, Sabrija Čorhodžić, Zijad Čusto, Halil Demirović, Sakib Edhemović, Mehmed Hantalašević, Muhidin Islamović, Atif Karagić, Ćamil Karić, Rifet Mujdanović, Fadil Redžić, Mustafa Šećerbegović, Salih Tabaković, Rešad Tursić, Sadik Čiča Tursić i izvjesni Enes.⁶²³

617 CDTP, Izjava Cvijete Vasić data Udruženju 18. marta 2017. godine; Brčko distrikt BiH, Javno tužilaštvo, Zapisnik o prikupljanju izjave od Miodraga Trifkovića od 29. oktobra 2004, dostupan u knjizi Ljubiše Simića *Bukvik: Zločin bez kazne*, str. 126.

618 CDTP, Izjava Cvijete Vasić data Udruženju 18. marta 2017. godine.

619 Brčko distrikt BiH, Javno tužilaštvo, Zapisnik o prikupljanju izjave od Miodraga Trifkovića od 29. oktobra 2004, dostupan u knjizi Ljubiše Simića *Bukvik: Zločin bez kazne*, str. 126 i 127.

620 CDTP, Izjava Cvijete Vasić data Udruženju 18. marta 2017. godine.

621 TPOS, Izjava Z. Č. data Udruženju 19. decembra 2015. godine; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 131; “Lokalno pravosuđe – Brčko: Ispitivanje i udarci”, BIRN, Justice Report, 29. maj 2012; Rasim Muratović, Ermin Kuka, *op. cit.*, str. 31.

622 TPOS, Izjava Z. Č. data Udruženju 19. decembra 2015. godine.

623 TPOS, Izjava Z. Č. data Udruženju 19. decembra 2015. godine; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 131.

Dana 15. septembra 1992. većina civila je uhapšena u svojim kućama u Brčkom i odvedena u školu, dok je 16. ili 17. septembra dovedena i grupa od desetak starijih ljudi, koji su u Osnovnu školu premješteni iz logora Batković kod Bijeljine.⁶²⁴

Prema izjavi Z. Č., od ukupno 60 zatočenika 14 njih je bilo mlade dobi, dok su ostali bili stariji. Zatočenici su boravili u dvije učionice na prvom spratu škole, a školski namještaj, klupe i stolice, koristili su za spavanje. Hranu nisu dijelili stražari nego su je u objekt donosili civili, a potom su je svi dijelili. Zatočenici se nisu mogli kretati po školi bez pratnje stražara, a bilo im je dozvoljeno da idu u WC po odobrenju i da koriste vodu koje je bilo u školi.⁶²⁵

Bili su izloženi fizičkom i psihičkom maltretiranju, a zatočenik Z. Č. to je opisao ovako: "Pripadnici VRS ulazili su u učionice i prijetili da će nas, balije, poklati i da ćemo platiti za pad Bukvika. Tjerali su nas da pjevamo četničke pjesme. Čule su se prijete da će za jednog ubijenog Bukvičana biti ubijeno deset Muslimana. Pripadnici VRS su izvjesnog Rileta pretukli rukama, nogama i kundakom puške u hodniku škole."⁶²⁶

50.3. Oslobođanje

Prema izjavi zatočenika Z. Č., nakon što su pripadnici srpskih snaga dobili informacije o stanju zatvorenih Srba iz Bukvika, počeli su zatočenike puštati na slobodu.⁶²⁷

Zatočenici koji su dovedeni iz Batkovića zadržani su samo 24 sata i onda pušteni na slobodu, a nakon što je u posjetu školi došao doktor Jovan Filipović, veliki broj zatočenika starijih od 60 godina također je oslobođen. Do 19. septembra 1992. svi stariji ljudi su pušteni, dok je u školi ostalo samo 14 mladih zatočenika, koji su tog dana oko 18.30 sati također oslobođeni.⁶²⁸

51. Vikendica u selu Maoča (august 1994)

51.1. Uprava

Od početka maja 1992. do kraja decembra 1995. godine selo Maoča, s većinski muslimanskim stanovništvom, bilo je pod kontrolom 108. motorizovane brigade ARBiH.⁶²⁹

⁶²⁴ *Ibid.*

⁶²⁵ TPOS, Izjava Z. Č. data Udruženju 19. decembra 2015. godine; Muhamed S. Mujkić, *Brčko – sedam krugova pakla*, str. 131.

⁶²⁶ TPOS, Izjava Z. Č. data Udruženju 19. decembra 2015. godine.

⁶²⁷ *Ibid.*

⁶²⁸ *Ibid.*

⁶²⁹ Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22; Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića broj: 9/96, str. 2 i 3; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića broj: ra-51/98, str. 2 i 3; Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva 1991. godine.

51.2. Zatočavanje

Od 3. augusta pa do kraja tog mjeseca 1994. godine vikendica u Maoči korištena je za zatočavanje Branka Radenkovića, pripadnika VRS.⁶³⁰

Dana 3. augusta 1994. oko pet sati, prilikom napada pripadnika 108. motorizovane brigade ARBiH na položaje VRS, u rejonu sela Gornja Brka zarobljena su dva pripadnika 3. bataljona 1. posavske brigade VRS, Pero Stanišić i Branko Radenković. Pero Stanišić, zajedno s jednim pripadnikom ARBiH, poginuo je od detonacije granate, dok su vojnici Branka Radenkovića odveli do isturenog komandnog mjesta koje se nalazilo u šumi na oko 200 metara udaljenosti. Nekoliko vojnika ARBiH tada ga je pretuklo ozlijedivši mu jagodičnu kost i napravivši mu masnice po leđima, a potom su ga odveli u Maoču, u prostorije kriminalističke službe koje su se nalazile u privatnoj kući T. N. U kriminalističkoj službi su ga pripadnici Vojne policije i načelnik bezbjednosti ispitivali nekoliko sati, nakon čega su ga u popodnevним satima odveli u jednu vikendicu u Maoči, gdje je bio zatočen do kraja augusta 1994.⁶³¹

Vikendica se nalazila oko 100 metara od restorana "Bolji život", u kojem je bilo sjedište čete Vojne policije ARBiH, kao i kriminalističkog i saobraćajnog odjela Privremene policijske uprave Gornji Rahić. Sastojala se od jedne prostorije pet metara duge i pet široke, s betonskim podom, koju su prethodno pripremile inženjerske jedinice ARBiH za zatočavanje ratnih zarobljenika. Objekt je bio neomalterisan i nedovršen, s vratima i prozorima koji su bili zakovani daskama. Nije bilo struje, ali danju je sunčeva svjetlost prodirala u prostoriju. Zarobljenik je spavao na jednoj spužvi na podu i imao je nekoliko vojničkih deka kojima se pokrивao.⁶³²

U vikendici nije bilo vode, ali je uz pratnju stražara zarobljeniku bio dozvoljeno da ide na česmu, koja se nalazila oko 30 metara dalje.⁶³³

Dobivao je dva obroka dnevno; hrana je po kvalitetu i količini bila ista kao ona koju je jeo stražar. Jedan od vojnika ARBiH dva puta dnevno je donosio hranu u loncu, s dva tanjira, dvije kašike i hljebom.⁶³⁴ Zarobljenik je također, uz pratnju stražara, koristio poljski WC nedaleko od vikendice.⁶³⁵

Od pripadnika ARBiH dobivao je cigarete, a komandir čete Vojne policije ga je s komandrom stražarskog voda povremeno obilazio kako bi prekontrolisao njegovo zdravstveno stanje. Mogao je izlaziti pred objekt danju i sjediti na klupama lijevo od vrata vikendice.

630 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22.

631 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22; Ilija Simić, *op. cit.*, str. 115 i 116.

632 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–29.

633 *Ibid.*

634 *Ibid.*

635 *Ibid.*

Na prostoru između dvije klupe nalazio se sto na kojem je obično doručkovao, pušio cigarete, igrao šah i pio kafu sa stražarima. Noću je zatvaran u vikendicu.⁶³⁶

Tri do četiri dana nakon zatočavanja dobio je civilnu odjeću (donji dio trenirke, majicu i patike) od izvjesnog Kuse, koji je bio član MKCK.⁶³⁷

51.3. Premještanja i razmjena

Branko Radenković u vikendici je bio zatočen od 3. augusta do kraja tog mjeseca 1994. godine, a onda je premješten u restoran “Bolji život” u Maoči, gdje je ostao do 7. decembra 1994, kad je premješten u Okružni vojni zatvor u Tuzli. Dana 29. septembra 1995. razmijenjen je na području Šatorovića kod Brčkog.⁶³⁸

51.4. Posjete MKCK

Predstavnik MKCK posjetio je zarobljenika u vikendici 6. augusta 1994. godine. Prilikom evidentiranja dobio je odjeću i jednu ili dvije konzerve hrane.⁶³⁹

51.5. Procesuiranje ratnih zločina

Prvostepenom presudom Osnovnog suda Brčko distrikta BiH Nusret Gušo i Mirsad Suljagić, bivši pripadnici 108. motorizovane brigade ARBiH, oslobođeni su optužbe da su 3. augusta 1994. godine u vikendici u Maoči prilikom ispitivanja u više navrata nogama i palicama tukli Branka Radenkovića, koji je više dana bio bez vode i uslova za održavanje higijene, čime bi počinili krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. KZ SFRJ. Vijeće Apelacionog suda Brčko distrikta BiH 23. januara 2014. odbilo je žalbu Tužilaštva Brčko distrikta BiH i potvrdilo prostepenu presudu Osnovnog suda Brčko distrikta BiH kojom su Gušo i Suljagić oslobođeni optužbi.⁶⁴⁰ Presudom Apelacionog suda Brčko distrikta BiH potvrđena je prvostepena presuda.⁶⁴¹

52. Restoran “Bolji život” u selu Maoča (august – decembar 1994)

52.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom 108. motorizovane brigade ARBiH.⁶⁴²

636 *Ibid.*

637 *Ibid.*, str. 7–29

638 *Ibid.*, str. 2–21.

639 *Ibid.*, str. 10 i 26.

640 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1 i 2; “Gušo i Suljagić oslobođeni krivice”, BIRN, Justice Report, 15. juli 2013, <http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/gu%C5%A1o-i-suljagi%C4%87-oslobo%C4%91eni-krivice>; “Potvrđena presuda Guši i Suljagiću”, BIRN, Justice Report, 24. januar 2014, <http://www.justice-report.com/bh/sadr%C5%BEaj-%C4%8Dlanci/potvr%C4%91ena-presuda-gu%C5%A1o-i-suljagi%C4%87u>.

641 Apelacioni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 13 Kž), str. 1 i 2.

642 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22; Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića broj: 9/96, str. 2 i 3; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 0 K 006622 10 K), Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića broj: ra-51/98, str. 2 i 3; Državni zavod za statistiku R BiH, Popis stanovništva 1991. godine.

52.2. Zatočavanje

Od kraja augusta do 7. decembra 1994. godine restoran “Bolji život” korišten je za zatočavanje Branka Radenkovića, pripadnika VRS.⁶⁴³

Dana 3. augusta 1994. oko pet sati, prilikom izvođenja vojne akcije pripadnika 108. motorizovane brigade ARBiH na položaje VRS u rejonu sela Gornja Brka, zarobljena su dva pripadnika 3. bataljona 1. posavske brigade VRS, Pero Stanišić i Branko Radenković. Pero Stanišić, zajedno s jednim pripadnikom ARBiH, poginuo je od detonacije granate na prvoj liniji borbenih djelovanja, dok je Branko Radenković zarobljen. Vojnici ARBiH odveli su zarobljenika do isturenog komandnog mjesta 3. bataljona ARBiH i predali ga vojnim policajcima, koji su ga odveli u Maoču. U Maoči su ga doveli u prostorije kriminalističke službe koje su se nalazile u kući T. N. Tu su ga pripadnici Vojne policije, uključujući i načelnika bezbjednosti H. U., ispitivali nekoliko sati, nakon čega su ga u popodnevnom satima odveli i zatočili u jednu vikendicu u Maoči.⁶⁴⁴

U restoranu “Bolji život” bila je smještena četa Vojne policije ARBiH. U objektu su se nalazile tri improvizovane pritvorske ćelije, koje su korištene kao vojni brigadni pritvor za pripadnike ARBiH. Ćelija dva metra duga i dva široka u kojoj je bio zatočen Branko Radenković imala je tri zida i rešetke s prednje strane, s mehanizmom za otvaranje/zatvaranje, i nije imala prozore. Ćelija je imala široku klupu i spužvu na kojoj je zarobljenik spavao, kao i nekoliko deka kojima se pokrivao.⁶⁴⁵

Zarobljenik je dnevno dobivao dva obroka. U ćeliji nije bilo vode ni WC-a, pa ga je stražar izvodio van objekta do česme i vanjskog WC-a, gdje je obavljao fiziološke potrebe.⁶⁴⁶

52.3. Premještanje i razmjena

Branko Radenković u restoranu “Bolji život” bio je zatočen do 7. decembra 1994. godine, kad je premješten u Okružni vojni zatvor u Tuzli. Dana 29. septembra 1995. razmijenjen je na području Šatorovića kod Brčkog.⁶⁴⁷

643 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22; Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića, broj: 9/96, str. 2 i 3; Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Zapisnik o saslušanju svjedoka Branka Radenkovića broj: ra-51/98, str. 2 i 3; Državni zavod za statistiku RBiH, Popis stanovništva 1991. godine; Ilija Simić, *op. cit.*, str. 115 i 116; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

644 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 1–22; Ilija Simić, *op. cit.*, str. 115 i 116; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996.

645 Osnovni sud Brčko distrikta BiH, Predmet *Nusret Gušo i Mirsad Suljagić* (96 O K 006622 10 K), Prvostepena presuda, str. 2–28.

646 *Ibid.*

647 *Ibid.*

OPŠTINA BUGOJNO

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Bugojno imala je 46.889 stanovnika, od čega 19.697 Muslimana (42%), 16.031 Hrvata (34,18%), 8.673 Srbina (18,49%), 1.561 Jugoslovena (3,32%) i 927 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.⁶⁴⁸

Sukob između VRS s jedne i HVO-a i TO, kasnije ARBiH, s druge strane, počeo je u aprilu 1992. godine. U prvoj polovini maja 1992. u Bugojno su došle hiljade muslimanskih izbjeglica protjeranih iz Donjeg Vakufa. Srpske snage tog su mjeseca postavile svoje punktove u naselju Čipuljić, gdje je 8. februara 1992. uspostavljeno središte Srpske opštine Bugojno. U roku od nekoliko dana, većina srpskog stanovništva napustila je opštinu Bugojno.⁶⁴⁹ Tokom 1992. pripadnici HVO-a su određeni broj srpskih civila koji nisu napustili Bugojno zatočili u Osnovnu školu "Stipo Đerek".⁶⁵⁰ Pripadnici ARBiH 1993. su određeni broj srpskih civila zatočili na stadion Nogometnog kluba (NK) Iskra i u salon namještaja "Slavonija DI". Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da zgrada Gimnazije, dvorana Kulturno-sportskog centra (KSC), hotel "Kalin", ski-centar "Rostovo" i zgrada Privredne banke nisu korišteni za zatočavanje srpskog stanovništva, kako se navodi u evidenciji Saveza logoraša Republike Srpske.

U julu 1993. na području opštine Bugojno počeo je sukob između HVO-a i ARBiH.⁶⁵¹ Nakon što su položili oružje i predali se pripadnicima ARBiH, pripadnici HVO-a su, zajedno s određenim brojem civila hrvatske nacionalnosti, zatvoreni na više lokacija: stadion NK Iskra, salon namještaja "Slavonija DI", Marksistički centar – Kloster časnih sestara, Osnovna škola "Vojin Paleksić", Gimnazija, BH Banka, zgrada Opštine, KSC, Srednjoškolski centar, SJB, kuća u selu Drvetine, zemunica u selu Garački Podovi, kuća u selu Vejići, magaza u Karadžama, kuća i garaža u selu Donjići, magaza i kuća u selu Vučipolje, kuća u selu Jasika, garaža i kuća u selu Kordići, kuće u selu Guvna, kuće u naselju Hendek, kuće u selu Vesela, kuća u selu Hum, kuće i garaža u selu Vrbanja, podrum kuće Adolfa Tomasa zvanog Adiša i kuće u selu Vučipolje – zaselak Kajići.

Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da hotel "Kalin", motel "Rostovo", objekt Vojne policije, sela Kandija, Buna, Žuja, Hrasnica, Kasale, Koš, Podrebrice, Podripci, Jasa, naselje Jelkići, Ljubljanska banka, Osnovna škola Gračanica, kuća preko puta garaže u selu Donjići, centar Bugojna, podrum kuće Branka Jurića, podrum

648 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Bugojno, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

649 Jasmin Ganić, ur., *Srednja Bosna prkosna: Predratna 1991. i ratna 1992. godina*, Sarajevo, 2012, str. 183 i 187.

650 Dokumentarni film *Srednja Bosna, protjerivanje Srba, Savez logoraša RS*, 2011/12, izjave dr. Dragutina Dujića i Vojislava Milišića (dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Zq-jhYYwHBA>); Jasmin Ganić, *op. cit.*, str. 202; "Zašto svet čuti o pokolju Srba u Bugojnu 1992", Srbija danas, 21. februar 2018, <https://www.srbijadanas.com/vesti/info/zasto-svet-čuti-o-pokolju-srba-u-bugojnu-1992-zive-ih-spaljivali-i-sekli-sekirama-2018-02-21>; CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine.

651 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kri), Prvostepena presuda od 22. novembra 2011. godine, str. 64, pasus 92.

kuće Ive Miloša, podrum kuće Slavka Mrše, kuća Debelog u selu Kula, kuća Pere Palinića, Osnovna škola Odžak, zemunica u selu Prusac, zemunica na Rostovu, šupa Mile Čebedžića i vikendica Šerifa Perende na Rostovu nisu korišteni za zatočavanje hrvatskog stanovništva, kako se navodi u evidenciji Hrvatske udruge logoraša Domovinskog rata u BiH.

Sredinom jula 1993. pripadnici Jedinice HVO-a za posebne namjene "Garavi" izvršili su napad na nekoliko lokacija na području Bugojna, pri čemu su Muslimani iz naselja Vrbanja zatočeni u motel "Akvarijum".⁶⁵²

Procesuiranje ratnih zločina

Žalbeno vijeće MKSJ poništilo je osudu Enveru Hadžihasanoviću, komandantu 3. korpusa ARBiH, da nije preduzeo nužne i razumne mjere da kazni odgovorne za ubistvo Mladena Havraneka (tačka 3 optužnice) i za djela okrutnog postupanja prema šestorici zarobljenika u salonu namještaja "Slavonija DI" 5. augusta 1993. (tačka 4 optužnice), kao i njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi ili kazni djela okrutnog postupanja u zgradi Gimnazije, salonu namještaja "Slavonija DI", na stadionu FK Iskra i u Osnovnoj školi "Vojin Paleksić" u Bugojnu, počinjena od 18. augusta 1993. (tačka 4 optužnice), ali ga je osudilo zato što nije spriječio ili kaznio djela okrutnog postupanja u Muzičkoj školi u Zenici počinjena od 8. maja do 20. augusta 1993. ili 20. septembra 1993, kao i zato što nije kaznio djela okrutnog postupanja u Muzičkoj školi u Zenici počinjena od 26. januara do 8. maja 1993. Žalbeno vijeće poništilo je njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi ubistvo Dragana Popovića 21. oktobra 1993. (tačka 3 optužnice) i njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi djela okrutnog postupanja u logoru u Orašcu počinjena od 15. do 31. oktobra 1993. (tačka 4 optužnice). Žalbeno vijeće smanjilo je Hadžihasanoviću kaznu s pet na tri i po godine zatvora.⁶⁵³

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 25. maja 2011. godine Enes Handžić, pomoćnik komandanta 307. brigade ARBiH zadužen za bezbjednost, proglašen je krivim što je tokom rata u BiH i u vrijeme oružanog sukoba u Bugojnu između HVO-a s jedne i ARBiH s druge strane, od 18. jula do kraja oktobra 1993, i nakon što su pripadnici HVO-a položili oružje i predali se pripadnicima ARBiH, SJB Bugojno i Štaba odbrane Bugojno, izdavao odobrenja da se zatvorene osobe hrvatske nacionalnosti odvede na obavljanje prisilnih radova iako je znao i bio svjestan da je takvo postupanje nedozvoljeno, te propustio da spriječi zabranjeno odvođenje zatočenika na obavljanje prisilnih radova na prvim borbenim linijama radi uređenja položaja ARBiH, gdje je odvedenim zatočenicima život bio ugrožen, i propustio da ukaže drugim starješinama ARBiH na zabranjenost i nezakonitost takvog postupanja, te je znajući da njemu podređeni pripadnici Vojne policije 307. brigade i drugi pripadnici ARBiH preduzimaju nezakonite radnje prema zatočenicima hrvatske nacionalnosti i da muče i ubijaju zatočeničke, propustio da preduzme nužne i razumne

652 Sud BiH, Predmet *Slavko Šakić* (X-KR-05/41-1), Prvostepena presuda od 29. septembra 2008. godine, str. 12-13.

653 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-01-47-T), Presuda Žalbenog vijeća od 22. aprila 2008. godine.

mjere da spriječi činjenje tih krivičnih djela prema zatočenim osobama hrvatske nacionalnosti i kazni njemu podređene vojne policajce počiniocima krivičnih djela i druge pripadnike ARBiH, odnosno da provodi istrage u slučaju počinjenja tih krivičnih djela i podnosi krivične prijave nadležnom vojnom Okružnom tužilaštvu u Travniku, iako je znao za činjenje tih djela, pa su tako: od 23. do 26. jula 1993, a nakon što su se osobe hrvatske nacionalnosti, među kojima i civili i pripadnici 1. bojne koji su položili oružje, predale pripadnicima ARBiH, Štaba odbrane Bugojno i SJB, i to više od 50 zatočenika, i nakon što su zatvoreni u garažu privatne kuće u naselju Donjići, njemu podređeni vojni policajci 307. brigade ARBiH i drugi pripadnici ARBiH, među kojima i Alija Osmić, Amer Karagić, Mirsad Merdžanić, Admir Ramić, Eso Esad Halilović zvan Megi i Elvedin Šabić, fizički i psihički zlostavljali zatočenike tukući ih u garaži i ispred garaže rukama, nogama, policijskim palicama – pendrecima, tupim predmetima, kundacima pušaka, i dopuštajući civilima muslimanske nacionalnosti i drugim pripadnicima ARBiH Bugojno da ih zlostavljaju na isti način, i to po svim dijelovima tijela, a Marija Glišića i Ivicu Keškića čak i čeličnom felgom od automobilske gume, pa su tako, neki i u više navrata, zlostavljani Mario Glišić, Vlatko Kapetanović koji je jedini bio vezan policijskim liscama i koji je polijevan i vodom po glavi i tijelu, svjedok A, Ivica Keškić, Zdravko Križanac, Ivan Kapetanović, Ivica Lozančić, Miroslav Fabulić, Ivo Kujundžić, Darko Jurić, i drugi, čime su zatočenicima nanosili snažan tjelesni i duševni bol i patnje i vidne povrede po tijelu; 26. jula 1993, a nakon što su zatočeni hrvatske nacionalnosti premješteni iz garaže privatne kuće u naselju Donjići u prostorije Marksističkog centra – Kloстера časnih sestara u Bugojnu, njemu podređeni pripadnici Vojne policije, među kojima je bio i vojni policajac Alija Osmić, ali i drugi, u prostorijama Marksističkog centra pretukli Marija Glišića, Ivicu Keškića i Vlatka Kapetanovića udarajući ih rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela, pa su tako pretučenog Vlatka Kapetanovića vojni policajci ubacili u gepek parkiranog crnog vozila Mercedes i odvezli ga u blizinu naselja Guvna, gdje su ga lišili života; 30. jula 1993. Enes Handžić, znajući da se radi o nedozvoljenoj radnji prema zatočenicima, u skladu s ovlaštenjem koje je dobio od svojih pretpostavljenih odobrio je njemu podređenim vojnim policajcima da iz Marksističkog centra izvedu grupu zatočenika radi skupljanja leševa ubijenih osoba muslimanske nacionalnosti, kopanja grobnih mjesta i ukopa leševa u naselju Vrbanja, što su vojni policajci i učinili, tako što su u Marksističkom centru izabrali grupu zatočenika, među kojima je bio i Mario Zrno, te ih sproveli do naselja Vrbanja, gdje su zatočeni skupljali leševe, kopali grobna mjesta i ukopavali leševe, pa su pritom pripadnici ARBiH Bugojno zajedno s civilima muslimanske nacionalnosti koji su tu bili, fizički i psihički zlostavljali zatočenike, među kojima i Marija Zrno, udarajući ga rukama, nogama, krampama, lopatama i drugim tupim predmetima te kamenjem po svim dijelovima tijela, nanoseći im snažan tjelesni i duševni bol i patnje, dok su vojni policajci sve to posmatrali, ne sprečavajući napadače, iako su bili naoružani i bili dužni da kao vojni policajci zaduženi za zatočenike spriječe te napade, pa je Mario Zrno od brojnih udaraca i povreda zadobivenih od tih udaraca istog dana i podlegao; od 24. jula do otprilike polovine augusta 1993. u prostorijama salona namještaja “Slavonija DI” u Bugojnu, gdje je bilo zatvoreno oko 150 osoba hrvatske naci-

onalnosti, njemu podređeni pripadnici Vojne policije omogućavali drugim pripadnicima ARBiH i SJB Bugojno da uđu u prostorije salona namještaja pa su zajedno izvodili ili prozivali zatočenike da izađu u prizemlje salona, a zatim ih fizički i psihički zlostavljali tako što su ih rukama, nogama, metalnim predmetima, policijskim palicama i drugim tupim predmetima udarali po svim dijelovima tijela, pa su tako izvođeni ili prozivani a potom zlostavljani, neki i u više navrata: Zrinko Alvir, Miroslav Marijanović, Dragan Brečić, Franjo Košak, Jadranko Gvozden, Ilija Dujmović, Niko Džaja, Jozo Andžić, Milenko Behara, Ilija Udovičić, Stipo Udovičić, Josip Čubela, Stipica Zelić, Stjepko Maros, Ozren Gvozdenović, Perica Jarčević, Ivica Vukadin, Ante Vukadin, svjedok D i Mladen Havranek, koji je od povreda zadobivenih u zlostavljanju i podlegao; od kraja jula do otprilike polovine augusta 1993. Enes Handžić je odobravao pripadnicima ARBiH i njemu podređenim vojnim policajcima da zatočenike iz fiskulturne dvorane Osnovne škole “Vojin Paleksić” u Bugojnu odvede na višednevno obavljanje prisilnih radova u mjesto Prusac – uređenje borbenih položaja ARBiH i kopanje rovova i tranšeja i obavljanja raznih drugih poslova za potrebe ARBiH, pa su tako odvedeni: Niko Džaja, Jadranko Gvozden, Drago Žulj, Stipica Zelić, Frano Jezidžić, Zoran Galić, Ivica Kajić, Darko Bošnjak, Ante Markulj, Miće Visković, Miroslav Dilber, Mihovil Strujić i drugi, dok su u istom periodu pripadnici ARBiH Bugojno, među kojima i jedan broj vojnih policajaca, u prostorijama te škole fizički i psihički zlostavljali zatočenike tako što su ih izvodili iz fiskulturne dvorane ili prozivali da izađu, a zatim ih u učionici udarali rukama, nogama, kundacima i drugim tupim predmetima po svim dijelovima tijela nanoseći im snažan tjelesni i duševni bol i patnje, pa su tako, a neki i u više navrata, zlostavljani: Frano Jezidžić, Mario Subašić, Miroslav Fabulić, Ivan Keškić, Dragan Erkapić, Miroslav Dilber, Ozren Gvozdenović, Niko Džaja, Ante Akrap i drugi, a Olegu Boričiću zvanom Olja su prilikom premlaćivanja slomili nogu, dok je Kazimir Kaić mučen na isti način ali u dvorištu Osnovne škole “Vojin Paleksić”; u istom periodu njemu podređeni pripadnici Vojne policije su zajedno s pripadnikom ARBiH i još jednom osobom izveli iz škole “Vojin Paleksić” zatočenika Marija Subašića i ubili ga u rejonu Guvana, nakon čega su istog dana iz prostorija zgrade “Šipada” preko puta MUP-a Bugojno izveli zatočenika Vinka Ivkovića i ubili ga u neposrednoj blizini mjesta gdje su prethodno ubili Marija Subašića; u drugoj polovini jula 1993, a nakon što je iz Marksističkog centra odveden Vlatko Kapetanović, Enes Handžić naredio je dvojici pripadnika Vojne policije 307. brigade ARBiH da iz Marksističkog centra dovedu zarobljenog Ivicu Keškića zvanog Ivan u prostorije KSC-a, gdje je do prelaska u nove prostorije bila smještena Služba vojne bezbjednosti 307. brigade ARBiH i Vojna policija 307. brigade ARBiH, u njegovu kancelariju, što su ovi i učinili, pa je jedan od vojnih policajaca nekoliko puta u njegovom prisustvu udario Ivicu Keškića; od 27. augusta do otprilike 10. septembra 1993. njemu podređeni pripadnici Vojne policije i Službe vojne bezbjednosti 307. brigade ARBiH su u prostorijama KSC-a zatvorili i držali zatočene ranjene pripadnike 52. domobranske pukovnije – 4. brigade HVO-a “Stjepan Radić” Milenka Begića i Zdravka Kezića, pri čemu su ih ispitivali na okolnosti borbenih linija HVO-a, pripadnosti HVO-u, naoružanju koje posjeduje HVO, da bi nakon završenih ispitivanja i vraćanja u zatočeničke prostorije pripadnici Vojne policije

u više navrata zlostavljali zarobljenike Milenka Begića i Zdravka Keziću udarajući ih rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela, iako su bili ranjeni, da bi ih oko 10. septembra 1993. sproveli i zatvorili u logor na stadionu NK Iskra; 8. septembra 1993, tokom liječenja zatočenika Stjepana Cvijanovića i Milenka Kasala, zbog povreda koje su zadobili prilikom zlostavljanja od pripadnika ARBiH, i drugih povrijeđenih zatočenika hrvatske nacionalnosti u Domu zdravlja – Ratnoj bolnici Bugojno, pripadnici ARBiH su upadali u bolesničku sobu gdje su bili smješteni ovi povrijeđeni zatočenici i fizički i psihički ih zlostavljali, udarali rukama, nogama, šipkama, pištoljem i tupim predmetima po svim dijelovima tijela, a Stjepanu Cvijanoviću izvadili dren iz rane i natjerali ga da pije tečnost iz drena; od osnivanja logora stadion NK Iskra u augustu 1993. pa do 19. marta 1994. pripadnici ARBiH Bugojno i civilnih vlasti opštine Bugojno, Štaba odbrane Bugojno i SJB Bugojno su, u skladu s odlukom Ratnog predsjedništva opštine Bugojno, u logoru stadion NK Iskra zatvorili i držali zatočene više od 300 muškaraca hrvatske nacionalnosti, među kojima su bili i civili i pripadnici HVO-a koji su položili oružje, koji su bili zatvoreni u prostorijama u kojima su higijenski uslovi bili ispod dostojanstva svakog čovjeka i u kojima zatočenici nisu imali dovoljno hrane, vode niti potrebne medicinske pomoći, dok je od 18. augusta do otprilike polovine oktobra 1993. Enes Handžić, a u skladu s odlukama Ratnog predsjedništva opštine Bugojno, komandata Operativne grupe (OG) “Zapad” i komandanta 307. brigade, imao ovlaštenje da odobrava njemu podređenim pripadnicima Vojne policije i drugim pripadnicima ARBiH da iz logora izvode zatočenike i odvođe ih na obavljanje prisilnih radova po Bugojnu, gdje su čistili ulice, sjekli drva za potrebe pripadnika ARBiH Bugojno i obavljali razne druge fizičke poslove, ili da se radi uređenja borbenih položaja i kopanja rovova i tranšeja za potrebe ARBiH odvođe na prve borbene linije koje je ARBiH držala prema VRS i HVO-u prema Donjem Vakufu, Gornjem Vakufu/Uskoplju i prema Kupresu i na prve borbene linije, i to u mjesta: Podripci, Sabljari, Pajić-Polje, Donja Hrasnica, Gornja Hrasnica, Pirići, Duratbegović Dolac, i drugim mjestima, te su odvedeni zatočenici uređivali borbene položaje ARBiH, kopali rovove, tranšeje i zemunice gdje su vrlo često bila vatrena djelovanja, čime su bili korišteni i kao živi štit, a prilikom tih radova jedan broj zatočenika je povrijeđen, među kojima i Miroslav Zelić, a kad su vraćeni u logor, zatočenici nisu imali dovoljno adekvatne medicinske pomoći, dok su na radovima ubijeni zatočenici Davor Jezidžić i Željko Tabaković, a u istom periodu veliki broj zatočenika u logoru je bio fizički i psihički zlostavljan od stražara u logoru ili drugih pripadnika ARBiH, među kojima i njemu podređeni vojni policajci, kojima su stražari dozvoljavali da uđu u logor samo da bi tukli zatočenike hrvatske nacionalnosti koji su premlaćivani tako što su izvođeni iz prostorije u kojoj su bili zatočeni u hodnik stadiona, na tribine ili na travnati dio stadiona, gdje su zatim od stražara i pripadnika ARBiH Bugojno, među kojima su bili i vojni policajci, udarani rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela, pa su tako zlostavljani: Dragan Erkapić, Niko Visković zvani Koni, Mario Glišić, Marko Gunjača, Milenko Kasalo, Gordan Raić, Željko Spremo, Mario Miloš, Zdravko Kezić, Milenko Begić, Ivica Lozančić, Ilija Dujmović, Željko Lozić, Miroslav Fabulić i drugi, da bi u istom periodu Enes Handžić naredio i odobrio vojnim policajcima 307. brigade da iz

logora privedu pojedine zatočenike na ispitivanje u prostorije BH Banke u Bugojnu, gdje je nakon prelaska iz KSC-a bila smještena Vojna policija 307. brigade, među kojima su bili i Miroslav Dilber, Ante Markulj, Dragan Miličević, Perica Kovačević, Zoran Zoro Galić zvan Šprajco, Zdravko Juričić, Niko Zlatunić, Nikica (Dragutin) Miloš, Nikica (Joze) Miloš, Perica Crnjak i Branko Crnjak, te i Ivo Miloš i Dragan Erkapić, i naredio i odobrio pripadnicima Vojne policije 307. brigade da s prisilnih radova iz Prusca privedu na saslušanje u iste prostorije BH Banke Niku Džaju, Mihovila Strujića, Jadranka Gvozdena, Željka Miloša, Franu Jezidžića i Stipicu Zelića, da bi pripadnici Vojne policije privedne zatočenike u prostorijama BH Banke udarali rukama, nogama i tupim predmetima, a od zadobivenih povreda su privedeni zatočenici Nikica (Joze) Miloš zvan Kardelj, Perica Kovačević i Jadranko Gvozden i preminuli u prostorijama BH Banke, te su komandir Vojne policije i drugi vojni policajci, u skladu s dobivenom naredbom Ratnog predsjedništva opštine Bugojno da se dio zatočenika koji je smatran ekstremima izdvoji od ostalih zatočenika iz Bugojna na lokalitet Ravnog Rostova, zatočenike Miroslava Dilbera, Antu Markulja, Dragana Miličevića, Zorana Zoru Galića zvanog Šprajco, Zdravka Juričića, Niku Zlatunića, Nikicu (Dragutin) Miloša, Pericu Crnjaka, Branka Crnjaka, Ivu Miloša i Dragana Erkapića, Niku Džaju, Mihovila Strujića, Željka Miloša, Franu Jezidžića i Stipicu Zelića odveli i zatvorili u prostorije motela na Ravnom Rostovu, gdje je bila smještena jedinica 7. muslimanske brigade, dok je jedino zatočenik Željko Miloš prilikom transporta na Ravno Rostovo uspio pobjeći i na taj način preživjeti, dok su ostali odvedeni zatočenici ubijeni i njihovi posmrtni ostaci nisu pronađeni ni do danas; dakle, tokom rata u BiH, u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava, i to odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949, učestvovao u primoravanju zatočenika na prisilni rad tako što je u skladu s ovlaštenjem koje je dobio od svojih pretpostavljenih odobrio odvođenje zatočenika na prisilne radove gdje su zatočenici bili životno ugroženi i gdje su mnogi mučeni a neki i ubijeni, te propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi ubistva i mučenja zatočenika koja su počinjena od njemu podređenih pripadnika Vojne policije i drugih pripadnika ARBiH, iako je znao za činjenje tih krivičnih djela, i propustio da provede adekvatne istrage zbog počinjenja tih djela i protiv počinitelaca podnese krivičnu prijavu nadležnom Okružnom vojnom tužilaštvu u Travniku; čime je Enes Handžić: u odnosu na mučenje i ubistvo zatočenika Marija Zrne, u odnosu na mučenje u logoru NK Iskra i mučenje i ubistva zatočenika u BH Banci, počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka c) KZ BiH u vezi s članom 180. stav 2. KZ BiH, u odnosu na prisilne radove počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka f) KZ BiH, a u vezi s članom 180. stav 1. KZ BiH i članom 29. KZ BiH, te je osuđen na osam godina zatvora.⁶⁵⁴

654 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 KrI), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine.

Drugostepenom presudom Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda BiH od 18. decembra 2013. godine Senad Dautović proglašen je krivim što je: u salonu namještaja "Slavonija DI" od 24. jula do otprilike polovine augusta 1993. kao načelnik SJB Bugojno, po kojoj funkciji je bio i član Ratnog predsjedništva opštine Bugojno, naredio premlaćivanje Stipice Zelića samo zato što je hrvatske nacionalnosti, pa su pripadnici civilne policije skinuli Stipicu Zelića u gaćice i udarali ga po raznim dijelovima tijela nanoseći mu jaku fizičku bol, a Zelić je od zadobivenih povreda gubio svijest; u SJB Bugojno od 19. jula do 25. augusta 1993. dozvolio pripadnicima SJB da u prostorije SJB zatvaraju i drže zarobljene pripadnike civilne policije HZHB, ali i zarobljene pripadnike HVO-a koji su položili oružje i predali se pripadnicima SJB Bugojno, među kojima su bili i Kazimir Kaić, Zlatko Sušilović, Tomislav Turalija, Ivica Pavlović i drugi, da bi ih zatim sproveli u prostorije Gimnazije u kojima je bila smještena Policijska stanica Centar SJB Bugojno i zatvorili u podrumske prostorije, gdje je već bio zatočen veći broj zarobljenika hrvatske nacionalnosti; u SJB Bugojno u istom periodu kao u prethodnoj tački, a nakon što je na sjednici Ratnog predsjedništva opštine Bugojno kojoj je prisustvovao ili o kojoj je bio obaviješten i Senad Dautović, razmatran nedostatak krvi u Ratnoj bolnici u Bugojnu i odlučeno da se potrebna krv pribavi, naoružani pripadnici ARBiH, Štaba odbrane Bugojno i SJB Bugojno su iz neuslovnih podrmskih prostorija SJB Bugojno izvodili zarobljene pripadnike civilne policije HZHB, među kojima su bili i Kazimir Kaić, Zlatko Sušilović, Tomislav Turalija, Ivica Pavlović, ali i druge zarobljenike, i odvodili ih u prostorije Doma zdravlja Bugojno, gdje su nečovječno postupali prema njima prisiljavajući ih da daju krv za potrebe ranjenih pripadnika ARBiH Bugojno, SJB Bugojno i Štaba odbrane Bugojno, nakon čega su zarobljenici vraćeni u SJB Bugojno i zatvoreni; u Gimnaziji u Bugojnu i Domu zdravlja – Ratnoj bolnici Bugojno od 19. jula do otprilike 8. oktobra 1993. Senad Dautović dozvolio pripadnicima Policijske stanice Centar SJB Bugojno, koja je bila smještena u zgradi Gimnazije u Bugojnu i SJB Bugojno, da u neuslovne i male podrumske prostorije, fiskulturnoj dvorani zgrade Gimnazije i drugim prostorijama Gimnazije zatvaraju i drže zarobljene pripadnike HVO-a koji su položili oružje i predali se, uključujući i pripadnike civilne policije HZHB, ukupno do 100 zatočenika, koji nisu imali dovoljno hrane, vode, svjetla, ventilacije, slobodnog pristupa WC-ima i bili su lišeni mogućnosti obavljanja osnovnih higijenskih potreba, da bi otprilike 8. oktobra 1993. zarobljenici iz ovih prostora bili prebačeni u logor stadion NK Iskra u Bugojnu; u drugoj polovini jula 1993, otprilike 23. jula, pripadnici PS Centar SJB Bugojno i drugi pripadnici SJB Bugojno, među kojima i zamjenik komandira Policijske stanice Centar Besim Hodžić zvani Besko, Nijaz Bevrnja, kojem je u tom momentu neposredno nadređeni bio Senad Dautović, u auli Gimnazije formirali su špalir i naredili jedinom zarobljenom preživjelom pripadniku civilne policije HZHB iz Ljubljanske banke, Gordanu Raiću, da krene kroz špalir te su ga počeli udarati nogama, rukama, kundacima, a nakon što bi Raić pao na tlo, naređivali su mu da krene prema podrmskim prostorijama, nastavljajući ga udarati. Od velikog broja zadobivenih udaraca Raić je u jednom momentu izgubio svijest, ali su ga osvijestili i gurnuli niz stepenice u podrumske prostorije Gimnazije i na taj način zatvorili Raića s vidnim povredama po cijelom tijelu među ostale zatočenike

hrvatske nacionalnosti koji su tu već bili zatočeni, a Senad Dautović, načelnik SJB Bugojno, znajući da se zarobljenici prilikom privođenja u Policijsku stanicu Centar Bugojno u Gimnaziji u Bugojnu muče, svojim nečinjenjem, odnosno nepoduzimanjem mjera koje bi spriječile mogućnost mučenja zarobljenika prilikom privođenja, što je zbog pozicija koje je obavljao bio i dužan učiniti, znatno doprinosa mučenju Gordana Raića prilikom privođenja i zatvaranja u podrumske prostorije Policijske stanice Centar Bugojno; 23. jula 1993. pripadnici Policijske stanice Centar SJB Bugojno i drugi pripadnici SJB Bugojno su u auli Gimnazije formirali špalir tako što su se postrojili s dvije strane od ulaza u zgradu do ulaza u podrumske prostorije i između ostavili prolaz pa su naredili zarobljeniku svjedoku B da krene kroz ostavljeni prolaz, što je ovaj i učinio, a zatim su ga počeli udarati nogama, rukama, kundacima i raznim predmetima po raznim dijelovima tijela, od čega je svjedoku B pukla desna ključna kost i oštećen desni bubreg, nakon čega su svjedoka B gurnuli niz stepenice u podrumske prostorije Gimnazije i na taj način ga zatvorili među ostale zatočeničke hrvatske nacionalnosti; u drugoj polovini jula 1993. pripadnici Policijske stanice Centar SJB Bugojno i drugi pripadnici SJB Bugojno zatvorili su Stjepana Cvijanovića u podrumske prostorije Policijske stanice Centar u Gimnaziji, da bi pripadnici SJB Bugojno istog dana sišli s kapama na glavama u podrumske prostorije i pretukli Stjepana Cvijanovića, koji se onesvijestio od udaraca pa je sebi došao tek narednog dana u bolničkom krevetu Doma zdravlja Bugojno, koji se nalazi preko puta SJB; od 18. jula do 8. oktobra 1993. pripadnici Policijske stanice Centar SJB Bugojno i drugi pripadnici SJB Bugojno su zarobljenike hrvatske nacionalnosti, koji su u skladu s odobrenjem Senada Dautović bili zatočeni u prostorijama Policijske stanice Centar u Gimnaziji, izvodili u prizemlje ili druge prostore Gimnazije pa su ih samo zato što su hrvatske nacionalnosti, znači na diskriminatornoj osnovi, udarali rukama, nogama, palicama i drugim predmetima po raznim dijelovima tijela, od čega su zarobljenici zadobili vidne povrede i čime je zarobljenicima namjerno nanošen snažan tjelesni i duševni bol i patnje, pa su tako udarani: Josip Škaro, Mario Subašić, Vinko Ivković, Mijo Marijanović i drugi; početkom augusta 1993. pripadnici Policijske stanice Centar SJB Bugojno su zarobljenike Josipa Čubelu, Jozu Andžića, Dragu Hrnkaša i Ivicu Đikića izveli iz podrumskih prostorija Gimnazije, koji su tu bili zatočeni u skladu s dozvolom Senada Dautovića, i sproveli ih u jednu prostoriju Gimnazije gdje su ih povezali policijskim lisicama za klupe i radijatore i tako svezane ih držali oko tri dana bez hrane i u tom periodu ih svakodnevno i u više navrata psihički i fizički zlostavljali, tjerali da pjevaju pjesme, prijetili da će ih ubiti, tukli rukama, nogama i palicama po raznim dijelovima tijela nanoseći im na taj način namjerno snažan tjelesni i duševni bol i patnje, da bi nakon tri dana Josip Čubela i Jozo Andžić uspjeli skinuti lisice s ruku i pobjeći, dok Drago Hrnkaš i Ivica Đikić nisu smjeli i mogli pobjeći, da bi nakon izvjesnog vremena Drago Hrnkaš i Ivica Đikić obavijestili pripadnike Policijske stanice Centar SJB Bugojno da su Josip Čubela i Jozo Andžić pobjegli, pa su izrevoltirani bijegom Josipa Čubele i Joze Andžića i uz uvjerenje da im je neko pomogao u bijegu, namjerno pretukli Dragu Hrnkaša i Ivicu Đikića na isti način tražeći od Hrnkaša i Đikića da im otkriju ko je od pripadnika Policijske stanice Centar pomogao Josipu Čubeli i Jozi Andžiću da pobjegnu, što oni nikako nisu mogli

reći; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – mučenje iz člana 144. KZ SFRJ, krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – nečovječno postupanje iz člana 144. KZ SFRJ, krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – nečovječno postupanje, nečinjenjem iz člana 144. u vezi s članom 22. i 30. stav 2. KZ SFRJ i krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – mučenje, nečinjenjem iz člana 144. u vezi s članom 22. i 30. stav 2. KZ SFRJ, te je osuđen na sedam godina zatvora.⁶⁵⁵

Drugostepenom presudom Suda BiH od 18. decembra 2013. godine Nisvet Gasal i Musajb Kukavica proglašeni su krivim što su učestvovali i pomagali u učinjenju krivičnih djela prema ratnim zarobljenicima hrvatske nacionalnosti u logoru stadion NK Iskra, izabirajući i odobrivši izabiranje ratnih zarobljenika koji će ići na prisilne radove, te u skladu s dobivenim odobrenjem da se ratni zarobljenici odvođe na radove, odobravali i dozvoljavali da se zarobljene osobe hrvatske nacionalnosti odvođe na obavljanje prisilnih radova na prve borbene linije, iako su znali i bili svjesni da je takvo postupanje nedozvoljeno i nezakonito jer je opasno za odvedene osobe s obzirom na to da im je život bio ugrožen, te na taj način nečovječno postupali prema njima i propustili da preduzmu nužne i razumne mjere da spriječe mučenje ratnih zarobljenika u logoru pod njihovom upravom, pa su tako Nisvet Gasal i Musajb Kukavica u navedenom periodu: Nisvet Gasal u svojstvu upravnika logora stadion NK Iskra od 22. septembra 1993. do 19. marta 1994. i drugooptuženi Musajb Kukavica u svojstvu komandira obezbjeđenja logora stadion NK Iskra od njegovog osnivanja do otprilike kraja prve polovine septembra 1993. i od 22. septembra 1993. do prve polovine marta 1994, nakon što su Ratno predsjedništvo opštine Bugojno i vojne starješine jedinica ARBiH koje su učestvovala u radu Ratnog predsjedništva odlučili da se zarobljenici hrvatske nacionalnosti koriste za prisilne radove, gdje je veliki broj njih bio izložen nečovječnom postupanju u vidu odvođenja iz logora stadion NK Iskra na obavljanje prisilnih radova, pri čemu je Musajb Kukavica, u navedenom svojstvu, iako je znao i bio svjestan da se radi o nedozvoljenim radnjama prema zarobljenicima jer se radovi obavljaju na prvim borbenim linijama i sami kao takvi predstavljaju nečovječno postupanje, s obzirom na to da su vrlo često bila vatrena djelovanja i da prilikom obavljanja ovakvih radova može doći do pogibije ili ranjavanja zatočenika, vrlo često bio prisutan prilikom odabira zarobljenika za rad, a ponekad je i sam određivao koji će zarobljenici ići na rad, pa su zarobljenici odvođeni na prisilne radove na prve borbene linije koje je ARBiH držala prema VRS i HVO-u prema Donjem Vakufu, Gornjem Vakufu/Uskoplju i prema Kupresu, gdje im je život bio ugrožen, gdje su kopali rovove i transeje, pri čemu je jedan broj njih zadobio povrede, među kojima i Stipica Đapić, svjedok A, Božo Dominik, Dejan Bilušić, Stipo Strinić, ili su ubijeni, kao Željko Tabaković i Davor Jezidžić, da bi se ista praksa nečovječnog postupanja prema zarobljenicima i odvođenja zarobljenika na prisilne radove nastavila i nakon dolaska Nisveta Gasala za upravnika logora od 22. septembra 1993. i dalje, te su zarobljenici, uz znanje i odobrenje Nisveta Gasala prema Musajbu Kukavici i

655 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S11 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine.

stražarima u logoru u vezi s izborom zarobljenika koji trebaju ići na radove, iako je znao i bio svjestan da se radi o nedozvoljenim radnjama prema zarobljenicima i da prilikom obavljanja ovakvih radova može doći do pogibije ili ranjavanja zarobljenika jer su se radovi obavljali na prvim borbenim linijama gdje su vrlo često bila vatrena djelovanja i uz iste radnje Musajba Kukavice kao u prethodnom periodu, veliki broj zarobljenika bio izložen nečovječnom postupanju u vidu odvođenja iz logora na obavljanje prisilnih radova na prve borbene linije koje je ARBiH držala prema VRS i HVO-u prema Donjem Vakufu, Gornjem Vakufu/Uskoplju i prema Kupresu, gdje im je život bio ugrožen, gdje su kopali rovove, tranšeje i zemunice gdje su vrlo često bila vatrena djelovanja, pri čemu je jedan broj zarobljenika zadobio povrede, među kojima i Miroslav Zelić, a kad su vraćeni u logor, zarobljenici nisu imali dovoljno adekvatne medicinske pomoći, čime su Nisvet Gasal i Musajb Kukavica učestvovali u nečovječnom postupanju prema zarobljenicima; u istom periodu veliki broj zarobljenika bio je mučen od stražara u logoru stadion NK Iskra koji su bili podređeni Musajbu Kukavici ili drugih pripadnika ARBiH kojima su stražari dozvoljavali da uđu u logor samo da bi mučili zarobljenike hrvatske nacionalnosti, za šta je Musajb Kukavica znao, ali je dozvoljavao ulazak drugih pripadnika ARBiH u logor i saglašavao se s tim propuštajući da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi mučenje zarobljenika u logoru za čiji rad je i on bio odgovoran, što je mogao učiniti stavljanjem pod kontrolu ključeva od prostorija u kojima su zarobljenici bili zatvoreni ili naređivanjem stražarima da ne puštaju druge pripadnike ARBiH da ulaze u logor radi mučenja zarobljenika ili prijavi podređene i druge počiniocce, a zarobljenici su mučeni tako što su ih stražari, a ponekad i Musajb Kukavica lično ili uz njegovo znanje i saglasnost, izvodili iz prostorije u kojoj su bili zatočeni u hodnik stadiona, na tribine ili na travnati dio stadiona, gdje su ih zatim stražari i pripadnici ARBiH samo zato što su hrvatske nacionalnosti, znači na diskriminatornoj osnovi, udarali rukama, nogama i tupim predmetima po raznim dijelovima tijela, čime je zarobljenicima namjerno nanošen snažan tjelesni i duševni bol i patnje, pa su tako mučeni: Dragan Erkapić, Milenko Kasalo, Milenko Begić, Zdravko Kezić, Nikica Miloš i drugi, da bi se identična praksa mučenja zatvorenika nastavila i nakon dolaska Nisveta Gasala za upravnika logora od 22. septembra 1993. i dalje, te su u tom periodu od stražara koji su bili podređeni i Nisvetu Gasalu ili drugih pripadnika ARBiH kojima su stražari dozvoljavali da uđu u logor samo da bi mučili zarobljenike, za šta su Nisvet Gasal i Musajb Kukavica znali, ali nisu ništa učinili da to mučenje spriječe, što su mogli učiniti stavljanjem pod kontrolu ključeva od prostorija u kojima su zarobljenici bili zatvoreni ili naređivanjem stražarima da ne puštaju druge pripadnike ARBiH da ulaze u logor radi mučenja zarobljenika ili na neki drugi adekvatni način, ili prijavljivanjem podređenih i drugih počinitelaca, te su u tom periodu mučeni: Niko Visković zvan Koni, Fabijan Lovrić, Kazimir Kaić, Ilija Udovičić, Željko Spremo, Mario Miloš, Zdravko Kezić, Milenko Begić, Ivica Lozančić, Dujmović Ilija, kojeg su stražari izveli iz prostorije u kojoj je bio u krug logora, svezali ga liscama, nakon čega je jedan stražar držao pušku uperenu u njega, a drugi ga je nekoliko puta udario u stomak, kao i drugim zarobljenicima, a Nisvet Gasal i Musajb Kukavica nisu činili ništa da spriječe mučenje zarobljenika; čime su Nisvet Gasal

i Musajb Kukavica počinili krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – nečovječno postupanje iz člana 144. u vezi s članovima 22. i 24. KZ SFRJ, krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika – mučenje, nečinjenjem iz člana 144. u vezi s članovima 22. i 30. stav 2. KZ SFRJ, te ih je Sud po istom pravnom osnovu uz primjenu članova 38. i 41. KZ SFRJ, uz primjenu članova 42. i 43. KZ SFRJ, osudio na po četiri godine zatvora.⁶⁵⁶

Drugostepenom presudom Suda BiH od 27. juna 2012. godine Alija Osmić proglašen je krivim što je: tokom rata u BiH i u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH u Bugojnu, od 18. jula 1993. do 19. marta 1994, u Bugojnu, i to: u garaži privatne kuće u naselju Donjići, zatim u Marksističkom centru – Klosteru časnih sestara te prostorijama BH Banke, u svojstvu vojnog policajca 307. motorizovane brigade ARBiH do 20. oktobra 1993, a nakon reorganizacije Vojne policije 307. motorizovane brigade i osnivanja Vojne policije OG “Zapad” od 21. oktobra 1993. do 19. marta 1994. u svojstvu vojnog policajca čete Vojne policije OG “Zapad” ARBiH, postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, pritom kršeći odredbe zajedničkog člana 3. stav 1. tačka a) Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima, tako što je učestvovao u nanošenju velikih patnji i povreda tijela prema zarobljenim pripadnicima HVO-a, pa je tako: od 23. do 26. jula 1993, u svojstvu vojnog policajca, u naselju Donjići, zajedno s pripadnicima ARBiH Bugojno, SJB Bugojno, Štaba odbrane Bugojno i Vojne policije 307. motorizovane brigade ARBiH Bugojno, u garaži privatne kuće, gdje su držani zarobljeni pripadnici HVO-a, fizički i psihički su ih zlostavljali, tukući ih u garaži i ispred garaže rukama, nogama, policijskim palicama – pendrecima, tupim predmetima, kundacima pušaka i dopuštajući civilima muslimanske nacionalnosti i drugim pripadnicima ARBiH, pa je tako Alija Osmić, zajedno s ostalim navedenim osobama, zlostavljao Marija Glišića, Vlatka Kapetanovića, svjedoka A, Ivicu Keškića i Ivana Kapetanovića udarajući ih rukama, nogama i palicama po svim dijelovima tijela, i tako im nanosio velike patnje i vidne povrede po tijelu; 26. jula 1993. u Marksističkom centru, gdje su držani zarobljeni pripadnici HVO-a, a u istom svojstvu kao u prethodnoj tački, Alija Osmić došao u prostorije Marksističkog centra zajedno s drugim vojnim policajcima 307. motorizovane brigade ARBiH, među kojima su bili i zamjenik komandira Vojne policije 307. motorizovane brigade Enis Sijamija zvani Pajo i Osman Šego, te nakon što su iz prostorija Centra izvedeni Vlatko Kapetanović, Ivica Keškić i Mario Glišić, Alija Osmić ih, zajedno s Enisom Sijamijom i Osmanom Šegom, počeo udarati rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela nanoseći im velike patnje i povrede tijela, od čega su Ivica Keškić i Mario Glišić pali i ostali ležati u hodniku i dvorištu Centra, s vidnim povredama po tijelu, a Vlatka Kapetanovića i dalje su svi zajedno udarali i udarcima ga izgurati kroz vrata na zadnjem izlazu iz ovog centra, a zatim ubacili u gepek parkiranog crnog vozila Mercedes; od septembra 1993. pa do kraja januara 1994. u prostorijama BH Banke, gdje su pojedini zatočenici, pripadnici HVO-a, privedeni na ispitivanje, kao vojni policajac u prostorijama ove banke Alija Osmić, zajedno s drugim vojnim policajcima, zlo-

⁶⁵⁶ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine.

stavljao privedene zatočenike, među kojima i Željka Miloša, udarajući ga rukama, nogama i tupim predmetima po raznim dijelovima tijela, nanoseći mu velike patnje i vidne povrede po cijelom tijelu; dakle, za vrijeme rata u BiH, u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava, i to odredbe zajedničkog člana 3. stav (1) tačka a) Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949, prema ratnim zarobljenicima učinio nanošenje velikih patnji i povreda tjelesnog integriteta, čime je Alija Osmić počinio krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. KZ SFRJ, koji je preuzet na osnovu Zakona o primjeni KZ RBiH i KZ SFRJ, u vezi s članom 22. tog zakona, te ga je Sud primjenom člana 38, 41, 42. stav (2) i 43. stav (1) tačka 1. KZ SFRJ osudio na tri godine zatvora.⁶⁵⁷

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 8. juna 2011. godine Osman Šego proglašen je krivim što je: tokom rata u BiH i u vrijeme oružanog sukoba u Bugojnu između HVO-a s jedne i ARBiH s druge strane, od 26. jula do kraja tog mjeseca 1993, u Bugojnu: u Marksističkom centru – Klosteru časnih sestara, mjestu Guvna i naselju Vrbanja, u svojstvu vojnog policajca 307. brigade ARBiH postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, pritom kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949, tako što je učinio, učestvovao i pomagao u pripremanju i učinjenju krivičnih djela, ubistva, mučenja i primoravanja na prisilni rad, pa je tako u navedenom periodu: 26. jula 1993, a nakon što su zatočenici hrvatske nacionalnosti izmješteni iz garaže privatne kuće iz naselja Donjići u prostorije Marksističkog centra i zatvoreni, kao vojni policajac 307. brigade došao u prostorije Centra zajedno s drugim vojnim policajcima iste brigade ARBiH, te nakon što je neko od vojnih policajaca prozvao Vlatka Kapetanovića i Ivicu Keškića da izađu iz prostorija u kojima su bili zatočeni i nakon što su ovi izašli, zajedno s drugim pripadnicima iste brigade, počeo udarati rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela nanoseći im snažan tjelesni i duševni bol, od čega je Ivica Keškić pao na tlo u hodniku ovog centra s vidnim povredama po tijelu, a Vlatka Kapetanovića su i dalje svi zajedno udarali i udarcima ga izgurili kroz vrata na zadnjem izlazu iz ovog centra, da bi zatim, a nakon što su ih pripadnici iste brigade izveli iz podruma ovog centra, i Marija Glišića, i to kroz zadnji izlaz u dvorište Marksističkog centra, zajedno s drugim pripadnicima iste brigade počeo tući rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela, nanoseći mu snažan tjelesni i duševni bol i patnje, od čega je Mario Glišić ostao ležati na zemlji u dvorištu s vidnim povredama po tijelu, a drugi pripadnici iste brigade su Vlatka Kapetanovića ubacili u gepek parkirano crnog vozila Mercedes, pa su Vlatka Kapetanovića, on i drugi pripadnici Vojne policije, odvezli ovim vozilom u blizinu naselja Guvna nedaleko od Bugojna, i pošto su Vlatka Kapetanovića izvadili iz gepeka s vezanim rukama na leđima i sproveli do šumarka koji se nalazio u nesporednoj blizini parkiranog vozila, a nakon što je jedan od pripadnika brigade naredio da pucaju u Vlatka Kapetanovića, uperio svoju automatsku pušku u Vlatka

657 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine.

Kapetanović, u namjeri da ga ubiju, iz neposredne blizine pucao iz automatske puške u leđa Vlatku Kapetanoviću, koji je tada pao na tlo, da bi zatim još jedan pripadnik Vojne policije iz automatske puške, dok je Kapetanović ležeći na zemlji davao znake života, ispalio metke u njega i na taj način lišili života Vlatka Kapetanovića; 30. jula 1993, u istom svojstvu kao i u prethodnoj tački, znajući da iz Marksističkog centra, gdje su bili zatvoreni hrvatski zatočeniци, treba izvesti grupu zatočenika radi skupljanja leševa ubijenih osoba muslimanske nacionalnosti, kopanja grobnih mjesta i ukopa leševa u naselju Vrbanja, naoružan automatskom puškom otišao zajedno s drugim naoružanim pripadnicima iste vojne policije u Marksistički centar, da bi, a nakon što je iz podruma tog centra izabrana grupa zatočenika među kojima je bio i Mario Zrno, zajedno s drugim pripadnicima Vojne policije ove brigade sproveo do naselja Vrbanja, gdje su on i drugi pripadnici Vojne policije zatočenicima u skladu s dobivenim naređenjem, naredili da skupljaju leševe, kopaju grobna mjesta i ukopavaju leševe, što su zatočeniци morali i uraditi, dok ih je on zajedno s drugim pripadnicima Vojne policije naoružan automatskom puškom obezbjeđivao za vrijeme obavljanja tih radova; dakle, za vrijeme rata u BiH, u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava, i to odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949, počinio, učestvovao i pomagao u učinjenju i pripremanju krivičnih djela ubistva, mučenja i primoravanja na prisilni rad, čime je Osman Šego počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka c) i f) KZ BiH, u vezi s članom 29. i 180. stav 1. KZ BiH, te ga je Sud, na osnovu odredbi iz člana 39, 42, 48, 49. i 50. KZ BiH, kao i uz primjenu odredbi člana 231. stav 3. Zakona o krivičnom postupku (ZKP) BiH, osudio pet godina zatvora.⁶⁵⁸

658 Sud BiH, Predmet *Osman Šego* (S1 1 K 003029 11 Kri), Prvostepena presuda od 8. juna 2011. godine.

53. Osnovna škola “Stipo Đerek” (maj – juli 1992)

53.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije HVO-a.⁶⁵⁹

53.2. Zatočavanje

Od maja do jula 1992. godine Osnovna škola “Stipo Đerek” korištena je za zatočavanje oko deset srpskih civila, među kojima su bili Slobodan Ilić, Slobodan Pepić, Špiro Jandrić, Simo Pažin, Mladenko Radić i njegov zet Luka Lelović koji je imao više od 60 godina, žena koja se prezivala Bilanović, a koja je također imala više od 60 godina.⁶⁶⁰

Slobodan Ilić uhapšen je u svom stanu u Bugojnu 12. maja 1992, a zajedno s njim istog dana su privedeni i Slobodan Pepić, Špiro Jandrić i Simo Pažin, koji su kombijem dovezeni u školu.⁶⁶¹ Krajem juna ili početkom jula 1992. u svojoj kući je uhapšen i Mladenko Radić, koji je po dolasku u školu “Stipo Đerek” zatekao još oko deset civila srpske nacionalnosti, među kojima je bio i Slobodan Ilić.⁶⁶²

Zatočeni civili boravili su u čajnoj kuhinji, učionici i podrumu škole, a spavali su na pločicama. Dnevno, ponekad tokom dva dana, dobivali su jedan obrok, koji se sastojao od kriške hljeba s pašetom ili konzervom ribe. Imali su pristup vodi u čajnoj kuhinji, a WC koji se nalazio na spratu škole mogli su koristiti samo uz dozvolu stražara.⁶⁶³

Bili su izloženi fizičkom maltretiranju. Slobodana Ilića u školi su tukli pet do šest puta dnevno, nogama obuvenim u čizme i kundakom po stomaku i bubrezima. Jednom prilikom stražari su njega i Slobodana Pepića natjerali da se međusobno tuku, a potom su ih nastavili udarati stražari. Prema riječima Slobodana Ilića, zatočeni koji je bila starija od 60 godina stražari su govorili da je “rodila četničkog vojvodu”, pljuvali su je i psovali joj “četničku” majku.⁶⁶⁴ Maltretiranju je bio izložen i Mladenko Radić, kojeg su tokom noći koju je proveo u školi udarali od 20 sati do jedan poslije ponoći.⁶⁶⁵

659 CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine.

660 CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine; Općinski sud u Sarajevu (65 O P 105960 09 P), Presuda od 26. aprila 2013. godine, str. 4 i 5.

661 CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine; Općinski sud u Sarajevu, Predmet *Slobodan Ilić protiv FBiH* (65 O P 105960 09 P), Prvostepena presuda od 26. aprila 2013. godine, str. 4; Kantonalni sud u Sarajevu, Predmet *Slobodan Ilić protiv FBiH* (65 O P 105960 13 GŽ), Drugostepena presuda od 22. decembra 2014. godine, str. 4 i 5.

662 Općinski sud u Sarajevu, Predmet *Slobodan Ilić protiv FBiH* (65 O P 105960 09 P), Prvostepena presuda od 26. aprila 2013. godine, str. 5.

663 CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine.

664 *Ibid.*

665 Općinski sud u Sarajevu, Predmet *Slobodan Ilić protiv FBiH* (65 O P 105960 09 P), Prvostepena presuda od 26. aprila 2013. godine, str. 5.

53.3. Prisilni rad

Zatočenici su vođeni da kopaju krompir, luk, grah i u potragu za stokom.⁶⁶⁶

53.4. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK su obišli i registrovali zatočenike.⁶⁶⁷

53.5. Oslobađanje i kućni pritvor

Prema svjedočenju Slobodana Ilića, starija žena čije je prezime bilo Bilanović odvedena je iz škole nekoliko dana nakon zatočenja. Tokom jula 1992. godine zatočeni civili su pušteni iz škole i određen im je kućni pritvor.⁶⁶⁸

54. Motel “Akvarijum” (juli 1993)



Motel “Akvarijum”⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. godine.

⁶⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁶⁸ CDTP, Izjava Slobodana Ilića data Udruženju 4. septembra 2013. i 26. oktobra 2016. godine; Općinski sud u Sarajevu, Predmet *Slobodan Ilić protiv FBiH* (65 O P 105960 09 P), Prvostepena pesuda od 26. aprila 2013. godine, str. 4 i 5.

⁶⁶⁹ Preuzeto sa bug.ba, <https://bug.ba/bugojno-u-proslosti-prije-42-godine-otvoren-motel-akvarijum-obrad-kisic.html>.

54.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Jedinice HVO-a za posebne namjene “Garavi”.⁶⁷⁰

54.2. Zatočavanje

Od 17. do 28. jula 1993. godine motel “Akvarijum” korišten je za zatočavanje 26 muslimanskih civila, muškaraca i žena, iz naselja Vrbanja.

Sredinom jula 1993. pripadnici jedinice “Garavi” počeli su s hapšenjem muslimanskih civila u naselju Vrbanja. Svjedok Abdulah Bevrnja navodi da su 17. jula 1993. uhapšeni Bahrudin Šeremet, Esad Karamustafić, Ševala Smajić i Mlačo Husein, dok su njega uhapsili sljedećeg dana, ispred njegove kuće, pripadnici jedinice “Garavi”, među kojima je jasno prepoznao Ivicu Vučka, Kristijana Pocrnju, Slavka Šakića i još nekoliko komšija.⁶⁷¹

Svjedokinja Mihra Huskić je svjedočila da je grupi civila u kojoj se ona nalazila dolaskom pred motel naređeno da legnu potrbuške, te je mogla primijetiti da su muškarce udarali, nakon čega su, kako je navela, “nas žene popisali i riješili zlata koje smo imali na sebi, kidajući nam s vrata i prstiju”. Ešref Čatić i Idriz Čatić također su izjavili da je civilima po dolasku pred motel naređeno da legnu na asfalt potrbuške, nakon čega su bojovnici tražili dokumente te su muškarce maltretirali udarajući ih nogama i kundakom, dok su sa žena skidali naušnice i oduzimali sav nakit koji su imale na sebi. Šerifa Čatić, osim oduzimanja nakita, rekla je i da su bojovnici pretresli civile, pri čemu joj je oduzeto 2.500 njemačkih maraka.⁶⁷²

Civili su smješteni u podrumске prostorije motela. Zbog nedostatka zraka bušili su rupe na vratima. Tri kilograma hljeba dolazila su na 26 zatočenika. Jednom dnevno mogli su odlaziti u WC, a vode je bilo vrlo malo.⁶⁷³

Slavko Šakić često je premlaćivao zatočenike, i to čizmama, drvenim palicama i kundakom puške, što bi se naročito dešavalo u dane kad bi stradao neko od njegovih bližnjih, pa je na taj način iskaljivao bijes. Abdulah Karabeg pamti bojovnika Slavka Šakića, koji je najviše prema njemu ispoljavao mržnju. Ovaj svjedok sjeća se da je Šakić 28. jula 1993, za kad je bila planirana razmjena zatočenika, ušao u podrum hotela, zajedno sa Željkom Pavićem, nakon čega je sjeo na jednu stolicu, dok je u jednoj ruci držao pendrek, a u drugoj pištolj, koji je uperio u Karabega, te se “okomio” na njega tako što mu je naredio da legne potrbuške na pod i ispruži desnu ruku, na kojoj je potom ugasio cigaru, a kad ju je bacio, naredio mu je da je proguta uz prijetnju da će biti ubijen ako to ne učini. Kasnije je tražio da njegove prljave čizme liže, te je pljuvao po podu, što je ovaj također morao lizati, a sve vrijeme ga je “nemilice” udarao pendrekom po leđima, od čega je Karabeg povremeno gubio svijest. Isto je činio i njegovom bratu Huseinu Karabegu, kojeg je udarao pendrekom po raznim dijelovima tijela i natjerao ga da s poda liže vlastitu krv, što je

670 Sud BiH, Predmet *Slavko Šakić* (X-KR-05/41-1), Prvostepena presuda od 29. septembra 2008. godine, str. 1–13.

671 *Ibid.*, str. 12–13.

672 *Ibid.*

673 *Ibid.*, str. 13.

zatočenik i učinio, a za to vrijeme je Šakić, prema riječima Ešrefa Ćatića, vrijeđao Huseina govoreći: “Liži krv, balijo!” Šakićevo maltretiranje i premlaćivanje zatočenika navedenim predmetima potvrdili su i Edhem Ćehaja i Muhamed Ćehaja, kao i Kemal Morić i Mehmet Tanković, koje je također maltretirao i vrijeđao. Esad Karamustafić naveo je da je jedan od razloga premlaćivanja bio i slučaj kad zatočenik ne bi znao naziv mjeseca u kojem je rođen, ali prema hrvatskom kalendaru.⁶⁷⁴

54.3. Ubistva

Dana 26. jula 1993. godine u prostoriju u kojoj su boravili zatočenici došli su Slavko Šakić, Željko Pavić, Kristijan Pocrnja i vojnik zvani Tiki te su pretukli ostale zatočenike. Iste večeri Šakić je izdvojio četiri-pet zatočenika, među kojima i Selmira Šehića, kojeg je prvo saslušavao o porodičnim stvarima kao i druge, pa ga je bjesomučno tukao, a zatim tako pretučenog izdvojio i odveo u nepoznatom pravcu. Svjedok Sihanuk Karabeg na osnovu ponašanja je zaključio da Šakić odranije poznaje Šehića, jer je jedino njega oslovljavao punim imenom i prezimenom, ali na način koji je ukazivao na to da ove osobe odranije imaju neki nerazjašnjen odnos. Ešref Ćatić naveo je da je Željko Pavić iz Karadža, koji je čuvao zatočenike, nakon odvođenja Šehića iz prostorije rekao: “Znam da će Selmira ubiti, ali ja to ne mogu spriječiti”, dok se Mustafa Čolak sjeća da je vojnik koji je tada odveo Šehića, obraćajući se svima u prostoriji rekao: “Ako vas ko bude nekada pitao, recite da je bio glavni u ‘Garavim’ i ovo je posljednji put da ste vidjeli Selmira.”

Šakić je Šehiću gumenom špagom svezao ruke te ga je izveo iz podruma, dok je drugom zatočeniku, Edhemu Ćehaji, rekao da krene za njima. Po izlasku iz prostorije Edhem Ćehaja je od drugih vojnika dobio naredbu da ide baciti smeće i tada je posmatrao događaj iz jednog hodnika odvojenog staklom, pa je jasno mogao vidjeti kako je Šakić odveo Šehića među neku grupu vojnika, gdje su ga počeli tući svime što su imali pri ruci. Nakon toga Šakić je Šehića “ubacio” u neko vozilo crvenkaste boje, a on sjeo na mjesto vozača. Ovo je potvrdila i svjedokinja Soraja Kovač, koja je s prozora na spratu motela jasno vidjela da vojnici u automobil Yugo stavljaju Selmira Šehića, kojeg je poznavala odranije, nakon čega Šehić nikad nije vraćen u motel. Svjedok Smail Ljubunčić izjavio je da su dan nakon odvođenja Šehića pripadnici HVO-a njemu i još dvojici mladića naredili da operu auto, koji je bio pun krvi, što je potvrdio i Muhamed Ćehaja, jer su njemu i rođaku Abdulahu bojovnici naredili da očiste vozilo, u kojem se na zadnjem sjedištu nalazila lokva krvi.

Krajem augusta 1993. tijelo Selmira Šehića pronađeno je na lokalitetu ispod Kandijskog mosta.⁶⁷⁵

674 *Ibid.*, str. 14.

675 *Ibid.*, str. 17.

54.4. Prisilni rad i živi štit

Veći broj zatočenih muškaraca odvođen je da kopa rovove, tranšeje, na prvim linijama odbrane, tako da su često korišteni i kao živi štit. Osim toga, odvođeni su i da obavljaju asanaciju terena i kopaju grobna mjesta za stradale pripadnike HVO-a.

Zatočenik Adis Hakanović izjavio je da su muškarci iz podrumske prostorije u kojoj se on nalazio odvođeni da kopaju tranšeje i rovove, a povremeno i da čiste sobe motela u kojima su boravili bojovnici. On je 21. jula 1993. godine kopajući rovove na prvoj liniji borbe ranjen u desni skočni zglob. Sjeća se i da ga je neko od zatočenika, koji je radio s njim, izvukao iz rova, te je tražena pomoć od bojovnika koji su ih čuvali. Nakon toga svjedoka Hakanovića odvođe do stepenica motela "Akvarijum", gdje mu je naređeno da čeka, kad ga je pripadnik HVO-a, izvjesni Vučak, pitao: "Ko te rani, balijo!", pa ga je "bacio" sa stepenica, te mu je skočio na prsa i bajonetom "zaparao ispod vrata, od uha do uha".⁶⁷⁶

54.5. Razmjena

Svi zatočeniци 28. jula 1993. godine su razmijenjeni.⁶⁷⁷

54.6. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 29. septembra 2008. godine Slavko Šakić proglašen je krivim što je: tokom ratnog stanja u BiH, od 17. do 28. jula 1993. u vrijeme oružanog sukoba između jedinica HVO-a i pripadnika ARBiH na području opštine Bugojno, kao pripadnik Jedinice HVO-a za posebne namjene pod nazivom "Garavi", postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, i to odredbi člana 3. stav 1. tačka a) i c) i člana 33. stava 3), Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949, te odredbi člana 51. stav 1, 2. i 3, tako što je učestvovao u ubistvu i učestvovao i pomagao u pripremanju i učinjenju krivičnih djela nečovječno postupajući prema zatočenicima muslimanske nacionalnosti učestvujući u njihovom neosnovanom lišenju slobode, zatočenju u motelu "Akvarijum" i držanju u nehumanim uslovima te mučenju u više navrata i primoravanju na obavljanje prisilnih radova, pa je tako: sredinom jula 1993. u naselju Vrbanja, zajedno s drugim pripadnicima jedinice "Garavi", učestvovao u lišenju slobode civila Muslimana sa šire regije Bugojna, koje su zatvorili u podrumske prostorije motela "Akvarijum", pa su tako zatvoreni: Abdulah Bevrnja, Zlata Čehaja s maloljetnim sinom, Husein Mlaćo, Bahrudin Šeremet, Adis Hakanović, Sihanuk Karabeg, Hidajeta Imširpašić, maloljetni Edhem Čehaja, Muhamed Čehaja, Sulejman Basara, Mehmed Tanković, Selmir Šehić, Šerifa Ćatić, Idriz Ćatić, Mustafa Karagić, Suljo Karagić, Vasva Karagić, Mihra Huskić, Sutka Karabeg s maloljetnim sinom Dinom (1991), Abdulah Karabeg i drugi, koje je prilikom hapšenja pretresao i nasilno im oduzimao novac i zlatni nakit; od 17. do 28. jula 1993. u podrumu i drugim prostorijama motela "Akvarijum", u više navrata zajedno s drugim pripadnicima jedinice "Garavi", učestvovao u mučenju zatočenih civila,

⁶⁷⁶ *Ibid.*, str. 17–18.

⁶⁷⁷ *Ibid.*, str. 15.

nanoseći im brojne tjelesne povrede drvenom palicom, vojničkim čizmama, a ponekad i automatskom puškom, pa je tako mučio Vahida Karagića, Ismeta Huskića, Sulju Karagića, Ešrefa Čatića, Abdulaha Karabega, Huseina Karabega, Mehmeda Tankovića, Edhema Čehaju, Muhameda Čehaju, Kemala Morića, Smaila Ljubunčića, Esada Karamustafića i druge, a posebno je mučio zatočene starce Hidajeta Imsirpašića i Sulejmana Basaru, kojem je nakon nanesenih brojnih udaraca urezao krst na dlanovima ruku; 26. ili 27. jula 1993. u ovom istom podrumu, zajedno s drugim pripadnicima HVO-a, tukao i zlostavljao Mehmeda Tankovića, Abdulaha Karabega i Selmira Šehića, pa istog dana, nakon što ih je pretukao, špagom vezao ruke Selmiru Šehiću i nožem ga sjekao po glavi govoreći ostalim zatočenicima da ga vodi na klanje, a zatim Selmira Šehića odveo iz prostorija motela, nakon čega se Selmiru Šehiću gubi svaki trag, sve dok nije početkom augusta 1993. pronađen mrtav ispod Kandijskog mosta u naselju Vrbanja, sa mnogostrukim smrtnim posljedicama nanesenim oštricom noža i vatrenim oružjem; u istom periodu iz podruma motela "Akvarijum" u više je navrata vodio zatočene civile Muslimane na prisilne radove kopanja zemunice i tranšeja na prvim borbenim linijama, pri čemu je 21. jula 1993. Adis Hakanović, dok je s ostalim zatočenicima kopao tranšeje, od unakrsne vatre ranjen metkom u skočni zglob desne noge, nakon čega je vraćen i zatvoren u podrum motela; dakle, za vrijeme rata u BiH, a u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava, i to odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. augusta 1949, počinio kao saizvršilac ubistvo te počinio i pomagao u činjenju nezakonitog zatvaranja, nečovječnog postupanja, mučenja i primoravanja na prisilni rad, čime je Slavko Šakić počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka a), c), e) i f) KZ BiH, a u vezi s članom 180. stav 1, te sve u vezi s članom 29. KZ BiH, te ga je Sud, uz primjenu odredbi iz člana 231. stav 3. Zakona o krivičnom postupku BiH te članova 39, 42. i 48. KZ BiH, osudio na osam godina i šest mjeseci zatvora.⁶⁷⁸

55. Salon namještaja "Slavonija DI" (juli – august 1993)

55.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 307. motorizovane brigade ARBiH, uključujući i pripadnike Vojne policije ove brigade.⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ Sud BiH, Predmet *Slavko Šakić* (X-KR-05/41-1), Prvostepena presuda od 29. septembra 2008. godine.

⁶⁷⁹ MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 520, pasus 1613.

55.2. Zatočavanje

Od 24. jula do 23. augusta 1993. godine salon namještaja "Slavonija D1" korišten je za zatočavanje od 50 do 200 osoba, među kojima je bio određeni broj civila hrvatske i srpske nacionalnosti, ali su većinu zatočenika činili pripadnici HVO-a.⁶⁸⁰

Dana 24. jula 1993. pripadnici ARBiH su pred hotelom "Kalin" zarobili nekoliko stotina vojnika HVO-a, među kojima je bio i Mladen Havranek, nakon čega su ih zatočili u salon namještaja "Slavonija D1".⁶⁸¹ Stipica Zelić bio je zapovjednik Vojne policije HVO-a te je u tom svojstvu dogovarao predaju vojnika HVO-a koji su bili u hotelu "Kalin". Zarobljen je zajedno s ostalim vojnicima.⁶⁸²

Viktor Maros u salonu je proveo četiri do pet dana. U ovom objektu bili su zatočeni i Ilija Dujmović, Nikica Marković, Rade Marjanović, Damir Kolovrat, Damir Grgić, Vlatko Brnas, Ilija Udovičić, Zrinko Alvir, Zoran Pocrnja, Mirko Tomljenović, Tomislav Turalija, Božo Križanac, Ozren Gvozdenović, Željko Miloš, Marko Gunjača, Drago Žulj, Ivica Klarić, Frano Vejić i Miroslav Marijanović.⁶⁸³

Željko Miloš rekao je da su zarobljeni pripadnici HVO- stavljeni na spisak i da im je oduzeto sve što su imali kod sebe.⁶⁸⁴

Podrum salona namještaja bio je 15 metara dug i 20 širok, bez rasvjete. Pod je bio djelimično poplavljen, prekriven vodom do 10 ili 20 centimetara visine. Kanalizacione cijevi bile su popucale te je nečista voda zaudarala na fekalije. Zarobljenici su koristili drvene palete i stari namještaj kako bi se održali na suhom i mogli leći. Imali su ograničen pristup WC-ima koji su, kako je izjavio jedan svjedok, stalno bili zapušeni i neupotrebljivi. Prvih dana nisu dobivali hranu. Nakon toga obroci su bili toliko oskudni da su zarobljenici patili od neishranjenosti. Neki stražari dozvolili bi s vremena na vrijeme civilima da zarobljenicima donose hranu, ali je bilo i onih koji to nisu dopuštali.⁶⁸⁵

Praktično svake noći stražari bi prozvali jednog ili više zarobljenika i naložili im da se popnu na gornji sprat salona. Na spratu su ih tukli raznim drvenim predmetima, pendrecima i željeznim šipkama. Ponekad bi ih prisilili da stave kesu na glavu kako ne bi prepoznali svoje napadače.

Zrinko Alvir, Franc Kosak, Mijo Marijanović, Dragan Brečić i Mladen Havranek jedan za drugim su bili prozvani i podvrgnuti teškom tjelesnom zlostavljanju u noći 5. septembra 1993. Zrinko Alvir bio je prisiljen da raširenih nogu i ruku legne na stomak. Vojnici su ga

680 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 150–151, pasus 299–401; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 514, pasus 1596.

681 *Ibid.*, str. 522, pasus 1620.

682 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 75–76, pasus 133.

683 *Ibid.*, str. 151, pasus 400.

684 *Ibid.*, str. 151, pasus 402.

685 *Ibid.*, str. 514–515, pasus 1596–1597; Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 151, pasus 401.

potom počeli udarati i, dok su ga istovremeno ispitivali o organizacionoj strukturi HVO-a, gazili su mu po prstima. Sjeća se kako su ga četrdesetak minuta tukli željeznim cijevima. Stražnji dio tijela mu je bio pun krvnih podljeva, a dva su mu rebra bila polomljena, zbog čega su ga morali odvesti u bolnicu. U noći sa 9. na 10. august 1993. zatočenik ZC je udaran pendrecima i pesnicama.⁶⁸⁶

Prema izjavama svjedoka, Drago Žulj, Mladen Barnjak, Dragan Brečić, Franc Kosak, Stipo Zelić, Josip Čubela, Miljenko Bagarić, Zrinko Arazina, osoba zvana Dadić, Milenko Behara, Mario Miloš, Tomislav Knežević, Jozo Andžić, Mladen Havranek, Miroslav Marijanović, Perica Jarčević, Niko Džaja i Marijan Glišić također su bili žrtve čestog tjelesnog zlostavljanja.⁶⁸⁷ Prema naredbi Senada Dautovića, Stipica Zelić je pretučen pa vraćen u salon namještaja samo u gaćicama, bez svijesti, zbog čega su mu drugi zarobljenici vadili jezik da se ne uguši.⁶⁸⁸

Prema izjavi Josipa Čubele, jednom prilikom organizovano je i fiktivno strijeljanje zarobljenika, koji su postrojeni, a stražari, među kojima i Nijaz Bevrnja, pripadnik SJB Bugojno, iz pušaka usmjerenih u njihovom pravcu okidali su na prazno.⁶⁸⁹

Zarobljenici su odvođeni u Dom zdravlja – bolnicu koja se nalazila preko puta SJB Bugojno, gdje su bili primorani da daju krv.⁶⁹⁰ Marko Gunjača, pripadnik 2. bojne HVO-a, opisao je da se to vršilo tako što su pripadnici ARBiH dolazili u podrum salona i prozivali nasumice trojicu ili tražili određenu krvnu grupu, na primjer A, i onda ih odvodili i kasnije vraćali.⁶⁹¹

55.3. Prisilni rad

Pojedini zarobljenici, među kojima su bili Drago Žulj, Zdravko Jurišić, svjedok D i Vinko Zrno, odvođeni su u naselja Vrbanja i Crniče da kopaju grobna mjesta i ukopavaju stradale pripadnike ARBiH i civile muslimanske nacionalnosti.⁶⁹²

Tomislav Mikulić početkom augusta 1993. godine, zajedno s još nekoliko zarobljenika, odveden je u Crniče i Vrbanju. Dok su kopali, stražari su ih udarali pendrecima po glavi, leđima, ramenima i bubrežima te na njih bacali kamenje, a kad bi se umorili od batiranja, stražari bi im naredili da se međusobno udaraju. Ponekad su se stražari nabacivali kamenjem u pravcu zarobljenika. Nakon što je dobio pogodak kamenom u glavu, Tomislav

686 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 515–516, pasus 1599–1602.

687 *Ibid.*, str. 517, pasus 1604.

688 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 75–76, pasus 133–137, str. 151–152, pasus 403–404.

689 *Ibid.*, str. 153, pasus 408, str. 28–29.

690 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 151, pasus 401, str. 153, pasus 411; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 514–515, pasus 1596–1597.

691 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 154, pasus 413.

692 *Ibid.*, str. 31, pasus 280, str. 155–156, pasus 417–419.

Mikulić je pao na koljena i zaplakao. Jedan stražar pograbio je lopatu kako bi ga ponovno udario, ali se jedan zarobljenik isprijedio između njih dvojice kako bi ga osujetio, izazvavši time nove batine koje su se osule na tog zarobljenika. Zarobljenike su zatim vratili u salon namještaja.⁶⁹³

55.4. Smrt kao posljedica premlaćivanja

U noći 5. augusta 1993. godine stražari su, nakon što su pretukli četiri zarobljenika, pozvali na sprat Mladena Havraneka. Od posljedica premlaćivanja Havranek više nije bio sposoban da hoda, tako da su ga drugi zarobljenici odveli u podrum. Ubrzo je izgubio svijest, a drugi su pozvali stražare, koji su pozvali ambulanta kola kojima je prebačen u bolnicu. Prema saznanjima Mije Marjanovića, Havranek je preminuo na putu do bolnice, dok je Zoran Gvozden izjavio da je Havranek bio mrtav prije nego što je stigao prevoz za bolnicu. Kao uzrok smrti, u potvrdi o smrti, navodi se da je Mladen Havranek preminuo 5. augusta 1993. od posljedica kontuzija u predjelu glave i prsnog koša. Dana 6. augusta 1993. svjedok ZE, bivši advokat i prijatelj roditelja Mladena Havraneka, saznao je da je Mladen Havranek podlegao batinama i na sebe je preuzeo da pregleda njegov leš prije sahrane. Pregledom je zaključio da je Havranek preminuo od posljedica frakture sljepo-očnice.⁶⁹⁴

55.5. Premještanja

Zarobljenici su premješteni u logor na stadionu NK Iskra.⁶⁹⁵ Određeni broj njih premješten je i u Osnovnu školu "Vojin Paleksić".⁶⁹⁶

55.6. Procesuiranje ratnih zločina

Žalbeno vijeće MKSJ oslobodilo je Envera Hadžihasanovića, komandanta 3. korpusa AR-BiH, optužbe da nije preduzeo nužne i razumne mjere da kazni odgovorne za ubistvo zarobljenika Mladena Havraneka i za okrutno postupanje prema šestorici zarobljenika u salonu namještaja "Slavonija DI". [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

Sud BiH osudio je Enesa Handžića, pomoćnika komandanta 307. brigade ARBiH zaduženog za bezbjednost, između drugih djela, i zato što je propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi i kazni vojne policajce za mučenje zatočenika i ubistvo zarobljenika Mladena Havraneka u salonu namještaja "Slavonija DI", provede istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

Sud BiH osudio je Senada Dautovića, načelnika SJB Bugolno i člana Ratnog predsjedništva opštine Bugojno, između drugih djela, i zato što je u salonu namještaja "Slavonija DI"

693 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 516–517, pasus 1603.

694 *Ibid.*, str. 521–522, pasus 1616, 1618.

695 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Zorana Gvozdena od 27. februara 2004. godine, T. 3671-3672; svjedočenje Mije Marijanovića od 12. februara 2004. godine, T. 2761.

696 *Ibid.*, svjedočenje Zdravka Žulja od 27. februara 2004. godine, T. 3623; svjedočenje Tomislava Nikolića od 17. marta 2004. godine, T. 4509-4510.

naredio premlaćivanje Stipice Zelića samo zato što je hrvatske nacionalnosti. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 107]

56. Marksistički centar – Kloster časnih sestara (juli – august 1993)

56.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 307. motorizovane brigade ARBiH.⁶⁹⁷

56.2. Zatočavanje

Od 25. jula do polovine augusta 1993. godine Marksistički centar – Kloster časnih sestara korišten je za zatočavanje oko 70 pripadnika 1. bojne HVO-a, ali i civila hrvatske nacionalnosti, među kojima je bilo i nekoliko maloljetnika starih između 14 i 18 godina.⁶⁹⁸

Jedan broj zarobljenih pripadnika HVO-a u ovaj je objekt prebačen iz privatne kuće u naselju Donjići. Ivica Đikić je s drugim zarobljenicima, iz Donjića, kamionom, koji je bio prekriven ceradom, prebačen u Marksistički centar.⁶⁹⁹ Prebačen je i Stipica Đapić, koji je prethodno bio zatočen u garaži u naselju Karadže.⁷⁰⁰

Prostorije Marksističkog centra bile su neuslovne za zatvaranje tolikog broja ljudi. U učionici je boravilo oko 30 zarobljenika. Nuždu su obavljali u učinoci, u jednu kantu koju su istresali. Spavali su na kartonima i na uglju. Prostorija je imala vrlo malo svjetlosti od prozora na kojima su bile rešetke, bila je vlažna i neuslovna, a pod je bio od zemlje. Na raspolaganju im je bilo samo nekoliko dasaka, bez madraca i pokrivača.⁷⁰¹ Najprije su bili smješteni u učionicama Centra, a potom prebačeni u podrum.⁷⁰²

Zarobljenici su bili podvrgnuti fizičkom zlostavljanju. U noći sa 26. na 27. juli 1993. pretučeni su Ivan Keškić, Vlatko Kapetanović i Mario Glišić, koje su pripadnici Vojne policije, među kojima su bili Alija Osmić i Osman Šego, udarali rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela.⁷⁰³

697 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 527, pasus 1635.

698 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145, pasus 370; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 524, pasus 1627.

699 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 29, pasus 96. 700 *Ibid.*, str. 29, pasus 96.

701 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145–146, pasus 374–375; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 524–525, pasus 1628; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 29, pasus 96.

702 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145, pasus 370.

703 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145–146, pasus 374–375; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6–7; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 33–36, pasus 109–110, 119–123, 124–127; Sud BiH, Predmet *Osman Šego* (S1 1 K 003029 11 Kri), Prvostepena presuda od 8. juna 2011. godine, str. 2.

56.3. Prisilni rad

Mario Franjić, Milenko Kasalo, Ivan Keškić, Dragan Kasalo, Ivan Kapetanović i Josip Lukić su u Bugojnu i okolini, naročito naseljima Vrbanja i Čipuljić, kupili leševe poginulih pripadnika i HVO-a i ARBiH i lešine životinja da ih ukopavaju.⁷⁰⁴

Osman Šego je zarobljenike obezbjeđivao automatskom puškom.⁷⁰⁵

56.4. Ubistvo i smrt kao posljedica premlaćivanja

Pripadnici Vojne policije, među kojima je bio i Osman Šego, ubacili su pretučenog zarobljenika Vlatka Kapetanovića u prtljažnik automobila i odveli u blizinu naselja Guvna, nedaleko od Bugojna. Pošto su Kapetanovića s rukama vezanim na leđima izvadili iz gepeka i sproveli do šumarka u neposrednoj blizini parkiranog vozila, a nakon što je jedan od pripadnika brigade naredio da pucaju u Kapetanovića, Šego je uperio svoju automatsku pušku u njega, a potom mu iz neposredne blizine pucao u leđa. Kapetanović je pao na tlo, a zatim je još jedan pripadnik Vojne policije, dok je Kapetanović ležeći na zemlji davao znake života, iz automatske puške ispalio metke u njega i na taj su ga način lišili života.⁷⁰⁶

Mario Franjić, Dragan Kasalo i Ivan Keškić izjavili su i da je u jednoj od grupa zarobljenika vođenih na prisilni rad odveden iz Centra i Mario Zrno, za kojeg su čuli da je podlegao ranama zadobivenim premlaćivanjem dok je kopao grobnice na groblju u Crniču kod Vrbanje. Izjave svjedoka o tačnom vremenu smrti Marija Zrne nisu sasvim podudarne. Vinko Zrno naveo je da je njegov rođak, prema tome što su rekli zatočenci koji su bili u istom kamionu, preminuo za vrijeme vožnje ubrzo nakon što je kamion krenuo. Za razliku od toga, Ivo Mršo izjavio je da su nakon prisilnog rada Marija Zrnu vratili u Marksistički centar i da je tada još bio živ, ali da je bio sav okrvavljen, da nije mogao stajati i da je izgledao krajnje zastrašeno. Mršo je dalje pojasnio da su mu zatočenci koje su vratili u samostan zajedno s Mariom Zrnom ispričali da su ih odveli u selo Vrpeć ili Crniče na rad na sahranjivanju te da su ih ondje vojnici i mještani udarali lopatama i nabacivali se na njih kamenjem.⁷⁰⁷ Nije, međutim, utvrđeno da su u ubistvu i maltretiranju Marija Zrne učestvovali pripadnici 307. motorizovane brigade ARBiH.⁷⁰⁸

704 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 146, pasus 377.

705 Sud BiH, Predmet *Osman Šego* (S1 1 K 003029 11 Kri), Prvostepena presuda od 8. juna 2011. godine, str. 3.

706 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145–146, pasus 374–375; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6–7; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 33, pasus 109–112; Sud BiH, Predmet *Osman Šego* (S1 1 K 003029 11 Kri), Prvostepena presuda od 8. juna 2011. godine, str. 2.

707 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 146, pasus 378; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6–7; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 525–526, pasus 1630–1632.

708 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 530, pasus 1642.

56.5. Premještanja

Zarobljenici su 15. augusta 1993. godine premješteni u logor na stadionu NK Iskra.⁷⁰⁹

56.6. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH osudio je Enesa Handžića, pomoćnika načelnika 307. brigade ARBiH zaduženog za bezbjednost, između ostalih djela, i zato što je, znajući da zatočenike u Marksističkom centru muče i da je Vlatko Kapetanović ubijen, odobrio da vojni policajci izvedu grupu zatočenika, među kojima i Marija Zrnu, da skupljaju leševe, kopaju grobna mjesta i ukopavaju leševe i da je Zrno od povreda nanesenih udarcima raznim predmetima istog dana preminuo, propustio da spriječi, provede odgovarajuću istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

Sud BiH osudio je Aliju Osmića, pripadnika čete Vojne policije OG "Zapad" ARBiH, zato što je s drugima fizički zlostavljao zatočenike u Marksističkom centru, među kojima i Vlatka Kapetanovića, Ivicu Keškića i Marija Glišića, a potom su Kapetanovića ubacili u gepek parkiranog vozila Mercedes i odvezli u blizinu naselja Guvna. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 111]

Sud BiH osudio je Osmana Šegu, pripadnika Vojne policije 307. brigade ARBiH, zato što je, između drugih djela, u Marksističkom centru učestvovao i pomogao u pripremanju ubistva, mučenja i primoravanju zatočenika na prisilni rad. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 112]

57. Gimnazija (juli – oktobar 1993)

57.1. Uprava

Od 19. jula do 8. oktobra 1993. godine u prostorijama Gimnazije bila je smještena Policijska stanica Centar SJB Bugojno. Objekt je bio pod kontrolom SJB Bugojno i Vojne policije 307. motorizovane brigade ARBiH.⁷¹⁰

57.2. Zatočavanje

Od 19. jula do 8. oktobra 1993. godine zgrada Gimnazije korištena je za zatočavanje više od stotinu osoba, pripadnika HVO-a i civilne policije Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZHB) koji su položili oružje, ali i civila hrvatske nacionalnosti, među kojima su bile i najmanje dvije žene.⁷¹¹

Zatočenici su smješteni u tri podrumske prostorije. Unutra nije bilo svjetlosti, a visina stropa bila je do 180 centimetara, te se neki zatočenici, među kojima i Berislav Džalta,

⁷⁰⁹ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 145, pasus 372.

⁷¹⁰ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Krž 3), Drugostepena presuda od 12. oktobra 2012. godine, str. 79–81, pasus 149–151; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 534, pasus 1656.

⁷¹¹ MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 534, pasus 1657.

nisu mogli uspraviti. Nuždu su obavljali u jednu kantu, a odlazak u WC zavisio je od dobre volje stražara. Svjedok Dragan Kasalo rekao je da u prostorijama u kojima su bili zatvoreni nisu imali dovoljno zraka ni svjetlosti te da su izlazili iz svoje prostorije na obrok dva puta dnevno. Svjedok B naveo je da od petka 23. jula 1993, kad je zatvoren u Gimnaziju, pa do nedjelje poslije podne nije ništa dobio da jede, a na 39 zatvorenika dobivali su po četiri litra vode, koju su oni davali pretučenicima i dijabetičarima.⁷¹²

U svakoj od tri prostorije, dimenzija od tri sa tri metra pa do najviše tri sa osam metara, bilo je zatvoreno od 35 do 50 zatočenika, tako da se nisu mogli ispružiti i leći, nego su morali spavati sjedeći, skvrčenih nogu. Boravili su u tami, jer prostorije nisu imale ni prozore ni bilo kakav drugi izvor svjetlosti. Ljeti su bile visoketemperature, a nije postojala nikakva ventilacija. Dobivali su vrlo malo vode za pranje i nisu imali pristup WC-u. Jedan je svjedok prostorije opisao kao vrlo prljave.

U početku su zatočenici svakog dana dobivali nekoliko vekni hljeba koje su dijeljene na njih četrdesetak. Mijo Marijanović izjavio je da nekoliko dana nije dobio ništa od hrane. Prema izjavama svjedoka ZC i Zorana Gvozdena, nakon nekoliko dana ishrana se donekle poboljšala utoliko što je zatočenicima, osim hljeba, davan i drugi "obrok" koji se sastojao od čorbe u kojoj je bilo nešto buranije. Za razliku od njih, svjedok Vinko Zrno, koji je u Gimnaziju doveden 23. jula 1993, rekao je da je hrana dijeljena samo jednom na dan i samo onima koji su se usuđivali izaći iz prostorije u kojoj su boravili. On tri dana nije htio da izađe jer se bojao batina. Nakon ta tri dana izašao je i uspio pojesti komad hljeba i nešto tjestenine.⁷¹³

Zatočenici su bili izloženi fizičkom nasilju. Svjedok ZH rekao je da su ga vojnici ARBiH 23. jula 1993. – istog dana kad je uhapšen – odveli u Gimnaziju. Kad su ga uveli u predvorje Gimnazije, vojnici ARBiH, poredani s dvije strane predvorja i s puškama u rukama, počeli su ga udarati kundacima. Nakon jednog udarca nogom u stomak srušio se na zemlju i tada su ga zasuli udarcima nogama u desni bubreg. Nakon toga je izgubio svijest. Svjedok ZC precizira da je nekoliko dana nakon tog premlaćivanja mokrio krv. Stražari su često ulazili kod zatočenika, prozvali jedno ili dva imena, i te ljude odveli na sprat, u jednu od prostorija ili u fiskulturnu salu, i ondje ih tukli. Tako je svjedok Mijo Marijanović od kraja jula do početka augusta 1993. dva puta bio odveden na premlaćivanje u nastavničku zbornicu. Prilikom premlaćivanja vojnici ARBiH služili su se pesnicama te drvenim i gumenim palicama. On je na taj način bio izudaran po prsima, leđima i stomaku. Svjedok Zoran Gvozden opisao je kako je za vrijeme svog zatočenja bio odvezen u Ratnu bolnicu u Bugojnu i primoran dati krv jer je imao istu krvnu grupu kao i jedan ranjeni vojni policajac ARBiH.⁷¹⁴

712 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Krž 3), Drugostepena presuda od 12. oktobra 2012. godine, str. 81, pasus 153.

713 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 534–536, pasus 1658–1661.

714 *Ibid.*, str. 536, pasus 1661–1663.

Više svjedoka izjavilo je da su se čuli jauci zarobljenika koje su tukli i da su se na tijelima zatočenika koji su se vraćali sa sprata vidjeli tragovi zlostavljanja. Prema izjavama svjedoka, najviše su zlostavljani Frano Jezidžić, Vinko Ivković, Mario Subašić i Gordana Raić. Vinko Zrno rekao je da su jednom prilikom Marija Subašića tako silovito gurnuli niz stepenice da se ovaj srušio na zemlju. Vidio je kako je Mariju Subašiću ispalo oko iz duplje i da mu je lice bilo sve u krvi. Svjedok ZH rekao je da su ga 17. septembra 1993, nakon što su ga odveli u fiskulturnu salu, vojnici ARBiH kablovima izudarali po prsima, leđima i bubrezima, a premlaćivanje je trajalo od 10 do 15 minuta. Tada je primijetio da su pod i zidovi fiskulturne sale poprskani krvlju. On je rekao da su posljedice tog fizičkog zlostavljanja bile jedna polomljena ključna kost, 60-postotno oštećenje desnog bubrega i dvije hernije na stomaku zbog kojih se morao podvrgnuti hirurškim zahvatima.⁷¹⁵

57.3. Premještanje

Zatočenici su držani u Gimnaziji sve do polovine oktobra 1993. godine, kad je ispražnjena i vraćena za potrebe nastave, kako se navodi u dopisu upućenom Sekretarijatu za društvene djelatnosti – Odsjek školstvo Opštine od 14. oktobra 1993, koji je potpisao Senad Dautović u svojstvu načelnika SJB. Svjedok Dragan Nevjestić izjavio je da su svi iz Gimnazije prabačeni na stadion Iskre u oktobru. Rade Marjanović proveo je oko 70 dana u Gimnaziji. Slaven Brajković premješten je na stadion nakon dva mjeseca zatočenja. Svjedok B premješten je na stadion 1. oktobra 1993. godine.⁷¹⁶

57.4. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda BiH Senad Dautović, načelnik SJB Bugojno, proglašen je krivim, između drugih djela, i zato što je, znajući da zarobljenike prilikom privođenja u Gimnaziju muče, nepreduzimanjem mjera koje bi spriječile mogućnost mučenja znatno doprinio mučenju Gordana Raića. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 107]

58. Zgrada Opštine (juli 1993)

58.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imao je 4. bataljon 307. motorizovane brigade ARBiH.⁷¹⁷

58.2. Zatočavanje

U drugoj polovini jula 1993. godine zgrada Opštine korištena je za zatočavanje oko 50 pripadnika HVO-a, među kojima je bio i Viktor Maros, a postoje indicije da je u objektu bilo zatočeno i nekoliko civila, Hrvata.⁷¹⁸

⁷¹⁵ *Ibid.*, str. 537, pasus 1665–1666.

⁷¹⁶ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Krž 3), Drugostepena presuda od 12. oktobra 2012. godine, str. 81, pasus 154.

⁷¹⁷ Sud BiH, Predmet *Dževad Mlaćo* (KT-RZ-162/05), izjava Besima Učambarlića od 5. novembra 2009. godine, str. 4.

⁷¹⁸ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 149, pasus 395.

Viktor Maros zarobljen je 17. jula 1993, nakon čega je dva ili tri dana bio zatočen u Katoličkom srednjoškolskom centru, odakle je odveden u Opštinu Bugojno.⁷¹⁹

Viktor Maros izjavio je da ga je za vrijeme boravka u Opštini jednom saslušala “osoba u civilu”, te da ih je na spratu Opštine bilo zatvoreno oko 50. Najprije su bili zatvoreni u Kristalnoj sali za prijeme, odakle su prebačeni na sprat i smješteni po kancelarijama. Svjedok Zoran Pocrnja izjavio je da je, pri odvođenju prema školi “Vojin Paleksić”, iz kamiona u kojem se nalazio vidio da su se zaustavili ispred Opštine, gdje je ušlo nekoliko civila iz naselja preko puta opštinske zgrade. Svjedok Janko Ljubos, svećenik, također je izjavio da se sjeća da je u Opštini bilo zatvorenih Hrvata.⁷²⁰

58.3. Premještanja

Svi zatočnici nakon nekoliko dana su prebačeni u druge zatočeničke objekte formirane na području opštine Bugojno.⁷²¹

58.4. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 12. oktobra 2012. godine Senad Dautović oslobođen je krivične odgovornosti da je odobrio i usaglasio se sa zatvaranjima osoba u prostorijama Opštine Bugojno, iako je znao da nema osnova za njihovo zatvaranje ili da je osnov prestao, svojim znanjem i odobrenjem i saglasnošću da se ove osobe zatvaraju u prostorije Opštine Bugojno i svojim nečinjenjem, odnosno nepreduzimanjem mjera koje bi spriječile mogućnost nezakonitog zatvaranja, i propuštajući da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi nezakonito zatvaranje ovih osoba u zgradi Opštine Bugojno, znatno doprinisio nezakonitom zatvaranju ovih osoba.⁷²²

59. Kulturno-sportski centar (juli – august 1993)

59.1. Uprava

U objektu je bila smještena Vojna policija 307. motorizovane brigade ARBiH. Kancelarija Enesa Handžića, pomoćnika komandanta 307. brigade za bezbjednost, nalazila se na srednjem spratu KSC-a.⁷²³

59.2. Zatočavanje

Od 24. jula do početka augusta 1993. godine KSC je korišten za zatočavanje oko 100 hrvatskih civila – žena, djece i starijih osoba.⁷²⁴ Bilo je zatočeno i nekoliko pripadnika HVO-a.⁷²⁵

719 *Ibid.*, str. 149, pasus 396.

720 *Ibid.*, str. 150, pasus 396.

721 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Presuda Apelacionog vijeća, str. 149.

722 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine.

723 *Ibid.*, str. 157, pasus 428, str. 158, pasus 430.

724 *Ibid.*, str. 156, pasus 422.

725 *Ibid.*, str. 157, pasus 425–426.

Živko Ljuban, pripadnik HVO-ove brigade “Eugen Kvaternik”, naveo je da je u hotelu “Kalin” u momentu predaje pripadnika HVO-a Armiji RBiH bilo 50 do 60 pripadnika HVO-a i oko 150 civila. Pripadnici HVO-a, uključujući i njega, po predaji su odvedeni u salon namještaja, a civili su ostali u hotelu. Svjedokinja Slava Gvozden potvrdila je da je najprije bila u hotelu “Kalin”, gdje se s majkom i ocem nalazila do predaje pripadnika HVO-a, nakon čega su sprovedeni u KSC.

Pero Barišić naveo je da su ga sukobi zatekli u kući, a nakon toga je s ostalim mještanima hrvatske nacionalnosti iz naselja Gaj odveden u hotel “Kalin”, nakon čega je po predaji HVO-a odveden s ostalim civilnim stanovništvom u KSC. Svjedok vjeruje da su tu dovedeni da se zaštite, jer je još vojske bilo na ulicama i nije bilo sigurno.⁷²⁶ Dražen Vučak, pripadnik 1. bojne HVO-a, izjavio je da je najprije odveden s civilima u KSC jer je bio u civilu.⁷²⁷ Jozo Tomas bio je pripadnik HVO-a, ali je uhapšen u svojoj kući zajedno s majkom, nakon čega su odvedeni u KSC. Naveo je da je po njihovom dolasku u KSC bilo malo ljudi, ali da ih je svakim danom pristizalo sve više. Tu je proveo nekoliko dana. Naveo je da su uslovi u KSC-u bili vrlo loši. Svjedoci Vinko Pavić i Damir Grgić potvrdili su da su uhapšeni u svojoj kući zajedno s Ivicom Penavom i da su odvedeni u KSC, gdje su bili zatočeni nekoliko dana.⁷²⁸

U objektu su bili zatočeni i ranjeni pripadnici 52. domobranske pukovnije – 4. brigade HVO-a “Stjepan Radić” Milenko Begić i Zdravko Kezić, koji su ispitivani o borbenoj liniji HVO-a, pripadnosti HVO-u i naoružanju koje posjeduje HVO, a nakon završenih ispitivanja i vraćanja u prostorije u kojima su držani, vojni policajci u više su ih navrata zlostavljali udarajući ih rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela.⁷²⁹

U drugoj polovini jula 1993. iz Marksističkog centra je u KSC doveden Ivica Keškić, nakon čega je odveden u kancelariju Enesa Handžića, a potom ga je jedan vojni policajac pretukao u Handžićevom prisustvu.⁷³⁰

59.3. Premještanja i oslobađanja

Prema izjavi Slave Gvozden, u KSC-u su prenoćili, nakon čega su pušteni kući.⁷³¹ Pero Barišić zadržan je dva ili tri dana, a žene su puštene ranije.⁷³² Pripadnik HVO-a Dražen Vučak u KSC-u je bio zatočen desetak dana.⁷³³ Vinko Pavić i Damir Grgić nakon nekoliko dana su premješteni u salon namještaja.⁷³⁴

⁷²⁶ *Ibid.*, str. 156–157, pasus 424.

⁷²⁷ *Ibid.*, str. 157, pasus 425.

⁷²⁸ *Ibid.*, str. 157, pasus 426–427.

⁷²⁹ Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 10.

⁷³⁰ *Ibid.*, str. 9.

⁷³¹ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 157, pasus 428, str. 156, pasus 424.

⁷³² *Ibid.*, str. 157, pasus 424.

⁷³³ *Ibid.*, pasus 425.

⁷³⁴ *Ibid.*, pasus 427.

59.4. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH Enes Handžić, pomoćnik komandanta 307. brigade ARBiH zadužen za bezbjednost, proglašen je krivim, između drugih djela, i zato što je, znajući da zatočenike muče u Kulturno-sportskom centru, propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi i kazni njemu podređene vojne policajce, provede istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

60. Stanica javne bezbjednosti (juli – august 1993)



Stanica javne bezbjednosti Bugojno⁷³⁵

60.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika SJB Bugojno, s načelnikom Senadom Dautovićem na čelu.⁷³⁶

60.2. Zatočavanje

Od 19. jula do 25. augusta 1993. godine u prostorije SJB zatvarani su pripadnici civilne policije HZHB i HVO-a koji su položili oružje i predali se pripadnicima ARBiH, kao i nekolicina muškaraca, hrvatske nacionalnosti, a među kojima su bili i Kazimir Kaić, Zlatko Sušilović,

⁷³⁵ HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*.

⁷³⁶ Sud BiH, Predmet *Dževad Mlačo* (KT-RZ-162/05), izjava Besima Učambarlića od 5. novembra 2009. godine, str. 4.

Tomislav Turalija, Ivica Pavlović, ali i drugi.⁷³⁷ Svjedok Dragan Nevjestić je s ostalim pripadnicima policije HZHB 19. jula 1993. zarobljen u prostorijama Pošte u Bugojnu. U Pošti su, nakon predaje, zarobljeni i svjedok Mirko Tomljenović, koji je bio pripadnik brigade “Eugen Kvaternik” i u tom svojstvu držao stražu u Pošti, kao i svjedok Tomislav Turalija, također pripadnik HVO-a. Ovi svjedoci opisali su kako je do predaje došlo poslije borbi. Nakon što je Pošta opkoljena sa svih strana, pozvani su na predaju. Svjedok Dragan Nevjestić, koji je i prije rata u BiH bio policajac, naveo je da su se predali pripadnicima civilne policije stanice Bugojno, nakon čega su svi, osim njega, odvedeni u policijsku stanicu, a da je njega odvela grupa vojnika – Šabićevih ljudi. Svjedoci Ivica Pavlović, Mirko Tomljenović i Tomislav Turalija također su potvrdili da su se, nakon borbi i nakon što su pozvani na predaju, 19. jula 1993. u Pošti predali pripadnicima SJB, odnosno ARBiH, i da su odvedeni i zatvoreni u prostorije SJB za zadržavanje. Potvrdili su i da su iz prostorija za zadržavanje vođeni na saslušavanje, a Tomljenović je naveo i da je o njegovom saslušanju sačinjen i zapisnik, koji je, kako kaže, morao potpisati.⁷³⁸

Kazimir Kaić naveo je da je uhapšen u svojoj kući 19. jula 1993, kad su pripadnici MUP-a došli i odveli ga u MUP Bugojno bez ikakvog naloga ili opravdanja. Odveli su ga u podrum u zgradi MUP-a, gdje je pritvoren. Svjedok je potvrdio da se osim njega, koji je tamo prvi doveden, nastavilo dovođenje i drugih muškaraca hrvatske nacionalnosti, tako da su ubrzo popunjene tri podrumске prostorije.⁷³⁹ Prostorije SJB bile su neuslovne, a zarobljenici su bili smješteni u podrumu, nagurani, bez hrane i osnovnih higijenskih potrepština, bez WC-a. Svjedok Ivica Pavlović naveo je da su bili zatvoreni u premalim prostorima, bili su “nagurani”, nisu imali osnovne životne uslove, hranu, vodu i uslove za obavljanje higijenskih potreba, što je potvrdio i svjedok Mirko Tomljenović navodeći da su tek drugi ili treći dan po dovođenju u SJB dobili hranu.⁷⁴⁰

Svjedok Kazimir Kaić naveo je da je iz SJB, zajedno sa Zlatkom Sušilovićem, odvođen na vađenje krvi u Ratnu bolnicu, ranije Dom zdravlja u Bugojnu. Svjedok je istakao da davanje krvi nije bilo dobrovoljno, već da im je naređeno da idu. Svjedok Turalija, koji je također odvođen na davanje krvi, opisao je da su jedne noći došla tri pripadnika ARBiH i tražila zarobljenike koji su imali krvnu grupu B. Iako je svjedok znao da ima upravo tu krvnu grupu, jer je, kako navodi, i prije rata dobrovoljno davao krv, nije se želio javiti i sarađivati s vojnicima zato što je zbog loših uslova zarobljeničtva, najprije neadekvatne ishrane, strahovao kako bi se uzimanje krvi odrazilo na njegovo zdravlje. Kako se niko od zarobljenika nije javio, vojnici su otišli, a kasnije, iste noći, došla je grupa vojnika ARBiH i prijetila da će uzimanjem i ispitivanjem krvi svih zarobljenika utvrditi ko ima krvnu grupu B. Nakon takvih prijetnji svjedok Turalija navodi da se ipak javio i da je zajedno s Ivicom Pavlovićem odve-

737 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 77, pasus 139.

738 *Ibid.*, str. 78, pasus 142.

739 *Ibid.*, str. 78, pasus 143.

740 *Ibid.*, str. 79, pasus 145, str. 82, pasus 157.

den u Dom zdravlja, gdje mu je uzeta krv. Stjepan Radoš također je potvrdio da je, zajedno s još deset zarobljenika, u pratnji stražara vođen u Dom zdravlja, gdje mu je izvađena krv. Ivica Pavlović rekao je da je postojala inicijativa za uzimanje krvi od zarobljenika, kao i da su se zarobljenici dobrovoljno javljali da daju krv. Svjedok je precizirao ove navode ističući da se sjeća da su dolazili pripadnici SJB i tražili od zarobljenika da se da krv jer nedostaje krvi u bolnici, te da su četvorica ili petorica zarobljenika ustala i javila se.⁷⁴¹

60.3. Premještanja

Svi navedeni svjedoci potvrdili su da su u prostorijama SJB Bugojno za zadržavanje i podrumskim prostorijama boravili određeno vrijeme, nakon čega su prebačeni u zgradu Gimnazije, u kojoj je bila smještena rezervna policija, ili u salon namještaja "Slavonija DI". Na osnovu iskaza tih svjedoka, kao i Dnevnog biltena SJB od 25. augusta 1993. godine, koji ukazuje na to da su zatvorenici u SJB bile osobe hrvatske nacionalnosti i da su na taj dan premješteni u zgradu Gimnazije, utvrđeno je da su zarobljenici u SJB bili smješteni oko trideset pet dana.⁷⁴²

60.4. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda BiH Senad Dautović proglašen je krivim, između ostalog, i zato što su pripadnici ARBiH, Štaba odbrane Bugojno i SJB Bugojno iz prostorija SJB izvodili zarobljene pripadnike civilne policije HZBH prisiljavajući ih da daju krv. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 107]

61. Osnovna škola "Vojin Paleksić" (juli – august 1993)

61.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 307. motorizovane brigade ARBiH.⁷⁴³

Prema navodima više svjedoka, stražari u školi bili su vojnici ARBiH, pod komandom Faruka Aganovića zvanog Jupi, oficira 307. brigade. Jedan bivši zatočenik izjavio je da je od jednog druga u zatočeništvu čuo da je Enes Handžić, pomoćnik komandanta 307. brigade za vojnu bezbjednost, osoba koja vodi ispitivanja u školi. Osim toga, iz izjave svjedoka ZR proizlazi da je dozvole za posjete zatočenicima izdavao Tahir Grahić, komandant 307. brigade.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ *Ibid.*, str. 86–87, pasus 174.

⁷⁴² *Ibid.*, str. 78–79, pasus 144.

⁷⁴³ MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 544, pasus 1689.

⁷⁴⁴ *Ibid.*, str. 541, pasus 1680.

61.2. Zatočavanje

Od kraja jula do kraja augusta 1993. godine Osnovna škola "Vojin Paleksić" korištena je za zatočavanje 250 do 280 Hrvata, civila i pripadnika HVO-a, među kojima su bile i dvije žene, dvije maloljetne osobe od 16 godina i jedna starija osoba od oko 75 godina.⁷⁴⁵

Grupa zarobljenih pripadnika HVO-a, među kojima je bio i Tomislav Mikulić, premještena je u Osnovnu školu "Vojin Paleksić" nakon kraćeg zadržavanja u salonu namještaja "Slavonija DI".⁷⁴⁶ Približno 25. jula 1993. u školu je iz salona namještaja dovedena još jedna grupa zarobljenih pripadnika HVO-a, koja je brojala između 20 i 30 osoba, a među njima je bio i Zdravko Žulj.⁷⁴⁷

Što se tiče uslova u školi, svi zatočeniци ukazali su na nedovoljnu količinu i prilično loš kvalitet hrane. Dva svjedoka izjavila su da jedan ili dva prva dana zarobljenici nisu dobili ništa za jelo. Nakon toga, na 250 do 280 zatočenika dijeljeni su veliki lonac čorbe i nekoliko vekni hljeba. Svjedok ZR rekao je da mu je jedan zatočenik ispričao da je stanje sa ishranom u školi bilo takvo da su se zatočeniци međusobno tukli za veknu hljeba. Tomislav Mikulić izjavio je da nisu dobivali dovoljno vode, ali da je to bilo zbog opštih problema sa snabdijevanjem vodom. U fiskulturnoj sali, u kojoj su zatočeniци boravili, nije bilo ni WC-a ni vode, te su morali od stražara tražiti da im dozvole da koriste WC izvan sale.⁷⁴⁸

Zatočeniци su izlagani fizičkom zlostavljanju. Jedan svjedok rekao je da su u školi vojnici ARBiH, čekajući u stroju na ulazu u zgradu, neke zatočeničke udarali nogama, a neke šamarali. Osim toga, dva svjedoka opisala su kako su, prilikom njihovog dolaska u školu, vojnici ARBiH ispaljivali rafale iz svog oružja, vjerovatno da bi ih zastrašili. Također, stražari su noću prozivali zatočeničke i odvodili ih, nakon čega bi ih tukli, a ostali zatočeniци čuli su jauke.

Ivo Mršo rekao je kako su jednom prilikom Antu Bakulu izudarali tako žestoko da je umalo podlegao povredama. Više svjedoka bilo je saglasno u izjavama da je jedan zatočenik, Ante Akrap, u više navrata bio naročito teško premlaćen. Svjedok ZB precizirao je da su Akrapa maltretirali do te mjere da je jednom prilikom izgubio svijest. Među zlostavljanim zatočenicima bili su i Niko Džaja, Frano Jezidžić, Ivan Keškić, Miroslav Fabulić, Dragan Erkapčić, Miroslav Dilber, Oleg Boričić, Kazimir Kaić, Ozren Gvozdrenović, Josip Škaro, Zoran Galić, Mario Subašić i Porić Milićević.⁷⁴⁹

745 *Ibid.*, str. 540–541, pasus 1679; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 8.

746 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Tomislava Nikolića od 17. marta 2004. godine, T. 4509-4510.

747 *Ibid.*, svjedočenje Zdravka Žulja od 27. februara 2004. godine, T. 3623.

748 *Ibid.*, Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 541–542, pasus 1681.

749 *Ibid.*, str. 542–543, pasus 1684; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 9.

61.3. Ubistva

Iz škole je izveden Mario Subašić, nakon čega je ubijen u rejonu sela Guvna.⁷⁵⁰

61.4. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni da kopaju rovove i tranšeje i da obavljaju druge poslove za potrebe ARBiH, pa su tako odvedeni Niko Džaja, Jadranko Gvozden, Drago Žulj, Stipica Zelić, Frano Jezidžić, Zoran Galić, Ivica Kajić, Darko Bošnjak, Ante Markulj, Miće Visković, Miroslav Dilber, Mihovil Strujić i drugi.⁷⁵¹

61.5. Premještanja i oslobađanja

Grupa zarobljenih pripadnika HVO-a dovedenih iz salona namještaja u školi je provela između 15 i 18 dana, potom su premješteni u logor na stadionu NK Iskra, gdje su, prema izjavi svjedoka Tomislava Nikolića, prebačeni i preostali zatočenici iz ovog objekta.⁷⁵² Jedna grupa zatočenika, među kojima je bio i Zdravko Žulj, iz škole je nakon deset dana odvedena u kuću na lokalitetu Prusac, gdje su obavljali prisilne radove.⁷⁵³ Dio zatočenika, među kojima je bio i Ivo Mršo, puštena je 5. augusta 1993. godine na slobodu, uz obavezu javljanja u policijsku stanicu.⁷⁵⁴

61.6. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH Enes Handžić je osuđen i zato što je, između ostalog, odobravao pripadnicima ARBiH i njemu podređenim policajcima da iz škole "Vojin Paleksić" izvode zatočenike i odvođe ih na višednevno obavljanje prisilnih radova u mjesto Prusac i zato što je, znajući da je zatočenik Mario Subašić ubijen, propustio da provede adekvatnu istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

62. Kuća i garaža u selu Donjići (juli 1993)

62.1. Uprava

Objekt je obezbjeđivala posebna jedinica ARBiH koja je dopunjavana pripadnicima Vojne policije 307. motorizovane brigade.⁷⁵⁵ U zlostavljanju zatočenika učestvovali su i pripadnici Vojne policije 307. brigade: Alija Osmić, Amer Karagić, Mirsad Merdžanić, Admir Ramić, Eso Esad Halilović zvanu Megi i Elvedin Šabić.⁷⁵⁶

750 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 9.
751 *Ibid.*, str. 8.

752 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Tomislava Nikolića od 17. marta 2004. godine, T. 4509-4510, 4518.

753 *Ibid.*, svjedočenje Zdravka Žulja od 27. februara 2004. godine, T. 3625.

754 *Ibid.*, svjedočenje Ive Mrše od 9. februara 2004. godine, T. 2519-2520.

755 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 144, pasus 365-366.

756 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6.

62.2. Zatočavanje

Od 23. do 26. jula 1993. godine privatna kuća s garažom u selu Donjići korištena je za zatočavanje oko 50 Hrvata, civila i pripadnika 1. bojne HVO-a, među kojima je bila i jedna žena, Bosiljka Kasalo.⁷⁵⁷

Dana 23. jula 1993. između 40 i 50 pripadnika 1. bojne HVO-a predalo se pripadnicima ARBiH, nakon čega su sprovedeni u garažu privatne kuće u Donjićima, gdje su zadržani dva dana. Među njima je bio i Josip Kalaica. Pripadnici HVO-a bili razdvojeni od civila i držani su u garaži.⁷⁵⁸

Josip Kalaica naveo je da je bilo prelaćivanja u garaži, ali i da je nekoliko ljudi izvođeno. Darko Jurić i Ivica Keškić su izvedeni, ali prelaćivanja su se najčešće dešavala unutra, u garaži. Vlatko Kapetanović i nastavnik Fabulić su pretučeni.⁷⁵⁹

Mario Franjić i Mario Glišić svjedočili su da su tučeni rukama, nogama, puškom i felgom od auta, a među zlostavljanima su bili i Vlatko Kapetanović, Ivan Kapetanović i svjedok A.⁷⁶⁰ Svjedok A naveo je da su u Donjićima pretučeni Vlatko Kapetanović, Dražen Pavlović i profesor Miroslav Fabulić. Ivica Keškić rekao je da je i on prelaćivan felgama od automobilskih guma koje su se nalazile u garaži.

Svjedok Ivan Kapetanović izjavio je da su tučeni kundacima i gaženi čizmama te da su zatočenici prozivani i izvođeni iz garaže i ispred nje prelaćivani. Također je izjavio da su se pri hapšenju, prije dolaska u kuću u Donjićima, on i Miroslav Grljić, Dragan Kasalo i izvjesni Piplica predali pripadnicima Armije i onda je naredeno da se vode prema 1. bojni. Ovaj svjedok opisao je kako mu je jedan pripadnik Armije htio odsjeći ruku jer je na njoj imao istetoviranu krunicu. Na putu prema 1. bojni došli su pred neku bolnicu i naredeno im je da legnu na zemlju te su tada udarani kundacima, gaženi čizmama, a nakon toga dovedeni u garažu kuće u Donjićima, gdje su bili zatvoreni s ostalih 40 do 50 ljudi.⁷⁶¹

Zatočenici su hranu dobili treći ili četvrti dan po predaji.⁷⁶² Svjedok A izjavio je da su za dva dana dobili samo jednu konzervu za jelo.⁷⁶³ Josip Kalaica opisao je i da u garaži nije mogao pružiti noge jer nije bilo dovoljno prostora.⁷⁶⁴

757 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 142, pasus 361; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 14, pasus 45.

758 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 142–143, pasus 362.

759 *Ibid.*

760 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 18, pasus 20–29 i 67–93.

761 *Ibid.*; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 6.

762 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 18, pasus 60.

763 *Ibid.*, str. 18, pasus 61.

764 *Ibid.*, str. 18, pasus 62.

62.3. Premještanja

Svi zatočenički 26. jula 1993. godine su premješteni u Marksistički centar.⁷⁶⁵

62.4. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 25. februara 2011. godine Enes Handžić, u svojstvu pomoćnika komandanta 307. brigade ARBiH zaduženog za bezbjednost, odnosno nadređenog Vojnoj policiji 307. brigade, proglašen je krivim za propuštanje da protiv pripadnika ARBiH i njemu podređenih vojnih policajaca koji su učestvovali u mučenju zatočenika u privatnoj kući i garaži u naselju Donjići provede adekvatnu istragu i protiv njih podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

Drugostepenom presudom Vijeće Apelacionog odjeljenja Suda BiH proglasilo je Aliju Osmića krivim za, između drugih djela, zlostavljanje Marija Glišića, Vlatka Kapetanovića, svjedoka A, Ivica Keškića i Ivana Kapetanovića u garaži u selu Donjići. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 111]

63. Kuće u naselju Hendek (juli – august 1993)

63.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁶⁶

63.2. Zatočavanje

Od 23. jula do početka augusta 1993. godine privatne kuće u naselju Hendek korištene su za zatočavanje oko 150 hrvatskih civila iz Bugojna – muškaraca, žena i djece.⁷⁶⁷

Prema izjavama zatočenika M. F., A. K. i K. A., nakon što je ARBiH zauzela Bugojno, stanovništvo hrvatske nacionalnosti koje se skrivalo u jednoj privatnoj kući, uhapšeno je i odvedeno u privatne kuće u naselju Hendek.⁷⁶⁸

Civili su raspoređeni u pet-šest privatnih kuća. U blizini tih kuća nalazila se i garaža u Donjićima u kojoj su bili zatočeni zarobljeni pripadnici HVO-a. Ispred kuća bili su stražari. Zatočenički su spavali na krevetima, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u. Dobivali su manje količine vode i hrane, najčešće hljeb i konzerve.⁷⁶⁹

⁷⁶⁵ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 142, pasus 361; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 15, pasus 49.

⁷⁶⁶ TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava K. A. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava M. F. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

⁷⁶⁷ *Ibid.*

⁷⁶⁸ *Ibid.*

⁷⁶⁹ *Ibid.*

63.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon jednog dana M. F. je premješten u garažu u Donjićima. Preostali zatočenci početkom augusta 1993. godine, nakon 11 ili 12 dana provedenih u kućama u Hendeku, pušteni su na slobodu, poslije čega su se svi vratili svojim kućama u Bugojnu.⁷⁷⁰

64. Podrum kuće Adolfa Tomasa Adiše (juli 1993)

64.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁷¹

64.2. Zatočavanje

Od približno 19. do 20. ili 21. jula 1993. godine podrum privatne kuće Adolfa Tomasa korišten je za zatočavanje oko 20 muškaraca, civila hrvatske nacionalnosti i pripadnika HVO-a.⁷⁷²

Nakon što je ARBiH zauzela Bugojno, hrvatsko stanovništvo hapšeno je u svojim domovima. Odvođeni su u više zatočeničkih objekata u Bugojnu, među kojima je i podrum privatne kuće u vlasništvu Adolfa Tomasa zvanog Adiša, gdje je grupa od oko 20 civila držana otprilike dva dana.⁷⁷³

Zatočenci su bili smješteni u podrumu kuće, gdje su spavali na podu, a higijenski uslovi bili su na zadovoljavajućem nivou. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u u objektu. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode. Dnevno su imali jedan obrok, koji se sastojao od splaćinastih čorbi, hljeba i vode.⁷⁷⁴

64.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon približno dva dana pripadnici HVO-a premješteni su u KSC u Bugojnu, dok su civili pušteni na slobodu.⁷⁷⁵

⁷⁷⁰ *Ibid.*

⁷⁷¹ TPOS, Izjava V. P. data Udruženju 26. maja 2021. godine.

⁷⁷² Josip Kalaica, *Razmijenjeni iz bugojanskog logora "Stadion" 19. 3. 1994. – 20 godina poslije*, Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Mostar, 2014, str. 230 i 358; TPOS, Izjava V. P. data Udruženju 26. maja 2021. godine; Sud BiH, *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (X-KR/07/341), Transkript svjedočenja – Damir Grgić.

⁷⁷³ TPOS, Izjava V. P. data Udruženju 26. maja 2021. godine; Sud BiH, *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (X-KR/07/341), Transkript svjedočenja - Damir Grgić.

⁷⁷⁴ TPOS, Izjava V. P. data Udruženju 26. maja 2021. godine.

⁷⁷⁵ TPOS, Izjava V. P. data Udruženju 26. maja 2021. godine; Sud BiH, *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (X-KR/07/341), Transkript svjedočenja – Damir Grgić.

65. Kuća u selu Jasika (juli – decembar 1993)

65.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁷⁶

65.2. Zatočavanje

Od 26. jula do 13. decembra 1993. godine privatna kuća u selu Jasika korištena je za zatočavanje pet hrvatskih civila – muškarca, žena i djece.⁷⁷⁷

Nakon što je ARBiH zauzela Jasiku, pet civila hrvatske nacionalnosti je uhapšeno i zatočeno u privatnu kuću u tom selu.⁷⁷⁸

Zatočeni su spavali na krevetima. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u u kući. Dobivali su manje količine vode i hrane, najčešće hljeb i konzerve. O tome je P. Š. izjavio: “Jeli bismo samo ono što nam je vojska donosila, ili ono što smo našli u kući a da je ostalo odranije.”⁷⁷⁹

65.3. Bijeg

Svi zatočeni iz sela Jasika uspjeli su pobjeći 13. decembra 1993. godine. Nakon bježanja preko teritorije Kupresa, zarobili su ih pripadnici VRS i istog dana odveli u zatočenički objekt u Pogancu, Šumarskoj zadruzi.⁷⁸⁰

66. Garaža u selu Kordići (juli 1993)

66.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁷⁸¹

66.2. Zatočavanje

Od približno 18. do 20. jula 1993. godine garaža privatne kuće u selu Kordići korištena je za zatočavanje oko deset hrvatskih civila – muškaraca i žena.⁷⁸²

776 TPOS, Izjava I. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava P. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

777 HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini 1991.–1995. godine*, Naša ognjišta, Mostar – Tomislavgrad, 2008, str. 145; TPOS, Izjava I. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava P. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

778 TPOS, Izjava I. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava P. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

779 *Ibid.*

780 TPOS, Izjava I. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava P. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

781 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava Z. S. data Udruženju 7. maja 2021. godine.

782 *Ibid.*

Nakon što je ARBiH zauzela Kordiče, mještani su uhapšeni u svojim domovima i odvedeni u garažu u tom selu, gdje su ostali zatočeni otprilike dva dana.⁷⁸³

Garaža je bila u sklopu stare privatne kuće. Zatočnici su spavali na podu, bez pokrivača, a ispred se vrata nalazilo nekoliko stražara. U objektu nije bilo dovoljno vode. Zatočnici su fiziološke potrebe obavljali vani, ispred objekta. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode. Dnevno su imali jedan do dva obroka, koja su se sastojala od kriške hljeba, čaja i vode.⁷⁸⁴

66.3. Premještanje

Nakon dva dana svi zatočnici premješteni su u privatnu kuću u selu Kordići u blizini garaže.⁷⁸⁵

67. Kuća u selu Kordići (juli 1993)

67.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁸⁶

67.2. Zatočavanje

Od približno 20. do 25. jula 1993. godine privatna kuća u selu Kordići korištena je za zatočavanje oko deset hrvatskih civila – muškaraca i žena.⁷⁸⁷

Nakon što je ARBiH zauzela Kordiče, stanovništvo je uhapšeno u svojim domovima. Odvedeni su u garažu u tom selu, odakle su nakon otprilike dva dana premješteni u privatnu kuću u kojoj su ostali zatočeni približno pet dana.⁷⁸⁸

Privatna kuća u Kordićima nalazila se oko 50 metara od garaže u kojoj su civili prvobitno bili zatočeni. Bila je to novija dvospratnica, ispred koje se nalazilo nekoliko stražara. Zatočnici su spavali na podu, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u u kući, u kojoj su higijenski uslovi bili na zadovoljavajućem nivou. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode. Imali su do dva obroka dnevno, a sastojala su se od kriške hljeba, čaja i vode.⁷⁸⁹

67.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon približno pet dana žene su puštene na slobodu, a muškarci premješteni u garažu u selu Vrbanja.⁷⁹⁰

⁷⁸³ *Ibid.*

⁷⁸⁴ *Ibid.*

⁷⁸⁵ *Ibid.*

⁷⁸⁶ MKSJ, Predmet *Hadžihasanović i Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 544, pasus 1689; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 5; TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava Z. S. data Udruženju 7. maja 2021. godine.

⁷⁸⁷ TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava Z. S. data Udruženju 7. maja 2021. godine.

⁷⁸⁸ *Ibid.*

⁷⁸⁹ *Ibid.*

⁷⁹⁰ *Ibid.*

68. Garaža u selu Vrbanja (juli 1993)

68.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁹¹

68.2. Zatočavanje

Od približno 25. do 26. jula 1993. godine garaža u selu Vrbanja korištena je za zatočavanje sedam hrvatskih civila, muškaraca, koji su prije toga držani u privatnoj kući u selu Kordići.⁷⁹²

Ispred garaže se nalazilo nekoliko stražara. Zatočenici su spavali na podu, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u. Nisu dobili hranu, već samo minimalne količine vode.⁷⁹³

68.3. Oslobađanje

Nakon jednog dana svi zatočenici su pušteni na slobodu.⁷⁹⁴

69. Kuće u selu Vesela (juli 1993 – proljeće 1994)

69.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁷⁹⁵

69.2. Zatočavanje

Od 26. jula 1993. do proljeća 1994. godine privatne kuće u selu Vesela korištene su za zatočavanje oko 50 hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece.⁷⁹⁶

Nakon što je ARBiH zauzela Veselu, stanovništvo hrvatske nacionalnosti je uhapšeno i zatočeno u desetak privatnih kuća u tom selu, gdje ostaju sve do proljeća 1994.⁷⁹⁷

Ispred kuća nalazili su se stražari. Zatočenici su spavali na krevetima. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode. O tome je I. K. izjavio: “Imali smo jedan do dva obroka dnevno, voda, kruh i čorbe i ono što smo imali u kućama.” Imali su WC u kućama.⁷⁹⁸

69.3. Prisilni rad

Prema izjavi zatočenika I. K., samo on je odvođen da kopa i bere povrće te čisti mine na terenu, pri čemu je ranjen.⁷⁹⁹

791 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava Z. S. data Udruženju 7. maja 2021. godine.

792 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava Z. S. data Udruženju 7. maja 2021. godine; Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 10 i 11.

793 *Ibid.*

794 *Ibid.*

795 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava A. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

796 *Ibid.*

797 *Ibid.*

798 *Ibid.*

799 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

69.4. Premještanje, bijeg i oslobađanje

Nakon ranjavanja na prisilnom radu, 22. augusta 1993. godine, I. K. je premješten u bolnicu u Zenici. Prema izjavama zatočenika A. Š. i J. D., u septembru 1993. oni su pobjegli u pravcu Kupresa, gdje su ih uhapsili pripadnici VRS i zatočili u Šumarsku zadrugu u Pogancu, dok su preostali zatočenici držani u selu Vesela sve do proljeća 1994.⁸⁰⁰

70. Kuće u selu Vrbanja (juli – august 1993)

70.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade 3. korpusa ARBiH.⁸⁰¹

70.2. Zatočavanje

U julu i augustu 1993. godine tri porodične kuće u selu Vrbanja korištene su za zatočavanje oko 15 hrvatskih civila – muškaraca i žena.⁸⁰²

Oko 15 civila s područja sela Crniče, Vrbanja, Kandija i Vučipolje uhapšeno je u svojim kućama krajem jula 1993. Odvedeni su u selo Vrbanja radi obavljanja poljoprivrednih radova. Zadržani su desetak dana.⁸⁰³

Zatočenici su bili raspoređeni u tri kuće, u kojima su i spavali. Ispred kuća nalazilo se nekoliko stražara. Zatočenici su fiziološke potrebe obavljali u WC-u. Hranu i vodu rijetko su dobivali. Hranili su se namirnicama koje su pronalazili u kućama u kojima su bili zatočeni.⁸⁰⁴

70.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da obavljaju poljoprivredne radove u selu Vrbanja.⁸⁰⁵

70.4. Oslobađanje

Nakon desetak dana svi zatočenici su pušteni na slobodu.⁸⁰⁶

71. Magaza u selu Vučipolje (juli – septembar 1993)

71.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸⁰⁷

800 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava A. Š. data Udruženju 10. februara 2021. godine; TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 10. februara 2021. godine.

801 TPOS, Izjava K. K. data Udruženju 4. juna 2021. godine; TPOS, Izjava J. R. data Udruženju 4. juna 2021. godine.

802 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 10 i 11; TPOS, Izjava K. K. data Udruženju 4. juna 2021. godine; TPOS, Izjava J. R. data Udruženju 4. juna 2021. godine.

803 TPOS, Izjava K. K. data Udruženju 4. juna 2021. godine; TPOS, Izjava J. R. data Udruženju 4. juna 2021. godine.

804 *Ibid.*

805 *Ibid.*

806 *Ibid.*

807 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

71.2. Zatočavanje

Od približno 19. jula do početka septembra 1993. godine magaza u vlasništvu I. K. u selu Vučipolje korištena je za zatočavanje devet muškaraca hrvatske nacionalnosti, pripadnika HVO-a.⁸⁰⁸

Prema izjavama zarobljenika R. K., Z. K. i A. K., nakon što je ARBiH granatirala i zauzela selo Vučipolje, stanovništvo hrvatske nacionalnosti koje se skrivalo u podrumu jedne privatne kuće, uhapšeno je i odvedeno u privatnu kuću u vlasništvu R. K., a potom je grupa od devet muškaraca, pripadnika HVO-a, premještena u magazu u vlasništvu I. K.⁸⁰⁹

Zarobljenici su spavali na podu, na daskama, a fiziološke potrebe obavljali u krajnje nehigijenskim uslovima. O tome je R. K. izjavio: “Malu nuždu vršili smo kroz jednu improviziranu cijev koje je izlazila napolje, a veliku nuždu smo vršili ispred objekta, uz pratnju stražara.” Dnevno su imali dva do tri obroka koja su se sastojala od kuhanog krompira, hljeba i vode.⁸¹⁰

71.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na prisilni rad, u početku da kopaju rovove, a kasnije su obavljali i druge poslove. O tome Z. K. navodi: “Prvih sedam-osam dana sukoba išli smo na kopanje rovova, a kasnije smo radili razne poslove poput istovarivanja hrane i paketa koji su dolazili za ‘Merhamet’ u Bugojnu.”⁸¹¹

71.4. Premještanje

Nakon mjesec i po boravka u magazi, početkom septembra 1993. godine svi zarobljenici premješteni su u privatne kuće u vučipoljskom zaseoku Kajići, gdje su ostali zatočeni sve do početka aprila 1994.⁸¹²

72. Kuća R. K. u selu Vučipolje (juli 1993)

72.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸¹³

808 HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

809 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

810 *Ibid.*

811 *Ibid.*

812 *Ibid.*

813 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 147.

72.2. Zatočavanje

Od 18. do 19. jula 1993. godine privatna kuća u vlasništvu R. K. u selu Vučipolje korištena je za zatočavanje 51 civila i vojnika hrvatske nacionalnosti, među kojima su bili muškarci, žene i djeca.⁸¹⁴

Pripadnici ARBiH 18. jula 1993. nakon granatiranja su zauzeli selo Vučipolje. Prema izjavama zarobljenika R. K., Z. K. i A. K., stanovništvo hrvatske nacionalnosti koje se skrivalo u podrumu jedne privatne kuće potom je uhapšeno i odvedeno u privatnu kuću u vlasništvu R. K.⁸¹⁵

Zatočeni su boravili u prizemlju kuće. Spavali su na podu, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u. Nisu dobivali hranu, a vode je bilo u manjim količinama. O tome je R. K. izjavio: "Bili smo zaključani i pod stražom, ništa nam nisu davali, a u jednom trenutku jedan od vojnika je ušao u prostoriju i osuo rafalnu paljbu iz puške po plafonu. Žene i djeca su vrištali, ali srećom nitko nije bio ozlijeđen."⁸¹⁶

72.3. Premještanje i razmjena

Nakon jednog dana devet pripadnika HVO-a je premješteno u magazu privatne kuće koja se nalazila u neposrednoj blizini, dok su preostali zatočeni, među kojima su bili žene i djeca, razmijenjeni u Vučipolju.⁸¹⁷

73. Srednjoškolski centar (juli 1993)

73.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸¹⁸

73.2. Zatočavanje

Krajem jula 1993. godine Srednjoškolski centar u Bugojnu korišten je za zatočavanje oko 50 muškaraca, vojnika i civila hrvatske nacionalnosti s područja Bugojna.⁸¹⁹

U drugoj polovini jula 1993. pripadnici 307. brigade ARBiH hapsili su i zarobljavali civile hrvatske nacionalnosti i pripadnike HVO-a, među kojima su bili i Ž. I. i V. J., te ih odvodili u zatočeničke objekte širom opštine Bugojno. Prema izjavama Ž. I. i V. J., oni su nakon hapšenja odvedeni u magazu u naselju Karadže, odakle su dan kasnije s grupom od oko 50 zatočenika premješteni u Srednjoškolski centar u Bugojnu.⁸²⁰

814 HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 147.

815 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

816 *Ibid.*

817 *Ibid.*

818 TPOS, Izjava Ž. I. data Udruženju 24. oktobra 2019. godine; TPOS, Izjava V. J. data Udruženju 22. oktobra 2013. godine.

819 *Ibid.*

820 *Ibid.*

Zatočeni su bili smješteni u nekoliko učionica Centra, a spavali su na podu, bez pokrivača. Ispred objekta stražarilo je nekoliko pripadnika ARBiH. Opisujući uslove zatočenja, Ž. I. je izjavio: “U sklopu objekta nalazio se školski WC, ali dok smo tu bili zatočeni, niko od nas nije vršio nuždu, niti nam je padalo na pamet da pitamo ikoga možemo li.” Dobili su vode i hrane u manjim količinama – malo čaja s kriškom hljeba.⁸²¹

73.3. Premještanja

Nakon jednog dana provedenog u Srednjoškolskom centru grupa od nekoliko zatočenika premještena je u SJB, dok su ostali prebačeni u Marksistički centar Bugojnu.⁸²²

74. Magaza u naselju Karadže (juli 1993)

74.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 1. bataljona 307. motorizovane brigade ARBiH.⁸²³

74.2. Zatočavanje

Od 20. do 30. jula 1993. godine magaza u naselju Karadže korištena je za zatočavanje 15 hrvatskih civila i pripadnika HVO-a.⁸²⁴

Nakon što su ih 20. jula 1993. godine pripadnici ARBiH uhapsili, I. C., P. C. i V. C. odvedeni su u magazu, gdje su ostali nekoliko sati, a onda pušteni.⁸²⁵

Svjedoke S. Đ. i njegovog brata D. Đ. 20. jula 1993. zarobili su pripadnici jedinice “Zečevi” u blizini 1. bojne HVO-a. Prvo su smješteni u privatnu kuću zajedno s desetak vojnika i civila pa su dan kasnije prebačeni u garažu privatne kuće u naselju Polje II.⁸²⁶ Nakon dva do tri dana prebačeni su u magazu u naselju Karadže, gdje su ostali do 30. jula 1993.⁸²⁷

Spavali su na podu, naslonjeni jedan do drugoga. Hranu su dobivali jednom dnevno, kao i vodu, koju su donosili vojnici. Hrana je bila jedna do dvije kriške hljeba i neko varivo ili konzerva, a vodu su donosili u flaši. Nisu imali pristup WC-u, tako da su fiziološke potrebe obavljali u kanti unutar magaze.⁸²⁸

821 *Ibid.*

822 *Ibid.*

823 Hasib Mušinbegović, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, Sarajevo, 2011, str. 69; Edin Ramić, *Ratna dešavanja na teritoriji općine Bugojno tokom 1992. godine*, Bugojno, april 2012, str. 7.

824 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 220; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR-09/781-1), iskaz Zdravka Križanca od 21. januara 2010. godine, str. 12; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR-09/781-1), transkript svjedoka Stipice Đapića od 18. marta 2010. godine.

825 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 451.

826 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR-09/781-1), iskaz Stipice Đapića od 18. marta 2010. godine, str. 20.

827 *Ibid.*, str. 9.

828 *Ibid.*, str. 19–20.

74.3. Premještanje i oslobađanje

Svi zatočenički 30. jula 1993. godine u poslijepodnim satima premješteni su u Marksistički centar u Bugojnu i nakon 15 dana pušteni na slobodu.⁸²⁹ Z. K. je iz Marksističkog centra prebačen u Osnovnu školu "Vojin Paleksić", gdje je proveo deset dana, a nakon toga je pušten.⁸³⁰

75. Kuća u selu Vejići (juli – novembar 1993)

75.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁸³¹

75.2. Zatočavanje

Od sredine jula do sredine novembra 1993. godine privatna kuća u selu Vejići korištena je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja muškaraca hrvatske nacionalnosti.⁸³²

Zatočenički su u Vejiće dovođeni iz Drvetina, Švarića,⁸³³ a kasnije i sa stadiona Iskre, na obavljanje prisilnih radova.⁸³⁴

Izlagani su fizičkom zlostavljanju.⁸³⁵ Mario Franjić naveo je kako su stražari jednom prilikom izveli zatočeničke da kopaju po kiši, i tek kad su svi pokisli, sklonili su ih u zemunicu.⁸³⁶

75.3. Prisilni rad

Zatočenički su odvođeni na okolna brda da kopaju rovove, a također su brali i okopavali voće i povrće.⁸³⁷

75.4. Premještanje i oslobađanje

Mario Franjić nakon nekoliko dana je iz sela Vejići, zajedno sa oko 20 drugih zatočeničkih, vraćen na stadion Iskre.⁸³⁸ Dominko Keškić zatočen je 18. jula 1993. godine u Švarićima pa doveden u Vejiće, gdje je ostao do 9. novembra 1993, kad je pušten na slobodu.⁸³⁹

829 *Ibid.*, str. 9.

830 *Ibid.*, iskaz Zdravka Križanca od 21. januara 2010. godine, str. 12.

831 CDTP, Izjava Marija Franjića data Udruženju 27. maja 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR/09-781-1), iskaz Marija Franjića od 4. marta 2010. godine, str. 11; Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 309 i 287.

832 CDTP, Izjava Marija Franjića data Udruženju 27. maja 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR/09-781-1), iskaz Marija Franjića od 4. marta 2010. godine, str. 11; Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 457 i 467.

833 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 457, 467 i 468.

834 CDTP, Izjava Marija Franjića, data Udruženju 27. maja 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (X-KR/09-781-1), iskaz Marija Franjića od 4. marta 2010. godine, str. 11.

835 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 287, 309, 476 i 497.

836 CDTP, Izjava Marija Franjića data Udruženju 27. maja 2016. godine.

837 *Ibid.*

838 *Ibid.*

839 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 468.

76. Stadion NK Iskra (august 1993 – mart 1994)



Stadion Nogometnog kluba Iskra⁸⁴⁰

76.1. Uprava

Sud BiH utvrdio je da je objekt bio pod kontrolom 307. motorizovane brigade ARBiH, TO Bugojno, a od početka novembra 1993. godine pod kontrolom Službe bezbjednosti OG "Zapad".⁸⁴¹ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju našao je da je s jedne strane bio pod kontrolom civilnih vlasti te s druge strane pod kontrolom pripadnika 307. brigade.

⁸⁴⁰ HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*.

⁸⁴¹ MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 545, pasus 1698; Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 103, pasus 227, str. 107, pasus 243.

Upravnik ovog zatočeničkog objekta od 22. septembra 1993. do 19. marta 1994. bio je Nisvet Gasal.⁸⁴² Zamjenik upravnika bio je Besim Cetin.⁸⁴³ Dužnost komandira obezbjeđenja od osnivanja logora do otprilike kraja prve polovine septembra 1993. i od 22. septembra 1993. do prve polovine marta 1994. obavljao je Musajb Kukavica.⁸⁴⁴ Pomoćnik komandanata 307. brigade za bezbjednost bio je Enes Handžić.⁸⁴⁵

76.2. Zatočavanje

Od početka augusta 1993.⁸⁴⁶ do 19. marta 1994. godine stadion NK Iskra korišten je za zatočavanje između 300 i 350 muškaraca, Hrvata, pripadnika HVO-a i civilne policije HZHB, među kojima je bilo i maloljetnika.⁸⁴⁷ U predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, MKSJ je utvrdio da je u logoru bilo zatočenih i hrvatskih i srpskih civila.⁸⁴⁸

Logor na stadionu NK Iskra formiran je 24. augusta 1993. odlukom Ratnog predsjedništva opštine Bugojno.⁸⁴⁹

Prva grupa zarobljenika, među kojima su bili Berislav Džalto, svjedok A, Josip Kalaica, Dragan Boškić, Mario Franjić, Mario Glišić, Željko Ištuk, svjedok D i Božo Križana, dovedena je na stadion početkom augusta 1993.⁸⁵⁰ Istog mjeseca, nakon zarobljavanja na lokalitetu Gornjeg Vakufa, u ovaj su objekt dovedeni i Milenko Begić i Zdravko Kezić.⁸⁵¹ Milenko Kasalo zarobljen je nakon što se s ostalim pripadnicima 1. bojne HVO-a predao vojnicima ARBiH.⁸⁵² U oktobru 1993. iz Gimnazije je prebačen Ilija Dujmović,⁸⁵³ a grupa od 30 do 40 zarobljenika, pripadnika MUP-a HZHB, početkom tog mjeseca. Među tim zarobljenicima bili su i Miroslav Zelić, Gordan Radić i Rade Marjanović. U istom periodu iz Gimnazije je prebačen i Berislav Jezidžić.⁸⁵⁴

842 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 71–72, pasus 116, 118, 119, str. 102, pasus 224.

843 *Ibid.*, str. 103, pasus 228–229.

844 *Ibid.*, str. 72, pasus 120–123, str. 102–103, pasus 226.

845 *Ibid.*, str. 105, pasus 236 i str. 158, pasus 430.

846 Sud BiH u predmetu *Gasal i drugi* utvrdio je da je logor Iskra zvanično formiran Odlukom Ratnog predsjedništva od 24. augusta 1993. godine, ali je, prema izvedenim dokazima, funkcionisao *de facto* od početka augusta 1993. (str. 72, pasus 121 drugostepene presude od 18. decembra 2013).

847 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 100, pasus 219–220, str. 101, pasus 221; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 10–11; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 545, pasus 1696.

848 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 545, pasus 1696.

849 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 100, pasus 219–220.

850 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 100, pasus 220.

851 *Ibid.*, str. 120, pasus 280; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 10.

852 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine.

853 *Ibid.*, str. 124, pasus 290.

854 *Ibid.*, str. 110, pasus 254.

Više zarobljenika žalilo se na uslove boravka, a naročito na skučenost prostora, pa su pojedini stavljeni u prostoriju s tuševima koja je bila vrlo uska. Također, više zarobljenika žalilo se i na hranu – na male količine i loš kvalitet, a povremeno su im i civili donosili hranu, koja se, nakon što bi se njome poslužili stražari, sastojala od rijetke supe i vekne hljeba, što je kod zarobljenika izazivalo probavne smetnje, kao i nagli gubitak kilograma. U početku je oko 400 zarobljenika koristilo jedan WC bez tekuće vode, a kasnije su napravljena tri poljska WC-a, kojima su imali ograničen pristup. Prema izjavama pojedinih zarobljenika, nisu imali mogućnost da se operu i presvuku te su dobili vaške, zbog čega su se morali ošišati i dezinfikovati. U početku su spavali na golom betonu ili na daskama, nešto kasnije dobili su pokrivače, ali premalo za sve njih.⁸⁵⁵

Neki svjedoci opisali su kako je stadion Iskre preuređen za potrebe logora – dodate su mu stražarske kućice i ograda, a oko zgrade su bili iskopani rovovi.⁸⁵⁶ Milenko Begić i Zdravko Kezić boravili su u posebnoj prostoriji, odvojeno od ostalih zarobljenika.⁸⁵⁷

Zarobljenike su gotovo svakodnevno prelaćivale osobe koje su noću ulazile u logor. Među prelaćivanima su bili Milenko Begić, Zdravko Kezić, Miroslav Zelić, Ilija Udovičić, Željko Spremo, Ivo Lozančić, Miroslav Dilber, Branko Gavramović, Željko Lozić, Kazimir Kaić, Oleg Boričić, Ivica Bartulović, Milenko Kasalo, Fabijan Lovrić, Ljuban Živko, Niko Bartulović, Ilija Dujmović, Ivo Miloš, Nikica Miloš, Zdenko Mijatović, Dragan Erkapić, Niko Visković i drugi.⁸⁵⁸ Iz prostorije u kojoj su držani izvođeni su u hodnik, na tribine ili na travnati dio stadiona, gdje su ih stražari i pripadnici ARBiH, među kojima su bili i vojni policajci, udarali rukama, nogama i tupim predmetima po svim dijelovima tijela.⁸⁵⁹ Nakon prozivke zarobljenika stražari su im glave stavljali u plastičnu kesu, a postojala je i tzv. šok-soba u kojoj su maltretirani.⁸⁶⁰

Od zadobivenih povreda Milenko Kasalo je povraćao, a ruka mu je od udaraca bila gotovo deformisana.⁸⁶¹ Milenko Begić imao je modrice po cijelom tijelu te povrede ruku, nogu i ramena.⁸⁶² Ilija Udovičić tokom prelaćivanja je, u više navrata, gubio svijest, nakon čega se zlostavljanje nastavljalo.⁸⁶³ Stražari su Iliju Dujmovića vezali liscama, a jedan je držao

855 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 547, pasus 1701–1705.

856 *Ibid.*, str. 545, pasus 1696.

857 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 120, pasus 280.

858 *Ibid.*, str. 118, pasus 275; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 548–550, pasus 1706–1710.

859 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine, str. 11–12.

860 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 548–550, pasus 1706–1710; Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 119–120, pasus 276–277, str. 124–125, pasus 292–294.

861 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 119, pasus 276.

862 *Ibid.*, str. 120–121, pasus 280.

863 *Ibid.*, str. 121–122, pasus 282–283.

pušku uperenu u njega, dok ga je drugi više puta nogom udario u stomak, što je izazvalo unutrašnje krvarenje, pa je Dujmović proveo više od mjesec dana na liječenju.⁸⁶⁴

Zarobljenici su sa stadiona po nalogu Vojne policije vođeni u prostorije BH Banke na informativne razgovore. Poslije ispitivanja, određeni broj njih je pušten kući, dok su pojedini vraćeni u logor bez ikakvih povreda, a drugi su, prema izjavama svjedoka, mučeni u BH Banci.⁸⁶⁵

76.3. Prisilni rad

Zarobljenici su izvođeni na prisilne radove. Odluku o korištenju zarobljenika za prisilne radove donosila je 307. brigada ili Služba bezbjednosti OG "Zapad".⁸⁶⁶

Ivica Gunjača, Gordan Raić i svjedok A utovarivali su ugalj, nosili drva, skidali građu i slično.⁸⁶⁷ Pojedini zarobljenici vođeni su na prve borbene linije, izloženi unakrsnoj vatri i u konstantnom strahu za život. Mnogi od njih na taj su način ranjeni, a neki su i poginuli.⁸⁶⁸

Damir Kolovrat vođen je na više lokaliteta, među kojima i na prvu liniju prema Donjem Vakufu, a Dragan Boškić na prvu borbenu liniju na lokalitetu Guvna, pri čemu je bilo granatiranja, od čega su jedan pripadnik ARBiH i zarobljenik Santo Mate teže ranjeni.

Na prisilnim radovima u Gornjem Vakufu ranjeno je oko petnaest zarobljenika, među kojima su bili i Vlado Keškić, Stipica Džapić, Mario Badušić i Dejan Badušić, dok su dvojica, Davor Jezidžić i Željko Tabaković, poginula.⁸⁶⁹ Zarobljenici su vođeni i na lokalitete Duratbegov Dolac, Koš, Pajić-Polje, Podripac, Hrasnica.⁸⁷⁰

Za vrijeme obavljanja prisilnih radova ranjen je i zarobljenik Miroslav Zelić, kao i pripadnik ARBiH kojeg su zvali Megi. Na radovima su ubijeni zatočeniци Davor Jezidžić i Željko Tabaković.⁸⁷¹

76.4. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK više su puta obišli stadion Iskre u septembru i oktobru 1993. godine i registrovali su zatočeniци.⁸⁷²

864 *Ibid.*, str. 124, pasus 290–291.

865 *Ibid.*, str. 162–163, pasus 448.

866 *Ibid.*, str. 107, pasus 244.

867 *Ibid.*, str. 107, pasus 241.

868 *Ibid.*, pasus 242.

869 *Ibid.*, str. 108–109, pasus 247–248, 251.

870 *Ibid.*, str. 109–110, pasus 249–250, str. 112–113, pasus 258–259.

871 *Ibid.*, str. 111–112, pasus 255–256.

872 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 550, pasus 1711; Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 121, pasus 280; Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Transkript svjedočenja Josipa Kalaice od 4. februara 2010. godine, str. 14.

76.5. Razmjene

Zdravko Kezić i Milenko Begić razmijenjeni su 12. oktobra 1993. godine.⁸⁷³ Konačna razmjena zarobljenika obavljena je 19. marta 1994, kad je logor prestao postojati.⁸⁷⁴

76.6. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 25. februara 2011. godine Enes Handžić, u svojstvu pomoćnika komandanta 307. brigade ARBiH zaduženog za bezbjednost, proglašen je krivim, između drugih djela, i za davanje ovlaštenja za izvođenje zatočenika iz logora NK Iskra i njihovo odvođenje na obavljanje prisilnih radova, zatim za fizičko i psihičko zlostavljanje zatočenika u logoru na stadionu, pa je tako, znajući da zatočenike na taj način muče, propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi mučenje zatočenika, provede adekvatnu istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

Drugostepenom presudom Suda BiH Nisvet Gasal, upravnik logora stadion NK Iskra, i Musajb Kukavica, komandir obezbjeđenja logora, proglašeni su krivim, između drugih djela, i zato što su dozvoljavali odvođenje zarobljenika na obavljanje prisilnih radova na prvim borbenim linijama, pri čemu je jedan broj zarobljenika povrijeđen, a Željko Tabaković i Davor Jezidžić su ubijeni. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 109]

77. Kuća u selu Hum (august 1993)

77.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸⁷⁵

77.2. Zatočavanje

U augustu 1993. godine privatna kuća u selu Hum korištena je za zatočavanje oko deset hrvatskih civila, muškaraca.⁸⁷⁶

Nakon što je ARBiH zauzela Bugojno, stanovništvo je tokom ljeta 1993. hapšeno i odvedeno u više zatočeničkih objekata, među kojima je i kuća u selu Hum.⁸⁷⁷

Zatočenici su spavali na podu, a ispred kuće nalazilo se nekoliko stražara. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u u kući. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode. Dnevno su imali jedan do dva obroka, koja su se sastojala od hljeba, konzervi i vode.⁸⁷⁸

⁸⁷³ Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 121, pasus 280.

⁸⁷⁴ *Ibid.*, str. 160, pasus 440.

⁸⁷⁵ TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 7. maja 2021. godine; TPOS, Izjava J. Z. data Udruženju 7. maja 2021. godine.

⁸⁷⁶ *Ibid.*

⁸⁷⁷ *Ibid.*

⁸⁷⁸ *Ibid.*

77.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno odvođeni na obavljanje prisilnih radova, najčešće da kopaju rovove na prvoj borbenoj liniji.⁸⁷⁹

77.4. Oslobođanje

Nakon približno pet dana svi zatočnici su pušteni na slobodu i vraćeni svojim kućama u Bugojnu.⁸⁸⁰

78. Kuća u selu Vrbanja (august 1993)

78.1. Uprava

Kontrolu nad objektom su imali pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸⁸¹

78.2. Zatočavanje

U augustu 1993. godine privatna kuća u selu Vrbanja korištena je za zatočavanje devet muškaraca hrvatske nacionalnosti, pripadnika HVO-a.⁸⁸²

Prema izjavama zarobljenika R. K., Z. K. i A. K., nakon što je ARBiH granatirala i zauzela selo Vučipolje, stanovništvo hrvatske nacionalnosti koje se skrivalo u podrumu jedne privatne kuće, uhapšeno je i odvedeno u privatnu kuću u vlasništvu R. K., nakon čega je grupa od devet muškaraca, pripadnika HVO-a, odvedena u magazu u vlasništvu I. K. u Vučipolju, a u augustu 1993. premještena u privatnu kuću u selu Vrbanja.⁸⁸³

Zarobljenici su držani u dvospratnoj kući u Vrbanji, koja je najvjerojatnije bila u vlasništvu nekog Hrvata. Svi su boravili u prizemlju kuće, spavali su na podu, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u u objektu. Dobivali su male količine hrane i vode. Dnevno su imali dva obroka, koja su se sastojala od hljeba, vode i konzervi.⁸⁸⁴

78.3. Prisilni rad

Svi zarobljenici odvođeni su da obavljaju radove na kući izvjesnog Muhke Velagića.⁸⁸⁵

78.4. Premještanje

Nakon tri dana zarobljenici su vraćeni u magazu u vlasništvu I. K. u Vučipolju.⁸⁸⁶

⁸⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁸⁰ *Ibid.*

⁸⁸¹ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

⁸⁸² Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 10 i 11; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

⁸⁸³ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

⁸⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁸⁶ *Ibid.*

79. Kuće u selu Guvna (august – oktobar 1993)

79.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁸⁸⁷

79.2. Zatočavanje

Od augusta do oktobra 1993. godine privatne kuće u selu Guvna korištene su za zatočavanje tačno neutvrđenog broja muškaraca hrvatske nacionalnosti, pripadnika HVO-a.⁸⁸⁸

Zarobljenici su u selo Guvna dovođeni iz Osnovne škole “Vojin Paleksić”, a potom i sa stadiona NK Iskra, na obavljanje prisilnih radova.⁸⁸⁹

Grupa zarobljenika dovedenih počekom augusta 1993. bila je smještena u ostavi pored kuće. Imali su nekoliko deka. Hrana je bila redovna. Prema izjavi jednog zatočenika, najbolji obroci tokom cijelog zatočeništva bili su u selu Guvna, gdje su jednom dnevno dobivali po “dobar komad hljeba i juhu”.⁸⁹⁰ Zatočenici su koristili poljski WC. Marko Krajinović u dva je navrata dovođen u selo Guvna s grupom od po petnaestak zarobljenika. Bili su smješteni u kući Nedžada Sijamije, koji je bio u Njemačkoj.⁸⁹¹

Tokom obavljanja prisilnih radova zarobljenik je pretučen. On je to opisao: “Rekao mi je da odložim sjekiru na zemlju i odmah potom me udario šakom po zatiljku. Srušio sam se na zemlju, a on me počeo udarati nogama na kojima su bile čizme. Reкао bih da me udario 15 do 20 puta, po čitavom tijelu. Svi su primijetili da sam pretučen, jer sam od njegovih udaraca izgubio tri ili četiri gornja zuba i lice mi je bilo obliveno krvlju. Puklo mi je jedno rebro i oštećena mi je jedna tetiva na desnom bedru, što mi još uvijek pričinjava poteškoće. K tome, primio sam udarce i u predio bubrega, tako da u tom dijelu leđa i dalje povremeno imam jake bolove.”⁸⁹²

79.3. Prisilni rad

Zarobljenici su kopali nove rovove i tranšeje, utvrđivali borbenu liniju i sanirali postojeće. Prema riječima jednog zatočenika koji je u dva navrata dovođen u selo Guvna, pripadnici VRS oba su puta otvarali vatru prema njima. Dok prvi put nije bilo ranjenih, u drugom slučaju ranjena su dva zatočenika i jedan stražar. Svi su odvedeni u Dom zdravlja u Bugojnu.⁸⁹³

887 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S 1 1 K 005760 11 KRI), izjava Marka Krajinovića, 17. januar i 9. april 2001. godine; CDT, Izjava Drage Žulja data Udruženju 3. juna 2016. godine; Izjava Dragana Keškića (03069539) data predstavnicima MKSJ, 10. septembar 2001. i 27. juni 2002. godine.

888 CDT, Izjava Drage Žulja data Udruženju 3. juna 2016. godine.

889 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S 1 1 K 005760 11 KRI), izjava Marka Krajinovića, 17. januar i 9. april 2001. godine; CDT, Izjava Drage Žulja data Udruženju 3. juna 2016. godine; Izjava Dragana Keškića (03069539) data predstavnicima MKSJ, 10. septembar 2001. i 27. juni 2002. godine.

890 CDT, Izjava Drage Žulja data Udruženju 3. juna 2016. godine.

891 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S 1 1 K 005760 11 KRI), izjava Marka Krajinovića, 17. januar i 9. april 2001. godine.

892 *Ibid.*, izjava Dragana Keškića, 10. septembar 2001. i 27. juni 2002. godine.

893 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S 1 1 K 005760 11 KRI), izjava Marka Krajinovića, 17. januar i 9. april 2001. godine.

Zatočenik Josip Lučić snajperom je ranjen u ruku 6. septembra 1993. tokom kopanja rovova na Guvnima, nakon čega je prebačen u bolnicu u Bugojnu.⁸⁹⁴

79.4. Premještanja

Zarobljenici su nakon 10 do 15 dana provedenih u selu Guvna na obavljanju prisilnih radova vraćani u zatočeničke objekte iz kojih su dovedeni, Osnovnu školu "Vojin Paleksić" ili stadion Iskre.⁸⁹⁵

79.5. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH osudio je Enesa Handžića, pomoćnika komandanta 307. brigade ARBiH zaduženog za bezbjednost, zato što je, između drugih djela, po nalogu svojih pretpostavljenih odobravao odvođenja zarobljenika na višednevno obavljanje prisilnih radova u selu Guvna, iako je znao da se radi o nezakonitoj radnji. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

80. Zemunica u selu Garački Podovi (septembar – oktobar 1993)

80.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁸⁹⁶

80.2. Zatočavanje

U septembru i oktobru 1993. godine zemunica u selu Garački Podovi korištena je za zatočavanje od 20 do 50 muškaraca, civila i pripadnika HVO-a.⁸⁹⁷

U julu 1993. pripadnike HVO-a, među kojima je bio i Drago Žulj, uhapsili su pripadnici 307. brigade ARBiH i odveli u logore i zatočeničke objekte širom Bugojna. U septembru 1993. Žulj je, zajedno s još od 20 do 50 zatočenika, odveden u selo Garački Podovi, gdje je proveo sedam dana.⁸⁹⁸

Zatočenici su na Garačkim Podovima boravili u zemunici, ispred koje je bilo nekoliko stražara. Spavali su na podu, bez pokrivača. Fiziološke potrebe obavljali su vani jer WC-a nije bilo.⁸⁹⁹

Hrane i vode nije bilo u dovoljnim količinama. Svjedok Drago Žulj je rekao: "Hranu bismo dobili jednom dnevno i to bi bila jedna juha s komadom kruha."⁹⁰⁰

894 Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 300.

895 Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S 11 K 005760 11 KRi), izjava Marka Krajinovića, 17. januar i 9. april 2001. godine; CDTP, Izjava Drage Žulja data Udruženju 3. juna 2016. godine.

896 TPOS, Izjava Drage Žulja data Udruženju 24. oktobra 2019. godine; Ivica Mlivičević, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 147.

897 TPOS, Izjava Drage Žulja data Udruženju 24. oktobra 2019. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; Josip Kalaica, *op. cit.*, str 9 i 11; Ivica Mlivičević, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 147; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 512, pasus 1587.

898 TPOS, Izjava Drage Žulja data Udruženju 24. oktobra 2019. godine.

899 *Ibid.*

900 *Ibid.*

80.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno odvođeni na prisilne radove u selu Garački Podovi, najčešće da kopaju rovove.⁹⁰¹

80.4. Premještanje i razmjena

Zatočnici su u oktobru 1993. godine odvedeni na stadion Iskre u Bugojnu, gdje su ostali sve do razmjene obavljene 19. marta 1994. u Mostaru.⁹⁰²

81. Kuće u selu Vučipolje (septembar 1993 – april 1994)

81.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁹⁰³

81.2. Zatočavanje

Od početka septembra 1993. do aprila 1994. godine privatne kuće u zaseoku Kajići u selu Vučipolje korištene su za zatočavanje devet muškaraca hrvatske nacionalnosti, pripadnika HVO-a.⁹⁰⁴

Prema izjavama zarobljenika R. K., Z. K. i A. K., nakon što je ARBiH granatirala i zauzela selo Vučipolje, stanovništvo hrvatske nacionalnosti koje se skrivalo u podrumu jedne privatne kuće, uhapšeno je i odvedeno u privatnu kuću u vlasništvu R. K. Odatle je grupa od devet muškaraca, pripadnika HVO-a, odvedena u magazu u vlasništvu I. K., a početkom septembra 1993. premještena u tri privatne kuće u vučipoljskom zaseoku Kajići.⁹⁰⁵

Zarobljenici su bili zatočeni osam mjeseci i raspoređeni u tri privatne kuće u Kajićima. Spavali su na krevetima, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u. Dobivali su manje količine vode i hrane, najčešće hljeb i kuhani krompir. O tome je R. K. izjavio: "Ponekad bi nam moja baka, kojoj je to bilo dozvoljeno, kuhala i donosila hranu."⁹⁰⁶

81.3. Prisilni rad

Zarobljenici su povremeno odvođeni da obavljaju razne poslove, a najčešće da kopaju rovove i tranšee za ARBiH.⁹⁰⁷

901 *Ibid.*

902 *Ibid.*

903 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

904 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; Josip Kalaica, *op. cit.*, str. 9.

905 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 13. januara 2021. godine.

906 *Ibid.*

907 *Ibid.*

81.4. Bijeg i oslobađanje

Prema izjavama zarobljenika, u februaru i aprilu 1994. godine četiri zarobljenika uspjela su pobjeći u pravcu Gornjeg Vakufa/Uskoplja, dok su ostali početkom aprila 1994, nakon osam mjeseci zatočeništva, oslobođeni potpisivanjem primirja između ARBiH i HVO-a.⁹⁰⁸

82. BH Banka (septembar – oktobar 1993)

82.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije 307. motorizovane brigade ARBiH.⁹⁰⁹ Svjedok ZE izjavio je da se u banci nalazio istražni centar kojim je rukovodio Enes Handžić, pomoćnik komandanta 307. brigade zadužen za vojnu bezbjednost.⁹¹⁰

82.2. Zatočavanje

Od kraja septembra pa najmanje do kraja oktobra 1993. godine zarobljenici sa stadiona Iskre odvođeni su u BH Banku na ispitivanja, koja su bila popraćena fizičkim zlostavljanjem.⁹¹¹

Zarobljenici su bili smješteni u dva podruma banke, koja su bila ispunjena vodom, a saslušanja i uzimanja pismenih iskaza obavljana su u zgradi prekoputa. Po davanju iskaza jedan dio zarobljenika vraćan je u BH Banku, gdje su ostali duži period.⁹¹²

Svjedok Mario Glišić rekao je da su zarobljenike izvodili svakih nekoliko sati, kad ih je tuklo više osoba, među kojima je naveo i Aliju Osmića, koji mu je govorio: “Evo našeg policajca.” Udaran je puškama i palicama.⁹¹³ Ivica Kajić rekao je da niko, osim Dominika Kajića, nije pozvan radi davanja iskaza u BH Banku te je potvrdio da su u ovom objektu zarobljenici zlostavljani. Zarobljenike su tukli na stepenicama, kao i u ulazu ispred prostorije u kojoj su bili zatvoreni.⁹¹⁴

Josip Kalaica opisao je BH Banku kao “jedno kvalitetno mučilište” i naveo da su mu zarobljenici iz BH Banke, među kojima je bio upravo i Ivica Kajić, po povratku pričali o traumama koje su tamo doživjeli.⁹¹⁵

Zarobljenici su po povratku iz banke na stadion jedva hodali i imali su vidne modrice. Svjedok Z9, također bivši zatočenik sa stadiona Iskre, naveo je da je čuo kako su Željko

908 *Ibid.*

909 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 162, pasus 448.

910 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 553, pasus 1723.

911 *Ibid.*

912 Sud BiH, Predmet *Alija Osmić* (S1 1 K 003429 12 Kžk), Drugostepena presuda od 27. juna 2012. godine, str. 36–37, pasus 129, 132, 134–137, str. 40, pasus 146.

913 *Ibid.*, str. 40, pasus 146.

914 *Ibid.*, str. 40–41, pasus 147.

915 *Ibid.*, str. 41, pasus 148.

Miloš i Jadranko Gvozden bili premlaćeni u banci.⁹¹⁶ Prema nalazima MKSJ, međutim, ne postoji dovoljno dokaza o okrutnom postupanju u banci.⁹¹⁷

82.3. Nestanci

Nekoliko svjedoka izjavilo je da se neki zarobljenici nakon odvođenja u BH Banku nikad nisu vratili, odnosno da su nakon toga nestali.⁹¹⁸

82.4. Premještanja i oslobađanje

Nakon dovođenja zarobljenika u BH Banku radi obavljanja informativnih razgovora određeni broj njih je pušten kući, dok su pojedini vraćeni u logor na stadionu bez ikakvih povreda.⁹¹⁹ Iz iskaza Vlatka Brnasa, Josipa Kalaice, Ivica Klarića i Ivana Faletara proizlazi da su pojedini zarobljenici u banci zadržavani duži period, zbog čega njihove povrede nisu bile vidljive po povratku na stadion. Neki zarobljenici vraćeni su s vidljivim povredama.⁹²⁰

82.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Suda BiH Enes Handžić, pomoćnik komandanta 307. brigade ARBiH zadužen za bezbjednost, proglašen je krivim, između drugih djela, zato što je, znajući da zatočnike u prostorijama BH Banke muče i da su ubijena trojica zatočenika, propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi, kazni, provede odgovarajuću istragu i podnese krivičnu prijavu nadležnom tužilaštvu. [detaljnije, uvod opština Bugojno, str. 102]

83. Kuća u selu Drvetine (jesen 1993)

83.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 307. brigade ARBiH.⁹²¹

83.2. Zatočavanje

U jesen 1993. godine privatna kuća u selu Drvetine korištena je za zatočavanje oko 20 muškaraca, Hrvata, pripadnika HVO-a.⁹²²

U julu 1993. pripadnike HVO-a, među kojima je bio i Drago Žulj, uhapsili su pripadnici 307. brigade ARBiH i zatvorili ih u logore i zatočeničke objekte širom Bugojna. Žulj je,

916 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 553, pasus 1723.

917 *Ibid.*, str. 554, pasus 1727.

918 *Ibid.*, str. 553, pasus 1723.

919 Sud BiH, Predmet *Nisvet Gasal, Musajb Kukavica i Senad Dautović* (S1 1 K 003485 12 Kžk), Drugostepena presuda od 18. decembra 2013. godine, str. 162–163, pasus 448.

920 *Ibid.*, str. 163, pasus 450.

921 MKSJ, Predmet *Hadžihasanović i Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 544, pasus 1689; Sud BiH, Predmet *Enes Handžić* (S1 1 K 005760 11 Kri), Prvostepena presuda od 25. maja 2011. godine.

922 TPOS, Izjava Drage Žulja data Udruženju 24. oktobra 2019. godine; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 145.

nakon više zatočeničkih objekata, prebačen u logor na stadionu Iskre, odakle je tokom jeseni 1993, zajedno s još oko 20 pripadnika HVO-a, prebačen u selo Drvetine.⁹²³

Zarobljenici su boravili u privatnoj kući u Drvetinama, u kojoj su spavali na podu. Vrata kuće bila su zaključana, a ispred nje se nalazilo nekoliko stražara.⁹²⁴ Dobivali su male količine hrane i vode, samo jedan dnevni obrok koji se sastojao od kriške hljeba i malo supe.⁹²⁵

83.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na područja oko sela Vejići i Drvetine da sijeku drva te utovaruju i istovaruju materijal po okolnim šumama.⁹²⁶

83.4. Premještanje i razmjena

Nakon desetak dana zarobljenici su vraćeni na stadion Iskre, gdje su ostali sve do razmjene obavljene 19. marta 1994. godine u Mostaru.⁹²⁷

923 TPOS, Izjava Drage Žulja data Udruženju 24. oktobra 2019. godine.

924 *Ibid.*

925 *Ibid.*

926 *Ibid.*

927 *Ibid.*

OPŠTINA ČAPLJINA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Čapljina imala je 27.882 stanovnika, od čega 14.969 Hrvata (53,68%), 7.672 Muslimana (27,51%), 3.753 Srbina (13,46%), 1.043 Jugoslovena (3,75 %) i 441 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.⁹²⁸

Sela Počitelj, Opličići, Bivolje Brdo, koje obuhvata zaselak Kevčići, i Lokve, između opština Čapljina i Stolac, imala su mješovitu strukturu stanovništva, s muslimanskom većinom. Selo Višići prije sukoba je uglavnom bilo naseljeno Hrvatima.⁹²⁹

Pero Marković 1990. godine je izabran za načelnika opštine i ujedno je bio predsjednik opštinskog HVO-a.⁹³⁰

Za vrijeme rata protiv srpskih snaga 1992. i 1993. HVO i ARBiH zajedno su se borili na teritoriji Čapljine do aprila 1993.⁹³¹ Tokom ljeta 1992. HVO je postepeno preuzeo vojnu kontrolu nad opštinom.⁹³²

Približno u martu i aprilu 1993. jedinice HVO-a u opštini Čapljina bile su 1. brigada “Knez Domagoj” i 3. satnija 3. bojne Vojne policije.⁹³³

Prvom brigadom “Knez Domagoj” zapovijedao je Nedjeljko Obradović. U sastavu 1. brigade bio je i vod Vojne policije.⁹³⁴

U Čapljini je bila stacionirana 3. satnija 3. bojne Vojne policije. Ivan Ančić bio je zapovjednik satnije do kraja juna 1993, kad ga je zamijenio Krešimir Bogdanović. Njegov zamjenik bio je Vladimir Šakota.⁹³⁵ Nakon imenovanja Bogdanovića zapovjedništvo 3. satnije bilo je u kasarni u Dretelju.⁹³⁶

Pripadnici HVO-a u aprilu 1993. su uhapsili muškarce Muslimane u opštini Čapljina, među kojima su bili muslimanski intelektualci, članovi SDA i pripadnici ARBiH, i zatočili ih u kasarnu u Grabovini i zatvor u Dretelju. Među uhapšenima su bili i Damir Sadović, pravnik zaposlen u gradskoj upravi u Čapljini, i Nazif Bašić, predsjednik Islamske zajednice, ali i radnici i trgovci, kao što su Ale Zaklan, Huso Obradović, Kemo Boloban i Mustafa Dizdar.⁹³⁷

Na osnovu naređenja zapovjednika Glavnog stožera HVO-a od 30. juna 1993, 3. satnija 3. bojne Vojne policije HVO-a (koja je sredinom jula postala 5. bojna) i 1. brigada “Knez

928 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Čapljina, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, str. 66–69.

929 MKSJ, *Predmet Prlić i ostali* (IT-04-74-T), pasus 2043, str. 546.

930 MKSJ, *Predmet Prlić i ostali* (IT-04-74-T), pasus 2049, 2050, str. 546.

931 MKSJ, *Predmet Prlić i ostali* (IT-04-74-T), pasus 2053, str. 547.

932 *Ibid.*, pasus 2052, str. 547.

933 *Ibid.*, pasus 2055, str. 547.

934 *Ibid.*, pasus 2058, str. 548.

935 *Ibid.*, pasus 2062, str. 548.

936 *Ibid.*, pasus 2063, str. 549.

937 *Ibid.*, pasus 2075, str. 551.

Domagoj”, u saradnji sa MUP-om Čapljina, provodili su kampanju hapšenja muškaraca Muslimana u mjestima Bivolje Brdo, Višići, Domanovići i Lokve.⁹³⁸

Uhapšeni muškarci, civili, kao i Muslimani pripadnici HVO-a i ARBiH, odvedeni su u zatvore u Dretelju, Gabeli i na Heliodrom, gdje su držani u zatočenju.⁹³⁹

Od jula do septembra 1993. HVO je proveo kampanju deložiranja i raseljavanja žena, djece i starijih osoba, isključivo Muslimana, iz opštine Čapljina.⁹⁴⁰

Približno 13. jula 1993. pripadnici HVO-a, uključujući vojnike iz sastava 1. brigade “Knez Domagoj”, ušli su u selo Domanovići, protjerali žene, djecu i starce, držali ih zatočene danima, ponekad i sedmicama, u Silosu u Čapljini i u Počitelju, a potom ih primorali da odu na teritorije pod kontrolom ARBiH, prvenstveno u Blagaj.

Od 13. do 16. jula 1993. pripadnici HVO-a, među kojima je bilo vojnika 1. brigade “Knez Domagoj” i 3. satnije 5. bojne Vojne policije, protjerali su iz sela Bivolje Brdo žene, djecu i starce i zatim ih danima, a ponekad i sedmicama, držali zatočene na raznim mjestima – uglavnom u Silosu u Čapljini, u školi u Sovićima, u sabirnom centru u Gradini, u mjestu Počitelj, kao i u Doljanima – i potom ih primorali da odu na teritorije pod kontrolom ARBiH, prvenstveno u Blagaj.

Približno 13. jula i početkom augusta 1993. protjerani su žene, djeca i starci, Muslimani, iz mjesta Počitelj i kamionima prevezeni u Bunu, a zatim u Blagaj.

Pripadnici MUP-a i lokalnog HDZ-a 11. augusta 1993. protjerali su žene, djecu i starce, Muslimane, iz sela Višići i neke odveli u jednu kuću u Tasovčićima, a potom, 2. oktobra 1993, u Silos i zatim u Blagaj.⁹⁴¹

U augustu i septembru 1993. “vojnici HVO-a” i pripadnici MUP-a protjerali su brojnu djecu, žene i starije osobe, Muslimane, iz grada Čapljine i odvezli ih u Silos ili u pravcu gradova na teritoriji pod kontrolom ARBiH.⁹⁴²

Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Čapljina, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB.

Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20

⁹³⁸ *Ibid.*, pasus 2079, 2080, str. 552.

⁹³⁹ *Ibid.*, pasus 2082, str. 553.

⁹⁴⁰ *Ibid.*, pasus 2097, str. 556.

⁹⁴¹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 800, str. 208–209.

⁹⁴² *Ibid.*, tom II, pasus 2156, str. 569.

godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.

Županijski sud u Splitu (Hrvatska) osudio je 5. marta 2020. godine pripadnike 1. brigade HVO-a "Knez Domagoj" Željka Rodina na tri godine i deset mjeseci i Marinka Marića na četiri i po godine zatvora za zločine počinjene u logorima Dretelj, Gabela i Silos na području Čapljine. Najteže djelo bilo je premlaćivanje civila Envera Šabanovića, koji je umro od zadobivenih povreda. Osuđeni su i za ponižavanje, fizičko i psihičko zlostavljanje i tjelesno kažnjavanje tridesetak muslimanskih civila zatočenih u Gabeli i Silosu, koje su između jula i septembra 1993. tukli motkama i nogama po genitalijama, primoravali ih da piju vlastitu mokraću, ližu krv s poda, da stoje na suncu pri visokim temperaturama odjeveni u debele zimske odore, da leže goli na vrućem asfaltu, a uzimali su im i vrednije stvari, poput satova, govoreći da im više neće trebati. Posebno su se izživljavali nad uglednim građanima Stoca, profesorima, ljekarima, sudijama, i pojedincima iz bivše vlasti.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

84. Zgrada Opštine (april – maj 1992)

Tokom aprila i maja 1992. godine HOS i HVO su u zgradi Opštine u Čapljini zatvorili najmanje dvojicu civila srpske nacionalnosti.

84.1. Uprava

Martin Bebek zvani Čepkalo, zapovjednik paravojne jedinice “Sokolovi”, bio je odgovorno lice u objektu.⁹⁴³

Među pripadnicima hrvatskih snaga bivši zatočeniци su prepoznali Mirzu Kudru (iz Tasovčića), Fikreta Boškaila, Enesa Žilića, Miroslava Hrštića, Ivu Ivankovića, Miroslava Vukšanovića, Amira Kudru, Damira Luburića, Zlatka Vegara, izvjesnog Madžara i izvjesnu Suzanu.⁹⁴⁴

84.2. Zatočavanje

Damjan Tripković iz Prebilovaca izjavio je da su u zgradu Opštine privođeni, ali i zatočavani Srbi: “U zgradi Opštine bile su kancelarije, a dole je bio podrum. Tu su dovođeni Srbi. Znam za Ljubišu Mrkića. Nisu oni njih tu nešto zadržavali, možda dan, dva ili tri. Glavni su bili Dretelj i Ljubuški, gdje su ih onda vodili. U Čapljini su ljude najviše privodili i hapsili HOS-ovci. Ti HOS-ovci su bili isto što i ‘ustaše’, oni su baš dosta zla učinili.”⁹⁴⁵

Ljubišu Mrkića uhapsili su pripadnici HOS-a Miro Hrštić i Damir Luburić iz Ljubuškog po nalogu Martina Bebeka zvanog Čepkalo 15. maja 1992. godine i odveli ga u podrum Skupštine opštine.⁹⁴⁶ Iz podruma je pušten zahvaljujući svojoj supruzi Jeleni Mrkić, nastavnici, koja je molila svog bivšeg učenika Milu Žilića da ga oslobodi.⁹⁴⁷

Radovana Vulića iz Gabele uhapsio je Mile Čemeraš početkom maja 1992, a u podrumu skupštinske zgrade dočekali su ga Mirza Kudra, Damir Luburić i izvjesni Madžar.

Vulić je rekao da je s njim u zatvoru bio i Hrvat iz Dretelja, izvesni Vidić, koji je radio kao civilno lice u JNA.

Radovan Vulić u Opštini je dva dana bio bez hrane i vode. Vulića su konstantno tukli gumenim palicama, nogama, rukama, čime su stigli. Najviše batina dobio je od Mirze Kudre

943 MUP Republike Hrvatske, Služba za zaštitu ustavnog poretka, br. 1/6-72/205, od 15. oktobra 1992: *Djelovanje “službe sigurnosti HOS-a” i skupine za tzv. tihu likvidaciju.*

944 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S11K 009124 12 Kri), Presuda, str. 47; Tužilaštvo BiH, Sarajevo, br. KT-RZ-26/05, Trebinje, 30. januar 2007, Zapisnik o saslušanju svjedoka O. D., str. 3–4; Miroslav Toholj, *Crna knjiga – Patnje Srba u Bosni i Hercegovini 1992–1995 II*, Svetigora, Cetinje, 2000, str. 52.

945 CDTP, Izjava Damjana Tripkovića data Udruženju 30. oktobra 2018.

946 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 55.

947 *Ibid.*

iz Tasovčića. Tukli su ga i Luburić iz Međugorja i jedan s nadimkom Madžar. On kaže: “Mirza Kudra, Damir Luburić i taj Madžar su me slomili.”⁹⁴⁸

84.3. Oslobođanje

Radovan Vulić nakon dva dana boravka u Opštini pušten je na slobodu.⁹⁴⁹ U vezi s tim on je istakao: “Pustili su me iz zatvora, polumrtvog, ali ipak živog. U Gabelu sam otišao s Milanom Pažinom iz Dretelja. Ostavio me je u kući Jure Nikše, odakle sam otišao svojoj kući.”⁹⁵⁰

Ljubiša Mrkić, zatočen u podrumu Opštine u maju 1992. godine, oslobođen je nakon dva dana.⁹⁵¹

85. Policijska stanica (april – juni 1992)

Od aprila do juna 1992. godine HOS i HVO su pritvorske prostorije Policijske stanice u Čapljini koristili za privođenje i ispitivanje civila srpske nacionalnosti iz Čapljine i za zatvaranje 12 muškaraca, srpskih civila, iz Čapljine, Gabele, Metkovića i Mostara, među kojima su bili i S. S., Mladen Perišić, Vaso Babić i Branko Spremo.⁹⁵²

85.1. Uprava

Načelnik Policijske stanice bio je Mile Žilić, a njegov zamjenik Sead Tabaković. Oni su ispitivali zatočenike.⁹⁵³

Svjedok B. R. je rekao: “Mene su prvi put priveli u Policijsku stanicu, priveo me HVO, 10. aprila 1992. godine, gdje su me ispitivali Mile Žilić i Sead Tabaković.”⁹⁵⁴ Mile Žilić bio je načelnik policije, a Sejo Tabaković njegov zamjenik.⁹⁵⁵

Damjan Tripković iz Prebilovaca je izjavio: “U toj stanici su ispitivali, a bilo je i zatvaranja. Civilna policija nije tu igrala neku ulogu, sve je bilo pod vojnom kontrolom. Ljudi tu najčešće nisu dugo držani, nego su odvođeni u Dretelj, Ljubuški i u druga mjesta.”⁹⁵⁶

948 Miroslav Janković, *prir., Zaborav je ubijanje istine*, Pres – Polet Pres, Istočno Sarajevo – Beograd, 2000, izjava Radovana Vulića (rođen 18. februara 1965. u Gabeli), str. 31; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 55.

949 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 52. i 55.

950 Miroslav Janković, *op. cit.*, izjava Radovana Vulića (rođen 18. februara 1965. u Gabeli), str. 31; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 55.

951 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve – Knjiga dokumenata*, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Beograd, 1996, str. 435–436 i 420; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 55; Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1K 009124 12 Kri), Zapisnik o saslušanju svjedokinje O. D., br. KT-RZ-26/05, Trebinje, 30. januar 2007, str. 7.

952 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava S. S., str. 320.

953 *Ibid.*

954 Osnovni sud u Trebinju, Predmet KRI-57/94, Zapisnik od 29. septembra 1994. o saslušanju B. R., rođenog 1. oktobra 1950. u Čapljini.

955 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 51.

956 CDTP, Izjava Damjana Tripkovića data Udruženju 30. oktobra 2018. godine.

85.2. Zatočavanje

Mladen Perišić, rođen u Gabeli, radio je do hapšenja kao dispečer na teretnoj željezničkoj stanici u Mostaru: “Na samom početku rata u Gabeli se progonilo sve što je srpsko, tako da ni ja više nisam smio ostati, bez obzira što sam se u Gabeli rodio i živio. Otišao sam u Metković. Tu sam boravio dok nije došla hrvatska policija i rekla da ne može niko ostati u Hrvatskoj ko je iz tadašnje BiH i da svi moramo otići. Prilikom prelaska punkta u Metkoviću, zaustavlja me policija i odmah pita koje sam nacionalnosti. Govorim da sam Srbin. Uskoro dolazi policijski auto i odvođe me u MUP. Tamo me jedan od inspektora pita jesam li Srbin i, nakon potvrdnog odgovora, stavlja mi lisice na ruke. Odatle me odvođe u čapljinski zatvor. Uhapšen sam 19. maja 1992. godine. Smještaju me u jednu od ćelija u kojima su se već nalazili uhapšeni Srbi iz Čapljine i drugih mjesta. Ispituju me svaki dan, ali pošto sam neke od onih koji su me ispitivali lično poznavao, nije bilo fizičkog zlostavljanja, mada su u zatvor dolazili neki ekstremisti i prijetili nam. U tom zatvoru sam proveo 12 dana.”⁹⁵⁷

S. S., rođen u Žitomislicima, uhapšen je 12. juna 1992: “Tog dana me hapse bez ikakvog razloga i odvođe u čapljinski zatvor. Presreće me muslimanski vojnik i bez ikakvog obrazloženja na silu ugura u auto. Odvoze me prvo na Domanoviće, nakon kraćeg zadržavanja, stižemo u Čapljinu. Zaustavljamo se pred zgradom gdje je bilo dosta vojnika i civila. Muslimanski vojnik me uvodi u jednu prostoriju i predaje jednom od zatvorskih stražara. Usput govori: ‘Pripazi mi ovog ‘četnika’.’ Ovaj me odmah uvodi u ćeliju punu uhapšenih Srba. Već ih je bilo 11. Saznajem da su iz Metkovića, Gabele, Čapljine, Mostara i drugih mjesta. Izgledali su dosta loše.”⁹⁵⁸

Zatočnici su u zgradi policije bili zatvoreni u nekoliko pritvorskih ćelija. U ćelijama su spavali na betonu, bez pokrivača. Dnevno su dobivali oskudnu količinu hrane.

Zatočenik S. S. je rekao: “Gdje smo spavali, tu smo jeli i vršili nuždu. Spavali bi na podu od betona, a pokrivali se čime stignemo. Dobijali bi minimalne količine hrane. U zatvoru sam proveo 56 dana. Svaki dan je bio borba za život. Nikada nisi znao hoće li neki pijani ‘ustaša’ ući u ćeliju i početi pucati. Ti prizori su se često mogli vidjeti, naročito kada bi neko od ‘ustaša’ poginuo u borbi. Tada bi uvijek neko od Srba platio ceh. Najopasniji su bili HOS-ovci u crnim uniformama. Povremeno bi upadali u ćelije i tukli redom i zlostavljali uhapšene Srbe. Najviše su mučili Vasu Babića i Branka Spremu. Tjerali su ih da satima stoje u jednom položaju i da gledaju u jednu tačku. Svaki nedozvoljeni pokret bi kažnjavao udarcem pendrekom po glavi. Meni je bilo najteže prvih nekoliko dana. Stalno me ispituju o svemu i svačemu. Tjerali su me da priznam gdje mi je oružje. Kada ne bi bili zadovoljni odgovorom, najčešće bi rekli: ‘Sve ćemo vas pobiti i baciti u jamu šumanačku, kao i vaše stare.’”

⁹⁵⁷ Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava Mladena Perišića, str. 375.

⁹⁵⁸ *Ibid.*, lična izjava S. S., str. 320.

85.3. Prislilni rad

Zatočnici su odvođeni u srpske kuće da iz njih iznose stvari i utovaraju ih u kamione HVO-a i HOS-a.

Zatočenik S. S. je izjavio: “Srećna okolnost je bila što sam nakon onih najtežih prvih nekoliko dana određen u radni vod. Više nije bilo batinanja, ali sam po cijeli dan radio na transportu opljačkanih srpskih kuća i stanova.”⁹⁵⁹

85.4. Premještanje i razmjene

Većina zatočenika iz Policijske stanice prebačena je u Ljubuški. Mladen Perišić, uhapšen 19. maja 1992. godine, nakon 12 dana sproveden je u Ljubuški. Razmijenjen je 18. augusta 1992. u mjestu Do kod Stoca.

Bivši zatočenik Mladen Perišić je rekao: “Početkom avgusta u zatvoru se počelo pričati o razmjeni. Bio sam jedan od srećnika koji se našao na spisku za razmjene. Kada smo došli u Do kod Stoca, puštaju nas po dvojicu, gdje su se nalazile komisije za razmjenu i predstavnici MKCK. U tom zatvoru sam proveo 12 dana.”⁹⁶⁰

Vaso Babić razmijenjen je 18. augusta 1992.⁹⁶¹

86. Kasarna “Bruno Bušić” u Dretelju (maj – august 1992)



Kasarna “Bruno Bušić”⁹⁶²

⁹⁵⁹ *Ibid.*, str. 322.

⁹⁶⁰ *Ibid.*, lična izjava Mladena Perišića, str. 375.

⁹⁶¹ *Ibid.*, Spisak lica razmijenjenih 18. augusta 1992, str. 409.

⁹⁶² Preuzeto sa Detektor.ba, <https://detektor.ba/2021/05/05/ustavni-sud-odbio-apelaciju-osudjenog-za-zlocine-u-dretelju/>.

Sud BiH utvrdio je da je kompleks kasarne “Bruno Bušić” u Dretelju imao sve karakteristike logora, jer je tu od maja do augusta 1992. godine bilo zatočeno više od 200 civila srpske nacionalnosti, odabranih samo zbog svoje nacionalne, vjerske, odnosno političke pripadnosti, bez zadovoljenja temeljnih životnih potreba, u ne higijenskim uslovima, gdje su svakodnevno bili podvrgavani ispitivanju, premlaćivanjima, uznemiravanju, ponižavanju i drugim oblicima teškog fizičkog i psihičkog zlostavljanja i odakle su bili izvođeni na prisilni rad unutar i izvan kruga zatvora Dretelj “Bruno Bušić”.⁹⁶³

Svjedok Stanko Primorac sjeća se da je kasarna u Dretelju preuzeta od JNA približno 22. aprila 1992. nakon oslobađanja grada Čapljine. Do augusta 1992. isključivo su jedinice HOS-a koristile kapacitete kasarne “Bruno Bušić”.⁹⁶⁴ Prema Primorčevom sjećanju, u kasarnu Dretelj kasnije je došla grupa jedinica ARBiH.⁹⁶⁵ Logor je funkcionisao od maja do 18. augusta 1992. Svjedokinja A u logor je dovedena početkom maja, nedugo po njegovom formiranju, i ostala je sve do razmjene 18. augusta 1992.⁹⁶⁶

Kompleks kasarne obuhvatao je niz objekata, među kojima su upravna zgrada, na samom ulazu; betonski hangari, u kojima su držani zarobljeni civili (muškarci i žene odvojeno); i magacini, koji su služili za smještaj materijalno-tehničkih sredstava (MTS) za vojsku, lijekova ili hrane. Unutar kompleksa bio je i stacionar u kojem je dežurni ljekar bio major dr. Zoran Hranilović. Svjedok B opisao je da je logor bio ograđen bodljikavom žicom, iza koje se nalazio miniran prostor kako niko od zarobljenika ne bi pobjegao.⁹⁶⁷

Ukupan broj civila zatvorenih u tzv. muškom hangaru kretao se i do 20, dok je u “ženskom” hangaru u jednom momentu bilo zatvoreno i do 80 žena. Prema spisku zatočenika logora Dretelj dan prije razmjene, 17. augusta 1992. u logoru se nalazilo 88 zatočenika s područja Mostara, Čapljine i Stoca.⁹⁶⁸

86.1. Uprava

Blaž Kraljević bio je glavni zapovjednik HOS-a, osnivač logora Dretelj.⁹⁶⁹

Ratni izvještač Henrik Hovland, koji je proveo izvjesno vrijeme s Kraljevićem, izjavio je: “Blaž je tu sve kontrolisao, on je bio glavni, čak je rješavao i manje nesporazume i vrlo rijetko je delegirao ovlasti na druge... činilo se da sve sam radi. Blaž je naređivao zatvaranje civila, njihovo premještanje, on ih je obilazio i postrojavao po njihovom dolasku. Mogao je vidjeti povrede na njima i čak je i naređivao da se kriju u gornjim hangarima ako bi u logor došle neke novinarske ekipe.”⁹⁷⁰

963 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S11 K 009124 12 Kri), Prvostepena presuda, str. 9.

964 *Ibid.*, pasus 276, 275, str. 78, 77.

965 *Ibid.*, pasus 281, str. 79.

966 *Ibid.*, pasus 278, str. 78.

967 *Ibid.*, pasus 395, 396, str. 107.

968 *Ibid.*, pasus 398, str. 107.

969 *Ibid.*, pasus 280, str. 79.

970 *Ibid.*, pasus 284, str. 80.

Većina svjedoka saglasna je da su rukovodeću ulogu u logoru imali Hektor Ćosić zvani Dida, Šime Martinović, Sajo Horozii i Edib Buljubašić. Optuženi Edib Buljubašić svjedočio je da ga je na mjesto zamjenika zapovjednika kasarne u Dretelju postavio lično Blaž Kraljević. Kad je došao u Dretelj, u hangarima kasarne “Bruno Bušić” bilo je zatvoreno oko 200 civila srpske nacionalnosti, muškarci su držani odvojeno od zatočenih žena.⁹⁷¹

Buljubašić je opisao: “Oni dođu, degenek, silaze s kamiona, izudarani, izgnječeni, prebijeni, uništeni, nikakvi i sad ih vode u hangare. Onda sam ja po naredbi Petrušića njih upisivao u svesku, tako što bi pitao svakog kako se zove, pa kad bi rekao, pitali bi ga što je u četnicima, ako bi rekao da nije, dobio bi šamarčinu i slično. Bilo je onda skidaj prsten, skidaj kaiš, pertle i sve para što imaju... al nema, kaže uzeli im u Mostaru i tako smo mi ispaštali, ovi dole pokupe lov, a mi gore dobijemo malo. Eto tako je bilo.”⁹⁷²

86.2. Zatočavanje

Zatočenci srpske nacionalnosti dovođeni su u logor od početka maja 1992.⁹⁷³

Svi zatvoreni civili boravili su u skućenim prostorijama koje su bile pretrpane, bez redovne i dovoljne ishrane, onemogućeni u obavljanju fizioloških potreba. Izvođeni su samo na ispitivanje ili na prisilni rad tokom kojeg su podvrgavani različitim oblicima fizičkog ili seksualnog nasilja.⁹⁷⁴

Jedna grupa civila dovedena nedugo po formiranju logora držana je u prostorijama upravne zgrade, a kasnije, sredinom jula, kako je rastao broj civila dovedenih iz Mostara, Čapljinje i Stoca, pojavila se potreba za njihovim smještanjem u veće prostorije, za šta su iskorišteni hangari kompleksa kasarne “Bruno Bušić” u Dretelju.⁹⁷⁵

Prema svjedočenju Milivoja Kruževića, muški hangar bio je krajnje neuslovan, s obzirom na to da je prostorija korištena za odlaganje maziva bivše JNA, koja je prethodno koristila tu kasarnu. Na podu je bio beton. Po dolasku zatočenci nisu imali ni deke za pokrivanje, tek kasnije su im donijeli neke podmetače i deke na kojima su ležali, ali ni to nisu svi imali. Hangar u kojem su boravili muškarci bio je dimenzija otprilike četiri s četiri metra, imao je male prozore otprilike 70 sa 70 centimetara, na kojima su bile rešetke, i metalna klizna vrata.⁹⁷⁶

Svjedokinja Sava Bojanić izjavila je da je ženski hangar bio manji od muškog, na prozoru su bile rešetke i imao je klizna željezna vrata. Spavalo se uglavnom na betonu, jer su duške koristile žene koje su među prvima dovedene, tako da su ostale spavale na nosilima na kojima su bile deke. U hangaru je bio sto s dvije klupe za kojim su ručale, a u ćošku se nalazio veliki lavor u koji su noću obavljale nuždu, jer im nisu dozvoljavali da izlaze.

971 *Ibid.*, pasus 288, str. 81.

972 *Ibid.*, pasus 291, str. 82.

973 *Ibid.*, pasus 278, str. 78.

974 *Ibid.*, pasus 379, str. 103–104.

975 *Ibid.*, pasus 401, str. 108.

976 *Ibid.*, pasus 402, str. 108.

Željezna vrata bila su zaključana od oko 20 do šest sati. Vrata su noću mogli otvoriti samo vojnici i to se dešavalo vrlo često, ali samo kako bi izveli neku od žena i odveli je iza hangara, gdje bi bila silovana. To je pred Sudom BiH potvrdio i optuženi Edib Buljubašić, koji je izjavio da je u više navrata uvečer obilazio hangare, gdje bi zatekao otvorena vrata, čuo zvukove iza hangara i “znao je da su žene bile silovane.”⁹⁷⁷

Svjedok Mile Bjelobaba kazao je da su uslovi boravka u Dretelju bili krajnje nehumani i ponižavajući. Blaž Kraljević naredio je da se muškarci obuku u uniforme JNA, čak su nekim a i kačili činove, kako bi ih lažno predstavili kao oficire i pripadnike JNA, odnosno VRS, zarobljene na borbenim linijama. Nisu imali bilo kakve higijenske uslove. Nije im dozvoljeno da se okupaju, presvuku, obriju ili da zadovolje minimum higijenskih potreba. Svjedok G tvrdi da “vode nije bilo ni za piće, a ne za umivanje”. Jednom prilikom izvedeni su na rad, cijelog dana nisu dobili da jedu i piju. U povratku im je dozvoljeno da odu natočiti vodu u krugu kompleksa kasarne, a onda bi ih do tamo stražari pretukli.⁹⁷⁸

Srećko Marić svjedočio je da hrane nije bilo dovoljno i da je bila lošeg kvaliteta, a i ono što su dobivali s vremenom se smanjivalo, pa su tri obroka dnevno svedena na jedan. Svjedok Borivoje Petrović izjavio je da je hrane bilo u minimalnim količinama: konzervu težine 50 grama dijelili bi na dva, nekad i tri zatočenika. “Ako je bilo kuhane hrane, dobijao si količinu jedne čaše jogurta, unutra nije bilo ništa, ni riže ni graha ni krompira, već samo neka bistra supa. Što se tiče WC-a, kante smo imali u hangaru za urin, a vani je bio poljski WC koji nam takoreći nije ni trebao jer su ljudi išli tamo u prosjeku sedmi dan, jer takoreći ništa nismo ni jeli.”⁹⁷⁹

Svjedok Petar Golijanin je rekao: “Bio je jedan zalogaj hljeba, malo neke supe, nismo imali dovoljno tanjira, jedna tura jede, pa onda s tim tanjirima jede druga grupa, nisu se prali nikako. To je jadno i bijedno bilo. Spavali smo na betonu, imali smo jedno ćebe, jastuke nismo imali, cipele sam stavlj'o pod glavu, jedno ćebe pokrije se, jedno ispod sebe... to nam je bio smještaj. WC je bio unutra, svi su vršili nuždu u jednom ćošku, smrad bio... čudo... jadi.”⁹⁸⁰

Zatočenicima je tokom boravka u logoru *de facto* bila uskraćena ljekarska pomoć, iako je u logoru bio stacionar u kojem je radio major dr. Zoran Hranilović, kojeg su zatočnici prozvali Dr. Mengele zbog izražene brutalnosti i zlostavljanja onih koji bi mu se obratili za pomoć.⁹⁸¹

Svjedok G je nakon jednog odlaska doktoru “shvatio zašto se niko ne javlja njemu za pomoć” jer bi u tom slučaju bio dodatno pretučen, i to često ozbiljnije nego prvi put. Svjedoku B je Hranilović dao tablete koje stimuliraju porođaj kad mu se ovaj obratio za pomoć pošto je bio pretučen. Svjedok B je “umirao od bolova”. Optuženi Edib Buljubašić u

977 *Ibid.*, pasus 403, str. 108.

978 *Ibid.*, pasus 404, str. 109.

979 *Ibid.*, pasus 405, str. 109.

980 *Ibid.*, pasus 407, str. 109–110.

981 *Ibid.*, pasus 410, str. 110.

svjedočenju je istakao dr. Hranilovića kao primjer nečovječnog postupanja prema zatočenicima. Većina svjedoka spomenula je Sašu Stolića, zatočenika poznatog pod nadimkom Tenkista, kojem je doktor operisao slijepo crijevo bez anestezije.⁹⁸²

Svjedok Dragan Rudan o ponašanju vojnika prema zatočenicima je rekao: “Bilo je izživljavanja raznih, bilo je baš onih sadista da ti dođe radije da umreš da prestane taj strah, patnja i bol.” Svjedok B je po dolasku u hangar rekao da su ljudi izgledali “strašno i pretučeno... više su bili aveti nego ljudi.”⁹⁸³

Svjedokinja F u povratku s rada vidjela je da su muškarce tjerali da čupaju travu u krugu kasarne, da su ih tjerali da pasu i udarali ih, gasili pikavce po njima, tjerali ih da progutaju upaljene cigarete ili da stoje na suncu dok se ne onesvijeste. Jednom je vidjela i kolonu muškaraca koja se vraćala s rada, svi su trčali. Prepoznala je svog oca, koji joj je kasnije ispričao da su ih tog dana “tukli do besvijesti”, udarali su ga čime su stigli, krv je išla na sve otvore. Njenog brata pretukao je stražar kojeg su zvali Šiptar i jedan kojeg su zvali Zoka. “Probili su mu uho bajonetom i stavljali mu glavu u vrelu vodu.”⁹⁸⁴

Ivan Medić zvani Poskok osuđen je za naročito brutalne radnje koje su uključivale skalpiranje (skidanje dijelova kože i kose s tjemena) Radomira Žuže te prosjecanje jezika nožem Peri Brkiću i Slavku Bogdanoviću. Osuđen je i za silovanje svjedokinje A, jedne od prvih zatočenica, koju su u Dretelju silovala 22 muškarca više od 30 puta.

U premlaćivanju i raznim vidovima zlostavljanja, uključujući mnoge akte seksualnog nasilja, najviše su se isticali pripadnici HOS-a Tonči Rajić, Zvonimir Bjeliš zvani Crvenkapa, Zerina Šuta, Damir Glogovac zvani Vampir, Ahmet Makitan zvani Maks, Vinko Primorac, Mirko Janeš zvani Čikago te braća Ivica i Luka Šešelj.⁹⁸⁵

Ahmet Makitan i Tonči Rajić naročito su tukli svjedoka Dragana Rudana. Stražar po nadimku Crvenkapa jednom je prilikom sa stražarom kojeg su zvali Krasnići pretukao svjedoka C tako snažno da su mu polomili dva rebra; stražar kojeg su zvali Zoka, koji je najčešće dolazio s Krasnićijem, pretukao je svjedoka B toliko da je ovaj dva sata bio u nesvijesti. Svjedok Ilija Domazet tvrdi da ga je pripadnica HOS-a Zerina Šuta tjerala da guta zapaljene cigare, ili mu ih je gasila po zglobovima i licu.⁹⁸⁶

Ljude su primoravali na različite vidove seksualnog nasilja i ponižavajućih postupaka, pa se svjedokinja H sjeća da se među zatočenicima pričalo da je jedan od zatočenika natjeran da liže genitalije psa. Neki su tjerani da piju fekalije vojnika, ili da piju urin iz posude koja se nalazila u hangaru u kojoj su svi zatočeniци obavljali nuždu tokom noći.⁹⁸⁷

Zatočeniци su primoravani da pjevaju nacionalističke pjesme.

982 *Ibid.*, pasus 411, str. 110–111.

983 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1 K 009124 12 Kri), Presuda, pasus 413, 415, str. 111.

984 *Ibid.*, pasus 416, str. 112.

985 *Ibid.*, pasus 418, str. 112–113.

986 *Ibid.*, pasus 421, str. 113.

987 *Ibid.*, pasus 408, str. 110.

Vojnici su često zatočenike prilikom izvođenja na prisilni rad u Čapljinu tjerovali da pjevaju tekst “Drinu ćemo pregaziti, Srbiju zapaliti” i druge pjesme čiji je sadržaj uvredljiv za pripadnike srpskog naroda. Ko ne bi pjevao, dobio bi udarac. Svjedok B rekao je da su vojnici često ulazili noću, kad bi svi morali ustati i pjevati “njihove pjesme”. Sava Bojanić svjedočila je da su muškarci tjerani da pjevaju pjesme koje su veličale ustaški pokret iz Drugog svjetskog rata, među kojima su “Evo zore, evo dana, evo Jure i Bobana”, zatim “U Madridu grobnica od zlata, u njoj leži vođa od Hrvata” ili neke koje su oni izmislili i u kojima su ponižavani pripadnici srpske nacionalnosti: “Paveliću, puško stara, gdje su Srbi iz Mostara, eno plove niz Neretvu, nose poštu kralju Petru.”⁹⁸⁸

Svjedok Slavko Bogdanović je kazao: “Koliko, kakvog je maltretiranja sve bilo, zlostavljanja seksualnog, najlakše je bilo pjevat pjesme. Eto, vjerujte, ono malo pjevaš i ne bije te, pjevaj šta? Pjevat ustaške pjesme: Evo zore, evo dana, evo Jure i Bobana; Sarajevo ispod Trebevića bićeš opet Ante Pavelića; Mi smo Srbe vješali na vrbe, kaži vrbo je li težak Srbo, nije, nije nek se samo vije.”⁹⁸⁹

86.3. Silovanja i seksualno nasilje

Ivan Medić zvani Poskok osuđen je za silovanje svjedokinje A, koja je, prema iskazu datom Tužilaštvu BiH, u Dretelju silovana 33 puta. Jednom prilikom izveli su je голу na mjesto gdje je bilo oko 30 vojnika i natjerovali je da ležeći na zemlji gumenu palicu stavlja u vaginu. U svjedočenju pred Sudom u Stockholmu izjavila je da je jednom prilikom odvedena u kancelariju upravnika. Stražar ju je natjerao da skine odjeću, zatim je šamarao, gurnuo na pod i silovao. Sljedećeg dana drugi stražar joj je prijetio nožem, skinuo je i silovao. Silovana je svaki put kad su je stražari pozvali da izađe iz hangara. Silovala su je 22 muškarca više od 30 puta.

Za jednog od silovatelja je izjavila: “Jedne noći Medić me je odveo u prostoriju i tu me silovao. Ja sam se branila, a iznenadila sam se jer me do tada on nije silovao. Mene je odveo u ćeliju, a onda je uzeo Jelenu i izveo. Ona mi je rekla da je i nju silovao.” Jednom prilikom odvedena je u zgradu pivare, gdje je također silovana: “Nas su nakon nekog vremena odveli u zgradu pivare, kao da nas se ne dira. Tu sam bila tri dana i za to vrijeme sam silovana četiri puta. Kada sam se vratila iz pivare, sutra me niko nije dirao, da bi sljedećeg dana opet počela silovanja.”

Prilikom ispitivanja bila je pretučena, a u vezi s tim je rekla: “Mirsad je rekao: ‘Skidaj se.’ Onda sam dobila šamar, pa policijskom palicom po leđima i rukama. Morala sam se skinuti i sjela sam. Palicom me udarao po butinama. Palicom je šarao po nogama, nožem po licu i grudima.”

Bivša zatočenica 9/94 jednom je dovedena u ambulantu logora, gdje ju je s pištoljem dočekao dr. Hranilović iz Zagreba. Dao joj je injekciju od koje je osjetila jake bolove i po-

988 *Ibid.*, pasus 447, str. 117–118.

989 *Ibid.*, pasus 448, str. 119.

vremeno gubila svijest. Zatim je pozvao dva stražara i rekao im: "... sada vi nastavite šta vam odgovara kao muškarcima..." Ovi su joj pocijepali haljinu i silovali je, a onda su došla još trojica i također je silovali, čupali joj kosu, mokrili u usta i radili "sve druge nakarade koje nisu za normalne ljude".⁹⁹⁰

Bivši logoraš 445/94-2, koji je u logoru Dretelj bio od 6. juna do 17. augusta 1992, izjavio je: "... jednom prilikom Ivan Medić zvani Poskok postrojio je mene, ŽR, BS, BI, SM, EM, SM, BB i ŠDŽ kao i SS i natjerao nas da kleknemo jedan ispred drugog, pa da onaj drugi uzme u usta ud onoga ispred sebe i tako ga natjera da se zadovoljava, a poslije smo morali da promijenimo uloge. To smo ja i Ž. morali da činimo jedan drugom." Logoraš je naveo da se sve to događalo u dvorištu logora i da su oko logoraša koji su bez odjeće morali da obavljaju navedene radnje, stajali u krugu, smijali se, kao i grupa pripadnika HOS-a iz Mostara koji su u logor došli s grupom djevojaka.⁹⁹¹

Marina Grubišić-Fežić osuđena je za prisiljavanje zatočenika Mileta Bjelobabe i svjedoka CP na seksualni odnos.

86.4. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Dana 2. augusta 1992. godine Edib Buljubašić je zajedno s drugim njemu poznatim pripadnicima HOS-a učestvovao u brutalnom premlaćivanju zatočenika Bože Balabana, koji je usljed toga preminuo u logoru Dretelj.

Balabana su strašno tukli zato što se jedan od stražara požalio da mu je Balaban opsovao ustašku majku. Cijeli događaj opisao je pred Sudom BiH sam Buljubašić. Kad je vidio da se Balaban od premlaćivanja nalazi u vrlo teškom stanju, Buljubašić je naredio da ga uvedu u hangar u kojem su držali zatočene muškarce i naredio im da palicama nastave tući Božu Balabana. Za to vrijeme on i ostali vojnici su stajali ispred hangara i svijetlili baterijom.⁹⁹²

Buljubašić je dalje opisao: "Onda smo ga grupali... grupali i ja sam udar'o kundakom u glavu i u prste... lomili i sve to... i onda sam ja rek'o: Udrite dok ne umre! Znači, udrite ga dok ne prizna da je psov'o ustašku mater, ako je psovao ubijte ga, ako ne prizna ubijte ga! Ubijen je do ujutru, eto ti." Potom je otišao na prozor ženskog hangara i pitao ko je supruga oštećenoga, koju je Balaban dozivao imenom Sofija dok su ga vojnici premlaćivali. Ona se javila, a Buljubašić joj je saopštio da su joj prethodne noći ubili supruga. Na pitanje da li je neko od pretpostavljenih sankcionisao ubistvo Bože Balabana, Buljubašić je odgovorio: "Ja sam se pohvalio Petrušiću da ovaj više nikom neće psovati ustašku mater, da sam ga učutk'o i da sam izvršio njegovu zapovijed, kad je pitao šta sam uradio ja sam

990 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, *Stradanja Srba u logoru Dretelj 1992. godine*, Beograd, decembar 1998, str. 17.

991 *Ibid.*, str. 20.

992 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1 K 009124 12 Kri), Presuda, pasus 620, str. 155.

rekao – naredio sam da se ubije. Ništa, kafu smo popili, sve super... o'šli gore da vidimo, čestitali mi, isp'o ja sad glavni!"⁹⁹³

Sud BiH utvrdio je da su zatočnici Jovo Pejanović i Nenad Marković bili stalno i teško zlostavljani. Obojica su bila odvedena iz logora. Bivšeg načelnika SUP-a u Mostaru, Jovu Pejanovića, koji je od zlostavljanja dobio gangrenu na nozi, odveli su jedne noći Vinko Primorac i "jedan krupni iz Hercegovine". Pejanovićeve posmrtni ostaci razmijenjeni su 24. augusta 1993. Nenada Markovića odveli su neidentifikovani vojnici HOS-a kratko prije razmjene 18. augusta 1992.

Edib Buljubašić osuđen je za nečovječno postupanje prema Markoviću jer je oko 10. augusta 1992, zajedno s drugim pripadnicima HOS-a, brutalno tukao Nenada Markovića u muškom hangaru u zatvoru Dretelj "Bruno Bušić", nakon čega je Marković prevezen automobilom u bolnicu u Čapljini, odakle je kasnije odveden u nepoznatom pravcu i više nikad nije viđen živ, niti su njegovi posmrtni ostaci pronađeni.

86.5. Prisilni rad

Zatočnici su vođeni na prisilni rad u krugu logora i izvan njega. Najčešće su vođeni da čupaju travu, koja je bila suha i oštra, pa je svjedokinja H opisala: "Mom momku su ruke bile krvave, svaki ovdje pregib na zglobu je bio rana do kosti, jer ona trava kad se u augustu u Mostaru osuši to je strašno, gore nego žica. To je sve bilo krvavo. On je bio sav u modricama..."⁹⁹⁴

Svjedokinju F s ostalim su ženama često vodili da čisti prostorije i van kruga logora, gdje su morale raditi u neuslovnim prostorijama, na temperaturi koja je tada dosegala i do 40 stepeni.⁹⁹⁵

86.6. Razmjena i premještanje

Zatočnici su u logoru bili do razmjene 18. augusta 1992. godine. Prema spisku zatočenika logora Dretelj na dan 17. augusta 1992, dakle dan prije razmjene, u logoru se nalazilo 88 zatočenika s područja Mostara, Čapljine i Stoca.⁹⁹⁶ Jedna grupa zatočenika odvedena je prije razmjene i pogubljena kod Žitomislića. Iskrkali su ih i rekli da idu dalje prema Buni, gdje ih je trebala dočekati patrola HVO-a. Izdvojili su šest osoba iz te grupe, ubili ih i bacili u Neretvu. Njihova tijela pronađena su u Opuzenu (Hrvatska).⁹⁹⁷ Grupa od 40 žena i 27 muškaraca odvezena je autobusima 16. augusta 1992. u Žitomisliće, gdje su ih pripadnici HOS-a ostavili i otišli. Naišla je patrola HVO-a i sprovela ih u osnovnu školu u mjestu Buna. Prespavali su u fiskulturnoj sali škole, a sutradan odvedeni u zatvor Čelovina u

⁹⁹³ *Ibid.*, pasus 621, 622, 623, str. 155.

⁹⁹⁴ *Ibid.*, pasus 409, str. 110.

⁹⁹⁵ *Ibid.*, pasus 416, str. 112.

⁹⁹⁶ *Ibid.*, pasus 399, str. 107.

⁹⁹⁷ *Ibid.*, pasus 760, str. 185.

Mostaru. Oslobođeni su 20. augusta 1992. kod Stoca. Oko 170 zatočenika prebačeno je u kasarnu “Miro Popara” u Čapljini.⁹⁹⁸

86.7. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH pravosnažno je osudio (14. aprila 2015. i 22. septembra 2016. godine) pripadnike HOS-a Ivana Zeleniku, Ivana Medića, Ediba Buljubašića i Marinu Grubišić-Fejzić za zločine protiv čovječnosti počinjene nad srpskim civilima u logoru Dretelj 1992.

Ivan Zelenika, viši oficir HOS-a, osuđen je na šest godina zatvora, zamjenik zapovjednika kasarne “Bruno Bušić” Edib Buljubašić na šest godina, tj. 34 godine, kaznu koju je pravosnažnom presudom izrekao Kantonalni sud u Zenici 2000, Ivan Medić na sedam godina i stražar Marina Grubišić-Fejzić na pet godina zatvora. Srećko Horvat je oslobođen.

Vrhovni sud Norveške 13. aprila 2011. godine osudio je Mirsada Repka na osam godina zatvora zbog zločina koje je 1992. kao pripadnik HOS-a počinio nad Srbima u logoru Dretelj. Prema procjeni Suda, Repak je bio na zapovjednoj dužnosti u HOS-u i učestvovao je u zatvaranju civila iz Stoca, i to prvobitno u Duvansku stanicu u Stocu i Dretelj, gdje su 1992. zatvarani Srbi. Kazna mu je u drugom stepenu povećana i naređeno je da isplati odštetu žrtvama.⁹⁹⁹

Okružni sud u Stockholmu (Švedska) osudio je u aprilu 2011. godine Ahmeta Makitana na pet godina zatvora za mučenje, ponižavanje i seksualno zlostavljanje dvadeset dvoje srpskih zatočenika u logoru Dretelj maja i augusta 1992. Makitanu je naloženo da plati 1,5 miliona švedskih kruna odštete. Osuđen je zato što je, kao pripadnik HVO-a i čuvar u logoru Dretelj, između maja i augusta 1992, učestvovao u mučenjima, ponižavanju i seksualnom zlostavljanju srpskih civila i za učešće u ubistvu dva zatočenika.¹⁰⁰⁰

87. Kasarna “Miro Popara” u Grabovini (maj – septembar 1992)

Od maja do septembra 1992. godine HVO je kasarnu “Miro Popara” u Grabovini koristio kao zatvor za srpske civile s tog područja.

Kasarnu je HVO preuzeo nakon što su je 23. aprila 1992. napustili pripadnici JNA.¹⁰⁰¹

Dvadesetak srpskih civila tu je bilo zatočeno od 28. maja do 28. juna 1992.¹⁰⁰²

Iz logora Dretelj 17. augusta 1992. prebačeno je oko 110 srpskih civila, među kojima je bilo i 28 žena. U kasarni su bili zatočeni do polovine septembra 1992.¹⁰⁰³

998 Fond za humanitarno pravo (FHP), Izjava svjedoka P. P. data 8. aprila 1993. i izjava svjedoka M. S. data 9. marta 1993. godine.

999 BIRN, Justice Report, “Mirsadu Repku osam godina zatvora”, Blic.rs, 14. april 2011,

<https://www.blic.rs/vesti/svet/repak-osudjen-u-norveskoj-zbog-zlocina-nad-srbima/92zxt8d>.

1000 <https://www.slobodnaevropa.org/a/3551326.html>;

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/ahmet-makitan-osudjen-na-pet-godina-zatvora/110408084>.

1001 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 74.

1002 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava Riste Bubala, str. 379.

1003 FHP, Izjava M. S. data u martu 1993. godine.

Zgrada kasarne imala je podrum, prizemlje i jedan sprat. U zgradi su se nalazili vojni paviljoni. U prizemlju i na spratu bile su po tri prostorije od oko 50 kvadratnih metara.¹⁰⁰⁴

87.1. Uprava

Prema Privremenom uputstvu za rad postrojbi Vojne policije iz aprila 1992. godine, odgovornost za “unutrašnje osiguranje vojnih zatvora” u HZHB i drugih “prostorija za zadržavanje privedenih osoba” imale su Vojna policija i Uprava Vojne policije. Vojna policija učestvovala je “u osiguranju ratnih zarobljenika”.¹⁰⁰⁵

Zatočenik V. B. kao stražare koje će pamtili jer su ga mučili imenovao je Dragana Boškovića, izvjesnog Luku zvanog Luje iz Gabele i Ivicu Glaća iz Čapljine. Kao jednog od glavnih “dželata” naveo je Cvitana Jarka iz Hotnja kod Čapljine.¹⁰⁰⁶

Risto Bubalo u zatvoru je prepoznao “narednika” Veselka Zupca i “donarednika” Marinka Marića i Vesu Krvavca iz Gabele.¹⁰⁰⁷

Zatočenik V. B. sjeća se da su u kasarnu dolazili i policajci iz Bugojna.

87.2. Zatočavanje

Po Ristu Bubala 28. maja 1992. godine došli su Ante Škoda, Brane Rodin i Škrbo iz Čapljine, pripadnici HVO-a. S njim su povelili Vasu Bubala i Danila Vulića. Odvezeni su u zatvor HVO-a u Grabovini. Sutradan su doveli Dula Dropića, Danila Vulića (drugi), Svetozara Vulića, Simu Vulića, Todora Ćuka i ostale. Oko 20 ljudi iz Gabele. Simo Vulić otjeran je za Ljubuški. “Kad su uzeli izjave, pustili su Svetu Vulića i Danila Vulića, poslije maltretiranja. Na Svetu Vuliću su gasili cigarete.”¹⁰⁰⁸

Zatočenika V. B. uhapsili su 16. juna 1992. godine “hrvatski vojni policajci” na mjestu gdje se skrivao u blizini svog sela Lokve. Poslije kraćeg ispitivanja odveden je u kasarnu u Čapljini.

Zatočenik M. S. s još 59 zatočenika 17. augusta 1992. je iz Dretelja odveden u kasarnu “Miro Popara” u Čapljini. Tu su zatekli 75 muškaraca i 28 žena. Dovedeno je još devet zarobljenika iz Dretelja.¹⁰⁰⁹

Svi zatočenici, njih oko 150, spavali su u istoj prostoriji površine 60 kvadratnih metara.¹⁰¹⁰

Prema riječima V. B., koji je zatočen 16. juna 1992, hranu u malim količinama, koja je bila izuzetno lošeg kvaliteta, dobivali su dva puta dnevno. Kad je zbog stalnog gladovanja

1004 TPOS, Izjave S. T. i A. C. date Udruženju 14. i 4. novembra 2013. godine.

1005 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali*, Presuda, tom I, pas. 894, str. 257.

1006 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, str. 317–318.

1007 Miroslav Janković, *op. cit.*, izjava Riste Bubala, str. 29; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava Riste Bubala, str. 379; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 74.

1008 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava Riste Bubala, str. 377–379; Miroslav Janković, *op. cit.*, izjava Riste Bubala, str. 29.

1009 FHP, Izjava M. S. data u martu 1993. godine.

1010 *Ibid.*

jednom zatražio komad hljeba, dobio je batine, samo zato što je rekao “hljeb”. U vezi s tim on je istakao: “Dok su me tukli, stalno su me tjerali da ponavljam riječ: kruh.”¹⁰¹¹

Za oko dva i po mjeseca zatočenja u logoru Dretelj i kasarni u Grabovini M. S. je smršao 35 kilograma.¹⁰¹²

Dušan Radmilović iz Bileće, koji je u Grabovini bio zatočen mjesec dana, rekao je da su ih mučili glađu.¹⁰¹³

Zatočenik P. P., koji je u grupi od oko 170 zatočenika 18. augusta 1992. iz Dretelja prebačen u kasarnu “Miro Popara”, rekao je da su uslovi bili mnogo bolji, posjete su bile dozvoljene, hrane je bilo dovoljno: “Dobijali smo jaja, marmeladu, paštetu. Kupali smo se jednom nedjeljno. Imali smo ćebad i duške. Na rad su odvodili mlađe ljude i dobrovoljce. Ja nisam išao. Zatvorenike nisu tukli, osim što je prve noći istučen Stolić Saša.”¹⁰¹⁴

Kad je 28. maja 1992. godine doveden u kasarnu “Miro Popara”, Ristu Bubala saslušavali su narednik Veselko Zubac iz Šurmanovaca i “donarednik” Marinko Marić iz Poplata kod Stoca. Zubac ga je vojničkom čizmom šutnuo u nos i ogulio mu kožu. Bubalo je od udarca u zid pao u nesvijest. Kad se povratio, bio je sav krvav, i tada ga je Marinko Marić šutnuo u rebra špicom cipele. Narednog dana odveden je kod Vlade Rajića iz Neuma, bivšeg službenika SUP-a u Čapljini, koji ga je bridom dlana udario po obrazima tako da mu je krv potekla iz usta, ušiju i nosa. Osim Vlade Rajića, Bubalo je prepoznao i Vesu Krvavca iz Gabele. Svi zatočeni Srbi bili su ispitivani i maltretirani. Kad je ispitivanje prestalo, radili su, čistili su krug kasarne do 28. juna 1992, kad su svi pušteni. Bubalo je dobio dozvolu za kretanje između Gabele i Čapljine i morao se svakodnevno javljati Vojnoj policiji HVO-a.¹⁰¹⁵

Risto Bubalo ponovo je bio uhapšen i zatočen u Dretelju, odakle je 17. augusta 1992. prebačen u Grabovinu, gdje je ostao do 13. septembra 1992. Kad su stigli, Ante Škoda pretukao je Sašu Stolića, povrijedivši mu ranu od operacije slijepog crijeva u Dretelju. Bubalo je Škodu zamolio da ode do kuće i obiđe bolesnu majku i ženu, što je Veselko Zubac dozvolio, pa je bio kod kuće 12. septembra 1992.¹⁰¹⁶

Kad je grupa zatočenika, u kojoj je bio i M. S., dovedena u kasarnu u Grabovini, obrijali su ih, ošišali, dali im da obuku vojna odijela, a potom su ih tukli.¹⁰¹⁷

Zatočenika V. B. odmah po dolasku su počeli ispitivati i tući, od čega se onesvijestio. On je u jednoj od ćelija prepoznao Miloša Muratovića i njegove sinove Tihomira i Miroslava, te

1011 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava V. B., str. 316–319.

1012 FHP, Izjava M. S. data u martu 1993. godine.

1013 Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i BiH 1992–1993. (Kazivanja logoraša)*, Vojska, Beograd, 1997, izjava Dušana Radmilovića, str. 152.

1014 FHP, Izjava P. P. data u julu 1993. godine.

1015 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava Riste Bubala, str. 379; Miroslav Janković, *op. cit.*, str. 29.

1016 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava Riste Bubala, str. 379–380.

1017 FHP, Izjava M. S. data u martu 1993. godine.

Muslimana Hajdarevića iz Borojevića i njegovog sina Envera, koji je bio rezervni kapetan JNA. Zajedno s njim u ćeliji su bili Ranko Đekić iz Opličića i Savo Simić iz Žitomislića.

Zatvorski stražari, ali i vojnici koji su povremeno dolazili, mučili su ih na razne načine. Tako je V. B. izjavio da ga je Dragan Bošković tukao palicom, od čega je bio modar po cijelom tijelu, a Luka iz Gabele, kojeg su zvali Luje, kliještima mu je izvadio četiri zdrava zuba. Od bolova danima nije mogao spavati. Kad se javio za ljekarski pregled, rekli su – kad prođe rat, onda se možeš javiti ljekaru. Jednom prilikom ugasili su mu pikavac na dlanu. Njega i još neke zatočenike tjerali su da čelom gase opuške. Simulirali su situaciju kao da će ga zaklati i potom ga izveli van, gdje mu je jedan od stražara neprekidno držao pištolj uperen u čelo. Kad je V. B. rekao “hajde, opali”, smijali su se. Prijetili su da će ih policajci iz Bugojna, kad stignu, sve poklati, masakrirati. Kad su došli Bugojanci, bili su mnogo korektniji. Nekoliko dana prije razmjene grupa stražara i vojnika natjerala je V. B. da gurne glavu u nešto nalik na haubu za sušenje kose u kojoj je bila sijalica. Udarili su po haubi, sijalica se razbila i parčići stakla su ga posjekli svuda po glavi. Iako mu je krv tekla u mlazevima, nisu dozvolili previjanje glave. Samo je vodom oprao rane.¹⁰¹⁸

87.3. Prisilni rad

Mlađi zatočenici bili su primorani da nose kutije i vreće hrane i robe. Dušan Radmilović iz Čapljine izjavio je da su ih u Grabovini “tjerali da nose vreće od 50 kilograma”.¹⁰¹⁹

Prema riječima M. S., radili su cijeli dan do iznemoglosti, nosili na hiljade kutija od pet kilograma, istovarili 100 vagona pasulja koji su oni dobili iz Njemačke kao humanitarnu pomoć.¹⁰²⁰

87.4. Oslobođanje, premještanje i razmjene

Grupa od oko 20 civila iz Gabele, zatočena 28. maja 1992. godine, a u kojoj je bio i Risto Bubalo, oslobođena je 28. juna 1992.

Zatočenik V. B., zatvoren od 16. juna do 11. augusta 1992, razmijenjen je s još šest starijih Srba 18. augusta 1992. u mjestu Do kod Stoca.¹⁰²¹

Prema izjavi Riste Bubala, 278 zatočenika krajem oktobra 1992. razmijenjeno je u Crnoj Gori. Među njima i tri žene iz staračkog doma u Mostaru koje su im priključili da bi bile protjerane.

Bubalo i ostali 13. septembra 1992. prebačeni su u logor u Ljubuškom, gdje su bili sedam-osam dana. Išli su 21. septembra 1992. u Pakovo Selo na razmjenu koja nije uspjela, pa su odvedeni u Loru u Splitu i sutradan vraćeni u Ljubuški. Dana 23. septembra 1992.

1018 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava V. B., str. 316–319.

1019 Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i BiH 1992–1993*, izjava Dušana Radmilovića, str. 152.

1020 FHP, izjava M. S. data u martu 1993. godine.

1021 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava V. B., str. 316–319.

odvedeni su u Mostar, u zatvor kod Heliodroma, gdje su ostali do 30. oktobra 1992, kad su preko Ploča brodom došli u mjesto Zelenika, u Crnoj Gori, gdje su razmijenjeni.¹⁰²²

Tako su razmijenjeni i Nenad Veselinović, B. R., Milivoje Elezović, Branko Bubalo, Dušan Radmilović i P. P.¹⁰²³

87.5. Posjete MKCK

Približno 17. septembra 1992. predstavnici MKCK posjetili su kasarnu “Miro Popara” i registrovali zatočenike.¹⁰²⁴

88. Kasarna Grabovina (april – juni 1993)

Dana 20. aprila 1993. godine 3. vod 3. bojne Vojne policije HVO-a i drugi pripadnici HVO-a su u okviru široke operacije hapšenja uglednih Muslimana u opštini Stolac uhapsili i direktora Koštane bolnice, jednog učitelja i dva profesora i zatočili ih u kasarnu u Grabovini.¹⁰²⁵

Kad je HVO 10. maja 1993. rekvirirao Koštanu bolnicu da bi je koristio kao zatočenički centar, bolesnici su prebačeni u kasarnu u Grabovini, gdje su nezakonito zatočeni.¹⁰²⁶

Kasarna Grabovina bila je kasarna bivše JNA u Čapljini zvana “Miro Popara”.

Od aprila do 9. juna 1993. HVO ju je koristio za zatočavanje pripadnika ARBiH, muslimanskih pripadnika HVO-a i civila, za “sve što je nešto moglo organizovati”, kako je rekao zatočenik S. T.¹⁰²⁷

Zgrada kasarne imala je podrum, prizemlje i jedan sprat. Zatočenici su bili smješteni u vojnim paviljonima, koji su pretvoreni u spavaonice. U prizemlju i na spratu bile su po tri spavaonice od oko 50 kvadratnih metara. U podrumu su bile dvije prostorije za spavanje i tri samice. Veličina jedne samice bila je 16 kvadratnih metra. U samicama su bili smješteni pripadnici ARBiH. Na spratu kasarne nalazio se WC.

88.1. Uprava

Kao upravnika objekta svjedok A. C. spominje Boška Previšića, koji je sebe nazivao Logornik. Prema ostalim zatočenicima, upravnik je bio Jerko Ramljak, a zamjenik Boško Previšić, obojica pripadnici brigade “Knez Domagoj”.¹⁰²⁸

1022 *Ibid.*, izjava Riste Bubala, str. 379–380; lična izjava V. B., str. 319; izjava Milivoja Elezovića, str. 333.

1023 *Ibid.*, izjava Nenada Veselinovića, str. 262, 333 i 331; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Dokumenti o ratnim zločinima prethodne Jugoslavije 1991–1995, X izvještaj, Beograd, 2001; Osnovni sud u Trebinju, Zapisnik o saslušanju svjedoka B. R., 29. septembar 1994, str. 99; Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i BiH 1992–1993*, str. 152; FHP, Izjava M. S. data u martu 1993. godine.

1024 FHP, Izjava P. P. data u julu 1993. godine.

1025 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 1035, str. 289.

1026 *Ibid.*, pasus 1034, str. 289.

1027 TPOS, Izjava S. T. data Udruženju 14. novembra 2013. godine.

1028 TPOS, Izjave S. T., O. E. i A. C. date Udruženju 14. novembra, 27. septembra i 4. novembra 2013. godine.

Od stražara i vojnika koji su dolazili u kasarnu zatočenici navode Antu Bulu, vojnika pod nadimkom Papovka, Iliju Vegu, vojnika s prezimenom Prce, Marka Previšića, Peru Krndelja, Vladu Raiča i Franu Bulu.¹⁰²⁹

88.2. Zatočavanje

Osman Eminović uhapšen je na punktu u Stocu 17. aprila 1993. godine i među prvima odveden u kasarnu. Dva dana kasnije dovedeno je još dvadesetak Muslimana, a potom su pristizali svakodnevno. Ahmet Cernica uhapšen je na Ošanićima i zatvoren u samicu u kojoj je proveo mjesec dana.

Na početku je u kasarni bilo 150 do 200 ljudi s područja Čapljine i dijela Stoca. Među zatočenima je bilo i žena, koje su oslobođene nakon desetak dana. Prema navodima zatočenika, u kasarni je bila samo jedna žena, Amra Mrgan, učiteljica iz Čapljine. Bilo je i nekoliko maloljetnih muškaraca.¹⁰³⁰

U jednoj spavaonici bilo je oko 50 zatočenika. Na početku su imali krevete, ali kako se povećavao njihov broj, većina ih je spavala na podu, na dekama.

Hranu su dobivali dva puta dnevno, makarone, rižu. Do napada na Mostar, 9. maja 1993, mogli su ići u WC kad hoće. Jednom im se moglo doći i u posjetu i mogli su dobivati kese s hranom od porodica. Poslije 9. maja 1993. uvedene su restrikcije.

U samicama je bilo deset do petnaest zatočenika. Spavali su na betonu. Na početku je bilo hrane, dolazila je iz kuhinje, a oni bi dobivali ono što ostane iza vojske.

Na prvom spratu kasarne nalazio se WC u koji su mogli ići jednom do dva puta dnevno, što je zavisilo od stražara.¹⁰³¹

Među vojnicima koji su najčešće premlačivali zatočenike spominju se izvjesni Francuz i Jackie Arklöv.

Kad je došla grupa zatočenika iz Mostara, Boško Previšić ih je udario i tjerao da pred ostalim zatočenicima rade sklekove.

Zatočenik A. C. je rekao: “Jedina lijepa stvar je bila kad te vode na rad, mada znaš da su te izveli da te udare, ali bilo je lijepo izaći iz podruma, malo sunca da vidite, makar dobio koji udarac.”

Kad su zatočenici iz zatvora Gabela na jedan dan bili dovedeni na rad u kasarnu, A. C. je odveden u prostoriju s umivaonicama “na obrađivanje”. Tu se morao skinuti do pasa i leći ispod česmi iz kojih je tekla voda i onda su ga udarali čizmama, pendrecima i crijevom od aparata za gašenje požara. O tome je A. C. naveo: “Lijepo bi bilo u tom trenutku izgubiti svijest, međutim ne možeš izgubiti svijest, jer ti voda teče na leđa i vrat i ne možeš se onesvijestiti. Nisam mogao ustati poslije te ‘obrade’. To je trajalo poprilično dugo. Nisam

1029 *Ibid.*

1030 *Ibid.*

1031 TPOS, Izjave S. T. i A. C. date Udruženju 14. i 4. novembra 2013. godine.

imao kože na leđima, bilo je sve to crno, modro. Takav prebijen sam morao raditi. Bio sam ko mrtav čovjek, više su me nosali nego što sam hodao.”

Prema sjećanju Seada Tabakovića, pripadnici Sigurnosno-informativne službe (SIS) u podrumu su udarali Bajru Pizovića, A. C., Ragiba Dizdara i Mehu Dizdara.¹⁰³²

88.3. Prisilni rad

Zatočenici su vođeni da čiste paviljone, spavaonice i krug kasarne. Prema riječima jednog zatočenika, “bilo je provokacija na prisilnom radu. Na primjer, kad smo kopali oko kasarne, pitali su me: ‘Je l’ to kopaš da sadiš ljiljane?’ Zvali su nas pogrđnim imenima, na primjer ‘balije’, i govorili nam: ‘Alija vam je kriv za ovo.’”¹⁰³³

88.4. Premještanja

Jedan broj zatočenika 5. juna 1993. godine, prema prethodno napravljenim spiskovima, ukrcan je u dva-tri kamiona s ceradom i odvezen na Heliodrom.

Između 50 i 55 zatočenika 9. juna 1993. kamionima je prebačeno u zatvor u Gabeli, a ostali na Heliodrom. Tog dana kasarna je ispražnjena.¹⁰³⁴

88.5. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su Grabovinu 2. maja 1993. godine i popisali zatočenike.

89. Dretelj (april – oktobar 1993)

Zatvor u Dretelju¹⁰³⁵ funkcionisao je kao zatočenički centar od aprila do početka oktobra 1993. godine.¹⁰³⁶

Logor Dretelj, u predgrađu grada Čapljine, bio je nekadašnja kasarna, koju je JNA koristila kao skladište goriva za vojna vozila, s nekoliko cisterni s gorivom smještenih u tunelima u brdu.¹⁰³⁷

Logor se sastojao od nekoliko hangara, od kojih su neki bili limeni a neki od cigle, i dva tunela, jedan pored drugog, u brdu na kraju logora.¹⁰³⁸

Na ulazu u logor, s desne strane, nalazila se upravna zgrada u kojoj je od marta 1993. bila smještena komanda 3. satnije 3. bojne Vojne policije. Lijevo od ulaza nalazila se zgrada pretvorena u stacionar u julu 1993.¹⁰³⁹

1032 TPOS, Izjave A. C., O. E. i S. T. date Udruženju 4. novembra, 27. septembra i 14. novembra 2013. godine.

1033 TPOS, Izjave O. E. i A. C. date Udruženju 27. septembra i 4. novembra 2013. godine.

1034 *Ibid.*

1035 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, sveukupni dokazi, pasus 6, str. 2.

1036 *Ibid.*, pasus 44, str. 12.

1037 *Ibid.*, pasus 9, str. 3.

1038 *Ibid.*, pasus 11, str. 3.

1039 *Ibid.*, pasus 10, str. 3.

Prema svjedočenjima zatočenih, uglavnom od početka jula 1993. barem četiri hangara i oba tunela korišteni su za zatočavanje.¹⁰⁴⁰

Zatvor u Dretelju imao je i nekoliko “samica”.¹⁰⁴¹

Prostor gdje su zatočnici jeli bio je pored hangara, a kao kuhinja korištena je jedna na-pola natkrivena zgrada.¹⁰⁴²

89.1. Uprava

Od 22. jula do 25. decembra 1993. godine upravnik zatvora u Dretelju bio je bivši pripadnik Vojne policije Tomislav Šakota zvani Tomo, koji je 22. jula 1993. imenovan za “koordinatora za štice i ratne zatočnike na teritoriji HRHB”.¹⁰⁴³

U logoru su bili pripadnici raznih jedinica HVO-a, uglavnom vojni policajci iz 3. satnije 3. bojne Vojne policije, pripadnici 1. brigade HVO-a “Knez Domagoj” i domobrani.¹⁰⁴⁴

Od aprila 1993. zapovjednik 3. satnije bio je Ivan Ančić. Od kraja juna zapovjednik je bio Krešimir Bogdanović. Od 5. augusta do 8. oktobra 1993. Ivan Ančić bio je na položaju zapovjednika 5. bojne Vojne policije i, istovremeno, zapovjednik kasarne u Dretelju.¹⁰⁴⁵

Pripadnik Odjela za kriminalističke istrage Vojne policije u Operativnoj zoni (OZ) Jugoi-stočna Hercegovina Ivica Kraljević bio je u zatvoru u Dretelju i bio je zadužen za saslušavanje zatočenika.¹⁰⁴⁶

89.2. Zatočavanje

Hrvatsko vijeće obrane zatvor u Dretelju je 1992. godine koristilo za zatočavanje Srba, zatim je zatvoren, i ponovo otvoren u aprilu 1993, nakon hapšenja pripadnika ARBiH na području Čapljine. Muškarci Muslimani zatočeni su do početka oktobra 1993. Zatočnici su u talasima dovođeni iz Stoca, Čapljine i Mostara, ali i iz drugih zatočeničkih centara HVO-a.¹⁰⁴⁷

U aprilu 1993. u zatvor su dovedeni Muslimani, intelektualci i članovi SDA, koje je HVO uhapsio u opštinama Stolac i Čapljina.¹⁰⁴⁸

Većina zatočenika dovedena je krajem juna i početkom jula 1993, nakon talasa hapšenja u opštinama Stolac i Čapljina.¹⁰⁴⁹

1040 *Ibid.*, pasus 12, str. 4.

1041 *Ibid.*, pasus 14, str. 4.

1042 *Ibid.*, pasus 13, str. 4.

1043 *Ibid.*, pasus 16, str. 4.

1044 *Ibid.*, pasus 17, str. 5.

1045 *Ibid.*, pasus 18, str. 5.

1046 *Ibid.*, pasus 20, str. 5.

1047 *Ibid.*, pasus 39, str. 11.

1048 *Ibid.*, pasus 40, str. 12.

1049 *Ibid.*, pasus 42, str. 12.

Od 30. juna 1993. u Dretelj su dovođeni Muslimani pripadnici ARBiH, vojno sposobni muškarci i vojnici HVO-a muslimanske nacionalnosti hapšeni u Mostaru.¹⁰⁵⁰

U Dretelju je 3. jula 1993. bilo zatočeno 1.820 muškaraca Muslimana, 9. jula bilo ih je 2.026, a 11. jula 2.270. Prema jednom od izvještaja 5. bojne Vojne policije, od 30. juna do 5. augusta 1993. u Dretelju je bilo zatočeno više od 2.500 Muslimana.¹⁰⁵¹

U augustu 1993. u Dretelju je bilo zatočeno od 2.000 do 2.500 osoba. Dana 20. septembra 1993, nekoliko dana prije formalnog zatvaranja logora, bilo je zatočeno 1.128 muškaraca, a 22. septembra 1993. bilo ih je još 928.¹⁰⁵²

Neki zatočeni bili su premješteni u Dretelj iz drugih zatočeničkih centara HVO-a: na primjer, u julu 1993. iz zatvora u Ljubuškom, gdje nije bilo dovoljno mjesta; i u augustu iz zatvora u Ljubuškom.¹⁰⁵³

Tri glavne kategorije zatočenika bile su: vojnici ARBiH, pripadnici HVO-a muslimanske nacionalnosti i vojno sposobni muškarci Muslimani.¹⁰⁵⁴

Od kraja juna 1993. HVO je u Dretelju zatočio muškarce Muslimane mlađe od 16 i starije od 60 godina. Najmlađi je imao 13 godina.¹⁰⁵⁵

Zatočeno je bilo i nekoliko vojnika HVO-a Hrvata, u sklopu disciplinskog postupka. Bilo je i nekoliko Srba, koji su pušteni na slobodu 4. jula 1993.¹⁰⁵⁶

Od jula do prvih dana oktobra 1993. zatvor je bio pretrpan, zatočeni nisu imali dovoljno prostora ni zraka, a higijenski uslovi bili su izuzetno loši. Zatočeni su bili gladni i žedni. Mnogi su gubili na tjelesnoj težini. Nije im obezbijedena medicinska njega. Uslovi u samicama bili su posebno teški. Predstavnici međunarodnih organizacija nisu mogli posjetiti zatvor u Dretelju prije 6. septembra 1993. Zatočeni nisu bili razdvojeni u zavisnosti od statusa, s izuzetkom nekih starijih osoba, maloljetnika i nekoliko imama koji su od 1. jula do 1. oktobra 1993. bili zatočeni u zatvorskoj ambulanti.¹⁰⁵⁷

Za zatočenje su korištena najmanje četiri hangara i dva tunela. Bivši zatočeni svjedočili su da u hangarima i tunelima nije bilo zraka.¹⁰⁵⁸

Pod u hangarima i tunelima bio je betonski, a neki zatočeni imali su jedva dovoljno mjesta da se ispruže jedan pored drugoga i spavaju na podu. Svjedok DD izjavio je da su zbog stiješnjenosti prostora neki zatočeni imali psihičkih problema poput klaustrofobije i anksioznosti.¹⁰⁵⁹

1050 *Ibid.*, pasus 41, str. 12.

1051 *Ibid.*, pasus 46, str. 13.

1052 *Ibid.*, pasus 47, str. 13.

1053 *Ibid.*, pasus 43, str. 13.

1054 *Ibid.*, pasus 49, str. 14.

1055 *Ibid.*, pasus 51, str. 14.

1056 *Ibid.*, pasus 55, str. 14.

1057 *Ibid.*, pasus 1145, 1051, str. 309, 286.

1058 *Ibid.*, pasus 59, 60, str. 16, 17.

1059 *Ibid.*, pasus 61, str. 17.

U svakom hangaru bilo je zatočeno oko 500 muškaraca. Prema riječima Zijada Vujinovića, “manje okrutni stražari” otprilike jednom sedmično su otvarali vrata da uđe malo zraka i da se osvježi prostor u hangaru. U ljeto 1993. hangare su držali zatvorene iako su vanjske temperature bile vrlo visoke, a u unutrašnjosti hangara vladala je strašna vrućina.¹⁰⁶⁰

Prema izvještajima Posmatračke misije Evropske zajednice (PMEZ), od 7. jula i 4. augusta 1993, oko 1.000 muškaraca Muslimana bilo je zatočeno u jednom od tunela u Dretelju.¹⁰⁶¹

Dva svjedoka, koja su u tunnelima u Dretelju bila zatočena od početka jula do 2. oktobra 1993, rekla su da su tuneli provjetravani samo kroz vrata, jer nije bilo ni prozora ni otvora za ventilaciju. Kao ventilacija su služila samo jedna vrata izbušena mecima dok su bila otvorena, što je bilo u vrijeme obroka. Zahvaljujući tim vratima bilo je moguće znati je li dan ili noć. U tunnelima se osjećao miris benzina, jer ih je JNA nekad koristila kao skladište benzina i dizela.¹⁰⁶²

Nije bilo nikakvih higijenskih uslova. Zatočnici nisu imali WC-e i morali su mokriti u flaše, a veliku nuždu obavljali su u plastične kese, konzerve ili kante, koje su praznili kroz prozore, ako ih je bilo, i to su radili pred drugim zatočnicima. Zatočnicima uglavnom nije bilo dozvoljeno da izlaze iz hangara da obave nuždu, ali se dešavalo da im “stražari” dozvole da izađu kako bi obavili veliku nuždu.¹⁰⁶³

Neki zatočnici izjavili su da se sve vrijeme zatočenja nisu mogli kupati, a neki da su se mogli istuširati samo jednom i da nije bilo sapuna. Zijad Vujinović izjavio je da je u logor jednom sedmično dolazila cisterna s vodom da bi se zatočnici kupali. Tada bi svi iz hangara izlazili na parking ispred hangara. Vozač cisterne polijevao ih je jakim mlazom vode, ponekad namjerno po glavi kako bi ih oborio na zemlju.¹⁰⁶⁴

Zatočnici su bili gladni i žedni.¹⁰⁶⁵ Dobivali su vrlo malo vode, tek koliko je bilo “dovoljno za preživljavanje”.¹⁰⁶⁶

Prva brigada HVO-a “Knez Domagoj” dopremala je vodu cisternom, ali količina nije bila dovoljna. EE i EF su svjedočili da je bila cisterna ili slavina i da su zatočnici vodu točili u konzerve. Kad su htjeli zastrašiti zatočnike, vojnici HVO-a su zatvarali slavine tako da nisu imali vode. Fadil Elezović izjavio je da bi zatočnici dobili vodu tek kad bi se jedan od njih onesvijestio. Prema riječima svjedoka II, temperature su bile vrlo visoke, a zatočnici su vodu dobivali samo dva puta dnevno.¹⁰⁶⁷

U julu 1993. zatočnici su dobivali po jedan obrok dnevno. Svjedok EC izjavio je da se situacija malo popravila nakon dolaska predstavnika MKCK u septembru 1993, jer su od

1060 *Ibid.*, pasus 62, str. 17–18.

1061 *Ibid.*, pasus 63, str. 18.

1062 *Ibid.*, pasus 63, str. 18.

1063 *Ibid.*, pasus 65, str. 18–19.

1064 *Ibid.*, pasus 66, str. 19.

1065 *Ibid.*, pasus 72, str. 21.

1066 *Ibid.*, pasus 70, str. 20.

1067 *Ibid.*, pasus 69, str. 20.

tada dobivali po dva obroka dnevno. Oni koji su bili zatočeni od 20. juna do 2. oktobra 1993. izjavili su da je hrana bila vrlo lošeg kvaliteta i da je nije bilo dovoljno, da se uglavnom sastojala od jednog komada hljeba i vrele supe koju su morali progutati za nekoliko sekundi. Neki zatočeni izjavili su da je 18 ili 19 osoba moralo dijeliti "jedan komad hljeba". U vrijeme obroka stražari su zatočenike izvodili iz hangara i tunela i koristili tu priliku da ih ponižavaju.¹⁰⁶⁸

Neki zatočeni mnogo su izgubili na težini. Na primjer, svjedok CP izgubio je 20 kilograma. Svjedok EF izgubio je 25 kilograma. Denis Šarić izgubio je 18 kilograma.¹⁰⁶⁹

Sve vrijeme boravka u zatvoru u Dretelju zatočeni nisu imali pristup medicinskoj njezi.¹⁰⁷⁰

Ljekari i bolničari, između ostalih Denis Šarić, vojnik HVO-a muslimanske nacionalnosti zatočen od 2. jula do 2. oktobra 1993, bili su zatočeni Muslimani. U stacionaru je bilo šest do deset željeznih kreveta bez posteljine i, u najboljem slučaju, nekoliko tableta. Zijad Vujinović izjavio je da je u zatvoru bio jedan ljekar, ali nije rekao da li je on bio zatočenik. Vujinović je rekao da je ljekar jedino mogao da "pokuša da im pomogne slanom vodom". Na jednom krevetu bila su po dva zatočenika, a oni koji nisu bili teško bolesni ležali su i na golom podu.¹⁰⁷¹

Prema riječima svjedoka DD, HVO je samo dva puta organizovao prevoz iz zatvora u Dretelju radi pružanja pomoći jednom bolesnom zatočeniku.¹⁰⁷²

Barem od 1. jula do 1. oktobra 1993. ambulanta je služila za zatočenje starijih osoba, "maloljetnika" i šest ili sedam imama.¹⁰⁷³

Svjedoci kažu da je u prosjeku četrdesetak, a najviše do 65 muškaraca bilo zatočeno u ćelijama koje su se zvale samice. Neki su u samicama ostajali po nekoliko dana, dok su drugi bili zatvoreni skoro 40 dana.¹⁰⁷⁴

U samicama je bilo mračno i nije bilo dovoljno zraka. U jednoj od njih nije bilo ni prozora ni ventilacije, a zatočeni su bili prinuđeni da nuždu obavljaju u unutrašnjosti samica. Zatočeni u samicama dobivali su, u najboljem slučaju, jedan obrok dnevno, koji se sastojao od rijetke supe. Za zatočenike je to bio jedini trenutak kad su mogli izaći. Morali su progutati vrelu supu za devet sekundi, uz prijetnju da će im je prosuti u lice. Obrok su dobivali posljednji, nakon svih drugih zatočenika, tako da im nekad ne bi ništa ostalo.¹⁰⁷⁵

Za vrijeme velikih vrućina sredinom jula 1993. pripadnici HVO-a su zatočenike držali zaključane bez hrane i vode, sve dok jedan jedan zatočenik iz sela Paljike kod Prozora, po imenu Plavuškić, nije umro od dehidracije.¹⁰⁷⁶

1068 *Ibid.*, pasus 71, str. 20.

1069 *Ibid.*, fusnota 169, str. 21.

1070 *Ibid.*, pasus 80, str. 23.

1071 *Ibid.*, pasus 77, str. 23.

1072 *Ibid.*, pasus 78, str. 23.

1073 *Ibid.*, pasus 79, str. 23.

1074 *Ibid.*, pasus 81, str. 24.

1075 *Ibid.*, pasus 82, str. 24.

1076 *Ibid.*, pasus 88, 91, str. 26.

Uslovi zatočenja pogoršani su sredinom jula 1993, nakon poraza HVO-a u borbama sa ARBiH u opštini Čapljina. Tada su zatočenike držali zaključane u hangarima i nisu im dozvoljavali da odu u WC ili u stacionar. Zatočenici nisu dobivali ni vodu ni hranu, uprkos tome što je temperatura bila 40 do 45 stepeni. Budući da nije bilo vode, zatočenici su bili prinuđeni da piju svoj urin.¹⁰⁷⁷

Dolazak Tomislava Šakote, krajem jula 1993, bio je praćen znatnim poboljšanjem uslova zatočenja i smanjenjem maltretiranja zatočenika. Počeli su dobivati dva obroka dnevno, a kvalitet hrane se poboljšao. Bolesni su lakše mogli otići u ambulantu i zatražiti medicinsku njegu, a Šakota je uradio sve što je bilo u njegovoj moći da im nabavi lijekove i sanitetski materijal.¹⁰⁷⁸

Od jula do početka oktobra 1993. zatočenike su teško zlostavljali ne samo vojni policajci “stražari” nego i osobe koje su u zatvor dolazile sa strane – stanovnici tog područja, vojnici HVO-a i Hrvatske vojske (HV) – a ponekad, pod prisilom, čak i drugi zatočeni Muslimani.¹⁰⁷⁹

Pripadnici Vojne policije i stražari zlostavljali su zatočenike. Nisu im dozvoljavali da spavaju i često su u hangare dolazili sa spiskom zatočenika kojima je bilo zabranjeno da izlaze iz objekta i koje su prelaćivali. Kemal Lizde vidio je “Goju” i jednog policajca kako tuku dva zatočenika, kako im glave guraju u cisternu s vodom i kako ih tuku po glavi komadom betona, prisiljavajući istovremeno druga dva zatočenika da tu scenu posmatraju. Više svjedoka izjavilo je da su vojnici HVO-a koristili neke zatočene Muslimane, konkretno Senada Bašića zvanog Trebinjac ili Bunda, za prelaćivanje drugih zatočenika.¹⁰⁸⁰

Svi zatočenici doživljavali su poniženja. Morali su pjevati pjesme u kojima je vrijeđan islam. Svjedok BQ izjavio je da su “čuvari” zatočenike zvali “balijama”. Alija Lizde rekao je da je jedan vojni policajac naredio dvojici zatočenika da šamaraju jedan drugoga i onda im se rugao.¹⁰⁸¹

Zijad Vujinović naveo je kako ih je, po dolasku u zatvor u Dretelju 19. jula 1993, dok su bili postrojeni licem prema zidu, jedan vojni policajac naizmjenično udarao šakama i nogama skoro pola sata, dok je drugi vojni policajac to posmatrao. Vujinović je dobio udarac nogom u leđa od kojeg su mu slomljena dva rebra. Opisao je kako je jedan čovjek toliko isprebijan da više nije mogao hodati; kako su “stražari” prozvali jednog vrlo mršavog zatočenika da izađe, da su ga tukli pred hangarom, da mu je, kad se vratio, lice bilo krvavo, a na obrazu posjekotina; kako su “vojnici HVO-a” još jednog zatočenika pretukli na sinove oči pred njihovim hangarom, i da su ga natjerali da položi ustašku zakletvu, te kako je u vrijeme puštanja na slobodu na prsima još imao tragove lanaca kojima je pretučen.¹⁰⁸²

1077 *Ibid.*, pasus 85, 87, str. 25, 26.

1078 *Ibid.*, pasus 92, str. 27.

1079 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 111, str. 31.

1080 *Ibid.*, pasus 102, 103, str. 29.

1081 *Ibid.*, pasus 104, str. 29.

1082 *Ibid.*, pasus 105, str. 30.

Vrijeme obroka bilo je naročito ponižavajuće za zatočenike. Hrana je stavljena na zemlju, a zatočenici su svrstavani u redove od po 11. Na raspolaganju im je bilo 11 kašika i 11 porcija za sve njih, a kuhinjski pribor nikad nije pran. Za jelo su imali samo nekoliko trenutaka. Kako je objasnio Zijad Vujinović, kad bi “kuhar” napunio 11 porcija, zatočenici su morali jesti trčeci, prije nego što te porcije predaju sljedećoj grupi zatočenika, a ako svoj obrok hljeba ne bi pojeli prije povratka u hangare, stražari su ih kažnjavali tako što bi ih natjerali da legnu na vreli asfalt. Kako su bili bez košulja, a velika vrućina, koža im se lijepila za asfalt, i prije nego što bi se vratili da sjednu s ostalima, morali su se valjati po asfaltu.¹⁰⁸³

Učestalost premlaćivanja zavisila je od intenziteta borbi između HVO-a i ARBiH i gubitaka nanesenih HVO-u. Situacija za zatočenike bila je zbog toga naročito teška sredinom jula 1993.¹⁰⁸⁴

Bivši zatočenici koji su u oktobru 1993. bili smještenim na ostrvu Badija, u Hrvatskoj, imali su povrede od pretrpljenih fizičkih zlostavljanja: jednom mladiću rasjekli su spolovilo, a jednom je morala biti amputirana noga zbog rana zadobivenih kada je “straža” u zatvoru otvorila paljbu iz vatrenog oružja. Uopšte uzev, zatočenici su imali kontuzije, rane, frakture rebara i prelome ruku.¹⁰⁸⁵

Prema izvještaju četiri ljekara iz Medicinskog odjela Ambasade Republike BiH u Hrvatskoj od 11. novembra 1993, 181 od 288 bivših zatočenika u Dretelju s kojima su se sreli na ostrvu Badija bio je fizički maltretiran za vrijeme zatočenja.¹⁰⁸⁶

Zatočeni u samicama svakodnevno su prebijani, i to, prema riječima nekih svjedoka, čak i po nekoliko puta u jednom danu i noći.¹⁰⁸⁷

Pripadnici Vojne policije koristili su naročito vrijeme ručka za maltretiranje i ponižavanje zatočenika u samicama. Dva bivša zatočenika opisala su slične prizore. Svakog dana u vrijeme ručka zatočenici su morali izaći iz samica i proći kroz špalir vojnih policajaca koji su ih udarali. Za vrijeme ručka, vojni policajci nastavljali su tući zatočenike sve dok oni ne bi popadali, a ostali su morali pjevati ustaške pjesme da zagluše udarce i jauke. Isti zatočenici ponekad su morali čučati dok su ih stražari metalnim lancima udarali po leđima. Svjedok EE objasnio je da bi se zatočenici poslije ručka morali postrojiti licem prema zidu, ispruženih ruku i nogu, dok su ih neki pripadnici Vojne policije tukli pendrecima, palicama, daskama, pa čak i lancima, i udarali nogama u rebra i po ramenima. Pripadnici Vojne policije nekad su tjerali zatočenike da legnu na zemlju, a drugi vojnici po njima bi gazili. Zatočenici su ponekad morali ležati na vrelom asfaltu, licem prema zemlji, dok su im vojnici HVO-a gazili po prstima.¹⁰⁸⁸

1083 *Ibid.*, pasus 106, str. 30.

1084 *Ibid.*, pasus 107, str. 30–31.

1085 *Ibid.*, pasus 109, str. 31.

1086 *Ibid.*, pasus 110, str. 31.

1087 *Ibid.*, pasus 123, str. 35.

1088 *Ibid.*, pasus 125, str. 35–36.

89.3. Smrt kao posljedica ranjavanja i premlaćivanja

Pripadnici HVO-a, uključujući vojne policajce, od sredine jula do augusta 1993. ubili su u Dretelju šest zatočenika Muslimana – Plavuškića, Omera Kohnića, Emira Repka, Hasana Duvnjaka i još dvojicu čiji identitet nije poznat.¹⁰⁸⁹

Sredinom jula, dok su zatočenici bili zaključani u hangarima, više njih ranjeno je meci-ma vojnih policajaca koji su pucali po hangarima. Meci su prošli kroz metalne stijenke hangara. Svjedok II i njegova tri druga zadobili su rane od projektila ili komada metala sa stijenki hangara. Nakon pucnjave, ranjenima nije odmah ukazana pomoć, i umrla su najmanje tri zatočenika, među kojima Hasan Duvnjak.¹⁰⁹⁰

Omer Kohnić iz opštine Čapljina bio je zatočen u samici. Bio je premlaćen ispred te samice i u njoj je izdahnuo 2. ili 3. augusta 1993. U to vrijeme u obezbjeđenju zatvora u Dretelju bila su tri vojna policajca 3. satnije 5. bojne, osam vojnih policajaca iz Klisa i šest pripadnika jedinice domobrana.¹⁰⁹¹

Emir Repak, pripadnik ARBiH, uhapšen je 2. augusta 1993. u Stocu. U augustu 1993. pripadnici HVO-a, od kojih je barem jedan bio vojni policajac, Vide Palameta, natjerali su Emira Repka da se pobije sa Senadom Besićem/Basićem na očigled zatočenika i drugih pripadnika HVO-a. Repak je nakon toga odveden u stacionar zatvora u Dretelju, gdje je preminuo usljed udaraca drugog zatočenika Muslimana koji je postupao po naređenju vojnih policajaca.¹⁰⁹²

89.4. Premještanja

Više stotina zatočenika iz zatvora u Dretelju odvedeno je na Heliodrom. Oko 20. jula 1993. godine iz Dretelja je na Heliodrom premješteno 726 zatočenika; od 20. do 21. jula 1993. na Heliodrom je odvedeno više zatočenika iz Dretelja koji su bili uhapšeni u opštinama Stolac i Čapljina; 15. septembra 1993. na Heliodrom su odvedeni zatočenici koji su bili iz Mostara, Prozora i Novog Šehera; 29. septembra 1993. na Heliodrom je odvedeno 200 zatočenika; 23. septembra 1993. načelnik Uprave Vojne policije Valentin Ćorić naredio je premještanje pet zatočenika u zatvor u Ljubuškom.¹⁰⁹³

U septembru 1993. više stotina zatočenika iz zatvora u Dretelju prebačeno je u zatvor u Gabeli i na Heliodrom.¹⁰⁹⁴

Posljednji zatočenici koji su napustili Dretelj odvedeni su u zatvor u Gabeli početkom oktobra 1993, u vrijeme zatvaranja zatvora u Dretelju.¹⁰⁹⁵

1089 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 696, str. 176

1090 *Ibid.*, pasus 114, str. 32.

1091 *Ibid.*, pasus 119, str. 34.

1092 *Ibid.*, pasus 121, str. 34.

1093 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 136, str. 38.

1094 *Ibid.*, pasus 137, str. 39.

1095 *Ibid.*, pasus 137, str. 39.

89.5. Oslobođanje

Imame koji su u stacionaru zatvora bili zatočeni barem od 1. jula do 1. oktobra 1993. godine oslobodio je Tomislav Šakota, nakon što su nekoliko dana proveli u džamiji u Čapljini, gdje su bili pod naizmjeničnim nadzorom vojnika HVO-a i Vojne policije. Ahmet Alić, koji je i sam tada pušten na slobodu, rekao je da su imami prvo pokušali dobiti propusnice za prelazak na područje pod kontrolom ARBiH, što je odbio predsjednik “vlade Čapljine”, i da su nakon toga stupili u kontakt s muftijom zagrebačkim, koji im je obezbijedio garantna pisma za dolazak u Hrvatsku.¹⁰⁹⁶

Od septembra 1993. zatočenci su puštani na slobodu uz uslov da imaju garantno pismo i tranzitnu vizu koji im omogućavaju da napuste teritoriju BiH. Oni su otišli na hrvatska ostrva Korčula i Badija, da bi odatle produžili u treće zemlje.¹⁰⁹⁷

Od 6. do 15. septembra 1993. na ostrva u Hrvatskoj prvo su odvođeni zatočenci najslabijeg zdravstvenog stanja.¹⁰⁹⁸

Prvo puštanje na slobodu bilo je oko 20. augusta 1993, kad su, između ostalih, oslobođeni zatočenci koji su bili u braku s Hrvatima. Odvedeni su u mjesto Drežnica u opštini Jablanica, koja je bila pod kontrolom ARBiH.¹⁰⁹⁹

Naredno puštanje na slobodu bilo je dan poslije posjete predstavnika MKCK, 8. septembra 1993, također u Drežnici. Maloljetnike, iznemogle, invalide i starije od 60 godina, njih 30 do 40, smjestili su u sedam-osam kamiona i odvezli u Drežnicu.¹¹⁰⁰

Tokom noći su prešli most preko rijeke Neretve u mjestu Grabovica, odakle su ih pripadnici 44. brdske brigade ARBiH autobusima odvezli u hotel u Grabovici i u Prihvatni centar u Jablanici.¹¹⁰¹

89.6. Posjete MKCK

Od juna do početka septembra 1993. godine HVO predstavnicima međunarodnih organizacija, između ostalih MKCK, posrednicima Evropske zajednice (EZ) i Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija (UNPROFOR), nije dozvoljavao pristup u zatvor u Dretelju. Dana 23. augusta 1993. HVO je uskratio pristup MKCK u zatvor u Dretelju s obrazloženjem da MKCK prvo treba posjetiti zatočeničke hrvatske nacionalnosti “[u zatočeničkim centrima] na istočnoj obali Mostara”.¹¹⁰²

U septembru 1993. jedna međunarodna organizacija i nekoliko novinara dobili su pristup zatvoru u Dretelju.¹¹⁰³

1096 *Ibid.*, pasus 138, str. 39.

1097 *Ibid.*, pasus 804, str. 210.

1098 *Ibid.*, pasus 43, str. 40.

1099 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

1100 TPOS, Izjava A. Z. data Udruženju 5. novembra 2013. godine; TPOS, Izjava Z. T. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

1101 TPOS, Izjava Z. T. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

1102 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 128, str. 36.

1103 *Ibid.*

Dana 6. septembra 1993. MKCK je dobio odobrenje za posjetu zatvoru u Dretelju i konstatovao da je tamo situacija još gora nego na Heliodromu i u zatvoru u Gabeli. Njegovi predstavnici zatočenike su mogli evidentirati, izmjeriti i izvagati. MKCK je posjetio Dretelj 15, 20, 21. i 22. septembra 1993.¹¹⁰⁴

Prije prvog dolaska predstavnika MKCK 6. septembra 1993, imami, "maloljetnici", starije osobe i zatočenici iz samice, oko 120 zatočenika, premješteni su u Silos u Čapljini, gdje su proveli noć. Sljedeće večeri vraćeni su u Dretelj.¹¹⁰⁵

Prema riječima Zijada Vujinovića, isto premještanje dogodilo se i sljedećeg dana, jer su predstavnici MKCK ponovo došli u Dretelj. Tomislav Šakota tada je predstavnicima MKCK priznao prisustvo imama i tako omogućio njihovo evidentiranje, kao što je bio slučaj s Ahmetom Alićem.¹¹⁰⁶

89.7. Procesuiranje ratnih zločina

Visoki sud u Danskoj (Case No. S-3396-94) 25. novembra 1994. godine osudio je Refika Šarića na osam godina zatvora za ratne zločine počinjene u logoru Dretelj, i to ubistva Emira Repka i Omera Kohnića te zlostavljanje Atifa Bektaša. (Eastern Division of the Danish High Court, Prosecutor vs. Refik Saric, 25. novembar 1994)

Okružni sud u Stockholmu (Švedska; B-4084-04, 2006-12-18) 18. decembra 2006. godine osudio je Jackieja Arklöva, pripadnika 1. brigade HVO-a "Knez Domagoj", specijalne jedinice "Ludvig Pavlović", za teške povrede međunarodnog prava, i to etničko čišćenje, pljačkanje, nezakonito zatočavanje i držanje zatočenika i mučenje 11 civila Muslimana. Nije mu izrečena zatvorska kazna zbog toga što izdržava doživotnu robiju za dva ubistva i pljačku počinjene 1999. u Švedskoj. (Stockholms tingsrätt, DOM Jackie Arklöv, B-4084-04, 2006-12-18)

Kantonalni sud u Mostaru 12. novembra 2013. godine osudio je bivše pripadnike Vojne policije HVO-a Miju Banovića na jednu godinu i deset mjeseci i Gojka Granića na godinu i po zatvora za ratne zločine nad zatočenicima u logoru Dretelj od jula do septembra 1993. Vrhovni sud FBiH 11. februara 2015. povećao im je kazne – Banoviću na dvije i po, a Graniću na dvije godine zatvora. Banović je proglašen krivim za nečovječno postupanje prema civilima Mustafi Hodžiću, Salki Mariću, Semiru Balavcu, Halilu Kohniću, Almiru Obradoviću, Medinu Kaplanu i Jasminu Šaldi, a Granić za učešće u premlaćivanju Mustafe Dizdara, koji je od batina izgubio svijest, kao i za udaranje Salke Marića.

Vrhovni sud FBiH 2. jula 2014. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru kojom je pripadnik Vojne policije HVO-a Frano Vulić osuđen na deset godina zatvora zbog ubistva Omera, Izeta i Hasana Duvnjaka u logoru Dretelj 14. jula 1993.

1104 *Ibid.*, pasus 130, str. 37, fusnota 328; tom IV, pasus 244, str. 100.

1105 *Ibid.*, pasus 133, str. 37–38.

1106 *Ibid.*, pasus 134, str. 38.

Sud BiH pravosnažno je 10. aprila 2014. godine osudio Dražena Mikulića na jednu godinu i šest mjeseci zatvora zato što je krajem jula 1993. zajedno s drugim neidentifikovanim vojnim policajcima HVO-a u logoru Dretelj zlostavljao zatočenika Envera Grebovića, kojeg je izveo pred hangar, a potom su ga kundakom puške, pištoljem, rukama i nogama više puta snažno udarili u glavu i tijelo. Greboviću je tekla tekla krv iz usta, nosa i glave. Pao je na koljena, a Mikulić ga je porezao staklom od razbijene flaše po prsima, pa se sagnuo nad njim, pio krv i rekao mu “napio sam se balijske krvi”. Prisionio je Grebovića uz vrata i iz pištolja ispucao jedan metak iznad Grebovićeve glave.

90. Gabela (april – decembar 1993)

Zatvor u Gabeli¹¹⁰⁷ zvanično je osnovan 8. juna 1993. godine odlukom Jadranka Prlića, koji je istog dana imenovao Boška Previšića za upravnika zatvora. Međutim, zatvor u Gabeli počeo je primati zatočenike od aprila 1993. Prlić je 22. decembra 1993. službeno zatvorio zatvor u Gabeli.¹¹⁰⁸

Zatvor u Gabeli bio je u bivšoj kasarni JNA, u selu Gabela, južno od Čapljine.¹¹⁰⁹

U krugu zatvora nalazilo se 12 hangara, od kojih su tri, a kasnije – s dolaskom zatočenika nakon zatvaranja zatvora u Dretelju početkom oktobra 1993. – četiri hangara korištena za smještaj zatočenika. U krugu zatvora nalazili su se i jedna staja i sportski tereni.¹¹¹⁰

Trojica bivših zatočenika govorila su o “samici” u kojoj su bili zatvoreni nekoliko dana s drugim zatočenicima.¹¹¹¹

U zatvoru u Gabeli postojala je ambulanta.¹¹¹²

Sud BiH u predmetu *Nikola Andrun* utvrdio je da je objekt predstavljao logor po svim obilježjima, to jest prostor lišavanja slobode u kojem vlada nasilje koje vrše osobe koje su trebale čuvati zatočenike i osobe koje su dolazile izvana, pripadnici specijalnih jedinica HVO-a “Ludvig Pavlović” i “Božan Šimović”.

Zatvor je bio ograđen bodljikavom žicom. Oko njega se nalazilo više osmatračnica. Na ulaznoj kapiji bilo je stražarsko mjesto, a u produžetku, unutar kompleksa kasarne, nalazila se zgrade uprave – kako su je nazivali zatočenci – na čijem su spratu bile kancelarije uprave, te jedna prostorija u kojoj su bili pritvoreni uhapšeni pripadnici HVO-a, pod sumnjom da su počinili krivična djela. U prizemlju je bila prostorija u kojoj su bili zatvoreni ugledni Muslimani i pripadnici ARBiH. U posebnoj zoni odvojenoj metalnom kapijom bili su hangari, ranije korišteni za skladištenje vojno-tehničkih sredstava. Ti objekti bili su tvrdi, s urađenom izolacijom, i s malim prozorima. U četiri hangara, koja su nosila oznake

1107 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 148, str. 41, sveukupni dokazi.

1108 *Ibid.*, pasus 156, str. 43; tom IV, pasus 251, str. 103.

1109 *Ibid.*, pasus 159, str. 44.

1110 *Ibid.*, pasus 160, str. 44.

1111 *Ibid.*, pasus 161, str. 44.

1112 *Ibid.*, pasus 162, str. 55.

0, 1, 2 i 3, svaki površine 400 do 500 kvadratnih metara, bilo je zatočeno po 500 do 600 Muslimana. Pripadnici HVO-a naoružani dugim automatskim oružjem bili su na ulazu u logor i uz svaki hangar.¹¹¹³

90.1. Uprava

Barem od maja do decembra 1993. upravnik zatvora u Gabeli bio je Boško Previšić zvani Boko, a njegov zamjenik Nikola Andrun, obojica pripadnici 1. brigade HVO-a “Knez Domagoj”. Zapovjednik brigade “Knez Domagoj” Nedjeljko Obradović i načelnik SIS-a te brigade izdali su odobrenja za ulazak u krug zatvora.¹¹¹⁴

90.2. Zatočavanje

Muškarci Muslimani, pripadnici HVO-a, pripadnici ARBiH ili drugi muškarci Muslimani, zatvarani su u Gabeli od aprila 1993. godine. Svjedok ED rekao je da su muškarci Muslimani iz HVO-a bili zatočeni u Gabeli u aprilu 1993. i da je u maju 1993. u Gabeli već bilo zatvoreno oko 1.500 muškaraca Muslimana, u “civiln[oj] odjeć[i]”, u dobi od 16 do 60 godina. Svjedok NN u zatvoru u Gabeli je vidio svog bivšeg zapovjednika u ARBiH, koji je bio doveden u aprilu 1993.¹¹¹⁵

Vojno sposobni muškarci Muslimani i Muslimani koji su bili pripadnici HVO-a, uhapšeni u opštinama Stolac i Čapljina, dovođeni su u Gabelu od 30. juna i tokom prvih dana jula 1993.¹¹¹⁶

U Gabelu su dovođeni i zatočeni iz drugih zatočeničkih centara. Brojni zatočeniци stigli su iz zatvora u Dretelju krajem septembra 1993, nekoliko dana prije zatvaranja, i u prvim danima oktobra 1993, u vrijeme zatvaranja zatvora. U prvim danima oktobra 1993. dovedeni su muškarci Muslimani koji su bili zatočeni u Koštanoj bolnici. Dana 6. novembra 1993. u Gabelu su stigla dva zatočeničnika s Heliodroma.¹¹¹⁷

Zbog navodnog nedostatka prostora u zatočeničkim centrima u Prozoru, u zatvor u Gabeli je iz tih centara 14. novembra 1993. stiglo 105 zatočeničnika.¹¹¹⁸

Dana 15. decembra 1993. iz Ljubuškog je u zatvor u Gabeli dovedeno 13 zatočeničnika, a 23. decembra 1993. s Heliodroma su prebačena 43 zatočeničnika.¹¹¹⁹

Od augusta do decembra 1993. u Gabeli je u prosjeku bilo stalno zatočeno oko 1.000 ljudi.¹¹²⁰

Među njima je bilo pripadnika ARBiH, Muslimana pripadnika HVO-a i muškaraca koji nisu bili u oružanim snagama, kao što su poljoprivrednici, dva vozača, dva imama, jedan član SDA i jedan mladić od 17 godina koji je upravo bio završio srednju školu.¹¹²¹

1113 Sud BiH, Predmet *Nikola Andrun* (S1 1 K 014269 13 KŽK), Presuda, str. 12, 19.

1114 MKSJ, Predmet *Prić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 168, str. 46.

1115 *Ibid.*, pasus 194, str. 52–53.

1116 *Ibid.*, pasus 195, str. 53.

1117 *Ibid.*, pasus 196, str. 53.

1118 *Ibid.*, pasus 197, str. 53.

1119 *Ibid.*, pasus 198, str. 53–54.

1120 *Ibid.*

1121 *Ibid.*, pasus 200, 204, str. 54, 56.

Kad je zatvor otvoren u aprilu 1993, za zatočenje su korištena tri hangara. Zatočnici su bili natrpani u ta tri hangara, od kojih je svaki bio površine između 300 i 450 kvadratnih metara.¹¹²²

Kad su stigli zatočnici iz Dretelja, početkom oktobra 1993, počelo je korištenje i četvrtog hangara, ali je u svakom hangaru ostalo oko 300 zatočenika.¹¹²³

Više svjedoka reklo je da u hangarima nije bilo dovoljno prostora ni zraka. U izvještaju jedne međunarodne organizacije od 5. decembra 1993. kaže se da se jedan broj zatočenika zbog pretrpanosti nije mogao ispružiti na podu.¹¹²⁴

Prema izvještaju Tadeusza Mazowieckog, posebnog izvjestioca Komisije UN-a za ljudska prava, kad su se zatočnici žalili na nedostatak zraka, stražari su zaprijetili da će na njih otvoriti vatru iz teških mitraljeza.¹¹²⁵

Svjedok DD, zatočenik u zatvoru u Gabeli od 2. oktobra 1993, rekao je da su zatočnici "imali pristup vodi", ali ne i toploj vodi. Svjedok CM nije se okupao tokom cijelog svog zatočenja od 27. septembra do 15. decembra 1993. Svjedok CM izjavio je da za vrijeme njegovog zatočenja prostor nije bio ni čišćen ni dezinfikovani i da su zatočnici bili puni vaški.¹¹²⁶

Obroci su bili rijetki, slabog kvaliteta i razvodnjeni i dijeljeni su u prljavim posudama. Prema izvještaju specijalnog izvjestioca o situaciji u bivšoj Jugoslaviji, upućenom Savjetu bezbjednosti UN-a 15. septembra 1993, koji je u velikoj mjeri potvrđen izjavama bivših zatočenika, svjedoka EB i CW, kao i svjedočenjem Sejfe Kajmovića, dnevna količina hrane sastojala se od 650 grama hljeba koji je trebalo podijeliti 16 zatočenika, i jedne zdjelice tanke supe. Više zatočenika mnogo je izgubilo na težini.¹¹²⁷

Na primjer, svjedok BI rekao je da je njegov otac za šest do sedam mjeseci zatočenja u Dretelju i Gabeli izgubio tridesetak kilograma. Dva člana porodice svjedoka DT u Gabeli su izgubila po 50 kilograma.¹¹²⁸

Svjedok ED izjavio je da se ispred svakog hangara nalazio jedan mali kontejner vode koji bi "čuvari" obično svakog dana napunili. Prema reportaži televizije TV5 iz augusta 1993. i izjavi jednog od bivših zatočenika, neki zatočnici u Gabeli ponekad su bili toliko žedni da su morali piti vlastiti urin. Sejfo Kajmović, zatočen u Gabeli od 17. jula. do 24. septembra 1993, rekao je da još pati od probavnih i bubrežnih smetnji zbog nedostatka vode tokom zatočenja.¹¹²⁹

Bivši zatočnici svjedoci slažu se u tome da nisu imali nikakvu medicinsku njegu, da su patili od raznih bolesti. Nisu imali koristi od zatvorske ambulante. Svjedok CM, zatočen

1122 *Ibid.*, pasus 210, str. 57.

1123 *Ibid.*, pasus 213, str. 58.

1124 *Ibid.*, pasus 214, str. 58.

1125 *Ibid.*, fusnota 491, str. 58.

1126 *Ibid.*, pasus 216, str. 59.

1127 *Ibid.*, pasus 220, str. 60.

1128 *Ibid.*, fusnota 509, str. 60.

1129 *Ibid.*, pasus 221, str. 60.

od 27. septembra do 15. decembra 1993, izjavio je da 40 muškaraca, koji su bili u vrlo lošem stanju zbog prethodnog zatočenja u samici u zatvoru u Dretelju, po dolasku u Gabelu nije primilo nikakvu medicinsku njegu.¹¹³⁰

Sredinom jula 1993. uslovi su bili još teži, jer su zatočenicima bile uskraćivane voda i hrana kao odmazda za poraze HVO-a na frontu. Ponekad dva ili tri dana zaredom nisu dobivali hranu, pogotovo kad bi HVO trpio vojne poraze.¹¹³¹

Od juna do oktobra 1993. godine zatočeničke u zatvoru u Gabeli su tukli, premlaćivali i vrijeđali upravnik zatvora i njegov zamjenik, jedan pripadnik SIS-a, neki domobrani i osobe koje nisu bile iz zatvora, među kojima su bili pripadnici Vojne policije i druge osobe čiji identitet nije poznat. Ponekad su premlaćivanja morali vršiti sami zatočenički.¹¹³²

Po dolasku u Gabelu u junu 1993. svjedok NN je jedva prepoznao svog bivšeg zapovjednika iz ARBiH, koji je također bio zatočen i koji je bio prekriven modricama.¹¹³³

Svjedok CQ ispričao je da je, dok je bio u teškom stanju (i nepokretan) nakon premlaćivanja u Koštanoj bolnici, gdje je prethodno bio zatočen, pripadnik SIS-a Marinko Marić naredio zatočenicima da ga odvuku do zida, gdje ga je udarao nogama po tijelu, a posebno po glavi. Usljed premlaćivanja u Koštanoj bolnici i u Gabeli svjedoku CQ bila su slomljena tri rebra. Tokom svjedočenja pred MKSJ imao je probleme s ravnotežom pri hodanju, kao i utrnulost ruku, šaka, noge i desnog stopala.¹¹³⁴

Jednog zatočenika, Muslimana, bivšeg pripadnika HVO-a po imenu Almir Kudra, s nadimkom Hogar, "isljednici" su koristili da tuče druge zatočeničke. Svjedok ED ispričao je da su Boško Previšić i njegov zamjenik Nikola Andrun dozvoljavali "takozvanim HVO ispitivačima", odjevenim u civilnu odjeću, da ulaze noću u zatvor, odvođe zatočeničke iza hangara i tamo ih tuku. Svjedok EC u prvim danima zatočenja pretrpio je višesatna ispitivanja, tokom kojih su ga Marinko Marić, Almir Kudra i Nikola Andrun dvaput pokušali objesiti pomoću kaiša koji su pritezali sve dok on ne bi pao u nesvijest. Nakon toga su prisilili svjedoka EC da stavi glavu pod slavinu i otvorili vodu tako da mu je voda ušla u usta i pluća.¹¹³⁵

Hasan Hasić svjedočio je da je upravnik zatvora Boško Previšić vrijeđao zatočeničke, govorio im da su nepismeni i nazivao ih "balijama". Prema svjedočenju Sejfe Kajmovića, Previšić je pretresao zatočeničke koji su se vraćali s rada i kad bi kod njih pronašao konzerve ili cigarete, udarao ih je po glavi ili kundakom puške.¹¹³⁶

Ljudi koji nisu imali veze sa zatvorom u Gabeli ulazili su u zatvor i tukli zatočeničke.

Sejfo Kajmović, imam u opštini Čapljinu, rekao je da su na početku njegovog zatočenja u Gabeli ljudi "van kruga zatvora", bez obzira na to jesu li bili "civilni ili vojnici", mogli ulaziti u

1130 *Ibid.*, pasus 225, str. 61–62.

1131 *Ibid.*, pasus 227, 228, str. 62.

1132 *Ibid.*, pasus 243, str. 67; pasus 232, str. 63.

1133 *Ibid.*, pasus 233, str. 63.

1134 *Ibid.*, pasus 234, str. 64.

1135 *Ibid.*, pasus 236, str. 64–65.

1136 *Ibid.*, pasus 237, str. 65.

zatvor i udarati zatočenike kako god su htjeli. To je potvrdio i Huso Marić, kojeg je uz četiri druga zatočenika pretukla grupa ljudi izvana, “ustaše” koji su nosili oznaku “U” i metalne bedževe sa slikom Ante Pavelića, i izvjesni Luka Perić. Marića su tukli dok nije izgubio svijest. Došao je sebi tek četiri ili pet dana kasnije u hangaru i bio je potpuno prekriven modricama. U prvim danima svog zatočenja, Sejfo Kajmović prisustvovao je premlaćivanju više zatočenika iz jednog hangara. Bio je prisutan kad je jedna “grupa osoba” koje nisu imale veze sa zatvorom, a u kojoj su bili jedan čovjek u uniformi Vojne policije HVO-a i jedan “civil” iz Splita, došla u hangar broj 3 i teško pretukla više zatočenika udarajući ih nogama i pendrekom po licu. Sejfo Kajmović rekao je da su “pripadnici Vojne policije” izvodili zatočenike iz hangara i da se ponekad zatočenici više ne bi vratili.¹¹³⁷

Sejfo Kajmović i Hasan Hasić spomenuli su posebno nasilnog “čuvara” iz Konjica, koji je imao nadimak “Je li pošteno”, jer je svakog dana zatočenike pitao da li je to što se događa pošteno. Imao je običaj da zatočenike prisiljava da na betonskom podu rade pokrete kao da plivaju. Jedan drugi “čuvar”, po imenu Marko, vrlo nasilan, tjerao je zatočenike da dugo potrbuške leže na zemlji i prijetio im da će u njih pucati ako podignu glavu.¹¹³⁸

90.3. Ubistva

Dana 19. ili 29. augusta 1993. godine jedan ili više pripadnika HVO-a iz vatrenog su oružja usmrtili Hifziju Dizdara dok je bio zatočen u Gabeli. Pripadnik ili pripadnici HVO-a pucali su u njega.¹¹³⁹

Između 2. oktobra i 11. decembra 1993. upravnik zatvora Boško Previšić iz vatrenog je oružja ubio Mustafu Obradovića.¹¹⁴⁰

Kad je kod Mustafe Obradovića, vojnika ARBiH, pronašao komad hljeba, Previšić je uzeo pištolj od jednog domobrana i pred drugim zatočenicima, među kojima je bio i otac žrtve, pucao u Mustafu Obradovića, nakon čega je njegovo tijelo ostavio na tom mjestu, gdje je ostalo ležati do idućeg dana.¹¹⁴¹

Sud BiH utvrdio je da je u Gabeli ubijen i Alija Čolaković.¹¹⁴²

90.4. Premještanje i oslobađanje

U izvještaju Službe za razmjenu zarobljenih i drugih osoba od 18. decembra 1993. godine navodi se da je iz zatvora u Gabeli “oslobođeno” 1.040 osoba, a 406 ih je zadržano u zatvoru.¹¹⁴³

Prema jednoj zapovijedi od 23. septembra 1993, sedam zatočenika iz zatvora u Gabeli trebalo je biti prebačeno u zatvor u Ljubuškom. Huso Marić, čije se ime spominje u toj

1137 *Ibid.*, pasus 239, str. 66.

1138 *Ibid.*, pasus 241, str. 66.

1139 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 697, str. 176.

1140 *Ibid.*, pasus 698, str. 176.

1141 *Ibid.*, pasus 251, str. 68–69.

1142 Sud BiH, Predmet *Nikola Andrun* (S1 1 K 014269 13 KŽK), Presuda, str. 2.

1143 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 265, str. 72–73.

zapovijedi, potvrdio je da je odveden u zatvor u Ljubuškom, gdje je ostao zatočen do 19. marta 1994.¹¹⁴⁴

Dana 15. decembra 1993. na Heliodrom je odvedeno oko 400 zatočenika. Neki zatočenici odvedeni su na Heliodrom i 28. decembra 1993. Navedeni razlog bio je da su okvalifikovani kao “ratni vojni zarobljenici”.¹¹⁴⁵

Neki zatočenici su iz zatvora u Gabeli prebačeni u druge zatočeničke centre da bi napustili BiH i otišli u treće zemlje, a neki su u treće zemlje otišli direktno iz Gabele.

Tako su 19. oktobra 1993. iz zatvora u Gabeli na Heliodrom prebačena 174 zatočenika koja su 20. decembra 1993. trebala otići u Dansku.¹¹⁴⁶

Od 13. decembra 1993. zatvor u Gabeli korišten je kao tranzitni centar za zatočenike iz drugih zatočeničkih centara, među kojima su bili Ljubuški i Heliodrom, koji su trebali otići u treće zemlje.¹¹⁴⁷

U decembru 1993. više stotina zatočenika pušteno je na slobodu pod uslovom da odu u treće zemlje. Na slobodu su mogli biti pušteni muškarci u braku sa ženama hrvatske nacionalnosti i oni koji su imali garantno pismo za treću zemlju i tranzitnu vizu za Hrvatsku. Tako su 15. i 20. decembra 1993. puštena na slobodu 83, odnosno 189 zatočenika, koji su otišli u Dansku. Još 502 zatočenika puštena 14, 15. i 20. decembra 1993. otišla su u treće zemlje.¹¹⁴⁸

90.5. Posjete MKCK

Međunarodnim organizacijama HVO je dopustio pristup zatvoru u Gabeli tek od 30. augusta ili od 1. septembra 1993. godine.¹¹⁴⁹

Predstavnici MKCK obišli su zatvor u Gabeli u najmanje dva navrata, u septembru i oko 10. oktobra 1993.

U oktobru 1993. pedesetak zatočenika iz zatvora u Gabeli odvedeno je u Silos u Čapljini da bi bili sakriveni od MKCK, koji je u to vrijeme obišao Gabelu.¹¹⁵⁰

90.6. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH osudilo je u januaru 2014. godine zamjenika upravnika logora Gabela Nikolu Andruna na 14 godina zatvora za mučenje i učestvovanje u mučenju, kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. preuzetog KZ SFRJ.

Vrhovni sud FBiH potvrdio je 21. februara 2014. godine presudu Kantonalnog suda u Mostaru kojom je Luka Perić, kao pripadnik HVO-a, osuđen na dvije godine zatvora jer je

1144 *Ibid.*, pasus 267, str. 73.

1145 *Ibid.*, pasus 268, str. 73.

1146 *Ibid.*, pasus 270, str. 74

1147 *Ibid.*, pasus 272, str. 74.

1148 *Ibid.*, pasus 274, 273, str. 75.

1149 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 261, str. 71.

1150 *Ibid.*, pasus 263, str. 72.

u Gabeli pomogao u fizičkom zlostavljanju Šefika Kovačića i što je s drugim pripadnicima HVO-a sredinom jula 1993. natjerao Ekrema Pekaza, Husu Marića te Esada i Mirsada Pecu na samoozljeđivanje prisilivši ih da s visine skoče na glavu na betonsko tlo.

Kantonalni sud u Mostaru potvrdio je 14. novembra 2005. godine optužnicu protiv upravnika Gabele Boška Previšića zvanog Boko, optuženog za ratne zločine počinjene 1993, jer je više od hiljadu zatočenika mjesecima držao u neuslovnim hangarima, za ubistvo Mustafe Obradovića 2. oktobra 1993. i zato što nije sprečavao zlostavljanje desetina zatočenika, zbog čega su neki od njih i podlegli. Previšić je koristeći dvojno državljanstvo pobjegao u Hrvatsku.

Viši sud u Mostaru osudio je 8. septembra 1995. godine Jackieja Arklöva, pripadnika 1. brigade HVO-a "Knez Domagoj", specijalne jedinice "Ludvig Pavlović", na jedinstvenu kaznu zatvora od 13 godina za zločine u zatvoru Gabela i odredio da se on, nakon izdržavanja kazne, zauvijek protjera iz BiH. Vrhovni sud FBiH u februaru 1996. smanjio je kaznu na osam godina. Arklöv je upućen na izdržavanje kazne u Zenicu, ali je na zahtjev Švedske izručen. U Švedskoj je 18. decembra 2006. osuđen za etničko čišćenje, pljačku, nezakonito zatočavanje i mučenje 11 civila Muslimana, ali mu kazna nije izrečena jer izdržava doživotnu robiju za dva ubistva i pljačku počinjene 1999.

91. Silos (juli – oktobar 1993)



Silos u Čapljini¹¹⁵¹

¹¹⁵¹ Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2020/silos-u-capljini/>.

Zgrada zvana Silos nalazila se na cesti za Ljubuški, na raskrsnici s cestom koja vodi u kasarnu u Grabovini. Korištena je za skladištenje žitarica.¹¹⁵²

U Silosu su bile četiri prostorije s obje strane dugačkog hodnika.¹¹⁵³ Imao je veliko dvorište u koje su direktno ulazili kamioni puni Muslimana koje je HVO protjerao i raselio s više lokacija u opštini Čapljina.¹¹⁵⁴

91.1. Uprava

Među zaduženima za zatočenike bili su pripadnici Vojne policije HVO-a i pripadnici MUP-a. U oktobru 1993. pripadnici MUP-a bili su u Silosu i zlostavljali zatočenike. Svjedok CN izjavio je da su početkom oktobra 1993. dežurni pripadnici MUP-a bili Miro Bukovac, izvjesni Bruno, osoba zvana Rodin i izvjesni Obradović te da se njihov zapovjednik zvao Nikola Zovko.¹¹⁵⁵

91.2. Zatočavanje

Od jula do oktobra 1993. godine HVO je u Silosu, u različitom trajanju, zatočavao muškarce, među kojima neki nisu bili pripadnici oružanih snaga, kao i stotine žena, djece i staraca uglavnom iz sela Domanovići, Višići i Bivolje Brdo, kao i iz grada Čapljine. Dana 13. jula 1993. barem 420 žena, djece i starijih osoba muslimanske nacionalnosti porijeklom iz sedam sela između Stoca i Čapljine ukrcano je u šest blindiranih kamiona i u konvoju prevezeno u Silos, gdje su proveli tri dana.¹¹⁵⁶

Bivša zatočenica N. B. navodi: “Moja cijela porodica uhapšena je u našoj kući u selu Višići 11. augusta 1993. godine. Iz sela smo odvedeni u Policijsku upravu Čapljina, gdje smo zadržani dva ili tri sata. Nakon toga nas vode u privatnu kuću Dine Turajlića u selu Tasovčići. Tu smo bili zatočeni oko mjesec dana. Početkom septembra 1993. prebačeni smo u Silos u Čapljini. U Silosu smo bili zatočeni oko 28 dana.”¹¹⁵⁷

Prije 6. septembra 1993. i prve posjete predstavnika MKCK zatvoru Dretelj, u Silos je prebačeno oko 120 zatočenika, uključujući imame, “maloljetne osobe”, starije osobe i zatočenike iz samica. U Silosu su proveli dva dana.¹¹⁵⁸

Uoči posjete MKCK zatvoru u Gabeli, 10. oktobra 1993, svjedok EC i 54 zatočenika su iz samice u Gabeli prebačeni u Silos u Čapljini kako ih ne bi vidjeli predstavnici MKCK. Izjavu ovog svjedoka potkrepljuje i izjava svjedoka CN, zatočenog u Silosu, da je oko 11. oktobra 1993. vidio kako su pedesetak zatočenika iz zatvora u Gabeli doveli u Silos da bi ih sakrili od MKCK.¹¹⁵⁹

1152 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom III, pasus 2165, str. 570.

1153 *Ibid.*, pasus 2166, str. 570–571.

1154 *Ibid.*, pasus 2167, str. 571.

1155 *Ibid.*, pasus 2174, 2172, str. 572.

1156 *Ibid.*, tom II, pasus 2174, str. 572; tom III, pasus 988, str. 268; vidjeti i Presuda, tom II, pasus 2169, str. 571.

1157 TPOS, Izjava N. B. data Udruženju 9. novembra 2018. godine.

1158 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 2171, str. 572.

1159 *Ibid.*, tom III, pasus 264, str. 72.

U vezi s tim zatočenica N. B. je rekla: “U Silos su dovođeni i ljudi iz drugih zatočeničkih objekata radi sakrivanja od predstavnika Crvenog krsta. Tako su u Silosu u jednoj prostoriji bili Esad Boškailo, doktor iz Čapljine, i Nazif Bašić, predsjednik Islamske zajednice u Čapljini.”¹¹⁶⁰

Zatočenici su imali vrlo malo hrane, nisu imali sanitarije i morali su spavati na podu, bez pokrivača i grijanja, u prostorijama s betonskim podom u kojima je temperatura bila vrlo niska.¹¹⁶¹

Svjedokinja CN, koja je u Silos zatočena početkom oktobra 1993, rekla je da su uslovi bili “užasni”.¹¹⁶²

Zatočenici su boravili u pretrpanim prostorijama, a u nekima od njih nalazilo se i do 150 osoba. Aldijana Trbonja bila je u prostoriji površine 16 kvadratnih metara sa oko 30 drugih zatočenika. Većina zatočenika bila je u potpunosti bez hrane ili s vrlo malo hrane više dana, a nisu imali ni vode ni struje. Imali su jednu kantu za obavljanje nužde u jednom uglu prostorije.¹¹⁶³

Svjedokinja CN i druge žene i djeca prebačeni su 19. oktobra 1993. u đački dom u Čapljini, jer je u Silosu postalo suviše hladno za zatočenu djecu. Prema njenim riječima, uslovi zatočenja u đačkom domu bili su mnogo bolji nego u Silosu: zatočenici su imali WC, struju i dobivali su hranu.¹¹⁶⁴

U večernjim satima 23. augusta 1993. pripadnici Vojne policije HVO-a i pripadnici MUP-a uzeli su lične stvari od žena, djece i starijih osoba dovedenih tog dana u Silos iz Čapljine.¹¹⁶⁵

Zatočenici raseljeni iz Varde, koji su ostali u Silosu do ponoći 23. augusta 1993, dobili su nalog da prije odlaska iz Silosa stave novac i nakit u kutije postavljene s obje strane izlaza iz Silosa.¹¹⁶⁶

O uslovima N. B. navodi: “Voda nam nije bila dostupna prva tri dana zatočeništva, a hranu bismo dobijali svaka dva dana, to se sastojalo od jedne konzerve ribe.”¹¹⁶⁷

Bivša zatočenica N. B. posebno ističe da je svakodnevno premlaćivan Bajro Pizović: “Stražari su udarali zatočenike po svim dijelovima tijela. Određenim zatočenicima su glave oticale od udaraca, Bajro Pizović je bio jedan od zatočenika koji su trpjeli svakodnevna premlaćivanja od strane stražara u ovom objektu.”¹¹⁶⁸

1160 TPOS, Izjava N. B. data Udruženju 9. novembra 2018. godine.

1161 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 2178, str. 573.

1162 *Ibid.*, pasus 2175, str. 572.

1163 *Ibid.*, pasus 2176, str. 572–573.

1164 *Ibid.*, pasus 2177, str. 573.

1165 *Ibid.*, pasus 2181, str. 574.

1166 *Ibid.*, pasus 2180, str. 573.

1167 TPOS, Izjava N. B. data Udruženju 9. novembra 2018. godine.

1168 *Ibid.*

Ona dodaje: “U novembru 1993. stražari u Silosu naređuju Avdi Kudri i Ahmetu Tucakoviću da izađu u dvorište Silosa, i od tog trenutka im se gubi svaki trag. Kasnije saznajemo da su ubijeni u selu Prebilovci.”¹¹⁶⁹

91.3. Premještanje

Od kraja jula do početka oktobra 1993. godine žene, djeca i starije osobe iz opštine Čapljina odvođeni su iz Silosa u Blagaj i Varde, a iz kuća i škola – u Doljane i Blagaj, preko Bune.¹¹⁷⁰

Prema izvještaju jedne međunarodne organizacije od 13. jula 1993, 420 žena, djece i starijih osoba iz sedam sela između Stoca i Čapljine nakon tri dana je iz Silosa odvedeno u Gradinu, gdje su ih sedam dana držali vojnici HVO-a. Dana 22. ili 23. jula 1993. odvedeni su u Doljane, a zatim, nakon tri dana, na liniju fronta.¹¹⁷¹

92. Kuća Heljića u selu Lokve (juli – august 1993)

92.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a. Zatočenici su prepoznavali vojnike da su s područja Dubravske visoravni i Čapljine.¹¹⁷²

92.2. Zatočavanje

Od 14. jula do 7. augusta 1993. godine dvije kuće Heljića korištene su za zatočavanje oko 160 civila muslimanske nacionalnosti iz sela Lokve, među kojima je bilo oko 30 žena, djece i starijih osoba – pojedini su imali više od 80 godina.¹¹⁷³

U vezi s tim zatočenica R. Z. je rekla: “Dana 13. jula 1993. vojnici HVO-a su došli u moju mahalalu, opkolili je i naredili svem stanovništvu da napusti svoje kuće. Vojnici HVO-a tražili su oružje i pripadnike ARBiH, nakon pretresa napustili su moju mahalalu. Moja kuća nalazila se u mahali Doboj u selu Lokve, a HVO je opkolio i blokirao cijelo selo. Tokom pretresa kuće jedan vojnik me pitao: ‘Gdje su balije?’ Nakon što su vojnici HVO-a završili s pretresom, naređeno nam je da se vratimo u kuće. Ja se nisam osjećala sigurno, tako da sam se nakon toga sakrila u drugu mahalalu. Nakon tri dana sakrivanja po selu predajem se zbog toga što je na području sela Lokve svaki ulaz i izlaz bio blokiran, i samim time hrana u selu nije bila dostupna, odvedena sam u kuće Heljića jer je tamo bilo hrane.”¹¹⁷⁴

Ove navode potvrdio je R. H.: “Par pripadnika HVO-a su 14. jula 1993. došli na moja kućna vrata, uhapsili me i zavezali mi ruke nekom žicom. Cijelo tijelo mi se ukočilo jer sam bio čvrsto vezan konopcem. Jedan od vojnika mi je rekao da ‘ljubim hrvatsku zemlju’. Dok

1169 *Ibid.*

1170 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 2189, str. 575.

1171 *Ibid.*, pasus 2190, str. 575–576.

1172 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

1173 TPOS, Izjave R. H., M. Š. i R. Z. date Udruženju 7. maja 2017. godine.

1174 TPOS, Izjava R. Z. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

sam ležao tako svezan, vojnici me nisu udarali. Od 14. jula do 7. augusta 1993. moje kuće su korištene kao zatočenički objekt.¹¹⁷⁵

Žene, djeca i starci bili su smješteni u dvije kuće koje su se nalazile jedna nasuprot drugoj. Jedna je bila starije gradnje, s četiri prostorije u kojima se nalazio namještaj; imala je prizemni objekt i podrum ispod dvorišnih stepenica koje su povezivale drugu kuću, koja je bila u fazi izgradnje. Ta druga kuća nije imala uređene prostorije, ali je imala WC. U dvorištu ispred kuća nalazili su se natkriveni prostor i poljski WC-i. Kuće su bile ograđene, a jedini ulaz/izlaz bila je željezna kapija. Neki muškarci bili su zatvoreni u garažama nove kuće (koja je bila u fazi izgradnje).¹¹⁷⁶

Zatočeniци su u kućama Heljića izlagani fizičkom zlostavljanju, o čemu je zatočenica M. Š. rekla: “Čuli su se krici muškaraca dok su ih tukli, ali kako je bio mrak, nisam vidjela koga su izvodili.”¹¹⁷⁷

92.3. Premještanja

Dana 7. augusta 1993. godine zatočenicima je rečeno da izađu pred kuće i da se postroje, nakon čega su došla dva kamiona, koja su parkirana pred kuće. Vojno sposobnim muškarcima (njih oko 130) rečeno je da uđu u jedan kamion, dok je ženama, djeci i starcima (njih oko 30) naređeno da uđu u drugi kamion. Muškarci su premješteni u bivšu kasarnu JNA u selu Gabela u blizini Čapljine.¹¹⁷⁸

O tome R. H. navodi: “Dana 7. augusta 1993, nakon 20 dana zatočeništva u Heljića kućama, vojnici HVO-a me izvođe pred kuću i drže tu zavezanog par sati i zatim sam prebačen u zatočenički objekt u Gabeli. U Gabeli sam ostao zatočen do 16. augusta 1993, a onda sam razmijenjen.”¹¹⁷⁹

Žene, djeca i starije osobe premješteni su u Osnovnu školu u Počitelju, odakle su nakon dva dana prebačeni do mjesta Buna. Odatle su ih pripadnici HVO-a uputili na područje Blagaja, koje je bilo pod kontrolom ARBiH, gdje su otpušteni.¹¹⁸⁰

93. Područna škola u Počitelju (august 1993)

93.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.¹¹⁸¹

1175 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

1176 TPOS, Izjave R. H., M. Š. i R. Z. date Udruženju 7. maja 2017. godine.

1177 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 11. maja 2017. godine.

1178 TPOS, Izjava R. Z. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

1179 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

1180 TPOS, Izjava R. Z. data Udruženju 7. maja 2017. godine.

1181 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 11. maja 2017. godine.

93.2. Zatočavanje

Oko 30 muslimanskih civila, žena, djece i starijih osoba, iz kuća Heljića u Lokvama 7. augusta 1993. godine je premješteno u područnu osnovnu školu u Počitelju, gdje ostaju zatočeni dva dana, a potom 9. augusta 1993. svi bivaju odvedeni na područje Blagaja i pušteni na teritoriju pod kontrolom ARBiH.¹¹⁸²

Zatočnici su bili smješteni u učionici na prvom spratu, koja je bila površine 30 kvadratnih metara. U učionici nije bilo namještaja, zatočnici su ležali, sjedili i spavali na betonskom podu.¹¹⁸³ Fiziološke potrebe su, uz odobrenje stražara, obavljali u poljskom WC-u ispred škole.¹¹⁸⁴ Hranu nisu dobivali, a vodu su, uz odobrenje stražara, uzimali iz bunara u dvorištu škole.¹¹⁸⁵

O uslovima zatočenja M. Š. je rekla: “Hranu nam nisu davali, a vodu smo mogli piti iz bunara koji se nalazio u blizini škole. Bilo je i male djece, stalno su plakala jer su bila gladna.”¹¹⁸⁶

93.3. Oslobođanje

Žene, djeca i starije osobe 9. augusta 1993. godine prebačeni su do mjesta Buna, a potom na područje Blagaja, koje je bilo pod kontrolom ARBiH. Zatočnica R. Z. je rekla: “Dana 9. augusta 1993. vojnici HVO-a su nam naredili da se popnemo na kamion koji se nalazio ispred škole. Zajedno s ostalim zatočenicima prebačena sam do područja Bune i onda nas vojnici HVO-a upućuju na područje Blagaja, koji je u to vrijeme bio na teritoriji ARBiH.”¹¹⁸⁷

1182 *Ibid.*

1183 TPOS, Izjava R. Z. data Udruženju 11. maja 2017. godine.

1184 *Ibid.*

1185 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 11. maja 2017. godine.

1186 *Ibid.*

1187 TPOS, Izjava R. Z. data Udruženju 11. maja 2017. godine.

OPŠTINA DOBOJ

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Doboj imala je 102.549 stanovnika, od čega 41.164 Muslimana (40,14%), 39.820 Srba (38,83%), 13.264 Hrvata (12,93%), 5.765 Jugoslovena (5,62,08%) i 2.536 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.¹¹⁸⁸

Dana 3. maja 1992. godine pripadnici srpskih paravojnih jedinica, JNA i srpske policije preuzeli su kontrolu nad Dobojem. Srpski krizni štab preuzeo je kontrolu nad opštinom, a Muslimanima i Hrvatima naredeno je da predaju oružje. Srpske vlasti proglasile su policijski sat, u okviru kojeg su Muslimani i Hrvati mogli samo dva sata dnevno provoditi izvan kuće.¹¹⁸⁹ Muslimanski oficiri u garnizonu JNA u Doboju, uključujući komandanta Čazima Hadžića, smijenjeni su i pod pratnjom Vojne policije odvedeni u garnizon u Banjoj Luci. Major JNA Milovan Stanković zatim je imenovan za komandanta garnizona i komandanta odbrane grada. Andrija Bjelošević ostao je na položaju načelnika Centra službi bezbjednosti (CSB), a Obren Petrović imenovan za načelnika SJB.¹¹⁹⁰

Hapšenje nesrpskog stanovništva počinje već 3. maja 1992. i u tome učestvuju vojska, policija i paravojne jedinice, među kojima su bili “Beli orlovi”, “Crvene beretke”, grupa bivših vojnika pod vodstvom Nikole Jorgića Jorge, zatim “Predini vukovi” – pripadnici dobojskog dobrovoljačkog odreda Predraga Kujundžića, policijska jedinica Milana Martića koja je u Doboj stigla iz Hrvatske polovinom maja, te pripadnici Specijalnog odreda milicije CSB-a Banja Luka, koje su predvodili Ljuban Ećim i Zdravko Samardžija.¹¹⁹¹

Po uspostavljanju srpske vlasti u opštini Doboj počelo je hapšenje i zatvaranje stanovnika muslimanske i hrvatske nacionalnosti u postojeće zatvorske objekte, ali su za zatvaranje služili razna mjesta i objekti: Perčin disko u naselju Vila, vojni hangari u naselju Usora, magacini Vojne ekonomije “3. maj” u naselju Bare, Centralni zatvor, krug fabrike “Energoinvesta” u selu Kožuhe, Srednjoškolski centar u naselju Pijeskovi, dvorište Doma kulture i Osnovna škola u naselju Kostajnica, privatne kuće u selu Grapska, selo Čivčije Bukovičke, selo Ševalrije, selo Gornji Pridjel, Osnovna škola u selu Rosulje, hangar planinarskog doma na Ozrenu, Rudnik uglja Stanari, napuštena kuća na Putnikovom brdu, selo Potočani, Omladinski dom u selu Donji Pridjel, Rukometni stadion, radni logor u selu

1188 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Doboj, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

1189 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajšnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda, str. 126; svjedok 132, T. 12482, 12518, 12526-7, 12532, 12537, 12541; P636 (izjava svjedoka 132), par. 18, 21-4.

1190 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda, tom I, str. 371; svjedok ST266, 12. januar 2012. godine, T. 26567-26573 (povjerljivo), svjedok ST041, 25. novembar 2010. godine, T. 17816, Edin Hadžović, dokazni predmet P1296, izjava svjedoka, 12. mart 2001. godine, str. 2, 4; Miroslav Vidić, 27. april 2010. godine, T. 9313, 9358; svjedok ST041, 25. novembar 2010. godine, T. 17801; Mirza Lišinić, 10. januar 2012. godine, T. 26448.

1191 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda, tom I, str. 373; Obren Petrović, 10. maj 2010. godine, T. 9854-9855, svjedok ST266, 11. januar 2012. godine, T. 26554 (povjerljivo), Edin Hadžović, 26. april 2010. godine, T. 9254; Goran Šajinović, 17. oktobar 2011. godine, T. 25137-25138 (povjerljivo), Andrija Bjelošević, 23. maj 2011. godine, T. 21140, Predrag Radulović, 25. maj 2010. godine, T. 10713, Predrag Radulović, 26. maj 2010. godine, T. 10798-10800.

Kotorsko, Zemljoradnička zadruga u selu Majevac, kasarna JNA u selu Ševarlije, šupa u selu Tumare, Opšta bolnica, kasarna JNA "4. juli" u selu Miljkovac i selo Sjenina.

Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu (Njemačka) od 13. augusta 1999. godine Nikola Jorgić proglašen je krivim što je: a) 3. maja 1992. učestvovao u premlaćivanju i protivzakonitom lišavanju slobode 20 civila, muškaraca, Muslimana, među kojima je bio i Mirsad Hadžić, koji je zadobio bolne uboje. Uhapšenim muškarcima naređeno je da se popnu na kamion, kojim su ih vojnici Nikole Jorgića odvezli u grad. Pred Poštom su se vozila zaustavila, a zatočenicima je naređeno da izađu i legnu na pod. Tada je Jorgić vojnicima naredio: "Vojsko, udaraj." Vojnici su ih tukli čizmama i kundacima, a nakon toga odveli u magacine Vojne ekonomije "3. maj" u naselju Bare. Zatočenci su od udaraca, osim uboja i podljeva, zadobili otvorene rane; b) 5. maja 1992, zajedno s dvojicom svojih vojnika, uhapsio grupu od osam muškaraca, Muslimana, te ih transportovao u naselje Bare, gdje su ostali nekoliko sati, nakon čega su ih vojnici izveli, psovali, udarali palicama, prijetili noževima te prebacili u Centralni zatvor u Doboju. Po dolasku u Centralni zatvor, Jorgić je zajedno sa svojim vojnicima tukao zatočnike oko 20 minuta, oružjem, "bokserima" i predmetima koji su se nalazili okolo. Na Mirzeta Mujkanovića, koji je jedva mogao hodati, Jorgić se zaletio i svojim mu pištoljem zadao udarac u glavu, od kojeg Mujkanović i danas ima ožiljke; c) 10. maja 1992, nakon što su srpske snage napale selo Grapska, muškarci, žene, djeca i stari ljudi u koloni su otjerani u naselje Kostajnica. Jorgić je zajedno s majorom Stankovićem učestvovao u postupku razdvajanja žena, djece, starijih i invalidnih osoba, koji su autobusima prebačeni do muslimanskog mjesta Svjetliča. Od preostalih muškaraca, oko 300 ili 400 odvedeno je iz Doma kulture u jednu kasarnu u Doboju, a narednog jutra prebačeni su u magacine Vojne ekonomije "3. maj" u naselju Bare. Preostalih najmanje 300 muškaraca moralo je ići do škole u Kostajnici. Jorgić je bio kod škole i pratio akciju; d) Jorgić je učestvovao u zlostavljanju Esmira Hurtića i još najmanje dvojice zatočenika koje je 12. maja 1992. izveo iz logora u Barama i doveo u SUP. Zatočenci su morali lice okrenuti prema zidu te ruke ispružiti prema gore i pokazivati tri prsta. Nakon toga su Jorgić i vojnici počeli udarati zatočnike štapovima, kundacima i pesnicama te ih gaziti čizmama; e) Krajem maja 1992. Esmir Hurtić i još najmanje dvojica zatočenika bili su teško povrijeđeni te su morali na bolničko liječenje. Dok je, zajedno s drugim zatočenicima, čekao na izlazu iz Centralnog zatvora, naišao je Jorgić, koji ih je potom ponovo pretukao; f) U junu 1992. Jorgić je zajedno sa svojim vojnicima, naoružanim pištoljima, ručnim granatama, automatskim puškama, malim autobusom došao u selo Mala Bukovica. Iz muslimanskih kuća su izvodili muškarce starije od 13 godina te su im uz prijetnju oružjem pucali ispred nogu, a nakon toga su ih odveli do jedne livade i naredili im da legnu na stomak. Pucali su iznad njihovih glava, skakali čizmama po njima. Nakon pokušaja bijega, Alija Begić pogođen je na terasi svoje kuće, potom premlaćen pa pušten. Od muškaraca je uz prijetnje smrću naređeno da donesu nakit i novac iz svojih kuća, a nakon toga je najmanje 15 muškaraca autobusom odvedeno u logor u diskoteci Perčin disk; g) 12 muškaraca iz sela Mala Bukovica skrivalo se određeno vrijeme

me u šumi u blizini sela, ali predali su se nakon što su saznali da Jorgić sa svojim vojnicima prijeti njihovim porodicama. Muškarci su autobusom odvezeni do rijeke, a Nikola Jorgić glasno je rekao: “Tamo ćemo ih sve pobiti.” Iz autobusa je izveo Rifata Arnautovića i njegovog sina i tražio im novac, koji su mu zatočenici dali, a nakon toga ih je sve odveo u Centralni zatvor; h) Od 12. do 16. juna 1992, za vrijeme Kurban-bajrama, došlo je do pucnjave između muslimanskih i srpskih snaga, a preostali stanovnici sela Grapska, stariji, invalidi i žene, u strahu su potrčali na parking gostionice “Grapska”. Na kraju pucnjave, koja je trajala oko pola sata i u kojoj je poginulo sedam srpskih boraca, među kojima i rođak Nikole Jorgića, Jorgić je s još jednim vojnikom došao u selo, stao ispred bivše gostionice, te su otvorili vatru iz automatskog oružja na grupu ljudi. Na taj način usmrtili su sve ljude koji su se tamo skupili, njih 22; i) Nakon otprilike dva sata Jorgić je naredio Mirsadu Hadžiću i još dvojici zatočenika da tijela ubijenih odnesu do jedne livade na kojoj je bila iskopana raka. Nakon što je Hadžić rekao: “O Bože, ko je to mogao učiniti”, Jorgić ga je udario kundakom, pri čemu mu je izbio dva zuba i bio mu je povrijeđen prst. Prst je krivo srastao, a povreda je i danas vidljiva; j) 17. ili 18. juna 1992. Jorgić je zajedno sa svojim vojnicima došao u selo Ševarlije, naredivši muškarcima da napuste svoje kuće. Četrdeset do 50 muškaraca marširalo je do jednog uličnog račvanja. Zatočenici su se morali poredati u jedan red, a Jorgić je naredio vojnicima da ih tuku i “rade s njima šta hoće”. Zatočenici su udarani kundacima i čizmama te su bili primorani da tuku jedni druge. Jorgić je zatim pozvao Ismaila Durmića i njegovog tridesetogodišnjeg sina Saliha te naredio jednom mladom vojniku da sina odvede i strijelja. Nakon toga je strijeljan Ismail, ali nije utvrđeno je li to učinio Jorgić ili neko od njegovih vojnika. Na isti način strijeljano je još šest muškaraca, a Nisvet Hodžić je ranjen. Jorgić nije pucao, ali je odobravao ono što njegovi vojnici čine. Na kraju je naredio da vojnici leševe odnesu u jednu štalu udaljenu 30 metara i da je potom zapale. Štala je nakon paljenja izgorjela, pri čemu je preminuo i ranjeni Nisvet Hodžić; k) U septembru 1992. grupa vojnika je zlostavljala nepoznatog zatočenika u dvorištu Centralnog zatvora, tukući ga kundacima i štapovima. Jorgić je naišao i uzeo jednu limenu kantu, stavio je čovjeku preko glave te ga drvetom pripremljenim za loženje udario po kanti. Zatočenik se srušio i ostao nepomično ležati, nakon čega je Jorgić naredio svojim vojnicima da odnesu tijelo; čime je u svih jedanaest slučajeva ispunio krivične elemente genocida, tako što je grupu (naroda) stavio pod takve životne uslove koji su mogli izazvati njihovo fizičko razaranje sasvim ili djelimično, te je osuđen na kaznu doživotnog zatvora.

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2010. godine Predrag Kujundžić zvani Predo, kao komandant jedinice “Predini vukovi”, koja je do jula 1992. djelovala u sklopu vojske, a potom u sklopu policije, proglašen je krivim što je, između drugih nečovječnih djela: 10. maja 1992. nakon višesatnog artiljerijskog napada oružanih snaga Srpske Republike BiH na selo Grapska, zajedno s drugim jedinicama, učestvovao u pješadijskom napadu na to selo, predvođeci pripadnike svoje jedinice zvane “Predini vukovi”, nakon čega su civili koji su preživjeli i koji nisu uspjeli pobjeći, prinudno preseljeni iz sela, tako što su autobusima prevezeni u mjesto Kostajnica, a potom žene, djeca i starci prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH, dok su vojno sposobni muškarci lišeni slobode i zatvoreni

u kasarnu "Bare"; 12. juna 1992, tokom napada jedinica oružanih snaga Srpske Republike BiH na selo Čivčije Bukovičke, pri čemu je srušena džamija u selu, više kuća zapaljeno, a oko 160 muškaraca muslimanske nacionalnosti u dobi od 17 do 65 godina ispred mjesnog doma bilo izloženo višesatnom nečovječnom postupanju pripadnika oružanih snaga Srpske Republike BiH, pripadnika jedinice "Predini vukovi" i brata optuženoga, Nenada Kujundžića, tako što su ih udarali rukama, nogama, kundacima pušaka i drugim predmetima po svim dijelovima tijela, tjerali ih da legnu u lokve vode, licem okrenuti prema zemlji, pa ih tukli i skakali im po leđima, prijetili im i zahtijevali da kažu gdje se nalazi zaštićeni svjedok "6", zlostavljali i zastrašivali majku ovog svjedoka kako bi od nje dobili takvu informaciju, a optuženi sam izdvojio dvojicu mještana, oficira bivše JNA, među kojima i zaštićenog svjedoka "32", pa mu naredio da legne na zemlju i stavi ruke na potiljak, a onda ga tukao nogama dok je ovaj bespomoćno ležao, a potom je ovim civilima naređeno da uđu u autobuse, kojima su, u pratnji naoružanih vojnika, prevezeni i nezakonito zatvoreni u Perčin disk; neutvrđenih datuma 1992. i 1993, sam ili zajedno s drugim neidentifikovanim osobama, nečovječno postupao prema civilima muslimanske nacionalnosti, tako što je, 1992, došao u Centralni zatvor u Doboju, gdje je bio zatvoren zaštićeni svjedok "6", te mu prislonio pištolj na glavu pitajući "hoćemo li igrati ruski rulet", nakon čega je povukao obarač, ali pištolj nije opalio, a potom svjedoka ošamario i izašao iz prostorije; dakle, u okviru širokog i sistematičnog napada protiv civilnog nesrpskog stanovništva opštine Doboj, znajući za takav napad, kao komandant jedinice zvane "Predini vukovi", izvršio, podsticao te znao a nije spriječio: ubistva, teška oduzimanja fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, seksualno ropstvo, silovanja, progon civilnog stanovništva nesrpske nacionalnosti na nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj i spolnoj osnovi, te druga nečovječna djela učinjena u namjeri nanošenja velikih patnji, ozbiljnih fizičkih povreda i narušavanja zdravlja, čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH, te je osuđen na 17 godina zatvora.

Istom presudom Predrag Kujundžić je oslobođen optužbi da je: ranio maloljetnog svjedoka "2" nanijevši mu prostrelnu ranu desne podlaktice i lišio života maloljetnog D. D. (1981), čime bi počinio ubistvo; 19. jula 1992. pripadnici njegove jedinice zvane "Predini vukovi" došli u logor Perčin disk i zatvorene civile nesrpske nacionalnosti izložili višesatnom mučenju i nečovječnom postupanju, tako što su ih udarali šakama, nogama, lancima, palicama, kablovima i drugim predmetima po svim dijelovima tijela, nanoseći im time ozbiljne fizičke povrede; nekoliko zatočenika, među kojima i Edina Memića, tjerali da jedu sapun, tjerali ih da se tuku međusobno, i to posebno insistirajući da se međusobno tuku članovi uže porodice, pa su tako zaštićenog svjedoka "8" prisiljavali da se tuče sa svojim rođakom; da je znao za višesatna mučenja zatočenika u logoru Perčin disk, ali ništa nije preduzeo da to spriječi, niti da počinio kazni, čime bi počinio radnju mučenja; 12. jula 1992, zajedno s drugim jedinicama oružanih snaga Srpske Republike BiH te paravojnim formacijama, komandujući jedinicom zvanom "Predini vukovi", učestvovao u nečovječnom postupanju prema 50 civila muslimanske i hrvatske nacionalnosti, koje su pripadnici njegove jedinice i jedinice zvane "Crvene beretke" izveli iz Perčinog diska, gdje su bili nezakonito zatvoreni, pa su u naselju Makljenovac

upotrijebljeni kao živi štit za vrijeme odvijanja aktivnih borbenih djelovanja između jedinica ARBiH i srpskih jedinica; tako što je propustio da preduzme nužne i razumne mjere da to spriječi, iako je znao da se s ovim civilima postupa na zabranjen način i da će biti izloženi životnoj opasnosti, jer je mogao vidjeti da se kreću ispred jedinica i borbenih vozila srpskih jedinica u pravcu položaja ARBiH, postrojeni u pet redova po deset zatočenika, bez gornjih dijelova odjeće i s rukama na potiljku, pa je u takvoj situaciji lišeno života najmanje 17 civila, čija su tijela ekshumirana iz masovne grobnice u mjestu Makljenovac 1998, dok tijela još trojice nisu nađena i oni se vode kao nestali; dakle, da je u okviru širokog i sistematičnog napada protiv civilnog nesrpskog stanovništva opštine Doboj, znajući za takav napad, kao komandant jedinice zvane "Predini vukovi" znao a nije spriječio: ubistva i druga nečovječna djela učinjena u namjeri nanošenja velikih patnji, ozbiljnih fizičkih povreda i narušavanja zdravlja, čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka a) i k), u vezi s članom 180. stav 2. KZ BiH.¹¹⁹²

Drugostepenom presudom Suda BiH od 24. maja 2018. godine Slobodan Karagić je proglašen krivim što je za vrijeme rata u BiH, od maja do kraja augusta 1992, kao pripadnik specijalne jedinice pri CSB-u Doboj, zvane "Crvene beretke", a kasnije i kao komandant te jedinice, te pripadnik VRS, VP 7051 Doboj, sam ili zajedno s drugim pripadnicima VRS učestvovao u protivzakonitom zatvaranju civilnog stanovništva na području opštine Doboj i silovanju maloljetnih civila Muslimanki, tako što je tokom maja i juna 1992, sam ili zajedno s drugim pripadnicima specijalne jedinice "Crvene beretke" i pripadnicima VRS, učestvovao u nezakonitom lišenju slobode osoba muslimanske nacionalnosti, tako što je: tačno neutvrđenog dana maja 1992. u mjestu Donji Šušnjari, uniformisan i naoružan, vozilom Caddy došao pred kuću Amira Halilovića i naredio mu da mora krenuti s njim kako bi dao izjavu, što je ovaj i učinio, nakon čega ga je sproveo u zatočenički objekt u hangarima u Usori i predao neidentifikovanim pripadnicima Vojne policije, nakon čega je napustio objekt, dok su neidentifikovani pripadnici Vojne policije podvrgli Halilovića ispitivanju i fizičkom zlostavljanju; 28. juna 1992, uniformisan i naoružan, s crvenom kapom na glavi, bijelim vozilom Golf došao pred kuću Besima Kunalića u naselju Orašje i pitao ga otkud da je u kući, na šta mu je ovaj odgovorio da je već bio u zatočeništvu, pa Kunaliću naredio da mora krenuti s njim jer mu ne vjeruje, što je ovaj morao i učiniti, te ga sproveo u prostorije MUP-a u Doboju, a potom se udaljio, gdje je Kunalić bespravno zadržan pet do sedam dana, nakon čega je pušten; upotrebom sile prisiljavao maloljetne Muslimanke na seksualni odnos, tako što je neutvrđenog dana u julu ili augustu 1992, zajedno s Predragom Kujundžićem zvanim Predo, maloljetnu K2 odveo u naselje Bare i obojica su je silovali, vršeći nad njom i druge oblike seksualnog nasilja; tačno neutvrđenog dana u julu ili augustu 1992, na putu od hangara "Bosanka" prema centru Doboja, džipom presreo maloljetnu K1 i odvezao u prostorije Doma JNA u Doboju, gdje ju je silovao; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na 12 godina zatvora.

¹¹⁹² Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KRŽ-07/442), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2010. godine.

Istom presudom Slobodan Karagić je oslobođen optužbe da je: 24. maja 1992. ili približno tog datuma, zajedno s Nikolom Jorgićem zvanim Jorga i izvjesnim Rikijem, poznatim po nadimku Zečija usna, iz prostorija Centralnog zatvora Spreča u Doboju, iz ćelije broj 4, izveo nekoliko protivpravno zatvorenih civila muslimanske nacionalnosti, među kojima Avdu Kurtovića, kojeg su prethodno pretukli, tako što ga je stražar Brano Ninković pri izlasku iz ćelije verbalno napao, a potom počeo udarati, zajedno s još dvojicom neidentifikovanih vojnika, nanoseći mu snažne tjelesne bolove i patnje, tukući ga po svim dijelovima tijela, nanijevši mu na taj način ozbiljne fizičke povrede, nakon čega su Karagić, Jorga i Riki izveli Safeta Nukičića, Esada Bešića, Nedžada Bešića, Ramiza Bešića, Šerifa Bešića, Šemsudina Hasančevića, Bajru Alića, Salima Hadžića, Karla Grgića i druge, koje su odveli na kamp na Vili nadomak Doboja, a potom ih pucnjem iz vatrenog oružja lišili života, a čija tijela ni do danas nisu pronađena; nakon nekih 25 dana došao u zatočenički objekt u hangarima u Usori i Amira Halilovića vratio porodičnoj kući u Donje Šušnjare – odakle ga je zatvorio, gdje se prema njemu nečovječno odnosio, fizički i psihički ga zlostavljajući tako što mu je stavljao nož pod grlo, čime je Haliloviću prouzrokovao tešku duševnu patnju, a potom ga tjerao da siđe u bunar da dohvati neko posuđe, pa kad ovaj nije imao šta da dohvati, u šta se i sam optuženi uvjerio, naredio mu da izađe iz bunara, pri čemu su ga pripadnici Vojne policije udarali nogama i šakama po svim dijelovima tijela, čime su mu nanesene i povrede tjelesnog integriteta, a potom ga vratio u hangare u Usori, gdje je bio u zatočeništvu negdje do druge polovine 1992; tokom juna 1992. pljačkao imovinu muslimanskog stanovništva, tako što je dolazio u zatočeničke objekte u vojnim hangarima u Usori i Perčin disku, prozivao imućnije zatočenike pitajući ih ko može platiti glavu i tražeći da mu predaju šta je ko imao (novac, zlato i ostale dragocjenosti), uz obećanje da će biti oslobođeni iz zatočeničkih objekata, pa bi od zatočenika ili njihovih porodica uzimao novac, zlato i ostale dragocjenosti, čime bi za sebe prisvajao imovinu muslimanskog stanovništva u velikim razmjerima, dok su oštećeni i nakon toga ostajali u zatočeničkom objektu; od 1992. pa do 1993. pljačkao imovinu muslimanskog stanovništva, tako što je u nekoliko navrata dolazio u selo Čivčije Bukovičke i oduzimao tuđe automobile, između ostalog i Golf 2 Nijaza Zečevića, čime je prisvojio imovinu u vlastitu korist; 8. juna 1992, u večernjim satima, zajedno s još dvojicom neidentifikovanih pripadnika policije, svi uniformisani i naoružani, učestvovao u zatvaranju Omera Lukavice, tako što su ga dvojica N. N. policajaca izvela iz stana pred zgradu i odvela prema vozilu Golf 2, u kojem je na mjestu vozača sjedio Karagić, nakon čega su Lukavicu sproveli u prostorije zatočeničkog objekta Perčin disko, gdje je ostao protivpravno zatvoren sve do 31. jula 1992, pri čemu je bio izložen višestrukom zlostavljanju od raznih pripadnika VRS, zbog čega je zadobio ozbiljne povrede čije posljedice i danas osjeća; čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.¹¹⁹³

1193 Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 18 Krž 2), Drugostepena presuda od 24. maja 2018. godine.

94. Perčin disko u naselju Vila (maj – juli 1992)



Perčin disko u naselju Vila¹¹⁹⁴

94.1. Uprava

Objekt su obezbjeđivali pripadnici lokalne srpske policije i specijalne jedinice pri CSB-u “Crvene beretke”, koji su bili smješteni u blizini diska. Među stražarima je bio i Čedo Porub iz Ljeskovih Voda.¹¹⁹⁵ U dovođenju zatočenika u Perčin disko učestvovali su i pripadnici paravojne jedinice “Predini vukovi”, pod vodstvom Predraga Kujundžića.¹¹⁹⁶

94.2. Zatočavanje

Od 3. maja do kraja jula 1992. godine Perčin disko u naselju Vila korišten je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih i hrvatskih civila, muškaraca.

Edina Hadžovića iz naselja Čaršija u Doboju 12. juna 1992. ili približno tog datuma su dva vojnika u maskirnim uniformama i s crvenim beretkama istjerala iz kuće i potom ga,

¹¹⁹⁴ Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2021/percin-disko-doboj/>.

¹¹⁹⁵ MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689; str. 269, pasus 693; str. 273, pasus 703.

¹¹⁹⁶ Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 75, pasus 347; str. 76, pasus 352.

zajedno s drugim muškarcima, prebacila u bivši hangar JNA u Usori. Dana 19. juna 1992. ili približno tog datuma stražari su njega i još oko 130 zatočenika držanih u Usori ubacili u kamione i prevezli u Perčin disko. Svjedok JF-009 opisao je da je 3. maja 1992. jedna paravojna grupa, zvana “Predini vukovi”, koju su činili mještani, pod komandom Predraga Prede Kujundžića i čiji su pripadnici nosili maskirne uniforme s oznakom s četiri ocila i crnim trakama oko glave, opkolila Čivčije Bukovičke i naredila svim muškarcima da preostalo oružje predaju u Domu omladine, u centru sela. Oko 200 muškaraca ukrcano je u četiri autobusa, kojima su potom odvezeni u Perčin disko. Među zatočenicima je bio i JF-008, koji je naveo da su zatočenike činili Muslimani iz Čivčija, Hrvati iz Dragalovaca, Makljenovca i Milkovca, kao i nekoliko ljudi iz grada Doboja.

Svjedok Husein Ahmetović rekao je da su ga 11. maja 1992. uhapsila dva pripadnika lokalne srpske policije. Ni u tom trenutku ni kasnije nisu naveli razlog hapšenja, iako se u nalogu za pritvaranje navodi teška krađa. Ta dva policajca odvezla su ga u Perčin disko, gdje je držan sedmicu dana.¹¹⁹⁷ Trojica policajaca u šarenim uniformama 8. juna 1992. u disko su dovela i Omera Lukavicu.¹¹⁹⁸ U drugoj polovini juna 1992. najmanje 15 muškaraca, civila iz sela Male Bukovice, Nikola Jorgić doveo je u disko.¹¹⁹⁹

U zgradi je bilo oko 340 zatočenika i prostorije su bile pretrpane. Među zatočenicima su bili Ante Kalem, Ešef, Hasan, Zijad i Senad Ahmić, Safet i Ramiz Hamidović, Muhamed Husanović, Hasib Kadić, Jasmin i Nedžad Makarević, Arif, Hasib i Mehmed Omerčić i Muhamed Zečević.¹²⁰⁰

Tokom dolaska pred objekt, vojnici su formirali špalir kroz koji su zatočenici prolazili, a vojnici su ih tukli.¹²⁰¹ Lokalni vojnici iz različitih jedinica, od kojih su neki nosili crvene beretke, neki maskirne uniforme, tukli su zatočenike, a ponekad su ih tjerali i da tuku jedan drugoga ili da s balkona zgrade skaču drugima na glavu.¹²⁰²

Dana 19. jula 1992. oko osam ili devet sati u Perčin disko došli su pripadnici jedinice “Predini vukovi” te su tjerali zatočenike da pjevaju srpske nacionalističke pjesme “Od Topole pa do Ravne gore”, “Ko to kaže, ko to laže”, fizički ih zlostavljali i udarali lancima, sjekirama i letvama. Vojnici su zatočenike izvodili van i tražili da se međusobno tuku uži članovi porodice – otac i sin ili dva brata. Tukli su ih lancima, cijevima za vodu i nogama od

1197 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689; str. 267, pasus 691; str. 269, pasus 693; str. 291, pasus 754; Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 78–79, pasus 365–370.

1198 Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 43–44, pasus 127.

1199 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine, str. 19–20.

1200 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689.

1201 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 79, pasus 372.

1202 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 268, pasus 692.

stolica. Nakon višesatnog zlostavljanja zatočenicima niko nije pružio nikakvu medicinsku pomoć.¹²⁰³

Uslovi u Perčinom disku bili su vrlo loši. Zatočenci su ležali na podnim pločicama, bez kreveta i bilo kakvih pokrivača, bez osnovnih higijenskih uslova, s nedovoljno hrane.¹²⁰⁴

94.3. Prisilni rad

Mjesec dana 50 zatočenika je odvođeno da skupljaju stoku, identifikuju i pokopavaju tijela.¹²⁰⁵

94.4. Živi štit i ubistva

Dana 12. jula 1992. godine iz diska je izvedeno 50 zatočenika i odvedeno prema liniji fronta na Putnikovom brdu. Prilikom polaska ubijen je Anto Kalem, Hrvat. Zatočenicima je naredeno da se svuku, djelimično ili do kraja, i da se postroje kao živi štit u pet redova od po deset ljudi. Potom su vojnici izvodili red po red zatočenika iza betonskog zida kod jedne krivine na putu, odakle se vidjela kuća na koju su pucali. Zatočenci su bili izloženi međusobnoj vatri suprotstavljenih strana.¹²⁰⁶

Nakon razmjene vatre i korištenja zatočenika kao živog štita, 12. jula 1992, pripadnici ARBiH povicali su zatočenicima da potrče prema slobodnoj teritoriji. Edin Hadžović i Vahid Avdić prvi su preskočili bodljikavu žicu pored puta, a ostali su krenuli za njima. Srpski vojnici otvorili su vatru iz prage prema zatočenicima koji su bježali. Mnogi su ubijeni dok su pokušavali pobjeći. Hadžović i Avdić ispuzali su ispod te gomile tijela i sakrili se u obližnjoj kući dok nije pao mrak, a nakon dva dana bježanja Hadžoviću i Avdiću su pomogli pripadnici Dobojske brigade.¹²⁰⁷

Kad je pucnjava prestala, preostalim zatočenicima naredeno je da se vrate u Perčin disko. Na putu do diska ubijen je Safet Hamidović. Svjedoku JF-009 i još trojici zatočenika naredeno je da bace Hamidovićevo tijelo u rijeku Bosnu, poslije čega su se vratili u Perčin disko. Svjedok JF-008 izjavio je da se u Perčin disko vratila možda samo polovina ljudi iz grupe.¹²⁰⁸

Prilikom izvođenja u živi štit 12. jula 1992. poginulo je najmanje 17 zatočenih civila: Anto Kalem, Ramiz Hamidović, Safet Hamidović, Arif Omerčić, Mehmed Omerčić, Hasib Omerčić, Zijad Ahmić, Hasan Ahmić, Bećir Šehić, Ešef Ahmić, Senad Ahmić, Mehmedalija Kadić, Hasib Kadić, Muhamed Zečević, Meho Mujanović, Halid Mujanović i Muhamed Husanović.¹²⁰⁹ Bivši zatočenik Edin Hadžović 2000. godine je pomogao da budu identifikovana

1203 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 93–94, pasus 456–460.

1204 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 79, pasus 372.

1205 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 290, pasus 752.

1206 *Ibid.*, str. 266, pasus 690; str. 268, pasus 692; str. 269, pasus 693; str. 272, pasus 697.

1207 *Ibid.*, str. 267, pasus 690.

1208 *Ibid.*, str. 268, pasus 692; str. 269, pasus 693; str. 273, pasus 701.

1209 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 2.

tijela 27 zatočenika koji su bili u živom štitu, pronađena u dvije masovne grobnice u selu Matuzići.¹²¹⁰

94.5. Premještanje i oslobađanje

Zatočenici su premješteni u vojno skladište u selu Usora.¹²¹¹ Omer Lukavica bio je zatočen u Perčin disku do 31. jula 1992. godine, kad je pušten na slobodu.¹²¹²

94.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu Nikola Jorgić je osuđen za krivično djelo genocida, koje je počinio, između ostalog, i učestvovanjem u premlaćivanju i protivzakonitom lišenju slobode 15 muškaraca iz sela Mala Bukovica, koje je sa svojim vojnicima odveo i zatvorio u logor Perčin disk. Sud ga je osudio na doživotnu kaznu zatvora. [detaljnije, uvod opština Doboj, str. 201]

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2010. godine Predrag Kujundžić proglašen je krivim, između drugih nečovječnih djela, i za protivpravno lišenje slobode dvojice mještana Čivčija Bukovičkih i zatvaranje u logor Perčin disk, čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH, te je osuđen na 17 godina zatvora. [detaljnije, uvod opština Doboj, str. 202]

95. Vojni hangari u naselju Usora (maj 1992 – septembar 1993)

95.1. Uprava

Objekt su obezbjeđivali pripadnici VRS ili Vojne policije, koji nisu imali nikakve oznake na uniformama. Zlatan Krekić iz Doboja, komandant rezervne policije, bio je nadležan za vojnike koji su obezbjeđivali hangar.¹²¹³ Prema izjavi zatočenika Alije Gušalića, u septembru 1992. godine objekt su obezbjeđivali pripadnici VRS, a odgovorno lice u objektu bio je Žika Nović.¹²¹⁴

95.2. Zatočavanje

U maju i junu 1992. godine vojni hangari kod tvornice “Bosanka” u naselju Usora korišteni su za zatočavanje najmanje 230 muslimanskih i hrvatskih civila, muškaraca. Od septem-

1210 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 267, pasus 690; str. 269, pasus 692; str. 272, pasus 698.

1211 *Ibid.*, str. 290–291, pasus 752, 754.

1212 Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 43–44, pasus 127.

1213 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689; str. 297, pasus 766.

1214 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 232.

bra 1992. pa do otprilike septembra 1993. korišteni su za zatočavanje oko 100 civila, Muslimana i Hrvata, koji su dovedeni iz logora Batković radi obavljanja prisilnih radova.¹²¹⁵

Selo Dragalovci, većinski naseljeno hrvatskim stanovništvom, napadnuto je 2. juna 1992, kad je došla grupa vojnika i policajaca i naredila mještanima da predaju sve oružje koje posjeduju. Nakon što su predali oružje, veliki broj mještana Dragalovaca prevezen je u Centralni zatvor u Doboju, a potom u hangare u Usori. Među njima je bio i Jozo Garić.¹²¹⁶

Edina Hadžovića iz naselja Čaršija u Doboju 12. juna 1992. ili približno tog datuma dva vojnika u maskirnim uniformama i s crvenim beretkama istjerala su iz kuće i potom ga, zajedno s drugim muškarcima, autobusima prebacila u bivši hangar JNA u Usori.¹²¹⁷ Huseina Ahmetovića su 11. maja 1992. u Doboju uhapsila dva pripadnika lokalne srpske policije, sprovela u logor Perčin disk, gdje je držan sedmicu dana, a potom su ga isti ti policajci prebacili u vojne hangare, gdje je držan sa oko 30 zatočenika, većinom Muslimana iz naselja Čaire i Miljkovac.¹²¹⁸

Svjedok JF-005 naveo je da su poslije operacije u Doboju on i njegova jedinica dobili zadatak da traže Muslimane po Doboju i okolini i dovedu ih u glavnu stanicu policije u Doboju, poznatu kao zgrada MUP-a/SUP-a. U zgradu MUP-a u Doboju dovedeno je između 100 i 200 civila, muškaraca muslimanske nacionalnosti, koji su odatle odvedeni u Usoru i tamo zatočeni u velikim vojnim hangarima. Među civilima dovedenim u vojne hangare bio je i Amir Halilović.¹²¹⁹ Određeni broj zatočenika u septembru 1992. je u hangare doveden iz logora Batković, a među njima je bio i Alija Gušalić. Ukupan broj zatočenika tada nije prelazio 100, a u hangarima su bili i zatočenici srpske nacionalnosti koji nisu željeli ići na liniju. Oni su bili smješteni u prvom hangaru, odvojeno od Muslimana i Hrvata.¹²²⁰

Prema iskazu svjedoka Edina Hadžovića, u hangaru u kojem je on držan bilo je zatočeno najmanje 218 muškaraca, a postojala su još dva hangara, koja su također bila puna zatočenika. Prve noći vojnici su tjeroali zatočenike da stoje podignutih ruku, s ispružena

1215 MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 378, pasus 1164; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 344.

1216 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 45, pasus 183; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 342; MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 232; MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689 i str. 297, pasus 766.

1217 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689 i str. 297, pasus 766; MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 378–379, pasus 1164–1165.

1218 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 291, pasus 754.

1219 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 298, pasus 768; Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 42–43, pasus 124.

1220 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 232.

tri prsta, da pjevaju srpske pjesme i vrijeđaju predsjednika Aliju Izetbegovića.¹²²¹ Svjedok Jozo Garić izjavio je da se u hangarima nalazilo oko 400 muškaraca, Muslimana i Hrvata. Hangari su bili pretrpani i nije bilo nikakve ventilacije. Kako je temperatura vani bila oko 30 stepeni, unutra je bilo nepodnošljivo vruće. Ljudi su padali u nesvijest od iscrpljenosti i toplote.¹²²² Zatočenicima je bilo dozvoljeno da samo jednom dnevno obave nuždu, a dobivali su ograničene količine hrane i vode.¹²²³ Prema izjavi svjedoka Alije Gušalića, stražari su zatočenike povremeno tukli policijskim palicama.¹²²⁴

Pripadnici Vojne policije posebno su fizički zlostavljali zatočenike iz naselja Miljkovac jer su im oni prilikom hapšenja pružali opor. Zatvorili su ih u podrumске prostorije u kojima je bilo puno vode.

95.3. Prisilni rad i ranjavanje

Zatočenici koji su u vojnim hangarima bili u septembru 1992. godine, među kojima je i Alija Gušalić, odvođeni su da kopaju rovove, i tokom rada ranjena su tri zatočenika.¹²²⁵

95.4. Premještanje

Dana 19. juna 1992. godine ili približno tog datuma oko 100 zatočenika odvezeno je na prisilni rad na jedno poljoprivredno dobro u Doboju, a ostalih oko 130 zatočenika, među kojima je bio i Edin Hadžović, stražari su ubacili u kamione i prevezli ih u logor Perčin disk.¹²²⁶

Krajem maja 1992. Husein Ahmetović i još oko 25 zatočenika prebačeni su vojnim kamionom u Centralni zatvor u Doboju.¹²²⁷

Nakon oko jedanaest i po mjeseci, grupa zatočenika koji su u vojne hangare dovedeni iz logora Batković vraćena je u taj logor.¹²²⁸

95.5. Posjete MKCK

Otprilike pet ili šest mjeseci po dolasku zatočenika, u septembru 1992. godine predstavnici MKCK posjetili su vojne hangare, donijeli odjeću za zatočenike i registrovali ih.¹²²⁹

1221 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 297, pasus 766; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 379, pasus 1166.

1222 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), izjava Jozе Garića od 5. augusta 1999. godine, str. 10.

1223 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 342.

1224 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 233.

1225 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 233–234.

1226 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 265, pasus 689; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 379, pasus 1167 i str. 127, pasus 342.

1227 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 291, pasus 754.

1228 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka Alije Gušalića od 1. aprila 2003. godine, str. 237.

1229 *Ibid.*, str. 233–234.

95.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Suda BiH Slobodan Karagić je proglašen krivim, između drugih djela, i zato što je neutvrđenog dana maja 1992. u mjestu Donji Šušnjari lišio slobode Amira Halilovića i zatvorio ga u vojne hangare u Usori, gdje su pripadnici Vojne policije fizički zlostavljali Halilovića. [detaljnije, uvod opština Doboje, str. 204]

96. Magacini Vojne ekonomije “3. maj” u naselju Bare (maj – august 1992)

96.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS. Komandant zatočeničkog objekta bio je Milan Tadić, član Srpske demokratske stranke (SDS). Tadić je nosio uniformu, a povremeno je dozvoljavao paravojnim jedinicama da uđu u zatvor i maltretiraju zatočenike.¹²³⁰

96.2. Zatočavanje

Od maja do augusta 1992. godine magacini Vojne ekonomije “3. maj” korišteni su za zatočavanje oko 1.200 muslimanskih i hrvatskih civila, muškaraca.

Selo Dragalovci, većinski naseljeno hrvatskim stanovništvom, napadnuto je 2. juna 1992, kad je došla grupa vojnika i policajaca i naredila mještanima da predaju sve oružje koje posjeduju. Nakon što su predali oružje, veliki broj mještana Dragalovaca prevezen je u Centralni zatvor u Doboju, a potom u hangare u Usori. Među njima je bio i Jozo Garić. Oko 22. juna ili približno tog datuma Garić je premješten u Perčin disko, a približno 9. jula 1992. u vojne magacine u Barama.¹²³¹

Nakon napada na selo Donja Grapska 10. maja 1992, žene su razdvojene od muškaraca, koji su odvedeni u magacine u Barama. Među zatočenicima je bio i svjedok B-115,¹²³² kao i Mirsad Hadžić. Vojnici, među kojima je bio i Nikola Jorgić, naredili su muškarcima da se popnu na kamion, nakon čega su ih počeli udarati, a potom su odvezeni u magacine u Barama.¹²³³

U magacinima se nalazilo oko 1.200 muškaraca, podijeljenih u grupama od oko 300 u ukupno pet magacina. Uslovi su bili vrlo loši, a zatočenci su bili izloženi i fizičkom zlostavljanju.¹²³⁴ Jednom prilikom Nikola Jorgić je Esmira Hurtića, zajedno s još dvojicom zatočenika, odveo u prostorije SUP-a, gdje su zlostavljani nekoliko minuta, nakon čega su odvedeni u Centralni zatvor.¹²³⁵

1230 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 293, pasus 758.

1231 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 342.

1232 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka B-115 od 15. oktobra 2013. godine, T. 27565.

1233 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine, str. 19.

1234 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka B-115 od 15. oktobra 2013. godine, T. 27565.

1235 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

96.3. Prisilni rad

Zatočenici su obavljali poslove na ekonomiji u sklopu vojnog skladišta. Radili su od šest ujutro do deset uvečer. Stražari su se za to vrijeme uglavnom korektno odnosili prema njima. Stariji zatočenici dobivali su lakše poslove, dok su mlađi imali teže zadatke.¹²³⁶

Neki od njih radili su samo fizičke, a neki i stručne poslove. Pajo Jozić i Kasim Begić bili su vozači kombajna. Jozo Garić bio je inženjer, pa je zadužen za održavanje kombajna za žetvu.¹²³⁷

U sklopu ekonomije zatočenici su otvorili farmu. Također su morali čuvati stoku i svinje s područja koja su zauzimale srpske snage. Kad su odlazili na čuvanje stoke van Bara, morali su i sahranjivati leševe na koje su nailazili.¹²³⁸

Jozo Garić bio je prinuđen da 16 sati dnevno čuva stoku i svinje.¹²³⁹

96.4. Premještanje

Oko 18. maja 1992. godine svjedok B-115 je, zajedno s još 27 zatočenika, Muslimana, među kojima je bio i Mirsad Hadžić, premješten u Centralni zatvor Spreča u Doboju.¹²⁴⁰ Logor u magacinima Vojne ekonomije je zatvoren 15. augusta 1992.¹²⁴¹

96.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu Nikola Jorgić proglašen je krivim za genocid, koji je počinjen preko 11 samostalnih radnji, među kojima je i protivpravno lišenje slobode civila i zlostavljanje zatočenika u magacinima Vojne ekonomije "3. maj" u Barama. [detaljnije, uvod opština Doboje, str. 201]

97. Centralni zatvor (maj 1992 – februar 1993)

97.1. Uprava

Centralni zatvor bio je u sastavu Ministarstva pravde RS i svi stražari su bili zaposleni u tom ministarstvu. Dana 4. juna 1992. godine Miroslav Vidić raspoređen je na dužnost upravnika zato što je Mirko Slavuljica, tadašnji upravnik, bio pozvan u aktivnu vojnu službu. Međutim, Slavuljica je nastavio redovno posjećivati zatvor i obavljati dužnosti upravnika. Od 15. do 20. juna 1992. Slavuljica je definitivno napustio zatvor i srpski Krizni štab

1236 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), izjava Jozeta Garića od 5. augusta 1999. godine, str. 12.

1237 *Ibid.*, str. 11.

1238 *Ibid.*, str. 12.

1239 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 343.

1240 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka B-115 od 15. oktobra 2013. godine, T. 27565; Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine, str. 16–17.

1241 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 127, pasus 343.

je za zatvorskog povjerenika imenovao Vidića. Dana 15. jula 1992. Vidića je Ministarstvo pravde imenovalo za upravnika zatvora.¹²⁴²

97.2. Zatočavanje

Od 2. maja do 11. decembra 1992. godine otprilike 1.000 Muslimana i Hrvata primljeno je u Centralni zatvor i pušteno iz njega; taj ukupan broj obuhvata i neke osobe koje su više puta zatvarane i oslobođane. Među zatočenicima su bili Edin Hadžović, koji je uhapšen prilikom racije u svom naselju; mještani koji su uhapšeni prilikom napada na muslimansko selo Dragalovci; Mirza Lišinić, pripadnik lokalne milicije; Ilija Tipura, bivši direktor željezničkog preduzeća i bivši predsjednik opštine Doboj; Karlo Grgić, koji je do odlaska u penziju bio komandir milicije u Doboju; i Jusuf Sarajlić, koji je bio direktor svih trgovačkih centara u Doboju i član Izvršnog odbora Skupštine opštine Doboj.¹²⁴⁵ Među zatočenicima su bili i Amir Halilović te Refik Buljubašić, Mirzet Hidić, Husein Vezirović i Hasib Muratović.¹²⁴⁴

Nijaza Memića i svjedoka JF-009 su dva Srbina u civilnoj odjeći odvezla putničkim automobilom do Centralnog zatvora. JF-009 je odveden u ćeliju u kojoj je već bilo 10 do 15 zatočenika, od kojih su neki bili teško povrijeđeni. Istog dana jedan policajac i jedna osoba u civilnoj odjeći tukli su i šutirali Šabana Ibrakovića i ostavili ga da bez svijesti leži na podu.¹²⁴⁵ Krajem maja 1992. Husein Ahmetović i još oko 25 zatočenika iz vojnih hangara u Usori prebačeni su vojnim kamionom u Centralni zatvor. Zatočenik Husein Ahmetović stavljen je u ćeliju s još 47 zatočenika.¹²⁴⁶ Oko 18. maja 1992. zatočenik B-115 je, zajedno s još 27 zatočenika, Muslimana, iz vojnih magacina u Barama premješten u Centralni zatvor.¹²⁴⁷ Oko 15. maja 1992. u objekt je doveden i Mirsad Hadžić.¹²⁴⁸

Zatočenci u Centralnom zatvoru često su bili podvrgnuti fizičkom zlostavljanju. Neke su tukli stražari, neke pripadnici "Crvenih beretki" (uključujući i njihovog komandanta Božovića) ili grupa ljudi s maskirnim kapama koje su stražari zatvora puštali u ćelije. Među pretučenim zatočenicima bio je i Karlo Grgić.¹²⁴⁹

1242 MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 375, pasus 1153; MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 293, pasus 759.

1243 MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine str. 376, pasus 1156.

1244 Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 42–43, pasus 124 i str. 66–67, pasus 213–215.

1245 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 291, pasus 753.

1246 *Ibid.*, str. 292, pasus 755.

1247 MKSJ, Predmet *Slobodan Milošević* (IT-02-54), Transkript svjedočenja svjedoka B-115 od 15. oktobra 2013. godine, T. 27565.

1248 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

1249 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 292, pasus 755.

Nakon preuzimanja vlasti u Doboju, pripadnici paravojsnih grupa upadali su u večernjim satima u Centralni zatvor i tukli zatočenike. Tokom dana više zatočenika je odvedeno u zgradu CSB-a u Doboju i premlaćivano.¹²⁵⁰

U ćeliju u kojoj je boravio B-115 jednom prilikom je ušao čovjek s prezimenom Jorgić i još deseterica, svi u šarenim uniformama i sa šajkačama s kokardom, naoružani automatskim puškama, koji je rekao da su svi u srpskoj državi i u rukama Srba, a potom je Jorgić svjedoka B-115 udario u bradu, zbog čega je ovom zatočeniku potekla krv iz usta. Nakon toga Jorgić je rekao najstarijem Muslimanu da počne klanjati, a kad se ovaj pognuo prema podu, Jorgić ga je udario u zadnji dio vrata. Drugi vojnici tukli su druge zatočenike puškama.¹²⁵¹ Dana 9. maja 1992. Jusufu Sarajliću rečeno je da iznese iz ćelije kantu korištenu za obavljanje nužde. U hodniku su ga vojnici gurnuli na pod i počeli psovati, udarati ga pesnicama i tući pendrecima. Tukli su ga oko pola sata, a zatim ga ponovo ubacili u ćeliju. Bio je sav modar, a lice mu je bilo krvavo.¹²⁵² Jednom prilikom Nikola Jorgić je, zajedno s više vojnika, učestvovao u zlostavljanju više zatočenika, među kojima su bili i Mirzet Mujkanović i Hamid Muratović.¹²⁵³

Zatočenici su redovno dobivali obroke.¹²⁵⁴ Prvih nekoliko dana bilo je dovoljno hrane za zatočenike, a kad su zalihe potrošene, zatvorski zaposlenici upadali su u prodavnice i sva hrana iz rezervi data je zatvoru. Edin Hadžović u svom svjedočenju je izjavio da su zatočenici u njegovoj ćeliji dobivali hranu i vodu. Nije im bilo dozvoljeno da idu u WC, pa su bili primorani nuždu obavljati u kante koje su se nalazile u ćelijama.¹²⁵⁵

97.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da obavljaju razne poslove. Husein Ahmetović radio je u preduzeću "Mespromet" ili je morao kopati rovove i iznositi tehničke uređaje iz kuća.¹²⁵⁶ Jedan od zadataka bio je i da odnose stvari od vrijednosti iz sela u pravcu Modriče i Odžaka, nad kojim su kontrolu uspostavili Srbi, a koje su potom smještane u skladišta. Zatočenici su također morali kopati grobove i pokopavati tijela. Svjedok B-115 tokom pet mjeseci svakog je dana vođen u kasarnu JNA u Miljkovcu, u predgrađu Doboja, da obavlja zadatke kao što su krečenje ili baštovanski radovi.¹²⁵⁷

1250 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 377, pasus 1159.

1251 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 293, pasus 759.
1252 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine str. 377, pasus 1160.

1253 Viši regionalni sud Düsseldorf, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine, str. 22.

1254 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 293, pasus 759.

1255 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine str. 376, pasus 1157.

1256 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 292, pasus 757.

1257 *Ibid.*, str. 294–295, pasus 761–762.

97.4. Ubistva, nestanci i smrt kao posljedica premlaćivanja

Polovinom oktobra 1992. godine u ćeliju u kojoj je boravio Husein Ahmetović došla su osmorica pripadnika “Crvenih beretki” i palicom za bejzbol nasmrtno pretukla jednog starijeg zatočenika, invalida kojem su noge bile oduzete.¹²⁵⁸

Zatočenici su često odvođeni noću, a poslije toga ih niko više nikad ne bi vidio, niti bi se o njima išta čulo. Jednom prilikom stražar Milan Vuković je optužio zatočenika Marka Kikića da je silovao tri srpske djevojke, i onda je na hodniku tukao Kikića debelim, tvrdim komadom kabla, sve dok ovaj, sat vremena kasnije, nije umro. Dana 24. maja 1992, oko 17 sati, Jorgić, Slobodan Karagić (zvani Karaga) i Ristić (zvani Riki) naredili su Avdi Kurtoviću i Nijazu Zečeviću da izađu iz ćelije. Svjedok B-115 čuo je kako su Jorgić i Ristić prozvali još desetoricu ljudi iz Gornje Grapske i Doboja, koji su bili u drugim ćelijama. Daljnja sudbina tih ljudi nije poznata.¹²⁵⁹

Iz ćelije je izveden i Karlo Grgić, kojem su stražari rekli: “Oprosti se s ostalima jer ga više nećete vidjeti.”¹²⁶⁰

U septembru 1992. od posljedica premlaćivanja, u kojem je učestvovao i Nikola Jorgić, jedan zatočenik je preminuo.¹²⁶¹

97.5. Oslobođanje

Nakon mjesec dana zatočenja u Centralnom zatvoru svjedok JF-009 je pušten na slobodu, uz obavezu rada naredna četiri mjeseca u preduzećima “Razvitak” i “Progres”.¹²⁶²

Husein Ahmetović pušten je na slobodu 19. oktobra 1992. godine, uz radnu obavezu koja je trajala do kraja marta 1993.¹²⁶³

Svjedok B-115 u zatvoru je držan do 9. februara 1993.¹²⁶⁴ Amir Halilović na slobodu je pušten nakon devet dana.¹²⁶⁵

97.6. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK u dva su navrata svim zatočenicima podijelili po jedan sapun i ukupno 140 deka.¹²⁶⁶ Situacija u zatvoru nije se popravila sve do jeseni 1992. godine, kad je

¹²⁵⁸ *Ibid.*, str. 292, pasus 756.

¹²⁵⁹ *Ibid.*, str. 294, pasus 760.

¹²⁶⁰ MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 377, pasus 1160.

¹²⁶¹ Viši vojni sud, str. 22–23.

¹²⁶² MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, tom I, str. 291, pasus 753.

¹²⁶³ *Ibid.*, str. 292–293, pasus 757.

¹²⁶⁴ *Ibid.*, str. 293, pasus 759.

¹²⁶⁵ Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 42–43, pasus 124.

¹²⁶⁶ MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, str. 376–377, pasus 1158.

MKCK mogao donijeti lijekove i odjeću. Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) dopremio je hranu 1993.¹²⁶⁷

97.7. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu Nikola Jorgić proglašen je krivim za počinjenje krivičnog djela genocida, preko 11 samostalnih djela, među kojima su i protivpravno lišenje slobode civila i zlostavljanje zatočenika, kao i smrt jednog zatočenika u Centralnom zatvoru. [detaljnije, uvod opština Doboj, str. 201]

98. Krug fabrike “Energoinvesta” u selu Kožuhe (maj 1992)

98.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici paravojne formacije “Šešeljevci” pod komandom Nebojše Stojanovića zvanog Nebojša Četnik.¹²⁶⁸

98.2. Zatočavanje

Početkom maja 1992. godine fabrika “Energoinvesta” u selu Kožuhe korištena je za zatočavanje Ivana Sivrića, pripadnika 102. odžačke brigade HVO-a, Hrvata.¹²⁶⁹

Dana 3. maja 1992. Ivana Sivrića su s još najmanje jednom osobom zarobili pripadnici paravojne formacije “Šešeljevci” u Modriči, doveli ga u Kožuhe i zatvorili u fabriku “Energoinvesta”.¹²⁷⁰ Jedan od svjedoka ističe da je u Kožuhe dovedeno više zatočenika, koji su nakon nekog vremena odvedeni u nepoznatom pravcu, dok je Sivrića zadržao i u zarobljeništvu držao Nebojša Stojanović zvan Neša Četnik, vođa paravojne grupe “Šešeljevci”.¹²⁷¹

Svjedokinja XX navela je da je maja 1992. pred ugostiteljski objekt u kojem je radila došao Nebojša Stojanović i doveo nepoznatog mladića starosti oko 20 godina, kojem su ruke bile vezane lisicama s prednje strane. U jednom momentu Stojanović je glasno rekao da će tog mladića zaklati, zato što je ustaša, a da će ona to kasnije morati oprati. Nakon toga je naručio piće za sebe i mladića, potom ga je odveo preko ulice, u krug fabrike “Energoinvesta”, a ona je išla za njima i nosila piće. U fabričkom krugu, na drvenoj klupi, Stojanović je mladiću skinuo lisice, dao mu cigaretu i ponudio pićem, te priprijetio da će ga ubiti, dok ga je svjedokinja molila da to ne učini.¹²⁷²

Prema iskazima nekih svjedoka, svjedokinja XX donosila je hranu i piće te je šišala i kupala zatočenog Ivana Sivrića.¹²⁷³

1267 *Ibid.*, str. 379, pasus 1163.

1268 Viši sud u Beogradu, Predmet *Nebojša Stojanović* (K-Po₂ br. 4/18), Prvostepena presuda od 15. oktobra 2020. godine, str. 1–12.

1269 *Ibid.*, str. 2.

1270 *Ibid.*, str. 11.

1271 *Ibid.*, str. 13.

1272 *Ibid.*, str. 30.

1273 *Ibid.*, str. 10–20.

98.3. Ubistvo

Neutvrđenog datuma u maju 1992. godine Nebojša Stojanović je zatočenog Ivana Sivrića odveo na lokalitet Djelovačke Bare u blizini rijeke Bosne, gdje ga je u ranije iskopanoj raci ubio hicima iz pištolja.¹²⁷⁴

98.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelacioni sud u Beogradu (Srbija) potvrdio je 22. marta 2021. godine presudu Višeg suda u Beogradu, Odjeljenja za ratne zločine, kojom je Nebojša Stojanović proglašen krivim što je neutvrđenog dana početkom maja 1992, u večernjim satima, u mjestu Kožuhe kod Doboja, kao pripadnik dobrovoljačke jedinice pri srpskim oružanim formacijama, nekoliko dana nakon što su srpske oružane formacije zarobile pripadnika 102. odžačke brigade HVO-a (102.db./202.dp.HVO), koji je potom bio smješten u krugu fabrike "Energoinvesta" u selu Kožuhe, odakle ga je optuženi zatim preuzeo i odveo na lokalitet Djelovačke Bare, u blizini rijeke Bosne, gdje ga je u ranije iskopanoj raci lišio života hicima iz pištolja – nanio mu je teške povrede opasne za život, dvije prostralne rane glave, kojima je podlegao na licu mjesta; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. KZ SRJ, te je osuđen na osam godina zatvora.¹²⁷⁵

99. Srednjoškolski centar u naselju Pijeskovi (maj – novembar 1992)



Srednjoškolski centar u naselju Pijeskovi¹²⁷⁶

99.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici srpskih snaga¹²⁷⁷

¹²⁷⁴ *Ibid.*, str. 2.

¹²⁷⁵ *Ibid.*

¹²⁷⁶ Preuzeto sa Facebook.com, <https://www.facebook.com/109991577263084/photos/a.110372847224957/361565708772335/>.

¹²⁷⁷ Arhiva TPOS-a, Izjava B. N. (355/93) od 26. novembra 1992. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

99.2. Zatočavanje

Od maja do 11. novembra 1992. godine Srednjoškolski centar u naselju Pijeskovi korišten je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece.¹²⁷⁸

Do maja 1992. u Srednjoškolskom centru u naselju Pijeskovi bio je smješten Crveni krst, i prostorije su korištene za smještaj srpskih izbjeglica. Od maja 1992. služio je kao zatočenički objekt za civile Muslimane i Hrvate. Nakon neuspjelog bijega iz Doboja, sredinom maja 1992, B. O. je s trogodišnjom kćerkom zatočena u Srednjoškolski centar.¹²⁷⁹ U junu 1992. dovedena je i A. R. zajedno s majkom.¹²⁸⁰ B. N. je uhapšen 25. juna 1992. jer je prekršio zabranu kretanja. Odveden je u vojne hangare u naselju Usora, gdje je proveo 20 dana, nakon čega je prebačen u Srednjoškolski centar.¹²⁸¹ O tome je B. N. rekao: “Prebačen sam u Srednjoškolski centar koji je bio pri Crvenom krstu. Tu sam također imao težak prisilni rad.”¹²⁸²

Zatočenicima su hranu dijelili radnici Crvenog krsta. Ona se sastojala od hljeba, graha, čorbi ili konzervi. Imali su pristup WC-u. Majkama s djecom bilo je omogućeno da peru odjeću i pelene dva puta sedmično.¹²⁸³

99.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno vođeni da čiste ulice ili obavljaju druge komunalne poslove te da utovaruju i istovaruju robu iz kamiona u magacine.¹²⁸⁴

99.4. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK 11. novembra 1992. godine su organizovali razmjenu zatočenika iz Srednjoškolskog centra.¹²⁸⁵

99.5. Razmjena

Svi zatočnici 11. novembra 1992. godine su, posredstvom MKCK, razmijenjeni na području Lukavca, odakle su konvojem stigli do Tuzle.¹²⁸⁶

1278 *Ibid.*

1279 TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1280 TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1281 Arhiva TPOS-a, Izjava B. N. (355/93) od 26. novembra 1992. godine.

1282 *Ibid.*

1283 TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1284 Arhiva TPOS-a, Izjava B. N. (355/93) od 26. novembra 1992. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1285 Arhiva TPOS-a, Izjava B. N. (355/93) od 26. novembra 1992. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1286 *Ibid.*

100. Dvorište Doma kulture u naselju Kostajnica (maj 1992)

100.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹²⁸⁷

100.2. Zatočavanje

Od 10. do 11. maja 1992. godine dvorište Doma kulture u Kostajnici korišteno je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.¹²⁸⁸

Nakon što su 10. maja 1992. pripadnici VRS dali stanovnicima sela Grapska ultimatum da do 11 sati predaju oružje, što oni nisu učinili, u 11.30 uslijedio je napad, tokom kojeg je većina kuća razorena ili zapaljena, a više ljudi ubijeno ili povrijeđeno. U popodnevним satima u selo je stigao jedan tenk, te vojnici i pripadnici paravojske koji su od mještana tražili da napuste svoje kuće. Svi muškarci, žene, djeca i starije osobe morali su se okupiti na izlazu iz sela, i u koloni su otjerani pred Dom kulture u Kostajnici.¹²⁸⁹ Svjedok Hasib Muratović je rekao: “Od Grapske do Kostajnice ima oko četiri kilometra, išli smo u koloni, dvoje po dvoje. Bilo je muškaraca, žena i djece, odnosno svi stanovnici Grapske su bili u toj koloni.”¹²⁹⁰

Po dolasku u dvorište Doma kulture u Kostajnici počelo je premještanje žena i djece koje je trajalo cijelu noć.¹²⁹¹ Hasib Muratović je istakao: “Jedna žena je plakala, molila da povede sina, na šta joj je jedan stražar odgovorio: ‘Ako bude mog'o držati pušku, ja ću ga ubiti.’”¹²⁹²

Zatočenci nisu imali pristup hrani, vodi ni WC-u.¹²⁹³

100.3. Premještanje i oslobađanje

Žene i djeca cijele su noći sa 10. na 11. maj 1992. godine, kao i u jutarnjim satima 11. maja, autobusima prebacivani na teritoriju pod kontrolom ARBiH, dok su muškarci 11. maja 1992. u poslijepodnevним satima kamionima premješteni u Osnovnu školu “Vuk Karadžić” u Kostajnici ili u kasarnu u Doboju.¹²⁹⁴

1287 TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1288 *Ibid.*

1289 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

1290 TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1291 TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1292 TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1293 *Ibid.*

1294 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine; TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

101. Osnovna škola “Vuk Karadžić” u naselju Kostajnica (maj 1992)

101.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imale su paravojne jedinice pod komandom Nikole Jorgića i Predraga Kujundžića.¹²⁹⁵

101.2. Zatočavanje

Od 11. do 12. maja 1992. godine Osnovna škola “Vuk Karadžić” korištena je za zatočavanje oko 400 Muslimana, civila, uglavnom vojno sposobnih muškaraca iz sela Grapska.¹²⁹⁶

Nakon što su 10. maja 1992. pripadnici VRS dali stanovnicima sela Grapska ultimatum da do 11 sati predaju oružje, što oni nisu učinili, u 11.30 uslijedio je napad, koji je trajao cijeli dan. Selo je gađano iz tenkova i minobacača, pri čemu je većina kuća razorena ili zapaljena, a više ljudi ubijeno ili povrijeđeno. U popodnevrim satima u selo je stigao jedan tenk, te vojnici i pripadnici paravojske koji su od mještana tražili da napuste svoje kuće. Svi muškarci, žene, djeca i starije osobe morali su se okupiti na izlazu iz sela, te su u koloni otjerani pred Dom kulture u Kostajnici.¹²⁹⁷ Žene i djeca autobusima su prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH, dok su muškarci narednog dana premješteni u Osnovnu školu “Vuk Karadžić”.¹²⁹⁸

Škola je bila ograđena metalnom žicom. Imala je prizemlje i sprat. Prema riječima Nedžada Muratovića, ispred ulaza u školu stajala su dva stražara koja su popisivala zatočenike.¹²⁹⁹ U sklopu škole nalazila se fiskulturna sala, u kojoj je bila zatvorena jedna grupa zatočenika. Dio zatočenika noć je proveo na poligonu ispred škole jer u učionicama i sali nije bilo dovoljno prostora za sve. Poligon je bio 50 metara dug i 50 metara širok, a zatočenici su spavali na betonu.¹³⁰⁰ Ostatak zatočenika raspoređen je u tri učionice u školi. Učionice su bile male i u njima je bilo 100 do 150 ljudi koji nisu imali dovoljno prostora da sjednu ili legnu.¹³⁰¹ Neki su noć proveli sjedeći na stepeništu jer u učionicama nije bilo dovoljno prostora.¹³⁰²

Nisu dobivali hranu, a vodu su pili s česme ispred škole. Ljekarsku pomoć nisu dobivali.¹³⁰³

Tokom ispitivanja većina zatočenika je fizički zlostavljana. Prema riječima H. F., najviše su zlostavljani Sabrija Hurtić i Feriz Ahmić. Neke zatočenike odvodili su na obalu pored rijeke Bosne, gdje su ih tukli.¹³⁰⁴

1295 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Presuda, str. 1; TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava Ramiza Husakovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1296 TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava Ramiza Husakovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1297 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

1298 TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava Ramiza Husakovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1299 TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1300 TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine.

1301 TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1302 TPOS, Izjava Ramiza Husakovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1303 TPOS, Izjave H. F., Nedžada Muratovića i Ramiza Husakovića date Udruženju 27. jula i 27. juna 2016. godine.

1304 TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine.

101.3. Premještanja

Svi zatočenički narednog su dana prebačeni u vojne hangare u Usori.¹³⁰⁵

102. Dvije kuće u selu Grapska (maj – juni 1992)

102.1. Uprava

Kontrolu nad selom imali su pripadnici VRS i paravojnih formacija.¹³⁰⁶

102.2. Zatočavanje

Od 10. maja do najkasnije 16. juna 1992. godine dvije privatne kuće u selu Grapska korištene su za zatočavanje najviše 25 civila, muškaraca, žena, invalidnih osoba i jednog djeteta.¹³⁰⁷

Nakon što su 10. maja 1992. pripadnici VRS i paravojnih formacija izvršili napad na selo Grapska, pri čemu su žene i djecu premjestili na teritoriju pod kontrolom ARBiH, a veći broj muškaraca odveli u nekoliko zatočeničkih objekata formiranih na području Doboja, u Grapskoj je ostalo najviše 25 civila, koji zbog starosti ili invaliditeta nisu mogli pješaćiti do Kostajnice.¹³⁰⁸

Civili koji su ostali u selu boravili su u dvije privatne muslimanske kuće pored glavne ceste.¹³⁰⁹ Svjedok M. H. je rekao: "Civile koji su ostali u Grapskoj čuvali su vojnici, oni nisu smjeli izlaziti iz kuća u kojima su boravili, osim u slučajevima kada su ih tjerali da im pomažu prilikom pljačkanja muslimanskih kuća."¹³¹⁰

102.3. Prisilni rad

Naoružani čuvari prisiljavali su zatočeničke da skupljaju i pokopavaju tijela ubijenih Muslimana te da pljačkaju napuštene muslimanske kuće, da skupljaju stoku, utovaruju na kamione razne mašine, bijelu tehniku, namještaj i druga dobra opljačkana u selu Grapska.¹³¹¹ Hasib Muratović je istakao: "Mjesec dana su tjerani da skupljaju stoku za vojsku, pljačkaju muslimanske kuće i slično."¹³¹²

1305 TPOS, Izjava Nedžada Muratovića data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava H. F. data Udruženju 27. jula 2016. godine; TPOS, Izjava Ramiza Husakovića data Udruženju 27. juna 2016. godine.

1306 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

1307 Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine; TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 28. juna 2021. godine; TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1308 *Ibid.*

1309 *Ibid.*

1310 TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1311 "Godišnjica genocida nad Bošnjacima Grapske kod Doboja", institut-genocid.unsa.ba, 12. maj 2020, http://institut-genocid.unsa.ba/bs/vijest.php?akt_id=196.

1312 TPOS, Izjava Hasiba Muratovića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

102.4. Ubistva

Između 12. i 16. juna 1992. godine, u vrijeme Kurban-bajrama, Nikola Jorgić zvani Joja od Doboja zajedno s još jedom naoružanom osobom stigao je u selo Grapska. Ranije tog dana, tokom popodneva, došlo je do pucnjave između muslimanskih i srpskih boraca koju su čuli civili zatočeni u selu, te su u panici potrčali prema gostionici “Grapska” na cesti prema Modriči. Pucnjava je trajala oko pola sata, pri čemu je poginulo sedam srpskih vojnika, među kojima i Savo Cvijanović, rođak Nikole Jorgića. Pri dolasku u selo Jorgić i njegov pratilac su iz automatskog oružja počeli pucati u mještane okupljene ispred gostionice “Grapska”.

Na taj način usmrtili su najmanje 22 zatočenika, među kojima su bili učitelj, invalid Ibrahim Hurtić i njegovi žena i dijete; invalid, penzioner Adem Muratović i njegova žena; penzioner Mustafa Hadžić i njegova žena; Sida Hidić i braća Mirzet, Salim i Ardija Hidić – Ardija je bio osoba s posebnim potrebama; kao i penzioner Rešid Muratović. Nakon nekog vremena Jorgić je došao do svjedoka Mirsada Hadžića, koji je u Grapsku doveden na prisilni rad iz jednog od zatočeničkih objekata u Doboju, i naredio mu da tijela ubijenih odnese na livadu pokraj potoka, na udaljenosti od 150 do 200 metara, te da ih baca u iskopanu raku.¹³¹³

102.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Višeg regionalnog suda u Düsseldorfu Nikola Jorgić proglašen je krivim za počinjenje krivičnog djela genocida, preko 11 samostalnih djela, među kojima je i ubistvo 22 civila iz sela Grapska. [detaljnije, uvod opština Doboje, str. 201]

103. Selo Čivčije Bukovičke (maj 1992 – juni 1993)

103.1. Uprava

Kontrolu nad selom imali su pripadnici VRS i paravojskih formacija.¹³¹⁴

103.2. Zatočavanje

Od 4. maja 1992. do 24. juna 1993. godine selo Čivčije Bukovičke korišteno je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja žena, djece i starijih osoba muslimanske nacionalnosti.¹³¹⁵

Dana 4. maja 1992. pripadnici VRS i paravojskih formacija dali su stanovnicima sela Čivčije Bukovičke ultimatum o predaji oružja, na koji se većina njih odazvala.¹³¹⁶ Ipak, 12. juna 1992. pripadnici VRS i paravojskih formacija izvršili su napad na selo, pri čemu je srušena

¹³¹³ Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

¹³¹⁴ Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine; Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 9; TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 1. jula 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 1. jula 2021. godine.

¹³¹⁵ TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 1. jula 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 1. jula 2021. godine; TPOS, Izjava F. B. data Udruženju 1. jula 2021. godine.

¹³¹⁶ Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine.

džamija, više kuća zapaljeno, a oko 160 muškaraca, Muslimana, u dobi od 17 do 65 godina, bilo je izloženo višesatnom nečovječnom postupanju ispred Doma kulture u selu, nakon čega su odvedeni u logor u diskoteci "Perčin disko".¹³¹⁷ U selu su ostali žene, djeca i starije osobe, kojima je bilo zabranjeno kretanje izvan sela.¹³¹⁸

Zatočenici su boravili u vlastitim kućama ili, radi sigurnosti, u kućama svojih komšija. Hranili su se usjevima i kućnim zalihama.¹³¹⁹

Pripadnici VRS i paravojnih formacija ulazili su u selo, pri čemu su psihički zlostavljali zatočenike i tjerali ih da im pomažu u pljačkanju imovine.¹³²⁰

103.3. Oslobođanje

Dana 24. juna 1993. godine žene i djeca su autobusima prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH. Zatočenica A. H. je rekla: "Izašli smo prije Turbeta, i pješačili par kilometara između linija, zatim su nas pripadnici ARBiH kamionima prebacili do Travnika, u Gimnaziju."¹³²¹

104. Selo Ševarlije (maj – juni 1992)

104.1. Uprava

Kontrolu nad selom imali su pripadnici srpskih snaga.¹³²²

104.2. Zatočavanje

Od 6. maja do 18. juna 1992. godine selo Ševarlije korišteno je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.¹³²³

Nakon što su u maju pripadnici paravojnih formacija počeli napad na sela u opštini Doboj, dio muslimanskog stanovništva iz sela Ševarlije uspio je preko skele na rijeci Bosni pobjeći u Tešanj. Ipak, u Ševarlijama je ostalo nekoliko stotina civila, kojima je nakon dolaska paravojnih formacija onemogućno napuštanje sela.¹³²⁴

Zatočenici su boravili u vlastitim kućama. Hranili su se onim što su imali od zimnica, usjeva ili mlijekom i mesom domaćih životinja. Nuždu su obavljali u WC-u u kućama ili poljskom WC-u.¹³²⁵ U selo su svakodnevno dolazili pripadnici paravojnih formacija, koji su psihički i fizički zlostavljali zatočenike.¹³²⁶

1317 Sud BiH, Predmet *Predrag Kujundžić* (X-KR-07/442), Prvostepena presuda od 20. oktobra 2009. godine.

1318 TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 1. jula 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 1. jula 2021. godine; TPOS, Izjava F. B. data Udruženju 1. jula 2021. godine.

1319 *Ibid.*

1320 Sud BiH, Predmet *Slobodan Karagić* (S1 1 K 020380 16 Kri), Prvostepena presuda od 15. januara 2018. godine, str. 9.

1321 TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 1. jula 2021. godine.

1322 TPOS, Izjava S. H. data Udruženju 24. jula 2021. godine; TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 24. jula 2021. godine; Amil Bošnjak, "Doboj – Logori, žrtve i dželatli", Bošnjaci.net, 30. april 2007.

1323 *Ibid.*

1324 *Ibid.*

1325 *Ibid.*

1326 *Ibid.*

104.3. Prisilni rad

Neki zatočenci odvođeni su da sijeku šumu ili da obavljaju poljoprivredne poslove.¹³²⁷

104.4. Premještanje

Dana 18. juna 1992. godine selo Ševarlije je napadnuto noću s obližnjeg brda. Ujutro su preostali mještani izvučeni iz kuća, a potom odvedeni u magacine kasarne JNA u Ševarlijama.¹³²⁸

105. Selo Gornji Pridjel (maj – juni 1992)

105.1. Uprava

Kontrolu nad selom imali su pripadnici srpskih jedinica i paravojnih formacija.¹³²⁹

105.2. Zatočavanje

Od maja do sredine juna 1992. godine selo Gornji Pridjel korišteno je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.¹³³⁰

Nakon napada koje su izvele srpske snage na većinski muslimanska sela u okolini Doboja, jedan dio stanovništva uspio je pobjeći, dok se drugi dio skrivao u podrumima kuća dok je trajalo granatiranje. Nakon što su srpske snage ušle u selo Gornji Pridjel, veći dio vojno sposobnih muškaraca je odveden u zatočeničke objekte na području Doboja. Straže su postavljene na izlazu iz sela. Stanovnicima je bilo omogućeno kretanje, ali ne i napuštanje sela Gornji Pridjel.¹³³¹

Zatočenci su spavali u vlastitim kućama. Hranili su se kućnim zalihama.¹³³²

105.3. Prisilni rad

Zatočenci su vođeni da obrađuju zemlju, sijeku šumu i drva.¹³³³

105.4. Premještanje i oslobađanje

Sredinom juna 1992. godine zatočenci su premješteni u selo Donji Pridjel, nakon čega su žene i djeca prebačeni na područje pod kontrolom ARBiH, dok su muškarci, nakon što su 24 sata proveli u Omladinskom domu u Donjem Pridjelu, premješteni u druge zatočeničke objekte na području Doboja.¹³³⁴

¹³²⁷ *Ibid.*

¹³²⁸ Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda od 13. augusta 1999. godine; TPOS, Izjava S. H. data Udruženju 24. jula 2021. godine; TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 24. jula 2021. godine.

¹³²⁹ TPOS, Izjava J. A. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava O. P. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava J. B. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 24. augusta 2021. godine.

¹³³⁰ *Ibid.*

¹³³¹ *Ibid.*

¹³³² *Ibid.*

¹³³³ *Ibid.*

¹³³⁴ *Ibid.*

106. Osnovna škola u selu Rosulje (maj – juni 1992)

106.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹³³⁵

106.2. Zatočavanje

Od 27. maja do kraja juna 1992. godine Osnovna škola u selu Rosulje korištena je za zatočavanje 27 pripadnika ARBiH i civila, Muslimana.¹³³⁶

Dana 27. maja 1992. Emal Gazetić je zajedno s Edinom Gazetićem zarobljen prilikom napada srpske vojske na Grič: “Nakon zarobljavanja smo odvedeni u mjesto Orahovica, a odatle nekad pred noć, kamionom, s vojskom, u selo Rosulje, gdje smo zatvoreni u školi.”¹³³⁷ Istog dana zatočen je i Safer Sinanović, koji je rekao: “Ja sam bio u Banovićima, u izbjeglištvu, u Jaruškama mi je ostao otac koji je imao preko 80 godina, 27. maja sam mu odlučio odnijeti malo hljeba. Došao sam dole u selo i zarobila su me dvojica vojnika.”¹³³⁸ Sinanović je odveden u Orahovicu, gdje je zajedno s Emalom i Edinom Gazetićem prebačen vojnim kamionom u Osnovnu školu u selu Rosulje.¹³³⁹

Po dolasku u školu ova tri zatočenika su smještena u jednu učionicu. Emal Gazetić je rekao: “Ispred učionice u kojoj smo bili zatvoreni bio je jedan stražar, a na spratu je bila vojska.”¹³⁴⁰ Početkom juna u školu su dovedena još 24 zatočenika.¹³⁴¹

Spavali su na stolicama, a nakon nekog vremena stražari su im donijeli drvene palete na kojima su mogli spavati.¹³⁴² Malu nuždu su obavljali u metalnu kantu koja se nalazila u učionici, a veliku u poljskom WC-u.¹³⁴³ Dobivali su minimalne količine hrane: “dva hljeba na nas 27 i kuhanje koje je bilo skoro sama voda”, rekao je Emal Gazetić.¹³⁴⁴

Zatočenici su svakodnevno premlaćivani, a Emal Gazetić je istakao: “Tukli su nas pendrecima, drvenim palicama, čizmama. Meni su kundakom razbili nos, a Saferu Sinanoviću glavu.”¹³⁴⁵

1335 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine; “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

1336 *Ibid.*

1337 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1338 “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

1339 *Ibid.*

1340 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1341 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine; “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

1342 *Ibid.*

1343 *Ibid.*

1344 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1345 *Ibid.*

106.3. Premještanje

Nakon neuspjele razmjene, svi zatočenci krajem juna 1992. godine su prebačeni u šupu u selu Tumare.¹³⁴⁶

107. Hangar planinarskog doma na Ozrenu (maj – juni 1992)

107.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹³⁴⁷

107.2. Zatočavanje

Od kraja maja do početka juna 1992. godine hangar planinarskog doma na Ozrenu korišten je za zatočavanje 13 civila, Muslimana.¹³⁴⁸

Krajem maja 1992, dok se vraćao od roditelja koji su živjeli u centru Doboja, R. O. su zastavili pripadnici Vojne policije i nakon što su ga legitimisali, odveden je na ispitivanje u Centralni zatvor.¹³⁴⁹ Nakon nekoliko sati je s grupom od 12 zatočenika kamionom odvezen prema Ozrenu. Zajedno s njim dovedeni su i J. P. i S. G. Smješteni su u jednu prostoriju planinarskog doma.¹³⁵⁰

Zatočenci su boravili u jednoj prostoriji u kojoj su bila četiri kreveta. Imali su pokrivače. Dnevno su imali dva do tri obroka, koja su se sastojala od malo hljeba, čorbe ili neke konzerve koju su dijelili njih trojica. Fiziološke potrebe obavljali su vani, dok su kopali rovove.¹³⁵¹

107.3. Prisilni rad

Zatočenci su odvođeni da kopaju rovove za potrebe VRS.¹³⁵²

107.4. Premještanje

Nakon desetak dana zatočenci su iz hangara planinarskog doma na Ozrenu premješteni u magacine Vojne ekonomije “3. maj” u naselju Bare.¹³⁵³

¹³⁴⁶ *Ibid.*

¹³⁴⁷ TPOS, Izjava J. P. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava R. O. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine.

¹³⁴⁸ *Ibid.*

¹³⁴⁹ TPOS, Izjava R. O. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine.

¹³⁵⁰ TPOS, Izjava J. P. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava R. O. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 31. oktobra 2021. godine.

¹³⁵¹ *Ibid.*

¹³⁵² *Ibid.*

¹³⁵³ *Ibid.*

108. Rudnik uglja Stanari (maj – oktobar 1992)

108.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹³⁵⁴

108.2. Zatočavanje

Od maja do oktobra 1992. godine Rudnik uglja Stanari korišten je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muškaraca, Muslimana i Hrvata, te žena i djece iz sela Omeragići.¹³⁵⁵

Nakon što su pripadnici VRS napali selo Omeragići, uhapšeno je oko 50 vojno sposobnih muškaraca mlađih od 50 godina, koji su potom odvedeni u Rudnik uglja Stanari da kopaju ugalj.¹³⁵⁶ Zatočenik S. M. je rekao: “Bilo nas je oko 50, možda i više, mlađih, vitalnih muškaraca, nas su sve odveli u Stanare, u rudnik, da kopamo ugalj.”¹³⁵⁷ On je izjavio i da se broj zatočenika u objektu stalno mijenjao s obzirom na to da su neke prebacivali u druge zatočeničke objekte, dok su druge dovodili: “U međuvremenu su dovodeni čak i žene i djeca; jednu grupu dovedu, drugu odvedu.”¹³⁵⁸

U augustu 1992. u rudnik je dovedena grupa od oko 40 muškaraca iz vojnih hangara u Usori, a u septembru druga grupa od oko 30 muškaraca.¹³⁵⁹

Zatočenici su spavali na betonu u krugu rudnika.¹³⁶⁰ Hranu i vodu donosili su im vojnici. Hrana je bila oskudna i slabog kvaliteta, a S. M. je rekao: “Bile su čorbe, ponekad konzerva, malo hljeba.”¹³⁶¹

108.3. Prisilni rad

Zatočenici su više od 16 sati dnevno kopali ugalj. Za sve to vrijeme dobivali su jednom ili dva puta vodu, u malim količinama.¹³⁶²

108.4. Premještanje

Nakon mjesec dana S. M. je iz Rudnika uglja Stanari prebačen s grupom od oko 40 civila u vojne hangare u naselju Usora.¹³⁶³ R. H. je u septembru iz rudnika vraćen u vojne hangare, dok je B. O. s grupom od oko 50 zatočenika iz rudnika premješten u vojne hangare u oktobru 1992. godine.¹³⁶⁴

1354 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1355 *Ibid.*

1356 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1357 *Ibid.*

1358 *Ibid.*

1359 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1360 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1361 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1362 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1363 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1364 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

109. Selo Potočani (maj – juni 1992)

109.1. Uprava

Kontrolu nad selom, na desnoj obali rijeke Bosne, imali su pripadnici VRS i paravojnih formacija.¹³⁶⁵

109.2. Zatočavanje

Od maja do sredine juna 1992. godine mještani Potočana, civili, među kojima su bili žene, djeca i starije osobe, nisu mogli napuštati selo.¹³⁶⁶

Nakon što su srpske snage ušle u selo Potočani, dio vojno sposobnih muškaraca odveden je u zatočeničke objekte na području Doboja, a ostatak stanovništva zatočen u selu, pod stražom pripadnika VRS i paravojnih formacija.¹³⁶⁷ Zatočenica A. H. je rekla: “Mog oca su odveli u hangare u Usori. Djed, koji je imao više od 80 godina, ostao je sa mnom, mojom majkom i maloljetnom sestrom.”¹³⁶⁸

Zatočenici su imali mogućnost kretanja, ali nisu mogli napustiti selo. Zatočenica S. K. istakla je da je na nekoliko rubnih mjesta oko sela postavljena straža te da su vojnici stalno dolazili u selo i nadgledali stanovništvo.¹³⁶⁹ Hranili su se onim što su imali u kući.¹³⁷⁰

109.3. Premještanje i oslobađanje

Sredinom juna 1992. godine žene, djeca i starije osobe prebačeni su na teritoriju pod kontrolom ARBiH, dok su preostali vojno sposobni muškarci odvedeni u zatočeničke objekte formirane na području Doboja.¹³⁷¹

110. Omladinski dom u selu Donji Pridjel (juni 1992)

110.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imale su srpske jedinice.¹³⁷²

110.2. Zatočavanje

Sredinom juna 1992. godine Omladinski dom u selu Donji Pridjel korišten je za 24-satno zatočavanje oko 100 muškaraca, Muslimana.¹³⁷³

1365 TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; Amil Bošnjak, “Doboj – Logori, Žrtve i dželati”.

1366 *Ibid.*

1367 *Ibid.*

1368 TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1369 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1370 TPOS, Izjava A. H. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1371 *Ibid.*

1372 TPOS, Izjava O. P. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava J. B. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 24. augusta 2021. godine.

1373 *Ibid.*

Zatočeni muškarci u ovaj su objekt dovedeni iz sela Gornji Pridjel, u kojem su bili zatočeni oko mjesec dana. Po dolasku u Omladinski dom smješteni su u prostoriju bez namještaja.¹³⁷⁴ Nisu mogli sjediti ni spavati jer nije bilo dovoljno prostora. Nisu dobivali ni hranu ni vodu. Bio im je onemogućen odlazak u WC.¹³⁷⁵

Bili su izlagani fizičkom zlostavljanju. Zatočenik S. O. je rekao: “Čim smo došli, jedan srpski vojnik je izveo grupu od desetak muškaraca i krenuli su da ih tuku. Vratili su se krvavi.”¹³⁷⁶

110.3. Premještanje

Nakon 24 sata zatočenci su kamionima prebačeni u kasarnu JNA u Ševarlijama.¹³⁷⁷

111. Rukometni stadion (maj 1992)

111.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici srpskih jedinica.¹³⁷⁸

111.2. Zatočavanje

U maju 1992. godine Rukometni stadion korišten je za 24-satno zatočavanje oko 100 muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba s područja Doboja.¹³⁷⁹

Početak maja 1992. uhapšena je A. D., koja je zajedno s majkom odvedena u salu Rukometnog stadiona. Istog dana uhapšen je i otac zatočenice A. D., koji je odveden u Centralni zatvor.¹³⁸⁰ U salu Rukometnog stadiona je iz naselja Orašje dovedena i J. Š. te A. M.¹³⁸¹

Zatočenci su boravili u sali. Sjedili su i spavali na parketu. Nisu dobivali ni hranu ni vodu. Zatočenica A. D. je rekla: “Ja sam imala nešto hrane i vode kod sebe, dala sam jednu bocu vode ženi koja je imala dvoje djece.”¹³⁸²

Zatočenicima je bio omogućen odlazak u WC u pratnji stražara.¹³⁸³

111.3. Oslobođanje

Nakon 24 sata zatočenci su prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH.¹³⁸⁴

¹³⁷⁴ *Ibid.*

¹³⁷⁵ *Ibid.*

¹³⁷⁶ TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 24. augusta 2021. godine.

¹³⁷⁷ TPOS, Izjava O. P. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava J. B. data Udruženju 24. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 24. augusta 2021. godine.

¹³⁷⁸ TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 19. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava J. Š. data Udruženju 19. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 19. augusta 2021. godine.

¹³⁷⁹ *Ibid.*

¹³⁸⁰ TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 19. augusta 2021. godine.

¹³⁸¹ TPOS, Izjava J. Š. data Udruženju 19. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 19. augusta 2021. godine.

¹³⁸² TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 19. augusta 2021. godine.

¹³⁸³ TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 19. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava J. Š. data Udruženju 19. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 19. augusta 2021. godine.

¹³⁸⁴ *Ibid.*

112. Radni logor Kotorsko (juni 1992 – mart 1996)

112.1. Uprava

Kontrolu nad selom imao je 9. bataljon Vojne policije VRS, pod komandom Ostoje Trifunovića, čiji su pripadnici i obezbjeđivali objekt, a među kojima su bili i Mirko Ubiparipović i Mile Sivac.¹³⁸⁵

112.2. Zatočavanje

Od juna 1992. do marta 1996. godine dvije veće napuštene kuće u selu Kotorsko korištene su za zatočavanje muslimanskih civila s područja Doboja, kao i zarobljenih pripadnika 5. i 7. korpusa ARBiH i oko 50 pripadnika Narodne odbrane Zapadna Bosna. Među zatočenicima je bilo i nekoliko Hrvata, civila iz Gruda i Sinja.¹³⁸⁶

U Doboju su u julu 1993. pripadnici policije zarobili Č. R., nakon čega je odveden u Kotorsko.¹³⁸⁷ Ševal Ademović doveden je 7. oktobra 1995. iz logora Batković, zajedno s još oko 50 zatočenika.¹³⁸⁸

Zatočenci su bili smješteni u dvije veće napuštene kuće, oko kojih je bila postavljena žičana ograda, a stražari su po dolasku zatočenika ugradili željezne rešetke na prozore i vrata. Kuće su bile stare i trošne. Zatočenci su spavali na podu i nisu imali dovoljno deka za pokrivanje. Hranu su dobivali jednom dnevno, a bilo je i dana kad nisu dobili ništa za jelo. Obrok se obično sastojao od hljeba i graha, riže, krompir-čorbe ili kupusa. Fiziološke potrebe obavljali su za vrijeme rada, a noću im nije bilo dozvoljeno kretanje.¹³⁸⁹

Zatočenci su bili izloženi fizičkom zlostavljanju, a prema navodima Ševala Ademovića, stražar Mile Sivac prijetio im je puškom i nožem da će ih ubiti. Sivac je ovog zatočenika više puta pretukao, i to puškom, nogama i raznim drugim predmetima.¹³⁹⁰ Fizičkom zlostavljanju bio je izložen i Č. R., koji je naveo da ga je stražar Mirko Ubiparipović udarao kundakom, pesnicama i čizmom po nogama, butinama, leđima i glavi.¹³⁹¹

112.3. Prisilni rad

Zatočenci su svakodnevno u ranim jutarnjim satima odvođeni na rad, koji su obavljali po 20 sati.¹³⁹² Iz muslimanskih i hrvatskih kuća morali su vaditi stolariju, hranu i druge stvari, koje su pripadnici srpskih snaga kamionima odvozili u Doboju, Banju Luku i druga mjesta.

1385 Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Dokumentacija Udruženja logoraša Grapska ustupljena TPOS-u, 27. juli 2016. godine.
1386 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine.

1387 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine.

1388 Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine.

1389 *Ibid.*

1390 *Ibid.*

1391 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine.

1392 Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Dokumentacija Udruženja logoraša Grapska ustupljena TPOS-u, 27. juli 2016. godine.

Kad su stražari minirali džamiju u Kotorskom, zatočenici su morali krampama i lopatama čistiti njene ruševine.¹³⁹³

Grupa zatočenika nekoliko je dana kopala rovove za srpsku vojsku u selu Brezici na Ozrenu, četiri kilometra od borbenih linija. Povremeno su morali popravljati srpske kuće i graditi kasarnu za potrebe 9. bataljona Vojne policije VRS.¹³⁹⁴

Povremeno su zatočenici vođeni da rade i u opštine Modriča i Odžak. U Odžak su odvedeni da demontiraju fabriku električne opreme koju su potom utovarivali na kamione.¹³⁹⁵

112.4. Premještanja, razmjene i oslobađanje

Nakon dvije godine i osam mjeseci Č. R. je pušten na slobodu.¹³⁹⁶ Nakon više od dva mjeseca zatočenja Ševal Ademović je 24. decembra 1995. godine razmijenjen u mjestu Sočkovci.¹³⁹⁷ Svi preostali zatočenici pušteni su na slobodu u martu 1996.

112.5. Posjete MKCK

Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja posjete, predstavnici MKCK u oktobru 1995. godine posjetili su radni logor u Kotorskom i registrovali zatočenike.¹³⁹⁸

113. Zemljirodnička zadruga u selu Majevec (juni 1992 – septembar 1995)

113.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imao je Centar javne bezbjednosti (CJB) Doboj.¹³⁹⁹ Prema izjavama zatočenika, odgovorno lice bio je komandir Dragan Kuzmanović iz Podnovlja.¹⁴⁰⁰

113.2. Zatočavanje

Od juna 1992. do septembra 1995. godine nekoliko štala i hangara Zemljirodničke zadruge u selu Majevec kod Doboja korišteno je za zatočavanje muslimanskih i hrvatskih civila: 55 žena i 20 muškaraca s područja Doboja i oko 30 muškaraca i žena iz naselja Omeragići u Derventi.¹⁴⁰¹ Zatočenici su u zadrugu dovođeni po naredbi Ministarstva odbrane opštine Doboj.¹⁴⁰²

1393 Arhiva TPOS-a, Dokumentacija Udruženja logoraša Grapska ustupljena TPOS-u, 27. juli 2016. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine.

1394 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine.

1395 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine.

1396 Arhiva TPOS-a, Izjava Č. R. (400/96) od 21. augusta 1996. godine.

1397 Arhiva TPOS-a, Izjava Ševala Ademovića od 19. januara 1996. godine.

1398 *Ibid.*

1399 TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1400 *Ibid.*

1401 TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Tuzli, *Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu*, str. 101.

1402 *Ibid.*

Među zatočenicima je bila i M. A., koja je uhapšena u junu 1992. kad joj je jedan pripadnik VRS donio pismeno naređenje od Ministarstva odbrane opštine Doboj, a u kojem je bilo navedeno da se treba javiti ispred prodavnice “Agromakedonija” u dobojskom naselju Stari Grad, što je i učinila. Tog je dana, zajedno sa 55 žena i 20 muškaraca, kojima je također uručen identičan poziv Ministarstva odbrane, prevezena autobusom u selo Majevac, gdje je zatočena u Zemljoradničku zadrugu.¹⁴⁰³

Zemljoradnička zadruga u selu Majevac sastojala se od kompleksa zemljoradničkih i stočnih farmi i bila je smještena blizu puta, a prije rata ovaj objekt je služio za proizvodnju poljoprivrednih proizvoda. U sklopu zadruge nalazili su se i poljoprivredno imanje i skladište materijalno-tehničkih sredstava za potrebe JNA.¹⁴⁰⁴

Zatočnici su bili smješteni u nekoliko štala i hangara u sklopu zadruge. U štalama su spavali na sijenu zajedno sa životinjama. Hranu su dobivali jednom dnevno, obično hljeb i maslo ili marmeladu, ali su jeli i ono što bi ubrali u poljima i pili mlijeko od stoke koju su održavali. Fiziološke potrebe obavljali su za vrijeme rada, a noću im nije bilo dozvoljeno kretanje.¹⁴⁰⁵

113.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno odvođeni da obavljaju poljoprivredne poslove: hranjenje stoke, kopanje repe, kupljenje sijena i cijepanje drva. Radili su po 14 sati dnevno.¹⁴⁰⁶ Također su odvođeni na borbene linije u mjestima Vozuća, Maljenkovac, Karanovac i Svjetleća da kopaju rovove i sijeku drva.¹⁴⁰⁷

113.4. Razmjene i oslobađanje

Nakon tri godine i tri mjeseca zatočenja, od juna 1992. do septembra 1995. godine, M. A. je puštena na slobodu.¹⁴⁰⁸

Svi preostali zatočnici pušteni su na slobodu ili su razmijenjeni u septembru 1995, kad je zadruga prestala biti korištena kao mjesto zatočenja.¹⁴⁰⁹

1403 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1404 TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1405 *Ibid.*

1406 *Ibid.*

1407 *Ibid.*

1408 Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1409 TPOS, Izjava J. D. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

114. Kasarna JNA u selu Ševarlije (juni – august 1992)



Kasarna JNA u selu Ševarlije¹⁴¹⁰

114.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹⁴¹¹ U zarobljavanju civila učestvovala je paravojna formacija “Jorgini dobrovoljci” iz sela Kostajnica.¹⁴¹² Među vojnicima koji su učestvovali u zarobljavanju stanovništva bili su Milan Ninković, Borislav Paravac, Andrija Bjelošević i Milan Savić.¹⁴¹³

114.2. Zatočavanje

Od 18. juna do 13. augusta 1992. godine kasarna JNA u selu Ševarlije korištena je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.¹⁴¹⁴

¹⁴¹⁰ Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2021/skladista-nekadasnje-kasarne-jna-u-sevarlija-ma-doboj/>.

¹⁴¹¹ TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 22. jula 2021. godine;

¹⁴¹² Viši regionalni sud u Düsseldorfu, Predmet *Nikola Jorgić* (IV-26/96), Prvostepena presuda.

¹⁴¹³ “Ubistva i maltretiranja na području Doboja”, BIRN BiH, Justice Report, 26. april 2016.

¹⁴¹⁴ TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 22. jula 2021. godine; Jusuf Kadrić, *Bošnjaci, žrtve i svjedoci*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2004, svjedočenje Fadila Šahmana, str. 183.

Dana 18. juna 1992. srpske paravojne formacije izvršile su napad na sela Ševarlije, Potočani i Pridjel, pri čemu su uhapsili veći broj civila, koje su potom zatočili u magacine kasarne JNA.¹⁴¹⁵ Poslije nekoliko dana žene, djeca i starci su pušteni, dok je oko 120 vojno sposobnih muškaraca zadržano.¹⁴¹⁶

Zatočenici su bili zatvoreni u podrumu ispod magacina kasarne.¹⁴¹⁷ Spavali su na drvenim paletama postavljenim na pod. WC je bio vanjski i mogli su ga koristiti samo danju, a noću je bio zabranjen izlazak iz podruma.¹⁴¹⁸

Prva dva dana nisu dobili ni hranu ni vodu. Drugog dana dali su im vode, a tek trećeg dana stražari su im za jelo donijeli šljive i kekse. Nakon toga svakodnevno su im donosili po jednu veknu hljeba koju su dijelili na 18 zatočenika.¹⁴¹⁹

Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju. Odmah po dolasku u kasarnu stražari su odvojili žene, djecu i starce od vojno sposobnih muškaraca. Muškarci su postrojani u dvije kolone, okrenuti jedni prema drugima. Nakon toga naređeno im je da se međusobno udaraju, šamaraju i pljuju.¹⁴²⁰

114.3. Prisilni rad i ranjavanje

Zatočenici su bili prisiljeni da ukopavaju leševe ubijenih te su odvođeni na rad na Poljoprivrednom dobru "Mustafa Mujibegović" u Modriči.¹⁴²¹ Fadil Šahman rekao je i da je oko 45 zatočenika vođeno da žanje žito u selu Pridjel: "Ziju Šahmana, koji je pored mene radio, pogodio je metak u koljeno koji je doletio sa druge strane rijeke. Smjestili su ga u kola da ga voze u bolnicu u Doboju, međutim nisu smjeli da ga uvedu u bolnicu jer je bio Musliman, pa su ga vratili nazad među nas. Poslije toga smo prestali sa tim radom. Više nas na žetvu nisu vodili, nego na kopanje rovova od Pridjela do Krečnjaka."¹⁴²²

114.4. Premještanja

Zatočenici su u različitim periodima prebacivani u druge zatočeničke objekte, a posljednji su kasarnu JNA napustili 13. augusta 1992. godine.¹⁴²³

1415 *Ibid.*

1416 Amil Bošnjak, "Doboj – Logori, žrtve i dželati", str. 7.

1417 TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 22. jula 2021. godine.

1418 TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; Jusuf Kadrić, *Bošnjaci, žrtve i svjedoci*, svjedočenje Fadila Šahmana, str. 183.

1419 Jusuf Kadrić, *Bošnjaci, žrtve i svjedoci*, svjedočenje Fadila Šahmana, str. 183.

1420 TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 22. jula 2021. godine.

1421 *Ibid.*

1422 Jusuf Kadrić, *Bošnjaci, žrtve i svjedoci*, svjedočenje Fadila Šahmana, str. 183.

1423 TPOS, Izjava F. O. data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 22. jula 2021. godine.

115. Šupa u selu Tumare (juni – august 1992)

115.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹⁴²⁴

115.2. Zatočavanje

Od kraja juna do kraja augusta 1992. godine šupa u selu Tumare korištena je za zatočavanje 27 pripadnika ARBiH i civila, Muslimana.¹⁴²⁵

Nakon neuspjele razmjene krajem juna 1992, grupa od 27 zatočenika iz Osnovne škole u selu Rosulje prebačena je u šupu u selu Tumare. Opisujući uslove, Emal Gazetić je rekao: “U Tumarama smo bili zatvoreni u drvenoj šupi dimenzija pet sa tri metra, bez prozora, u mraku.”¹⁴²⁶ Spavali su na daskama, hrana je bila nekvalitetna, a sastojala se obično od hljeba i variva.¹⁴²⁷

U šupi u selu Tumare zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju.¹⁴²⁸ Safer Sinanović je kazao: “U šupi su nas maltretirali, udarali i nema šta nisu s nas radili. Dođu poslije deset sati u noći, prozovu te po imenu i ko treba izaći, oni ga tuku.”¹⁴²⁹ U šupi su najviše zlostavljali Mustafu Mešića i Mešu Hodžića.¹⁴³⁰

115.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

U šupi u selu Tumare od posljedica premlaćivanja je preminuo Mustafa Mešić. Safer Sinanović je rekao: “Skoro svaki dan i svaku noć su tukli Mešić Mustafu, dok jedan dan mu nisu podrobili rebra. Njega su izveli dvije noći prije razmjene i tukli su ga, sve smo čuli kad su ga tukli, dok nije umro.”¹⁴³¹ Emal Gazetić je istakao: “Mustafu Mešića su tukli svaki dan, dok nije preminuo od posljedica premlaćivanja. Tukli su ga jer mu je navodno sin bio oficir u ARBiH.”¹⁴³²

115.4. Razmjene

Grupa od pet zatočenika, uključujući Emala Gazetića i Safera Sinanovića, razmijenjena je 17. jula 1992. godine u selu Maline kod Lukavca. Ostali zatočenici razmijenjeni su do kraja augusta 1992.¹⁴³³

1424 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine; “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

1425 *Ibid.*

1426 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1427 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine; “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

1428 *Ibid.*

1429 “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>. *Ibid.*

1430 *Ibid.*

1431 *Ibid.*

1432 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine.

1433 TPOS, Izjava Emala Gazetića data Udruženju 28. juna 2021. godine; “Lukavac 1992, razmjena Malinjak”, svjedočenje Safera Sinanovića, 19. juni 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=uv-PVpj9RZc&t=3s>.

116. Opšta bolnica u Doboju (juni – juli 1992)

116.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici srpskih jedinica.¹⁴³⁴

116.2. Zatočavanje

Od juna do jula 1992. godine Opšta bolnica u Doboju korištena je za zatočavanje najmanje 17 civila, Muslimana.¹⁴³⁵

Od maja 1992. pripadnici VRS, paravojnih formacija i policije započeli su s masovnim hapšenjem muslimanskog i hrvatskog stanovništva u opštini Doboju, koje je vođeno u više zatočeničkih objekata, među kojima je i Opšta bolnica.¹⁴³⁶ U junu 1992. O. I. je iz Centralnog zatvora u Doboju, u kojem je bio zatočen od maja, u dva navrata s grupom od još šest zatočenika vođen u Opštu bolnicu radi prisilnog davanja krvi. On je rekao: "Nekad u junu 1992. godine su mene i još šest vitalnih, sposobnih muškaraca, odveli u bolnicu radi davanja krvi."¹⁴³⁷ U julu 1992. B. B. je iz vojnih hangara kod tvornice "Bosanka" u Usori odveden s grupom od deset zatočenika u Opštu bolnicu.¹⁴³⁸

Po dolasku u bolnicu zatočenici su odvedeni u jednu sobu. O tome je B. B. rekao: "U toj sobi su bila dva kreveta i par stolica. Sjećam se da su donijeli još nekih stolica da možemo svi sjesti."¹⁴³⁹

Zatočenici su nakon prisilnog davanja krvi dobili, kako je O. I. istakao, "jedan sendvič i šolju čaja". On je također izjavio da su se ljekari ponašali korektno prema zatočenicima: "Samo je jednom jedan policajac ušao i psovao nam majku balijsku."¹⁴⁴⁰

116.3. Premještanje

Zatočenik O. I., koji je s grupom od šest civila u junu doveden u Opštu bolnicu, nakon 24 sata vraćen je u Centralni zatvor. Zatočenik B. B. je s grupom od deset civila u Opštoj bolnici ostao oko 30 sati, nakon čega su vraćeni u vojne hangare kod tvornice "Bosanka".¹⁴⁴¹

1434 TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. B. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1435 TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. B. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; Amil Bošnjak, "Doboj – Logori, žrtve i dželati".

1436 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda, tom I, str. 373; T. 25137-25138 (povjerljivo), Andrija Bjelošević, 23. maj 2011. godine; Emina Dizdarević, "Ninković i ostali: Zabranjen ulazak u zatvor", Detektor.ba, 7. mart 2017, <http://detektor.ba/ninkovic-i-ostali-zabranjen-ulazak-u-zatvor>; TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. B. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; Amil Bošnjak, "Doboj – Logori, žrtve i dželati".

1437 TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1438 TPOS, Izjava B. B. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1439 *Ibid.*

1440 TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

1441 TPOS, Izjava O. I. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava B. B. data Udruženju 27. oktobra 2021. godine.

117. Kasarna JNA “4. juli” u selu Miljkovac (juli 1992)



Kasarna JNA “4. juli” u selu Miljkovac¹⁴⁴²

117.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici VRS.¹⁴⁴³ U zatočavanju su učestvovali pripadnici Vojne policije.¹⁴⁴⁴

117.2. Zatočavanje

Od 2. maja do 21. jula 1992. godine, kasarna JNA “4. juli” korištena je, u različitim periodima, kao objekat za zatočavanje oko 20 civila, muškaraca, muslimanske nacionalnosti.¹⁴⁴⁵

Dana 2. maja 1992. pripadnici VRS uhapsili su Adviju Mujčinovića. On je rekao: “U subotu 2. maja 1992. godine, u 14.30, skinut sam s autobusa, bio sam na proputovanju kroz grad Doboj, imao sam familije u Austriji i papiri su mi tamo, tako da sam trebao početi da radim, ali na ulasku u grad, na punktu kod restorana ‘Olimpik’, skinula me četnička vojska, oduzela sve dokumente, novac i odvela u kasarnu u Miljkovcu.”¹⁴⁴⁶ Dana 20. jula 1992. pripadnici Vojne policije VRS su grupu od oko 70 muškaraca iz sela Miljkovac sproveli do kasarne JNA “4. juli”, dok su žene i djeca prebačeni u Doboj. Po dolasku u kasarnu zato-

¹⁴⁴² Preuzeto sa glasregije.net, <https://glasregije.net/doboj-karantin-u-bivsoj-kasarni-dobija-prve-stanare/434/>.

¹⁴⁴³ TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

¹⁴⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁴⁵ TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Advije Mujčinovića od 7. jula 1993. godine.

¹⁴⁴⁶ Arhiva TPOS-a, Izjava Advije Mujčinovića od 7. jula 1993. godine.

čeni muškarci su pretučeni, a nedugo zatim je grupa od oko 50 muškaraca prebačena u vojne hangare u blizini tvornice “Bosanka”.¹⁴⁴⁷

Advija Mujčinović po dolasku u objekt je zatekao još dvojicu muškaraca, o čemu je rekao: “Tamo sam zatekao samo dva čovjeka, ja sam razmišljao da idem prvo na neko ispitivanje, ali niko te ništa ne pita, samo udaraju. Tu sam bio sedam dana.”¹⁴⁴⁸

Zatočenici koji su u kasarnu u selu Miljkovac dovedeni 20. jula, tokom 24 sata su ispitivani i fizički zlostavljani. Odvedeni su u manju prostoriju, gdje su pripadnici Vojne policije naredili deseterici mlađih zatočenika da ispruže ruke, nakon čega su ih drvenom drškom od metle tukli po ispruženim podlakticama i šakama govoreći da, ako ikad izađu iz logora, neće biti u stanju pucati na njih.¹⁴⁴⁹ Spavali su na podu. Nisu imali pristup hrani i vodi, niti im je bio omogućen odlazak u WC.¹⁴⁵⁰

117.3. Premještanje

Advija Mujčinović nakon sedam dana je prebačen u Centralni zatvor, dok su zatočenici koji su u kasarnu dovedeni 20. juna, narednog dana premješteni u vojne hangare u blizini tvornice “Bosanka”.¹⁴⁵¹

118. Selo Sjenina (august 1992 – juli 1993)

118.1. Uprava

Kontrolu nad selom Sjenina imali su pripadnici Trebavske brigade VRS.¹⁴⁵² Odgovorno lice bio je potpukovnik Boško Mičić, komandant Trebavske brigade; major Anđelko Maksimović bio je pomoćnik komandanta, a Milenko Gostić komandir rezervnog sastava policije.¹⁴⁵³ Također, selom su patrolirali pripadnici rezervnog sastava policije s Milenkom Gostićem na čelu, a dolazili su i pripadnici paravojne formacije “Predini vukovi”, koji su sistematski zlostavljali civile u selu Sjenina kao znak osвете za gubitke pretrpljene na ratištu.¹⁴⁵⁴

118.2. Zatočavanje

Od augusta 1992. do 11. jula 1993. godine selo Sjenina korišteno je za zatočavanje oko 900 muslimanskih civila, uključujući muškarce, žene, djecu i starije osobe.¹⁴⁵⁵

1447 TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 29. septembra 2021. godine. 1448 Arhiva TPOS-a, Izjava Advije Mujčinovića od 7. jula 1993. godine.

1449 TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1450 TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 29. septembra 2021. godine.

1451 TPOS, Izjava I. R. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; Arhiva TPOS-a, Izjava Advije Mujčinovića od 7. jula 1993. godine.

1452 TPOS, Izjava Huseina Dubinovića data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava Ahmeta Aličića data Udruženju 22. jula 2021. godine; TPOS, Izjava Mirsada Sinanovića data Udruženju 22. jula 2021. godine.

1453 *Ibid.*

1454 *Ibid.*

1455 *Ibid.*

Nakon što su u augustu 1992. srpske snage zauzele brdo Oblič, selo Sjenina ostalo je u potpunom okruženju, te ga nije bilo moguće napustiti. Nakon toga pripadnici Trebavske brigade ušli su u selo i smjestili se u kuću Nisveta Omanovića.¹⁴⁵⁶ Zatočenicima su imali slobodu kretanja unutar sela, ali ga nisu mogli napustiti. Također je uveden policijski sat, unutar kojeg je zatočenicima bilo onemogućeno napuštanje objekata u kojima su boravili.¹⁴⁵⁷

Hranili su se onim što su imali u kućama ili onim što su uzgajali u baštama. Nuždu su obavljali unutar objekata. Boravili su u vlastitim kućama.¹⁴⁵⁸ Izlagani su fizičkom zlostavljanju. Milenko Gostić, komandir rezervnog sastava policije, pretukao je Omera Muratovića i Midheta Salića pod otpužbom da je kod njih, navodno, pronašao čahure od municije.¹⁴⁵⁹ Dobivali su ljekarsku pomoć posredstvom vojnog saniteta, a po potrebi, bolesni su vođeni u dobojsku bolnicu.¹⁴⁶⁰

118.3. Prisilni rad

Oko 250 zatočenika odvođeno je da sijeku šumu, obavljaju građevinske poslove i poljoprivredne radove na Poljoprivrednom dobru. Bilo im je naređeno da za te radove obezbijede deset volovskih zaprega, dvije konjske zaprege i tri do četiri traktora. Hranu su im spremale žene u selu Sjenina, a dovezio ju je jedan on zatočenih muslimanskih civila. Dok su obavljali zadate poslove, zatočenicima nisu izlagani fizičkom zlostavljanju.¹⁴⁶¹

118.4. Ubistva

U februaru 1993. godine ubijeni su Fatima Hasančević i njen sin Ferid, a muž i kćerka su ranjeni, nakon čega su odvedeni u dobojsku bolnicu i poslije liječenja vraćeni u selo. Dana 7. jula 1993. ubijen je Salih Mešinović dok je obavljao poljoprivredne radove. Ujesen 1992. iz Sjenine je odveden Mehmed Avdić, čiji posmrtni ostaci nikad nisu pronađeni.¹⁴⁶²

118.5. Posjete MKCK

U aprilu 1993. godine u selu je boravila delegacija MKCK, koja je popisala zatočenicima, a bila je i u pratnji konvoja autobusa kojim su zatočenicima prevezeni do Travnika.¹⁴⁶³

118.6. Oslobođanje

Dana 11. jula 1993. godine 900 zatočenika iz sela Sjenina je sa 13 autobusa prevezeno preko Prnjavora, Skender-Vakufa i Turbeta u Travnik.¹⁴⁶⁴ Prije toga morali su se potpisati da samovoljno napuštaju selo.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁵⁶ *Ibid.*

¹⁴⁵⁷ *Ibid.*

¹⁴⁵⁸ *Ibid.*

¹⁴⁵⁹ *Ibid.*

¹⁴⁶⁰ *Ibid.*

¹⁴⁶¹ *Ibid.*

¹⁴⁶² *Ibid.*

¹⁴⁶³ *Ibid.*

¹⁴⁶⁴ *Ibid.*

¹⁴⁶⁵ *Ibid.*

119. Napuštena kuća na Putnikovom brdu (kraj ljeta 1992 – početak septembra 1993)

119.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije VRS.¹⁴⁶⁶

119.2. Zatočavanje

Od kraja ljeta 1992. do početka septembra 1993. godine napuštena kuća na Putnikovom brdu korištena je, u dva navrata, za zatočavanje oko 30 muslimanskih i hrvatskih civila, muškaraca.¹⁴⁶⁷

Muhamed Hadžić zatočen je početkom ljeta 1992, kad je otišao u Srednjoškolski centar u Doboju da preuzme diplomu. Odveden je u Centralni zatvor i nakon nekoliko dana pušten na slobodu; nekoliko dana kasnije ponovo je dobio poziv da se javi u SUP, odakle je odveden u vojne hangare kod tvornice "Bosanka", gdje je proveo određeni period, nakon čega je ponovo pušten na slobodu. Krajem ljeta 1992. dobio je poziv da se javi na radnu obavezu na Putnikovo brdo iznad Doboja. On navodi: "To je linija VRS prema Tešnju, prema Usori, gdje su tražili da mi logoraši kopamo isturene dijelove rovova, jer nisu znali gdje je minirano, pa ako stane koji logoraš ili koji zatvorenik ili ako krene ko pucati od Armije ili HVO-a, da bude kolateralna šteta."¹⁴⁶⁸ Zajedno s njim od kraja ljeta do kraja 1992. na Putnikovom brdu je bilo zatočeno oko 20 muškaraca. Drugi put, u januaru 1993, Hadžić je dobio poziv da se javi na radnu obavezu te je ponovo s grupom od oko deset muškaraca odveden na Putnikovo brdo.¹⁴⁶⁹

Zatočnici su boravili u napuštenoj kući bez prozora i pola krova. Kuća je bila ograđena "vojnom bodljikavom žicom". Spavali su na podu, a od vojske su dobivali ostatke hrane.¹⁴⁷⁰ Muhamed Hadžić je rekao: "U tom periodu dolazi do izgladnjivanja. Hrana je bila sumnjivog okusa i mirisa, to je bila vjerovatno neka voda koja je kuhana s nekom jeftinom rižom, par komadića makarona koga zapadne, dvije kriške hljeba, a rad veoma naporan."¹⁴⁷¹

Zatočnici su izlagani fizičkom zlostavljanju, a Muhamed Hadžić je naveo: „Tukli su nas čizmama, rukama, prijetili nam da će nas poslati 'Arkanovcima'“¹⁴⁷²

1466 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine; Jasmin Begić, "Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima", Detektor.ba, 25. april 2022; Amil Bošnjak, "Doboj – Logori, žrtve i dželati", Bošnjaci.net, 30. april 2007.

1467 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine; Jasmin Begić, "Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima", Detektor.ba, 25. april 2022.

1468 *Ibid.*

1469 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine.

1470 *Ibid.*

1471 Jasmin Begić, "Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima", Detektor.ba, 25. april 2022.

1472 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine.

119.3. Prisilni rad i ubistvo

Zatočnici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove i donose balvane.¹⁴⁷³ Za vrijeme kopanja jednog isturenog rova poginuo je profesor Ivica Kopljar, koji je pogoden u glavu.¹⁴⁷⁴ Muhamed Hadžić je rekao: “Ubijen je Ivica Kopljar, koji je pogoden ‘brovingom’ u glavu, tako da mu je pola glave falilo. Pogoden je metkom s linije koju je kontrolisala Armija ili HVO.”¹⁴⁷⁵

119.4. Oslobođanje i premještanje

Prva grupa zatočenika u različitim je periodima puštana na slobodu. Muhamed Hadžić oslobođen je u decembru 1992. godine, odnosno, kako on navodi, “pušten sam kući”.¹⁴⁷⁶ Druga grupa zatočenika, koja je dovedena u januaru 1993, u različitim je periodima do septembra 1993. puštana na slobodu ili vođena na razmjenu. Hadžić je početkom septembra 1993, nakon što je njegova sestra platila pripadniku “Crvenih beretki” da ih razmijeni u Tuzlu, odveden zajedno sa sestrom u Bijeljino. On je prebačen TAM-om, a sestra autobusom s drugim ženama, djecom i starcima iz Doboja koji su išli na razmjenu. Po dolasku u Bijeljino muškarci, žene i djeca su smješteni u jedan silos, gdje su prenoćili, a nakon toga im je rečeno da će biti razmijenjeni u selu Piperi. Ipak, razmjena nije uspjela, te su žene, djeca i starci pušteni da idu prema Tuzli kroz šumu, dok je Hadžić zajedno s drugim vojno sposobnim muškarcima prebačen u Zemljaradničku zadrugu “Dojčin Lukić” u Loparama.¹⁴⁷⁷

1473 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine; Jasmin Begić, “Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima”, Detektor.ba, 25. april 2022; Amil Bošnjak, “Doboj – Logori, žrtve i dželati”, Bošnjaci.net, 30. april 2007.

1474 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine; Jasmin Begić, “Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima”, Detektor.ba, 25. april 2022; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih II*, str. 710.

1475 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine

1476 *Ibid.*

1477 TPOS, Izjava Muhameda Hadžića data Udruženju 26. aprila 2022. godine; Jasmin Begić, “Od Doboja do Bijeljine: 360 dana u logorima”, Detektor.ba, 25. april 2022.

OPŠTINA FOJNICA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Fojnica imala je 16.296 stanovnika, od čega 8.024 Muslimana (49,23%), 6.623 Hrvata (40,64%), 157 Srba (0,96%) i 1.492 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.¹⁴⁷⁸

Prvi ozbiljni incidenti između ARBiH i HVO-a u opštini Fojnica desili su se krajem maja i početkom juna 1993. godine, kad su pripadnici 3. korpusa ARBiH, koji je djelovao na tom području, izvršili napade na okolna sela većinski naseljena hrvatskim stanovništvom. Među njima su bila sela Dugo Brdo, Dusina, Pogorelica, Božići, Gojevići, Lužine i dr.¹⁴⁷⁹ Dana 2. juna 1993. pripadnici ARBiH izvršili su napad i na sela Prokos, Tovarište i Ragale i potom uspostavili kontrolu nad njima. Zvanično, oružani sukob između ove dvije vojne formacije počeo je 2. jula 1993.¹⁴⁸⁰

Istog dana na ulicama i po kućama je počelo protivpravno hapšenje civila i vojnika hrvatske nacionalnosti, koji su nakon toga odvedeni u više zatočeničkih objekata formiranih na ovom području, koje je bilo pod kontrolom ARBiH. Hrvatsko stanovništvo opštine Fojnica zatočavano je u sljedećim objektima: Osnovna škola "Kata Govorušić", Osnovna škola u selu Dusina, Osnovna škola u selu Prokos, kuća Ive Banovića, Osnovna škola "19. septembar" i podrum Marka Iviša u selu Ostružnica, Osnovna škola u selu Pločari, kuća Safeta Ramića u selu Zapoda, Štamparija, kuća Ane Milušić, kuća Stipice Milušića i magacin UPI-jeve prodavnice u selu Tovarište, kuća Mate Miličevića u selu Ragale. Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da crkva Svetog Duha, Osnovna škola u selu Tovarište, Osnovna škola u selu Ščitovo, skladište u selu Prokos, porodične kuće u selu Prokos i podrum stambene zgrade iza Robne kuće nisu korišteni kao zatočenički objekti.

Također, nakon što su polovinom aprila 1993. pripadnici HVO-a izvršili napad na muslimanska sela u opštini Kiseljak, uslijedili su hapšenje i zatočavanje muslimanskog stanovništva s tog područja u Osnovnu školu u fojničkom selu Otigošće.¹⁴⁸¹

1478 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Fojnica, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

1479 Ivica Mlivočič, *Zločin s pečatom – Genocid i ratni zločini bošnjačko-muslimanskih snaga nad Hrvatima BiH 1992.–1994.*, drugo prošireno i popravljeno izdanje, Mostar, 2001, str. 218–219; Centar za prikupljanje dokumentacije, *Ratni zločini muslimanskih vojnih postrojbi nad Hrvatima Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1997, str. 27.

1480 MKSJ, Predmet *Dario Kordić i Mario Čerkez* (IT-95-14/2), Prvostepena presuda od 26. februara 2001. godine, str. 244, pasus 731.

1481 MKSJ, Predmet *Dario Kordić i Mario Čerkez* (IT-95-14/2), Prvostepena presuda od 26. februara 2001. godine, str. 221, pasus 665; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

120. Kuća Ane Milušić u selu Tovarište (juni 1993)

120.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH, a među stražarima su bili Salih Merđanić i izvjesni Paraga.¹⁴⁸²

120.2. Zatočavanje

Od 1. do 2. juna 1993. godine kuća Ane Milušić u selu Tovarište korištena je za zatočavanje između 20 i 30 hrvatskih civila, među kojima su bili i Ružica Matić, Lucija Šimić s djecom, Ružica Ljoljo s djecom, Slavica Ljoljo s djecom, Janko Ljoljo, Kate Ljoljo, Ana Šimić, Nikola Šimić, Doma Ljoljo, Anđa Vitić, Dragica Šimić te Mato i Marica Šimić.¹⁴⁸³

Dana 1. juna 1993. pripadnici ARBiH su nakon neuspjelih pregovora ušli u selo Mujakovići i uhapsili hrvatske stanovnike, među kojima je bilo i žena i djece. Oko 50 žena i djece smješteno je u dvije hrvatske kuće u Tovarištu, a jedna od njih bila je kuća Ane Milušić.¹⁴⁸⁴

Kuća je bila stara prizemnica s verandom, a u dvorištu su se nalazili poljski WC i česma. Kuća je imala dvije male sobe i kuhinju. Većina zatočenih civila noć je provela sjedeći na krevetima stisnuti jedni do drugih, dok su se neki zbog nedostatka prostora smjestili na pod. Zatočenici su dobili jedan obrok 2. juna 1993, nakon što je ženama dozvoljeno da pripreme hranu, a sastojao se od krompira, hljeba i malih količina mesa. Bilo im je omogućeno da u pratnji stražara koriste vanjski WC po potrebi.¹⁴⁸⁵

120.3. Oslobođanje

Narednog dana, 2. juna 1993. godine, svi civili pušteni su na slobodu.¹⁴⁸⁶

1482 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 24. januara 2020. godine.

1483 CDTP, Izjava Ružice Matić data Udruženju 24. januara i 7. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava Mije Milišića, data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1484 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Ružice Matić data Udruženju 24. januara i 7. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine.

1485 CDTP, Izjava Ružice Matić data udruženju 24. januara i 7. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine.

1486 CDTP, Izjava Ružice Matić data Udruženju 24. januara i 7. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine.

121. Kuća Stipice Milušića u selu Tovarište (juni 1993)

121.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH, a među onima koji su obezbjeđivali objekt bili su izvjesni Tane, Paraga i Salih Merđanić.¹⁴⁸⁷

121.2. Zatočavanje

Od 1. do 2. juna 1993. godine kuća Stipice Milušića u selu Tovarište korištena je za zatočavanje oko 20 hrvatskih civila, među kojima su bili i Franka Milušić, Ivo i Anđa Čelan, Jagoda Šimić s troje male djece, M. J. s dvoje djece i Anica Milušić s četvero djece.¹⁴⁸⁸

Nakon neuspjelih pregovora šestorice Hrvata iz sela Mujakovići s pripadnicima ARBiH 1. juna 1993, pripadnici ARBiH ušli su u Mujakoviće i uhapsili hrvatske stanovnike, među njima i žene i djecu. Oko 50 žena i djece smješteno je u dvije hrvatske kuće u Tovarištu, a jedna od njih bila je kuća Stipice Milušića.¹⁴⁸⁹

Opisujući okolnosti zatočavanja, Franka Milušić navela je da se napad desio 1. juna 1993, nakon čega su pripadnici ARBiH stanovništvo protjerali u Tovarište. Prema navodima ove zatočenice, žene, djeca i starije osobe raspoređeni su u kuće Ane Milušić i njenog sina Stipice Milušića. Obje kuće bile su obezbjeđene stražom.¹⁴⁹⁰

Kuća Stipice Milušića bila je objekt s nedovršenim potkrovljem, a sastojala se od dvije prostorije, hodnika i kuhinje. Ispred kuće nalazili su se česma i poljski WC, koji su zatočnici mogli koristiti uz dozvolu i u pratnji stražara. Zbog nedostatka prostora zatočnici su tokom boravka u kući veći dio vremena bili primorani sjediti. Prvog dana dobili su jedan obrok, koji se sastojao od krompira, hljeba i malo mesa, dok je narednog dana zatočenim ženama bilo dozvoljeno da pripreme hranu.¹⁴⁹¹

121.3. Oslobođanje

Nakon jednodnevnog boravka u kući, 2. juna 1993. godine svi zatočnici su pušteni na slobodu.¹⁴⁹²

1487 CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1488 CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1489 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava Ružice Matić data Udruženju 24. januara i 7. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine.

1490 CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine.

1491 CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1492 CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine.

122. Magacin UPI-jeve prodavnice u selu Tovarište (juni 1993)

122.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 3. korpusa ARBiH.¹⁴⁹³

122.2. Zatočavanje

Od 1. do 3. juna 1993. godine magacin UPI-jeve prodavnice u Tovarištu korišten je za zatočavanje 22 civila hrvatske nacionalnosti, među kojima su bili i Rudolf Milušić, Mijo Milišić, Anto i Jozo Milišić, Stipica Milušić i njegova braća Željko, Lojzo, Anto i Jure Milušić, potom Zlatko, Josip i Jozo Šimić, Dragan i Marjan Milušić, Ivo Čelan, Dragan Ljoljo.¹⁴⁹⁴

Mijo Milišić naveo je da je 1. juna 1993. šest predstavnika Hrvata iz fojničkog sela Mujakovići otišlo da s predstavnicima ARBiH i HVO-a razgovara kako da se izbjegne sukob na tom području. Nakon tog razgovora, pri povratku u Mujakoviće, pripadnici ARBiH opkolili su ih i rekli im da ih moraju zatvoriti. Njih šestoricu potom su odveli u Štampariju, u jednu kancelariju, gdje su zadržani oko dva sata, nakon čega su ih odveli u UPI-jevu prodavnicu u Tovarištu, gdje su doveli i ostale vojno sposobne muškarce iz Mujakovića, Tovarišta i Ragala. Prema navodima Mije Milišića, istog dana uhapšeni su i žene, djeca i stariji muškarci, koji su smješteni u dvije hrvatske kuće u Tovarištu, dok su 22 muškarca smještena u UPI-jevu prodavnicu u Tovarištu, u blizini Osnovne škole.¹⁴⁹⁵

Zatočenici su smješteni u prazni magacin UPI-jeve prodavnice pet metara dug i pet metara širok. Na podu je bilo nekoliko paleta, na kojima su pojedini zatočenici spavali, a ostali su spavali na podu, bez pokrivača. Nuždu su obavljali u obližnjoj školi ili izvan objekta, u pratnji stražara, a tu su imali i vodu. Za vrijeme trodnevnog boravka dobili su jedan obrok, koji su im spremile žene zatočene u kući Stipice Milušića i Ane Milušić, a koji se sastojao od krompira, malo mesa i hljeba.¹⁴⁹⁶

Zatočenici su ispitivani o djelovanjima HVO-a, a jednom prilikom jedan vojnik je Miju Milišića udario nogom u mošnje, dok je drugi repetirao pušku.¹⁴⁹⁷

122.3. Oslobođanje

Dana 3. juna 1993. godine svi zatočenici su pušteni na slobodu.¹⁴⁹⁸

1493 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 24. januara 2020. godine.

1494 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1495 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Franke Milušić data Udruženju 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine.

1496 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava M. J. data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine.

1497 CDTP, Izjava Mije Milišića data Udruženju 12. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 24. januara i 14. februara 2020. godine.

1498 *Ibid.*

123. Osnovna škola “Kata Govorušić” u Fojnici (juli – septembar 1993)



Osnovna škola “Kata Govorušić” u Fojnici¹⁴⁹⁹

123.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵⁰⁰

123.2. Zatočavanje

Od približno 3. jula do 13. septembra 1993. godine Osnovna škola “Kata Govorušić” u Fojnici korištena je za zatočavanje oko 40 muškaraca, među kojima su bili civili hrvatske nacionalnosti i pripadnici HVO-a, te tri žene.¹⁵⁰¹

Početak jula 1993. pripadnici ARBiH izvršili su napad na teritoriju Fojnice i uhapsili izvjestan broj civila hrvatske nacionalnosti te pripadnika HVO-a, nakon čega su ih zatočili u Osnovnu školu “Kata Govorušić”.¹⁵⁰² Dana 3. jula 1993. pripadnici ARBiH izveli su Zorana

¹⁴⁹⁹ Preuzeto sa fojnica.ba, <http://www.fojnica.ba/foto/displayimage.php?pid=8098>.

¹⁵⁰⁰ TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; Ivica Mlivočić, *Zločin s pečatom*, str. 224.

¹⁵⁰¹ TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; HULDR, Logori za hrvate – Fojnica (dostupno na: <http://www.hrlog.ba/logori-za-hrvate-u-bih/41-fojnica-logori-za-hrvate.html>, pristupljeno: 30. novembra 2019. godine); CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

¹⁵⁰² CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

Miličevića iz skloništa zgrade u kojoj je stanovao i zatočili u školu, a dan kasnije u školu je dovedeno i šest pripadnika HVO-a koji su prethodno bili zatočeni u fojničkom selu Zapoda.¹⁵⁰³

Zatočnici su bili pod stalnim nadzorom desetak stražara. Većina ih je bila smještena u sali, a u jednoj maloj sobi bilo je nekoliko starijih zatočenika. Spavali su bez pokrivača, a dnevno su dobivali jedan obrok koji se sastojao od riže ili leće i dvije kriške hljeba.¹⁵⁰⁴ O tome je A. V. izjavio: "Svaki dan je bila leća. Za jelo leća i šnita i neprocijedeni čaj, a navečer neka čorba. Splačina čorba od leće."¹⁵⁰⁵

Higijenski uslovi u objektu nisu bili na zadovoljavajućem nivou. U školi je postojao WC, koji su zatočnici mogli koristiti u pratnji stražara. Za sve vrijeme zatočenja samo su se jedanput okupali.¹⁵⁰⁶ Jednom prilikom školu su posjetili ljekari, koji su donijeli lijekove i podijelili ih bolesnima.¹⁵⁰⁷

Zatočnici su svakodnevno fizički zlostavljani. Prema izjavi svjedoka N. A., stražari su doveli djecu koja su trenirala borilačke vještine na zatočnicima.¹⁵⁰⁸ Zatočnici su udarani nogama i šakama te su šamarani.¹⁵⁰⁹

123.3. Prisilni rad

Zoran Miličević i još dvadesetak zatočenika odvođeni su u selo Pločari, gdje su dvadeset dana kopali rovove, tranšeje, zemunice i kosili travu. Trećeg dana Miličević je ranjen granatom koja je pala u neposrednoj blizini. Zatočnici su odvođeni i da čiste lječilište "Reumal".¹⁵¹⁰

123.4. Posjete MKCK

Prema izjavi A. V., predstavnici MKCK popisali su zatočnike neutvrđenog dana u augustu 1993. godine.¹⁵¹¹

1503 TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, str. 128 (dostupno na: https://issuu.com/bobo_sucic/docs/mon_ograjija_logorasi, pristupljeno: 29. novembra 2019. godine);

CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1504 CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1505 *Ibid.*

1506 *Ibid.*

1507 TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, str. 128 (dostupno na: https://issuu.com/bobosucic/docs/monogra_fija_logorasi, pristupljeno: 29. novembra 2019. godine);

CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

1508 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 459; TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

1509 CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

1510 HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, str. 128 (dostupno na: https://issuu.com/bobosucic/docs/monogra_fija_logorasi, pristupljeno: 29. novembra 2019. godine).

1511 CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

123.5. Oslobođanje i razmjena

Nakon 72 dana provedena u školi, Zoran Miličević pušten je na slobodu, dok su ostali zatočeniци zadržani do 13. septembra 1993. godine, kad su svi razmijenjeni u fojničkom selu Lug.¹⁵¹²

124. Kuća Mate Miličevića u selu Ragale (juli – septembar 1993)

124.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵¹³

124.2. Zatočavanje

Od početka jula do 13. septembra 1993. godine kuća Mate Miličevića u selu Ragale korištena je za zatočavanje 15 starijih civila hrvatske nacionalnosti, među kojima su od žena bile Janja Kalemušić (1942), njena majka Ruža Kalemušić (1913), Marica Miličević (supruga Mate Miličevića), Mara Ostojić, Janja Barbić, Ljubica Golub, a od muškraca Mato Čustonja, Pero Glavočević, Ivica Garić zvani Pupak i izvjesni Bartul.¹⁵¹⁴

Nakon drugog napada ARBiH na Fojnicu, 2. jula 1993, veliki broj civila hrvatske nacionalnosti napustio je Fojnicu i otišao u pravcu Kiseljaka, a dio onih koji su ostali, nakon što je ARBiH preuzela kontrolu nad Fojnicom, uhapšen je i zatočen u kuću Mate Miličevića u Ragalama.

Kuća je bila prizemnica, imala je više prostorija – dvije sobe, kuhinju, hodnik, dok je WC bio vanjski. Muškarci su bili odvojeni u jednoj prostoriji. Snalazili su se, koristili su i hodnik. Zatočeniци su držani pod stražom i nije im bilo dozvoljeno kretanje. Nisu bili zlostavljani, ali je bilo plašenja i pucanja noću, naročito kad neko od vojnika ARBiH pogine. Koristili su sve što je bilo u kući i oko kuće. Kako im je bilo naređeno da zakolju svinje, u početku su imali mesa, a kasnije su se snalazili, jeli su najviše sočivo.¹⁵¹⁵

124.3. Razmjena

Dana 13. septembra 1993. godine svi zatočeniци su razmijenjeni.¹⁵¹⁶

1512 HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, str. 128 (dostupno na: https://issuu.com/bobosucic/docs/monografija_logorasi, pristupljeno: 29. novembra 2019. godine); TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava V. Š. data Udruženju 12. februara 2020. godine.

1513 CDTP, Izjava Janje Kalemušić data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 4. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine.

1514 CDTP, Izjava Janje Kalemušić data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 4. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ružice Matić (rođ. Banović) data Udruženju 20. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava I. M. data Udruženju 11. juna 2021. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 157.

1515 CDTP, Izjava Janje Kalemušić data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ružice Matić (rođ. Banović) data Udruženju 20. juna 2021. godine; CDTP, Izjava I. M. data Udruženju 11. juna 2021. godine.

1516 CDTP, Izjava Janje Kalemušić data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Rudolfa Milušića data Udruženju 4. juna 2021. godine.

125. Osnovna škola “19. septembar” u selu Ostružnica (juli – septembar 1993)

125.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom ARBiH, a obezbjeđivali su ga pripadnici policije.¹⁵¹⁷

125.2. Zatočavanje

Od 5. jula do 4. septembra 1993. godine Osnovna škola “19. septembar” u selu Ostružnica korištena je za zatočavanje 12 civila hrvatske nacionalnosti i pet ili šest pripadnika HVO-a.¹⁵¹⁸

Grupa od 12 civila nakon napada pripadnika ARBiH 2. jula 1993. krenula je prema teritoriji pod kontrolom HVO-a, ali su 5. jula uhapšeni i odvedeni u Osnovnu školu u Ostružnici.

Po dolasku su smješteni u jednu učionicu. Spavali su na strunjačama. Imali su pristup WC-u, o čemu je zatočenica C. R. rekla: “Voda je bila napolju, ona česma, pumpa u dvorištu, imali smo pristup vodi, a WC je bio isto vanjski, poljski WC. Kad hoćeš u WC, moraš pokucati.” Dva puta dnevno dobivali su hranu koja se sastojala od čorbe i malo hljeba.¹⁵¹⁹

Zatočenici su ispitivani, a o tome je C. R. rekla: “Najgore su bile one neke paravojne formacije, kad izgube i kad se vraćaju, strašili su nas pucanjem, ulazili u objekat, iako je policija obezbjeđivala objekat. Oni su vršili i ispitivanja civila, mene su pitali gdje mi je muž, a mom sinu su prislanjali nož na vrat i tražili od njega da kaže gdje mu je tata. Kad su nas zarobili, vodili su nas namjerno preko jednog mosta gdje se pucalo, pa smo tako bili izloženi mecima i granatama, ja bi’ rekla da smo bili pravi živi štit.”¹⁵²⁰

125.3. Premještanje i razmjena

Nakon dva mjeseca svi civili su 4. septembra 1993. godine razmijenjeni, dok su pripadnici HVO-a premješteni u Osnovnu školu “Kata Govorušić”, odakle su 13. septembra 1993. razmijenjeni u Lugu, na granici s Kiseljakom.¹⁵²¹

126. Kuća Safeta Ramića u selu Zapoda (juli 1993)

126.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵²²

1517 CDTP, Izjava C. R. data Udruženju 30. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 20. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 29. juna 2021. godine.

1518 CDTP, Izjava C. R. data Udruženju 30. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 20. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 29. juna 2021. godine; Evidencija Udruge logoraša Busovača, 17. oktobar 2019. godine – Pero Medić, predsjednik Udruge logoraša, omogućio uvid u evidenciju, kopija spiska.

1519 CDTP, Izjava C. R. data Udruženju 30. juna 2021. godine.

1520 *Ibid.*

1521 CDTP, Izjava C. R. data Udruženju 30. juna 2021. godine; CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 23. juna 2021. godine.

1522 TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; TPOS, Izjava V. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

126.2. Zatočavanje

Od 2. do 4. jula 1993. godine kuća Safeta Ramića u selu Zapoda korištena je za zatočavanje 12 pripadnika HVO-a.¹⁵²³

Nakon što je 2. jula 1993. otpočeo napad ARBiH na selo Zapoda, vojnici HVO-a zbog nedostatka municije su donijeli odluku da se predaju vojnicima ARBiH, nakon čega su odvedeni u kuću Safeta Ramića.¹⁵²⁴

Zarobljenici su bili smješteni u podrumu kuće sedam metara dugom i osam širokom. Prostorija u kojoj su boravili nije imala osvjetljenje jer u njoj nije bilo struje. Spavali su na betonskom podu. Dobivali su samo jedan obrok dnevno, mlijeko i nekoliko kriški hljeba. Na spratu kuće nalazio se WC, koji su mogli koristiti.¹⁵²⁵

Bili su izloženi fizičkom zlostavljanju – stražari su ih udarali palicom po glavi.¹⁵²⁶

126.3. Premještanja

Dana 2. jula 1993. godine u večernjim satima šest zarobljenika je premješteno u kuću Marka Iviša u selu Ostružnica, dok je ostalih šest vojnika držano u objektu do 4. jula, kad su premješteni u Osnovnu školu “Kata Govorušić” u Fojnici.¹⁵²⁷

127. Podrum kuće Marka Iviša u selu Ostružnica (juli 1993)

127.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵²⁸

127.2. Zatočavanje

Od 2. do 3. jula 1993. godine podrum kuće Marka Iviša u mjestu Ostružnica korišten je za zatočavanje šest pripadnika HVO-a: Marijana Krajine, Mladena Arsića, Ivica Vidovića, njegovog sina Ante Vidovića, Branka Krajine, Željka Krajine, te tri civila, mještanina ovog sela: Ive Guje, njegove supruge Kate Guje i Stipe Iviša.¹⁵²⁹

Nakon što je 2. jula 1993. otpočeo napad ARBiH na mjesto Ostružnica, vojnici HVO-a zbog nedostatka municije su donijeli odluku da se predaju vojnicima ARBiH, nakon čega

1523 Ivica Mlivončić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 580; TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; TPOS, Izjava V. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

1524 *Ibid.*

1525 TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; TPOS, Izjava V. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

1526 TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

1527 Ivica Mlivončić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 580; TPOS, Izjava V. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine; TPOS, Izjava N. A. data Udruženju 22. oktobra 2019. godine.

1528 CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 24. septembra 2019. godine; CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

1529 CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 24. septembra 2019. godine; CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 24. septembra 2019. godine; HULDR, Logori za Hrvate – Fojnica.

su odvedeni u podrum kuće Marka Iviša. U večernjim satima, oko 21 sat, dovedena su i tri civila: Ivo Guja, njegova supruga Kata Guja i Stipo Iviš.¹⁵³⁰

Prostorija u kojoj su zatočnici boravili nalazila se u podrumu kuće i imala je male prozore. Zatočnici su spavali na podu na kojem su se nalazile prostirke. Komšije Muslimani donosili su zatočnicima hranu i mlijeko u podrum, gdje su ovi i jeli. Na spratu kuće nalazio se WC, koji su uz dozvolu i u pratnji stražara mogli koristiti po potrebi.¹⁵³¹

Zatočnici su vođeni na ispitivanje na sprat kuće. U vezi s tim Mladen Arsić je izjavio: “Po mene, da me vodi na ispitivanje, došao je jedan Ramo, radili smo prije zajedno. Kad ga je njegov zapovjednik pitao zna li me, on je rekao da me zna. Pitao ga je kakav sam čovjek, on mu je rekao: Dobar je. Ispitivali su me šta ću ja Srbim s Hrvatima i zašto nisam u vojsci BiH.”¹⁵³²

Prema izjavi Marijana Krajine, tokom noći u podrum je došao Ferid Pamić, koji ga je udario nogom u lijevi bubreg, a potom i u vilicu, od čega mu je potekla krv. Istovremeno, prema istom izvoru, taj je vojnik drugim zatočnicima prijetio masakrom i ubistvima.¹⁵³³

127.3. Premještanje i oslobađanje

Dana 3. jula 1993. godine u večernjim satima svi zatočeni vojnici su TAM-om premješteni u logor Silos, dok su civili pušteni na slobodu.¹⁵³⁴

128. Kancelarija u Štampariji u Fojnici (juli 1993)

128.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH, a među stražarima je bio izvjesni Began.¹⁵³⁵

128.2. Zatočavanje

Od 2. do 3. jula 1993. godine kancelarija u Štampariji korištena je za zatočavanje dvojice hrvatskih civila, Ante Vrepca i Ilije Kutleše.¹⁵³⁶

Kad je 2. jula 1993. počeo napad ARBiH na Fojnicu, Anto Vrebac bio je u Gradini, na seoskoj straži, a kad se vratio kući, uhapsili su ga nepoznati pripadnici ARBiH, koji su ga potom odveli u Štampariju, koja se nalazila pored njegove kuće. U Štampariji je zatekao Iliju Kutlešu.¹⁵³⁷

1530 *Ibid.*

1531 CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

1532 CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

1533 CDTP, Izjava Marijana Krajine data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

1534 CDTP, Izjava Mladena Arsića data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

1535 CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava Anke Vrebac data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava Janje Krajine data Udruženju 23. februara 2020. godine; CDTP, Izjava Pere Medića, predsjednika Udruge logoraša za centralnu Bosnu u Busovači, data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

1536 CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava Anke Vrebac data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava Janje Krajine data Udruženju 23. februara 2020. godine.

1537 CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 8. oktobra 2019. i 24. januara 2020. godine.

Zatočnici su bili smješteni u kancelariji u prizemlju Štamparije, gdje su zadržani tog dana i preko noći. Noć su proveli na stolicama i na podu. Nisu dobili ni hranu ni vodu, osim što je Anto Vreba bio poliven vodom kad se onesvijestio od udarca.

Prema navodima Ante Vrepca, po dolasku u kancelariju podvrgnut je fizičkom zlostavljanju: “Tu me je udario neki nepoznat vojnik nogom, čizmom. Nakon što me je taj čovjek tako udario nogom u stomak, od toga sam se onesvijestio, pa su me polivali vodom. Onda je to vidio ovaj jedan Began, pa ih je rastjerao.”¹⁵³⁸

128.3. Premještanje i razmjena

Dana 3. jula 1993. godine Anto Vreba i Ilija Kutleša premješteni su u Osnovnu školu “Kata Govorušić”, odakle su odvedeni i razmijenjeni 13. septembra 1993. u mjestu Lug.¹⁵³⁹

129. Osnovna škola u selu Prokos (juli 1993)

129.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵⁴⁰

129.2. Zatočavanje

U prvoj polovini jula 1993. godine Osnovna škola u selu Prokos korištena je za dvodnevno zatočavanje tri vojnika HVO-a.¹⁵⁴¹

Dva pripadnika ARBiH u prvoj polovini jula 1993. naoružana su došla u Prokos i zarobila tri vojnika HVO-a, koje su potom zatočili u Osnovnu školu u tom selu.¹⁵⁴²

Zarobljenici su smješteni u jednu učionicu većih dimenzija. Nisu dobivali ni hranu ni vodu. Spavali su na klupama ili na podu, bez pokrivača. U školi je postojao WC, koji su u pratnji stražara mogli koristiti.¹⁵⁴³

129.3. Oslobađanje

Nakon dva dana svi zarobljenici pušteni su na slobodu.¹⁵⁴⁴

130. Osnovna škola u selu Dusina (juli 1993)

130.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵⁴⁵

1538 CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

1539 CDTP, Izjava Ante Vrepca data Udruženju 8. oktobra 2019. godine; Evidencija HULDR-a, Podružnica u Busovači (Djelimični spisak zatočenika u Osnovnoj školi “Kata Govorušić”).

1540 TPOS, Izjava J. B. data Udruženju 2. juna 2020. godine; TPOS, Izjava B. O. data Udruženju 2. juna 2020. godine.

1541 *Ibid.*

1542 *Ibid.*

1543 *Ibid.*

1544 *Ibid.*

1545 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S 11 K O 15591 16 Kri), Presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 36, 37 i 65.

130.2. Zatočavanje

U prvoj polovini jula 1993. godine Osnovna škola u Dusini korištena je za zatočavanje ne-utvrđenog broja civila hrvatske nacionalnosti i vojnika, pripadnika HVO-a, među kojima su bili Šime Gavran, Zdravko i Anto Knežević, Slavko Markija, Dominik Barišić, Ivo Erenda, Ivica Džalto, Mijo Renjo, Jure Sudar i Radovan Stanić.¹⁵⁴⁶

Ivo Erenda zarobljen je 2. jula 1993. u svojoj kući u selu Dusina, u civilnoj odjeći. Nije bio naoružan. Odveden je u školu u Dusini, zajedno s mještanima sela. Među njima je bilo žena i djece. Prema njegovom svjedočenju, muškarci su tu ostali sedam do deset dana.¹⁵⁴⁷

Svjedok S-2 rekao je da ga je rat zatekao u opštini Konjic, gdje je živio do maja 1993, kad je napustio Konjic i s jednim rođakom otišao u Dusinu. Tu se priključio HVO-u. U Dusini je do 3. jula 1993. bio na liniji. Nakon napada ARBiH izašli su iz rovova i predali oružje ARBiH. Kad su predali oružje, došli su do jedne kuće, tu je bila jedna ranjena konobarica koju su morali odnijeti na (muslimansku) stranu, te su odvedeni u Dusinu i zatvoreni u školu. Osim svjedoka S-2, tu su bili zatvoreni izvjesni Đaka, svjedok S-4, Ivo Erenda, jedna starija žena, Šimun Gavran, a bilo je tu još civila (hrvatske nacionalnosti). U školi su ostali do 7. jula 1993.¹⁵⁴⁸

Svjedok S-3 naveo je da je zarobljen kao civil u selu Dusina, gdje je živio u porodičnoj kući do napada na selo u julu 1993, kad je zarobljen. Kad su ih vodili nakon zarobljavanja prema ambulanti, morali su nositi jednu ranjenu djevojku. Zarobljen je sa svjedokom S-2, Ivicom Džaltom i svjedokom S-4, koji su također nosili ranjenu djevojku.¹⁵⁴⁹

Svjedok S-4 živio je u opštini Fojnica. Bio je pripadnik HVO-a, brigade "Josip ban Jelačić". Zarobljen je 3. jula 1993. dok je u kući u Dusini doručkovao s roditeljima. Nije bio u uniformi. Roditelji su zarobljeni s njim. Odvedeni su u školu, a tu su bili i svjedok S-2, svjedok S-3, Ivo Erenda, Šimo Gavran, Slavko Markija i drugi. U školi su ostali do 7. jula 1993.¹⁵⁵⁰

Zdravko Knežević naveo je da je uhapšen 3. jula 1993. oko osam ujutro. Prema njegovim riječima, napad su izvršili "lokalni Muslimani i 'Crni labudovi' iz Jablanice i Konjica, a njihov zapovjednik zvao se Fikret". Zarobljen je u kući svojih roditelja, zajedno s roditeljima, njegovom tetkom i jednom ženom izbjeglicom i njenom kćerkom. Odveli su ih u ambulanu, gdje su im oduzeli lične stvari. Ispitivani su nekoliko puta u nekoj garaži, gdje su ih udarali nekom vrstom drvene palice. Kako je naveo, 7. ili 8. jula odvojili su muškarce od

1546 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S 11 K O 15591 16 Kri), Presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 25, 36, 37, 66 i 69; Ministarstvo sigurnosti BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu, Centar za istraživanje ratnih zločina, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 23. februara 2012. godine, svjedok Jure Sudar, str. 4; Zvonko Dragić, *Gorka vremena hrvatskoga naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, Hrvatska kulturna zajednica u FBiH, Mostar, 2006, svjedočenje Šime Gavrana, str. 649; CDT, Izjava Marka Aleksića data Udruženju 29. juna 2021. godine.

1547 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S 11 K O 15591 16 Kri), Presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 25, 36 i 69.

1548 *Ibid.*, str. 37, 66 i 69.

1549 *Ibid.*, str. 36, 37 i 69.

1550 *Ibid.*, str. 37, 66 i 69.

žena. Žene su ostale u Dusini, a njih deseterica (Z. K., I. Đ., J. S., S. R., A. K., M. R., G. S., I. E., B. D. i S. M.) ukrncani su u kombi i odvedeni u Konjic, u Sportsku dvoranu na Musali.¹⁵⁵¹

Šime Gavran iz Dusine u svom je svjedočenju rekao da su ga 6. jula 1993. zarobili susjedi Kemo Neradin i Mirzet Fejzić. Putem do škole, gdje su ga zatvorili, fizički su ga zlostavljali. Pred školom ih je dočekaio njihov zapovjednik Fikret Fejzić i, kako su mu rekli, Zulfikar Ališpago Zuka. Tu su ga udarali drvenim kolcem. Odatle su ga odveli u ambulantu, gdje je, prema njegovim riječima, zatekao pretučenog Antu Kneževića, Radovana Stanića, Zdravka Kneževića, Slavka Markiju, Dominika Barišića, Juru Sudara, Ivu Erendu, Ivicu Džaltu i Miju Renju.¹⁵⁵²

130.3. Premještanje

Prema riječima zatočenika, iz škole u Dusini premješteni su 7. jula 1993. godine u Konjic, u Sportsku dvoranu Musala.¹⁵⁵³ Ivo Erenda rekao je da je u školi u Dusini bio zatočen sedam do deset dana.¹⁵⁵⁴

131. Osnovna škola u selu Pločari Polje (august – septembar 1993)

131.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁵⁵⁵

131.2. Zatočavanje

U augustu i početkom septembra 1993. godine Osnovna škola u selu Pločari Polje u nekoliko je navrata po deset dana korištena za zatočavanje oko 15 muškaraca hrvatske nacionalnosti.¹⁵⁵⁶

Dana 13. augusta 1993. pripadnici ARBiH došli su u selo Pločari Polje i naredili muškarcima da izađu pred svoje kuće. Nakon što su se muškarci okupili, vojnici ARBiH su ih uhapsili i odveli u Osnovnu školu u tom selu.¹⁵⁵⁷ Tokom augusta 1993. grupa od oko 15 zatočenika odvedena je iz Osnovne škole "Kata Govorušić" u Osnovnu školu u selu Pločari Polje, gdje su držani desetak dana.¹⁵⁵⁸

Zatočenici su smješteni u jednu prostoriju tri metra dugu i četiri široku. Spavali su u učionici, na sastavljenim klupama. Dnevno su dobivali jedan obrok, koji se sastojao od leće

1551 MKSJ, Izjava svjedoka Zdravka Kneževića (18. oktobar 1972) od 23. i 24. oktobra 1995. godine, str. 2 i 3.

1552 Zvonko Dragić, *op. cit.*, svjedočenje Šime Gavrana, str. 649.

1553 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S 11 K O 15591 16 Kri), Presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 37 i 65; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 560; Ministarstvo sigurnosti BiH, Državna agencija za istrage i zaštitu, Centar za istraživanje ratnih zločina, Zapisnik o saslušanju svjedoka od 23. februara 2012. godine, svjedok Jure Sudar, str. 5.

1554 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S 11 K O 15591 16 Kri), Presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 36.

1555 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 24. februara 2020. godine; TPOS, Izjava D. Č. data Udruženju 17. marta 2020. godine.

1556 *Ibid.*; CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

1557 *Ibid.*

1558 CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

i nekoliko kriški hljeba. Vodu su dobivali u manjim količinama. Nisu mogli koristiti WC, pa su nuždu obavljali u kantu koja je bila postavljena pored vrata zatočeničke prostorije.¹⁵⁵⁹ Prema izjavi B. M., zatočenici su bili izloženi fizičkom zlostavljanju – stražari su ih tukli rukama i nogama po raznim dijelovima tijela.¹⁵⁶⁰

131.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove i zemunice na prvoj borbenoj liniji.¹⁵⁶¹

131.4. Premještanje i razmjena

Dana 13. septembra 1993. godine svi zatočenici su razmijenjeni u fojničkom selu Lug.¹⁵⁶² Grupa od po petnaestak zatočenika u nekoliko je navrata na deset dana odvođena iz Osnovne škole “Kata Govorušić” u Osnovnu školu u selu Pločari Polje, nakon čega su vraćani u školu u Fojnici.¹⁵⁶³

132. Osnovna škola u selu Otigošće (august – novembar 1993)

132.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a.¹⁵⁶⁴

132.2. Zatočavanje

Od augusta do novembra 1993. godine Osnovna škola u fojničkom selu Otigošće korištena je za zatočavanje oko 160 muslimanskih civila, muškaraca.¹⁵⁶⁵

Pripadnici HVO-a u školu su dovodili civile iz opština Kreševo i Kiseljak, koji su prethodno bili zatočeni u kasarni u Kiseljaku, radi kopanja rovova. Zatočenici su od augusta do novembra 1993. dovodeni u grupama – pripadnici HVO-a prevozili su ih automobilima od kasarne u Kiseljaku do Osnovne škole u Otigošću u Fojnici, gdje su ih držali po nekoliko dana.¹⁵⁶⁶

Po dolasku u školu zatočenici su raspoređeni u nekoliko učionica. Unutra nije bilo namještaja, pa su spavali na podu.¹⁵⁶⁷

Bio im je zabranjen izlazak, ali su se mogli kretati unutar škole kako bi mogli otići u WC. Također, bilo im je dozvoljeno da se obriju.¹⁵⁶⁸

¹⁵⁵⁹ *Ibid.*

¹⁵⁶⁰ TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 24. februara 2020. godine.

¹⁵⁶¹ CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

¹⁵⁶² TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 24. februara 2020. godine; TPOS, Izjava D. Č. data Udruženju 17. marta 2020. godine.

¹⁵⁶³ CDTP, Izjava A. V. data Udruženju 8. oktobra 2019. godine.

¹⁵⁶⁴ TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 2. decembra 2016. godine; TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

¹⁵⁶⁵ TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 2. decembra 2016. godine; TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

¹⁵⁶⁶ TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

¹⁵⁶⁷ TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 2. decembra 2016. godine; TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

¹⁵⁶⁸ TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

Dnevno su dobivali dva obroka, koja su se sastojala od konzerve ribe i jednog hljeba.¹⁵⁶⁹ Ljekari su u nekoliko navrata posjećivali školu kako bi pružili medicinsku pomoć zatočenicima i podijelili im tablete.¹⁵⁷⁰

132.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno odvođeni u sela u blizini Fojnice da kopaju rovove. Tada su za obrok dobivali “ikar” konzervu i malo hljeba.¹⁵⁷¹

132.4. Premještanja

Zatočnici su u školi držani po nekoliko dana od augusta do novembra 1993. godine, nakon čega su u grupama premješteni u zatočenički objekt formiran u kasarni u Kiseljaku.¹⁵⁷²

¹⁵⁶⁹ *Ibid.*

¹⁵⁷⁰ TPOS, Izjava P. R. data Udruženju dana 2. decembra 2016. godine.

¹⁵⁷¹ TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

¹⁵⁷² TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 2. decembra 2016. godine.

OPŠTINA KONJIC

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Konjic imala je 43.878 stanovnika, od čega 23.815 Muslimana (54,27%), 11.513 Hrvata (26,23%), 6.620 Srba (15,08%) i 1.930 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.¹⁵⁷³

Do sredine aprila 1992. grad Konjic je potpuno opkoljen i odsječen i od Sarajeva i od Mostara. Srpske snage postavile su kontrolne punktove u Bradini na sjeveru i tako kontrolisale prevoj Ivan-sedlo na putu M-17 za Sarajevo. Glavna cesta za Mostar također je bila blokirana u Donjem Selu na zapadu, a na jugoistoku su kontrolisale područje oko Boraka. Tako je zaustavljen i cestovni i željeznički saobraćaj, a početkom maja prekinute su i telefonske veze sa Sarajevom. Dana 4. maja na Konjic su pale prve granate, koje su, prema svemu sudeći, ispalile JNA i druge srpske snage, a to granatiranje trajalo je više od tri godine, sve do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.¹⁵⁷⁴

Dana 12. maja 1992. godine TO i HVO potpisali su dogovor o zajedničkoj komandi, s Esadom Ramićem, tadašnjim komandantom TO, na čelu. U praksi, međutim, između njih nije postojao odnos nadređenog–podređenog i svaki je bio odgovoran vlastitim komandantima i kontrolisao je vlastite vojnike.

Radi deblokiranja puteva za Sarajevo i Mostar, združene snage TO i HVO-a 20. maja 1992. su izvršile napad na Donje Selo i njegovu okolinu. Vojnici su kroz Vinište išli prema Cerićima i Bjelovčini, a Cerići su napadnuti 22. maja, pa su se stanovnici tih sela predali pripadnicima TO i HVO-a. Tih je dana napadnuta i Bjelovčina, a oko 23. maja pripadnici TO i HVO-a su uhapsili neke stanovnike sela Vinište.¹⁵⁷⁵ Bradinska operacija preduzeta je 25. i 26. maja, nakon neuspjelih pregovora. Mnogi svjedoci izjavili su da je selo granatirano kasno popodne i uvečer 25. maja i da su se zatim pojavili vojnici i u maskirnim i u crnim uniformama, koji su pucali iz oružja i palili kuće. Veliki broj stanovnika pokušao je bježati, a neki su se povukli u centar sela. Te ljude ipak su u različito vrijeme, oko 27. i 28. maja 1992, uhapsili pripadnici TO, HVO-a, MUP-a i policije. Bradinskom operacijom rukovodio je Zvonko Zovko, a MUP je bio odgovoran za pritvaranje ljudi koji su tokom nje uhapšeni, kao i za zapljenu oružja.¹⁵⁷⁶

Uhapšeni i zarobljeni Srbi zatočavani su u kasarni i skladištu JNA u Čelebićima, Sportskoj dvorani Musala u Konjicu, Osnovnoj školi u Bradini, kućama u Donjem Selu, kući Jovana Šinika u selu Cerići, kući Branka Babića u selu Bjelovčina, motelu u Konjicu i Osnovnoj školi “3. mart”.

1573 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Konjic, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

1574 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Prvostepena presuda, str. 57, pasus 133–134.

1575 *Ibid.*, str. 59, pasus 138.

1576 *Ibid.*, str. 59–60, pasus 139.

U martu 1993. pripadnici HVO-a su uspostavili kontrolu na području Buturović-Polja, ali do stvarnog prestanka savezništva između ARBiH i HVO-a te međusobnog oružanog sukoba došlo je u aprilu.¹⁵⁷⁷ Dana 15. aprila, nakon neuspjelih pregovora između pripadnika HVO-a i ARBiH na Ljubini, zarobljen je određeni broj pripadnika ARBiH i zajedno s muslimanskim civilima iz okolnih sela zatočen u kuću Nezira i Muhameda Čomage na Drecelju, Domu kulture u Zabrđu i Osnovnu školu u selu Turija. Dana 25. aprila 1993. HVO je izvršio napad na selo Gorica, mještane, civile su zarobili i zatočili u garažu u selu Gorica, a potom i u poljoprivrednu apoteku, banku i Robnu kuću u Buturović-Polju.

Pripadnici Specijalnog odreda ARBiH za posebne namjene "Zulfikar" 16. aprila 1993. napali su selo Trusina.¹⁵⁷⁸ Prilikom ovog napada, uključujući i napad na selo Parsovići, došlo je do zarobljavanja civila Hrvata i pripadnika HVO-a i zatočavanja u Osnovnoj školi "Ramski partizanski odred" u selu Parsovići, Osnovnoj školi u selu Gorani, u kafani "Studenac" u selu Pokojište, kući Rafaela Blaževića u selu Solakova Kula, kući Riste Mršića u selu Honđići, privatnim kućama u Čelebićima, kući sestara Turić u Gornjim Višnjavicama, osnovnim školama u selima Podorašac i Spiljani, štali u selu Lukomir, kući u selu Čelina, mejtefu i u kući Ivana Stjepanovića u selu Jasenik, prodavnici u selu Kralupi te u kućama Vide Drljo i Bosiljke Krešo u selu Trusina i u Osnovnoj školi Bradina.

Istraživanjem na terenu i pregledom sudskih dokumenata utvrđeno je da kuće u selu Kostajnica, kuća Vjekoslava Drlje u selu Trusina, kuća Vinka Rajića u Orahovici, hotel "Mrazište", Osnovna škola "3. mart", prodavnica "Šipad", pivnica u Konjicu, kuće u selu Idbar i prodavnica "Borac" u Konjicu nisu korišteni za zatočavanje Hrvata, dok novo stambeno naselje, zatvor u SUP-u i kafe "Amadeus" u Konjicu te sela Buturović-Polje, Cerići i Džepi nisu korišteni za zatočavanje Srba.¹⁵⁷⁹

1577 Sud BiH, Predmet *Zrinko Pinčić* (S1 1 K 014434 13 KRŽ, X-KRŽ-08/502), Presuda, str. 24.

1578 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Presuda, str. 40.

1579 Spisak HULDR-a, Logori; Spisak Saveza logoraša RS.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

133. Magacini JNA u Čelebićima – logor Čelebići (april – decembar 1992)



Logor Čelebići¹⁵⁸⁰

133.1. Uprava

Jedna jedinica MUP-a i Vojne policije HVO-a obezbjeđivala je zatočenički objekt u magacinima i skladištima JNA, a kasnije, sredinom juna 1992. godine, u tome su učestvovala i jedinice TO.¹⁵⁸¹

Među stražarima su bili Esad Macić zvani Eso i Dževad Turak. Macić je bio stražar tokom maja i juna, nakon čega je raspoređen u Osnovnu školu “Musala” u Konjicu.¹⁵⁸² Esad Landžo, poznat i kao Zenga, bio je stražar od maja do decembra 1992.¹⁵⁸³

Komandant logora Čelebići približno od maja do novembra 1992. bio je Zdravko Mucić zvani Pavo. Hazim Delić bio je zamjenik komandanta od maja do novembra, kad je imenovan za komandanta. Na toj funkciji ostao je do zatvaranja logora u decembru 1992.

¹⁵⁸⁰ Preuzeto sa glazrtava.org, <https://www.glazrtava.org/celebici/>.

¹⁵⁸¹ MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 60–61, pasus 143.

¹⁵⁸² Sud BiH, Predmet *Eso Macić* (S1 1K 002594 13 Krž), Drugostepena presuda, str. 10.

¹⁵⁸³ MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 461–466.

133.2. Zatočavanje

Od aprila do decembra 1992. godine magacini i skladišta JNA u Čelebićima korišteni su za zatočavanje oko 500 srpskih civila,¹⁵⁸⁴ muškaraca, kao i 12 žena.¹⁵⁸⁵

Većina zatočenih između aprila i decembra bili su muškarci koji su uhapšeni tokom i nakon vojnih operacija u Bradini, Donjem Selu i okolini. Krajem maja nekoliko grupa je prebačeno u logor Čelebići s raznih drugih lokacija koje su također korištene za zatočavanje. Na primjer, grupa od 15 do 20 ljudi iz Cerića uhapšena je 23. maja i u Čelebiće odvedena istog dana, dok je druga grupa uhapšena oko 22. maja blizu Bjelovčine, odakle je, nakon jedne noći provedene u Sportskoj dvorani Musala, premještena u Čelebiće.

Vojna policija HVO-a također je krajem maja uhapsila veliki broj stanovnika Brđana, muškaraca, koji su kamionom prebačeni u logor Čelebići. Jedna veća grupa uhapšena je u centru Bradine 27. maja i natjerana da hoda u koloni putem do Konjica. Kad su stigli do tunela na putu, koji je bio dignut u zrak, ljudi koji su ih zarobili su ih pretresli i tukli prije nego što su ih ukrcali na kamione i odveli u Čelebiće. Drugi su hapšeni pojedinačno ili u manjim grupama u svojim kućama ili na vojnim kontrolnim punktovima u, između ostalih, Bradini, Viništu, Ljutoj, Kralupima i Homolju, ili nakon predaje ili zarobljavanja tokom i nakon operacije u Donjem Selu.¹⁵⁸⁶

Opisujući zatočavanje, Božo Gligorević je izjavio: “Ja sam bio u gornjem dijelu Bradine. Došli su s kraja sela prema centru Bradine. Pokupili su sve, muškarce i žene. Jedino djecu i starce su ostavili. Tu su par njih isto na licu mjesta poubijali. Kad su nas dolje stjerali, razdvojili su žene i djecu od muškaraca. Ja sam odveden u centar Bradine. Kad su nas razdvojili, žene i muškarce, tu su nas odmah opljačkali, uzeli nam svo zlato, pare, što god smo imali. Lične legitimacije su pobacali. Rekli su: ‘Neće vam ni trebati.’ Tu su jednog našeg potpuno preklali, mladu osobu, vrijednu. Glavu su mu odnijeli u Konjic i dolje se izivljavali, šutali je. Otale su nas pokupili. Žene u jedan kamion, muškarce u drugi. Žene su odvuкли na Musalu, u Konjic, a nas u Čelebiće.”¹⁵⁸⁷

Prvi zatočeniци dovedeni su u logor krajem aprila. Većina ih je bila zatočena od maja do oktobra, a jedna grupa od dvadesetak Srba držana je do decembra 1992.¹⁵⁸⁸

Za zatočavanje je korišten mali dio kompleksa JNA. Zatočeniци su bili zatvoreni u hangaru broj 6, u tunelu broj 9, u maloj prijemnoj zgradi (zgrada A) pored ulazne kapije, u većoj

1584 U pasusu 269, str. 106, presude *Mucić i drugi*, prvostepeno vijeće zaključuje: “Iako je očito da su neke od osoba zatočenih u zatvoru/logoru Čelebići posjedovale oružje i da se može smatrati da su u određenoj mjeri učestvovalе u ‘neprijateljstvima’, to nije dovoljno da im se da pravo na status ratnog zarobljenika. Jasno je da je u Konjicu ustanovljena Vojno-istražna komisija sa zaduženjem da zatočeniку u Čelebićima razvrsta po kategorijama, ali se ovo može smatrati vezanim za pitanje šta je tačno svaki od zatočenika radio prije hapšenja i da li su oni predstavljali posebnu opasnost po bezbjednost bosanskih vlasti.”

1585 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine; Sud BiH, Predmet *Eso Mucić* (S1 1 K 2594 10 Kri), Prvostepena presuda od 15. novembra 2010. godine.

1586 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda, str. 64–65, pasus 147.

1587 *Bilten Tranziciona pravda*, Beograd, 9. maj 2007, izjava Bože Gligorevića.

1588 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 56.

upravnoj zgradi (zgrada B), koja je bila preko puta male prijemne zgrade, u maloj zgradi preko puta upravne zgrade u kojoj su bile pumpe za vodu, nazvanoj zgradom broj 22, kao i u više šahtova.

Po dovođenju u Čelebiće zatočenici su postrojeni uza zid blizu ulaza i pretreseni ili natjerani da predaju dragocjenosti. Nekoliko njih svjedočilo je da su ih tada vojnici ili stražari teško premlatili. Oni koji su stigli prvim kamionom iz Bradine natjerani su da dugo stoje ispred zida s rukama podignutim uvis. Nakon toga su zatočenici iz Bradine, kojih je bilo 70 do 80, odvedeni direktno u hangar broj 6 i to je bila prva grupa koja je smještena u tu zgradu. Nekoliko dana kasnije još jedna grupa od bar 70 do 80 ljudi iz Bradine je prebačena u taj hangar iz tunela broj 9, u kojem su držani četiri ili pet dana. Ostali su smješteni u zgradu broj 22, koja je izgleda bila pretrpana, a kasnije su prebačeni u hangar broj 6. Neki zatočenici bili su smješteni u šahtove, od kojih su neki bili dva ili tri metra duboki, prije nego što su odvedeni u hangar broj 6. Šahtovi su najčešće korišteni za držanje zatočenika preko noći.¹⁵⁸⁹ Zatočenik Milovan Kuljanin bio je zatvoren nekoliko dana u šahtu bez hrane i vode. Šaht je bio vertikalno postavljen, dimenzija dva i po s dva i po metra, unutra je bilo mračno i nije bilo dovoljno zraka.¹⁵⁹⁰

Velika metalna zgrada, duga 30 i široka 13 metara, nazvana hangar broj 6, bila je potpuno zatvorena i duž jedne strane imala je vrata. Hangar broj 6 imao je kapacitet za veći broj zatočenika. U jednom trenutku u njemu je bilo oko 240 ljudi. Zatočenicima su bila određena mjesta na podu na kojima su morali sjediti. Bili su svrstani u redove: jedan okolo, uza zid i dva po sredini. Hangar je bio od metala, pa je danju u njemu bilo vrlo vruće zbog visokih vanjskih temperatura, a zatočenicima nije bilo dozvoljeno da napuštaju svoja mjesta, izuzev u malim grupama kad su tražili da idu u WC. Za ovu svrhu korišten je jedan jarak vani, sa stražnje strane hangara. Zatočenici su dobivali vrlo malo vode.¹⁵⁹¹

Na sjeveroistoku logora nalazio se tunel, nazvan tunelom broj 9, koji se protezao oko 30 metara ispod zemlje i vodio nizbrdo. Kad se prođu čelična ulazna vrata, dolazi se u stanicu za mjerenje i distribuciju goriva. Iza čeličnih vrata nalaze se otvor i šaht koji vodi prema gore, izvan tunela. Tunel broj 9 nije bio naročito dugačak i korišten je za držanje oko 80 zatočenika. Bio je svega metar i po širok i dva i po visok. Unutra se zatočenici nisu mogli kretati, zbog malog kapaciteta prostora, a da bi legli, morali su se okrenuti na bok i pokušati da spavaju sabijeni jedni uz druge. Ventilacija jedva da je postojala. Zatočenici nisu imali deke, spavali su u odjeći, poredani po betonskom podu. Tunel se spuštao nizbrdo prema čeličnim vratima. U tom dijelu obavljali su nuždu, s obzirom na to da su ih vrlo rijetko puštali da izađu. Neki zatočenici držani su u tunelu samo nekoliko dana, nakon čega su prebacivani u zgradu broj 22.¹⁵⁹²

1589 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 63–64.

1590 *Ibid.*, str. 368.

1591 *Ibid.*, str. 64.

1592 *Ibid.*, str. 61–64.

Žene su bile zatočene odvojeno od muškaraca, prvo u upravnoj zgradi (zgrada B), a zatim u maloj prijemnoj zgradi na ulazu u logor (zgrada A).¹⁵⁹³ U upravnoj zgradi bile su sobe s krevetima te kuhinja, kantina, određeni broj WC-a i tuš. Milojka Antić i Grozdana Čeček držane su u maloj prijemnoj prostoriji, gdje su bile i druge žene dovedene iz Bradine, Idbra i Zukića.¹⁵⁹⁴

U ovom objektu Grozdana Čeček je bila zatočena od 27. maja do 31. augusta 1992. Tri dana po njenom zatočenju u Čelebiće su dovedene četiri žene iz Bradine. Dan prije nego što su one puštene, u logor su dovedene i dvije žene iz sela Idbar, od kojih je jedna bila Milojka Antić. U Čelebiće je tokom juna 1992. bilo dovedeno i pet žena iz sela Zukići, koje su tu provele jednu noć.

Zatočenici vodu nisu dobivali u dovoljnim količinama. Ovo je naročito bio slučaj kod zatočenika u hangaru broj 6, koji bi, kad je vrijeme bilo toplo, trpjeli veliku vrućinu unutar hangara, što je pojačavalo njihovu žeđ. Jedna vekna hljeba dijelila se na 15 do 17 ljudi. Ponekad su dobivali i rijetku supu, povrće i kuhanu hranu lošeg kvaliteta; supa je bila hladna. U hangaru broj 6, gdje je bilo 240 zatočenika, bilo je samo pet kašika, pa je samo pet ljudi moglo istovremeno jesti, zbog čega je obrok trajao oko dva sata. Pojedini su uzimali malo više hrane, pa onima koji su posljednji dolazili na red ne bi ostalo ništa. Zatočenici su sve vrijeme bili gladni.¹⁵⁹⁵

Logor je imao improvizovani stacionar i bio je slabo opremljen, nije imao osnovna dijagnostička sredstva i lijekove. Dvojica zatočenika koji su radili kao doktori nisu imali dovoljno sanitetskog materijala. Zatočenicima je često uskraćivano i ono liječenje koje im je moglo biti pruženo.¹⁵⁹⁶

Mnogi su ispitivani jednom ili više puta. Pritom su bili izloženi fizičkom nasilju, a neki su morali potpisati izjave da su posjedovali oružje, iako nisu imali, ili da su se bavili određenim aktivnostima.¹⁵⁹⁷

Od oko 25. maja pa sve do kraja septembra 1992. godine Hazim Delić, Esad Landžo i drugi stražari redovno su tukli Momira Kuljanina. Između ostalog, žigosali su mu dlan krstom, udarali ga lopatama, davili i posipali nepoznatim korozivnim prahom po tijelu.¹⁵⁹⁸ Od 15. juna pa sve do augusta Hazim Delić, Esad Landžo i drugi stražari maltretirali su Spasoja Miljevića tako što su mu stavljali masku na lice da ne može disati, vrela nož na tijelo, urezivali mu ljljan na dlanu, tjerali ga da jede travu i surovo ga tukli šakama, nogama, metalnim lancem i drvenom alatkom.¹⁵⁹⁹

1593 *Ibid.*, str. 64.

1594 *Ibid.*, str. 61.

1595 *Ibid.*, str. 395.

1596 *Ibid.*, str. 61–64; str. 389 i 403–405.

1597 *Ibid.*, str. 64.

1598 *Ibid.*, str. 341–344.

1599 *Ibid.*, str. 356–360.

Sredinom jula, jednom prilikom, Delić, Landžo i drugi stavili su Mirku Babiću masku na glavu, a zatim ga tukli tupim predmetima dok nije izgubio svijest. Drugom prilikom Landžo je Babiću zapalio nogu.¹⁶⁰⁰

Od početka juna pa sve do kraja augusta 1992. Landžo je Mirka Đorđića, između ostalog, udarao palicom za bejzbol, tjerao ga da radi sklekove dok ga je udarao i stavljao mu ugrijan metalnu pincetu na jezik i u uho.¹⁶⁰¹ O tome je ovaj zatočenik rekao: “Ja sam mislio da će da me ubije. Međutim, doveo me je do ispred izlaza; nismo izašli van nego pred izlaz, pred vrata, u ćošak. Naredio mi je da kleknem na koljena. Ja sam kleknuo. Prosuo je benzin – vidio sam ona bočica za upaljače – prosuo je, zapalio. Izvadio je one neke medicinske pincete i počeo da ih grije. Pitao me je: ‘Gdje je Mičo?’ Ja u tom momentu nisam znao o kojem Mići je riječ. Tek kasnije sam ukopčao o kojem Mići je riječ. Tad sam odgovarao da ne znam. Kad je dovoljno ugrijao te pincete, počeo je da me prži. Naredio mi je da zinem, ja sam zin’o. Da isplazim jezik, ja sam isplazio. On je počeo da prži. Doživljavao sam strahovite bolove. Pržio mi je jezik, tako da je kasnije bio kao sa roštilja, usne, po nosu, da bi u jednom momentu počeo i uho. Gurnuo je pincetu tako da sam osjetio strahovit bol. Vrisn’o sam. Shvatio sam tada da mi je probio uho. Počelo je nešto da mi bubnji u glavi, tutnji.”

Od kraja juna pa sve do augusta 1992. Landžo i ostali učestalo su maltretirali i Nedeljka Draganića, tako što su ga vezali za krovnu gredu i tukli, udarali ga palicom za bejzbol te mu hlače polili benzinom, zapalili i opekli noge.¹⁶⁰² Ovaj zatočenik je izjavio: “Landžo bi mene maltene tuk’o svaki dan, šta ja znam, ali ono teško što me je prebij’o, i to je bilo dosta puta. Jedan od sljedećih njegovih postupaka prema nama – to je bilo prema svim logorašima u Čelebićima – kad bi nas izveo na pišanje. I kad bi jedni pišali, drugi bi morali da piju tu pišaku. Ja sam bio jedan od tih koji smo pili pišaku. On nas je nagonio.”¹⁶⁰³

Mirka Kuljanina i Dragana Kuljanina stražari su premlaćivali, nanijevši im teške povrede, dok su Vukašinu Mrkajiću i Dušku Bendži stavljali zapaljeni štapin u predio genitalija.¹⁶⁰⁴ Jednom prilikom otac i sin, Danilo i Mišo Kuljanin, bili su prisiljeni da jedan drugoga uza-stopno šamaraju.¹⁶⁰⁵

Od 30. maja pa sve do kraja septembra 1992. Hazim Delić je koristio električnu napravu kojom je mnogim zatočenicima nanosio bol, uključujući i Milenka Kuljanina i Novicu Đorđića.¹⁶⁰⁶ Novica Đorđić je opisao: “Ne znam da li sam rekao u ovom iskazu, ali Hazim Delić je koristio i neku spravu za tjeranje ili ubijanje konja – ne znam tačno čemu služi to – koja proizvodi jake elektrošokove i to je više služilo kao igračka. Međutim, to na zatvoreniku koga opeče, nanese mu jednu malu opeklinu na mjestu gdje je dotakla tijelo,

1600 *Ibid.*, str. 360–363.

1601 *Ibid.*, str. 363–366.

1602 *Ibid.*, str. 370.

1603 *Ibid.*, Transkript svjedočenja Nedeljka Draganića, 2. april 1997. godine.

1604 *Ibid.*, Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 373.

1605 *Ibid.*, str. 385–386.

1606 *Ibid.*, str. 8.

kao opeklinu od cigarete, ali napon te sprave je jako velik i nije opasan po život, znači ne može ubiti, ali izazove jak stres kod zatvorenika i ljudi koji to ne znaju se jako uplaše i imaju osjećaj da neće preživjeti to. To je napad jako visokog napona, oko 10.000 volti, ja mislim bar tako.”¹⁶⁰⁷

U junu 1992. Eso Macić, zajedno s još nekoliko stražara, udario je Momira Mrkajića i Velibora Mrkajića vojničkom čizmom i šakama, nakon čega su ovi natjerani da uđu u kanalizacioni šaht oko dva metra dug i dva širok, gdje su bili zatvoreni više od devet sati zajedno s više zatočenika, među kojima je bio i Velimir Kuljanin.¹⁶⁰⁸

Dana 12. augusta 1992. Eso Macić je zajedno s više od pet čuvara, nakon posjete predstavnika MKCK, zato što su govorili o stanju u logoru oko pola sata udario Velimira Kuljanina, Mileta Kuljanina i Velibora Mrkajića po leđima i bubrezima, dok je istog dana u hangaru broj 6 logora Čelebići, zajedno s drugim čuvarima, Branku Šinikoviću, Ranku Žuži, Bošku Gligoreviću i Zdravku Đorđiću, kao i mnogim drugim zatočenicima iz tog hangara, naredio da ruke podignu na potiljak, nakon čega ih je zamahnutom nogom obuvenom u vojničke čizme udario u leđa i bubrege.¹⁶⁰⁹

133.3. Silovanje

Od 27. maja pa do početka augusta 1992. godine Hazim Delić i neki stražari i vojnici uzastopno su primoravali Grozdanu Čećez na seksualne odnose. Jednom prilikom silovali su je pred drugim osobama, a drugom prilikom silovale su je tri osobe tokom jedne noći. Ona je silovana i u maloj prijemnoj zgradi (zgrada A) i u upravnoj zgradi (zgrada B).¹⁶¹⁰ O tome je zatočenica izjavila: “Mislila sam jednostavno da će da me tuče. Pošto je imao palicu uza se, uglavnom u uniformi je bio, onda mi je naredio da se skidam. Ja to nisam mogla. I ‘nako sam stala ne znajući šta će da mi se desi. Onda je i on počeo da guli sa mene, tako da me je skin’o. Bilo je pantalone, suknja, čarape i gaćice. Onda me je povalio na prsa, potrbuške. Počeo je da me siluje. Ipak, nisam mogla da shvatim šta će da mi se desi. Zar je to moguće na kraju 20. vijeka, da tako neko može glupe stvari sebi da dozvoli. Onda me je prevalio na leđa i skinuo onda komplet odjeću, donji dio i pantalone i sve što je na meni bilo, čizme te gumene i onda me je počeo silovati. Nisam mogla ništa raditi. Šta ću, ležala sam, on me je silovao. Nije bilo načina da se odbranim. Ipak, nisam mogla shvatiti šta mi se dešava.”

Milojka Antić svedočila je da su je po dolasku u logor, 15. juna 1992, u maloj prijemnoj zgradi (zgrada A) već prve noći prozvali da izađe i odveli u upravnu zgradu (zgrada B), gdje ju je ispitivao Hazim Delić, koji ju je zatim silovao. Ponovo ju je silovao u istoj zgradi. Prije toga joj je naredio da ode u zgradu B da se okupa. Treći put je došao u sobu u kojoj je ona bila smještena u zgradi A, naredio je Grozdani Čećez, koja je bila s njom u sobi, da

¹⁶⁰⁷ *Ibid.*, Transkript svjedočenja Novice Đorđića, 16. juni 1997. godine.

¹⁶⁰⁸ Sud BiH, Predmet *Eso Macić* (S1 1 K 2594 10 Kri), Prvostepena presuda od 15. novembra 2010. godine, str. 63–77.

¹⁶⁰⁹ *Ibid.*

¹⁶¹⁰ MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 345–350.

izađe i silovao je treći put: “Rekao je da su četnici krivi za sve što se dešavalo. Počeo je da mi psuje četničku majku. Rekao mi je da ako ne uradim što traži od mene da će me poslati u Grude gdje je hrvatski logor ili će me inače ubiti. Počela sam da plačem. A on mi je naredio da skinem odjeću. Stalno sam molila i plakala i molila ga da me ne dira, pošto sam bolesna žena. Ali, uzalud. Počeo je da mi prijete puškom i da govori da će me ubiti. Uperio je pušku u mene. Uplašila sam se. Bojala sam se da će me ubiti. Tako da sam morala da uradim ono što je tražio, morala sam da skinem odjeću pošto je uperio pušku u mene, u gornji dio mog tijela. Onda me je pitao zašto se nisam ljepše obukla pošto sam došla sva iscijepana i prljava iz vrta. Nisam znala šta da odgovorim. Rekla sam: ‘Nisu mi dozvolili da uđem u kuću.’ Onda mi je prijeto. Naredio mi je da odem na krevet i da legnem. Tada me je silovao.”¹⁶¹¹

133.4. Ubistva i smrt kao posljedica premlaćivanja

Krajem juna 1992. godine Hazim Delić, Esad Landžo i Eso Macić izdvojili su Šćepu Gotovca, koji je imao 71 godinu, i dugo ga tukli, a onda mu zabili značku SDS-a na čelo. Gotovac je od povreda ubrzo umro.¹⁶¹² Zatočenik B to je opisao: “Te večeri Šćepo Gotovac je dvaput premlaćen. Prvo je te večeri izveden van i tukli su ga dosta dugo. Čuli smo krike, zapomaganja. Tada nije bio ubijen. Vratili su ga unutra. Mislim da je sljedeće večeri ležao ondje sav izubijan – ponovo bio prozvan napolje, u sumrak. Sjećam se Zenge... Sjećam se Esada Landže. Ušao je u hangar. Mislim da je Delić bio vani, blizu vrata. On nije htio da izađe. Bio je... Naredili su drugoj dvojici zatvorenika da mu pomognu da ustane, da ga izguraju kroz vrata, napolje. Kad je izašao, to je bilo neposredno u mojoj blizini, blizu hangara, počeli su da ga tuku. Po broju udaraca, po pokretima i po svemu onome što se čulo, bila je to veća grupa ljudi. Bilo je više ljudi. Nevjerovatno je bilo koliko je to trajalo, ili se meni činilo da ga tuku čitavu vječnost i kao da su se već možda umorili od toga. U jednom trenutku mislim da je Zenga rekao nešto kao: ‘Pusti ga meni.’ Tad su se začuli udarci samo jednog čovjeka, teški udarci, nekom batinom ili nečim po tijelu. Poslije nekog vremena, poslije vrlo kratkog vremena, mi koji smo sjedili tu blizu čuli smo da se samo čuju udarci po tijelu, da nema više nikakvog otpora ni zapomaganja ni jaukanja, nema više ništa. Poslije nekog vremena, neko je ušao, pozvao te zatvorenike koji su sjedili pored vrata i naredili da izađu i unesu Šćepino tijelo. Oni su to normalno morali uraditi. Unijeli su ga. Ušao je Landžo Eso i rekao: ‘Ako mu neko skine ovaj bedž sa čela’ – a on je ustvari probušio njegovo čelo i zakačio mu bedž SDS-a – ‘ja ću ga lično ubiti.’ Tijelo Šćepe Gotovca je ležalo ondje možda dva ili tri dana, ja ne znam sad tačno, tu pored mene odmah, u tom logoru. Normalno, niko ga nije smio ni dotaći, niti mu skinuti taj bedž, sve dok ne znam ko je dao tu dozvolu da se njegovo tijelo iznese napolje i da se odstrani iz hangara.”¹⁶¹³

1611 *Ibid.*, Transkript svjedočenja svjedokinje A, 3. april 1997. godine.

1612 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 310–311; Sud BiH, Predmet *Eso Macić* (S1 1 K 2594 10 Kri), Prvostepena presuda od 15. novembra 2010. godine, str. 47–50.

1613 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Transkript svjedočenja svjedoka B, 15. juli 1997. godine.

Sredinom jula 1992. stražari su nekoliko dana uzastopno surovo tukli Željka Miloševića. Oko 20. jula Delić je odabrao Miloševića i izveo ga van, gdje su ga Delić i ostali surovo tukli. Milošević je sljedećeg jutra preminuo od povreda.¹⁶¹⁴

U julu je grupa u kojoj su bili Delić i Landžo surovo i dugo tukla Simu Jovanovića. Nije odveden ljekaru i nedugo zatim umro je od zadobivenih povreda.¹⁶¹⁵

U julu je Landžo nekoliko zarobljenika iz Bradine tukao drvenom daskom. Tada je više puta udario Boška Samoukovića, koji je imao oko 60 godina. Od udaraca je izgubio svijest, i od povreda je ubrzo umro.¹⁶¹⁶

Krajem jula ili augusta 1992. grupa u kojoj su bili Delić i Landžo izdvajala je nekoliko puta uzastopno Slavka Šušića. Udarali su ga palicama, kablama, kliještima, zapaljenim štapinima i ekserima. Zatočenik Milenko Kuljanin to je opisao sljedećim riječima: “Zenga. On je kliještima čupao njemu jezik, zavrtao ga, udarao ga. Poslije ga je palio sporogorećim štapinom, tuk'o, mučio. Bila su dva ista štapina. Jedan je zamotao oko noge, a drugi je zavukao ispod košulje oko stomaka, zavezao i poslije toga zapalio. Normalno, čovjeka je počelo da peče. Počeo je da jauče, da moli da to skine. Međutim, štapin je izgorio i opekao ga, spržio. Poslije Zenginog tretmana, odnosno Landžinog tretmana, Šušić je išao na rukama i nogama do mjesta gdje je sjedio, tj. pozadi tunela je sjedio. Došao je na rukama i nogama do mjesta gdje se nalazio. Ustvari, čovjek više nije imao glasa da bilo šta kaže. Čak nije mogao ni da jauče, pošto je bio na ivici smrti. Kada ga je Delić tad prestao da tuče, nakon par sati je umro, ustvari prevalio se na donju stranu tunela. Međutim, ovi zatvorenici kad su vidjeli da ne daje znake života, da je mrtav, iznijeli su ga u prednji dio tunela i tako su ga namjestili. Bio je u položaju koji odgovara, u kakvom dolikuje da se nađe mrtvac.”¹⁶¹⁷

Više ubistava počinjeno je u ovom logoru između maja i jula 1992. godine: Milorada Kuljanina u junu su iz vatrenog oružja ubili stražari od kojih je jedan rekao da im treba žrtva za Bajram;¹⁶¹⁸ Željko Čećez pretučen je nasrmt u junu ili julu; Slobodan Babić pretučen je nasrmt u junu; Petko Gligorević pretučen je nasrmt krajem maja; Gojko Miljanić pretučen je nasrmt krajem maja; Željko Klimenta ubijen je iz vatrenog oružja u drugoj polovini jula; Miroslav Vujičić ubijen je iz vatrenog oružja oko 27. maja; Pero Mrkajić pretučen je nasrmt u julu.¹⁶¹⁹

Janko Glogovac, koji je živio u Bradini i radio u tamošnjoj školi te u školi u Konjicu, rekao je: “Za vrijeme mog boravka u logoru, u periodu između 26. maja pa do dolaska ekipe Crvenog krsta 12–13. augusta 1992. godine, u logoru su ubijeni ili su umrli od zadobivenih povreda od tuče u logoru sljedeći zatočenici, isključivo Srbi: Miroslav Vujičić, rođen

1614 *Ibid.*, Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 314–317.

1615 *Ibid.*, str. 317–320.

1616 *Ibid.*, str. 320–323.

1617 *Ibid.*, Transkript svjedočenja Milenka Kuljanina, 4. august 1997. godine.

1618 Sud BiH, Predmet *Eso Macić* (S1 1 K 2594 10 Kri), Prvostepena presuda od 15. novembra 2010. godine, str. 52–59.

1619 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 327–341.

1962. godine, iz sela Zukići; Petko Gligorević, rođen 1934. godine, iz Bradine; Perko Mrkajić, rođen 1941. godine, iz sela Bradina; Slobodan Babić, rođen 1949. godine, živio u selu Homolje; Gojko Miljanić, rođen 1935. godine u Bradini; Željko Čećez zvani Španac iz Donjeg Sela, rođen 19. avgusta 1960; Čedo Avramović, rođen 1945, iz Čelebića; Šćepo Gotovac, rođen 1921, iz Jelovčine; Simo Jovanović, rođen 1933, iz Čelebića; Šćepo Mrkajić iz Bradine; Ilija Mrkajić, rođen 1933, iz Bradine; Neđo Milošević, rođen 1923, iz sela Džepi; Milorad Kuljanin, rođen 1966, iz Bradine; Željko Klimenta, rođen 19. februara 1957, iz Konjica; Boško Samouković, rođen 1933, iz Bradine; Slavko Šušić, rođen 1949, nastavnik matematike; Željko Milošević, rođen 1962.¹⁶²⁰

133.5. Oslobođanje, premještanje i razmjena

Od maja do decembra 1992. godine pojedinci i grupe zatočenika su oslobođani u više navrata. Neki su premješteni u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu, a neki su razmijenjeni pod pokroviteljstvom MKCK. Nekoliko zatočenika oslobođeno je na ličnu intervenciju uticajnih ljudi iz Konjica ili preko porodičnih veza. Posljednja grupa od oko 30 zatočenika napustila je logor 9. decembra 1992, kad su premješteni u Sportsku dvoranu Musala.¹⁶²¹

133.6. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su logor dva puta u prvoj polovini augusta 1992. godine¹⁶²² – 12. i 14. augusta i tada su registrovali zatočenike.¹⁶²³

133.7. Procesuiranje ratnih zločina

Žalbeno vijeće MKSJ proglasilo je 8. aprila 2003. godine Zdravka Mucića, komandanta logora Čelebići od maja do novembra 1992, Hazima Delića, zamjenika, a od novembra do zatvaranja logora u decembru 1992. komandanta, i Esada Landžu, stražara u logoru Čelebići, krivim za teške povrede Ženevskih konvencija i kršenja ratnih zakona i običaja ratovanja, počinjenjem sljedećih djela: Zdravka Mucića, kao nadređenoga, za ubistva u odnosu na Željka Čećeza, Petka Gligorijevića, Gojka Miljanića, Miroslava Vujičića, Peru Mrkajića, Šćepu Gotovca, Željka Miloševića, Simu Jovanovića i Boška Samoukovića, mučenje u odnosu na Milovana Kuljanina, Momira Kuljanina, Grozdanu Čećez, Milojku Antić, Spasoja Miljevića i Mirka Đorđića, nanošenje velikih patnji ili teških povreda u odnosu na Dragana Kuljanina, Vukašina Mrkajića i Nedeljka Draganića, nehumana djela i surovo postupanje u odnosu na Miljenka Kuljanina, Novicu Đorđića, Vasu Đorđića, Veseljka Đorđića, Danila Kuljanina i Mišu Kuljanina i nanošenja velikih patnji ili teških povreda tijela ili zdravlja; Hazima Delića, kao nadređenoga, za ubistvo Željka Miloševića, nanošenje

1620 Zapisnik o saslušanju svjedoka Janka Glogovca (profesor srpskog jezika) od 2. marta 1994. godine pred istražnim sudijom Okružnog suda u Beogradu Ilijom Simićem; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih*, str. 624 i 602; Perko Mrkajić nije naveden u *Bosanskoj knjizi mrtvih*, postoji samo Petar Mrkajić, rođen 28. oktobra 1941. godine, str. 599, 595, 603, 615, 614, 609, 607, 620 i 623. Željko Milošević nije naveden u *Bosanskoj knjizi mrtvih*.

1621 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 65.

1622 *Ibid.*

1623 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Konjicu i Tarčinu – Knjiga dokumenata*, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Beograd, 1995, str. 242.

velikih patnji ili teških povreda, surovo postupanje, silovanje kao mučenje i nečovječno postupanje; Esada Landžu za ubistvo Šćepe Gotovca, Sime Jovanovića i Boška Samoukovića, nanošenje velikih patnji ili teških povreda tijela ili zdravlja, mučenje Momira Kuljanina, Spasoja Miljevića i Mirka Đorđića, i nanošenje velikih patnji ili teških povreda Nedeljku Draganoviću. Delić je osuđen na 18 godina zatvora, Landžo na 15 godina i Mucić na devet godina zatvora. Zejnil Delalić, koordinator aktivnosti snaga bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na području Konjica i zapovjednik 1. taktičke grupe bosanskih snaga, oslobođen je krivične odgovornosti.¹⁶²⁴

Sud BiH, preinačenom presudom od 16. aprila 2015. godine, radnje za koje je Eso Macić prvostepenom presudom od 21. oktobra 2010. proglašen krivim, pravno kvalifikuje kao krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ. U preostalom dijelu presuda Suda BiH od 13. juna 2013. ostaje neizmijenjena. Osuđen je na 11 godina zatvora zato što je: kao pripadnik ARBiH, neutvrđenog datuma sredinom juna 1992, u popodnevnim satima, zajedno s Esadom Landžom i drugim neidentifikovanim čuvarima logora Čelebići, kao saizvršilac učestvovao u surovom i bjesomučnom premlaćivanju Šćepe Gotovca nogama, kundakom puške, šakama po cijelom tijelu, čime je doprinio nastupanju njegove smrti; u prvoj polovini juna 1992, na praznik Kurban-barjam, ušao u hangar i rekao: "Danas je Bajram, mora se nešto zaklati", izveo iz hangara "šestice" zatočenika Milorada Kuljanina, a potom s udaljenosti od jednog metra pucao u njega s više hitaca iz puške, usmjerenih u prsni koš, usmrivši ga na licu mjesta; u prvoj polovini juna 1992. s više čuvara logora Čelebići zatočenike Momira Mrkajića i Velibora Mrkajića udario vojničkim čizmama i šakama i nakon toga ih natjerao da s više zatočenika, među kojima je bio i Velimir Kuljanin, uđu u kanalizacioni šaht, gdje su bili zatvoreni od popodne do sutradan ujutro; 12. augusta 1992. nakon posjete MCK, zajedno s više od pet čuvara logora Čelebići, ispred objekta označenog brojem 9, Momira Mrkajića, Velimira Kuljanina, Mileta Kuljanina, Velibora Mrkajića, nakon što im je naredeno da kleknu na koljena i podignu ruke uvis ili iznad glave te da se razmaknu jedan od drugoga oko jedan metar, zamahnutom nogom obuvenom u vojničke čizme oko pola sata udario po leđima i bubrezima, dok je istog dana u hangaru broj 6, zajedno s drugim čuvarima logora, Branka Šinikovića, Ranka Žužu, Boška Gligorevića i Zdravka Đorđića, kao i mnoge druge zatočenike iz hangara 6, dok su sjedili na betonskoj podlozi u hangaru s rukama podignutim na potiljak, razmaknuti oko jedan metar jedan od drugoga, udario zamahnutom nogom obuvenom u vojničke čizme po leđima i bubrezima i nakon toga natjerao da uđu u kanalizacioni šaht, zajedno s više zatočenika, u kojem je bio zatvoren dovod zraka.¹⁶²⁵

Ustavni sud BiH na sjednici od 17. marta 2015. godine usvojio je apelaciju Ese Macića br. AP 4613/12, utvrdio povredu prava apelanta iz člana 7. stav 1. Evropske konvencije, ukinuo drugostepenu presudu Suda BiH od 13. juna 2013. i naložio Sudu BiH da "po hitnom postupku donese novu odluku u skladu s članom 7. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu

¹⁶²⁴ MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Informacije o predmetu.

¹⁶²⁵ Sud BiH, Predmet *Eso Macić* (S11 K 002594 15 Krž 4), Drugostepena presuda od 16. aprila 2015. godine.

ljudskih prava i osnovnih sloboda”. Apelaciono vijeće u ponovljenom postupku, 24. aprila 2015, donijelo je presudu kojom se presuda Suda od 21. oktobra 2010. preinačava u odnosu na primjenu krivičnog zakona i odluku o kazni, pa se radnje za koje je Eso Macić prvostepenom presudom proglašen krivim, pravno kvalifikuju kao krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, a Macić osuđuje na 11 godina zatvora.

Apelacioni sud u Beogradu 8. juna 2014. godine potvrdio je presudu Vijeća za ratne zločine Višeg suda u Beogradu koje je oslobodilo Samira Hondu, pripadnika 43. brigade ARBiH, da je u svojstvu stražara u logoru Čelebići zlostavljao zatočenike, čime bi počinio ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹⁶²⁶

134. Kuća Branka Babića u selu Bjelovčina (maj 1992)

134.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika TO Konjic i HVO-a.¹⁶²⁷

134.2. Zatočavanje

Od 20. do 21. maja 1992. godine kuća Branka Babića u selu Bjelovčina korištena je za 24-satno zatočavanje oko 40 srpskih civila – muškaraca, žena i djece.¹⁶²⁸

Pripadnici TO Konjic i HVO-a oko 20. maja izvršili su napad na Bjelovčinu, nakon čega su uhapsili oko 20 civila muškaraca srpske nacionalnosti te isti broj žena i djece, koje su potom zatvorili u kuću Branka Babića.¹⁶²⁹

Muškarce, kojima su žicom vezali ruke na leđa, smjestili su u prostoriju osam metara dugu i oko pet metara široku.¹⁶³⁰ Žene, djeca i starije osobe nisu bili vezani te su smješteni u drugu prostoriju istih dimenzija.¹⁶³¹

Zatočenici nisu dobivali hranu.¹⁶³² Većina ih je spavala na podu. O tome je bivša zatočnica K3 izjavila: “U sobi su bila dva kreveta, ali većina zatočenika je spavala na podu, jer smo djecu i starije pustili da sjede i spavaju na krevetima. Soba je bila pretrpana.”¹⁶³³

Zatočenicima je bilo dozvoljeno da, u pratnji stražara, koriste WC u kući.¹⁶³⁴

1626 Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, Predmet Čelebići (Hondo), (KTO 6/13); Damjan Brković et al., *Postupci za ratne zločine u Srbiji (2003–2014)*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015.

1627 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1628 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine; Strahinja Živak, *Logor Čelebići 1992–1994*, SRNA, 1997, str. 94–95, izjava Koste (Jove) Ivkovića, Bjelovčina, rođen 5. juna 1938; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 118–119, izjava Koste Ivkovića.

1629 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi*, Prvostepena presuda od 16. novembra 1998. godine, str. 67, pasus 138; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1630 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine.

1631 TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1632 *Ibid.*

1633 *Ibid.*

1634 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine.

134.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon 24 sata zatočenike su pripadnici TO i HVO-a izveli pred kuću Branka Babića i naredili im da kleknu. Pucali su im iznad glava, a potom su stražari naredili muškarcima da nose sanduke s municijom do Osnovne škole u selu Kolava.¹⁶³⁵ Po dolasku pred školu oko 20 zatočenika, uključujući žene i troje djece, kombijem je prebačeno u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu, dok su ostali pušteni na slobodu.¹⁶³⁶

135. Motel u Konjicu (maj – juli 1992)

135.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO i HVO-a.¹⁶³⁷

135.2. Zatočavanje

U maju 1992. godine motel u Konjicu korišten je za 24-satno zadržavanje, u različito vrijeme, oko 20 srpskih civila.¹⁶³⁸

U večernjim satima 21. maja 1992. u motel je dovedeno pet muškaraca iz sela Bjelovčina, među kojima je bio i Risto Vukalo.¹⁶³⁹ Narednog dana, 22. maja, u jutarnjim satima dovedeni su i Slobodan Babić i Novica Ivković, također civili iz Bjelovčine.¹⁶⁴⁰ U motel je 12. jula dovedeno i deset civila iz sela Zukići.¹⁶⁴¹

Civili iz Bjelovčine po dolasku su smješteni u sobu za goste. O tome je Risto Vukalo svjedočio pred sudom: “Povelj su cijelu grupu, Vladu, mog brata, Milenka, Božu Tomića i mene, gore na sprat, u sobu koja je prije rata bila soba za goste, hotelska soba. Rekli su nam da se tu odmorimo, a dva naoružana vojnika su nas čuvala.”¹⁶⁴²

Civili iz Zukića bili su smješteni u jednoj prostoriji, u podrumu motela. Žene i djeca bili su na jednoj strani prostorije, a muškarci na drugoj. U prostoriji je bilo deset muškaraca, žena i djece. Vaso Đorđić o tome je svjedočio: “Dovezli su nas pred motel u Konjicu. Uveli su nas sve zajedno u jednu prostoriju. Žene i djecu pribili su u jedan ugao, a nas muškarce u drugi, u istoj prostoriji.”¹⁶⁴³

1635 TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine; Strahinja Živak, *op. cit.*, str. 94–95, izjava Koste (Jove) Ivkovića, Bjelovčina, rođen 5. juna 1938.

1636 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 19. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1637 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6259-6269; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. T. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1638 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6259-6269; Testimony of Vaso Đorđić, 7. juli 1997. godine, T. 4345-4346; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1639 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6259-6260.

1640 *Ibid.*, T. 6263.

1641 *Ibid.*, Testimony of Vaso Đorđić, 7. juli 1997. godine, T. 4345-4346.

1642 *Ibid.*, Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6260.

1643 Strahinja Živak, *op. cit.*, izjava Veseljka Đorđića, str. 82–83.

Zatočnici nisu dobivali ni hranu ni piće.¹⁶⁴⁴ Risto Vukalo svjedočio je da su stražari cijele noći ulazili u sobu u kojoj je bio sa svojim bratom, Božom Tomićem, Vladom i Milenom Vukalom, te ih udarali, šutali i psovali im. U ranim jutarnjim satima rečeno im je da siđu u kuhinju na doručak i kafu, ali tamo su ih uvodili jednog po jednog i tukli. Potom je Risto Vukalo sam odveden u sobu na spratu: “Tu su počeli da me udaraju. Tukli su me po čitavom tijelu, a ja sam već ranije pretučen.”

U sobu su dovedeni i Slobodan Babić i Novica Ivković te su i oni teško pretučeni.¹⁶⁴⁵

135.3. Premještanja

Nakon 24 sata provedena u motelu u Konjicu svi zatočeni civili iz sela Bjelovčina premješteni su u logor Čelebići.¹⁶⁴⁶ Civili iz sela Zukići nakon nešto više od deset sati prebačeni su u Čelebiće.¹⁶⁴⁷

136. Kuća Jovana Šinika u selu Cerići (maj 1992)

136.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO i HVO-a.¹⁶⁴⁸

136.2. Zatočavanje

Od 22. do 23. maja 1992. godine napuštena kuća Jovana Šinika u selu Cerići korištena je za 24-satno zadržavanje tri vojnika i šest civila (pet žena i jednog starijeg muškarca) srpske nacionalnosti, među kojima su bili: Dobrivoje Ivković, Miodrag Kujundžić zvani Crni, Kujundžić zvani Soda, Nikola Žuža i žene iz porodica Žuža i Gotovac.¹⁶⁴⁹

Nakon što su pripadnici TO i HVO-a izveli napad na srpska sela Donje Selo, Bjelovčina, Vinište i Cerići, mještani srpske nacionalnosti povukli su se prema Cerićima, koji su granatirani i opkoljeni 22. maja. Tri zarobljena srpska vojnika, zajedno sa šest civila, pripadnici TO i HVO-a zatočili su u kuću Jovana Šinika u Cerićima, dok su ostali istog dana prebačeni u Sportsku dvoranu Musala ili logor Čelebići.¹⁶⁵⁰

Civili su smješteni u jednu prostoriju šest metara dugu i četiri široku, dok su vojnici, kojima su ruke bile vezane na leđima, boravili u drugoj prostoriji. Zatočnici nisu dobivali

1644 TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. T. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1645 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6259-6263.

1646 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Risto Vukalo, 14. august 1997. godine, T. 6266; TPOS, Izjava B. T. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1647 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Vaso Đorđić, 7. juli 1997. godine, T. 4345-4346.

1648 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 22. jula 2020. godine.

1649 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 22. jula 2020. godine; Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, str. 56; Strahinja Živak, *op. cit.*, izjava Dobrivoja Ivkovića, str. 97-98.

1650 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 22. jula 2020. godine; Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, str. 56; Strahinja Živak, *op. cit.*, izjava Dobrivoja Ivkovića, str. 97-98.

ni hranu ni piće. U kući nije postojao WC, pa su u pratnji stražara, kad su imali potrebu, odlazili u poljski WC ispred kuće.¹⁶⁵¹

Stražari su fizički maltretirali zarobljene vojnike.¹⁶⁵²

136.3. Premještanje

Nakon 24 sata, 23. maja 1992. godine, svi zatočeni civili, zajedno sa zarobljenim vojnicima, premješteni su u logor u Sportskoj dvorani Musala u Konjicu.¹⁶⁵³

137. Sportska dvorana Musala (maj 1992 – oktobar 1994)

137.1. Uprava

Objekt su obezbjeđivali pripadnici Bataljona Vojne policije 4. korpusa ARBiH, u smjenama od po 10 do 12 stražara.¹⁶⁵⁴ Komandant je bio Edhem Žilić, pripadnik Vojne policije 4. korpusa, koji je na tu dužnost došao 3. maja 1993. godine, na osnovu naredbe komandanta Gušića da Musalu preuzme Vojna policija.¹⁶⁵⁵ Zatočenici su među stražarima prepoznali Aliju Broćetu, Ramu Žilića, Remzu Vrcića, Ibru i Esada Macića, Esada Gakića, Edu zvanog Muf te izvjesne osobe pod nadimcima Plosko, Fočak i Kravar.¹⁶⁵⁶

137.2. Zatočavanje

Od 22. maja 1992. do 6. oktobra 1994. godine Sportska dvorana Musala korištena je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja civila i vojnika, kao i žena i djece, hrvatske i srpske nacionalnosti.¹⁶⁵⁷

Mirko Babić iz Bjelovčine, nakon napada TO i HVO-a u maju 1992. na sela Bjelovčina, Ceriči, Vinište, Bradina, Donje Selo, u kojima su u većini živjeli Srbi, uhapšen je 22. maja u Bjelovčini i odveden u dvoranu Musala. Zajedno s njim u Bjelovčini je uhapšeno još oko 15 civila, koji su također prebačeni u Musalu.¹⁶⁵⁸ Mladen Kuljanin uhapšen je u Bradini 27. maja i odveden u logor Čelebići, odakle je 17. novembra 1992. prebačen u Musalu.¹⁶⁵⁹

1651 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 22. jula 2020. godine.

1652 Strahinja Živak, *op. cit.*, izjava Dobrivoja Ivkovića iz Bjelovčine, str. 97–98; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 119; Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, izjava D. I., str. 56.

1653 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 22. jula 2020. godine.

1654 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S1 1 K 015591 16 Kri), Prvostepena presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 23, pasus 54; Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 17.

1655 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S1 1 K 015591 16 Kri), Prvostepena presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 22, pasus 48.

1656 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 23.

1657 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 62, pasus 147; Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S1 1 K 015591 16 Kri), Prvostepena presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 22, pasus 48; CJB Trebinje, Zapisnik o prikupljanju izjave od lica, dopuna izjave, Mladen Vukalo, broj: 14-02/2-1/06 od 13. januara 2006. godine.

1658 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), svjedočenje Mirka Babića od 12. marta 1997. godine, str. 250–267.

1659 *Ibid.*

Milenko Kuljanin, bježeći iz Bradine, uhvaćen je 29. ili 30. maja u selu Ljuta, u opštini Kalinovik. Uhapšen je s još dvadesetak Srba i odveden u Čelebiće. Prema njegovim riječima, krajem novembra ili početkom decembra 1992. prebačen je u Musalu, gdje je ostao do 3. novembra 1993.¹⁶⁶⁰ Novica Đorđić, uhapšen u selu Ljuta, doveden je u Čelebiće 30. ili 31. maja 1992. Bio je u posljednjoj grupi koja je iz Čelebića prebačena u Musalu, u oktobru ili novembru 1992.

Oko 8. juna 1992. lakši bolesnici su premješteni iz Osnovne škole “3. mart” u Musalu.¹⁶⁶¹ Poslije stotinu dana provedenih u logoru Čelebići, Mladen Vukalo premješten je u Musalu. O tome je Vukalo izjavio: “Sjećam se da je upravnik ovog zatvora bio Hebibović Ismet zvani Bročeta, a od stražara Macić Esad zvani Makaron.”¹⁶⁶² U ovaj objekt je iz logora Čelebići, krajem augusta 1993, premješten i Rajko Mrkajić.¹⁶⁶³

Zatočenici su bili smješteni u svlačionicama. Dragan Kuljanin prvo je bio smešten u svlačionicu broj 3, da bi Srbi po dolasku hrvatskih zatočenika bili premješteni na sprat dvorane, a nakon njihovog odlaska vraćeni su u svlačionice.¹⁶⁶⁴ Rajko Mrkajić smješten je prvo u svlačionicu broj 8, potom premješten u svlačionicu broj 1, a onda u svlačionicu broj 3, u kojoj je boravio s Radovanom Đorđićem, Momirom Kuljaninom i Draganom Kuljaninom.¹⁶⁶⁵ Zatočenici su spavali na spužvama, a imali su i deke. Prema izjavi Mladena Vukala, kvalitet hrane je bio dobar, a i članovi porodice povremeno su im mogli donositi obroke.¹⁶⁶⁶ Koristili su WC koji se nalazio u sklopu svlačionice, pored izlaznih vrata.¹⁶⁶⁷

Zatočenici su bili izloženi fizičkom i psihičkom maltretiranju. Nekoliko njih dvadesetak je dana bilo vezano policijskim liscama za radijatore i svakodnevno premlaćivano. Nakon što je Nedeljko Vice pobjegao, posebno je pretučen zatočenik Zdenko Ljoljo.¹⁶⁶⁸

Neke zatočenike stražari su tukli crijevom za vodu i prisiljavali ih da sjednu na vatru paleći im dijelove tijela i genitalije do gubitka svijesti. Tu su vrstu mučenja 25 noći uzastopno prolazili Hrvati Ivica Džalto, Zdravko Knežević, Radovan Stanić, Jure Sudar, Ivo Erenda, Šimo Gavran, Slavko Markija, Anto Knežević, Dominiko Barišić i Mijo Renjo, koji su dovedeni iz Dusine kod Fojnice 7. jula 1993.¹⁶⁶⁹

1660 *Ibid.*, svjedočenje Milenka Kuljanina od 4. augusta 1997. godine, str. 5501 i od 5. augusta 1997. godine, str. 5615.

1661 Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, izjava P. G., str. 41.

1662 CJB Trebinje, Zapisnik o prikupljanju izjave od lica, dopuna izjave, Mladen Vukalo, broj: 14-02/2-1/06 od 13. januara 2006. godine.

1663 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 19.

1664 *Ibid.*, str. 15.

1665 *Ibid.*, str. 19.

1666 CJB Trebinje, Zapisnik o prikupljanju izjave od lica, dopuna izjave, Mladen Vukalo, broj: 14-02/2-1/06 od 13. januara 2006. godine.

1667 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 15.

1668 CDTP, Izjava Z. Lj. data Udruženju 16. juna 2017. godine.

1669 *Ibid.*

Ramo Žilić primoravao je Zdravka Kneževića da potpiše izjavu s prethodno pripremljenim sadržajem o silovanju u selu Dusina te ga je, zajedno s drugim stražarima, udarao rukama i nogama po cijelom tijelu, vezali su ga liscama za radijator i gasili mu cigarete po tijelu, a to mučenje trajalo je u kontinuitetu nekoliko dana. Fizički je maltretiran i Ivo Erenda.¹⁶⁷⁰

Edhem Žilić fizički je maltretirao maloljetnog zatočenika S1, kao i Milana Jaksića, Gorana Nikšića, Marka Livaju, Zorana Matkovića, Nikolu Jožića, Gorana Blaževića, Peru Jožića, S-2, S-3, S-4 i Marija Matkovića, udarajući ih rukama, nogama, kundacima pušaka po svim dijelovima tijela.

Ibro Macić fizički je zlostavljao Petra Petrovića, Dragutina Pažulja, S1, S, A2, Zdenka Ljolju, Krunoslava Trlina, Igora Dragića i Gorana Nikšića udarcima po svim dijelovima tijela, vezanjem za radijatore i gašenjem cigareta po tijelu zatočenika.¹⁶⁷¹

137.3. Seksualno zlostavljanje

Zdravko Knežević bio je primoran na spolni oralni odnos s drugim zatočenikom, pa mu je, u nemoći da to uradi, Ramo Žilić, zajedno s drugim stražarima, užarenom letvom pržio genitalije.¹⁶⁷² Spolno su zlostavljani i zatočenici S-2, S-3 i S-4. Svjedok S-3 je svjedočio da su dolazile žene koje su ih tukle po genitalijama i testisima, udarale im glave o zid, vadile dojke i stavljale im ih u usta i psovale im majku: “Da me Žilić pitao da li sam majku svoju silovao, rekao bih da jesam. Nismo mogli negirati. Nažalost, poslije priznanja maltretiranja su bila sve žešća i žešća.”¹⁶⁷³

137.4. Prisilni rad

Zatočenici su obavljali poljoprivredne radove i skupljali medicinski otpad u blizini bolnice.¹⁶⁷⁴

137.5. Posjete MKCK

U maju 1993. godine logor je posjetila delegacija MKCK. U to vrijeme neki zatočenici su sakriveni kako bi se prikriili dokazi o zlostavljanju. Jedna grupa sakrivena je u tvornički kompleks “Igman” i tamo je bila dva-tri mjeseca. Druga grupa odvedena je u Lukomir, treća u Čelebiće i Idbar, a četvrta u Bradinu.¹⁶⁷⁵

137.6. Oslobođanje, premještanje i razmjena

Prvih 65 starijih i maloljetnih zatočenika pušteno je na slobodu 13. augusta 1993. godine u zamjenu za oslobađanje 53 vojno sposobna Muslimana iz logora u Zabrdju.¹⁶⁷⁶ Dana

1670 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 1.

1671 Sud BiH, Predmet *Ibro Macić* (S1 1 K 011047 13 Kri), Prvostepena presuda od 17. aprila 2015. godine, str. 2.

1672 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 0 K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 1.

1673 Sud BiH, Predmet *Edhem Žilić* (S1 1 K 015591 16 Kri), Prvostepena presuda od 17. novembra 2017. godine, str. 7 i 70, pasus 222.

1674 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 22. oktobra 2013. godine.

1675 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 634.

1676 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 22. oktobra 2013. godine.

6. oktobra 1994. godine 81 zatočenik iz Musale razmijenjen je na mostu na Grbavici u Sarajevu.¹⁶⁷⁷

Nakon 18 dana provedenih u Musali, Mladen Vukalo premješten je u zatočenički objekt formiran u zgradi SUP-a u Trnovu, a 25. oktobra 1992. razmijenjen je na lokalitetu Rogoj kod Trnova.¹⁶⁷⁸ Zoran Ninković iz Čelebića je prebačen u Musalu 6. juna 1993, a oslobođen 31. augusta 1993.¹⁶⁷⁹

137.7. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH potvrdilo je 23. marta 2018. godine prvostepenu presudu kojom je Edhem Žilić proglašen krivim što je, kao vršilac dužnosti upravnika zatočeničkog objekta Musala, činio, naredio, omogućio i nije spriječio nečovječno postupanje prema zatočenicima, pa je tako: tačno neutvrđenog datuma u maju 1993. u Musali, zajedno s drugim, njemu podređenim stražarima, maloljetnog S1 udario rukama, nogama i kundakom puške po cijelom tijelu, a posebno snažno u predjelu međunožja; tačno neutvrđenog dana u junu 1993, u kancelariji koju je koristio kao upravnik, zatočenika Milana Jokšića tokom ispitivanja udario šakom u glavu psujući mu četničku majku, dok ga je jednom prilikom, u istom periodu, zamahnutom rukom u kojoj je držao palicu nekoliko puta udario po leđima; tačno neutvrđenog dana u maju 1993. naredio N. N. stražaru da zatočenika Gorana Nikšića dovede iz Sportske dvorane u njegovu kancelariju radi ispitivanja, gdje je zatočenika, u njegovom prisustvu, njemu podređeni stražar Ibro Macić udario zamahnutom nogom u prsa, od čega je zatočenik pao na tlo; neutvrđenog datuma u junu 1993. ispred Musale pretukao zatočenika Marija Matkovića, koji je za pojasom, iza leđa, krio komad hljeba i luka, i to tako što ga je udario šakama i nogama po cijelom tijelu, pa je uzeo pušku pumparicu koju je imao kod sebe, zamahnuo i udario Matkovića po licu, a onda ga ponovo, nakon nekoliko dana, tukao rukama, nogama po cijelom tijelu i u predjelu međunožja zato što Matković prilikom snimanja jedne lokalne RTV o stanju u Musali nije ispred kamere govorio onako kako je to od njega tražio upravnik; neutvrđenog datuma u ljeto 1993. u neposrednoj blizini Musale, na putu kojim se zatočenik Mladen Nikšić vraćao s prisilnog rada, naredio mu da izvadi sve iz džepova, pa kad je vidio da drži u ruci komadić hljeba i malo soli, zamahnuo rukom u kojoj je držao pušku pumparicu udarivši ga svom snagom u lijevo uho, od čega se Mladenu Nikšiću uho prepolovilo; neutvrđenog datuma u ljeto 1993. ispred Musale, u momentima kad se zatočenik Marko Livaja vraćao s prisilnih radova, zato što je ovaj kod sebe imao komadiće hrane (pitu i dvije jabuke), pa ga je tako jednom prilikom udario dva puta zamahnutom nogom u stražnjicu, a rukom u glavu, drugi put ga udario dva puta zamahnutom nogom u stražnjicu te zamahnutom šakom u potiljak, a treći put, prilikom obavljanja prisilnih radova u krugu

1677 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Ramo Žilić i Esad Gakić* (07 O K 011492 14 K), Prvostepena presuda od 4. novembra 2015. godine, str. 23.

1678 CJB Trebinje, Zapisnik o prikupljanju izjave od lica, dopuna izjave, Mladen Vukalo, broj: 14-02/2-1/06 od 13. januara 2006. godine.

1679 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, izjava Z. N. od 16. jula 1997. godine.

Musale, udario ga je više puta nogama i rukama po cijelom tijelu; neutvrđenog datuma u julu 1993. u kancelariji koju je koristio kao upravnik, zatočenika Zorana Matkovića, tokom ispitivanja na okolnosti pronalaska jednog papirića na kojem je pisalo "13. 07. 1993. g.", udario tri ili četiri puta šakom i otvorenim dlanom u glavu, čupao ga za kosu i tjerao ga da prizna da je taj papir dobio od pripadnika HVO-a te mu prijetio da će ga ubiti ako se nešto desi tog dana; tačno neutvrđenog dana u julu 1993. dopustio da N. N. stražari iz dvorane u hodnik Musale dovedu Nikolu Jozića, gdje su ga njemu podređeni stražari udarali rukama i nogama po svim dijelovima tijela, zbog čega je ovaj jaukao, pri čemu je Žilić sve vrijeme bio prisutan; neutvrđenog datuma u ljeto 1993. u kancelariji koju je koristio kao upravnik vrijeđao i psovao zatočenika Gorana Blaževića, a potom ga udario šakom u glavu, pa kad je i N. N. stražar koji se nalazio u kancelariji udario zatočenika šakom u lice, stražara nije spriječio; sredinom septembra 1993, u dva navrata, lično je pozvao zatočenika Peru Jozića da izađe iz dvorane i izveo ga u hodnik Musale te mu opsovao ustašku majku i nekoliko puta udario rukama i nogama po tijelu, a kad se jednom prilikom Jozić vraćao s prisilnog rada, noseći komad hljeba, udario ga nekoliko puta nogama i rukama po tijelu; tačno neutvrđenog dana u julu 1993. naredio stražaru Maciću zvanom Maca da iz dvorane dovede zatočenika Ivu Erendu u njegovu kancelariju radi ispitivanja, gdje ga je stražar Macić zvani Maca udario neutvrđenim predmetom u lijevu sljepoočnicu, od čega je zatočenik pao na tlo i trenutno izgubio svijest, pri čemu je Žilić sve vrijeme bio prisutan; neutvrđenog datuma jula 1993. u prostoriji koju je koristio kao upravnik lično je udarao zatočenike S-4, S-3, S-2 po svim dijelovima tijela, tako što je zatočenika S-4 udario kundakom puške u stomak, zatočenika S-2 nogama i rukama po cijelom tijelu, S-3 zamahnutom nogom po bubrežima, od čega je ovaj pao u nesvijest, a kad je došao svijesti, nastavio ga udarati rukama, nogama po cijelom tijelu, a potom uzeo njegovu glavu i njome udarao o zid, a potom je, u istoj toj prostoriji, omogućio grupi stražara, među kojima je bio i Ibro Macić, da ih pretuku, tako što su ih uvodili jednog po jednog i saslušavali zbog navodnog silovanja, udarajući ih rukama i nogama po svim dijelovima tijela, prisiljavajući ih tako da priznaju silovanje, pri čemu je Žilić sve vrijeme bio prisutan; tokom jula 1993. omogućio neovlaštenim N. N. osobama, među kojima su bile i žene, da uđu unutar objekta gdje su se nalazili zatočenici Ivo Erenda, S-4, S-2 i S-3, koje su tukli rukama i nogama po svim dijelovima tijela, a one im svoje dojke stavljale u usta; neutvrđenog dana u augustu, najvjerovatnije u petak 13. augusta 1993, dozvolio da neovlašteno ulaze N. N. vojnici, koji su zajedno s njemu podređenim čuvarima, među kojima je bio i Ibro Macić, izveli oštećene iz svlačionice objekta Musala i odveli u unutrašnjost Osnovne škole "Musala" u neposrednoj blizini, gdje su naredili oštećenima da se skinu goli, a zatim ih počeli udarati rukama i nogama po cijelom tijelu, a kad su završili s udaranjem, natjerali ih da kleknu na koljena i da jedan drugome stavljaju spolni organ u usta, što su oni i učinili, a potom im naredili da jedan drugome stavljaju spolni organ u anus, što su oni pokušali uraditi stajući jedan drugome iza leđa, ali zbog spolne nemoći to nisu mogli učiniti, nakon čega su iz vatre koja je bila naložena na sredini prostorije sve zajedno pržili zapaljenom letvom po genitalijama, zbog čega su oštećeni gubili svijest i vrištali od bolova toliko jako da su njihovi

jauci odjekivali školom, dok je oštećeni S-3, iste te noći, izveden iz te u drugu prostoriju i silovan od N. N. čuvara Musale koji mu je gurnuo u anus željeznu šipku, a optuženi je naredio svom podređenom čuvaru, vodi smjene koji je te noći bio dežurni, da oštećene pusti u Musalu, pa kad je sutradan vidio zatočenike koji su bili krvavi, modri, kako se kreću u polusagnutom položaju, nije preduzeo nikakve mjere protiv potčinjenih stražara koji su to učinili; neutvrđenog datuma u augustu 1993. naredio N. N. stražaru da zatočenika T. K., zato što je ovaj razgovarao sa zatočenicima koji su prethodne noći bili seksualno zlostavljani, drži zatvorenog cijele noći, sve do jutra, u šahtu za vodu, dimenzija metar s metar, što je ovaj morao i učiniti; sredinom augusta 1993, kad je Mariju Juriću, koji je, do dana nezakonitog zatvaranja, kao ljekar povremeno dolazio u prostorije Musale, saopštavao da više nije doktor nego zatočenik, udario ga dva puta zamahnutom rukom po licu; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ. Apelaciono vijeće je prvostepeno izrečenu kaznu smanjilo na šest godina zatvora.

Vrhovni sud FBiH 9. marta 2017. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru kojom su Ramo Žilić i Esad Gakić proglašeni krivim za ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ zato što su u prostorijama Osnovne škole "Musala", gdje su bili zatvoreni civili hrvatske i srpske nacionalnosti, u svojstvu pripadnika Oružanih snaga RBiH nečovječno postupali sa zatočenicima, tako što su: neutvrđenog dana krajem septembra ili početkom oktobra 1994. u prostorijama škole teško pretukli Dragana Kuljanina kad su ga presreli dok je iz prostorije u kojoj je boravio krenuo prema WC-u te ga zajedno udarali nogama i rukama, policijskom palicom, kundakom puške po cijelom tijelu, od čega je Kuljanin pao na tlo, gdje su ga nastavili tući, naročito po glavi, a potom mu skakali cijelom težinom tijela po leđima, pa kad su završili s polusatnim udaranjem, naredili mu da se vrati u prostoriju, što je zatočenik uradio puzajući jer od bolova nije mogao ustati; tačno neutvrđenog dana u julu 1993. u prostorijama škole Ramo Žilić, zajedno s drugim pripadnicima Oružanih snaga RBiH, u više navrata je učestvovao u mučenju Zdravka Kneževića, tako što su od njega zahtijevali da potpiše izjavu s prethodno pripremljenim sadržajem o navodnom silovanju u selu Dusina, a kad ne bi bili zadovoljni dobivenim odgovorom, udarali su ga nogama i rukama po cijelom tijelu, vezali ga liscama za radijator i gasili mu cigarete po rukama, i to mučenje trajalo je u kontinuitetu nekoliko dana, sve dok Knežević nije potpisao izjavu koju su mu predočili; tačno neutvrđenog dana u prvoj polovini augusta 1993. u noćnim satima u prostorijama škole, zajedno s više drugih pripadnika Oružanih snaga RBiH, učestvovao je u nečovječnom postupanju prema zatočenim civilima, među kojima je bio Zdravko Knežević, tako što su ga udarali rukama i nogama po tijelu, a potom mu naredili da se skine go, zatim ga tjerali na spolni oralni odnos s drugim zatočenikom, što je morao, a potom da stavlja spolni organ drugom zatočeniku u anus, što zbog spolne nemoći nije uradio, te ga užarenom letvom pržili po genitalijama, zbog čega je Knežević vrištao od bolova i padao u nesvijest; neutvrđenog dana u julu 1993. u prostorijama škole, zajedno s drugim pripadnicima Oružanih snaga RBiH, Ivi Erendi udario nekoliko ša-

mara, a potom neutvrđenog dana u augustu 1993, zajedno s drugim pripadnicima Oružanih snaga RBiH, zatočene civile, među kojima je bio i Ivo Erenda, izveo iz škole i odveo u obližnju prostoriju, gdje ih je tjerao da rade 50 sklekova, a one koji to zbog iznemoglosti ne bi uradili, tukao nogama, pa je tako Erendu desetak puta udario nogom u tijelo. Vrhovni sud FBiH potvrdio je i zatvorsku kaznu – Ramo Žilić osuđen je na četiri godine, a Esad Gakić na jednu godinu zatvora.

Apelaciono vijeće Suda BiH 30. oktobra 2015. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Ibrahim Macić zvani Maca osuđen za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, zato što je: početkom maja 1993. zatočenika Petra Petrovića, jer je, vraćajući se u školu “Musala” iz MUP-a, gdje je išao da radi, nosio sendvič koji mu je tamo dao policajac, udario letvom dužine 60 do 70 i debljine dva do tri centimetra po obje noge, od čega je Petrović poklekao, a potom ga, dok je bio u sagnut, snažno zamahnutom letvom udario u leđa, od čega je zatočenik pao na zemlju i zadobio povrede kičme; tačno neutvrđenog dana krajem maja 1993. zaštićenog svjedoka S1 u dva navrata udarao svuda po tijelu, a posebno u predjelu međunožja, zbog čega zaštićeni svjedok S1 ne može imati djecu; tačno neutvrđenog dana u junu 1993. udarao Dragutina Pažulja po cijelom tijelu i glavi, od čega je zatočenik pao ošamućen, a potom ga je neko zalio vodom; 7. jula 1992, dok su zarobljeni Hrvati izlazili iz autobusa, Ibro Macić i drugi vojnici brutalno su pretukli zarobljene Hrvate, među kojima i svjedoka S, nogama, rukama, puškama i drvenim predmetima, a i šamarali su ih, pa je Macić svjedoka S udarao svuda po tijelu, a kako bi se zaštitio od udaraca, svjedok S stavio je ruke na glavu, tako da nije siguran je li ga još neko osim Macića udarao; u prvoj polovini augusta 1993. s još jednim pripadnikom ARBiH odveo je svjedoke A1 i A2, S i Ivicu Đaltu u prostoriju na sredni koje je gorjela vatra i u kojoj je bilo i drugih vojnika, pa su zatočenici morali svući pantalone i pod udarcima cijevi, pušaka, drva, međusobno se zadovoljavati, nakon čega su ih oborili na beton, uzeli zapaljene baklje i njima im pritiskali spolne organe, sve dok zatočenici od bola nisu izgubili svijest, a oni su urinirali po njima ili ih polijevali vodom; tokom ispitivanja svjedoka A2, Ibro Macić i drugi vojnici tukli su ga, rukama i nogama, tražeći da prizna da je silovao Amiru i Samiru, a Ibro ga je vezao za radiator i tukao tako vezanog, i dok su vojnici u prostoriji pušili cigarete, svjedok je natjeran da ispruži ruku, tako da je njegova ruka služila kao pepeljara u kojoj su gasili cigarete, u čemu je Ibro Macić prednjačio; jednom prilikom dok se zatočenik Krunislav Trlin u prostoriju u kojoj je boravio vraćao iz WC-a, bez ikakvog povoda ga je “opalio” šakom po glavi, od čega je Trlin gotovo izgubio svijest; jednom prilikom se u Gorana Nikšića zaletio i snažno ga udario nogom u prsa, od čega je ovaj pao na tlo; Zdenko Ljoljo, mesar, bio je negdje na radu, te je neko iz grupe zatočenika koji su radili pobjegao, a Ljoljo je odveden na ispitivanje kod upravnika u kancelariju, odakle se čulo zapomaganje, a kad je nakon nekog vremena Ljoljo izašao na hodnik, izvjesni Čibo i Ibrahim Macić su ga tukli, pa kad je Ljoljo od udaraca iskrvario, Macić ga je natjerao da liže vlastitu krv; Macić je u tri navrata udarao Igora Dragića, koji je svakog jutra prozivan da riba krug (dvorište) škole, pa kad je ribao mrlju od ulja, Macić ga je natjerao da uzme pijesak i riba rukama, u

jednom momentu mu stajući na ruku nogom obuvenom u čizmu, pritom mu se smijući, a poslije nekoliko dana Macić ga je ponovo izveo i uveo u kontejner u kojem je pregledana hrana te mu naredio da riba pod, a kad se Dragić sagnuo i počeo ribati, Macić se “zaletio” i snažno ga udario nogom u prsa, od čega je Dragić pao na pod, a potom ga je Macić nekim predmetom udario po leđima. Ibrahim Macić osuđen je na deset godina zatvora.

138. Osnovna škola u selu Bradina (maj – juli 1992)

138.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO, HVO-a, MUP-a i policije.¹⁶⁸⁰

138.2. Zatočavanje

Od 25. do 28. maja, a potom i u prvoj polovini jula 1992. godine, Osnovna škola u Bradini korištena je za zatočavanje većeg (tačno neutvrđenog) broja srpskih civila – žena, djece i staraca.¹⁶⁸¹

Nakon što su 25. i 26. maja pripadnici TO i HVO-a izveli napad na Bradinu, veliki broj stanovnika pokušao je bježati, a neki su se povukli u centar tog srpskog sela.¹⁶⁸² Njih su u različito vrijeme uhapsili pripadnici TO, HVO-a i MUP-a te ih odveli u Osnovnu školu u Bradini.¹⁶⁸³

Među njima je bila i S. K., koja je, zajedno s većom grupom civila, uz prijetnju oružjem u školu dovedena 25. maja: “Ja sam kad je počeo napad na Bradinu, sa ženama i djecom, mojim komšijama, pobjegla prema šumi, ali su se brzo pojavili muslimanski i hrvatski vojnici koji su nam naredili da idemo prema školi.”¹⁶⁸⁴ Istog dana zatočena je i N. Ž. s dvoje maloljetne djece: “Mene i moje dvoje djece su uhapsili i zatvorili muslimanski i hrvatski vojnici 25. maja 1992. godine.”¹⁶⁸⁵

Zatočenica N. K. u školu je dovedena 26. maja, nakon što su vojnici iz kuće odveli njenog ranjenog muža: “Napad na Bradinu je počeo 25. maja 1992. godine. Ja sam bila sa svekrvom u kući, a muž je bio u brdima. Vidjeli smo grupe žena i djece kako bježe prema šumi da se sakriju, pa smo i mi krenule s njima. Ponijele smo nešto hrane i vode ako se zadržimo. U obližnjoj šumi smo ostale par sati. Kad su se borbe smirile, vratile smo se u kuću. Naša još nije zapaljena, ali je veliki broj kuća i ostalih objekata uništen. Nekada

1680 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 59, paragraf 139.

1681 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Salem Pinjić*, Presuda, str. 3; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; Fond za humanitarno pravo u saradnji s Outreach programom MKSJ “Čelebići 1992: Van svake sumnje”, svjedočenje Zore Kuljanin, 24. februar 2007. godine.

1682 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 67, pasus 139; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1683 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21), Presuda, str. 67, pasus 139; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1684 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1685 TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

kasno u noć, s još jednim komšijom, došao mi je muž. Bio je ranjen u ruku. Pružili smo mu prvu pomoć, ali nismo imali nikakvih tableta da mu smirimo bolove. Ujutro su se pojavili vojnici. Tražili su da izađemo iz kuće. Muža su odveli, a mene i svekrvu zatvorili u Osnovnu školu u Bradini.”¹⁶⁸⁶

Od 25. do 28. maja 1992. zatočeni civili su boravili u četiri učionice koje su bile poplavljene.¹⁶⁸⁷ O tome S. K. kaže: “Ušle smo unutra. Sve je plivalo u vodi. Bilo je mokro i prljavo. Manja je to zgrada, dvospratnica. Ugurali su nas u četiri učionice. Čitavo vrijeme su doveli nove zarobljenike.”¹⁶⁸⁸

Zatočnici nisu dobili hranu, nego su dijelili jedni s drugima ono što su ponijeli od kuće. Prvog dana nisu dobili vodu za piće, a drugog su dobili po jedan kanister po učionici. U školi su bila dva zapuštena i prljava WC-a, do kojih su zatočnici dolazili u pratnji jednog stražara.¹⁶⁸⁹ Svjedokinja N. K. je navela: “Djeca su spavala na klupama, a mi smo sjedili na mokrom betonu. Leći nismo mogli, bilo je pretrpano.”¹⁶⁹⁰

Osnovna škola u Bradini u julu 1992. ponovo je korištena za zatočavanje većeg (tačno neutvrđenog) broja srpskih civila – žena, djece i staraca, koji su se poslije prvog napada u maju vratili u kuće koje nisu bile uništene.¹⁶⁹¹ Među njima je bila i svjedokinja K4.¹⁶⁹² Ona je opisala: “U školi je bilo sve uništeno. Nije bilo ni struje ni vode. Bilo je prljavo, neuslovno i puno vode, sve je bilo potopljeno. Stakla su bila razbijena, a oko je sve bilo popaljeno. U učionicama je bilo pretrpano.”¹⁶⁹³

Sve oko škole bilo je zapaljeno. Zatočnici su mogli koristiti jedan WC, koji je bio začepljen. Ni hranu ni vodu nisu dobivali, nego su jeli hranu koju su ponijeli od kuće, što nije bilo dovoljno.¹⁶⁹⁴

Neki zatočnici izvođeni su iz učionica na ispitivanje, nakon čega su se vraćali vidno pretučeni.¹⁶⁹⁵ Zora Kuljanin u svom svjedočenju rekla je da su zatočnike vojnici tukli željeznim šipkama, stolicama i flašama.¹⁶⁹⁶ Nju su drugog dana izveli iz učionice i odveli na ispitivanje u prostoriju u kojoj su pretučeni Vojislav Mrkajić i Milan Kuljanin, tražeći da

1686 TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1687 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; Neđo Ninković, *Posljednja kolona iz Konjica*, Svet knjige, Beograd, 1998, str. 164.

1688 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1689 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1690 TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1691 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Salem Pinjić*, Presuda, str. 3; Fond za humanitarno pravo u saradnji s Outreach programom MKSJ “Čelebići 1992: Van svake sumnje”, svjedočenje Zore Kuljanin, 23. februar 2007. godine.

1692 TPOS, Izjava K4, data Udruženju 21. jula 2020. godine; Fond za humanitarno pravo u saradnji s Outreach programom MKSJ “Čelebići 1992: Van svake sumnje”, svjedočenje Zore Kuljanin, 23. februar 2007. godine.

1693 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1694 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1695 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 21. jula 2020. godine; Fond za humanitarno pravo u saradnji s Outreach programom MKSJ “Čelebići 1992: Van svake sumnje”, svjedočenje Zore Kuljanin, 23. februar 2007. godine.

1696 Fond za humanitarno pravo u saradnji s Outreach programom MKSJ “Čelebići 1992: Van svake sumnje”, svjedočenje Zore Kuljanin, 23. februar 2007. godine.

im kaže gdje se krije njen muž, kao i drugi muškarci iz Bradine. Nije im rekla, zbog čega su je udarili staklenom flašom te joj oduzeli dijete, koje su joj vratili nakon nekoliko sati.¹⁶⁹⁷

138.3. Ubistvo

Dana 13. jula 1992. godine Brise Škojić je, zajedno s još nekoliko vojnika, izveo Bosiljku Kuljanin iz Osnovne škole kako bi im pokazala mjesto gdje se skrivaju pripadnici srpske vojske. Kod "Mićine kafane", Salem Pinjić pucajući iz automatske puške ubio je Bosiljku Kuljanin.¹⁶⁹⁸

138.4. Oslobođanje, premještanje i razmjena

Grupa od oko 80 žena, djece i starijih osoba, među kojima je bila i S. K., nakon 24 sata provedena u školi, 26. maja 1992. godine puštena je na slobodu, dok je druga grupa od oko također 80 civila istog dana kamionom prebačena u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu.¹⁶⁹⁹ Ostali civili, uz nove koji su dovođeni svakog dana, u školi su držani do 28. maja, kad je jedan dio, između ostalih i N. K. i N. Ž., pušten na slobodu, dok je drugi dio odveden u Musalu.¹⁷⁰⁰

Dio žena, djece i starijih osoba zatočenih u školi u prvoj polovini jula 1992. pušten je na slobodu nakon 24 sata, dok je drugi dio nakon četiri dana premješten u Musalu, gdje su zadržani dva dana, a potom su također pušteni na slobodu.¹⁷⁰¹

138.5. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Kantonalnog suda u Mostaru od 17. januara 2005. godine Salem Pinjić proglašen je krivim za ubistvo Bosiljke Kuljanin, čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. preuzetog KZ SFRJ, te ga je Sud osudio na sedam godina zatvora.

Krivično odjeljenje Odjela I za ratne zločine Suda BiH potvrdilo je u februaru 2018. godine optužnicu koja Esada Ramića, Šefika Nikšića, Adnana Alikadića, Mitka Pirkića, Redžu Balića, Hameda Lukomirka, Safaudina Ćosića, Muhameda Cakića, Ismeta Hebibovića, Almira Padalovića, Enesa Jahića i Agana Ramića tereti da su od polovine maja 1992. do početka maja 1993. u okviru širokog i sistematičnog napada pripadnika TO Konjic, HVO-a, Diverzantsko-izviđačkog odreda zvanog "Akrepi" i SJB Konjic, usmjerenog protiv srpskog civilnog stanovništva opštine Konjic, i to grada Konjica, Bradine i drugih okolnih sela, počinili i pomagali u počinjenju progona srpskog civilnog stanovništva ubistvima, silovanjem, zatočenjem ili drugim teškim oduzimanjem tjelesne slobode, mučenjima i drugim nečovječnim djelima. Prema optužnici, oni su bili na komandnim funkcijama i pripadnici Opštinskog štaba TO u Konjicu, odreda "Akrepi", policije i stražari u logoru Čelebići. Glavni

¹⁶⁹⁷ *Ibid.*

¹⁶⁹⁸ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Salem Pinjić*, Presuda, str. 1.

¹⁶⁹⁹ TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava N. Ž. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

¹⁷⁰⁰ TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 20. jula 2020. godine; Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, izjava P. G.

¹⁷⁰¹ TPOS, Izjava K4 data Udruženju 21. jula 2020. godine.

pretres u ovom predmetu otvoren je 8. maja 2019. U januaru 2022. još je trajalo iznošenje dokaza Tužilaštva.

139. Kuća Riste Dragića u selu Bijela (maj 1992)

139.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Hercegovačkog korpusa VRS.¹⁷⁰²

139.2. Zatočavanje

Od 14. do 17. maja 1992. godine kuća Riste Dragića u Bijeloj korištena je za zatočavanje pet civila, muškaraca Muslimana, iz tog sela.¹⁷⁰³

Nakon ulaska pripadnika VRS u Bijelu uhapšeno je pet civila iz porodice Pajić: Mehmed Pajić, Kadrija Pajić, Alija Pajić, P. F. i Ramo Pajić, koji su potom odvedeni u kuću Riste Dragića.¹⁷⁰⁴

Kuća je bila smještena odmah uz glavnu cestu prema Konjicu, a sastojala se od podruma i sprata. Ulazna vrata, koja su gledala na glavnu cestu, bila su zaključana i ispred njih je uvijek bio stražar. Zatočenicima su boravili u sobi površine oko 20 kvadratnih metara, u kojoj se nalazio kauč, na kojem su svi spavali.¹⁷⁰⁵ Nisu im bile obezbijedene ni hrana ni voda. U kući je postojao WC, koji nisu koristili.¹⁷⁰⁶

Kad su vojnici VRS Aliju Pajića doveli do kuće, odveli su ga do korita s kojeg su vodu pile krave i ugurali mu glavu u korito puno vode držeći ga tako dok nije izgubio svijest. Kad se osvijestio, pokazali su mu krvavi nož govoreći mu da su mu zaklali brata Kadriju Pajića.¹⁷⁰⁷

139.3. Premještanje

Nakon tri dana provedena u kući Riste Dragića, 17. maja 1992. godine svi zatočenicima su premješteni u odmaralište SUP-a na Boračkom jezeru.¹⁷⁰⁸

140. Odmaralište na Boračkom jezeru (maj 1992)

140.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika jedinice "Crvene beretke", VRS.¹⁷⁰⁹

1702 MKSJ, Predmet *Momčilo Perišić* (IT-04-81-PT), Optužnica, str. 35; MKSJ, Predmet *Zdravko Tolimir* (IT-04-80-I), Struktura Glavnog štaba VRS – Hercegovački korpus; TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1703 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1704 *Ibid.*

1705 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1706 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1707 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1708 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1709 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Radivoje Soldo* (S1 1 K 018201 15 Kri), Presuda, str. 3.

140.2. Zatočavanje

U maju 1992. godine prijeratno odmaralište korišteno je za zatočavanje pet muškaraca, muslimanskih civila iz sela Bijela.¹⁷¹⁰

Nakon ulaska pripadnika VRS u Bijelu uhapšeno je pet civila iz porodice Pajić: Mehmed Pajić, Kadrija Pajić, Alija Pajić, P. F. i Ramo Pajić, koji su potom odvedeni u kuću Riste Dragića u tom selu.¹⁷¹¹

Pripadnici VRS u prijeratnom odmaralištu na Boračkom jezeru u maju 1992. su formirali mjesto zatočenja u kojem je bilo zatvoreno pet radno sposobnih muškaraca, civila, Muslimana iz Bijele.

Oko odmarališta je bila betonska ograda. U vrijeme kad je u odmaralištu bio zatočenički objekt čuvala su ga tri stražara, koje su zatočenci vidjeli kad su dovedeni.¹⁷¹² Zatočenci su bili zatvoreni i zaključani u restoranu odmarališta u prizemlju koji je bio površine oko 14 kvadratnih metara. Nikad nisu premješteni u sobe odmarališta.¹⁷¹³ Spavali su na drvenom podu. Nekoliko njih našlo je neke daske koje su stavljali pod glavu umjesto jastuka. Od pripadnika "Crvenih beretki" dobivali su jedan konzervirani obrok s jednom "providnom kriškom hljeba".¹⁷¹⁴

Vodu su mogli piti jednom dnevno, najčešće ujutro, kad su ih puštali van da obave nuždu, i to s potoka, jer u objektu nije postojao WC. Umivali su se na potoku.¹⁷¹⁵

Odvođeni su u brvnare u Borcima na ispitivanje, tokom kojeg su fizički i psihički zlostavljani.¹⁷¹⁶

140.3. Premještanje

Nakon 12 dana svi zatočenci su premješteni u kasarnu JNA u Bileći.¹⁷¹⁷

141. Osnovna škola "3. mart" u Konjicu (maj – juni 1992)

141.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije HVO-a, TO i rezervni sastav policije.¹⁷¹⁸

1710 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1711 *Ibid.*

1712 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1713 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1714 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1715 TPOS, Izjava P. R. data Udruženju 28. marta 2016. godine; TPOS, Izjava P. F. data Udruženju 28. marta 2016. godine.

1716 *Ibid.*

1717 *Ibid.*

1718 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of P., 9. juli 1997. godine, T. 4636-4637; Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 6050; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

141.2. Zatočavanje

Od kraja maja do 6. ili 7. juna 1992. godine Osnovna škola "3. mart" u Konjicu korištena je kao improvizovani stacionar za oko 30 civila i vojnika srpske nacionalnosti koji su dovedeni zbog povreda zadobivenih u Bradini ili u logoru Čelebići.¹⁷¹⁹

Doktor Petko Grubač, ljekar opšte prakse koji je nekad radio u Domu zdravlja u Konjicu, a neko vrijeme i u ambulanti u Bradini, nakon dvije noći provedene u logoru Čelebići 30. maja je prebačen u ovu školu. Tu je zatekao oko 30 pacijenata i kolegu, doktora Relju Mrkajića, koji mu je rekao da se tu nalaze kako bi pružili pomoć povrijeđenim ljudima.¹⁷²⁰ Oko 30. maja u školu je doveden i svjedok P., koji je zajedno s doktorom Petkom Grubačem i Žužom pomagao ozlijeđenim zatočenicima, o čemu je rekao: "Smještaj je bio neuslovan. Tu je bila školska klupa na kojoj smo držali medicinske instrumente koje smo posjedovali odranije."¹⁷²¹

Petko Grubač navodi da su svi zatočeniци u školi bili teško ozlijeđeni: "Ne znam po kojim kriterijumima su birani i dovođeni tu, ali su imali teške ozljede i frakture. Jedan od njih je bio u komi."¹⁷²² Među pacijentima koji su iz logora Čelebići dovedeni u školu bio je i Radovan Kuljanin, koji je 29. maja 1992, zajedno s još deset povrijeđenih zatočenika, prevezen u ovaj improvizovani stacionar, s ranama na stomaku, glavi i nogama, a desno oko mu je bilo zatvoreno od uboja i natečeno.¹⁷²³ Marko Mrkajić iz Čelebića je doveden sa slomljenom nogom, dok je Straji Čećežu vilica bila slomljena.¹⁷²⁴

Zatočeniци su bili smješteni u jednoj učionici.¹⁷²⁵ Spavali su na krevetima koji se koriste u bolnicama i ambulantomama i na nekoliko strunjača iz gimnastičke sale.¹⁷²⁶ Dobivali su vrlo malo hrane.¹⁷²⁷ U WC su mogli odlaziti dva puta dnevno, a svjedok P. je u vezi s tim rekao: "Policajci su stajali ispred vrata, morali smo pokucati kada smo željeli otići u toalet. To nam je bilo dopušteno dva puta u toku dana."¹⁷²⁸ Broj zatočenika u školi svakodnevno se mijenjao: neki su dovođeni, dok su drugi odvođeni na druge lokacije.¹⁷²⁹

1719 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 5962-5967; Testimony of P., 9. juli 1997. godine, T. 4637; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1720 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 5961-5967.

1721 *Ibid.*, Testimony of P., 9. juli 1997. godine, T. 4636-4627.

1722 *Ibid.*, Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T.5962.

1723 Strahinja Živak, *op. cit.*, izjava Radovana Kuljanina, str. 92.

1724 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 5962-5963.

1725 TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1726 *Ibid.*

1727 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, izjave Petka Grubača i Radoslava Vujičića, str. 30.

1728 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Testimony of P., 9. juli 1997. godine, T. 4637.

1729 *Ibid.*, Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 6048-6049.

141.3. Premještanja

Oko 6. juna 1992. godine doktor Petko Grubač, zajedno s još jednim doktorom i deset pacijenata, premješten je u logor Čelebići, a nekoliko dana ranije ostali zatočnici su prebačeni u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu.¹⁷³⁰

142. Donje Selo (juni 1992 – april 1993)

142.1. Uprava

Kontrolu nad zatočnicima u kućama u mjestu Donje Selo imali su pripadnici HVO-a i AR-BiH, a među osobama koje su obezbjeđivale objekte bili su pripadnici HVO-a pri brigadi "Herceg Stjepan" Konjic: Zdravko Žilić, Vjekoslav Oroz, Zrinko i Ivica Pinčić.¹⁷³¹

142.2. Zatočavanje

Od kraja juna 1992. do sredine aprila 1993. godine kuće u Donjem Selu korištene su za zatočavanje većeg broja srpskih civila – žena, djece i staraca, te kao sabirni centar u koji su dovođeni muškarci i žene pušteni iz logora Čelebići i Sportske dvorane Musala.¹⁷³²

U svom iskazu svjedokinja A je rekla da je dovedena u Donje Selo, gdje je zajedno s nepokretnom majkom, ujom, sestrom, rodicom Radmilom Živak i njihovo troje maloljetne djece smještena u jednu od napuštenih srpskih kuća. Nisu se mogli slobodno kretati već samo onoliko koliko su im dozvolili pripadnici HVO-a i ARBiH, od kojih su prethodno morali dobiti dozvolu za odlazak, ali samo do Musale i Čelebića kako bi posjetili svoje najbliže koji su bili zatočeni u tim logorima.¹⁷³³

Radmila Živak po izlasku iz logora Musala, zajedno sa sestrom svjedokinje A došla je u Donje Selo, gdje su već bili dovedeni i smješteni civili iz Bradine. Donje Selo za njih je bilo logor. Na ulazu u selo bio je punkt, nisu se mogli slobodno kretati, niti ga napustiti svojom voljom. Često su evidentirani.¹⁷³⁴

U kućama je bilo zatočeno između 15 i 20 osoba.¹⁷³⁵ Zatočnica K2 boravila je u jednoj kući s još četiri porodice i, prema njenim riječima, često nisu imali šta da jedu: "Hranili smo se usjevima i onim što smo zatekli kada smo došli u Donje Selo. Često smo bili gladni, pogotovo u zimskom periodu, kada je počelo ponestajati ljetnih zaliha."¹⁷³⁶

¹⁷³⁰ *Ibid.*, Testimony of Petko Grubač, 12. august 1997. godine, T. 5965.

¹⁷³¹ Sud BiH, Predmet *Zrinko Pinčić* (S1 1 K 014434 13 KRŽ, X-KRŽ-08/502), Presuda, str. 1, 29 i 30.

¹⁷³² Sud BiH, Predmet *Zrinko Pinčić* (S1 1 K 014434 13 KRŽ, X-KRŽ-08/502), Presuda, str. 28–29; TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 18. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K1 data Udruženju 18. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K2 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

¹⁷³³ Sud BiH, Predmet *Zrinko Pinčić* (S1 1 K 014434 13 KRŽ, X-KRŽ-08/502), Presuda, str. 29.

¹⁷³⁴ *Ibid.*, str. 30.

¹⁷³⁵ TPOS, Izjava K1 data Udruženju 18. jula 2020. godine; TPOS, Izjava K2 data Udruženju 18. jula 2020. godine. TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 18. jula 2020. godine.

¹⁷³⁶ TPOS, Izjava K2 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

Djeca su spavala na krevetu, a ostali na podu. Sobe su bile pretrpane. Nekad su neki zatočeni, zbog velikog broja ljudi u kući, spavali u hodniku. U nekim kućama nalazio se WC, dok su u drugim zatočeni koristili poljski WC.¹⁷³⁷

142.3. Silovanja

Od novembra 1992. do marta 1993. godine Zrinko Pinčić, tajnik HVO-a Hrasnica pri brigadi "Herceg Stjepan" Konjic, u više je navrata dolazio u kuću u Donjem Selu u kojoj su bili zatočeni srpski civili, žene i djeca, te izvodio osobu A u drugu prostoriju, gdje joj je naređivao da se skine i više je puta prisilio na seksualni odnos.¹⁷³⁸

142.4. Oslobođanje i razmjene

Od juna 1992. do marta 1993. godine neki zatočeni su povremeno puštani uz određenu materijalnu nadoknadu, pri čemu je i njihov broj u Donjem Selu varirao.¹⁷³⁹ Među njima je bio i Z. Đ. s porodicom, te izvjesna Svetlana iz Bradine.¹⁷⁴⁰

Zatočnica K1 puštena je s grupom od oko 50 žena i djece sredinom marta 1993, kad je došlo do sukoba između ARBiH i HVO-a.¹⁷⁴¹

Zatočenik D. I. naveo je da je u Donjem Selu u martu 1993. došlo do sukoba između ARBiH i HVO-a, kad su pušteni žene i djeca, dok je on ostao s grupom od oko 20 muškaraca do sredine aprila 1993, kad su ih odveli do Trnova, gdje su razmijenjeni za muslimanske zarobljenike.¹⁷⁴²

Do sredine aprila 1993. godine svi zatočeni su napustili Donje Selo.¹⁷⁴³

142.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Apelacionog vijeća Suda BiH od 17. decembra 2013. godine radnje opisane u izreci prvostepene presude od 28. novembra 2008, za koje je Zrinko Pinčić proglašen krivim, pravno su kvalifikovane kao krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, za koje je optuženi osuđen na šest godina zatvora, zato što je od novembra 1992. do marta 1993. u mjestu Donje Selo u više navrata u noćnim satima, odjeven u uniformu i naoružan, dolazio u kuću u kojoj su prethodno bili zatočeni civili srpske nacionalnosti – dvije maloljetne djevojčice, jedan maloljetni dječak, dvije djevojke, kao i osoba A i njena nepokretna majka, te iz prostorije izvodio osobu A i uvodio je u drugu prostoriju, gdje joj je naređivao da se skine prijeteći joj svaki put da će

1737 *Ibid.*

1738 Sud BiH, Predmet *Zrinko Pinčić* (S1 1 K 014434 13 KRŽ, X-KRŽ-08/502), Presuda, str. 1–2.

1739 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1740 Dušica Bojić, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu*, izjava Z. Đ, str. 162–163; Helsinki Watch, A Division of Human Rights Watch, Bosnia – Hercegovina, Volume II, str. 351, svjedočinju su intervjuisali predstavnici Helsinki Watcha 6. oktobra 1992. u Beogradu.

1741 TPOS, Izjava K1 data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1742 TPOS, Izjava D. I. data Udruženju 18. jula 2020. godine.

1743 *Ibid.*

dovesti petnaesticu vojnika pa će tada vidjeti šta će se desiti sa svima njima, čime ju je više puta prisilio na seksualni odnos, držeći svaki put pušku pored kreveta.

143. Kamp “Crvenih beretki” na Boračkom jezeru (juni – juli 1992)

143.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici “Crvenih beretki” VRS. Među vojnicima koji su obezbjeđivali objekt bili su Radivoje Soldo zvani Rašo, vojnik zvani Zmija te vojnici iz Srbije.¹⁷⁴⁴

143.2. Zatočavanje

Od kraja juna do kraja jula 1992. godine motel i bungalovi na Boračkom jezeru korišteni su za zatočavanje i silovanje najmanje pet žena, Muslimanki, među kojima je bila Šefika Maksumović.¹⁷⁴⁵

Krajem juna 1992. Radivoje Soldo je automobilom iz Policijske stanice Nevesinje doveo Šefiku Maksumić u kamp na Boračkom jezeru i zatvorio u jedan od bungalova, držeći je zaključanom i pod stražom vojnika, pripadnika VRS. Zatočenica je ubrzo prebačena u drugi bungalov, koji je pripadao vojniku zvanom Zmija, ali Soldo je gotovo svake noći slao svog vojnika koji je Šefiku Maksumić odvodio do njegovog (Soldinog) bungalova.¹⁷⁴⁶ Četiri žene prebačene su iz toplane u Kilavcima u opštini Nevesinje.¹⁷⁴⁷

Šefika Maksumić izlagana je fizičkom zlostavljanju. Radivoje Soldo rekao joj je da je može ostaviti u životu ako se pokrsti i promijeni ime, što je ona i uradila, pa je, nakon što je odvedena kod popa koji joj je napisao krštenicu, dobila kršteno ime Biljana.¹⁷⁴⁸

143.3. Silovanja

Radivoje Soldo je Šefiku Maksumić svakodnevno silovao mjesec dana.¹⁷⁴⁹ Soldo bi ulazio u bungalov Šefike Maksumić, udarao je otvorenim dlanom po licu i naređivao joj da skinе odjeću, nakon čega bi je silovao. Također, zatočenicu su silovali i drugi nepoznati pripadnici VRS i vojnici iz Srbije, koji bi se vraćali s ratišta.¹⁷⁵⁰

1744 Sud BiH, Predmet *Radivoje Soldo* (S1 1 K 018201 15 Kri), str. 3.

1745 *Ibid.*

1746 *Ibid.* str. 3 i 16.

1747 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 243, pasus 670; “Zločini u Nevesinju: Najmlade žrtve bile su bebe koje nisu dobile ni ime”, N1 BiH, 16. decembar 2021.

1748 Sud BiH, Predmet *Radivoje Soldo* (S1 1 K 018201 15 Kri), str. 16.

1749 *Ibid.*, str. 3–16.

1750 *Ibid.*, str. 3.

143.4. Prisilni rad

Radivoje Soldo prisiljavao je Šefiku Maksumić da čisti njegov i druge bungalove u kojima su bili smješteni vojnici, potom da im pere uniforme i čisti obuću.¹⁷⁵¹

143.5. Oslobođanje

Šefika Maksumić ostala je u bungalovima do kraja jula 1992. godine.¹⁷⁵²

143.6. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Suda BiH od 3. novembra 2015. godine Radivoje Soldo proglašen je krivim što je u vrijeme oružanog sukoba između ARBiH i VRS na teritoriji opštine Konjic, kao pripadnik VRS, postupao suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačke a) i c) te člana 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica od 12. augusta 1949, tako što je neutvrđenog dana između kraja juna i kraja jula 1992. na Boračkom jezeru, gdje je bio smješten kamp "Crvenih beretki" VRS, u više navrata silovao Šefiku Maksumić (djevojački Ćatić), koju je prethodno doveo iz Policijske stanice Nevesinje i protivzakonito zatvorio u jedan od bungalova, držeći je zaključanom i pod stražom pripadnika VRS, a u kritičnom periodu ušao u bungalov i udario je otvorenim dlanom u lice te naredio da skine odjeću sa sebe, pa iako je plakala i molila da je pusti, on ju je gurnuo na drveni krevet i prisilio na seksualni odnos (silovao), što je svakodnevno činio mjesec dana, a potom je prisiljavao i da čisti bungalove, i njegov i one gdje su bili smješteni vojnici VRS, pere vojne uniforme, obuću, pri čemu je bila izložena maltretiranju, poniženju, silovanju od drugih nepoznatih pripadnika VRS i vojnika iz Srbije, koji bi se vraćali s ratišta i koji su bili stacionirani u tom kampu, da bi joj u navedenom periodu rekao da će je ostaviti u životu ako se pokrsti i promijeni ime, što je ona, iz straha za svoj život, morala i učiniti i time dobila ime Biljana; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, te ga je Sud na osnovu odredbe člana 142. stav 1. KZ SFRJ i člana 285. ZKP BiH, uz primjenu odredbi članova 33, 38. i 41. KZ SFRJ i odredbi Sporazuma o priznanju krivice, osudio na pet godina zatvora.

144. Tvornica "Igman" u Konjicu (novembar 1992 – juli 1993)

144.1. Uprava

Tvornica "Igman" bila je pod kontrolom pripadnika ARBiH.¹⁷⁵³

¹⁷⁵¹ *Ibid.*, str. 16.

¹⁷⁵² *Ibid.*, str. 3–16.

¹⁷⁵³ TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 634.

144.2. Zatočavanje

Od novembra 1992. do jula 1993. godine tvornica "Igman" korištena je za zatočavanje oko 100 civila srpske i hrvatske nacionalnosti.¹⁷⁵⁴

Tvornica je proizvodila municiju za potrebe JNA do početka rata, a nakon toga nastavila je svoju djelatnost za potrebe ARBiH.¹⁷⁵⁵ U tvornicu su kao živi štit i na prisilni rad dovođeni Srbi i Hrvati iz Sportske dvorane Musala, koji su ostajali duži ili kraći period, pa je broj zatočenika varirao.¹⁷⁵⁶ Pojedini zatočenci iz Musale su prebačeni kao živi štit kako bi odvrćali HVO od granatiranja tvornice.¹⁷⁵⁷ Među njima je bio i D. G., koji je sredinom novembra 1992. s grupom od oko 30 srpskih civila prebačen u tvornicu, gdje je proveo dva mjeseca.¹⁷⁵⁸ U tvornici je bio i Ž. P., koji je prebačen iz Musale s grupom od oko 20 hrvatskih civila sredinom aprila 1993.¹⁷⁵⁹ U tom periodu iz dvorane je u tvornicu prebačeno još oko 20 starijih Hrvata.¹⁷⁶⁰ Sredinom maja 1992. godine M. V. je s grupom od oko 50 civila srpske i hrvatske nacionalnosti prebačen iz dvorane u tvornicu.¹⁷⁶¹

Zatočenci su u "Igmanu" spavali na betonu.¹⁷⁶² Neki, među kojima i Darko Gligorević, bili su smješteni u upravnoj zgradi tvornice, a drugi u potkrovlju pogona takozvane navrtaljke.

Dobivali su vrlo malo hrane, a obroci su se sastojali od hljeba i riže.¹⁷⁶³ Zatočenik Ž. P. navodi da je prvih deset dana jeo samo po šaku riže, a da su kasnije dobivali tanjir riže i malo hljeba.¹⁷⁶⁴ Bilo im je uskraćeno održavanje higijene, kao i zdravstvena zaštita. Posjete i dostavljanje hrane bili su zabranjeni.¹⁷⁶⁵ U tvornici je bilo nekoliko WC-a, koje su koristili vojnici, dok su zatočenci vođeni u poljski WC u dvorištu.¹⁷⁶⁶

144.3. Prisilni rad i živi štit

Prema izjavi D. G., grupa od 30 Srba sredinom novembra 1992. godine dovedena je kao živi štit radi odvrćanja od granatiranja tvornice. Njih su pripadnici ARBiH više puta dnevno tokom dva mjeseca izvodili pred "Igman" kao živi štit.¹⁷⁶⁷ Tjerali su ih da u tvornici rade

1754 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine; Strahinja Živak, *op. cit.*, izjave Marka Kuljanina i Mladena Kuljanina, str. 64; Spisak HULDR-a, Logori.

1755 MKSJ, Predmet *Mucić i drugi* (IT-96-21-T), Presuda, str. 491.

1756 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1757 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1758 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1759 TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1760 TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; HULDR, Logori u Hercegovini, Konjic, Logori za Hrvate, Neopotpuni popis logora i drugih mjesta zatočenja pod nadzorom Armije RBiH, str. 2.

1761 TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1762 TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1763 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1764 TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

1765 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1766 TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

1767 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

na proizvodnji municije te da u krugu i u blizini tvornice kopaju kanale i rovove.¹⁷⁶⁸ Kao živi štit je korišten i M. V.¹⁷⁶⁹

Zatočenik Ž. P. sredinom aprila 1993. s grupom od oko 20 hrvatskih civila prebačen je u tvornicu da kopa kanale, dok su stariji Hrvati korišteni kao živi štit.¹⁷⁷⁰

144.4. Premještanja

Prema izjavi D. G., grupa od oko 30 civila srpske nacionalnosti koja je sredinom novembra 1992. godine prebačena u tvornicu "Igman", nakon dva mjeseca vraćena je u Sportsku dvoranu Musala.¹⁷⁷¹ Zatočenik Ž. P., koji je sredinom aprila 1993. prebačen u tvornicu s grupom od oko 20 hrvatskih civila, krajem juna 1993. vraćen je u dvoranu, dok su ostali zatočenici ostali do sredine jula 1993, kad su svi vraćeni u Musalu.¹⁷⁷²

145. Mejtef u selu Jasenik (mart 1993)

145.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁷⁷³

145.2. Zatočavanje

Od 23. do 27. marta 1993. godine mejtef u Jaseniku korišten je za zatočavanje devet pripadnika HVO-a.¹⁷⁷⁴

Nakon što su ih 23. marta zarobili pripadnici ARBiH, devet pripadnika HVO-a odvedeno je i zatočeno u mejtef u mjestu Jasenik. Smješteni su u manju prostoriju četiri metra dugu i četiri široku.¹⁷⁷⁵ O tome je zarobljenik Ivica Jelić izjavio: "U mejtefu je bila mala prostorija, 4x4 metra. Bio je vanjski WC i bila je voda."¹⁷⁷⁶

Prvog dana nisu dobili ni hranu ni piće, a Ivica Jelić je rekao: "Prvo veče koje smo proveli u mejtefu, nismo dobili ništa od hrane. Ivo je tražio vodu, ali mu nisu donijeli."¹⁷⁷⁷

145.3. Premještanja

Svi zarobljenici 27. marta 1992. godine premješteni su u Osnovnu školu u Parsovićima.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁶⁸ *Ibid.*

¹⁷⁶⁹ TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

¹⁷⁷⁰ TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

¹⁷⁷¹ TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 20. jula 2020. godine.

¹⁷⁷² TPOS, Izjava Ž. P. data Udruženju 20. jula 2020. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 21. jula 2020. godine.

¹⁷⁷³ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. M. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

¹⁷⁷⁴ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. M. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

¹⁷⁷⁵ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K3 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. M. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

¹⁷⁷⁶ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

¹⁷⁷⁷ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

¹⁷⁷⁸ CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K3, data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. M. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

146. Kuća Riste Mršića u selu Hondići (mart 1993)

146.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁷⁷⁹

146.2. Zatočavanje

Od 23. do 26. marta 1993. godine kuća Riste Mršića korištena je za 24-satno zadržavanje devet hrvatskih civila iz sela Hondići – muškaraca, žena i starijih osoba.¹⁷⁸⁰

Dana 23. marta pripadnici ARBiH uhapsili su grupu od devet civila u selu Strgonice te ih odveli u kuću Riste Mršića u Hondićima.¹⁷⁸¹ Smješteni su u podrumске prostorije, o čemu je zatočenik K2 rekao: “Bilo je mračno, hladno i neuslovno.”¹⁷⁸² Zatočenicima nisu bile obezbijeđene ni hrana ni voda, a nuždu su obavljali u prostoriji u kojoj su boravili.¹⁷⁸³

146.3. Oslobođanje i premještanje

Nakon 24 sata provedena u kući Riste Mršića, osam zatočenika pušteno je na slobodu, dok je jedan preostali nakon tri dana, prema navodima njegovog sina, premješten u drugi zatočenički objekt na području Jablanice.¹⁷⁸⁴

147. Osnovna škola “Ramski partizanski odred” u selu Parsovići (mart – august 1993)

147.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁷⁸⁵

147.2. Zatočavanje

Od 27. marta do 13. augusta 1993. godine Osnovna škola “Ramski partizanski odred” u selu Parsovići korištena je za zatočavanje oko 55 pripadnika HVO-a.¹⁷⁸⁶

Grupa od devet zarobljenika 27. marta je iz mejtefa u Jaseniku prebačena u ovu školu.¹⁷⁸⁷

1779 TPOS, Izjava K2 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.
1780 TPOS, Izjava K2 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 584.

1781 TPOS, Izjava K2 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 119.

1782 TPOS, Izjava K2 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1783 TPOS, Izjava K2 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 119; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 584.

1784 *Ibid.*

1785 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.
1786 CDT, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; CDT, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; HULDR, Nepotpuni popis logora za hrvatske vojnike i civile pod nadzorom Armije BiH, općina Konjic, str. 121.

1787 CDT, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

Kad su 14. aprila pripadnici ARBiH zarobili vojnike HVO-a iz Buščaka, Solakove Kule i drugih sela u okolini Parsovića, zatočili su ih u Osnovnu školu "Ramski partizanski odred".¹⁷⁸⁸ U Parsovićima su bili zatočeni Hrvati iz sela Crni Vrh, Donja Vratna Gora, Gornja Vratna Gora, Došćica, Homatlje, Solakova Kula, Lukšije, Donji Prijeslop, Gornji Prijeslop, Buščak. Među njima je bio i Ivica Jelić, koji je zarobljen u selu Plavuzi, nakon čega je odveden u Jasenik. O tome je Jelić izjavio: "Iz mejtefa smo prebačeni u Osnovnu školu u Parsoviće. Jednu noć smo svi noćili u Parsovićima."¹⁷⁸⁹

U školu je iz kuće sestara Turić u selu Gornje Višnjevce približno 17. juna 1993. premješteno pet zarobljenika, pripadnika HVO-a.¹⁷⁹⁰

Dana 28. jula u školu je doveden i H. K.: "Bio sam na ustaljenoj liniji kao medicinski tehničar. Pozvali su nas na intervenciju u selo Homatlje, Tošćanicu, opština Konjic. Pucali su na nas, ubili vozača i bolničara, a mi smo sletjeli autom u provaliju. Ja sam ostao živ, a druga dvojica koji su bili sa mnom su izrešetani. To je bilo 28. jula 1993. godine. Odvezli su me u školu u Parsovićima, na dan i noć. Kasnije sam vidio da u školi ima i drugih osim mene. Iz Parsovića su me onda odveli u Buturović Polje, tamo smo bili zatvoreni u jednom podrumu i u jednoj kući, ukupno 45 dana."¹⁷⁹¹

Zarobljenici su bili smješteni u podrumskoj prostoriji u kojoj je nekad držan ugalj, a spavali su na betonu.¹⁷⁹² Prostorija je bila puna miševa, a u nju se ulazilo niz ljestve.¹⁷⁹³ Hranu su im donosile žene iz Parsovića jednom dnevno.¹⁷⁹⁴ O tome je M. K. rekao: "Bili smo dolje gdje je bila ćumurana, bez merdevina se nije moglo. Žene i majke su nam donosile hranu i spuštale je u podrum."¹⁷⁹⁵ Nuždu su obavljali u kanalizacionom otvoru unutar prostorije u kojoj su boravili, a morali su ga sami čistiti svaka tri do četiri dana.¹⁷⁹⁶

147.3. Premještanja

Grupa zarobljenika bila je zatvorena u školi u Parsovićima od 14. do 21. aprila 1993. godine, kad su premješteni u Čelinu. Drugi dio zarobljenika iz škole je 16. juna kamionom premješten u Sportsku dvoranu Musala.¹⁷⁹⁷ Ivica Jelić nakon 24 sata je premješten u kuću Ivana Stjepanovića u Jaseniku.¹⁷⁹⁸

1788 CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Vrci - Klis/Konjic (dostupno na: <http://blog.dnevnik.hr/vrci/>).

1789 CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

1790 TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, iskaz Zvonka Dragića, str. 284.

1791 CDTP, Izjava H. K. data Udruženju 17. jula 2017. godine.

1792 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1793 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; CDTP, Izjava H. K. data Udruženju 17. jula 2017. godine.

1794 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1795 CDTP, Izjava M. K. data CDTP-u 26. maja 2017. godine.

1796 TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Vrci - Klis/Konjic (dostupno na: <http://blog.dnevnik.hr/vrci/>).

1797 CDTP, Izjava Ivica Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

1798 *Ibid.*

Zvonko Dragić, Ante i Goran Livaja, Ilija Kaleb i Zoran Milas u prvoj polovini augusta premješteni su u podrum poljoprivredne apoteke u Buturović-Polju,¹⁷⁹⁹ dok je A. D., zajedno s još pet drugih zarobljenika, sredinom augusta 1993. premješten u Sportsku dvoranu Musala. On je o tome rekao: "Nas pet ili šest su odveli u Musalu, a drugu grupu u Buturović-Polje, tad su nas sve prebacili iz škole zbog početka školske godine."¹⁸⁰⁰

148. Kuća Ivana Stjepanovića u selu Jasenik (mart – maj 1993)

148.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸⁰¹

148.2. Zatočavanje

Od sredine marta do početka maja 1993. godine privatna kuća Ivana Stjepanovića u selu Jasenik korištena je za zatočavanje 17 pripadnika HVO-a.¹⁸⁰²

Sredinom marta grupa od devet zarobljenika iz Osnovne škole u Parsovićima premještena je u kuću Ivana Stjepanovića, a nakon nekoliko dana u kuću je prebačeno još osam zarobljenika.¹⁸⁰³ Smješteni su u jednu manju prostoriju.¹⁸⁰⁴ Svjedok K4 je izjavio: "To je bio neki stari kućerak, smjestili su nas u jednu sobu koja je bila mala, pa je bilo pretrpano."¹⁸⁰⁵

U sobi su se, prema izjavama svjedoka, nalazili jedan krevet i nekoliko drvenih klupa.¹⁸⁰⁶ Zarobljenici su spavali na krevetu, klupama i podu. Hranu su im donosili mještani Jasenika, među kojima je bio i otac zarobljenika Ivice Jelića.¹⁸⁰⁷

Imali su pristup vodi i mogli su se umiti, ali im nije bilo dozvoljeno kupanje.¹⁸⁰⁸ Nuždu su obavljali u poljskom WC-u, u koji su odlazili u pratnji stražara.¹⁸⁰⁹

148.3. Oslobođanje

Svi zarobljenici početkom maja 1993. godine pušteni su na slobodu.¹⁸¹⁰

1799 Ivica Mlivičević, *Muslimanski logori za Hrvate*, iskaz Ante Livaje, str. 573.

1800 TPOS, Izjava A. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1801 CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1802 CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

1803 CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1804 *Ibid.*

1805 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1806 CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine; TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1807 CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

1808 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1809 TPOS, Izjava K4 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava Ivice Jelića data Udruženju 23. maja 2017. godine.

1810 *Ibid.*

149. Osnovna škola u selu Spiljani (april 1993)

149.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸¹¹

149.2. Zatočavanje

Od 15. do 18. aprila 1993. godine Osnovna škola u Spiljanima korištena je za zatočavanje oko 15 pripadnika HVO-a iz tog sela.¹⁸¹²

Dana 15. aprila grupa od oko 15 pripadnika HVO-a iz Spiljana predala se pripadnicima ARBiH, nakon čega su odvedeni u Osnovnu školu.¹⁸¹³

Većina ih je smještena u podrum škole, dok je P. K. zajedno s još jednim zarobljenikom smješten u špajz.¹⁸¹⁴ O tome je P. K. izjavio: "Mene i Želju su zatvorili u špajzu u školi, ono gdje je učitelj držao tegle, 1x1 metar, 24 sata. Morali smo stajati. Ostali, a kasnije i nas dvojica s njima, bili su u podrumu škole."¹⁸¹⁵ Zarobljenici su spavali na betonu,¹⁸¹⁶ a dobivali su vrlo malo hrane.¹⁸¹⁷ Stražari su zarobljene pripadnike HVO-a samo povremeno odvodili u WC, inače su nuždu morali obavljati u podrumu u kojem su boravili.¹⁸¹⁸

Zarobljenici su bili izloženi fizičkom zlostavljanju.¹⁸¹⁹ O tome je P. K. izjavio: "U školi je bilo udaranja. Izudarali su dvojicu ili trojicu, ne sjećam se više. Mene nisu."¹⁸²⁰

149.3. Oslobođanje

Nakon tri dana, 18. aprila 1993. godine svi zarobljenici su pušteni na slobodu, uz obavezu da se javljaju u komandu ARBiH u Spiljanima i obavljaju prisilne radove.¹⁸²¹

1811 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1812 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

1813 CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1814 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1815 CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1816 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1817 *Ibid.*

1818 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1819 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1820 CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1821 TPOS, Izjava L. B. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava F. T. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. A. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava P. K. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

150. Osnovna škola u selu Gorani (april – juni 1993)

150.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸²²

150.2. Zatočavanje

Od sredine aprila do oko 10. juna 1993. godine Osnovna škola u Goranima korištena je za zatočavanje oko deset hrvatskih civila – muškaraca, tri žene, kao i starijih osoba.¹⁸²³

Nakon što su pripadnici ARBiH sredinom aprila uhapsili oko deset hrvatskih civila u Goranima, odveli su ih u prostorije Osnovne škole u tom selu. Među zatočenicima su se nalazile i tri žene i stariji muškarci. Smješteni su u jednu prostoriju, a spavali su na klupama i stolicama. Nuždu su obavljali u WC-u u školi, a hranu su im donosile mještanke Gorana.¹⁸²⁴

Zatočenci su ispitivani, ali ne i zlostavljani.¹⁸²⁵

150.3. Oslobođanje

Nakon četiri dana u Osnovnoj školi, tri žene puštene su na slobodu kako bi zatočenim muškarcima mogle donositi hranu, dok su muškarci ostali do približno 10. juna 1993. godine, kad su također pušteni na slobodu.¹⁸²⁶

151. Prodavnica u selu Kralupi (april 1993)

151.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸²⁷

151.2. Zatočavanje

Od 16. do 20. aprila 1993. godine prodavnica u selu Kralupi korištena je za zatočavanje sedam pripadnika HVO-a.¹⁸²⁸

Nakon što su ih vojnici ARBiH zarobili na liniji u okolini Konjica, sedam pripadnika HVO-a odvedeno je u prodavnicu u Kralupima. Smješteni su u jednu prostoriju koja je bila prljava i hladna, spavali su na betonu, a nuždu su obavljali unutar objekta u pratnji stražara. O uslovima u prodavnici zarobljenik K5 je izjavio: “Donosio nam je hranu jedan njihov voj-

1822 TPOS, Izjava K1 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1823 TPOS, Izjava K1 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 667–669.

1824 TPOS, Izjava K1 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1825 TPOS, Izjava K1 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 581.

1826 *Ibid.*

1827 TPOS, Izjava K5 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1828 TPOS, Izjava K5 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

nik, međutim mi smo započeli štrajk glađu kada smo saznali da su drugi zatočeni u kafani u Pokojištu.¹⁸²⁹

Zarobljenici su nakon pogibije jednog pripadnika ARBiH fizički zlostavljani. O tome je zatočenik K5 rekao: “Nisu nas zlostavljali, odnosno korektno su se ponašali dok nije poginuo neki njihov vojnik u napadu na Hrvate. Tad su nas šamarali.”¹⁸³⁰

151.3. Premještanja

Svi zarobljenici 20. aprila 1993. godine premješteni su u kafanu “Studenac” u Pokojištu.¹⁸³¹

152. Kuća Vide Drljo u selu Trusina (april 1993)

152.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸³²

152.2. Zatočavanje

Od 16. do 19. aprila 1993. godine privatna kuća Vide Drljo u Trusini korištena je za zatočavanje oko 30 hrvatskih civila, muškaraca i žena, među kojima je bilo djece i ranjenih.¹⁸³³

Nakon napada koji je na selo Trusina izveden 15. aprila, oko 30 civila hrvatske nacionalnosti zatočeno je u jednu privatnu kuću, odakle su nakon nekoliko sati premješteni u kuću Vide Drljo, gdje su zatekli još dvije zatočene žene. Svi zatočeni smješteni su u jednu prostoriju, dok su u susjednoj prostoriji bila tri ranjena civila – jedna žena i dvoje djece, koji nisu dobili medicinsku pomoć.¹⁸³⁴ Prve noći bilo im je zabranjeno kretanje po kući.¹⁸³⁵ U kući nije bilo električne energije, pa su boraviti u mraku.¹⁸³⁶

Prve noći nisu dobivali ni hranu ni piće, a sljedećeg dana susjedi su im donijeli hljeb, mliječne proizvode i voće.¹⁸³⁷ Zatočenica M. M. je opisala: “Bilo nas je tridesetoro unutra. Među nama je bilo i dvoje ranjene djece i jedna ranjena žena. Nijedno dijete nije smjelo zaplakati. Kada bih ustala, nisam znala gdje sam, samo bih upalila upaljač da vidim gdje mi je dijete. Tako je to trajalo do jutra. Ujutro su počeli dolaziti susjedi. Donijeli su nam hrane, mlijeka i borovnice, da pravimo sok za tu ranjenu ženu. Drugog dana su nas obi-

1829 TPOS, Izjava K5 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine.

1830 *Ibid.*

1831 TPOS, Izjava K5 data Udruženju 27. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1832 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1833 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

1834 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 267–268, svjedočenje A. K.

1835 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1836 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 259, svjedočenje D. D.

1837 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 267–268, svjedočenje A. K.

lazili. Pazili su nas fino. Dopustili su nam kretanje po kući, ali su nam rekli da ne izlazimo vani, jer ima snajpera.¹⁸³⁸

U kući je postojao WC, koji su zatočenci mogli koristiti za obavljanje nužde, ali im nije bilo dozvoljeno održavanje lične higijene.¹⁸³⁹

Izlagani su fizičkom i psihičkom zlostavljanju.¹⁸⁴⁰ Zatočenica D. D. je rekla: “Od Janje Drljo su tražili novac, dala im je 400 DEM, međutim nisu bili time zadovoljni pa su bacili tri bombe u neke prostorije kuće i na taj način zlostavljali djecu i ostale civile koji su tu bili. Iako je Janja bila vidno u drugom stanju, tukli su je i zlostavljali, što su sve gledala i djeca koja su se tu nalazila, a bilo ih je šestoro.”¹⁸⁴¹

Zatočenice A. M. i D. D. rekle su da su u kuću bacali bombe kako bi zastrašili civile.¹⁸⁴² Zlostavljan je i Ivan Krešo, kojeg su stražari tukli kundacima pušaka i pritom mu slomili tri rebra.¹⁸⁴³

152.3. Oslobođanje

Dana 19. aprila 1993. godine svi zatočenci su iz kuće odvedeni prema položajima HVO-a, gdje su pušteni na slobodu.¹⁸⁴⁴

153. Kuća Bosiljke Krešo u selu Trusina (april 1993)

153.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.

153.2. Zatočavanje

Od 16. do 17. aprila 1993. godine kuća Bosiljke Krešo korištena je za 24-satno zadržavanje najmanje 20 žena i djece, Hrvata.

Dana 16. aprila pripadnici ARBiH izvršili su napad na selo Trusina.¹⁸⁴⁵ U kući Bosiljke Krešo tog je dana zatočeno 20 hrvatskih civila – žena i djece. Dragan Drljo je izjavio: “Živio sam u zaseoku Gaj s roditeljima, majkom Milkom, ocem Andrijom, bratom Ilijom i Ivanom i sestrom Andrijanom. Nakon pritvaranja nas civila iz Gaja i civila iz Kreša u kuću Marka Drlje i strijeljanja šest ljudi koji su bili u HVO-u, natjerali su nas da nosimo oružje na brdo

1838 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 259, svjedočenje M. M.

1839 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1840 *Ibid.*

1841 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 259, svjedočenje D. D.

1842 TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 259, svjedočenje D. D.

1843 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 259, svjedočenje L. K., svjedočenje D. D.

1844 TPOS, Izjava K. I. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. D. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1845 Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (S1 1 K 003369 10 Krl), Presuda, str. 5, 99, 106, 117, 126 i 144.

Marevac. Kad smo tamo došli, rekli su nam da se vratimo u Trusinu. Mi smo se onda vratili dole u Kreše, u kuću Nedeljka Kreše. Taj dan i tu noć smo proveli u toj kući.”¹⁸⁴⁶

Milka Drljo, majka Dragana Drlje, izjavila je da su uhapšeni u Gaju 16. aprila 1993. u jutarnjim satima i da su oni koji su bili u HVO-u strijeljani tog dana, dok su njih civile, žene i djecu, zatvarali u kuću Marka Drlje, zajedno s civilima koji su istog dana dovedeni iz Kreša.

Nakon strijeljanja zarobljenika, vojnici su 18 civila – djecu i žene iz Gaja i Kreša – primorali da nose oružje prema brdu Marevac, prema Gostovićima. Milka Drljo navodi: “Kiša je padala, sanduk težak, klizavo, dva-tri puta smo padale. Jednom smo se i odmarale. S nama je puno vojnika, 30-40, nisam brojala. Onda su razgovarali šta će s nama, pa su rekli da se vratimo u Trusinu da budemo u jednoj kući. Mi smo otišli u kuću Bosiljke Krešo. Muž Bosiljke Krešo je Nedeljko, njega su tamo strijeljali u Gaju. Mi smo tako tu veče prenoćili tu. Sutradan je Dragan otišao do naše kuće, nahranio i pustio stoku, nahranio psa, a pokrio je i naše mrtve tamo dekama. Bili smo kod Bosiljke Krešo u njenoj kući, tamo smo prenoćili.”¹⁸⁴⁷

Cecilija Šimunović je navela: “... rekli su nam da idemo u kuću Bosiljke Krešo. Tu su nam se pridružile još Nevenka Mlikota i Katica Mlikota. Prenoćili smo kod Bosiljke.”¹⁸⁴⁸

Bosiljka Krešo je rekla: “Nisu znali šta će s nama, pa su rekli da se vratimo u Gaj, a mi smo otišli u moju kuću. Bilo nas je otprilike 20-30, što djece, što žena.”¹⁸⁴⁹

Kuća Bosiljke Krešo zvane Beba nalazila se na području sela Trusina, u mjestu zvanom Vrtla ili zaselak Kreše, gdje su uglavnom živjele porodice Krešo. Bila je na pet do deset minuta od zaseoka Gaj, ispod Gaja. Bosiljkin suprug Nedeljko Krešo strijeljan je u Gaju 16. aprila 1993. Bosiljka i Nedeljko u kući su do rata živjeli s troje djece. Opisujući uslove zatočavanja, Bosiljka Krešo je izjavila: “Ujutro su djeca kukala da su gladna, a u kući nije bilo hljeba, ali je bilo brašna, pa sam djeci htjela napraviti neku pitu, ljevušu, nešto. Rečeno nam je da ne smijemo nigdje ići.”¹⁸⁵⁰

1846 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 13. novembra 2012. godine, svjedok Dragan Drljo, str. 1–26; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 11. jula 2011. godine, svjedok Dragan Drljo, str. 1–68.

1847 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 13. novembra 2012. godine, svjedokinja Milka Drljo, str. 27–66; Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 1. jula 2011. godine, svjedokinja Milka Drljo, str. 1–80.

1848 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 20. novembra 2012. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 21–42; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 11. marta 2011. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 1–93.

1849 Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 9. novembra 2010. godine, svjedokinja Bosiljka Krešo, str. 1–68.

1850 *Ibid.*

Vojnici su im naredili da ne smiju napuštati kuću bez odobrenja, a da će ih pobiti ako budu pokušali. Anica Blažević je izjavila: “Rekli su nam da ne smijemo mrdati, da će nas pobiti, a onda su otišli.”¹⁸⁵¹

153.3. Razmjena

Cecilija Šimunović je rekla: “Prenoćili smo kod Bosiljke, a ujutro su došla dva vojnika, došli su po nas da nas razmijene. Katica Mlikota i ja smo odabrane da idemo u Buturović-Polje da to vidimo, to za razmjenu. Tamo sam vidjela Seida Padalovića, s njim smo se uputile, a bila je tu i Kadira Poturović. U Buturović-Polju je bila i naša vojska, onda smo se dogovorili za razmjenu. Tamo u Buturović-Polju sam prilikom razmjene vidjela Redžu Poturovića i Smaila Memića.”¹⁸⁵²

Dragan Drljo je izjavio: “Iz Kreša smo svi zajedno, uz pratnju vojnika, otišli prema Buturović-Polju.”¹⁸⁵³

Ovih 20 civila razmijenjeno je 17. aprila 1993. godine u Buturović-Polju. Poslije ponoći prevezeni su čamcima u selo Kostajnica, koje je bilo pod kontrolom HVO-a.¹⁸⁵⁴

154. Kafana “Studenac” u selu Pokojište (april – maj 1993)

154.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸⁵⁵

154.2. Zatočavanje

Od 18. aprila do 18. maja 1993. godine kafana “Studenac” u selu Pokojište korištena je za zatočavanje oko 40 pripadnika HVO-a.¹⁸⁵⁶

1851 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 30. oktobra 2012. godine, svjedokinja Anica Blažević, str. 1–21; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 9. decembra 2011. godine, svjedokinja Anica Blažević, str. 1–75.

1852 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 20. novembra 2012. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 21–42; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 11. marta 2011. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 1–93.

1853 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 13. novembra 2012. godine, svjedok Dragan Drljo, str. 1–26; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 1. jula 2011. godine, svjedok Dragan Drljo, str. 1–68; Transkript sa suđenja od 11. jula 2011. godine, svjedok Dragan Drljo, str. 1–68.

1854 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Kri), Transkript sa suđenja od 20. novembra 2012. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 21–42; Sud BiH, Predmet *Mensur Memić i drugi* (X-KR-09/786-1), Transkript sa suđenja od 11. marta 2011. godine, svjedokinja Cecilija Šimunović, str. 1–93.

1855 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1856 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, svjedočenje Jele i Stjepana Solde, str. 440–441; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 119; Spisak HULDR-a, Logori.

Nakon što su se 18. aprila predali vojnicima ARBiH, oko 30 pripadnika HVO-a iz Pokojišta zatočeno je u kafanu "Studenac", a 20. aprila u kafanu je prebačeno i sedam zarobljenih pripadnika HVO-a iz prodavnice u Kralupima.¹⁸⁵⁷

Bili su smješteni u jednu prostoriju u kojoj su se nalazili stolovi i stolice, a spavali su na podu.¹⁸⁵⁸ O uslovima je S. S. rekao: "To je bila jedna prostorija u kojoj je bilo stolova i stolica, ali si jedino mogao spavati na podu. Ako ti je neko donio neko čebe, mogao si se pokriti."¹⁸⁵⁹ Hranu su im donosili mještani Pokojišta.¹⁸⁶⁰ Zarobljenik P. J. je opisao: "Hranu su nam donosili ljudi iz Pokojišta, nekada su im vojnici uzimali ako bi im se dopalo nešto od toga."¹⁸⁶¹ Anđa Jozić je izjavila: "U objektu se nalazio WC, koji su zarobljeni pripadnici HVO-a mogli koristiti."¹⁸⁶²

Zarobljenici su fizički zlostavljani, a po dolasku u "Studenac" su opljačkani.¹⁸⁶³ O tome je S. S. rekao: "Jedan komšija me je u toj kafani prebio. Prvo me je ošamario, pa me onda udario kundakom u usta, u lice i u leđa. Polomio mi je zube."¹⁸⁶⁴

154.3. Prisilni rad

Zarobljenici su više puta odvođeni na željeznički most u Čelebićima da obavljaju teške fizičke poslove.¹⁸⁶⁵ Kad su u Hondićima poginula trojica pripadnika ARBiH, a nekoliko njih bilo ranjeno, zarobljenici su ih morali nositi u Grabovce.¹⁸⁶⁶ Neki zarobljenici, među kojima i P. J., vođeni su u selo Vrci, gdje su korišteni kao živi štit.¹⁸⁶⁷

Tokom prisilnog rada, pripadnici ARBiH ranili su zarobljenika Mladena Jozića, koji je pokušao pobjeći.¹⁸⁶⁸ Prema izjavama svjedoka, Jozića su vojnici vratili u kafanu "Studenac", gdje su ga tukli, a sutradan su ga prebacili u bolnicu.¹⁸⁶⁹

154.4. Premještanja i oslobađanje

Mladen Jozić nakon ranjavanja 21. aprila 1993. godine odveden je u bolnicu u Konjicu. Iz bolnice je izašao 17. septembra, nakon čega je napustio Konjic i preko Zabrdā i Nevesinja

1857 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1858 *Ibid.*

1859 CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1860 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1861 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1862 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1863 *Ibid.*

1864 CDTP, Izjava S. S. data Udruženju 27. juna 2017. godine.

1865 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1866 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 606.

1867 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1868 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, svjedočenje Jele i Stjepana Solde, str. 440–441.

1869 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

31. decembra 1993. otišao u Čapljinu.¹⁸⁷⁰ Slaviša Jozić pušten je kući 25. aprila 1993.¹⁸⁷¹ Ostali zarobljenici iz kafane prebačeni su 18. maja 1993. u zatočenički objekt Silos u Tarčinu, odakle su kasnije odvedeni u Musalu.¹⁸⁷²

155. Osnovna škola u selu Podorašac (april – maj 1993)

155.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.¹⁸⁷³

155.2. Zatočavanje

Od aprila do maja 1993. godine Osnovna škola Podorašac korištena je u više navrata za zatočavanje oko 60 pripadnika HVO-a.¹⁸⁷⁴

Sredinom aprila pripadnici ARBiH zarobili su u selu Dubravice oko 20 pripadnika HVO-a, koje su odveli u školu u Podorašcu, a nekoliko dana kasnije dovedeno je još oko 20 pripadnika HVO-a koji su se predali vojnicima ARBiH.¹⁸⁷⁵ Ivo Stanić zarobljen je 25. maja u Vrcima, nakon čega je također zatočen u ovu školu. Sredinom maja u školu je zatočeno oko deset pripadnika HVO-a.¹⁸⁷⁶

Zarobljenici su smješteni u jednu učionicu u kojoj su se nalazili stolovi i stolice, na kojima su spavali.¹⁸⁷⁷ Nuždu su objavljali u WC-u unutar škole.¹⁸⁷⁸ Zarobljenik M. M. je rekao: “Bili smo na spratu škole, u jednoj učionici. Spavali smo na stolicama, klupama u učionici, gdje stigneš. Spavaš ili sjediš na njima ili na podu. Ako hoćeš u WC, zovneš stražara, a on te sprovede do WC-a i vode. Hrana je bila slaba, poneka konzervica, malo riže.”¹⁸⁷⁹

Zarobljenici koji su u školu dovedeni u aprilu 1993. godine bili su izloženi fizičkom zlostavljanju.¹⁸⁸⁰ Prema izjavi M. M. tada su pretučeni Dragan Petrović i Mladen Zovko,¹⁸⁸¹ dok je D. Š. rekao: “Trojica vojnika koji su nekad kasnije dovedeni, pretučeni su kasnije, to

1870 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 606.

1871 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 120; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 608.

1872 TPOS, Izjava P. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1873 TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 123.

1874 TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

1875 TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; CDTP, Izjava Z. Lj. data Udruženju 16. juna 2017. godine; CDTP, Izjava M. M. data Udruženju 28. juna 2017. godine.

1876 TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1877 TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1878 *Ibid.*

1879 CDTP, Izjava M. M. data Udruženju 28. juna 2017. godine.

1880 TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1881 CDTP, Izjava M. M. data Udruženju 28. juna 2017. godine.

je bilo odmah na početku, možda 18. ili 19. aprila, kasnije nisu nikoga zlostavljali.” Grupa zarobljenika dovedena u maju nije fizički zlostavljana.¹⁸⁸²

155.3. Premještanje

Zarobljeni pripadnici HVO-a koji su u aprilu 1993. godine dovedeni u Osnovnu školu u Podorašcu, premješteni su u različitim periodima, a najduže nakon dvadeset dana, u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu.¹⁸⁸³ Zarobljenici koji su u školu dovedeni u maju, nakon dva dana premješteni su u Silos u Tarčinu.¹⁸⁸⁴

156. Kuća u selu Čelina (april – maj 1993)

156.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.¹⁸⁸⁵

156.2. Zatočavanje

Od 21. aprila do 1. maja 1993. godine kuća u selu Čelina korištena je za zatočavanje oko 20 pripadnika HVO-a.¹⁸⁸⁶

Nakon što su 14. aprila zarobljeni i odvedeni u Osnovnu školu “Ramski partizanski odred” u Parsovićima, 21 pripadnik HVO-a premješten je 21. aprila u kuću u Čelini.¹⁸⁸⁷

Smješteni su u jednu sobu, a spavali su na krevetima i prekrivenom podu.¹⁸⁸⁸ Hranu su im donosile žene iz sela Solakova Kula. Nuždu su obavljali u objektu i izvan njega.¹⁸⁸⁹

156.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na prvu liniju fronta da kopaju rovove i nose hranu i municiju vojnicima ARBiH.¹⁸⁹⁰

156.4. Premještanje

Dana 1. maja 1993. godine svi zarobljeni pripadnici HVO-a su iz kuće u Čelini premješteni u kuću Rafaela Blaževića u Solakovoj Kuli.¹⁸⁹¹

1882 TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1883 CDTP, Izjava Z. Lj. data Udruženju 16. juna 2017. godine; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine; CDTP, Izjava M. M. data Udruženju 28. juna 2017. godine

1884 TPOS, Izjava Ž. Š. data Udruženju 27. septembra 2020. godine.

1885 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1886 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 575.

1887 *Ibid.*

1888 *Ibid.*

1889 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1890 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

1891 *Ibid.*

157. Osnovna škola “Maksim Kujundžić” u selu Čelebići (april – august 1993)

157.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.¹⁸⁹²

157.2. Zatočavanje

Od 25. aprila do polovine augusta 1993. godine Osnovna škola “Maksim Kujundžić” u Čelebićima korištena je za zatočavanje oko 90 muškaraca, pripadnika HVO-a, među kojima je bilo i nekoliko hrvatskih civila, muškaraca iz sela Čelebići i Orahovica.¹⁸⁹³

Selo Radešine, u kojem je živjelo oko 80 posto hrvatskog stanovništva, napadnuto je 12. aprila 1993. Od Hrvata je zatraženo da predaju oružje i da se predaju, što su oni odbili, nakon čega je počelo granatiranje sela. Pripadnici HVO-a iz Radešina zarobljeni su 25. aprila. Oni su bili u grupi s djecom, ženama, starima, bolesnima i ranjenima koji su na magistralnom putu zatražili pomoć od Španskog bataljona UNPROFOR-a (SPABAT), kojem su predali oružje. Oko 70 pripadnika HVO-a koji su 25. aprila zarobljeni, odvedeno je u Osnovnu školu “Maksim Kujundžić” u Čelebićima. U školi je, osim zarobljenika iz Radešine, bilo zatvoreno i oko 20 pripadnika HVO-a i nekoliko civila zarobljenih u Čelebićima i Orahovici.¹⁸⁹⁴

Stražari su zatočenicima po dolasku oduzeli novac, zlato i druge vrijedne stvari koje su imali kod sebe, te ih pretukli i odveli ih u podrum, gdje su smješteni.¹⁸⁹⁵ O tome je L. M. rekao: “Kasnije su nas počeli tući, jednog po jednog. Bacali su nas onako krvave, pretučene niz stepenice u podrum, gdje su nas, nakon premještanja u kabinet, vodili kasnije na ispitivanja i gdje smo zlostavljani.”¹⁸⁹⁶

Pavo Matković je izjavio: “Nisam mogao vidjeti još dvadesetak mučenika užasno pretučenih iza mene. (...) Znam samo da, kada bih povremeno došao svijesti, iznad mene su bili moji sinovi, koji su me pokušavali privesti svijesti, a čuo se poneki hropac i mnogi jauci.

1892 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Safet Bukvić* (07 O K 003088 09 K), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 5.

1893 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Safet Bukvić* (07 O K 003088 09 K), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 5; TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava K. S. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; Pavo (Stjepana) Matković, Centar za ljudska prava, Međugorje, Iskaz o događajima čijim sam svjedokom bio od 12. aprila do 13. augusta 1993, primljeno 31. decembra 1993, br. 6577 – R BiH, HZHB, Odjel obrane, Sigurnosno-informativna služba, Mostar, str. 5; HULDR, Spisak logora.

1894 TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava K. S. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1895 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Safet Bukvić* (07 O K 003088 09 K), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 5.

1896 TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

Nisam ni znao da moj stariji sin, koji mi pokušavaše pomoći, i sam ima polomljena rebra, frakturu lobanje i teške povrede u predjelu bubrega i nogu.¹⁸⁹⁷

Podrum u koji su zatočenici smješteni bio je površine oko 20 kvadratnih metara i bio je pun vode, mračan i hladan, a spavali su na betonu. Nakon nekoliko dana premješteni su u jedan kabinet na spratu škole, površine 30 kvadrata. U prostoriji do tog kabineta bila je zatočena grupa civila iz sela Čelebići i Orahovica.¹⁸⁹⁸ Stražari su zatočenicima za jelo donosili hljeb i malo vode. Bilo im je omogućeno korištenje WC-a, u pratnji stražara, a i tada su nerijetko zlostavljani.¹⁸⁹⁹

157.3. Ubistvo

Dana 25. aprila 1993. godine, neposredno nakon dolaska u školu, zatočenika Marijana Pandžu u podrumu su hicima iz vatrenog oružja ubili Safet Bukvić i još jedan neidentifikovani pripadnik ARBiH.¹⁹⁰⁰

157.4. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni da kopaju rovove i popravljaju puteve.¹⁹⁰¹

157.5. Premještanja i razmjena

Polovina zatočenika 25. maja 1993. godine odvedena je u Sportsku dvoranu Musala. Sljedećeg dana, 26. maja, u Musalu su premješteni i ostali. Među njima su bili i D. V., L. M., K. S. i Z. M.¹⁹⁰² Darko Matković, Berislav Mijić i Maksim Kujundžić 14. maja su premješteni u Muzej revolucije u Jablanici.¹⁹⁰³ Pavo Matković razmijenjen je 13. augusta 1993.¹⁹⁰⁴

157.6. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud FBiH 2. oktobra 2010. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru kojom je Safet Bukvić, pripadnik ARBiH, proglašen krivim za krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. preuzetog KZ SFRJ, u vezi s članom 22. tog zakona, i osudio ga na sedam godina zatvora, zato što je: 25. aprila 1993. u mjestu Čelebići, nakon

1897 Pavo (Stjepana) Matković, Centar za ljudska prava, Međugorje, Iskaz o događajima čijim sam svjedokom bio od 12. aprila do 13. augusta 1993, primljeno 31. decembra 1993, br. 6577 – R BiH, HZHB, Odjel obrane, Sigurnosno-informativna služba, Mostar, str. 5.

1898 TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava K. S. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

1899 *Ibid.*

1900 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Safet Bukvić* (07 O K 003088 09 K), Prvostepena presuda od 30. oktobra 2009. godine, str. 6–12.

1901 TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava K. S. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava L. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 122.

1902 *Ibid.*

1903 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 618.

1904 Pavo (Stjepana) Matković, Centar za ljudska prava, Međugorje, Iskaz o događajima čijim sam svjedokom bio od 12. aprila do 13. augusta 1993, primljeno 31. decembra 1993, br. 6577 – R BiH, HZHB, Odjel obrane, Sigurnosno-informativna služba, Mostar, str. 7.

što su civili hrvatske nacionalnosti i pripadnici HVO-a položili oružje UNPROFOR-u, pripadnici ARBiH postrojili pripadnike HVO-a i doveli ih u dvorište osnovne škole gdje su ih tukli, među kojima je bio i Marijan Pandža, kojeg su, nakon što je više pripadnika ARBiH i civila muslimanske nacionalnosti koji su posmatrali ovaj događaj počelo uzvikivati “ubijte Marijana”, “on ti je ubio zeta”, neidentifikovani pripadnici ARBiH izdvojili iz stroja Pandžu, tukući ga pritom rukama, nogama i kundacima puške, a potom je odveden i zatvoren u podrum škole koja je služila kao logor, da bi nakon toga u podrum ušli N. N. vojnik ARBiH koji je bio naoružan puškom i Safet Bukvić te prišli Pandži, koji se nalazio u sjedećem položaju, naslonjen na zid podruma u prostoriji odvojenoj od drugih zatvorenika, malaksao od zadobivenih udaraca, pa je N. N. vojnik iz puške ispalio hitac u prsni koš, a potom, dok je Pandža još davao znake života, iz iste puške i Bukvić također spalio jedan hitac u njegov prsni koš, od čega je na licu mjesta nastupila smrt zarobljenika.

158. Privatne kuće u selu Čelebići (april – oktobar 1993)

158.1. Uprava

Kontrolu nad privatnim kućama u Čelebićima imali su pripadnici ARBiH.¹⁹⁰⁵

158.2. Zatočavanje

Od 25. aprila do kraja oktobra 1993. godine privatne kuće u selu Čelebići korištene su za zatočavanje oko 200 hrvatskih civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba iz Radešina.¹⁹⁰⁶

Nekoliko dana nakon što su pripadnici ARBiH izveli napad na Radešine, pripadnici HVO-a, zajedno s civilima iz ovog hrvatskog sela, predali su se UNPROFOR-u, ali nakon predaje naoružanja pripadnici ARBiH su ih uhapsili.¹⁹⁰⁷ Dio civila, njih oko 120, istog je dana, 25. aprila, odveden i zatočen u privatne kuće u Čelebićima, dok je drugi dio, njih oko 80, prvo bitno zatočen u Ostrošcu, a krajem jula prebačeni su u kuće u Čelebićima.¹⁹⁰⁸

Zatočenici su smješteni u nekoliko privatnih hrvatskih kuća i baraka.¹⁹⁰⁹ O tome je N. J. rekla: “Nas su smjestili u neku kuću, jednospratnica, dvije sobe, primača, kuhinja i kupatilo. Tu nas je bilo oko 25 na početku, neki su u međuvremenu otišli, ali krajem srpnja je došla druga grupa naših zatočenika iz Ostrošca, pa je opet bilo natrpano.”¹⁹¹⁰ Među zatočenici-ma je bio veliki broj žena, djece, starijih osoba i trudnica.¹⁹¹¹

1905 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1906 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

1907 TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1908 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1909 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine;

TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1910 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1911 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine;

TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

Zatočeni civili spavali su na krevetima i po podu.¹⁹¹² Opisujući uslove, M. Š. je izjavila: “Hranu su nam donosili iz Crvenog krsta, konzerve, kruh, kako-kad, ali znalo se desiti da nam vojnici uzmu, kažu treba njima.”¹⁹¹³ Nuždu su obavljali u WC-u unutar objekta, a bilo im je dozvoljeno i održavanje lične higijene.¹⁹¹⁴

158.3. Oslobođanje

Zatočnici su plaćali Muslimanima prelazak na teritoriju pod kontrolom HVO-a.¹⁹¹⁵ Do kraja oktobra 1993. godine svi su napustili kuće u Čelebićima.¹⁹¹⁶

159. Kuća Nezira i Muhameda Čomage u selu Drecelj (april 1993)

159.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a, a među osobama koje su obezbjeđivale objekt bili su Zvonko i Zoran Matković te Mario i Mato Matić.¹⁹¹⁷

159.2. Zatočavanje

Od sredine aprila 1993. godine kuća Nezira i Muhameda Čomage na Drecelju korištena je za zatočavanje oko 50 civila i pripadnika ARBiH, muškaraca, Muslimana.¹⁹¹⁸

Nusreta Teletovića iz njegove su kuće 15. aprila pripadnici HVO-a odveli u zatočenički objekt na Drecelju. Zajedno s njim zatvorili su i njegovog brata Ramiza Teletovića, zatim Ismeta Teletovića i njegove sinove Ramiza i Sabahudina Teletovića, te Nusretove bratiće Mehmeda i Nedžada Teletovića, zatim komšije Ismeta i Hameda Kovačevića, Vejsila Hajduka, Muju Šabanovića, Šabana Hajduka i Envera Idrizovića. I njihove porodice tu su bile zatočene.

Amira Mušinića je Vojna policija HVO-a 17. aprila odvela iz Orahovice u kuću Čomaga. Zajedno s njim bili su zatvoreni Adnan Tabak, Mujo Sivrija i Armin Sivrija.¹⁹¹⁹ Adnan Tabak zajedno s Amirom Mušinićem bio je zatvoren u Orahovici, odakle je premješten u kuću na Drecelju. Kad su došli na Drecelj, oduzete su mu sve vrijedne stvari, ali je on uspio sakriti nešto novca.¹⁹²⁰

Zatočnici su boravili u podrumu kuće Nezira i Muhameda Čomage, spavali su na podu po kojem je bila prosuta piljevina, a zbog veličine prostorije nisu mogli ispružiti noge pa su spavali sjedeći. Nuždu su mogli obavljati vani kad bi ih vodili da rade.

1912 *Ibid.*

1913 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1914 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1915 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

1916 TPOS, Izjava N. J. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 624.

1917 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mario Matić* (K.28/03), Presuda, str. 4 i 5.

1918 *Ibid.*, str. 4–7; TPOS, Izjava Amira Mušinića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1919 *Ibid.*, str. 12; TPOS, Izjava Amira Mušinića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1920 TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

Nekad im po dva dana nisu davali da jedu, nakon čega bi im dali “manju šerpu makarona ili malo hljeba”.¹⁹²¹

159.3. Prisilni rad i živi štit

Zatočenike su bez obzira na dob vodili da kopaju rovove. Također su ih koristili kao živi štit na prvim linijama sa srpskom vojskom.

159.4. Ubistvo

Ismeta Kovačevića je prilikom premještanja iz kuće Nezira i Muhameda Čomage u Dom kulture u Zabrđu ubio Mario Matić. Prozvao ga je da izađe iz kolone, a onda je sa oko tri metra udaljenosti pucao u njega iz automatske puške. Kovačević je pao na koljena, nakon čega mu je Matić ispalio rafal u leđa i ubio ga.¹⁹²²

159.5. Premještanje

Zatočenici su u koloni premješteni u Dom kulture u selu Zabrđe. U koloni su se kretali ispruženih ruku držeći se za ramena zatočenika ispred sebe.¹⁹²³

159.6. Procesuiranje ratnih zločina

Pravosnažnom presudom Kantonalnog suda u Mostaru od 6. jula 2004. godine Mario Matić proglašen je krivim što je 18. aprila 1993. u mjestu Zabrđe kod Konjica prišao koloni nezakonito uhapšenih Muslimana, civila i vojnika ARBiH, koje su pripadnici Vojne policije HVO-a vodili prema zatvoru zvanom Pločara u selu Gornje Zabrđe, pa im počeo psovati, vrijeđati ih i prijetiti im da će ih sve pobiti, a nakon toga je prišao jednom zatočeniku i udario ga dva puta šakom u glavu i nogom u stomak, zatim naredio drugom zatočeniku da izađe iz kolone, pa kad je ovaj to učinio, prišao mu je te, bez ikakvog povoda, s udaljenosti od oko tri metra iz automatske puške u tog zatočenika ispalio jedan metak, od čega je ovaj pao na koljena i zapomagao, a zatim je pucajući u leđa, ispalio rafal i usmrtio ga; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, te ga je Sud osudio na šest godina zatvora.

160. Dom kulture u selu Zabrđe (april – august 1993)

160.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a.¹⁹²⁴

¹⁹²¹ TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

¹⁹²² Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mario Matić* (K.28/03), Presuda, str. 1–8.

¹⁹²³ *Ibid.*

¹⁹²⁴ TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine; TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

160.2. Zatočavanje

Od 18. aprila do 13. augusta 1993. godine Dom kulture u Zabrđu korišten je za zatočavanje oko 70 civila i pripadnika ARBiH, muškaraca, Muslimana.¹⁹²⁵

Amir Mušinović, koji je tada imao 14 godina, uhapšen je 17. aprila 1993. i zatočen u kuću Čomaga na Drecelju, nakon čega je, zajedno s još oko 50 civila,¹⁹²⁶ premješten u Dom kulture u Zabrđu.¹⁹²⁷ Istog dana u Dom su dovedeni i Adnan Tabak, Sead Macić, Šefik Hakalović, Kasim Lapo i Rasim Makan.¹⁹²⁸ Nusreta Teletovića iz njegove su kuće 15. aprila pripadnici HVO-a odveli u zatočenički objekt na Drecelju, a 18. aprila je prebačen u Dom kulture u Zabrđu. Zajedno s njim zatvorili su njegovog brata Ramiza Teletovića, zatim Ismeta Teletovića i njegove sinove Ramiza i Sabahudina Teletovića, te Nusretove bratiće Mehmeda i Nedžada Teletovića, zatim komšije Ismeta i Hameda Kovačevića, Vejsila Hajduka, Muju Šabanovića, Šabana Hajduka i Envera Idrizovića. I njihove porodice tu su bile zatočene.

Kasnije su pripadnici HVO-a dovodili još zatočenika. Mujo Hajdar zarobljen je na Ljubini 15. aprila kao pripadnik ARBiH, dok je njegov komandir Rasim Makan bio na pregovorima sa HVO-om, gdje je i on zarobljen. Odvedeni su na Drecelj i zatvoreni u podrum kuće Čomaga, a 18. aprila prebačeni u Dom kulture u Zabrđu.

Zatočenici su držani u jednoj prostoriji u prizemlju, koja je bila šest metara duga i četiri široka. Među njima su bila četiri maloljetnika i četiri osobe starije od 60 godina, od kojih su dvojica bili dijabetičari. Jedini prozor na prostoriji bio je zakovan daskama. Spavali su na podu, a zbog malog prostora nisu mogli ispružiti noge.

Sedmicama im nisu dozvoljavali da operu ruke ili da se umiju. U jutarnjim satima izvodili su ih, po dvojicu, da obave nuždu. Hranu su im donosili jednom dnevno, "u malim količinama", obično jednu krišku hljeba s malo vode. Nekad bi im donosili malo skuhanе riže. Sve su morali jesti rukama jer nisu imali kašike. Prema riječima Adnana Tabaka i Amira Mušinovića, jednom im je neko donio "cijeli hljeb".¹⁹²⁹

Odvođeni su na ispitivanje u prostoriju koja je bila odmah pored zatočeničke. Dok su ih ispitivali, glasno su pojačavali muziku. Adnana Tabaka nisu tukli, ali je on gledao kako druge zatočenike tuku.¹⁹³⁰

160.3. Prisilni rad i živi štit

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove i tranšeje, popravljaju puteve, a nekad su za srpske civile morali kositi i kupiti sijeno ili okopavati krompir.¹⁹³¹

1925 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mario Matić* (K.28/03), Presuda str. 4–7; TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1926 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mario Matić* (K.28/03), Presuda, str. 4.

1927 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1928 TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

1929 TPOS, Izjave Adnana Tabaka i Amira Mušinovića date Udruženju 19. i 20. januara 2016. godine.

1930 TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

1931 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

Adnan Tabak vođen je na kopanje rovova i u živi štit.¹⁹³²

160.4. Posjete MKCK

U julu 1993. godine u Dom kulture u Zabrdū došli su predstavnici MKCK i tada su svi zatočenići popisani.¹⁹³³

160.5. Razmjena

Svi zatočenići razmijenjeni su 13. augusta 1993. godine.¹⁹³⁴

161. Robna kuća u Buturović-Polju (april – juli 1993)

161.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a.¹⁹³⁵

161.2. Zatočavanje

Od 25. aprila do 7. jula 1993. godine Robna kuća u Buturović-Polju korištena je za zatočavanje oko 100 civila – muškaraca, žena, djece i starijih osoba, kao i određenog broja pripadnika ARBiH, iz sela Gorica i Buturović-Polje.¹⁹³⁶

Nakon što su pripadnici HVO-a 25. aprila izvršili napad na Goricu, došlo je do hapšenja muslimanskog stanovništva, koje je istjerano iz svojih kuća i odvedeno u Robnu kuću u Buturović-Polju.¹⁹³⁷ Nakon toga sve kuće u selu su zapaljane.¹⁹³⁸

U jednoj prostoriji površine dvadesetak kvadratnih metara bilo je oko 50 žena, oko 25 djece i tri osobe starije od 60 godina. Muškarci su bili odvojeni od njih.¹⁹³⁹ U Robnoj kući bilo je zarobljeno i oko 40 vojnika.¹⁹⁴⁰

Spavali su na podu ili na stolovima ako ih je bilo u prostoriji.¹⁹⁴¹ Neki su imali drvene palete.¹⁹⁴² Postojao je jedan WC, na spratu. Kupanje i korištenje česme nisu bili dozvoljeni. Do-

1932 TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

1933 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1934 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine; TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

1935 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1936 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; HULDR, Spisak logora.

1937 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1938 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1939 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1940 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1941 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1942 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

bivali su jedan obrok dnevno, a vrlo rijetko dva.¹⁹⁴³ Četiri zatočenika dijelila su jedan tanjir hrane.¹⁹⁴⁴ Nikome nije pružena ljekarska pomoć, mada je bilo povrijeđenih muškaraca.¹⁹⁴⁵

Mnogi su teško pretučeni tvrdim predmetima, šakama i nogama. Povrede su im bile vidljive po licu i cijelom tijelu.¹⁹⁴⁶ Od zatočenika je traženo oružje, a s obzirom na to da ga nisu posjedovali, bili su maltretirani sve dok ne priznaju da ga imaju.¹⁹⁴⁷ Zatočenika S. Š. policijskom je palicom pretukao vojnik pod nadimkom Srbin iz Širokog Brijega.¹⁹⁴⁸ Taj je vojnik više puta premlatio i zatočenika Z. K.¹⁹⁴⁹ Zatočenik S. K. tučen je pištoljem po glavi i policijskom palicom.¹⁹⁵⁰ Zatočenika I. K. nisu tukli, ali je izvođen na ispitivanje, pri čemu su mu vojnici prijetili.¹⁹⁵¹

Zatočenica Z. D. nije bila premlaćivana, navodi da ni druge žene u Robnoj kući nisu bile zlostavljane.¹⁹⁵²

161.3. Oslobođanje

Krajem maja 1993. godine žene, djeca i starije osobe iz Robne kuće su pušteni na slobodu.¹⁹⁵³

Muškarce su oslobodili pripadnici ARBiH 7. jula 1993.¹⁹⁵⁴ Do oslobođanja je došlo kad su se pripadnici HVO-a povukli. Nakon što su pušteni, bivši zatočenici smjestili su se u napuštene kuće Hrvata jer su njihove bile zapaljene.¹⁹⁵⁵

162. Garaža u selu Gorica (april 1993)

162.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a.¹⁹⁵⁶

162.2. Zatočavanje

Od 25. do 26. aprila 1993. godine garaža u Gorici korištena je za 24-satno zadržavanje oko 140 muslimanskih civila – muškaraca i žena iz tog sela.¹⁹⁵⁷

1943 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1944 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1945 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1946 TPOS, Izjava O. K. data Udruženju 19. oktobra 2013. godine.

1947 TPOS, Izjava A. Š. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

1948 TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

1949 TPOS, Izjava Z. K. data Udruženju 29. septembra 2013. godine.

1950 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 17. oktobra 2013. godine.

1951 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1952 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1953 TPOS, Izjava Z. D. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1954 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1955 TPOS, Izjava S. G. data Udruženju 14. oktobra 2013. godine.

1956 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1957 *Ibid.*

Dana 25. aprila 1993. izvršen je napad na Goricu, nakon čega su pripadnici HVO-a istjerali muslimanske mještane iz kuća i odveli ih u obližnju garažu. Nakon što su svi stanovnici zatvoreni, njihove kuće su opljačkane i spaljene do temelja.¹⁹⁵⁸

U garaži površine dvadesetak kvadratnih metara bilo je zatočeno oko 140 civila, od kojih su polovinu činile žene s djecom. Garaža je bila zidana betonskim blokovima, zbog čega je unutra bilo hladno. Pod je bio od betona, a vrata su uvijek bila zaključana katancem. Na rubu zida i plafona nalazili su se mali pravougaoni prozori s rešetkama kroz koje je ulazilo malo zraka i svjetlosti. Garaža je bila pretrpana i nije bilo prostora za spavanje.¹⁹⁵⁹ Hranu i vodu nisu dobili, a iz straha nisu koristili ni WC.¹⁹⁶⁰

Porodicu Zahira Keške pripadnici HVO-a su odveli i zatvorili u garažu, a na putu do tamo Zahira su više puta udarali nogama na kojima su bile vojničke čizme. Nakon što su ih sve zatočili u garažu, došli su po Zahira Kešku, izveli ga i prisilili da za njih pljačka kuće svojih komšija u Gorici prije nego što su vojnici HVO-a zapalili selo. Na svako protivljenje udarali su ga kundakom puške u glavu i leđa, a sve vrijeme u njega su držali uperene puške.¹⁹⁶¹

Salem Šteta bio je ranjen kad je zatočen u garažu. Do sutradan nije dobio nikakvu ljekarsku pomoć, iako je od ranjavanja trpio veliki bol. Medicinsku pomoć dobio je dan kasnije, kad je odveden u ambulantu u Buturović-Polju.¹⁹⁶²

162.3. Premještanja

Dana 26. aprila 1993. godine žene, djeca i starije osobe premješteni su u Robnu kuću u Buturović-Polju, a muškarci u podrum poljoprivredne apoteke.¹⁹⁶³

163. Poljoprivredna apoteka u Buturović-Polju (april – maj 1993)

163.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a. Prema izjavama zatočenika, odgovorno lice u objektu bio je Marko Stanić.¹⁹⁶⁴

¹⁹⁵⁸ TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

¹⁹⁵⁹ TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

¹⁹⁶⁰ TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

¹⁹⁶¹ *Ibid.*

¹⁹⁶² TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

¹⁹⁶³ TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju dana 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

¹⁹⁶⁴ TPOS, Izjave Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

163.2. Zatočavanje

Od 26. aprila do 15. maja 1993. godine podrum poljoprivredne apoteke u Buturović-Polju korišten je za zatočavanje oko 50 muslimanskih civila, muškaraca iz sela Gorica i Buturović-Polje.¹⁹⁶⁵

U martu 1993. pripadnici HVO-a počeli su napad na Buturović-Polje, nad kojim su preuzeli kontrolu. Dana 25. aprila izvršen je i napad na Goricu, nakon čega su pripadnici HVO-a istjerali muslimanske mještane iz kuća i odveli ih u obližnje garaže. Narednog dana žene su premještene u Robnu kuću, a muškarci u podrum poljoprivredne apoteke u Buturović-Polju, gdje je zatočen i jedan broj civila iz Buturović-Polja. Među civilima uhapšenim u Gorici bili su i Hazim Šteta, Mehmed Šteta i Zahir Keško.¹⁹⁶⁶

U podrumu, površine 15 kvadratnih metara, bilo je zatočeno oko 50 muškaraca u dobi do 50 godina. Do podruma se silazilo stepenicama koje su bile s vanjske strane poljoprivredne apoteke, a vrata na podrumu su bila željezna, dok se na vrhu vrata nalazio mali prozor na kojem su bile rešetke. Pored vrata, između plafona i ukopanog dijela zida, nalazio se jedan manji pravougaoni prozor kroz koji su zatočenici mogli vidjeti samo čizme pripadnika HVO-a koji su prolazili. Na prozoru su bile rešetke, a pripadnici HVO-a kasnije su na njega postavili i kartonske kutije s vanjske strane. Svjetlost je u podrum ulazila samo kroz prozor na vratima.

Opisujući uslove zatočenja, Hazim Šteta je izjavio: "Kada smo dovedeni u podrum poljoprivredne apoteke, vlage je bilo do pola zida. Kad su nas premještali u banku, sva vlaga je bila isušena, sve smo to mi udisali."¹⁹⁶⁷ U podrumu je bilo nekoliko drvenih paleta, ali kako ih nije bilo dovoljno za sve, zatočenici su naizmjenično spavali na njima.¹⁹⁶⁸ Za jelo su jednom dnevno dobivali desetak litara skuhane riže, a ponekad i dva zalogaja hljeba. Hranu za zatočenike kuhale su žene koje su bile zatočene u Robnoj kući, među njima i Munira Zalihić, Vasva Gabela i Hanka Gabela zvana Hamša.¹⁹⁶⁹

Zatočenicima nije bilo dozvoljeno da se okupaju i obriju. Nuždu su obavljali u kante pored ulaznih vrata. Kante pune fekalija iznosili su kad bi im to dozvolili stražari. Te bi kante pune stajale u podrumu i po nekoliko dana, a iz njih se širio smrad. Pripadnici HVO-a najčešće su prozivali iste zatočenike da ih iznesu, pri čemu su ih udarali nogama.¹⁹⁷⁰

Zatočenici su svakodnevno odvođeni na ispitivanja u Policijsku stanicu koja se nalazila preko puta poljoprivredne apoteke, gdje su tučeni palicama i nogama. Među tim zatočenicima bili su i Hazim Šteta i Zahir Keško.¹⁹⁷¹ O tome je Mehmed Šteta rekao: "U podrum

1965 *Ibid.*

1966 *Ibid.*

1967 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1968 TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1969 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1970 TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1971 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

poljoprivredne apoteke, nakon ispitivanja koje su vršili pripadnici HVO-a, vraćan sam neprepoznatljiv od modrica.”¹⁹⁷²

163.3. Premještanje

Nakon otprilike 20 dana provedenih u poljoprivrednoj apoteci, svi zatočeni premješteni su u banku pored apoteke, gdje su bili zatočeni do 7. jula 1993. godine, kad su kontrolu nad Buturović-Poljem preuzeli pripadnici ARBiH.¹⁹⁷³

164. Osnovna škola u selu Turija (april 1993)

164.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.¹⁹⁷⁴

164.2. Zatočavanje

Krajem aprila 1993. godine Osnovna škola u selu Turija korištena je za zatočavanje oko 70 civila i vojnika, pripadnika ARBiH, muškaraca, Muslimana.¹⁹⁷⁵

Nijaza Šehića pripadnici HVO-a su zarobili 16. aprila 1993. i zatvorili u Dom kulture u Zabrdū. Nakon toga je premješten u Osnovnu školu u Turiji. Adnan Tabak zarobljen je i zatvoren na Drecelju, u privatnu kuću Čomaga, 17. aprila. Tada je imao 16 godina. S Drecelja je premješten u školu u Turiji.¹⁹⁷⁶ Amir Mušinović kao maloljetnik je zarobljen u Orahovici te je zatvoren u privatnu kuću na Drecelju, a nakon toga premješten u Dom kulture u Zabrdū. Iz Zabrdū je premješten u školu u Turiji, gdje je ostao zatočen.¹⁹⁷⁷

Svi zatočeni boravili su u jednoj učionici površine oko 50 kvadratnih metara. Spavali su na podu. U školi nije bilo WC-a koji su mogli koristiti, postojao je vanjski WC i mogli su ići u njega kad bi uspjeli “dozvati nekoga od stražara”. Jednom dnevno dobivali su obrok koji je “bio solidan”. Amir Mušinović kaže da je obrok u školi bio bolji od obroka u drugim objektima u kojima je bio zatvoren.¹⁹⁷⁸

Odnos stražara prema zatočenicima prvih dana je bio dobar, ali nakon toga su ih počeli fizički zlostavljati.

Kemo Halilović dobivao je batine uglavnom u večernjim satima. Udarali su ga raznim predmetima, pa i kundacima pušaka i stolicama. O tome je Amir Mušinović rekao: “Pripadnici HVO-a su najviše od svih zlostavljali Kemu Halilovića jer im se suprotstavljao, tukli su ga svim i svačim pred nama svima. Mene su udarali jer su znali da mi je otac policajac.”¹⁹⁷⁹

1972 TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1973 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1974 TPOS, Izjave Amira Mušinovića i Adnana Tabaka date Udruženju 20. i 19. januara 2016. godine.

1975 *Ibid.*

1976 TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

1977 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

1978 TPOS, Izjave Amira Mušinovića i Adnana Tabaka date Udruženju 20. i 19. januara 2016. godine.

1979 TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

164.3. Živi štit

U dijelu sela Turija, prema planini Ljubini, HVO je imao linije prema VRS, dok je na ostalim linijama bio okrenut prema ARBiH. Zatočenici su odvođeni i korišteni kao živi štit “prilikom napada na Turiju”.¹⁹⁸⁰

164.4. Premještanja

Nijaza Šehića pripadnici HVO-a su zarobili 16. aprila 1993. godine i zatvorili u Dom kulture u Zabrdū. Nakon toga je premješten u Osnovnu školu u Turiji. Adnan Tabak zarobljen je i zatvoren na Drecelju, u privatnu kuću Čomaga, 17. aprila. Tada je imao 16 godina. S Drecelja je premješten u školu u Turiji, odakle je nakon šest dana vraćen u Zabrdū.¹⁹⁸¹ Amir Mušinović kao maloljetnik je zarobljen u Orahovici te je zatvoren u privatnu kuću na Drecelju, a potom premješten u Dom kulture u Zabrdū. Iz Zabrdū je premješten u školu u Turiji, gdje je ostao zatočen približno pet dana, a onda vraćen u Zabrdū.¹⁹⁸²

165. Kuća Rafaela Blaževića u selu Solakova Kula (maj – juni 1993)

165.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.¹⁹⁸³

165.2. Zatočavanje

Od 1. maja do 25. juna 1993. godine kuća Rafaela Blaževića u selu Solakova Kula korištena je za zatočavanje 21 pripadnika HVO-a.¹⁹⁸⁴

Nakon što su zarobljeni 14. aprila 1993, 21 pripadnik HVO-a odveden je u Osnovnu školu “Ramski partizanski odred” u Parsovićima. Dana 21. aprila premješteni su u kuću u selu Čelina, odakle su 1. maja prebačeni u kuću Rafaela Blaževića u Solakovoj Kuli.¹⁹⁸⁵

Po dolasku u kuću Rafaela Blaževića, zarobljenici su smješteni u jednu prostoriju s namještajem koji su koristili.¹⁹⁸⁶ Jedni su spavali na krevetima, a drugi na podu prekrivenom tepisima. Hranu su im donosile žene iz sela, kao i članovi porodice.¹⁹⁸⁷ U kući je bilo vode, ali nije bilo posebnih uslova za održavanje higijene. Nuždu su obavljali u kući i vani.¹⁹⁸⁸ Posjete su bile zabranjene.¹⁹⁸⁹

¹⁹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁹⁸¹ TPOS, Izjava Adnana Tabaka data Udruženju 19. januara 2016. godine.

¹⁹⁸² TPOS, Izjava Amira Mušinovića data Udruženju 20. januara 2016. godine.

¹⁹⁸³ TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

¹⁹⁸⁴ TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Ivica Mlivončić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 120; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 577–578; Spisak HULDR-a.

¹⁹⁸⁵ TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

¹⁹⁸⁶ TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

¹⁹⁸⁷ CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

¹⁹⁸⁸ CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine.

¹⁹⁸⁹ Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 572 i 577.

165.3. Prisilni rad

Zarobljenici su odvođeni na prvu liniju fronta da kopaju rovove i nose hranu i municiju vojnicima ARBiH.¹⁹⁹⁰

165.4. Premještanje

Dana 25. juna 1993. godine zarobljenici su premješteni u Osnovnu školu "Ramski partizanski odred" u Parsovićima.¹⁹⁹¹

166. Banka u Buturović-Polju (maj – juli 1993)

166.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika HVO-a. Prema izjavama zatočenika, odgovorno lice u objektu bio je Marko Stanić.¹⁹⁹²

166.2. Zatočavanje

Od 15. maja do 7. jula 1993. godine prostorije banke u Buturović-Polju korištene su za zatočavanje oko 50 muslimanskih civila, muškaraca.¹⁹⁹³

U martu 1993. pripadnici HVO-a počeli su napad na Buturović-Polje, nad kojim su preuzeli kontrolu. Dana 25. aprila izvršen je i napad na selo Gorica, nakon čega su pripadnici HVO-a istjerali muslimanske mještane iz kuća i odveli ih u obližnje garaže. Narednog dana žene su premještene u Robnu kuću, a muškarci u podrum poljoprivredne apoteke u Buturović-Polju, gdje je zatočen i određen broj civila iz Buturović-Polja. Među civilima uhapšenim u Gorici bili su i Hazim Šteta, Mehmed Šteta i Zahir Keško. Nakon otprilike 20 dana svi zatočenici su premješteni u banku, koja se nalazila pored poljoprivredne apoteke.¹⁹⁹⁴

Bili su zatvoreni u jednoj prostoriji pet metara dugoj i pet širokoj.¹⁹⁹⁵ U banku se ulazilo s prednje strane, s glavne ulice u Buturović-Polju. Vrata su bila željezna, a na njima je bio veći stakleni prozor, koji je bio i jedini izvor svjetlosti za zatočenike. U objektu je bio šalterski pult, jer su sve ostale stvari bile iznesene iz banke.¹⁹⁹⁶ Pod je bio prekriven pločicama. Zatočenici su morali spavati na njima, a kasnije su dobili po jednu deku.¹⁹⁹⁷ Imali su jedan obrok dnevno, i to samo kuhanu rižu, koju su jeli prstima.¹⁹⁹⁸

1990 TPOS, Izjava D. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 572 i 577.

1991 Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 577; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 120.

1992 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Mehmeda Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1993 *Ibid.*

1994 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1995 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1996 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1997 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

1998 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

Nije im bilo dozvoljeno da se okupaju i obriju. Veliku nuždu obavljali su u kantu, a malu u kanister. Kanta i kanister, koje su im dali pripadnici HVO-a, stajali su iza šalterskog pulta, a iznosili su ih da ih isprazne samo kad bi im stražari to dozvolili. Kako se znalo desiti da kanister i kantu ne isprazne po nekoliko dana, u prostoriji je bilo zagušljivo. Pripadnici HVO-a najčešće su prozivali iste zatočenike da iznesu kantu i kanister i isprazne ih,¹⁹⁹⁹ pri čemu su ih tjerali da trče, a oni su ispaljivali hlice iz pušaka u zrak.²⁰⁰⁰

Odvođeni su na ispitivanje u Policijsku stanicu u blizini, pri čemu su i fizički zlostavljani. Salem Šteta ranjen je prilikom zarobljavanja. Uz objašnjenje da ide na previjanje, pripadnici HVO-a iz banke su ga vodili u ambulantu, gdje je fizički zlostavljan. Pripadnici HVO-a provlačili su mu zavoj kroz prostrelnu ranu, pri čemu su je proširivali i pokretali njeno krvarenje, a od jakih bolova zatočenik je padao u nesvijest. Kad bi se osvijestio, sestre u ambulanti previle bi mu ranu i pripadnici HVO-a su ga vraćali u banku. Salem Šteta od ovog zlostavljanja ima trajne posljedice koje se ogledaju u otežanom kretanju.²⁰⁰¹

U Policijskoj stanici, Hazim Šteta udaran je palicom po leđima, od čega bi on pao na pod, nakon čega bi nastavljao dobivati udarce vojničkim čizmama.²⁰⁰² Zahir Keško opisao je da su i njega zlostavljali – kad nije znao odgovoriti na postavljena pitanja o položajima ARBiH, udarali bi ga palicama po leđima, nekad i po glavi, od čega je dobivao vrtoglavicu. Od udaraca i bolova padao je na pod, a onda su ga nastavljali udarati nogama.²⁰⁰³

166.3. Živi štit

Kako se stanje na ratištu mijenjalo, a ARBiH preuzimala kontrolu oko Buturović-Polja, nakon oko 70 dana, koliko je HVO imao kontrolu nad Buturović-Poljem, počelo je povlačenje HVO-a preko brda Bokševica, a s njim je krenula i većina hrvatskog stanovništva. Sa sobom je HVO poveo jednu grupu zatočenika koje je koristio kao živi štit. Među zatočenicima iz banke u toj su grupi bili Hamdo Zalihić, Mumin Velić, Salko Keško, Salem Šteta, Ibrahim Keško i njegov sin Emir Keško.²⁰⁰⁴

166.4. Oslobođanje

Svi zatočenici oslobođeni su 7. jula 1993. godine, nakon što je kontrolu nad Buturović-Poljem preuzela ARBiH.²⁰⁰⁵

1999 TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2000 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2001 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2002 TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2003 TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2004 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine.

2005 TPOS, Izjava Salema Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Hazima Štete data Udruženju 17. februara 2016. godine; TPOS, Izjava Zahira Keške data Udruženju 17. februara 2016. godine.

167. Kuća sestara Turić u selu Gornje Višnjevce (maj – juni 1993)

167.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. U dvije smjene su ga obezbjeđivala po četiri naoružana vojnika.²⁰⁰⁶

167.2. Zatočavanje

Od 26. maja do 17. juna 1993. godine kuća sestara Turić u selu Gornje Višnjevce korištena je za zatočavanje oko 40 pripadnika HVO-a.²⁰⁰⁷

Nakon što se 26. maja 1993. oko 40 pripadnika HVO-a predalo vojnicima ARBiH, s kojima su postigli dogovor o puštanju civila iz sela Vrci u zamjenu za njihovu predaju, oni i civili zatočeni su u privatne kuće u Gornjim Višnjevicama. Vojnici su zatvoreni u kuću sestara Turić.²⁰⁰⁸

Po dolasku u kuću zarobljenici su smješteni u jednu prostoriju, a spavali su na betonu.²⁰⁰⁹ Hranu su im pripremali i u kuću donosili zatočeni civili iz drugih kuća u Gornjim Višnjevicama. Nuždu su obavljali u poljskom WC-u, u koji su odlazili u pratnji stražara. Kupanje i obavljanje lične higijene nije im bilo omogućeno.²⁰¹⁰

Nisu fizički zlostavljani, ali su ih, prema izjavi I. D., pripadnici ARBiH odvodili na ispitivanje, tražeći od njih da im odaju lokacije na kojima se nalazi oružje, kao i gdje su zakopane mine.²⁰¹¹

167.3. Premještanja

Jedan dio zarobljenika 17. juna 1993. godine premješten je u Sportsku dvoranu Musala u Konjicu.²⁰¹² Ilija Kaleb, Zvonko Dragić, Ante i Goran Livaja i Zoran Milos 18. juna su premješteni u Osnovnu školu "Ramski partizanski odred" u Parsovićima.²⁰¹³

2006 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Zvonko Dragić, *op. cit.*, str. 36.

2007 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; HULDR, Mostar, Nepotpuni popis logora za hrvatske vojnike i civile pod nadzorom Armije BiH, općina Konjic, str. 121.

2008 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

2009 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Ivica Mlivičević, *Muslimanski logori za Hrvate*, iskaz Milana Dragića (rođen 16. juna 1958. u Vrcima) dat 19. februara 1996. Komisiji za utvrđivanje ratnih zločina na teritoriji HRHB, Mostar, str. 731.

2010 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

2011 TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

2012 TPOS, Izjava M. R. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

2013 TPOS, Izjava V. K. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

168. Poljoprivredna apoteka u Buturović-Polju (juli – august 1993)

168.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.²⁰¹⁴

168.2. Zatočavanje

Od 29. jula do 20. augusta 1993. godine poljoprivredna apoteka u Buturović-Polju korištena je za zatočavanje oko 45 pripadnika HVO-a.²⁰¹⁵

Nakon što su približno 29. jula 1993. pripadnici ARBiH zarobili oko 20 pripadnika HVO-a u Parsovićima, odveli su ih i zatočili u poljoprivrednu apoteku u Buturović-Polju, u koju je 13. augusta dovedno još oko 25 pripadnika HVO-a zarobljenih u okolini Konjica.²⁰¹⁶

Zarobljenici su smješteni u podrumsku prostoriju apoteke koja je bila manjih dimenzija, a spavali su na betonu.²⁰¹⁷ U apoteci nije bilo struje. Dnevno su dobivali jedan obrok, koji se sastojao od malo hljeba, ponekad riže i graha.²⁰¹⁸ Nuždu su obavljali u prostorijama u kojima su boravili.²⁰¹⁹

168.3. Premještanja

Grupa od 20 zarobljenika koji su u poljoprivrednu apoteku u Buturović-Polju dovedeni 29. jula 1993. godine, premještena je u Sportsku dvoranu Musala, dok je oko 25 vojnika zarobljenih 13. augusta, u apoteci ostalo do 20. augusta, kad su premješteni u kuću Jake Tomića u Buturović-Polju.²⁰²⁰

2014 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, iskaz Ante Livaje, str. 573.

2015 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; Spisak HULDR-a, Nepotpuni popis logora za hrvatske vojnike i civile pod nadzorom Armije BiH, općina Konjic, str. 121.

2016 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2017 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2018 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 26. augusta 2020. godine.

2019 *Ibid.*

2020 TPOS, Izjava A. G. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava V. S. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, iskaz Ante Livaje, str. 570-577.

169. Kuća Jake Tomića u Buturović-Polju (august – septembar 1993)

169.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.²⁰²¹

169.2. Zatočavanje

Od 20. augusta do 14. septembra 1993. godine kuća Jake Tomića u Buturović-Polju korištena je za zatočavanje oko 25 Hrvata, pripadnika HVO-a.²⁰²²

Pripadnici ARBiH 13. augusta 1993, nakon akcije izvedene u blizini Konjica, zarobili su oko 25 hrvatskih vojnika, pripadnika HVO-a, nakon čega su ih zatvorili u poljoprivrednu apoteku u Buturović-Polju, gdje su ovi proveli sedam dana, a potom su ih premjestili u kuću Jake Tomića.²⁰²³

Zarobljenici su smješteni u jednu veću prostoriju, oko šest metara dugu i osam široku. U početku su im jednom sedmično bile dozvoljene posjete porodice i donošenje hrane. Nakon što su posjete zabranjene, dobivali su jedan obrok dnevno.²⁰²⁴ Spavali su na krevetima i madracima.²⁰²⁵ Koristili su WC u kući, a bilo im je omogućeno i kupanje.²⁰²⁶

Posljednjeg dana boravka u ovoj kući, 14. septembra 1993, Zijo Padalović je iz automatske puške otvorio vatru na zarobljenike i ranio Zdravka Šagolja, Ivicu Kostića i Matu Drlju.²⁰²⁷

169.3. Prisilni rad

Zarobljenici su odvođeni da kopaju rovove.²⁰²⁸ To je A. K. opisao: “Vodili su nas da kopamo rovove jedno 20 dana, davali su nam malo hrane.”²⁰²⁹

169.4. Premještanje

Mato Drljo i Zdravko Šagolj 14. septembra 1993. godine, odmah nakon ranjavanja, prebačeni su u bolnicu, a ostali zarobljenici istog su dana premješteni u zatočenički objekt Muzej socijalističke revolucije u Jablanici.²⁰³⁰

2021 TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2022 TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*; HULDR, Mostar, Nepotpuni popis logora za hrvatske vojnike i civile pod nadzorom Armije BiH, općina Konjic, str. 121.

2023 *Ibid.*

2024 TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2025 *Ibid.*

2026 *Ibid.*

2027 TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava B. J., data udruženju 19. augusta 2020. godine.

2028 TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine; TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2029 TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 19. augusta 2020. godine.

2030 *Ibid.*

170. Štala u selu Lukomir (oktobar 1993)

170.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.²⁰³¹

170.2. Zatočavanje

Od 5. do 16. oktobra 1993. godine štala u selu Lukomir korištena je za zatočavanje oko 20 civila i vojnika hrvatske nacionalnosti koji su na prisilni rad dovedeni iz Sportske dvorane Musala.²⁰³²

Prema riječima M. K., grupa od oko 20 zatočenika pod pratnjom stražara 5. oktobra 1993. je iz Musale pješačila do Lukomira.²⁰³³ Po dolasku u selo smješteni su u štalu u kojoj su ranije boravile životinje. Spavali su na podu od zemlje, a nuždu su obavljali u objektu, ponekad i vani.²⁰³⁴

Dobivali su vrlo malo hrane. U vezi s tim M. K. je izjavio: “Davali su nam malo kruha svaka dva-tri dana.”²⁰³⁵

Bili su izloženi fizičkom zlostavljanju.²⁰³⁶ O tome je R. M. rekao: “Tukli su nas, šamarali, prijetili da nas nikada neće osloboditi, da će nas ubiti, psovali su nam.”²⁰³⁷

170.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da utvrđuju linije fronta i kopaju rovove, pri čemu su i fizički maltretirani.²⁰³⁸

170.4. Premještanje

Svi zatočenici 16. oktobra 1993. godine vraćeni su u Sportsku dvoranu Musala, odakle su oslobođeni 19. oktobra.

2031 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

2032 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

2033 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

2034 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

2035 *Ibid.*

2036 *Ibid.*

2037 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

2038 TPOS, Izjava Z. M. data Udruženju 15. oktobra 2020. godine.

171. Osnovna škola u selu Bradina (oktobar 1993)

171.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH, a svjedoci navode da su u obezbjeđenju učestvovali i osobe s Kosova i iz Albanije.²⁰³⁹

171.2. Zatočavanje

Od 18. do 19. oktobra 1993. godine Osnovna škola u Bradini korištena je za 24-satno zadržavanje oko 30 civila i vojnika hrvatske nacionalnosti.²⁰⁴⁰

Oni su iz Sportske dvorane Musala prebačeni u Bradinu na prisilni rad – da uređuju skladište koje je, prema njihovim riječima, trebalo biti pretvoreno u vojarnu.²⁰⁴¹ Po dolasku u Bradinu oduzete su im sve dragocjenosti koje su posjedovali, a tražen im je i novac.²⁰⁴²

Zatočnici su naveli da su spavali na betonu i da je sve bilo uništeno. Dva puta su dobili malo hljeba i vode. Drugog dana boravka, voda koju su dobili bila je vrela, ali morali su je piti inače bi bili fizički kažnjeni. Bilo im je uskraćeno održavanje higijene, a nuždu su obavljali izvan objekta.²⁰⁴³

171.3. Prisilni rad

Zatočnici su u Osnovnoj školi u Bradini obavljali prisilne radove.²⁰⁴⁴ O tome je D. Z. izjavio: “Morali smo urediti neko skladište. Nosili smo zemlju, ljuštiti zidove, obavljali teške fizičke poslove.”²⁰⁴⁵

Izlagani su fizičkom i psihičkom zlostavljanju.²⁰⁴⁶ Zatočenik S. M. opisao je da su krvavi morali raditi,²⁰⁴⁷ a Ž. Z. je rekao: “Tukli su nas. Pljačkali. Tjerali da trčeći nosimo 200-300 kilograma zemlje. Tjerali su nas da šamaramo jedni druge.”²⁰⁴⁸ Za vrijeme prisilnog rada su i kažnjavani. Zatočenik S. M. je izjavio: “To nije bilo kažnjavanje, to je bila namjera da nas, šta god da uradimo, tuku i zlostavljaju.”²⁰⁴⁹

2039 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2040 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

2041 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2042 TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2043 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2044 *Ibid.*

2045 TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2046 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2047 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2048 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2049 TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

171.4. Premještanje i razmjena

Četiri vozila UNPROFOR-a 19. oktobra 1993. godine u poslijepodnevним satima došla su u Bradinu, odakle su zatočenike odveli do Sportske dvorane Musala, a nakon nekoliko sati u Mostar, gdje su i razmijenjeni.²⁰⁵⁰

Prema podacima MKCK, na osnovu dogovora koji je MKCK postigao s Vladom RBiH, 19. oktobra 1993, oslobođeno je 309 bosanskih Hrvata iz zatočeničkih objekata u Konjicu.²⁰⁵¹

172. Šantića vila u selu Borci (novembar 1993 – juni 1994)

172.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika Vojne policije Hercegovačkog korpusa VRS. Zatočenici su među stražarima prepoznali Dragana Šmrkića, Miladina i Vladu Šmrkića, Mirka Bovana i Jozu Prevljaka.²⁰⁵²

172.2. Zatočavanje

Od početka novembra 1993. do juna 1994. godine Šantića vila u selu Borci korištena je za zatočavanje tri pripadnika ARBiH.²⁰⁵³

Kao pripadnik ARBiH, M. B. je zarobljen 13. novembra 1993. u selu Razići, nakon čega je odveden i zatočen u Šantića vilu.²⁰⁵⁴ Huso Bajić zarobljen je 6. januara 1994. kod kuće u selu Ribari. Nakon što je kratko zadržan u Glavatičevu, u hodžinoj kući, kao i u motelu na Boračkom jezeru, premješten je u Šantića vilu, gdje je zatekao Muniba Maslešu i M. B.²⁰⁵⁵

Šantića vila, udaljena od Konjica dvadesetak kilometara, sagrađena je 1902, a 1910. prešla je u vlasništvo porodice Šantić iz Mostara, otkad i nosi taj naziv. Objekt je bio sagrađen od kamena, pravougaonog oblika, a zidovi s unutrašnje strane bili su omalterisani i obojeni. Vila je “sa zapadne strane bila duga oko 11,65 metara, a sa istočne 12,15 metara, dok joj je širina bila oko 10,15 metara. Imala je prizemlje, sprat i na jednom dijelu potkrovlje”.

Zarobljenici su bili zatvoreni u sobi od oko 12 kvadrata u prizemlju. Imala je jedan prozor koji je bio zakovan daskama, zbog čega u prostoriji nije bilo svjetlosti. Spavali su na drvenom podu i imali deke za pokrivanje. U prostoriji je bila peć koju su mogli koristiti samo uz odobrenje stražara. Dnevno su dobivali “tri količinski manja kuhana obroka, koji su bili isti kao i kod pripadnika VRS, osim kad su vođeni na ispitivanja, kada nisu dobivali ništa

2050 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. M. data Udruženju 18. septembra 2020. godine; TPOS, Izjava D. Z. data Udruženju 18. septembra 2020. godine.

2051 Tadeusz Mazowiecki, *Izvjestaji 1992–1995*, Univerzitet u Tuzli – Istraživačko-dokumentacioni centar, Tuzla – Sarajevo, 2007, str. 221–222.

2052 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine; MKSJ, Predmet *Momčilo Perišić* (IT-04-81-PT), Optužnica, str. 35; MKSJ, Predmet *Zdravko Tolimir* (IT-04-80-I), Struktura glavnog štaba VRS – Hercegovački korpus.

2053 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2054 TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2055 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine.

za jelo”. Uz svaki obrok dobivali su vodu za piće.²⁰⁵⁶ Opisujući uslove, M. B. je izjavio: “Mi-
slim da je uskraćivanje hrane prilikom ispitivanja bila njihova metoda da nas slome.”²⁰⁵⁷

Zarobljenici su nuždu obavljali u WC-u koji se nalazio pored sobe, a održavanje lične
higijene nije bilo dozvoljeno.²⁰⁵⁸

Zarobljenik M. B. bio je vezan liscama za nogu od stola, a stražari su ga tako svezanog
udarali nogama na kojima su bile čizme, šamarali i zastrašivali riječima da su neki zatočnici
već ubijeni. U vezi s tim on je rekao: “Tokom jednog ispitivanja rekli su mi da su ubili Nusreta
Teletovića i izvjesnog Balića i tek nakon što sam pušten s Pala saznao sam da su živi.”²⁰⁵⁹

Huso Bajić po dolasku u Šantića vilu odveden je na ispitivanje o položajima ARBiH, koje
je trajalo duže od jednog dana i tokom kojeg je fizički maltretiran. Vojnici su mu nožem
prijetili i da će ga zaklati.²⁰⁶⁰

172.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakog dana cijepali drva ispred vile. Uz to su istovarivali brašno, krompir i
ostale namirnice koje su dovožene pred objekt za potrebe pripadnika VRS.²⁰⁶¹

172.4. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su u maju 1994. godine Šantića vilu i tada su popisali zatočnike.²⁰⁶²

172.5. Premještanja

Huso Bajić u junu 1994. godine i M. B. prije njega premješteni su u Kazneno-popravni
dom (KPD) Butmir na Ilidži.²⁰⁶³

2056 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2057 TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2058 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2059 TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2060 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine.

2061 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2062 TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

2063 TPOS, Izjava Huse Bajića data Udruženju 21. januara 2016. godine; TPOS, Izjava M. B. data Udruženju 10. februara 2016. godine.

OPŠTINA LJUBUŠKI

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Ljubuški imala je 28.340 stanovnika, od čega 26.127 Hrvata (92,19%), 1.592 Muslimana (5,61%), 65 Srba (0,22%), 227 Jugoslavena (0,80%) i 329 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.²⁰⁶⁴

Hrvatsko vijeće obrane opštine Ljubuški osnovano je 10. jula 1992. godine, a njegov predsjednik barem do oktobra 1993. bio je Milan Šimić.²⁰⁶⁵

U maju 1992. JNA je izvršila napad na Ljubuški.²⁰⁶⁶ Izbijanjem ovih sukoba u Ljubuškom, koji je bio pod kontrolom HVO-a, počinje hapšenje civila i vojnika, Srba, koji su zatvarani u Stari zatvor i Osnovnu školu u selu Lipno.

U julu i augustu 1993. HVO je proveo masovna hapšenja Muslimana. Stotine muškaraca zatočene su u zatvor u Ljubuškom i na Heliodrom.

U oktobru su ispražnjeni stanovi Muslimana stavljeni na raspolaganje pripadnicima Vojne policije HVO-a.²⁰⁶⁷

Na području opštine Ljubuški, za vrijeme sukoba između Hrvata i Muslimana 1993–1994, kao glavna mjesta zatočenja za Muslimane korišteni su zatvor u Ljubuškom i logor Viti-na-Otok.

Procesuiranje ratnih zločina

Žalbeno vijeće MKSJ u predmetu *Prlić i ostali* zaključilo je da je načelnik Uprave Vojne policije i kasnije ministar unutrašnjih poslova HZHB Valentin Ćorić do 10. novembra 1993. godine igrao ključnu ulogu u funkcionisanju mreže zatočeničkih centara HVO-a. Doprinio je držanju hiljada Muslimana u zatočeništvu u teškim uslovima, tokom kojeg su ti ljudi premlaćivani, zlostavljani i ponižavani. Redovno je nalagao ili dopuštao da budu korišteni za obavljanje radova na liniji fronta.

Od aprila 1993. do aprila 1994. Berislav Pušić imao je više funkcija: u aprilu 1993. bio je zadužen za kontrolu u Kriminalističko-istražnom odjeljenju Uprave Vojne policije; od maja 1993. bio je na funkcijama u Komisiji za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, a 5. jula 1993. postao je predsjednik Službe za razmjenu; 6. augusta 1993. došao je na čelo komisije koja je upravljala zatvorima i zatočeničkim centrima HVO-a. Pušić je znao za masovna hapšenja Muslimana u Herceg-Bosni, i to od aprila 1993, kad su hapšenja počela u opštini Jablanica. Znao je i za vrlo teške uslove u kojima su Muslimani bili zatočeni u školi

²⁰⁶⁴ "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Ljubuški, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

²⁰⁶⁵ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Prvostepena presuda, tom II, pas. 1766, 1769, str. 477.

²⁰⁶⁶ <https://ljportal.com/arhiva/napadi-na-civilno-stanovnistvo-u-ljubuskom-crnom-proljecu-1992-godine/>;

Drago Damjanac, *Od logora do logora – Crna Lora*, Centar za istraživanje zločina nad srpskim narodom, Beograd, 1998, str. 79.

²⁰⁶⁷ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Prvostepena presuda, tom II, pasus 1779, str. 480.

u Sovićima, u zatvorima u Dretelju, Gabeli i Ljubuškom, kao i na Heliodromu, a znao je i za zlostavljanja zatočenika na Heliodromu i u zatočeničkom objektu Vojno.

Bruno Stojić bio je informisan o tome da pripadnici Kažnjeničke bojne (KB) čine zločine i da s njima ima teških disciplinskih problema, ali je dozvolio da i dalje učestvuju u vojnim djelovanjima HVO-a, i više puta ih je pohvaljivao.

Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnik Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

173. Osnovna škola u selu Lipno (april – maj 1992)

U Osnovnoj školi u selu Lipno HOS je od kraja aprila i u maju 1992. godine zatočavao Srbe, pretežno iz Mostara.

173.1. Uprava

Kontrolu nad zatočeničkim objektom u Osnovnoj školi imali su pripadnici HOS-a, kojima je upravljao stariji zapovjednik. Zapovjednik HOS-a u selu Lipno bio je Damir Miličević. Bivši zatočenici pamte još i izvjesnog Dugog, Nindžu, Mirsada, Čikaga, Šekija.²⁰⁶⁸

173.2. Zatočavanje

Za zatočavanje su korištene učionice i druge školske prostorije.

Među prvim zatočenicima iz Mostara bili su Slavko Bogdanović, Marko Samardžić, Đuro Škoro i Milan Zubac.²⁰⁶⁹

Vladimir Vlado Milošević bio je zatočen od 7. do 11. maja 1992. godine.²⁰⁷⁰ On je rekao: “Uhapšen sam 7. maja 1992. godine u svom stanu u Čapljini. Pripadnici HOS-a Damir Miličević, ‘Dugi’, ‘Nindža’, Mirsad, koji je čekao u automobilu, odvezli su me u mjesto Lipno, u centar HOS-a koji je bio smješten u zgradi osnovne škole.”²⁰⁷¹

Jedan zatočenik doveden iz Mostara navodi: “Dugo su nas vozili. Svrćali su pred neke kafane. Mještani se okupljaju, žene i djeca nas pljuju. Zatim su nas vozili nekim uskim asfaltiranim putevima. Stalno nas tuku. Svrćaju u neki krševit kraj. Drveće je nisko. Stigli smo u selo Lipno kod Ljubuškog.”²⁰⁷²

Slavko Bogdanović navodi: “Okolo bivše škole u sklopu koje je bila i prodavnica, vidim da je sve krvavo, i zidovi i zemlja. Uvode nas u školu, u jednu prostoriju koja je sva krvava. Ne daju nam ništa da jedemo, a ne daju ni vode. Uveče jedan ‘ustaša’ je donio pune čaturice i flaše, mislio sam da je voda. Osjećao sam strašnu žeđ i kad mi je ‘ustaša’ rekao da pijem – ja sam nagnuo flašu. U flaši je bila mokraćna i još posoljena. Odvratna ukus i gađenje.”²⁰⁷³

Prema izjavi Slavka Bogdanovića, stražari su zatočnike tukli gvozdenim šipkama, čekićima po nogama i rukama. Njega su palili po rukama, od čega su mu ostali vidni ožiljci na obje ruke. Gasili su mu cigarete po dlanovima i nadlakticama, od čega su mu također ostali ožiljci. “Ja sam stalno bio svezan, sve dok nisu vidjeli da sam totalno onesposobljen. Prste na nogama su mi polomili čekićima, udaraju kao da sitan kamen drobe, a potkolje-

2068 FHP, Izvještaj o incidentu, BH-Čapljina-Dretelj-logor-sv. Vlado Milošević-int. N.M.-juli, 1993.

2069 Miroslav Toholj, *Crna knjiga*, svjedočenje Slavka Bogdanovića, str. 47 i 48; FHP, Izvještaj o incidentu, BH-Čapljina-Dretelj-logor-sv. Vlado Milošević-int. N.M.-juli, 1993.

2070 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Treći izveštaj, izjava svjedoka Vladimira Miloševića od 6. decembra 1993. godine.

2071 FHP, Izvještaj o incidentu, BH-Čapljina-Dretelj-logor-sv. Vlado Milošević-int. N.M.-juli, 1993.

2072 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, svjedočenje zatočenika, str. 96.

2073 *Ibid.*, svjedočenje Slavka Bogdanovića, str. 47 i 48.

nice su mi od udaraca pocrnjele kao crne ledenice. Jedan mladić, ofarban po licu u crno, zabada mi nož kroz mišić lijeve ruke iznad nadlaktice. Sa lijeve strane na kraju stomaka dva puta me rasjekao nožem. Prislone me uza zid i gađaju noževima. Noževi se zabadaju svuda oko mene.”²⁰⁷⁴

Vlado Milošević navodi: “Dugi i Mirsad su me ubacili u neku učionicu. Psovali su mi ‘srpsku majku’. Zapalili su cigarete i naredili da otvorim usta. Pekli su me žarom po jeziku, a onda natjerali da pojedem nekoliko cigareta. Zatim su mi stavili šake na sto, Mirsad je izvadio kamu i ubadao je nož u sto između mojih prstiju. U početku polako, a onda sve brže. Udarao me je drškom noža, a zatim oštricom po prstima. Ruke su mi prokrvarile. Zapalili su mi kosu sa obje strane glave. Dobijao sam udarac pendrekom po glavi svaki put kad bih pokušao da podignem ruku i ugasim vatru. Dugi me je iz sve snage udario po čelu teškim metalnim upaljačem. Potekla je krv. Tukli su me palicom po butinama. Toliko su me tukli da mi je krv procurila na nos, usta i uši. Oči su mi bile zatvorene od udaraca.” Mirsad je kamom kopao kreč sa zida i trpao mu u usta govoreći: ”Jedi, Srbije, da ne pričaš poslije da si kod nas bio gladan.” Morao je jesti živo tijesto. Miloševića su toliko tukli da je bio u polusvjesnom stanju. Potom je Damir Miličević naredio da ga odvedu u drugu prostoriju, gdje je proveo noć u potpunom mraku, na krvavim dušecima.”²⁰⁷⁵

173.3. Seksualno nasilje

Slavku Bogdanoviću naredili su da s četvoricom logoraša spolno opšti.²⁰⁷⁶

Vladu Miloševića je Mirsad tjerao na oralni seks s vučjakom kojeg su doveli. Milošević je to odbio, na šta je Mirsad skinuo gaće rekavši: ”Kad nećeš sa kujom, onda ćeš sa mnom”, ali su ga tada samo tukli.²⁰⁷⁷

173.4. Premještanje i oslobađanje

Zatočnici su u maju 1992. godine prebačeni u logor Dretelj.²⁰⁷⁸ Vlado Milošević 11. maja je premješten u logor Dretelj, odakle je grupa zatočenika puštena 17. augusta 1992, a ostali, među kojima je bio i Milošević, 18. augusta su odvedeni u HVO zatvor u kasarni u Čapljini, da bi nakon prolaska kroz više zatvora 30. oktobra 1992. bili iz Ploča prevezeni u Zeleniku (Crna Gora).²⁰⁷⁹

²⁰⁷⁴ *Ibid.*

²⁰⁷⁵ FHP, Izjava Vlade Miloševića data FHP-u u julu 1993. godine.

²⁰⁷⁶ Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Četvrti izveštaj, izjava svjedoka 295/2-94-1, Slavka Bogdanovića.

²⁰⁷⁷ FHP, Izjava Vlade Miloševića data FHP-u u julu 1993. godine.

²⁰⁷⁸ Dokumentarni film *Mučenici – logor Dretelj*, Bridge Productions, RTRS, izjava Milivoja Bokića.

²⁰⁷⁹ FHP, Izjava Vlade Miloševića data FHP-u u julu 1993. godine.

174. Stari zatvor (april – oktobar 1992)

Od aprila do oktobra 1992. godine zatvor u Ljubuškom, ili Stari zatvor, HVO je koristio za zatočavanje Srba, civila, iz Kupresa, Mostara i Ljubuškog, te zarobljenih pripadnika JNA.²⁰⁸⁰

Nakon borbi na Kupresu u aprilu 1992, srpski civili su od 3. aprila do 16. maja 1992. zatočavani i zlostavljani u selu Stipanići kod Duvna, u Duvnu, Brišniku, Lori u Splitu, kod Zadra, u Vrgorcu i u Ljubuškom.²⁰⁸¹

174.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²⁰⁸²

Drago Damjanac kao upravnika navodi Dragana Matica, kojeg je kasnije zamijenio Ivica Sušac iz Gornjeg Cerna kod Ljubuškog. Sušac je dotad bio zapovjednik smjene.

Trojica bivših zatočenika označila su Ivicu Sušeca (ili Ivana Sušca) kao “komandira zatvora”, “zamjenika upravnika” i “zapovjednika straže”.

U mučenju su se, prema izjavama bivših zatočenika, isticali i Branko Ereš, Branislav Kanlić, Nedo Matić, Neđo Macić i Mladen Solin.²⁰⁸³

174.2. Zatočavanje

Dana 6. aprila 1992. godine hrvatski vojnici su počeli hapsiti Srbe na teritoriji Kupresa.²⁰⁸⁴

Svjedok 34/96 navodi: “Ja sam bio kod svoje kuće kada su hrvatski vojnici 6. aprila 1992. godine upali u Kupres. Oni su ušli sa tenkovima, pa su njihovi vojnici počeli da nas skupljaju.”²⁰⁸⁵

Prema izjavi pripadnika JNA koji je bio u zatočeništvu od aprila do oktobra 1992, hranu i vodu nisu dobivali redovno, a kad bi dobili hranu, to nije bilo dovoljno. Bila je zagađena dlakama, prljavštinom, sa zemljom, saponicom od brijanja. Posuđe iz kojeg su jeli nikad nije prano, a po njemu su često hodali miševi. Glad i žeđ bile su tolike da je svjedok često morao jesti vlastiti izmet i piti vlastitu mokraću da bi preživio.²⁰⁸⁶

2080 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Četvrti izveštaj.

2081 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Deseti izveštaj, str. 222.

2082 Drago Damjanac još izričito navodi da “crnokošuljaši” (HOS) nisu upravljali zatvorom. (*Od logora do logora - Crna Lora*, str. 125)

2083 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Deseti izveštaj, str. 226, 227, 229, 232.

2084 *Ibid.*, str. 202, izjava svjedoka 547/96-40.

2085 *Ibid.*, str. 200.

2086 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Četvrti izveštaj, **DOKAZ**: Zapisnik o saslušanju svedoka Đurasović Danila iz Bačkog Petrovca od 29. juna 1994. godine koji se nalazi u dokumentaciji Komiteta pod brojem 288/94, nalaz i mišljenje sudskog veštaka koji je konstatovao da svedoku nedostaje većina zuba kao i da na telu ima česte ožiljaka u vidu prskotina, sekotina i razderina u predelu lica, obe noge i obe ruke.

Kao jedan od oblika mučenja jedan bivši zatočenik je naveo da logoraši po dva-tri dana nisu dobivali hranu, a onda bi Čupo donio veliku šerpu nekog presoljenog jela i natjerao ih da sve to odjedanput pojedu. Taj zatočenik tako je tri puta natjeran da pojede presoljeno jelo, a poslije toga im nisu davali da piju vodu.²⁰⁸⁷

Nekim zatočenicima pružena je ljekarska pomoć. Miloš Vuković zbog zadobivenih povreda je prebačen u bolnicu u Splitu.²⁰⁸⁸

Uslovi su, prema Damjancu, kasnije poboljšani. Dvorište je nasuto pijeskom, u ugao su stavljeni visoki stolovi za objedovanje, a kad je bilo vode, kupali su se dvojica po dvojica. Nisu više zlostavljani.²⁰⁸⁹

Svjedok 547/96-40, uhapšen u Kupresu, prebačen je s drugima iz garaže u Vrgorcu, gdje su bili zatočeni nekoliko dana: "Tjerali su nas da pjevamo pjesme 'Evo zore, evo dana', da pozdravljamo hrvatske vojnike sa 'spremni', da se krećemo na golim koljenima preko tucanog kamena kojim je bilo posuto dvorište zatvora. Neprekidno su nam psovali majku srpsku i majku četničku i govorili da nikada nećemo izići na slobodu. Ističem da sam u Ljubuškom vidio kada su hrvatski vojnici zarobljenim vojnicima bivše JNA vrhom noža na grudima usijecali '4 S'. Sjećam se da je taj mladić kod koga sam ja vidio kada su mu usijecali '4 S' bio iz Rume, ali ne znam njegovo ime i prezime."²⁰⁹⁰

Zatočenike su tjerali da beskonačno rade sklekove i kad bi im se učinilo da ih neko ne radi dobro, tukli bi ga kundacima. Puštali su im kasete s "ustaškim pjesmama" i tjerali ih da ih nauče i pjevaju.

Obično bi se uvečer okupila grupa od desetak ljudi iz obezbjeđenja zatvora, pa bi prozivali određene logoraše, postavili ih uza zid tako što bi licem bili okrenuti prema zidu, i onda bi ih počeli tući palicama, nogama i rukama po svim dijelovima tijela, a posebno po spolnim organima. Kad bi se tučeni onesvijestio i pao, zvali bi nekoga iz njegove ćelije da ga iznesu. Tokom noći to su radili po nekoliko sati, a nekad i cijelu noć. Obično bi jednog zatočenika tukli 15 do 20 minuta, a sve bi zavisilo od toga koliko bi ko mogao izdržati. Najmasovnije premlaćivanje bilo je na Bajram, kad su sve zatočenike, nakon što su im stavili krpe u usta i plastične kese preko glave, pretukli. Ovakvi načini zlostavljanja dešavali su se i u drugim prilikama, obično kad bi neko od hrvatskih vojnika poginuo ili bio ranjen.²⁰⁹¹

Zoran Talijan navodi: "Smjestili nas u zatvor. Bio jedan Musliman, bio kapetan u JNA, i njega uhapsili. On je kasnije sebi vene presjekao, ne znam čime. Ima hodnik, ćelije su

2087 *Ibid.*, **DOKAZ**: Zapisnik o saslušanju svedoka Antić Steve koji je sačinio istražni sudija 27. maja 1994. godine, a koji se nalazi u dokumentaciji Komiteta pod brojem 221/94-6.

2088 Dokumentarni film *Raščani, selo kojeg nema*, Savez logoraša RS, izjava Miloša Vukovića.

2089 Drago Damjanac, *op. cit.*, str. 122.

2090 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, *Deseti izveštaj*, str. 217.

2091 *Ibid.*, **DOKAZ**: Zapisnik o saslušanju dva svedoka koji se nalazi u dokumentaciji Komiteta pod brojem 221/94.

otvorene, ali nemaš kud izaći, ne smiješ mrdnuti. Tukli su pogotovo kad vojska dođe sa smjene, kad neko pogine. Njima niko nije zabranjivo da dođu u logor.”²⁰⁹²

Miloš Vuković uhapšen je u svom stanu u Tomislavgradu. Prvo je bio zatvoren u nekoj kući u blizini Šujice: “Dođemo u Ljubuški, dali su mi neku plavu činijicu i u njoj nasuli pasulja, čini mi se. Pao sam kao u usporenom filmu. I onda su me tu neki još udarali, šutirali. Do-krajčili su me i ja sam mokrio čistu krv. Nakon dan-dva odveli su me kod ljekara. Sjećam se da mi je taj ljekar snimio glavu. Nisam mogao hodati, stajati, sjediti, ništa. Poslije toga su kolima hitne pomoći poslali mene i Gavru Trifkovića iz Ljubuškog u bolnicu u Split.”²⁰⁹³

174.3. Seksualno nasilje

Stražar Karlo nekoliko je puta natjerao svjedoka na protivprirodni blud tako što je morao da “puši” zatočeniku RI, a i ovoga da to čini svjedoku. To je radio i drugim zatočenicima.

Drugom prilikom Sušec (ili Sušac) odveo je svjedoka, zarobljenog pripadnika JNA, u jednu sobu gdje se nalazila Muslimanka koja je vidno bila duševno zaostala, pa ga je tjerao da ima spolni odnos s njom, a on za to vrijeme gledao kroz špijunku. Svjedok to nije htio uraditi, pa je Sušec doveo drugog zatočenika. Šta je on uradio, nije poznato.²⁰⁹⁴

174.4. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Drago Zelen iz Bugojna, Pero Važić iz okoline Duvna, dvojica Milutinovića iz sela Zijamat kod Bugojna preminuli su od povreda nanesenih premlaćivanjem.²⁰⁹⁵

Isti izvor navodi da su tijela Đorđa Vukovića i Anđelka Šerbeza polivena benzinom i spaljena.²⁰⁹⁶

174.5. Prisilni rad

Damjanac navodi da su zatočenci mnogo radili. Lično je radio na adaptaciji logorske stražare, mokrrog čvora i ulaznih stepenica u komandnu zgradu. Većina drugih logoraša radila je u Čapljini i Gabeli, gdje su ih odvozili autobusima. Uglavnom su radili u kasarnama, zatrpavali bunkere, istovarivali kamione, crijepom pokrivali građevinske objekte. Najopasnije je bilo traženje mina kosilicama.²⁰⁹⁷

174.6. Razmjene

Jedan broj zatočenih razmijenjen je 15. maja 1992. godine u selu Žitnić kod Knina (Hrvatska). Svjedok 547/96-40 je rekao: “Ne znam koliko smo zadržani u Ljubuškom, ali znam

2092 Dokumentarni film *Raščani, selo kojeg nema*, Savez logoraša RS, izjava Zorana Talijana.

2093 *Ibid.*, izjava Miloša Vukovića.

2094 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Četvrti izveštaj, **DOKAZ**: Zapisnik o saslušanju svedoka koji je sačinio istražni sudija 27. maja 1994. godine pred Osnovnim sudom u Nevesinju u predmetu Kri.19/94, koji se nalazi u dokumentaciji Komiteta pod brojem 221/94-6.

2095 *Ibid.*, **DOKAZ**: Zapisnik o saslušanju svedoka Bulić Dušana i Važić Obrena koji se nalaze u dokumentaciji Komiteta pod brojem 340/94-3 i 340/94-8.

2096 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Deseti izveštaj, str. 222, 223.

2097 Drago Damjanac, *op. cit.*, str. 118.

da smo na dan prije razmjene svi kupani pomoću šmrkova pod jakim mlazom vode. Tamo smo svi ošišani i obrijani, a to nam je bilo prvo kupanje, brijanje i šišanje. Odvedeni smo u Žitnić kod Knina i tamo razmijenjeni.”²⁰⁹⁸

Damjanac spominje i neostvarene razmjene u junu i julu za koje bi se zatočenici okupali, obrijali i fotografisali. Za razmjenu najavlјenu za 12. august zatočenike su obukli u nove, ljetne uniforme JNA nađene u kasarni u Čapljini. Razmjena zatočenika, smještenih u tri autobusa, dogodila se nešto kasnije, 18. augusta 1992. Pridružilo im se još osam autobusa sa zatočenicima iz Dretelja, Čapljine i Mostara. Razmijenjeni su u mjestu Todorici kod Stoca u prisustvu predstavnika MKCK. U zatvoru u Ljubuškom ostalo je 14 zatočenika.²⁰⁹⁹

174.7. Posjete MKCK

Damjanac navodi da je predstavnik MKCK posjetio zatvor 25. maja 1992. godine i popisao zatočenike. Mogli su poslati poruke porodicama.²¹⁰⁰

175. Zatvor (april 1993 – mart 1994)



VIZ Ljubuški²¹⁰¹

²⁰⁹⁸ Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Deseti izveštaj, str. 203, 217.

²⁰⁹⁹ Drago Damjanac, *op. cit.*, str. 126–131.

²¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 102.

²¹⁰¹ MKSJ.

Od aprila 1993. do marta 1994. godine HVO je u zatvor zatočavao Muslimane, muškarce i žene, pripadnike ARBiH i HVO-a, kao i djecu, učitelje ili političare, nakon masovnih operacija hapšenja Muslimana bez obzira na njihov status.²¹⁰²

Zatvor u Ljubuškom bio je zatočenički centar, centar za razmjenu i tranzitni centar uoči raseljavanja u treće zemlje. U septembru 1993. postao je mjesto zatočavanja “posebno interesantnih i važnih osoba”.

Zatvor se nalazio u zgradi Policijske stanice, stare više od 50 godina, koja je imala dva dijela: glavnu zgradu gdje su ispitivani zatočeniци i dio s ćelijama. Prema riječima svjedoka E, zatvor u Ljubuškom imao je sedam ćelija dimenzija četiri s tri metra, jednu veliku ćeliju dimenzija pet sa pet metara i još jednu ćeliju bez vrata, za bolesne i starije osobe. Drugi svjedoci izjavili su da su muškarci držani i u bivšim skladištima u krugu zatvora. Neki muškarci bili su zatočeni u podrumu. Postojao je samo jedan WC.²¹⁰³

175.1. Uprava

Uprava Vojne policije HVO-a, 4. brigada i vod Vojne policije pridodat 4. brigadi učestvovali su u upravljanju i organizaciji rada zatvora u Ljubuškom.²¹⁰⁴ Odlučujuću ulogu imala je Uprava Vojne policije koja je osnovala zatvor u Ljubuškom u junu 1992. godine. Zatočeniци su počeli stizati u zatvor početkom 1993. Čuvalo ih je desetak vojnih policajaca HVO-a. U septembru 1993. broj čuvara se udvostručio.

Ante Prlić bio je zapovjednik zatvora od aprila do septembra 1993. U septembru 1993. zamijenio ga je Ivica Kraljević, a od 10. decembra 1993. na toj funkciji bio je Stanko Božić.²¹⁰⁵

Hranu za zatočeničike obezbjeđivala je 4. brigada HVO-a, a Uprava Vojne policije nabavljala je “osnovne artikle”. Prevozna sredstva i vozače obezbjeđivala je 4. brigada, dok je Vojna policija sprovodila zatočeničike. Više brigada, među kojima i 4. brigada, koje su zatočeničike koristile za rad, same su organizovale njihov prevoz iz zatvora do mjesta gdje su obavljani radovi.²¹⁰⁶

Zapovjednik zatvora Ante Prlić svakog je jutra od zapovjednika 4. brigade dobivao instrukcije o broju zatočeničika koje je trebalo poslati na rad u jedinice HVO-a. Tokom dana u zatvor bi pristizale i druge pismene ili usmene zapovijedi o slanju zatočeničika na rad u jedinice HVO-a ili u javna i privatna preduzeća.²¹⁰⁷

Tokom 1993. zatvor u Ljubuškom bio je i sabirni centar za razmjenu. Uprava Vojne policije pripremala je spiskove srpskih i muslimanskih zatočeničika koji su upućivani na različita mjesta za razmjenu, između ostalih i na Heliodrom.²¹⁰⁸

2102 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Prvostepena presuda, tom II, pasus 1765 –1769, str. 476–477.

2103 *Ibid.*, pasus 1788, str. 483.

2104 *Ibid.*, pasus 1798, str. 486.

2105 *Ibid.*, pasus 1792, str. 485.

2106 *Ibid.*, pasus 1794, str. 485.

2107 *Ibid.*, pasus 1795, str. 485; pas. 1841, str. 497–498.

2108 *Ibid.*, pasus 1802, str. 487.

175.2. Zatočavanje

Zatvor je počeo primati prve muslimanske zatočeničke početkom 1993. godine, najprije u manjem, a zatim u sve većem broju. Dovođeni su i zatočenički Srbi. Razlozi njihovog zatočavanja nisu utvrđeni. U zatvoru je bio i veliki broj Hrvata na izdržavanju zatvorske kazne ili zbog dezerterstva.²¹⁰⁹

Zatvor je primao zatočeničke do kraja marta 1994.²¹¹⁰

Prema riječima svjedoka E, pripadnika voda Vojne policije HVO-a, koji je u aprilu 1993. bio raspoređen u Ljubuškom, Muslimani su zatočavani uglavnom zato što su odbijali da se bore za HVO, a kasnije samo zato što su Muslimani.²¹¹¹

U zatvor je 13. maja 1993. dovezeno 15 do 20 zatočeničkih iz Policijske stanice u Mostaru. Među njima su bili novinari Alija Lizde, Džemal Hamzić, Sead Bešlagić, Selma Dizdar, Bojana Mujanović, te Vladimir Fink, Nino Sefić, Zijad Demirović i Mirna Picuga. Smješteni su u ćeliju broj 7. Pored njih, u ćeliji broj 8, bilo je između 300 i 400 zatočeničkih iz sela Sovići. U ćelijama broj 5 i 6 bili su Muslimani iz Stoca.²¹¹²

Dok je zatvor funkcionisao, zatočenički Muslimani dovođeni su s cijele teritorije pod kontrolom HVO-a, ali i iz Hrvatske. U više izvještaja voda Vojne policije govori se o premještanju Muslimana uhapšenih u Hrvatskoj ili prilikom prelaska granice u zatvor u Ljubuškom.²¹¹³

Zatočenički su bili iz Jablanice, Prozora, Mostara, Stoca i Čapljine, ali i iz drugih zatočeničkih centara kao što su zatvor u Dretelju ili Heliodrom.²¹¹⁴

U zatvoru je ponekad bilo i žena. Od 13. maja do 8. juna 1993. bilo je pet žena, među kojima i Spomenka Drljević, pripadnica ARBiH. Dijelile su istu ćeliju. Svjedokinja CX, Muslimanka iz Mostara, od 20. do 27. jula 1993. bila je zatočena u zatvoru u Ljubuškom, u kojem je vidjela još jednu ženu.²¹¹⁵

Više svjedoka govorilo je o prebacivanju velikog broja zatvorenih Muslimana iz škole u Sovićima u zatvor u Ljubuškom, u noći sa 18. na 19. april 1993. Neki od zatočeničkih iz škole u Sovićima bili su pripadnici TO ili ARBiH, a drugi su bili "civilni", pa čak i djeca. U zatvor je 21. aprila 1993. dovedeno šest zatočeničkih iz Stoca.²¹¹⁶

U zatvoru u Ljubuškom 6. maja 1993. bilo je 186 zatočeničkih. Na osnovu zapovijedi o puštanju "civilnih osoba", oslobođeno je 87 zatočeničkih, pa je njihov broj smanjen na 99. Dana 9. maja 1993. vod Vojne policije formirao je konvoj od 32 kamiona za prebacivanje zatočeničkih "civila" u Tomislavgrad.²¹¹⁷

2109 *Ibid.*, pasus 1800, str. 486.

2110 *Ibid.*, pasus 1818, str. 491.

2111 *Ibid.*, pasus 1804, str. 487.

2112 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), svjedok Alija Lizde, 1. maj 2007. godine, str. T. 17771-17772.

2113 *Ibid.*, pasus 1803, str. 487.

2114 *Ibid.*, pasus 1805, str. 487.

2115 *Ibid.*, pasus 1801, str. 487.

2116 *Ibid.*, pasus 1807, str. 488.

2117 *Ibid.*, pasus 1808, str. 488.

U danima nakon 9. maja 1993. mnogi zatočeni Muslimani, uglavnom pripadnici ARBiH ili TO, iz Mostara su stigli u zatvor. Među njima su bili i pripadnici ARBiH uhapšeni u zgradi Vranica.²¹¹⁸

Krajem maja 1993. dovedeni su mnogi zatočeni, tako da je njihov broj premašio prihvatni kapacitet zatvora od oko stotinu osoba.²¹¹⁹

U novembru 1993. broj zatočenika je varirao od 29 do 147. Ponekad je HVO zatočenike kvalifikovao kao "ratne zarobljenike" ili kao "lica pod istragom".

Krajem decembra 1993. godine PMEZ je konstatovao da je zatvor prazan. Međutim, u više izvještaja HVO-a i međunarodnih organizacija, s kraja decembra 1993. ili s početka januara 1994, navodi se da u zatvoru u Ljubuškom ima oko 80 "ratnih zarobljenika". U pismu od 3. februara 1994. koje je Ured predsjednika Predsjedništva RBiH uputio premijeru Republike Hrvatske navodi se da je "najmanje 80 zatočenika, od kojih su većina ugledni ljudi i intelektualci Muslimani", još u zatočeništvu u zatvoru u Ljubuškom.

Prihvatni kapacitet zatvora nije prelazio stotinjak zatočenika, ali ih je u više navrata bilo mnogo više: vod Vojne policije pridodat 4. brigadi je 20. aprila 1993. pobrojao 131 zatočenog Muslimana, od kojih su 85 bili "muslimanski vojnici"; 23. aprila 1993. bila su 162 zatočenika, a 22. maja 1993. godine 262. Dana 11. jula 1993. godine 237 zatočenika uhapšenih u Prozoru odmah po dolasku u zatvor u Ljubuškom moralo je biti premješteno u zatvor u Dretelju jer je zatvor u Ljubuškom bio pretrpan. U septembru i novembru broj zatočenih je prelazio 100.²¹²⁰

Prema jednom izvještaju od 10. februara 1994, u zatvoru u Ljubuškom bila su 122 zatočenika, od kojih 120 pod istragom, a dva zbog izrečenih disciplinskih mjera.²¹²¹

Zatvor u Ljubuškom bio je pretrpan, uslovi u ćelijama bili su opasni za zdravlje, nije bilo kreveta ni pokrivača, nije bilo dovoljno hrane i ona je bila lošeg kvaliteta, te su neki zatočenici smršali i do 30 kilograma. Pristup ljekarskoj njezi bio je vrlo ograničen.²¹²²

Svjedok E izjavio je da zatočeni Muslimani nisu imali pravo da primaju posjete, nisu mogli napustiti svoju ćeliju i jeli su hranu koju je dijelio zatvor, dok su zatvoreni Hrvati uživali izvjesnu slobodu kretanja, mogli su primati posjete i hranu koju su im donosile njihove porodice i, uopšte, stražari su prema njima dobro postupali. Hrvati su bili zatvoreni u odvojenim prostorijama.²¹²³

Ponekad je i do 40 zatočenika bilo strpano u ćelije dimenzija oko sedam sa 25 metara. Zatočenici nisu mogli leći, jedva su mogli sjediti, a zrak u ćelijama bio je zagušljiv. Na primjer, svjedok RR je s još dvadesetak osoba bio zatočen u ćeliji površine sedam i po kvadratnih

2118 *Ibid.*, pasus 1809, str. 488.

2119 *Ibid.*, pasus 1810, str. 489.

2120 *Ibid.*, pasus 1824, str. 493.

2121 *Ibid.*, pasus 1817, str. 490–491.

2122 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom III, pasus 1083, str. 294.

2123 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1821, str. 491.

metara. Svjedok Sead Delalić, koji je sa 12 drugih osoba bio zatočen u ćeliji površine 12 kvadrata, morao je spavati na vlažnom podu i stisnut uz druge zatočenike.²¹²⁴

Muškarci su bili zatočeni i u bivšim skladištima, a neki u podrumu zatvora. Svjedok CU osam je dana bio zatočen u samici površine manje od dva kvadrata u kojoj mu je voda dosegala do koljena.²¹²⁵

Iako su ćelije zaključavane samo noću, zatočeni Muslimani mogli su izaći samo da bi pojeli svoj obrok.²¹²⁶

Zatočnici su imali slabu ishranu: dnevno su uglavnom dobivali samo jedan obrok lošeg kvaliteta. Obično nisu dobivali ništa za doručak i večeru, ili samo komad hljeba i paštetu. Svjedok AP za vrijeme zatočeništva je izgubio 30 kilograma, a Sead Delalić između 15 i 20 kilograma. Zatočnici su morali jesti stojeći u dvorištu i imali su vrlo malo vremena da pojedu obrok.²¹²⁷

Morali su spavati na golom podu i nisu imali pokrivače, ili ih je bilo samo u malom broju, čak i kad je bilo hladno.

Unutar objekta nije bilo tekuće vode. Postojao je jedan WC za cijeli zatvor i jedna česma preko puta zatvora. Zatočnici su od čuvara morali tražiti dozvolu da odu u WC, po vodu ili da se operu, i imali su vrlo malo vremena za korištenje WC-a.²¹²⁸

Ismet Poljarević, zatočen od 19. aprila do 25. maja 1993, svjedočio je da u zatvoru nije bilo ljekara. Prema nekim dokazima, ljekari koji nisu boravili u zatvoru povremeno su zatočnicima pružali medicinsku negu. Tako su 2. maja 1993. od mješovite komisije pripadnika ARBiH i HVO-a, čiji je zadatak bio da posjeti zatvore u OZ Jugoistočna Hercegovina, neki zatočnici mogli zatražiti medicinsku njegu za zadobivene povrede. Ismet Poljarević, međutim, izjavio je da tim zatočnicima nikad nije ukazana medicinska pomoć. Ljekar, koji je u zatvor došao 21. maja 1993, pregledao je zatočenike koji su se žalili na bolove.²¹²⁹

Krajem oktobra ili početkom novembra 1993. zatočnici su imali bolji pristup medicinskoj njezi. Tako su 21. oktobra 1993. jedan ljekar i jedna medicinska sestra iz Uprave Vojne policije pregledali desetak zatočenika u zatvoru; 2. novembra 1993. zapovjednik zatvora Ivica Kraljević obavijestio je Valentina Ćorića da jedan odnedavno zaposleni ljekar jednom sedmično pregleda zatočenike.²¹³⁰

Žene su bile odvojene od ostalih zatočenika i prema njima se bolje postupalo. Bile su smještene u prostoriji u kojoj su vojni policajci spavali tokom noćnog dežurstva. Imale su krevete i neophodna sredstva za higijenu.²¹³¹

2124 *Ibid.*, pasus 1825, str. 493.

2125 *Ibid.*, pasus 1826, str. 493–494.

2126 *Ibid.*, pasus 1827, str. 494.

2127 *Ibid.*, pasus 1818, 1829, str. 494.

2128 *Ibid.*, pasus 1830, str. 494–495.

2129 *Ibid.*, pasus 1831, str. 495.

2130 *Ibid.*, pasus 1832, str. 495.

2131 *Ibid.*, pasus 1833, str. 496.

Od aprila 1993. do marta 1994. godine vojnici HVO-a i pripadnici Vojne policije pridodate 4. brigade izuzetno su nasilno postupali prema zatočenicima, koje su redovno vrijeđali, udarali i premlaćivali u zatvoru i na mjestima na kojima su ovi izvodili prisilni rad.²¹³²

Dešavalo se da vojnici HVO-a uđu u zatvor i tuku i vrijeđaju zatočenike. Prema iskazima brojnih svjedoka, vojnici HVO-a su zatočenike šamarali, udarali šakama i ponižavali. Ismet Poljarević opisao je kako je jedan vojnik HVO-a, koji je u zatvor došao izvana, premlatio Feriza Junuzovića, čije je lice bilo krvavo, a tijelo prekriveno modricama. Svjedok CU bio je pozvan u ured zapovjednika zatvora Ivica Kraljevića, gdje su se nalazila dva muškarca. Kad je Ivica Kraljević izašao, oni su ga vezali i podvrgli elektrošokovima tako što su mu oko ušiju stavili električne žice. Ta dvojica čak su mu sipala vodu u uši da mu povećaju patnju. To je trajalo pola sata, dok nije izgubio svijest.

Alija Lizde izjavio je da je jedan vojnik HVO-a, koji je u zatvor došao izvana, tako snažno udario jednog zatočenika lopatom da se ovome od udarca spljoštio nos. Lizde je izjavio da su i njega pretukli i da su mu muškarci koji su u zatvor došli izvana, tri puta prijetili smrću. Fahrudin Rizvanbegović opisao je kako su dva muškarca ušla u njegovu ćeliju i u usta mu gurnula pištolj tako duboko da je počeo povraćati, a kad mu je jedan od njih brutalno izvukao pištolj iz usta, slomio mu je dva zuba.²¹³³

Spomenka Drljević izjavila je da joj je prilikom jednog ispitivanja čovjek po imenu Dr. Ludonga prijetio smrću.²¹³⁴

Premlaćivanja su ponekad bila u vezi s ratnim porazima HVO-a ili s pogibijom Hrvata. Aliju Lizdu premlatio je vojnik HVO-a koji nije bio iz zatvora, a čiji je brat poginuo u borbi. Svjedoka Y su vojnici HVO-a premlatili nakon smrti zamjenika komandanta njihove jedinice.²¹³⁵

Vojnici HVO-a su maltretirali i premlaćivali neke zatočenike dok su ovi izvodili radove za HVO. Svjedoka HH je jedan vojnik HVO-a prisilo da popije veliku količinu konjaka kad je ovaj tražio vode dok je utvrđivao liniju fronta između HVO-a i srpskih snaga u selu Ravno. Zatim ga je vezao za drvo izloženo suncu, na liniji fronta prema Srbima.²¹³⁶

Pripadnici KB-a i Antiterorističke grupe (ATG) "Vinko Škrobo", pod zapovjedništvom Mladena Naletilića i Vinka Martinovića, i to Romeo Blažević, Ernest Takač, Roba i Ivan Hrkač, Čikotin brat, učestvovali su u teškim premlaćivanjima zatočenika.²¹³⁷

Vojnici KB-a zlostavljali su zatočenike, među kojima Rudija Jozelića te svjedoke AA, BB, Z, W i VV.²¹³⁸

2132 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom III, pasus 1469, str. 413.

2133 *Ibid.*, tom II, pasus 1845, str. 499.

2134 *Ibid.*, pasus 1847, str. 500.

2135 *Ibid.*, pasus 1848, str. 500.

2136 *Ibid.*, pasus 1849, str. 501.

2137 MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34), Prvostepena presuda, pasus 428, str. 165–166.

2138 *Ibid.*, pasus 418, str. 162.

Zapovjednik zatvora, Prlić, rekao je da može spriječiti pojedince iz HVO-a da tuku zatočnike, ali ne i ostale koji su ulazili u zatvor. Zatočenicima je rečeno da ih stražari ne mogu zaštititi jer su oni obični civili, a vojnici koji ulaze u zatvor i tuku ih pripadnici su vojske. Svjedok W posmatrao je kako je Roba jednom htio izvesti 17 zatočenika i ukrati ih u autobus, uključujući i svjedoka Y. Roba je svjedoku Y rekao da nikad više neće vidjeti svoju porodicu. Kad je Prlić informisao Robu da je Crveni krst registrovao zatočnike, dopušteno im je da izađu iz autobusa. Svjedok W čuo je kako Roba kaže svjedoku Y da će ipak ostati živ.²¹³⁹

Svjedok FF oko 13. maja 1993. prebačen je u zatvor u Ljubuškom, gdje je bio zatočen oko mjesec dana. Dva dana po njegovom dolasku, u zatvor su došli Romeo Blažević i Ernest Takač. Tražili su Hrvata pripadnika ARBiH, koji se zvao Rudolf (Rudi) Jozelić i dijelio ćeliju sa svjedokom FF. Izveli su ga. Kad su svjedok FF i ostali zatočnici izvedeni u dvorište, vidjeli su Jozelića oblišenog krvlju. Kasnije je Jozelić ispričao svjedoku FF da su ga lopatom tukli po cijelom tijelu i slomili mu nekoliko rebara i nos. U dvorištu je svjedok FF nekoliko puta vidio kako Takač i Blažević nogama i pesnicama udaraju zatočene novinare Aliju Lizdu i Džemala Hamdžića. Ernest Takač, koji je poznavao oca svjedoka FF, rekao mu je da su i drugi vojnici, kao na primjer braća Jukić, također došli u zatvor u Ljubuškom da "biju balije".²¹⁴⁰

Svjedok AA prisustvovao je kad je vojni policajac po imenu Petković zlostavljao Rudija Jozelića. Prisilio je Jozelića da pjeva hrvatsku himnu, i tek što je ovaj počeo pjevati, Petković ga je počeo udarati i govoriti mu da je izdajicama zabranjeno da pjevaju hrvatsku himnu. Potom su Jozelića, koji je bio oženjen Muslimankom, prisilili da moli na muslimanski način. Kad su vidjeli da ne zna, ponovo su ga tukli. Petković je zatim Jozelića bacio na sto za kojim su zatvorenici obično jeli i počeo ga gaziti. Jednom je tokom vikenda svjedok AA vidio kako Čikota ulazi u njihovu ćeliju. Svjedok AA čuo je kako Čikota kaže Jozeliću, koji je bio pilot instruktor za helikoptere, da oni koji visoko lete, nisko padaju. Jozelića su izveli s još dvojicom koji su se zvali Kajtaz i Džemo. Svjedok AA nije mogao vidjeti šta se s njima događa, ali Jozelić im je kasnije rekao da su Džemu udarili palicom i da je odmah pao, a njega i Kajtaza prisilili su da jedan drugoga šamaraju.²¹⁴¹

Svjedok BB naveo je da su ga koncem maja 1993, dan nakon dolaska u zatvor u Ljubuškom, izveli s grupom zatočenika. Stigli su Ernest Takač i dvojica muškaraca po imenu Perić i Pehar zvani Dolma, koji su ih udarali i tukli raznim predmetima, uključujući električne kablove koje su povezali tako da su bili debljine oko sedam centimetara.²¹⁴²

Svjedoka Y teško su zlostavljali prije nego što je stigao u zatvor 19. aprila 1993, već na putu prema Ljubuškom. U zatvoru je ostao 47 dana, dok nije prebačen na Heliodrom. U Ljubuškom su ga svakodnevno tukli. Toliko je oslabio da više nije mogao hodati. Među

2139 *Ibid.*, pasus 426, str. 165.

2140 *Ibid.*, pasus 419, str. 162–163.

2141 *Ibid.*, pasus 420, str. 163.

2142 *Ibid.*, pasus 421, str. 163

onima koji su ga tukli uvijek je bio Roba. U jednom trenutku osjećao se tako slomljenim da je zapovjednika policije, Prlića, molio da ga ubije. Prlić mu je rekao da ne može zaustaviti premlaćivanja jer su svi koji ih vrše Tutini vojnici. Dana 21. aprila 1993. u zatvor su došla dvojica vojnika i zatražila pristup svim zatočenicima iz Sovića, jer je poginuo njihov zapovjednik Čikota. Neko ih je spriječio da pucaju na zatočnike. Međutim, svjedoka Y opet su tukli dok nije izgubio svijest. Na glavi još ima ulegnuće od tog premlaćivanja.²¹⁴³

Svjedok HH u Ljubuški je stigao oko 14. maja 1993, premlaćen. Kad su mu naredili da raširi noge i stane uza zid, a on to nije mogao, zadobio je bolan udarac u nogu. Okrenuo se i prepoznao Zdenka Prlića, kojeg je poznavao odranije. Među stražarima je bio i čovjek kojeg su zvali Struja i policajac koji se prezivao Petrović.²¹⁴⁴

U jednom krilu zatvora bili su zatvoreni vojnici HVO-a, u otvorenim ćelijama. Jedan od njih, Mile Kordić, kojeg su zvali Tuta i Pop, imao je ključeve od ćelija muslimanskih zatočenika. Mile Kordić u više je navrata zlostavljao i tukao svjedoka VV. Zatočnici su govorili da je Kordić pripadnik KB-a.²¹⁴⁵

Safet Nožić, pripadnik ARBiH koji je uhapšen u zgradi Vranice, bio je u Ljubuškom od kraja maja do kraja juna 1993. Policajac Petrović najviše ga je tukao. I Nožića je udarao za vrijeme ručka, posebno jer je znao da je iz grupe iz Vranice. Nožića su udarali rukama, nogama, kundacima po cijelom tijelu. Rudolfa Jozelića posebno su tukli zato što je rekao da je katolik Bosanac. Po dvojica bi dolazila i tražila ga da ga udaraju. Polomili su mu zube i rebra. Tukli su i Omera Čekića.²¹⁴⁶

175.3. Prisilni rad

Od aprila 1993. do marta 1994. godine HVO je primoravao zatočene Muslimane da izvode radove na linijama fronta, da učestvuju u utvrđivanju različitih linija fronta i u pripremi objekata na frontu za zimu. Ti radovi ponekad su dovodili do ranjavanja. Radovi su imali veze s vojnim operacijama HVO-a i izvođeni su u opasnim uslovima.²¹⁴⁷

Zatočnici su svakodnevno prisiljavani da rade na različitim mjestima i za različite jedinice HVO-a. Zatočnici izabrani za izvođenje radova često su bili mlađi i boljeg zdravstvenog stanja. Prevoženi su kamionima s ceradom koje su obezbjeđivale brigade HVO-a kojima su bili potrebni zatvorenici i koje su ih uvečer trebale vratiti u zatvor.²¹⁴⁸

Svjedoci su kao mjesta radova naveli Popovo polje u blizini Stoca, jedno mjesto blizu Trebinja i Neum. Spominjali su i mjesta u gradu Ljubuškom, na primjer centar Crvenog krsta ili MUP u Ljubuškom, kao i lokacije u Ljubuškom na kojima je trebalo pojačati liniju fronta

2143 *Ibid.*, pasus 423, str. 164

2144 *Ibid.*, pasus 424, str. 164

2145 *Ibid.*, pasus 425, str. 164–165.

2146 TPOS, Izjava Safeta Nožića data Udruženju 13. marta 2017. godine.

2147 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom III, pasus 1521, str. 428.

2148 *Ibid.*, tom II, pasus 1841, str. 498.

prema srpskim snagama. Zatočenici su morali kopati rovove, graditi bunkere i utvrđenja, izvoditi građevinske radove, ali i čistiti ulice, parkove ili zgrade i istovarivati kamione.²¹⁴⁹

U julu i augustu 1993. morali su obavljati radove na liniji fronta u Gornjem Vakufu. U oktobru 1993. godine 4. brigada HVO-a zapovjedila je da se zatočenici maksimalno koriste za pripremanje objekata na frontu za zimu.²¹⁵⁰

Radovi su ponekad izvođeni u opasnim uslovima, za vrijeme borbi na liniji fronta, pa se događalo da zatočenici budu ranjeni. Ismet Poljarević, na primjer, rekao je da je Ibko Kukić ranjen gelerima granate između Stoca i Popovog polja. Prema izjavi svjedoka DU, Omer Kukić ranjen je u nogu iz vatrenog oružja na liniji fronta na području Stoca.²¹⁵¹

175.4. Premještanje

Zatočenici su iz zatvora u Ljubuškom premješteni u druge zatočeničke centre. Tako je 27. maja 1993. godine na Heliodrom premješteno njih 106.²¹⁵²

U junu i julu 1993. Vojna policija je zatočenike iz zatvora u Ljubuškom redovno prebacivala na Heliodrom.²¹⁵³

Na osnovu zapovijedi o hapšenju Muslimana od 6. jula 1993, iz Prozora je 237 zatočenika dovedeno u zatvor u Ljubuškom, ali su idućeg dana zbog nedostatka prostora bili premješteni u zatvor u Dretelju. Oko 155 zatočenika iz Srednje škole u Prozoru je 16. jula 1993. premješteno u zatvor u Ljubuškom.²¹⁵⁴

Prema izvještaju Ante Prlića od 11. augusta 1993, 121 zatočenik iz zatvora u Ljubuškom premješten je u zatvor u Dretelju. Dana 14. augusta 1993. godine 286 i 186 zatočenika premješteno je iz zatvora u Ljubuškom na Heliodrom, a 9. septembra 1993. godine 351 zatočenik iz zatvora u Ljubuškom prebačen je na Heliodrom. Prema dokumentu od 15. septembra 1993, na Heliodrom je iz zatvora u Ljubuškom premješteno 130 zatočenika koji su okvalifikovani kao "pripadnici ARBiH".²¹⁵⁵

U septembru 1993. Valentin Ćorić je naredio premještanje brojnih zatočenika iz zatvora u Dretelju, Gabeli i s Heliodroma u zatvor u Ljubuškom. Mnogi muslimanski intelektualci i uglednici tad su premješteni iz zatvora u Dretelju ili s Heliodroma u zatvor u Ljubuškom. Konkretno, Fahrudin Rizvanbegović, profesor na Univerzitetu u Mostaru, svjedoci CR, AP, Hamdija Jahić, predstavnik SDA, doktor Mehmed Kapić. Prema izvještaju Odjela za kriminalističke istrage Vojne policije, u septembru 1993. zatvor u Ljubuškom postao je mjesto zatočavanja "posebno interesantnih i važnih osoba".²¹⁵⁶

2149 *Ibid.*, pasus 1482, str. 498.

2150 *Ibid.*, pasus 1843, str. 498.

2151 *Ibid.*, pasus 1844, str. 498–499.

2152 *Ibid.*, pasus 1811, str. 489.

2153 *Ibid.*, pasus 1812, str. 489.

2154 *Ibid.*, pasus 1813, str. 489.

2155 *Ibid.*, pasus 1814, str. 489–490.

2156 *Ibid.*, pasus 1816, str. 490.

175.5. Razmjena i oslobađanje

Dana 6. maja 1993. godine na osnovu zapovijedi Valentina Ćorića oslobođeno je 87 zatočenika, pa je njihov broj u zatvoru smanjen na 99. Dana 9. maja 1993. vod Vojne policije formirao je konvoj od 32 kamiona za prebacivanje zatočenika koji su okvalifikovani kao “civilni” u Tomislavgrad.²¹⁵⁷

Prema izvještaju Ante Prlića od 14. augusta 1993, dvojica zatočenih “civila” oslobođena su 13. augusta 1993. nakon dva mjeseca provedena u zatočeništvu, jer su posjedovali garantno pismo za odlazak u Njemačku.²¹⁵⁸

Gotovo svi zatočenici iz zatvora u Ljubuškom su 19. marta 1994. premješteni na Heliodrom, a zatim razmijenjeni. Posljednji zatočenici iz zatvora u Ljubuškom premješteni su na Heliodrom 21. marta i oslobođeni 29. marta 1994, nakon razmjene zarobljenika između HVO-a i ARBiH.²¹⁵⁹

175.6. Posjete MKCK

Prije posjete MKCK, najavljene 1. maja 1993. godine, dvojica vojnih policajaca odvela su 80 zatočenika u Čapljinu da se okupaju. Jedan je zatočenik očistio ćelije i krug zatvora.²¹⁶⁰

Komisija za vojne zatvore HRHB, osnovana u novembru 1993, posjetila je zatvor u Ljubuškom nepoznatog datuma.²¹⁶¹

Osoblje zatvora u Ljubuškom 27. januara 1994. pripremalo se da primi evropske parlamentarce najavljene za 30. januar 1994. Načelnik Uprave Vojne policije 27. januara 1994. naredio je da se u zatočeničke centre, pa tako i u zatvor u Ljubuškom, vrata zatočenici korišteni za radove.²¹⁶²

Jedna mješovita komisija obilazila je zatvor 2. maja 1993, ali je Berislav Pušić spriječio nastavak posjete tvrdeći da su muslimanske snage iz Jablanice odbile da propuste drugu komisiju čiji je zadatak bio da posjeti zatvore u sjeverozapadnoj Hercegovini.²¹⁶³

Zapovjednik Sektora Jug OZ Jugoistočna Hercegovina, pukovnik Obradović, zabranio je 3. jula 1993. svim “neovlaštenim osobama” pristup zatvoru, pri čemu nije definisano o kojim se osobama radi.²¹⁶⁴

175.7. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 6. augusta 2020. osudilo je Ivana Kraljevića, upravnika zatvora u Ljubuškom, na zatvorsku kaznu od godinu i tri mjeseca zato što je zatočenike držao u nehumanim i surovim uslovima opasnim za zdravlje.

2157 *Ibid.*, pasus 1898, str. 488.

2158 *Ibid.*, pasus 1815, str. 490.

2159 *Ibid.*, pasus 1818, str. 491.

2160 *Ibid.*, pasus 1834, str. 496.

2161 *Ibid.*, pasus 1836, str. 496–497.

2162 *Ibid.*, pasus 1837, str. 497.

2163 *Ibid.*, pasus 1838, str. 497.

2164 *Ibid.*, pasus 1839, str. 497.

Pripadnik Vojne policije HVO-a i stražar u zatvoru u Ljubuškom Stojan Odak osuđen je na zatvorsku kaznu od dvije i po godine zato što je fizički zlostavljao Ekrema Pekaza, Seada Delalića, Nermina Mastalića; u ćeliji broj 8, sa stražarom M. N., fizički zlostavljao Ragiba Dizdara, Senada Bilala, Mustafu Obradovića, Mirsada Bešu, sina Alije, Ekrema Pekaza, Emira Haračića, Fikreta Mršu i Enesa Gutošića; zato što je zlostavljao ranjenog Ragiba Dizdara i zato što je zajedno s Vicom Bebekom i drugim stražarima u ćeliji broj 6 više puta fizički zlostavljao zaštićene svjedoke S-5 i S-2.

Pripadnik Vojne policije HVO-a i stražar u zatvoru u Ljubuškom Vice Bebek osuđen je na jednogodišnju zatvorsku kaznu.

176. Logor Vitina-Otok (juli – august 1993)

Logor Vitina-Otok funkcionisao je tokom jula i augusta 1993. godine. U logor su dovođeni pripadnici TO i ARBiH, kao i Muslimani civili.²¹⁶⁵

Logor Vitina-Otok bio je vinograd s proplancima i livadama; na jednoj od livada nalazila se betonska ploča približnih dimenzija 20 sa 10 metara, iznad koje je bila nadstrešnica.²¹⁶⁶

Logor je počeo funkcionisati oko 6. jula 1993.²¹⁶⁷

176.1. Uprava

Za zapovjednika logora Vitina-Otok 21. jula 1993. godine imenovan je Krešo Medić.²¹⁶⁸

176.2. Zatočavanje

Dana 6. jula 1993. godine oko 430 muškaraca, Muslimana, u dobi od 20 do 60 godina, koji su okarakterisani kao "civili i vojnici" iz srednje Bosne, dovedeno je u logor Vitina-Otok.²¹⁶⁹

Od jula do augusta 1993. broj zatočenika u logoru Vitina-Otok varirao je između 600 i 700. Svjedok E izjavio je da zatočenici nisu dugo ostali u logoru. Premješteni su na Heliodrom, a zatim je logor Vitina-Otok zatvoren. Na primjer, svjedok EI, pripadnik TO, i svjedok EH, pripadnik ARBiH, koji su u logor Vitina-Otok dovedeni oko 6. jula 1993, bili su zatočeni dva mjeseca.²¹⁷⁰

Zatočenici su bili smješteni u malom aluminijskom hangaru približnih dimenzija 20 sa 10 metara, bez ležaja, stolica i pokrivača. Pedeset zatočenika moralo je spavati van hangara jer unutra nije bilo mjesta. Temperatura u hangaru ponekad je dostizala 40 stepeni.²¹⁷¹

2165 *Ibid.*, pasus 1878, str. 508.

2166 *Ibid.*, pasus 1853, str. 501.

2167 *Ibid.*, pasus 1855, str. 502.

2168 *Ibid.*, pasus 1856, str. 502.

2169 *Ibid.*, pasus 1859, str. 503.

2170 *Ibid.*, pasus 1860, str. 503.

2171 *Ibid.*, pasus 1862, str. 504.

Svjedok E izjavio je da nije bilo tekuće vode, struje, sanitarija, ni ljekara. Zatočenicima su morali koristiti kišnicu, vodu iz jednog bunara ili iz cisterni koje je doveo HVO.²¹⁷²

Dobivali su jedan ili dva obroka dnevno, koje je dopremala 4. brigada HVO-a. Zatočenicima koji nisu radili imali su pravo na četvrtinu hljeba, a zatočenicima koji su radili uz hljeb su dobivali i kuhanu hranu. Stražari u logoru su zatočenicima koji bi se dobrovoljno javili da rade obećavali da će dobiti više hrane.²¹⁷³

Prema izjavi svjedoka EI, kad su zatočenicima oko 6. jula 1993. dovedeni u logor, pripadnici Vojne policije HVO-a tražili su i pronašli Hamdiju Tabakovića i žestoko ga pretukli pred drugim zatočenicima, kojima su naredili da ne gledaju. Svjedok EI nakon toga nikad nije vidio Hamdiju Tabakovića. Vod Vojne policije pridodat 4. brigadi barem dva puta je morao zaštititi zatočenicima od stanovnika sela Vitina koji su pucali u pravcu logora, a 7. jula 1993. pokušali i ući u logor.²¹⁷⁴

176.3. Prisilni rad

Zatočenicima su morali graditi bunkere ili kopati rovove, istovarivati hranu iz kamiona humanitarne pomoći u Ljubuškom, čistiti objekte, raditi na poljima ili u fabrikama u okolini Ljubuškog. Radove su izvodili i na izmještenim zapovjednim mjestima.²¹⁷⁵

Radi utvrđivanja linije fronta, vod Vojne policije brigade iz Posušja je 10. augusta 1993. preuzeo 100 zatočenika iz logora Vitina-Otok.²¹⁷⁶

176.4. Premještanje i oslobađanje

Dana 10. augusta 1993. godine 100 zatočenika iz logora Vitina-Otok premješteno je u školu u Sutini, u opštini Posušje. Prema izvještaju 6. brigade HVO-a "Vitez Ranko Boban", stacionirane u Bogodolu, 13. augusta 1993. šest zatočenika iz logora Vitina-Otok premješteno je u Bogodol, u opštini Mostar.²¹⁷⁷

U prvoj polovini augusta 1993. neki zatočenicima premješteni su u opštine Posušje i Mostar, a krajem augusta 1993. neki su oslobođeni, uz uslov da napuste teritoriju i preko Hrvatske odu u treće zemlje. Na primjer, 31. augusta 1993. odobreno je oslobađanje Hasana Lizde, koji je imao garantno pismo i tranzitnu vizu. Ostali zatočenicima premješteni su na Heliodrom.²¹⁷⁸

2172 *Ibid.*, pasus 1863, str. 504.

2173 *Ibid.*

2174 *Ibid.*, pasus 1867, str. 505.

2175 *Ibid.*, pasus 1865, str. 504.

2176 *Ibid.*, pasus 1866, str. 504–505.

2177 *Ibid.*, pasus 1860, str. 503.

2178 *Ibid.*, pasus 1878, str. 508, pasus 1874, str. 507.

OPŠTINA MOSTAR

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Mostar imala je 126.628 stanovnika – 43.856 Muslimana (34,63%), 43.037 Hrvata (33,98%), 23.846 Srba (18,83%), 12.769 Jugoslovena (10,08%) i 3.121 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.²¹⁷⁹

Na području Mostara oužani sukob počeo je 3. aprila 1992. godine, nakon što je kod Sjevernog logora JNA eksplodirala cisterna puna eksploziva. Tri dana kasnije, 6. aprila, JNA je napala grad, i tada je u gradu isključena struja. U Mostar dolaze rezervisti iz Crne Gore, a u maju i grupa od 50 do 60 dobrovoljaca Srpske radikalne stranke (SRS) iz Srbije, koji počinju maltretirati nesrpsko stanovništvo. Dolaze i pripadnici “Crvenih beretki”, jedinice Državne bezbjednosti Srbije, koji su bili pod komandom Rada Radovića, te još jedna paravojna formacija pod komandom Arseno Grahovca.²¹⁸⁰

Između 24. i 28. aprila odvijaju se otvoreni sukobi između JNA i hrvatsko-muslimanskih formacija, pri čemu JNA nakratko uspostavlja kontrolu nad istočnim dijelom Mostara. Dana 19. aprila JNA je raketirala grad. Sredinom maja 1992. Vojna policija JNA je postavila barikade na šest mjesta, kontrolišući ulazak u grad.²¹⁸¹ Nakon što su srpske snage preuzele kontrolu nad istočnim Mostarom, razni javni objekti i mjesta pretvoreni su u zatočeničke objekte za Muslimane: Atomsko sklonište u naselju Zalik, kasarna Sjeverni logor, kasarna Konak, mrtvačnica na gradskom groblju Sutina, svlačionica nogometnog stadiona, fabrika “Đuro Salaj” u naselju Vrapčići i Osnovna škola u selu Zijemlje.

U proljeće 1992. formirana je Teritorijalna odbrana (TO), kao savez Hrvata i Muslimana.²¹⁸² U junu 1992. muslimanske i hrvatske snage preuzimaju kontrolu nad gradom. U aprilu, razni javni objekti korišteni su za zatočavanje srpskih civila: Vojna ambulanta, Heliodrom Rodoč, Pravni fakultet, Ekonomski fakultet, Mašinski fakultet, zatvor Čelovina, Studentski dom, Osnovna škola u naselju Buna i prodavnica u selu Svinjarine.²¹⁸³ Istraživanjem na terenu, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da kasarna Sjeverni logor, privatni zatvor u naselju Cim, Osnovna škola u selu Potoci, fabrika “Đuro Salaj” i preduzeće “Zlatka Vuković” pored sela Podvelež nisu korišteni za zatočavanje Srba, kako se navodi u pojedinim izvorima.

Na proljeće 1993. rasplamsava se sukob između ARBiH i HVO-a.²¹⁸⁴ Dana 9. maja novoformirani HVO napao je Mostar artiljerijom, minobacačima, teškim i lakim oružjem, kon-

2179 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Mostar, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

2180 “True or False Seshelj Men’s in Mostar”, Sense Agency, Den Haag, 2. 2. 2010.

2181 *Ibid.*

2182 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 782, str. 194, pasus 694, str. 169.

2183 Spisak logora za Srbe na teritoriji bivše SFRJ.

2184 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 754, str. 185.

trolišući ulaze u grad. Međunarodnim organizacijama nije bio dozvoljen pristup. Radio Mostar objavio je da svi Muslimani moraju na prozorima istaći bijele zastave.²¹⁸⁵

Protjerano je na hiljade Muslimana, muškaraca, žena i djece, u istočni dio grada, a veliki broj njih zatvoren je u logore i druge zatočeničke objekte.²¹⁸⁶ Od maja 1993. HVO je u Mostaru formirao nekoliko zatočeničkih objekata i centara: Heliodrom, Vojno, Mašinski fakultet, zgrada MUP-a, Kajtažova garaža, podrum u Liska ulici, kuća Vejzovića u selu Raštani, hotel "Ero" i Osnovna škola u selu Đubrani.²¹⁸⁷ Istraživanje provedeno na terenu i pregled sudskih dokumenata pokazuju da Vojna akademija, Veležov stadion (stadion Pod Bijelim brijegom), Osnovna škola u Sutini, garaže u Bijelom Polju, Geodetski zavod, Samostan časnih sestara, staklenici i motel "Buna" u naselju Buna i Rodoč – Buna nisu korišteni za zatočavanje Muslimana, kako se to navodi u nekim izvorima.

Pripadnici ARBiH s područja Mostara i pripadnici HVO-a Muslimani su od 9. maja do 30. juna 1993. uspostavili kontrolu nad područjima na lijevoj obali Neretve,²¹⁸⁸ a u isto vrijeme su započeli s hapšenjem hrvatskih vojnika i civila, koje su zatočavali u razne objekte: IV osnovnu školu, kuću Drage i Pere Hrkača u Bijelom Polju, kuću Ante Dodiga u naselju Cernica, Robnu kuću "Razvitak", garažu pri šabu VP ARBiH u selu Blagaj, fabriku "Đuro Salaj", zgradu Službe društvenog knjigovodstva (SDK), kuću Mustafe Brekala u naselju Kutilivač, kuću Nikole Filipovića u selu Gnojnica, podrum hotela "Ruža", Zovkinu garažu u Bijelom Polju, garažu u selu Potoci, kuću Manojla Loze u naselju Vrapčiči, kuću u selu Jasenjani, kuću Pere Azinovića u selu Livač, Omerikine kuće u zaseoku Meke, Osnovnu školu u selu Potoci, garažu porodice Kazazić u naselju Vrapčiči, garažu kod kuće Đ. K. u naselju Vrapčiči, podrum kuće u selu Kosor, policijsku stanicu u kući u selu Humilišani, privatne kuće Tome i Ivana Čuljka u selu Kutilivač, kuću kod pravoslavne crkve Svete Trojice, podrum zapaljane kuće u naselju Vrapčiči, Skenderove kuće u selu Potoci, podrum Stojana Topića u selu Drežnica, Vojni institut u selu Kutilivač, katoličku crkvu Svih Svetih u selu Donja Drežnica i kuću Mikulića u naselju Vrapčiči.²¹⁸⁹

Istraživanje provedeno na terenu i pregled sudskih dokumenata ukazuju na to da hala Rodoč, Okružni zatvor Zenica – ispostava Mostar, kuća Adema Kajana u Bijelom Polju, obiteljske kuće Škrobić, Grebo i Marić u naselju Vrapčiči, podrum Marija Vidačka u selu Grabovica, motel "Buna", podrum kafe-bara "Vin", kuća Pere Nikolića u selu Gnojnica, kuća Ivana Nikolića u selu Dračevice, Vinarija u selu Bišće Polje, Skender mlinica i kuća Sivrića u selu Potoci nisu korišteni za zatočavanje Hrvata, kako se to navodi u nekim izvorima.

2185 *Ibid.*, pasus 782, str. 194.

2186 MKSJ, Interaktivna mapa, podaci o gradu Mostaru, <http://www.icty.org/sid/10913>.

2187 Savez logoraša Bosne i Hercegovine.

2188 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 7, 11, 49–50, 82, 87–88, pasus 293, str. 114.

2189 Spisak HULDR-a.

Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju 29. maja 2013. godine je u predmetu *Prlić i ostali* osudio ratnog predsjednika HVO-a i predsjednika Vlade HZHB Jadranka Prlića na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Brunu Stojića na 20 godina zatvora, zapovjednika Glavnog stožera HVO-a Slobodana Praljaka na 20 godina zatvora, načelnika Glavnog stožera HVO-a i zamjenika vrhovnog zapovjednika snaga HVO-a Milivoja Petkovića na 20 godina zatvora, načelnika Uprave Vojne policije HVO-a Valentina Čorića na 16 godina zatvora i predsjednika Službe za razmjenu zatočenika Berislava Pušića na deset godina zatvora. Osuđeni su za progon, ubistva, nezakonito zatvaranje, nečovječno i okrutno postupanje, protivpravni rad.

Žalbeno vijeće MKSJ 3. maja 2006. godine potvrdilo je presudu i kaznu Mladenu Naletiliću Tuti i Vinku Martinoviću Šteli, bivšim zapovjednicima HVO-a, kojom je Naletilić, između ostalog, proglašen krivim za krivično djelo progona kao zločin protiv čovječnosti, protivpravni rad kao kršenje zakona i običaja ratovanja, mučenje kao zločin protiv čovječnosti, hotimično nanošenje velikih patnji kao tešku povredu Ženevskih konvencija i da je individualno odgovoran za neka krivična djela, a da je za druga krivična djela odgovoran u svojstvu nadređenoga; a Martinović, između ostalog, za krivično djelo progona kao zločin protiv čovječnosti, nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti, nečovječno postupanje kao tešku povredu Ženevskih konvencija, protivpravni rad kao kršenje zakona i običaja ratovanja, ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, i da je direktno odgovoran za određena krivična djela, a za druga u svojstvu nadređenoga. Naletilić je osuđen na 20 godina zatvora, a Martinović na 18 godina. Žalbeno vijeće ukinulo je osuđujuću presudu Mladenu Naletiliću u svojstvu nadređenoga za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi kao zločin protiv čovječnosti i za hotimično nanošenja velikih patnji kao teško kršenje Ženevskih konvencija u mjeri u kojoj osuđujuća presuda obuhvata zlostavljanje zatočenika u zatvoru u Ljubuškom. Žalbeno vijeće ukinulo je Vinku Martinoviću osuđujuću presudu za protivpravni rad kao kršenje zakona i običaja ratovanja u mjeri u kojoj obuhvata premlaćivanje zatočenika u julu i augustu 1993. i zatočenika zvanog Coca.

177. Vojna ambulanta (april – august 1992)

Vojna ambulanta je od aprila do maja 1992. godine služila kao zatvor HOS-a za srpske civile.

Više od stotinu civila srpske nacionalnosti s područja Mostara, među kojima i Mile Bjelobab, Sava Bojanić, Slavko Bojanić, Milivoje Bokić, Tihomir Čvoro, Ilija Domazet, Slavojka Fržović, Petar Golijanin, Borivoje Petrović i Branislav Simić, bilo je zatvoreno u Vojnoj ambulanti, gdje su držani u skućenom prostoru, u nehygienjskim i nehumanim uslovima, bez zadovoljenja osnovnih životnih potreba, gotovo svakodnevno podvrgnuti ispitivanju, premlaćivanju, nečovječnom postupanju i odakle su izvođeni na prisilni rad, tokom kojeg su bivali podvrgnuti različitim oblicima fizičkog i psihičkog zlostavljanja.²¹⁹⁰

177.1. Uprava

Ivan Zelenika *de facto* je djelovao kao upravnik zatvora u Vojnoj ambulanti te je po značaju bio drugi čovjek, nakon Vinka Martinovića Štele.²¹⁹¹

O svim pitanjima koja se tiču zatočenika Zelenika se morao prethodno konsultovati s neposredno nadređenim, Vinkom Martinovićem Štelom, zapovjednikom HOS-a za Mostar. Martinović je u svjedočenju naglasio da je Zelenika poslove u okviru Vojne ambulante obavljao po njegovom nalogu.²¹⁹²

177.2. Zatočavanje

Prvi val hapšenja Srba u Mostaru počeo je u aprilu i maju 1992. godine, a nastavljeno je u julu i augustu, iako uhapšeni u to vrijeme nisu učestvovali u borbama, niti su na bilo koji način predstavljali opasnost za opštu sigurnost.²¹⁹³

Mnogi su uhapšeni u svojim stanovima ili dok su se nalazili kod prijatelja i rodbine. Svi su zatvarani u Vojnu ambulantu.²¹⁹⁴ Svjedok Petar Golijanin naknadno je saznao identitet dvojice od trojice pripadnika HOS-a koji su došli u njegov stan, Semira Dugalića i Sergeja Belovića: “Pljačkali su i govorili – donesite para sve što imate! Sve što su našli odnijeli su.” Svjedokinju H u ambulantu su doveli Sergej Belović i Sead Kapetanović zvani Kapa, koji su joj odmah oduzeli sat, lančić i tri prstena. Svjedokinja Olga Škoro saznala je da su u njen stan dolazili Sead Kapetanović zvani Kapa i Sergej Belović, dok je svjedokinja Sava Bojanić među vojnicima prepoznala Gorana Jurkovića, koji je bio u maskirnoj uniformi, za razliku od ostalih vojnika u crnim uniformama.²¹⁹⁵

2190 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S11 K 009124 12 Kri), str. 6.

2191 *Ibid.*, pasus 372, str. 102.

2192 *Ibid.*, pasus 374, str. 102–103.

2193 *Ibid.*, pasus 158, 171, str. 52, 55.

2194 *Ibid.*, str. 52.

2195 *Ibid.*, pasus 165, str. 53.

Uhapšenima je saopšteno da idu na informativni razgovor. Odvedeni su u Vojnu ambulantu, gdje su ih ispitivali Ivan Zelenika i drugi pripadnici HOS-a. Tu su im oduzimali novac i dragocjenosti.

Zatvorenici su boravili u podrumskim prostorijama male površine. Svjedokinja H opisala je da u podrumu nisu imali na čemu da leže, nisu mogli izaći ni do WC-a bez odobrenja stražara. Ustručavali su se da izađu jer tada bi ih stražari često pretukli. Svjedok Milivoje Bokić je rekao: “Ležali smo na betonu, čebe imali i kante za nuždu, koje su bile u istoj prostoriji u kojoj smo boravili.”²¹⁹⁶

Prema iskazu svjedokinje H, koga god bi doveli, taj od straha ne bi jeo tri dana, iako su načelno dobivali tri obroka dnevno. Hrana je bila nekvalitetna i nedovoljna. Svjedokinja Sava Bojanić je rekla: “Bili smo stalno gladni.”²¹⁹⁷

Sava Bojanić vidjela je različite oblike maltretiranja i ponižavanja muškaraca, a sjeća se da su predratnog načelnika SUP-a u Mostaru Jovu Pejanovića jednom izveli, obukli mu uniformu JNA i stavili ga da jaše konja naopako, što je potvrdio svjedok Milivoje Bokić. Ponižavali su i zaštićenog svjedoka I.²¹⁹⁸

U Vojnoj ambulanti najviše su bili zlostavljani penzionisani oficiri JNA, ili oni koji su prije sukoba obavljali funkcije u organima unutrašnjih poslova, kao što su Jovo Pejanović i Dušan Radmilović zvani Pop, koji je prije sukoba bio policajac.²¹⁹⁹

Svjedok Milivoje Bokić je opisao: “Vojnici su nagonili ljude da jedan drugog jašu, doveli su nekog konja da ljudi na njemu jašu. Oblačili ih u vojne uniforme i tjerali da jašu tog konja okrenuti prema repu, tako da je to bilo smiješno, ljudi su gledali sa ulice taj cirkus. To su radili i Jovi Pejanoviću, sve je to ponižavanje bilo, užas.”²²⁰⁰

177.3. Silovanje

Svjedokinja H izvedena je iz ambulante i silovana u svom stanu, nakon čega ju je osoba koju označava kao Hamu Bošića vratila u prostoriju ambulante u kojoj su držane zatočene žene.²²⁰¹

Svjedokinje H i Olga Škoro potvrdile su da su zatočenicice bile zlostavljane i silovane. Poznato im je da je u prostorijama Vojne ambulante silovana svjedokinja F. Svjedokinja E potvrdila je da su žene izvođene i u jako lošem stanju vraćane, nakon čega bi neke priznale da su ih silovali vojnici HOS-a, a neke bi samo klimnule glavom u znak potvrde.²²⁰²

Zatočenicu F su pripadnici HOS-a zatvorili u Vojnu ambulantu 9. jula 1992. godine. Ona je silovana u prostoriji koja je služila za ispitivanja. O tome je rekla: “Silovao me je na

2196 *Ibid.*, str. 104.

2197 *Ibid.*, pasus 381, 382, str. 104.

2198 *Ibid.*, pasus 385, str. 105.

2199 *Ibid.*, pasus 389, str. 105.

2200 *Ibid.*, pasus 386, 387, str. 105.

2201 *Ibid.*, pasus 383, str. 104.

2202 *Ibid.*, pasus 384, str. 104–105.

zvjerski način, ni životinja to ne bi uradila.” Nakon tog silovanja došao je i drugi, mlađi muškarac koji ju je silovao “ne baš životinjski kao onaj prvi, ali dovoljno surovo da to zapamti[m]”.²²⁰³

177.4. Prisilni rad

Svjedokinju H je jedna od kuharica izvodila u svako doba i tjerala da čisti kuhinju, pri čemu ju je vrijeđala govoreći “da joj je brat četnik i da granatira Mostar”. Svjedokinju H vraćala bi u prostoriju da sve ponovo očisti.²²⁰⁴

Sava Bojanić za tri dana zatočenja morala je čistiti prostorije i klozete koje su koristili pripadnici HOS-a u zgradi ambulante.²²⁰⁵

Mile Bjelobab vođen je na obavljanje prisilnog rada: “Čupali smo travu, većinom to, čistili čikove... oni su to namjerno bacali, onda nas kasnije tjerali da to kupimo. Za vrijeme čupanja su nas tjerali da mi tu grizemo travu, pa su nas udarali... prilazili su nam, ti i ne znaš da će te udariti, a on u slabine udari. To je bilo divlje.” Petru Golijaninu obukli su odijelo majora JNA i natjerali ga da mete cestu. Narod koji je prolazio upućivao je psovke i uvrede, a imali su i slobodu da ih udare.²²⁰⁶

177.5. Premještanje

Svi uhapšeni srpski civili, osim nekoliko njih s porodičnim ili prijateljskim vezama s Ivanom Zelenikom ili Vinkom Martinovićem Štelom, organizovano su prebacivani u logor u kompleksu kasarne “Bruno Bušić” u Dretelju.²²⁰⁷

177.6. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH 14. aprila 2015. godine osudio je Ivana Zeleniku na šest godina zatvora, između ostalog i za zločine nad zatočenicima u Vojnoj ambulanti u Mostaru.

Zelenika je proglašen krivim što je u Vojnoj ambulanti iz neposredne blizine uperio osobno vatreno oružje u glavu Borivoju Petroviću i dva puta povukao okidač a da Petrović nije znao da je oružje ispražnjeno, dok su istovremeno nepoznati borovnici HOS-a razgovarali pred Zelenikom i Petrovićem o tome šta da rade s njim i o količini vreća za prevoz posmrtnih ostataka koje su imali na raspolaganju; što je tukao Iliju Domazeta gumenom palicom i udario ga nogama po bubrezima i preponama prisilivši ga da prethodno skinu svu odjeću, te uperivši vatreno oružje ispitivao Domazeta o tome gdje mu se nalazi sin, prijeteći da će ga ubiti; što je ispitivao Petra Golijanina, nakon čega mu je lisicama vezao ruke za vodovodne cijevi, te bio prisutan kad je jedan od borovnika HOS-a prijetio Golijaninu da će mu odsjeći šake; što je s drugim borovnicima HOS-a došao u stan svjedokinje E i Rajka Lojpura i bio prisutan kad su joj borovnici skinuli odjeću, dok je on u njenom prisustvu

2203 “Zelenika i ostali: Zvjersko silovanje”, BIRN BiH, Justice Report, 15. januar 2013.

2204 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1 K 009124 12 Kri), Presuda, pasus 383, str. 104.

2205 *Ibid.*, pasus 385, str. 105.

2206 *Ibid.*, pasus 390, str. 106.

2207 *Ibid.*, str. 56.

ispitivao i tukao Lojpara, nakon čega su ih odveli u Vojnu ambulantu; što je bio prisutan kad je svjedoka B ispitivao Vinko Martinović, od kojeg je dobio naredbu da svjedoka B odvede u podrumске prostorije, gdje su ga razodjenuli, bičevali i tukli palicama za bejzbol od bambusa, a zatim ga podvrgli elektrošokovima; i što je bojovnik HOS-a u prisustvu Ivana Zelenike prisilio svjedoka I da proguta veliku količinu soli pa ga tukao palicom, a onda ga po Zelenikinoj naredbi odveo u drugu prostoriju, gdje ga je nastavio ispitivati i gdje ga je djelimično razodjenuo i tukao.

178. Zatvor Ćelovina (april – septembar 1992)



Zatvor Ćelovina²²⁰⁸

U zatvor Ćelovina, u Šantićevoj ulici, HVO je od aprila do septembra 1992. godine zatvarao Srbe iz Mostara i okolnih sela. Najveći broj zatočenika je u augustu i septembru 1992. prebačen u zatvor Heliodrom u Rodoču.

Prema procjeni jednog bivšeg zatočenika, koji je u Ćelovinu doveden 14. maja 1992, u tom zatvoru bilo je zatočeno oko 650 Srba, muškaraca i žena.²²⁰⁹

²²⁰⁸ Preuzeto sa vecernji.ba, <https://www.vecernji.ba/celovina-352526>.

²²⁰⁹ Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Šesti izveštaj, izjava svjedoka 445/94-14.

178.1. Uprava

Prema izjavama bivših zatočenika, upravnik zatvora bio je Pero Nikolić, ranije direktor preduzeća “Parkovi” u Mostaru. Jedan od zapovjednika bio je Ante Peko, ranije tržišni inspektor.²²¹⁰

Bivši zatočenik 445/94-18 izjavio je da ga je u Čelovini saslušavao Pepa Nikolić, koji je ranije radio u SUP-u u Mostaru, brat Pere Nikolića, upravnika zatvora.²²¹¹

Bivši zatočenik 445/94-30 kao stražare je imenovao Buhovca iz Jasenice, starog oko 30 godina, i tri ili četiri Kordića iz Sretnica kod Mostara, čijih se imena ne sjeća.²²¹²

Prema izjavi bivšeg zatočenika 445/94-31, koji je odranije poznao “veliki broj stražara i zatvorskog osoblja”, upravnik zatvora bio je Petar Nikolić, a njegov zamjenik Ante Peko, stražari Adem Hajdan, šef smjene, kao i izvjesni Ramić, te Zijo Tojaga – bivši golman Veleža, Adne Žarkušić, Milenko Žubor.²²¹³

Prema izjavi Gaše Zupca, u mučenju su se posebno isticali Davor Martinović, Huso iz Foče, Helmut Puce, neki Ibro, Drakula Musliman, Viktor, Mario, Mate Puljić, Vlahić, Nazif Šito, Slavko Pinjuh, Tojaga golman Veleža, Ante Buhovac, Jasna Škarić, Branko Mucić Džuba, Sloba Sarić.²²¹⁴

178.2. Zatočavanje

Hapšenja Srba u Mostaru su počela 2. aprila 1992. godine, kad je minirana cisterna ispred kasarne JNA.²²¹⁵

Svjedok 140/94-5 uhapšen je 18. maja 1992. i nakon tri dana prebačen u Čelovinu, gdje je proveo tri mjeseca; svjedok 140/94-5 uhapšen je 7. jula 1992. i istog dana zatvoren u Čelovinu, gdje je ostao dva mjeseca; svjedok 295/94 uhapšen je 25. maja 1992. i sutradan odveden u Čelovinu, gdje je proveo više od 90 dana; svjedok 445/94-29 uhapšen je 28. jula 1992. i nakon četiri dana zatvoren u Čelovinu; svjedok 445/94-30 je uhapšen i odveden u Čelovinu 29. maja 1992; svjedok 445/94-31 uhapšen je 6. juna 1992, a u Čelovini je ostao do sredine septembra 1992; svjedok 496/94-159, vojni penzioner, uhapšen je i zatvoren u Čelovinu 9. maja 1992.

Svjedok 445/94-18 zarobljen je 16. juna 1992. kao rezervni oficir JNA. Nakon zlostavljanja u Zapadnom logoru kod Ekonomskog fakulteta odveden je u Čelovinu, gdje ga je saslušao-

2210 *Ibid.*, izjave svjedoka 295/94-2 od 8. jula 1994; svjedoka 295/94, svjedoka 445/94-18, svjedoka 445/94-29, svjedoka 445/94-30, svjedoka 445/94-31, svjedoka 496/94-159.

2211 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-18.

2212 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-30.

2213 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-31.

2214 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, izjava Gaše Zupca 88/01212, str. 191–193.

2215 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Šesti izveštaj, izjave svjedoka 295/94-2 od 8. jula 1994; svjedoka 295/94, svjedoka 445/94-18, svjedoka 445/94-29, svjedoka 445/94-30, svjedoka 445/94-31, svjedoka 496/94-159.

vao Pepa Nikolić, brat upravnika zatvora. Odatle je s ostalim zarobljenicima prebačen u logor u skloništu Duvanske stanice u Metkoviću.²²¹⁶

Ranjena Milena Muratović, nakon kraćeg zatočenja u magacinu u selu Svinjarine, dovedena je u ovaj zatvor. Prema njenom kazivanju, nisu im dozvoljavali da se kupaju, a muškarcima da se briju, kako bi pokazali da su “četnici prljavi i zapušteni”. Dovodili su televiziju da ih takve snima. Udarali su ih po ranama, i nije im pružana medicinska pomoć, iako je dolazio ortoped, doktor Stefanović, koji ih je vrijeđao. Dolazio je i Zela zvani Bilder, medicinski tehničar, Musliman, koji ih je najviše tukao. Nakon 15 dana rane su im se inficirale. U ćeliji nije bilo prozora, tako da je smrad postao nepodnošljiv.²²¹⁷

V. M., uhapšena u julu 1992. u Crikvenici (Hrvatska), rekla je: “Nas je bilo 17 pritvorenica, soba 19, mi smo imali krevete. Ja sam bila gore na krevetu, ispod mene jedna Koka. Sve po dva kreveta. Imali smo čebe i WC. Kroz neki hodnik se išlo do tog kupatila. Za 10 minuta smo se morale okupati, nas nekoliko. Zaključa nas. Ujutro rano, na prisilni rad. Bolje je bilo kad je došao Crveni krst. Bilo nas je preko 500. Bila neka Mileva, Anđa, Koka, većinom su bile iz Mostara. Hrana nikakva, hljeb, možeš glavu razbiti njime, dobiješ šnitu hljeba. Ljubu su najviše tukli. Jesu neke koje su išle raditi. I ove sa mnom su zlostavljali.”²²¹⁸

Njen suprug Mitar Milinković je izjavio: “Prebacili nas u Čelovinu nakon tri dana. U Čelovini me nisu tukli, poneku sam dobio iza ušiju, nije bilo strašno. Al’ jest’ bilo ljudi prebijenih. Nas je bilo 22, jedna ćelija, na podu spavali, jedno čebe. Crveni krst došao nakon sedam dana kad smo tamo došli. Onda je bilo bolje. Registrovali nas, imali smo brojeve. Hrana je bila nikakva, ja sam oslabio 13 kg za mjesec dana.”²²¹⁹

Svjedok 496/94-159 neko je vrijeme bio zatvoren u prostoriji s predratnim milicionerom, kojeg su stražari zlostavljali i tukli. Jednom je bio toliko pretučen da nije bio u stanju da govori.²²²⁰

Svjedok 140/94-5 naveo je da su se u Čelovini nalazili Medan, sudija Okružnog suda u Mostaru, milicioner Dušan, M i S I, koji su se sa saslušanja vraćali premlaćeni, bili potpuno krvavi i padali u nesvijest. Zatočeniku M. M. polomili su obje ruke i ranili ga vatrenim oružjem u nogu, a S je od batina izgubio razum. Naročito su tukli rezerviste JNA. Tako su V. T. iz Bijelog Polja kod Mostara lomili i noge i ruke, te se nakon ispitivanja on nije mogao kretati. Zatočenika M, brata M. M., izvodili su van, skidali golog, vezali mu ruke i tukli. U zatvor su ga nakon toga vraćali na nosilima.²²²¹

2216 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-18.

2217 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 95.

2218 CDTP, Izjava V. M. data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2219 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2220 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Šesti izveštaj, izjava svjedoka 496/94-159.

2221 *Ibid.*, izjava svjedoka 140/94-5 od 13. aprila 1994.

Svjedok 445/94-29 bio je u ćeliji s još deset ljudi. Svakodnevno je čuo jauke ljudi koji su prebijani u gornjim prostorijama, a čuli su se i krici prebijanih u podrumu. Za kratko vrijeme oslabio je 20 kilograma.²²²²

Nakon zlostavljanja na Pravnom fakultetu svjedok 295/94 je odveden u Ćelovinu. On je rekao: “Stavili su me u samicu, noću su mi vezali ruke lisicama. Svakodnevno su mi prijetili, psovali četničku majku govoreći da će 1992. godina biti mnogo gora za Srbe nego 1941. godina.” Zatočenik je iz ovog objekta odveden u Vojnu policiju, gdje su ga tukli bakrenim kablom. Sutradan je ljekar konstatovao prelom obje ruke. Vraćen je u Ćelovinu: “u samicu gdje sam zadržan punih 90 dana. Svaka dva-tri dana obilazio me je zatvorski ljekar koji je konstatovao prelom šest rebara, povredu lobanje u potiljačnom dijelu i prelom obje ruke”.²²²³

Svjedoka 445/94-14 uhapsili su 4. maja 1992. i vezanog odveli u zgradu Ekonomskog fakulteta. Tražili su da radi u policiji, što je odbio. U Ćelovini je bio od 4. maja do 5. jula 1992, uz povremeno odvođenje i kraće zadržavanje u zatvorima u Lištici, Duvnu, Grudama, Ljubuškom i Lori u Splitu. U zatvoru je oslabio više od 30 kilograma. Dobio je šećernu bolest.²²²⁴

Svjedoka 445/94-30 je 29. maja 1992. uhapsila policija HVO-a i odvela u Ćelovinu, gdje je Nikola Puce od njega tražio da se prijavi u hrvatsku vojsku, što je on odbio. Po dovođenju je smješten u samicu, gdje je proveo sedam dana. Nakon toga je prebačen u sobu u kojoj su bili jedan Srbin iz Bogodola, još deset Srba iz Mostara i nekoliko zatočenika koje nije poznavao. Za vrijeme boravka u zatvoru oslabio je 35 kilograma.²²²⁵

Svjedok 140/94-5 u zatvoru je zatekao oko 20 osoba srpske nacionalnosti, uglavnom civila. Često su ih tukli rukama i za vrijeme obavljanja napornih fizičkih radova.²²²⁶

178.3. Prisilni rad

Svjedok 445/94-29 s grupom zatočenika je obavljao građevinske poslove – skidali su krovove s kuća protjeranih srpskih porodica u selu Raštani: “Za nekoliko dana 5-6 kuća smo potpuno razgradili. Dolazili su kamioni i taj materijal odvozili, kako sam saznao, u sela Kruševo i Dračevine, a obadva su hrvatska sela.”²²²⁷

Mitar Milinković je rekao: “Radili smo i po noći, nosili vreće pijeska.”²²²⁸

Svjedok 445/94-30 je izjavio: “Vodili su nas na linije fronta u Podveležju, gdje smo kopali rovove i utvrđivali bunkere dok se vodila borba.”²²²⁹

2222 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-29.

2223 *Ibid.*, izjava svjedoka S 295/94.

2224 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-14.

2225 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-30.

2226 *Ibid.*, izjava svjedoka 140/94-5 od 8. jula 1994.

2227 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-29.

2228 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2229 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Šesti izveštaj, izjava svjedoka 445/94-29.

Zatočnici su izlagani fizičkom zlostavljanju. O tome je svjedok 445/94-30 rekao: “I kasnije dok smo radili, svaki dan je bilo vrijeđanja i maltretiranja. Zavalčili su nam cijevi od pištolja u usta prijeteci da će nas ubiti.”²²³⁰

Svjedok 445/94-31, uhapšen 6. maja 1992. u svom kafiću u Mostaru, bio je zatočen do polovine septembra 1992. On je izjavio: “Bilo je slučajeva da smo radili na liniji fronta. Jednom smo radili kod Sutine, na izlazu iz grada, gdje smo iskopali 11 leševa. Tada su nas predstavnicima štampe i televizije prikazali kao četnike koji su pobili te ljude. Svi smo imali uniforme JNA u koje su nas obukli prilikom dolaska u zatvor. Ovdje su nas građani psovali i maltretirali. Žene su nas polivale vrućom vodom, a neke su i udarali. Sve je ovo snimala kamera. Za vrijeme rada više puta su stražari dozvoljavali njihovim vojnicima, na položajima gdje smo radili, da nas tuku. I mene su tako više puta udarala razna lica.”²²³¹

178.4. Posjete MKCK

Prema izjavi Mitra Milinkovića, koji je sa suprugom zatočen u julu 1992. godine, sedam dana nakon njihovog zatvaranja Čelovinu su posjetili predstavnici MKCK, nakon čega su se uslovi u zatvoru popravili. Registrovani su.²²³²

178.5. Premještanje

Svjedok 445/94-18, zarobljen 16. juna 1992. godine u svojstvu rezervnog oficira u Podveležju kod Mostara, odveden je u prodavnicu u selu Svinjarine, gdje je s ostalim zarobljenicima proveo jednu noć. Narednog dana odvedeni su “u bivši Zapadni logor do Ekonomskog fakulteta”, gdje su fizički zlostavljani oko pet sati. Potom su njega samog odveli u Čelovinu, gdje je ispitivan i zatim “s ostalim zarobljenicima” odveden u logor u skloništu Duvanske stanice u Metkoviću.²²³³

2230 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-30.

2231 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-31.

2232 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine; CDTP, Izjava V. M. data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2233 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Šesti izveštaj, izjava svjedoka 445/94-18.

179. Ekonomski fakultet (april – juni 1992)



Ekonomski fakultet²²³⁴

179.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Vojna policija HVO-a.²²³⁵

179.2. Zatočavanje

Od aprila do juna 1992. godine prostorije Ekonomskog fakulteta korištene su kao istražni zatvor u koji su srpski civili privođeni, ispitivani i zadržavani od nekoliko sati do tri-četiri dana, nakon čega su odvođeni u zatvor Čelovina. Među civilima koji su zadržavani nekoliko dana bili su Dušan Zurovac, Savo Drašković i njegova žena Milosava, Branko Gačić, Zora Krtolica, Slavko Golub, izvjesni Raca.²²³⁶

Svjedok 445/94-14, koji je radio u stanici milicije u Mostaru, priveden je 4. maja 1992. u zgradu Ekonomskog fakulteta, o čemu je izjavio: "Tražili su da radim u njihovoj policiji, što sam odbio."²²³⁷ Svjedok 445/94-31 uhapšen je 6. maja 1992. u svom kafiću i odveden u prostorije Ekonomskog fakulteta, gdje ga je ispitivao Željko Džidić, koji je bio "šef policije HVO-a u Mostaru". Ispitivanje je trajalo tri sata uz udaranje kundacima pušaka,

²²³⁴ Preuzeto sa [promobhbiz.com](https://www.promobhbiz.com), <https://www.promobhbiz.com/ekonomski-fakultet-u-mostaru/>.

²²³⁵ Dušan Zurovac, *Zapisi iz mostarske tamnice*, Svet knjige, Beograd, 1996, str. 69; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, str. 438; lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 165; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 90 i str. 92.

²²³⁶ Dušan Zurovac, *op. cit.*, str. 88, 90, 91-95; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, str. 438; lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 169-173.

²²³⁷ Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, izjava svjedoka 445/94-14, str. 11.

pesnicama i nogama, nakon čega je prebačen u zatvor Čelovina.²²³⁸ Milorad Matković uhapšen je 10. maja 1992. pred zgradom u kojoj je stanovao. Uhapsili su ga pripadnici HVO-a i odveli na Ekonomski fakultet pod Bijelim Brijegom, gdje je ispitivan.²²³⁹

Prema izjavi V. P., on je priveden na Ekonomski fakultet četvrtog dana nakon povlačenja JNA koje se, kako je rekao, desilo polovinom juna 1992: “Po mene su došli vojnici HVO-a i povelu me u prostorije Ekonomskog fakulteta, gdje su me saslušavali i fizički maltretirali, a nakon toga prosljedili u zatvor HVO-a zvanu Čelovina.”²²⁴⁰

Prema riječima Velibora Telebaka, grupa od tridesetak pripadnika JNA zarobljena je 16. juna 1992: “U borbama sam bio sve do 16. juna 1992. godine, kada sam bio zarobljen od strane pripadnika HVO. Nakon zarobljavanja, nas oko 30 smo odvedeni u amfiteatar Ekonomskog fakulteta. Tu smo dovedeni između 5-6 sati izjutra, tu smo bili 12 sati. Nakon toga smo odvedeni u gradski zatvor, tzv. Čelovinu.” Telebak je rekao da su za tih 12 sati zlostavljani, udarani pendrecima, kablovima, motkama i kundacima pušaka.²²⁴¹

Na saslušanje na Ekonomski fakultet S. P. je odvedena 26. juna 1992: “Došla su četvorica vojnika HVO-a i odveli mene i mogao oca. Kao razlog hapšenja naveli su saradnju sa četnicima. Odveli su nas na saslušanje. Mene su tada pustili, a oca su negdje odveli.”²²⁴²

Svjedok 295/94-2 priveden je 7. jula 1992. na Ekonomski fakultet, gdje je saslušan, a zatim smješten u zatvor u Ulici Alekse Šantića.²²⁴³ Dana 2. juna 1992. Dušan Zurovac je uhapšen, kako je rekao, s velikom grupom civila srpske nacionalnosti iz cijelog jednog naselja (Strijelčevina) i odveden u podrum restorana Ekonomskog fakulteta: “Popodne 2. juna na red je došla Strijelčevina. Čujem kako izgone porodice Save Draškovića i Branka Gačića. Potjeraše nas prema Ekonomskom fakultetu, u policiju. Utjeraše nas u restoran Ekonomskog fakulteta, u podrum.”²²⁴⁴

Zatočenici su bili smješteni u podrumu restorana Ekonomskog fakulteta. To je bila montažna zgrada. Zgrada je bila izložena artiljerijskoj vatri. Podrum je bio slabo osvijetljen, a u njemu su bili neke klupe, sto i jedna tabla. Zatočenicima je naredeno da u roku od deset minuta na taj sto stave sve dragocjenosti koje su imali, prstenje, lančice, naušnice, novac. Spavali su uglavnom na podu, na kojem je bilo tragova krvi i komada pocijepane odjeće. U prostoriji je bilo zagušljivo, jer je bilo mnogo ljudi, a i vani je bilo toplo. Zbog velikog broja ljudi koji su na ovom mjestu obavljali i fiziološke potrebe, jer nisu imali pristup WC-u, a neki su i povraćali, u prostoriji se osjećao zadah. Dušan Zurovac je rekao: “Unutra

2238 *Ibid.*, izjava svjedoka 445/94-31, str. 17.

2239 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 92.

2240 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00738, V. P., str. 203.

2241 Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i BiH 1992–1993*, izjava Velibora Telebaka od 3. novembra 1993, str. 130.

2242 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00813, S. P., str. 207.

2243 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, izjava svjedoka 295/94-2, str. 6.

2244 Dušan Zurovac, *op. cit.*, str. 88–89; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 169–170.

užasna vrućina. I smrad. Smrad od mokraće, znoja, krvi, prljavštine. Mnogi su ispovraćali po sebi.” U prostoriji je bilo zagušljivo, ljudi su tražili vodu, ali je nisu dobili.²²⁴⁵

Prema riječima Dušana Zurovca, zatočenici su bili zlostavljani u podrumu restorana Ekonomskog fakulteta: “Udaraju sreda, kundacima. Jedan ugasi cigaretu na grudima jedne starije žene. Na podu je u besvjesnom stanju ležala supruga Save Draškovića, Milosava. Neki su povraćali.” Branko Gačić je pretučen.²²⁴⁶

Svjedok 445/94-29 je 28. jula 1992. odveden zajedno sa oko 40 muškaraca u amfiteatar Ekonomskog fakulteta: “Tu su bile i naše žene. Odvojili su one koji su u mješovitim brakovima i pustili.” Tamo su zadržani četiri dana.²²⁴⁷

179.3. Premještanje

Civili koji su od 2. do 5. juna 1992. godine bili zatočeni u restoranu Ekonomskog fakulteta prebačeni su predvečer 5. juna u Okružni zatvor Čelovina.²²⁴⁸ Grupa muškaraca dovedena 28. jula 1992. u amfiteatar Ekonomskog fakulteta nakon četiri dana je prebačena u Čelovinu.²²⁴⁹

2245 Dušan Zurovac, *op. cit.*, str. 89, 90, 92, 94 i 95; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 170–174.

2246 Dušan Zurovac, *op. cit.*, str. 89, 90, 91, 95 i 96; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 170–174.

2247 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, izjava svjedoka 445/94-29, str. 15.

2248 Dušan Zurovac, *op. cit.*, str. 101; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00774, Dušana Zurovca, str. 177.

2249 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, izjava svjedoka 445/94-29, str. 15.

180. Kasarna Sjeverni logor (april – maj 1992)



Kasarna Sjeverni logor²²⁵⁰

180.1. Uprava

Sjeverni logor bio je kasarna JNA. Prema riječima zatočenika D. P., glavni u kasarni bili su major Batinić i pukovnik Milojko Pantelić. Objekte i prostorije kasarne obezbjeđivali su vojnici, čijih se imena zatočenik D. P. ne sjeća.²²⁵¹

Redžep Karišik sjeća se da ga je izvjesni Savić iz Raštana, zajedno s ostalim zatočenicima, odveo u Sjeverni logor, gdje su bili ispitivani o pucnjava koja se desila ispred kasarne.²²⁵²

180.2. Zatočavanje

Od aprila do maja 1992. godine kasarna Sjeverni logor korištena je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja civila, muškaraca, muslimanske i hrvatske nacionalnosti.²²⁵³

²²⁵⁰ Preuzeto sa wikipedia.org, https://hr.wikipedia.org/wiki/Vojarna_Sjeverni_logor_u_Mostaru.

²²⁵¹ TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 4. jula 2017. godine.

²²⁵² MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8771.

²²⁵³ TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 4. jula 2017. godine; MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8771.

O svom zatočenju D. P. je rekao: “Dana 19. maja 1992. godine, kada je JNA zauzela Bijelo Polje, uvečer oko 21 sat u maskirnom vozilu došli su niški specijalci. Doveo ih je moj komšija Milan Đurasović pred moju kuću u Raštanima. Izvršili su pretres kuće. Nakon toga su mi stavili lisice na ruke. Potom sam odveden u kasarnu u Sjeverni logor. Tokom privođenja nije bilo upotrebe sile.”²²⁵⁴ U prostoriji u kojoj se nalazio bilo je ukupno troje zatočenika. Redžep Karišik zatočen je s još 14 muškaraca.²²⁵⁵

Kasarna Sjeverni logor bila je veliki kompleks koji se sastojao od mnogo objekata. Zatočenik D. P. sjeća se da je bio u objektu koji se nalazio u blizini obale rijeke Neretve. U zatočeničku prostoriju, koja je imala prozore, ulazilo se na glavna vrata na kojima su bile rešetke.²²⁵⁶

U prostoriji nije bilo namještaja, osim jedne stolice na kojoj je D. P. kratko spavao u sjedećem položaju. WC se nalazio izvan prostorija, a zatočenika D. P. samo su jednom izveli i tada se uspio napiti vode. Zatočenici nisu dobivali hranu. Boravili su u prostoriji koja, prema njihovim riječima, “nije bila prljava”. Nisu imali mogućnost da idu kod ljekara niti je ljekar dolazio u kasarnu.²²⁵⁷

Kada je doveden, D. P. je preko očiju imao povez, a na rukama lisice, tako da se nije mogao mnogo pomjerati. Nakon što su vojnici izašli iz zatočeničke prostorije, D. P. je uspio proviriti kroz povez tako što ga je pomjerio koljenima. Iako ga nisu fizički zlostavljali, vidio je dvojicu zatočenika kako krvavi sjede na stolicama.²²⁵⁸

Prilikom dovođenja u prostoriju jedan od vojnika je dobio vojniku koji je doveo D. P.: “Kolji to, šta ga čuvaš.”²²⁵⁹ Prema riječima Redžepa Karišika, zatočenicima nije dozvoljeno da stoje uspravno, nego su morali kleknuti na koljena i staviti ruke iza leđa nakon što su zatvoreni.²²⁶⁰

180.3. Oslobođanje

U kasarni Sjeverni logor D. P. je bio zatvoren dan i noć. Prema njegovim riječima, oslobođen je intervencijom i naredbom lokalnih srpskih vojnih zapovjednika. Neki od komšija Srba saznali su preko njegovih roditelja da je zatvoren u kasarnu, te su se oni obratili vojnim zapovjednicima, nakon čega je pušten na slobodu.²²⁶¹

2254 TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 4. jula 2017. godine.

2255 MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8771.

2256 TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 4. jula 2017. godine.

2257 *Ibid.*

2258 *Ibid.*

2259 *Ibid.*

2260 MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8771.

2261 *Ibid.*

181. Kasarna Konak (april 1992)

181.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici paravojne formacije “Beli orlovi” i JNA.²²⁶²

181.2. Zatočavanje

Od 16. aprila 1992. godine kasarna Konak korištena je za zatočavanje oko deset civila, muškaraca, muslimanske i hrvatske nacionalnosti.²²⁶³

Početkom druge polovine aprila 1992. pripadnici “Belih orlova” i JNA započeli su s hapšenjem muslimanskog i hrvatskog stanovništva te njegovim zatočavanjem u razne objekte, među kojima je i kasarna Konak.²²⁶⁴

Zatočenici su spavali na krevetima i podu, a fiziološke potrebe obavljali u WC-u u kasarni. Hrane i vode nije bilo u dovoljnim količinama. O uslovima M. A. navodi: “Nisu davali ni da se okupamo. Vode na početku nisu davali skoro nikako. Poslije su nam vojnici donosili konzerve, kruh i vodu, tek toliko da se život održi.”²²⁶⁵

181.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon desetak dana M. A. je premješten u Vojni institut u selu Kutilivač kod Mostara, a kasnije u kasarnu u Bileći. Ostali zatočenici pušteni su na slobodu.²²⁶⁶

182. Vojni institut u selu Kutilivač (april 1992)

182.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici JNA.²²⁶⁷

182.2. Zatočavanje

Tokom aprila 1992. godine Vojni institut služio je za zatočavanje najmanje dva muškarca hrvatske nacionalnosti.²²⁶⁸

M. A. i M. Lj. odvedeni su u Vojni institut radi prisilnog davanja krvi.²²⁶⁹

O tome je M. Lj. rekao: “Uzeli su mi prekomjerne doze, dvije vrećice krvi.” Zatočenik M. A. navodi da su hranu i vodu dobili samo “za oporavak”.²²⁷⁰

2262 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

2263 Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013; HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

2264 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

2265 *Ibid.*

2266 *Ibid.*

2267 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Lj. data Udruženju 27. septembra 2021. godine.

2268 HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Lj. data Udruženju 27. septembra 2021. godine.

2269 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Lj. data Udruženju 27. septembra 2021. godine.

2270 *Ibid.*

182.3. Premještanje i oslobađanje

Nakon jednog dana M. A. je premješten u mrtvačnicu na gradskom groblju Sutina, dok je M. Lj. pušten na slobodu.²²⁷¹

183. Heliodrom u naselju Rodoč (1992 – 1996)



Heliodrom²²⁷²

Heliodrom u Rodoču početkom 1992. godine pretvoren je u logor nad kojim su kontrolu imale vojska i policija HVO-a.²²⁷³

Od početka 1992. do aprila 1996. u logoru je bilo oko 220 zarobljenika, pretežno pripadnika VRS. Bilo je oko deset posto civila.²²⁷⁴ Svi zatočeni bili su muškarci.²²⁷⁵ Osoba starijih od 60 godina bilo je desetak.²²⁷⁶

Logor se nalazio na mjestu gdje je prije rata bio Heliodrom JNA, čija su helikopterska skladišta i garaže početkom 1992. prenamijenjeni u zatvorske ćelije.²²⁷⁷

2271 *Ibid.*

2272 Preuzeto sa faktor.ba, <https://faktor.ba/vijest/godisnjica-zatvaranja-zloglasnog-logora-heliodrom-mjesto-stradanja-i-mucenja-neduznih-bosnjaka/118751>.

2273 CDTP, Izjava A. B. data Udruženju 26. oktobra 2013. godine.

2274 CDTP, Izjave Ž. K., A. B., Ž. J., M. P., R. M., D. T. i B. J. date Udruženju 17. i 28. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2275 CDTP, Izjave Ž. K., M. T. i D. T. date Udruženju 17. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2276 CDTP, Izjave R. M., A. B. i Ž. J. date Udruženju 28. oktobra 2013. godine.

2277 CDTP, Izjava Ž. K. data Udruženju 17. oktobra 2013. godine.

183.1. Uprava

Kontrolu nad logorom imale su vojska i policija HVO-a, 2. gardijska brigada iz Mostara.²²⁷⁸

U upravi logora bili su Jure Krjić, komandant policije HVO-a, i Želimir Puljić, pripadnik Vojne policije HVO-a.²²⁷⁹

Stražari u logoru bili su: Zlatko Aleksovski, Ante Peko,²²⁸⁰ Slobodan Praljak,²²⁸¹ stražar zvani Mesar, stražar zvani Maslenica, Davor, Mario, Pero, Ivan, Zoka i Milan.²²⁸²

Po dobrom postupanju prema zatočenicima izdvajao se stražar zvani Maslenica, a po brutalnosti stražar Mario.²²⁸³

183.2. Zatočavanje

Zatočnici su bili smješteni u prostorijama veličine deset sa sedam metara. U jednoj prostoriji bilo je smješteno između 40 i 60 zatočenika.²²⁸⁴ WC je bio u hodniku, ali su ga smjeli koristiti samo po dozvoli stražara.²²⁸⁵ Kupaonica je bila jednom sedmično, i to tako da svaki zatočenik stane pod tuš na dvije minute.²²⁸⁶

Spavali su uglavnom na podu. Imali su nekoliko vojničkih dušeka za spavanje, pa su se nerijetko smjenjivali, jer nije bilo dovoljno dušeka za sve.²²⁸⁷ Nisu imali pokrivače.²²⁸⁸

Imali su tri obroka dnevno. Ujutro su dobivali šolju čaja i krišku hljeba. Za ručak i večeru imali su kuhanu hranu. Najčešće krompir-čorbu i grah.²²⁸⁹

Stražari su svakodnevno tukli i maltretirali zatočnike. Tukli su ih i u prostorijama i vani.²²⁹⁰

Ljubo Obradović bio je zatočen od 1. maja do 18. augusta 1992. godine. Od premlaćivanja je imao krvne podljeve po cijelom tijelu. Stražari su ga svakodnevno tukli rukama, nogama i čim god su stigli. S vremenom je izgubio reflekse i postao, prema njegovim riječima, "umrtvljen" čovjek.²²⁹¹

Željko Jekić, zatočen od 13. septembra 1995. do januara 1996, svakodnevno je od jednog stražara dobivao šamar.²²⁹²

Ž. K., zatočen od 20. novembra 1994. do 25. maja 1995, najbrutalnije je premlaćen odmah po dovođenju u logor, kad su ga stražari ispitivali. U zatočeništvu je nekoliko puta teško

2278 CDTP, Izjave R. M., A. B., M. P., Ž. K., M. T., D. T. i B. J. date Udruženju 28. 26. i 17. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2279 CDTP, Izjave Ž. K. i M. T. date Udruženju 17. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2280 CDTP, Izjava Ž. K. data Udruženju 17. oktobra 2013. godine.

2281 CDTP, Izjave Đ. Ž. i M. T. date Udruženju 29. januara i 13. juna 2014. godine.

2282 CDTP, Izjave M. P., Ž. J., Ž. K., Lj. O. i A. B. date Udruženju 26. 17. i 27. oktobra 2013. godine.

2283 CDTP, Izjave A. B., M. T. i B. J. date Udruženju 26. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2284 CDTP, Izjave A. B., Ž. J. i Ž. K. date Udruženju 26. i 17. oktobra 2013. godine.

2285 CDTP, Izjave A. B., D. T. i B. J. date Udruženju 26. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2286 CDTP, Izjava A. B. data 26. oktobra 2013. godine.

2287 CDTP, Izjave Ž. K., A. B. i R. M. date Udruženju 17. 26. i 28. oktobra 2013. godine.

2288 CDTP, Izjava R. M. data Udruženju 28. oktobra 2013. godine.

2289 CDTP, Izjave Ž. K., A. B. i D. T. date Udruženju 17. i 26. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2290 CDTP, Izjave Ž. K., D. T. i J. B. date Udruženju 17. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2291 CDTP, Izjava Lj. O. data Udruženju 27. oktobra 2013. godine.

2292 CDTP, Izjava Ž. J. data Udruženju 26. oktobra 2013. godine.

premlaćen, od čega je zadobio teške povrede kičme. Tukli su ga nogama, rukama, kundacima i čim god su stizali. U zatočeništvu je omršavio 20 kilograma.²²⁹³

Andrej Bogojević bio je zatočen od 9. septembra 1995. do 6. aprila 1996. Jedan od stražara, posebno brutalan prema njemu, pretukao ga je više puta golim rukama. Jednom ga je toliko čvrsto stegao za vrat da se Bogojević prepao da će ga udaviti.²²⁹⁴

Milorada Tomića, zatočenog od 19. augusta 1995. do 6. aprila 1996, isti stražar, koji je bio pijan, premlatio je rukama i nogama i toliko mu stezao vrat da se Tomić uplašio da će ga udaviti.²²⁹⁵

Dragan Tegeltija bio je zatočen od 12. septembra 1995. do 27. januara 1996. Pripadnici vojske i policije HVO-a nakon hapšenja su ga sproveli u Policijsku stanicu u Livnu, gdje je bio na ispitivanju tri dana i tri noći. Potom su ga s još 30 zatočenika sproveli na Heliodrom.²²⁹⁶ Stražari su ga svakodnevno izvodili na ispitivanje i tukli nogama, rukama i čim god stignu. Stražari su toliko maltretirali zatočenike da su se oni plašili za svoj život sve do posjete predstavnika MKCK.²²⁹⁷

Branka Jakšića, zatočenog od 12. septembra 1995. do 25. marta 1996, stražari su tukli skoro svakog dana, rukama, nogama i čime god stignu. Kažnjavali su zatočenike premlaćivanjem bez posebnog razloga.²²⁹⁸

183.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno radili najmanje deset sati. Čistili su stare prostorije, prali suđe, šmirglali tenkove, istovarivali i utovarivali kamione, kopali rovove, čistili hangare i kanalizaciju.²²⁹⁹ Pritom su ih stražari tukli, vrijeđali i psovali im "četničku majku".²³⁰⁰

183.4. Posjete MKCK

Delegacija MKCK posjećivala je zatočenike jednom mjesečno. Sve zatočenike su popisali.²³⁰¹ Donosili su im sredstva za ličnu higijenu.²³⁰² Zatočenicima je posredstvom delegacije MKCK bilo omogućeno da se dopisuju s porodicama.²³⁰³

2293 CDTP, Izjava Ž. K. data Udruženju 17. oktobra 2013. godine.

2294 CDTP, Izjava A. B. data Udruženju 26. oktobra 2013. godine.

2295 CDTP, Izjava M. T. data Udruženju 13. juna 2014. godine.

2296 CDTP, Izjava D. T. data Udruženju 13. juna 2014. godine.

2297 *Ibid.*

2298 CDTP, Izjava B. J. data Udruženju 3. juna 2014. godine.

2299 CDTP, Izjave Ž. K., R. M., Đ. Ž., D. T. i B. J. date Udruženju 17. i 28. oktobra 2013. i 29. januara i 13. juna 2014. godine.

2300 CDTP, Izjave M. P., A. B., M. T. i D. T. date Udruženju 26. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2301 CDTP, Izjave R. M., A. B., Ž. K. i M. P. date Udruženju 28. i 26. oktobra 2013. godine.

2302 CDTP, Izjave A. B. i M. P. date Udruženju 26. oktobra 2013. godine.

2303 *Ibid.*

183.5. Razmjena i oslobađanje

Zatočenici koji su na Heliodrom dovedeni početkom 1992. godine, razmijenjeni su 18. augusta 1992. u Stocu uz prisustvo predstavnika MKCK. Pripadnici HVO-a zatočenike su autobusom odvezli do mjesta razmjene.²³⁰⁴

Nakon toga, prva velika razmjena zatočenika bila je 25. januara 1996. u Sarajevu uz prisustvo MKCK i Komisije RS za razmjenu ratnih zarobljenika.²³⁰⁵

Grupa od oko 20 zatočenika oslobođena je 27. januara 1996. Pripadnici HVO-a autobusom su ih sproveli do Banje Luke, gdje su ih oslobodili.²³⁰⁶

Posljednja grupa od oko 50 zatočenika razmijenjena je 6. aprila 1996. u Blagaju, sedam kilometara od Mostara. Pripadnici HVO-a autobusom su sproveli zatočenike do mjesta razmjene. Uz prisustvo delegacije MKCK zatočenike je preuzela VRS.²³⁰⁷

184. Mašinski fakultet (maj – juli 1992)



Mašinski fakultet²³⁰⁸

2304 CDTP, Izjava Lj. O. data Udruženju oktobra 2013. godine.

2305 CDTP, Izjava Ž. J. i M. P. date Udruženju 26. i 28. oktobra 2013. godine.

2306 CDTP, Izjave Ž. J., M. P. i D. T. date Udruženju 26. i 28. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2307 CDTP, Izjave A. B. i M. T. date Udruženju 26. oktobra 2013. i 13. juna 2014. godine.

2308 Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2019/masinski-strojarski-fakultet-mostar/>.

184.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²³⁰⁹

184.2. Zatočavanje

Od maja do jula 1992. godine Mašinski fakultet korišten je za privođenje, ispitivanje i zatočavanje civila i vojnika srpske nacionalnosti iz Mostara i okolnih mjesta u trajanju od nekoliko sati do nekoliko dana.²³¹⁰

Siniša Duka i Đoko Kuljić uhapšeni su 4. maja 1992. i odvedeni u prostorije Mašinskog fakulteta. Dok je Duka nakon ispitivanja pušten kući, Kuljić je odveden u zatvor Čelovina.²³¹¹

Slaviši Popari pripadnici HVO-a došli su 21. maja 1992. na vrata, pretresli stan, a potom ga odveli na informativni razgovor na Mašinski fakultet.²³¹²

Luka Bogdanović polovinom aprila 1992. izveo je porodicu iz Mostara i smjestio je u Gacko, a on se vratio u Mostar s namjerom da se priključi srpskoj policiji. Međutim, po njegovom povratku došla je policija HVO-a, koja mu je odredila kućni pritvor. To je trajalo do 27. jula 1992, kada je uhapšen i odveden u zatvor Čelovina. Prije toga bio je na saslušanju na Mašinskom fakultetu.²³¹³

Mladen Antelj uhapšen je 22. juna 1992. S njim je na fakultet doveden i Risto Radulović.²³¹⁴

Svjedok 221/94-10, profesor u penziji, zarobljen je 16. juna 1992. zajedno s Novicom Johlijom, Velimirom Avdalovićem i vojnikom Mladenom Soldom, a 17. juna 1992, nakon kratkotrajnog zadržavanja u jednoj prodavnici u Svinjarinama, odvedeni su u amfiteatar Mašinskog fakulteta u Mostaru. Tamo su ih skinuli gole. Tukli su ih pendrecima, gumenim čekićima, nogama, rukama, a neki vojnici tjerani su da jedni s drugima spolno opšte. Dali su im da jedu travu. Zlostavljanje je trajalo tri sata, a nakon toga su prebačeni u zatvor Čelovina.²³¹⁵

Kapetan Petrović također je bio zarobljen u Podveležju i odveden na Mašinski fakultet.²³¹⁶

Svjedoka 856/95-11 uhapsili su pripadnici HOS-a 16. maja 1992. ispred kuće u Mostaru. Odveli su ga na Mašinski fakultet, gdje su ga pretukli i uzeli mu podatke, a onda ga istog dana odveli u Čelovinu.²³¹⁷

2309 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/0113, Luke Bogdanovića, str. 129–130; lična izjava 88/00720, Siniše Duke, str. 200.

2310 *Ibid.*, lična izjava 88/01133, Luke Bogdanovića, str. 129 i 130; lična izjava 88/00850, Slaviše Popare, str. 140; lična izjava 88/1105, Mladena Antelja, str. 142 i 144; lična izjava 88/00720, Siniše Duke, str. 199 i 200; lična izjava 88/01541, Marka Janjića, str. 284; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, 6-IZ-AZ, izjava svjedoka 221/94-10, str. 4, izjava svjedoka 454/95-4.

2311 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00720, Siniše Duke, str. 200.

2312 *Ibid.*, lična izjava 88/00850, Slaviše Popare, str. 140.

2313 *Ibid.*, lična izjava 88/01133, Luke Bogdanovića, str. 130.

2314 *Ibid.*, lična izjava 88/1105, Mladena Antelja, str. 144.

2315 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, 6-IZ-AZ, izjava svjedoka 221/94-10, str. 4.

2316 Radenko Kojović, *Sebi u povjerenju*, SPKD Prosvjeta, Berkovići, 2019, str. 8 i 13.

2317 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, YU/SC 780-92/DOC-7/S, 7-IZV, izjava svjedoka 856/95-11.

Pripadnici HVO-a 13. juna 1992. uhapsili su bračni par (muškarac je imao 57 godina) i nakon što su ih vodali po Mostaru, doveli su ih na Mašinski fakultet, ubacivši ih u podrum.²³¹⁸

Pripadnici HVO-a 18. maja 1992. opkolili su selo Bogodol i zarobili mještane – 39 muškaraca i jednu ženu. Istog dana odveli su ih na Mašinski fakultet, gdje su ovi bili zatočeni tri dana i tri noći. Svjedok 454/95-4 bio je vezan liscicama. Pritom su ga tukli, posebno po tabanima. Tada mu je polomljeno pet rebara.²³¹⁹ Među zarobljenima je bio i Marko Janjić, koji je rekao: “Dana 18. maja 1992. godine sam se zatekao u rodnom selu Gorancima kod Mostara. Tu me ujutro u 5 časova hapse hrvatski vojnici, s još dosta naših muškaraca i odvoze kamionom u Mostar. Tad su nas odveli u zgradu Mašinskog fakulteta, gdje su nas držali tri dana.” Tu su bili ispitivani i maltretirani.²³²⁰

184.3. Premještanje

Civili koji su 18. maja 1992. godine dovedeni na Mašinski fakultet prebačeni su nakon tri dana u Okružni zatvor Čelovina.²³²¹

185. Pravni fakultet (maj – juli 1992)



Pravni fakultet²³²²

²³¹⁸ *Ibid.*, izjava svjedoka 454/95-10.

²³¹⁹ *Ibid.*, izjava svjedoka 454/95-4.

²³²⁰ Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01541, Marka Janjića, str. 284.

²³²¹ *Ibid.*

²³²² Preuzeto sa [promobhbiz.com](https://www.promobhbiz.com/pravni-fakultet-sveucilista-u-mostaru/), <https://www.promobhbiz.com/pravni-fakultet-sveucilista-u-mostaru/>.

185.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²³²³ Neki zatočenici navode da je u tom objektu bilo sjedište Vojne policije, a drugi da je bio istražni zatvor i sjedište uprave HVO-a.

185.2. Zatočavanje

Od maja do jula 1992. godine prostorije Pravnog fakulteta korištene su za privođenje i zatočavanje civila i vojnika srpske nacionalnosti. Među civilima koji su privođeni na Pravni fakultet i ispitivani, ali nisu zadržavani, bili su Simo Pejak, Danilo Vujadinović i njegov brat Branko, Savo Janjić, D. K., Petar Sudar, a među vojnicima Gašo Zubac, Ratko Žerajić, dok su među onima koji su zadržavani 24 sata i duže bili Mladen Matković, Savo Matković i svjedok 440/94-41.²³²⁴

Simu Pejaka, koji je imao 65 godina, uhapsila je policija HVO-a 20. jula 1992. i privela ga na saslušanje.²³²⁵ D. K. je uhapšen kao civil 16. juna 1992. pred svojom zgradom u Mostaru i priveden u stanicu milicije u Ulici Mladena Balorde, nakon toga u zgradu bivšeg MUP-a, zatim u zatvor Čelovina, pa na Pravni fakultet, gdje je tokom ispitivanja udaran šakama. U večernjim satima vraćen je u Čelovinu.²³²⁶

Danilo Vujadinović iz Nevesinja, koji je radio u Hrvatskoj, uhapšen je zajedno s bratom Brankom 27. jula 1992. u Ičićima kod Opatije. S grupom od dvadeset troje srpskih civila porijeklom iz BiH odveden je u zgradu Opštine, a onda autobusima u Rijeku, pa brodom do Splita, gdje su ubačeni u autobuse i preko kupreške visoravni i Gruda, gdje su ispitivani i kraće zadržani, doveden u Mostar, na Pravni fakultet. Smješteni su u jednu učionicu u kojoj su na tabli bile ispisane "ustaške parole". Nakon toga morali su se skinuti goli. Morali su se okrenuti prema zidu. Udarali su ih šakama, palicama i kundacima pušaka. Branka Vujadinovića najviše su udarali po glavi. Od udaraca je bio u nesvijesti. Donijeli su kantu s vodom i polili ga da bi ga osvijestili. Danilu Vujadinoviću slomljeno je nekoliko rebara, a bilo je i seksualnog zlostavljanja, tako što su im zavrtani spolni organi. Nakon toga su odvedeni u Čelovinu, a prije odvođenja oduzeti su im sav novac i predmeti od vrijednosti.²³²⁷

Mladena Matkovića iz skloništa zgrade u kojoj je stanovao u naselju Bijeli Brijeg privelo je 6. juna 1992. godine nekoliko uniformisanih osoba na Pravni fakultet. Smješten je u

2323 *Ibid.*, str. 438; lična izjava 88/01512, Danila Vujadinovića, str. 235; lična izjava 88/01383, Save Janjića, str. 295 i lična izjava 88/01508, Mladena Matkovića, str. 188; Baza podataka (BP) FHP-a, Izjava S. P. data u aprilu 1993. godine.

2324 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, Dokumenti o ratnim zločinima na teritoriji prethodne Jugoslavije 1991–1995. godine, X izveštaj, Beograd, 2001, str. 429; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, YU/SC 780-92/DOC-4/S, IV-IZV, svjedok Milorad Matković od 8. jula 1994. godine, nalazi se u dokumentaciji Komiteta pod brojem 295/94-3; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996. godine, str. 59; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, str. 438; lična izjava 88/01212, Gaše Zupca, str. 191–192; lična izjava 88/01509, D. K., str. 195–196; lična izjava 88/01512, Danila Vujadinovića, str. 234–235 i lična izjava 88/01383, Save Janjića, str. 295; BP FHP-a, Izjava S. P. data u aprilu 1993. godine; Drago Jovanović, Gordana Bundalo, Miloš Govedarica, *Iskorenjivanje Srba u Bosni i Hercegovini 1992–1993*, Rad, Beograd, 1994, izjava Petra Sudara, str. 145–146.

2325 BP FHP-a, Izjava S. P. data u aprilu 1993. godine.

2326 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01509, D. K., str. 195–196.

2327 *Ibid.*, lična izjava 88/01512, Danila Vujadinovića, str. 234–235.

podrum. Bio je vezan lisicama. U podrumu su ga prisilili da se skine go, a nakon toga su ga ispitivali o oružju. Tukli su ga pendrecima i gumenim čekićima. Nekoliko puta su ga polijevali vodom. Nakon ispitivanja okačili su ga lisicama o klinove koji su bili zabijeni u zidove. Tu je ostao cijelu noć, a oko četiri ujutro ponovo su ga tukli.²³²⁸

Milorad Matković uhapšen je 25. maja 1992. na ulici u Mostaru i odveden u prostorije HVO-a na Pravnom fakultetu. Tu je ispitivan, a nakon toga odveden u podrum fakulteta. Matković je u podrumu vidio oko 35 ljudi vezanih žicom. Na njima je uočio modrice i tragove krvi. Potom su ga vratili u prostoriju gdje je prethodno saslušavan. Postavili su ga na jednu stolicu. Tu su ga udarali pajserom, pendrekom i jednim debelim bakrenim kablom dugim jedan metar. Kad bi se onesvijestio i pao sa stolice, polijevali su ga hladnom vodom, pa ponovo udarci. Trajalo je 24 sata.²³²⁹

Savo Matković zarobljen je u Bogodolu 18. maja 1992. Mještani Bogodola tog su dana odvedeni iz svojih kuća. Jedan dio njih sproveden je odmah u Mostar, a drugi dio odveden u osnovnu školu u Bogodolu, gdje su bili zatočeni 24 sata. Iz škole, gdje su ih vezali lisicama, prevezli su ih "teretnom Zastavom" u Mostar, na Pravni fakultet, gdje su ih ubacili u podrum. U podrumu su bili ispitivani uz batinanje. Odatle su prebačeni u Čelovinu, a sutradan vraćeni u podrum Pravnog fakulteta, gdje su ih ponovo tukli i nazivali pogrđnim imenima, a sve su to bili "stari ljudi, civili, odvedeni iz svojih kuća". Navečer su vraćeni u Čelovinu. Za ta tri dana i tri noći na Pravnom fakultetu i u Čelovini nisu dobili ni hranu ni vodu.²³³⁰

Svjedok 440/94-41 uhapšen je 15. ili 16. juna 1992. u Mostaru i odveden na Pravni fakultet. Bio je lisicama vezan za cijevi od parnog grijanja. Tako vezanog tukli su ga gumenim kablom dužine 60-70 centimetara. Vidio je još oko 30 Srba koji su također bili vezani lisicama. Sutradan su ga vodili na saslušanje. Poslije saslušanja svjedok 440/94-41 vraćen je u podrumsku prostoriju, gdje je ostao još dva dana. Dolazili su vojnici HVO-a i udarali ga nogama i rukama, a uza sve to i kablom obloženim gumom. Tada je zadobio prelom desne ključne kosti, a izbijena su mu i četiri zuba iz gornje vilice.²³³¹

185.3. Premještanja

Civili koji su tokom maja i juna 1992. godine bili zatočeni na Pravnom fakultetu su nakon 24 sata i/ili dva-tri dana prebačeni u zatvor Čelovina.²³³²

2328 *Ibid.*, lična izjava 88/01508, Mladena Matkovića, str. 188.

2329 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, YU/SC 780-92/DOC-4/S, IV-IZV, svjedok Milorad Matković od 8. jula 1994. godine, nalazi se u dokumentaciji Komiteta pod brojem 295/94-3; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 9, svjedok 295/94, str. 6.

2330 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01382, Save Matkovića, str. 290-291.

2331 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 13, izjava svjedoka 440/94-41, str. 9.

2332 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01382, Save Matkovića, str. 290-291; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, YU/SC 780-92/DOC-4/S, IV-IZV, svjedok Milorad Matković od 8. jula 1994. godine, nalazi se u dokumentaciji Komiteta pod brojem 295/94-3; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 13, svjedok 440/94-41, str. 9.

186. Atomsko sklonište u naselju Zalik (maj – juni 1992)



Atomsko sklonište u naselju Zalik²³³³

186.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici JNA i policije SAO.²³³⁴

186.2. Zatočavanje

Od približno 9. maja do približno 15. juna 1992. godine Atomsko sklonište u naselju Zalik korišteno je za zatočavanje 150 do 400 muškaraca, žena i djece većinski muslimanske nacionalnosti te nekoliko osoba hrvatske nacionalnosti.²³³⁵

Nakon što su srpske snage u aprilu 1992. granatirale Mostar, stanovništvo naselja Zalik napušta svoje domove i sklanja se u Atomsko sklonište. Nakon što su srpske snage 9.

²³³³ Arhiva TPOS-a.

²³³⁴ TPOS, Izjava Amre Rahimić data Udruženju 10. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Alme Arnaut-Rahimić data Udruženju 11. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³³⁵ *Ibid.*

maja 1992. zauzele Zalik, svi koji su boravili u Atomskom skloništu ostaju u njemu do sredine juna 1992.²³³⁶

Spavali su na improvizovanim ležajevima koje su napravili od drvenih paleta, preko kojih su stavljali deke koje su ranije donijeli iz svojih stanova. Prema izjavama svjedoka, u skloništu su bila dva WC-a, muški i ženski. Hrane i vode u početku je bilo dovoljno, ali su se zalihe koje su ljudi donijeli sa sobom ranije iz svojih domova smanjivale. Hrane je ponešto stalo već u junu 1992. Tokom juna hranu i vodu zatočenicima su obezbjeđivali stražari.²³³⁷

Iz skloništa su muškarce gotovo svakodnevno odvodili u kasarnu JNA Sjeverni logor, gdje su bili ispitivani, vezivani i na drugi način fizički maltretirani.²³³⁸

186.3. Prisilni rad

Zatočnici su povremeno odvođeni da čiste i popravljaju automobile.²³³⁹

186.4. Ubistva

Iz Atomskog skloništa su 13. juna 1992. godine odvojeni muškarci od žena i u noći sa 13. na 14. juni jedna grupa je odvedena na gradsku deponiju Uborak, a druga na gradsko groblje Sutina, gdje su strijeljani.²³⁴⁰ S. K. je rekla da je zatočenicima bilo naređeno da se razdvoje: “na jednu stranu muškarci, a na drugu žene i djeca. Taj dan su odveli mog oca i dedu s drugim muškarcima koji su bili u skladištu. Ubijeni su u Sutini i na Uborku 13. i 14. juna 1992. godine.”²³⁴¹

186.5. Oslobođanje

Preostali zatočnici, žene i djeca, oslobođeni su nakon što su se srpske snage povukle, a to područje Mostara zauzeli ARBiH i HVO.²³⁴²

²³³⁶ *Ibid.*

²³³⁷ *Ibid.*

²³³⁸ *Ibid.*

²³³⁹ *Ibid.*

²³⁴⁰ MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67-T), Prvostepena presuda od 31. marta 2016. godine, str. 60.

²³⁴¹ TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁴² TPOS, Izjava Amre Rahimić data Udruženju 10. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Alme Arnaut-Rahimić data Udruženju 11. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

187. Mrtvačnica gradskog groblja Sutina (maj – juni 1992)



Gradsko groblje Sutina²³⁴³

187.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici srpske TO i paravojne formacije.²³⁴⁴

187.2. Zatočavanje

Od 15. maja do sredine juna 1992. godine mrtvačnica gradskog groblja Sutina korištena je za zatočavanje najmanje 20 muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece.²³⁴⁵

Nakon što je JNA 19. maja 1992. preuzela kontrolu nad selom Raštani (na zapadnoj obali Neretve, sjeverno od Mostara), pripadnici paravojskih formacija u večernjim su satima došli maskirnim vojnim vozilom i započeli s hapšenjem nesrpskog stanovništva. Tada je uhapšen i D. P., koji je odveden u mrtvačnicu na gradskom groblju Sutina.²³⁴⁶ Oko 15.

²³⁴³ Arhiva TPOS-a.

²³⁴⁴ TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

²³⁴⁵ MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67-T), Prvostepena presuda od 31. marta 2016. godine, str. 60; TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

²³⁴⁶ TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

maja 1992. doveden je i M. K.²³⁴⁷ Posljednja grupa zatočenika dovedena je 13. juna 1992. iz Atomskog skloništa u naselju Zalik.²³⁴⁸

Prema riječima M. K., zatočenici su boravili u više prostorija “jedan dio u mrtvačnici, a jedan u donjem dijelu, odakle počinju sahrane”.²³⁴⁹ Svjedok D. P. bio je sam u prostoriji površine 15 do 20 kvadrata. U prostoriji je bio jedan prozor, okrenut prema istoku, ali je bio zamračen platnom, tako da unutra nije bilo mnogo svjetlosti. U prostoriji su bili porredani mrtvački sanduci. Zatočenik je spavao “dvije noći sjedeći na stolici”. Sve vrijeme bio je svezan za radijator. Za to vrijeme stražar ga je samo jednom odveo do WC-a. To je iskoristio da se napije vode. Hranu nije dobivao. Prostorija je bila prljava, s tragovima krvi od zatočenika koji su tu bili ranije, ali i njegove krvi jer je u prostoriji fizički zlostavljan. Nije dobio ljegarsku pomoć niti ju je “smio tražiti”.²³⁵⁰

Svjedok A. B. bio je zatvoren u prostoriji u kojoj je bilo još 20 zatočenika koje su u parovima odvodili na ispitivanje “u urede”, odakle su se čuli krici, a iz okoline se čula pucnjava iz automatskog oružja.²³⁵¹

Bivši zatočenik M. K. navodi da nije bilo dovoljno hrane i vode: “Jeli bismo ako nam je ko od lokalnih Srba nešto donio.”²³⁵²

Zatočenika D. P. udarali su šipkama i nogama od stolice, zabijali mu nož ispod noktiju i u prste ruke, a paljenjem su zagrijavali nož. On kaže da su ga udarali bez ikakvog razloga i da je kažnjavao s više udaraca jer nije imao nikakve informacije koje su tražili od njega. Sjeća se da je jednom prilikom u zatočeničku prostoriju ušao vojnik, visok dva metra, a na sebi je imao plavu vojničku pidžamu: “Počeo me udarati onako iza sna, valjda se tek probudio.”²³⁵³

Svjedoku Redžepu Karišiku dva vojnika su “psovala ustašku majku”. Zbog straha su mu se oduzele funkcije u nogama, pa je zbog toga puzajući, na koljenima, ušao u zatočeničku prostoriju. Nakon toga su ga premlatili i zavezali za radijator u toj prostoriji. Nakon što je Karišik upitao jednog vojnika zašto mu stavljaju lisice kad su vrata zaključana, dobio je još jedan udarac.²³⁵⁴

Kad zatočenik A. B. nije želio odgovoriti na pitanje zna li nekoga iz svog dijela grada ko nosi oružje, vojnici su ga počeli udarati, prijeteći mu nožem i automatskim oružjem.²³⁵⁵

2347 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

2348 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; Mesud Hero, Fuad Kovač, *Hrvatska Republika Herceg-Bosna – Agresija i zločin*, Futur Art, Sarajevo, 2016, izjava Senade Rahimić, str. 528; TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine; MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8780.

2349 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

2350 TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

2351 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha od početka rata u BiH do rujna 1993. godine, izjava A. B., str. 223.

2352 TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

2353 TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine.

2354 MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), Transkript, svjedok Redžep Karišik, str. 8780.

2355 Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha od početka rata u BiH do rujna 1993. godine, izjava A. B., str. 223.

187.3. Ubistva

U junu 1992. godine u mrtvačnici je ubijeno najmanje sedam civila.²³⁵⁶

187.4. Premještanje, oslobađanje i bijeg

Grupa civila dovedena sredinom maja 1992. godine premještena je u kasarnu JNA u Bileći oko 7. juna 1992.²³⁵⁷

Nakon dvije noći provedene u mrtvačnici, D. P. je premješten u kasarnu JNA Sjeverni logor. Svjedok Redžep Karišik, nakon odvezivanja lisica, uspio je pobjeći kroz prozor. Ostali zatočnici oslobođeni su sredinom juna 1992, nakon povlačenja srpskih snaga iz Mostara.²³⁵⁸

188. Svlačionica nogometnog stadiona u naselju Vrapčiči (maj – juni 1992)



Svlačionica nogometnog stadiona u naselju Vrapčiči²³⁵⁹

²³⁵⁶ MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67-T), Prvostepena presuda od 31. marta 2016. godine, str. 60.

²³⁵⁷ TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

²³⁵⁸ TPOS, Izjava D. P. data Udruženju 21. aprila 2017. godine; MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67), svjedok Redžep Karišik, str. 8780-8781; TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

²³⁵⁹ Arhiva TPOS-a.

188.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici srpske TO i “Šešeljevci”.²³⁶⁰

188.2. Zatočavanje

Svlačionica nogometnog stadiona u Vrapčićima korištena je za zatočavanje 42 civila krajem maja 1992. godine te do 90 civila u prvoj polovini juna 1992. U objektu su bili zatočeni muškarci, Muslimani i Hrvati iz Mostara.²³⁶¹

U maju i junu 1992. Muslimane i Hrvate u Mostaru su hapsili pripadnici srpskih snaga i odvodili ih u više zatočeničkih objekata, među kojima je i svlačionica nogometnog stadiona u Vrapčićima.²³⁶²

Svlačionica je imala 30 kvadratnih metara. Prozore nije bilo moguće otvoriti zbog metalnih rešetki na njima. U prostoriji nije bilo mjesta za oko 90 zatočenika, tako da su neki stajali, dok su drugi sjedili.²³⁶³ Postojao je samo jedan WC, ali kako je svlačionica bila mala, mnogi su bili prinuđeni da borave unutar WC-a.²³⁶⁴ Samo jednom su dobili hranu i vodu. O tome R. K. kaže: “Donijeli su nam za Bajram po lepinju i svinjski narezak i rekli nam da nam je to posljednje.”²³⁶⁵

Prema izjavi zatočenika, u svlačionicu je dolazio Momo Čančar, koji ih je maltretirao i tukao. Zatočenik R. K. navodi: “Ulazili su i tukli nas. Najviše Čančar, koji je govorio da će nas ubiti ako ne ustanemo. Ko nije mogao da ustane, dobijao bi batine.”²³⁶⁶

188.3. Ubistva

Zatočenici su 13. juna 1992. godine potrpani u kombije i odvezeni na gradsku deponiju Uborač, gdje su strijeljani.²³⁶⁷

O tome je R. K., jedini preživjeli, rekao: “Vozili su nas u kombiju u nepoznatom pravcu. Kad je kombi zaustavljen, naređeno nam je da izađemo i tada su počeli da nas ubijaju. Jedan od nas je rekao: ‘Dragane, znamo se 30 godina’, ali ga je on ubio. Ostao sam zadnji u kombiju i pao sam na koljena, od straha su mi se noge presjekle i nisam više mogao da stojim. Govorili su mi: izlazi, odgovorio sam: ubijte me ovdje. Oni su mi psovali i rekli: ‘Tebe ćemo na drugi način da ubijemo’, i zatvorili su vrata. Vratili su me u Sutinu. Zavezali su me lisicama za radijator i tukli. Imao sam na sebi trenirku i u njoj kutiju cigara. Svuda po zidovima vidio sam krv. Našao sam neki nožić kod sebe. Uvijao sam lisice i najednom su pukle. Bio je tu neki mali prozor, uspio sam da ga otvorim. Pobjegao sam u šumu i naredni

²³⁶⁰ MKSJ, Predmet *Vojislav Šešelj* (IT-03-67-T), Prvostepena presuda od 31. marta 2016. godine, str. 60; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁶¹ TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine; Don Josip Galić, *prir., Transverzala zla – Svjedočanstva bjelopoljskih Hrvata*, Crkva na kamenu, Mostar, 2019, str. 132.

²³⁶² TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁶³ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁶⁴ *Ibid.*

²³⁶⁵ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁶⁶ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine; Don Josip Galić, *op. cit.*, str. 132.

²³⁶⁷ TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

dan sam došao do sela Dobroč. Ostatak lisica s mojih ruka skinuo je Zaim Ćorić. Tako sam se spasio od sigurne smrti.”²³⁶⁸

188.4. Premještanja

Nakon jednog dana zatočeništva, 29. maja 1992. godine, M. K. je premješten u mrtvačnicu gradskog groblja Sutina. R. K. je nakon pet dana, u junu 1992, nakon što je vraćen s deponije Uborak, premješten u mrtvačnicu gradskog groblja Sutina.²³⁶⁹

189. Fabrika “Đuro Salaj” (juni 1992)



Fabrika “Đuro Salaj”²³⁷⁰

189.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici JNA.²³⁷¹

²³⁶⁸ TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁶⁹ TPOS, Izjava M. K. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. K. data Udruženju 10. novembra 2016. godine.

²³⁷⁰ Arhiva TPOS-a.

²³⁷¹ TPOS, Izjava Avde Abaze data Udruženju 26. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava E. Z. data Udruženju 11. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Amila Bajića data Udruženju 22. oktobra 2016. godine.

189.2. Zatočavanje

Od 16. do 20. juna 1992. godine fabrika “Đuro Salaj” u Vrapčićima korištena je zatočavanje 18 muškaraca i tri žene muslimanske nacionalnosti iz Mostara.²³⁷²

Muškarci i žene bili su zatvoreni u prostoriji dva metra dugoj i tri širokoj. Bilo je zagušljivo i vruće. Zatočenici su spavali na podu, a s obzirom na to da u objektu nije postojao WC, nuždu su obavljali unutar prostorije. Nakon trećeg dana zatočenicima je neko od stražara ostavio flašu vode na prozor.

O uslovima bivši zatočenik Avdo Abaza navodi: “Nismo imali ni vode ni hrane tri dana, onda su nam donijeli po jednu svinjsku paštetu, koje smo pojeli jer smo bili gladni, a onda smo još više ožednjeli, a vode nije bilo.”²³⁷³

Iz prostorije u kojoj su boravili zatočenici su odvođeni u susjednu prostoriju na ispitivanje, pri čemu su bili podvrgnuti fizičkom zlostavljanju i premlaćivanju.²³⁷⁴

189.3. Oslobođanje

Dana 20. juna 1992. godine, nakon povlačenja srpskih snaga iz Mostara, svi zatočenici su oslobođeni.²³⁷⁵

190. Osnovna škola Dnopolje u selu Zijemlje (juni – juli 1992)



Osnovna škola u selu Zijemlje²³⁷⁶

²³⁷² *Ibid.*

²³⁷³ TPOS, Izjava Avde Abaze data Udruženju 26. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava E. Z. data Udruženju 11. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Amila Bajića data Udruženju 22. oktobra 2016. godine.

²³⁷⁴ *Ibid.*

²³⁷⁵ *Ibid.*

²³⁷⁶ Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2021/os-dnopolje-selo-zijemlje/>.

190.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je VRS, čiji je komandant na tom području bio Zdravko Kandić, koji je i izdao naredbu o zadržavanju muškaraca u tom objektu.²³⁷⁷ Među vojnicima su bili i "Šešeljevci".²³⁷⁸

190.2. Zatočavanje

Od 26. juna do početka jula 1992. godine u školi je bilo zatočeno 76 muslimanskih civila, muškaraca, žena i djece.²³⁷⁹

Nakon što su srpske snage izvršile napad na selo Presjeka 22. juna 1992, grupa od 150 do 200 civila, Muslimana iz sela Presjeka, Kljuna i Žiljevo, krenula je u velikom zbjegu preko planine Velež pokušavajući doći u Mostar, koji više nije bio pod kontrolom srpskih snaga. Grupa je ostavila iza sebe šesnaest starijih osoba koje nisu mogle držati korak i koje je kasnije jedan lokalni Srbin ubio. Ta grupa lutala je planinama tri do četiri dana prije nego što se zbog artiljerijskog napada podijelila u dva dijela. Pripadnici VRS zatočili su svjedokinju 270 i još 75 ljudi u blizini Mostara.²³⁸⁰

Vojnici su zatočenike zlostavljali, premlaćivali i ispitivali.²³⁸¹

190.3. Ubistva

Ispred škole je 29 muškaraca odvojeno od žena i djece. Ti muškarci, među kojima je bio i suprug svjedokinje 270, kasnije su ubijeni u Dubravici. Ukupno 27 tijela muškaraca iz te grupe ekshumirano je u Telećoj Lastvi, gdje su prethodno prebačena.²³⁸²

190.4. Premještanja

Po naređenju Zdravka Kandića žene i djeca, među kojima je bilo i beba, odvedeni su u podrum toplane u Kilavcima u opštini Nevesinje.²³⁸³

190.5. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH 7. februara 2022. godine potvrdio je optužnicu Tužilaštva BiH kojom se Zdravko Kandić, Dragan Đurđić, Dragan Ivanišević, Goran Došlo, Milan Trifković, Siniša Kandić, Dragoslav Aćimović, Mladen Kandić i Damir Antelj terete da su počinili krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH. U optužnici se, između ostalog, navodi da su optuženi, od juna do augusta 1992, za vrijeme rata i oružanog sukoba u BiH, u okviru

2377 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 243; Sud BiH, Predmet *Zdravko Kandić i drugi* (S1 1 K 040709 21 Kro), Optužnica od 7. februara 2022. godine; Teo Zorić, "Tužiteljstvo BiH traži pritvor osumnjičenicima za zločine počinjene na području Nevesinja", Detektor.ba, 17. decembar 2021.

2378 Osnovna škola Dnopolje, selo Zijemlje, <https://onms.nenasilje.org/2021/os-dnopolje-selo-zijemlje/>.

2379 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 243; Sud BiH, Predmet *Zdravko Kandić i drugi* (S1 1 K 040709 21 Kro), Optužnica od 7. februara 2022. godine; Teo Zorić, "Tužiteljstvo BiH traži pritvor osumnjičenicima za zločine počinjene na području Nevesinja", Detektor.ba, 17. decembar 2021.

2380 *Ibid.*

2381 Osnovna škola Dnopolje, selo Zijemlje, <https://onms.nenasilje.org/2021/os-dnopolje-selo-zijemlje/>.

2382 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Presuda, str. 243.

2383 *Ibid.*

širokog i sistematičnog napada VRS i MUP-a RS, na području opštine Nevesinje i sela Zimlje i Ruište u opštini Mostar, usmjerenog na civilno nesrpsko stanovništvo, znajući za takav napad i svjesni da njihove radnje čine dio tog napada, vršili progon nesrpskog civilnog stanovništva, postupajući s diskriminatornom namjerom na etničkoj i vjerskoj osnovi, i to ubistvima, prisilnim nestankom, zatvaranjem ili drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode, suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, silovanjem, mučenjem i drugim nečovječnim djelima slične prirode, učinjenih s namjerom nanošenja velike patnje.

191. Prodavnica u selu Svinjarine (juni 1992)

191.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom HVO-a i lokalnih jedinica ARBiH.²³⁸⁴

191.2. Zatočavanje

Od 16. do 17. juna 1992. godine prodavnica u selu Svinjarine korištena je za zatočavanje oko 30 pripadnika VRS, među kojima je bilo i oficira, policajaca i vojnika, te jedne ili dvije žene, civila srpske nacionalnosti. Među zatočenima su bili Milena Muratović, civil, i pripadnici vojske Branko Glavan, Novica Johlija, Velimir Avdalović, Mladen Soldo, Gašo Zubac.²³⁸⁵

Svjedok 221/94-10 je zajedno s Brankom Glavanom, Novicom Johlijom, Velimirom Avdalovićem i vojnikom Mladenom Soldom zarobljen 16. juna 1992, kad su otišli na pregovore u Podveležje. Prema njegovim riječima, tu su zatekli dvojicu oficira, 26 vojnika i jednu ženu iz Mostara. Vlasnik prodavnice, koji je bio krupan i debeo čovjek, nogom je udario kapetana u lice. Maltretirana je i žena.²³⁸⁶ Gašo Zubac, pripadnik srpske vojske, nakon zarobljavanja je odveden, kako je rekao, u neki magacin. Prema njemu, tom prilikom zarobljeni su 12 oficira, dva policajca, šest izviđača, jedan pitomac, jedna djevojka, jedna žena i četiri ranjenika.²³⁸⁷ Svjedok 445/94-18 zarobljen je 16. juna 1992. u Podveležju kao rezervni oficir JNA. Odveli su ga u prodavnicu u Svinjarinama.²³⁸⁸

2384 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01212 Gaše Zupca, str. 191; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, YU/SC 780-92/DOC-4/S, IV-IZV, zapisnik o saslušanju svjedoka Velimira Okuke i ljekarska dokumentacija nalaze se u dokumentaciji Komiteta pod brojem 221-4/94-10; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, Milena Muratović, str. 94.

2385 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01212, Gaše Zupca, str. 191; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, YU/SC 780-92/DOC-4/S, IV-IZV, zapisnik o saslušanju svjedoka Velimira Okuke i ljekarska dokumentacija nalaze se u dokumentaciji Komiteta pod brojem 221-4/94-10; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, Milena Muratović, str. 94; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 6, izjava svjedoka 221/94-10, str. 4.

2386 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 6, izjava svjedoka 221/94-10, str. 4.

2387 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01212, Gaše Zupca, str. 191.

2388 Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 20, izjava svjedoka 445/94-18, str. 14.

Milena Muratović zarobljena je 16. juna 1992. u selu Svinjarine. Bila je ranjena, ali doktor je odbio da joj pomogne. Zatočnici su spavali na pločicama, bez pokrivača.²³⁸⁹

191.3. Premještanja i razmjene

Svi ranjeni i zarobljeni vojnici i civili 17. juna 1992. godine su prebačeni u Mostar, u zatvor Čelovina.²³⁹⁰

192. Studentski dom u Mostaru (juli 1992)

192.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici vojske i Vojne policije HVO-a.²³⁹¹

192.2. Zatočavanje

U julu 1992. godine Studentski dom korišten je za zatočavanje jednog civila srpske nacionalnosti iz Mostara i dvadeset troje Srba dovedenih iz Hrvatske.²³⁹²

Tokom jula 1992. na području Crikvenice je uhapšen Mitar Milinković, koji je doveden u Mostar, a potom zajedno sa svojom suprugom i još 22 civila, među kojima su bili Ljubo iz Kotor-Varoši, Savo Kovačević iz Ključa, Mile i Radenko Maksimović iz Stratinske, Nikola Nidžanović iz Tuzle, Milan Novaković iz Bihaća i izvjescni Vlade i Branko, smješten u Studentski dom.²³⁹³

Među zatočenicima su bili i Savo Janjić, koji je uhapšen 5. jula 1992, te V. M., koju su doveli iz Hrvatske u Mostar.²³⁹⁴

Zatočnici su boravili u kinosali. Spavali su na podu. Muškarci su bili na početku sale, dok je V. M., kao jedina žena u ovoj skupini, bila na vrhu prostorije i spavala je na klupama. Zatočenicima je bio zabranjen međusobni kontakt. Opisujući uslove, Mitar Milinković naveo je da im nije bila obezbijedena hrana, dok je V. M. navela da su imali vodu.²³⁹⁵

Što se tiče sanitarnih uslova, prema izjavi V. M. zatočnici su morali tražiti odobrenje stražara da odu u WC.²³⁹⁶

Prema izjavi Mitra Milinkovića, muškarci su bili izloženi fizičkom maltretiranju, koje se odvijalo kad su odlazili do WC-a: "Skinu te golog do pojasa, pa te udaraju palicama, po

2389 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, str. 94, izjava Milene Muratović.

2390 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01212, Gaše Zupca, str. 191; Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, VI-IZ-A2, tačka 20, izjava svjedoka 445/94-18, str. 14; Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, Milena Muratović, str. 95.

2391 Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1992–1993*, izjava Save Janjića od 3. novembra 1993, str. 132; CDT, Izjave Mitra Milinkovića i V. M. date Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2392 *Ibid.*

2393 CDT, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2394 CDT, Izjava V. M. data Udruženju 8. decembra 2017. godine; Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1992–1993*, izjava Save Janjića od 3. novembra 1993, str. 132.

2395 CDT, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2396 CDT, Izjava V. M. data Udruženju, 8. decembra 2017. godine.

prsima. Bilo je povlačenja za dolje, da svisneš. Vukli me, da prostiš, za onu stvar. Bio je jedan Savo Kovačević iz Ključa, njega su slomili, nije vidio na oči. Bilo skidanja, tuklo te do pojasa, držiš ovako ruku, kad padneš, udara te, od pola smo goli, po prsima. Mene su manje tukli, proš'o sam jeftino, možda zbog prezimena, Milinković, liči na prezime iz Nevesinja, možda su mislili da sam komšija. A ove druge su više, svi su bili pretučeni, krvavi, onesviješteni. Mene jeste tuk'o neki iz Vukovara. Bio sam i ja jednom onesviješten. Dovedu još i nekog našeg čovjeka da te tuče, da ti razbije nos, pa te onda polije vodom. Bio je tu jedan Vlade, oni ga natjerali da nas tuče. Njega su plašili nama, rekli da ćemo ga mi prebiti, jer nas je tukao. Branko se zvao jedan što su mu slomili tri rebra.”²³⁹⁷

Prema izjavi Save Janjića, u objektu je bilo ispitivanja, batinanja i pripisivanja raznih laži, a opisujući ta dešavanja, ovaj zatočenik je naveo: “To je takav vid maltretiranja koji ljudski um ne može da shvati.”²³⁹⁸

192.3. Silovanje

Zatočenicu V. M. silovala su tri do četiri vojnika, među kojima je bio i izvjesni Juro, od kojih posljedica je izgubila svijest: “Bila sam maltretirana, silovana, svašta su radili od mene. Bila sam u besvjesnom stanju. Njih 3-4 me silovalo, nemam pojma ko. Samo se sjećam tog nekog Jure. Rekli mi da bi pobili sve muškarce da su me pokušali braniti.”²³⁹⁹

Prema izjavi Mitra Milinkovića, silovanje njegove supruge dogodilo se prilikom pokušaja njihovog zajedničkog odlaska do WC-a, kad su stražari njega zaustavili, a V. M. gurnuli u salu i potom silovali. Ovaj zatočenik je izjavio: “Kad je došla, bilo mi je sve jasno. Šta ću, šta da radiš, ako počneš bježati, čvakne te.”²⁴⁰⁰

Prema još jednom izvoru, u jednoj grupi Srba koji su uhapšeni na teritoriji Hrvatske, bila je jedna žena, koju je prve noći kad su stigli u Mostar izveo Jure Šunjić oko ponoći i silovao.²⁴⁰¹

192.4. Premještanje i razmjena

Grupa od 23 civila koja je dovedena u prvoj polovini jula 1992. godine i zatvorena u Studentski dom u Mostaru, nakon tri dana je premještena u zatvor Čelovina, gdje su ostali oko mjesec dana, do druge polovine augusta 1992, kad su konačno razmijenjeni u Todočićima kod Stoca.²⁴⁰²

2397 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2398 Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1992–1993*, izjava Save Janjića od 3. novembra 1993, str. 132.

2399 CDTP, Izjava V. M. data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2400 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine.

2401 Miroslav Toholj, *Crna knjiga II*, VII poglavlje, str. 93.

2402 CDTP, Izjava Mitra Milinkovića data Udruženju 8. decembra 2017. godine; CDTP, Izjava V. M. data Udruženju 8. decembra 2017. godine; Momčilo Mitrović, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1992–1993*, izjava Save Janjića od 3. novembra 1993, str. 132.

193. Osnovna škola u selu Buna (august 1992)

193.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²⁴⁰³

193.2. Zatočavanje

Od 16. do 17. augusta 1992. godine prostorije Osnovne škole u Buni korištene su za zatočavanje više od 60 srpskih civila. Među njima su bili Milutin Krivokapić, Grujica Ćorić, Jelena Ćorić, Simo Pejak, Persa Pejak, Vuksan Golubović, Sofija Balaban, Rajko Lojpur, D. Pribišić, B. K., M. B., S. A., R. Ć.²⁴⁰⁴

Milutin Krivokapić, profesor, koji je od 1955. godine živio i radio u Mostaru, uhapšen je 29. jula 1992. i odveden u Vojnu ambulantu, odakle je oko pola noći prebačen u logor Dretelj. Dana 16. augusta 1992. oko deset navečer zatočenici u Dretelju su izvedeni pred halu u kojoj su bili smješteni. Tu su izdvojeni najstariji zatočenici koji su imali više od 70 godina, zatim oni koji su imali više od 55 ili su bili mlađi ali bolesni. Ostali su vraćeni u halu. Nakon sat vremena došla su dva kamiona, zatočenici su utrpani u kamione dok su ih policajci udarali u mraku. U kamionima su vidjeli da su s njima bile i žene. Nakon sat vremena vožnje izbacili su ih iz kamiona u mrak. Kad su se uspjeli malo snaći, vidjeli su da se nalaze na putu između Počitelja i Bune. Prošli su kroz Žitomisliće. Ispred tunela kod Bune zaustavila ih je HVO policija i zatvorila u školu u Buni.²⁴⁰⁵

Jelena i njen muž Grujica Ćorić uhapšeni su u Mostaru 5. augusta 1992. i odvedeni u Vojnu ambulantu. Nakon dva dana kamionom su prebačeni u Ljubuški, a kako tamo nije bilo mjesta, odvedeni su u Dretelj, gdje su ostali do 16. augusta 1992. Jelena Ćorić navodi: "Nas 40 žena i 27 muškaraca kamionom su odvezli do Žitomislića, gdje su nas ostavili." Pješačili su po mraku kroz vinograde dok nisu došli do jednog tunela u blizini Bune. "Zatim je naišla patrola HVO-a koja nas je sprovela do škole u selu Buna."²⁴⁰⁶

B. K. su iz stana u Mostaru odvela trojica pripadnika HOS-a 31. jula 1992. u Vojnu ambulantu. Uvečer istog dana prebačena je u Dretelj, gdje je ostala do 16. augusta 1992. Tog dana su ih kamionima prekrivenim ceradom (jedan kamion bio je za žene, drugi za muškarce) odvezli i ostavili u blizini Žitomislića. Nešto kasnije okružili su ih naoružani ljudi u uniformama s oznakama HVO-a i sproveli ih pješice u koloni po dvoje do škole u Buni.²⁴⁰⁷

2403 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01007, Milutina Krivokapića, str. 238; lična izjava 88/00686, B. K., str. 242; BP FHP, Beograd, Izjave S. P., P. P., J. Ć. i G. Ć. date u aprilu 1993. godine.

2404 BP FHP-a, Izjave S. P., P. P., J. Ć. i G. Ć. date u aprilu 1993. godine; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, str. 252 i 221; lična izjava 88/01007, Milutina Krivokapića, str. 236 i 238; lična izjava 88/00686, M. B., str. 245 i 249; lična izjava 88/00822, Vuksana Golubovića, str. 147 i 151; lična izjava 88/00686, B. K., str. 239 i 243; lična izjava 88/00719, D. P., str. 258 i 259 i lična izjava 88/01527, S. A. str. 303 i 307.

2405 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01007, Milutina Krivokapića, str. 236–238.

2406 BP FHP-a, Izjave J. Ć. i G. Ć. date u aprilu 1993. godine.

2407 Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00686, B. K., str. 239, 240, 242 i 243.

Simu Pejaka i njegovu suprugu Persu u Mostaru su uhapsila četiri pripadnika HOS-a 6. augusta 1992; sproveli su ih u Vojnu ambulantu. Sutradan su odvedeni u Dretelj, gdje su bili desetak dana, kad su ih izveli i poredali ukrug. "Bilo nas je preko 60. Nas 29-oro je ostalo da stoji ispred barake. Tu su se nalazile i žene. Potrpali su nas u kamione. Nakon 15 minuta izbacili su nas uz psovke i ostavili same u mraku. Nije prošlo ni 15 minuta nailazi vojska HVO-a. Ponudili su nas cigaretama i donijeli nam vode. Nastavili smo pješčiti i došli do škole u Buni."²⁴⁰⁸

M. B. iz Mostara uhapšena je 31. jula 1992. u svom stanu. Odvedena je u Vojnu ambulantu pa u Dretelj, a onda u augustu na isti način kao i Milutin Krivokapić i B. K. u školu u Buni.²⁴⁰⁹

S. A. (1922) iz Vrapčića uhapšen je u svojoj kući 22. juna 1992. i odveden u Vojnu ambulantu, a tri dana kasnije u Dretelj. S grupom muškaraca i žena iz Dretelja je odveden u školu u Buni.²⁴¹⁰

D. P. (1940) iz Gacka, živjela u Mostaru, udata za Savu Pribišića, uhapšena je 2. augusta 1992. Uhapsili su je pripadnici HOS-a i odveli u Vojnu ambulantu, a sutradan u Dretelj, odakle je nakon petnaestak dana odvedena u školu u Buni.²⁴¹¹

Vuksan Golubović (1925) iz sela Bjelaš, u opštini Šavnik (Crna Gora), koji je živio u Mostaru, uhapšen je u aprilu 1992. i odveden u Vojnu ambulantu, a nakon šest dana u Dretelj. Kao i ostali, dovezen je kamionom negdje u blizinu Počitelja, a onda je pješice stigao u školu u Buni.²⁴¹²

Škola je bila oštećena, napola srušena. Smjestili su ih u fiskulturnu salu. Spavali su na golom podu sale. Čuvali su ih naoružani vojnici HVO-a. Cijelog dana, 17. augusta, stražari su stalno bili oko zatočenika, nisu im dali da izađu, a u WC su išli pod pratnjom. Iako im je prilikom evidentiranja rečeno da će dobiti doručak i ručak, to se nije desilo. Donijeli su im samo vodu, ništa od hrane. Zatočenica B. K. dva dana nije ništa pojela. "Tu su nas držali dva dana samo na vodi", rekao je M. B.²⁴¹³ Jedino je Vuksan Golubović rekao da su dobili "neke sendviče".²⁴¹⁴

Većina zatočenika nije spominjala da je bilo zlostavljanja u školi u Buni, osim da su bili izloženi pogrdnim riječima.²⁴¹⁵ "Čak nas tu nisu ni maltretirali", rekao je Vuksan Golubović.²⁴¹⁶ Međutim, zatočenica J. Č. navodi da je u školi u Buni jedan zatočenik bio pretučen: "Tu noć koju smo proveli u OŠ u Buni su tukli Rajka Lojpura zato što se posvađao sa stra-

²⁴⁰⁸ BP FHP-a, Izjave S. P. i P. P. date u aprilu 1993. godine.

²⁴⁰⁹ Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00686, M. B., str. 245–247 i 249.

²⁴¹⁰ *Ibid.*, lična izjava 88/01527, S. A., str. 302, 304 i 307.

²⁴¹¹ *Ibid.*, lična izjava 88/00686, D. P., str. 258 i 259.

²⁴¹² *Ibid.*, lična izjava 88/00822, Vuksana Golubovića, str. 147– 151.

²⁴¹³ BP FHP-a, Izjave S. P., P. P. i J. Č. date u aprilu 1993. godine; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01007, Milutina Krivokapića, str. 238; lična izjava 88/00686, B. K., str. 243; lična izjava 88/00472, M. B., str. 249.

²⁴¹⁴ Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00822, Vuksana Golubovića, str. 151.

²⁴¹⁵ *Ibid.*, lična izjava 88/01527, S. A., str. 307.

²⁴¹⁶ *Ibid.*, lična izjava 88/00822, Vuksana Golubovića, str. 151.

žarom.”²⁴¹⁷ Zatočenica D. P. navodi da je u školi u Buni doživjela “posljednja ispitivanja i maltretiranja, dan i noć”.²⁴¹⁸

193.3. Premještanje

Prije ponoći 17. augusta 1992. godine zatočenici su autobusima prebačeni u Mostar, u zatvor Čelovina u Šantićevoj ulici.²⁴¹⁹

194. Heliodrom u naselju Rodoč (maj 1993 – april 1994)



Heliodrom u naselju Rodoč²⁴²⁰

U junu ili julu 1992. godine HVO je preuzeo kontrolu nad Heliodromom, nekadašnjim kompleksom JNA, i pretvorio ga u svoju kasarnu.²⁴²¹

²⁴¹⁷ BP FHP-a, Izjava J. Č. data u aprilu 1993. godine.

²⁴¹⁸ Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/00719, D. P., str. 259.

²⁴¹⁹ BP FHP-a, Izjava J. Č. data u aprilu 1993. godine; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, lična izjava 88/01007, Milutina Krivokapića, str. 238; lična izjava 88/00686, B. K., str. 243; lična izjava 88/00472, M. B., str. 249; lična izjava 88/01527, S. A., str. 307; lična izjava 88/00719, D. P., str. 259.

²⁴²⁰ Preuzeto sa faktor.ba, <https://faktor.ba/vijest/godisnjica-zatvaranja-zloglasnog-logora-heliodrom-mjesto-stradanja-i-mucenja-neduznih-bosnjaka/118751>.

²⁴²¹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1390, str. 374.

Odlukom Brune Stojića od 3. marta 1992. i Valentina Ćorića od 22. septembra 1992, Heliodrom je određen za “centralni vojni zatvor HZHB” u koji trebaju biti prebačeni “ratni zarobljenici” i “vojni zarobljenici”. Ćorić je osnivač zatvora Heliodrom.²⁴²²

Kompleks JNA sastojao se od više objekata različite namjene. Centralni zatvor isprva je koristio dvije zgrade, od kojih je prva služila kao zatvor. U toj zgrad bile su i prostorije komandira bezbjednosti, komandanata smjena, vojne policije zadužene za zatvor i odjeljenja Vojne policije za suzbijanje kriminaliteta / kriminalističke istrage. Neki svjedoci spominjali su postojanje samica u podrumu. U potkrovlju su držane žene. Kancelarija upravnika Stanka Božića, njegovog *de facto* zamjenika Josipa Praljka i njihove sekretarice Snježane Cvitanović bile su u drugoj zgradi. Treća zgrada, s dvije sportske dvorane, prvi put je korištena za držanje zatvorenika u maju 1993. Četvrta zgrada, nekadašnja vojna škola, prvi put je korištena za zatočavanje oko 30. juna 1993. Drugi zatvorenici držani su u hangarima, čiji broj nije utvrđen.²⁴²³

194.1. Uprava

Prvi ravnatelj bio je Mile Pušić, koji je ujedno bio i zapovjednik bojne smještene na Heliodromu, a na tu funkciju ga je 3. septembra 1992. imenovao Bruno Stojić. Dana 1. oktobra 1992. Pušić je imenovao Josipa Praljka za doravnatelja Heliodroma, a 21. decembra 1992. položaj ravnatelja preuzima Stanko Božić, koji je zajedno s doravnateljem Praljkom na toj funkciji ostao do kraja aprila 1994.²⁴²⁴ Stanko Božić i Josip Praljak bili su pripadnici Vojne policije.²⁴²⁵

Iako je Heliodrom bio u nadležnosti Vojne policije, vojnici KB-a i drugih jedinica imali su nesmetani pristup Heliodromu i zatvoreničkim ćelijama u kojima su nasumično zlostavljali zatočenike.²⁴²⁶

Počev od najkasnije decembra 1992. za obezbjeđenje Heliodroma bio je zadužen 2. vod 3. satnije 1. djelatne bojne Vojne policije.²⁴²⁷

194.2. Zatočavanje

Dana 9. maja 1993. godine i u danima koji su uslijedili, HVO je uhapsio između 1.500 i 2.500 muškaraca, žena, djece i starijih osoba, stanovnika zapadnog Mostara, i odveo ih na Heliodrom.

Većina svjedoka saopštila je da su ih uhapsili i zatočili vojnici HVO-a, ili pripadnici Vojne policije. Svjedoci CT, WW i GG naveli su da su ih uhapsili Ernest Takač zvani Brada, Vinko

²⁴²² *Ibid.*, pasus 1391, 1395, str. 375, 376.

²⁴²³ *Ibid.*, pasus 1396, 1397, str. 376–377.

²⁴²⁴ *Ibid.*, pasus 1399–1404, str. 379.

²⁴²⁵ *Ibid.*, pasus 1405, str. 379.

²⁴²⁶ MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34), Prvostepena presuda, pasus 436, str. 171.

²⁴²⁷ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1409, str. 381.

Martinović zvani Štela i izvjesni Pehar, poznat i pod nadimkom Dolma, sva trojica pripadnici ATG-a “Vinko Škrobo”.²⁴²⁸

Svjedokinja CT opisala je kako su 9. maja 1993. žene, djeca i starije osobe muslimanske nacionalnosti cijelog prijepodneva pristizali iz svih gradskih naselja. Svjedoci CT i WW izjavili su da su tokom prijepodneva vojnici HVO-a primorali Muslimane, njih više od 200 prema riječima svjedokinje CT, da se ukrcaju u dva autobusa koja su otišla u Varde. Vojnici HVO-a prisilili su tu grupu žena, djece i starijih osoba da pješače gotovo sat i po do Heliodroma.²⁴²⁹

Vojnici HVO-a sproveli su autobusom ili pješice svjedoke CS i U, koji nisu bili ni pripadnici ARBiH ni Muslimani iz redova HVO-a; svjedoka CW, pripadnika ARBiH; svjedoke Muju Čopelja i Murisa Marića, muslimanske pripadnike HVO-a; kao i svjedoka GG, do stadiona Veleža. Muris Marić i svjedok CS izjavili su da su ih po dolasku pretresli i da su im vojnici HVO-a oduzeli dokumente i sve što su imali u džepovima. Svjedok GG naveo je da su nekoliko sati proveli zatočeni na suncu koje je peklo, a da su sat ili dva po dolasku dobili samo jednu kofu vode.

Do kraja dana na stadionu se okupilo između 1.500 i 4.000 ljudi, uglavnom muškaraca. Tad su stigli autobusi. Vojnici HVO-a natjerali su ljude na stadionu da se ukrcaju. Neki su odvezeni pravo do Heliodroma; iz nekih autobusa ljudi su morali izaći u Vardi, odakle su morali pješice do Heliodroma. Jedan broj ljudi koji su ostali na stadionu Veleža predvečer je odveden na Mašinski fakultet. Muslimani prevezeni na Heliodrom ostali su zatočeni nekoliko dana. Poslije puštanja većina se uspjela vratiti u svoje mjesto boravka u zapadnom Mostaru.²⁴³⁰

Tokom mirovnih pregovora između ARBiH i HVO-a u Međugorju 12. maja 1993. strane su se složile da oslobode ljude koje su zatočile. Tako je HVO oko 20. maja 1993. pustio na slobodu većinu Muslimana zatočenih na Heliodromu. Od 10. maja 1993. nekoliko desetina zatočenika je oslobođeno na osnovu zapovijedi Berislava Pušića.²⁴³¹ Poslije 20. maja 1993. na Heliodromu je ostalo nekoliko stotina Muslimana.²⁴³²

Tokom druge polovine maja 1993. HVO je na Heliodromu zatočio veliki broj Muslimana, vojno sposobnih muškaraca, uhapšenih u zapadnom Mostaru.²⁴³³

Svjedok AC, koji je u sklopu ATG-a “Benko Penavić” učestvovao u tome, izjavio je da bi vojnici ATG-a, nakon identifikovanja naselja, to naselje opkolili i išli od kuće do kuće, od stana do stana, i istjerivali sve Muslimane. Potom bi ih prevezli kamionom na Heliodrom, ili pravo u istočni Mostar preko Bulevara.²⁴³⁴

2428 *Ibid.*, pasus 799, str. 199.

2429 *Ibid.*, pasus 802, str. 200.

2430 *Ibid.*, pasus 803, str. 200–201.

2431 *Ibid.*, pasus 1496, str. 409.

2432 *Ibid.*, pasus 1498, str. 409.

2433 *Ibid.*, pasus 1499, str. 409.

2434 *Ibid.*, pasus 813, str. 203.

Dana 11. juna 1993. HVO je predstavnicima međunarodne zajednice rekao da je na Heliodromu zatočeno oko 500 “zarobljenika”: 60 do 70 vojnika HVO-a koji su počinili krivična djela, osam “civila” iz drugih zatočeničkih centara, 11 Srba, 431 pripadnik ARBiH i 10 žena.²⁴³⁵

Nakon napada snaga ARBiH 30. juna 1993, HVO je počeo opšta i masovna hapšenja muškaraca Muslimana, u gradu Mostaru i okolini, uključujući muslimanske vojnike HVO-a i vojnike ARBiH. Hapsio je i muslimanske dječake stare oko 14 godina i muškarce starije od 60 godina, ponekad stare i do 84 godine.²⁴³⁶

Hapšenja su provele 1. brigada “Knez Domagoj” HVO-a, kao i Vojna policija HVO-a, posebno 3. satnija 3. bojne, po naređenju 1. brigade “Knez Domagoj”. Kažnjenička bojna i HV također su učestvovali u nekim operacijama hapšenja. Hapšenja su izvedena na organizovan i sistematski način po utvrđenom obrascu: hapšenje po stambenim zgradama, obično noću, okupljanje uhapšenih u mjestima za pritvor – posebno u zgradi Mašinskog fakulteta tokom ograničenog perioda – a zatim odlazak autobusom i/ili pješice u zatvor u Dretelju ili na Heliodrom.

Tako je svjedok U, Musliman koji nije bio vojnik, opisao kako su 30. juna 1993. u 11 sati dva vojnika, pripadnika KB-a, od kojih je jedan bio Kemal Selmanović, ušla u njegov stan u naselju Centar II u zapadnom Mostaru. Pošto su provjerili njegov identitet, naredili su mu da siđe i čeka pred zgradom, gdje je već bilo okupljeno 150 do 200 muškaraca Muslimana. Sat vremena kasnije došlo je pet autobusa kojima su ih odveli u Kruševo, odakle su primorani da pješice odu na Heliodrom, udaljen desetak kilometara.²⁴³⁷

Prema izvještaju jedne međunarodne organizacije (*pod pečatom*) od 12. jula 1993, Jadranko Prlić je tokom sastanka s predstavnicima jedne međunarodne organizacije 12. jula 1993. saopštio da je HVO poslije napada 30. juna 1993, uhapsio i zatočio na Heliodromu 6.000 vojno sposobnih muškaraca Muslimana iz bezbjednosnih razloga.²⁴³⁸

Početak jula 1993. HVO je hapsio muškarce, žene, djecu i starije osobe u zapadnom Mostaru i odvodio ih na Heliodrom.²⁴³⁹

U julu 1993. su muškarci Muslimani i iz drugih opština u BiH, među kojima su Stolac, Čapljina i Ljubuški, hapšeni i odvođeni na Heliodrom.²⁴⁴⁰

U tom periodu bilo je i puštanja na slobodu. Dana 5. jula 1993, na osnovu sporazuma Uprave Vojne policije i Muslimanske demokratske stranke (MDS), s Heliodroma je pušteno 14 pripadnika MDS-a. Jedna međunarodna organizacija, prisutna na terenu oko

2435 *Ibid.*, pasus 1500, str. 410.

2436 *Ibid.*, pasus 891, str. 224.

2437 *Ibid.*, pasus 892, 893, str. 224–225.

2438 *Ibid.*, pasus 894, str. 225.

2439 *Ibid.*, pasus 1501, str. 410, pas. 913, str. 230.

2440 *Ibid.*, pasus 1502, str. 410.

12. jula 1993, imala je informacije da je jedan broj invalida ili bolesnika među zatočenim muškarcima na Heliodromu vraćen kući u Mostar.²⁴⁴¹

Dana 15. augusta 1993. godine 297 muškaraca Muslimana iz opštine Ljubuški, koji su se prijavili u zatvor u Ljubuškom po nalogu SIS-a od 14. augusta 1993, istog dana odvedeno je na Heliodrom.²⁴⁴²

Dana 2. ili 3. septembra 1993. HVO je u mostarskom naselju Rodoč uhapsio jednog Muslimana koji nije bio pripadnik vojnih snaga i odveo ga na Heliodrom.²⁴⁴³

U novembru i decembru 1993. na Heliodromu je bilo više od 2.000 zatočenika.²⁴⁴⁴

Dana 6. januara 1994. na Heliodromu i u zatvoru u Ljubuškom bio je još 941 zatočenik.²⁴⁴⁵

Među zatočenicima je bilo žena, Muslimana pripadnika HVO-a i ARBiH i muškaraca civila. Bilo je mlađih od 15 i starijih od 60 godina.²⁴⁴⁶

Od 15. maja 1993. do zatvaranja Heliodroma 18. ili 19. aprila 1994. jedinice HVO-a dovodile su na Heliodrom muškarce Muslimane koji su bili zatočeni u zatvorima Ljubuški, Dretelj i Gabela i u zatočeničkim centrima u Prozoru. Na osnovu jedne zapovijedi Berislava Pušića i Valentina Čorića od 27. maja 1993, iz zatvora u Ljubuškom 106 zatočenika je odvedeno na Heliodrom.²⁴⁴⁷

194.3. Uslovi

Od maja 1993. do sredine aprila 1994. godine Heliodrom je bio pretrpan i zatočenci nisu imali dovoljno prostora.

Međunarodni posmatrači konstatovali su pretrpanost u smislu da je veliki broj zatočenika bio zatvoren u vrlo malim prostorijama.

U izvještajima Ive Curića, HVO ljekara, od 30. septembra i 27. novembra 1993, od osnivanja Heliodroma do juna 1995, govori se o “prenapučenosti” i upozorava na opasnost od epidemija i zaraznih bolesti.²⁴⁴⁸

Svjedok GG rekao je da je nekoliko dana, počev od 9. maja 1993, u jednoj ćeliji bilo 105 zatočenika i da je prostor bio toliko pretrpan da su zatočenci morali spavati u smjenama kako bi se mogli ispružiti. Mujo Čopelj govorio je o “pretrpanosti” ćelija. Svjedok U izjavio je da je u njegovoj ćeliji od oko 60 kvadratnih metara bilo smješteno između 60 i 120 zatočenika. Svjedok TT i stotinjak s njim zatočenih ljudi bili su natrpani u jednu ćeliju

2441 *Ibid.*, pasus 1503, 1504, str. 410.

2442 *Ibid.*, pasus 1505, str. 410.

2443 *Ibid.*, pasus 1506, str. 410.

2444 *Ibid.*, pasus 1507, str. 411.

2445 *Ibid.*, pasus 1508, str. 411.

2446 *Ibid.*, pasus 1511, str. 411.

2447 *Ibid.*, pasus 1512, str. 411–412.

2448 *Ibid.*, pasus 1518, str. 413.

površine 60 kvadrata. Ibrahim Šarić bio je zatočen u ćeliji od dva metra, u kojoj je bilo sedam zatočenika koji su se s mukom mogli kretati i rastegnuti noge.²⁴⁴⁹

Iz mnogobrojnih svjedočenja bivših zatočenika koji su na Heliodromu bili u različitim periodima od 11. maja 1993. do 19. aprila 1994. proizlazi da je više zatočenika spavalo na podu. Tokom maja, juna i jula 1993. neki zatočenici morali su spavati na podu, a neki nisu imali pokrivače.²⁴⁵⁰

Prema riječima Muje Čopelja, 92 zatočenika iz njegove ćelije spavala su u prvim danima jula 1993. na podu bez pokrivača. Nakon jedne posjete MKCK, čiji datum nije poznat, dobili su pokrivače. Svjedok HH ispričao je da su se uslovi pogoršali kad je ARBiH 30. juna 1993. stavila pod kontrolu Sjeverni logor – starijim osobama koje su bile u istoj prostoriji oduzeti su kreveti.²⁴⁵¹

Zatočenici su znatno gubili na težini. Prema izvještaju Ive Curića od 27. novembra 1993, zatočenici su u prosjeku izgubili po 15 kilograma. Na primjer, Ibrahim Šarić za osam mjeseci na Heliodromu izgubio je 30 kilograma, a Mustafa Hadrović za devet mjeseci 47 kilograma.²⁴⁵²

Neki dokazi govore o samo jednom obroku, a neki o tri obroka dnevno, koji su se u principu sastojali od hljeba i čaja. Ponekad bi zatočenici dobili neko kuhano jelo. Obroci su bili strogo ograničeni, a hrana je bila lošeg kvaliteta. Svjedok U izjavio je da su zatočenici ujutro dobivali komad hljeba i šolju čaja bez šećera. Oko 19 sati dobivali su vrlo oskudan glavni obrok, jednu riblju konzervu na četiri zatočenika ili nekoliko kašika neke kuhane smjese “koja je ličila na sve prije nego na hranu”. Zbog lošeg kvaliteta hrane koju je dobivao na Heliodromu svjedoku U je manjkalo vitamina i minerala. Zatočenici koji su odvođeni na fizički rad dobivali su bolju hranu od drugih.²⁴⁵³

Nekim zatočenicima hrana je bila uskraćivana nakon vojnih poraza HVO-a. Prema riječima svjedoka RR i Muje Čopelja, u slučaju napada ARBiH zatočenicima bi dva dana sistematski bila uskraćivana hrana, a ako bi HVO izgubio neku bitku, dostava hrane bila bi sistematski prekidana tri uzastopna dana.²⁴⁵⁴

Tekuće vode bilo je na više mjesta. Služba za atomsko-biološko-kemijsku zaštitu (Služba ABK) HVO-a kontrolisala je vodu. Sud je imao malo dokaza o stvarnoj dostupnosti vode za zatočenike. Prema izvještaju doktora Ive Curića od 6. augusta 1993, dostava vode nije redovna i ponekad je u prekidu. U izvještaju PMEZ-a od 4. augusta 1993. navodi se da zatočenici u zatočeničkim centrima HVO-a, uključujući Heliodrom, dobivaju malo vode uprkos vrućinama. S druge strane, više bivših zatočenika koji su na Heliodromu bili u

2449 *Ibid.*, pasus 1520, str. 413–414.

2450 *Ibid.*, pasus 1523, 1526, str. 414, 415.

2451 *Ibid.*, pasus 1524, 1525, str. 415.

2452 *Ibid.*, pasus 1530, str. 416.

2453 *Ibid.*, pasus 1531, 1532, str. 416, 417.

2454 *Ibid.*, pasus 1533, str. 417.

različitim periodima od maja 1993. do marta 1994, kazalo je da su dobivali “dovoljno” vode.²⁴⁵⁵

Izveštaj jednog pripadnika Službe za suzbijanje zaraznih bolesti sačinjen 20. jula 1993. pokazuje da je među zatočenicima na Heliodromu utvrđeno šest slučajeva svraba, koji su prema izvještaju ljekara Curića liječeni, a zgrade dezinfikovane.²⁴⁵⁶

U maju 1993. pripadnici SPABAT-a koji su obišli Heliodrom ustanovili su da se 700 do 800 muškaraca, Muslimana, drži u zabrinjavajućim higijenskim uslovima, u gimnastičkoj dvorani bivše vojne škole. U izvještaju Sektora za zdravstvo Odjela obrane HRHB od 30. septembra 1993. govori se o nezadovoljavajućim higijenskim uslovima na Heliodromu i upozorava na veliku opasnost od pojave crijevnih i respiratornih oboljenja.²⁴⁵⁷

Više bivših zatočenika zatvorenih u različitim periodima izjavilo je da su higijenski uslovi na Heliodromu bili loši. Ibrahim Šarić, zatočen od 9. jula 1993. do 19. aprila 1994, ukazao je na prljavštinu u ćelijama i činjenicu da su zatočenici imali vaške i druge parazite.²⁴⁵⁸

U nekim zgradama logora postojali su tuševi i kupatila. Svjedok CS izjavio je da su zatočenici mogli koristiti jedno kupatilo i prati odjeću u hladnoj vodi. Drugi svjedoci izjavili su da su mogli koristiti tuševe i WC-e. Svjedok RR rekao je da je na 200 zatočenika postojao samo jedan tuš, a Dževad Bećirović, zatvoren u ćeliji s pedesetak zatočenika, da uopšte nisu imali pristup tuševima. U izvještaju doktora Ive Curića od 27. novembra 1993. ukazuje se na nedostatak tople vode.²⁴⁵⁹

Na Heliodromu je najkasnije od 28. jula 1993. postojala sanitetska služba u kojoj su radila dva ljekara Muslimana, i sami zatočenici. Neki zatočenici bili su liječeni, ali posljedice od kojih pate svjedoci II i U pokazuju da njihove bolesti i rane nisu bile liječene na adekvatan način.²⁴⁶⁰

Svjedok U, zatočen od 30. juna 1993. do 17. decembra 1993, izjavio je da su zatočenici uz odobrenje stražara jednom sedmično mogli otići kod ljekara koji je također bio zatočenik. Svjedok U, međutim, izjavio je da je s Heliodroma otišao s uznapredovalom upalom pluća, koja je zahvatila oba plućna krila, i da su mu oticale noge. Svjedok II, koji je bio ranjen na prisilnom radu, prvo je provizorno zbrinut na licu mjesta, a na Heliodromu su mu dva ljekara dala lijekove protiv bolova i na ranu stavili zavoj. Svjedok II pati od posljedica neodgovarajuće ljekarske njege.²⁴⁶¹

2455 *Ibid.*, pasus 1534, 1535, str. 417.

2456 *Ibid.*, pasus 1538, str. 418.

2457 *Ibid.*, pasus 1540, 1541, str. 418.

2458 *Ibid.*, pasus 1542, str. 418–419.

2459 *Ibid.*, pasus 1543, 1544, str. 419.

2460 *Ibid.*, pasus 1559, str. 422.

2461 *Ibid.*, pasus 1554, 1557, 1558, str. 422.

Prema izvještaju Ive Curića od 27. novembra 1993, bilo je 18 psihičkih bolesnika, osam epileptičara, deset bolesnika sa stanjem poslije raznih operacija i 55 sa stanjem poslije raznih ranjavanja.²⁴⁶²

Svjedok CU se za vrijeme zatočenja u samici nije mogao prati i dobivao je samo litar i po vode sedmično. Kako nije dobivao dovoljno hrane i vode, bio je prisiljen da jede vlastiti izmet i pije svoj urin. Prije dolaska na Heliodrom imao je 104 kilograma, a kad je izašao iz samice, 44 kilograma. Mustafa Hadrović je 25. ili 26. juna 1993. direktno odveden u samicu u kojoj je boravio 160 dana. Izgubio je 47 kilograma. Pokrivao se jednom tankom dekom, a nuždu je morao obavljati u kutiju za keks. Hranu su mu donosili direktno u ćeliju. Dobivao je jedan litar vode dnevno. Rekao je da su zatočenicima u samicama umjesto šećera za jutarnji čaj dobivali so. Ljekari su ga u samici posjetili samo jednom.

Ibrahim Šarić i svjedok Y izjavili su da zatočenicima nisu mogli koristiti WC i da su svoje potrebe morali obavljati u metalnu kantu koju su praznili jednom sedmično. Zatočenicima je bilo dozvoljeno da izađu jednom sedmično da isprazne kantu u WC-ima na kraju hodnika. Svjedok Y izjavio je da se nikad nije uspio oprati i da nije imao rasvjetu.²⁴⁶³

Prema ocjeni jednog predstavnika MKCK koji je početkom augusta 1993. obišao Heliodrom, uslovi u samicama bili su u protivnosti sa Ženevskim konvencijama.²⁴⁶⁴

Prva grupa od 200 žena i djece dovedena je 9. maja 1993. Nakon toga su dovedene i druge veće grupe žena i djece, tako da je bilo između 500 i 600 zatvorenih u tri prostorije. Grant Finlayson izjavio je da je na Heliodromu 11. maja 1993. vidio oko 1.300 zatočenih žena i djece iz Mostara. Zatočenje većine tih žena iz Mostara trajalo je u prosjeku desetak dana, nakon čega su oslobođene sa svojom djecom.²⁴⁶⁵

Svjedok DV rekao je da je 20. maja 1993. na Heliodromu ostalo malo žena, što potvrđuju i dva izvještaja HVO-a od 15. septembra i 18. novembra 1993, prema kojima je bilo dvadesetak žena. Posljednje zatočene žene oslobođene su 17. decembra 1993.²⁴⁶⁶

Žene su bile odvojene od muškaraca i zatočene zajedno s djecom. Mogle su koristiti WC i na jednom mjestu uzimati vodu koju su koristile za pranje. Bila im je dostupna medicinska njega u ambulanti.²⁴⁶⁷

Žene su dobivale dva obroka dnevno: prvi ujutro, koji se sastojao od čaja i keksa, i drugi za ručak, dijeljen u metalnim zdjelama. Dobivale su konzerve i kekse iz humanitarne pomoći. Na tavanu glavne zgrade imale su na raspolaganju električni rešo i jednu šerpu koju su koristile i za ličnu higijenu i za iskuhavanje veša.²⁴⁶⁸

2462 *Ibid.*, pasus 1556, str. 422.

2463 *Ibid.*, pasus 1561–1564, str. 423, 424.

2464 *Ibid.*, pasus 1565, str. 424.

2465 *Ibid.*, pasus 1568, str. 424.

2466 *Ibid.*, pasus 1569, str. 424–425.

2467 *Ibid.*, pasus 1570, 1571, str. 425.

2468 *Ibid.*, pasus 1572, str. 425.

Zatočenice su spavale na “vojničkim krevetima” ili na madracima na podu, ali nije bilo dovoljno kreveta, tako da su majke prepuštale krevet svojoj djeci i spavale na podu. Mogle su ponekad izaći i prošetati s djecom.²⁴⁶⁹

194.4. Zlostavljanje

Zatočenici su bili izloženi nasilju koje je bilo najintenzivnije tokom maja i krajem juna 1993.²⁴⁷⁰

Pripadnici Vojne policije, zaduženi za čuvanje zatočenika, redovno su i teško premlaćivali zatočenike raznim predmetima, nekad i po nekoliko sati, sve dok žrtva ne bi izgubila svijest, vrijeđali ih, prijetili im i ponižavali ih. Pripadnici KB-a, Pukovnije “Bruno Bušić”, i druge osobe, također su žestoko i redovno premlaćivali zatočenike na Heliodromu.²⁴⁷¹

Zatočenike su tukli nakon vojnih poraza HVO-a. Mustafa Hadrović rekao je da su “vojnici HVO-a koji nisu bili čuvari na Heliodromu”, a među kojima su bili Tutini vojnici, imali pristup samicama i da su zlostavljali zatočenike, prije svega kada bi HVO pretrpio gubitke na frontu. Svjedok RR kazao je da su pripadnik Vojne policije Ante Buhovac i izvjesni Miro tukli zatočenike i lišavali ih hrane kad bi ARBiH zauzela neke položaje HVO-a.²⁴⁷²

Dva zatočenika rekla su da su ih tukli sve dok ne bi izgubili svijest. Svjedoka CU su 22. maja 1993, pola sata pošto je doveden na Heliodrom, neprekidno otprilike osam sati tukla četvorica u uniformama, od kojih su najmanje dvojica bili pripadnici Vojne policije. Narednog dana svjedok CU je ponovo premlaćivan od devet ujutro do 18 sati. Izgubio je svijest i bio zatvoren u samicu do idućeg dana. Iz samice je čuo kako tuku druge zatočenike. Jednog zatočenika u ćeliji do njegove redovno su vrijeđali policajci i taj zatočenik je više dana stenjao od bolova. Svjedok CU je 28. ili 29. maja 1993. ponovo pretučen, u prisustvu zapovjednika osiguranja Ante Smiljanića, Tute i još dvije osobe, od kojih je jedna bila pripadnik brigade HV-a iz Splita.²⁴⁷³

Alija Lizde tokom zatočeništva, od 19. jula do 19. oktobra 1993, vidio je jednog od “čuvara” kako udara zatočenike, gasi im cigarete na leđima i naređuje im da rade sklekove.²⁴⁷⁴

Zatočenike na Heliodromu tukli su raznim predmetima. Svjedok GG vidio je kako ih udaraju kundakom puške dok su ih izvodili ili uvodili u ćeliju. Svjedok Y izjavio je da je jednog dana u njegovu ćeliju došlo pet “policajaca” i da su ga tukli svim vrstama predmeta koji su im bili na raspolaganju, uključujući pijuke. Jedan od policajaca rekao mu je da mora polizati svoju krv, jer krv jednog “balije” ne smije ostati na hrvatskoj zemlji. Svjedoka TT tukli su najmanje desetak puta dok je bio zatočen. Jedan “policajac” izveo ga je iz ćelije, tukao ga naizmjenično pendrekom i šakama, a onda mu stavio cijev nabijenog pištolja u

²⁴⁶⁹ *Ibid.*, pasus 1574, str. 425.

²⁴⁷⁰ *Ibid.*, pasus 1580, str. 426–427.

²⁴⁷¹ *Ibid.*, pasus 1591, str. 430.

²⁴⁷² *Ibid.*, pasus 1581, str. 427.

²⁴⁷³ *Ibid.*, pasus 1582, str. 427–428.

²⁴⁷⁴ *Ibid.*, pasus 1583, str. 428.

usta. Svjedok A vidio je pripadnike Pukovnije “Bruno Bušić” kako zatočenike iz prostorija u kojima su bili zatočeni izvode da bi ih tukli.²⁴⁷⁵

Ibrahima Šarića “stražari” su ponekad izvodili iz ćelije zajedno s drugim zatočenicima i pendrekom ili nogama udarali po leđima i bubrežima. Šarić je vidio da neki zatočenici imaju povrede i modrice po tijelu. Šarić je rekao da su Mustafu Hadrovića, zatočenog zajedno s njim, “čuvari” tukli češće nego druge zatočenike. Dolazili su po njega jednom sedmično i odvodili ga da bi ga fizički zlostavljali, ponižavali i prijetili mu. Hadrović se vraćao obliven krvlju i u modricama, uplašen i duboko ponižen. Mustafa Hadrović potvrdio je da su ga odmah po dolasku na Heliodrom 25. ili 26. juna 1993. tukli Miro Kolobara, pripadnik KB-a, i pripadnici Vojne policije, među kojima Miro Marjanović i Ante Buhovac.²⁴⁷⁶

Više svjedoka izjavilo je da su ih vrijeđali, ponižavali ili im prijetili. Ispričali su da su ih vojnici HVO-a nazivali “balijama”, a svjedok Hasib Zečić rekao je da su neki “stražari” zatočenike tjerali da pjevaju hrvatske nacionalističke pjesme i pritom ih žestoko tukli. Svjedok CT izjavio je da su zatočenici od 9. maja 1993. koji su bili na spratu glavne zgrade, gdje i on, za jelo dobili konzerve hrane za pse pošto su trideset i šest sati proveli bez hrane.²⁴⁷⁷

Za neke incidente, svjedoci nisu bili u stanju konkretno navesti ko su bili pojedinačni počinioci niti kojoj su jedinici pripadali. Za neke druge incidente dokazano je da su premlaćivanja vršili zatvorenici – Hrvati koji su imali pristup ćelijama.²⁴⁷⁸

Među najozloglašnijim počiniocima bili su Miro Marjanović, Ante Smiljanić, Ante Buhovac, Jozo Pole, Slavko Skender i Juka Prazina. Utvrđeno je da je Juka Prazina bio pripadnik KB-a.²⁴⁷⁹

Svjedok Salko Osmić jednom je na Heliodromu vidio Mladena Naletilića kad je zabunom ušao u zatvoreničke prostorije na prvom spratu. Svjedok Y već je u teškom fizičkom stanju doveden na Heliodrom, pošto je svakodnevno 47 dana premlaćivan u zatočeništvu u Ljubuškom. Nakon oko mjesec dana zatočenja Y je premješten u samicu u podrumu, gdje je proveo oko 40 dana. Iz te potpuno mračne prostorije smio je izaći jedino u hodnik da bi ga tukli. Postojala je jedna posebna smjena čiji su ga pripadnici uvijek tukli kad su bili na dužnosti. Rekli su mu da su oni Tutini ljudi, a da su zatočenici “Tutini zatvorenici”. Svjedok Y bio je tako teško premlaćivan da se ne bi mogao ni micati. Kasnije bi ga dan-dva ostavili na miru da se oporavi za sljedeće premlaćivanje. Kad bi se tokom premlaćivanja onesvijestio, donijeli bi gumeno crijevo, polili ga i ostavili da leži u lokvi vode. Za vrijeme tog okrutnog režima u samici, policajci su otvorili vrata i naredili mu da se predstavi Tuti. On je to učinio, na šta mu je Tuta rekao da mu je stanje, s obzirom na to šta je zaslužio, još sasvim dobro. Pet minuta nakon Tutinog dolaska, došli su vojni policajci, naredili mu da izađe pred vrata i počeli ga udarati raznim predmetima. Svjedok Y je pao, a krv mu je

2475 *Ibid.*, pasus 1584, str. 428.

2476 *Ibid.*, pasus 1585, 1586, str. 428, 429.

2477 *Ibid.*, pasus 1587, str. 429.

2478 MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34), Presuda, pasus 431, str. 167.

2479 *Ibid.*, pasus 431, str. 167–168.

kapala po podu. Jedan policajac naredio mu je da krv poliže, jer krv nijednog “balije” ne smije ostati na hrvatskom tlu.²⁴⁸⁰

194.5. Prisilni rad i živi štit

Od maja 1993. do marta 1994. godine HVO je odvodio zatočenike s Heliodroma na prisilni rad u Mostar, u Šantićevo ulicu i na Bulevar, gdje je bila prva linija između HVO-a i ARBiH. Radovi su se sastojali od ojačavanja ili podizanja fortifikacijskih objekata, prikupljanja leševa vojnika HVO-a ili Muslimana poginulih dok su radili na liniji sukoba.²⁴⁸¹

Svjedoka HH su 13. ili 14. jula 1993. vojnici HVO-a i HV-a odveli na mjesto koje su ljudi zvali “Bada i Nada”, na izlazu iz grada Mostara na raskrsnici magistralnog puta za Dubrovnik i regionalnog puta za Nevesinje, odnosno na liniji fronta HVO-a i ARBiH. Zatočenici su bili prisiljavani da rade i na liniji fronta kod Raštana, gdje su skupljali leševe vojnika HV-a. Vojna policija HVO-a izvodila je zatočenike i dodjeljivala ih raznim jedinicama HVO-a za koje su morali raditi, među kojima su ATG Vinka Martinovića Štele, KB, 2. bojna 2. brigade i 3. i 4. bojna 3. brigade HVO-a.²⁴⁸²

Hasan Tojaga i Muamer Demirović vođeni su da rade u staklenicima na Buni.²⁴⁸³

U vezi s tim Tojaga je rekao: “U staklenike sam dovođen pet-šest puta. Tu nas je čuvala 9. bojna HVO-a. Na kraju rada smo dobijali po konzervu, a voda je bila dostupna stalno.”²⁴⁸⁴

Muamer Demirović, civil, zatočen od juna do kraja augusta 1993, istakao je: “Dovođen sam na prisilni rad na Bunu u staklenike. Tu smo dovođeni od tri do četiri puta. Čuvali su nas bojovnici 9. bojne HVO-a. Radili smo fizičke poslove, od iskopavanja zemlje, sađenja povrća i mnoge druge fizičke poslove. Na kraju dana bi dobijali po jednu konzervu za cijelodnevni rad. Vode smo imali.”²⁴⁸⁵

Više desetina zatočenika je ranjeno ili je poginulo na radovima na liniji fronta. Neke zatočenike su ubile ili ranile snage HVO-a.²⁴⁸⁶

Svjedok EJ rekao je da su zatočenici svaki put kad su bili odvedeni na rad na liniju fronta bili izloženi vatri. Na radu u Šantićevoj ulici poginuo je Enver Puzić iz Stoca, pogođen iz vatrenog oružja dok je za HVO pokušavao popraviti jedan fortifikacijski objekt i skloništa.²⁴⁸⁷

Mujo Čopelj svjedočio je da je 15. augusta 1993, dok je zajedno sa 100 drugih zatočenika radio na liniji fronta u Šantićevoj ulici, 88 zatočenika ranjeno iz oružja ARBiH, među kojima i Semir Omerika.²⁴⁸⁸

2480 *Ibid.*, pasus 432, str. 169–170.

2481 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1596, str. 432.

2482 *Ibid.*, pasus 1597–1599, str. 433.

2483 TPOS, Izjava Hasana Tojage data Udruženju 28. novembra 2018. godine; TPOS, Izjava Muamera Demirovića data Udruženju 28. novembra 2018. godine.

2484 TPOS, Izjava Hasana Tojage data Udruženju 28. novembra 2018. godine.

2485 TPOS, Izjava Muamera Demirovića data Udruženju 28. novembra 2018. godine.

2486 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1600, str. 434.

2487 *Ibid.*, pasus 1601, str. 434.

2488 *Ibid.*, pasus 1602, str. 434.

Poginuli na prisilnom radu na liniji fronta u Mostaru: Semir Berić, Adis Brković, Semir Čehajić, Emir Čolić, Ašim Drljević, Ibrahim Filandra, Saša Grabovac, Zahid Hadžić, Azim Karađuz, Zuka Hajrović, Huso Ljević, Sakib Malahasić, Ramiz Mehmedović, Veleidin Mezetović, Muhamed Muminagić, Mehmed Muminagić, Nedžad Nožić, Semir Perić, Enver Puzić, Remza Sabljčić, Avdo Selimanović, Ahmet Hajrić, Nesib Halilović, Salem Hurseinović, Elmir Jazvin, Irfan Torle, Mehmed Tumbić.²⁴⁸⁹

Ranjeni na prisilnom radu na liniji fronta u Mostaru: Hasan Bećirević, Ibro Čilić, Dervo Čolaković, Osman Elezović, Adi Fejzić, Nijaz Kladašak, Nedžad Kubić.²⁴⁹⁰

Više bivših zatočenika izjavilo je da su ih vojnici HVO-a redovno udarali i vrijeđali dok su bili na prisilnom radu.²⁴⁹¹

U jednom pismu MKCK od 16. marta 1994. navodi se da je 1. januara 1994. grupa zatočenika s Heliodroma odvedena u Šantićevu ulicu na prisilne radove gdje su vojnici gasili cigarete na njihovim tijelima i tukli ih.²⁴⁹²

U julu, augustu i septembru 1993. zatočenike s Heliodroma su pripadnici ATG-a “Vinko Škrobo” koristili kao živi štit na liniji fronta u Mostaru.²⁴⁹³

Pripadnici ATG-a “Vinko Škrobo”, kojim je zapovijedao Vinko Martinović, prisiljavali su zatočenike da se duž linije fronta u Mostaru postave ispred vojnika HVO-a, ili među njih, da bi ih zaštitili od eventualnih napada ARBiH. Ponekad su zatočenicima davali drvene puške i oblačili ih u uniforme HVO-a, i prisiljavali da prelaze liniju sukoba da bi zaštitili vojnike HVO-a.²⁴⁹⁴

Svjedok HH zajedno s drugih tridesetak zatočenika sredinom jula 1993. je kamionom odvezen do Ronda. Desetak zatočenika, među kojima i svjedok HH, dobili su lopate i krampove i morali su otići do stadiona Kantarevac, gdje su ih “izmiješali” s vojnicima HVO-a. Zatočenici su se morali rasporediti tako da snajperisti ARBiH ne pucaju u tu grupu vojnika HVO-a i zatočenih Muslimana koja se nalazila vrlo blizu linije sukoba. Miro Salčin je u julu 1993, dok je bio na položaju na obroncima Huma u jednoj pećini koja se zvala Crvena, na udaljenosti od 200 do 400 metara pomoću dvogleda vidio četvoricu snajperista HVO-a, kao i zatočenike s Heliodroma “u civilnim uniformama”, kako sjede na stijenama na “liniji razgraničenja” u blizini snajperista. Pošto su vidjeli zatočenike, vojnici ARBiH pod komandom Mire Salčina nisu htjeli otvarati vatru na snajperiste.²⁴⁹⁵

Trojica muškaraca ranjena su 17. septembra 1993. na liniji sukoba u Mostaru dok su bili korišteni za živi štit po naređenju Vinka Martinovića.²⁴⁹⁶

2489 *Ibid.*, pasus 1604, str. 435.

2490 *Ibid.*, pasus 1605, str. 436.

2491 *Ibid.*, pasus 1607, str. 436.

2492 *Ibid.*, pasus 1612, 1609, str. 437, 436.

2493 *Ibid.*, pasus 1617, str. 438.

2494 *Ibid.*, pasus 1621, str. 439.

2495 *Ibid.*, pasus 1618, 1619, str. 438, 439.

2496 *Ibid.*, pasus 1628, str. 442.

Približno 17. septembra 1993, oko šest sati, pripadnik ATG-a “Vinko Škrobo” Dinko Knezo-
vić došao je po tridesetak zatočenika u fiskulturnu salu na Heliodromu. Približno 17 njih
odvedeno je u Mostar, u komandu ATG-a “Vinko Škrobo”, gdje se nalazio prilično veliki
broj vojnika HVO-a, među kojima Vinko Martinović, Ernest Takač zvan Brada, izvjesni
Marinko zvan Dolma i neki Dado. Vinko Martinović je Ernestu Takaču zapovjedio da
izabere četiri zatočenika kojima je obećao da će za 48 sati biti pušteni na slobodu i da će
moći otići u inostranstvo ako uspiju preći liniju fronta na Bulevaru, štiteći vojnike ATG-a,
i ako utvrde tačne položaje ARBiH. Četvorica zatočenika dobila su maskirne uniforme
HVO-a, drvene puške obojene u crno, s pravim remenima za puške koje su savršeno na-
likovale na kalašnjikove, i flaše s uljem tako da izgleda kao da imaju motorole. Oko pod-
neva je Ernest Takač četvoricu zatočenika odveo do Doma zdravlja, gdje je stigao tenk
HVO-a T-55. Zatočenici su išli u koloni ispred tenka, tako da su u slučaju otvaranja vatre
bili prvi na udaru. Na udaljenosti od pet metara zatočenike je slijedilo nekoliko vojnika
HVO-a. Drugi zatočenici imali su zadatak da s puta maknu vreće s pijeskom da bi tenk
mogao proći. Čim su zauzeli položaje s obje strane, tenk T-55 otvorio je vatru na obližnju
zgradu, pri čemu su neki zatočenici ranjeni. Prvi zatočenik lako je ranjen šrapnelom, drugi
je teško ranjen šrapnelom u leđa, a treći je zadobio teške povrede noge kad se urušila
zgrada ili pogotkom šrapnela.²⁴⁹⁷

Salim Kadušak, Mustafa Tašić, Sefik Tašić i Ismet Čilić, pripadnici 44. brdske brigade AR-
BiH, zatočenici na Heliodromu, poginuli su 17. septembra 1993. kad ih je ATG “Vinko Škro-
bo” koristio za živi štit u Mostaru.²⁴⁹⁸

194.6. Oslobođanje

Na osnovu usmene zapovijedi Milivoja Petkovića iz juna 1993. godine, s Heliodroma su
puštena 52 zatočenika.²⁴⁹⁹

Službenik u Odjelu za kriminalističke istrage Zvonko Vidović naložio je tokom jula i au-
gusta 1993. da na slobodu bude pušten određen broj zatočenika s Heliodroma koji su
imali tranzitne vize i/ili garantna pisma. Vidović je 4. jula 1993. naredio da se puste svi
zatočeni mlađi od 18 i stariji od 60 godina. Dana 5. jula 1993. Radoslav Lavrić je odobrio
da na slobodu bude pušteno 14 zatočenika, članova MDS-a. Istog dana Zvonko Vidović je
naložio puštanje 16 zatočenika s Heliodroma na osnovu zapovijedi Radoslava Lavrića.²⁵⁰⁰

Jedna međunarodna organizacija, prisutna na terenu oko 12. jula 1993, raspolagala je
informacijama da je određen broj invalida ili bolesnika među muškarcima zatočenim na
Heliodromu vraćen kući u Mostar.

Muškarcima Muslimanima zatočenim 17. jula 1993, ili oko tog datuma, ponuđen je izbor:
da ostanu zatvoreni na Heliodromu, u kojem slučaju im se ne može garantovati bezbjed-

2497 *Ibid.*, pasus 1624–1626, str. 440, 441.

2498 *Ibid.*, pasus 1630/1633, str. 442, 443.

2499 *Ibid.*, pasus 1449, str. 392.

2500 *Ibid.*, pasus 1447, str. 391.

nost, ili da budu pušteni uz uslov da napuste BiH zajedno s porodicom i odu u neku treću zemlju. Između 800 i 1.000 Muslimana, među kojima muškarci zatočeni na Heliodromu i njihove porodice (žene, djeca i starije osobe), prihvatilo je taj prijedlog. Oni su poslije 17. jula napustili BiH. Vojnici HVO-a sproveli su ih do granice s Hrvatskom, gdje su privremeno primljeni do odlaska u treće zemlje.²⁵⁰¹

Približno od 17. jula do novembra 1993. "organi vlasti HVO-a" su zatočenicima na Heliodromu nudili puštanje na slobodu uz uslov da pristanu da napuste BiH i preko Hrvatske odu u neku treću zemlju. Pošto su potpisali "formular" i naveli zemlju u koju će otići, zatočeni koji su imali garantno pismo pušteni su s Heliodroma da bi otišli svojim kućama, u Mostaru ili u Ljubuškom, gdje su imali između 30 minuta i tri sata da spakuju stvari i okupe svoje porodice prije nego što su autobusima odvezeni u Hrvatsku.²⁵⁰²

Da bi bili pušteni, morali su potpisati dokument kojim "svu svoju imovinu prepuštaju Herceg-Bosni". Ako bi i to odbili, HVO je prijetio njihovom životu i životu njihove porodice. Milada Orman navela je da su prije odlaska iz Ljubuškog Muslimani morali u zgradi Opštine predati ključeve svojih kuća.²⁵⁰³

Prema izvještaju jedne međunarodne organizacije, na osnovu informacija dobivenih od HVO-a, 2.500 zatočenika je, približno 18. i 19. jula 1993, premješteno "na dobrovoljnoj osnovi".²⁵⁰⁴

U augustu 1993. Valentin Ćorić je izdao zapovijed da se puste na slobodu svi Muslimani iz opštine Ljubuški, zatočeni u zatočeničkim centrima HVO-a, koji su posjedovali garantna pisma i tranzitne vize, osim onih koji su ranije krivično kažnjavani. Ante Prlić tada je odobrio puštanje više zatočenika s Heliodroma.²⁵⁰⁵

U decembru 1993. više desetina zatočenika je pušteno da bi otišli u treće zemlje.²⁵⁰⁶

Od 15. do 17. decembra 1993. HVO je na slobodu pustio nekoliko žena i više stotina muškaraca, Muslimana, zatočenih na Heliodromu, i uputio ih u istočni Mostar uz pomoć MKCK i SPABAT-a.²⁵⁰⁷

Krajem decembra 1993. oko 100 zatočenika s Heliodroma pušteno je na slobodu.²⁵⁰⁸

U januaru i februaru 1994. na Heliodromu je ostalo 908 zarobljenika.²⁵⁰⁹

2501 *Ibid.*, pasus 921, 922, str. 232.

2502 *Ibid.*, pasus 1642, str. 445–446.

2503 *Ibid.*, pasus 1649, str. 448.

2504 *Ibid.*, pasus 1648, str. 448.

2505 *Ibid.*, pasus 1447, str. 391.

2506 *Ibid.*, pasus 1654, str. 449.

2507 *Ibid.*, pasus 1655, str. 449.

2508 *Ibid.*, pasus 1660, str. 450.

2509 *Ibid.*, pasus 1661, str. 450.

194.7. Premještanja i razmjene

Vojna policija je krajem juna i početkom jula 1993. godine prebacivala zatočenike s Heli-droma u zatvor u Dretelju.²⁵¹⁰

Dana 1. jula 1993. službenik Odjela za kriminalističke istrage Uprave Vojne policije Zvonko Vidović i ravnatelj Heli-droma Stanko Božić naložili su premještanje 200 zatočenika s Heli-droma u "zatvor u Čapljini".²⁵¹¹

Na osnovu zapovijedi Valentina Ćorića od 17. septembra 1993, svjedok CU je tog dana premješten s Heli-droma u zatvor u Ljubuškom. Vojna policija je u Ljubuški premjestila i druge zatočenike.²⁵¹²

Valentin Ćorić 18. septembra 1993. zapovjedio je Stanku Božiću da 12 "ratnih zatočenika" prebaci s Heli-droma u zatvor u Ljubuškom.²⁵¹³

Novembra 1993. koordinator za zatočenike i ratne zarobljenike na teritoriji HRHB Tomislav Šakota premjestio je dva zatočenika s Heli-droma u zatvor u Gabeli.²⁵¹⁴

Drugi zatočenici premješteni su u zatvor u Gabeli u novembru i decembru 1993.²⁵¹⁵

Od 8. novembra 1993. do 28. januara 1994. s Heli-droma je u Vojno prebačen 61 zatočenik.

Berislav Pušić 6. januara 1994. predložio je da 908 zatočenika s Heli-droma bude prebačeno u zatvor u Gabeli.²⁵¹⁶

Tokom marta 1994. većina preostalih zatočenika na Heli-dromu oslobođena je u razmjenama sa ARBiH, uz saradnju MKCK.²⁵¹⁷

Nakon tih puštanja na Heli-dromu je ostalo 200 zatočenika, od kojih su posljednji pušteni 18. ili 19. aprila 1994.²⁵¹⁸

194.8. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK, katkad u pratnji drugih predstavnika međunarodne zajednice, bili su na Heli-dromu, gdje su popisali neke od zatočenika u junu, julu i augustu 1993, potom jednom, nepoznatog datuma ujesen 1993, u novembru 1993. te u januaru i februaru 1994. godine.²⁵¹⁹

Organi HVO-a su pred predstavnicima međunarodne zajednice skrivali zatočenike i odbili su dati informacije o zatočenicima koji se nisu odazvali na prozivci koju su proveli strani predstavnici.²⁵²⁰

2510 *Ibid.*, pasus 1657, str. 449.

2511 *Ibid.*, pasus 1455, str. 394.

2512 *Ibid.*, pasus 1658, str. 449.

2513 *Ibid.*, pasus 1455, str. 394.

2514 *Ibid.*, pasus 1455, str. 394.

2515 *Ibid.*, pasus 1659, str. 450.

2516 *Ibid.*, pasus 1455, str. 394–395.

2517 *Ibid.*, pasus 1662, str. 450.

2518 *Ibid.*, pasus 1663, str. 450.

2519 *Ibid.*, pasus 1635, str. 443–444.

2520 *Ibid.*, pasus 1638, str. 444.

Sredinom maja 1993. zatočenoj djeci bilo je dopušteno da izađu iz ćelije i prime narandže i kekse, a bila su vraćena u ćelije čim su međunarodni predstavnici otišli.²⁵²¹

194.9. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud FBiH 12. juna 2008. godine preinačio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru u pravnoj ocjeni djela i odluci o kazni tako da su Miroslav Marijanović i Anto Buhovac osuđeni za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ i izrečena im je zatvorska kazna: Marijanoviću od dvije godine i šest mjeseci, a Buhovcu od dvije godine.

Vrhovni sud našao je da su Miroslav Marijanović i Anto Buhovac, u svojstvu stražara u logoru Heliodrom u Rodoču, u kojem su se nalazili nezakonito zatvoreni civili i pripadnici ARBiH, zajedno i s drugim pripadnicima HVO-a, naoružani pištoljem i u uniformi HVO-a, nečovječno postupali prema zatočenicima tako što su: krajem jula i početkom augusta 1993. nakon što je ARBiH ušla u selo Doljani kod Jablanice, pri čemu su stradali hrvatsko stanovništvo i pripadnici HVO-a, u namjeri da se osvete u više navrata iz zatvorskih prostorija Heliodroma izvodili u grupama zatočene civile i pripadnike ARBiH koji su bili iz Sovića i Doljana te opština Jablanica i Prozor, fizički ih zlostavljali tukući ih po svim dijelovima tijela policijskim palicama, rukama, nogama na kojima su bile vojničke čizme i drugim predmetima, od čega su zatočeni gubili svijest, potom ih prisiljavali da jedni druge tuku i da što jače udaraju glavama u zid, i to na način koji im je demonstrirao Buhovac, pa su na taj način pretučeni: Osman Lulić, Ekrem Lulić, Salem Lulić, Ismet Čilić, Nijaz Kladašak, Nazif Lulić, Dervo Berić, Mustafa Begić, Osman Čilić, Zijad Kladašak, Džemal Ovnović i Alija Muminović; od aprila 1993. iz zatvorske prostorije samice u logoru Heliodrom u više navrata izvodili, vodili na ispitivanje i mučili Mustafu Hadrovića zvanog Pupak, pritom mu prijeteći i tukući ga palicama, šakama i nogama po svim dijelovima tijela, pa je 28. juna 1993. vezan liscama za krevet, a Marijanović ga je zajedno s Buhovcem snažno udarao nogama obuvenim u vojničke čizme po prsima, od čega je zatočenik gubio svijest, te su na taj način vršili pritisak da otkrije imena pripadnika ARBiH, dok su ga 30. juna 1993. naizmjenično tukli po svim dijelovima tijela, vrijeđali, ponižavali, prisiljavajući ga da pripadnicima HVO-a jezikom čisti cipele, pritom ga tukući pendrekom po leđima, a 25. decembra 1993, nakon što je Marijanović došao do Hadrovića u samicu i odveo ga na sprat gdje je bila božićna zakuska, stavio je pred njega svinjsku glavu obraćajući mu se riječima "jedi, balijo", pa kad je Hadrović to odbio, tukao ga je, a zatim ga je Buhovac primorao da poljubi obilježje HZHB prijeteći mu da će te noći biti likvidiran i da će mu likvidirati porodicu, pa su optuženi s ponižavajućim i degradirajućim ponašanjem nastavili sve vrijeme boravka Hadrovića u logoru, tjerajući ga da s drugim zatočenicima hoda bos u krugu u podne u vrijeme nesnosnih vrućina i da vrelom vodom čisti klozete logora. Vrhovni sud FBiH oslobodio je Miroslava Marijanovca op-

²⁵²¹ *Ibid.*, pasus 1636, str. 444.

tužbe da je krajem decembra 1993. u logoru Heliodrom u uniformi i naoružan pištoljem, koji je vrtio u ruci, prijetio maloljetnom Ibrahimu Grčiću riječima: “Stani tu uza zid, sada ću te strijeljati”, izazivajući kod Grčića strah od smrti, pri čemu se jedan od pripadnika HVO-a obratio Marijanoviću riječima “pusti, bolan, dijete”, i Antu Buhovca da je 30. juna 1993. u naselju Rodoč, u uniformi policije HVO-a i naoružan kalašnjikovom, s još jednim pripadnikom policije HVO-a, uz prijetnju silom, došao na vrata stana Kasima Memića, koji je tu živio s porodicom, legitimisao ga i pitao ima li oružje, nakon čega je ušao u stan govoreći: “Ako ti ga nađem, metak ti je u glavu”, a potom je ušao u sobu i ispod kreveta tražio oružje, pa kad ga nije našao, naredio je nepoznatom pripadniku HVO-a da Memića sprovede do autobusa parkiranog kod škole u Rodoču, gdje se nalazilo sabirno mjesto za Muslimane, te je Memić s ostalim civilima prevezen i zatvoren u logor Heliodrom, gdje je ostao zatočen sve do 23. decembra 1993.

195. Mašinski fakultet (maj 1993)



Mašinski fakultet²⁵²²

Mašinski fakultet, na kojem je bilo sjedište 3. bojne Vojne policije HVO-a, a kasnije i 5. bojne Vojne policije, poslije 9. maja 1993. godine korišten je za zatočavanje Muslimana, civila i pripadnika ARBiH. Među njima su bili svjedoci A, CU, CW, Nedžad Bobeta, pripad-

²⁵²² Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2019/masinski-strojarski-fakultet-mostar/>.

nici ARBiH, kao i pripadnici HVO-a, Muslimani: Muris Marić, Mujo Čopelj i Ismet Poljarević. Oni su najmanje po nekoliko dana bili zatočeni.²⁵²³

Mašinski fakultet nalazio se u staroj zgradi s podrumom, prizemljem, dva sprata i tavanom. Za zatvaranje su korištene prostorije u podrumu. Svjedok A izjavio je da su tri prostorije u podrumu korištene kao ćelije. U njegovoj prostoriji svi zatočeni su bili pripadnici ARBiH. Svjedoci CW, Muris Marić i Mujo Čopelj bili su zatočeni zajedno u jednoj od druge dvije prostorije. Jednu odvojenu, vrlo mračnu prostoriju u podrumu zatočenicima su koristili za mokrenje.²⁵²⁴

195.1. Uprava

U prvoj polovini 1993. godine zapovjednik 3. bojne Vojne policije HVO-a bio je Željko Džidić. Mate Aničić bio je raspoređen na dužnost dozapovjednika 1. satnije 3. bojne Vojne policije HVO-a u prvoj polovini 1993, a u drugoj polovini 1993. na dužnost zapovjednika 1. satnije 3. bojne Vojne policije, pa zatim na dužnost zapovjednika 1. satnije 5. bojne Vojne policije i 2. satnije 5. bojne Vojne policije do kraja 1993.

Odjel Vojne policije HVO-a za kriminalističke istrage nalazio se na prvom spratu Mašinskog fakulteta.²⁵²⁵

195.2. Zatočavanje

Svjedok A bio je zatočen od 10. do 11. maja 1993; svjedok CU 22. maja 1993; svjedok CW od 9. do 13. maja 1993; Muris Marić i Mujo Čopelj od 9. do 11. maja 1993; Nedžad Bobeta nekoliko sati 11. maja 1993; Ismet Poljarević od 17. do 19. maja 1993. Svi su potom prebačeni na Heliodrom.²⁵²⁶

Zatočenicima su držani u mraku, nisu imali orijentaciju o vremenu. Tokom nekoliko dana provedenih u podrumu nisu dobivali hranu.²⁵²⁷

Svi svjedoci izjavili su da su bili žrtve ili očevici nasilja. Svjedoka A udarili su šljemom u lice i nogom u vrat, zbog čega je izgubio svijest. Ismeta Poljarevića su pretukli, prije svega vojni policajci, stolicama i jarbolom zastave. Slomili su mu nekoliko rebara. Pet mjeseci nije bio u stanju ni da hoda ni da leži.²⁵²⁸

Azera Penavu je Vojna policija HVO-a dva puta hapsila i dovodila na Mašinski fakultet, gdje je premlaćivan. Penava je o tome rekao: "Na Mašinskom fakultetu bačen sam u podrum, gdje su bili zarobljeni pripadnici ARBiH i nekoliko civila. Vezali su nam ruke i noge za cijevi. Potom su nas udarali kako je ko stigao. Kada su nas smjestili u drugu prostoriju, kroz prozor su ubacivali granate koje nisu detonirale, te su proizvoljno pucali, iako nikoga nisu usmrtili." Penavu je u periodima kad nije bio fizički maltretiran, saslušavao Željko

2523 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 853, str. 214.

2524 *Ibid.*, pasus 841, str. 210.

2525 *Ibid.*, pasus 707, str. 172.

2526 *Ibid.*, fusnota 1956, str. 210.

2527 *Ibid.*, svjedok CU, 22. januar 2007, T, str. 12695; svjedok Ismet Poljarević, 14. decembar 2006, T, str. 11659.

2528 *Ibid.*, pas. 843, str. 211.

Džidić. Mate Aničić jednom ga je udario nogom u glavu. Marinko Čavar, zvani Mića Čoro, stalno ga je fizički maltretirao.²⁵²⁹

Brojna zlostavljanja pretrpjelo je 13 vojnika ARBiH koji su na Mašinski fakultet dovedeni iz zgrade Vranica, i poslije 10. maja 1993. više ih niko nikad nije vidio. Njih su “divljački mučili i ubili” pripadnici 3. bojne Vojne policije. U istoj prostoriji bili su zatočeni Hasan Balić, Alija Čamo, Senad Čehić, Dževad Čolić, Mimo Grizović, Vahidin Hasić, Dževad Husić, Zlatko Mehić, Nenad Milojević, Feđa Husković, Fahir Penava, Šefko Pobrić i Nazif Šarančić.²⁵³⁰ Prema riječima svjedoka A, kasnije im se pridružio još Eso Husić, koji je bio “u civilu”.²⁵³¹

Cijele noći 10. maja 1993. svjedoka A i 12 vojnika ARBiH su u više navrata tukli vojnici i policajci HVO-a, koji su se smjenjivali u grupama od 10 ili 15. Koristili su kundake, pendreke, debele kablove. Od težine udaraca premlaćivani zatočeni su gubili svijest. Zapovjednik 3. bojne Vojne policije Željko Džidić bio je tu i nije sprečavao zlostavljanje.

Prema izjavi svjedoka A, te je noći došla grupa vojnika HVO-a koji su pitali ko je od zatočenika bio u “Daidžinoj vojsci”. Kad se Dževad Husić javio, oni su ga odveli u susjednu prostoriju. Svjedok A čuo je kako ga tuku. Jedan od pripadnika HVO-a pitao je Dževada Husića koje mu je uho draže prije nego što ga je odsjekao. Svjedok A čuo je krike i jauke, a onda i hice iz vatrenog oružja. Svjedok A zatekao je beživotno tijelo Dževada Husića u susjednoj prostoriji.²⁵³²

Prema riječima svjedoka A, ubrzo zatim došla je još grupa pripadnika HVO-a i ponovo ih brutalno pretukla. Četvoricu vojnika ARBiH odveli su u susjednu prostoriju, gdje su ih prisilili da se međusobno tuku pjevajući pjesme u slavu istaknutih Hrvata, a potom su ih vratili u ćeliju. Druga grupa vojnika HVO-a došla je po “snajperistu”. Odveli su Zlatka Mehića u susjednu prostoriju, gdje mu je jedan od pripadnika HVO-a polomio nogu. Zlatko Mehić na rukama se dovukao do prostorije u kojoj su se nalazili svjedok A i ostali vojnici ARBiH. Potom su ušli Juka Prazina i izvjesni Pohara i otvorili vatru u stranu u njihovom pravcu. Jedan metak je svjedoka A pogodio u stopalo. Nazif Šarančić i Mimo Grizović u pucnjavi su izgubili život, a Zlatko Mehić je umirao. Ostali zarobljenici, uključujući i svjedoka A, izašli su iz prostorije.²⁵³³

195.3. Ubistva

U noći sa 10. na 11. maj 1993. vojnici HVO-a ubili su Aliju Čamu, Senada Čehića, Dževada Čolića, Mimo Grizovića, Vahidina Hasića, Dževada Husića, Zlatka Mehića, Nenada Milojevića, Fahira Penavu i Nazifa Šarančića.²⁵³⁴

2529 “Mostar: Nastavak suđenja u slučaju Vranica”, Kliner.info, 12. juni 2007.

2530 MKSJ, Predmet *Prljić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 844, 845, str. 211–212; Haris Rovčanin, “Porodice vojnika Armije BiH iz Vranice 28 godina čekaju pravdu i traže nestale”, Detektor.ba, 10. maj 2021, <https://detektor.ba/2021/05/10/porodice-vojnika-armije-bih-iz-vranice-28-godina-cekaju-pravdu-i-traze-nestale/>.

2531 MKSJ, Predmet *Prljić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 844, 845, str. 211–212.

2532 *Ibid.*, pasus 847, str. 212.

2533 *Ibid.*, pasus 848, 849, str. 212–213.

2534 *Ibid.*, pasus 853, str. 214.

U maju 2007. pronađena je masovna grobnica u Gorancima, u opštini Mostar. Na osnovu DNK analiza identifikovana su tijela desetorice od ukupno 13 vojnika ARBiH: Alije Čame, Senada Čehića, Dževada Čolića, Mime Grizovića, Vahidina Hasića, Dževada Husića, Zlatka Mehića, Nenada Milojevića, Fahira Penave i Nazifa Šarančića. Tijela Hasana Balića, Šefke Pobrića i Feđe Huskovića još nisu pronađena.²⁵³⁵

195.4. Premještanje

Zatočenici su s Mašinskog fakulteta premješteni na Heliodrom i u Gabelu.²⁵³⁶

195.5. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud FBiH presudom od 26. novembra 2019. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru od 8. juna 2018. kojom su Mato Aničić, Ivan Škutor i Erhard Poznić oslobođeni od optužbe za mučenje i ubistvo 13 pripadnika ARBiH 10. maja 1993, nakon zauzimanja Komande 4. korpusa ARBiH u zgradi Vranica u Mostaru, dok su Aničić i Poznić osuđeni na po godinu dana zatvora za nečovječno postupanje prema ratnim zarobljenicima na Mašinskom fakultetu.²⁵³⁷

196. Zgrada MUP-a (maj 1993)

U zgradi Policijske uprave Mostar vojnici, ili vojni policajci HVO-a, zatočili su Muslimane uhapšene u zgradi Vranica 9. i 10. maja 1993. godine. Među zatočenim muškarcima bilo je pripadnika ARBiH i civila.²⁵³⁸

Dana 9. maja 1993. oko tri ujutro Alija Lizde, novinar i pripadnik ARBiH od aprila 1992. do 9. maja 1993, nalazio se u svom stanu nedaleko od Vranice kad ga je uhapsilo desetak naoružanih policajaca koji su ga odveli u zgradu MUP-a.

Spomenku Drljević doveli su pred zgradu MUP-a zajedno s drugim stanarima Vranice. Tamo su vojnici s trakom na rukavu razdvojili muškarce od žena. Svjedok HH nalazio se u stanu u zgradi udaljenoj stotinjak metara od Vranice kad su ga 10. maja 1993. uvečer uhapsili pripadnici HVO-a. Zajedno s njegovim rođakom, jednim starijim čovjekom i jednim mladićem od 16 ili 17 godina, odveli su ga do zgrade MUP-a.²⁵³⁹

Prema jednom dokumentu od 11. maja 1993, koji je izdao Odjel unutarnjih poslova Policijske uprave Mostar, Berislav Pušić preuzeo je 19 osoba, opisanih kao "civilni", uhapšenih prilikom pada Vranice i privedenih u Policijsku upravu Mostar, tj. u zgradu MUP-a.²⁵⁴⁰

2535 *Ibid.*, pasus 852, str. 213–214; Haris Rovčanin, "Porodice vojnika Armije BiH iz Vranice 28 godina čekaju pravdu i traže nestale", Detektor.ba, 10. maj 2021, <https://detektor.ba/2021/05/10/porodice-vojnika-armije-bih-iz-vranice-28-godina-cekaju-pravdu-i-traze-nestale/>.

2536 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), svjedok CU, 22. januar 2007, T, str. 12664.

2537 <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pripadnici-hvo-a-oslobodjeni-za-ubistvo-zarobljenika-dvije-godine-zatvora-zbog-maltretiranja-civila/180608055>

2538 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 859, str. 216.

2539 *Ibid.*, pasus 855, str. 214–215.

2540 *Ibid.*, pasus 856, str. 215.

Zgrada MUP-a, koja se nalazila pored zgrade Vranice, sastojala se od dvorišta i nekoliko zgrada u kojima su Muslimani bili zatočeni. U dvorištu je bilo veoma malo skladište, ili šupa, koje se zvalo "Paščara". U zgradi je postojao svojevrsni amfiteatar ili konferencijska sala. Na dvadesetak metara udaljenosti od zgrade MUP-a nalazila se jedna zgrada od kamena.²⁵⁴¹

196.1. Uprava

Načelnik Policijske uprave Mostar bio je Ilija Filipović, potčinjen Odjelu unutarnjih poslova HZHB.²⁵⁴²

Zatočnici su u prostorijama zgrade MUP-a viđali naoružane policajce i uniformisane vojnike. Spomenka Drljević rekla je da ju je ispitivao izvjesni Marin Jurica. Svjedoka HH ispitivali su Vinko Beno, "policajac Herceg-Bosne", izvjesni Lovrić, Ernest Takač, Romeo Blažević i još jedan muškarac u crnoj uniformi. Aliju Lizdu ispitivali su izvjesni Jurić i uniformisane osobe.²⁵⁴³

196.2. Zatočavanje

Svjedoci HH, Alija Lizde i Spomenka Drljević, pripadnici ARBiH, bili su zatočeni u zgradi MUP-a od noći sa 9. na 10. maj 1993. do noći sa 13. na 14. maj 1993, kad su prebačeni u zatvor u Ljubuškom.²⁵⁴⁴

U amfiteatru su bile zatvorene žene.²⁵⁴⁵ Zatočenik HH smješten je u skladište zajedno s još nekoliko civila.²⁵⁴⁶ Alija Lizde bio je zatočen u jednoj od kancelarija na spratu.²⁵⁴⁷

Prvi obrok zatočenik HH dobio je tek drugog dana po dovođenju u stanicu. Nije imao pantalone, pa mu je dozvoljeno da uzme jedne iz kamiona s pristiglom humanitarnom pomoći. Sve vrijeme zatočenja bio je bez cipela.²⁵⁴⁸

Alija Lizde pola vremena provedenog u zgradi policije bio je liscama vezan za stolicu. Sve vrijeme bio je tučen i vrijeđan. Stražari su ga pljuvali. Na dan kad je ubijen policajac Lugonja, Lizde je izveden u hodnik, gdje su mu prijetili da će ga ubiti. U hodniku su prijetili i drugim zatočenicima.²⁵⁴⁹

Nakon dovođenja u zgradu MUP-a zatočenik HH i njegovi rođaci postrojani su s podignutim rukama u dvorište. Policajci su ih pretukli. Kasnije je odveden na ispitivanje. U zgradi MUP-a HH je čuo pucanj, a stražar mu je rekao: "Ti si sljedeći." Tokom ispitivanja HH je

2541 *Ibid.*, pasus 857, str. 215.

2542 Službena zabilješka HZHB, Odjel unutarnjih poslova, Policijska uprava Mostar, 22. april 1993, u potpisu Ilija Filipović.

2543 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74-T), Presuda, tom II, pasus 858, str. 215–216.

2544 *Ibid.*, pasus 854, str. 214.

2545 *Ibid.*, svjedokinja Spomenka Drljević, T, str. 1030.

2546 *Ibid.*, svjedok HH, T, str. 4796.

2547 *Ibid.*, svjedok Alija Lizde, T, str. 17767.

2548 *Ibid.*, svjedok HH, T, str. 4802.

2549 *Ibid.*, svjedok Alija Lizde, T, str. 17767.

dobio snažan udarac, a tokom sljedećeg ispitivanja je pretučen još brutalnije i “bio [sam] tretiran gore od životinje”.²⁵⁵⁰

Spomenka Drljević je ispitivana, ali tada nije bila zlostavljana.²⁵⁵¹

196.3. Prisilni rad

Zatočnici su morali istovarivati kamion s humanitarnom pomoći.²⁵⁵²

196.4. Premještanje

Zatočnici u noći sa 9. na 10. maj 1993. godine premješteni su u zatvor u Ljubuškom u noći sa 13. na 14. maj 1993.²⁵⁵³

Većina žena je 10, 11. i 12. maja 1993. premještena na Heliodrom.²⁵⁵⁴

197. Osnovna škola u selu Đubrani (maj 1993)



Osnovna škola u selu Đubrani²⁵⁵⁵

2550 *Ibid.*, svjedok HH, T, str. 4796-4798 i 4803.

2551 *Ibid.*, svjedokinja Spomenka Drljević, T, str. 1034.

2552 *Ibid.*, svjedok HH, T, str. 4801.

2553 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, pasus 854, str. 214.

2554 *Ibid.*, svjedokinja Spomenka Drljević, T, str. 1031 i 1032.

2555 Preuzeto sa hercegovina.in, <https://hercegovina.in/foto-skola-u-dubranima-odolijeva-vremenu-i-prostoru/>.

197.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 1. bojne HVO-a. Prema izjavi zatočenika, odgovorno lice bio je Marko Radić.²⁵⁵⁶

197.2. Zatočavanje

U maju 1993. godine Osnovna škola u selu Đubrani korištena je za petodnevno zatočavanje oko 35 muškaraca i žena, civila, Muslimana.²⁵⁵⁷

Prema izjavama zatočenika I. D. i S. Ć., nakon što su ih u maju 1993. u njihovim domovima u Mostaru uhapsili pripadnici HVO-a, zajedno s grupom od oko 35 civila kamionima su prebačeni u Osnovnu školu u selu Đubrani.²⁵⁵⁸

Bila je to jednospratna područna škola s dva-tri prateća objekta. Zatočenici su spavali u učionicama, na betonskom podu. Nije im bilo dozvoljeno korištenje WC-a u školi, već su bili primorani fiziološke potrebe obavljati vani, za vrijeme obavljanja fizičkih radova. Dnevno su dobivali jedan obrok, koji se sastojao od čorbi i konzervi s malo hljeba i vode. O tome S. Ć. navodi: "Donijeli bi kazan hrane i tanjire bez kašika, ponekad bi nam dali ribu, a nekad i svinjetinu, koju su zatočenici odbijali jesti."²⁵⁵⁹

Zatočenicima je priječeno smrću, te su najčešće maltretirani elektrošokovima i premlaćivani puškama, rukama i nogama, po svim dijelovima tijela.²⁵⁶⁰

197.3. Prisilni rad

Pojedini zatočenici svakodnevno su odvođeni na kopanje rovova i podizanje improvizovanih mostova na rijeci Neretvi na liniji razgraničenja sa ARBiH.²⁵⁶¹

197.4. Premještanje

Nakon pet dana svi zatočenici su premješteni u logor Vojno u Mostaru.²⁵⁶²

198. Kuća Nikole Filipovića u selu Gnojnice (maj – decembar 1993)

198.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁵⁶³

2556 TPOS, Izjava S. Ć. data Udruženju 10. maja 2017. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 9. oktobra 2020. godine.

2557 Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; TPOS, Izjava S. Ć. data Udruženju 10. maja 2017. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 9. oktobra 2020. godine.

2558 TPOS, Izjava S. Ć. data Udruženju 10. maja 2017. godine; TPOS, Izjava I. D. data Udruženju 9. oktobra 2020. godine.

2559 *Ibid.*

2560 *Ibid.*

2561 *Ibid.*

2562 *Ibid.*

2563 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 131; Centar za istraživanje i dokumentaciju Mostar, *Dossier – Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992–1994*, Mostar, 1999, str. 104; TPOS, Izjava R. J. data Udruženju 19. decembra 2018. godine; CDTP, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 20. augusta 2021. godine; HULDR, *Vijesti*, 3. decembar 2020, <https://www.hrlog.ba/vijesti/232-27-godina-od-raspustanja-logora-osnovna-skola-potoci-i-gnojnice.html>.

198.2. Zatočavanje

Od kraja maja do 3. decembra 1993. godine kuća Nikole Filipovića korištena je za zatočavanje oko 20 civila hrvatske nacionalnosti, među kojima su bili Nikola Filipović, Ante Lovrić, Marinko Lovrić, Ivan i Luca Nikolić, Dana Bošković, Marko i Vera Jarak s dvoje djece, Mara Dragoje, Ruža Krtalić, Slavko Dragoje, Pero Dragoje, Jozo Venuti, Draga Selmanić, Anica Selmanić, Mila Marić, Nikola Dragoje i Franjo Mikuljić.²⁵⁶⁴

Nikola Filipović odveden je iz svog stana u Gnojnicama 12. maja 1993. u kuću Jakića u Dračevicama, odakle je nakon desetak dana vraćen u svoju porodičnu kuću u Gnojnicama.²⁵⁶⁵ Dana Bošković, rođena Krtalić, odvedena je u augustu 1993. u kuću Nikole Filipovića, gdje je zatekla više osoba hrvatske nacionalnosti.²⁵⁶⁶

Marko Jarak bio je učitelj u školi u Blagaju. S porodicom, suprugom Verom i dvoje djece, živio je u stanu u Blagaju, iz kojeg su istjerani 2. augusta 1993. Nakon što su odvedeni na Kočine u kuću Ivana Krtalića, premješteni su 8. augusta 1993. u kuću Nikole Filipovića u Gnojnicama. Tu su zatekli petnaestak hrvatskih civila, muškaraca i žena, starije dobi. Oni su bili najmlađi, Marko je imao 42 godine, Vera 35, kćerka 14 i sin 12 godina.²⁵⁶⁷

Franjo Mikuljić uhapšen je 11. septembra 1993. dok je išao prema Blagaju, i odveden u kuću Nikole Filipovića.²⁵⁶⁸

Opisujući uslove, J. V. je izjavila da je kuća Nikole Filipovića bila zapaljena 1992. prilikom sukoba s rezervistima, a kad se Nikola Filipović vratio, sredio je jednu prostoriju, a onda je 1993. izbio sukob između HVO-a i ARBiH, pa je ova kuća poslužila za zatočavanje hrvatskih civila koji nisu bili napustili to područje. Spavali su na betonu, a namještaja gotovo da i nije bilo. Do sukoba, "Caritas" je donosio hranu i odjeću.

O tome je J. V. rekla: "To tako malo na početku, a poslije smo jeli, znate ono što se daje svinjama, one mekinje, od tog smo pravili k'o kruh, kuhali, tražili razno korijenje oko kuće, skupljali puževe, snalazili se. Vodu smo imali, Nikola je imao čatrnju, a u blizini je bio i izvor, pa smo išli po vodu. Ali je uvijek bilo opasno, da te ne pogodi metak ili granata. WC

2564 CDTP, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. J. data Udruženju 19. decembra 2018. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 131; Službena bilješka o informativnom razgovoru s Nikolom, Stanom i Draganom Čorić (rođ. Filipović) od 19. oktobra 1994, str. 550–551; Službena bilješka o informativnom razgovoru s Danom Bošković (rođ. Krtalić) od 19. oktobra 1994, str. 549–550; Službena bilješka o informativnom razgovoru s Markom i Verom Jarak od 17. novembra 1994, str. 567–569; Službena bilješka o informativnom razgovoru s Franjom Mikuljićem od 1. marta 1995, str. 638–640; Ivica Mlivočić, *Zločin s pečatom*, str. 36–37; Centar za istraživanje i dokumentaciju Mostar, *Dossier – Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992–1994*, str. 104.

2565 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, Službena bilješka o informativnom razgovoru s Nikolom, Stanom i Draganom Čorić (rođ. Filipović) od 19. oktobra 1994, str. 550–551.

2566 *Ibid.*, Službena bilješka o informativnom razgovoru s Danom Bošković (rođ. Krtalić) od 19. oktobra 1994, str. 549–550.

2567 CDTP, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava R. J. data Udruženju 19. decembra 2018. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, Službena bilješka o informativnom razgovoru s Markom i Verom Jarak od 17. novembra 1994, str. 567–569.

2568 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, Službena bilješka o informativnom razgovoru s Franjom Mikuljićem od 1. marta 1995, str. 639.

je bio poljski, jeste bio zatvoren, ali isto ne znaš hoćeš li živ izaći, jer je to bilo izloženo vatri sa linije.”²⁵⁶⁹

Prema riječima J. V., bilo je nekih madraca na kojima su spavali, a bilo je zlostavljanja: “Jeste tu bilo zlostavljanja. Rekla sam za Nikolu, on je dobio degenek. Čovjek je doživio moždani udar. Draga Selmanić je ranjena u nogu. Udarana je Anica Selmanić, Ruža Krtalić i ova Mila isto. Ne volim se ni prisjećati svega šta se preživjelo. Najvažnije je da smo ostali živi. Ranjena Draga Selmanić nije dobila pomoć, pomogli su joj tek Ljekari bez granica. Bio je tu jedan dr. Kebo, pomogao je toj ženi. On je naredio da nam se mora dati pomoć, pa smo onda dobili nešto hrane, a to je, čini mi se, bilo u novembru.”²⁵⁷⁰

Franjo Mikuljić udaran je kundakom i nogom po glavi i tijelu, zadobio je povrede glave i vilice. Franji je poznato da su tukli Veru Jarak, Ružu Krtalić, Slavka Dragoju, Peru Krtalića, Lucu Nikolić. On je pomoć dobio tek kasnije od doktora Kebe.²⁵⁷¹

198.3. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK 30. septembra 1993. godine obišli su, i registrovali, zatočenike u kući Nikole Filipovića.²⁵⁷²

198.4. Razmjena

Uz pomoć UNPROFOR-a i MKCK svi zatočenici su razmijenjeni 3. decembra 1993. godine.²⁵⁷³ O razmjeni J. V. kaže: “Razmijenjeni smo 3. decembra 1993. godine zahvaljujući Crvenom križu koji nas je registrirao – nas su krili, iako su nas naši tražili – bio je Šefko Džido zadužen za razmjenu, kolega mog muža iz škole. Za nas je pitao Berko Pušić, ali Šefko nije dao da se kaže, a eto bili smo komšije i prijatelji.”²⁵⁷⁴

199. Kajtažova garaža u Mostaru (juli 1993)

199.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ATG-a “Vinko Škrobo” u okviru KB-a.²⁵⁷⁵ Zapojednik ATG-a bio je Vinko Martinović zvani Štela.²⁵⁷⁶

2569 CDT, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine.

2570 *Ibid.*

2571 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, Službena bilješka o informativnom razgovoru s Franjom Mikuljićem od 1. marta 1995, str. 639 i 640.

2572 *Ibid.*, str. 131; CDT, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine.

2573 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 132; HULDR, *Vijesti*, 3. decembar 2020, <https://www.hrlog.ba/vijesti/232-27-godina-od-raspustanja-logora-osnovna-skola-potoci-i-gnojnice.html>.

2574 CDT, Izjava J. V. data Udruženju 30. augusta 2021. godine.

2575 MKSJ, *Predmet Naletilić i Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda, str. 52.

2576 *Ibid.*, str. 165, pasus 428.

199.2. Zatočavanje

Oko 12. ili 13. do 22. ili 23. jula 1993. godine Kajtazova garaža korištena je za zatočavanje 24 muškarca muslimanske i jednog muškarca srpske nacionalnosti.²⁵⁷⁷

Dana 10. maja 1993. Nenad Harmandžić i zatočenik AE prisilno su odvedeni na Heli-odrom, gdje su deset dana bili zatočeni. Nakon što je pušten, Harmandžić je nastavio živjeti u svom stanu do otprilike 30. juna 1993, kad je ponovo uhapšen i prebačen na Heli-odrom. Dana 12. ili 13. jula 1993. braća “Štrumpfovi” došli su na Heli-odrom, tražeći upravo Nenada Harmandžića, koji se pokušao sakriti u drugoj prostoriji. Ipak, jedan zatočenik odao je njegovu lokaciju, te je Harmandžić u grupi od 25 zatočenika, plavim kamionom, prebačen s Heli-odroma u zapovjedništvo Vinka Martinovića,²⁵⁷⁸ koje se nalazilo u kući porodice Kajtaz.²⁵⁷⁹

Po dolasku pred garažu, zatočenicima je rečeno da čekaju “šefa”. Ubrzo potom stigao je Vinko Martinović, koji se predstavio kao Štela. Urlao je na zatočeničke i naredio im da stanu uza zid i sagnu glave, a nakon toga ih je počeo udarati. Udarci su bili toliko snažni da je Vinku Martinoviću pukao lanac od ručnog sata.²⁵⁸⁰ Nakon toga zatočenički su smješteni u jednu od garaža i nisu se mogli slobodno kretati.

Jednom prilikom pripadnici ATG-a su urinirali u prazne limenke od piva i tjerali Nenada Harmandžića da popije. A jedan od pripadnika ATG-a izvadio je spolni organ, gurnuo ga Harmandžiću u usta i pitao ga da li to voli.²⁵⁸¹

199.3. Prisilni rad

Zatočenički su radili na popravkama automobila, održavanju i čišćenju sjedišta jedinice, istovaru robe, punjenju vreća i pljačkanju odabranih stanova.²⁵⁸² Morali su puniti vreće pijeskom, kopati rovove i kretati se linijom razgraničenja.²⁵⁸³ Vinko Martinović Štela često je zastrašivao zatočeničke da će, ako ne budu radili, imati posljedice, govorio im je: “Na poš'o! Koji ne bude radio samo ga mi u čas kaži!”

Ernest Takač i izvjesni Dolma pretukli su Nenada Harmandžića prilikom istovara robe s kamiona. Udarali su ga u prepone, a od udaraca je Harmandžić izgubio svijest, pa zbog težine zadobivenih povreda nije mogao nastaviti s istovarom konzervi s kamiona.²⁵⁸⁴

Zatočenički su nakon prisilnog rada dobivali obrok i cigarete kod restorana “Hladovina” u blizini kružnog toka Rondo.²⁵⁸⁵

2577 *Ibid.*, str. 181, pasus 461.

2578 MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda, str. 181, pasus 461.

2579 *Ibid.*, str. 122.

2580 *Ibid.*, str. 148.

2581 MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda, str. 180, 181.

2582 *Ibid.*, str. 103, 106, 107 i 121.

2583 *Ibid.*, str. 105.

2584 *Ibid.*, str. 181, 182.

2585 *Ibid.*, str. 107.

199.4. Ubistvo i nestanci

Zatočenik Halil Ajanić posljednji je put vidio Nenada Harmandžića neposredno prije nego što su Ajanića s ostalim zatočenicima vratili na Heliodrom. Prije nego što su vraćeni, Vinko Martinović naredio im je da se postroje. Rekao im je: “Što ste vidjeli, niste vidjeli. Što ste čuli, niste čuli.” Halil Ajanić vidio je kako vojnici živog Nenada Harmandžića stavljaju u kanal garaže koja služi za popravak automobila i prekrivaju ga daskama. Vojnici su kroz te daske po njemu polijevali kante vode i pritom mu upućivali verbalne uvrede.²⁵⁸⁶

Nenad Harmandžić ubijen je hicem iz vatrenog oružja.²⁵⁸⁷ Njegovo tijelo ekshumirano je u Liska parku u Mostaru 1998. godine.²⁵⁸⁸

199.5. Premještanje i razmjene

Svi zatočenici, izuzev Nenada Harmandžića, premješteni su u logor Heliodrom, odakle su razmijenjeni tokom marta i aprila 1994. godine.²⁵⁸⁹

199.6. Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju osudio je Vinka Martinovića Štelu na 18 godina zatvora za, između ostalog, individualnu krivičnu odgovornost za okrutno postupanje i hotimično nanošenje teških patnji te pomaganje i podržavanje ubistva i hotimičnog lišavanja života zatočenika Nenada Harmandžića, bivšeg policajca, u bazi ATG-a “Vinko Škrobo” ili u njegovoj blizini [detaljnije, uvod opština Mostar, str. 346].²⁵⁹⁰

²⁵⁸⁶ *Ibid.*, str. 180, 181.

²⁵⁸⁷ *Ibid.*, str. 196.

²⁵⁸⁸ *Ibid.*, str. 185, 188, 196; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih II*, str. 616.

²⁵⁸⁹ MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda, str. 180, 181; MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 450.

²⁵⁹⁰ MKSJ, Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda, str. 180–200.

200. IV osnovna škola u Mostaru (juni 1993 – mart 1994)



IV osnovna škola u Mostaru²⁵⁹¹

Od kraja juna 1993. do 19. marta 1994. godine IV osnovna škola u Mostaru bila je glavni zatočenički objekt za pripadnike HVO-a u gradu Mostaru. Zatočenici su iz škole odvođeni na prisilni rad, od nekoliko dana do mjesec i više dana, u zgradu SDK i Robnu kuću “Razvitak” u blizini IV osnovne škole, u hotel “Ruža” i na prvu borbenu liniju u Šantićevoj ulici, gdje su noćili u VI osnovnoj školi.²⁵⁹² Neki su vođeni u Bijelo Polje i za to vrijeme držani u kući Pere Azinovića u selu Livač, a neki na rad u Cernicu i u Vinariju u Bišću Polju.

Prema izjavi Mladenke Mikulić, nekoliko sedmica bili su zatočeni i civili iz sela s područja Bijelog Polja, koji su kasnije prebačeni u Osnovnu školu u Potocima. Ona je navela da su 30. juna 1992. u njenu kuću došli vojnici koji su rekli da je ARBiH zauzela cijeli prostor do Mostara. Do te noći pripadnici ARBiH i HVO-a bili su skupa, ali su tog jutra pripadnici ARBiH okrenuli oružje prema pripadnicima HVO-a i obavijestili ih da su oni zauzeli to područje.²⁵⁹³

Prema izjavi Željka Vladića, u školi su stalno bile tri žene: “Bilo je žena i djevojaka. One su odvedene u Potoke. Sa nama su stalno bile u školi tri žene, sve tri pripadnice HVO-a. Jedna od njih je bila Ljubica Soldo. Ona je uhapšena u Sjevernom logoru.” Prema Vladićevim riječima, bilo je zatočeno oko 100 civila. Poslije njihovog prebacivanja u selo Potoci, ostalo je oko 100 pripadnika HVO-a.²⁵⁹⁴

2591 Preuzeto sa dnevnika.ba, <https://www.dnevnik.ba/vijesti/logor-u-iv-os-u-mostaru-bio-je-jedan-od-najzloglasnijih-logora-za-hrvate-armije-rbih>.

2592 CDTP, Izjava Željka Vladića data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

2593 Tužilaštvo BiH, Izjava Mladenke Mikulić data 28. februara 2014. godine.

2594 CDTP, Izjava Željka Vladića data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

Četvrta osnova škola, koja datira od 1909. godine, nalazi se na lijevoj obali Mostara, ne daleko od Starog mosta.

Upravnik objekta imao je kancelariju u prizemlju. Zatočenici su bili zatvoreni u podrumskim prostorijama.

Pored kancelarije upravnika u prizemlju bila je prostorija u kojoj je pružana pomoć ranjenim i bolesnim zatočenicima. Pomoć je pružao zatočenik, doktor Dino Vlaho. U prizemlju je bila i prostorija u kojoj su bile dvije zatočenice. Tu su bili i kuhinja, WC i odjeljenje za disciplinski kažnjene vojnike ARBiH.²⁵⁹⁵

200.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Od 30. juna do 1. oktobra 1993. godine upravnik je bio Mirsad Ćupina, kojeg je na to mjesto postavila viša komanda ARBiH. U slučaju odsutnosti zamjenjivao ga je vođa smjene Sloba Marić. Vođa smjene bio je i Husnija Oručević.²⁵⁹⁶

Od 1. oktobra 1993. upravnik je bio Mirsad Handžar.²⁵⁹⁷

Prema nekim izvorima, Handžar je bio upravnik do 3. decembra 1993, a do januara 1994. Mirsad Vražalica, potom je do 19. marta 1994. upravnik bio Hasan Memić.²⁵⁹⁸

U školi je, prema iskazu Ćupine, bilo oko 20 stražara: Mili Ćišić, Hilmo Toporan, Predrag Ajkić, Zijad Redžović, Ibrahim Oručević, Nezir Pribišić i Zijad Redžović. Predrag Ajkić od 9. maja do 1. oktobra 1993. bio je jedini kuhar u zatvoru. Svi su bili pripadnici ARBiH.²⁵⁹⁹

200.2. Zatočavanje

Prvi ratni zarobljenici dovedeni su u školu 30. juna 1993. godine.²⁶⁰⁰

Bivši pripadnik HVO-a Ž. V.: "Mi smo bili mješovita postrojba. Komandir je bio Musliman. Prije 30. juna 1993. smo bili svi zajedno, i Muslimani i Hrvati, svi smo bili u to vrijeme u HVO-u. To je područje Bijelog polja na kojem se nalaze razna mjesta, kao npr. Potoci, Vrapčići, mjesto gdje sam ja uhapšen, mi to zovemo Kutljevača (Kuti Livač). U mješovitoj postrojbi nas je bilo osam, većina Muslimani, mislim da ih je bilo šest. Uhapšen sam 29. na 30. juni 1993, u Kutljevači u Bjelopoljskoj dolini. Autobusom su nas odvezli 30. juna 1993. u IV osnovnu školu u Mostaru. U zatočeništvu sam proveo 263 dana. Nas 20-30 uhapšenih smo svi bili iz HVO-a."²⁶⁰¹

Prema izjavi Mladenke Mikulić, dvadesetak seljana iz Vrapčića, žene, djeca i jedan muškarac od oko 80 godina, proveli su noć ispred neke zapaljene kuće, odakle su oko podne odvedeni do njene kuće. Nakon dva-tri sata došla su dva kamiona i odvezla ih u staru IV

2595 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda, str. 11.

2596 *Ibid.*, str. 11, 20.

2597 *Ibid.*, str. 23.

2598 HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, str. 361.

2599 *Ibid.*, str. 11, 20.

2600 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda, str. 14.

2601 COTP, Izjava Željka Vladića data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

osnovnu školu, koja je bila sva u ruševinama. Uveli su ih u veću prostoriju, gdje su dobili spužve za spavanje. Saznali su da su u podrumu zatvoreni pripadnici HVO-a.²⁶⁰²

Stanko Golemac radio je kao tehničko lice u kasarni Sjeverni logor, a o zarobljavanju je rekao: “Ranjen sam u nogu 29. juna 1993. u napadu ARBiH na Sjeverni logor. Zarobili su me, nekim autom me vozili, a noga mi visila i vukla se po putu. Odveli su me prvo u Higijenski zavod, stavili mi tamo longetu, a poslije su me ubacili u podrum, tamo u onoj osnovnoj školi.”²⁶⁰³

Josip Kordić uhapšen je 30. juna 1993. u svojoj kući u Bijelom Polju i odmah sproveden u školu, gdje je bio do razmjene zarobljenika 2. decembra 1993.²⁶⁰⁴

Marinko Lovrić zarobljen je 1. augusta 1993. i sproveden u IV osnovnu školu. Ilko Grbac zarobljen je 13. jula 1993. i nekoliko dana kasnije prebačen u školu.²⁶⁰⁵

Franjo Barbarić zarobljen je kao pripadnik HVO-a 16. augusta 1993. u Buni zajedno s Nikicom Peharom. Nakon tri dana prebačeni su u IV osnovnu školu.²⁶⁰⁶

Mate Gorznica 30. juna 1993. zarobljen je s još nekoliko pripadnika HVO-a u Vrapčićima i odmah sproveden u IV osnovnu školu.²⁶⁰⁷

O uslovima u školi Mladenka Mikulić je navela: “Nekoliko dana smo dobijali nešto malo da jedemo, ni približno koliko bi bilo dovoljno, možda jedna šnita hljeba i jedan tanjir rijetke čorbe. Kruh smo ostavljali i davali djeci tako bi se oni mogli najesti, tako da bismo ostajali gladni. Par dana su nam dozvolili da operemo suđe, poslije smo morali jesti iz neopranog suđa, jer kao da nema dovoljno vode. Tu su bili neki WC-i, gdje smo mogli otići obaviti naše potrebe. Bile su neke kante s vodom, jer nije bilo vode na česmama, ali bili smo organičeni u trošenju vode.”

Poslije sedam do deset dana premješteni su u nekadašnju sportsku dvoranu škole, gdje ih je bilo 108, svi s područja Bijelog Polja, od dvije do 90 godina starosti. Bilo je male djece i trudnih žena. Uslovi su bili neljudski. Spavali su na betonu, nisu imali prostirke. Bila su dva WC-a odmah uz salu, bez vode, nije čak bilo ni kanti s vodom.²⁶⁰⁸

Ž. V. je rekao: “U IV osnovnoj školi spavali smo na podu, po paletama. Umjesto WC-a je bila kanta, jer je u školi bio samo jedan WC. Prokišnjavalo je, pa se znalo desiti da bude i do 20 cm vode; poslije smo to pokrivali nekim najlonima.” Na početku je izgubio 15-20 kilograma, a pred kraj su ih malo bolje hranili. “Okupali smo se jednom u šest mjeseci. Nakon 3-4 mjeseca doktori su znali dostaviti poneki lijek, ono osnovno.”²⁶⁰⁹

2602 Tužilaštvo BiH, Izjava Mladenke Mikulić data 28. februara 2014. godine.

2603 CDTP, Izjava Stanka Golemca data telefonom 15. maja 2019. godine.

2604 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda, str. 4–30.

2605 *Ibid.*, str. 3.

2606 *Ibid.*, str. 2–30.

2607 *Ibid.*, str. 3–30.

2608 Tužilaštvo BiH, Izjava Mladenke Mikulić data 28. februara 2014. godine.

2609 CDTP, Izjava Željka Vladića data 4. aprila 2019. godine.

Zatočnici su stalno prebijani, često do besvjesnog stanja. Bili su vrijeđani, ponižavani i prisiljavani na opasne radove vojne prirode gdje su neki poginuli i bili ranjeni.

Stražar Husnija Oručević s drugim stražarima je tukao zatočenika Ilka Grbavca tako što su ga udarali pendrecima i pratljačama po svim dijelovima tijela, zbog čega je on krvario i padao u nesvijest.²⁶¹⁰

Stražar Mili Ćišić s drugim stražarima je pretukao zatočenika Franju Barbarića, kojeg su izveli u hodnik i zajedno ga udarali pendrekom, palicama, nogama i šakama po svim dijelovima tijela, od čega je on krvario i padao u nesvijest. Tako su tukli i Ilka Grbavca i Nikicu Pehara.²⁶¹¹

Ćišić i drugi stražari u više su navrata u hodniku zlostavljali Marinka Lovrića tako što su ga udarali palicama, kablovima, nogama i šakama po svim dijelovima tijela, zbog čega je on padao u nesvijest. Prisiljavali su ga da se tuče sa zatočnikom Nikicom Peharom.²⁶¹²

Stražar Hilmo Toporan u septembru 1993. je u hodniku oborio Nikicu Pehara na pod i udarao nogama i gazio po tijelu, zbog čega je on jaukao od bolova i gubio svijest.²⁶¹³

Zatvorski kuhar Predrag Ajkić u više je navrata Marinka Lovrića udarao šakama i drvenom kuhačom dugom oko jedan metar po leđima i glavi i prisiljavao ga da se tuče s Nikicom Peharom.²⁶¹⁴

Marinko Lovrić sjeća se da su ga stražari iz nepoznatih razloga zvali "specijalac". Često su noću dolazili u spavaonicu, svijetlili baterijom jer je bio mrak i nije bilo struje, a kad bi ga našli, izvodili bi ga u hodnik, optuživali da je ubio nekoga, i onda ga tukli palicama i kablovima po svim dijelovima tijela dok ne padne u nesvijest. Uvijek su ga tukla tri-četiri stražara. Od udaranja mu je bila slomljena vilica, izbijeni svi zubi i slomljen nos.²⁶¹⁵

Zijad Redžović s drugim stražarima je prebijao Franju Barbarića. Udarali su ga pendrekom i palicama, nogama i šakama po cijelom tijelu, od čega je gubio svijest i krvario. Izbijeni su mu svi zubi gornje vilice i slomljena mu je vilica.²⁶¹⁶

Redžović je u više navrata po leđima i glavi udarao Stanka Golemca, koji je nepomično ležao zbog ranjene noge na kojoj se rana ucvala odmah po njegovom dolasku u zatvor. Golemac je neposredno prije zarobljavanja 30. juna 1993. bio teško ranjen i odveden u bolnicu, gdje mu je stavljena longeta na nogu. Sproveden je u školu, gdje je u jednoj maloju prostoriji sam boravio 65 dana. U tu neosvijetljenu samicu u više je navrata ulazio stražar niskog rasta kojeg su zvali Zike i uvodio što vojnike što civile, koji bi tukli Golemca. Zike

2610 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda, str. 2.

2611 *Ibid.*

2612 *Ibid.*

2613 *Ibid.*, str. 3.

2614 *Ibid.*

2615 *Ibid.*, str. 19.

2616 *Ibid.*, str. 3.

bi ga udario nekoliko puta pendrekom. Jednom je doveo nekog vojnika H koji ga je tukao dok je Zike stajao na vratima. Dolazili su bolničari iz bolnice i previjali mu nogu.²⁶¹⁷

Golemac je bio u grupi zatočenika koji su se 29. juna 1992. predali i bili dovedeni u školu nakon prethodnog teškog zlostavljanja. Po dolasku u školu dočekali su ih Ćupina i stražari i odmah udarali šakama, nogama, palicama i kuglom, od čega su padali i gubili svijest, a zatim, nakon polijevanja vodom, ponovo udarani. Zatočenik Mario Lasić ubrzo nakon prebijanja je umro.²⁶¹⁸

Civil Josip Kordić, zarobljen 30. juna 1993. u svojoj kući, bio je u zatvoru do 2. decembra 1993. U ljeto 1993, kad je nekoj televizijskoj ekipi koja je snimala u školi rekao da je zarobljen samo zato što je Hrvat, Ćupina je prekinuo snimanje i zaprijetio mu da će dobiti svoje navečer, jer ga je bio upozorio da pazi šta će govoriti pred kamerama. Kordića je te večeri iz spavaonice izveo stražar Nezir Pribišić. Čim je izašao na stepenice, osjetio je jak udarac u glavu, a kad je došao sebi, primijetio je pored sebe slomljenu dršku od vojničkog ašova i druge stražare koji su ga počeli “krvnički udarati”, tako da je tri-četiri puta gubio svijest. Nije više dobivao batine. Kad je bio ranjen na poslovima čišćenja grada i kopanja grobova, stražari su mu pružili pomoć.²⁶¹⁹

Franjo Barbarić i Nikica Pehar po dovođenju u školu su smješteni u podrumsku prostoriju u kojoj su bili samo njih dvojica sljedećih 25 dana. Dok su Barbarić i Pehar išli prema toj prostoriji, stražari su ih, poredani jedan do drugoga, udarali. Bilo je mračno. Dok su tu bili zatočeni, nisu imali kontakta s drugim zarobljenicima. Posebno su izvođeni da jedu, pri čemu su ih tukli. Zbog straha od batina često ne bi jeli, uz izgovor da nisu gladni. Svake večeri, a nekad i danju, stražari bi ih izvodili da čiste hodnik, i tada ih tukli šakama, nogama i palicama. Jednom su Barbariću slomili i vilicu i izbili gornje zube.²⁶²⁰

200.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

U ranim jutarnjim satima 22. septembra 1993. godine Mirsad Ćupina, Mili Ćišić, Predrag Ajkić, Zijad Redžović i Ibrahim Oručević pretukli su grupu zatočenika u kojoj su bili Stanislav Ljubić, Gojko Zovko, Dragan Zovko, Jure Kosir i Mario Lasić. Poredali su ih uza zid i udarali palicama, kuglama na konopcu, drvenom kuhačom dužine oko jedan metar, nogama i šakama po svim dijelovima tijela. Od toga su zatočenici padali i povremeno gubili svijest. Mario Lasić te je noći preminuo od tih povreda i povreda zadobivenih dva dana ranije u Bijelom Polju.²⁶²¹

Mahmut Redžić, bolničar, pozvan je te noći da ukaže pomoć premlaćenim zatočenicima. Primijetio je da Mario Lasić nema pulsa, te je rekao Ćupini da ga je potrebno odvesti u bolnicu, gdje će mu dati kisik i pružiti masažu. Lasić je preminuo na putu do bolnice.²⁶²²

²⁶¹⁷ *Ibid.*, str. 3–30.

²⁶¹⁸ *Ibid.*, 4–32.

²⁶¹⁹ *Ibid.*, str. 5.

²⁶²⁰ *Ibid.*, str. 3–30.

²⁶²¹ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda, str. 4.

²⁶²² *Ibid.*, str. 4–32.

200.4. Prisilni rad, pogibije i ranjavanja

Upravnik zatvora Mirsad Ćupina slao je zatočenike na radove na liniji razgraničenja između ARBiH i HVO-a u naseljima Donja Mahala, Bulevar, Cernica i Bišće Polje.

Zatočenici su odvođeni skoro svakodnevno na kopanje rovova, punjenje vreća pijeskom i pravljenje bunkera i zaklona na linijama razgraničenja.²⁶²³

Za vrijeme takvih radova od snajperskog djelovanja ili dijelova granata poginuli su: Ante Mikulić, Branko Kožul, Stanko Zovko, Zoran Bošnjak zvaní Čana, Tomo Karlušić, Slavko Kolobara, Ante Lovrić, Marko Mikulić, Filip Raić, Stojan Škobić, Anđelko Vrljić i Antonio Buntić. Ranjeni su: Boris Crnjac, Ilko Grabovac, Mate Groznica, Zoran Mikulić, Mario Mandić, Mario Škobić, Ivan Ravlić, Mile Vicković i Marijan Džidić.²⁶²⁴

Poginule su sahranjivali zatočenici na prostoru Sjevernog logora uz prisustvo Ćupine.²⁶²⁵

U zatočeništvu u IV osnovnoj školi Ž. V. je bio 263 dana, od 30. juna 1993. do 19. marta 1994. Od toga mjesec i po – dva u hotelu “Ruža” i u VI osnovnoj školi u Šantićevoj ulici. O zatočeništvu navodi: “Bio sam na radu u Šantićevoj mjesec dana. Boravili smo noću u VI osnovnoj školi. Kopao sam rovove, nosio municiju, radio sve što su tražili, čišćenje SDK i ‘Razvitka’, bili smo izloženi vatri. Bio sam u hotelu ‘Ruža’, u podrumu, oko mjesec dana, možda oktobar 1993. godine, nas trojica, jedeš ujutro i naveče, pokvarena riža, sačivica (sočivo) ako se zatekneš na liniji u Šantićevoj pa ti daju nešto. Voda je bila pokvarena, iz Neretve je crpili u gumeni rezervoar. Često smo imali proliv, okupao sam se u šest mjeseci jednom. Bili smo k’o ‘četnici’, uši smo imali. U kanti smo ugrijali vodu, to jednom. Nosio sam tri puta dinamit, bure bosanski lonac napunjeno ostacima od bombi, sitno željezo, prenijeli u RK ‘Razvitak’. U Šantićevoj i u ‘Ruži’, WC gdje stigneš.”²⁶²⁶

200.5. Premještanje i razmjene

Civili iz sela s područja Bijelog Polja premješteni su 21. jula 1993. godine u Osnovnu školu u Potocima, odakle su oslobođeni “u nekoliko tura” 2. decembra 1993.²⁶²⁷

Ilko Grbavac razmijenjen je 10. septembra 1993, a Josip Kordić 2. decembra 1993.

Ž. V. je rekao: “Mi smo iz IV osnovne škole razmijenjeni 19. marta 1994. za Muslimane koji su bili na Heliodromu. Prije toga, razmjena samo težih ranjenika, kad je došao Crveni križ.”²⁶²⁸

200.6. Posjete MKCK

Prema izjavi Željka Vladića, predstavnici MKCK posjetili su prvi put IV osnovnu školu 11. septembra 1993. godine, kad su registrovali zatočenike.²⁶²⁹

²⁶²³ *Ibid.*, str. 16.

²⁶²⁴ *Ibid.*, str. 3.

²⁶²⁵ *Ibid.*, str. 22.

²⁶²⁶ CDTP, Izjava Željka Vladića data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

²⁶²⁷ Tužilaštvo BiH, Izjava Mladenke Mikulić data 28. februara 2014. godine.

²⁶²⁸ CDTP, Izjava Željka Vladića data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

²⁶²⁹ *Ibid.*

200.7. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud FBiH 27. marta 2008. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru koji je bivšeg upravnika zatočeničkog objekta u IV osnovnoj školi Mirsada Ćupinu, vođu smjene Husniju Oručevića i stražare Milija Ćišića, Hilmu Toporana, Predraga Ajkića, Zijada Redžovića, Ibrahima Oručevića i Nezira Pribišića osudio za počinjenje ratnih zločina nad zatočenicima u toj školi. Ćupina je osuđen na pet godina zatvora, Redžović na tri, Ćišić i Ajkić na po dvije, Husnija Oručević i Ibranim Oručević na po jednu godinu i šest mjeseci, a Toporan i Pribišić na po jednu godinu zatvora.

201. Zgrada SDK (juni 1993)

201.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁶³⁰ Prema izjavi Ivica Puljića, upravnik zatvora u SDK bio je Mirsad Ćupina. U zgradi SDK, kako je naveo u svojoj izjavi, nalazila se i Vojna policija ARBiH.²⁶³¹ Alen Katica je kao vojni policajac “davao stražu” na ulazu u SDK.²⁶³²

201.2. Zatočavanje

U junu 1993. godine zgrada SDK korištena je za zatočavanje pet ili šest pripadnika HVO-a, među kojima su bili Ivica Puljić, Igor Kapor, izvjesni Šabić i izvjesni Sabljic.²⁶³³

Prema riječima Ivica Puljića, pripadnika HVO-a iz Stoca, koji je uhapšen 6. juna 1993, pripadnici ARBiH uhapsili su ga na punktu između Čapljine i Stoca, svezali mu ruke i oči i odveli u Blagaj te nakon kraćeg zadržavanja premjestili u zgradu SDK u Mostaru.²⁶³⁴

Opisujući zatočeništvo, Ivica Puljić rekao je da je bio zatočen u sefu: “Stavili su nas u sef. To su bila vrata od sefa, ona teška metalna vrata. Bile su dolje nekakve daske, to je bila mala prostorija, 4x3 metra, možda, otprilike. Krevet su nam bile daske. Bio je tu u objektu WC, puste nas povremeno. Nije me niko dirao, pa nas nisu bendali, jer su ispitivali ovu trojicu. Donese ti nešto malo hrane, one sačivice, da, to je sočivo. Vode daju da se napiješ. Bio sam više od 20 dana u SDK.”²⁶³⁵

Nakon 30. juna 1993. zgrada SDK više nije bila u funkciji zatvora, te je, prema Puljićevom mišljenju, ovaj objekt služio za ispitivanje zatočenika iz IV osnovne škole.²⁶³⁶ Ž. V. je bio zatočen u IV osnovnoj školi od 30. juna 1993. do 19. marta 1994. i odatle je odvođen na čišćenje zgrade SDK, koja je bila odmah preko puta škole, a zgrada SDK, koliko je njemu

2630 CDTF, Izjava Ivica Puljića data Udruženju 16. maja 2019. godine; CDTF, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

2631 CDTF, Izjava Ivica Puljića data Udruženju 16. maja 2019. godine.

2632 Kantonalni sud u Mostaru, *Predmet Mirsad Ćupina i drugi (K-34/03)*, Presuda od 24. januara 2007. godine, Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vođenog protiv Mirsada Ćupine i drugih, str. 69, svjedok Alen Katica.

2633 CDTF, Izjava Ivica Puljića data Udruženju 16. maja 2019. godine.

2634 *Ibid.*

2635 *Ibid.*

2636 *Ibid.*

poznato, nije korištena kao zatočenički objekt poslije 30. juna 1993, ali jesu tamo odvodili i ispitivali neke zatočenike iz IV osnovne škole.²⁶³⁷

Ljubica Soldo, pripadnica HVO-a, zarobljena je u kasarni "Tihomir Mišić" 30. juna 1993. i odvedena u IV osnovnu školu. Oko tri sata poslije ponoći Slobodan Marić došao je po nju, rekavši joj da je vodi na strijeljanje, a onda ju je odveo do zgrade bivšeg SDK, gdje ju je cijelu noć ispitivao izvjesni Humo. Ujutro su je vratili u školu.²⁶³⁸

201.3. Premještanja

Ivica Puljić, Igor Kapor, kao i trojica Muslimana koji su bili zatočeni s njima u zgradi SDK od 6. juna 1993. godine, prebačeni su nakon dvadesetak dana u IV osnovnu školu.²⁶³⁹

202. Omerikine kuće u Potocima (juni – juli 1993)



Omerikine kuće²⁶⁴⁰

²⁶³⁷ CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

²⁶³⁸ Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 515 – Mostar, 14. maj 1994. godine, Službena bilješka sastavljena 14. maja 1994. u Odsjeku krim. 1. bojne VP u Mostaru o informativnom razgovoru i obavještenjima koje je dala Ljubica Soldo.

²⁶³⁹ CDTP, Izjava Ivica Puljića data Udruženju 16. maja 2019. godine.

²⁶⁴⁰ Arhiva CDTP-a.

202.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 4. korpusa ARBiH. Upravnik objekta bio je Enes Ćurić, pripadnik 49. brdske brigade ARBiH.²⁶⁴¹

U hapšenjima i dovođenju civila učestvovali su izvjesni Ćelo, izvjesni Sultan, kao i Ibrahim Omanović, koji je bio jedan od čuvara zatočenih civila.²⁶⁴² Među pripadnicima ARBiH zaduženim za zatočnike u Omerikinim kućama bio je i Esad Tipura.²⁶⁴³

202.2. Zatočavanje

Od 30. juna do sredine jula 1993. godine Omerikine kuće u zaseoku Meke korištene su za zatočavanje oko 90 civila hrvatske nacionalnosti.²⁶⁴⁴

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH zarobili su Dragicu Crnjac i njenu porodicu ispred porodične kuće u Potocima. Odveli su ih u šumarsku kuću na području Meka, a nakon nekoliko sati prebačeni su u Omerikine kuće. Tu su dovedeni i Zorica Zovko, Filip Zovko sa svojom maloljetnom djecom, Jozika Ivanković sa sinom i Mladen Crnjac. Prema sjećanju Dragice Crnjac, jedan od vojnika predstavio se kao Sultan.²⁶⁴⁵

Ilka Kožul, koja je bila u šestom mjesecu trudnoće, u vrijeme zatočavanja, zajedno sa svoje dvoje djece, pokušala je preći na teritoriju pod kontrolom HVO-a, kad je odvedena u Omerikine kuće u zaseoku Meke.²⁶⁴⁶

Opisujući napad koji je izvršen 30. juna 1993, Stanislav Krezić naveo je da je u tom trenutku, zajedno sa Safetom Mušićem, bio na smjeni u kafani "Borik" u Potocima, gdje je ostao tri dana, kad su sljedećeg dana po njega došla dva pripadnika ARBiH i naredila mu da skinе uniformu te ga odvela na ispitivanje u mjesto Ljeskovac, odakle je premješten u Omerikine kuće, gdje je proveo sedam dana.²⁶⁴⁷

Među civilima koje su istog dana pripadnici ARBiH zarobili i odveli u Omerikine kuće bile su i Zorica Zovko sa svoje dvoje maloljetne djece – Daliborkom i Daliborom, mužem Zdravkom Zovkom te Ilijom Zovkom, kao i zatočenica B,²⁶⁴⁸ Mladenka Mikulić, koja je zarobljena s Irenom Mikulić i njenim sinom Gabrijelom. Među zatočenima je bila i Anica Kolobara. Zoricu Zovko su 30. juna 1993. odveli iz kuće Filipa Zovke, gdje je boravila sa svojom maloljetnom djecom, te zatvorili u Omerikine kuće Enes Ćurić, Miralem Bubalo i Sultan. U Omerikine kuće je odvedena i Jozika Ivanković, koja je zarobljena u Poto-

²⁶⁴¹ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 53, pasus 171–173 i str. 55–56, pasus 184.

²⁶⁴² *Ibid.*, str. 83–84, pasus 279–281.

²⁶⁴³ *Ibid.*, str. 84, pasus 282.

²⁶⁴⁴ Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137.

²⁶⁴⁵ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 49, pasus 160 i str. 83, pasus 281; U svom iskazu Mladen Crnjac (koji je u međuvremenu preminuo, str. 20) naveo je da se radi o osobi po imenu Šemso Čagalj, str. 31, pasus 75.

²⁶⁴⁶ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 11; str. 49–50, pasus 161; str. 85, pasus 285.

²⁶⁴⁷ *Ibid.*, str. 45, pasus 139 i str. 49, pasus 160.

²⁶⁴⁸ *Ibid.*, str. 45–46.

cima kod zadruga.²⁶⁴⁹ Konačno, iz kuće Željke Zovko u Omerikine kuće je prebačena i zatočenica A.²⁶⁵⁰

Stanislav Krezić navodi da su “Omerikine kuće” pripadale braći Omerika, a nalazile su se u blizini džamije, u naselju Meke u Potocima. Željka Zovko opisala je da je to bila privatna kuća s tri prostorije i podrumom. Ona je boravila u staroj kuhinji, tri metra dugoj i tri širokoj, u kojoj je bilo smješteno oko 20 ljudi, a u ukupno tri prostorije bilo je oko 75 žena, muškaraca i djece. U podrumu je bilo smješteno oko 20 muškaraca.²⁶⁵¹ U nedostatku kreveta, spavali su na podu ili na predmetima koje su našli u kući ili donijeli od svojih kuća. Ispred kuća se nalazio poljski WC.²⁶⁵²

Opisujući uslove, Ilka Kožul, Anica Kolobara, Mladenka Mikulić, Željka Zovko, Zorica Zovko, A. G. i zatočenica A navele su da su bili smješteni u sobama bez kreveta, koje su bile pretrpane, a neki su bili u podrumima. Muškarci i žene boravili su u odvojenim prostorijama.²⁶⁵³

Zatočenicima su imali hranu i vodu – obezbjeđivali su im pripadnici ARBiH i Muslimanke. Zatočene žene su uz pratnju stražara mogle ići do svojih kuća i uzeti hranu, kao i prikupiti hranu s obližnjih njiva i voćnjaka.²⁶⁵⁴

Sigurnost zatočenih civila bila je ugrožena zbog čestog granatiranja područja na kojem su bile Omerikine kuće. Dražen Ivanković, koji je u to vrijeme imao 17 godina, izjavio je da su granate padale pod prozor i vrata kuća u kojima su bili smješteni, a jednom prilikom je ranjena i Daliborka Buntić, koja je nakon toga prebačena sanitetom u Potoke, gdje joj je ukazana ljekarska pomoć.²⁶⁵⁵

Prema izjavama zatočenika, u Omerikinim kućama vršena su ispitivanja, a pojedini muškarci, među kojima Žarko Drinovac, Tomislav Brajković, Šćepo Bilić, S. K. i Jozo Perić, u nekoliko su navrata izvođeni iz kuća i zlostavljani te se u objekt vraćali s vidnim povredama. U objektu je ispitivan i Stanislav Krezić, pri čemu mu je jedan vojnik prijetio nožem.²⁶⁵⁶

Tako je zatočenik S. K. opisao da su ga 1. jula 1993. pripadnici ARBiH, izvjesni Sultan i neki Džemo, zajedno s Tomislavom Brajkovićem i Jozom Perićem izveli iz Omerikine kuće, pri čemu su vojnici pucali iz puške i tako ga plašili, a potom ga, pored jedne česme, ispitivali o motoroli koju je navodno posjedovao. Tom prilikom jedan od spomenutih pripadnika ARBiH ga je udario šakom i oborio ga na tlo, te mu je izbio dva zuba, dok su u međuvremenu

2649 *Ibid.*, str. 49.

2650 *Ibid.*, str. 84.

2651 *Ibid.*, str. 125, pasus 433.

2652 CDTP, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 125.

2653 *Ibid.*, str. 50, pasus 161; str. 125, pasus 432–433.

2654 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 128–131, pasus 446, 448–455.

2655 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 86, pasus 288, 132, pasus 462–463; “Ranjavanje 11-godišnje djevojčice”, BIRN, Justice Report, 28. oktobar 2015.

2656 CDTP, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine; Emina Dizdarević, “Ćurić štito bolesne zatvorenike”, BIRN BiH, Justice Report, 3. mart 2015.

drugi pripadnici ARBiH doveli Jozu Perića i Tomu Brajkovića, nakon čega su ih svu trojicu uveli u neku prostoriju, gdje su ih tukli po glavi šakama i čizmama.²⁶⁵⁷

202.3. Premještanje

Većina zatočenih civila je oko 13. ili 14. jula 1993. godine prebačena u zgradu IV osnovne škole u Mostaru, gdje su bili do 22. jula 1993, kad su prebačeni u Osnovnu školu u Potocima.²⁶⁵⁸ Grupa od 15 do 20 radno sposobnih muškaraca je nakon sedam do deset dana prebačena iz Omerikinih kuća u Skenderove kuće u Potocima, gdje su ostali do 10. ili 11. septembra 1993, kad su prebačeni u Osnovnu školu u Potocima.²⁶⁵⁹

202.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na osam godina zatvora. [detaljnije, str. 423]

203. Osnovna škola u Potocima (juni – decembar 1993)



Osnovna škola u Potocima²⁶⁶⁰

²⁶⁵⁷ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 138.
²⁶⁵⁸ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 45, pasus 141, str. 11; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137.

²⁶⁵⁹ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 45, pasus 139; CDTP, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

²⁶⁶⁰ Preuzeto sa hrlog.ba, <https://www.hrlog.ba/vijsti/166-26-godina-od-raspu%C5%A1tanja-logora-osnovna-%C5%A1kola-potoci-i-gnojnice.html>.

203.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Upravnik zatočeničkog objekta bio je Enes Ćurić, pripadnik 49. brdske brigade ARBiH. Među stražarima zatočenici navode Omanovića, Kaminića i Nazrajića.²⁶⁶¹

203.2. Zatočavanje

Od 30. juna do 2. decembra 1993. godine Osnovna škola u Potocima korištena je za zatočavanje oko 100 civila – muškaraca, žena i djece, uglavnom hrvatske nacionalnosti.²⁶⁶² Među zatočenim civilima bili su i Stjepan Bilić, Žarko Drinovac i Tomislav Brajković.

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH zauzeli su Bijelo Polje, a mještane zatočili u Osnovnu školu.²⁶⁶³

Zatočenici su boravili u fiskulturnoj sali dimenzija oko 24 sa 12 metara.²⁶⁶⁴ Parket je bio dignut, tako da su sjedili i spavali na betonu. Imali su WC, ali je često bio neupotrebljiv. Nije im bilo dozvoljeno da se kupaju.²⁶⁶⁵ Zatočenice su kuhale obroke.²⁶⁶⁶

Miralem Omanović je 26. septembra 1993. maloljetniku Damiru Šiliću i Ljubanu Škobiću psovao “ustašku majku”, prijetio im da će ih pobiti i udarao ih kundakom puške po leđima i nogama, a Šiliću je pucao između nogu i pored glave i govorio mu: “Ubiću te, ti si sljedeći.”²⁶⁶⁷ Stražari su jednom prilikom zatočenici A. J. donijeli klikere i rekli joj da su to oči njenog sina.²⁶⁶⁸

Pojedini stražari tjerali su zatočene civile da pjevaju pjesme uvredljivog sadržaja. Ponekad su im uskraćivali hranu i obavljanje fizioloških potreba. Tukli su ih bez razloga. Izvodili su ih iz fiskulturne sale i tukli.²⁶⁶⁹

Dragica Crnjac sjeća se da je “osoba po imenu Hećim” dolazila u školu i da je bacao lopte na zatočnike: “Samo je provocirao, a to je gore nego da me ubije. On se smijao što smo se mi bojali. Pričalo se da je to Hećim Demirović.”²⁶⁷⁰

203.3. Prisilni rad i živi štit

Muškarci su redovno odvođeni da kopaju rovove i tranšeje.²⁶⁷¹ Mladenka Nikolić navodi da je Ćurić određivao ko ide na rad: “Mlađi muškarci su vođeni, kao radni vod... Biralni su uvijek mlađe koji su mogli kopati i raditi. Odabirao je Ćurić. Oni su vođeni na prostor Po-

2661 TPOS, Izjave Ž. Z., S. K. i A. J. date Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2662 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Miralem Omanović* (K-27/05), Presuda, str. 5–6.

2663 *Ibid.*

2664 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2665 TPOS, Izjava Ž. Z. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2666 *Ibid.*

2667 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Miralem Omanović* (K-27/05), Presuda, str. 1 i 2.

2668 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2669 TPOS, Izjave Ž. Z., S. K. i A. J. date Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2670 “Loši uslovi u Potocima”, BIRN BiH, Justice Report, 10. juni 2015.

2671 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Miralem Omanović* (K-27/05), Presuda, str. 4.

toka. Više je ljudi ubijeno prilikom obavljanja prisilnih radova, trojica su ubijena na brdu Čučurak.²⁶⁷²

Žene su odvođene da skupljaju granit i da čiste kuće vojnih starješina. Odvođene su i kao živi štit kod brane na Hidroelektrani Mostar.²⁶⁷³

203.4. Ubistva

Svjedok D. I. imao je 17 godina. Sjeća se kako je 30. juna 1993. godine ARBiH zauzela područje Bijelog Polja, gdje je on sa svojom majkom i zarobljen kao civil, te da su odvođeni na više mjesta, a završili su u Osnovnoj školi u Bijelom Polju, gdje je proveo nepunih pola godine, te da je povremeno iz škole odvođen s drugima da obavlja radove po naređenju. Sjeća se dana kad se njih 12 u pratnji nekoliko vojnika ARBiH uputilo da obave neki posao i da su došli ispod brda Čučurak, gdje su zatekli teretni kamion i na njemu protivzračni top, kad je iz jedne kuće izašao optuženi Miralem Omanović i naložio vojnicima da ih postroje, pa su ih raspoređivali prema teretu koji će nositi.

Zatočenike je uglavnom raspoređivao Miralem Omanović, starije ljude uglavnom je zaduživao da nose teži teret, a najteže je bilo postolje, dok je svjedok sa D. Z. nosio doboše s municijom. Omanović se ponašao bahato, pucao u zrak, što je svjedok shvatio kao prijatnu i zastrašujuću, i izgledalo je kao da je Omanović pod uticajem alkohola jer je bio sav zajapuren, crvenih očiju, premda se nije zanosio ni posrtao u hod. Bio je naoružan i odjeven u maskirnu uniformu. Svjedoka i D. Z., dok su išli brdom, pratio je jedan vojnik i idući prema vrhu, svjedok je čuo uzvike i jauke, kao i pucnjeve, također je čuo povišeni ton Omanovića, koji je govorio da se nosi brže, a u jednom momentu i S. B. kako zapomaže i kako B. govori “ne mogu A., majke mi, bole me noge”. Nakon toga je čuo pucnjeve, pri prvom pucnju i jauk, a nakon trećeg više se ništa nije čulo. Idući dalje prema vrhu brda, čuo je viku, zapomaganje i ponovo pucnjeve u više navrata. Nakon što su ostavili teret na vrhu, vratili su se da pomognu ostalima, pa je prihvatio za postolje i svi su posrtali, a bilo je sklisko, pa se sjeća kad je posrnuo D. Š., da mu je optuženi govorio kako je on sljedeći. Istovremeno je pucao oko njih, a pucao je i u zemlju jer su komadi zemlje frkali u oči i lice, a idući putem posrtali su većinom stariji ljudi i negdje na polovini puta posrnuo je Ž. D., tako što se okliznuo i pao na zemlju, pa mu je optuženi naložio da ustane, a nakon što je on rekao da ne može dalje, optuženi mu je jednostavno ispalio u prsa tri hica, a oni su nastavili kretanje.

Potom su se po nalogu nastavili kretati, a optuženi je i dalje vikao i pucao oko njih, da bi pri vrhu brda T. B. upao u žbun i nije se mogao iščupati, pa mu je optuženi rekao da se izvuče prilazeći na metar ili dva daljine, a nakon što mu je ovaj odgovorio da je bolestan, optuženi je u njega ispalio tri hica iz puške. Svjedok je nakon prvog pucnja čuo kako je ubijeni uzviknuo “jao, majko moja”. Nastavili su se kretati, pa ubrzo nakon što su došli na vrh, optuženi je rekao jednom vojniku da ih preuzme, a on pošao niz brdo, a pri silasku

2672 “Maltretiranje u školi u Potocima”, BIRN BiH, Justice Report, 20. maj 2015.

2673 TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

svjedok i D. Z. su uzeli T. B. za noge i vukli ga po naređenju, i to trčecim korakom. Tada su ostali zatočenici išli iza njih i preuzeli tijelo Ž. D., također ga vukući prema podnožju brda, pa su sva tri tijela u podnožju postavili na mjesto pored jedne gomile kamena, gdje im je optuženi naredio da ih prekriju kamenom, i oni su malo veće kamenje spuštali pored tijela, a manje kamenje bacali, a nakon što su kamenjem prekrivena tijela, odvedeni su natrag u školu u kojoj su bili zatvoreni. Svjedok se sjeća da je optuženi, idući prema vrhu brda, udario pojedine zatočenike, pa čak i puškom, na mjestima gdje su bile stijene – on bi se popeo na tu stijenu i udario puškom zatočenike koji su nosili teret, i to najviše po ledima jer su svi bili u poluskućenom položaju, s tim što navodi da njega nije nijedanput udario.²⁶⁷⁴

203.5. Razmjene

Razmjene su obavljene u više navrata: 14. augusta, 1. septembra i 2. decembra 1993. godine.²⁶⁷⁵

203.6. Posjete MKCK

Osnovnu školu u Potocima dva je puta posjetila delegacija MKCK.²⁶⁷⁶ Zatočenici su popisani prije posljednje razmjene, 29. septembra 1993. godine.²⁶⁷⁷

203.7. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, Ibrahimu Demiroviću zvanom Hećim, pripadniku ARBiH, a od 13. septembra 1993. u svojstvu komandanta 47. brdske brigade ARBiH, i Habibu Čopelju, u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH od 1. februara 1993, da su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, i to Ćurić nečovječno postupanje, primoravanje na prisilni rad i protivpravno zatvaranje, Demirović nečovječno postupanje, primoravanje na prisilni rad i silovanje, i Čopelj nečovječno postupanje, tako što su:

Dana 24. augusta 1993. ili približno tog dana pa do 29. augusta 1993. odabrali iz Osnovne škole u Potocima veći broj zatočenika – civila, približno 37, pretežno starijih žena, s namjerom da pomoću njih spriječe jedinice HVO-a u pokušaju zauzimanja Hidroelektrane Mostar, pa su Ćurić i drugi pripadnici ARBiH odveli zatočenike, bez njihove volje i saglasnosti, u pravcu Hidroelektrane Mostar kao živi štit, a među njima Ružu Kolobaru (1916), Maru Azinović (1912), Stanka Azinovića (1911), Cviju Karlušić (1932), Pavku Zovko (1925), Katu Paponju (1919), Stanka Paponju (1916), Ivu Puljić (1925), Mandu Grgić

²⁶⁷⁴ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Miralem Omanović* (K-27/05), Presuda, str. 1, 2 i 5.

²⁶⁷⁵ TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

²⁶⁷⁶ *Ibid.*

²⁶⁷⁷ TPOS, Izjava A. J. i A. R. date Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

(1920), Dragicu Gakić (1937), Maru Sesar (1933), Matiju Kolobaru (1935), Ivu Karlušić (1937), svjedoka A (1978), Milu Karušića (1937), Lucu Kordić (1928), Jaku Kordić (1938), Maricu Škobić (1932), Blagu Škobića (1932), Mandu Drinovac (1930), Anđu Jašin, Anicu Kolobaru, Joziku Kolobaru, Joziku Ivanković, A. B., Milku Kolobaru i druge, da bi na putu prema Hidroelektrani, zbog razmjene vatre između jedinica HVO-a i jedinica ARBiH, pored kamiona kojim su prevoženi pala granata i onesposobila ga, pa su zbog nemogućnosti da dalje nastave kamionom, zatočeni zbog pucnjave između ARBiH i HVO-a morali kretanje nastaviti puzeći, a kako je Hidroelektrana Mostar već bila pala u ruke HVO-a, odvedeni su u predionicu "Đuro Salaj";

Krajem septembra 1993, Ćurić u svojstvu upravnika zatočeničkog objekta, Demirović u svojstvu komandanta 47. brdske brigade, koji je po funkciji bio nadređen Miralemu Omanoviću zvanom Alaga, pripadniku ARBiH, odredili i dozvolili odlazak dvanaestorici zatočenika iz Osnovne škole u Potocima, među kojima su bili i Stanislav Krezić, Stjepan Bilić, Žarko Drinovac, Tomislav Brajković i maloljetnici Dalibor Zovko (1976) i Dražen Ivanković (1975), na prisilni rad na prvu borbenu liniju i položaje ARBiH na brdu Ćučurak, gdje je trojicu zatočenika, Stjepana Bilića, Žarka Drinovca i Tomislava Brajkovića, koji zbog težine posla i iznemoglosti nisu mogli do kraja nositi dijelove protivzračnog topa, iz vatrenog oružja ubio Miralem Omanović zvan Alaga, koji je preuzeo te osobe za obavljanje prisilnog rada;

Neutvrđenog dana početkom novembra 1993. Ćurić se saglasio i dozvolio, a Demirović naredio odvođenje grupe zatočenika, među kojima i maloljetnog Dalibora Zovke (1976), na prisilni rad radi kopanja tranšeja i obavljanja drugih poslova na prve borbene linije, koje su razdvajale jedinice ARBiH i jedinice HVO-a, na lokalitetu Mandića kuće u mjestu Potoci, gdje su sve vrijeme padale granate i pucalo se s obje strane, pri čemu je u tranšeji, gdje su obavljani radovi, metkom pogođen Ljubo Škobić, koji je od zadobivenih povreda na licu mjesta preminuo;

Ćurić, zajedno s njemu poznatim pripadnicima ARBiH, 30. juna 1993. ili približno tog dana u mjestu Bijelo Polje, Potoci, teritoriji koja je od 30. juna 1993. bila pod kontrolom ARBiH, nezakonito lišio slobode više civila hrvatske nacionalnosti, među njima i maloljetne Daliborku Zovku (1982) i Dalibora Zovku (1976), koji su se nalazili u kućama i nisu pružali bilo kakav otpor, a uz izgovor da se odvođe samo radi njihove bezbjednosti, i zatvorio u Omerikine kuće u mjestu Meke, pri čemu je na širem području Bijelog Polja, u Potocima i mjestu Vrapčići, protivpravno lišeno slobode i zatvoreno u razne zatočeničke objekte najmanje 107 osoba – civila hrvatske nacionalnosti, među kojima veći broj djece, žena i staraca, koji su na početku držani u kući Bore Zovke, u Omerikinim i Skenderovim kućama, a kasnije u Osnovnoj školi u Potocima, sve od 30. juna do 2. decembra 1993, i bili smješteni u neuslovnim prostorijama, izloženi različitim oblicima nečovječnog postupanja;

Neutvrđenog dana između 22. jula i 2. decembra 1993. Ćurić odredio četiri mlađe djevojke iz Osnovne škole u Potocima, među kojima osobu B, Anicu Kolobaru i Mladenku Mikulić, i uputio ih na otvoreni prostor gdje se pucalo da izvlače žensku osobu muslimanske naci-

onalnosti koja je na tom mjestu poginula zbog borbenih djelovanja, pa dok su pripadnici ARBiH čekali skriveni od pucnjave, one su pomoću deke izvukle mrtvu djevojku;

Neutvrđenog dana između 22. jula i 2. decembra 1993, Ćurić, zajedno s drugim njemu poznatim pripadnicima ARBiH, iz Osnovne škole u Potocima odabrao četiri žene, koje su sa sobom imale malu djecu kako ne bi pobjegle, Zoricu Zovko, Joziku Ivanković, J. A. i Zoru Azinović, koje su potom odvedene do samostana u mjestu Zatok u blizini katoličke crkve u Potocima, gdje su im djeca ostavljena u samostanu kod pripadnika ARBiH, a one odvedene do rijeke Neretve kako bi izvukle ranjenika, pripadnika ARBiH, koji se nalazio na jednoj stijeni na suprotnoj strani Neretve, natjerane da zagaze u vodu i idu po ranjenika, dok su pripadnici ARBiH ostali skriveni na obali, pa kako same nisu uspjele izvući ranjenika, vraćene su do samostana, a sutradan su na izvlačenje dovedeni i Karlo Azinović i Mladenka Mikulić, kojoj su dali megafon kako bi s vrha samostana zvala pripadnike HVO-a da ne pucaju jer se tu nalaze osobe hrvatske nacionalnosti, i tako ih zaštite od pripadnika HVO-a koji su pucali, pa je Karlo Azinović vezao konopac za nogu, stavio šlauf na sebe i preplivao Neretvu, dok su žene puštale konopac koliko je bilo dovoljno da dođe do ranjenika i tako ga izvukli, stavili na nosila i odnijeli u samostan;

Od kraja jula do 20. novembra 1993. ili približno tog dana, u više navrata, Demirović, pretežno u večernjim satima, odjeven u vojnu uniformu i naoružan vatrenim oružjem, iz Osnovne škole u Potocima izvodio nakon prozivanja oštećenu B, nekad lično, a nekad je to radio nepoznat stražar pa bi je Demirović preuzeo, i odvodio u jednu napuštenu kuću u blizini škole, gdje joj je naređivao da se skine, govoreći da je ona njegovo vlasništvo i njegova "kurva" i da može od nje raditi šta želi i da je bolje da bude njegova nego da ide na redaljku kod ostale vojske, na koji način ju je svaki put silovao, uvijek držeći pušku u uglu prostorije;

Neutvrđenog dana u augustu 1993, dok su se zatočeni muškarci, civili hrvatske nacionalnosti, nalazili na prisilnom radu za potrebe ARBiH, Čopelj odveo Stanislava Krezića u jednu prostoriju u napuštenoj kući, u kojoj se nalazila veća hrpa vrlo sitnog pijeska (pržine), zatvorio sve prozore i vrata i naredio mu da lopatom prebacuje pijesak s jedne hrpe na drugu, a kako je pijesak bio suh i sitan, a sva vrata i prozori zatvoreni, došlo je do nepodnošljivog dizanja prašine, zbog čega se u prostoriji nije vidjelo ništa, pa zbog iscrpljenosti i ogromne prašine Stanislav Krezić nije mogao disati, dok su mu usta, nos i uši bili puni prašine, zbog čega je dva dana iskašljavao prašinu, uz snažan tjelesni bol i patnju.

Apelaciono vijeće Suda BiH izmijenilo je presudu o kazni i Enesa Ćurića osudilo na osam godina zatvora, Ibrahima Demirovića zvanog Hećim na trinaest godina i Habiba Čopelja na pet godina zatvora.

Vrhovni sud FBiH 17. maja 2006. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru kojom je Miralem Omanović osuđen za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ zato što je 26. septembra 1993. u večernjim satima na brdu Ćučurak u Potocima, u vrijeme oružanog sukoba u BiH, u svojstvu pripadnika ARBiH, odjeven u vojnu uniformu i naoružan automatskom

puškom, nečovječno postupao prema civilima tako što je skupini od 12 uhapšenih Hrvata, koje su nepoznati pripadnici ARBiH izveli iz Osnovne škole u Potocima, gdje su zajedno s više civila hrvatske nacionalnosti bili protivzakonito zatvoreni, naredio da na vrh brda iznesu prethodno rastavljeni protivzračni top, pa im odmah počeo psovati “ustašku majku”, vrijeđati ih i prijetiti im da će ih sve pobiti, a potom udarao zatočenike D. Š. i Lj. Š. kundakom puške po leđima i nogama, zatočeniku D. Š. pucao između nogu i pored glave i pritom govorio “ubit ću te, ti si sljedeći”, izazivajući kod njega strah od smrti, pa kad zatočenici S. B., Ž. D. i T. B. nakon umora i iznemoglosti od tereta nošenja topa nisu mogli nastaviti kretanje, htijući ih lišiti života pucanjem iz automatske puške iz neposredne blizine S. B. ranio u nogu i naredio mu da nastavi kretanje, a kad je zatočenik ponovo pao, prišao mu i ispalio tri metka u gornji dio tijela, nakon čega je u Ž. D., a potom i u T. B. ispalio po tri metka u gornji dio tijela i na taj način ih lišio života, te naredio ostalim zatočenicima da tijela ubijenih odvuču u podnožje brda i zatrpaju ih nabacujući kamenje na njih. Vrhovni sud FBiH potvrdio je i zatvorsku kaznu od 14 godina.²⁶⁷⁸

204. Podrum u naselju Vrapčići (juni 1993)

204.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁶⁷⁹

204.2. Zatočavanje

Podrumske prostorije zapaljene srpske kuće u naselju Vrapčići korištene su za 24-satno zadržavanje oko 20 hrvatskih civila, među kojima su bili Anica Kolobara, Matija Kolobara, Milka Kolobara, Rozika Kolobara, Ruža Kolobara, Pero Sesar, Mara Sesar, Marko Sesar, Mladenka Mikulić, Irena Mikulić, Anđa Jašin, Jovo Kuzman s majkom i suprugom, kao i izvjesni Jozika i Stanko, te dječak Gabrijel.

Opisujući okolnosti pod kojima je uhapšena i zatočena, Mladenka Mikulić navela je da je rano ujutro, oko pet sati, 30. juna 1993. čula pucnjavu i vidjela nepoznate vojnike koji su vodili neke ljude: “Nakon par sati su došla dvojica vojnika, oni su rekli da su vojnici Armije BiH, zauzeli cijelo ovo područje i da mi koji smo tu moramo poći sa njima. Irena sa djetetom, ja i Anđa Jašin koja je bila u trećoj kući od moje, odvedeni smo preko čitavog sela u jednu zapaljenu kuću, gdje smo zatekli i ostale koji su se te noći i tog jutra zatekli u svojim kućama.”²⁶⁸⁰

Ova svjedokinja navela je da su u toj kući bili pretežno stariji ljudi iz porodice Kolobara i porodice Mikulić: “Ne znam tačno koliko nas je bilo, ali otprilike bilo nas je 20-ak, bilo je i starijih ljudi i žena i djece. Koliko se mogu sjetiti, među nama je bio čovjek po imenu

²⁶⁷⁸ Vrhovni sud FBiH, Predmet *Miralem Omanović* (070-0-Kž-06-000123), Drugostepena presuda, str. 1.

²⁶⁷⁹ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 45, pasus 138; Tužilaštvo BiH, br. T20 0 KTRZ 0003728 06 od 28. februara 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 3.

²⁶⁸⁰ *Ibid.*

Stanko i imao je 80 godina i najmlađi, dječak Gabrijel. Bilo je više naoružanih vojnika koji su nas tu čuvali, a imali su na sebi uniforme maskirne sa trakama oko ruka i oko glave, ne sjećam se da su imali ambleme, a govorili su da su pripadnici Armije BiH.”²⁶⁸¹

Među zarobljenima je bila i Anica Kolobara, koja je također rekla da su vojnici ARBiH došli u Vrapčiče 30. juna 1993. ujutro oko pet, nakon čega je počelo hapšenje. Nju i njene komšije zarobili su pred kućom Pere Sesara i odveli ih na kraj sela, u podrum jedne kuće koja se nalazila u blizini Mihaljevih kuća.²⁶⁸² Ona ne zna čija je to kuća, ali kaže: “Kuća u izgradnji, stari podrum napušteni. Tu su nas pokupili sve i zatvorili nas u podrum. Zakovali nam vrata ekserima i čekićem, da ne moremo izić’. Tu, u tom podrumu ima Anica Kolobara, Matija Kolobara, Milka Kolobara, Rozika Kolobara, Ruža Kolobara, Pero Sesar, Mara Sesar, Marko Sesar. To je sve prešlo 60 godina. Bila je Rozika s nama, ona je imala 81 godinu. Bio je tu i jedan čovjek Jovo Kuzman i njegova majka i žena. Majka mu 1912. godište.”²⁶⁸³

Prema riječima Anice Kolobare, spavali su na zemlji, a u nedostatku prostora, neki su noć proveli ispred kuće, bez mogućnosti udaljavanja. Nisu dobili ni hranu ni vodu. Nuždu su obavljali u blizini kuće.²⁶⁸⁴

204.3. Premještanje

Nakon noći provedene u podrumu zapaljene kuće, zatočenim civilima naređeno je da se moraju vratiti u kuću Mladenke Mikulić, odakle su ih u noći 1. jula 1993. godine nepoznati vojnici ARBiH premjestili u prostorije IV osnovne škole u Mostaru.²⁶⁸⁵

205. Kuća Vejzovića u selu Raštani (juli 1993)

205.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²⁶⁸⁶

205.2. Zatočavanje

Krajem jula 1993. godine kuća Vejzovića u selu Raštani kod Mostara korištena je za zatočavanje oko deset civila, Muslimana.²⁶⁸⁷ Dovedeni su s Heliodroma.²⁶⁸⁸

2681 Tužilaštvo BiH, br. T20 O KTRZ 0003728 06 od 28. februara 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 3–4.

2682 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Transkript sa suđenja od 8. jula 2015. godine, svjedočenje Anice Kolobare.

2683 *Ibid.*

2684 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine; Tužilaštvo BiH, br. T20 O KTRZ 0003728 06 od 28. februara 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 3–4; CDTF, Razgovor s Mladenkom Mikulić od 5. juna 2019. godine.

2685 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 44–45, pasus 138; str. 49, pasus 160–161; Transkript sa suđenja od 8. jula 2015, svjedočenje Anice Kolobare, str. 7–9.

2686 TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava Z. V. data Udruženju 14. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava E. V. data Udruženju 14. septembra 2021. godine.

2687 *Ibid.*

2688 *Ibid.*

U ovoj kući neki su spavali na krevetima, a drugi na podu. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u i vani. Hrane i vode nije bilo u dovoljnim količinama. O tome E. H. navodi: “Bila je česma, pa smo imali vode, a od hrane smo jeli rane smokve i razno voće koje je sazrijevalo u tom periodu. Bilo je i hrane koju su nam donosili vojnici HVO-a.”²⁶⁸⁹

205.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni na kopanje rovova.²⁶⁹⁰

205.4. Premještanje

Nakon dva-tri dana svi zatočenici premješteni su u privatne kuće u selu Doljani kod Jablanice.²⁶⁹¹

206. Kuća Ante Dodiga u naselju Cernica (juli – august 1993)

206.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁶⁹²

206.2. Zatočavanje

U drugoj polovini jula i prvoj polovini augusta 1993. godine kuća Ante Dodiga u naselju Cernica u Mostaru služila je za zatočavanje 12 muškaraca hrvatske nacionalnosti.²⁶⁹³

Spavali su na podu. Hranu i vodu su dobivali dva puta dnevno. Zatočenik M. Š. navodi: “Hrana gotovo nikakva, ujutro bismo dobili nekakve riže, a preko dana ono što i vojska jede.”²⁶⁹⁴ Fiziološke potrebe obavljali su u kući, koristeći kantu.²⁶⁹⁵

206.3. Prisilni rad

Zatočeni civili najčešće su odvođeni na kopanje rovova.²⁶⁹⁶

206.4. Premještanje

Nakon otprilike 18 dana, početkom augusta 1993. godine, svi zatočenici premješteni su u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁶⁹⁷

²⁶⁸⁹ TPOS, Izjava E. H. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

²⁶⁹⁰ *Ibid.*

²⁶⁹¹ *Ibid.*

²⁶⁹² TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava Ž. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

²⁶⁹³ *Ibid.*

²⁶⁹⁴ *Ibid.*

²⁶⁹⁵ *Ibid.*

²⁶⁹⁶ *Ibid.*

²⁶⁹⁷ *Ibid.*

207. Podrum VI osnovne škole u Mostaru (juli – novembar 1993)

207.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁶⁹⁸

207.2. Zatočavanje

Od jula do novembra 1993. godine podrum VI osnovne škole korišten je za zatočavanje najmanje 20 muškaraca hrvatske nacionalnosti, civila i pripadnika HVO-a.²⁶⁹⁹

U julu i novembru 1993. dvije grupe zatočenika iz IV osnovne škole prebačene su u podrum VI osnovne škole radi obavljanja prisilnih radova. Tu su ostali između 10 i 15 dana.²⁷⁰⁰

Svi su boravili u podrumu, koji je, prema riječima zatočenika, bio mračan i prljav. Spavali su na podu, a fiziološke potrebe obavljali unutar objekta, u kante, ili vani za vrijeme obavljanja prisilnog rada. Hranu i vodu su dobivali u manjim količinama dva puta dnevno, ujutro i navečer. Obroci su se najčešće sastojali od sačvice ili pokvarene riže.²⁷⁰¹

207.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni u Šantićevu ulicu u Mostaru, gdje su najčešće pravili bunkere, punili vreće pijeskom ili zemljom, kopali rovove i tranšeje na prvoj borbenoj liniji između ARBiH i HVO-a.²⁷⁰²

207.4. Premještanje

Nakon 10 do 15 dana svi su vraćeni u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁷⁰³

208. Kuća Mustafe Brekala u naselju Kutilivač (juli 1993)

208.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷⁰⁴

2698 TPOS, Izjava Srečka Crnjca data Udruženju 16. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine

2699 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str 130; TPOS, Izjava Srečka Crnjca data Udruženju 16. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine.

2700 TPOS, Izjava Srečka Crnjca data Udruženju 16. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

2701 *Ibid.*

2702 TPOS, Izjava Srečka Crnjca data Udruženju 16. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str 130.

2703 TPOS, Izjava Srečka Crnjca data Udruženju 16. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

2704 CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 133; iskaz Mehmeda Brekala, str. 483; Logori pod kontrolom ABiH.

208.2. Zatočavanje

Od početka do kraja jula 1993. godine kuća Mustafe Brekala u mjestu Kutilivač (Bijelo Polje)²⁷⁰⁵ korištena je za zatočavanje jednog civila, Zlate Brekalo.²⁷⁰⁶

Prilikom preuzimanja kontrole nad područjem Bijelog Polja 30. juna 1993, pripadnici AR-BiH uhapsili su Mehmeda Brekala i njegovog sina Mustafu u njihovoj kući u Kutilivaču. O tome Mehmed Brekalo kaže: “Kad su pripadnici Armije BiH napali na sve linije HVO-a u Bijelom polju, napali su i na moju kuću jer sam ja i moji sinovi bili pripadnici HVO-a.”²⁷⁰⁷

Odmah nakon hapšenja odveli su ih u policijsku stanicu u Gornje Potoke. Tamo su ih ispitali i vratili istog dana kući. Nakon toga su pripadnici ARBiH ponovo došli u njihovu kuću, tražili su oružje i municiju, a uzeli su im i hranu i pokupili stvari po kući. Naredili su Mehmedu, Mustafi i Zlati Brekalo da ne smiju napuštati kuću.²⁷⁰⁸ Nešto kasnije iz kuće su odvedeni Mehmed i Mustafa Brekalo prema Ljeskovcu, a nakon nekoliko dana u Mostar, u IV osnovnu školu. U kući je ostala Zlata Brekalo, koja je od odvođenja sina i muža bila zatočena u toj kući oko mjesec dana. “Sve su pokupili iz kuće i moja žena Zlata nije imala šta jesti pa je čupala travu i neke biljke jela da bi preživjela”, rekao je Mehmed Brekalo, a to je potvrdio i njegov sin Mustafa.²⁷⁰⁹

208.3. Oslobođanje

Zlata Brekalo bila je zatočena u svojoj kući oko mjesec dana, kad ju je njen drugi sin, koji je također bio u HVO-u, uspio odatle “izvući”.²⁷¹⁰

209. Kuća Mikulića u naselju Vrapčići (juli 1993)

209.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷¹¹

209.2. Zatočavanje

Od 22. do 23. jula 1993. godine kuća Mikulića u naselju Vrapčići korištena je za zatočavanje tri hrvatska civila.²⁷¹²

2705 “Priča o Bijelom polju kod Mostara”, City televizija, 16. decembar 2016, Hasan Bilić, sekretar Mjesne zajednice Bijelo Polje; Bijelo Polje je naselje koje ima šest lokalnih zajednica: Kutilivač, Potoci, Lišani, Humi, Podgorani i Prigrađani.

2706 CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 133; iskaz Mehmeda Brekala, str. 483; Logori pod kontrolom ABiH.

2707 HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, iskaz Mehmeda Brekala, str. 346.

2708 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, iskaz Mehmeda Brekala, str. 475.

2709 *Ibid.*, str. 483; CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine.

2710 CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine.

2711 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 48, pasus 158, str. 49–50, pasus 160–161.

2712 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine; Tužilaštvo BiH, br. T20 O KTRZ 0003728 06 od 28. februara 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 5–6.

Dana 21. jula 1993. hrvatski civili koji su bili uhapšeni 30. juna 1993. na području Bijelog Polja, u Potocima i Vrapčićima i koji su nakon zatvaranja u više zatočeničkih objekata na području Potoka i Vrapčića u prvoj polovini jula 1993. sprovedeni u IV osnovnu školu u Mostaru, u noćnim su satima i po “jakoj kiši i vjetru” kamionima “s ceradama koje su prokišnjavale” i jednim autobusom “koji nije imao stakla” prebačeni u Osnovnu školu u Potocima, iako im je prije toga bilo rečeno da će biti pušteni kućama. Međutim, Mladenka Mikulić, kći njenog djevera Irena Mikulić i Irenin devetogodišnji sin Gabrijel, vjerujući da ih vraćaju kućama, zamolili su jednog policajca koji ih je čuvao da ih ostave u Vrapčićima u blizini njihovih kuća. Opisujući kako su zatočeni, Mladenka Mikulić je rekla: “Dovoze nas do kuće, na cesti su nas ostavili. Mi smo došli do vrata, kad smo htjeli ući u kuću, ja ključ nisam mogla, brava je bila promijenjena. Sve je bilo zaključano i nismo mogli u kuću.”²⁷¹³

Mladenka Mikulić dalje je navela kako u kući nije bilo nikoga, zbog čega su sjedili ispred vrata do svitanja, kad su vidjele jednu ženu kako izlazi iz kuće njenog djevera i Irenine kuće. Otišle su do Irenine kuće, gdje su saznali da je Suad Marić zvani Murke zaposjeo Mladenkinu kuću i da je on promijenio bravu i rekao da je to sad njegova kuća. Nakon dva-tri sata Marić je došao s Ferizom Junuzovićem i još dvojicom vojnika, koji su bili naružani, nakon čega je Marić otključao kuću i rekao im da moraju biti tu pod njihovom kontrolom.²⁷¹⁴

Opisujući ta dešavanja, Mladenka Mikulić je izjavila: “Dolazili su i neki drugi, neke sam znala, neke nisam, svi su se čudili odakle nas dvije tu i tu smo provele sljedeću noć uz čuvare. Sutradan su došli ponovo neki vojnici i rekli da će nas voditi u školu u Potoke, pošto su već gore svi oni zarobljenici koji su bili s nama u autobusima i kamionima, odvedeni u školu u Potoke. Čekali su noć, pošto danju nisu smjeli voziti i kad se smračilo, došao je po nas Mujo Karadža i još neki vojnik, ne znam mu ime, a Mujo Karadža je rekao da je on komandir policije i da nas on vodi u Potoke u školu, tako da su nas nekim kamionom opet prevezli gore, isto po noći. Kad smo došli u logor u Potoke, gore su bili svi oni ljudi koji su sa nama bili i u Mostaru.”²⁷¹⁵

209.3. Premještanje

Mladenka Mikulić, Irena Mikulić i njen sin Gabrijel Mikulić prebačeni su u večernjim satima 23. jula 1993. godine u Osnovnu školu u Potocima.²⁷¹⁶

2713 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, Transkript sa suđenja od 20. maja 2015, svjedočenje Mladenke Mikulić, str. 9–12; Tužilaštvo BiH, br. T20 O KTRZ 0003728 06 od 28. februar 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 5–6.

2714 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, Tužilaštvo BiH, br. T20 O KTRZ 0003728 06 od 28. februara 2014, Zapisnik o saslušanju svjedokinje Mladenke Mikulić, str. 6–7; Transkript sa suđenja od 20. maja 2015, svjedočenje Mladenke Mikulić, str. 9–12.

2715 *Ibid.*

2716 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, Transkript sa suđenja od 20. maja 2015, svjedočenje Mladenke Mikulić, str. 10–12.

209.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, i osuđen je na osam godina zatvora. [detaljnije, str. 423]

210. Policijska stanica u kući u selu Humilišani (juli 1993)

210.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije ARBiH.²⁷¹⁷

210.2. Zatočavanje

Početkom jula 1993. godine policijska stanica u selu Humilišani korištena je za zatočavanje jednog pripadnika HVO-a.²⁷¹⁸

Nakon izbijanja sukoba između ARBiH i HVO-a, 30. juna 1993, pripadnici ARBiH nakon osvajanja šireg područja sjeverno od Mostara počeli su s hapšenjem i zarobljavanjem civila i vojnika hrvatske nacionalnosti s područja Bijelog Polja, Vrapčića i Potoka, nakon čega su ih odvodili u više zatočeničkih objekata. Nakon što ga je zarobilo pet pripadnika ARBiH, A. R. je odveden u policijsku stanicu u privatnoj kući u selu Humilišani kod Mostara.²⁷¹⁹

Zarobljenik je spavao na daskama na betonskom podu, a fiziološke potrebe obavljao u WC-u u objektu, uz pratnju stražara. Hranu, koja se sastojala od riže, čorbi i hljeba, dobio je dva puta dnevno.²⁷²⁰

210.3. Prisilni rad

Zarobljenik A. R. odveden je jedan dan da kopa kanale.²⁷²¹

210.4. Premještanje

Nakon tri dana A. R. je premješten u Abazinu kuću u selu Potoci.²⁷²²

2717 TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine.

2718 *Ibid.*

2719 *Ibid.*

2720 TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2721 *Ibid.*

2722 TPOS, Izjava A. R. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine; TPOS, Izjava M. V. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine.

211. Kuće Tome i Ivana Čuljka u selu Kutilivač (juli 1993)

211.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷²³

211.2. Zatočavanje

U julu 1993. godine privatne kuće Tome i Ivana Čuljka u selu Kutilivač korištene su za zatočavanje oko 100 civila hrvatske nacionalnosti – muškaraca, žena i djece.²⁷²⁴

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH, nakon osvajanja šireg područja sjeverno od Mostara, počeli su s hapšenjem i zarobljavanjem civila i vojnika hrvatske nacionalnosti s područja Bijelog Polja, Vrapčića i Potoka, nakon čega su ih odvodili u više zatočeničkih objekata, među kojima je i IV osnovna škola u Mostaru. U julu 1993. grupa od 100 zatočenika je iz IV osnovne škole odvedena u selo Kutilivač i zatočena u privatne kuće Tome i Ivana Čuljka.²⁷²⁵

Zatočenici su bili smješteni u dvije kuće, od kojih je jedna bila prizemna, a druga na sprat. Kuće su imale zajedničko dvorište, a ni u jednom objektu nije bilo kreveta, pa su zatočenici spavali na podu. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u unutar objekata, a hranu i vodu su dobivali u manjim količinama. O tome je A. J. rekla: “Hrane je bilo veoma malo, davali su nam neke čorbe i kruh jednom ili dvaput dnevno, i malo vode.”²⁷²⁶

211.3. Premještanje

Svi zatočenici nakon tri dana su premješteni u Osnovnu školu u selu Potoci.²⁷²⁷

212. Garaža pri štabu VP ARBiH u selu Blagaj (august 1993)

212.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷²⁸

212.2. Zatočavanje

Krajem juna 1993. godine pripadnici ARBiH su hapsili hrvatske civile i zarobljavali pripadnike HVO-a na širem području Mostara te ih odvodili u prostorije IV osnovne škole u Mostaru, gdje veći broj njih ostaje u zatočeništvu sve do proljeća 1994. U augustu 1993.

2723 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine; TPOS, Izjava A. K. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava A. J. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2724 *Ibid.*

2725 *Ibid.*

2726 *Ibid.*

2727 *Ibid.*

2728 TPOS, Izjava MR data Udruženju 30. augusta 2021. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137 i 138.

grupa od oko deset zatočenih pripadnika HVO-a premještena je iz IV osnovne škole u garažu u Blagaju, gdje ostaju zatočeni desetak dana.²⁷²⁹

Zarobljenici su spavali na podu, bez pokrivača, a dva puta dnevno dobivali su vodu i hranu, koja se obično sastojala od riže. Fiziološke potrebe obavljali su vani.²⁷³⁰ Bili su izloženi stalnom fizičkom maltretiranju – premlaćivanju šakama, nogama, skakanju po njima dok su bili u ležećem položaju i udaranju glavama o zid.²⁷³¹

212.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na kopanje krompira, ali i na kopanje rovova i tranšeja na prvoj borbenoj liniji.²⁷³²

212.4. Premještanje

Nakon deset dana zatočeni pripadnici HVO-a vraćeni su u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁷³³

213. Fabrika “Đuro Salaj” u Mostaru (august 1993)



Ostaci fabrike “Đuro Salaj”²⁷³⁴

2729 TPOS, Izjava Bore Zovke data Udruženju 18. decembra 2018. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137 i 138.

2730 TPOS, Izjava MR data Udruženju 30. augusta 2021. godine.

2731 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137 i 138; TPOS, Izjava Bore Zovke data Udruženju 18. decembra 2018. godine.

2732 Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137 i 138.

2733 TPOS, Izjava Bore Zovke data Udruženju 18. decembra 2018. godine; TPOS, Izjava MR data Udruženju 30. augusta 2021. godine.

2734 Arhiva TPOS-a.

213.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷³⁵ Za zatočavanje civila u ovaj objekt odgovoran je Enes Ćurić, upravnik zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima, a u zatočavanju su učestvovali i Ibrahim Demirović, komandant 47. brdske brigade, i Habib Čopelj, pripadnik 49. brdske brigade ARBiH.²⁷³⁶

213.2. Zatočavanje

Od oko 24. do 26. ili 27. augusta 1993. godine prostorije fabrike “Đuro Salaj” u naselju Vrapčici korištene su za zatočavanje oko 40 civila hrvatske nacionalnosti, među kojima su bili uglavnom žene i muškarci starije dobi: Ruža Kolobara (1916), Mara Azinović (1912), Stanko Azinović (1911), Cvija Karlušić (1932), Pavka Zovko (1925), Kata Paponja (1919), Stanko Paponja (1916), Iva Puljić (1925), Manda Grgić (1920), Dragica Gakić (1937), Mara Sesar (1933), Matija Kolobara (1935), Iva Karlušić (1937), svjedokinja A (1978), Mile Karlušić (1937), Luca Kordić (1928), Jaka Kordić (1938), Marica Škobić (1932), Blago Škobić (1932), Manda Drinovac (1930), Anđa Jašin, Anica Kolobara, Jozika Kolobara, Jozika Ivanković, svjedok A. B., Milka Kolobara i Mile Karlušić, koji je bio u invalidskim kolicima.²⁷³⁷

Ta grupa civila bila je zatočena u Osnovnoj školi u Potocima, odakle su oko 24. augusta 1993. odvedeni prema Hidroelektrani Mostar. Opisujući odvođenje civila iz škole, Željka Zovko navela je da su 24. augusta 1993. u noćnim satima u fiskulturnu dvoranu škole u Potocima došli Enes Ćurić, Ibrahim Demirović, Habib Čopelj i dvojica nepoznatih vojnika, koji su potom prozivali starije ljude i odveli ih u pravcu Hidroelektrane Mostar, kako bi ih, prema navodima ove svjedokinje, iskoristili kao živi štit prema jedinicama HVO-a.²⁷³⁸

Nekadašnja zatočnica A navela je da su u školu u Potocima došli Hećim, Habib i Eno Ćurić, koji su civilima rekli da moraju ići u Vrapčice na prvu liniju u živi štit.²⁷³⁹ Dragica Gakić je rekla: “Jedne prigode povelu su nas 37 na živi štit. Ovo su i tada bile starije osobe. Vozili su nas noću.”²⁷⁴⁰

Opisujući navedena dešavanja, Jozika Ivanković također je izjavila da su u školu došli “Ećim”, “Hebib” i drugi vojnici.²⁷⁴¹ Civili su krenuli iz mjesta Livač, kamionom, prema hidroelektrani. Policajci MUP-a Mirzo Palata, Ćazim Šantić i Mirsad Mušić pružili su pomoć

2735 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 5, str. 7, str. 11; Transkript sa suđenja od 8. jula 2015, svjedočenje Anice Kolobare, str. 15–16; TPOS, Izjava Anice Kolobare data Udruženju 16. augusta 2021. godine; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 135 i 137; CDTF, Izjava Ž. V. data Udruženju 20. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava Anice Kolobare data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

2736 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 5. 2737 *Ibid.*, str. 5–6, 63

2738 *Ibid.*, str. 5–6; str. 61, pasus 204; Don Josip Galić, *op. cit.*, svjedočenje Dragice Gakić, str. 210.

2739 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 61, pasus 205.

2740 Don Josip Galić, *op. cit.*, svjedočenje Dragice Gakić, str. 210.

2741 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 61–62, pasus 206, fusnota 34: Transkript broj: S1 1 K 017146 15 Kri od 9. decembra 2015, str. 27.

Vojnoj policiji u pratnji zatočenih civila.²⁷⁴² Na putu prema hidroelektrani, na mjestu jedan do dva kilometra udaljenom od predionice “Đuro Salaj”, u razmjeni vatre između jedinica HVO-a i jedinica ARBiH pala je granata pored kamiona kojim su zatočenici prevoženi, zbog čega su zatočenici morali leći na zemlju i nastaviti kretanje puzeći. Kontrolu nad hidroelektranom u međuvremenu su preuzeli pripadnici HVO-a, pa su pripadnici ARBiH, nakon noći provedene u garaži Ranka Milovića, zatočenike odveli u fabriku “Đuro Salaj”, gdje su ovi proveli dvije noći i tri dana.²⁷⁴³

Jozika Ivanković opisala je kako su ih pred fabrikom “Đuro Salaj” dočekali vojnici s automatskim naoružanjem i pitali kuda ih vode i zašto ih ne pobiju, na šta je Enes Ćurić odgovorio da on odgovara za te ljude. Nakon toga civili su ušli u fabriku.²⁷⁴⁴

Zatočenike su prvobitno planirali smjestiti u podrumске prostorije, ali kako su one bile pod vodom, zatočenici su boravili u kancelarijama na spratu. U vezi s tim Anica Kolobara je rekla: “Spavali smo u kancelarijama u upravi, a ništa nismo dobili od hrane. Dali su nam malo vode. Bio je i WC unutra.”²⁷⁴⁵

213.3. Premještanje

Nakon što su u kancelariji fabrike “Đuro Salaj” proveli dvije noći, do 26. ili 27. augusta 1993. godine, grupa civila premještena je u kuću porodice Kazazić u Vrapčićima.²⁷⁴⁶

213.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, i osuđen je na osam godina zatvora. [detaljnije, str. 423]

2742 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 65, pasus 220.

2743 *Ibid.*, str. 5–6; str. 61–63, pasus 202–213; str. 64, pasus 217; str. 65, pasus 219, str. 66, pasus 221; str. 67, pasus 225; TPOS, Izjava Anice Kolobare data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

2744 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 66–67, pasus 223.

2745 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, Transkript sa suđenja od 8. jula 2015, svjedočenje Anice Kolobare, str. 15–16; TPOS, Izjava Anice Kolobare data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

2746 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, Transkript sa suđenja od 8. jula 2015, svjedočenje Anice Kolobare, str. 16; TPOS, Izjava Anice Kolobare data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

214. Garaža Kazazića u naselju Vrapčiči (august 1993)

214.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Upravnik zatočeničkog objekta bio je Enes Ćurić.²⁷⁴⁷

214.2. Zatočavanje

Od 24. do 29. augusta 1993. godine garaža porodice Kazazić u naselju Vrapčiči korištena je za zatočavanje 37 civila hrvatske nacionalnosti.²⁷⁴⁸

Među zatočenim civilima bili su: Ruža Kolobara (1916), Mara Azinović (1912), Stanko Azinović (1911), Cvija Karlušić (1932), Pavka Zovko (1925), Kata Paponja (1919), Stanko Paponja (1916), Iva Puljić (1925), Manda Grgić (1920), Dragica Gakić (1937), Mara Sesar (1933), Matija Kolobara (1935), Iva Karlušić (1937), svjedokinja A (1978), Mile Karlušić (1937), Luca Kordić (1928), Jaka Kordić (1938), Marica Škobić (1932), Blago Škobić (1932), Manda Drinovac (1930), Anđa Jašin, Anica Kolobara, Jozika Kolobara, Jozika Ivanković, svjedok A. B., Milka Kolobara.²⁷⁴⁹

Zatočenicima nije bila obezbijedena ni hrana ni voda, zbog čega je, prema izjavama svjedoka, Enes Ćurić tražio po selu hranu za zatočenike, te donio uštipke.²⁷⁵⁰ Svjedok A. K. izjavio je da su tek nakon prvog dana dobili nešto hrane, a sljedećeg dana ništa.²⁷⁵¹

214.3. Premještanje i razmjena

Grupa od 37 civila 29. augusta 1993. godine je iz garaže porodice Kazazić prebačena u Osnovnu školu u Potocima. Razmijenjeni su 2. decembra 1993.²⁷⁵²

214.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, i osuđen je na osam godina zatvora. [detaljnije, str. 423]

2747 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine str. 5, str. 69, pasus 230.

2748 *Ibid.*, str. 67, pasus 225, str. 69, pasus 230.

2749 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 5–6.

2750 *Ibid.*, str. 69, pasus 231, fusnota 52: Transkript broj: S1 1 K 017146 15 Kri od 15. jula 2015, str. 19.

2751 Dokumenti, Muslimanski logori (zatvori) u Mostaru (IV osnovna škola, SDK, "Razvitak" i drugi) u vrijeme muslimansko-hrvatskih oružanih sukoba, str. 9.

2752 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 66, pasus 222, str. 67, pasus 224–225, str. 69, pasus 230.

215. Garaža u vlasništvu Đ. K. u naselju Vrapčiči (august 1993)

215.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷⁵³

215.2. Zatočavanje

Krajem augusta 1993. godine garaža u vlasništvu Đ. K. u naselju Vrapčiči korištena je za zatočavanje oko 40 civila hrvatske nacionalnosti, muškaraca i žena.²⁷⁵⁴

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH, nakon osvajanja šireg područja sjeverno od Mostara, počeli su s hapšenjem i zarobljavanjem civila i vojnika hrvatske nacionalnosti s područja Bijelog Polja, Vrapčiča i Potoka, nakon čega su ih odvodili u više zatočeničkih objekata, među kojima je i IV osnovna škola u Mostaru. U julu 1993. grupa od 100 zatočenika je iz IV osnovne škole dovedena u selo Kutilivač i zatvorena u privatne kuće Tome i Ivana Čuljka, nakon čega su premješteni u Osnovnu školu u selu Potoci. Krajem augusta 1993. grupa od oko 40 zatočenika premještena je iz Osnovne škole u selu Potoci u garažu u vlasništvu izvjesnog Đ. K. u naselju Vrapčiči.²⁷⁵⁵

Zatočenici su spavali na podu, a fiziološke potrebe obavljali ispred garaže. Nisu dobivali ni hranu ni vodu.²⁷⁵⁶

215.3. Premještanje

Svi zatočenici nakon 24 sata su premješteni u fabriku "Đuro Salaj" u naselju Vrapčiči.²⁷⁵⁷

216. Podrum kuće u selu Kosor (septembar 1993)

216.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷⁵⁸

216.2. Zatočavanje

U septembru 1993. godine podrum privatne kuće u selu Kosor korišten je za zatočavanje 12 pripadnika HVO-a.²⁷⁵⁹

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH, nakon osvajanja šireg područja sjeverno od Mostara, počeli su s hapšenjem i zarobljavanjem hrvatskih civila i vojnika s područja Bijelog Polja, Vrapčiča i Potoka, nakon čega su ih odvodili u više zatočeničkih objekata, među

2753 TPOS, Izjava I. K. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine; TPOS; Izjava A. K. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; TPOS Izjava A. J. data Udruženju 21. oktobra 2013. godine.

2754 *Ibid.*

2755 *Ibid.*

2756 *Ibid.*

2757 *Ibid.*

2758 TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 17. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava D. L. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine; TPOS Izjava A. L. data Udruženju 29. oktobra 2021. godine.

2759 *Ibid.*

kojima je i IV osnovna škola u Mostaru. U septembru 1993. grupa od 12 zatočenika je iz IV osnovne škole dovedena u selo Kosor južno od Mostara i zatvorena u podrum privatne kuće.²⁷⁶⁰

Zatočenici su spavali na podu. Fiziološke potrebe obavljali su ispred kuće. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode, a obroci su se najčešće sastojali od riže ili konzervi s hljebom i vodom.²⁷⁶¹

216.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni na obavljanje prisilnih radova, najčešće da kopaju rovove na prvim borbenim linijama.²⁷⁶²

216.4. Premještanje

Svi zatočenici nakon deset dana su premješteni u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁷⁶³

217. Podrum zgrade u Liska ulici u Mostaru (septembar 1993)



Podrum zgrade u Liska ulici u Mostaru²⁷⁶⁴

2760 *Ibid.*

2761 *Ibid.*

2762 *Ibid.*

2763 *Ibid.*

2764 Arhiva TPOS-a.

217.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a, i to KB-a, čiji je zapovjednik u to vrijeme bio Mladen Naletilić,²⁷⁶⁵ kao i pripadnici ATG-a u sastavu ove bojne.²⁷⁶⁶

217.2. Zatočavanje

Polovinom septembra 1993. godine podrum stambene zgrade u Liska ulici u Mostaru služio je za kratkotrajno zatočavanje (od 24 do 48 sati) oko 20 muslimanskih civila – muškaraca i žena. Zgrada se nalazila na svega 50 metara od linije razgraničenja između istočnog i zapadnog dijela Mostara.²⁷⁶⁷

Po Vehbiju Babovića došli su pripadnici HVO-a 14. septembra 1993. u njegovu kuću u naselju Bijeli Brijeg. Naredili su mu da se popne na kamion. Tokom vožnje vojnici su ga udarali, pa se po dolasku na Heliostrom prijavio u ambulantu, te je prebačen u bolnicu na Bijelom Brijegu. Po pruženoj pomoći odveden je u podrum stambene zgrade u Liska ulici, gdje je proveo jednu noć.²⁷⁶⁸

Sljedećeg dana, 15. septembra 1993, iz svojih stanova u naselju Bijeli Brijeg u podrum u Liska ulici odvedeni su i civili R. Đ. i I. Đ. Držani su oko 24 sata.²⁷⁶⁹

Stambena zgrada u Liska ulici bila je visoka tri sprata, a u podrumu je bio veliki hodnik, u kojem su se s obje strane nalazile prostorije. Prostorija u kojoj su boravili dovedeni civili bila je pet metara široka i pet duga, s jednim prozorom. Pod je bio od betona, nije bilo struje, niti dnevne svjetlosti. Nije bilo WC-a, zbog čega su zatočeni bili primorani da fiziološke potrebe obavljaju u uglu prostorije. Nije bilo kreveta ni pokrivača.²⁷⁷⁰

Tokom dovođenja u Liska ulicu vojnici su R. Đ. udarali u leđa i glavu. Boravila je u prostoriji odvojenoj od one u kojoj je bio njen supug I. Đ. – površine oko 40 kvadratnih metara, bez prozora i svjetla. Nije bilo WC-a, tako da je zatočenica fiziološke potrebe obavljala u prostoriji. Spavala je na podu, koji je, kao i u drugoj prostoriji, bio betonski.²⁷⁷¹ Zatočenicima nije bila obezbijeđena hrana i voda.²⁷⁷²

217.3. Oslobođanje

Nakon jedne noći iz podruma je izveden Vehbija Babović, kojem su pripadnici HVO-a saopštili da, zajedno s drugim zatočenicima, treba napustiti ovaj dio grada i preći na desnu obalu, što je on i učinio.²⁷⁷³

2765 MKSJ, Predmet *Mladen Naletilić i Vinko Martinović* (IT-98-34-T), Prvostepena presuda od 31. marta 2003. godine, str. 35, pasus 94.

2766 TPOS, Izjava R. Đ. i Vehbije Babovića date Udruženju 11. i 22. februara 2017. godine.

2767 TPOS, Izjava R. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2768 TPOS, Izjava Vehbije Babovića data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2769 TPOS, Izjava R. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2770 TPOS, Izjava I. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2771 TPOS, Izjava R. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2772 TPOS, Izjava I. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

2773 TPOS, Izjava Vehbije Babovića data Udruženju 11. februara 2017. godine.

I I. Đ. je potvrdio da su mu 17. septembra 1993. vojnici HVO-a naredili da izađe pred zgradu, gdje je već stajala njegova supruga, i da pređu na istočnu obalu grada.²⁷⁷⁴

218. Hotel “Ero” (septembar 1993)



Hotel “Ero”²⁷⁷⁵

218.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.²⁷⁷⁶

218.2. Zatočavanje

U septembru 1993. godine hotel “Ero” u Mostaru korišten je za zatočavanje 40 do 50 muslimanskih civila, muškaraca.²⁷⁷⁷

Prema izjavi M. H., kojeg su s porodicom u kući u Novom Šeheru 28. juna 1993. uhapsili pripadnici HVO-a, on je odveden u tunel Karaula kod Žepča, gdje je s ostalim uhapšenima proveo jednu noć. Premješten je u Osnovnu školu u selu Perković, a potom autobusom

²⁷⁷⁴ TPOS, Izjava I. Đ. data Udruženju 11. februara 2017. godine.

²⁷⁷⁵ Preuzeto sa bljesak.info, <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/tvrtke/prodaje-se-imovina-hotela-ero/267265>.

²⁷⁷⁶ TPOS, Izjava A. M. data Udruženju 23. septembra 2019. godine; TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 1. jula 2020. godine.

²⁷⁷⁷ Ibid.

transportovan prema Livnu, preko teritorije pod kontrolom VRS. Iz Livna je autobusima, zajedno s ostalim zatočenicima, prebačen u Hercegovinu, gdje je prošao kroz nekoliko logora u Ljubuškom i Mostaru. U septembru 1993, zajedno s grupom od 40 do 50 zatočenika, prebačen je iz logora Heliudrom u hotel "Ero". Ove navode potvrdio je i bivši zatočenik A. M.²⁷⁷⁸

Hotel "Ero" nalazio se u centru grada, u blizini linije razgraničenja. Zatočenici su bili smješteni u podrumu hotela. Neki su spavali na krevetima, a neki na podu. Fiziološke potrebe obavljali su van objekta.²⁷⁷⁹

O uslovima je A. M. izjavio: "Dobivali smo samo neke čorbe i splačine dva puta dnevno, s malo kruha i malo vode. Nekad bismo dobili rižu uz komentare stražara: 'Evo, poslali vam Arapi rižu.'"²⁷⁸⁰

218.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno vođeni na kopanje rovova i pravljenje barikada na liniji razgraničenja sa ARBiH u Šantićevoj ulici.²⁷⁸¹

218.4. Premještanje

Nakon 15 dana svi zatočenici su premješteni u logor Heliudrom.²⁷⁸²

219. Kuća Drage i Pere Hrkača u Bijelom Polju (septembar 1993)

219.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Među vojnicima koji su obezbjeđivali objekt bili su Zikrija Ljevo, Vernes Zahirović, Bećir Omanović, Habib Čopelj i Husnija Oručević.²⁷⁸³

219.2. Zatočavanje

Od 19. do 21. septembra 1993. godine kuća Drage i Pere Hrkača u Bijelom Polju korištena je za zatočavanje šest pripadnika HVO-a: Dragana Zovke, Jure Kosira, Stanislava Ljubića, Gojka Zovke, Pere Kosira i Dragana Lasića.

Svjedok Jure Kosir istakao je da ih je 19. septembra 1993. oko osam ujutro uz granatiranje napala ARBiH, da su dvojica od njih bili ranjeni, a treći je poginuo, da su se odlučili predati, pa je njih osam izašlo podignutih ruku. Četvorica zarobljenika nosila su ranjenog pripadnika ARBiH, a ostali su bili zavezani i nosili opremu. Čamcima su prebačeni na lijevu obalu Neretve. Došao je kamion, zarobljenici su se popeli na

²⁷⁷⁸ *Ibid.*

²⁷⁷⁹ *Ibid.*

²⁷⁸⁰ *Ibid.*

²⁷⁸¹ *Ibid.*

²⁷⁸² *Ibid.*

²⁷⁸³ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Zikrija Ljevo i drugi* (K-13/03), Prvostepena presuda od 29. marta 2006. godine, str. 1 i 2.

karoseriju, bilo je 15 do 20 vojnika ARBiH, tokom vožnje jedan od zarobljenika je iskočio, neki su pošli u potragu za P. i čula su se dva-tri kratka rafala, pa nakon što ga nisu uspjeli pronaći, njih su s kamiona istjerali van, postrojili u vrstu i naredili im da ga zovu, što su oni i učinili, a istovremeno su ih tukli svim i svačim, nogama, šakama, puškama i drugim predmetima, što je trajalo 10-20 minuta. Potom su se ponovo popeli na kamion, morali su kleknuti, pognuti glave i gledati pod kamion, jedan od vojnika Armije prišao je do svjedoka i odrezao mu dio desnog uha. Na kamionu se nastavilo udaranje i maltretiranje, sve dok nisu dovezeni pred jednu prostoriju polu-podrumskog tipa. Svjedoku je tekla krv iz uha i iz korijena nosa. Jedan vojnik tražio je da mu se ukaže ljekarska pomoć, pa su mu previli uho. U toj prostoriji sve su svezali jednom žicom i nastavljano je udaranje i maltretiranje svih zarobljenika, pa kako su bili svi zajedno svezani, udaranje jednog od njih na rukama bi osjetili svi, jer bi se žica zategla, svi su bili u klečećem položaju na podu i krvarili su. Svjedok je dalje naveo da se sve ovo dogodilo u noći sa 19. na 20. septembar 1993. i da se sve nastavilo do ujutro, do svanuća, da su došla i dvojica iz Vrapčića i da su ih svi zajedno udarali, svim predmetima koji su se tu zatekli – stolicama, stolovima i nekim biciklom po leđima, šakama i nogama. Ujutro 20. septembra prebacili su ih u drugu prostoriju, koja je bila popločana i prekrivena ćilimom, a oni su prenijeli i P. K. i za njega tražili ljekarsku pomoć, ali im to nije bilo dozvoljeno, pa čak ni da mu oni ukažu pomoć. Između ostalih, na straži su bili Habib Čopelj i M. K., koji su zarobljenike udarali žestoko, a Habib Čopelj je donio jedan veći kuhinjski nož, te je u prostoriji bio jedan čekić koji je on donio, a namjenski se upotrebljavao da se tuku šnicle, te jedan crni kolac koji je bio omotan izolacijskom trakom po rukohvatu. Udaranje i maltretiranje nastavljeno su cijelog dana, a kad je umro Pero Kosir, naređeno im je da ga iznesu iz kuće, pa je nakon pola sata došao jedan visoki vojnik u uniformi i opalio dva hica u već umrlog Peru Kosira rekavši “ne vjeruj ustaši ni kad je mrtav”. Oko dva sata poslije podne bilo im je naređeno da odnesu tijelo Pere Kosira iza kuće, da iskopaju raku da bi ga pokopali, što su oni i uspjeli iskopavši jednu pliću raku. Nakon što su to uradili, u prostoriju je ušla osoba pod nadimkom Max, koja je kuhinjskim nožem u čelo urezala riječ Max pokojnom Draganu Lasiću. Poslije ponoći, sa 20. na 21. septembar, u prostoriju je ušao Zikrija Ljevo s jednim vojnikom kojeg su zvali Kordić, a koji je prethodnog dana ispalio hice u mrtvog Peru Kosira i tada je zarobljenicima naređeno da ustanu, poređali su ih, a zatim izvukli Dragana Lasića. Svjedok je kriomice pogledao i tada ga je Zikrija Ljevo udario nogom u stomak, odmah nakon toga čuo se rafal i tupi pad tijela, ali svjedok ne zna ko je taj rafal ispalio, jer su obojica uza se imali automatsko oružje. Nakon pucanja i ubistva rečeno im je da pođu za trojicom vojnika i tad su ih prebacili u školu u Bijelom Polju.²⁷⁸⁴

2784 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Zikrija Ljevo i drugi* (K-13/03), Prvostepena presuda od 29. marta 2006. godine, str. 2; TPOS, Izjava Jure Kosira data Udruženju 25. augusta 2021. godine.

220. Ubistvo i smrt kao posljedica prelaćivanja

U noći sa 20. na 21. septembar 1993. godine ubijen je Dragan Lasić. Pero Kosir podlegao je povredama koje je ranije zadobio prelaćivanjem.²⁷⁸⁵

220.1. Premještanja

Dana 21. septembra 1993. godine ostali zarobljenici su premješteni u Osnovnu školu u Bijelom Polju.²⁷⁸⁶

220.2. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud FBiH 8. augusta 2006. godine potvrdio je presudu Kantonalnog suda u Mostaru, u ponovljenom postupku, kojom je utvrđeno da su Zikrija Ljevo, Vernes Zahirović, Bećir Omanović, Habib Čopelj i Husnija Oručević od 19. do 21. septembra 1993, u vrijeme oružanog sukoba između HVO-a i ARBiH, kao pripadnici ARBiH u mjestu Jedrinje zarobili grupu vojnika 2. bojne HVO-a – Dragana Zovku, Juru Kosira, Stanislava Ljubića, Gojka Zovku, Peru Kosira i Dragana Lasića, koje su Ljevo, Zahirović i Omanović povezli kamionom prema Bijelom Polju, pa kad je jedan od zarobljenika skočio s kamiona i uspio pobjeći, Ljevo i Zahirović ostale su izveli s kamiona i tukli ih šakama, puškama i kolcima, a iste noći, 19. septembra 1993, nakon što su zarobljenici zatvoreni u jednu kuću u Bijelom Polju, ovi optuženi su više puta navraćali u tu prostoriju i zarobljenike tukli drvenim palicama, stolicama, biciklom i drugim tvrdim predmetima, a tokom sutrašnjeg dana nastavili su tući u više navrata zarobljenike Dragana Zovku, Juru Kosira, Stanislava Ljubića, Gojka Zovku i Dragana Lasića, da bi Ljevo i još jedan nepoznati pripadnik ARBiH u noći sa 20. na 21. septembar 1993. ušli u prostoriju u kojoj su se nalazili zarobljenici i izveli Dragana Lasića, pa su ispred kuće u njega ispalili rafal, lišivši ga života, dok su Oručević, Osmanović i Čopelj zarobljenicima, nakon što su ih zavezali žicom, zadali više udaraca šakama i nogama po raznim dijelovima tijela; čime su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. preuzetog KZ SFRJ. Zikrija Ljevo osuđen je na sedam godina zatvora, Vernes Zahirović na dvije, a Bećir Omanović, Habib Čopelj i Husnija Oručević na po godinu i šest mjeseci zatvora.²⁷⁸⁷

²⁷⁸⁵ *Ibid.*, str. 2 i 16.

²⁷⁸⁶ *Ibid.*, str. 16.

²⁷⁸⁷ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Zikrija Ljevo i drugi* (K-13/03), Prvostepena presuda od 29. marta 2006. godine; Vrhovni sud FBiH, Predmet *Zikrija Ljevo i drugi* (070-0-KŽ-06-000266).

221. Robna kuća “Razvitak” (septembar – decembar 1993)



Robna kuća “Razvitak”²⁷⁸⁸

221.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁷⁸⁹ Među stražarima su bili Hilmo Toporan, Nezir Pribišić i Zijad Redžović.²⁷⁹⁰

221.2. Zatočavanje

Od septembra do decembra 1993. godine prostorije Robne kuće “Razvitak” u Mostaru korištene su za zatočavanje pet pripadnika HVO-a: Mehmeda Brekala, Mustafe Brekala, Pere Đevenice, Ante Ohrenštila i izvjesnog Šabića.²⁷⁹¹

Mehmed Brekalo i njegov sin Mustafa Brekalo uhapšeni su 30. juna 1993. u kući u Kutilivaču prilikom preuzimanja kontrole ARBiH nad područjem Bijelog Polja. Odvedeni su prema selu Potoci, gdje su zadržani oko pet dana. Potom su prebačeni u IV osnovnu školu

²⁷⁸⁸ Preuzeto sa bljesak.info, <https://www.bljesak.info/gospodarstvo/flash/razvitak-mostar/267452>.

²⁷⁸⁹ CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; CDTP, Razgovor sa Željkom Zovko od 5. juna 2019. godine; Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, str. 11 i 16; Ivica Mlivočević, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 128 i 129.

²⁷⁹⁰ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, str. 11, 15, 16 i 18; Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vođenog protiv Mirsada Ćupine i drugih, str. 36–37, svjedok Dario Brekalo.

²⁷⁹¹ CDTP, Izjava MR data Udruženju 12. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava S. C. data Udruženju 12. augusta 2021. godine; CDTP, Razgovor sa Željkom Zovko od 5. juna 2019. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

u Mostaru, a odatle početkom septembra u Robnu kuću “Razvitak”, gdje su bili zatočeni oko četiri mjeseca. Prema riječima Mustafe Brekala, prebačeni su u robnu kuću jer ih je ARBiH htjela sakriti od Crvenog krsta: “Tamo smo prebačeni iz razloga što smo - što je protiv nas vođen krivični postupak iz razloga što smo bili pripadnici HVO-a.”²⁷⁹²

Na gornjim spratovima zgrade Robne kuće “Razvitak”, građene krajem sedamdesetih godina 20. vijeka, nalazili su se stanovi. Tokom oružanog sukoba u Mostaru zgrada je granatirana, spratovi sa stanovima bili su srušeni, dio je izgorio, dok je ostao samo onaj dio zgrade gdje je bila robna kuća.²⁷⁹³ Zgrada je bila devastirana i u donjem dijelu. Mehmed i Mustafa Brekalo držani su negdje na spratu, a o tome Mustafa navodi: “Bio je tu kao još neki sprat, prostorija je bila k'o WC ili kupatilo, nešto maleno, bez struje. Nužda se vršila u kantu, a za hranu je bila ona neka, zovu to sačivica, sačivica na bistroj vodi.” Kao pripadnici HVO-a Mehmed i Mustafa Brekalo su osuđeni jer su bili u “neprijateljskoj” vojsci. Osudio ih je sudija Nurko Pobrić na 15 godina, ali je kazna kasnije smanjena na pet godina zatvora.²⁷⁹⁴

Zatočenik Ž. V. iz IV osnovne škole je vođen na obavljanje prisilnih radova, između ostalog i u Robnu kuću “Razvitak”, gdje je vidio zatočene pripadnike HVO-a, među kojima se sjeća oca i sina Brekala, Ante Ohrenštila i izvjesnog Šabića. Opisujući stanje u robnoj kući, Ž. V. je rekao: “Razvitak, to je robna kuća koja je bila u blizini IV osnovne škole i SDK, u toj robnoj kući su oni držali municiju, pa sam bio i tamo, morali smo prenositi tu municiju njima na front. Ja nisam ostajao u robnoj kući, ali sam vidio kako je to tamo bilo, beton i neke daske. Bilo je puno vlage tamo, jer je zbog granatiranja objekat bio oštećen, uništen je onaj gornji dio, prokišnjavalo je, baš je bilo loše.”²⁷⁹⁵

Zatočenik S. C., koji je također iz IV osnovne škole vođen u “Razvitak” na prisilni rad, sjeća se da su u robnoj kući bili otac i sin Brekalo, Pero Đevenica, misli da je tamo bio i Anto Ohrenštil, ali se ne sjeća kad i koliko dugo su oni bili.²⁷⁹⁶

221.3. Prisilni rad

Otac i sin Brekalo gotovo svakodnevno su vođeni na obavljanje prisilnih radova na liniji sukoba u Šantićevoj ulicu, na Bulevar, kod hotela “Ruža”, u Blagaj i u Bišće. Uvijek su ih odvajali – ako je otac radio kod hotela “Ruža”, sin je bio u Šantićevoj, da ne bi pobjegli,

2792 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, str. 17; Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vođenog protiv Mirsada Ćupine i drugih, str. 36, 37, svjedok Dario Brekalo, str. 38: “Kada sam ja bio zarobljenik i kada sam suđen, ime mi je bilo Mustafa, a kasnije sam promijenio ime – Dario.”

2793 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-47), Testimony of Ratko Pejanović, 4. 5. 2006, p. 1308 and Testimony 5. 5. 2006, p. 1464-1466; Testimony of Milivoj Gagro, 30. 5. 2006, p. 2769.

2794 CDTP, Izjava MR data Udruženju 12. augusta 2021. godine; Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vođenog protiv Mirsada Ćupine i drugih, str. 36, 37, svjedok Dario Brekalo.

2795 CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine.

2796 CDTP, Izjava S. C. data Udruženju 17. augusta 2021. godine.

jer: “Ako jedan pobjegne, drugi će biti ubijen.” Kopali su rovove, nosili vreće s pijeskom i sahranjivali stradale vojnike.²⁷⁹⁷

221.4. Premještanje i razmjena

Mehmed i Mustafa Brekalo nakon četiri mjeseca provedena u “Razvitku” vraćeni su u IV osnovnu školu, gdje ih je registrovao Crveni krst.²⁷⁹⁸ Pero Đevenica u “Razvitku” je bio zatočen posljednji mjesec pred razmjenu koja je bila 19. marta 1993.²⁷⁹⁹

222. Skenderove kuće u selu Potoci (septembar 1993)

222.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Upravnik zatočeničkih objekata u selu Potoci bio je Enes Ćurić, pripadnik 49. brdske brigade ARBiH.²⁸⁰⁰

Među pripadnicima ARBiH zaduženim za zatočenike u Skenderovim kućama bili su i Esad Tipura, izvjescni Omanović, Nazrajić i Ćerim.²⁸⁰¹

222.2. Zatočavanje

Nakon što su jedinice ARBiH 30. juna 1993. godine zauzele Bjelopoljsku kotlinu, na tom području počelo je višednevno hapšenje hrvatskih civila, i to u njihovim kućama ili u kućama u kojima su u to vrijeme boravili. Slobode su lišavane cijele porodice, kao i svi oni koji su pronađeni u kući ili zatečeni na otvorenom prostoru. Zarobljavani su muškarci, žene, djeca i starci i odvođeni u zatočeničke objekte u mjestu Potoci. Neki od zarobljenih Hrvata bili su u vrijeme hapšenja pripadnici HVO-a. Tada je na području Potoka zarobljeno oko 110 hrvatskih civila.²⁸⁰²

Od toga je oko 90 Hrvata bilo zatočeno od tri dana do oko dvije sedmice od 30. juna 1993. u Omerikinim kućama.²⁸⁰³ Većina civila je iz Omerikinih kuća prebačena u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁸⁰⁴

Tako je grupa od 15 do 20 radno sposobnih muškaraca, nakon sedam do deset dana provedenih u Omerikinim kućama, prebačena u Skenderove kuće, gdje su ostali do 10. ili

2797 CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine; Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vodenog protiv Mirsada Ćupine i drugih, str. 36, 37, svjedok Dario Brekalo.

2798 CDTP, Izjava MR data Udruženju 10. augusta 2021. godine.

2799 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 129.

2800 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 7, str. 53, pasus 171–172 i str. 55–56, pasus 181 i 184.

2801 *Ibid.*, str. 55, pasus 181 i str. 87, pasus 293, str. 100, pasus 338; str. 157, pasus 574; CDTP, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

2802 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 48, pasus 158, str. 49–50, pasus 160–161.

2803 *Ibid.*, str. 45, pasus 141; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137.

2804 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 11, str. 45, pasus 141; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 137.

11. septembra 1993.²⁸⁰⁵ Esad Tipura, pripadnik ARBiH zadužen za ovu grupu, rekao je da su civile iz Omerikinih kuća odveli u Mostar, a da je ostala grupa radno sposobnih muškaraca i da je Vojna policija odredila da se ovaj radni vod stacionira u Skenderove kuće, u kojima su bila po dva stražara, a objekt je bio zaključan.²⁸⁰⁶

Stanko Drinovac naveo je da su zatočeni bili raspoređeni u dvije kuće – Nike Skendera i Ljube Skendera.²⁸⁰⁷ Među zatočenima u ovim kućama bio je i Alen Rozić.²⁸⁰⁸

Ovo je potvrdio i Stanislav Krezić, koji je naveo da je riječ o par kuća koje mještani Potoka tako nazivaju, a jedna od njih pripadala je njegovoj baki, odnosno njegovom ujaku. Opisujući prostorije u kojima su zatočeni boravili, Krezić je istakao da su korištene dvije prostorije jer svi nisu mogli stati u jednu. One nisu bile namještene, nije bilo kauča, pa su zatočeni spavali na podu, a neki su imali deke, koje su nalazili tokom kopanja rovova.

Zatočeni su ponekad, u večernjim satima, dobivali hranu, u zavisnosti od toga šta prikupe dok rade, pa su to nekad bili krompir i mast iz okolnih kuća, a hljeb se dijelio na deset dijelova. Zatočenicima je bila obezbijedena voda za piće, koju su crpili s vanjske česme.²⁸⁰⁹

Nije bilo mogućnosti za kupanje i održavanje lične higijene, niti za pranje odjeće, u kojoj su zatočeni i zarobljeni, dok je bilo dozvoljeno korištenje poljskog WC-a.²⁸¹⁰

U kućama nije bilo fizičkog maltretiranja zatočenika, a Stanislav Krezić također je opisao da su svi jednom prilikom, na početku zatočenja, bili kažnjeni kad je jedan Hrvat pobjegao, zbog čega su ih zatvorili u jednu malu šupu u blizini kuće.²⁸¹¹ Svjedok A. A. rekao je da je bio ranjen tokom boravka u Skenderovim kućama i da je u ambulanti u Potocima dobio medicinsku pomoć.²⁸¹²

222.3. Prisilni rad

Ujutro su najčešće po dvojica ili trojica vojnika ARBiH dolazila po zatočenike i vodila ih uz oružanu pratnju na rad u grupama od po šest do sedam ljudi. Radili su na liniji razdvajanja između dvije vojske, ARBiH i HVO-a, na prvoj liniji fronta.²⁸¹³

O tome šta su sve radili Stanislav Krezić je naveo: “Nosili smo vreće pijeska koje smo morali posuti vodom, na rovove. Ja sam bio fizički najjači, a mislim da sam bio među najmlađima, pa dok su se svi odmarali, ja sam radio. Bilo je i nekih takmičenja među nama, ko

2805 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 45, pasus 139.

2806 *Ibid.*, str. 87, pasus 293; CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

2807 HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, izjava Stanka Drinovca, str. 352.

2808 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 156, pasus 571.

2809 CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

2810 *Ibid.*

2811 *Ibid.*

2812 Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 132, pasus 464; str. 154–155, pasus 565.

2813 CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

će više iskopati. I toga je bilo.”²⁸¹⁴ Stanko Drinovac naveo je da su morali kopati tranšeje, bunkere i rovove, pri čemu se sve vrijeme pucalo.²⁸¹⁵

Zadatak im je još bio i da nose ranjenike i sahranjuju one koji su stradali od granata.²⁸¹⁶ Bili su izloženi zlostavljanju stražara i prijeljama smrću.²⁸¹⁷ O svom iskustvu Stanislav Krezić navodi: “Drže te na nišanu s obje strane. Dok sam nosio jednu vreću pijeska, pogledao sam jednog vojnika. On je, kad je to vidio, rekao: ‘Vidi mu ustaških očiju, vamo s njim.’ Odveo me je u obližnju kuću, u jednu prostoriju, gdje me je izudarao šakama i nogama. Drugi vojnik mu je rekao: ‘Nema ti ko kopati’, na šta je on prestao da me tuče i vratio me među ostale zatočenike.”²⁸¹⁸

Osim toga, u augustu 1993. Stanislav Krezić je s još četvoricom zatočenika iz Skenderove kuće odveden u dvije kuće na lokalitetu Rujjišta, kad mu je Habib Čopelj naredio da nosi pijesak iz jednog ćoška u drugi, pa je zbog velike količine prašine ovaj zatočenik kašljao i jedva mogao disati.²⁸¹⁹

Opisujući maltretiranja tokom obavljanja prisilnih radova, Stanko Drinovac naveo je da su uslovi, iako sam nije maltretiran, bili užasni, pa su tim prilikama tučeni Jozo Goluža, Stanko Zovko i Stanko Krezo. Vojnici su mu rekli: “Nećemo te ubiti već ćemo gledati da te živa smaknemo”, a onda su ga proganjali, nazivajući ga svakakvim imenima.²⁸²⁰

222.4. Pogibije tokom obavljanja prisilnog rada

Dana 2. augusta 1993. godine, za vrijeme boravka u Skenderovim kućama, A. A. je bio svjedok stradanja Stanka Zovke zvanog Đatko tokom kopanja rovova na prvoj borbenoj liniji kod gostionice “Borik”. Jedan stražar naredio je A. A. i Stanku Zovki da premjeste jednu željeznu kapiju do nekog betonskog predmeta, a u tom trenutku je otvorena vatra i s položaja HVO-a i s položaja ARBiH. Tada je A. A. ranjen u vrat ispod brade, dok je Stanko Zovko zvani Đatko istim metkom pogoden u prsni koš. On je preminuo na licu mjesta.²⁸²¹

U augustu 1993. stradali su i: Marko Sesar, sin Cvitana (64 godine) – 28. augusta dok je kopao rov na prvoj liniji fronta prema selu Potoci i Marko Bilić – također za vrijeme kopanja rovova, krajem augusta, kod katoličke crkve u Potocima.²⁸²²

²⁸¹⁴ *Ibid.*

²⁸¹⁵ HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, izjava Stanka Drinovca, str. 353.

²⁸¹⁶ Ivica Mlivočić, *Zločin s pečatom*, str. 29; CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

²⁸¹⁷ *Ibid.*

²⁸¹⁸ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 8, str. 78, pasus 259–260; CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine.

²⁸¹⁹ *Ibid.*

²⁸²⁰ HULDR, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, izjava Stanka Drinovca, str. 353.

²⁸²¹ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 154; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih II*, str. 669.

²⁸²² Ivica Mlivočić, *Zločin s pečatom*, str. 29; CDT, Izjava Stanislava Krezića data Udruženju 24. juna 2016. godine; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih II*, str. 656 i 596.

222.5. Premještanje i razmjena

Zatočenici su iz Skenderovih kuća 10. ili 11. septembra 1993. godine prebačeni u Osnovnu školu u Potocima, gdje su ostali do razmjene, 2. decembra 1993.²⁸²³

222.6. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 13. novembra 2018. godine potvrdilo je presudu Enesu Ćuriću, od 30. juna 1993. do 19. decembra 1995. u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH i upravnika zatočeničkog objekta u Osnovnoj školi u Potocima i drugim zatočeničkim objektima u Potocima, Ibrahimu Demiroviću zvanom Hećim, pripadniku ARBiH, a od 13. septembra 1993. u svojstvu komandanta 47. brdske brigade ARBiH, i Habibu Čopelju, u svojstvu pripadnika 49. brdske brigade ARBiH od 1. februara 1993, da su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ. [detaljnije, str. 423]

222.7. Rimokatolička crkva Svih Svetih u selu Donja Drežnica (septembar 1993)



Rimokatolička crkva Svih Svetih²⁸²⁴

²⁸²³ Sud BiH, Predmet *Enes Ćurić i drugi* (S1 1 K 017146 15 Kri), Prvostepena presuda od 13. oktobra 2017. godine, str. 45, pasus 139.

²⁸²⁴ Preuzeto sa nedjelja.ba, <https://www.nedjelja.ba/hr/iz-zivota/reportaza/2205/2205>.

222.8. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije ARBiH. Zijad Kurtović bio je zapovjednik voda Vojne policije Samostalnog bataljona Drežnica, koji je djelovao u sastavu 4. korpusa ARBiH. Vod kojem je pripadao Zijad Kurtović nije imao standardne zadatke Vojne policije, nego više fizičko obezbjeđenje komande i brojao je 29 vojnika.²⁸²⁵

222.9. Zatočavanje

Od kraja septembra ili početka oktobra 1993. godine rimokatolička crkva Svih Svetih u selu Drežnica korištena je za zatočavanje 12 hrvatskih civila i osam pripadnika HVO-a, koji su prilikom dovođenja u crkvu bili u civilnom odijelu i bez naoružanja.²⁸²⁶

Neutvrđenog datuma krajem septembra ili početkom oktobra 1993, prve noći zatočenja, nakon što su dvadesetorica zatočenih, civili Miroslav Soko, Marinko Drežnjak, Marinko Ljolja, Mirko Zelenika, Vili Kuraja, Zvonimir Kukić, Vlado Ćurić i Anto Rozić i pripadnici HVO-a Mate Rozić, Matija Jakšić, Nedeljko Krešo, Marko Rozić, Vinko Soldo, Anton Grčić, svjedok A, svjedok B, Branko Jurić, Kamilo Dumančić, Ivan Pavlović i Ivan Kostić, iz Župnog ureda premješteni i zatočeni u rimokatoličku crkvu Svih Svetih, Zijad Kurtović naredio im je da sjednu u crkvene klupe po dvojica, a potom obukao svećeničku odoru – habit i držeći u ruci okrenuti križ naredio im da svi podignu ruke iznad glave i da glavu drže pognutu prema podu, u kojem položaju su ostali duže vrijeme, pa im nakon izvjesnog vremena naredio da obuku putarska odijela narandžaste boje, da bi po njegovoj naredbi, nepoznati pripadnici ARBiH svakom zatočeniku na gornjem dijelu odijela otpozada napisali brojeve od 1 do 20, nakon čega je Kurtović zatočene civile i ratne zarobljenike, među kojima i svjedoka B, Marinka Drežnjaka, Miroslava Soku, prozivao po brojevima, izvodio pred oltar, ispitivao ih i udarao šakama, pendrecima, metalnim cijevima i drvenim letvama, nazivajući ih “ustašama” i drugim pogrđnim riječima, a Ivana Pavlovića udario križem po ruci dok je sjedio u klupi.

U oktobru 1993, u crkvi, Kurtović je zajedno s njemu poznatim pripadnicima ARBiH, zatočene, među kojima Miroslava Soku, Marinka Drežnjaka, Marinka Ljolju, Mirka Zeleniku, Matiju Jakšića, Ivana Pavlovića, svjedoka A, svjedoka B, Branka Jurića, Kamila Dumančića, Ivana Kostića, u više navrata udarao pendrecima, križevima, svijećnjacima, kipovima svetaca po glavi i drugim dijelovima tijela, slikama svetaca, nabijajući im ih na glavu, tjerao ih da jedu listove Biblije i drugih vjerskih knjiga, naredio im da pjevaju pjesme, nabijajući im na glave, dok su pjevali, slike koje prikazuju križni put Isusa Krista.

Kurtović je neutvrđenog datuma u oktobru 1993. u crkvi, zajedno s Hasanom Delićem, svjedoka – zatočenika A više sati udarao pendrekom po raznim dijelovima tijela i gasio cigarete po njegovom vratu i ramenima, a potom ga tako izudarano prisilio na oralni seks sa svjedokom – zatočenikom B, nakon čega ga je skinuo do gola i zajedno s Delićem

2825 Sud BiH, Predmet *Zijad Kurtović* (X-KRŽ-06/299), Presuda, str. 37.

2826 *Ibid.*, str. 40.

nastavio udarati pendrekom i gasiti cigarete po njegovom tijelu, od čega je zatočenik – svjedok A izgubio svijest, a njegovo tijelo je od težine udaraca bilo potpuno crno.

Neutvrđenog datuma u oktobru 1993, u noćnim satima, u crkvi, Kurtović je zajedno s nepoznatim pripadnicima ARBiH prisiljavao zatočene, među kojima Mirka Zeleniku, svjedoka A, svjedoka B, Branka Jurića, Miroslava Soku, Ivana Kostića, Marinka Drežnjaka, Ivana Pavlovića, Marinka Ljoju, Kamila Dumančića, da golim rukama hvataju žicu od struje pod naponom te da se potom uhvate za ruke i na taj način stvore krug, nakon čega je, da bi provodljivost struje bila bolja, po podu crkve, ispod nogu zatočenika prolijevao vodu.

Neutvrđenih datuma u oktobru 1993, u noćnim satima, u crkvi, zajedno s njemu poznatim pripadnicima ARBiH Kurtović je naređivao zatočenima, među kojima i Mirku Zeleniki, Marinku Ljolji, Marinku Drežnjaku, Branku Juriću, Ivanu Pavloviću, Miroslavu Soki, da sviraju na harmoniju, a potom, s obzirom na to da mu se njihovo sviranje nije svidjelo, izvaljivao tipku s harmonija i stranom tipke na kojoj je bio ekser udarao zatočenike po glavi.

Neutvrđenog datuma u oktobru 1993. u crkvi, nakon što je nepoznat pripadnik ARBiH, u prisustvu Zijada Kurtovića, od zatočenika Mirka Zelenike uzeo sat, prišao je Zeleniki rekavši mu: “Sedmica, dođi ovamo, što ti sinoć ne izjavi da imaš sat”, te mu naredio da se okrene prema zidu i podigne ruke, udarivši ga potom više puta drvenom nogarom po slabinskom dijelu kičme.

Neutvrđenog datuma krajem septembra ili početkom oktobra 1993, prve noći zatočenja u crkvi, nakon što je nepoznat pripadnik ARBiH dodirnuo rukom Mirka Zeleniku i naredio mu da ustane i krene prema donjem dijelu crkve, gdje ga je čekao Zijad Kurtović, koji ga je potom držao rukom za lijevo rame, dok ga je nepoznati pripadnik ARBiH udarao čizmom po slabinskom dijelu kičme, nakon čega je Kurtović zatočenika Zeleniku snažno udario dva puta šakom u bradu.

Neutvrđenog datuma početkom oktobra 1993, u crkvi, Kurtović je naredio Mirku Zeleniki da legne na pod i da se vrti, a potom su ga on i trojica nepoznatih pripadnika ARBiH, kad bi im se primakao, udarali nogama po rebrima.

Kurtović je neutvrđenog datuma u oktobru 1993, u večernjim satima, u crkvi, Anti Roziću, nakon što su ga izudarali nepoznati pripadnici ARBiH, golim rukama izvadio više zuba, zbog čega je zatočenik krvario i onesvijestio se.

U oktobru 1993. u crkvi, zajedno s njemu poznatim pripadnicima ARBiH, Kurtović je udarajući zatočenike slikama koje prikazuju križni put Isusa Krista, slikama i kipovima svetica, te slike i kipove uništio i razbio, uništio oltar i sakristije, išarao zidove crkve ispisujući uvredljive riječi, svecima na slikama crtao testise, uništio Bibliju i druge svete knjige tjerajući zatočenike da ih jedu, uništio harmonij udarajući zatočenike tipkama, oštetivši na taj način unutrašnjost crkve.

222.10. Seksualno zlostavljanje

Zatočenik A²⁸²⁷ zlostavljan je tako što je prvo više sati udaran pendrekom po raznim dijelovima tijela, a vrat i ramena su mu povrijeđeni ugašenim cigaretama. Tako izudaran, bio je prisiljen na oralni seks sa zatočenikom B,²⁸²⁸ nakon čega je morao skinuti svu odjeću, te je i dalje udaran pendrekom dok nije izgubio svijest, a tijelo mu je od udaraca potpuno pocrnjelo.²⁸²⁹

222.11. Prisilni rad

U oktobru 1993. godine pripadnici Civilne zaštite Drežnica odveli su zatočene Hrvate, civile i ratne zarobljenike, na prve borbene linije između HVO-a i ARBiH prema Vrdima, gdje su ovi kopali rovove, pravili zemunice, nosili municiju, hranu i mrtve. Bili su izloženi unakrsnoj vatri s obje strane, kao i granatiranju.²⁸³⁰

Marinko Drežnjak sjeća se da su zatočenici ujutro odvođeni na linije razgraničenja prema Vrdima, gdje su nosili poginule, kopali zemunice te nosili hranu i municiju. Pritom su uvijek bili izloženi unakrsnoj vatri.²⁸³¹

Čak ni u vrijeme granatiranja zatočenici se nisu smjeli skrivati u zemunice u kojima su bili vojnici ARBiH, nego su morali ostati vani, izloženi granatama i pušćanoj vatri. Jednom prilikom je na Vrdima (kota značajna za obje strane u sukobu) zatočenik A zajedno s još jednim zarobljenikom morao nositi tijela dva ubijena vojnika HVO-a koja su između linija ležala oko 20 dana. Zatočenici iz crkve Svih Svetih korišteni su kao "logistika" za nošenje "svega" upravo na ovo mjesto.²⁸³²

222.12. Premještanje

Svi zatočenici crkvu su napustili krajem oktobra 1993. godine.²⁸³³

222.13. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 25. marta 2009. godine preinačilo je, u pravnoj ocjeni i pravnoj kvalifikaciji djela, prvostepenu presudu Zijadu Kurtoviću te ga osudilo za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. Zakona o primjeni KZ BiH i KZ SFRJ i za krivično djelo uništavanja kulturnih i historijskih spomenika iz člana 151. stav 1. tog zakona. U ostalom dijelu prvostepena presuda je ostala neizmijenjena. Apelaciono vijeće osudilo je Kurtovića na jedinstvenu kaznu zatvora od 11 godina.²⁸³⁴

2827 Sud BiH, Predmet *Zijad Kurtović* (X-KRŽ-06/299), Prvostepena presuda, str. 3.

2828 *Ibid.*, str. 12.

2829 *Ibid.*, str. 44.

2830 *Ibid.*, str. 3 i 43.

2831 *Ibid.*, str. 44.

2832 *Ibid.*

2833 *Ibid.*, str. 40.

2834 *Ibid.*, Informacije o predmetu.

223. Hotel “Ruža” (oktobar 1993 – mart 1994)

223.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH. Jedan od stražara bio je Kemal Kebo.²⁸³⁵ U hotelu “Ruža” bilo je sjedište 4. voda 2. bataljona 41. motorizovane brigade ARBiH.²⁸³⁶

223.2. Zatočavanje

Od oktobra 1993. do marta 1994. godine podrum hotela “Ruža” korišten je za zatočavanje pripadnika HVO-a koji su dovođeni iz IV osnovne škole na prisilni rad i koji su zadržavani od nekoliko dana do mjesec dana, a među njima su bili Ž. V., Bernard Brkić, Ivica Jergović, Mario Crnjac, Mario Škobić, Dario Rajić, Zlatko Puljić, Milenko Šarić, Jozo Tipurić, Slavko Sesar, Željko Ištuk, Miho Beno, još jedan Škobić, izvjesni Šimunović i jedan pripadnik HVO-a iz Čapljine.²⁸³⁷

Hotel “Ruža” nalazio se u blizini Bulevara, kojim se protezala linija fronta između ARBiH i HVO-a 1993. i 1994. godine. Objekt je bio udaljen 150 do 200 metara od Starog mosta, nedaleko od linije fronta, te kao takav bio demoliran.²⁸³⁸ Pripadnici HVO-a su kao ratni zarobljenici dovedeni 30. juna 1993. u IV osnovnu školu, koja je postala zatočenički objekt za ratne zarobljenike. Odatle su vođeni na prisilne radove na linijama razdvajanja, između ostalog i na Bulevar.²⁸³⁹

Pripadnik HVO-a Ž. V. uhapšen je sa 29. na 30. juni 1993. u Kutilivaču u Bjelopoljskoj dolini. Njih 20-30 doveli su do komande HVO-a u Potocima, potom autobusom prebacili u IV osnovnu školu, gdje su držani do 19. marta 1994. Ž. V. je rekao da su ih iz škole stalno vodili da rade u SDK, Robnu kuću “Razvitak” i Bišće, ali se tu nisu zadržavali, nisu boravili, osim kad je bio na radu na liniji fronta kod hotela “Ruža”, i u Šantićevoj ulici: “Nas su u ‘Ružu’ dovodili u grupama, ja sam bio, ne sjećam se tačno datuma, ali negdje u oktobru ili novembru, u podrumu ovog hotela. Nisu svi oni koji su dovođeni na rad u ovaj hotel i ostajali tamo. Neki su tu u blizini hotela samo radili, a neki su bili možda jedan dan.” Opisujući uslove u ovom objektu, Ž. V. je naveo da su boravili u podrumu, spavali su na nekim paletama, a bio je tu i poneki stari krevet: “Kad sam ja tamo bio, bilo nas je trojica, jedan

2835 CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 24. septembra 2019. godine; CDTP, Izjava Bernarda Brkića data Udruženju 1. oktobra 2019. godine.

2836 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-47), Presuda od 29. maja 2013, Testimony (T.) of Miro Salčin, 15. 2. 2007, p. 14213; p. 14247-14249, <http://www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/070215IT.htm>.

2837 CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 24. septembra 2019. godine; CDTP, Izjava Bernarda Brkića data Udruženju 1. oktobra 2019. godine; CDTP, Izjava M. C. data Udruženju 12. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 12. augusta 2021. godine; CDTP, Izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 129; Don Josip Galić, *op. cit.*, svjedočenje Marija Škobića, str. 187.

2838 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-47), Presuda od 29. maja 2013. godine, T. of Miro Salčin, 15. 2. 2007, p. 14213; p. 14247-14249, <http://www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/070215IT.htm>.

2839 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Čupina i drugi* (K-34/03), Presuda od 24. januara 2007. godine, str. 11, 12, 21; Zapisnici iz predmeta oznake i broja: K-34/03, vođenog protiv Mirsada Čupine i drugih, svjedok Filip Mikulić, str. 40; svjedok Mate Groznica, str. 74; svjedok Ivica Jergović, str. 75.

Škobić i jedan Šimunović. Jedeš ujutro i naveče, pokvarenu rižu i sačivicu, a treba raditi cijeli dan. Kad se zatekneš na liniji, znalo se desiti da ti daju nešto hrane. Nuždu obavljaš napolju, gdje stigneš.” Ž. V. je naveo da nije zlostavljan, ali je jednom morao nositi kantu s dinamitom.²⁸⁴⁰

Prema izjavi Bernarda Brkića, pripadnika HVO-a, njega su u hotel “Ruža” također doveli iz IV osnovne škole: “Bio sam zatočen u logoru u IV osnovnoj školi. Odatle su nas vodili na rad. Bio sam u hotelu ‘Ruža’ nekih sedam dana, ne sjećam se datuma, bilo je hladno, bio je to, mislim, 11. mjesec. Dok sam bio u ‘Ruži’, sjećam se da nas je bilo desetak, ali se ne sjećam ko je bio sa mnom, jer su se ljudi svakodnevno mijenjali. Bilo je i onih koje nisam poznavao. U ‘Ruži’ smo bili u nekom podrumu, mislim preko noći, danju smo radili. Spavali smo na podu, betonu, tamo je baš bilo hladno, hladnije nego na bilo kom drugom mjestu. Jeli smo isto što i u IV osnovnoj školi, sočivo. Preko dana, dok radiš, iskoristiš gdje stigneš da obaviš potrebe, a naveče imaš kantu umjesto WC-a.”²⁸⁴¹

Iz IV osnovne škole M. Š. je odveden u hotel “Ruža” malo prije Božića: “Doveli su me 20. decembra 1993. Tu smo bili četvorica: Dario Rajić, Zlatko Puljić, Milenko Šarić i ja. Ja sam bio tu četiri-pet dana, a uspio sam pobjeći 24. decembra 1993, na Badnju večer.” Ova grupa zatočenika odvedena je 20. decembra 1993. uz pratnju pripadnika ARBiH prema “Ruži”, gdje su ih ugurali u podrum hotela. Prostorija u kojoj su boravili bila je zatvorena teškim betonskim vratima.²⁸⁴²

Nakon što je 30. juna 1993. zarobljen u Vrapčićima, I. J. je odveden u IV osnovnu školu. Iz škole je svakodnevno odvođen na prisilne radove, a jedino je u hotelu “Ruža” boravio zajedno s desetak pripadnika HVO-a, dovedenih s njim iz IV osnovne škole u februaru ili martu 1994: “Sjećam se samo da je padao snijeg i da je bilo studeno, a znam da nije bio prvi mjesec sigurno. U podrumu hotela ‘Ruža’ spavali smo na običnim paletama i kartonu, poredanim po podu. Nisu me tukli. U ‘Ruži’ smo nuždu vršili gdje stignemo, bila je neka kanta. Hrane je bilo dva puta, ujutro i navečer. Dobiješ šnitru kruha, neslane riže na golo i to je to. Tu u ‘Ruži’ smo ostali minimalno 15 dana, 20 maksimalno. Radili smo na vađenju eksploziva iz avionskih bombi (krmače) i štemali, tako da me nisu ni tukli, jer sam im bio od koristi. Svi zatočenici vraćeni su u IV osnovnu školu.”²⁸⁴³

223.3. Premještanje

Svi zatočeni pripadnici HVO-a koji su vođeni na rad na Bulevar i ostajali neko vrijeme u podrumu hotela “Ruža”, vraćani su u IV osnovnu školu. Ž. V. je u zatočeništvu proveo ukupno 263 dana, od 30. juna 1993. do 19. marta 1994. godine, od čega oko mjesec dana

2840 CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 24. septembra 2019. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 20. augusta 2021. godine.

2841 CDTP, Izjava Bernarda Brkića data Udruženju 1. oktobra 2019. godine.

2842 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 12. augusta 2021. godine; Don Josip Galić, *op. cit.*, svjedočenje Marija Škobića, str. 187.

2843 CDTP, Izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; TPOS, Izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

u oktobru ili novembru na radu u “Ruži”.²⁸⁴⁴ Bernard Brkić na radu u hotelu “Ruža” bio je u novembru, sedmicu dana, nakon čega je vraćen u IV osnovnu školu.²⁸⁴⁵ Zatočenik I. J. bio je u “Ruži” u februaru ili martu 1994, a potom vraćen u IV osnovnu školu.²⁸⁴⁶

224. Kuća Manojla Loze u naselju Vrapčići (oktobar 1993)

224.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁸⁴⁷

224.2. Zatočavanje

U oktobru 1993. godine u kući Manojla Loze bilo je zatočeno 12 Hrvata, pripadnika HVO-a.²⁸⁴⁸

Dana 30. juna 1993. pripadnici ARBiH, nakon osvajanja šireg područja sjeverno od Mostara, započeli su s hapšenjem i zarobljavanjem hrvatskih civila i vojnika s područja Bijelog Polja, Vrapčića i Potoka. Odvođeni su IV osnovnu školu u Mostaru. U oktobru 1993. grupa od 12 zarobljenika je iz IV osnovne škole prebačena u kuću Manojla Loze, gdje ostaju desetak dana.²⁸⁴⁹

Zarobljenici su boravili u podrumu kuće, spavali su na podu. U kući je bio WC koji su koristili. Imali su jedan do dva obroka dnevno, koji su se sastojali od vode, hljeba i konzervi.²⁸⁵⁰

224.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na prvu borbenu liniju u Vrapčićima da kopaju rovove.²⁸⁵¹

224.4. Premještanje

Iz kuće Manojla Loze u selu Vrapčići svih 12 zarobljenika premješteno je u selo Potoci, u garažu u blizini Skenderovih kuća.²⁸⁵²

2844 CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 4. aprila 2019. godine; CDTP, Izjava Ž. V. data Udruženju 24. septembra 2019. godine.

2845 CDTP, Izjava Bernarda Brkića data Udruženju 1. oktobra 2019. godine.

2846 CDTP, Izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine; TPOS, izjava I. J. data Udruženju 16. augusta 2021. godine.

2847 TPOS, Izjava Ž. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

2848 *Ibid.*

2849 *Ibid.*

2850 *Ibid.*

2851 *Ibid.*

2852 *Ibid.*

225. Garaža u selu Potoci (oktobar 1993)

225.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁸⁵³ Upravnik svih zatočeničkih objekata u selu Potoci bio je Enes Ćurić, pripadnik 47. brdske brigade ARBiH.

225.2. Zatočavanje

U oktobru 1993. godine garaža u blizini Skenderovih kuća u Potocima korištena je za kratkotrajno zadržavanje (zatočavanje) 12 Hrvata, pripadnika HVO-a.²⁸⁵⁴

U oktobru 1993. grupa od 12 zarobljenika je iz IV osnovne škole u Mostaru odvedena u selo Vrapčiči i zatočena u privatnu kuću Manojla Loze, nakon čega su premješteni u garažu u selu Potoci, gdje ostaju zatočeni oko jedan dan.²⁸⁵⁵

Garaža se nalazila u blizini Skenderovih kuća, pored puta. Zarobljenici su spavali na podu, a fiziološke potrebe obavljali vani, ispred garaže. Nisu dobivali dovoljno hrane i vode. O tome Ž. M. navodi: "U toj garaži smo bili samo jedan dan i noć, dok nisu odlučili gdje će dalje sa nama, pa nam nisu dali ništa za piće i jelo."²⁸⁵⁶

225.3. Premještanja

Iz garaže u selu Potoci svih 12 zarobljenika premješteno je kratkotrajno u Osnovnu školu u Potocima, a potom u selo Livač, u kuću Pere Azinovića.²⁸⁵⁷

226. Kuća Pere Azinovića u selu Livač (oktobar – novembar 1993)

226.1. Uprava

Odgovorno lice bio je upravnik zatočeničkog objekta u IV osnovnoj školi u Mostaru. Od 1. oktobra 1993. godine tu je funkciju obavljao Mirsad Handžar. Njegov zamjenik bio je Sloba Marić, a vođa smjene bio je Husnija Oručević.²⁸⁵⁸

Stražari koji su odvodili zarobljenike iz IV osnovne škole u kuću Pere Azinovića bili su Hilmo Toporan, Ibrahim Oručević, Husnija Oručević, Nezir Pribišić i Sloba Marić.²⁸⁵⁹

226.2. Zatočavanje

Od 30. oktobra do 5. novembra 1993. godine kuća Pere Azinovića u selu Livač korištena je za zatočavanje 11 Hrvata pripadnika HVO-a i jednog hrvatskog civila, premještenih iz

²⁸⁵³ TPOS, Izjava Ž. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

²⁸⁵⁴ *Ibid.*

²⁸⁵⁵ *Ibid.*

²⁸⁵⁶ *Ibid.*

²⁸⁵⁷ *Ibid.*

²⁸⁵⁸ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Ćupina i drugi*, Prvostepena presuda, broj: K-34/03 od 24. januara 2007. godine, str. 2, 11–16.

²⁸⁵⁹ *Ibid.*; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 19. decembra 2018. godine.

IV osnovne škole u Mostaru: Marija i Ivice Škobića, Ljube Škobića i njegovog mlađeg sina, Tome i Joze Kordića, Baneta Mijanovića, Pere Paponje, Željka Makića, Mirka Šomanje, Đure Mamića i Željka Mikulića.²⁸⁶⁰

Dana 30. juna 1993. u naselju Vrapčići zarobljen je Mario Škobić, koji je sproveden u IV osnovnu školu u Mostaru, a 30. oktobra 1993. s još 11 zarobljenika odveden na prisilni rad u Bijelo Polje, potom u selo Livač, udaljeno pet kilometara. U kući Pere Azinovića bili su zatočeni šest noći.²⁸⁶¹

Zatočeni su zatvarani u prostorije bez prozora, u kojima je bilo jako hladno. Spavali su na betonskom podu, a imali su nekoliko deka za pokrivanje. U kući nije bilo WC-a, pa su fiziološke potrebe obavljali dok su radili. Nisu dobivali nikakve obroke, hranili su se isključivo voćem i povrćem koje su pronalazili dok su radili. Zbog gladi svi su izgubili na težini.²⁸⁶²

226.3. Prisilni rad

Zatočeni su vođeni na liniju razgraničenja između ARBiH i HVO-a u Bijelom Polju da kopaju rovove i grobove, beru razno voće i povrće.²⁸⁶³ Prema izjavi M. Š., stražari su mu mjerili vrijeme potrebno za iskopavanje groba, a ako bi kopanje trajalo duže od 45 minuta, prijetili su mu smrću.²⁸⁶⁴

226.4. Premještanje i bijeg

Nakon šest dana u Livaču i obavljanja prisilnih radova u Bijelom Polju, M. Š. je 5. novembra 1993. godine, zajedno s još tri zatočenika, vraćen u IV osnovnu školu, dok su ostali pobjegli dok su obavljali razne poslove.²⁸⁶⁵

227. Kuća u selu Jasenjani (oktobar – novembar 1993)

227.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH, specijalne jedinice “Zulfikar”.²⁸⁶⁶

227.2. Zatočavanje

Od 28. oktobra do 14. novembra 1993. godine jedna napuštena srpska kuća u selu Jasenjani korištena je za zatočavanje oko 15 pripadnika HVO-a iz Konjica, Jablanice, Jajca i

²⁸⁶⁰ Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 138; <http://www.hrlog.ba/logori-za-hrvate-u-bih/5-mostar-logori.html>; TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 19. decembra 2018. godine.

²⁸⁶¹ Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 138.

²⁸⁶² TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 19. decembra 2018. godine.

²⁸⁶³ Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Mirsad Čupina i drugi*, Prvostepena presuda, str. 9.

²⁸⁶⁴ TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 19. decembra 2018. godine.

²⁸⁶⁵ *Ibid.*

²⁸⁶⁶ Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 128; Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Krl), Presuda od 6. juna 2014. godine, str. 43, str. 78, pasus 314, str. 80, pasus 324; Predmet *Nihad Bojadžić* (S1 1 K 008494 12 Krl), Transkript sa suđenja od 30. januara 2014. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 10, 11 i 26–27.

Posušja, među kojima su bili Ivan Kostić, Marinko Drežnjak, Mario Rozić, Hrvoje Kolobarić, Matija Jakšić.²⁸⁶⁷

Marinko Drežnjak iz Grabovice uhapšen je 12. septembra 1993. Nakon zločina nad civilima u Grabovici 9. septembra 1993, Drežnjak se krio u šumi, gdje su ga u blizini sela Ominje kod Stare Drežnice zarobili pripadnici ARBiH i odveli u Donju Jablanicu. Krajem oktobra odveden je, s grupom od desetak pripadnika HVO-a, u Jasenjane da kopaju rovove.²⁸⁶⁸

Ivan Kostić zarobljen je 14. aprila 1993. u selu Bušćak u opštini Konjic kao pripadnik HVO-a i odveden u školu u Parsovićima, odakle je u julu 1993. premješten u Buturović-Polje, a onda u augustu 1993. u Muzej u Jablanici, odakle je prebačen u bazu Zulfikara Ališpage u Donjoj Jablanici, gdje je bio zatočen oko mjesec dana. Iz Donje Jablanice premješten je u Drežnicu, pa ponovo u bazu Zulfikara Ališpage, odakle je odveden u Jasenjane.²⁸⁶⁹

Mario Rozić iz Solakove Kule u opštini Konjic prošao je sličan put kao i Ivan Kostić: zarobljen je u Bušćaku 14. aprila 1993. i odveden u Parsoviće, zatim u Buturović-Polje, u Muzej revolucije u Jablanici, pa u Donju Jablanicu u Rogića kuće, više puta je vraćan u Muzej, bio je u Drežnici, pa opet u Donjoj Jablanici, odakle je odveden u Jasenjane.²⁸⁷⁰

Matija Jakšić i H. K., koji su radili u sanitetu, zarobljeni su na području Konjica, u selu Homatlije, 27. jula 1993: "Nosili smo oružje, kopali rovove, nosili ranjene i mrtve, ukopavali ih. U Jasenjanima – tu su bili Srbi, srpske kuće, uglavnom srušene, popili smo svu vodu koju smo našli u posudama. Granate su stalno padale, na sve strane. Kuće su bile demolirane, mi smo bili tu dan-dva, najduže tri."²⁸⁷¹

O uslovima u Jasenjanima Ivan Kostić navodi: "Spavali smo u jednoj sobi, na podu. Čini mi se da je pod bio zastrt. Pokrivali bi se čime stigneš, ako imaš nešto, prebaciš preko sebe. Bilo je tu vode. Pored kuće je bio poljski WC. Radili smo cijeli dan, nuždu smo često obavljali vani. I hranu smo tako, dok radiš, ako nešto negdje nađeš. Bili smo pod ključem. Uvijek je bilo stražara, najmanje dvojica-trojica."²⁸⁷²

2867 CDT, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; CDT, Izjava M. Lj. data Udruženju 25. maja 2017. godine; CDT, Izjava H. K. data Udruženju 17. jula 2017. godine; CDT, Izjava Matije Jakšića data Udruženju 11. januara 2020. godine; Sud BiH, Predmet *Zijad Kurtović* (X-KR-06/299), Transkript sa suđenja od 4. oktobra 2007. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 27; Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Krl), Transkript sa suđenja od 7. maja 2013. godine, svjedok Marko Rozić, str. 20; Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 128.

2868 Predmet *Zijad Kurtović* (X-KR-06/299), Transkript sa suđenja od 4. oktobra 2007. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 6–8, 26 i 27; Sud BiH, Predmet *Nihad Bojadžić* (S1 1 K 008494 12 Krl), Transkript sa suđenja od 30. januara 2014. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 5–8, 10–11, 24–26.

2869 Sud BiH, Predmet *Zijad Kurtović* (X-KR-06/299), Transkript sa suđenja od 20. septembra 2007. godine, svjedok Ivan Kostić, str. 6–8 i 15; CDT, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine.

2870 Sud BiH, Predmet *Edin Džeko* (S1 1 K 010294 12 Krl), Transkript sa suđenja od 7. maja 2013. godine, svjedok Marko Rozić, str. 5–8, 11, 15, 18–20.

2871 CDT, Izjava H. K. data Udruženju 17. jula 2017. godine; CDT, Izjava Matije Jakšića data Udruženju 20. januara 2020. godine.

2872 CDT, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; Sud BiH, Predmet *Nihad Bojadžić* (S1 1 K 008494 12 Krl), Transkript sa suđenja od 30. januara 2014. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 32.

Ivan Kostić navodi da su i seksualno zlostavljani.²⁸⁷³ O tome šta su doživljavali Marinko Drežnjak je rekao: “Nas su iz štale u Zukinoj bazi odveli 28. oktobra 1993. godine u Jase-njane. Na putu doživljavamo ono što pametnom čovjeku ne može pasti na um, gašenje cigareta, tuku nas, maltretiraju prijetnjom nožem. Repetiraju puške da nas pobiju, puše-nje jedan drugom penisa. U Jasenjanima sam dobio batina.”²⁸⁷⁴

227.3. Prisilni rad

Zatočenici su na prvoj liniji kopali rovove.²⁸⁷⁵ O tome Ivan Kostić kaže: “U Jasenjanima smo išli na kopanje rovova, utvrđivanje, a radili smo i razne druge poslove. Na radu smo bili izloženi, ali eto, srećom, niko nije stradao.”²⁸⁷⁶

227.4. Premještanja

Grupa zatočenika iz Jasenjana je vraćena u Donju Jablanicu 14. novembra 1993. godine, odakle su 16. novembra 1993. premješteni u Muzej revolucije u Jablanici.²⁸⁷⁷

228. Garaža u Bijelom Polju (novembar 1993)

228.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁸⁷⁸

228.2. Zatočavanje

Od približno 4. do 7. novembra 1993. godine Zovkina garaža kod džamije u Bijelom Polju korištena je za zatočavanje četiri Hrvata, pripadnika HVO-a.²⁸⁷⁹

Oko 4. novembra 1993. iz kuće Pere Azinovića četiri zarobljenika su premještena u Zovki-nu garažu, gdje ostaju zatočeni do 7. novembra 1993.²⁸⁸⁰

Zarobljenici su spavali na zemlji. Imali su jedan do dva obroka dnevno, koji su se sastojali od vode, hljeba i konzervi. M. Š. pamti da su im vojnici jednom donijeli šerpu riže i da su jeli rukama.²⁸⁸¹

2873 CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine; CDTP, Izjava M. Lj. data Udruženju 25. maja 2017. godine.

2874 Sud BiH, Predmet *Nihad Bojadžić* (S1 1 K 008494 12 Krl), Transkript sa suđenja od 30. januara 2014. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 26 i 32.

2875 CDTP, Izjava M. Lj. data Udruženju 25. maja 2017. godine.

2876 CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. godine.

2877 Ivica Mlivočič, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 128; CDTP, Izjava Ivana Kostića data Udruženju 26. maja 2017. go-dine; Sud BiH, Predmet *Nihad Bojadžić* (S1 1 K 008494 12 Krl), Transkript sa suđenja od 30. januara 2014. godine, svjedok Marinko Drežnjak, str. 11 i 12, 32 i 33; CDTP, Izjava M. Lj. data Udruženju 25. maja 2017. godine.

2878 TPOS, Izjava M. Š. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 5. jula 2021. godine.

2879 *Ibid.*

2880 *Ibid.*

2881 *Ibid.*

228.3. Prisilni rad

Zarobljenici su svakodnevno odvođeni na prvu borbenu liniju sa HVO-om u Bijelom Polju, gdje su najčešće kopali rovove.²⁸⁸²

228.4. Premještanja

Iz Zovkine garaže u Bijelom Polju 7. novembra 1993. godine četvorica zarobljenika su premještena u Sutinu, pa u IV osnovnu školu u Mostaru.²⁸⁸³

229. Vojno (novembar 1993 – januar 1994)



Vojno²⁸⁸⁴

Bivši zatočnici zatočenički objekt nazivaju “Zatvor u Bijelom Polju” ili “Zatvor u Vojnom“, a često samo kao “Vojno” ili “Bijelo Polje”. U dokumentima HVO-a zatočenički objekt u Vojnom naziva se “Zatočenički centar Vojno”, odnosno “Vojni zatvor u Bijelom Polju” ili “Privatni zatvor u Bijelom Polju”.²⁸⁸⁵

²⁸⁸² Ibid.

²⁸⁸³ Ibid.

²⁸⁸⁴ Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2019/logor-vojno-mostar/>.

²⁸⁸⁵ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1671, str. 452, fusnota 4210.

Zatočenički centar Vojno nalazio se u blizini sela Bijelo Polje.²⁸⁸⁶ U njemu su od 8. novembra 1993. do 28. januara 1994. godine bili smješteni zatočenci s Heliodroma.

Logor su sačinjavali zgrada komande, koja se nalazila u jednoj privatnoj kući, zatim do komande dvije susjedne privatne kuće, gdje su se nalazile zatvorene žene i djeca, u podrumu jedne od tih kuća bili su smješteni muškarci, kao i jedna garaža, koja se nalazila u dvorištu kuće u kojoj su bili smješteni zatvorenici muškarci.²⁸⁸⁷

U jednoj kući bila je komanda 1. bjelopoljske bojne i sjedište uprave logora. U druge dvije kuće bili su zatočeni žene i djeca. Muškarci su bili zatočeni u podrumu jedne kuće i u garaži. Prostor zatvora nije bio ograđen žicom, nisu postojale osmatračnice, osim što su prostorije gdje su boravili zatočenci bile zaključavane, a vani se nalazila naoružana straža.²⁸⁸⁸

Kao zatočenički objekti korišteni su kuća i garaža Marija Mihalja, zapovjednika zatvora Vojno.

U podrumu gdje su bili zatočeni muškarci nije bilo vode, nije bilo dovoljno svjetlosti. Nije bilo WC-a već je u ćošku bila kanta. Spavali su na spužvama. Jedna od prostorija u kojoj su držane žene bila je veličine četiri sa četiri metra. U njoj je bilo zatočeno pet žena i osmero djece. Spavali su na podu, bez deka. Druga prostorija bila je veličine dva i po sa dva metra, u njoj su boravili 22 žene i djeca. U prostoriji nije bilo struje ni vode, a pod je bio betonski.²⁸⁸⁹

229.1. Uprava

Marko Radić je od jula 1993. do marta 1994. godine, u svojstvu zapovjednika 1. bjelopoljske bojne u sklopu 2. brigade HVO-a, kao zapovjednik diverzantske jedinice "Ivan Stanić Ćićo", a kasnije kao zapovjednik 2. brigade HVO-a, bio odgovoran za cijelo područje Bijelog Polja.²⁸⁹⁰

Najkasnije od 2. septembra 1993. zapovjednik i dozapovjednik zatočeničkog centra Vojno bili su Mario Mihalj i Dragan Šunjić, pripadnici 2. brigade HVO-a, do juna 1993. pripadnici Vojne policije HVO-a.

Marko Radić bio je nadređen Mariju Mihalju, ubijenom odmah poslije rata.

Mirko Vračević zvani Srbin, pripadnik 1. bjelopoljske bojne 2. brigade HVO-a, bio je stražar u logoru Vojno.²⁸⁹¹ Stražari su bili i Žarko Leko, Rudo Ravlić, Ivan Pole, Karlo Azirović, Zdravko Šunjić zvani Kuna, Mirko Bukara, Dario Sušac, Dragan Škrobić, Tomo Aničić, Dario Mihalj te izvjesni Žuti, Babo i Sergej.²⁸⁹²

2886 *Ibid.*, pasus 1671, str. 452.

2887 *Ibid.*, pasus 1672, str. 452.

2888 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 177.

2889 *Ibid.*, str. 70, svjedok 152.

2890 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 3.

2891 *Ibid.*, str. 14.

2892 *Ibid.*, str. 7 i 192.

229.2. Zatočavanje

Hapšenja muslimanskog stanovništva po zapadnom Mostaru vršili su Nedžad Tinjak, Nedžad Ćorić, Ivica Kolobara, Emir Brekalo, Amel Hadžiosmanović, Dario Sušac, a oni su pripadali 1. bojni 2. brigade HVO-a, kojom je zapovijedao Marko Radić.

Prvi zatočeniци dovedeni su u Vojno u julu 1993. Među njima je bilo žena, djece i staraca, ali i muškaraca s Heliograma koji su dovođeni preko dana ili na duži period, radi obavljanja fizičkih poslova. Žena i djece bilo je oko 60.²⁸⁹³

Krajem novembra 1993. u logor je dovedena grupa od 89 zatočenika s Heliograma, pretežno Muslimana s područja Stoca i Čapljine.²⁸⁹⁴ Bili su vezani telefonskom žicom za desnu ruku, dok su lijevu morali držati iznad glave. Ko nije držao ruku iznad glave, dobivao je kundak u leđa.²⁸⁹⁵

Centar je od 8. novembra 1993. do 28. januara 1994. bio pretrpan, nije bilo dovoljno prostora; higijenski uslovi bili su krajnje loši, zatočeniци su morali mokriti u prostorijama u kojima su spavali, nisu se mogli kupati.²⁸⁹⁶

Iz Zajedničke izjave 61 bivšeg zatočenika proizlazi da su zatočeniци bili smješteni u dvije prostorije: u garaži dimenzija šest sa četiri metra, na čijim prozorima nije bilo stakla, i u neosvijetljenoj kotlovnici jedne privatne kuće. Svjedoci AI, AD, Ramiz Mačković, Semir Humačkić saglasno su izjavili da su boravili u garaži u kojoj je istovremeno bilo od 50 do 60 muškaraca, dok je svjedok Zulfo Humačkić naveo da je u vrijeme kad je on bio u garaži boravilo od 65 do 70 muškaraca. Za one koji su u zatočenju bili od novembra 1993. "prvo kupanje" organizovano je u januaru 1994.²⁸⁹⁷

Zatočenicima nije bilo dozvoljeno da izlaze iz svojih prostorija. Nisu dobivali sredstva za održavanje higijene, nisu se mogli kupati ili tuširati, niti su imali toplu vodu kojom bi se mogli oprati. Jedina odjeća koju su zatočeniци imali bila je ona u kojoj su bili u vrijeme hapšenja. Veliku i malu nuždu morali su obavljati u prostoriji u kojoj su spavali.²⁸⁹⁸

Dnevna porcija hrane bila je ograničena na malo hljeba, konzervu ribe za koju su mnogi zatočeniци tvrdili da je smrdjela, kao i svinjskog mesa, koje zatočeniци Muslimani nisu mogli jesti iz vjerskih razloga. Mnogi zatočeniци jako su smršali. Zatočenik AK izgubio je 35 kilograma. Djeca nisu dobivala dovoljno mlijeka, niti bilo kakve druge hrane namijenjene djeci. Stražar Žarko Leko dva je puta donio djeci mlijeko u šerpi.²⁸⁹⁹ Muškarci zatočeni u garaži i podrumu dobivali su hranu jednom dnevno, pola hljeba i pola konzerve, a svakodnevno su izvođeni da rade teške fizičke poslove.²⁹⁰⁰

2893 TPOS, Izjave zatočenika X i Y date Udruženju 29. augusta 2013. godine.

2894 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 192, svjedok Ramiz Mačković.

2895 "Predmet *Radić i drugi*: Od logora do logora", BIRN, Justice Report, 7. novembar 2007.

2896 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom III, pasus 1081, str. 293.

2897 *Ibid.*, tom II, pasus 1699, 1700, str. 459.

2898 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 70.

2899 *Ibid.*, str. 71.

2900 *Ibid.*, str. 72.

Zatočenica Saja Ćorić napustila je logor sa 32 kilograma: “Kada sam došla kući, moja me majka nije mogla prepoznati. Prošla je pokraj mene i upitala: ‘Gdje je moja kćerka?’ Po izlasku nisam imala jedan dio kose, svi smo bili takvi.”²⁹⁰¹

Zatočenici su imali i poneku posjetu ljekara iz saniteta 2. brigade HVO-a. Zatočenik Azer Handžar odveden je u sanitet, a kasnije u bolnicu u Mostaru kad je bio ranjen. Zatočenica F prilikom pokušaja silovanja dva je puta padala u nesvijest, i tada joj je pružena ljekarska pomoć. Zatočenica A odvedena je u Mostar na ginekološki pregled kad je posumnjala da je ostala u drugom stanju.²⁹⁰²

229.3. Premlaćivanje

Prema Zajedničkoj izjavi 61 zatočenika, jedan od zatočenika, mentalni bolesnik, redovno je podvrgavan surovom postupanju, naročito od Šunjića i Mihalja, koji su ga jednog dana tukli dva sata. Bilo mu je 20 dana zabranjeno da sjedi i spava. Pri prvom “kupanju” u januaru 1994. zatočenici su bili prisiljeni da uz prijatnu oružjem vrijeđaju Dragana Šunjića i Mariju Mihalja, koji su im pucali iznad glava i između nogu. Udarali su ih po glavi kundacima i drškama noževa. Dragan Šunjić 26. januara 1993. jednog je zatočenika tako žestoko pretukao da ovaj nije mogao stati na noge, a zatim ga je natjerao da pije mokraću drugih zatočenika. Istog dana drugi zatočenik odveden je u kancelariju zapovjednika zatočeničkog centra, gdje su ga Šunjić i Mihalj podvrgli elektrošokovima.²⁹⁰³

Prema Zajedničkoj izjavi, Mario Mihalj prisilio je tri zatočenika da kleknu, stave ruke na leđa i pognu glavu; tukli su ih po glavi šakama, nogama i pendrekom dok se jedan od njih nije onesvijestio. Jednom od zatočenika glava je bila toliko otekla da više ništa nije vidio ni čuo.²⁹⁰⁴

Prema pismu MKCK od 16. marta 1994, zasnovanom na informacijama od zatočenika, Mario Mihalj i Dragan Šunjić noću su i do pet puta budili zatočenike i ponižavali ih. Jedne noći jedan zatočenik je bio primoran da pije mokraću drugih zatočenika; neki zatočenici bili su primorani da jedu životinjski ili ljudski izmet. Jedan zatočenik opečen je cigaretom.²⁹⁰⁵

229.4. Ubistva i smrt kao posljedica premlaćivanja

Dana 5. decembra 1993. godine Mustafa Kahvić je pretučen, potom ubijen iz vatrenog oružja. Ubio ga je Mario Mihalj.²⁹⁰⁶

Prema pismu MKCK od 16. marta 1994, Mustafu Kahvića je između 1. i 5. decembra 1993, nakon što je pretučen, s četiri ili pet hitaca ubila “osoba na dužnosti”, a njegovo tijelo

2901 “Predmet *Radić i drugi*: Stotinu dana užasa u logoru Vojno”, BIRN, Justice Report, 1. juni 2007.

2902 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 74.

2903 *Ibid.*, pasus 1703, 1704, str. 460.

2904 *Ibid.*, pasus 1705, str. 460.

2905 *Ibid.*, pasus 1708, str. 461.

2906 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1716, str. 463.

pokopano je u blizini garaže u zatočeničkom centru Vojno. Pogibija Mustafe Kahvića potvrđena je u izvještaju Vojne policije od 12. augusta 1994.²⁹⁰⁷

Mario Mihalj obavijestio je ravnatelja Heliodroma Stanka Božića da su 11. septembra 1993. smrtno stradali Husnija Ćorajević, Enver Kajtazi, Havdo Jelin, Haris Začinagić i Haris Balić, zatočenici s Heliodroma u to vrijeme zatvoreni u zatočeničkom centru Vojno.²⁹⁰⁸

Damir Brekalo, tokom fizičkih radova u julu 1993, pretukao je zatočenike Mustafu Čilića i Rasima Lalića. Istog dana oni su izvedeni iz podruma i više se nikad nisu vratili. Tijela Mustafe Čilića i Rasima Lulića su razmijenjena i identifikovana 10. aprila 1994.²⁹⁰⁹

U septembru 1993. zatočenika Asifa Čakramu ubio je Mirko Vračević pucajući u njega iz vatrenog oružja. Asif Čakrama sahranjen je u jednom voćnjaku na mjestu gdje je bilo još sahranjenih. Tijelo je naknadno ekshumirano. Mario Mihalj ubio je Salima Halilovića, samo zato što je ovaj rekao da ne može raditi jer je srčani bolesnik.²⁹¹⁰

Kad je ranjen jedan bojovnik HVO-a, zatočenici su ga morali brzo odnijeti u sanitet. Bojovnik HVO-a ubrzo je preminuo, a zatočenici Enver Kajtazi, Husnija Ćorajević i Željko Čakalović kažnjeni su zbog njegove smrti. Mario Mihalj i drugi pripadnici HVO-a tukli su ih sve dok se nisu onesvijestili, a potom su ih zaklali. Zatočenik Aris Začinović pokušao je pobjeći, ali ga je Mario Mihalj u pokušaju bijega ubio.²⁹¹¹

Krajem augusta 1993. Mirko Vračević je odveo Arifa Omanovića kod Marija Mihalja, koji ga je premlatio tako da je Arif bio sav izobličen. Nakon nekoliko dana Arif Omanović je preminuo.²⁹¹² Njegovo tijelo je identifikovano i razmijenjeno 21. aprila 1994.

Jedne večeri krajem augusta ili početkom septembra 1993. Avdo Jelin je doveden u prostoriju gdje mu je Mario Mihalj vezao ruke žicom od poljskog telefona i puštao struju, a Dragan Šunjić skakao po njemu. Od posljedica premlaćivanja Avdo Jelin je i preminuo.²⁹¹³ Njegovo tijelo je identifikovano i razmijenjeno 5. aprila 1994.

229.5. Silovanje

Veliki broj žena i maloljetnih djevojaka svakodnevno je silovano. Dvije maloljetne zatočenicice silovao je u julu 1993. godine Damir Brekalo.²⁹¹⁴

Zatočenica A je 15. augusta 1993. dovedena u komandno mjesto Marka Radića u Bijelom Polju da očisti njegovu sobu. Radić je ušao i silom joj strgao jedan dio majice, silovao je i potom naredio pripadniku HVO-a po imenu Ivan da je siluje, rekavši: "Možeš raditi s njom šta god hoćeš." Ivan je ušao u sobu i rekao joj da je neće silovati, ali da mora ostati u sobi da bi Radić mislio da ju je silovao. Kad je Ivan izašao, i zatočenica A je pošla za njim

2907 *Ibid.*, pasus 1715, str. 463.

2908 *Ibid.*, pasus 1710, str. 461–462.

2909 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 4 i 110.

2910 *Ibid.*, str. 86 i 180.

2911 *Ibid.*, str. 103.

2912 *Ibid.*, str. 220.

2913 *Ibid.*, str. 114.

2914 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 182.

u prizemlje kuće, Radić joj je naredio da se vrati na prvi sprat, gdje ju je ponovo silovao. Zatočenica A je nakon 15 ili 20 dana ponovo dovedena u komandno mjesto na navodno saslušanje, gdje su bili Branko Božić, Dario Sušac, Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Marko Radić. Marko Radić naredio joj je da ode u drugu sobu, gdje joj je naredio da se skinе i da imitira ponašanje žene na puštenom porno-filmu. Ona je odbila, a Marko Radić tada ju je silovao.²⁹¹⁵

Bivša zatočenica AG također je silovana, a o tome je rekla: “Za tri mjeseca, koliko sam provela u logoru Vojno, pet dana nisam bila silovana. Silovali su me i Dragan Šunjić i Damir Brekalo.”²⁹¹⁶

Saja Ćorić bila je prisutna kad su maloljetne djevojčice izvođene radi silovanja. Jednu djevojku je Vračević silovao više od 40 puta. Bile su zatočene i tri maloljetne djevojčice, koje su također silovane.²⁹¹⁷

Bivša zatočenica K bila je prisutna kad je Brekalo zatočenicu D odvojio od bebe i izveo radi silovanja: “Brekalo nam se predstavio i zatražio od svjedokinje D, koja je držala dijete u ruci, da iziđe s njim. Kada je rekla da ne može od djeteta, on ga je uzeo i bacio na zemlju, a nju povukao. Mojoj kćerki je priznala da je silovana.”²⁹¹⁸

229.6. Prisilni rad

Na rad su odvođeni i muškarci i žene. Muškarci su najčešće kopali rovove i tranšeje, cijepali drva i obavljali razne druge fizičke poslove. Ovi radovi vrlo često su obavljani na borbenoj liniji. Žene su prale, kuhale i čistile za pripadnike HVO-a. Svi oni radili su pod prisilom, nisu se smjeli protiviti (kad su dolazili, rečeno im je da bespogovorno moraju izvršavati sva naređenja), bez ikakve nadoknade, najčešće od jutra do mraka, a nerijetko su pritom bili tučeni, maltretirani i ponižavani.

Od augusta 1993. do kraja januara 1994. godine više desetina zatočenika s Heliodroma upućeno je na radove u Vojno.²⁹¹⁹

Svjedok NN, Musliman, vojnik ARBiH, zatočen na Heliodromu od 13. juna 1993. do 19. marta 1994, svjedočio je da je petnaest do dvadeset dana radio u zoni “Vojno – Bijelo Polje”.²⁹²⁰

U izjavama uz izvještaj Stanka Božića od 10. septembra 1993, dvojica zatočenika s Heliodroma, Halil Hamzić i Emir Šehović, navode da su od 19. augusta do 3. septembra 1993. odvedeni na rad u zatočenički centar Vojno s još 50 drugih zatočenika.²⁹²¹

²⁹¹⁵ *Ibid.*, str. 6.

²⁹¹⁶ “Analiza: Stravične uspomene na logor Vojno”, BIRN, Justice Report, 19. mart 2008.

²⁹¹⁷ “Predmet Radić i drugi: Stotinu dana užasa u logoru Vojno”, BIRN, Justice Report, 1. juni 2007.

²⁹¹⁸ “Predmet Radić i drugi: Ono najgore”, BIRN, Justice Report, 30. novembar 2007.

²⁹¹⁹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1726, str. 466.

²⁹²⁰ *Ibid.*, pasus 1720, str. 464.

²⁹²¹ *Ibid.*, pasus 1721, str. 464–465.

Na osnovu zapovijedi zapovjednika Sektora obrane Mostar, Zlatana Mije Jelića, 50 zatočenih muškaraca upućeno je 2. septembra 1993. u 1. bojnu 2. brigade HVO-a, koja je htjela da ih koristi za rad. U to vrijeme za zatočenike je bio odgovoran Dragan Šunjić.²⁹²²

Na osnovu zapovijedi Zlatana Mije Jelića, 70 zatočenika s Heliodroma je 13. septembra 1993. "predato" 2. brigadi HVO-a. Dragan Šunjić i Mario Mihalj bili su odgovorni za njih.²⁹²³

Na osnovu zapovijedi Zlatana Mije Jelića, 8. novembra 1993. i 17. novembra 1993. godine 15 odnosno 58 zatočenika s Heliodroma upućeno je na rad u zonu Vojno.²⁹²⁴

Uprava zatočeničkog centra je zatočenike s Heliodroma i zatočenike u Vojnom prisiljavala da, na primjer, grade utvrđenja na linijama fronta za potrebe 2. brigade HVO-a, i to dok su trajale borbe između ARBiH i HVO-a.²⁹²⁵

Zatočenici su morali raditi na liniji fronta svakog dana, od šest ujutro.²⁹²⁶

Zatočenice su obavljale razne poslove u logoru i u naselju, kao što su kuhanje hrane, pranje odjeće i posuđa i čišćenje kuća. Muškarci su išli na rad izvan logora, blizu prve linije fronta, gdje su bili izloženi unakrsnoj vatri. Kopali su rovove, nosili vreće s pijeskom, municiju, cijepali drva i obavljali druge poslove za potrebe HVO-a.²⁹²⁷

Zatočenici koji su s Heliodroma odvođeni u Vojno na radove na linijama fronta, bili su izloženi teškom nasilju od Marija Mihalja i Dragana Šunjića i vojnika HVO-a na mjestima gdje se radilo.²⁹²⁸

Zatočenici su zlostavljani dok su radili na liniji fronta između Bijelog Polja i Vojnog. Bili su izloženi nasilju, naročito od pripadnika 3. satnije HVO-a, pod zapovjedništvom Marka Š.; tukli su ih palicama, lancima i udarali nogama dok su ležali na zemlji u rovovima; jedan vojnik HVO-a, zvani Brekalo A., prisilio je jednog zatočenika da popije šolju kafe punu opušaka, a tri "vojnika" prisilila su zatočenike da kopaju rovove dok su ti vojnici na njih otvarali vatru iz automatskog oružja. Zatočenike koji su radili u Zalihićima su palicama, puškama i nogama tukla "trojica vojnika iz Grabovice i Drežnice".²⁹²⁹

Mario Mihalj i Dragan Šunjić tukli su i ponižavali četiri zatočenika dok su radila u rovu na liniji fronta u Vojnom. Mario Mihalj i Dragan Šunjić naredili su jednom od njih da na glavu stavi plastičnu flašu, a oni su iz automatskog oružja pucali s udaljenosti od deset metara. Zatim su ga pretukli. Dragan Šunjić drugog je zatočenika do krvi udarao s dva kamena. Tog zatočenika su Dragan Šunjić i Mario Mihalj ponovo pretukli kad se vratio u Vojno.

2922 *Ibid.*, pasus 1722, str. 465.

2923 *Ibid.*, pasus 1723, str. 465.

2924 *Ibid.*, pasus 1724, str. 465–466.

2925 *Ibid.*, pasus 1731, str. 467.

2926 *Ibid.*, pasus 1730, str. 467.

2927 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 7.

2928 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, tom II, pasus 1740, str. 470.

2929 *Ibid.*, pasus 1734, str. 468.

Mario Mihalj trećeg je zatočenika prisilio da pojede kozji izmet, koji je zalio ljudskom mokraćom, a zatim je ugasio cigaretu na leđima četvrtog zatočenika.²⁹³⁰

Prema pismu MKCK od 16. marta 1994, vojnici su zatočenike natjerali da se ljube, da jašu jedni druge, da plešu, da jedni nad drugima vrše felacio i da laju.²⁹³¹

Prema pismu MKCK od 16. marta 1994, od 8. novembra 1993. do 28. januara 1994. sedam zatočenika je ranjeno za vrijeme radova na liniji fronta. U pismu MKCK od 20. januara 1994. navodi se da je više zatočenika ranjeno usljed granatiranja ili pucnjave dok su radili na liniji fronta u Vojnom. Prema pismu MKCK od 24. januara 1994, "neki zatočenici" su ranjeni dok su obavljali radove vojne prirode na liniji fronta u Vojnom.²⁹³²

Prema izvještaju Stanka Božića od 3. septembra 1993, Azer Handžak, zatočenik na Heliodromu, koji je od 19. augusta 1993. radio za 1. bojnu 2. brigade i za kojeg je bio odgovoran Dragan Šunjić, ranile su snage ARBiH 2. septembra 1993.²⁹³³

Iz izvještaja Vojne policije od 12. augusta 1994. slijedi da je Husein Alečković ranjen 3. septembra 1993. dok je radio za Dragana Šunjića, dozapovjednika zatočeničkog centra Vojno, i da je Saša Lulić ranjen 1. septembra 1993. dok je radio za 2. brigadu. Izvještaj sadrži popis šest zatočenika koji su ranjeni 31. januara 1994: Elvir Isić, Mujo Lulić, Rasim Sijanović, Suad Osmić, Ismet Kare i Safet Puljić.²⁹³⁴

229.7. Pogibije tokom prisilnog rada

Više zatočenika izgubilo je život za vrijeme prisilnih radova na području Vojnog. Mensud Dedajić, Salim Alilović, Hamdija Tabaković, Džemal Sabitović, Kemal Zuhrić i Salman Mensur, zatočenici s Heliodroma i iz Vojnog, izgubili su život između 2. septembra 1993. i 31. januara 1994. dok su radili na području Vojnog.²⁹³⁵ Većina je ubijena snajperskom ili mitraljeskom vatrom snaga ARBiH.²⁹³⁶

Prema pismu MKCK od 20. januara 1994, "mnogobrojni zatočenici iz logora HVO-a Mostar, Vojno i Vrđi" odvedeni su u augustu i septembru 1993. na radove na liniju fronta u Mostar dok su se tamo vodile žestoke borbe i "mnogi od njih" poginuli su usljed granatiranja i drugog vatrenog djelovanja. U pismu se navodi da su neki od zatočenika ranjenih usljed granatiranja ili drugog vatrenog djelovanja za vrijeme radova na liniji fronta, umrli na licu mjesta ili prilikom prebacivanja u bolnicu.²⁹³⁷

2930 *Ibid.*, pasus 1735, str. 468–469.

2931 *Ibid.*, pasus 1736, str. 469.

2932 *Ibid.*, pasus 1745, str. 471.

2933 *Ibid.*, pasus 1747, str. 471.

2934 *Ibid.*, pasus 1748, str. 472.

2935 *Ibid.*, pasus 1757, str. 474.

2936 *Ibid.*, pasus 1751, str. 472–473.

2937 *Ibid.*, pasus 1750, str. 472.

Prema pismu MKCK od 16. marta 1994, tijela 11 zatočenika iz zatočeničkog centra Vojno, poginulih za vrijeme radova na liniji fronta, spaljena su pokraj garaže u zatočeničkom centru Vojno.²⁹³⁸

Mustafa Kahvić lišen je života prilikom obavljanja fizičkih radova, kopanja tranšeja i rovova na prvoj liniji fronta HVO-a.²⁹³⁹

229.8. Posjete MKCK

Tokom jeseni 1993. godine predstavnici MKCK pokušavali su više puta ući u logor, ali im pripadnici HVO-a nisu dopustili.²⁹⁴⁰

229.9. Procesuiranje ratnih zločina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju 29. maja 2013. godine osudio je u predmetu *Prlić i ostali*, između ostalog i za zločine u zatočeničkom centru Vojno, ratnog predsjednika HVO-a i predsjednika Vlade HZHB Jadranka Prlića na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Brunu Stojića na 20 godina zatvora, zapovjednika Glavnog stožera HVO-a Slobodana Praljaka na 20 godina zatvora, načelnika Glavnog stožera HVO-a i zamjenika vrhovnog zapovjednika snaga HVO-a Milivoja Petkovića na 20 godina zatvora, načelnika Uprave Vojne policije HVO-a Valentina Ćorića na 16 godina zatvora i predsjednika Službe za razmjenu zatočenika Berislava Pušića na deset godina zatvora.

Apelaciono vijeće Suda BiH 10. marta 2011. godine osudilo je u predmetu *Marko Radić i drugi* Marka Radića, Dragana Šunjića, Damira Brekala i Mirka Vračevića, u svojstvu oficira i pripadnika 1. bjelopoljske bojne 2. brigade HVO-a, za zločin protiv čovječnosti u logoru Vojno, koji su počinili nezakonitim zatvaranjem, ubistvima, mučenjem, silovanjem i drugim djelima seksualnog nasilja. Radić je osuđen na dugotrajni zatvor od 21 godine, Šunjić na 16 godina, Brekalo na 20 godina i Vračević na 12 godina zatvora. Apelaciono vijeće utvrdilo je da svi optuženi kao saizvršioци snose ličnu krivicu za ovo krivično djelo u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, koji u konkretnom slučaju po svojim obilježjima koja proizlaze iz utvrđenih činjenica i okolnosti pripada II kategoriji, takozvanog sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata. Optuženi su proglašeni krivim za ubistva, silovanja, mučenja i nečovječna djela koja su lično počinili i za djela od strane N. N. vojnika, počinjena u okviru udruženog zločinačkog poduhvata: ubistva – Mesud Dedajić, Hamdija Tabaković, Džemal Sabitović, Mustafa Kahvić, Salman Mensur, Aris Začinović, Enver Kajtazi, Husnija Ćorajević, Željko Čakalević, Salim Halilović i Asid Čakram; mučenja – Mustafa Čilić i Rasim Lulić (tijela identifikovana), Arif Omanović (umro od posljedica premlaćivanja), Avdo Jelin (tijelo identifikovano), svjedoci A1, AB, 153 AF, AD, Ramiz Mačković, Zejna i Enver Telak; silovanja – svjedokinja A, X (seksualno nasilje), L, E, C, B, DJ, AM, AG i F (seksualno nasilje).

2938 *Ibid.*, pasus 1754, str. 473.

2939 Sud BiH, Predmet *Marko Radić i drugi* (X-KRŽ-05/139), Presuda, str. 83 i 180.

2940 *Ibid.*, str. 192.

230. Podrum Stojana Tomića u selu Drežnica (septembar – oktobar 1993)

230.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁹⁴¹

230.2. Zatočavanje

Od približno 10. septembra do 20. oktobra 1993. godine podrum kuće Stojana Tomića u selu Drežnica korišten je za zatočavanje 11 civila, muškaraca, žena i djece hrvatske nacionalnosti iz Drežnice.²⁹⁴²

U prvoj polovini septembra 1993. pripadnici ARBiH su nekoliko porodica iz zaseoka Čopi u selu Drežnica odveli iz njihovih kuća i zatvorili u podrum Stojana Tomića.²⁹⁴³

Zatočeni civili spavali su na krevetima i kaučima. Fiziološke potrebe obavljali su u WC-u unutar kuće, u pratnji stražara. Nisu dobivali hranu od stražara, nego su jeli hranu koju su našli u kući. Pravili su čorbe od mekinja. Zatočenik S. T. je izjavio: “Jednom prilikom mi je susjed Musliman donio pola kile riže i rekao mi: ‘Allaha ti, nemoj govoriti da sam ti dao, ubiće me ovi moji.’”²⁹⁴⁴

Zatočenici su noću maltretirani, šamarani i udarani po tijelu.²⁹⁴⁵

230.3. Premještanje

Nakon oko 40 dana svi zatočenici su premješteni u Muzej “Bitka za ranjenike na Neretvi” u Jablanici.²⁹⁴⁶

231. Kuća kod pravoslavne crkve Svete Trojice u Mostaru (mart 1995)

231.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.²⁹⁴⁷

231.2. Zatočavanje

Od 2. do 12. marta 1995. godine kuća u blizini pravoslavne crkve Svete Trojice na Bjelušinama u Mostaru korištena je za zatočavanje tri pripadnika HVO-a: Ante Miškovića, Sreće Čuturića i još jednog pripadnika HVO-a.²⁹⁴⁸

2941 TPOS, Izjava S. T. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava L. T. data Udruženju 30. septembra 2021. godine.

2942 HULDR, Spisak logora i mjesta zatočenja za Hrvate BiH; Ivica Mlivočić, *Muslimanski logori za Hrvate*, str. 128; TPOS, Izjava S. T. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava L. T. data Udruženju 30. septembra 2021. godine.

2943 TPOS, Izjava S. T. data Udruženju 29. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava L. T. data Udruženju 30. septembra 2021. godine

2944 *Ibid.*

2945 *Ibid.*

2946 *Ibid.*

2947 CDTP, Izjava NN data Udruženju 25. novembra 2019. godine; CDTP, Izjava Pere Medića, predsjednika Udruge logoraša Busovača; HULDR, Busovača – evidencija o logorašima.

2948 CDTP, Izjava NN data Udruženju 25. novembra 2019. godine.

Na putu s područja srednje Bosne prema centrali u Mostaru 2. marta 1995. pripadnici ARBiH su na punktu u Potocima uhapsili Antu Miškovića, Sreću Čturića i još jednog pripadnika HVO-a i odveli u jednu kuću u blizini srušene pravoslavne crkve.²⁹⁴⁹

Kuća je bila nedovršena, "pod pločom". Zatvorili su ih u podrum, u prostoriju veličine lifta, metar i po s metar i po. Prostorija je bila pregrađena daskama i u njoj se nalazila slama. Dok je jedan spavao sjedeći, druga dvojica su stajala. Pored te prostorije bio je WC, čučavac, osećao s smrad jer se iz WC-a slijevalo u prostoriju gdje su držana tri pripadnika HVO-a.²⁹⁵⁰

Zarobljenici su hranu dobivali jednom dnevno, a obroci su se sastojali od kuhanog jela i crnog hljeba, dok su vodu dobivali po potrebi.²⁹⁵¹

NN je izjavio: "Bilo je udaranja kad izađemo da operemo one manjerke za jelo, oni onako naprave špalir, pa nas čušnu, to je bilo u početku, dok nisu čuli da smo iz srednje Bosne, onda manje. Bilo je prijatiji, zvali su nas ustašama, prijatili da će biti 'štemanja' večeras."²⁹⁵²

231.3. Razmjena

Zarobljenici su razmijenjeni 12. marta 1995. godine posredstvom predstavnika UNPROFOR-a.²⁹⁵³

2949 CDTP, Izjava NN data Udruženju 25. novembra 2019. godine; CDTP, Izjava Pere Medića, predsjednika Udruge logoraša Busovača; HULDR, Busovača – evidencija o logorašima.

2950 CDTP, Izjava NN data Udruženju 25. novembra 2019. godine.

2951 *Ibid.*

2952 *Ibid.*

2953 *Ibid.*

OPŠTINA ROGATICA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na području opštine Rogatica živjelo je 21.978 stanovnika, od čega 13.209 Muslimana (60,1%), 8.391 Srbin (38,18%), 19 Hrvata (0,086%) i 359 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.²⁹⁵⁴

Početkom marta 1992. godine naoružani lokalni Srbi, pripadnici JNA i pripadnici paravojne jedinice Rajka Kušića, počeli su zlostavljati Muslimane koji su živjeli na području opštine Rogatica, a već krajem mjeseca dogodili su se i prvi napadi na grad. Otvorena je vatra iz pušaka i mitraljeza koji su bili postavljeni u okolnim selima Plješevica i Krnčići. Početkom maja članovi lokalnog SDS-a Tomo Batinić i Milorad Sokolović (predsjednik Kriznog štaba) zahtijevali su od Muslimana kontrolu nad cijelom opštinom Rogatica.²⁹⁵⁵

Od 22. maja 1992. srpske snage, koje su uključivale VRS i Kušićeve vojnike i dobrovoljce, sedam dana su granatirale Rogaticu i okolna sela, nakon čega su preuzele kontrolu nad opštinom. Muslimanskim stanovnicima naređeno je da se okupe na centralnom gradskom trgu, gdje je zatraženo da se predaju, potpišu izjavu o lojalnosti, a nakon toga odu u zgradu Srednjoškolskog centra "Veljko Vlahović". Zapriječeno im je da će biti ubijeni ako ne urade sve što se od njih traži. Na gradskom trgu tada se okupilo 2.500 do 3.000 Muslimana.²⁹⁵⁶

Osim u zgradi Srednjoškolskog centra "Veljko Vlahović", srpske vlasti formirale su i druge zatočeničke objekte u koje su zatvarali Muslimane, među kojima su bili: Fabrika slada (Sladara), Poljoprivredno dobro Rasadnik, kuća Bege Grabovice u selu Dobrašina, privatna kuća u selu Donje Polje, Osnovna škola "Ragib Džindo", Crkveni dom, barake na planini Sjemeć, zatim kuće Sulejmana Ćurevca, Mevlide Begić, Hasana Ramovića, Mehe Baždara i Sulejmana Jašarevića u selu Seljani. Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da SJB, garaža u kući Miće Andrića, kao i koliba u selu Lađevine, nisu korištene kao zatočenički objekti.

2954 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Rogatica, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

2955 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda, str. 245–246.

2956 *Ibid.*, str. 246.

232. Fabrika slada – Sladara (maj 1992 – januar 1996)

232.1. Uprava

Fabrika slada – Sladara bila je pod kontrolom pripadnika 1. podrinske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS), a prema određenim izvorima, upravnik je bio Slaviša Đerić.²⁹⁵⁷

232.2. Zatočavanje

Od maja 1992. do 19. januara 1996. godine Fabrika slada u Rogatici, poznata kao Sladara, korištena je za zatočavanje oko 500 muškaraca – civila Muslimana s područja Rogatice i Žepe.²⁹⁵⁸

Krajem maja i početkom juna 1992. počelo je masovno hapšenje muslimanskog stanovništva sa šireg područja opštine Rogatica. Među uhapšenim civilima bio je i Mehmed Agić, kojeg su 21. juna, zajedno s Ahmedom Milićem i Mensudinom Hodžićem, lišili slobode pripadnici srpske vojske, nakon čega su transporterom odvedeni u Sladaru.²⁹⁵⁹ U junu je iz Srednjoškolskog centra “Veljko Vlahović” doveden i M. Š., kao i D. H., koji je u Sladaru premješten iz Osnovne škole “Ragib Džindo”. D. H. je rekao da je 9. ili 10. juna 1992. s grupom od 29 muškaraca prevezen u Fabriku slada, dok je istog dana grupa od oko 150 žena iz Osnovne škole “Ragib Džindo” teretnim kamionima i autobusima odvezena u pravcu Kladnja.²⁹⁶⁰

Među zatočenima su bili i civili s područja Žepe, a među njima i Č. O., koji je u Sladaru doveden 27. maja 1995. Opisujući zatočavanje, Č. O. je izjavio: “Civilno stanovništvo iz Žepe trebalo je biti evakuisano do slobodne teritorije. Ja sam kao civil riješio ići evakuacijom. Posjedali smo u autobuse i sve je bilo dobro dok nismo došli do mjesta Tišća, kada je grupa srpskih vojnika počela da ulazi i izvodi pojedine ljude, između ostalih i mene. To su radili velikom brzinom i za 15 do 20 minuta prebacili su nas u Sladaru u Rogatici.”²⁹⁶¹

Fabrika slada nalazila se u neposrednoj blizini Poljoprivrednog dobra Rasadnik u Rogatici. Zatočeni su bili smješteni u nekoliko prostorija u fabrici, a o tome je D. H. rekao: “Smjestili su nas u prostorije gdje je bilo neizdržljivo prvih tri dana. Naime, smjestili su nas 29 u jednu prostoriju veličine pet puta četiri metra, koja je imala zakovane prozore sa staklima, zbog čega nismo imali dovoljno zraka i bilo je veoma teško disati.” Spavali su na spužvama

²⁹⁵⁷ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (AIIZ) Univerziteta u Sarajevu, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

²⁹⁵⁸ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 247, pasus 680; AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. septembra 1992. godine; AIIZ, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine; AIIZ, Izjava M. Š. (broj: 5310) data 4. maja 1999. godine; Biro za istraživanje ratnih zločina opštine Novo Sarajevo, *Izveštaj*, Sarajevo, 30. juni 1992. godine.

²⁹⁵⁹ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 247, pasus 680; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

²⁹⁶⁰ AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine; AIIZ, Izjava M. Š. (broj: 5310) data 4. maja 1999. godine.

²⁹⁶¹ AIIZ, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

i imali su jastuke. Odlazak u WC bio im je dozvoljen, ali većina njih je izbjegavala pitati za dozvolu jer tada bi ih stražari pretukli, pa su nuždu obavljali u plastične flaše.²⁹⁶²

Stražari su ih svakodnevno psihički i fizički zlostavljali. Prema navodima Č. O., zlostavljani su i tako što su svake noći tjerani da pjevaju "četničke pjesme".²⁹⁶³ Stražari su zatočenike svakodnevno izvodili iz prostorije u kojoj su boravili, ispitivali ih i fizički zlostavljali, a najviše su zlostavljali Muhameda Plehu i izvjesnog Kapu.²⁹⁶⁴ To je Č. O. opisao: "Vodili su nas stalno na ispitivanja, gdje su nas prisiljavali da kažemo ono što nije istina. Kada im to nije išlo od ruke, tjerali su nas da se potpišemo na čist list papira, a oni su te izjave pisali kasnije kako im odgovara. U toku tih ispitivanja izbijena su mi četiri zuba i slomljeno jedno rebro. Bilo je tu još raznih maltretiranja. Naređivali su nam da stavimo glave u jastuke, nakon čega su nam skakali po leđima."²⁹⁶⁵

232.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da čiste ulice po Rogatici.²⁹⁶⁶ Također su obavljali građevinske poslove, kopali rovove, pravili puteve i mostove.

Zatočenik Č. O. je rekao: "Ne sjećam se datuma, ali mislim da je bio decembar i bili smo na prisilnom radu u mjestu Mokro. Tu smo kopali neki kanal. Kad smo završili, došao je upravnik Slaviša Đerić, koji je bio vidno pijan. Zarobljenika po imenu Zećir Vatreš je odveo iza jednog grma i odakle se začula krika, galama i plač. Nakon deset do 15 minuta dovukao ga je do nas i natjerao mene i još jednog zatočenika da ga hladimo jer je čovjek bio polumrtav. Slaviša Đerić mu je slomio tri rebra. Vatreš se dva do tri puta onesvijestio nakon toga, ali je ostao živ."²⁹⁶⁷

232.4. Smrt

U Fabrici slada umro je izvjesni Mujo. Zatočenik D. H. je rekao: "Mujo je umro u prostoriji u kojoj smo bili smješteni. Bio je rodom iz Olova, a živio je u Rogatici. U blizini Sladare rovokopačem su iskopali rupu i tu su ubacili Muju i zatrpali zemljom."²⁹⁶⁸

232.5. Premještanja, bijeg i razmjene

Zatočenici su iz Sladare premješteni u druge zatočeničke objekte koji su bili pod kontrolom srpskih snaga. Mehmed Agić nakon dva dana provedena u Sladari prebačen je u Rasadnik, gdje je bio zatočen do 30. juna 1992. godine. Odatle je premješten u SJB u Han-Pijesku, odakle je nakon šest dana odveden u Lukavicu, gdje ostaje 20 dana, a 10. augusta 1992. premješten je u KPD Butmir (Kula) kod Sarajeva, odakle je razmijenjen 15. juna 1993. u Sarajevu.

2962 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

2963 AIIZ, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

2964 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine.

2965 AIIZ, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

2966 AIIZ, Izjava M. Š. (broj: 5310) data 4. maja 1999. godine.

2967 AIIZ, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine.

2968 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine; Biro za istraživanje ratnih zločina opštine Novo Sarajevo, Izvještaj, Sarajevo, 30. juni 1992. godine.

Dana 19. augusta 1992. godine M. Š. je uspio pobjeći tokom obavljanja prisilnih radova. Zatočenik D. H. krajem juna 1992. premješten je u Vlasenicu, a narednog dana, zajedno s ostalim zatočenicima, u logor Batković kod Bijeljine. Zatočenik Č. O. u Sladari je proveo šest mjeseci, nakon čega je 19. januara 1996. razmijenjen u Sarajevu.²⁹⁶⁹

232.6. Procesuiranje ratnih zločina

Tužilaštvo BiH 15. juna 2016. godine podiglo je protiv Mladena Vasiljevića, načelnika SJB Srpske opštine Rogatica i člana Kriznog štaba, optužnicu kojom ga tereti za zločin protiv čovječnosti počinjen 1992. na području opština Rogatica i Višegrad. Vasiljević je optužen da je učestvovao u ubistvima, prisilnom nestanku i nezakonitom pritvaranju civila u objekte i prostorije Srednjoškolskog centra "Veljko Vlahović" i Fabriku slada – Sladaru u Rogatici, gdje su zatočenici premlaćivani, odvođeni na prisilne radove, a žene i djevojke silovane uz prijetnju i upotrebu sile. Sud BiH 29. juna 2016. potvrdio je optužnicu, ali je optuženi nedostupan organima krivičnog gonjenja.²⁹⁷⁰

233. Poljoprivredno dobro Rasadnik (maj 1992 – januar 1996)



Poljoprivredno dobro Rasadnik²⁹⁷¹

2969 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 247, pasus 680; AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine, Izjava Č. O. (broj: 5261/6) data 27. januara 1998. godine, Izjava M. Š. (broj: 5310) data 4. maja 1999. godine.

2970 Albina Sorguč, "Podignuta optužnica protiv Mladena Vasiljevića", *Detektor.ba*, 15. juni 2016.

2971 Preuzeto sa *glasztava.org*, <https://www.glasztava.org/zatocenicni-objekti-rogatica/>.

233.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika VRS i paravojnih jedinica. Prvi upravnik ovog zatočeničkog objekta bio je Miloš Vojnović, nakon čega je na njegovo mjesto imenovan Vinko Bojić, a potom od 4. juna 1994. godine Brane Planojević.²⁹⁷²

233.2. Zatočavanje

Od maja 1992. do 15. januara 1996. godine Poljoprivredno dobro Rasadnik u Rogatici korišteno je za zatočavanje oko 150 civila i vojnika – muškaraca, žena i djece.²⁹⁷³

Krajem maja i početkom juna 1992. počelo je masovno hapšenje muslimanskog stanovništva sa šireg područja opštine Rogatica. Civili su hapšeni u svojim kućama i u većim grupama odvođeni u veća zatočenička mjesta, među kojima je bio i Rasadnik. Civili iz okolnih sela u Rasadnik su dovođeni već od maja, a u julu su tu zatočeni i mještani sela Šetići. Među njima je bila N. D. sa svojim suprugom te sa Selimom Dizdarević, Merkom Osmanović, Aišom Osmanović i drugima.

U oktobru 1992. pripadnici VRS pohapsili su civile u selu Radava te ih također odveli u Rasadnik. U toj grupi bili su i Š. V., Ćamil Jamaković, Amir Jamaković, Nermin Vatreš i drugi. Dana 11. novembra 1992. u selu Jasenice uhapšen je Š. S. zajedno s većom grupom mještana, među kojima su bile i H. S. i Đ. K., nakon čega su odvedeni u Rasadnik. Istog dana pripadnici VRS su lišili slobode i u Rasadnik zatočili i civile sela Dumanjići i Berkovići, među kojima je bio i N. K. sa suprugom i sinom. Opisujući zatočavanje u selu Berkovići, F. K. je izjavila da su vojnici civile odveli pod izgovorom da idu u Sarajevo, a to je potvrdila i zatočenica Đ. K. U decembru 1993. u Rasadnik su dovedeni i civili iz sela Burati, a među njima je bio i H. K.²⁹⁷⁴

Poljoprivredno dobro sastojalo se od više baraka i zgrade uprave. Civili su boravili u tri odvojene prostorije u barakama. Nedaleko od Rasadnika nalazila se i jedna štala.²⁹⁷⁵ Barake su bile oko sedam metara široke i pet duge, a u svakoj je bilo zatvoreno između 30 i 50 zatočenika.²⁹⁷⁶ Bilo je ukupno oko 150 zatočenika, od kojih su oko 50 bili žene i djeca. Među njima su bile i dvije osobe starije od 100 godina koje su bile nepokretne i gluhonijeme.²⁹⁷⁷

2972 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 37; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

2973 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 37; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubicinac* (XR-KR-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 27; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 23. septembra 2013. godine.

2974 *Ibid.*

2975 TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 23. septembra 2013. godine.

2976 TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

2977 TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

Zatočnici su sjedili i spavali na betonu, a rijetki na drvenim paletama. U sobama nije bilo svjetla jer su prozori bili zakovani daskama.²⁹⁷⁸ Nije bilo WC-a ni česme, pa su nuždu obavljali u plastične kante. U početku se nisu mogli okupati, a kasnije im je to bilo dozvoljeno.²⁹⁷⁹ Muškarci su bili zatočeni u zgradi uprave i u štali. U zgradi uprave prozori su bili zakovani i na njih su postavljene rešetke.²⁹⁸⁰

Zatočnici su za obroke dobivali hranu sa svinjskim mesom iako su stražari znali da oni to ne mogu jesti iz vjerskih razloga. Nikome nije ukazana medicinska pomoć.²⁹⁸¹ Zatočnica N. D. bila je u osmom mjesecu trudnoće kad je dovedena u logor. Bila je zatvorena u prostoriji sa ženama i djecom, dok su muškarci bili odvojeni. Nije joj pružena ljekarska pomoć. Odveli su je da se porodi kad je došlo vrijeme i odmah nakon toga vratili u zatočeništvo.²⁹⁸²

Zatočnici su fizički i psihički maltretirani. Zlostavljao ih je, između ostalih, i Radisav Ljubinac, koji je Aliju Isakovića, Šemsu Vatreša i Muhidina Kapu pretukao nogama po cijelom tijelu, od čega su krvarili. Zlostavljani su i drugi zatočnici, među kojima i H. S., koji je usto bio prisiljen da čisti krv drugih zatočenika, te Š. V., kojeg je Vinko Bojić pretukao puškom, nogama i palicom i tjerao ga da pije benzin, guta metke, a na kraju mu i nožem urezao krst na tijelu.²⁹⁸³

U julu 1993. godine u kancelariji Vinka Bojića gumenom palicom je po prsima i leđima pretučen i Nazif Dumanjić.²⁹⁸⁴ Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Čutahiju u više je navrata vojničkim čizmama po rukama i nogama pretukao Radisav Ljubinac.²⁹⁸⁵ Fizički su maltretirane i žene, pa je tako zatočnicu F. K. jednom prilikom pretukao Vinko Bojić, a zatočnica B imala je obavezu da čisti hodnik koji je bio krvav.²⁹⁸⁶

2978 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 43, pasus 183.

2979 TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 40, pasus 166.

2980 TPOS, Izjava Š. V. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

2981 TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava H. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine.

2982 TPOS, Izjava N. D. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 27.

2983 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 27 i 28.

2984 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 43–44.

2985 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 27–30.

2986 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 28; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

233.3. Silovanja

Zatočenica F. K. seksualno je zlostavljana. Nju je iz prostorije u kojoj je boravila izveo Brane Planojević, nakon čega je silovana dva puta; prvi put silovali su je upravnik Vinko Bojić i nepoznat vojnik, a drugi put samo Bojić. Seksualno je zlostavljana i Đ. K.²⁹⁸⁷

Među silovanim ženama bila je i Edina Mušović, koja je rekla: "Mišo Vuković je bio glavni stražar u logoru. Nakon što me silovao, došla su tri vojnika koja su me u sedam uveče odvela u jedan stan u Tekiji. Kasnije su u stan došla još trojica. Te večeri su me silovala četvorica. Pored silovanja još su me tukli, psovali mi sve i svašta i još su mi stavljali nož pod grlo da me zakolju."²⁹⁸⁸

233.4. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rovove na ratištu prema Goraždu, snabdijevaju vojnike vodom i hranom i da cijepaju drva za potrebe VRS.²⁹⁸⁹ Zatočenica F. K. morala je istovarivati akumulatore iz vozila, čistiti kancelarije i plesti čarape i rukavice za vojnike. Često su je premlaćivali dok je radila.²⁹⁹⁰

233.5. Ubistva i živi štit

U Rasadniku su ubijeni: Bećir Ćutahija, Sinan Ćatić, Nail Mušović, Adil Mušović, Ibro Karaman, Himzo Branković, Sejfo Mirvić, Mirsad Osmanović i Alija Omerhodžić.²⁹⁹¹ Himzo Branković ubijen je neutvrđenog dana u februaru 1993. godine u kancelariji Vinka Bojića, nakon što ga je iz prostorije u kojoj je boravio izveo Brane Planojević.²⁹⁹²

Bećir Ćutahija, koji je bio invalid i nije imao stopalo, ubijen je vatrenim oružjem 23. marta 1993. nakon što su ga iz zatočeničke prostorije izveli Bojić i Planojević.²⁹⁹³ Krajem februara i početkom marta 1993. na identičan način su ubijeni i Adil Mušović i Nail Mušović.²⁹⁹⁴

2987 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 42–43, pasus 176–180; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

2988 Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Mušović, 31. august 1994. godine.

2989 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 49, pasus 207; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava N. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

2990 TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

2991 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. V. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

2992 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 28–29, pasus 95–102. Tijelo ovog zatočenika ekshumirano je 6. novembra 1998. godine u krugu zatočeničkog objekta.

2993 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 29–30, pasus 103–116. Tijelo ovog zatočenika ekshumirano je 6. novembra 1998. godine u krugu zatočeničkog objekta.

2994 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 31–33. Tijela ovih zatočenika nikad nisu pronađena.

Dana 23. aprila 1994. iz zatočeničke prostorije izveden je i zarobljenik Alija Omerhodžić, koji je potom u drugoj prostoriji ubijen iz vatrenog oružja, a njegovo tijelo bačeno u šaht koji se nalazi u krugu objekta.²⁹⁹⁵

Od 4. do 11. novembra 1998. u okolini Rasadnika, u krugu od kilometar i po od objekta, pronađeno je 14 tijela bivših zarobljenika. Jedno tijelo nađeno je u šahtu u krugu logora, a ostala u poljima u južnom i istočnom pravcu od logora. Većina tijela bila je zakopana na obroncima, uz grmlje ili drveće.²⁹⁹⁶

Iz Rasadnika je 15. augusta 1992. odvedeno 27 zatočenika u pravcu sela Duljevac, na kotu Jačen. Na tom mjestu prvo su korišteni kao živi štit, a zatim strijeljani.²⁹⁹⁷ Tog dana ubijena su 24 zatočenika. Preživjeli su Armin Baždar, Ago Kapo i zatočenik A. Maloljetni Armin Baždar tada je ranjen u obje ruke, ali je preživio strijeljanje jer je bio poklopljen tijelima drugih ubijenih ljudi.²⁹⁹⁸

233.6. Premještanja i razmjene

Razmjena zatočenika desila se više puta pod nadzorom Državne komisije za razmjenu.²⁹⁹⁹ Jedna razmjena bila je 12. maja,³⁰⁰⁰ a druga 6. oktobra 1994. godine u Sarajevu, u naselju Grbavica, na mostu "Bratstvo i jedinstvo".³⁰⁰¹ Dio zatočenika premješten je u logor Batković kod Bijeljine radi razmjene, ali kako ona nije uspjela, vraćeni su u Rasadnik. U toj grupi bio je i zatočenik Hurko, koji je krajem aprila 1994. premješten u KPD u Kuli. Oslobođen je u razmjeni 5. oktobra 1994.³⁰⁰²

233.7. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK registrovali su zatočenike 19. augusta 1993. godine. Neki zatočenici nisu registrovani jer su ih stražari skrivali zbog teškog fizičkog stanja u kojem su se nalazili zbog premlaćivanja.³⁰⁰³

233.8. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg

2995 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S11 K 2270 16 K), Prvostepena presuda od 21. decembra 2017. godine, str. 51–52, 217–230. Tijelo ovog zatočenika ekshumirano je 6. novembra 1998. godine u krugu zatočeničkog objekta.

2996 Physicians for Human Rights, Forensic Monitoring Project Report – Rogatica Exhumations II, State Commission on Missing Persons, 4–8 October, 4–11 November 1998.

2997 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Presuda, str. 30 i 31.

2998 Sud BiH, Predmet *Dragoje Paunović* (X-KRŽ-05/16), Prvostepena presuda od 26. maja 2006. godine, str. 15–19.

2999 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. V. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

3000 TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava N. D. data Udruženju 26. septembra 2013. godine.

3001 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 23. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. V. data Udruženju 30. septembra 2013. godine.

3002 "Metode mučenja Muslimana u Rogatici", agencija Sense, Hag, 2. septembar 2011, http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/metode-mucenja-muslimana-u-rogatici.25.html?news_id=13135.

3003 TPOS, Izjava Š. S. data Udruženju 23. septembra 2013. godine.

broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru "Veljko Vlahović" u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odvezao 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Duljevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰⁰⁴

Drugostepenom presudom Suda BiH od 27. oktobra 2006. godine Dragoje Paunović proglašen je krivim što je: 15. augusta 1992, nakon što je u okolini rogatičkog sela Duljevac, Radisav Ljubinac zvanu Pjano doveo 27 civila Muslimana koji su bili nezakonito zatvoreni u logoru Rasadnik u Rogatici, u svojstvu starješine manje vojne formacije Rogatičkog bataljona usmeno naredio vojnicima da kanapama vežu ruke na leđima i da vode u živi štit civile: Edisa Ćatića, Midhata Ćatića, maloljetne Mevludina Ćatića, Vahudina Ćatića i Eldina Hodžića, potom Sulejmana Kazića, Nedžada Kazića, Fuada Kazića, Asima Kapu, Besima Kurčehajića, Muju Pašića, Mesuda Pašića, Derviša Pašića, Faruka Isakovića, Šukriju Omeragića, Fuada Šetića, Osmana Solaka, Zajku Salihovića, Hamdiju Jašarevića, Huseina Jašarevića, Sulejmana Jašarevića, Mehmeda Deliju, Mustafu Tankovića, Halila Halilovića, Agu Kapu, maloljetnog Armina Baždara i osobu pod pseudonimom A, te su ih tako vezane na koti Jačen isturali ispred vojnih snaga Rogatičkog bataljona Vojske Srpske Republike BiH prema vojnim položajima ARBiH, pri čemu su Hamdija Jašarević i Mustafa Tanković ranjeni; istog dana, nakon odvođenja tih 27 civila u živi štit, naredio vojnicima da pobiju civile koje je prethodno postrojio u vrstu, te pucajući iz puške lično učestvovao u ubijanju, pa su tako lišeni života: Edis Ćatić, Midhat Ćatić, maloljetni Mevludin Ćatić, Vahudin Ćatić i Eldin Hodžić, potom Sulejman Kazić, Nedžad Kazić, Fuad Kazić, Asim Kapo, Besim Kurčehajić, Mujo Pašić, Mesud Pašić, Derviš Pašić, Faruk Isaković, Šukrija Omeragić, Fuad Šetić, Osman Solak, Zajko Salihović, Hamdija Jašarević, Husein Jašarević, Sulejman Jašarević, Mehmed Delija, Mustafa Tanković, Halil Halilović, dok su Ago Kapo, maloljetni Armin Baždar i osoba pod pseudonimom A preživjeli strijeljanje; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na 20 godina zatvora.³⁰⁰⁵

Apelaciono vijeće Suda BiH potvrdilo je 22. maja 2018. godine prvostepenu presudu kojom je Brane Planojević oslobođen optužbe da je: 1. za vrijeme oružanog sukoba i rata u BiH, između ARBiH i VRS, od aprila 1992. do decembra 1995, u zatočeničkom centru na Poljoprivrednom dobru Rasadnik u Rogatici, gdje su bili nezakonito zatočeni civili muslimanske nacionalnosti, kao pripadnik VRS, VP 7084 Rogatica, u svojstvu stražara, postupao suprot-

3004 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

3005 Sud BiH, Predmet *Dragoje Paunović* (X-KRŽ 05/16), Drugostepena presuda od 27. oktobra 2006. godine.

no pravilima međunarodnog humanitarnog prava, tako što je: tačno neutvrđenog dana sredinom februara 1993. pomogao u ubistvu Himze Brankovića tako što je u kasnim noćnim satima ušao u prostoriju Rasadnika u kojoj su bili zatočeni civili muslimanske nacionalnosti i Brankoviću naredio da pođe za njim, rekavši mu da ga zove upravnik Vinko Bojić, pa kad je Branković počeo oblačiti jaknu, rekao da mu neće trebati, znajući da se radi o civilu muslimanske nacionalnosti i šta će se s njim dogoditi, a zatim ga odveo u kancelariju upravnika logora Vinka Bojića, odakle su se čuli tupi udarci i jauci, koje su slušali preživjeli zatočeniци, a što je imalo za posljedicu smrt Himze Brankovića, da bi sutradan njegovo tijelo zatočeniци ukopali u krugu ovog centra, pa kad je 6. novembra 1998. njegovo tijelo ekshumirano, obdukcijom su ustanovljene povrede u vidu serijskog preloma rebra s desne i lijeve strane dvostruko od trećeg do desetog rebra bočno i odzada, usljed kojih je nastupila smrt Himze Brankovića; 23. marta 1993. ili približno tog datuma pomogao u ubistvu Bećira Ćutahije tako što ga je u kasnim noćnim satima izveo iz prostorije Rasadnika i odveo u drugu prostoriju u sklopu zatočeničkog centra te predao njemu poznatim osobama, čime je omogućio da Ćutahiju teško pretuku, pri čemu su se čuli tupi udarci, jauci i krici koje su slušali preživjeli zatočeniци, a potom pucanj iz vatrenog oružja, nakon čega su Ćutahijino tijelo zatočeniци narednog dana zakopali u krugu ovog centra, pa kad je 6. novembra 1998. ekshumirano, obdukcijom su ustanovljene povrede u vidu višestrukog preloma krova i baze lobanje glave, nastale iz projektila ispaljenog iz vatrenog oružja, od kojih povreda je nastupila nasilna smrt Bećira Ćutahije; 29. marta 1993. ili približno tog datuma pomogao u ubistvu Adila Mušovića tako što ga je u noćnim satima izveo iz prostorije Rasadnika i odveo u drugu prostoriju u sklopu zatočeničkog centra te predao njemu poznatim osobama, čime im je omogućio da Adila Mušovića teško pretuku, nakon čega se čulo zapomaganje Adila Mušovića, koje su slušali preživjeli zatočeniци, otkad se Adilu Mušoviću gubi svaki trag, a njegovo tijelo nikad nije pronađeno; krajem februara 1993. pomogao u ubistvu Naila Mušovića tako što ga je u kasnim noćnim satima izveo iz prostorije Rasadnika i odveo u drugu prostoriju u sklopu zatočeničkog centra te predao njemu poznatim osobama, čime im je omogućio da Naila Mušovića teško pretuku, odakle se čulo zapomaganje Naila Mušovića, koje su slušali ostali zatočeniци, otkad se Nailu Mušoviću gubi svaki trag, a njegovo tijelo nikad nije pronađeno; neutvrđenog dana krajem maja 1993. pomagao Vinku Bojiću u silovanju zatočenice F. K. tako što ju je izveo iz prostorije u kojoj se nalazila, a potom odveo u drugu sobu u sklopu zatočeničkog centra, u kojoj ih je čekao upravnik Vinko Bojić, koji joj je uz prijetnju da će joj zaklati sina i muža naredio da se svuče i legne na krevet, iako mu je govorila da je bolesna, zatim je silovao, dok je Brane Planojević bio u prostoriji i pored vrata naoružan puškom čuvao stražu, nakon čega je F. K. vratio u prostoriju u kojoj je bila zatočena; tačno neutvrđenog dana u junu 1993. iz prostorije zatočeničkog centra izveo Nazifa Dumanjića i odveo u kancelariju upravnika Vinka Bojić, gdje su zatočenika tukli, tako što ga je Brane Planojević gumenom palicom udario tri puta po leđima, a zatim Vinko Bojić nastavio udarati po prsima, nanoseći mu tako snažnu tjelesnu patnju i duševnu bol; neutvrđenog datuma sredinom 1994, nakon što su zatočeniци, među kojima i Adil Katica, izvedeni iz zatočeničkog centra na obavljanje prisilnih radova, Katicu nogom udario u stražnjicu, a zatim pesnicom

i kundakom puške u ramena, nanoseći mu tako snažnu tjelesnu patnju i duševni bol; 2. za vrijeme oružanog sukoba i rata u BiH, između ARBiH i VRS, od aprila 1992. do decembra 1995, u zatočeničkom centru Rasadnik u Rogatici, gdje su bili zatočeni civili muslimanske nacionalnosti i ratni zarobljenici, kao pripadnik VRS, VP 7084 Rogatica, u svojstvu stražara, postupao suprotno odredbi člana 3. stav 1. Ženevske konvencije o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949, koja zabranjuje povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubistava, osakaćenja, svireposti i mučenja pripadnika oružanih snaga koji su položili oružje ili koji su onesposobljeni za borbu zbog bolesti, ranjavanja, lišenja slobode ili bilo kojeg drugog razloga, tako što je: 23. aprila 1994. ili približno tog datuma pomogao u ubistvu ratnog zarobljenika ARBiH Alije Omerhodžića tako što ga je iz prostorije zatočeničkog centra izveo i odveo u drugu prostoriju u sklopu centra, odakle su se čuli jauci, zvuk motorne pile i pucanj iz vatrenog oružja, nakon čega je Omerhodžićevo tijelo bačeno u šaht u krugu zatočeničkog centra, pa kad je 6. novembra 1998. ekshumirano, obdukcijom su utvrđene povrede nanese vatreim oružjem u vidu preloma lične kosti te strelnog preloma koljenjače lijeve u gornjoj trećini sa sitnim koštanim odlomcima, strelnog preloma lijeve nadlaktice u gornjoj trećini, okrznuća u visini desnog koljena koji zahvata desnu natkoljenu kost i desnu potkoljenu kost – koljenjaču; čime bi pod tačkom 1. počinio ratni zločin protiv civilnog stanovništva KZ BiH i pod tačkom 2. krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika KZ BiH.³⁰⁰⁶

Pravosnažnom presudom Okružnog suda u Istočnom Sarajevu od 27. aprila 2012. godine Milivoje Ašonja i Ilija Đerić oslobođeni su odgovornosti da su neutvrđenog datuma u aprilu 1994. zlostavljali zatočenike Emina Pleha i Ramiza Katicu za vrijeme prisilnog popravljavanja puta u selu Zemegresi, gdje su ovi dovedeni iz zatočeničkog objekta Rasadnik, čime bi počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ RS.

234. Kuća Mevlide Begić u selu Seljani (maj – august 1992)

234.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS).³⁰⁰⁷

234.2. Zatočavanje

Od 5. maja do 3. augusta 1992. godine kuća Mevlide Begić u selu Seljani korištena je za zatočavanje 26 muslimanskih civila – žena i djece iz Seljana.³⁰⁰⁸

Dana 3. maja 1992. pripadnici Rogatičke brigade VRS, zajedno s pripadnicima paravojne formacije “Beli orlovi”, počeli su napad na Seljane.³⁰⁰⁹ Stanovnici su se povukli u zaselak

3006 Sud BiH, Predmet *Brane Planojević* (S1 1 K 022705 18 Krž), Drugostepena presuda od 22. maja 2018. godine.

3007 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3008 *Ibid.*

3009 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389.

Ovlagije kako bi se sakrili od granatiranja koje je trajalo nekoliko sati, nakon čega su u Ovlagije ušli pripadnici VRS predvođeni Rankom Arbinjom, koji je naredio mještanima da izađu iz kuća i da se predaju.³⁰¹⁰

Približno 88 civila, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starci, tada je odvedeno u koloni u Seljane i zatočeno u kuću Sulejmana Ćurevca. Nakon što je istog dana iz te kuće izvedeno i strijeljano 15 muškaraca, narednog dana odvedeni su i Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac, koji se i danas vode kao nestale osobe. Nakon dva dana, 5. maja, ostali zatočeni raspořeđeni su u grupe i premješteni u kuće Hasana Ramovića, Sulejmana Jašarevića, Mevlide Begić i Mehe Baždara.³⁰¹¹ U kući Mevlide Begić u Seljanima bilo je zatočeno 26 civila, među kojima su bili žene i djeca.

Kuća je imala prizemlje i dva sprata, a oko nje je bila postavljena živa ograda. U prizemlju su se nalazile dvije spavaće sobe, kuhinja i dnevna soba.³⁰¹² Prema riječima Munevere Zimić, zatočeni su mogli koristiti samo prizemlje jer je ono jedino bilo opremljeno. Bilo im je dozvoljeno da povremeno izlaze iz kuće kako bi mogli “namiriti i nahraniti stoku”.³⁰¹³ Jeli su “ono što su mogli pronaći”, a to su “najčešće bile mekinje kojima su hranili stoku, od kojih su pravili hljeb”.³⁰¹⁴ Vode za piće imali su dovoljno. Ljekarska pomoć nije im bila dostupna.³⁰¹⁵

Zatočeni su psihički maltretirani. Kuća je bila granatirana, a vojnici koji su povremeno dolazili u kuću ispitivali su Muneveru Zimić o tome “koga krije i ko joj kosi travu”.³⁰¹⁶ Jedne noći, oko ponoći, pred Dom kulture u Seljanima došao je tenk kojim su upravljali srpski vojnici. Nakon nekog vremena tenk je došao pred kuću u kojoj su bili zatočeni, a vojnici koji su pjevali “pjesme o balijama” zabijali su tenk u zid kuće. To je trajalo oko 40 minuta, zbog čega su svi zatočeni bili u strahu.³⁰¹⁷

234.3. Premještanje

Dana 3. augusta 1992. godine u kuću Mevlide Begić došli su Radisav Ljubinac, Slavko Vasiljević, Milija Krsman i Drago Čarkić i naredili zatočenicima da uđu u autobuse, nakon čega su odvedeni u Srednjoškolski centar “Veljko Vlahović” u Rogatici.³⁰¹⁸

3010 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine.

3011 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3012 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3013 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine.

3014 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3015 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3016 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3017 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine.

3018 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenje svjedoka C od 17. januara 2007. godine.

234.4. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru "Veljko Vlahović" u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima koji su bili zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odvezao 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Duljevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰¹⁹

235. Kuća Hasana Ramovića u selu Seljani (maj – august 1992)



Kuća Hasana Ramovića u selu Seljani³⁰²⁰

³⁰¹⁹ Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

³⁰²⁰ Arhiva TPOS-a, Fotografija Nazifa Zimića ustupljena Udruženju 10. maja 2016. godine.

235.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS).³⁰²¹

235.2. Zatočavanje

Od 5. maja do 4. augusta 1992. godine kuća Hasana Ramovića u selu Seljani korištena je za zatočavanje oko 20 muslimanskih civila – žena i djece iz Seljana. Najstarije dijete imalo je 15 godina, a najmlađe godinu i po.³⁰²²

Dana 3. maja 1992. pripadnici Rogatičke brigade VRS, zajedno s pripadnicima paravojne formacije “Beli orlovi”, počeli su napad na Seljane.³⁰²³ Stanovnici su se povukli u zaselak Ovlagije kako bi se sakrili od granatiranja, koje je trajalo nekoliko sati, nakon čega su u Ovlagije ušli pripadnici VRS predvođeni Rankom Arbinjom, koji je naredio mještanima da izađu iz kuća i da se predaju.³⁰²⁴

Približno 88 civila, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starci, tada je odvedeno u koloni u Seljane i zatočeno u kuću Sulejmana Ćurevca. Nakon što je istog dana iz te kuće izvedeno i strijeljano 15 muškaraca, narednog dana odvedeni su i Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac, koji se i danas vode kao nestale osobe. Nakon dva dana, 5. maja, ostali zatočenci raspoređeni su u grupe i premješteni u kuće Hasana Ramovića, Sulejmana Jašarevića, Mevlide Begić i Mehe Baždara.³⁰²⁵

Kuća Hasana Ramovića imala je jedan sprat i prizemlje. Na spratu su se nalazili dvije veće sobe, kuhinja i kupatilo, a u prizemlju jedna velika prostorija i manja soba. Zatočenci su boravili u prizemlju, spavali su na vunanim dušecima, a jeli su ono što su imali u kući.³⁰²⁶ U zalihama je bilo žita, brašna, soli i šećera. Hranu su sebi obezbjeđivali i tako što su povremeno klali janjad i kokoši,³⁰²⁷ a na raspolaganju su imali i jednu kravu od koje su dobivali mlijeko.³⁰²⁸

Zatočenci nisu imali vodu, tako da su je, uz pratnju stražara, donosili s obližnjeg bunara.³⁰²⁹ Bilo im je dozvoljeno kretanje od sedam ujutro do osam uvečer radi hranjenja

3021 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3022 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3023 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389.

3024 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine.

3025 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3026 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3027 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3028 AIIZ, Izjava M. H. (broj: 03/1215) data 25. jula 1993. godine.

3029 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

stoke.³⁰³⁰ Prema riječima zatočenice R. M., mogli su hraniti i pojiti goveda i ići u štalu samo uz pratnju stražara.³⁰³¹ Bolesnima i povrijeđenima ljekarska pomoć nije bila dostupna.³⁰³² Zatočnici su psihički zlostavljani tako što su im stražari prijetili da ne smiju bježati tvrdeći da su oko kuće postavljene mine. Povremeno su pripadnici VRS gađali kuću granatama i snajperima.³⁰³³

235.3. Premještanje

Dana 4. augusta 1992. godine u kuću Hasana Ramovića došla su deseterica vojnika. Radisav Ljubinac zvani Pjano naredio je zatočenicima da izađu i krenu prema autobusu, nakon čega su odvedeni u Srednjoškolski centar.³⁰³⁴

235.4. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru "Veljko Vlahović" u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odvezao 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Duljevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰³⁵

236. Kuća Mehe Baždara u selu Seljani (maj – august 1992)

236.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS).³⁰³⁶

3030 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), str. 389.

3031 TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3032 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3033 *Ibid.*

3034 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenje Habibe Ramović od 27. septembra 2006. godine; TPOS, Izjava R. M. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3035 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

3036 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Izjava O. R. (broj: 03/2610) data 13. novembra 1993. godine.

236.2. Zatočavanje

Od 5. maja do 4. augusta 1992. godine kuća Mehe Baždara u selu Seljani korištena je za zatočavanje približno 17 civila – žena, djece i starijih osoba.³⁰³⁷

Dana 3. maja 1992. pripadnici Rogatičke brigade VRS, zajedno s pripadnicima paravojne formacije "Beli orlovi", počeli su napad na Seljane.³⁰³⁸ Stanovnici su se povukli u zaselak Ovlagije kako bi se sakrili od granatiranja koje je trajalo nekoliko sati, nakon čega su u Ovlagije ušli pripadnici VRS, predvođeni Rankom Arbinjom, koji je naredio mještanima da izađu iz kuća i da se predaju.³⁰³⁹

Približno 88 civila, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starci, tada je odvedeno u koloni u Seljane i zatočeno u kuću Sulejmana Ćurevca. Nakon što je istog dana iz te kuće izvedeno i strijeljano 15 muškaraca, narednog dana odvedeni su i Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac, koji se i danas vode kao nestale osobe. Nakon dva dana, 5. maja, ostali zatočeni raspořeđeni su u grupe i premješteni u kuće Hasana Ramovića, Sulejmana Jašarevića, Mevlide Begić i Mehe Baždara.³⁰⁴⁰ U kući Mehe Baždara bilo je zarobljeno 17 civila, među kojima su bili žene, djeca i starci.

Kuća je imala prizemlje i jedan sprat. Zatočeni su većinu vremena provodili u prizemlju, gdje su bile kuhinja i nekoliko prostorija.³⁰⁴¹ Imali su struju i vodu, a hranili su se iz zaliha koje su našli u kući.³⁰⁴² U bašti pored kuće "brali su krompir i buraniju".³⁰⁴³

Zatočeni se nisu smjeli slobodno kretati, odnosno nisu smjeli izlaziti van dvorišta. Bilo im je dozvoljeno da sade povrće i da se, uz nadzor stražara, brinu za stoku u štalama pored kuće.³⁰⁴⁴ Bolesnima i povrijeđenima nije bila dostupna ljebarska pomoć.³⁰⁴⁵

236.3. Premještanje

Dana 4. augusta 1992. godine zatočeni su kamionom, koji je vozio Radisav Ljubic zvan Pjano, premješteni u Srednjoškolski centar "Veljko Vlahović".³⁰⁴⁶

3037 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3038 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389.

3039 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubic* (XR-KR-05/154), svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine.

3040 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3041 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3042 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Izjava O. R. (broj: 03/2610) data 13. novembra 1993. godine.

3043 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3044 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389, pasus 976 (svjedok Armin Baždar, T, str. 18392).

3045 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine.

3046 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 23. augusta 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubic* (XR-KR-05/154), svjedočenje Armina Baždara od 11. septembra 2006. godine.

236.4. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru “Veljko Vlahović” u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odvezao 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Duļjevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰⁴⁷

237. Kuća Sulejmana Jašarevića u selu Seljani (maj – august 1992)

237.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS).³⁰⁴⁸

237.2. Zatočavanje

Od 5. maja do 3. augusta 1992. godine kuća Sulejmana Jašarevića u selu Seljani korištena je za zatočavanje 15 muslimanskih civila – žena i djece iz Seljana.³⁰⁴⁹

Dana 3. maja 1992. pripadnici Rogatičke brigade VRS, zajedno s pripadnicima paravojne formacije “Beli orlovi”, počeli su napad na Seljane.³⁰⁵⁰ Stanovnici su se povukli u zaselak Ovlagije kako bi se sakrili od granatiranja, koje je trajalo nekoliko sati, nakon čega su u Ovlagije ušli pripadnici VRS, predvođeni Rankom Arbinjom, koji je naredio svima da izađu iz kuća i da se predaju.³⁰⁵¹

Približno 88 civila, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starci, tada je odvedeno u koloni u Seljane i zatočeno u kuću Sulejmana Ćurevca. Nakon što je istog dana iz te kuće izvedeno i strijeljano 15 muškaraca, narednog dana odvedeni su i Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac, koji se i danas vode kao nestale osobe. Nakon dva dana, 5. maja, ostali zatočenici raspoređeni su u grupe i premješteni u kuće Hasana Ramovića, Sulejmana

³⁰⁴⁷ Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

³⁰⁴⁸ TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

³⁰⁴⁹ *Ibid.*

³⁰⁵⁰ MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389.

³⁰⁵¹ Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine.

Jašarevića, Mevlide Begić i Mehe Baždara.³⁰⁵² U kuću Sulejmana Jašarevića zatočeno je 15 žena i djece.³⁰⁵³

Kuća je imala podrum i prizemlje u kojem su se nalazili kuhinja i WC. Prema riječima zatočenice J. M., najviše su vremena provodili u podrumu, koji je bio oko sedam metara širok i osam dug, s dva mala prozora, a spavali su na podu i pokrivali se dekama.³⁰⁵⁴

U početku su imali dovoljno hrane, ali su zalihe ubrzo nestale. O tome je J. N. rekla: "Imali smo nekoliko životinja. Piliće smo klali u kadi. Morali smo to činiti da bismo imali čime nahraniti djecu."³⁰⁵⁵ Vode za piće imali su dovoljno. Ljekarska pomoć nije im bila dostupna.³⁰⁵⁶

Zatočenice su psihički zlostavljane. Stražari su im prijetili da će ih ubiti. To je J. M. opisala: "Bili smo u konstantnom strahu. Ubijali su nas psihički. Aleksa Šljivo nam je stalno prijetio govoreći nam: 'Kuda ćete, jebem vam mater balijsku?' Nismo smjeli ni pomisliti da izađemo iz kuće, pa smo samo gledali kroz prozor sa strahom."³⁰⁵⁷

237.3. Ubistva

Ispred kuće Sulejmana Jašarevića ubijen je petogodišnji dječak Nihad Jašarević.³⁰⁵⁸ Zatočenica J. M. je izjavila: "Nihad je pogođen snajperom jednog dana kad je izašao pred kuću, u avliju, da ubere cvijet. Kada ga je snajper pogodio, okrenuo se i rekao: 'Joj mama, pogodi me.' To su bile njegove posljednje riječi. Preminuo je na licu mjesta."³⁰⁵⁹

237.4. Premještanje i oslobađanje

Dana 3. augusta 1992. godine sve zatočenice s djecom su autobusima premještene u Srednjoškolski centar "Veljko Vlahović" u Rogatici, gdje su proveli jednu noć, a sljedećeg jutra oko devet sati autobusima su prevezeni na brdo Hreša iznad Sarajeva, gdje su pušteni na slobodu.³⁰⁶⁰

237.5. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru "Veljko Vlahović" u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini

3052 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3053 TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3054 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3055 TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3056 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3057 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3058 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3059 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

3060 TPOS, Izjava J. M. data Udruženju 18. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava J. N. data Udruženju 18. aprila 2016. godine.

Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odveo 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Du-ljevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰⁶¹

238. Srednjoškolski centar “Veljko Vlahović” u Rogatici (maj – august 1992)

238.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Roga-tička brigada VRS), čiji je komandant bio Rajko Kušić.³⁰⁶²

238.2. Zatočavanje

Od maja do augusta 1992. godine zgrada Srednjoškolskog centra “Veljko Vlahović” kori-štena je za zatočavanje oko 200 muslimanskih civila – muškaraca, žena i djece sa šireg područja Rogatice.³⁰⁶³

Od 22. maja 1992. srpske snage, koje su uključivale VRS i dobrovoljce, granatirale su Rogaticu i okolna sela sedam dana, nakon čega su preuzele kontrolu nad opštinom. Mu-slimanskim stanovnicima naređeno je da se okupe na centralnom gradskom trgu, gdje im je zatraženo da potpišu izjavu o lojalnosti, predaju se i odu u zgradu Srednjoškolskog centra “Veljko Vlahović”. Zapriječeno im je da će, ako ne urade sve što se od njih traži, biti ubijeni. Na drugoj strani, pripadnici VRS hapsili su civile i u okolnim selima, među kojima je bio i Babljak, iz kojeg je Mevlija Bajić zajedno sa svoje četvero maloljetne djece odve-đena u Srednjoškolski centar u prvoj polovini juna, dok je njen muž Nurko Bajić odveden u pravcu komande Rogatičke brigade i od tog trenutka mu se gubi svaki trag.³⁰⁶⁴

Dana 9. juna u Centar je s većom grupom Muslimana zatočen i Husein Kraina.³⁰⁶⁵ Dana 29. juna u porodični stan Sejide Ajanović u Rogatici ušli su vojnici i nju su zajedno s

³⁰⁶¹ Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

³⁰⁶² Sud BiH, Predmet *Zdravko Lubarda i Ozren Planojević* (S1 1 K 0011304 17 Kri), Prvostepena presuda od 24. decembra 2018. godine, str. 39–41.

³⁰⁶³ Sud BiH, Predmet *Zdravko Lubarda i Ozren Planojević* (S1 1 K 0011304 17 Kri), Prvostepena presuda od 24. decembra 2018. godine, str. 45; Sud BiH, Predmet *Zoran Marjanović* (S1 1 K 003810 11 Kri), Prvostepena presuda od 24. decembra 2018. godine; MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Zimić od 20. septembra 1992. i Zapisnik o uzimanju izjave od Fatime Jesenković od 5. januara 1994. godine; Institut za istraživanje zločina protiv čovječ-nosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjave Lejle Akšamije (broj: 03/249) od 6. marta 1993. i Kane Hodžić od 30. oktobra 1993. godine.

³⁰⁶⁴ MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Presuda, str. 246; Sud BiH, Predmet *Zoran Marjanović* (S1 1 K 003810 11 Kri), Prvostepena presuda od 24. decembra 2018. godine, str. 49–51.

³⁰⁶⁵ Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjava Huseina Kraine od 12. aprila 1993. godine.

njenom kćerkom, zatim Zumrom Mrgudom, Suadom Mrgudom, Hamdom Nalbatićem i njegovom suprugom, izvjesnim Aišom, Sudom, Marijom i Jozom odveli u Srednjoškolski centar.³⁰⁶⁶ Dana 3/4. augusta u Centar su premješteni žene, djeca i manji broj muškaraca iz sela Seljani.³⁰⁶⁷ Početkom augusta dovedeni su i civili iz naselja Toplik, a među njima je bila i Edina Zimić.³⁰⁶⁸

Srednjoškolski centar imao je tri sprata, a zatočenici su boravili u učionicama, kao i u pomoćnim objektima. U učionicama je bilo zatočeno oko 20 civila.³⁰⁶⁹ Higijenski uslovi bili su izrazito loši, a zatočenici su spavali na učioničkim klupama, bez pokrivača.³⁰⁷⁰ Hrana nije bila redovna, tek svaki treći ili četvrti dan dobivali su oskudne obroke, koji su se sastojali od brašna i riže.³⁰⁷¹

Zatočenici su svakodnevno fizički i psihički zlostavljani. U vezi s tim Fatima Jesenković je izjavila: "Jedno po jedno su nas vodili na sprat, oduzimali nam zlato i novac i prisiljavali nas da pređemo na pravoslavlje."³⁰⁷² Edina Zimić je rekla: "Nas ostale su tukli. Najviše su tukli Sejidu Ajanović. Tukli su je nogama i kundacima, tako da joj je cijelo tijelo bilo puno modrica."³⁰⁷³

238.3. Silovanja

Više mladih žena, djevojaka i maloljetnih djevojčica noću je odvođeno u druge prostorije ili van Srednjoškolskog centra, u tada napuštene muslimanske stanove u zgradama, gdje su više puta silovane i seksualno zlostavljane.³⁰⁷⁴ Jedne večeri jednu zatočenicu su iz učionice izveli Dragan Mando, Ozren Planojević i Miroslav Ikonić zvani Miko, zaprijetili joj oružjem i rekli da će pobiti sve zatočenike u učionici ako se bude opirala. Te večeri silovao ju je Miroslav Ikonić, a Ozren Planojević spriječio je da je siluju svi ostali vojnici.³⁰⁷⁵

Krajem jula u Centru je izvršen i pokušaj silovanja Lejle Akšamije, koja je navela: "Rekao mi je da od mene zavisi sudbina moje porodice. Vidjela sam to kao ucjenu, kako bi

3066 *Ibid.*, izjava Sejide Ajanović (broj: 26/93) od 27. oktobra 1993. godine.

3067 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 2.

3068 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Zimić od 20. septembra 1992. godine.

3069 Irfan Ajanović, ur., *Molila sam ih da me ubiju – Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša BiH, Sarajevo, 1999, izjava zaštićene svjedokinje, str. 139.

3070 Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjava Sejide Ajanović (broj: 26/93) od 27. oktobra 1993. godine.

3071 Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjave Lejle Akšamije (broj: 03/249) od 6. marta 1993. i Kane Hodžić od 30. oktobra 1993. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Zimić od 20. septembra 1992. i Zapisnik o uzimanju izjave od Fatime Jesenković od 5. januara 1994. godine.

3072 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Fatime Jesenković od 5. januara 1994. godine; Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjava Sejide Ajanović (broj: 26/93) od 27. oktobra 1993. godine.

3073 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Zimić od 20. septembra 1992. godine.

3074 Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjava Kane Hodžić od 30. oktobra 1993. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Zapisnik o uzimanju izjave od Fatime Jesenković od 5. januara 1994. godine.

3075 Irfan Ajanović, *op. cit.*, izjava zaštićene svjedokinje, str. 140.

imao opravdanje za akt silovanja. Cijelo vrijeme sam se opirala i na kraju sam se uspjela spasiti.”³⁰⁷⁶

238.4. Prisilni rad

Zatočene žene odvođene su da čiste stanove, a muškarci u radni vod.³⁰⁷⁷

238.5. Ubistva i nestanci

Radisav Ljubinac zajedno s izvjesnim Macolom 28. jula 1992. godine iz Srednjoškolskog centra je odveo zubara Mustafu Bešliju, kojem se nakon toga gubi svaki trag, a njegovi posmrtni ostaci ni do danas nisu pronađeni. Alija Isaković s udaljenosti od oko 30 metara u hodniku škole je posmatrao kad su izvjesni Macola i još jedan muškarac došli po zubara i odveli ga. Isaković je kasnije od Bešlijiine žene saznao da je taj drugi muškarac s Macolom bio Radisav Ljubinac.³⁰⁷⁸

238.6. Premještanja

Zatočenički objekt u Srednjoškolskom centru “Veljko Vlahović” funkcionisao je od maja do augusta 1992. godine, kad su preostali zatočeniци odatle premješteni u logor Rasadnik u Rogatici. Mevlija Bajić i njena maloljetna djeca Suvad, Fadil, Ismet i Senada nakon sedam dana su zajedno s ostalim zatočenicima prebačeni u selo Mangurići kod Olova, koje je bilo pod kontrolom ARBiH.³⁰⁷⁹

Žene i djeca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani 5. augusta 1992, dan nakon hapšenja, prisilno su preseljeni na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo.³⁰⁸⁰ Elvir Pašić nakon dvadesetak dana zatočeništva u školi prebačen je na Poljoprivredno dobro kod Rogatice, gdje je bila smještena komanda srpskih snaga, zatim je odveden u logor Sušica i, na koncu, u logor Batković, gdje je ostao do jula 1993, kad je razmijenjen i oslobođen.³⁰⁸¹

238.7. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru “Veljko Vlahović” u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u

3076 Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, izjava Lejle Akšamije (broj: 03/249) od 6. marta 1993. godine.

3077 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Fatime Jesenković od 5. januara 1994. godine.

3078 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Presuda, str. 35.

3079 Sud BiH, Predmet *Zoran Marjanović* (S1 1 K 003810 11 Kri), Presuda, str. 5.

3080 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KRŽ-05/154), Presuda, str. 2.

3081 Sud BiH, Predmet *Zdravko Lubarda i Ozren Planojević* (S1 1 K 0011304 17 Kri), Prvostepena presuda od 24. decembra 2018. godine, str. 46, pasus 149; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od Edine Zimić od 20. septembra 1992. godine.

više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Ćutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odveo 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Dujevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³⁰⁸²

Apelaciono vijeće Suda BiH 6. juna 2019. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Zdravko Lubarda proglašen krivim što je kao pripadnik VRS, VP 7084 Rogatica, učestvovao u progonu muslimanskog civilnog stanovništva na nacionalnoj i vjerskoj osnovi u vezi s drugim teškim oduzimanjem fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, tako što je: 19. juna 1992. u jutarnjim satima u rogatičkom naselju Živaljevina, naoružan i uniformisan, zajedno s više njemu poznatih vojnika, učestvovao u nezakonitom oduzimanju fizičke slobode civila Selima Harbinje, Samke Smajić, Pembe Muhić, Vezire Harbinje, P2, Alije Muhića, Ešrefa Muhića, Fuada Muhića, Rasima Krajine, Alije Pleće, Asima Aganovića, Munire Aganović, Emke Muhić, Magbule Krajine, Fatime Krajine, Mujesire Krajine i maloljetnih Jasenke Harbinje, Irme Harbinje, Alise Muhić, Dine Muhić i Sejdalije Muhića, koji su se zbog straha od napada vojske i policije skrivali u kući Ćamila Muhića, Mirsade Lemezani i Ešrefa Muhića, tako što je zajedno s ostalim vojnicima opkolio kuću Ćamila Muhića, gdje su uz prijetnju upotrebom oružja naredili civilima da izađu iz kuće, a kad su oni to učinili, neki od prisutnih vojnika pucali su iz automatskih pušaka u pravcu Faruka Muhića, koji je iskočio kroz prozor i pobjegao iza kuće Ćamila Muhića, dok su oštećenom Selimu Harbinji svezali ruke, iz kuća Ešrefa Muhića i Mirsade Lemezani doveli do kuće Ćamila Muhića civile Ešrefa Muhića, Fuada Muhića, Aliju Pleću i dr. i zapalili susjedne kuće Smajila Begića i Himze Otajagića, a nakon što su oštećenom Selimu Harbinji odvezali ruke, svim zatočenim civilima koji su bili ispred kuće Ćamila Muhića naredili da preko livada u koloni krenu u pravcu benzinske pumpe, što su ovi u strahu i učinili, pa je Lubarda, naoružan automatskom puškom, zajedno s ostalim naoružanim vojnicima, obezbjeđivao kolonu civila do benzinske pumpe koja se nalazila preko puta naselja Borač, gdje su vojno sposobni muškarci Selim Harbinja, Alija Muhić, Ešref Muhić, Fuad Muhić, Rasim Krajina, Alija Plećo i Asim Aganović, kao i maloljetni Sejdalija Muhić, razdvojeni od žena i djece, odakle su vojno sposobni muškarci i maloljetni Sejdalija Muhić odvedeni u pravcu Poljoprivrednog dobra Rasadnik, u kojem su nezakonito zatvarani vojno sposobni muškarci nesrpske nacionalnosti, radi navodnog ispitivanja, otkad se vojno sposobnim muškarcima i maloljetnom Sejdaliji Muhiću gubi svaki trag sve do 2000. godine, kad su njihova tijela pronađena i ekshumirana u jami Paklenik kod sela Kalimanići u opštini Sokolac, dok su žene i djecu, nakon određenog vremena čekanja, drugi vojnici kamionom prevezli do Srednjoškolskog centra "Veljko Vlahović" u Rogatici, gdje su bili zatočeni do

³⁰⁸² Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubicinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

kraja juna 1992, kad su autobusima transportovani na područje opštine Olovo pod kontrolom ARBiH; 24. jula 1992. oko podneva u Rogatici, uniformisan i naoružan, zajedno s još dvojicom naoružanih i uniformisanih vojnika od kojih je jedan po imenu Rusmo, učestvovao u nezakonitom hapšenju civila P8, P9, njenog maloljetnog sina, Dževahire Akšamije, Mehmeda Fejzića, Vezime Fejzić, Minke Imamović i Šerife Pleho, koji su se zbog straha od napada srpske vojske i policije skrivali u prizemlju kuće Midhata Akšamije, tako što je zajedno s dvojicom vojnika opkolio kuću Midhata Akšamije, pa su pucali oko kuće, došli do ulaznih vrata u prizemlju, koja je vojnik po imenu Rusmo kundakom puške provadio, naredili ukućanima da izađu iz kuće, nazivali ih balijama i upućivali im glasne psovke, a kad su oni izašli, s automatskom puškom u rukama zajedno s ostalim naoružanim vojnicima, zatočene civile P8, P9, njenog maloljetnog sina, Dževahiru Akšamiju, Mehmeda Fejzića, Vezimu Fejzić, Minku Imamović i Šerifu Pleho sproveo do Srednjoškolskog centra "Veljko Vlahović", u kojem su bili zatočeni civili nesrpske nacionalnosti s područja opštine Rogatica, gdje su ostali zatočeni do 5. augusta 1992, kad su transportovani na područje Sarajeva pod kontrolom ARBiH; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na šest godina zatvora. Istom presudom Planojević je oslobođen optužbe da je kao pripadnik rezervnog sastava SJB Rogatica tokom noći polovinom juna 1992. u zatočeničkom objektu u Srednjoškolskom centru "Veljko Vlahović", u kojem su bili zatočeni civili nesrpske nacionalnosti, uniformisan i naoružan, zajedno s njemu poznatim vojnicima N. D. i P. F. i policajcem Z. V., ušao u jednu od učionica na spratu, gdje je bez razloga premlaćivao zatočenog M5 tako što ga je udarao nogama i tvrdim predmetom po nogama i leđima, dok je ovaj ležao na stomaku pored svog maloljetnog sina, nanoseći mu na taj način ozbiljne fizičke i psihičke povrede; čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³⁰⁸³

Apelaciono vijeće Suda BiH 24. oktobra 2012. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Zoran Marjanović oslobođen optužbe da je kao pripadnik VRS, VP 7084 Rogatica, zajedno s još nekoliko pripadnika VRS, počinio teška oduzimanja fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava i prisilni nestanak osoba, tako što je: tačno neutvrđenog dana u prvoj polovini juna 1992. na lokalitetu zvanom Mejrina homora, u blizini rogatičkog sela Babljak, odjeven u maskirnu uniformu i naoružan automatskom puškom, zajedno s nekoliko pripadnika VRS, nezakonito lišio slobode civile Nurku Bajića, njegovu suprugu Mevliju Bajić i njihovo četvero maloljetne djece Suvada (1983), Fadila (1985), Ismeta (1988) i Senadu Bajić (1980), koji su se vraćali svojoj kući u Babljak iz Žepe, gdje su privremeno boravili kod sestre Nurke Bajića, nakon čega su ih vozilom Golf, kojim je upravljao srpski vojnik zvani Janjo, dok je na zadnjem sjedištu vozila sjedio optuženi Marjanović, odvezli do crkve u mjestu Borike, u opštini Rogatica, gdje su Nurku Bajića razdvojili od njegove supruge Mevlije Bajić i njihovo četvero maloljetne djece, odakle su ga dvojica pripadnika VRS preuzela od Marjanovića i odvela u pravcu komande

3083 Sud BiH, Predmet *Zdravko Lubarda i Ozren Planojević* (S1 1 K011304 19 Krž), Drugostepena presuda od 6. juna 2019. godine.

Rogatičke brigade, otkad mu se gubi svaki trag, dok su Mevliju Bajić i njenu maloljetnu djecu Suvada, Fadila, Ismeta i Senadu Bajić dvojica nepoznatih pripadnika VRS u sanitet-skom vozilu odvezla i protivpravno zatvorila u prostorije srednje škole “Veljko Vlahović” u Rogatici, gdje su bili zatočeni oko sedam dana s drugim civilima nesrpske nacionalnosti i odakle su s ostalim zatočenicima nesrpske nacionalnosti premješteni u selo Mandurići, u opštini Olovo, koje je bilo pod kontrolom ARBiH; čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³⁰⁸⁴

239. Osnovna škola “Ragib Džindo” (juni – august 1992)



Osnovna škola “Ragib Džindo” u Rogatici³⁰⁸⁵

239.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS), s komandantom Rajkom Kušićem na čelu.³⁰⁸⁶

239.2. Zatočavanje

Od juna do početka augusta 1992. godine zgrada Osnovne škole “Ragib Džindo” korištena je za zatočavanje najmanje 200 muslimanskih civila – muškaraca, žena i djece iz Rogatice.³⁰⁸⁷

³⁰⁸⁴ Sud BiH, Predmet *Zoran Marjanović* (S11 K 003810 12 Krž), Drugostepena presuda od 24. oktobra 2012. godine.

³⁰⁸⁵ Anes Džunuzović, *Lanet Olsun – Zločin nad Bošnjacima istočne Bosne*, Udruženje „Mladi Muslimani“, Sarajevo, 2009.

³⁰⁸⁶ AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine; MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. (broj: 357) od 12. jula 1992. godine.

³⁰⁸⁷ AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine; AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine; MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. od 12. jula 1992. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

Krajem maja i početkom juna 1992. počelo je masovno hapšenje muslimanskog stanovništva sa šireg područja opštine Rogatica. Među uhapšenim civilima bio je i D. H., koji je lišen slobode 25. maja u svojoj kući u Rogatici. O tome je D. H. rekao: “Zatekli su me zajedno s mojom ženom u bašti i odmah su nam naredili da legnemo potrbuške. Dovedi su još ljudi koje su zarobili. Negdje pred sami mrak pokupili su nas i potjerali do Krnčića, gdje smo ostali skoro čitav sat. U jednom momentu naišao je automobil i iz njega je jedan meni nepoznat čovjek obavio razgovor sa stražarima, koji su nas nakon toga povelu u grad i zatvorili u Osnovnu školu ‘Ragib Džindo’.”³⁰⁸⁸ U julu je Z. F. sa svojom porodicom iz kuće također odvedena u školu, kao i K. B., koja je dovedena u junu.³⁰⁸⁹

Osnovna škola “Ragib Džindo” nalazila se u blizini Fabrike slada (Sladara) u Rogatici. Zatočnici su bili smješteni u učionicama. Spavali su na klupama ili na podu. U jednoj učionici bilo ih je zatvoreno do 20.³⁰⁹⁰ Imali su deke i nešto hrane koju su ponijeli od kuće.³⁰⁹¹ Opisujući uslove, zatočenica K. B. je rekla: “Dobili smo dva kilograma krompira i 20 dekagrama brašna po osobi. Na kraju su nam davali po jedan krompir dnevno.”³⁰⁹² Dobivali su i rižu, šećer i po pola litra ulja po osobi, a hranu su pripremali na šporetu na drva koji se nalazio u školi.³⁰⁹³ Bio im je dozvoljen odlazak u WC uz pratnju stražara.³⁰⁹⁴ Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³⁰⁹⁵

Zatočnici su svakodnevno zlostavljani psihički, fizički i seksualno. Stražari su ih svake noći zastrašivali prijeteci im da će ih ubiti. “Tih sedam dana u školi sve se isto ponavljalo iz dana u noć. Oko škole je uvijek stajala straža i rekli su nam da nas sve mogu pobiti a da neće zbog toga nikome odgovarati. Jedan od njih je prijetio da će nas sve pobiti i da će baciti bombu pred školu. Inače, on je po Rogatici palio kuće govoreći da to radi ‘zato što su muslimanske’, a da neće paliti zgrade u kojima su Srbi.”³⁰⁹⁶

239.3. Silovanja

Stražari su ulazili u učionice u kojima su boravili zatočnici i zatočenice i izvodili djevojčice i mlade djevojke u druge prostorije, gdje su ih seksualno zlostavljali. U vezi s tim Z. F. je izjavila: “Dolazili su naoružani i po danu i po noći. Po noći su ulazili sa baterijama koje bi uperili u neku djevojčicu i samo je pozvali da izađu. Zaprijetili su nam, ukoliko im se neko pokuša suprotstaviti, da će nas pobiti. S. A. se usprotivila i htjela je upaliti svijeću. Ali čim je upalila, oni su je pretukli. Sva je bila isprebijana po glavi i po tijelu, a prije toga

3088 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine.

3089 AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine; MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. od 12. jula 1992. godine.

3090 *Ibid.*

3091 AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine.

3092 MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. od 12. jula 1992. godine.

3093 Mirsad Tokača, ur., *Griješ šutnje – rizik govora*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u BiH, Sarajevo, 1999, str. 267.

3094 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine.

3095 MUP R BiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. od 12. jula 1992. godine.

3096 Mirsad Tokača, *Griješ šutnje – rizik govora*, str. 267.

je bila ranjena gelerom u stomak. Jednom su odveli moje dvije kćerke i S. A. u dva sata iza ponoći. Ostajale su s njima po dva-tri sata, a jednom su ostale cijelu noć. Pričale su kako su im stavljali nož pod vrat. Moje kćeri su bile preplašene, iako sam ja kao majka pokušavala da im se približim.”³⁰⁹⁷

239.4. Premještanja i oslobađanja

Muškarci su u grupama premješteni u druge zatočeničke objekte koji su bili pod kontrolom srpskih snaga. Dana 9. ili 10. juna 1992. godine jedna grupa, u kojoj je bio i D. H., prebačena je u Sladaru, dok su žene i djeca odvedeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH. U vezi s tim ovaj zatočenik je opisao: “Negdje 9. ili 10. juna 1992. godine stražari su nas potrpali u dva autobusa i tri teretna kamiona, govoreći nam da idemo prema Kladnju i Olovu, gdje će nas predati našima. Međutim, kada smo došli do Sladare, tada su nas 29 muškaraca istjerali iz vozila, dok su oko 150 žena i djece odvezli u pravcu Kladnja.”³⁰⁹⁸

Grupa žena i djece, među kojima je bila i K. B., nakon nekoliko dana je u dva kamiona i dva autobusa odvezena u Olovo, gdje su pušteni na slobodu, a 5. augusta 1992. grupa žena i djece je kamionima odvezena u Sarajevo.³⁰⁹⁹

239.5. Procesuiranje ratnih zločina

Sud BiH potvrdio je 16. decembra 2014. godine optužnicu koja Rajka Kušića tereti za počinjenje krivičnog djela zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³¹⁰⁰ Krivično gonjenje nad optuženim preuzelo je Tužilaštvo Republike Srbije, a Viši sud u Beogradu – Odjeljenje za ratne zločine 9. oktobra 2020. podigao je optužnicu kojom se Kušić tereti da je od kraja maja 1992. do kraja jula 1995, kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme nemeđunarodnog oružanog sukoba u BiH između VRS s jedne i ARBiH s druge strane, na području opštine Rogatica, prvo na dužnosti u TO opštine Rogatica, kasnije komandanta Rogatičke brigade, naredio napade na civilno stanovništvo i naselja i učestvovao u tim napadima koji su imali za posljedicu smrt, kao i ubistva, mučenja, nečovječna postupanja, nanošenje patnji i povreda tjelesnog integriteta, raseljavanje i preseljavanje te protivzakonita zatvaranja nesrpskog stanovništva. Preko njemu podređenih pripadnika TO, kasnije Rogatičke brigade, u saradnji s pripadnicima policije SJB Srpske opštine Rogatica, organizovao je nezakonito zatvaranje nesrpskog stanovništva na području Rogatice u zatočeničke objekte, koje je neposredno obilazio i u njima ispitivao zatočene osobe, a lično rukovodio napadima na nesrpsko stanovništvo, koje je ubijano, nezakonito zatvarano u zatočeničke objekte i u njima premlaćivano, odvođeno na prisilni rad, odvođeno na nepoznata mjesta otkad se vode kao nestali, zatočene žene i djevojke silovane, imovina nesrpskog stanovništva i vjerski objekti uništavani. Također se tereti da je koordinisao

3097 AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine.

3098 AIIZ, Izjava D. H. (broj: 5446) data 28. decembra 1992. godine.

3099 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od K. B. od 12. jula 1992. godine; AIIZ, Izjava Z. F. (broj: 543/92) data 1. marta 1993. godine.

3100 Sud BiH, Predmet *Rajko Kušić* (S1 1 K 017608 14 Kro), Optužnica.

aktivnostima vojnih i policijskih snaga na području Rogatice u kojima je cjelokupno nerspsko stanovništvo te opštine prisilno preseljeno van teritorije Srpske Republike Bosne i Hercegovine. U toku je glavni pretres.³¹⁰¹

Tužilaštvo BiH 15. juna 2016. godine podiglo je protiv Mladena Vasiljevića, načelnika SJB Srpske opštine Rogatica i člana Kriznog štaba, optužnicu kojom ga tereti za zločin protiv čovječnosti počinjen 1992. na području opština Rogatica i Višegrad. Vasiljević je optužen da je učestvovao u ubistvima, prisilnom nestanku i nezakonitom pritvaranju civila. Sud BiH 29. juna 2016. potvrdio je optužnicu, ali optuženi nije dostupan organima krivičnog gonjenja.³¹⁰²

240. Crkveni dom u Rogatici (juni 1992)

240.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS).³¹⁰³

240.2. Zatočavanje

Od 19. do 29. juna 1992. godine Crkveni dom u Rogatici korišten je za zatočavanje oko 70 civila Muslimana – žena i djece.³¹⁰⁴

Dana 19. juna 1992. tokom oružanog napada koji su pripadnici Rogatičke brigade VRS izveli na području Rogatice i okolnih sela uhapšeno je oko 70 civila Muslimana, nakon čega su odvedeni u Crkveni dom i u jednu garažu pored Crkvenog doma. Među njima je bila i S. K., koja je o tome rekla: “Zatočena sam sa još 15 ljudi u kući Muse Garagića u naselju Gračanica. Vojska nas je opkolila, odvojili su žene od muškaraca, a ženama i djeci naredili da idu prema Crkvenom domu. Rekli su nam da uzmemo nešto bijelo i mašemo da vojska ne bi pucala.”³¹⁰⁵ Hidajeta Hadžimusić, koja je zarobljena u svojoj kući u Rogatici, opisala je da je tog dana zatočena s još oko 20 ljudi i da su vojnici, po dolasku, odvojili muškarce od žena, muškarce strijeljali, polili benzinom i zapalili, a žene i djecu odveli u garažu koja se nalazila pored Crkvenog doma.³¹⁰⁶ Istog dana, zajedno s grupom u kojoj su bili žene, djeca i muškarci, zarobljena je i H. D. u kući komšije Alje Bogilovića. Muškarci

3101 Viši sud u Beogradu, Predmet *Rajko Kušić* (KTO br. 5/20), Optužnica.

3102 “Podignuta optužnica protiv Mladena Vasiljevića”, BIRN, Justice Report, 15. juni 2016.

3103 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine; TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od H. D. od 28. juna 1992. godine.

3104 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine; TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od H. D. od 28. juna 1992. godine; Sud BiH, Predmet *Millisav Ikončić i drugi* (S1 1 K 018552 15 Kri), Prvostepena presuda od 14. septembra 2018. godine, str. 53; Adil Medić, Melika Malešević, *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992–1995*, Udruženje logoraša BiH, Sarajevo, 2003, str. 162.

3105 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3106 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

su odvojeni i odvedeni u nepoznatom pravcu, dok su žene s djecom zatvorene u Crkveni dom.³¹⁰⁷

U krugu Crkvenog doma zatočenici su bili smješteni u dva objekta – popovoj kući i garaži pored kuće.³¹⁰⁸ U popovoj kući boravili su u jednoj mračnoj prostoriji koja nije imala prozore. Spavali su na podu ili na drvenim sećijama koje su se nalazile unutra. Jedne večeri stražari su im dopustili da zapale svijeću da bi imali svjetla.³¹⁰⁹ Grupa zatočenika u garaži, sagrađenoj od dasaka, boravila je i spavala na betonu. Garaža je imala vrata, ali nije bilo prozora, tako da je bila mračna.³¹¹⁰ Prva dva dana zatočenici nisu dobivali ništa za jelo.³¹¹¹ Trećeg dana dobili su obrok koji se sastojao od konzerve s hranom i komada hljeba.³¹¹² Kasnije su za jelo dobivali mesnu čorbu i dvopek.³¹¹³ Vodu su točili s česme u dvorištu Crkvenog doma i imali su pristup WC-u, koji se nalazio u popovoj kući.³¹¹⁴

Zatočenici su fizički i psihički zlostavljani.³¹¹⁵ Stražari su im svakodnevno prijetili da će ih ubiti, a zlostavljali su ih i tako što su ih tjerovali da pređu na pravoslavnu vjeru i to potvrde svojim potpisom.³¹¹⁶

240.3. Silovanja

Stražari su silovali više zatočenica, među kojima je bilo i maloljetnica. Prema navodima S. K., vojnici su ulazili u prostorije u kojima su bile zatočenice i svakoj pojedinačno osvjetljavali lice baterijom, nakon čega su birali koju će odvesti.³¹¹⁷ Svake noći oko ponoći ili oko jedan sat poslije ponoći u Crkveni dom bi dolazili pripadnici VRS i obično tri do četiri žene iz garaže odvodili u prostorije Crkvenog doma i tamo ih silovali. “Jedna mlada žena imala je dvoje male djece. Nju su najviše izvodili i jednom je zaplakala i molila da je ostave jer su joj djeca spavala u krilu. On se izderao na nju i rekao joj da djecu preda drugim ženama.”³¹¹⁸ Hidajeta Hadžimusić sebi je ošišala kosu i zamotala se u šal da je vojnici ne bi izvodili.³¹¹⁹ Među ženama koje su izvedene iz Crkvenog doma i odvedene u stanove u Rogatici gdje su silovane bila je i S3.³¹²⁰

3107 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od H. D. od 28. juna 1992. godine.

3108 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine; TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3109 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3110 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3111 Adil Medić, Melika Malešević, op. cit., str. 162.

3112 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3113 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3114 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine; TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3115 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3116 Adil Medić, Melika Malešević, op. cit., str. 162.

3117 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3118 Adil Medić, Melika Malešević, op. cit., str. 162.

3119 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3120 Sud BiH, Predmet *Milislav Ikončić i drugi* (S11 K 018552 15 Kri), Prvostepena presuda od 14. septembra 2018. godine, str. 53.

240.4. Prisilni rad

Hidajeta Hadžimusić svakodnevno je, prema naredbi stražara, morala čistiti WC zajedno s još jednom zatočenicom.³¹²¹

240.5. Premještanja, razmjena i oslobađanje

Grupa zatočenica, među kojima je bila i H. D., nakon jedne noći provedene u Crkvenom domu autobusom je odvezena na Sokolac, gdje su puštene na slobodu.³¹²² Druga grupa zatočenica, među kojima je bila i S. K., nakon pet dana autobusom je odvezena u Visoko.³¹²³

Dana 29. juna 1992. godine grupa žena i djece iz Crkvenog doma odvezena je u pravcu Žepe i Kladnja, gdje su pušteni na slobodu, dok je grupa zatočenika premještena u Srednjoškolski centar “Veljko Vlahović”, odakle su nakon osam dana prevezeni na slobodnu teritoriju.³¹²⁴ Hidajeta Hadžimusić na teritoriji Žepe je razmijenjena za leševe srpskih vojnika.³¹²⁵

240.6. Procesuiranje ratnih zločina

Prvostepenom presudom Suda BiH od 14. septembra 2018. godine Zoran Ilić oslobođen je optužbe da je kao pripadnik VRS 20. juna 1992. u večernjim satima u stanu zgrade zvane Tekija silovao maloljetnu S3, civila muslimanske nacionalnosti, koju su nepoznati srpski vojnici ranije te večeri zajedno s majkom izveli iz zatočeničkog objekta Crkveni dom u Rogatici i doveli do spomenute zgrade, tako što ju je uveo u stan na trećem spratu, bacio na krevet i silovao govoreći joj da ne smije pustiti glasa, jer ako pusti, nakon toga će joj biti još gore, što je za posljedicu imalo nanošenje psihičkih i fizičkih povreda u vidu povrede životnog i tjelesnog integriteta i povredu ličnog dostojanstva oštećene S3; čime bi počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ.³¹²⁶

Sud BiH potvrdio je 16. decembra 2014. godine optužnicu koja Rajka Kušića tereti za počinjenje krivičnog djela zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³¹²⁷ Krivično gonjenje nad optuženim preuzelo je Tužilaštvo Republike Srbije, a Viši sud u Beogradu – Odjeljenje za ratne zločine 9. oktobra 2020. podigao je optužnicu kojom se Kušić tereti da je od kraja maja 1992. do kraja jula 1995, kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme nemeđunarodnog oružanog sukoba u BiH između VRS s jedne i ARBiH s druge strane, na području opštine Rogatica, prvo na dužnosti u TO opštine Rogatica, kasnije komandanta Rogatičke brigade, naredio napade na civilno stanovništvo i naselja i učestvovao u tim napadima koji su imali za posljedicu smrt, kao i ubistva, mučenja, nečovječna postupa-

3121 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3122 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Sektor SDB, Zapisnik o uzimanju izjave od H. D. od 28. juna 1992. godine.

3123 TPOS, Izjava S. K. data Udruženju 23. marta 2016. godine.

3124 AIIZ, Izjava B. N. data 30. juna 1992. godine.

3125 TPOS, Izjava Hidajete Hadžimusić data Udruženju 15. marta 2016. godine.

3126 Sud BiH, Predmet *Milislav Ikončić i Zoran Ilić* (S1 1 K 018442 15 Krl), Prvostepena presuda od 14. septembra 2018. godine.

3127 Sud BiH, Predmet *Rajko Kušić* (S1 1 K 017608 14 Kro), Optužnica.

nja, nanošenje patnji i povreda tjelesnog integriteta, raseljavanje i preseljavanje te protivzakonita zatvaranja nesrpskog stanovništva. Preko njemu podređenih pripadnika TO, kasnije Rogatičke brigade, u saradnji s pripadnicima policije SJB Srpske opštine Rogatica, organizovao je nezakonito zatvaranje nesrpskog stanovništva na području Rogatice u zatočeničke objekte, koje je neposredno obilazio i u njima ispitivao zatočene osobe, a lično rukovodio napadima na nesrpsko stanovništvo koje je ubijano, nezakonito zatvarano u zatočeničke objekte i u njima premlaćivano, odvođeno na prisilni rad, odvođeno na nepoznata mjesta otkad se vode kao nestali, zatočene žene i djevojke silovane, imovina nesrpskog stanovništva i vjerski objekti uništavani. Također se tereti da je koordinisao aktivnostima vojnih i policijskih snaga na području Rogatice u kojima je cjelokupno nesrpsko stanovništvo te opštine prisilno preseljeno van teritorije Srpske Republike Bosne i Hercegovine. U toku je glavni pretres.³¹²⁸

Prvostepenom presudom Suda BiH od 5. jula 2021. godine Božidar Perišić zvani Boban proglašen je krivim što je kao pripadnik 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS) vršio progon civilnog muslimanskog stanovništva na nacionalnoj, vjerskoj i etničkoj osnovi, i to učestvovao u ubistvima, tako što je: 19. juna 1992. u popodnevним satima, za vrijeme planiranog i organizovanog napada jedinice Rogatičke brigade VRS i pripadnika SJB Rogatica, izvedenog iz više pravaca, na nebranjena gradska rogatička naselja Gračanicu i Rudo, naseljena pretežno muslimanskim stanovništvom, te nakon što je komandant Rogatičke brigade VRS Rajko Kušić megafonom pozivao muslimansko stanovništvo tih naselja na predaju, a učestvujući u napadu iz pravca naselja Ptičijak, zajedno s drugim pripadnicima Rogatičke brigade VRS došao pred kuću Adema Živojevića u naselju Gračanica, u kojoj se nalazio veći broj civila muslimanske nacionalnosti, a među njima Salim i Mustafa Sijerčić, Šehsena Sijerčić, S. R., Muniba Sijerčić, Fatima Sijerčić, Dženana Nalbantić, Rasema Kukavica, Hamdo Šetić, dvije nepokretne starice Hata Salan i Latifa Čaušević i drugi, pa nakon što su pozvani da izađu, prvi na vrata kuće izašli su Salim i Mustafa Sijerčić, koje je ubio pucajući u njih iz automatskog naoružanja, a čija su tijela naknadno zapalili nepoznati pripadnici VRS pred kućom Adema Živojevića i do danas nisu pronađena, dok su dvije nepokretne starice Hata Salan i Latifa Čaušević ostale u kući i tad su posljednji put viđene žive, kao i Hamdo Šetić, čije su tijelo zapalili nepoznati pripadnici VRS zajedno s tijelima Salima i Mustafe Sijerčića i čiji su skeletni ostaci pronađeni i identifikovani, dok tijela dvije nepokretne starice do danas nisu pronađena, a ostalim ženama iz kuće Adema Živojevića naređeno da idu u Crkveni dom, gdje su se nalazili zatvoreni muslimanski civili zarobljeni ranije tog dana, gdje ostaju najviše četiri dana, kad bivaju na unaprijed organizovan način autobusima prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora. Istom presudom Božidar Perišić i Vinko Zoranović oslobođeni su optužbe da su: 19. juna 1992. u popodnevним satima, Božidar

3128 Viši sud u Beogradu, Predmet *Rajko Kušić* (KTO br. 5/20), Optužnica.

Perišić, zajedno s drugim pripadnicima Rogatičke brigade VRS, došao pred kuću Murisa Garagića u naselju Gračanica, u kojoj se nalazio veći broj muslimanskih civila, muškaraca, žena i djece, među njima Muris Garagić i njegova supruga Hidajeta, Vehba Škaljić sa sinom Hazimom, njegovom ženom Aidom i njihovo dvoje maloljetne djece, Ramiz Alić sa svoje tri sestre Rasemom, Ramizom i Fikretom, Azra Huremović s dvoje maloljetne djece, svekrom Hajrom Huremovićem i svekrvom Sejdom Huremović i njenim bratom Ramizom Šatrovićem, Mensudija Cuplov sa suprugom Elvedinom Cuplov i njihovim maloljetnim sinom Seminom, Semiz Krašić sa suprugom Safijom Krašić, svjedok R8, Suada Teskeredžić, maloljetni Elvedin Teskeredžić, Faik Čavalić, Mehmedalija Kahvedžić i drugi, da bi, nakon što je neko od pripadnika Rogatičke brigade VRS u kuću ubacio dimnu napravu, ti civili počeli izlaziti na ulicu ispred kuće Murisa Garagića i Hajre Huremovića, pri čemu je Perišić zajedno s drugim pripadnicima Rogatičke brigade razdvojio muškarce od žena i djece, naredivši muškarcima da se postroje uz ogradu kuće Hajre i Sejde Huremović, i to Muri-su Garagiću, Hazimu Škaljiću, Elvedinu Cuplovu, Ramizu Šatroviću, Faiku Čavaliću, Hajri Huremoviću, Arifu Aliću, Mehmedaliji Kahvedžiću, Semizu Krašiću, kao i Arifu Ajanoviću i Smailu Sačiću koji su zarobljeni i dovedeni iz kuće Smaila Sačića, da bi nakon toga jedan od pripadnika Rogatičke brigade rekao ženama i djeci da krenu prema crkvi, što su oni i poslušali, krenuli niz ulicu zvanu Tekija, udaljavajući se od muškaraca koji su ostali stajati uz ogradu kuće Hajre Huremovića, da bi zatim Perišić izdvojio Ramiza Alića, pitao ga "gdje ti je pištolj, majku ti balijsku" te ga počeo udarati kundakom puške i nogama, od čega je Ramiz Alić ležao sav u krvi nasred ulice, da bi nakon toga Perišić izvadio svoj pištolj i pucao u Ramiza Alića lišivši ga života, a nedugo potom se Sejda Huremović, koja je zajedno s ostalim ženama i djecom krenula prema crkvi, vratila i krenula u pravcu gdje su bili postrojeni muškarci, među kojima i njeni suprug i brat, gdje ju je zaustavio Perišić obrativši joj se riječima "gdje ćeš, balijska kurvo", da bi je potom pucajući iz automatske puške lišio života, a zatim se Perišić okrenuo prema muškarcima koji su bili postrojeni jedan uz drugoga uz ogradu kuće Hajre Huremovića i u njih rafalno pucao iz automatske puške lišivši ih života, a čija su tijela naknadno zapaljena i do danas nisu pronađena, kao ni tijela Ramiza Alića i Sejde Huremović; 21. novembra 1993, u jutarnjim satima, Božidar Perišić zajedno s drugim pripadnicima Rogatičke brigade VRS došao u nebranjeno rogatičko naselje Šatorovići, i to pred kuću Adila Durmiševića, koji se pred kućom nalazio zajedno sa sinom Asimom i drugim komšijama muslimanske nacionalnosti, da bi nakon toga s dvojicom njemu poznatih vojnika Rogatičke brigade u podrum kuće uveo Adila Durmiševića, gdje su ga naizmjenično udarali sva trojica, najviše u stomak, leđa i glavu, od čega je Adil Durmišević pao na pod, gdje su ga nastavili udarati nogama po glavi i cijelom tijelu, od čega se nakratko onesvijestio, nakon čega su prestali s udaranjem, a potom u podrum uveli njegovog sina Asima, kojeg je Perišić prvo pitao za njegovo naoružanje, a kad je Asim odgovorio da nema naoružanje, Perišić ga je počeo udarati, u prisustvu njegovog oca, nogama obuvenim u vojničke čizme, kao i šakama, najviše u stomak i glavu, od čega je Asim pao na zemlju, pa ga je nastavio tući nogama po stomaku, leđima i bubrezima, od čega je Asim Durmišević izgubio zrak, nanoseći mu tako ozbiljne fizičke i psihičke povrede; Vinko

Zoranović: u noći sa 20. na 21. juni 1992. Vinko Zoranović, kao pripadnik SJB Rogatica, došao u pomoćne prostorije u dvorištu Crkvenog doma kod pravoslavne crkve u gradu Rogatici, u kojem su bili prisilno zatvoreni muslimanski civili, žene i djeca, pozvao S. R., koja je tu bila zatvorena zajedno sa svojom majkom, te je odveo u susjednu stambenu zgradu preko puta Crkvenog doma, u jedan od napuštenih stanova na prvom spratu, pri čemu je psovao i vrijeđao, a potom prvo ošamario, uhvatio za ramena i gurnuo na trosjed u jednoj od prostorija tog stana, zatim joj nasilu strgao odjeću a sebi raskopčao hlače pa je prisilio na spolni odnos, zbog čega je R. S. pretrpjela snažnu fizičku i psihičku bol, da bi joj nakon tog čina rekao “idi tamo odakle si došla”, što je R. S. i učinila te se po Zoranovićevoj naredbi vratila u Crkveni dom, u pomoćnu prostoriju gdje je bila zatvorena zajedno s majkom; u noći, otprilike 20. juna 1992, u Srednjoškolskom centru u Rogatici, gdje su bili zatočeni muslimanski civili, žene i djeca, u prostoriju u kojoj se nalazila svjedokinja R1, s upaljenom baterijskom lampom ušao je nepoznat vojni policajac i prozvao njeno prezime, na šta je iz prostorije ustao svjedok R2 i izašao u hodnik pa se brzo nakon toga vratio i tiho pozvao svjedokinju R1 imenom i rekao “hajde, zovu te na ispitivanje”, nakon čega je ona izašla u hodnik, da bi je dvojica nepoznatih vojnika držeći je čvrsto za ruke svaki sa svoje strane odveli niz stepenice u podrum, i otvorili prva vrata prostorije u podrumu, ostavili je u toj prostoriji i zatvorili vrata, a u prostoriji je za katedrom sjedio Zoranović, koji joj je rekao da sjedne preko puta njega, nakon čega je zapalio cigaretu i svjedokinji R1 ponudio cigaretu, koju je prihvatila, pa je Zoranović u jednom momentu ustao, prišao svjedokinji R1 i viknuo “diži se”, što je ona i učinila, te je Zoranović s nje strgao košulju i hlače, bacio je na sto i tu je prisilio na spolni odnos, zbog čega je svjedokinja R1 pretrpjela snažnu fizičku i psihičku bol; čime bi počinili krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³¹²⁹

241. Privatna kuća u selu Donje Polje (juni 1992)

241.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS), s komandantom Rajkom Kušićem na čelu, a među stražarima je, prema izjavama svjedoka, bio Rajko Zoranović.³¹³⁰

241.2. Zatočavanje

Od 19. do 20. juna 1992. godine privatna kuća u selu Donje Polje korištena je za zatočavanje oko 30 civila Muslimana – žena i djece iz sela Rudo.³¹³¹

³¹²⁹ Sud BiH, Predmet *Božidar Perišić i Vinko Zoranović* (S1 1 K 018441 16 Kri), Prvostepena presuda od 5. jula 2021. godine.

³¹³⁰ TPOS, Izjava Halime Ramić data Udruženju 22. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Mesihe Hodžić data Udruženju 12. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine.

³¹³¹ *Ibid.*

Nakon što su 19. juna pripadnici Rogatičke brigade VRS opkolili selo Rudo, naredili su civilima da se predaju, nakon čega im je rečeno da će biti odvedeni u Crkveni dom. Zatočenici su potom odvedeni u Donje Polje, gdje su smješteni u podrum jedne privatne kuće, odakle su nakon nekoliko sati premješteni u drugu privatnu kuću u tom selu.³¹³²

Kuća je bila u vlasništvu izvjesne Lucije, Hrvatice koja je do rata živjela u Rogatici.³¹³³ Imala je prizemlje, dva sprata i potkrovlje. Zatočenice su bile smještene u potkrovlju, u kojem su se nalazili dnevni boravak, dvije sobe, ostava i WC. U sobama je bilo nekoliko kreveta i kauča, na kojima su spavala djeca.³¹³⁴ U kući nije bilo struje, tako da su zatočenice prvih nekoliko sati boravile u mraku. Prema riječima zatočenice H. A., Rajko Zoranović kasnije im je donio jednu svijeću kako ne bi bile u potpunom mraku.³¹³⁵ Hrana im nije bila obezbijeđena, ali su dobivale vodu za piće, te im je bio dozvoljen i odlazak u WC.³¹³⁶

241.3. Premještanja

Nakon što su zatočenice jednu noć provele u kući, stražari su im sljedećeg jutra naredili da se spakuju jer će biti premještene. O tome je Halima Ramić izjavila: "Rečeno nam je da se spakujemo jer nas vode u Srednju školu. Oko 11 sati je stigao autobus kojim je upravljao Zoran Perović, a u pratnji su mu bili Momčilo Rajak i neki Bane. Ukrcali su nas u autobus i povelu prema Crkvenom domu. Tu se ukrcalo još ljudi. Nakon toga su nas odvezli pred Sladaru, gdje je autobus zastao. Ispred su stajali Zdravko Lubarda i Veljko Bojević, koji su mahnuli Peroviću da izađe i dali mu neku ceduljicu. Lubarda je rekao Veljku: 'Pa, Veljko, zar ćeš i njih pobiti?' Veljko je na to samo odmahnuo rukom. Nakon toga se autobus okrenuo i vratio nazad, ali ne prema školi. Odveli su nas na Sokolac i rekli nam da idemo u razmjenu." Kad su došli na Sokolac, zatočenicama je naređeno da izađu iz autobusa i pješice odu do škole, u kojoj je bio smješten MKCK. U školi su ostale dvije noći, nakon čega su stigli autobusi iz Olova i odvezli ih u Visoko.³¹³⁷

242. Kuća Sulejmana Ćurevca u selu Seljani (juni 1992)

242.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS), s komandantom Rajkom Kušićem na čelu. Među stražarima su bili

3132 TPOS, Izjava Halime Ramić data Udruženju 22. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Mesihe Hodžić data Udruženju 12. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine; AIIZ, Izjava Č. S. (broj: 5148) data 27. juna 1992. godine; TPOS, Izjava Halime Ramić data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3133 TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine.

3134 TPOS, Izjava Mesihe Hodžić data Udruženju 12. aprila 2016. godine.

3135 TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine.

3136 TPOS, Izjava Halime Ramić data Udruženju 22. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Mesihe Hodžić data Udruženju 12. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine.

3137 TPOS, Izjava H. A. data Udruženju 13. aprila 2016. godine; TPOS, Izjava Mesihe Hodžić data Udruženju 12. aprila 2016. godine.

Sekula Čarkić, Milija Krsman, Slavko Lubarda, Dragan Mihajlović, Slavko Vasiljević i Rajko Mihajlović zvani Zelja.³¹³⁸

242.2. Zatočavanje

Od 3. do 5. juna 1992. godine kuća Sulejmana Ćurevca u selu Seljani korištena je za zatočavanje približno 88 muslimanskih civila iz Seljana – muškaraca, žena, djece i starijih osoba.³¹³⁹

Dana 3. maja 1992. pripadnici Rogatičke brigade VRS, zajedno s pripadnicima paravojne formacije “Beli orlovi”, počeli su napad na Seljane.³¹⁴⁰ Stanovnici su se povukli u zaselak Ovlagije kako bi se sakrili od granatiranja, koje je trajalo nekoliko sati, nakon čega su u Ovlagije ušli pripadnici VRS predvođeni Rankom Arbinjom, koji je naredio mještanima da izađu iz kuća i da se predaju.³¹⁴¹ Približno 88 civila, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starci, tada je odvedeno u koloni u Seljane i zatočeno u kuću Sulejmana Ćurevca.³¹⁴²

Kuća se nalazila u donjem dijelu sela. Imala je veliko dvorište, a pored nje je bila farma. Kuća je imala prizemlje i jedan sprat. Na spratu se nalazilo pet soba i hodnik, dok su u prizemlju bile četiri prostorije.³¹⁴³ Zatočenici su bili smješteni u prizemlju, u tri prostorije, koje su bile namještene.³¹⁴⁴ Spavali su na podu, a pokrivali su se vunanim dekama. Za piće su dobivali mlijeko i vodu,³¹⁴⁵ a jeli su “ono što su mogli pronaći u kući”.³¹⁴⁶ Prema riječima Emine Pendek, jednom im je lokalni Srbin Brane Frgonja “donio ubuđali hljeb kako bi mogle nahraniti djecu”.³¹⁴⁷ Imali su slobodan pristup WC-u. Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³¹⁴⁸

242.3. Ubistva i nestanci

Od ukupno 17 punoljetnih muškaraca, njih 15 je odvedeno i strijeljano.³¹⁴⁹ U kući su ostali Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac. Mujo Zimić naveo je kako je naređeno da se odvoje

3138 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3139 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 34–35, svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3140 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Presuda, str. 389.

3141 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenja Muje Zimića od 11. septembra 2006. i svjedoka D od 17. januara 2007. godine,

3142 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3143 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine.

3144 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3145 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine.

3146 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3147 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3148 TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3149 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), Prvostepena presuda od 8. marta 2007. godine, str. 34–35; TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine; “Ljubinac: Ubistva u Seljanima”, BIRN BiH, Justice Report, 19. oktobar 2006.

muškarci od žena: “Tad je nastao pravi metež. Žene su grlile ljude, ovi su udarali kundacima, razdvajali, djeca su plakala. To je bila jedna scena u životu koju nikada neću moći zaboraviti, jedna od najtežih scena u mom životu.”³¹⁵⁰

Prema zatočeniku Z. E., vojnici su u početku izdvojili i maloljetne muškarce. O tome je Z. E. rekao: “Prišli su meni i mom bratu. Bili smo još uvijek djeca. Prislanjali su puške uz nas da vide koliko smo visoki i da li smo dovoljno stari kako bi nas mogli pridružiti grupi muškaraca koju su već izdvojili. Odlučili su da će nas povesti s ostalim muškarcima. Jedan vojnik je za mene rekao: ‘Dobar je za mete.’ Kada su nas povelili, stigla je druga grupa vojnika i naredila ostalima da nas vrate. Mene i brata su vratili, a starije muškarce su odveli.”³¹⁵¹

Tijela ubijenih zatočenika ekshumirana su na lokalitetu Dizdareva njiva 2004. godine.³¹⁵²

Drugog dana zatočenja, 4. juna 1992, iz zatočeničkog objekta odvedeni su Uzeir Ćurevac i Sevdalija Ćurevac. Nazif Zimić je opisao: “Sutradan, osvanuo je četvrtak i negdje oko devet, pola deset ujutro došao je automobil na kojem su bile goraždanske registracije. Iz automobila su izašli Zoran Karišik i Goran Karišik. Bili su naoružani do zuba, sa automatskim puškama, mitraljezima i pištoljima. Tada su naredili Uzeiru i Sevdaliji da izađu. Uzeir je kod sebe imao pištolj, koji mu je Goran Ljubinac oduzeo, grubo ga odgurnuo, zatim otvorio vrata automobila pa ga još grublje smjestio na zadnje sjedište. Rekao je i Seji da sjedne na zadnje sjedište. Odvezli su ih u nepoznatom pravcu.”³¹⁵³ Ovi zatočeniци i danas se vode kao nestale osobe.³¹⁵⁴

242.4. Premještanja

Nakon dva dana ostali zatočeniци raspoređeni su u grupe i premješteni u kuće Hasana Ramovića, Sulejmana Jašarevića, Mevlide Begić i Mehe Baždara. Grupa od oko 60 žena i djece u ovim je kućama bila zatočena naredna dva mjeseca. Nakon dva mjeseca, približno 4. augusta 1992. godine, zatočeniце su s djecom premještene u Srednjoškolski centar “Veljko Vlahović”.³¹⁵⁵

242.5. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 4. oktobra 2007. godine Radisav Ljubinac proglašen je krivim što je: 3. i 4. augusta 1992. učestvovao u prisilnom preseljenju žena, djece i manjeg broja preostalih odraslih muškaraca iz sela i naselja Mjesne zajednice Seljani u logor koji se nalazio u Srednjoškolskom centru “Veljko Vlahović” u Rogatici, a 5. augusta 1992, nakon što su među civilima zatvorenim u Srednjoškolskom centru razdvojeni muškarci od žena i djece, učestvovao u prisilnom preseljenju žena i djece na Hrešu, u opštini

3150 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenje Muje Zimića od 11. septembra 2006. godine.

3151 TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine.

3152 “Ljubinac: Ekshumacija žrtava iz Rogatice”, BIRN BiH, Justice Report, 14. decembar 2006.

3153 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenje Muje Zimića od 11. septembra 2006. godine.

3154 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (XR-KR-05/154), svjedočenje Muje Zimića od 11. septembra 2006. godine; TPOS, Izjava Munevere Zimić data Udruženju 3. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Z. E. data Udruženju 2. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

3155 TPOS, Izjava Emine Pendek data Udruženju 22. marta 2016. godine.

Stari Grad Sarajevo; od kraja juna do oktobra 1992. u logoru Rasadnik kod Rogatice, u više navrata, rukama i vojničkim čizmama na nogama tukao zatočene civile: Muhameda Plehu, Muhidina Kapu, Šemsu Vatreša i Bećira Čutahiju, a sve u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja ovih osoba; 15. augusta 1992. iz Rogatice odvezao 27 civila, među kojima su bila i četiri maloljetnika, u selo Duplevac, nakon čega su oni korišteni kao živi štit ispred srpskih vojnika prilikom napada na kotu Jačen; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na deset godina zatvora.³¹⁵⁶

243. Kuća Bege Grabovice u selu Dobrašina (august 1992)

243.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika VRS.³¹⁵⁷

243.2. Zatočavanje

Od 1. do 7. augusta 1992. godine kuća Bege Grabovice u selu Dobrašina korištena je za zatočavanje 37 civila Muslimana iz sela Rakitnica – 36 žena i djece i jednog muškarca.³¹⁵⁸

Krajem jula 1992. mještani Rakitnice zbog granatiranja su pobjegli u selo Kozadre. Nakon što su stigli, sakrili su se u obližnju šumu. Njih tridesetak sakrilo se u kuću Fahre Čatića, a ostali, njih petnaestak, u kuću Džeme Grabovice. Nakon nekog vremena u šumu su ušli srpski vojnici i naredili im da se predaju, nakon čega su odvojili žene od muškaraca. Muškarce su vezali bodljikavom žicom, dok su 36 žena i djece i jednog muškarca, koji je bio ranjen, povelili prema Dobrašini i zatočili ih u kuću koja je bila u vlasništvu Bege Grabovice.³¹⁵⁹

Kuća je bila na dva sprata, a pored nje su nalazili garaža i vanjski WC.³¹⁶⁰ Zatočenice su bile smještene u dvije prostorije na donjem spratu. U prostorijama je bilo namještaja, ali je većina zatočenica spavala na podu. Bile su zaključane u kući i neprestano su ih čuvala dva ili tri stražara. Prvog dana zatočenja nisu dobili ni hranu ni vodu, dok im je drugog dana data "prokislja čorba od svinjetine", a poslije toga im je Dragoljub Ujić zvani Mića donio krompir, brašno, tikvu i sir da pripreme obrok.³¹⁶¹ Također, drugog su im dana Srbi koji su živjeli u Dobrašini počeli donositi hranu.³¹⁶² Narednih dana jedan od stražara, Duško Dujić, donosio im je po paket hrane u kojem su najčešće bili hljeb i slatkiši. Jednom

3156 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), Drugostepena presuda od 4. oktobra 2007. godine.

3157 TPOS, Izjava DŽ. M. data Udruženju 27. januara 2016. godine; TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. januara 2016. godine; TPOS, Izjava Mubere Grabovice data Udruženju 27. januara 2016. godine.

3158 *Ibid.*

3159 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. januara 2016. godine.

3160 TPOS, Izjava DŽ. M. data Udruženju 27. januara 2016. godine.

3161 *Ibid.*

3162 TPOS, Izjava Mubere Grabovice data Udruženju 27. januara 2016. godine.

im je donio i šteku cigareta. Zatočenice su po vodu morale ići na obližnji izvor uz pratnju stražara.³¹⁶³

Zatočenici su psihički zlostavljani. Svake noći oko ponoći u kuću su ulazile grupe vojnika koji su ih zastrašivali tako što su ih vrijeđali, psovali i govorili im da su im pobili cijelu porodicu.³¹⁶⁴ Stražari su po cijelu noć pucali oko kuće kako bi ih zastrašili.³¹⁶⁵

243.3. Seksualno zlostavljanje

Seksualno su zlostavljane dvije zatočenice. Prve noći zatočenja stražari su izveli dvije zatočenice na drugi sprat kuće. Jedna je silovana, dok je druga morala manuelno zadovoljiti jednog vojnika.³¹⁶⁶

Prema riječima zatočenice S. S., grupa vojnika upala je u kuću tražeći mlade djevojke. O tome je S. S. rekla: "Ja sam se prepala da me ne izvedu jer sam bila mlada. Imala sam samo 18 godina. Sakrila sam se ispod bračnog kreveta. Vidjela sam samo njihove vojničke čizme. Nakon nekog vremena čula sam kako prozivaju dvije žene koje su bile tu sa mnom, da odu na sprat."³¹⁶⁷

Zatočenica Dž. M. odvedena je druga. Rečeno joj je da dođe na sprat kako bi dala izjavu. Nakon što se popela na sprat, jedan od vojnika ju je gurnuo u mračnu sobu. Počela je vrištati. Vojnik ju je uhvatio za vrat i rukom joj prekrio usta da je ušutka. Počeo joj je trgati i skidati dimije koje je imala na sebi. U vezi s tim ova zatočenica je izjavila: "Rekao mi je: 'Šta se bojiš? Neću ti upustiti.' Htio je zapravo da mi kaže da se ne brinem, da će paziti da ne ostanem trudna. Nisam znala kako da se odbranim, pa sam ga zagrlila i rekla: 'Nemoj, moj lijepi braco.' On je na to odgovorio: 'Neću te nasilno, ali moraš biti sposobna da me zadovoljiš da završim svoj posao. Nemoj zaboraviti ko ti je djecu spasio.' Zatim me natjerao da ga seksualno zadovoljim i rukama diram po genitalijama." Nakon toga vojnik je zatočenicu izgurao iz sobe.

243.4. Premještanja i razmjene

Zatočenice su u kući bile zatvorene šest dana, nakon čega su premještene u Srednjoškolski centar "Veljko Vlahović" u Rogatici, gdje su držane jedan dan, a potom odvedene na razmjenu na brdo Hreša iznad Sarajeva.³¹⁶⁸

Drugog dana zatočenja, 2. augusta 1992. godine, u kuću je doveden ranjeni Mersud Pašić, koji je zajedno s drugim zatočenicom, dovedenim dan ranije sa ženama i djecom, i još troje ranjene djece, premješten na Sokolac na liječenje.³¹⁶⁹

3163 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. januara 2016. godine.

3164 TPOS, Izjava Mubere Grabovice data Udruženju 27. januara 2016. godine.

3165 TPOS, Izjava Dž. M. data Udruženju 27. januara 2016. godine.

3166 *Ibid.*

3167 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. januara 2016. godine.

3168 TPOS, Izjava S. S. data Udruženju 28. januara 2016. godine; TPOS, Izjava Mubere Grabovice data Udruženju 27. januara 2016. godine.

3169 TPOS, Izjava Mubere Grabovice data Udruženju 27. januara 2016. godine.

244. Barake na planini Sjemeć (novembar 1993 – juli 1994)

244.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 1. podrinjske lake pješadijske brigade VRS (Rogatička brigada VRS), s komandantom Rajkom Kušićem na čelu. Ovaj zatočenički objekt često je posjećivao Vinko Bojić, koji je od decembra 1993. do 4. juna 1994. godine bio upravnik zatočeničkog objekta u Rasadniku.³¹⁷⁰

244.2. Zatočavanje

Od novembra 1993. do jula 1994. godine barake na planini Sjemeć korištene su za zatočavanje približno 43 muslimanska civila, muškarca, radi obavljanja prisilnih radova.³¹⁷¹

Među zatočenicima je bio i Š. A., koji je s još 80 muškaraca uhapšen 21. novembra 1993. u selu Šatorovići, nakon čega je odveden u barake u Rasadniku, odakle je nakon dva mjeseca s još nekoliko zatočenika premješten u barake na Sjemeću. Tri mjeseca zatočenici su svakog dana odvođeni na prisilni rad, a navečer su ih vraćali u Rasadnik, gdje su provodili noć. Nakon tri mjeseca vojska je opremila barake na Sjemeću i iz Rasadnika odvela 13 zatočenika.³¹⁷² Zatočenik Elmedin Konaković je izjavio: "Bio sam samo tri dana u Rasadniku i došao je autobus i nas oko 20 prebacio na Sjemeć."³¹⁷³

U barake na Sjemeću dovođeni su i civili iz sela Šatorovići, Okruglo i Osovo. Među njima je bio i M. N., koji je uhapšen 21. novembra 1993. Ovaj zatočenik je izjavio: "Oko 6:30 sati u Šatoroviće i okolna sela je došla grupa od oko 200 vojnika. Mene i ostale radno sposobne muškarce, nas 65, taj dan su odveli u zgradu Osnovne škole u Trnovima, gdje su nam uručili pozive za radno angažovanje u radne vodove. Sutradan su nas premjestili na Sjemeć, u jednu baraku."³¹⁷⁴ Iz sela Osovo u barake je odveden i H. S.³¹⁷⁵

Barake na planini Sjemeć bile su vlasništvo Šumskog gazdinstva Sjemeć. U početku je u njima bilo zatočeno 13 muškaraca civila koji su dovedeni iz Rasadnika, a kasnije je dovedeno još 30 muškaraca, koji su nakon tri mjeseca vraćeni u Rasadnik.³¹⁷⁶

Barake su bile montažne, sagrađene od drveta. U jednoj su zatočenici bili smješteni, a u drugoj se nalazila kuhinja u kojoj su jeli. U baraci su se nalazile dvije prostorije u kojima su boravili zatočenici, a spavali su na krevetima.³¹⁷⁷ U jednoj prostoriji bilo je oko 15 zatočenika. Prostorije su bile osam metara duge i pet široke i imale su vrata i prozore. Zatoče-

3170 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; TPOS, Izjava F. K. data Udruženju 30. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Đ. K. data Udruženju 26. septembra 2013. godine; TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Zapisnik o uzimanju izjave od M. N. (broj: 03/4023) od 5. marta 1994. godine.

3171 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), svjedočenje Elmedina Konakovića od 12. decembra 2006. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3172 TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3173 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), svjedočenje Elmedina Konakovića od 12. decembra 2006. godine.

3174 MUP RBiH, CSB Sarajevo, Zapisnik o uzimanju izjave od M. N. (broj: 03/4023) od 5. marta 1994. godine.

3175 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine.

3176 TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3177 *Ibid.*

nici su na raspolaganju imali peć napravljenu od bureta u kojoj su ložili drva.³¹⁷⁸ Hranu im je spremala izvjesna Ljubica. Jela su se obično sastojala od krompira, riže, gulaša ili hrane iz konzerve, a vodu za piće točili su na vanjskoj česmi.³¹⁷⁹

Zatočenici su imali pristup vanjskom WC-u. Prema izjavi Š. A., stražari su ih svakih 15 dana vodili u Šatoroviće da se okupaju.³¹⁸⁰ Zatočenik H. S. objašnjava da su se kupali vodom koja je stajala u buradi ispred baraka.³¹⁸¹ Bolesnima i povrijeđenima pružana je ljekarska pomoć.³¹⁸²

244.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da sijeku drva u okolnim šumama; drva su bila namijenjena porodicama poginulih i ranjenih pripadnika VRS.³¹⁸³ Za vrijeme prisilnog rada čuvala su ih po tri naoružana stražara, koja su im prijetila da će im ubiti porodice ako pokušaju pobjeći.³¹⁸⁴ Vođeni su i da kopaju rovove na linijama u pravcu Goražda.³¹⁸⁵ Također su morali kositi travu i kupiti sijeno, čuvati stoku i konje.³¹⁸⁶

244.4. Premještanja i razmjene

Zatočenici dovedeni iz Rasadnika u martu 1994. godine su vraćeni u taj objekt, gdje su držani do jula, nakon čega su razmijenjeni u sarajevskom naselju Grbavica.³¹⁸⁷ Među njima je bio i Elmedin Konaković.³¹⁸⁸ Zatočenici iz sela Šatorovići razmijenjeni su 2. marta 1994, a zatočenici iz sela Osovo, među kojima je bio i H. S., premješteni su u Rasadnik.³¹⁸⁹

3178 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine.

3179 *Ibid.*

3180 TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3181 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine.

3182 TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3183 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), svjedočenje Elmedina Konakovića od 12. decembra 2006. godine; TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine. TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3184 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3185 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), svjedočenje Elmedina Konakovića od 12. decembra 2006. godine.

3186 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3187 TPOS, Izjava Š. A. data Udruženju 21. aprila 2016. godine.

3188 Sud BiH, Predmet *Radisav Ljubinac* (X-KR-05/154), svjedočenje Elmedina Konakovića od 12. decembra 2006. godine.

3189 TPOS, Izjava H. S. data Udruženju 27. juna 2016. godine; MUP RBiH, CSB Sarajevo, Zapisnik o uzimanju izjave od M. N. (broj: 03/4023) od 5. marta 1994. godine.

OPŠTINA SANSKI MOST

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Sanski Most bilo je 28.136 Muslimana (47%), 25.363 Srbina (42%), 4.322 Hrvata (7%) i 2.486 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.³¹⁹⁰

U martu 1992. godine sva srpska područja u opštini Sanski Most proglašena su dijelom Republike bosanskih Srba kao jedinstvena Srpska opština Sanski Most. Već 17. aprila načelnik CSB-a Banja Luka Stojan Župljanin naredio je podjelu policije po nacionalnoj osnovi, a u martu i aprilu srpske snage, uključujući vojnike 6. krajiške brigade JNA i srpsku policiju, postavile su kontrolne punktove po gradu Sanskom Mostu i oko nesrpskih sela, dok je Krizni štab uveo policijski sat zabranivši kretanje noću.³¹⁹¹

Tokom maja u ovoj opštini su viđene razne naoružane grupe, uključujući paravojnu jedinicu SOS, "Bele orlove", jedinice lokalnog SUP-a i JNA; tada srpske snage počinju hapšenje muslimanskog i hrvatskog stanovništva. Dana 4. juna 1992. Krizni štab Sanski Most zadužio je Mirka Vrućinića, Nedjeljka Rašulu i pukovnika Aničića da zatočenike iz te opštine razvrstaju po kategorijama radi prebacivanja u logor Manjača. Te kategorije su bile: "političari", "nacionalno ekstremni" i oni koji su "nepoželjni" u opštini Sanski Most.³¹⁹² Stanovništvo je odvedeno u više zatočeničkih objekata: u Sportsku dvoranu, zatim u "Kriings", "Betonirku", osnovne škole "Narodni front", "Vuk Karadžić", "Skender Kulenović", "Petar Kočić" i "Hasan Kikić", potom u Osnovnu školu u selu Podovi, tvornicu "Sanakeram", privatne kuće Sime Miljuša i Idriza Kalića, štalu i šumu u selu Podvidača, zatim u hotel "Sanus", selo Šehovci, selo Fajtovci, sušionicu mesa u selu Magarice, Zemljoradničku zadrugu u selu Oštra Luka i kokošinjac iza kuće u vlasništvu porodice Delalić. Istraživanje, provedeno uzimanjem izjava relevantnih sagovornika i pregledom sudskih dokumenata, pokazuje da Osnovna škola Gornja Mahala, prostorije SUP-a u selu Lušci Palanka, selo Lužani, privatna kuća Senada Šupuka u selu Trnova i škola u selu Kozica nisu korišteni kao mjesta zatočenja.

Za vrijeme ratnih sukoba koji su se 1995. godine odvijali između ARBiH i VRS na širem području Sanskog Mosta, pripadnici ARBiH zatočili su srpske civile i pripadnike VRS u SJB (Polijska stanica), kuću Zdravka Stupara, podrum supermarketa Robne kuće, zgradu "Šipada", garažu u selu Lušci Palanka i betonsku prostoriju građevinskog skladišta.

3190 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Sanski Most, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

3191 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 193–194.

3192 *Ibid.*, str. 199.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

245. Sportska dvorana (maj – juli 1992)

245.1. Uprava

Kontrolu nad Sportskom dvoranom imali su pripadnici civilne policije u Sanskom Mostu i SOS-a. Prema navodima zatočenika, među stražarima su bili Nikola Kovačević, Dušan Saović zvani Nunja, Dušan Mudrmić zvani Medeni, Milorad Krunić, Drago Vujanić, Predrag Prošić, Branko Radonjić zvani Mrki, Spaso Čučak, Voja Došenović zvani Četnik, Bantan Vukić, Mile Šević, Brane Todorović i izvjesni Mutić.³¹⁹³

245.2. Zatočavanje

Od približno 25. maja do 7. jula 1992. godine Sportska dvorana u Sanskom Mostu korištena je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece iz Sanskog Mosta i okolnih sela i naselja Vrhpolje, Hrustovo, Mahala, Muhići, Otoka, Modra i Lukavice.³¹⁹⁴

Približno 25. maja 1992. izvršen je oružani napad na Sanski Most i okolna naselja s muslimanskim i hrvatskim stanovništvom. Stanovnicima je naredeno da okače bijele zastave na svoje kuće i da predaju sve raspoloživo oružje. Srpski vojnici okupili su stanovnike na više lokacija, a potom ih kamionima i autobusima odvezli u Sportsku dvoranu u Sanskom Mostu. Među onima koji su na ovaj način odvedeni i zatočeni u dvoranu bili su i T. A., K. M. i Sakib Muhić.³¹⁹⁵

Sportska dvorana sastojala se od više hala, među kojima su bile dvorane za rukomet i košarku s tribinama te mala košarkaška sala za treninge s ostalim pratećim sadržajem. Zatočeni su bili zatvoreni u sali kapaciteta oko 1.000 osoba, a spavali su na drvenom parketu. Prema navodima K. M., po dolasku u dvoranu neki zatočeni su našli komade starog itisona i na njima su sjedili i spavali. Zatočeni su fiziološke potrebe obavljali u WC-u unutar Sportske dvorane.³¹⁹⁶

Nisu dobivali dovoljno hrane i vode. Od stražara nisu dobivali ni jelo ni vodu, ali su bile dozvoljene posjete članovima porodica koji su zatočenicima donosili hranu i vodu za piće.³¹⁹⁷

3193 Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Prvostepena presuda od 3. novembra 2006. godine, str. 2; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine.

3194 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

3195 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), str. 1954–195, pasus 514; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), izjava Sakiba Muhića, T. 8119; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine.

3196 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine; Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1 K 008161 12 Krl).

3197 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), izjava Sakiba Muhića, T. 8119; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

245.3. Premještanja i oslobađanje

Zatočenici su tokom juna 1992. godine premješteni u druga mjesta zatočenja i u logore, među kojima su bili Osnovna škola "Hasan Kikić", "Betonirka" i SUP Sanski Most. Najveći broj zatočenika je tokom juna i početkom jula iz Sportske dvorane premješten u logor Manjača, a manji broj njih pušten je na slobodu.³¹⁹⁸

Sakib Muhić nakon pet dana je iz Sportske dvorane premješten u Osnovnu školu "Hasan Kikić" u Sanskom Mostu, odakle je 6. juna prebačen u logor Manjača u blizini Banje Luke. Zatočenik K. M. istog je dana u jednom od kamiona također premješten u Manjaču. Zatočenik T. A. u Sportskoj dvorani je ostao do 28. juna 1992, kad je s grupom zatočenika dobio potvrdu o otpuštanju, nakon čega se vratio u svoju kuću u selu Šehovci.³¹⁹⁹

245.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 22. juna 2007. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Nikola Kovačević proglašen krivim što je od aprila do augusta 1992, kao pripadnik lokalne jedinice, poznate kao Srpske odbrambene snage (SOS), koja je prerasla u specijalnu jedinicu Srpske TO za opštinu Sanski Most: 1) od maja do augusta 1992. sam ili zajedno s Milanom Martićem i drugim pripadnicima vojske i milicije zatvarao u zatočeničke objekte i mučio zatočene civile, a posebno u garažama "Betonirke", među kojima i Mirzeta Karabega, Faika Basarića, Zikriju Bahtića, Faruka Botonjića, Osmana Talića, Nihada Ključanina, Ahmeta Zulića, Hasana Osmančevića, Ejuba Dedića, tako što ih je pesnicama, nogama, gumenom palicom i drugim predmetima udarao po svim dijelovima tijela, tjerao ih da se između sebe tuku, pa je na to prisilio Nihada Ključanina i Mirzeta Karabega, prijetio Mirzetu Karabegu da će mu nožem odrezati dijelove tijela, te ih na drugi način vrijeđao, nanoseći im tešku tjelesnu i duševnu patnju i bol; 2) u junu i julu 1992. zajedno s drugim pripadnicima vojske i milicije, među kojima su i Dušan Saović zvan i Nunja, Dušan Mudrmić zvan i Medeni, Milorad Krunić, Drago Vujanić, učestvovao u odvođenju civila koji su bili zatočeni u SJB, garažama "Betonirke", školi "Hasan Kikić", Sportskoj dvorani Srednjoškolskog centra, u logor Manjača na način da su pretrpavali kamione u koje su ih tukući ih, iscrpljene, utjerivali, a nakon dolaska u logor Manjača prilikom izlaska iz kamiona formirali špalir za tuču na koji način su mučeni svi koji su izašli iz kamiona, pa je i: 2a) 6. juna 1992, nakon što je kamion zatočenih civila stigao pred logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, prilikom izlaska iz kamiona, od ostalih zatočenika izdvojio njih otprilike sedam, među kojima i Harisa Biščevića, Nerona Mehodžića, Nedima Hadžiahmetovića, Jasmína Jelečevića, Ermina Bahtića zvanog Šime, te su ih pretukli na posebno surov način, udarajući ih rukama, nogama, kundacima, palicama po svim dijelovima tijela,

3198 Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *Zločin je zaboraviti zločin! Sanski Most u ratu 1992–1995*, Općina Sanski Most, Sanski Most, 1998, str. 181; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), izjava Sakiba Muhića, T. 8108-8137; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine.

3199 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), izjava Sakiba Muhića, T. 8108-8137; TPOS, Izjava K. M. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Izjava T. A. data 11. marta 2003. godine.

nanoseći im tako teške povrede od kojih su ostali nepomično ležati u krvi, nakon čega su njihova tijela vratili u kamion i odvezli ih u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2b) 11. juna 1992, prilikom transporta zatočenih civila u logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, dok su premlaćivali zatočenike, pretukao Ejuba Dedića zvanog Vuk, a zajedno s još jednom osobom pretukao izvjesnog Topalovića zvanog Capi, kojeg su zatim ubacili u kamion i zajedno s još otprilike pet zatočenih civila, među kojima su bili Sadik Rekić, Ilijaz Rekić, izvjesni Tofo iz naselja Otoke, odvezli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2c) 7. jula 1992, zajedno s osobama iz tačke 2, oko 60 zatočenika iz garaža "Betonirke" radi odvođenja u logor Manjača potrpali u jedan kamion, gdje ovi nisu imali prostora, nego su bili natrpani jedan na drugoga, te ih zatvorili pod ceradu kamiona koju zatočenici nisu smjeli podići zbog prijetnje naoružanih u pratnji, a zbog velike vrućine, povreda i iscrpljenosti, najmanje 19 zatočenika se ugušilo, među kojima su Jasmin Bajraktarević, Adam Delić, Salahudin Durmišević, Mirsad Halimović, Hivzo Hodžić, Ismet Hodžić, Sevdaga Hukanović, Adem Jakupović, Ramo Jusić, Fadil Kamić, Vinko Matanović, Besim Materić, Izet Mehić, Josip Mlinar, Dževad Muhić, Nedžad Muhić, Zijad Mujadžić, Muharem Pršić i Kemo Talić, pa kad je po dolasku pred logor Manjača, uprava logora odbila primiti takve zatočenike, vraćeni su u kamion i odvezeni nazad u Sanski Most, a njihova su tijela ekshumirana i identifikovana u masovnoj grobnici Ušće Dabar u Sanskom Mostu; 2d) istog dana kao pod tačkom 2c, kad su ugušeni zatočenici koji su odvođeni u logor Manjača vraćeni u kamion, optuženi i drugi iz naoružane pratnje zatočenika nisu upravi logora predali zatočenike koji su pokušali pomoći ljudima koji su se ugušili, nego su njih otprilike šest, među kojima Edina Bišćevića, Ventislava Mauznera, Envera Burnića, odveli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na 12 godina zatvora.³²⁰⁰

Apelaciono vijeće Suda BiH 27. marta 2014. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Predrag Prošić proglašen krivim što je kao pripadnik 6. sanske brigade: najmanje 27. maja 1992. u Sanskom Mostu, zajedno s drugim vojnicima, pretresao porodične kuće u naseljima Mahala, Muhići i Otoka, iz kojih su nezakonito istjerivali zatečene civile, djecu, žene i muškarce, prisiljavajući ih uz prijetnju vatrenim oružjem da se moraju kretati prema mjestima koja su bila određena kao sabirališta, gdje su pod stražom naoružanih vojnika zadržani cijeli dan, a odakle su prevoženi u centar grada i zatvoreni u prostore Osnovne škole "Narodni front" i Sportske dvorane, koji su pretvoreni u zatočeničke centre, među kojima i Semila Topalovića i njegovu porodicu, Rifeta Velića i njegovu porodicu, Safeta Topalovića zvanog Čapi, Suada Topalovića, Hamida Topalovića; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na tri godine zatvora.³²⁰¹

3200 Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KRŽ-05/40), Drugostepena presuda od 22. juna 2007. godine.

3201 Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1 K 008161 14 Krž 3), Drugostepena presuda od 27. marta 2014. godine.

246. Garaže fabrike “Betonirka” (maj – juli 1992)



Garaža fabrike “Betonirka” u Sanskom Mostu³²⁰²

246.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici policije Sanski Most i vojnici rezervnog sastava. Upravnik objekta bio je Miladin Paprić, kojeg je 4. juna 1992. godine zamijenio Drago Vujanić. Njegov zamjenik bio je Mićo Krunic.³²⁰³

246.2. Zatočavanje

Od kraja maja do kraja juna ili početka jula 1992. godine garaže fabrike “Betonirka” u Sanskom Mostu korištene su za zatočavanje oko 120 Muslimana, Hrvata i Roma – muškaraca civila iz Sanskog Mosta.³²⁰⁴

Svi zatočeni, osim jednog 15-godišnjeg dječaka, koji je zadržan približno dva dana, bili su stari između 20 i 65 godina.³²⁰⁵

3202 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Photograph of inside of the garage Sanski Most Betonirka where the witness was detained, Exhibit P218 .

3203 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 279, pasus 879; MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 252, pasus 769.

3204 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 279, pasus 878; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda, str. 791, pasus 1992; MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 253, pasus 772.

3205 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 279, pasus 878.

Zatočnici su bili smješteni u tri garaže preduzeća “Betonirka”, 100 do 150 metara udaljenog od Policijske stanice. U tri garaže dimenzija oko tri sa šest metara bilo je smješteno oko 120 zatočnika, pa su u nedostatku prostora bili prisiljeni da spavaju u sjedećem položaju na golom betonu; kasnije su dobili stiropor. U garažama nije bilo ventilacije, kreveta ni WC-a, a prostorije se nisu mogle ni prozračiti jer su prozori bili prekriveni. Postojao je vanjski WC, kojim su se zatočnici mogli služiti samo kad je garaža bila otvorena, uz dopuštenje stražara; u suprotnom su koristili kantu koja je bila u garaži, a ponekad i plastične kese.³²⁰⁶

Nisu dobivali dovoljno hrane i vode. Hrana koju su dobivali bila je lošeg kvaliteta – bili su to ostaci iz kuhinje Policijske stanice, zbog čega su neki zatočnici patili od stomačnih tegoba. Imali su vrlo malo vremena za obroke, a vodu su dobivali u prljavim staklenim flašama.³²⁰⁷

Svakodnevno su bili izloženi psihičkom i fizičkom zlostavljanju i maltretiranju – najčešće premlaćivanju nogama, ašovima i drvenim nogarima od stola.³²⁰⁸ Zatočnike iz “Betonirke” ponekad su odvodili u SUP, gdje su ih ispitivali isljednici kriminalističke policije. Tokom ispitivanja su ih tukli kundacima, električnim kablovima, motkama, nogama i šakama. Izvršioi tih premlaćivanja tokom ispitivanja bili su pripadnici redovnog sastava policije i vojnici u maskirnim uniformama VRS.³²⁰⁹

246.3. Ubistva i nestanci

Grupa zatočnika iz fabrike “Betonirka” i logora Krings u ranim jutarnjim satima 7. jula 1992. godine ukrkana je na jedan kamion s ceradom, koji je bio pretrpan. Srpski policajci zatim su navukli i zavezali ceradu, zatvorivši hermetički zadnji dio kamiona, te se pridružili konvoju kamiona koji su prevozili nekoliko stotina zatočnika iz drugih zatočeničkih objekata u logor Manjača. Zatočnici su proveli devet sati stojeći na kamionu, u užasno skućenom prostoru, bez vode na velikoj vrućini. Do trenutka kad se kamion drugi put zaustavio na kontrolnom punktu u Vrhpolju, zatočnici su već popili šest litara vode koje su im dali na početku putovanja, a stražari su odbili da im daju još vode. Jedan zatočnik pio je vlastitu mokraču. Kako se putovanje nastavljalo, nekolicina zatočnika počela je gubiti svijest i umirati.

Kad je oko zalaska sunca kamion napokon stigao do Manjače, jednog po jednog zatočnika prozvali su po imenu. Od tih zatočnika, njih 24 nisu se javila i ostala su ležati na podu kamiona. Budući da su dužnosnici u logoru odbili da prime mrtve zatočnike i one

3206 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda, str. 198, pasus 524; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda, str. 792, pasus 1996.

3207 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda, str. 792, pasus 1996; MKSJ, Predmet *Miće Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91), Prvostepena presuda od 27. marta 2013. godine, tom I, str. 252–253, pasus 769.

3208 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 279 i 280; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda, str. 198, pasus 524.

3209 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 277 i 278, pasus 872–877; Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Prvostepena presuda od 3. novembra 2006. godine, str. 17–18.

kojima je pozlilo, njih su odvezli nazad u Sanski Most zajedno s Edinom Biščevićem, zatočenim Muslimanom koji je bio ljekar i koji se dobrovoljno javio da pokuša reanimirati one kojima je pozlilo. Edina Biščevića i zatočenike kojima je pozlilo i koji su odvedeni nazad u Sanski Most više niko nije vidio žive.³²¹⁰

Dana 22. juna 1992. približno 17 zatočenika iz “Betonirke” je odvedeno na lokaciju Kriva Cesta i ubijeno, nakon što su ih uz prijetnju oružjem natjerali da iskopaju vlastite grobove.³²¹¹

246.4. Premještanja

Zatočenici iz garaža fabrike “Betonirka” tokom juna i jula 1992. godine premješteni su u druge objekte u Sanskom Mostu, među kojima su SUP i Osnovna škola “Hasan Kikić”. Osman Talić nakon 12, a Enis Šabanović nakon tri dana zatočeništva u garažama “Betonirke” premješteni su Osnovnu školu “Hasan Kikić”. Mirzet Karabeg u garažama je bio zatočen od 9. juna do 7. jula, kad je “Betonirka” ispražnjena, a on premješten u SUP. Dana 7. jula 1992. grupa od oko 60 zatočenika smještena je u kamion i iz “Betonirke” premještena u logor Manjača kod Banje Luke.³²¹²

246.5. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 22. juna 2007. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Nikola Kovačević proglašen krivim što je od aprila do augusta 1992, kao pripadnik lokalne jedinice, poznate kao Srpske odbrambene snage (SOS), koja je prerasla u specijalnu jedinicu Srpske TO za opštinu Sanski Most: 1) od maja do augusta 1992, sam ili zajedno s Milanom Martićem i drugim pripadnicima vojske i milicije, zatvarao u zatočeničke objekte i mučio zatočene civile, a posebno u garažama “Betonirke”, među kojima i Mirzeta Karabega, Faika Basarića, Zikriju Bahtića, Faruka Botonjića, Osmana Talića, Nihada Ključanina, Ahmeta Zulića, Hasana Osmančevića, Ejuba Dedića, tako što ih je pesnicama, nogama, gumenom palicom i drugim predmetima udarao po svim dijelovima tijela, tjerao ih da se između sebe tuku, pa je na to prisilio Nihada Ključanina i Mirzeta Karabega, prijetio Mirzetu Karabegu da će mu nožem odrezati dijelove tijela, te ih na drugi način vrijeđao, nanoseći im tešku tjelesnu i duševnu patnju i bol; 2) u junu i julu 1992. zajedno s drugim pripadnicima vojske i milicije, među kojima su i Dušan Saović zvanu Nunja, Dušan Mudrmić zvanu Medeni, Milorad Krunić, Drago Vujanić, učestvovao u odvođenju civila koji su bili zatočeni u SJB, garažama “Betonirke”, školi “Hasan Kikić”, Sportskoj dvorani

3210 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 261 i 265; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 575 i 576, pasus 1417 i 1418.

3211 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 267.

3212 “Kovačević: Lažne potvrde o smrti”, BIRN BiH, Justice Report, 14. juni 2014, <http://www.justice-report.com/en/articles/kova%C4%8Dovi%C4%87-la%C5%B9-potvrde-o-smrti>; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 249; “Fašistoidna strategija uništenja”, agencija Sense, Hag, 6. oktobar 2009, [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)/quotfasistoidna-strategija-unistenjaquot.25.html?cat_id=1&news_id=7585](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj)/quotfasistoidna-strategija-unistenjaquot.25.html?cat_id=1&news_id=7585); Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Prvostepena presuda, str. 2–3, 20–22.

Srednjoškolskog centra u logor Manjača na način da su pretrpavali kamione u koje su ih tukući ih, iscrpljene, utjerivali, a nakon dolaska u logor Manjača prilikom izlaska iz kamiona formirali špalir za tuču na koji način su mučeni svi koji su izašli iz kamiona, pa je i: 2a) 6. juna 1992, nakon što je kamion zatočenih civila stigao pred logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, prilikom izlaska iz kamiona, od ostalih zatočenika izdvojio njih otprilike sedam, među kojima i Harisa Biščevića, Nerona Mehodžića, Nedima Hadžiahmetovića, Jasmina Jelečevića, Ermina Bahtića zvanog Šime, te su ih pretukli na posebno surov način, udarajući ih rukama, nogama, kundacima, palicama po svim dijelovima tijela, nanoseći im tako teške povrede od kojih su ostali nepomično ležati u krvi, nakon čega su njihova tijela vratili u kamion i odvezli ih u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2b) 11. juna 1992, prilikom transporta zatočenih civila u logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, dok su premlaćivali zatočenike, pretukao Ejuba Dedića zvanog Vuk, a zajedno s još jednom osobom pretukao izvjesnog Topalovića zvanog Capi, kojeg su zatim ubacili u kamion i zajedno s još otprilike pet zatočenih civila, među kojima su Sadik Rekić, Ilijaz Rekić, izvjesni Tofo iz naselja Otoke, odvezli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2c) 7. jula 1992, zajedno s osobama iz tačke 2, oko 60 zatočenika iz garaža "Betonirke" radi odvođenja u logor Manjača potrpali u jedan kamion, gdje ovi nisu imali prostora, nego su bili natrpani jedan na drugoga, te ih zatvorili pod ceradu kamiona koju zatočenici nisu smjeli podići zbog prijetnje naoružanih u pratnji, a zbog velike vrućine, povreda i iscrpljenosti najmanje 19 zatočenika se ugušilo, među kojima su Jasmin Bajraktarević, Adam Delić, Salahudin Durmišević, Mirsad Halimović, Hivzo Hodžić, Ismet Hodžić, Sevdaga Hukanović, Adem Jakupović, Ramo Jusić, Fadil Kamić, Vinko Matanović, Besim Materić, Izet Mehić, Josip Mlinar, Dževad Muhić, Nedžad Muhić, Zijad Mujadžić, Muharem Pršić i Kemo Talić, pa kad je po dolasku pred logor Manjača, uprava logora odbila primiti takve zatočenike, vraćeni su u kamion i odvezeni nazad u Sanski Most, a njihova su tijela ekshumirana i identifikovana u masovnoj grobnici Ušće Dabar u Sanskom Mostu; 2d) istog dana kao pod tačkom 2c, kad su ugušeni zatočenici koji su odvođeni u logor Manjača vraćeni u kamion, optuženi i drugi iz naoružane pratnje zatočenika nisu upravi logora predali zatočenike koji su pokušali pomoći ljudima koji su se ugušili, nego su njih otprilike šest, među kojima Edina Biščevića, Ventislava Mauznera, Envera Burnića, odveli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na 12 godina zatvora.³²¹³

3213 Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KRŽ-05/40), Drugostepena presuda od 22. juna 2007. godine.

247. Hala fabrike “Krings” (maj – august 1992)

247.1. Uprava

Kontrolu nad objektom prvih petnaest dana imali su pripadnici VRS, a nakon toga pripadnici aktivnog i rezervnog sastava SJB Sanski Most.³²¹⁴ Jedan od stražara u “Kringsu” bio je izvjesni Srećko, a zatočenike je ispitivao i policajac Drago zvani Macura.³²¹⁵

247.2. Zatočavanje

Od 30. maja do 27. augusta 1992. godine hala fabrike “Krings” korištena je za zatočavanje oko 3.000 civila, među kojima je bilo i žena, djece i starijih osoba, Muslimana i Hrvata.³²¹⁶

Krajem maja 1992. srpske snage su na jednom polju pored puta Sanski Most – Ključ okupile stanovnike koji su nakon napada napustili svoja sela, a određeni broj vojno sposobnih muškaraca je odveden u halu “Krings”.³²¹⁷ Dana 24. jula srpske snage su napale i većinski hrvatsko selo Briševo. Iako su mještani predali oružje i nisu pružili nikakav oružani otpor, ubijeno je 68 seljana, a u “Krings” je odvedeno 36 muškaraca iz tog sela.³²¹⁸ Svi Muslimani iz sela Hrustovo, Vrhpolje, Kamičak koji su se bili sklonili u zgradu Osnovne škole u Tomini odvedeni su početkom jula u halu fabrike “Krings”, gdje su zatočeni s još 600 osoba.³²¹⁹ Oko 27. juna srpski rezervisti su u naselju Kenjari uhapsili 20 Muslimana, koji su nakon ispitivanja odvedeni u jednu kuću u naselju Blaževići. Srpski rezervisti bacili su na kuću eksploziv i pucali iz pušaka na one koji su pokušali pobjeći. Tijela onih koji su ostali u kući zapaljena su zajedno s kućom. Zatočenik ST-251 bio je u toj grupi, ali je preživio i pobjegao. Uputio se u selo u kojem je živio, ali tamo više nije bilo nikoga. Onda je krenuo u selo Tomina, gdje je proveo četiri dana. Četvrtog dana čuli su pozive putem megafona s policijskog automobila upućene stanovnicima Hrustova, Vrhpolja i Kamička da izađu na magistralnu cestu u Tomini, nakon čega su ih srpska vojska i policija ukrcale u autobuse i odvele u halu fabrike “Krings”.³²²⁰

Zatočenici su boravili u polovini hale, dok je drugi dio bio prazan. Između dva dijela hale nalazila se velika fabrička mašina, koja je služila kao fizička granica. Vodu su uzimali iz kruga hale, s jedne slavine, a kako u objektu nije bilo WC-a, nuždu su obavljali u iskopa-nim i pripremljenim rupama iza hale. S obzirom na to da su rijetko imali dopuštenje da izlaze i obave nuždu, to su radili u jednom depou za mašinsko ulje koji se nalazio u sredini

3214 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 123.

3215 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), svjedočenje ST-251, T. 15679-15695.

3216 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 250–251; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2003. godine, str. 245 i 247; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 797–798.

3217 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2003. godine, str. 245.

3218 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 181.

3219 *Ibid.*, str. 199.

3220 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), svjedočenje ST-251, T. str. 15679–15695.

hale, zbog čega se širio nepodnošljiv smrad. Spavali su na paletama poredanim po podu i pokrivali se dekama.³²²¹

Hrane su dobivali tek toliko “da ne umru od gladi”. Pojedini zatočenici koji su se u objektu zadržavali kraće vrijeme nisu uopšte dobivali hranu. Medicinske njege nije bilo ili je bila nedovoljna.³²²² Prvih petnaest dana rodbini zatočenika je bilo dozvoljeno da im donosi hranu i razgovara s njima, ali to je zabranjeno kad su kontrolu nad objektom preuzeli pripadnici policije.³²²³

Zatočenici su bili izloženi pljački, fizičkom maltretiranju i raznim oblicima psihičkog zlostavljanja. Stražari su ih udarali šakama, nogama, pendrecima, drvenim i metalnim predmetima, industrijskim kablovima i drugim tupim predmetima. U nekim slučajevima premlaćivanje je bilo tako žestoko da bi dovelo do teških povreda, trajnog unakaženja ili smrti.³²²⁴ Uvečer bi stražari ušli u halu i psovali zatočenike, maltretirali ih i zastrašivali.³²²⁵ Zatočenik BT-16 o tome svjedoči: “Dok su nas čuvali vojnici, niko nas nije dirao, tukao ili maltretirao. Međutim, sve je počelo kada je došla policija. Oni su nas počeli tući i mučiti. Tukli su nas pendrecima, vatrenim oružjem, čizmama i kundacima pušaka.”³²²⁶

Zatočenici su ispitivani u upravnoj zgradi fabrike koja se nalazila deset do 15 metara ispred hale. S obzirom na to da se logor nalazio na putu Sanski Most – Lušci Palanka, svakodnevno su tuda prolazili srpski vojnici, koji su nasumice pucali po hali, ulazili, tražili poznanike i komšije te ih mučili i maltretirali. Jednog dana su s obližnje plaže na Blihi doveli srpsku djecu, koja su onda tukla postrojene zatočenike. Tada je postrojeno oko 500 Muslimana i Hrvata.³²²⁷

247.3. Ubistva, nestanci i smrt kao posljedica premlaćivanja

Grupa zatočenika iz logora Krings i fabrike “Betonirka” u ranim jutarnjim satima 7. jula 1992. godine ukrkana je na jedan kamion s ceradom, koji je bio pretrpan. Srpski policajci zatim su navukli i zavezali ceradu, zatvorivši hermetički zadnji dio kamiona, te se pridružili konvoju kamiona koji su prevozili nekoliko stotina zatočenika iz drugih zatočeničkih objekata u logor Manjača. Zatočenici su proveli devet sati stojeći na kamionu, u užasno skućenom prostoru, bez vode na velikoj vrućini. Do trenutka kad se kamion drugi put zaustavio na kontrolnom punktu u Vrhpolju, zatočenici su već popili šest litara vode koje su im dali na početku putovanja, a stražari su odbili da im daju još vode. Jedan zatočenik pio je vlastitu mokraću. Kako se putovanje nastavljalo, nekolicina zatočenika počela je gubiti svijest i umirati.

3221 *Ibid.*, svjedočenje ST-251, T. str. 15679–15695.

3222 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Presuda, str. 287.

3223 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), svjedočenje ST-251, T. str. 15679–15695.

3224 *Ibid.*

3225 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), svjedočenje Raifa Begića, T. str. 2979–3020.

3226 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), svjedočenje BT-16, T. str. 8070.

3227 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), svjedočenje ST-251, T. str. 15679–15695.

Kad je oko zalaska sunca kamion napokon stigao do Manjače, jednog po jednog zatočenika prozvali su po imenu. Od tih zatočenika, njih 24 nisu se javila i ostala su ležati na podu kamiona. Budući da su dužnosnici u logoru odbili da prime mrtve zatočenike i one kojima je pozlilo, njih su odvezli nazad u Sanski Most zajedno s Edinom Biščevićem, zatočenim Muslimanom koji je bio ljekar i koji se dobrovoljno javio da pokuša reanimirati one kojima je pozlilo. Edina Biščevića i zatočenike kojima je pozlilo i koji su odvedeni nazad u Sanski Most više niko nije vidio žive.

U julu 1992. u objektu je od premlaćivanja preminuo jedan zatočenik.³²²⁸

247.4. Premještanja

Žene i djeca su, nakon jedne noći provedene u hali fabrike “Krings”, početkom jula 1992. godine premješteni u istočnu i centralnu BiH.³²²⁹ Jedna grupa zatočenika 7. jula je premještena u logor Manjača.³²³⁰ Svi zatočenici do približno 28. augusta 1992. prebačeni su u logor Manjača.³²³¹

248. Osnovna škola “Narodni front” (maj 1992)

248.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici civilne policije iz Sanskog Mosta i 6. krajiške brigade VRS. Među stražarima su bili Đoko Dobrijević, Ranko Jeličić, Miro Dašić, Predrag Prošić zvani Pedo, Miodrag Bajić zvani Baja i Lazo Kovačević.³²³²

248.2. Zatočavanje

Od 27. do 29. maja 1992. godine Osnovna škola “Narodni front” korištena je za zatočavanje oko 100 civila Muslimana – muškaraca, žena i djece iz naselja Narodni front, Otoka, Muhići i Mahala.³²³³

3228 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 261 i 265; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 575, 576 i 799, pasus 1417, 1418 i 2018.

3229 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 798, pasus 2014.

3230 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 261.

3231 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18-T), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, tom II, str. 798, pasus 2017.

3232 TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1K 008161 11 Krl), Prvostepena presuda od 12. juna 2013. godine, str. 1, izjave svjedoka Semila Topalovića i Dušanke Topalović.

3233 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; Spisak HULDR-a, Logori pod upravom VRS; TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

Pripadnici 6. krajiške brigade 27. maja su okupili stanovnike na više lokacija u ovim naseljima, a potom ih kamionima odvezli u Osnovnu školu "Narodni front".³²³⁴

Škola je imala prizemlje i sprat, a zatočenici su bili smješteni u fiskulturnoj sali u prizemlju. Sala je bila dužine oko 30 i širine oko 20 metara; u sklopu nje nalazilo se nekoliko svlačionica. Po podu sale bile su poredane strunjače, a stražari su iz učionica donijeli drvene klupe i stolice na kojima su zatočenici ležali. Zatočenici su fiziološke potrebe obavljali u školskom WC-u.³²³⁵

Nisu dobivali dovoljno hrane i vode. Prema izjavama zatočenika, jednom dnevno dobivali su po nekoliko konzervi s malo hljeba i vode.³²³⁶

248.3. Premještanja

Nakon jednog dana zatočeništva u Osnovnoj školi "Narodni front", žene i djeca smješteni su u kamione i odvedeni u pravcu Bosanske Krupe i Velike Kladuše. Muškarci su u školskoj zgradi ostali zatočeni dva dana, nakon čega su premješteni u Sportsku dvoranu.³²³⁷

248.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 27. marta 2014. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Predrag Prošić proglašen krivim što je kao pripadnik 6. sanske brigade: najmanje 27. maja 1992. u Sanskom Mostu, zajedno s drugim vojnicima, pretresao porodične kuće u naseljima Mahala, Muhići i Otoka, iz kojih su nezakonito istjerivali zatečene civile, djecu, žene i muškarce, prisiljavajući ih uz prijetnju vatrenim oružjem da se moraju kretati prema mjestima koja su bila određena kao sabirališta, gdje su pod stražom naoružanih vojnika zadržani cijeli dan, a odakle su prevoženi u centar grada i zatvoreni u prostore Osnovne škole "Narodni front" i Sportske dvorane, koji su pretvoreni u zatočeničke centre, među kojima i Semila Topalovića i njegovu porodicu, Rifeta Velića i njegovu porodicu, Safeta Topalovića zvanog Čapi, Suada Topalovića, Hamida Topalovića; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na tri godine zatvora.³²³⁸

3234 Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1K 008161 11 Krl), Prvostepena presuda od 12. juna 2013. godine, str. 33; TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3235 TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

3236 TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3237 Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1K 008161 11 Krl), Prvostepena presuda od 12. juna 2013. godine, izjave svjedoka Semila Topalovića i Dušanke Topalović od 13. jula 2012. godine; TPOS, Izjava B. F. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Džananovića data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3238 Sud BiH, Predmet *Predrag Prošić* (S1 1 K 008161 14 Krž 3), Drugostepena presuda od 27. marta 2014. godine.

249. Osnovna škola “Hasan Kikić” (maj – juli 1992)

249.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije, a komandir straže bio je izvjesni Martić.³²³⁹ Za upravnika zatočeničkog objekta imenovan je Milorad Krunić.³²⁴⁰ Mile Dobrijević, inspektor SJB za prevenciju kriminala, bio je među onima koji su ispitivali zatočeničke, a u tome su učestvovali i pripadnici paravojnih formacija.³²⁴¹

Među onima koji su dovodili zatočeničke u ovaj objekt bili su Nikola Kovačević, Dušan Saović zvani Nunja, Dušan Mudrmić zvani Medeni, Milorad Krunić i Drago Vujanjić.³²⁴²

249.2. Zatočavanje

Od 26. maja do jula 1992. godine Osnovna škola “Hasan Kikić” korištena je za zatočavanje između 500 i 600 muslimanskih i hrvatskih civila – muškaraca, uključujući i 200 muškaraca dovedenih iz Ključa.³²⁴³

U Osnovnoj školi “Hasan Kikić”, koja se nalazila pored pravoslavne crkve i oko kilometar od zgrade SUP-a, zatočenički su bili zatvoreni u fiskulturnoj sali odmah pored školske zgrade, a nazivali su je i sportskom dvoranom. Bila je dimenzija 50 sa 20 metara.³²⁴⁴

Spavali su na podu. Zbog straha od premlaćivanja nuždu su obavljali u prostoriji u kojoj su bili zatočeni, od čega se širio nepodnošljiv smrad. Bila im je obezbijedena hrana, ali su morali jesti iz istih posuda koje su koristili za obavljanje nužde. Nisu imali ljekarsku pomoć.³²⁴⁵

Fizički su zlostavljani. Ispitivali su ih u školskim svlačionicama i u kancelarijama direktora i sekretara na spratu škole. Zatočeničke su tukli šakama, kundacima pušaka, drvenim palicama, nogama od školskih stolica, bokserima, a posebno teška premlaćivanja dogodila su se kad su zatočenički izvedeni radi ukrcavanja u kamione kojima je oko 150 njih 6. juna 1992. prevezeno u logor Manjača. Zatočenički su prevoženi po velikoj vrućini u kamionima koji su bili zatvoreni ceradom. Tokom putovanja, koje je trajalo od jutra do večeri, nisu dobili vode.³²⁴⁶

Među onima koji su bili podvrgnuti zlostavljanju bio je i doktor Enis Šabanović, koji je izjavio da su ga stalno tukli, a naročito noću. Jednom prilikom stražari su ga natjerali da

3239 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 280; MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda od 27. marta 2003. godine, tom I, str. 254 i 255. 3240 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, str. 795, pasus 2004.

3241 MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), svjedočenje Mile Dobrijevića, T. str. 44635–44637.

3242 Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Prvostepena presuda od 3. novembra 2006. godine, str. 2.

3243 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 225, 254 i 255; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 280; Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Prvostepena presuda od 3. novembra 2006. godine, str. 2; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine.

3244 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 254 i 255.

3245 *Ibid.*

3246 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 280.

dva sata briše pod krpom dok su ga udarali kundacima pušaka u kičmu i vrat te ga šutili nogama i rukama. U fiskulturnoj sali u kojoj su držali doktora Šabanovića četvorica ili petorica ljudi ležali su bez svijesti, ali njemu nije bilo dopušteno da ih pregleda i da im ukaže pomoć.³²⁴⁷

249.3. Premještanja

Iz Osnovne škole “Hasan Kikić” zatočeni su u grupama autobusima i kamionima prebacivani u logor Manjača. Dana 6. juna 1992. godine grupa od oko 150 zatočenika ukrkana je u autobuse i prebačena u Manjaču. Zatočeni su devet sati proveli stojeći na užasno skućenom prostoru bez vode na velikoj vrućini.³²⁴⁸ Zarobljenike su tukli dok su se penjali na kamione i dok su s njih silazili te ih uperenim puškama tjerali da se ukrcaju u autobus.³²⁴⁹

Zatočeni iz Osnovne škole “Hasan Kikić” premješteni su u druge zatočeničke objekte – garaže fabrike “Betonirka” i u vojni objekt u Magaricama.³²⁵⁰

249.4. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 22. juna 2007. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Nikola Kovačević proglašen krivim što je od aprila do augusta 1992, kao pripadnik lokalne jedinice, poznate kao Srpske odbrambene snage (SOS), koja je prerasla u specijalnu jedinicu Srpske TO za opštinu Sanski Most: 1) od maja do augusta 1992, sam ili zajedno s Milanom Martićem i drugim pripadnicima vojske i milicije, zatvarao u zatočeničke objekte i mučio zatočene civile, a posebno u garažama “Betonirke”, među kojima i Mirzeta Karabega, Faika Basarića, Zikriju Bahtića, Faruka Botonjića, Osmana Talića, Nihada Ključanina, Ahmeta Zulića, Hasana Osmančevića, Ejuba Dedića, na način da ih je pesnicama, nogama, gumenom palicom i drugim predmetima udarao po svim dijelovima tijela, tjerao ih da se između sebe tuku, pa je na to prisilio Nihada Ključanina i Mirzeta Karabega, prijetio Mirzetu Karabegu da će mu nožem odrezati dijelove tijela, te ih na drugi način vrijeđao, nanoseći im tešku tjelesnu i duševnu patnju i bol; 2) u junu i julu 1992, zajedno s drugim pripadnicima vojske i milicije, među kojima su i Dušan Saović zvani Nunja, Dušan Mudrmić zvani Medeni, Milorad Krunić, Drago Vujanić, učestvovao u odvođenju civila koji su bili zatočeni u SJB, garažama “Betonirke”, školi “Hasan Kikić”, Sportskoj dvorani Srednjoškolskog centra, u logor Manjača na način da su pretrpavali kamione u koje su ih tukući ih, iscrpljene, utjerivali, a nakon dolaska u logor Manjača prilikom izlaska iz kamiona formirali špalir za tuču, na koji način su mučeni svi koji su izašli iz kamiona, pa je i: 2a) 6. juna 1992, nakon što je kamion zatočenih civila stigao pred logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, prilikom izlaska iz kamiona, od ostalih zatočenika izdvojio njih otprilike sedam, među kojima i Harisa Bišćevića, Nerona Mehodžića, Nedima Hadžia-

3247 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 254–255.

3248 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 168.

3249 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 254–255; Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KR-05/40), Presuda, str. 2.

3250 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36), Prvostepena presuda, str. 278.

hmetovića, Jasmina Jelečevića, Ermina Bahtića zvanog Šime, te su ih pretukli na posebno surov način, udarajući ih rukama, nogama, kundacima, palicama po svim dijelovima tijela, nanoseći im tako teške povrede od kojih su ostali nepomično ležati u krvi, nakon čega su njihova tijela vratili u kamion i odvezli ih u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2b) 11. juna 1992, prilikom transporta zatočenih civila u logor na Manjači, zajedno s osobama iz tačke 2, dok su premlaćivali zatočenike, pretukao Ejuba Dedića zvanog Vuk, a zajedno s još jednom osobom pretukao izvjesnog Topalovića zvanog Capi, kojeg su zatim ubacili u kamion i zajedno s još otprilike pet zatočenih civila, među kojima su Sadik Rekić, Ilijaz Rekić, izvjesni Tofo iz naselja Otoke, odvezli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; 2c) 7. jula 1992, zajedno s osobama iz tačke 2, oko 60 zatočenika iz garaža "Betonirke" radi odvođenja u logor Manjača potrpali u jedan kamion, gdje ovi nisu imali prostora, nego su bili natrpani jedan na drugoga, te ih zatvorili pod ceradu kamiona koju zatočenici nisu smjeli podići zbog prijetnje naoružanih u pratnji, a zbog velike vrućine, povreda i iscrpljenosti najmanje njih 19 se ugušilo, među kojima su Jasmin Bajraktarević, Adam Delić, Salahudin Durmišević, Mirsad Halimović, Hivzo Hodžić, Ismet Hodžić, Sevdaga Hukanović, Adem Jakupović, Jusić Ramo, Fadil Kamić, Vinko Matanović, Besim Materić, Izet Mehić, Josip Mlinar, Dževad Muhić, Nedžad Muhić, Zijad Mujadžić, Muharem Pršić i Kemo Talić, pa kad je po dolasku pred logor Manjača, uprava logora odbila primiti takve zatočenike, vraćeni su u kamion i odvezeni nazad u Sanski Most, a njihova su tijela ekshumirana i identifikovana u masovnoj grobnici Ušće Dabar u Sanskom Mostu; 2d) istog dana kao pod tačkom 2c, kad su ugušeni zatočenici koji su odvođeni u logor Manjača vraćeni u kamion, optuženi i drugi iz naoružane pratnje zatočenika nisu upravi logora predali zatočenike koji su pokušali pomoći ljudima koji su se ugušili, nego su njih otprilike šest, među kojima Edina Bišćevića, Ventislava Mauznera, Envera Burnića, odveli u nepoznatom pravcu, otkad im se gubi svaki trag; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, te je osuđen na 12 godina zatvora.³²⁵¹

250. Sušionica mesa u selu Magarice (maj 1992)

250.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 6. krajiške brigade VRS, pripadnici civilne policije i paravojnih formacija. Glavno i odgovorno lice u objektu, prema navodima zatočenika, bio je Branko Basara, pukovnik 6. krajiške brigade VRS.³²⁵²

3251 Sud BiH, Predmet *Nikola Kovačević* (X-KRŽ-05/40), Drugostepena presuda od 22. juna 2007. godine.

3252 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 281, pasus 887.

250.2. Zatočavanje

Od 27. do 29. maja 1992. godine sušionica mesa u selu Magarice korištena je za zatočavanje Faika Biščevića, civila Muslimana iz Sanskog Mosta.³²⁵³

Biščevića su 27. maja 1992. u njegovoj kući u Sanskom Mostu uhapsili pripadnici 6. krajiške brigade VRS i potom ga zatvorili u objekt za sušenje mesa u selu Magarice.³²⁵⁴

Sušionica se nalazila pored jedne privatne kuće u kojoj je bilo smješteno komandno mjesto 6. krajiške brigade VRS. Bila je sagrađena od drveta, površine oko dva kvadratna metra, i nije imala prozore. Na podu je bio šljunak, na kojem je zatočenik Faik Biščević sjedio. Prema njegovim navodima, vojnici mu nisu dozvoljavali da legne, nego je sve vrijeme morao sjediti, a nije mu bio dozvoljen ni odlazak u WC, pa je nuždu morao obavljati u prostoriji.³²⁵⁵ Prvog dana nije dobio ništa za jelo i piće, dok je drugog dana odveden u kuhinju kuće, gdje je dobio jedan obrok.³²⁵⁶

Zatočenik je iz sušionice mesa izveden na ispitivanje u privatnu kuću u kojoj su bili vojnici 6. krajiške brigade, kad je fizički i psihički zlostavljan i maltretiran tako što su ga pendrecima, motkama i palicama udarali po cijelom tijelu.³²⁵⁷

250.3. Premještanje

Nakon dva dana zatočeništva Faik Biščević premješten je u prostorije SUP-a u Sanskom Mostu.³²⁵⁸

251. Osnovna škola u selu Podovi (juni 1992)

251.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 6. krajiške brigade VRS. Među stražarima su, prema izjavama svjedoka, bili i Neđo Šučur, Đuro Vidović, Duško Vidović zvan Duda i

3253 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, str. 799 i 800.

3254 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525.

3255 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), Prvostepena presuda od 1. septembra 2004. godine, str. 281, pasus 887; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, str. 799, pasus 2019, 2020, 2021, str. 800, pasus 2022, 2023.

3256 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525; MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), svjedočenje Faika Biščevića, T. 7044; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, str. 800, pasus 2022.

3257 MKSJ, Predmet *Radoslav Brđanin* (IT-99-36-T), svjedočenje Faika Biščevića, T. 7033; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), izjava Faika Biščevića, T. 5518-5520; MKSJ, Predmet *Radovan Karadžić* (IT-95-5/18), Prvostepena presuda od 24. marta 2016. godine, str. 799, pasus 2021; Institute for War and Peace Reporting, *No End to Sanski Most Pain*, od 9. novembra 2005. godine, <https://iwpr.net/global-voices/no-end-sanski-most-pain>.

3258 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 198, pasus 525, izjava Faika Biščevića, T. 5536-5540.

Mima Kondić,³²⁵⁹ dok je upravnik zatočeničkog objekta, prema istim izvorima, bio Gojko Šaula, bivši direktor Osnovne škole “Bratstvo” u Tomini.³²⁶⁰

251.2. Zatočavanje

Početkom juna 1992. godine Osnovna škola u selu Podovi korištena je za kratkotrajno zatočavanje oko 100 muškaraca civila – Muslimana s područja Sanskog Mosta.³²⁶¹

Zajedno sa oko 100 mještana sela Donji Kamičak i Vrhpolje, S. B. i H. H. su početkom juna uhapsili pripadnici 6. krajiške brigade VRS u Donjem Kamičku, nakon čega su odvedeni u novu Osnovnu školu u Podovima.³²⁶²

Zatočenici su bili smješteni u učionicama u prizemlju škole; učionice su imale jedan veliki prozor i vrata, koja su uvijek bila zaključana. Grupa od približno 13 zatočenika bila je zatvorena u jednoj učionici, dok ih je u drugoj bilo oko 20; ostali su bili raspoređeni u preostalim učionicama. U prostoriji su se nalazile drvene školske klupe, ali zatočenici nisu mogli sjesti jer su bile premale, pa su noć proveli sjedeći na drvenom parketu. Opisujući uslove zatočenja, S. B. je naveo: “U jednoj učionici nije bilo dozvoljeno ni da se sjedi, nego smo cijelu noć stajali okrenuti prema zidu.” Zatočenici nisu dobili ni hranu ni vodu, niti im je bio dozvoljen odlazak u WC. Bolesnima i povrijeđenima nije pružena ljekarska pomoć.³²⁶³

Zatočenike su fizički maltretirali, zlostavljali i premlaćivali vojnici koji su se nalazili u školi. Odvodili su ih na ispitivanje u jednu od učionica, gdje ih je ispitivao Gojko Šaula, nakon čega su ih u drugoj učionici fizički zlostavljali i premlaćivali stražari. Najčešće su bili poredani uza zid jedan do drugoga, pri čemu su udarani raznim predmetima svuda po tijelu. U vezi s tim zatočenik S. B. je naveo: “Prvo su me odveli u kancelariju na ispitivanje. Gojko Šaula je nakon ispitivanja rekao: ‘Odmah u dvicu.’ Kad su me uveli u učionicu, unutra je već bilo puno ljudi. Naredili su nam da se okrenemo prema zidu i naslonimo rukama s tri podignuta prsta. Počeli su nas udarati. Udarali su me debelim gumenim kablom po leđima.”³²⁶⁴

251.3. Premještanje i oslobađanje

U jutarnjim satima narednog dana grupa od 60 zatočenika premještena je u garaže fabrike “Betonirka” u Sanskom Mostu.³²⁶⁵ Ostali zatočenici, među kojima i H. H., pušteni su na slobodu.³²⁶⁶

3259 TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3260 TPOS, Izjava H. H. data Udruženju 2. marta 2017. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3261 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava H. H. data Udruženju 2. marta 2017. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 2. marta 2017. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Izveštaj o registriranim logorašima Udruženja logoraša Sanski Most do 14. januara 2008. godine.

3262 TPOS, Izjava H. H. data Udruženju 2. marta 2017. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3263 *Ibid.*

3264 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3265 *Ibid.*

3266 TPOS, Izjava H. H. data Udruženju 2. marta 2017. godine.

252. Spomen-kuća Sime Miljuša u selu Lušci Palanka (juni 1992)

252.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su aktivni i rezervni pripadnici policije iz Lušci Palanke. Među stražarima su, prema izjavama svjedoka, bili Duško Vuksan zvani Gušan, Sveto Mrda, Milan Milanović, Lale Trnić, Vid Bilbija, izvjesni Mijatović zvani Šajtov, trojica braće Karakaš i Vranješ zvani Šibulja.³²⁶⁷

252.2. Zatočavanje

Tokom juna 1992. godine Spomen-kuća Sime Miljuša korištena je za zatočavanje oko 100 civila Muslimana iz sela Skucani Vakuf, Modra, Gorice, Okreč i Fajtovci.³²⁶⁸

Među zatočenicima je bio i Senad Kugić, kojeg je srpska policija uhapsila 2. juna 1992. u njegovoj kući u selu Modra, nakon čega je s još četiri čovjeka odveden u kuću Sime Miljuša u Lušci Palanci.³²⁶⁹ Dana 17. juna policija u Sanskom Mostu zatočila je i S. A., a krajem tog mjeseca i Fehima Mušića. Njih dvojica također su odvedeni u ovu kuću.³²⁷⁰

Spomen-kuća Sime Miljuša imala je podrumske prostorije, prizemlje i sprat, gdje se nekad nalazila biblioteka. Većina zatočenika bila je smještena u prizemlju i na spratu. Prizemlje se sastojalo od jedne male nenamještene prostorije čiji je pod bio prekriven drvenim daskama, na kojima su zatočenci spavali. Nije im bio dozvoljen odlazak u WC. Bolesnima i povrijeđenima nije pružena ljekarska pomoć.³²⁷¹

Zatočenci koji su kraće vrijeme zadržani u Spomen-kući nisu dobili ni hranu ni vodu, dok su oni koji su tu ostali duže dobivali malo vode za piće, a obrok im se obično sastojao od makarona.³²⁷²

Tokom ispitivanja, koja su vršena na spratu kuće, zatočenci su svakodnevno bili izloženi fizičkom zlostavljanju i maltretiranju – udarcima šakama, nogama i drvenim palicama po svim dijelovima tijela.³²⁷³

3267 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. A. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Kugića data Udruženju 24. oktobra 2016. godine.

3268 Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 199, pasus 528; "Obilježeno stradanje logoraša u Lušci Palanci", Inmedia.ba, 8. juli 2013; TPOS, Izjava Senada Kugića data Udruženju 24. oktobra 2016. godine; TPOS, Izjava S. A. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine.

3269 TPOS, Izjava Senada Kugića data Udruženju 24. oktobra 2016. godine.

3270 TPOS, Izjava S. A. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine.

3271 TPOS, Izjava Senada Kugića data Udruženju 24. oktobra 2016. godine; TPOS, Izjava S. A. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine.

3272 TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine; TPOS, Izjava Senada Kugića data Udruženju 24. oktobra 2016. godine.

3273 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

252.3. Premještanja

Zatočenici su iz Spomen-kuće Sime Miljuša nakon kratkog vremena premješteni u druge zatočeničke objekte u Sanskom Mostu, među kojima su bile i garaže fabrike “Betonirka”, i u logor Manjača kod Banje Luke.³²⁷⁴ Zatočenik S. A. nakon jednog dana boravka u Spomen-kući premješten je u garaže “Betonirke”, a krajem juna 1992. godine grupa zatočenika, među njima i Fehim Mušić, prebačena je u logor Manjača.³²⁷⁵

253. Selo Fajtovci (juni – juli 1992)

253.1. Uprava

Zatočeničko mjesto bilo je pod kontrolom pripadnika SJB i VRS.³²⁷⁶

253.2. Zatočavanje

Od 1. juna pa do kraja jula 1992. godine selo Fajtovci korišteno je kao mjesto zatočenja za oko 1.200 civila Muslimana i Hrvata iz sela Fajtovci kod Sanskog Mosta te iz sela Arapuša, Ostružnica, Veliki i Mali Badić, Zalin, Velika Jasenica, Veliki Dubovik i Potkalinje kod Bosanske Krupe.³²⁷⁷

Nakon što su pripadnici srpske TO iz Bosanske Krupe 21. aprila 1992. izvršili ofanzivu na selo Arapuša kod Bosanske Krupe, nekoliko mještana je poginulo, a cijelo selo stavljeno je pod kontrolu rezervnog sastava TO iz Donjeg i Gornjeg Petrovca.³²⁷⁸ Dana 28. aprila Ratno predsjedništvo Bosanske Krupe uputilo je komandantima tri bataljona 1. podgrmečke brigade naredbu da smjesta “izvrše evakuaciju muslimanskog stanovništva” s teritorije pod njihovom kontrolom, imajući u vidu da Ratno predsjedništvo “muslimanskom stanovništvu ne može garantovati potpunu sigurnost” i da se smatra da je neophodno izvršiti evakuaciju nekoliko sela, među kojima i Arapuše. U skladu s tim naredjenjem, Izvršni odbor Mjesne zajednice Arapuša je, zajedno s lokalnim “odborom izbjeglica” i “komandom bataljona”, 1. maja 1992. izdao nalog za evakuaciju svih mještana Arapuše, zatim mještana sela Ostružnica, Veliki i Mali Badić, Zalin, Velika Jasenica, Veliki Dubovik i Potkalinje. Stanovništvo je odvedeno u Fajtovce i zajedno s tamošnjim muslimanskim i hrvatskim stanovništvom zatočeno u njihove kuće.³²⁷⁹

3274 TPOS, Izjava S. A. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Fehima Mušića data Udruženju 27. oktobra 2016. godine.

3275 *Ibid.*

3276 TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Zahide Mušeljić data Udruženju 26. septembra 2016. godine.

3277 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 150; TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Zahide Mušeljić data Udruženju 26. septembra 2016. godine; Spisak Saveza logoraša BiH od 31. jula 2013. godine.

3278 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), str. 150.

3279 MKSJ, Predmet *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39-T), Prvostepena presuda od 27. septembra 2006. godine, str. 150; Sud BiH, Predmet *Gojko Ključević i drugi* (X-KR-06/213), Prvostepena presuda od 5. novembra 2011. godine, str. 55.

Selo Fajtovci nalazi se u opštini Sanski Most, na razgraničenju s opštinom Bosanska Krupa. Imalo je oko 30 kuća, u koje je bilo smješteno više od 1.200 zatočenika muslimanske i hrvatske nacionalnosti. Kuće su bile pretrpane zatočenicima koji su premješteni iz Bosanske Krupe, kao i lokalnim mještanima. Opisujući uslove u tom mjestu, Zahida Mušeljić je izjavila: “Svi smo bili zgužvani u tim kućama.” Selo je bilo okruženo vojskom, a kroz njega su patrolirali pripadnici VRS. Zatočnici su mogli izlaziti iz kuća, ali se nisu mogli kretati izvan sela. Najčešće su izlazili u večernjim satima zbog atmosfere straha i učestalog zlostavljanja koje se tokom dana dešavalo u selu. Imali su dva obroka dnevno; najčešće su jeli hranu koju su nalazili u kućama. Kasnije su obroci bili improvizovani, napravljeni od brašna i dodataka, a pojedini zatočnici jeli su konzerviranu hranu. U kućama su imali vodu, koju su koristili za piće. Higijenski uslovi u kućama bili su zadovoljavajući, ali je zbog prenapučenosti prostora i velikih vrućina bilo strašno zagušljivo. Zatočnici su mogli obavljati nuždu u kućnom WC-u. U selu nije bilo medicinske ni bilo kakve druge zdravstvene pomoći.³²⁸⁰

Pripadnici VRS ulazili su u selo i zlostavljali zatočnike. Često su upadali u kuće, a najčešće su od zatočenika tražili novac i druge dragocjenosti, dok su pojedine izlagali psihičkoj torturi.³²⁸¹ Jednom prilikom pripadnici VRS su ušli u selo i iz kuća počeli izvoditi zatočene muškarce. Udarali su ih nogama, šakama i kundacima pušaka. Nekoliko sati su ih zlostavljali na otvorenom prostoru. U vezi s tim Kemal Tatarević je izjavio: “Izvođeni smo u špalir, po dvojica, s rukama na potiljku i pognutim glavama. Tjerali su nas da stojimo na temperaturi od 37 stepeni... Nekoliko Bošnjaka je izvedeno i prebijeno. Tada je i zapaljena džamija...”³²⁸² Pripadnici VRS fizički su zlostavljali i zatočnike na prisilnom radu.³²⁸³ O tome je Izet Kamber rekao: “Čuo sam od onih što su bili tamo da su pretučeni Sefer, Sejo i Fadil. Čuo sam da ih je tukao izvjesni Kinez... To sam čuo od Fadila i Seada deset do 15 dana nakon što su se vratili.”

253.3. Ubistva

Dana 25. jula 1992. godine izvršeno je postrojavanje i okupljanje vojske u selu Fajtovci; tada je Mile Kokot ušao u dvorište porodične kuće Tahira Cerića i lupao na vrata, a nakon što je Cerić izašao, uperio je u njega pušku i ispalivši metak oduzeo mu život.³²⁸⁴ Prema izjavama zatočenika, nakon što je zapaljena džamija ubijen je i Murat Avdić.³²⁸⁵

³²⁸⁰ *Ibid.*

³²⁸¹ *Ibid.*

³²⁸² “Pucnjava i plač u Fajtovcima”, BIRN, Justice Report, 8. februar 2016.

³²⁸³ TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine.

³²⁸⁴ Sud BiH, Predmet *Goran Mrđa i drugi* (S1 1 K 018013 15 Kri), Prvostepena presuda od 19. maja 2017. godine, str. 115–121.

³²⁸⁵ TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Zahide Mušeljić data Udruženju 26. septembra 2016. godine; “Pucnjava i plač u Fajtovcima”, BIRN, Justice Report, 8. februar 2016.

253.4. Prisilni rad

Pripadnici VRS svakodnevno su odvodili vojno sposobne zatočenike na linije razgraničenja, najčešće u okolini sela Grabež i Hrgar, da kopaju rovove, izvlače poginule i ranjene pripadnike srpskih snaga i raznose obroke i piće pripadnicima srpskih snaga. Mnogi zatočenici boravili su desetak dana na prisilnom radu, nakon čega su vraćani u privatne kuće u selu Fajtovci.³²⁸⁶

253.5. Premještanja i razmjene

Selo Fajtovci kao zatočeničko mjesto egzistiralo je do kraja jula 1992. godine. Civilno stanovništvo koje je bilo premješteno i zatočeno u Fajtovcima postepeno je prebacivano u okolna sela Naprelje te Donji i Gornji Kamengrad. Većina zatočenika postepeno je kamionima prevožena preko planine Grmeč, gdje su razmjenjivani za zarobljene i ubijene pripadnike srpskih snaga.

Zahida i Sifet Mušeljić iz Fajtovaca su premješteni u Naprelje, odakle su pješice otišli u Donji Kamengrad. U Kamengradu su boravili nekoliko dana, nakon čega su smješteni u vozilo s drvarskim registarskim tablicama te su tako prošli preko punktova pod kontrolom srpskih snaga i ušli u Bihać, koji je bio pod kontrolom ARBiH.³²⁸⁷

253.6. Procesuiranje ratnih zločina

Drugostepenom presudom Suda BiH od 7. maja 2013. godine Gojko Kličković oslobođen je optužbe da je kao komandant Kriznog štaba Srpske opštine Bosanska Krupa, kasnije predsjednik Ratnog predsjedništva Srpske opštine Bosanska Krupa: od 21. do 25. aprila 1992, pripadnici Podgrmečke brigade i SJB Srpske opštine Bosanska Krupa, koji su bili pod njegovim uticajem i kontrolom, potpomognuti pripadnicima 6. čete pješadijske brigade bivše JNA iz Lušci Palanke, u namjeri ostvarivanja zajedničkog cilja izvršili progon nesrpskog civilnog stanovništva opštine Bosanska Krupa, na način da su sa svojih položaja na brdima Lipik, Vučjak, Pučenik i drugim izveli pješadijski i artiljerijski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u naseljima Sokak, Mahala, Hodžinac, Pazaradžik, Krćana, Zalug i Ostružnica, u opštini Bosanska Krupa, a koji je trajao nekoliko dana i koji je za posljedicu imao smrt civila Muslimana: Huseina Alidžanovića zvanog Buko, Arifa Badnjevića, Smaje Čehajića, Rasima Harambašića, Emina Kabiljagića, Feride Mulalić, Rasima Mulalića, Hilmije Musića zvanog Hilmo, Sulje Redžića, Muje Šarića, Mithata Piralica zvanog Mita i Dževada Velagića, uključujući i pretresanje, pljačku, namjerno uništenje i paljenje kuća u tim naseljima, čiji su vlasnici bili Muslimani, uništenje dvije džamije i katoličke crkve, iako je bio svjestan da su ta krivična djela moguće posljedice tih postupaka; 1. maja 1992, naoružani pripadnici 2. 4. i 5. bataljona Podgrmečke brigade i policije SJB Srpske opštine Bosanska Krupa po naredbi Gojka Kličkovića od 28. aprila 1992, u namjeri ostvarivanja

³²⁸⁶ TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine.

³²⁸⁷ TPOS, Izjava Sifeta Mušeljića data Udruženju 26. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Zahide Mušeljić data Udruženju 26. septembra 2016. godine.

gore navedenog zajedničkog cilja, pozvali muslimansko stanovništvo iz mjesta Ostružnica, Veliki i Mali Badić, Zalin, V. Jasenica, Arapuša, V. Dubovik i Potkalinje, koja su bila u okruženju i pod kontrolom srpskih snaga, te ih obavijestili o toj naredbi, pa kad su se okupili, u pratnji naoružanih policajaca i pripadnika Podgrmečke brigade transportovali ih autobusima, teretnim vozilima, traktorima i konjskim zapregama u pravcu Budimlić Japre, Kamengrada i Fajtovaca, na području opštine Sanski Most, koja mjesta su bila pod kontrolom srpskih snaga; 24. maja 1992, naoružani pripadnici Vojne policije 11. krupske lake pješadijske brigade i policije SJB Srpske opštine Bosanska Krupa po naredbi Gojka Kličkovića od 22. maja 1992, u namjeri ostvarivanja gore navedenog zajedničkog cilja, pozvali preostalo muslimansko civilno stanovništvo iz naselja Zalug i iz grada Bosanska Krupa, na desnoj obali rijeke Une, koje je bilo u okruženju i pod kontrolom srpskih snaga, te ih obavijestili o toj naredbi, pa kad su se okupili, u pratnji naoružanih policajaca transportovali ih autobusima i teretnim vozilima preko Radića i Grabeža na područje opštine Bihać, koja je bila pod kontrolom ARBiH; čime bi počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH.³²⁸⁸

Drugostepenom presudom Apelacionog vijeća Suda BiH od 21. decembra 2018. godine Mile Kokot proglašen je krivim što je kao pripadnik 6. sanske pješadijske brigade VRS 25. jula 1992. u naselju Fajtovci, u opštini Sanski Most, naoružan ušao u dvorište porodične kuće civila Tahira Cerića i lupao na ulazna vrata, a nakon što je Cerić izašao iz kuće u dvorište, Kokot je u njega uperio pušku i, dok se Cerić kretao unatraske kroz dvorište, iz neposredne blizine ispalio hitac iz puške, pogodivši ga u stomak, od čega je Tahir Cerić zadobio povrede u slabinskom dijelu kičme, od kojih je istog dana preminuo; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na sedam godina zatvora. Istom presudom Goran Mrđa je oslobođen optužbe da su on i Mile Kokot, naoružani, 25. jula 1992. u naselju Fajtovci, u opštini Sanski Most, ušli u dvorište porodične kuće civila Tahira Cerića i lupali na ulazna vrata, a nakon što je Cerić izašao iz kuće u dvorište, Kokot je u njega uperio pušku i, dok se Cerić kretao unatraske kroz dvorište, iz neposredne blizine ispalio hitac iz puške, pogodivši ga u stomak, od čega je Cerić zadobio povrede u slabinskom dijelu kičme, od kojih je istog dana preminuo; čime bi Goran Mrđa počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. KZ BiH.³²⁸⁹

3288 Sud BiH, Predmet *Gojko Kličković i drugi* (S1 1 K 005207 12 Kžk), Drugostepena presuda od 7. maja 2013. godine.

3289 Sud BiH, Predmet *Goran Mrđa i drugi* (S1 1 K 018013 17 Kžk), Drugostepena presuda od 21. decembra 2018. godine.

254. Osnovna škola “Skender Kulenović” u selu Donji Kamengrad (august 1992)

254.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici rezervnog sastava civilne policije iz Sanskog Mosta. Prema izjavama zatočenika, među stražarima su bili izvjesni Kudra, Dobrijević i Jovanović, a upravnik ovog zatočeničkog objekta bio je izvjesni Brajić.³²⁹⁰

254.2. Zatočavanje

Od 2. do 3. augusta 1992. godine Osnovna škola “Skender Kulenović” u selu Donji Kamengrad korištena je za zatočavanje oko 100 muškaraca – civila nesrpske nacionalnosti iz sela Gornji i Donji Kamengrad, Okreč, Došci, Vrše i Glavice.³²⁹¹

Među zatočenicima su bili i D. G., Huse Gazibara i Vahid Bahić, koje su pripadnici policije uhapsili u njihovim kućama u Donjem i Gornjem Kamengradu početkom augusta te ih zajedno s ostalim mještanima odveli u školu.³²⁹²

Osnovna škola “Skender Kulenović” bila je prizemni objekt u kojem su se nalazile tri velike učionice. Učionice su imale velike prozore, ali nije bilo struje, pa su zatočenci cijelu noć sjedili u mraku. Noć su proveli na podu ili su sjedili za školskim klupama. Odlazak u WC bio im je dozvoljen u pratnji stražara. Bolesnima i povrijeđenima nije pružena ljekarska pomoć.³²⁹³ Zatočenci nisu dobili ni hranu ni vodu.³²⁹⁴

254.3. Premještanja i oslobađanje

Dana 3. augusta 1992. godine, nakon jednodnevnog zatočeništva u Osnovnoj školi “Skender Kulenović”, D. G., Huse Gazibara i Vahid Bahić s jednom grupom zatočenika pušteni su na slobodu.³²⁹⁵ Druga grupa od oko 65 zatočenika autobusima je prebačena u fabriku “Krings” u Sanskom Mostu.³²⁹⁶

3290 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Vahida Bahića data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3291 Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Vahida Bahića data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3292 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Vahida Bahića data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3293 *Ibid.*

3294 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3295 TPOS, Izjava Vahida Bahića data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3296 TPOS, Izjava Vahida Bahića data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

255. Osnovna škola “Vuk Karadžić” (mart – april 1993)

255.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Vojna policija 6. krajiške brigade VRS, čija je komanda bila smještena u školi. Prema izjavama svjedoka, među onima koji su obezbjeđivali objekt bili su i Mitar Kondić i izvjesni Lazić.³²⁹⁷

255.2. Zatočavanje

U martu i početkom aprila 1993. godine zgrada Osnovne škole “Vuk Karadžić” u Sanskom Mostu korištena je za zatočavanje 30 vojno sposobnih muškaraca civila – Muslimana i Hrvata s područja Sanskog Mosta i iz sela Gornji i Donji Kamengrad te Stari Majdan. Među njima je bila i jedna žena s maloljetnim sinom.³²⁹⁸

Među zatočenicima je bio i D. G., kojeg su u martu 1993. uhapsili pripadnici 6. krajiške brigade VRS. Opisujući zatočavanje, D. G. je izjavio: “Uhapsili su me u mojoj kući u Gornjem Kamengradu. Nisu mi dali da se obučem, tako da sam iz kuće izašao samo u papučama. S još pet ljudi su me odveli i zatvorili u Osnovnu školu ‘Vuk Karadžić’ u Sanskom Mostu.” Na isti način uhapšen je i Huse Gazibara.³²⁹⁹

Osnovna škola “Vuk Karadžić” nalazila se u centru Sanskog Mosta, u Banjalučkoj ulici, u neposrednoj blizini katoličke crkve. Bio je to prizemni objekt s učionicama, zbornicom, sportskom salom i WC-om.³³⁰⁰

Zatočnici su bili zatvoreni u WC-u škole, koji je bio površine oko 20 kvadratnih metara, a imao je nekoliko prozora, umivaonike i WC šolju. Pod je bio prekriven keramičkim pločicama. Zatočnici su spavali na drvenim paletama, bez pokrivača, a nuždu su obavljali u WC-u, kojem su imali nesmetan pristup.³³⁰¹

Jeli su hranu koju su im donosili članovi njihovih porodica, a vodu su pili s umivaonika u WC-u, koje su koristili i za održavanje lične higijene.³³⁰²

Pojedinačno ili u paru odvođeni su na ispitivanja u učionice, pri čemu su fizički i psihički zlostavljani. Među njima je bio i D. G., kojeg su stražari najčešće udarali vojničkim čizama po bubrezima. Opisujući zlostavljanje, D. G. je naveo: “Jedan dan su me zajedno s još

3297 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3298 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3299 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3300 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3301 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3302 TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

jednim zatvorenikom odveli na ispitivanje, prilikom kojeg su tražili da priznamo gdje se krije naoružanje u našem selu.”³³⁰³

255.3. Prisilni rad

Zatočnici su u jutarnjim satima odvođeni u centar Sanskog Mosta da renoviraju kuću koja se nalazila iza hotela “Sanus”, prebacuju oružje iz zgrade škole “Vuk Karadžić” u školu “20. oktobar”, a povremeno su radili i na osposobljavanju grijanja u objektima.³³⁰⁴ U školu su vraćani poslije podne.

255.4. Oslobođanje

Početak aprila 1993. godine, nakon preseljenja komande 6. krajiške brigade VRS u zgradu Osnovne škole “20. oktobar” u naselju Mahala, zatočnici iz škole “Vuk Karadžić” pušteni su na slobodu.³³⁰⁵

256. Kuća Idriza Kalića u naselju Mahala (juli – oktobar 1993)

256.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Vojna policija 6. krajiške brigade VRS, čija je komanda bila smještena u zgradi Osnovne škole “20. oktobar”, udaljenoj oko 200 metara od kuće Idriza Kalića.³³⁰⁶

Prema navodima zatočenika, među stražarima su bili Ranko Dekić zvan Maljuga, Zoran Jovanović, Duško Zorić,³³⁰⁷ Popović,³³⁰⁸ Žuti, Mudrinić, kao i izvjesni policajac iz Koprivne.³³⁰⁹

256.2. Zatočavanje

Od jula do oktobra 1993. godine kuća Idriza Kalića u naselju Mahala u Sanskom Mostu korištena je za zatočavanje oko 20 muslimanskih civila, vojno sposobnih muškaraca sa šireg područja Sanskog Mosta, kao i pet Srba koji su dezertirali iz VRS.³³¹⁰ U kući je bilo zatočeno oko deset civila Muslimana iz sela Demiševci u Sanskom Mostu, oko deset civila Muslimana iz Sanskog Mosta, kao i petorica Srba koji su dezertirali iz VRS i koji su bili optuženi za razna krivična djela. Među zatočenicima su bili i jedan maloljetnik iz sela

3303 TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3304 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3305 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava D. G. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava Huse Gazibare data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3306 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

3307 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3308 TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3309 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3310 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

Vrhpolje kod Sanskog Mosta i jedan muškarac iz sela Demiševci koji je imao oko 65 godina.³³¹¹

Zatočenik T. I. izjavio je da je zarobljen 12. augusta 1993. u svojoj kući, nakon čega je odveden u kuću Idriza Kalića u Mahali.³³¹² U julu je zarobljen i U. E., koji je prvo odveden na ispitivanje u Osnovnu školu "20. oktobar", a potom zatočen u kuću Idriza Kalića.³³¹³ Na ispitivanju u školi bio je i K. V., koji je uhapšen 8. augusta 1993. u Sanskom Mostu. Opisujući zatočavanje, on je rekao: "U moju kuću su došla tri vojna policajca i optužili me da sam htio razapeti nekog Srbina na krst. Odveli su me na ispitivanje u Osnovu školu '20. oktobar' u Mahali, a potom u kuću Idriza Kalića, koja se nalazila odmah pored škole."³³¹⁴

Kuća Idriza Kalića u naselju Mahala bila je nedovršeni objekt s prizemljen, spratom i potkrovljem. Na spratu je bila smještena Vojna policija 6. krajiške brigade, dok su u prizemlju, u prostoriji dužine devet i širine pet metara, bili zatočenici.³³¹⁵ Spavali su na prašnjavim madracima, a pokrivali su se vojničkom dekom.³³¹⁶ Pored prostorije u kojoj su bili smješteni nalazila se manja prostorija gdje je bio WC, koji su zatočenici koristili noću, dok su danju fiziološke potrebe obavljali u vanjskom WC-u.³³¹⁷

Hranu su dobivali jednom dnevno u prostorijama obližnje škole "20. oktobar". Tu su odvođeni na ručak, koji se sastojao od ljutog sira i starog hljeba, dok su za piće dobivali nešto što je ličilo na čaj ili vodu.³³¹⁸

Svakodnevno su odvođeni na ispitivanje, pri čemu su psihički i fizički zlostavljani. Opisujući zatočenje, K. V. je izjavio: "Priključivali su nas svakodnevno na elektrošokove tako što su donosili žice od akumulatora i priključivali nam na ručne i nožne zglobove." Zatočenike su stražari zlostavljali i tako što bi im naredili da ispruže ruke i onda ih po prstima udarali drvenim palicama. Povremeno su ih tjerali i da pjevaju, a ako im se ne bi svidjelo, zatočenici su za kaznu maltretirani.³³¹⁹

256.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da kopaju rupe u Šejkovači blizu Sanskog Mosta, sijeku drva i čiste ruševine u centru grada. O tome je zatočenik T. I. naveo: "Vodili su nas u naselje Mahala da vadimo štokove vrata koja nisu izgorjela i ostale stvari. Morali smo kopati ogromne rupe za otpad koji se skupljao u vojnoj kuhinji na Šejkovači. Tu su nas i

3311 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

3312 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3313 TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3314 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3315 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3316 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3317 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3318 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3319 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

maltretirali. Vođeni smo i u okolna muslimanska sela, gdje smo kupili namještaj iz kuća koje su bile prazne.”³³²⁰

256.4. Oslobađanje

Nakon 21 dana zatočenja, T. I. je pušten na slobodu 12. augusta 1993. godine, uz obavezu svakodnevnog javljanja SUP-u u Sanskom Mostu.³³²¹ Zatočenik K. V. oslobođen je 8. augusta, a U. E. u oktobru.³³²² Ostali zatočenici u različitim su vremenskim razmacima, a zaključno s oktobrom 1993, također pušteni na slobodu.³³²³

257. Zemljirodnička zadruga u selu Oštra Luka (septembar 1995)

257.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 6. krajiške brigade VRS.³³²⁴

257.2. Zatočavanje

Zemljirodnička zadruga u selu Oštra Luka u septembru 1995. godine desetak dana je korištena za zatočavanje oko 200 civila Hrvata – muškaraca, žena i djece iz Sanskog Mosta i sela Sasina, Poljak, Krkojevci, Stara Rijeka i Kijevo. Prema navodima T. J., među zatočenicima je bila i jedna Muslimanka čiji je muž bio Hrvat.³³²⁵

Polovinom septembra 1995. pripadnici 6. krajiške brigade VRS zarobili su preostalo hrvatsko stanovništvo u Sanskom Mostu i okolnim selima s namjerom da ga protjeraju u Hrvatsku. Civili su uhapšeni u svojim domovima i potom smješteni u dva autobusa te upućeni na granicu s Hrvatskom kako bi bili razmijenjeni. Razmjena, međutim, nije uspješla i zatočenici su prevezeni u Banju Luku, gdje su jednu noć prespavali u autobusima, a sljedećeg dana vraćeni u Sanski Most i zatočeni u magacin Zemljirodničke zadruge.³³²⁶

Magacin je bio prizemna prostorija sagrađena od betonskih blokova, s velikim željeznim vratima i nekoliko manjih prozora. Zatočenici su sjedili na betonskom podu naslanjajući se jedni drugima na leđa kako bi im bilo udobnije i toplije, a tako su i spavali, pri čemu se nisu imali čime pokriti. Bilo im je zabranjeno kretanje i nisu smjeli izlaziti, osim u improvizovani WC ispred magacina, koji su svi zatočenici koristili za fiziološke potrebe.³³²⁷

3320 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3321 TPOS, Izjava T. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3322 TPOS, Izjava U. E. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

3323 TPOS, Izjava K. V. data Udruženju 19. novembra 2016. godine.

3324 TPOS, Izjava T. J. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava G. K. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava R. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3325 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava T. J. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava G. K. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava R. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

3326 *Ibid.*

3327 TPOS, Izjava T. J. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava G. K. data Udruženju 20. novembra 2016. godine; TPOS, Izjava R. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

Nisu dobivali dovoljno hrane i vode. Prvih nekoliko dana nisu dobili ništa za jelo, a nakon toga davan im je jedan obrok i malo vode jednom dnevno, obično konzerva s mesnim nareskom i četvrtina hljeba.³³²⁸

Prema navodima zatočenika, svakodnevno su bili izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Neki su izvođeni na ispitivanje, pri čemu su im stražari oduzimali novac i ostale dragocjenosti koje su imali, dok su mlađi muškarci izvođeni pred Zadrugu te premlaćivani i udarani palicama po svim dijelovima tijela. Stražari su svim zatočenicima svakodnevno prijetili da će biti ubijeni.³³²⁹

257.3. Oslobođanje

Zatočenica R. I. u Zemljoradničkoj zadruzi je držana dva dana, nakon čega je puštena na slobodu.³³³⁰ Ostali zatočenici držani su u Oštroj Luci deset dana. Prema navodima T. J., nakon što je desetak dana proveo u zadruzi, s grupom zatočenika odveden je u Glamoč, gdje su pušteni na slobodu.³³³¹ Druga grupa zatočenika, među kojima je bila i G. K., nakon desetak dana odvedena je u mjesto Davor na granici s Hrvatskom, gdje su i oni u zamjenu za novac pušteni na slobodu.³³³²

258. Kokošinjac pored kuće Delalića u naselju Mahala (septembar 1995)

258.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 6. krajiške brigade VRS, čija je komanda bila smještena u kući Delalića. Među vojnicima koji su vršili stražarsku dužnost nad objektom bili su Jadranko Palija i Brane Jelisavac.³³³³

258.2. Zatočavanje

Od septembra do oktobra 1995. godine kokošinjac pored kuće Delalića korišten je za zatočavanje sedam civila Muslimana iz Sanskog Mosta i iz sela Naprelje i Kamengrad, među kojima su bili i Mehmed Zukanović i Muhamed Smajić.³³³⁴

U drugoj polovini septembra 1995. pripadnici Vojne policije 6. krajiške brigade VRS uhapsili su Mehmeda Zukanovića i Muhameda Smajića u njihovoj kući u Mahali i odveli ih u kuću Delalića u tom naselju te ih zatvorili u kokošinjac iza kuće. Sljedećeg dana pušteni

³³²⁸ *Ibid.*

³³²⁹ *Ibid.*

³³³⁰ TPOS, Izjava R. I. data Udruženju 16. septembra 2016. godine.

³³³¹ TPOS, Izjava T. J. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

³³³² TPOS, Izjava G. K. data Udruženju 20. novembra 2016. godine.

³³³³ Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KR-06/290), Prvostepena presuda od 28. novembra 2007. godine, str. 46; TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

³³³⁴ Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KR-06/290), Prvostepena presuda od 28. novembra 2007. godine, str. 46; TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 59–70; "Palija: Svjedoci o optuženom", Detektor.ba, <http://detektor.ba/palija-svjedoci-o-optuzenom/>.

su na slobodu, a onda je Zukanović ponovo uhapšen i opet zatvoren u kokošinjac, gdje je ovog puta zatekao još šest zatočenika.³³³⁵

Kuća je bila u vlasništvu izvjesnog Delalića. Osim kuće, za zatočavanje je korišten i jedan od pomoćnih objekata u dvorištu – kokošinjac sagrađen od betonskih blokova i izdignut od zemlje, s nekoliko stepenica na ulazu. Unutra je bio jedan manji prozor sa željeznim rešetkama, a kokošinjac je imao željezna vrata, koja su bila zaključana.³³³⁶ Neki zatočnici spavali su na kauču koji su zatekli u kokošinjcu, dok su ostali spavali na betonskom podu. Fiziološke potrebe obavljali su u vanjskom WC-u, za šta su morali imati odobrenje stražara. Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³³³⁷

Zatočnici su dobivali vrlo oskudnu hranu, i to samo jednom dnevno, najčešće neku supu. Dobivali su i vrlo malo vode za piće iako se u dvorištu pored garaže nalazila česma, koju nisu mogli koristiti.³³³⁸ Stražari su ih svakodnevno zlostavljali psihički i fizički, najčešće noću, kad su ih izvodili i tjerali da istovaruju kamione.³³³⁹ Udarali su ih po svim dijelovima tijela, najviše palicama i šakama, a jednom su im naredili da se poredaju uza zid kuće Delalića i počeli ih udarati pendrecima po cijelom tijelu.³³⁴⁰

258.3. Prisilni rad

Zatočnici su svakodnevno odvođeni da skupljaju pijesak i istovaruju kamione, pri čemu su ih stražari udarali lopatama po rukama i gađali kamenjem.³³⁴¹

258.4. Oslobođanje

Nakon ulaska ARBiH u Sanski Most srpski vojnici povukli su se u pravcu Prijedora, ostavivši zatočnike zaključane u kokošinjcu. Dana 12. oktobra 1995. godine svi su oslobođeni.³³⁴²

258.5. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 24. aprila 2008. godine potvrdilo je prvostepenu presudu kojom je Jadranko Palija proglašen krivim što je kao pripadnik 6. krajiške brigade: 31. maja 1992. zajedno s drugim vojnicima VRS učestvovao u napadu na zaselak Begići – sela Kljevci, pri čemu sve zatečeno civilno stanovništvo dovode pred kuću Ismeta Kurbegovića, gdje žene i djecu odvajaju i zatvaraju u kuću, a muškarce odvođe preko njiva zvane Vinogradine, da bi dolaskom do klaonice pored mosta na rijeci Sanici Jadranko Palija ubio Miralema Cerića i Envera Cerića, dolaskom na raskrsnicu u Vrhpolju ubio Ismeta

3335 TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3336 Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KR-06/290), Prvostepena presuda od 28. novembra 2007. godine, str. 46.

3337 TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3338 *Ibid.*

3339 Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KR-06/290), Prvostepena presuda od 28. novembra 2007. godine, str. 46.

3340 TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3341 Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KR-06/290), Prvostepena presuda od 28. novembra 2007. godine, str. 46; "Palija: Svjedoci o optuženom", Detektor.ba, <http://detektor.ba/palija-svjedoci-o-optuzenom/>; TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

3342 TPOS, Izjava Mehmeda Zukanovića data Udruženju 2. marta 2017. godine.

Kurbegovića, na magistralnom putu prema Sanskom Mostu ubio Irfana Begića, dolaskom na vrhpoljski most ubio Enesa Dizdarevića, a zajedno s drugim vojnicima učestvovao u ubijanju Safeta Begića, Muharema Begića, Fuada Begića, Elmedina Begića, Muniba Begića, Nedžada Begića, Hakije Begića, Hamida Begića zvanog Muhamed, Naila Begića, Šaćira Begića, Mirheta Cerića, Ismeta Dizdarevića, Muhameda Dizdarevića i Mirsada Dizdarevića tako što su im naredili da se skinu i skaču s mosta te dok su padali u vodu na njih su pucali, pri čemu nisu uspjeli ubiti Rajifa Begića; neutvrđenog dana u ljeto 1992. u ulici Muhići došao do kuće gdje je zatekao dvije žene s dvoje djece koje su došle po hranu i nakon što ih je legitimisao, zastrašivao ih govoreći da im život u Sanskom Mostu ne vrijedi ništa, pa pod izgovorom da želi pretresti drugi dio kuće koji je bio zaključan, poveo žensku osobu A do ulaznih vrata u taj dio kuće, odvalio vrata i nakon što su ušli u unutrašnjost, uz prijetnju pištoljem je silovao, a potom zaprijetio ubistvom ako budu pričale šta se desilo; za vrijeme oružanog sukoba u BiH, od 1993. do oktobra 1995, u svojstvu vojnog policajca kretao se na području Sanskog Mosta i zaustavljao civile muslimanske nacionalnosti, vršio zastrašivanja i premlaćivanja, među kojima Faruka, Ljilju i Zlatka Maličevića, Huseina Aganovića, Mehmeda Zukanovića i Vehida Zulića, učestvovao u nezakonitom hapšenju Mehmeda Zukanovića i Vehida Zulića i odvođenju u zatvor Vojne policije koji se nalazio u naselju Mahala, na punktu u Pobrježju legitimisao civile koji su prolazili kroz punkt, vrijeđao ih na razne načine, zastrašivao i premlaćivao, među kojima i Velida Jakupovića, Vehida Zulića, Eniza Cerića, gluhonijemog Idriza Alagića zvanog Iba, Agana Habibovića, a vrlo često je zastrašivao i tukao Teufika Kambera tražeći od njega da se iseli, sve dok Teufik Kamber nije poginuo u svojoj kući koja je minirana decembra 1994; čime je počinio krivično djelo zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH i krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 173. KZ BiH, te je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od 28 godina.³³⁴³

259. Osnovna škola “Petar Kočić” u naselju Stari Majdan (septembar 1995)

259.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Srpska dobrovoljačka garda, poznata i pod nazivom “Arkanovi tigrovi”.³³⁴⁴ Prema izjavama zatočenika, među stražarima su bili Dušan Trkulja zvani Dujo,³³⁴⁵ Slavko Mrđa, Mile Perin, Boško Goronja, Dragan Plavšić zvani Kava³³⁴⁶ te izvjesni Buco i braća Rajlić.³³⁴⁷

³³⁴³ Sud BiH, Predmet *Jadranko Palija* (X-KRŽ-06/290), Drugostepena presuda od 24. aprila 2008. godine.

³³⁴⁴ Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

³³⁴⁵ TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

³³⁴⁶ TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

³³⁴⁷ TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

259.2. Zatočavanje

Od 17. do 19. septembra 1995. godine Osnovna škola "Petar Kočić" u naselju Stari Majdan korištena je za zatočavanje oko 100 civila Muslimana i Hrvata – muškaraca, žena i djece iz Starog Majdana.³³⁴⁸

Među njima je bio i S. Š., kojeg su "Arkanovi tigrovi" zarobili 17. septembra 1995. u njegovoj kući u Starom Majdanu, nakon čega je odveden u Osnovnu školu "Petar Kočić", gdje je ostao dva dana.³³⁴⁹ Istog dana, zajedno s ostalim stanovnicima Starog Majdana, zarobljeni su i S. O., S. J. i Č. M. te su i oni odvedeni u školu.³³⁵⁰

Škola je imala prizemlje i sprat. Na spratu se nalazilo osam učionica, a u prizemlju je bilo sedam učionica i zbornica za nastavnike i učitelje.³³⁵¹ Zatočenici su bili zatvoreni u dvije učionice u prizemlju: u jednoj su bili žene, djeca i osobe starije od 65 godina, a u drugoj vojni sposobni muškarci. Učionice su bile površine oko 80 kvadratnih metara i bile su prazne. Zatočenici su sjedili i spavali na drvenom podu. Imali su pristup školskom WC-u. Opisujući uslove zatočenja, Č. M. je izjavila: "Nismo se imali čime pokrivati, ali nam je bilo dovoljno toplo."³³⁵²

Zatočenici nisu dobivali dovoljno hrane i vode. Prema njihovim izjavama, za jelo su im davali malo starog hljeba, a vodu su pili s česme u učionici.³³⁵³

Fizički su maltretirani. Nakon dovođenja i zatvaranja u učionice, stražari su zatočenicima oduzeli sve stvari koje su imali kod sebe, uključujući novac i nakit, nakon čega su vojni sposobne muškarce i maloljetne dječake počeli fizički zlostavljati udarajući ih drvenim i gumenim palicama, debelim kablovima i kundacima puške po tabanima, rukama, nogama i po glavi.³³⁵⁴

259.3. Silovanja

Seksualno je zlostavljana i silovana jedna zatočenica.³³⁵⁵ Prema navodima S. O., stražari su zatočenicu odvodili u zbornicu, gdje su je tukli, a potom silovali. Nakon toga stražari

3348 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3349 TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3350 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J., data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3351 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3352 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3353 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3354 TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3355 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

su je odveli u učionicu u kojoj su bili zarobljeni muškarci, i uz prijetnju fizičkim maltretiranjem naredili im da zatočenicu udaraju.³³⁵⁶

259.4. Premještanja

Nakon dva dana žene, djeca i starije osobe premješteni su u jednu štalu u selu Podvidača, dok su vojno sposobni muškarci prebačeni u kotlovnicu hotela “Sanus” u Sanskom Mostu.³³⁵⁷

Zatočnice S. J. i Č. M. te zatočenik S. O. nakon dvodnevno boravka u školi “Petar Kočić” premješteni su u štalu u selu Podvidača, a nakon šest dana odvedeni su u selo Šehovci, gdje su držani do 12. oktobra 1995. godine, kad su u kamionima i autobusima, zajedno s ostalim zatočenicima, odvezeni u Zenicu i pušteni na slobodu.³³⁵⁸

Nakon dvodnevno zatočeništva u školi, S. Š. je s ostalim vojno sposobnim muškarcima premješten u kotlovnicu hotela “Sanus”, gdje je bio zatvoren tri dana, nakon čega je premješten u fabriku “Sanakeram” u Sanskom Mostu.³³⁵⁹

260. Fabrika “Sanakeram” u selu Donji Kamengrad (septembar – oktobar 1995)

260.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika VRS, a među stražarima su bili Nedo Trifković i Mitar Milinković.³³⁶⁰

260.2. Zatočavanje

Od 20. septembra do 10. oktobra 1995. godine fabrika “Sanakeram” korištena je za zatočavanje između 400 i 500 civila muškaraca – Muslimana i Hrvata.³³⁶¹

Dana 20. septembra 1995. pripadnici VRS su na području opštine Sanski Most, u selima Vrše i Lukavice, uhapsili između 400 i 500 muškaraca, dok su žene i djeca prisilno iseljeni i konvojem upućeni u pravcu Zenice, Kaknja i Travnika.

Muškarci su odvedeni u prostorije tvornice keramičkih pločica “Sanakeram”, koja se nalazila na putu Sanski Most – Bosanska Krupa. Bili su smješteni u restoranu društvene ishrane, zatim u dijelu upravne zgrade gdje je bila kuhinja i dijelu hodnika ispred kuhinje.³³⁶²

3356 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3357 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3358 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3359 TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3360 MKSJ, Predmet *Mičo Stanišić i Stojan Župljanin* (IT-08-91-T), Prvostepena presuda, str. 246; TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Nedo Trifković i Mitar Milinković* (01 O K 005128 11 K), Presuda, str. 2.

3361 *Ibid.*

3362 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most.

Prozori u prostoriji bili su zatvoreni, a temperatura vani bila je iznad 30 stepeni. Hranu su zatočenicima do 6. oktobra donosili članovi porodica u razmaku od nekoliko dana.³³⁶³ Zatočenci su fizički maltretirani. Mitar Milinković zvan Štulaš i Nedo Trifković 9. i 10. oktobra su prozivali zatočeničke u grupama od po deset, izvodili ih i fizički zlostavljali u holu u prizemlju upravne zgrade “Sanakerama”. Udarali su ih metalnim štakama, kundacima pušaka, nogama u čizmama. Tada su nanijeli teške povrede: Habibu Habiboviću, Ramizu Karajkoviću, Edinu Sefiću, Suadu Haliloviću, Smailu Šekiću, Salihu Behremoviću, Salki Kaltaku i Esadu Kamberu.³³⁶⁴

260.3. Ubistva

U noći sa 9. na 10. oktobar 1995. godine u prizemlju zgrade “Sanakerama” Nedo Trifković je naredio Mahmutu Čauševiću, koji je prethodno bio zlostavljan, da sjedne na stolicu i tražio mu da prizna da je spremao hranu “Zelenim beretkama”. Kad mu je Čaušević odgovorio da je spremao hranu za svoju porodicu, Trifković mu je pucao u prsa. Kako je Čaušević pokazivao znake života, Trifković je ponovo pucao u njega i ubio ga.

Iste večeri Mitar Milinković zvan Štulaš prozvao je zatočenička Amira Horozovića, izveo ga u hol i pretukao metalnom štakom koju je koristio za kretanje. Milinković je tražio od Horozovića da kaže koga hrane Muslimani u Ćatićima prijeteci mu da će ga ubiti. Nakon što je Horozović odgovorio da ne zna, Milinković mu je ispucao nekoliko metaka u prsni koš i stomak, od čega je Horozović umro.

U ranim jutarnjim satima 10. oktobra 1995. Nedo Trifković je izišao van upravne zgrade, otišao sa stražnje strane i došao do prozora koji gleda u menzu. Vidjevši da na pultu za podjelu hrane sjedi jedan zatočenik, razbio je staklo automatskom puškom i u pravcu Envera Burnića Kende ispucao tri-četiri metka, od čega je zatočenik na mjestu izdahnuo. Istog dana Trifković i Milinković su uz prijetnju smrću prisilili zatočenička Ahmeta Sefića da iz zgrade izvede devet zatočenička i ubije ih, što je ovaj i učinio. Tada su ubijeni: Husnija Burnić, Muste Kazić, Omer Okčić, Muharem Burnić, Emir Burnić, Muharem Talić, Eniz Muhadžić i Hamed Bešar, dok je deveti muškarac, Aziz Ćatić, preživio strijeljanje uz zadobivene povrede.³³⁶⁵

Također, u noći sa 9. na 10. oktobar 1995. iz “Sanakerama” je radi obavljanja prisilnog rada odabrano 15 zatočenička, koji su potom, uz pratnju vojnika, odvedeni u sječju drva za potrebe VRS. Po povratku narednog dana su Lazar Ristić, Predrag Dević i Petar Arsenić, pucajući iz poluautomatskog i automatskog oružja, natjerali civile da siđu sa zaprežnih kola i legnu na zemlju jedan pored drugoga, nakon čega su ih nasumičnim pucnjima ubili.³³⁶⁶

3363 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3364 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Nedo Trifković i Mitar Milinković* (01 O K 005128 11 K), Prvostepena presuda od 10. februara 2011. godine, str. 3.

3365 *Ibid.*, str. 2

3366 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Lazar Ristić i Predrag Dević* (01 O K 003655 10 K), Prvostepena presuda od 27. aprila 2011. godine, str. 5–6; TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

260.4. Premještanja i prisilni rad

Dana 10. oktobra 1995. godine, prilikom povlačenja VRS iz Sanskog Mosta, ostali zatočenici premješteni su u zgradu "Autotransporta" u Prijedoru. Pri premještanju zatočenika pripadnici VRS dali su Ahmetu Sefiću i još nekoliko zatočenih Muslimana oružje i naredili im da pomognu u sprovođenju oko 300 zatočenika.³³⁶⁷

260.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Kantonalnog suda u Bihaću od 10. februara 2011. godine Nedo Trifković i Mitar Milinković proglašeni su krivim što su kao pripadnici VRS: 9/10. oktobra 1995, u večernjim i ranim jutarnjim satima, u prizemlju upravne zgrade "Sanakerama" u Donjem Kamengradu, u svojstvu čuvara zatvorenih osoba muslimanske nacionalnosti s područja opštine Sanski Most, Nedo Trifković naredio Mahmutu Čauševiću, kojeg je prethodno fizički zlostavljao, da sjedne na stolicu i tražio mu da prizna da je spremao hranu "Zelenim beretkama", pa kad je Čaušević rekao da je hranu spremao za svoju porodicu, Trifković mu je u namjeri da ga liši života ispucao iz automatske puške jedan metak u prsni koš, a kad je ovaj ostao da sjedi, dajući znake života, Trifković mu je psujući i vičući na njega ispucao još jedan metak u prsni koš i glavu, pri čemu je Čaušević zadobio strelne povrede glave, vrata, prsnog koša i trbuha s unutrašnjim i vanjskim iskrvarenjem, od kojih je preminuo na licu mjesta, a za to vrijeme je Mitar Milinković zvani Štulaš stajao u neposrednoj blizini, naoružan automatskom puškom koju je držao u ruci; nakon toga Milinković je prozvao zatočenika Amira Horozovića da dođe do njega u prostoriju ulaznog hola u zgradi, pa kad je ovaj to učinio dolazeći iz prostorije "menze" gdje je bilo više stotina zatočenika, Milinković ga je pretukao metalnom štakom koju je koristio za kretanje, nanijevši mu povrede glave i prsnog koša, tražeći od Horozovića da mu kaže koga hrane Muslimani u Čatićima ili će ga ubiti, pa kad mu je Horozović odgovorio da ne zna jer je u "Keramici", Milinković je u namjeri da ga liši života iz pištolja ispucao u Horozovića neutvrđeni broj metaka, nanijevši mu pritom povrede – strelne rane prsnog koša i trbuha s vanjskim i unutrašnjim iskrvarenjem s prelomom desne lopatične kosti, pa je Horozović od zadobivenih povreda ubrzo preminuo, a za to vrijeme je Trifković stajao u holu držeći automatsku pušku u rukama; u ranim jutarnjim satima 10. oktobra 1995. Trifković otišao van upravne zgrade sa zadnje strane, došao do prozora koji gleda u prostoriju "menze" gdje je, vidjevši da na pultu za dijeljenje hrane sjedi jedan zatočenik, u namjeri da ga liši života, razbio staklo automatskom puškom i u pravcu tog zatočenika ispucao tri-četiri metka, pri čemu je Enver Burnić zvani Kenda zadobio povredu leđa usljed prostrela prsnog koša s vanjskim i unutrašnjim iskrvarenjem, od koje je preminuo na licu mjesta, a za to vrijeme je Milinković stajao naoružan automatskom puškom u hodniku koji vodi u prostoriju "menze", pa kad se začulo komešanje među zatočenicima u "menzi", ušao je u prostoriju, prišao do ubijenog Kende i rekao "nije to ništa, samo ogrebotina"; za sve vrijeme boravka među zatočenim civilima 9/10. oktobra

3367 TPOS, Izjava R. H. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Nedo Trifković i Mitar Milinković* (01 O K 005128 11 K), Presuda, str. 3.

1995, prvo i drugooptuženi su vršili prozivku zatočenih civila u grupama po deset, koje su potom fizički zlostavljali u holu prizemlja upravne zgrade "Sanakerama", tako što su ih upotrebom fizičke snage, metalnom štakom, kundakom puške, čizmama na nogama udarali po svim dijelovima tijela, čime su su im nanosili povrede, a oni pritom trpjeli veliki bol, pa su, između ostalih, udarali: Habiba Habibovića, Ramiza Karajkovića, Edina Sefića, Suada Halilovića, Smaila Šekića, Saliha Behremovića, Salku Kaltaka, Esada Kambara; a nakon svega prvo i drugooptuženi su oko 03:00 sati, uz prijetnju da će ubiti njega, njegovog oca i brata ako ne bude pucao u zatočenike, koristeći svoj položaj nadređenosti kao čuvara nad zatočenikom dajući mu automatsku pušku, podstakli Ahmeta Sefića, s kojim su u zatočeništvu bili njegov otac i mlađi brat, da iz zgrade izvede devet zatočenika i liši ih života strijeljanjem, što je ovaj i učinio pucajući u njih iz automatske puške u krugu "Sanakerama", pri čemu je ubijeno osam osoba: Husnija Burnić, Muste Kazić, Omer Okčić, Muharem Burnić, Emir Burnić, Muharem Talić, Eniz Muhadžić i Hamed Bešar, dok je Aziz Ćatić preživio strijeljanje uz zadobivene povrede, te su nakon toga Ahmeta Sefića i još nekoliko zatočenika muslimanske nacionalnosti kojima su dali vatreno oružje i zolju, koristili kao čuvare za sprovođenje oko 300 zatočenika u pravcu mjesta Milin Birt, u opštini Sanski Most; čime su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te su osuđeni na po deset godina zatvora.³³⁶⁸

Drugostepenom presudom Vrhovnog suda FBiH od 23. novembra 2011. godine Lazar Ristić i Predrag Dević proglašeni su krivim što su 10. oktobra 1995. u popodnevnim satima u mjestu Kruhari, zaselak Marjanovići-Domazeti, u opštini Sanski Most, po prethodnom dogovoru zajedno s Petrom Arsenićem, naoružani automatskim oružjem, na lokalnom putu koji vodi u Sanski Most zaustavili troja zaprežna kola na kojima su bili petorica vojnika VRS i 15 civila muslimanske nacionalnosti iz sanskih sela Vrše i Lukavice, koji su se vraćali iz šume iznad mjesta Kruhari s radne obaveze sječe drva za potrebe VRS: Jahija Seferović (1968), Smail Seferović (1966), Đemal Benić (1973), Sabahudin Benić (1977), Muriz Benić (1969), Hakija Benić (1947), Nijaz Benić (1941), Hilmo Velić (1952), Sabid Velić (1960), Mirzet Krupić (1963), Samir Karajković (1975), Emsud Badnjević (1953), Fehim Sefić (1971), Salih Gazibara (1974) i Muhamed Zulić (1965), pa je Ristić s automatskom puškom M-72-B1 (automatska puška s drvenim kundakom i nožicama kalibra 7,62 milimetra), psujući, naredio vojnicima i civilima da siđu s konjskih zaprega, dok su Arsenić i Dević s automatskim puškama s preklopnim kundakom M-70-AB2, kalibra 7,62 milimetra, stajali pored Ristića s oružjem uperenim u pravcu zaprega i ljudi, a kad su se vojnici koji su bili zaduženi za čuvanje tih civila iz radne obaveze usprotivili postupanju optuženih, Ristić je, psujući tursku majku i govoreći "vi vozate ovdá Turke, a meni je dijete poginulo, sad ćemo ostati bez svega, jer pada Sanski Most", skupa s Arsenićem i Devićem, nasilu uz prijetnju automatskim oružjem preuzeo civile te su ih povelí nazad putem kojim su ovi prethodno i došli, u pravcu raskrsnice u zaseoku Marjanovići-Domazeti, pa kad su došli

3368 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Nedo Trifković i Mitar Milinković* (01 O K 005128 11 K), Prvostepena presuda od 10. februara 2011. godine.

do raskrsnice, civile su uz prijetnju oružjem skrenuli na jednu njivu i natjerali da jedan do drugoga legnu licem okrenuti prema zemlji, a potom u namjeri da ih liše života, a prethodno znajući da su oni muslimanske nacionalnosti, iz automatskog oružja u njih ispucali više rafala, pri čemu je Jahija Seferović zadobio prostrelnu ranu glave s prostrelnom mozga, Smail Seferović strelnu ranu glave s oštećenjem mozga, Đemal Benić strelnu ranu glave i tijela s oštećenjem unutrašnjih organa, Sabahudin Benić strelnu ranu glave i prsnog koša s oštećenjem unutrašnjih organa, Muriz Benić prostrelnu ranu prsnog koša s vanjskim i unutrašnjim iskrvarenjem, Hakija Benić prostrelnu ranu glave s oštećenjem mozga i prelomom kostiju, Nijaz Benić prostrelnu ranu glave lijevo s prostrelnom mozga i prelomom kostiju, Hilmo Velić strelnu ranu glave s oštećenjem mozga, Sabid Velić strelnu ranu glave s oštećenjem mozga, Mirzet Krupić prostrelnu ranu prsnog koša s unutrašnjim i vanjskim iskrvarenjem, Samir Karajaković strelnu ranu čela s oštećenjem mozga, Emsud Badnjević prostrelnu ranu prsnog koša s oštećenjem unutrašnjih organa, Fehim Sefić ustrelno-prostrelnu rane prsnog koša s unutrašnjim i vanjskim iskrvarenjem, Salih Gazibara prostrelnu ranu glave s prostrelnom mozga i Muhamed Zulić prostrelnu ranu prsnog koša s unutrašnjim i vanjskim iskrvarenjem, od kojih povreda su svi preminuli na licu mjesta; čime su počinili krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te su osuđeni: Lazar Ristić na 15 godina, a Predrag Dević na 12 godina zatvora.³³⁶⁹ Prvostepenom presudom Kantonalnog suda u Bihaću od 22. novembra 2010. Petar Arsenić je, na osnovu sporazuma o priznanju krivice, proglašen krivim za isto djelo te je osuđen na deset godina zatvora.³³⁷⁰

Kantonalni sud u Bihaću 1996. godine je osudio Ahmeta Sefića za ubistvo osam zatočenika u "Sanakeramu" na 15 godina zatvora. Sefić kaznu nije izdržao do kraja jer je u KPD-u Zenica, gdje je izdržavao kaznu, izvršio samoubistvo vješanjem.³³⁷¹

261. Štala u selu Podvidača (septembar 1995)

261.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Srpska dobrovoljačka garda, poznata i pod imenom "Arkanovi tigrovi".³³⁷²

3369 Vrhovni sud FBiH, Predmet *Lazar Ristić i Predrag Dević* (01 O K 003655 11 KŽ 10), Drugostepena presuda od 23. novembra 2011. godine.

3370 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Petar Arsenić* (01 O K 005038 10 K), Prvostepena presuda od 22. novembra 2010. godine.

3371 <https://www.trt.net.tr/bosanski/bosna-i-hercegovina/2015/10/08/posjeta-stratistima-pocelo-obilježavanje-20-godisnjice-ulaska-armije-rbih-u-sanski-most-54115>.

3372 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

261.2. Zatočavanje

Štala u selu Podvidača korištena je šest dana septembra 1995. godine za zatočavanje 75 do 80 civila iz naselja Stari Majdan, među kojima su bili žene, djeca i starije osobe.³³⁷³

Među zatočenicima su bili i S. O., S. J. i Č. M., koji su zarobljeni 17. septembra te su zajedno s ostalim stanovnicima Starog Majdana odvedeni u zgradu Osnovne škole "Petar Kočić", a nakon dva dana provedena u tom objektu, sa ženama, djecom i ostalim zatočenicima starije dobi premješteni su u štalu u selu Podvidača.³³⁷⁴

Zatočnici su boravili na spratu štale; to je bio otvoren prostor oko devet metara dug i osam širok. U prizemlju štale bila je smještena stoka.³³⁷⁵ Prizemlje je bilo sagrađeno od kamenih blokova, dok je sprat bio nadograđen daskama.³³⁷⁶ Zatočnici su spavali na sijenu i pokrivali se dekama, a prema navodima zatočnice Č. M., imali su i nešto garderobe koju su ponijeli od kuće.³³⁷⁷ Nuždu su obavljali u šumi pored štale. Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³³⁷⁸

Zatočenik S. O. opisao je kako je Mitar Radaković donio oko 18 kilograma krompira i 20 kilograma brašna, nakon čega je zatočenicima bilo dozvoljeno da izađu pred štalu i ispeku pogaču od brašna i krompira na drvenom buretu koje je stajalo ispred štale. O tome je zatočenica S. J. rekla: "Dok smo sve raspodijelili, svakom od nas je ostalo da pojede po dva kuhana krompira dnevno."³³⁷⁹ Vodu su pili s česme u dvorištu.³³⁸⁰

261.3. Premještanje

Nakon šest dana svi zatočnici iz štale premješteni su u selo Šehovci.³³⁸¹

3373 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3374 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3375 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3376 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3377 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3378 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3379 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3380 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3381 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

262. Šuma u selu Podvidača (septembar 1995)

262.1. Uprava

Kontrolu nad zatočeničkim mjestom imala je Srpska dobrovoljačka garda, poznata i pod imenom "Arkanovi tigrovi". Osim "Arkanovih tigrova", šumu su obezbjeđivali i Srbi iz Podvidače i Starog Majdana.³³⁸²

Prema izjavi svjedoka H. R., jedan od stražara bio je izvjesni Drago.³³⁸³

262.2. Zatočavanje

U septembru 1995. godine šuma u selu Podvidača korištena je kao mjesto zatočenja za oko 80 Muslimana i Hrvata, stanovnika naselja Stari Majdan.³³⁸⁴

Dana 17. septembra 1995. "Arkanovi tigrovi" opkolili su Stari Majdan i zarobili sve muslimansko i hrvatsko stanovništvo koje je ostalo u tom naselju.³³⁸⁵ Stanovnicima je naredeno da se okupe ispred jedne privatne kuće, gdje su ih vojnici postrojili, a zatim ih počeli maltretirati psujući i pucajući u zrak. Nakon toga oko 80 mještana je odvedeno u prostorije Osnovne škole "Petar Kočić" u Starom Majdanu. Muškarci su bili smješteni u jednu od učionica, dok su žene, djeca i starije osobe držani u drugoj učionici. Nakon pet dana 80 stanovnika Starog Majdana odvedeno je iz škole u selo Podvidača, gdje su ih pripadnici "Arkanovih tigrova" zatočili u jednom dijelu šume. Zatočenici su bili opkoljeni stražarima, čime je bilo onemogućeno njihovo kretanje. Spavali su pod vedrim nebom.³³⁸⁶

Prema izjavi svjedoka H. R., zatočenici su dobivali jedan ili dva krompira dnevno. U blizini šume nalazio se bunar, odakle su dobivali vodu.³³⁸⁷

262.3. Premještanje

Zatočenici su u šumi zadržani devet dana, nakon čega su šleperom prebačeni u sabirni logor u Šehovcima, gdje su ostali do polovine oktobra 1995. godine.³³⁸⁸

263. Selo Šehovci (septembar – oktobar 1995)

263.1. Uprava

Kontrolu nad zatočeničkim mjestom imala je Srpska dobrovoljačka garda, poznata i pod imenom "Arkanovi tigrovi".³³⁸⁹

3382 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3383 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3384 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

3385 Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3386 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3387 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3388 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 202.

3389 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

263.2. Zatočavanje

Selo Šehovci tokom septembra i oktobra 1995. godine korišteno je kao zatočeničko mjesto za oko 3.000 civila nesrpske nacionalnosti iz Sanskog Mosta, iz sela Vakuf, Naprelje, Lukavice, Kamengrad i naselja Stari Majdan, a među njima su bili muškarci, žene, djeca i osobe starije od 65 godina.³³⁹⁰

Sredinom septembra pripadnici Srpske dobrovoljačke garde došli su u Sanski Most, uhapsili preostale muslimanske i hrvatske stanovnike i zatočili ih u prostorije Osnovne škole "Petar Kočić" u naselju Stari Majdan, a potom u štalu u selu Podvidača, nakon čega su ih krajem septembra 1995. kamionima premjestili u selo Šehovci.³³⁹¹

Zatočenici su bili smješteni u dvadesetak kuća u središtu sela, koje su, prema izjavama zatočenika, bile "pretrpane". Bili su smješteni i u pomoćnim objektima oko kuća, a neki su boravili i u baštama, voćnjacima, na livadama i u dvorištima, gdje su bili izloženi vremenskim nepogodama.³³⁹² Nuždu su većinom obavljali u kućama ili na livadama oko kuća. Bolesnima i povrijeđenima nije bila dostupna ljekarska pomoć.³³⁹³

Zatočenici su imali dovoljno vode, a hranili su se onim što su imali u zalihama te voćem i povrćem s obradivih površina. Kasnije su svakodnevno dobivali i hljeb, koji je slao "Merhamet" iz Sanskog Mosta.³³⁹⁴

Svakodnevno su psihički zlostavljani. Prema navodima H. R. i Sebrije Behremović, u kuće, garaže i štale u kojima su bili smješteni zatočenici svakodnevno su dolazili "Arkanovi tigrovi", kao i lokalni Srbi, koji su ih pljačkali i oduzimali im sve stvari koje su imali kod sebe te su prijetili da će ih ubiti.³³⁹⁵

263.3. Silovanja

Prema izjavi zatočenika, "Arkanovi tigrovi" i lokalni Srbi svakodnevno su iz kuća u selu izvodili mlade djevojke i žene koje su potom silovali i na drugi način seksualno zlostavljali. Vojnici su djevojke odvodili u voćnjake i tamo ih silovali.³³⁹⁶ U vezi s tim H. R. je izjavio:

3390 Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; TPOS, Izjava Sebrije Behremović data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 204 i 205; Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine.

3391 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine; Zilhad Ključanin, Hazim Akmadžić, *op. cit.*, str. 204 i 205.

3392 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; Udruženje logoraša Sanski Most, Logori na području opštine Sanski Most, 3. april 2004. godine.

3393 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Presuda od 30. maja 2013. godine, str. 309, pasus 797; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3394 TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Sebrije Behremović data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3395 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Sebrije Behremović data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3396 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

“Jednu djevojku koja je bila u kući s nama odvodili su i silovali. Znam da je stalno nosila bijelu jaknu. Kada su je jednom vratili, danima je stajala i gledala u jednu tačku. Nekada je plakala, a nekada samo šutjela. Nije uopšte sjedila, samo je stajala. Nismo joj prilazili niti smo je šta pitali. Bilo nam je sve jasno.”³³⁹⁷

263.4. Premještanja i oslobađanja

Neutvrđenog dana u septembru 1995. godine u selo su došli organizovani konvoji koji su zatočenike odvezli u naselje Stari Majdan, pred jednu kafanu. Među tim zatočenicima bio je i H. R., koji je s još 36 osoba odveden u fabriku “Sanakeram” u Sanskom Mostu.³³⁹⁸ Konvoj je organizovan i u oktobru, a tada je iz Šehovaca izašao i S. O.³³⁹⁹

Zatočenice S. J., Č. M. i Sebrija Behremović u Šehovcima su držane do 12. oktobra 1995, kad su kamionima i autobusima, zajedno s ostalim zatočenicima, odvezene u Zenicu, gdje su puštene na slobodu.³⁴⁰⁰

264. Hotel “Sanus” (septembar 1995)

264.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Srpske dobrovoljačke garde, poznate i pod imenom “Arkanovi tigrovi”, a komandant objekta bio je Željko Ražnatović zvani Arkan.³⁴⁰¹

264.2. Zatočavanje

Od 19. do 22. septembra 1995. godine hotel “Sanus” korišten je za zatočavanje približno 35 muškaraca civila – Muslimana i Hrvata, kao i jedne žene.³⁴⁰²

Dana 19. septembra 1995. vojnici u sivomaslinastim i crnim uniformama i naoružani automatskim puškama – pripadnici formacije “Arkanovi tigrovi” – uhapsili su oko 30 civila na području Sanskog Mosta, među kojima su bili i JF-060 i Dedo Topalović. Nakon što su ih pretresli i oduzeli im dragocjenosti koje su imali kod sebe, vojnici su ih natjerali da krenu s njima. Kad su stigli do hotela “Sanus”, uvedeni su jednu kancelariju u prizemlju, gdje je za stolom sjedio Arkan. Pored njega je bila jedna žena, Srпкиnja, koja je ranije radila kao konobarica u hotelu.³⁴⁰³ Arkan je naredio da zatočenike Topalovića i JF-060 obriju do glave i kazne ih sa po 25 udaraca. Stražari su im stavili lisice i odveli ih do ulaza u hotel, gdje su im obrijane glave. Potom su ih odveli u zgradu preko puta hotela i tamo ih lisica-

3397 TPOS, Izjava H. R. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3398 *Ibid.*

3399 TPOS, Izjava S. O. data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3400 TPOS, Izjava S. J. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Č. M. data Udruženju 15. septembra 2016. godine; TPOS, Izjava Sebrije Behremović data Udruženju 15. septembra 2016. godine.

3401 MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, str. 307, pasus 793; str. 309–311.

3402 Savez logoraša BiH, Logori u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2013. godine; MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, str. 307–335.

3403 MKSJ, Predmet *Jovica Stanišić i Franko Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 311–335.

ma vezali za stub. Stražar je naredio jednom vojniku da izvrši kaznu nad zatočenicima, a vojnik ih je onda izudarao “posebnom policijskom palicom”, svakog po 25 puta. Zatočenik JF-060 tokom batinanja je nekoliko puta gubio svijest, a potom su njega i Topalovića ostavili da stoje vezani za stub, dok su vojnici povremeno dolazili i tukli ih. Dok je stajao vezan za stub, zatočenik JF-060 vidio je kako Arkan nekoliko puta izlazi iz hotela i dolazi na parking, psuje vojnike i vičući izdaje naređenja. Poslije otprilike jednog sata, kad je pao mrak, zatočenik JF-060 vidio je kako Hakiju Kasumovića vezuju za stub i tuku ga. Oko 22 sata vojnici su zatočenike JF-060 i Topalovića premjestili i vezali ih za banderu na ulazu u hotel, gdje su ih povremeno tukli vojnici koji su prolazili. Malo poslije ponoći jedan vojnik odveo je zatočenika JF-060 u hodnik pun ljudi, gdje su stražu držala druga dva vojnika. Među zatočenicima je bio i B-1048, koji je također doveden u ovaj objekt.³⁴⁰⁴

Zatočenici su smješteni u kotlovnicu koja se nalazila u podrumu stare hotelske zgrade u susjedstvu.³⁴⁰⁵ Kotlovnica je bila površine oko pet kvadratnih metara. Unutra nije bilo dovoljno zraka. Zatočenici su držani bez hrane i vode.³⁴⁰⁶ U prostoriji je boravilo oko 30 zatočenika, među kojima su bili Mustafa Sadić, Fahim Jakupović, Međa Tuzla, Enes Džinić, Osman Arapović, kao i jedna žena – Nevka Alagić.³⁴⁰⁷

Stražari su neprestano šikanirali zatočenike i prijetili im tako što su se pretvarali da će u sobi aktivirati ručne bombe.³⁴⁰⁸

264.3. Ubistva i smrt kao posljedica premlaćivanja

Približno 21. septembra 1995. godine u selu Šehovci su “Arkanovi tigrovi” istjerali nesrpsko stanovništvo iz njihovih kuća, prisilili grupu muškaraca da uđu u autobus i odvezli ih u centar Sanskog Mosta. Poslije ponoći 22. septembra taj autobus se zaustavio ispred hotela “Sanus”, gdje su “Arkanovi tigrovi” utjerali zatočenike iz tog objekta u autobus i pritom ih tukli palicama i kundacima pušaka. U autobusu je bilo otprilike osam Arkanovih vojnika. Muzika je svirala vrlo glasno, a vojnici su počeli istjerivati ljude u grupama od po četvero ili petero. Zatočenik JF-060 bio je u drugoj grupi po redu, stajao je blizu prednjeg dijela autobusa, a jedan naoružani vojnik zgrabio ga je za kragnu jakne. Zatočenik je tada vidio kako drugi vojnik jednog zatočenika iz prve grupe postavlja ispred autobusa, vadi nož i reže mu grkljan. Drugom zatočeniku naredili su da klekne, a potom mu pucali u potiljak. Zatočenik JF-060 uspio je izmigoljiti iz jakne, izletio je i potrčao u mrak pored autobusa. Iako ga je jedan metak pogodio u butinu, zatočenik je ostao ležati potpuno miran. Potom je začuo pojedinačne pucnje, nekoliko rafala i vojnike kako viču i požuruju jedni druge.

Kad je iz autobusa izašao zatočenik B-1048, neko ga je zgrabio i rekao: “Čekaj, treba još nekog da ubijemo.” Gurnuo ga je prema lijevoj strani autobusa, pa preko nekog jarka. Pogoden je rafalnom vatrom u lijevu stranu prsa i u predjelu struka. Pao je. Dok je ležao

³⁴⁰⁴ *Ibid.*, str. 333 i 334.

³⁴⁰⁵ MKSJ, Predmet *Željko Ražnatović zvani Arkan* (IT-97-27-I), Optužnica, str. 5.

³⁴⁰⁶ *Ibid.*, str. 8; MKSJ, Predmet *Jovica Stanišić i Franko Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda, tom I, str. 333–334.

³⁴⁰⁷ *Ibid.*

³⁴⁰⁸ *Ibid.*

na zemlji, i dalje je čuo pucnje i krike i vojnike kako psuju “balijsku majku” tražeći preživjele, koje su ubijali. Potom je začuo glasnu eksploziju, poslije koje su vojnici otišli. Nakon petnaestak minuta zatočenik B-1048 je zazvao da vidi ima li ikoga ko je preživio, ali mu se niko nije odazvao. Iako ranjen, krenuo je u pravcu Sanskog Mosta. Vidio je kako iz pravca grada dolazi kamion. Kamion se zaustavio, a zatočenik B-1048 začuo je pucnje i glasove te se sakrio u jednoj nedovršenoj zgradi dok kamion nije otišao. Potom je došao buldožer, pa se zatočenik B-1048 ponovo sakrio i nastavio hodati nakon što je buldožer prošao.³⁴⁰⁹

Vojnici su provjerili ima li preživjelih, ispalili još nekoliko metaka, potom ušli u autobus i otišli. Vojnici su ubili sve zatočenike osim njih dvojice. Pogubljeni muškarci i jedna žena pokopani su na tom istom mjestu u dvije masovne grobnice, na blagoj padini sjeverno od ceste. Grobnice su otkopane 27. jula 1996. godine i iz njih su ekshumirana tijela 65 žrtava.

U hotelskoj kotlovnici su od batiranja i okrutnog postupanja podlegli Hanjo Kušumović i Čado Muhić.³⁴¹⁰ Njihova tijela nalazila su se u kotlovnici sve vrijeme koje je zatočenik B-1048 tamo proveo.³⁴¹¹

264.4. Silovanje

Dok je autobus stajao pred hotelom, pripadnici formacije “Arkanovi tigrovi” silovali su zatočenicu N. A., Muslimanku.³⁴¹²

264.5. Procesuiranje ratnih zločina

Tužilaštvo MKSJ 30. septembra 1997. godine potvrdilo je protiv Željka Ražnatovića zvanog Arkan optužnicu kojom ga tereti da je: 20. septembra 1995. ili približno tog datuma, vojnici, pripadnici paravojne grupe poznate pod nazivom Srpska dobrovoljačka garda odnosno “Arkanovi tigrovi”, pod komandom ili nadzorom Željka Ražnatovića zvanog Arkan prebacili su dvanaest muškaraca nesrpske nacionalnosti iz Sanskog Mosta do izolovanog mjesta u selu Trnova, gdje su iz vatrenog oružja ubili jedanaest muškaraca, a dvanaestom nanijeli povrede opasne po život; 21. septembra 1995. ili približno tog datuma vojnici, pripadnici paravojne grupe poznate pod nazivom Srpska dobrovoljačka garda odnosno “Arkanovi tigrovi”, pod komandom ili nadzorom Željka Ražnatovića zvanog Arkan prebacili su približno 66 muškaraca i jednu ženu nesrpske nacionalnosti iz Sanskog Mosta, Šehovaca i Pobrježa na izolovano mjesto u selu Sasina i pucali u njih iz vatrenog oružja, ubivši 65 zatočenika i ranivši dvojicu koji su preživeli. Zbog smrti optuženoga sudski postupak je obustavljen.³⁴¹³

³⁴⁰⁹ *Ibid.*

³⁴¹⁰ MKSJ, Predmet *Željko Ražnatović zvani Arkan* (IT-97-27-I), Optužnica, str. 4, 5 i 16.

³⁴¹¹ MKSJ, Predmet *Stanišić i Simatović* (IT-03-69-T), Prvostepena presuda od 30. maja 2013. godine, str. 333–334.

³⁴¹² *Ibid.*, str. 309, 310 i 337; MKSJ, Predmet *Željko Ražnatović zvani Arkan* (IT-97-27-I), Optužnica, str. 4 i 5.

³⁴¹³ MKSJ, Predmet *Željko Ražnatović zvani Arkan* (IT-97-27-I), Optužnica.

265. Kuća Zdravka Stupara u selu Lipnik (septembar 1995)

265.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 503. brigade 5. korpusa ARBiH. Ispitivanje je vršio pripadnik ARBiH čiji je nadimak bio Mizan.³⁴¹⁴

265.2. Zatočavanje

Od 19. do 22. ili 23. septembra 1995. godine kuća Zdravka Stupara u selu Lipnik korištena je za zatočavanje oko 20 pripadnika VRS, među kojima su bili Slavko Rajlić, Mile Ćosić, Goran Njegovan, Dušan Rodić, Željko Šarac, Milorad Novaković zvan Bajza, Đuro Pavel (po nacionalnosti Čeh), Spaso Čučak, Dušan Žutić, Vukašin Davidović Vule, Velimir Marijanović Vele, Slavko Bilbija, Brane Čičić, Rade Milinković i izvjesni Savić.³⁴¹⁵

Grupa od desetak pripadnika VRS iz Sanskog Mosta, pripadnika tzv. Radničkog bataljona, koji su u septembru 1995. upućeni na područje Bosanske Krupe, 17. ili 18. septembra "zalutala je" na područje pod kontrolom 5. korpusa ARBiH. Dana 19. septembra naišli su na vojnike ARBiH u selu Lipnik, gdje su razoružani i sprovedeni do jedne kuće. Tu su zatekli još nekoliko pripadnika VRS, a kasnije su dovedena još dvojica pripadnika VRS, kapetan Brane Čičić i Slavko Bilbija.³⁴¹⁶

Branu Čičića, pripadnika VRS – kapetana, i Slavka Bilbiju, pripadnika VRS – vozača, uhapsili su 19. septembra 1995. u mjestu Lipnik pripadnici 503. brigade ARBiH, koji su ih tada pretresli i skinuli odjeću s njih ostavivši ih samo u donjem vešu. Nakon toga su ih sproveli u Lipnik, u Stupare, u kuću u kojoj je bila prodavnica.³⁴¹⁷

Bili su zatvoreni u dvije prostorije. U jednoj je nekad bila prodavnica, a u drugoj magacin. U magacinu je bilo smješteno oko 20 zarobljenika, dok su u prodavnici bili zatočeni Brane Čičić i Slavko Bilbija, koji su spavali na pultu.³⁴¹⁸ Nakon što je u kuću sproveden i Zdravko Stupar, sve zarobljenike je iste večeri popisao i ispitao izvjesni oficir s nadimkom Mizan.

3414 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Brane Čičića i Slavka Bilbije od 7. oktobra 2009. godine, str. 6 i 34 i Transkript svjedočenja Slavka Rajlića, str. 6; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 4.

3415 Sud BiH, *Tužilaštvo protiv Mehure Selimovića, Adila Ružnića i Emira Mustafića* (S1 1 K 003368 09 Krl), Presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 169, pasus 460; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Slavka Rajlića i Dušana Rodića od 12. maja 2010. godine, str. 5–8 i 33 i Transkript svjedočenja Brane Čičića i Slavka Bilbije od 7. oktobra 2009. godine, str. 7, 34 i 35; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 4.

3416 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Slavka Rajlića i Dušana Rodića od 12. maja 2010. godine, str. 6, 7 i 21; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 6.

3417 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Brane Čičića i Slavka Bilbije od 7. oktobra 2009. godine, str. 6, 7, 34 i 35 i Transkript svjedočenja Slavka Rajlića i Dušana Rodića od 12. maja 2010. godine, str. 6, 7 i 21; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 6.

3418 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Brane Čičića i Slavka Bilbije od 7. oktobra 2009. godine, str. 6, 7, 34 i 35 i Transkript svjedočenja Slavka Rajlića i Dušana Rodića od 12. maja 2010. godine, str. 6, 7 i 21; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 6.

Opisujući uslove zatočenja, Slavko Rajlić je naveo: “Za vrijeme boravka u Lipniku, dva ili tri dana nismo imali ništa. Jedan nam je vojnik čak rekao: ‘Dali bi’ mi vama jesti, ali nema-mo ni mi ništa.’ Ali poslije su nam dali hranu.”³⁴¹⁹

Brane Čičić bio je izložen fizičkom maltretiranju, a stražari su zarobljenike verbalno vrijeđali.³⁴²⁰

265.3. Ubistvo

Prema izjavi Slavka Rajlića, oficir koji ih je ispitivao rekao mu je da je istog dana zarobljen i njegov (Rajlićev) kolega Rade Milinković, koji je zatvoren u posebnu prostoriju, a nakon što je pokušao pobjeći, jedan vojnik ga je ubio, i da je njegovo tijelo pokopano kod crkve u Hašanima. Nakon razmjene Slavko Rajlić je to prenio bratu ubijenog Milinkovića, pa je Milinkovićevo tijelo i pronađeno na tom mjestu u ljeto 1996. godine.³⁴²¹

265.4. Premještanje

Nakon četiri dana zarobljenici su premješteni u autoservis “Rad” u Cazinu.³⁴²²

266. Garaža u selu Lušci Palanka (septembar 1995)

266.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika 502. brigade 5. korpusa ARBiH. Ispitivanje je vršio pripadnik ARBiH, komandant 2. bataljona 5. korpusa, s nadimkom Paša.³⁴²³

266.2. Zatočavanje

Od 20. do 21. septembra 1995. godine privatna garaža u Lušci Palanci korištena je za kratkotrajno zatočavanje pet pripadnika VRS, među kojima su bili Bogdan Lakić, Zoran Branković, Dušan Dragišić (ili Dragić) i Milovan Mastikosa.³⁴²⁴

3419 Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 6.

3420 Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Slavka Rajlića i Dušana Rodića od 12. maja 2010. godine, str. 9 i 34 i Transkript svjedočenja Brane Čičića od 7. oktobra 2009. godine, str. 6.

3421 Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Slavka Rajlića od 12. maja 2010. godine, str. 8; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih III*, str. 98.

3422 Sud BiH, *Tužilaštvo protiv Mehure Selimovića, Adila Ružnića i Emira Mustafića* (S11 K 003368 09 Kr1), Presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 169, pasus 460; Tužilaštvo BiH (KT-RZ- 117/07 i KT-RZ-30/05), Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Rajlića od 29. augusta 2007. godine, str. 4.

3423 Tužilaštvo BiH (KT-RZ-30/05 i KT-RZ-117/07), Zapisnik o saslušanju svjedoka Bogdana Lakića od 12. maja 2008. godine, str. 3 i 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Bogdana Lakića od 29. septembra 2010. godine, str. 8 i 9.

3424 Sud BiH, *Tužilaštvo protiv Mehure Selimovića, Adila Ružnića i Emira Mustafića* (S11 K 003368 09 Kr1), Presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 142, pasus 393; Tužilaštvo BiH (KT-RZ-30/05 i KT-RZ-117/07), Zapisnik o saslušanju svjedoka Bogdana Lakića od 12. maja 2008. godine, str. 3 i 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Bogdana Lakića od 29. septembra 2010. godine, str. 7–9.

Dana 20. septembra 1995. Bogdana Lakića, pripadnika VRS, zarobili su pripadnici 2. brigade i 2. bataljona 5. korpusa ARBiH tokom povlačenja s linije na području Drvara prema Sanskom Mostu, zajedno sa Zoranom Brankovićem i Dušanom Dragišićem (ili Dragićem), i odveli ih do komandanta 2. bataljona zvanog Paša. Pretreseni su i oduzeti su im satovi, prstenje i novac. Tri sata kasnije zarobljenici su prebačeni u Luči Palanku, gdje su ih zatvorili u jednu garažu, u koju su naknadno dovedeni i Milovan Mastikosa i još jedan zarobljenik.³⁴²⁵

Milovan Mastikosa zarobljen je s još pet pripadnika VRS. Pri hapšenju su ubijena četvorica pripadnika VRS,³⁴²⁶ dok su Milovan Mastikosa i Dragan Stupar nakon zarobljavanja odvedeni izvjesnom Hodži, gdje je Mastikosu preuzeo izvjesni Hare, nakon čega je odveden u garažu. Prema navodima ovog zarobljenika, u garaži je zatekao Bogdana Lakića, Dušana Dragišića (ili Dragića) i još jednog čovjeka iz Bosanskog Petrovca.³⁴²⁷

Zarobljenici su boravili u garaži čija su vrata bila blokirana velikim traktorskim gumama. Hrana im nije bila obezbijedena. Prema navodima Bogdana Lakića, nije bilo fizičkog maltretiranja, osim što su stražari nekoliko puta udarili Milovana Mastikosu. Narednog dana u jutarnjim satima zarobljenici su odvedeni na saslušanje o naoružanju, nakon čega su vraćeni u garažu.³⁴²⁸

266.3. Premještanje

Svih pet zarobljenika 21. septembra 1995. godine u poslijepodnevnim satima je premješteno u prostorije SUP-a u Bosanskom Petrovcu.³⁴²⁹

3425 Tužilaštvo BiH (KT-RZ-30/05 i KT-RZ-117/07), Zapisnik o saslušanju svjedoka Bogdana Lakića od 12. maja 2008. godine, str. 3 i 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Bogdana Lakića od 29. septembra 2010. godine, str. 6, 8 i 9.

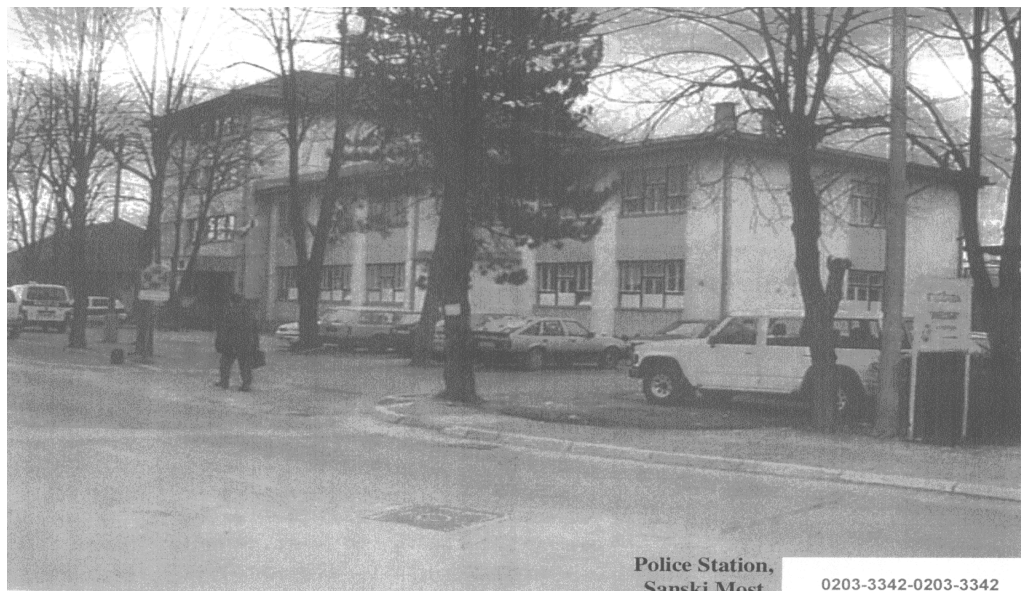
3426 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Milovana Mastikose od 29. septembra 2010. godine, str. 65 (ubijeni su Slaviša Đukić, Radovan Mudrinić i Duško Čuković, a za ovaj zločin procesuiran je Suad Kapić zvani Hodža (X-KR-07/431 od 29. aprila 2008. godine; X-KRŽ-06/431 od 11. septembra 2009. godine; X-KR-Žž-07/431 od 8. juna 2010. godine)).

3427 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Milovana Mastikose od 29. septembra 2010. godine, str. 65, 66, 67 i 68.

3428 Tužilaštvo BiH (KT-RZ-30/05 i KT-RZ-117/07), Zapisnik o saslušanju svjedoka Bogdana Lakića od 12. maja 2008. godine, str. 3 i 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Bogdana Lakića od 29. septembra 2010. godine, str. 6, 8 i 9.

3429 Tužilaštvo BiH (KT-RZ-30/05 i KT-RZ-117/07), Zapisnik o saslušanju svjedoka Bogdana Lakića od 12. maja 2008. godine, str. 3 i 4; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Bogdana Lakića od 29. septembra 2010. godine, str. 8 i 9; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i drugi* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Milovana Mastikose od 29. septembra 2010. godine, str. 68.

267. Stanica javne bezbjednosti u Sanskom Mostu (oktobar 1995)



Stanica javne bezbjednosti u Sanskom Mostu³⁴³⁰

267.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.³⁴³¹

267.2. Zatočavanje

Od 10. do 21. oktobra 1995. godine SJB je korištena za zatočavanje najmanje 30 civila i vojnika – muškaraca i žena srpske nacionalnosti.³⁴³²

Među njima je bio i M. P., kojeg su zajedno s njegovom suprugom pripadnici ARBiH uhapsili 11. septembra 1995. u blizini Željezničke stanice u Sanskom Mostu, nakon čega su ih odveli u SJB, gdje su prvo smješteni u portirnicu, a potom premješteni u ćeliju.³⁴³³ Zarobljenik Mile Radulović opisao je kako je kao pripadnik vojske zarobljen prilikom povlačenja VRS iz Sanskog Mosta, pa je sproveden u SJB, gdje je zatekao još četiri ili pet zatočenika, a do kraja dana u ćeliju je dovedeno još oko 30 vojnika i civila – muškaraca

3430 MKSJ, <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Exhibit/Indexable/IT-00-39%2340%231-S/ACE17352R0000087900.gif>.

3431 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi zatočeni u BiH 1992–1996. godine.

3432 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani Srbi u BiH 1992–1996. godine.

3433 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

i žena srpske nacionalnosti, među kojima su bili Miroslav Prtija, Sveto Čembera i Dušan Tešanović ili Miladinović.³⁴³⁴

Ćelija u koju su zatočeni zatvoreni bila je oko četiri metra široka i tri dugačka. Zatočeni nisu mogli ležati nego samo stajati ili sjediti na betonu. Nuždu su obavljali u plastičnu kantu.³⁴³⁵ O tome je K. P. rekao: “U ćeliji je bilo jako tijesno, stajali smo pripijeni jedni uz druge, nismo mogli ni čučnuti. U WC nismo mogli otići, nego su nam vojnici donosili jednu kantu u koju smo mogli vršiti nuždu.”³⁴³⁶ Opisujući uslove zatočenja, M. P. je navela: “Ja sam bila iznemogla i uvijek sam se stojeći oslanjala jednom rukom na zid. Svako malo sam osjetila kako neko vrši nuždu po meni. Noge su mi bile skroz otečene. Vodu i hranu nismo dobijali po dva dana. Nekada bi’ nakon povratka s prisilnog rada dobili malo hrane.”³⁴³⁷

Zatočeni su bili izloženi fizičkom i psihičkom maltretiranju. Jednom prilikom stražari su jednu zatočenicu izveli iz objekta, a vratili je u večernjim satima sa slomljenom rukom.³⁴³⁸ Zatočenicu M. P. stražar je udario po licu, dok je drugi zaprijetio svima da će ih zaklati. Muškarci su se s prisilnog rada vraćali s vidljivim povredama po tijelu.³⁴³⁹ U vezi s tim K. P. je potvrdio: “Jednom kada sam se vraćao s prisilnog rada, tri vojnika su me u hodniku počela tući. Psovali su me i pitali da li imam sinova i gdje su, koji su rod u vojsci. Ja sam rekao da mi je sin u pješadiji i tad su me pretukli. Na kraju sam pao poslije jednog od udaraca u stomak.”³⁴⁴⁰

267.3. Prisilni rad

Muškarci su odvođeni da skupljaju tijela mrtvih vojnika, čiste grad, kuće i stanove te skupljaju stoku i hranu za vojnike.

Žene su također odvođene da čiste grad, dok su starije osobe i bolesni ostajali u pritvoru i bili zaduženi za istresanje kante u koju su zatočeni obavljali nuždu.³⁴⁴¹

267.4. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Prema nekoliko izvora, stražari su pretukli zatočenika Boška Došenovića, od čega je ovaj preminuo osmog dana. Pokopan je na groblju Šušnjar.³⁴⁴²

³⁴³⁴ Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i ostali* (S1 1 K 003368 09 Krl), Prvostepena presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 98; Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i ostali* (X-KR-08/522), Transkript svjedočenja Mile Radulovića od 13. januara 2010. godine.

³⁴³⁵ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴³⁶ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴³⁷ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴³⁸ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴³⁹ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴⁴⁰ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴⁴¹ CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

³⁴⁴² CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine; Mirsad Tokača, *Bosanska knjiga mrtvih III*, str. 76 (u knjizi se navodi da je Boško Došenović, rođen 1913. godine, iz Sanskog Mosta, stradao 10. oktobra 1995. u opštini Sanski Most).

267.5. Premještanja i razmjene

Mile Radulović zadržan je u Policijskoj stanici sedam dana, nakon čega je prebačen u kasarnu “Adil Bešić” u Bihaću.³⁴⁴³ Zatočenici M. P., njegova supruga i K. P. jedanaestog su dana premješteni u “Šipadove” stambene zgrade koje su se nalazile iza kina “Sana”, gdje su bili zatočeni oko tri mjeseca. Razmijenjeni su 27. januara 1996. godine u mjestu Koprivna.³⁴⁴⁴

268. Zgrada “Šipada” u Sanskom Mostu (oktobar 1995 – januar 1996)

268.1. Uprava

Objekt je bio pod kontrolom pripadnika ARBiH.³⁴⁴⁵

268.2. Zatočavanje

Od 10. oktobra 1995. do 27. januara 1996. godine zgrada “Šipada” korištena je za zatočavanje oko 70 civila – muškaraca i žena srpske nacionalnosti.³⁴⁴⁶

U noći sa 9. na 10. oktobar 1995. kontrolu nad većim dijelom opštine Sanski Most preuzele su jedinice 5. i 7. korpusa ARBiH pod komandom Atifa Dudakovića i Mehmeda Alagića.³⁴⁴⁷ Veliki broj građana srpske nacionalnosti prije toga je napustio Sanski Most. U gradu i okolnim selima ostali su uglavnom stariji te bolesni i nepokretni stanovnici, od kojih su neki bili uhapšeni i zlostavljani, dok je određeni broj srpskih civila zatvoren u nekoliko zatočeničkih objekata. U zgradu “Šipada” je iz prostorija SUP-a 10. oktobra 1995. dovedeno oko 70 zatočenih civila. U vezi s tim M. P. je izjavio: “Nakon 11 dana nas su iz ćelije Sekretarijata unutrašnjih poslova vojnici odveli u jednu stambenu zgradu dvospratnicu. U pola zgrade su smjestili nas zarobljenike, a u drugoj polovini su bili useljeni Muslimani. Bilo nas je tad oko 70 zarobljenih civila, a s nama je bilo i zarobljenika iz Petrovca i Ključa. Raspodijelili su nas po zgradi, tako da nas je oko 30 bilo u sobama u prizemlju, a ostatak je bio na spratu.”³⁴⁴⁸

Zgrada “Šipada” bila je stambena dvospratnica u blizini kina “Sana”. Zatočenici su smješteni u stanove u kojima su se nalazili šporeti, dok ležajeva nije bilo dovoljno pa su neki

3443 Sud BiH, Predmet *Mehura Selimović i ostali* (S1 1 K 003368 09 Krl), Prvostepena presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 98.

3444 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3445 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3446 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine; CDTP, Izjava V. D. data Udruženju 26. oktobra 2017. godine; Savez logoraša RS, Spisak logora u kojima su držani i mučeni Srbi zatočeni u BiH 1992–1996, str. 55.

3447 Milivoje Ivanišević, *Polja nesreće – Prva antologija ubijanja Srba u BiH (1992–1995)*, Vukotić medija, Beograd, 2015, str. 274; Avdo Huseinović, dokumentarni film *Operacija Sana 1995*.

3448 Udruženje logoraša regije Prijedor, izjava M. P.; CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

spavali na podu.³⁴⁴⁹ Zatočenik K. P. je izjavio: “Starije ljude smo puštali da leže na ležajevima. S nama u prizemlju je bilo osam staraca.”³⁴⁵⁰

Zatočenici su od stražara dobivali po 100 kilograma brašna za mjesec dana te mekinje i krompir, a koristili su i hranu koju su pronašli u stanovima.³⁴⁵¹ Opisujući uslove zatočenja, D. P. je izjavio: “Drva za šporet su se nalazila u podrumu zgrade, odakle smo ih uzimali. U hodniku se nalazio WC u kojem je bilo vode i svi zatočenici su ga mogli koristiti.”³⁴⁵²

Bili su izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju.³⁴⁵³ O tome je K. P. rekla: “Dok nas je čuvala vojska u zgradi ‘Šipada’, često su po noći ulazili u sobu i gazili po nama, psovali nam Karadžića, govorili da smo četnici i pitali jesmo li mi pljačkali.”³⁴⁵⁴

268.3. Smrt

Prema izjavama zatočenika, u “Šipadovoj” zgradi je preminula J. P. Zatočenica K. P. u vezi s tim je rekla: “Sjećam se da je, dok smo bili u ovoj zgradi, umrla J. P. i kada sam s drugim ženama kupala mrtvu zatočenicu, vidjela sam da su joj leđa bila sva modra.”³⁴⁵⁵ Prema izjavi D. P., supruga preminule J. P., ona je silovana mjesec dana prije zatočenja, a dva dana nakon dolaska u sabirni centar u zgradi “Šipada” je preminula. “Zatočenicu J. P. sahranila je muslimanska vojska na srpskom groblju u blizini Sanskog Mosta.”³⁴⁵⁶

268.4. Prisilni rad

Muškarci su odvođeni da cijepaju drva, istovaruju robu, kupe stoku, čiste snijeg i obavljaju druge poslove.³⁴⁵⁷ O tome je M. P. rekao: “Svaki dan su vojnici dolazili po nas. Išli smo kupiti stoku, žito, brašno za vojsku. Vodili su nas da čistimo kuće i stanove, praznili smo frižidere i vojnici su nas tjerali da sve dobro očistimo jer su se tu trebali naseliti Muslimani. Vodili su nas da čistimo sela. Mjesec dana smo čistili selo Lušci Palanka, a kad su se počeli useljavati Muslimani, nisu nas više tamo vodili. Čistili smo sela Podlug, Krkojevac, Zdena, gdje smo naišli na tri tijela, dvije žene i jednog muškarca, već su ih svinje bile izjele. Leševe smo trpali u vreće i po njih su dolazili grobari, koji su ih sahranjivali na Šušnjaru. Dok smo radili, vojnici su znali nailaziti pored nas i udarati čime god i kad god bi htjeli. To se dešavalo veoma često, ali sam sve to morao trpjeti. Više su me tukli kad smo išli raditi nego kad sam bio u sobama.”³⁴⁵⁸

3449 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3450 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3451 *Ibid.*

3452 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine.

3453 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine; Udruženje logoraša regije Prijedor, izjava D. P.; CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3454 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3455 *Ibid.*

3456 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine.

3457 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3458 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine.

Zatočenice K. P. i M. Z. morale su kuhati hranu i čistiti sobe u prizemlju zgrade.³⁴⁵⁹

268.5. Razmjena

Svi zatočenici iz sabirnog centra u zgradi “Šipada” razmijenjeni su 27. januara 1996. godine u mjestu Koprivna.³⁴⁶⁰

268.6. Posjete MKCK

U novembru 1995. godine predstavnici MKCK su posjetili zgradu “Šipada”, popisali zatočenike i uručili im poruke od njihovih porodica. Također su im podijelili namirnice, kao i lijek za zarazne bolesti.³⁴⁶¹

269. Betonska prostorija u građevinskom skladištu u Sanskom Mostu (decembar 1995)

269.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.³⁴⁶²

269.2. Zatočavanje

U decembru 1995. godine betonska prostorija građevinskog skladišta u Sanskom Mostu korištena je za zatočavanje 14 pripadnika VRS dovedenih iz Travnika na razmjenu koja nije uspjela. Među zarobljenim vojnicima bili su Petar Ilić, Stojko Kajkut, Dalibor Ristić i izvjesni Majkić.³⁴⁶³

Petar Ilić zarobljen je na Dekalama, u opštini Donji Vakuf, u septembru 1995. prilikom povlačenja VRS. Nakon zarobljavanja priveden je prvo u Donji Vakuf, zatim u Bugojno, gdje je sedam dana bio zatočen na stadionu Iskre, odakle je sproveden u Travnik. U Travniku je bio zatočen u više objekata (automehaničarska radnja, skladište građevinskog materijala, skladište JNA u Slimenima), a nakon toga je s grupom od 14 zarobljenih pripadnika VRS odvezen u Sanski Most, gdje je trebala biti izvršena razmjena.³⁴⁶⁴

Stojko Kajkut, pripadnik VRS iz Banje Luke, zarobljen je 13. septembra 1995. na Vlašiću, zajedno s Duškom Kuruzovićem i još jednim pripadnikom VRS. Odvedeni su u Travnik, u

3459 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3460 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od D. P. od 10. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od M. P. od 14. oktobra 2005. godine; CDTP, Izjava V. D. data Udruženju 26. oktobra 2017. godine.

3461 CJB Prijedor, Zapisnik o uzimanju izjave od K. P. od 14. oktobra 2005. godine.

3462 Sud BiH, *Tužilaštvo protiv Mehure Selimovića, Adila Ružnića i Emira Mustafića* (S1 1 K 003368 09 Krl), Presuda od 17. septembra 2012. godine, str. 36, pasus 105, str. 41, pasus 127, str. 14, pasus 4; CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. i 28. januara 2021. godine; CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine; CDTP, Izjava Siniše Karanovića data Udruženju 12. februara 2021. godine. Siniša Karanović, koji je također bio zatočen u građevinskom skladištu, rekao je da se radilo o nekom građevinskom preduzeću koje je imalo cijeli kompleks betonskih prostorija.

3463 CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. i 28. januara 2021. godine; CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine; CDTP, Izjava Siniše Karanovića data Udruženju 12. februara 2021. godine.

3464 CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. i 28. januara 2021. godine.

Dolac, kod Fabrike šibica. Kajkut je ostao u zatočeništvu u Travniku do 8. decembra 1995, kad je s grupom od 14 zarobljenih pripadnika VRS trebao biti razmijenjen u Sanskom Mostu, ali kad su tog dana stigli u Sanski Most, bili su zaustavljeni jer su “zakasnili na razmjenu”.³⁴⁶⁵

Nakon toga smješteni su u jednu betonsku prostoriju šest metara dugu i šest široku, koja se nalazila unutar građevinskog skladišta u Sanskom Mostu.³⁴⁶⁶ U prostoriji je bila peć. Bilo je snijega u to doba godine, ali su imali drva. Zarobljenici su dobivali hranu i piće te im je bio omogućen pristup WC-u.³⁴⁶⁷

269.3. Prisilni rad

Petar Ilić naveo je da su ih vodili da čiste obdanište u kojem je bila smještena Vojna policija.³⁴⁶⁸

Prema izjavi Z. K., Stojko Kajkut nije odvođen na prisilni rad jer je imao problema s kičmom zbog ležanja na betonu i često nije mogao ni ustati.³⁴⁶⁹

269.4. Razmjena

Nakon 17 dana zarobljenici su razmijenjeni 25. decembra 1995. godine u Koprivni.³⁴⁷⁰

270. Podrum supermarketa u Robnoj kući u Sanskom Mostu (januar 1996)

270.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 5. korpusa ARBiH.³⁴⁷¹

270.2. Zatočavanje

Od 26. do 27. januara 1996. godine podrum supermarketa u Robnoj kući u centru Sanskog Mosta je nakon neuspjele razmjene korišten za kratkotrajno zatočavanje 30 pripadnika VRS dovedenih iz Travnika, među kojima su bili Nikola Šipka, Milorad Domuzin, Jovo Rajković, vojnik čije je prezime bilo Đukić i izvjesni Novo.³⁴⁷²

Nikola Šipka zarobljen je 17. septembra 1995. na području Donjeg Vakufa, odakle je sproveden u Travnik, gdje je do 26. januara 1996. bio zatočen u više objekata. Nakon što

³⁴⁶⁵ CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine.

³⁴⁶⁶ CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. i 28. januara 2021. godine; CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine.

³⁴⁶⁷ CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. godine; CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine.

³⁴⁶⁸ CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. godine.

³⁴⁶⁹ CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine.

³⁴⁷⁰ CDTP, Izjava Petra Ilića data Udruženju 3. oktobra 2020. godine; Napomena: Petar Ilić u svojoj izjavi je naglasio da ga Crveni krst nikad nije registrovao; CDTP, Izjava Z. K. data Udruženju 8. februara 2021. godine.

³⁴⁷¹ CDTP, Izjava Nikole Šipke data Udruženju 22. juna i 17. augusta 2020. godine; CDTP, Izjava Milorada Domuzina data Udruženju 12. juna 2014. i 16. septembra 2020. godine.

³⁴⁷² CDTP, Izjava Nikole Šipke data Udruženju 22. juna i 17. augusta 2020. godine; CDTP, Izjava Milorada Domuzina data Udruženju 16. septembra 2020. godine.

je komisija MKCK registrovala pripadnike VRS zatočene u logoru u Docu, njih oko 30 prozvano je imenom, nakon čega su hladnjačom prebačeni u Sanski Most, gdje su ih dva vojna policajca iz Travnika predala vojnim policajcima u Sanskom Mostu koji su ih sproveli do podruma supermarketa u Robnoj kući.³⁴⁷³ Zajedno sa Šipkom zatočen je i Milorad Domuzin.³⁴⁷⁴

Podrumska prostorija u kojoj su zarobljenici boravili bila je oko 20 metara duga, a na prozorima su bile postavljene gatre. Zarobljenici su sjedili na betonu. Nije im bio omogućen pristup WC-u. U jutarnjim satima dobili su bijelu kafu i hljeb.³⁴⁷⁵

Popodne su u prostoriju ušla dva policajca noseći spisak s imenima, ali je spisak bio pogrešan, pa su se nakon nekoliko sati vratili. Nakon što su pročitali imena zarobljenika, izveli su ih pred supermarket i naredili da uđu u autobus kako bi ih prevezli do mjesta predviđenog za razmjenu. U vezi s tim Nikola Šipka je rekao: "Uđosmo u autobus, ja i jedan Đukić, umro je, iz Trapista dole, ja na prvo mjesto, Đukić do mene, četiri policajca ulaze njihova i kažu 'nema zvirnjanja, nema gledati na prozor, ruke ovako i glava ovako (dole)'. Već je mrak. Na mjestu gdje je bila dogovorena razmjena predstavnici VRS nisu ispoštovali dogovor, pa se autobus na neko vrijeme vratio u Sanski Most."³⁴⁷⁶

270.3. Razmjena

Svi zarobljenici razmijenjeni su u Oštroj Luci u večernjim satima 27. januara 1996. godine po dolasku Gorana Krčmara, predstavnika Komisije VRS za razmjenu.³⁴⁷⁷

3473 CDT, Izjava Nikole Šipke data Udruženju 22. juna i 17. augusta 2020. godine.

3474 CDT, Izjava Milorada Domuzina data Udruženju 12. juna 2014. i 16. septembra 2020. godine.

3475 CDT, Izjava Nikole Šipke data Udruženju 22. juna i 17. augusta 2020. godine.

3476 *Ibid.*

3477 CDT, Izjava Nikole Šipke data Udruženju 22. juna i 17. augusta 2020. godine; CDT, Izjava Milorada Domuzina data Udruženju 12. juna 2014. i 16. septembra 2020. godine.

OPŠTINA STOLAC

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Stolac imala je 18.681 stanovnika, od čega 8.101 Muslimana (43,36%), 6.188 Hrvata (33,12%), 3.917 Srba (20,96%), 307 Jugoslovena (1,64%) i 168 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti.³⁴⁷⁸

Od maja 1992. godine počeo je oružani sukob između VRS, ARBiH i HVO-a na širem području Hercegovine, uključujući i opštinu Stolac.³⁴⁷⁹ U maju 1992. pripadnici JNA zatočili su u gostionicu u selu Rotimlja određeni broj civila hrvatske nacionalnosti.³⁴⁸⁰ Početkom juna 1992. vojnici HVO-a i HOS-a započinju na području opštine Stolac s protivpravnim hapšenjem civila srpske nacionalnosti, koji su nakon toga odvedeni u zatočenički objekt formiran u Duvanskoj stanici.³⁴⁸¹ Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da Fabrika tekstila “Inkos” nije korištena kao zatočenički objekt, nego kao tranzitno mjesto odakle su, nakon nekoliko sati boravka, zatočenici srpske nacionalnosti prebačeni u logor Dretelj u Čapljini.³⁴⁸²

Približno 20. aprila 1993. organi vlasti HVO-a počeli su hapsiti ugledne Muslimane u opštini Stolac, uključujući i članove Kriznog štaba Stolac.³⁴⁸³ U julu i augustu 1993. započinje se s protivpravnim hapšenjem civila – muškaraca, žena, djece, starijih i invalidnih osoba muslimanske nacionalnosti, koji su nakon toga odvedeni u više zatočeničkih objekata formiranih na ovom području.³⁴⁸⁴

Muslimansko stanovništvo s područja opštine Stolac zatočavano je u sljedećim objektima: u kući Spase Obradovića u selu Jasoč, Osnovnoj školi “Ragib Dizdar”, Osnovnoj školi “Branko Šotra” u Crnićima, kućama porodice Kaplan u selu Pješivac Greda, garaži u selu Rotimlja, SJB, Vaspitno-popravnom domu (VPD) i Koštanoj bolnici. Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da Srednjoškolski centar nije korišten za zatočavanje muslimanskog stanovništva i da Tvornica građevinskih armatura (TGA) nije korištena kao zatočenički objekt, nego kao tranzitno mjesto odakle su, nakon nekoliko sati boravka, zatočenici muslimanske nacionalnosti prebačeni u Osnovnu školu “Branko Šotra” u Crnićima.³⁴⁸⁵

3478 “Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991”, Stolac, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

3479 Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 10.

3480 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 8. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3481 Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 11, 44.

3482 Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 41; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, Spisak zatvorenika iz logora Dretelj kod Čapljine, str. 434–435.

3483 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 516.

3484 *Ibid.*, str. 516–522.

3485 *Ibid.*, str. 534.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

271. Gostionica u selu Rotimlja (maj 1992)

271.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici JNA.³⁴⁸⁶

271.2. Zatočavanje

Od 24. do 25. maja 1992. godine gostionica u selu Rotimlja korištena je za zatočavanje 17 hrvatskih civila, muškaraca, iz Rotimlje.³⁴⁸⁷

Dana 24. maja 1992, nakon ulaska srpskih snaga u selo Rotimlja, grupa od približno 17 civila je uhapšena i odvedena u gostionicu u Rotimlji, u kojoj ostaju zatočeni jedan dan.³⁴⁸⁸

Zatočenci za to vrijeme nisu spavali, nego su noć presjedili za stolovima. U gostionici nije bilo WC-a, pa su u pratnji stražara koristili vanjski. Hrane nije bilo dovoljno, a konzumirali su piće zatečeno u objektu. O tome je M. P. izjavio: "Hrane nije bilo, nit su nam dali, a pića i cigara je bilo. To je sve ono što smo zatekli u gostionici kad su nas doveli."³⁴⁸⁹

Neki zatočenci fizički su maltretirani. U vezi s tim N. P. je rekao: "Ponetko bi dobio poneki udarac po glavi ili stomaku."³⁴⁹⁰

271.3. Premještanje

Nakon jednog dana, 25. maja 1992. godine u večernjim satima svi zatočenci su premješteni u kasarnu "Moša Pijade" u Bileći.³⁴⁹¹

272. Duvanska stanica u Stocu (juni – juli 1992)

272.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HOS-a i Vojne policije HOS-a iz Stoca. Mirsad Repak učestvovao je u hapšenju, zatočavanju i saslušavanju srpskih civila iz Stoca.³⁴⁹² U ovom objektu bila je smještena Vojna policija HOS-a, čiji je zapovjednik u vrijeme privođenja zatočenika Dragana Rudana bio Halil Bešo.³⁴⁹³

3486 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 8. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3487 TPOS, Izjava I. P. data Udruženju 5. jula 2021. godine; TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 8. septembra 2021. godine;

TPOS, Izjava P. M. data Udruženju 9. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3488 *Ibid.*

3489 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 8. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3490 TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3491 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 8. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava P. M. data Udruženju 9. septembra 2021. godine; TPOS, Izjava N. P. data Udruženju 9. septembra 2021. godine.

3492 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S11 K 009124 12 Kri), Presuda, str. 82; Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 10.

3493 "Prvi svjedok na suđenju za zločine u Dretelju", *Balkan Transitional Justice*, 4. juli 2012. (svjedok Halil Bešo); Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S11 K 009124 12 Kri), Presuda, izjava Dragana Rudana, str. 50–51.

Zapovjednik Ratnog stožera HOS-a za Hercegovinu bio je general Blaž Kraljević.³⁴⁹⁴

272.2. Zatočavanje

U junu i julu 1992. godine Duvanska stanica u Stocu korištena je za zatočavanje najmanje četiri civila srpske nacionalnosti, među kojima je bila i jedna žena.

Dana 21. juna 1992. u Stocu su uhapšeni C. C. i njen otac, koji su odvedeni u Duvansku stanicu. Svjedokinju C. C. saslušao je Mirsad Repak, a potom i dvojica drugih vojnih policajaca HOS-a, koji su joj za vrijeme saslušanja prijetili i prelazili nožem po tijelu. Puštena je sutradan, 22. juna, uz potvrdu o lojalnosti koju je potpisao Mirsad Repak u svojstvu poručnika. Istog dana pušten je i njen otac, koji je saslušan o sinovima koji su bili u srpskoj vojsci.³⁴⁹⁵ C. C. je ponovo uhapšena 24. juna i odvedena u Duvansku stanicu, ali je ubrzo puštena. Narednog dana opet je uhapšena i odvedena u stanicu, a po naređenju generala Blaža Kraljevića puštena je nakon 24 sata.³⁴⁹⁶

Dragan Rudan uhapšen je približno 9. jula 1992. i odveden u prostorije nekadašnjeg komiteta, gdje je pretučen i opljačkan. U taj objekt doveden je i Risto Radoš, Draganov komšija, kojeg su pretukli toliko da je pao u nesvijest, a potom je Blaž Kraljević naredio Mirsadu Repku i još nekolicini prisutnih da ova dva zatočenika vode u Duvansku stanicu. Zatočenike su tokom noći ispitivali Halil Bešo i Mirsad Repak, koji im je u jutarnjim satima izdao potvrdu na kojoj je pisalo da su pušteni i da se mogu slobodno kretati.³⁴⁹⁷

272.3. Silovanje

Tokom 24 sata provedena u Duvanskoj stanici, 21. juna 1992. godine, zatočenica C. C. silovana je najmanje pet puta. Dvojica pripadnika HOS-a, koji su vršili saslušanje, naredila su C. C. prijeteći joj nožem da se skine, a potom su je obojica silovala. Zatim je odvedena u kancelariju, gdje ju je silovao treći vojnik. Nakon toga po nju je došao jedan od dvojice vojnika koji su je prethodno silovali i ponovo je silovao. Nešto kasnije opet je silovana. Repak nije učestvovao u silovanju. Nakon hapšenja 25. juna 1992. zatočenica C. C. je ponovo silovana.³⁴⁹⁸

272.4. Premještanje, razmjene i oslobađanje

Zatočenica C. C., koja je tri puta hapšena i u dva navrata provela po 24 sata u Duvanskoj stanici, oslobođena je 26. juna 1992. godine po naređenju Blaža Kraljevića, zapovjednika HOS-a.³⁴⁹⁹

3494 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1 K 009124 12 Kri), Presuda, str. 74; PSD, "Jedan čovjek, jedna pravaška stranka", Slobodnadalmacija.hr, 28. septembar 2013 (<https://slobodnadalmacija.hr/sd-plus/spektar/jedan-čovjek-jedna-pravaška-stranka-213385>); Blaž Kraljević ubijen je 9. augusta 1992. godine. Nakon toga HOS je priključen snagama HVO-a.

3495 Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 11, 44.

3496 *Ibid.*, page 11, 43–44.

3497 Sud BiH, Predmet *Ivan Zelenika i drugi* (S1 1 K 009124 12 Kri), Presuda, izjava Dragana Rudana, str. 50–51.

3498 Oslo District Court, Case *Mirsad Repak* (08-018985MED-OTIR/08), Judgement, page 11, 43–44.

3499 *Ibid.*

Zatočenik R. C. doveden je 21. juna 1992. u Duvansku stanicu, gdje je proveo 24 sata. Dana 6. augusta 1992. pripadnici HOS-a ponovo su došli po njega i odveli ga u Dretelj, gdje je ostao do 18. augusta 1992, kad je konačno oslobođen.³⁵⁰⁰

Dragan Rudan i Risto Radoš približno 9. jula 1992. dovedeni su u Duvansku stanicu, gdje su proveli 24 sata. Rudan je ponovo uhapšen početkom augusta 1992. i odveden u Dretelj, gdje je ostao do 18. augusta, kad je premješten u zatvor u Rodoču.³⁵⁰¹ Iz zatvora u Rodoču 31. oktobra 1992. je razmijenjen i zajedno s ostalim zatočenicima iz Rodoča odveden u Ploče, odakle su brodom prebačeni u Zeleniku (Crna Gora).³⁵⁰²

272.5. Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud Norveške 13. aprila 2011. godine osudio je Mirsada Repka na osam godina zatvora zbog zločina koje je 1992. kao pripadnik HOS-a počinio nad Srbima u logoru Dretelj. Prema procjeni Suda, Repak je bio na zapovjednoj dužnosti u HOS-u i učestvovao je u zatvaranju civila iz Stoca, od kojih su neki odvedeni u Duvansku stanicu u Stocu, a nakon određenog vremena prebačeni u logor Dretelj. Kazna mu je u drugom stepenu povećana i naređeno je da isplati odštetu žrtvama.³⁵⁰³

273. Koštana bolnica (maj – oktobar 1993)

273.1. Uprava

Zapovijed da se novim bolesnicima zabrani pristup u Koštanu bolnicu, što je označilo preuzimanje bolnice i početak njenog korištenja kao zatočeničkog objekta, izdao je Nedjeljko Obradović, zapovjednik 1. brigade HVO-a “Knez Domagoj”, 7. maja 1993. godine. Jedan vod 3. satnije 3. bojne Vojne policije bio je stacioniran u prizemlju Koštane bolnice. Pero Matić bio je zapovjednik jedinice Vojne policije stacionirane u Koštanoj bolnici. U prizemlju bolnice bila je stacionirana i bojna iz Stoca u sastavu 1. brigade “Knez Domagoj”, koja je bila zadužena za čuvanje zatočenika. Ispitivanjima je rukovodio Miroslav Raguž, vojnik HVO-a.

Pripadnici Vojne policije imali su ulogu u više ubistava i premlaćivanja zatočenika. Načelnik Uprave Vojne policije bio je Valentin Ćorić.³⁵⁰⁴ Premlaćivanja su vršena u prisustvu Boška Boškovića, isljednika MUP-a, Pere ili Petra Matića, zapovjednika Vojne policije iz Stoca, i Marijana Prce, pripadnika MUP-a. Zatočenik CQ izjavio je da su ga Dragan i Ante Kresić, pripadnici Vojne policije, više puta pretukli dok je bio zatočen u Koštanoj bolnici.

³⁵⁰⁰ *Ibid.*

³⁵⁰¹ *Ibid.*

³⁵⁰² *Ibid.*, page 11, 45; Dušica Bojić, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve*, Spisak zatvorenika iz logora Dretelj kod Čapljine, str. 434–435 i Lica puštena iz zatvora u Rodoču 31. oktobra 1992. i odvedena u Zeleniku, str. 418 i 421.

³⁵⁰³ BIRN, Justice Report, “Mirsadu Repku osam godina zatvora”, Blic.rs, 14. april 2011, <https://www.blic.rs/vesti/svet/repak-osudjen-u-norveskoj-zbog-zlocina-nad-srbima/92zxt8d>.

³⁵⁰⁴ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 536, 538 i 543.

Osim toga, on je izjavio da su ga tukli Neđo Obradović, Petar Matić i Božo Pavlović, zapovjednik HVO-a u Stocu, svi oficiri HVO-a.³⁵⁰⁵

273.2. Zatočavanje

Od maja do oktobra 1993. godine Koštana bolnica korištena je za zatočavanje oko 500 civila, muškaraca, kao i vojnika, pripadnika ARBiH.³⁵⁰⁶

U maju 1993. HVO je rekvirirao Koštanu bolnicu i vojnim kamionima premjestio bolesnike u kasarnu u Grabovini, u Čapljini, u kojoj su bolesnici bili zatočeni bez medicinske njege. Zatim je HVO uhapsio doktora Mehmeta Kapića, direktora bolnice.³⁵⁰⁷

Zatočenici su držani u podrumskoj prostoriji. S obzirom na to da je bolnica korištena za kraća zatvaranja, broj zatočenika stalno se mijenjao.³⁵⁰⁸ U vezi s tim Osman Eminović je rekao: “Bilo nas je u jednom malom prostoru 34. Nogama su nas zbijali da uđemo unutra.”³⁵⁰⁹ Zatočenici su bili izloženi uslovima nepodnošljivim za život, bez dovoljno hrane, vode i prostora za boravak.³⁵¹⁰

Tokom nekoliko dana boravka u bolnici čuvari su nasumično birali zatočenike i tukli ih oko jedan sat, tri do četiri puta dnevno. Premlaćivanja su se obično odigravala noću i s ugašenim svjetlima. Kad su zatočenike pripadnici HVO-a tukli danju, žrtve su bile okrenute licem prema zidu da ne bi prepoznale osobe koje su ih tukle.³⁵¹¹

Jedan pripadnik HVO-a 3. augusta 1993. naredio je zatočeniku C. M. da udara glavom o ormar i on je to radio sve dok ormar nije napukao. Zatim je C. M. bio prisiljen da raširi ruke i noge, i sve prisutne osobe, osim jedne, redom su ga udarale gumenom palicom, pesnicama i nogama po cijelom tijelu, uključujući i genitalije, sve dok se nije srušio. Nikita Bošković, vojni policajac, zatim je zatočeniku C. M. pod grlo stavio nož skakavac tjerajući ga da ustane. Pripadnici HVO-a i jedan vojni policajac nastavili su tući C. M. sat vremena, sve dok nije došao jedan drugi vojni policajac koji je to zlostavljanje zaustavio.³⁵¹²

Za vrijeme ispitivanja Nikica Obradović zvan Hegilo udarao je Ibru Zlomužicu drvenim štapom po leđima i dva ili tri puta ga je vješao zavezavši mu električni kabl oko vrata, od čega je Zlomužica izgubio svijest. Vojnici HVO-a 26. i 27. septembra 1993. su mu o leđa slomili tri stolice dok su ga ispitivali. Nakon svih premlaćivanja kojima je bio podvrgnut, lice i tijelo bili su mu natučeni, izgubio je zube, a donja usna mu je visila. Osim toga, vojnici HVO-a natjerali su ga da sa zidova očisti tragove krvi od premlaćivanja za vrijeme tih ispitivanja.³⁵¹³

3505 *Ibid.*, str. 541 i 542.

3506 *Ibid.*, str. 511, 516, 517, 537 i 538.

3507 *Ibid.*

3508 “Zločini o kojima se ne govori”, Klix.ba, 12. januar 2011.

3509 “Stolac: Godišnjica stravičnih zločina”, Radio Slobodna Evropa, 10. august 2014.

3510 Sud BiH, Predmet *Veselko Raguž i Ivo Raguž* (S1 1 K 005528 11 Kri), Presuda, str. 50.

3511 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 543.

3512 *Ibid.*, str. 538–541.

3513 *Ibid.*, str. 541–543.

273.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Neposredno nakon što je zatočenik C. M. odnio na krevet pretučenog Vejsila Đulića, ovaj je umro od zadobivenih povreda. Odmah nakon toga od povreda je preminuo i Salem Đulić. Nakon toga vojnici su kamionom došli po C. M. i druge zatočenike, koji su bili svjedoci njihove smrti, koji su onda pod nadzorom dva-tri vojna policajca HVO-a sahranili tijela Vejsila Đulića i Salema Đulića na groblju u zaseoku Kaplan, u grobove duboke tek 50 centimetara, umotane samo u pokrivače.

Salko Kaplan uhapšen je 1. augusta 1993. i surovo premlaćen u Koštanoj bolnici, a zatim premješten u zatvor u Dretelju, u koji je stigao u gotovo komatoznom stanju. Umro je ubrzo nakon što je premješten u zatvor u Dretelju. Ibro Razić pretučen je u Koštanoj bolnici i odveden u zatvor u Gabeli, gdje je umro od povreda.

Dragan i Ante Kresić 25. septembra 1993. pretukli su Suada Obradovića. Dragan Kresić zatim je odvuкао Obradovićevo tijelo do ćelije u podrumu. Zatočenici CQ i Edin Baljić tamo su konstatovali da Obradović ima tešku povredu glave, da mu je lice prekriveno krvnim podljevima i da obilno krvari iz usta, ušiju i nosa. Sutradan, prije svitanja, Suad Obradović umro je od povreda zadobivenih tokom zlostavljanja. Nekoliko zatočenika i stražara odnijelo je njegovo tijelo na lokalno muslimansko groblje u Stocu.³⁵¹⁴

273.4. Premještanja

Između juna i oktobra 1993. godine HVO je zatočenike iz Koštane bolnice odveo u druge zatočeničke centre HVO-a, kao što su zatvori u Gabeli i Dretelju.³⁵¹⁵

273.5. Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Čapljina, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB.

Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.

Vrhovni sud FBiH 15. maja 2018. godine ukinuo je jednogodišnju zatvorsku kaznu Vlatku Jarku, pripadniku 1. brigade HVO-a “Knez Domagoj”, koju je Kantonalni sud u Mostaru izrekao za nezakonito zatočavanje tri civila muslimanske nacionalnosti i njihovo privođenje u Koštanu bolnicu u Stocu.³⁵¹⁶

³⁵¹⁴ *Ibid.*, str. 538–540.

³⁵¹⁵ *Ibid.*, str. 538.

³⁵¹⁶ “Ukinuta jednogodišnja kazna Vlatku Jarku”, BIRN BiH, Justice Report, 28. februar 2014.

Vrhovni sud FBiH osudio je 4. aprila 2010. godine Petra Matića što je kao pripadnik HVO-a: 4. augusta 1993. u popodnevnim satima u Koštanoj bolnici, u prostoriji koja je služila za ispitivanje, mučio zatočenika M. Č. u namjeri da iznudi priznanje da ima naoružanje i da ga preda, tako što mu je naredio da skine odjeću do pasa, što je ovaj i učinio, udario ga pendrekom nekoliko puta po tijelu, a potom mu zakačio dvije metalne štipaljke na gola leđa i naredio nepoznatom pripadniku HVO-a da pusti struju koja je zatočenika tresla 10 do 15 sekundi i to je ponavljao još dva do tri puta, čime mu je prouzrokovao intenzivan bol i teške fizičke patnje; 4. augusta 1993. u Koštanoj bolnici nečovječno postupao prema zatočenim civilima Dž. B. i Dž. H. tako što je Dž. H. tukao šakama i nogama, a Dž. B. prisilio da pojede kilogram rezanog duhana prosutog po hodniku, tako da je Dž. B. morao pokupiti i jezikom polizati sav duhan s poda, dok mu je Petar Matić nogom obuvenom u vojničku čizmu sve vrijeme pritiskao glavu na pod, da bi u tom momentu oštećenom prišla žena u uniformi HVO-a i dala mu u kičmu injekciju nepoznate sadržine, od čega oštećeni ima stalne bolove, a zatim Petar Matić zajedno s drugim pripadnicima HVO-a mučio Dž. H. i Dž. B., prvo jednog pa drugog, tako što ih je udario metalnim nogama od nekog stola po svim dijelovima tijela, držeći im glavu pod mlazom vode, a potom im izazivao jake bolove priključivanjem tijela na električnu energiju; 25. septembra 1993. u tačno neutvrđeno vrijeme u Koštanoj bolnici, u prostoriji za ispitivanje zatočenika, nečovječno postupao prema civilu F. R. tako što ga je tokom ispitivanja više puta šamarao; 1. oktobra 1993. izveo dvojicu zatočenih civila iz podrumske prostorije Koštane bolnice, prvo A. Z., kojeg je udario nogama po svim dijelovima tijela, a zatim ga gazio nogama obuvenim u vojničke čizme, dok je oštećeni bio u čučućem položaju, a zatim H. O. pretukao tako što ga je nogama obuvenim u vojničke čizme udario po svim dijelovima tijela, a potom ga kao i A. Z. gazio nogama dok je bio u čučućem položaju, od čega je oštećeni zapao u nesvjesno stanje; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na dvije godine zatvora. Istom presudom Ante Krešić proglašen je krivim što je kao pripadnik HVO-a: 2. augusta 1993. u zatvoru Dretelj naredio zatočenom civilu S. B. da skine svu odjeću sa sebe, pa kad je on to učinio, mučio ga tako što ga je željeznom šinom udario više puta po nogama, rukama i leđima, a zatim mu naredio da klekne na koljena, nakon čega mu je na uši priključio žice od poljskog telefona te kroz njih puštao električnu energiju nanoseći time nesnosne bolove; 25. septembra 1993. u tačno neutvrđeno vrijeme u Koštanoj bolnici nečovječno postupao prema zatočenom civilu S. O. tako što ga je prozvao iz podrumske prostorije pa ga nogom obuvenom u čizmu više puta udario u leđa, stomak, u predjelu petog, šestog i sedmog rebra na desnoj strani te nekoliko puta šakom u glavu; 25. i 26. septembra 1993. u tačno neutvrđeno vrijeme u Koštanoj bolnici, u prostoriji za smještaj zatočenika, mučio zatočenika I. R. tako što je u više navrata zatočeniku S. O. naredio da zajedno sa zatočenikom O. R. priključi žice poljskog telefona, što su oni i učinili stavljajući kablove na male prste njegovih nogu i ruku i na uši, te su oni okretali telefon i na taj način propuštali struju, od čega je I. R. trpio nesnosne bolove, pa se od strujnih udara tresao i trzao, da bi on odao gdje se nalazi sahranjeno tijelo I. K., koji je prethodno nastradao kod Stoca od pripadnika JNA, od čega je I. R. iz-

gubio svijest, čime su mu prouzrokovali intenzivan bol i teške fizičke patnje; od 27. do 30. septembra 1993. u Koštanoj bolnici, u tačno neутvrđeno vrijeme, u više navrata nečovječno postupao prema zatočenim civilima N. O. i I. R. tako što ih je tukao šakama i nogama, čime im je nanio više povreda; mučio I. R., u namjeri da ga primora da otkrije mjesto gdje je sahranjen I. K., tako što je u više navrata naredio zatočeniku N. O. da mu priključi na uši i prste ruku žice električne struje, što je ovaj učinio, a A. K. je u više navrata okretao ručicu induktorskog telefona proizvodeći struju i tako nanosio I. R. bolove i patnju velikog intenziteta i u dugom trajanju, od čega se I. R. tresao i koža mu je dobila modru boju; tačno neутvrđenog dana krajem septembra 1993. ispred ulaza u Koštanu bolnicu nečovječno postupao prema N. O., I. R. i S. O. tako što ih je tukao zajedno s Draganom Kresićem po svim dijelovima tijela šakama, nogama na kojima su bile vojničke čizme; 25. septembra 1993. u tačno neутvrđeno vrijeme u Koštanoj bolnici nečovječno postupao prema zatočenom civilu F. R. tako što ga je, kad je s ostalim zatočenicima bio poredan uza zid, udario tupim dijelom krasne – krampa po leđima, plećima, psujuću mu majku balijsku, a potom ga više puta udario pendrekom – palicom po tijelu, čime mu je nanosio povrede od kojih je F. R. doživio intenzivan bol i teške fizičke patnje; od 25. septembra do 2. oktobra 1993. u Koštanoj bolnici u više navrata nečovječno postupao prema zatočenom civilu I. Z., za kojeg je znao da je vjerski službenik, tako što ga je tukao dok je u hodniku stajao u stroju s ostalim zatočenicima, a 28. septembra 1993. mučio ga tako što ga je nogama obuvenim u vojničke čizme i pendrekom udarao po svim dijelovima tijela, nanoseći mu povrede, posebno po glavi, od čega su I. Z. na licu nastale povrede gornje usne i ono je u potpunosti bilo izobličeno od udaraca; 1. oktobra 1993. u tačno neутvrđeno vrijeme u Koštanoj bolnici nečovječno postupao prema zatočenom civilu E. B. tako što ga je, dok je bio postrojen s ostalim zatočenicima i već premlaćen od većeg broja nepoznatih vojnika HVO-a, udario nogom u glavu, od čega je on pao na složene krevete i zadobio povrede; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na dvije godine i šest mjeseci zatvora.³⁵¹⁷

Vrhovni sud FBiH osudio je drugostepenom presudom od 1. februara 2007. godine Niku Obradovića što je kao pripadnik Vojne policije HVO-a: tokom augusta 1993. u krugu Željezare Stolac, gdje se nalazio sabirni centar nezakonito zatočenih civila muslimanske nacionalnosti s područja opštine Stolac, u uniformi HVO-a i naoružan, nečovječno postupao prema tim civilima tako što je stajao pored kamiona u koje su oni ukrcavani i udarao ih pendrekom, pritom im naređujući da od sebe odbacuju stvari koje su nosili sa sobom, a krajem septembra i početkom oktobra 1993. u zatvoru u Koštanoj bolnici u Stocu, u kojem su se nalazili zatočeni civili, nečovječno postupao prema N. O.1, D. O., H. O. sina A., H. O.1, H. O.2 sina H., S. O., L. A., S. O.1, E. B., S. O.2 i I. Z. i prilikom ispitivanja mučio E. B., S. O.2 i H. O.1, a sve to tako što ih je udarao pendrekom, drvenom držalicom, šakama i nogama po raznim dijelovima tijela, od čega su gubili svijest S. O. i D. O., a imama I. Z. pre-

³⁵¹⁷ Vrhovni sud FBiH, Predmet *Petar Matić i Ante Krešić* (07 O K 000205 10 Kz), Drugostepena presuda od 7. aprila 2010. godine.

tukao drvenim držalom pa nakon nekoliko dana vezao kablom oko vrata i vodio između zatočenika kroz hodnik, a zatim naredio da se popne na stolicu i da okuiše – moli, a nekim zatočenicima da za njim ponavljaju molitvu, da bi onda drugi kraj kabla vezao za kuku u plafonu i u tri navrata rušio stolicu na kojoj je ovaj stajao, zbog čega je I. Z. pao na tlo i gubio svijest, a da bi ga povratio svijesti, udario ga nogom i polijevao mlazom vode iz šlaufa; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. KZ SFRJ, te je osuđen na tri godine zatvora.³⁵¹⁸

274. Kuća Spase Obradovića u selu Jasoč (juli 1993)

274.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.³⁵¹⁹

274.2. Zatočavanje

Od 13. do 14. jula 1993. godine kuća Spase Obradovića korištena je za zatočavanje dva civila muslimanske nacionalnosti, Senada Šetke i Mirsada Žuje.³⁵²⁰

Dana 13. jula 1993. pripadnici HVO-a uhapsili su Senada Šetku i Mirsada Žuju u naselju Pješivac Greda i odveli ih u porodičnu kuću Spase Obradovića u selu Jasoč. U kuću je 19. jula 1993. doveden i Safet Gerin, koji je nakon nekoliko sati prebačen u Koštanu bolnicu, odakle je zajedno sa Senadom Šetkom i Mirsadam Žujom premješten u logor Gabela.³⁵²¹

Zatočenci su, prema saznanjima Safeta Gerina, boravili u podrumskim prostorijama. Spavali su na betonu i nisu dobili ni hranu ni piće.³⁵²²

274.3. Premještanje

Senad Šetka i Mirsad Žujo nakon 24 sata su premješteni u Koštanu bolnicu, u kojoj su bili zatočeni pet dana, a 19. jula 1993. godine prebačeni u logor Gabela u Čapljini.³⁵²³

275. Osnovna škola “Branko Šotra” u selu Crnici (juli 1993)

275.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a, Vojne policije i MUP-a.³⁵²⁴

3518 Vrhovni sud FBiH, Predmet *Niko Obradović* (070-0-KŽ-06-000390), Drugostepena presuda od 1. februara 2007. godine.

3519 Sud BiH, Predmet *Veselko Raguž i Ivo Raguž* (S1 1 K 005528 11 Kri), Prvostepena presuda, str. 4, Zapisnik o saslušanju svjedoka Senada Šetke od 23. marta 2011. godine; TPOS, Izjava Safeta Gerina data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3520 Sud BiH, Predmet *Veselko Raguž i Ivo Raguž* (S1 1 K 005528 11 Kri), Prvostepena presuda, str. 58.

3521 *Ibid.*, str. 4, Zapisnik o saslušanju svjedoka Senada Šetke od 23. marta 2011. godine; TPOS, Izjava Safeta Gerina data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3522 TPOS, Izjava Safeta Gerina data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3523 Sud BiH, Predmet *Veselko Raguž i Ivo Raguž* (S1 1 K 005528 11 Kri), Prvostepena presuda, str. 4 i 58.

3524 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 529 i 530.

275.2. Zatočavanje

Od 13. jula 1993. godine Osnovna škola "Branko Šotra" korištena je, u više navrata, za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja žena, djece i starijih osoba muslimanske nacionalnosti.³⁵²⁵

Dana 13. jula 1993. pripadnici HVO-a uhapsili su žene, djecu i starije osobe iz sela Aladinici, Prenj i Pješivac Greda i zatočili ih u Osnovnu školu "Branko Šotra" u Crnićima, gdje su ovi ostali do treće sedmice jula 1993.³⁵²⁶ Druga grupa uhapšenih žena, djece i starijih osoba stigla je 4. augusta 1993. U školu su prebacivani i zatočenici iz drugih zatočeničkih objekata poput TGA i Koštane bolnice. Ova grupa zatočenika u školi je ostala do približno 14. augusta 1993, kad su prebačeni u VPD.³⁵²⁷

Zatočenici su spavali na betonu, nisu imali WC.³⁵²⁸ Bili su izloženi nepodnošljivim uslovima, bez dovoljno hrane, vode i prostora za boravak.³⁵²⁹ U vezi s tim svjedokinja Fata Kaplan je rekla: "Uslovi u školi bili su užasni, u prostorijama škole nismo zatekli ništa. Bilo je prljavo. Bili smo žedni i gladni. Ljudi su bili svuda po hodnicima, spavali su na betonu i papirima."³⁵³⁰ Prva tri dana zatočenici nisu dobivali hranu,³⁵³¹ a kasnije su morali dijeliti komade hljeba i nekoliko konzervi koje su im dali stražari.³⁵³²

Pružana im je ljekarska pomoć, o čemu je svjedokinja M. A. rekla: "Majka mi je bila bolesna i iznemogla. Doktor iz Doma zdravlja Stolac je došao i tom je prilikom primila infuziju."³⁵³³

U školi je od 4. augusta 1993. bilo zatočeno između 250 i 300 žena, djece i starijih osoba, Muslimana. Spavali su na podu, a u WC-u koji im je bio na raspolaganju nije bilo tekuće vode. Prva dva dana zatočenja nisu dobivali hranu, ali su im trećeg dana vojnici HVO-a dali hljeb, mlijeko u prahu i namaz od sira.³⁵³⁴

275.3. Premještanja i oslobađanje

Većina zatočenika dovedenih 13. jula 1993. godine nakon sedam do deset dana boravka u školi prebačena je u selo Pješivac Greda, u kuće porodice Kaplan, odakle su približno 2. augusta 1993. odvedeni u Blagaj, na teritoriju pod kontrolom ARBiH.³⁵³⁵

³⁵²⁵ *Ibid.*, str. 529–530.

³⁵²⁶ *Ibid.*, str. 529.

³⁵²⁷ *Ibid.*, str. 530.

³⁵²⁸ *Ibid.*

³⁵²⁹ Sud BiH, Predmet *Veselko Raguz i Ivo Raguz* (S1 1 K 005528 11 Kri), Prvostepena presuda, str. 4.

³⁵³⁰ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Fate Kaplan, T, str. 2137.

³⁵³¹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka C. F., T, str. 10686; TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

³⁵³² MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 540.

³⁵³³ TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

³⁵³⁴ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 530.

³⁵³⁵ TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 4. augusta 2016. godine; Lamija Grebo, "Pažanin i ostali: Zatvoren u učionicu gdje je predavao", Detektor.ba, 14. novembar 2019.

Grupa zatočenika dovedenih 4. augusta 1993. iz škole je približno 14. augusta 1993. prebačena u VPD.³⁵³⁶

275.4. Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Stolac, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB. Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.

276. Kuće porodice Kaplan u selu Pješivac Greda (juli – august 1993)

276.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.³⁵³⁷

276.2. Zatočavanje

Od približno 19. jula do 2. augusta 1993. godine tri privatne kuće porodice Kaplan korištene su za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja žena, djece i starijih osoba muslimanske nacionalnosti.³⁵³⁸

Dana 13. jula 1993. pripadnici HVO-a uhapsili su žene, djecu i starije osobe iz sela Aladinici, Prenj i Pješivac Greda i zatočili ih u Osnovnu školu "Branko Šotra" u Crnićima.³⁵³⁹ Nakon sedam do deset dana zatočenici su prebačeni u tri privatne kuće porodice Kaplan u selu Pješivac Greda.³⁵⁴⁰

Zatočenički objekt sastojao se od trošne, renovirane i jedne nedovršene kuće. Pored ovih objekata bili su i dvorište i garaža.³⁵⁴¹ U vezi s tim Naila Gerin je rekla: "Kuća u kojoj sam bila zatočena bila je tek renovirana i sastojala se od prizemlja i jednog sprata. Na spratu je bilo šest soba. U prizemlju su bili dnevni boravak i kupatilo."³⁵⁴²

Zatočenici su spavali unutar kuća, u sobama, hodnicima i dvorištu, odnosno gdje god su mogli naći prostor za spavanje.³⁵⁴³ U prostorijama je bilo namještaja, ali većina zatočenika

3536 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka C. F., T, str. 10685 i 10686.

3537 TPOS, Izjava Naile Gerin data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3538 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 531.

3539 *Ibid.*, str. 529.

3540 *Ibid.*, str. 531.

3541 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Fate Kaplan, T, str. 2140.

3542 TPOS, Izjava Naile Gerin data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3543 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Fate Kaplan, T, str. 2141.

spavala je na podu.³⁵⁴⁴ Imali su i hranu i vodu.³⁵⁴⁵ Svjedokinja Fata Kaplan je rekla: “Imali smo malo hrane u kući, a ponekad su pripadnici HVO-a išli u druga sela da pokupe preostalu hranu te su je potom donijeli nama da je skuhamo i pripremimo. Odveli bi ženu i djecu u zaseoke da uzmu brašno, ulje i šta god drugo da je preostalo od hrane.”³⁵⁴⁶

Iako je u kući bilo kupatilo, zatočenici se nisu kupali.³⁵⁴⁷ Među civilima je bilo dosta bolesnih i iznemoglih. U zatočeničkom objektu nije bilo ljekara. Mirko Raguž bolesnicima je donosio tablete.³⁵⁴⁸

276.3. Prisilni rad

Prema riječima Naile Gerin, pripadnici HVO-a svakodnevno su vodili sedam do osam maloljetnika da utovaruju balvane.³⁵⁴⁹

276.4. Oslobođanje

Svi zatočenici 2. augusta 1993. godine su kamionima prebačeni u Blagaj, koji je bio pod kontrolom ARBiH.³⁵⁵⁰

276.5. Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Čapljina, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB. Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.³⁵⁵¹

277. Garaža u selu Rotimlja (juli 1993)

277.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.³⁵⁵²

3544 TPOS, Izjava Naile Gerin data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3545 TPOS, Izjava M. A. i Naile Gerin date Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3546 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Fate Kaplan, T, str. 2141.

3547 TPOS, Izjava Naile Gerin data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3548 *Ibid.*

3549 *Ibid.*

3550 TPOS, Izjava M. A. data Udruženju 4. augusta 2016. godine; TPOS, Izjava Naile Gerin data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3551 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda Žalbenog vijeća.

3552 TPOS, Izjava F. Ć. data Udruženju 15. augusta 2017. godine.

277.2. Zatočavanje

Od jula 1993. godine garaža u selu Rotimlja korištena je za zatočavanje oko 20 civila muslimanske nacionalnosti, većinom žena, djece i starijih osoba.³⁵⁵³

U julu 1993. pripadnici HVO-a došli su u selo Rotimlja, pri čemu su hapsili civile i odvodili ih u garažu koja se nalazila ispred kuće zatočenika M. M. Garaža je bila prizemni objekt površine oko 25 kvadrata na kojem nije bilo prozora ni fasade. U objekt se ulazilo na jedna velika limena vrata.³⁵⁵⁴ Svjedokinja F. Č. rekla je da je u garaži bilo mračno.³⁵⁵⁵ Zatočenici su spavali na betonskom podu, a neki su koristili svoje majice kao podlogu za ležanje.³⁵⁵⁶

U garaži nije bilo WC-a, a zatočenicima nije bilo dozvoljeno korištenje ni vanjskog WC-a, pa su nuždu obavljali u kantu. Vodu za piće uzimali su iz bunara jer u tom objektu nije bilo česme. Higijenski uslovi bili su loši zbog vlage i nemogućnosti zatočenika da se okupaju. U garažu nije dolazio ljekar, niti su zatočenici mogli tražiti medicinsku pomoć.³⁵⁵⁷

277.3. Oslobođanje

Zatočenici su u različitim periodima, a najkasnije nakon 15 dana provedenih u garaži, kamionima premješteni na teritoriju pod kontrolom ARBiH.³⁵⁵⁸

278. Osnovna škola “Ragib Dizdar” (august 1993)

278.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici HVO-a.³⁵⁵⁹

278.2. Zatočavanje

Od 4. do 5. augusta 1993. godine Osnovna škola “Ragib Dizdar” korištena je za zatočavanje najviše 400 civila muslimanske nacionalnosti, među kojima su bili vojno sposobni muškarci, žene, djeca, starije osobe i osobe s invaliditetom.³⁵⁶⁰

Dana 4. augusta 1993. pripadnici HVO-a počeli su masovna hapšenja preostalog muslimanskog stanovništva u Stocu. Jedan dio uhapšenih civila odveden je u TGA, dok je druga grupa odvedena prema Osnovnoj školi “Ragib Dizdar”.³⁵⁶¹ Svjedok B. I. uhapšen je početkom augusta 1993. kad su četiri vojnika došla po njega na kućna vrata. Vojnici su nosili oznake HVO-a. Tražili su od njega da ponese osnovne stvari i da krene s njima

3553 TPOS, Izjava F. Č. data Udruženju 15. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 15. augusta 2017. godine.

3554 TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 15. augusta 2017. godine.

3555 TPOS, Izjava F. Č. data Udruženju 15. augusta 2017. godine.

3556 TPOS, Izjava Salke Hubanića data Udruženju 25. marta 2017. godine.

3557 TPOS, Izjava Salke Hubanića data Udruženju 25. marta 2017. godine; TPOS, Izjava F. Č. data Udruženju 15. augusta 2017. godine; TPOS, Izjava M. M. data Udruženju 15. augusta 2017. godine.

3558 *Ibid.*

3559 TPOS, Izjava Ševke Kapidžića data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

3560 TPOS, Izjava Ševke Kapidžića data Udruženju 4. augusta 2016. godine; MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka B. I., T, str. 2426.

3561 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka B. I., T, str. 2426.

na igralište Osnovne škole “Ragib Dizdar”, gdje je zatekao veliki broj stanovnika s područja Stoca.³⁵⁶²

Zatočenici su dan proveli na igralištu, na jakom suncu, bez hrane i vode.³⁵⁶³ Prema riječima jedne zatočenice, na igralištu je bio “haos”: “Žene plaču, djeca vrište, traže vode, neke žene mole vojnike da ih puste da nađu vodu za djecu, neke da im vrate oduzete i bačene torbe i kese, a vojnici šute, odbijaju svaki kontakt, poneki zamahne i kundakom.”³⁵⁶⁴ Svjedok Ševko Kapidžić rekao je da su mu stražari naredili da ide od zatočenika do zatočenika i pita ih treba li im nešto i da im da vode ako su žedni.³⁵⁶⁵

S prepunog igrališta pripadnici HVO-a su 10 do 20 ljudi odveli u zgradu škole, u jednu od učionica, gdje su ih pretražili i oduzeli im sav novac koji su imali kod sebe, zatim nakit i ostale dragocjenosti. Onima koji su sa sobom imali tri torbe, vojnici su dvije uzimali, dok su jednu torbu mogli zadržati.³⁵⁶⁶

278.3. Oslobođanje

Svi zatočenici iz škole su u različitim periodima, a najkasnije nakon 24 sata, kamionima prebačeni na teritoriju pod kontrolom ARBiH.³⁵⁶⁷

279. Vaspitno-popravni dom (august – novembar 1993)

279.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imala je Vojna policija,³⁵⁶⁸ a obezbjeđivala ga je jedna domobranska jedinica.³⁵⁶⁹

279.2. Zatočavanje

Od augusta do novembra 1993. godine VPD je korišten za zatočavanje oko 100 muslimanskih civila – muškaraca, žena i starijih osoba.³⁵⁷⁰

U augustu 1993. u VPD-u su bila zatočena približno 43 civila,³⁵⁷¹ dok ih je u oktobru te godine, nakon što je dovedena grupa starijih osoba protjeranih iz sela u opštini Stolac, bilo oko 65.³⁵⁷²

³⁵⁶² *Ibid.*, str. 2426 i 2427.

³⁵⁶³ “Stolački Doktor optužen za ratni zločin”, Hercegovina.info, 30. decembar 2010.

³⁵⁶⁴ Mehmed Dizdar, *Stolac virtualni zavičaj*, Smart, Mostar, 2006, str. 189.

³⁵⁶⁵ TPOS, Izjava Ševke Kapidžića data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

³⁵⁶⁶ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka B. I., T, str. 2427.

³⁵⁶⁷ *Ibid.*, str. 2426 i 2427; TPOS, Izjava Ševke Kapidžića data Udruženju 4. augusta 2016. godine.

³⁵⁶⁸ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 533.

³⁵⁶⁹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka C. F., Presuda, str. 533.

³⁵⁷⁰ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka C. F., T, str. 10686; izjava svjedokinje Sabine Hajdarović, Presuda, str. 533.

³⁵⁷¹ MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedoka C. F., T, str. 10686.

³⁵⁷² MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Sabine Hajdarović, Presuda, str. 533.

Zatočenici su spavali podu, bez pokrivača,³⁵⁷³ a neki i na tepisima u kancelarijama VPD-a u kojima je ujedno bilo i manje zatočenika po prostoriji. Sabina Hajdarović i njena porodica imale su svoju sobu.³⁵⁷⁴ Svakodnevno su dobivali hranu – hljeb i mesnu ili riblju konzervu.³⁵⁷⁵ Imali su na raspolaganju samo jedan WC.³⁵⁷⁶ Jedan zatočenik se razbolio i umro zbog nedostatka ljekarske pomoći.³⁵⁷⁷

279.3. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni da rade na farmi i da beru grožđe.³⁵⁷⁸

279.4. Oslobođanje

Pripadnici HVO-a 2. oktobra 1993. godine izvjestan broj osoba zatočenih u VPD-u odveli su prema Buni, a zatim prema Blagaju. Ostali zatočenici iz VPD-a su odvedeni preko Bune u Blagaj u novembru 1993.³⁵⁷⁹

279.5. Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Čapljina, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB. Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.³⁵⁸⁰

280. Stanica javne bezbjednosti (oktobar 1993)

280.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 4. bojne brigade HVO-a “Knez Domagoj” i civilne policije Stolac.³⁵⁸¹

3573 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda, str. 533.

3574 *Ibid.*, str. 533 i 534.

3575 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), izjava svjedokinje Sabine Hajdarović, Presuda, str. 534.

3576 *Ibid.*, izjava svjedoka C. E., T, str. 10599.

3577 *Ibid.*, izjava svjedoka C. E., T, str. 10599. i C. F., T, str. 10686.

3578 *Ibid.*, izjava svjedoka C. F., T, str. 10686.

3579 *Ibid.*, Presuda, str. 535.

3580 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda Žalbenog vijeća.

3581 TPOS, Izjava Enesa Gutošića data Udruženju 25. marta 2017. godine; “Lokalno pravosuđe – Raguž: Privođenje u policijsku stanicu”, Detektor.ba, 2. mart 2012.

280.2. Zatočavanje

Od 20. oktobra 1993. godine SJB Stolac korištena je za zatočavanje najmanje dva civila muslimanske nacionalnosti, muškarca.³⁵⁸²

Dana 20. oktobra 1993. pripadnici HVO-a uhapsili su Enesa Gutošića i Mehu Baljića i zatočili ih u zgradu SJB. Po dolasku su zatvoreni u istu ćeliju, a narednog dana Baljić je premješten u drugu ćeliju. U vezi s tim Enes Gutošić je rekao da je ćelija u kojoj je on bio zatvoren bila “mračna”, s velikim željeznim vratima na kojima je bio jedan mali otvor: “Na vratima ćelije nije bilo šteke, već samo rupa kroz koju sam virio i vidio kada su odveli Mehu Baljića. Na zidu ćelije u kojoj sam bio zatvoren bio je obješen kaput koji je, po mojoj pretpostavci, pripadao Smaji Gutošiću, koji je tu doveden prije mene.”³⁵⁸³

Zatočenici su spavali na spužvama na betonskom podu i nisu se imali čime pokriti.³⁵⁸⁴ Nisu dobivali redovne obroke.³⁵⁸⁵ Svjedok Enes Gutošić je rekao: “Znalo se desiti da prođu tri dana a da ja ne dobijem obrok. Stražari mi nisu davali hranu. Nakon nekog vremena pripadnici civilne policije Marko Budak, Jerko Šutalo i Marko Bošković su me ponekad izvodili iz ćelije i odvodili u zgradu Vatrogasnog doma da jedem s njima. Andrija Stanković u početku mi nije davao da jedem, međutim nakon tri dana, kada je postalo izvjesno da ću biti zatočen duže vrijeme, počeo me izvoditi iz ćelije i davati mi hranu. Jerko Šutalo jedne mi je prilike dao da jedem meso iz konzerve, hljeb, i vode.” Zatočeniku nije bilo dopušteno da održava ličnu higijenu ni da se okupa. U ćeliji nije postojao WC, a u vezi s tim Gutošić je rekao: “Nuždu sam vršio u rupi na zidu koja je povezivala solunar na peć na grijanje.” Nije bilo ljekarske pomoći.³⁵⁸⁶

Zatočenici su u SJB u Stocu bili psihički i fizički zlostavljani. Enes Gutošić je istakao: “Meho Baljić izveden je na sprat. Kada se vratio, bio je sav modar. Poslije Mehe Baljića izveli su mene. U jednoj prostoriji zatekao sam Miroslava Raguža, koji je sjedio, a stajali su Zdenko Goluža i Marijan Prce. Miroslav Raguž me ispitivao, a ova dvojica su me tukla. Uglavnom su me pitali gdje se kriju ostali, a Prce mi je tražio pare. To je trajalo oko pola sata.”³⁵⁸⁷ Potom su Enesa Gutošića nastavili zlostavljati policajci Zvonko Papac i Krešo Puljić. Prema Gutošićevim riječima, Krešo Puljić ponižavao ga je tako što mu je “davao list kupusa i komadić hljeba da jede kao neka životinja”. Puljića je u ovom zlostavljanju zaustavio policajac Marko Budak, koji mu je rekao da Gutošića “prestane zlostavljati”.³⁵⁸⁸

3582 *Ibid.*

3583 TPOS, Izjava Enesa Gutošića data Udruženju 25. marta 2017. godine.

3584 *Ibid.*

3585 Mesud Hero, Fuad Kovač, *Hrvatska Republika Herceg-Bosna, agresija i zločin*, Futur Art, Sarajevo, 2016, str. 393–394; MUP RBiH, Prepiska izjave Amre Šuko (03/3343), 19. novembar 1993.

3586 Mesud Hero, Fuad Kovač, *op. cit.*, str. 393–394; MUP RBiH, Prepiska izjave Amre Šuko (03/3343), 19. novembar 1993; TPOS, Izjava Enesa Gutošića data Udruženju 25. marta 2017. godine.

3587 “Sudjenje Ragužu: Od premlaćivanja u Koštanoj bolnici preminula dva zatvorenika”, *Bljesak.info*, 1. februar 2012.

3588 TPOS, Izjava Enesa Gutošića data Udruženju 25. marta 2017. godine.

280.3. Premještanja

Nakon tri dana Meho Baljić je premješten u Koštanu bolnicu, dok je Enes Gutošić u SJB ostao 63 dana, a onda prebačen u Vojno-istražni zatvor u Ljubuškom, odakle je pušten 22. aprila 1994. godine.³⁵⁸⁹

280.4. Procesuiranje ratnih zločina

Za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene u osam opština HZHB, uključujući opštinu Čapljina, MKSJ je 29. maja 2013. godine u predmetu *Prlić i ostali* osudio neke od najviših funkcionera HZHB. Ratni predsjednik HVO-a i predsjednik Vlade HZHB Jadranko Prlić osuđen je na 25 godina zatvora, načelnika Odjela obrane u Vladi HZHB Bruno Stojić na 20 godina zatvora, komandant Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak na 20 godina zatvora, načelnik Glavnog stožera HVO-a i zamjenik vrhovnog komandanta snaga HVO-a Milivoj Petković na 20 godina zatvora, načelnik Uprave Vojne policije HVO-a Valentin Ćorić na 16 godina zatvora i predsjednik Službe za razmjenu zatočenika Berislav Pušić na deset godina zatvora.³⁵⁹⁰

Kantonalni sud u Mostaru 26. marta 2012. godine osudio je Miroslava Raguža na dvije godine zatvora jer je kao pomoćnik zapovjednika SIS-a HVO-a i pomoćnik zapovjednika 4. bojne brigade HVO-a "Knez Domagoj" učestvovao u zlostavljanju civila i ratnih zarobljenika muslimanske nacionalnosti u Koštanoj bolnici i SJB u Stocu.³⁵⁹¹ Sud je 31. augusta 2015. donio Rješenje kojim se proces protiv Miroslava Raguža obustavlja zbog njegove smrti.³⁵⁹²

3589 TPOS, Izjava Enesa Gutošića data Udruženju 25. marta 2017. godine; "Sudjenje Ragužu: Od premlaćivanja u Koštanoj bolnici preminula dva zatvorenika", Bljesak.info, 1. februar 2012.

3590 MKSJ, Predmet *Prlić i ostali* (IT-04-74), Presuda Žalbenog vijeća.

3591 "Miroslav Raguž osuđen na dvije godine zatvora", Hercegovina.info, 26. mart 2012.

3592 Kantonalni sud u Mostaru, Predmet *Miroslav Raguž* (07 O K 006031 14 K 3), Rješenje, str. 1.

OPŠTINA VELIKA KLADUŠA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opština Velika Kladuša imala je 52.908 stanovnika, od čega 48.305 Muslimana (91,30%), 740 Hrvata (1,39%), 2.266 Srba (4,28%), 993 Jugoslovena (1,88%) i 604 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti (1,42%).³⁵⁹³

Član Predsjedništva RBiH Fikret Abdić 27. septembra 1993. godine proglasio je Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna (APZB), koja je obuhvatala područje Okruga Bihać.³⁵⁹⁴ Dana 1. oktobra 1993. Abdić je izdao proglas stanovništvu u kojem objašnjava neophodnost borbe protiv 5. korpusa ARBiH. Proglas je pratila i Naredba o opštoj mobilizaciji, uvođenju policijskog sata, raspoređivanju pripadnika Narodne odbrane (NO, oružane snage Autonomije) na granice opštine Velika Kladuša prema Bužimu i Cazinu. Radnici "Agrokomerca" pozvani su da dođu u Polje (pored Velike Kladuše), gdje su im podijeljeni naoružanje i crveni radnički kombinezoni. Nakon proglašenja Autonomije dolazi do oružanog sukoba između ARBiH i pristalica APZB.³⁵⁹⁵

Od 27. septembra 1993. do 21. augusta 1994, a zatim od 16. novembra 1994. do 7. augusta 1995. Fikret Abdić je, kao predsjednik APZB i vrhovni komandant Narodne odbrane APZB, naredio i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području cijele opštine Velika Kladuša radi zatvaranja građana/civila koji su bili protiv uspostavljanja APZB. Kao mjesta zatočenja korišteni su: kuća Hasiba Delalića Hebe, civilni zatvor u prostorijama Šahovskog kluba, logor Dubrave na peradarskoj farmi u naselju Zagrad, hale farme Rašetin zid, logor Zečjak, građevinska firma "Grupex", Valionica u naselju Drmeljevo, farma u naselje Nepeke, "Agrokomercov" dispanzer, garaža u naselju Trnovi, Policijska stanica (SJB), barake u selu Dolovi, logor Drmeljevo na peradarskoj farmi, Osnovna škola u selu Kudići, logor Ponikve na farmi pilića, Osnovna škola "Bratstvo i jedinstvo" u selu Vrnograč, Osnovna škola Donja Vidovska i SJB u selu Križ.

U augustu 1995. u vojnoj akciji HV-a i 5. korpusa ARBiH počela je ofanziva na područje Republike Srpske Krajine (RSK), koja je bila proglašena na dijelu teritorije Republike Hrvatske, i APZB, koja je bila proglašena na dijelu teritorije BiH. Snage Fikreta Abdića razoružane su 18. augusta 1995.³⁵⁹⁶ Nakon toga je 5. korpus ARBiH formirao nekoliko zatočeničkih objekata u koje su zatvarani pripadnici VRS, vojnici NO i civili. U opštini Velika Kladuša kao mjesta zatočenja korišteni su Osnovna škola u Todorovskoj Slapnici, prostorije Šahovskog kluba, Valionica u naselju Drmeljevo, kafić "Stop" u mjestu Hajrat i preduzeće "Grupex".

3593 "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Velika Kladuša, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

3594 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 1.

3595 *Ibid.*, str. 24.

3596 Smail Kličić, *Meduobošnjački sukob u Cazinskoj krajini 1992.–1995.*, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikata Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2002, str. 170.

Procesuiranje ratnih zločina

Vrhovni sud Republike Hrvatske u trećestepenoj presudi od 8. februara 2005. godine proglasio je Fikreta Abdića krivim što je, za vrijeme ratnog stanja u RBiH, 27. septembra 1993, suprotno Ustavu RBiH, proglasio APZB, za područje bivšeg Okruga Bihać, pa je od 27. septembra 1993. do 21. augusta 1994, a zatim od 16. novembra 1994. do 7. augusta 1995, u Velikoj Kladaši kao predsjednik APZB i vrhovni komandant vojske, tzv. NO APZB, naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladaša radi zatvaranja građana/civila koji su bili protiv uspostavljanja tzv. AP, a u kojima se prema njima nečovječno postupalo, prisiljavalo na službu u njegovoj paravojsci, pa je tako: a) na području opštine Velika Kladaša formirao logore i sabirne centre Drmeljevo – peradarska farma, Dubrave, Ponikve, Nepeke, Dolovi, Rašetin zid i Brezici-Zečjak, u koje je zatvarao civilno stanovništvo opštine Velika Kladaša i drugih opština bivšeg okruga Bihać: muškarce u dobi od 14 do 75 godina, djecu od 14 godina, žene bez obzira na dob, pa je u tom vremenu zatvoreno najmanje 5.000 civila, prema kojima se nečovječno postupalo, jer su ih fizički i psihički zlostavljali upravitelji logora, čuvari, pripadnici logorske policije i istražitelji, tako što su ih u logorima i sabirnim centrima te u drugim za to određenim prostorijama tukli nogama na kojima su obično bile vojničke čizme, šakama, policijskim palicama, raznim drvenim predmetima i kundacima pušaka, prisiljavali da u zimskom periodu bez obuće duže vrijeme stoje u vodi ispred logorskih prostorija, da se međusobno tuku, da pjevaju i uzvikuju parole kojima se veličaju tzv. APZB i Babo, pa su 17. juna 1994. iz logora Drmeljevo odvedeni u dispanzer, u naselje Polje, zatočeni civili: Alija Feriz, Mujo Milak, Šemsudin Husić, Emin Redžić, Husein Mušić, Aziz Adilagić, Hasib Dedić zvani Heba, Mehmed Jušić, Mehmed Sijamhodžić, Kasim Čano i Đeko Bibuljica, koji su zatvoreni u prostorije mrtvačnice, a zatim ih je uvečer, oko 23 sata, premlatila njegova specijalna policija zvana OBL, pri čemu su neki logoraši zadobili teške povrede, a nakon toga bez ukazivanja ljekarske pomoći vraćeni u logor Drmeljevo te kasnije s ostalim zatočenim civilima upućivani na kopanje rovova i tranšeja na prvoj borbenoj liniji, pri čemu su služili kao živi štit vojsci tzv. APZB, pa je zbog ovakvog fizičkog i psihičkog zlostavljanja u logoru Drmeljevo podlegao Rasim Erić iz Zborišta, koji je premlaćem 8. augusta 1994. dok je bio na prisilnom radu ispod Starog grada, a u logoru Drmeljevo zbog fizičkog zlostavljanja podlegao je Selim Kahrić iz Bosanske Krupe, dok su od zatočenih žena najčešće fizički zlostavljane i premlaćivane Nura Salkić, Bejza Kekić, Fatima Durić, Asija Galijašević, Zuhra Hozanović, koje su nakon toga zajedno s drugim logorašicama upućivane na prisilni rad u Veliku Kladašu i na teritoriju RSK, o čemu su ga usmeno i pismeno izvještavali i predstavnici sudskih organa APZB i vojni predstavnici UN-a i UNPROFOR-a te MKCK, pa ni uprkos tome ništa nije preduzeo da se poboljša stanje u logorima i sabirnim centrima; b) građane opštine Velika Kladaša raznim mjerama zastrašivanja i vršenja terora prisiljavao na službu u njegovim paraformacijama; c) u istom periodu, u istom svojstvu, formirao na području opštine Velika Kladaša logore za zarobljene pripadnike 5. korpusa ARBiH: Miljkovići–Valionica, Nepeke i Dolovi, u kojima su fizički i psihički zlostavljani i premlaćivani ratni zarobljenici, pa je od fizičkog zlostavljanja u logoru Dolovi preminuo

Senad Halkić, pripadnik 503. slavne brdske brigade, a od zadobivenih povreda po izlasku iz logora Miljkovići–Valionica u Regionalnoj bolnici u Bihaću podlegao Faruk Alagić, pripadnik 502. viteške brigade; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, te je osuđen na 15 godina zatvora.

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske iz septembra 2010. godine Zlatko Jušić oslobođen je optužbe, kojom je terećen po kvazizapovjednoj odgovornosti za činjenje, da je planirao i organizovao da se civilno stanovništvo nezakonito zatvara, fizički i psihički zlostavlja i da se prema njemu nečovječno postupa, da se primorava na prisilni rad, službu u vojsci APZB. Konkretno, terećen je da je učestvovao u radu Vlade prilikom donošenja naredbe koju je lično i potpisao, a na osnovu koje su počela privođenja civila u logore, sabirne centre gdje se prema njima postupalo nečovječno. Sud je utvrdio da su civili odvođeni u logore još ranije, svakako prije donošenja te naredbe. Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske kojom je potvrđena prvostepena presuda Županijskog suda u Rijeci utvrđeno je kako je ključno za ocjenu nedokazanosti krivične odgovornosti prvooptuženika postojanje “paralelnog” načina funkcionisanja organa vlasti APZB. Isključivu apsolutnu vlast u APZB imao je predsjednik Fikret Abdić. Zlatko Jušić kao predsjednik tehničke vlade nije znao za izolovanje, nečovječno postupanje i zlostavljanje civila. Drugooptuženi Ibrahim Jušić, načelnik Odjeljenja SJB za suzbijanje kriminaliteta i načelnik Državne bezbjednosti APZB, proglašen je krivim po ličnoj odgovornosti kao neposredni počinitelj, po zapovjednoj odgovornosti u širem smislu (kvazizapovjednoj odgovornosti) za izdavanje naredbi za zlostavljanje civila. Ibrahim Jušić osuđen je na sedam godina zatvora.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

281. Logor Drmeljevo na peradarskoj farmi (juni 1993 – august 1994)



Peradarska farma Drmeljevo³⁵⁹⁷

281.1. Uprava

Zamjenik ministra odbrane i policije zadužen za pitanja policije bio je Ibrahim Đedović, a njegovi djelatnici obezbjeđivali su vanjski dio logora Drmeljevo.³⁵⁹⁸ Upravitelj objekta bio je Čazim Behrić.³⁵⁹⁹ Inspektori koji su ispitivali zatočenike bili su Sadik Alihodžić, Aziz Bešlić i izvjesni Dizdarević.³⁶⁰⁰ Sakib Dautović bio je vođa interventne grupe za obezbjeđenje objekata i lica Ministarstva odbrane i Vojne policije NO APZB.³⁶⁰¹ Između ostalih, stražari u logoru Drmeljevo bili su Zuhdija Šakanović,³⁶⁰² Emin Redžić,³⁶⁰³ Senad Sarajlija,³⁶⁰⁴ Hodžin, Dautović i Brkić.

³⁵⁹⁷ Emin Huskić, *Svi zločini Fikreta Abdića*, NITP Bošnjak, Bihać, 1997.

³⁵⁹⁸ Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Praćenje suđenja za ratne zločine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Ibrahima Đedovića, 22. oktobar 2008. godine.

³⁵⁹⁹ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 26; Tamara Opačak-Klobučar, "U Rijeci uhićen upravitelj logora Drmeljevo", Večernji.hr, 5. februar 2014; Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *Na tragu zločina Fikreta Abdića: Drmeljevo, svjedok optužbe*, Odsjek za dokumentaristiku RTV Bihać, Bihać, 1996, str. 28, 36, 44, 47, 50 i 55–61; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 2. februar 2009. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Čazima Behrića.

³⁶⁰⁰ Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 69.

³⁶⁰¹ Selma Učanbarlić, "Ukinuta presuda Sakibu Dautoviću", BIRN BiH, Justice Report, 30. oktobar 2013,

³⁶⁰² Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 26.

³⁶⁰³ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Predmet *Fikret Abdić* (III Kž 2/04-11), Trećestepena presuda, str. 7.

³⁶⁰⁴ Emin Huskić, *op. cit.*, str. 235 i 236; Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 68.

281.2. Zatočavanje

Od 11. juna 1993. do 13. augusta 1994. godine peradarska farma Drmeljevo korištena je za zatočavanje oko 500 vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, protivnika ideje APZB, bez obzira na dob, spol i zdravstveno stanje.³⁶⁰⁵

Mujo Okanović uhapšen je 26. juna 1993. i odveden u dispanzer, a nakon toga prebačen na peradarsku farmu Drmeljevo.³⁶⁰⁶ U Drmeljevo je zajedno s još oko 20 civila iz "Agrokomercovog" dispanzera dovedena i Nura Salkić.³⁶⁰⁷ Šaban Brkić uhapšen je 28. juna 1994. i priveden u Policijsku stanicu u Vrnograču. Nakon tri dana premješten je u logor Drmeljevo.³⁶⁰⁸

Logor Drmeljevo formiran je na peradarskoj farmi koja je bila u sklopu nekadašnjeg privrednog giganta "Agrokomerc" i nalazio se u neposrednoj blizini Velike Kladuše, smješten u fabrici konzumnih jaja, odnosno sortirnici jaja.³⁶⁰⁹ Logor se nalazio na oko 250 metara od rijeke Gline, koja na tom dijelu predstavlja granicu između BiH i Hrvatske.³⁶¹⁰

U prvim danima po formiranju logora zatočenci su spavali na betonu, ali nakon nekog vremena čuvari su im dozvolili da unesu travu koja se kosila oko logora, kako bi na njoj spavali.³⁶¹¹

Nisu se kupali više od mjesec dana. Više zatočenika jelo je istim priborom, a hranu su morali pojesti za vrlo kratko vrijeme. Nisu imali pristup pitkoj vodi ili im je količina bila ograničena. Bili su ponižavani i degradirani kao osobe. Uslovi u logoru Drmeljevo bili su ispod svakog nivoa jer se sa zatočenicima postupalo nečovječno. Nisu imali osnovne higijenske potrepštine sve do dolaska predstavnika MKCK.³⁶¹²

Posebno loši bili su higijenski uslovi, nije bilo sapuna, a zatočenice nisu dobivale osnovne potrepštine za vrijeme menstrualnog ciklusa, već su za te potrebe morale skidati odjeću sa sebe.³⁶¹³ Unutar objekta nije postojao WC, pa su zatočenci danju nuždu obavljali ispred logora, a noću u prostoriji u kojoj su boravili, pred drugim zatočenicima. Hranu nisu dobivali redovno, a vodu su mogli koristiti prvi put tek nakon nekoliko dana od formiranja zatočeničkog objekta, i to preko jednog hidrantskog crijeva. Do dolaska predstavnika MKCK preživljavali su od konzervi i hrane koju su donosili sa sobom neki od novih zatočenika.³⁶¹⁴ Za obroke su uglavnom dobivali neskuhan ili samo obaren grah i rižu u kojoj je bilo više pijeska nego zrna.³⁶¹⁵

3605 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 24–26; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 218.

3606 Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 109.

3607 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 3. februar 2009. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Nure Salkić.

3608 Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 44.

3609 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 26.

3610 Emin Huskić, *op. cit.*, str. 220.

3611 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 26; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 220.

3612 Vrhovni sud Republike Hrvatske, Predmet *Fikret Abdić* (III KŽ 2/04-11), Trećestepena presuda, str. 7.

3613 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 26 i 27.

3614 Emin Huskić, *op. cit.*, str. 220.

3615 Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 64.

Zatočenike su fizički i psihički zlostavljali upravnik logora, pripadnici logorske policije i istražitelji. Udarali su ih nogama na kojima su obično bile vojničke čizme, šakama, policijskim palicama, raznim drvenim predmetima, kundacima pušaka. Prisiljavani su da u zimskom periodu bez obuće duže vremena stoje u vodi ispred logorskih prostorija, da se međusobno tuku, da pjevaju i uzvikuju parole kojima se veličaju APZB i Babo.³⁶¹⁶

Zatočenice su također izlagane fizičkom zlostavljanju. Zatočenica Fata Omeragić je rekla: "Tukli su me osam dana i ne znam kako sam preživjela." Često im je upravnik logora Ćazim Behrić prijetio da će ih sve pobiti. Kad bi dijelile hranu, viđale su zatočenike kako izlaze prebijeni, nisu ih mogle poznati, neke su u dekama donosili.³⁶¹⁷

Asiju Galijašević istukli su tako da je pet dana ležala na podu, bila je sva crna po leđima i bubrezima. Bejza Kekić svakodnevno je izlagana fizičkom zlostavljanju. Jednom su je stražari odveli u 23 sata i vratili je potpuno crnu iza jedan poslije ponoći.³⁶¹⁸

Hasana Latića u logoru su tukli 17 puta.³⁶¹⁹

281.3. Prisilni rad

Na kopanje rovova odvođeni su svi zatočenici, pa tako i bolesni, stariji i maloljetnici. Rovove i tranšeje su kopali na prvim borbenim linijama, gdje se dešavalo da stražari pucaju prema pripadnicima 5. korpusa ARBiH kako bi oni uzvratili vatru.

Zatočenici su morali obavljati i najgore poslove po gradu – mesti ulice, dok su ih prolaznici pljuvali i psovali. U Starom gradu morali su praviti grudobrane od pijeska i čistiti ulice, krčiti šumu.

Morali su trčeći vući granje niz brdo, i onda, ponovo trčeći, vratiti se po novu turu. Jednom prilikom, u trenutku kad je donesen ručak, Sakib Dautović je rekao: "Oni nisu gladni, oni su već jeli", i naredio da vrate hranu. Tada je uzeo kanister vode i prosipao je od jednog do drugog zatočenika. Pitao ih je da li je neko žedan, a oni nisu smjeli reći da jesu iako su bili strašno žedni jer je bio august. Nakon toga morali su nastaviti dalje raditi.³⁶²⁰

281.4. Smrt kao posljedica zlostavljanja

Zatočenik Rasim Erdić umro je od povreda koje mu je tokom zlostavljanja nanio Sakib Dautović.³⁶²¹

281.5. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su logor Drmeljevo. U dva izvještaja koja su sastavili nakon obilaska logora, 18. juna i 11. augusta 1994. godine, navodi se da je hrana oskudna, da

³⁶¹⁶ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2.

³⁶¹⁷ Emin Huskić, *op. cit.*, str. 238–239.

³⁶¹⁸ *Ibid.*, str. 235 i 236.

³⁶¹⁹ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 16. decembar 2008. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Sulejmana Mujadžića i Hasana Latića.

³⁶²⁰ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 27.

³⁶²¹ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 3; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 218.

zatočnici nemaju pristup pitkoj vodi, da ne postoji WC, da se nužda obavlja unutar zatočeničkog objekta i u dvorištu, da zatočnici spavaju na podu bez madraca i deka, da ima zatočenih maloljetnih osoba u dobi od 15 i 16 godina i da ima više osoba starijih od 60 godina, koje su bolesne i nemoćne, da u prostorijama s više smještenih osoba nema dovoljno zraka jer su prozori zakovani. Naveli su i da im nije bila dozvoljena distribucija pomoći, niti organizacija raspodjele, osim u dostavi deka i drvenih paleta za spavanje.³⁶²²

281.6. Premještanja

Zarobljenici su stalno premješteni iz jednog logora u drugi zbog posjeta predstavnika MKCK.³⁶²³

Grupa od deset logoraša, među kojima je bio i Alija Feriz, 18. augusta 1994. godine premještena je u civilni zatvor u Velikoj Kladuši.³⁶²⁴

282. Civilni zatvor u prostorijama Šahovskog kluba (oktobar 1993 – august 1994)

282.1. Uprava

Od 10. novembra 1993. do 1. aprila 1994. godine upravnik civilnog zatvora bio je Senad Karajić. Zamjenik upravnika bio je Reuf Husedžinović zvani Splićo, koji je 1. aprila 1994. odlukom Ratnog predsjedništva opštine Velika Kladuša postavljen za upravnika civilnog zatvora, a nedugo zatim Karajić je postavljen za njegovog zamjenika.

Zatvorenike je ispitivao pripadnik Vojne bezbjednosti Hasan Kekić, kao i izvjesni Fuad, koji je nagovarao zatvorenike da stupe u redove NO APZB.

Među čuvarima su bili Mensur Didović, Nijaz Krapić, Zuhdija Buljubašić, Adil Dizdarević, Enver Veladžić, Senad Muratović, Sabahudin Okanović, Fikret Čejvanović, Ferid Salkić, Mirsad Miljković, Elvis Elezović, Ademir Sarajlija, Samir Grahović, Fuad Dizdarević, Velaga Alibegić i Senad Duranović.³⁶²⁵

282.2. Zatočavanje

Od oktobra 1993. do augusta 1994. godine prostorije Šahovskog kluba u kojima je bio smješten civilni zatvor korištene su za zatočavanje tačno neutvrđenog broja protivnika

³⁶²² Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 7; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 218.

³⁶²³ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 22. oktobar 2008. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Rifeta Dokića.

³⁶²⁴ *Ibid.*

³⁶²⁵ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. K. (02-824/94), 25. august 1994. godine; Izvještaj o privođenju i tretmanu Ibrahima Okanovića u prostorije Opštinskog zatvora (04/94), 15. januar 1994. – RBiH, AP Zapadna Bosna, Opštinski zatvor Velika Kladuša.

APZB, kao i onih koji su odbili da prime pozive za mobilizaciju, ali i osoba osuđenih za krivična djela kao što su krađe i ubistva.³⁶²⁶

Krajem oktobra i početkom novembra 1993. uhapšeni su vjerski službenici, među kojima i Meho Ponjević, muftija kladuški. Hapšenje je naredio Fikret Čelebić zvani Fiko, načelnik SJB. Uhapšeni vjerski službenici odvedeni su u civilni zatvor.³⁶²⁷ Nakon što su odbili poziv za mobilizaciju, D. S. i još 50 građana 10. decembra 1993. su privedeni u Osnovnu školu Šturlić. Odatle su ih kamionima prevezli u Valionicu, u kojoj su ostali do 24. decembra 1993, kad su ih premjestili u civilni zatvor, gdje su im ponovo donosili pozive za mobilizaciju. Nakon što su duže vrijeme boravili u ovom objektu a da nisu saslušani, podnijeli su zahtjev za saslušanje. Upravnik zatvora zahtijevao je od Suda u Velikoj Kladuši da ih osudi, pa su u zatvor dolazile sudije da saslušavaju zatvorenike.³⁶²⁸ Pripadnici policije više puta su hapsili i privodili I. Z. Sedam policajaca 23. februara 1994. u jutarnjim satima je došlo u njenu kuću i obavilo pretres, a I. Z. su odveli u civilni zatvor, gdje je bila zatočena tri dana.³⁶²⁹

Šahovski klub u kojem je bio smješten civilni zatvor nalazio se iza zgrade Suda. Zatočnici su boravili u četiri ćelije od dvadesetak kvadratnih metara. Na prozorima su se nalazile rešetke. Stakla su bila razbijena, zbog čega je u zimskom periodu bilo vrlo hladno. Zatočnici su kasnije dobili deke. Nije bilo ležajeva. Spavali su na betonu ili nisu nikako spavali jer je ponekad bilo i po 70 zatočenika u jednoj ćeliji. Imali su dva obroka dnevno, ali hrana nije bila kvalitetna.³⁶³⁰ U zatvoru su bila dva WC-a. Vode za piće bilo je dovoljno.³⁶³¹

Zatočnici su izlagani fizičkom zlostavljanju. Pripadnici specijalne jedinice NO APZB "Šejle" dolazili su u civilni zatvor i tukli ih.³⁶³²

282.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Pripadnici Vojne policije NO APZB 7. januara 1994. godine u civilni zatvor su doveli Ibrahima Okanovića zvanog Šarin, koji je bio pripadnik NO, a prije toga je ubio Hajrudina Hušidića. Uprava civilnog zatvora pokušala je intervenisati da se Okanović zbog toga ne privodi u ovaj objekt. Međutim, on je doveden i potom brutalno pretučen. Tukli su ga pripadnici Vojne policije, odnosno pripadnici jedinice "Šejle".

Ismet Gračanin zvani Ćićmo bio je komandant 3. brigade NO APZB i komandant specijalne jedinice "Šejle". On je, zajedno sa Semirom Grahovićem zvanim Brkin, Emirom Miljkovićem zvanim Majmov, Senadom Hušidićem zvanim Tajči, Senadom Talakićem zvanim Ceco,

³⁶²⁶ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. K. (02-824/94), 25. august 1994. godine; Smail Kličić, *Napad iznutra – Političke dimenzije stvaranja Autonomne pokrajine Zapadna Bosna*, Društvo arhivskih radnika Unsko-sanskog kantona, Bihać, 2013, str. 164.

³⁶²⁷ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Č. K. (02-810/94), 25. august 1994. godine.

³⁶²⁸ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od D. S. (02-923/94), 16. august 1994. godine.

³⁶²⁹ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od I. Z. (02-967/94), 30. august 1994. godine.

³⁶³⁰ TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

³⁶³¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. K. (02-824/94), 25. august 1994. godine.

³⁶³² Viši sud Bihać, Predmet *Fikret Abdić* (K:6/96-RZ), Zapisnik o glavnom pretresu, 4. septembar 1996. godine.

Asmirom Velićem zvanim Kruško i drugim pripadnicima jedinice “Šejle”, tukao Ibrahima Okanovića više od dva sata. Udarali su ga šakama, nogama, gumenim i drvenim palicama po svim dijelovima tijela, nanijevši mu brojne povrede po prsima, stomaku i leđima. Koža mu je od udaraca popucala, a imao je i unutrašnja krvarenja.

Iste večeri, oko 18 sati, Okanović se žalio da ne može mokriti. Uprava zatvora pozvala je medicinsku pomoć, ali iz Hitne službe Doma zdravlja nisu došli uz obrazloženje da ne mogu napuštati svoje prostorije. Na molbu uprave zatvora dobili su 14 tableta protiv bolova. Sutradan, oko 6.45 sati, stražari su konstatovali da je zatvorenik preminuo.³⁶³³

282.4. Prisilni rad

Zatočnici su imali radnu obavezu – da čiste snijeg ispred zatvora, kao i da čiste Sud i Policijsku stanicu. Odvođeni su i da istovaruju brašno i cijepaju drva.³⁶³⁴

282.5. Premještanja i oslobađanje

Vjerski službenici koji su u civilni zatvor dovedeni krajem oktobra ili početkom novembra 1993. godine, premješteni su u vojni zatvor u “Grupexu”, gdje su bili zatočeni oko četiri mjeseca.³⁶³⁵ Zatočenik F. A. u ovom je objektu boravio više puta po tri dana.³⁶³⁶ Zatočenica I. Z. u civilnom zatvoru je držana tri dana. Na saslušanje je vođena u zatvor u “Grupexu”. Puštena je, a onda 16. aprila 1994. ponovo zatvorena na tri dana u Policijsku stanicu u selu Križ, da bi 11. juna 1994. bila odvedena u Drmeljevo, gdje je bila zatočena do raspuštanja tog logora.³⁶³⁷

Grupa od deset zatočenika, među kojima je bio i Alija Feriz, 18. augusta 1994. premještena je u civilni zatvor u Velikoj Kladaši. Mujo Karajić u ovom je objektu proveo 40 dana, da bi bio pušten pa ponovo dva puta zatvaran na po pet dana, a onda je 11. juna odveden u Drmeljevo, gdje je ostao do zatvaranja tog logora.³⁶³⁸ Husein Štulanović 11. juna je premješten u logor Drmeljevo.³⁶³⁹

Oko 110 osoba u decembru 1993. je držano u zatvoru bez ikakvog rješenja, a 24. januara 1994. doneseno je rješenje o ukidanju pritvora i svi su pušteni na slobodu.³⁶⁴⁰

3633 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka S. K. (Ki 10/94-RZ), 25. juni 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. K. (02-824/94), 25. august 1994. S. R. (02-949/95), 30. august 1994. godine; Izvještaj o privođenju i tretmanu Ibrahima Okanovića Šarina u prostorije Opštinskog zatvora (04/94), 15. januar 1994. godine – R BiH, AP Zapadna Bosna, Opštinski zatvor Velika Kladaša; Smail Kličić, *Napad iznutra*, str. 164; Kasim Mujagić, *Istina o “Autonomnoj pokrajini Zapadna Bosna” 1993–1995*, Grafis, Cazin, 2013, str. 311.

3634 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. K. (02-824/94), 25. august 1994. godine.

3635 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Č. K. (02-810/94), 25. august 1994. godine.

3636 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. godine.

3637 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od I. Z. (02-967/94), 30. august 1994. godine.

3638 Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 40.

3639 *Ibid.*, str. 98 i 102.

3640 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od D. S. (02-923/94), 16. august 1994. godine.

282.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Županijskog suda u Karlovcu (Hrvatska) od 31. jula 2002. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

283. Građevinska firma “Grupex” (oktobar 1993 – juli 1994)

283.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici vojske i Vojne policije APZB. Zatočenike su ispitali i saslušali Osman Veladžić, bivši direktor “Grupexa”, Smail Melkić, Emir Murtić, Rasim Bašić, Hasan Kekić i Emir Kurtić.³⁶⁴¹

283.2. Zatočavanje

Od oktobra 1993. do jula 1994. godine prostorije građevinske firme “Grupex” korištene su za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, među kojima je bilo žena i djece.³⁶⁴²

Zatočenik H. H. dobio je 21. oktobra 1993. poziv za mobilizaciju u vojsku APZB na koji se nije odazvao. Osamnaest dana nakon toga u njegovu kuću su došli vojni policajci i priveli ga u zgradu “Grupexa”. Te je noći oko 400 ljudi privedeno u ovu zgradu. Poslije ispitivanja premješteni su autobusima u industrijski kompleks u Polju.³⁶⁴³ U “Grupex” su dovedeni i vjerski službenici koji su uhapšeni krajem oktobra i početkom novembra 1993. Hapšenje je naredio Fikret Čelebić zvan Fiko, načelnik SJB.³⁶⁴⁴ Zatočenik F. A. uhapšen je 11. februara 1994. i odveden u Policijsku stanicu u selu Križ, gdje je zadržan tri dana. Krajem februara ponovo je uhapšen i doveden u “Grupex”.³⁶⁴⁵

“Grupex” je prije rata bio građevinska firma, a nakon proglašenja APZB u njemu je bilo sjedište bataljona Vojne policije NO APZB. Zatočenici su u “Grupexu” bili zatvoreni u garažama i bivšim skladištima za alat. Zatvarani su u prostoriju površine oko petnaest kvadratnih metara u kojoj ih je bilo i po 70. Prozori su bili razbijeni i bilo je hladno. Zatočenici

³⁶⁴¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. i H. H. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996, Zapisnik o uzimanju izjave od I. Z. (02-967/94), 30. august 1994, R. R. (02-834/94), 28. august 1994. i Š. N. (02-979/94), 16. septembar 1994. godine.

³⁶⁴² TPOS, Izjava Alije Feriza, data Udruženju 2. aprila 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. Z. (02-440/96), 27. maj 1996, Zapisnik o saslušanju svjedoka H. H. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996. godine.

³⁶⁴³ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka H. H. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996. godine.

³⁶⁴⁴ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Č. K. (02-810/94), 25. august 1994. godine.

³⁶⁴⁵ *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. godine.

su spavali na betonskom podu.³⁶⁴⁶ Zatočenica I. Z. je rekla: “Uslovi u garaži bili su grozni. Beton na podu, nema prozora, garažna vrata koja se zatvore, noć je, ležanja nema, nema ćebadi... Stajala sam sve vrijeme.”³⁶⁴⁷

Odlazak u WC bio je omogućen u grupama, u pratnji stražara. Ispitivanje je obavljano u upravnoj zgradi “Grupexa”.³⁶⁴⁸ Hrane i vode bilo je dovoljno za sve zatočenike.³⁶⁴⁹

Zatočenike su fizički i psihički zlostavljali pripadnici Vojne policije, koji su ih tukli nogama, šakama, policijskim palicama, raznim drvenim predmetima.³⁶⁵⁰

Jednom prilikom u kuću O. M. došli su pripadnici Vojne policije, a u vezi s tim on je rekao: “Odveli su me u prostorije ‘Grupexa’, gdje su me tukli.”³⁶⁵¹

283.3. Prisilni rad

Zatočenici su odvođeni da kopaju rovove.³⁶⁵²

283.4. Premještanja

Vjerski službenici koji su uhapšeni krajem oktobra i početkom novembra 1993. godine u “Grupexu” su bili zatočeni oko četiri mjeseca.³⁶⁵³ Zatočenik K. H. jedan dan je proveo u prostorijama “Grupexa”, nakon čega je premješten Valionicu.³⁶⁵⁴ Nakon tri dana F. A. je prebačen u civilni zatvor.³⁶⁵⁵

283.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Županijskog suda u Karlovcu (Hrvatska) od 31. jula 2002. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladaša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladaša, str. 581]

3646 TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. Z. (02-440/96), 27. maj 1996. godine.

3647 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od I. Z. (02-967/94), 30. august 1994. godine.

3648 TPOS, Izjava Alije Feriza, data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3649 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. godine.

3650 TPOS, Izjava Alije Feriza, data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3651 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka O. M. (Ki 10/94-RZ), 25. juni 1996. godine.

3652 *Ibid.*

3653 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Č. K. (02-810/94), 25. august 1994. godine.

3654 *Ibid.*, Komanda 5. korpusa ARBiH, Vojna bezbjednost, Službena zabilješka o obavljenom informativnom razgovoru sa K. H., 21. juli 1994. godine.

3655 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. godine.

284. “Agrokomercov” dispanzer (oktobar 1993 – juli 1994)

284.1. Uprava

U “Agrokomercovom” dispanzeru Fikret Abdić je imao kancelariju do aprila 1994. godine, kad je prešao u Stari grad u Velikoj Kladaši.³⁶⁵⁶ Njegov privatni vozač, koji je također radio u ovom objektu, bio je Halid Kapić.³⁶⁵⁷ Komandir obezbjeđenja Fikreta Abdića bio je Zlatan Šabanagić.

Odred za obezbjeđenje lica i objekata (OBL) NO APZB brojao je oko 130 policajaca. U Abdićevom ličnom obezbjeđenju bili su, između ostalih, Fikret Kudić zvani Mornar, komandir OBL-a, Dragan Keserović zvani Drajver, Sakib Hručić, Edo Hručić, Enver Hručić, Halid Rapić zvani Hačar, Šukrija Pajazetović, Mirsad Dizdarević, Enes Mujkić, Sulejman Latić zvani Semo, Damir Beganović zvani Tajson i Samir Galijašević.³⁶⁵⁸

Sakib Dautović, kao vođa interventne grupe za obezbjeđenje objekata i lica Ministarstva odbrane i Vojne policije NO APZB, zajedno s Mirsom Grahovićem, Esadom Gračaninom, Huseinom Kajdićem, Salihom Mujanovićom i Mustafom Keserovićom dovodio je zatočnike i ispitivao ih.³⁶⁵⁹

Među onima koji su zlostavljali zatočnike bili su Samir Rizvić i Sead Miljković iz Bihaća zvani Cicanov.³⁶⁶⁰ U zlostavljanju je učestvovao i Irfan Talakić, koji je bio doktor u dispanzeru, a predstavljao se kao bezbjednjak 6. banijskog korpusa Vojske RSK.³⁶⁶¹

284.2. Zatočavanje

Od oktobra 1993. do jula 1994. godine “Agrokomercov” dispanzer korišten je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, uključujući žene i djecu.³⁶⁶²

U dispanzer su iz logora Drmeljevo dovedeni zatočeni civili A. F. (golman), M. M. (inženjer), Š. H., E. R., H. M., A. A., H. D., M. J., H. Dž., M. S., K. Č. i Dž. B. (profesor).³⁶⁶³ Zajedno s ocem, D. A. su 10. juna 1994. uhapsili Abdićevi ljudi među kojima je bio Senad Jašić.

3656 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnici o uzimanju izjave od Č. M. (02-833/95), 18. august 1995. i K. H. (02-18/95), 23. august 1995, Zapisnik o glavnom pretresu (K:6/96-RZ), str. 26, 4. septembar 1996. godine.

3657 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od K. H. (02-18/95), 28. august 1995. godine.

3658 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Č. (10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3659 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka S. N. (10/94-RZ), 25. juni 1996. godine; Smail Kličić, *Napad iznutra*, str. 163; TPOS, Izjava Alije Užičanina data Udruženju 2. aprila 2015. godine; “Presuda Dautoviću 4. maja”, BIRN, Justice Report, 28. april 2015.

3660 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od K. H. (02-18/95), 23. august 1995. godine.

3661 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka J. F. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

3662 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Aleme Grahović, 20. oktobar 2008. i svjedočenje Emina Redžića, 3. februar 2009. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2–27; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 221–222; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Muje Milaka i Kasima Čane, 21. oktobar 2008. godine. 3663 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2–27; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 221–222; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Muje Milaka i Kasima Čane.

U to vrijeme D. A. je bio maloljetan, išao je u treći razred osnovne škole. Odveli su ih u Policijsku stanicu u Križu, gdje su ostali do jutra, nakon čega su premješteni u dispanzer. Po dolasku zatočenika oduzimate su im sve vrednije stvari, kao i pertle.³⁶⁶⁴

Dispanzer je jednospratni objekt sagrađen od crvene cigle i s ravnim krovom. Oko njega se nalazila ograda s ulaznom kapijom. U podrumu dispanzera nalazila se mrtvačnica, dimenzija oko tri sa tri metra, u koju su zatvarani zatočenici. U njoj nije bilo svjetlosti jer nije imala prozore, zbog čega nije bilo ni svježeg zraka. Prostorija je bila obložena keramičkim pločicama i puna vlage. Zrak je ulazio kroz jedan manji otvor na zidu, a iznad glava zatočenika bile su oštećene cijevi od kanalizacije. U mrtvačnici se ponekad nalazilo i do 50 zatočenika.³⁶⁶⁵

Nuždu su obavljali unutar zatočeničke prostorije, u blizini odvoda, koji su morali rukama otčepljivati.³⁶⁶⁶ Nisu imali vode. Hrane je bilo malo i bila je lošeg kvaliteta, a kad bi je zatražili, dobivali su batine.³⁶⁶⁷ Nikome od pretučenih zatočenika nije pružena ljekarska pomoć. Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju, koje je često rezultiralo teškim povredama – prelomima ruku i rebara, velikim oteklinama na glavi, oštećenjem unutrašnjih organa i ekstremiteta.

Jedne večeri, oko 23 sata, zatočenike su pretukli pripadnici specijalne jedinice MUP-a APZB. Iste večeri došao je jedan vojnik i pitao: “Ko od zatočenika nije dao izjavu?” Kako niko nije odgovorio, izveli su M. M., koji je bio prvi do vrata. Nakon desetak minuta M. M. je vraćen isprebijan. Pao je na pod. Zatočenici su ga pomjerali uza zid i pokušavali ga zagrijati. Nakon četiri dana premješten je u Drmeljevo. Zatočenik A. F. bio je među sedam onih koji su pretučeni iste večeri. Odveli su ga u prostoriju u kojoj je bilo desetak vojnika koji su napravili špalir. Tukli su ga držalima od lopate, bilijarskim štapovima, palicama i nogama. U početku ga nisu mogli oboriti, ali ga je jedan vojnik udario u spolovilo, nakon čega je zatočenik pao. Zatim ga je jedan od njih uhvatio za kosu i počeo udarati o pod. Za to vrijeme taj vojnik mu je govorio: “Ovako tuče Fikretova policija.”³⁶⁶⁸

Jednom prilikom su zatočenicu S. N. prozvali na saslušanje. Pri ulasku u prostoriju dočekali su je Sakib Dautović, Mirso Grahović i Husein Kajdić, koji su je počeli tući letvom

3664 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2–27; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnici o saslušanju svjedoka Dž. H. (10/94-RZ), 12. juni 1996, D. A. (02-548/96), 5. juni 1996. i K. Č. (10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3665 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnici o saslušanju svjedoka K. Č. (10/94-RZ), 13. juni 1996. i uzimanju izjave od D. A. (02-548/96), 5. juni 1996. godine; TPOS, Izjave Alije Feriza i Safeta Linića date Udruženju 2. aprila 2015. i 7. novembra 2015. godine.

3666 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Č. (10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3667 TPOS, Izjava Alije Užičanina data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3668 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2–27; Dž. D., “Dautović: Premlaćivanje u Domu zdravlja”, BIRN BiH, 27. mart 2012; Dž. Dž., “Dautović: potvrđena optužnica”, BIRN BiH, 15. decembar 2011; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 221–222; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Muje Milaka i Kasima Čane.

po glavi i slabinama. U vezi s tim S. N. je rekla: “Tukli su me po leđima, a ja sam vrištala i pokušavala izbjeći udarce u toj maloju sobi.”³⁶⁶⁹

Zatočenika K. Ć. odveli su u dispanzer Aziz Bešić i Ibrahim Jušić. Tog su ga dana tukli do predvečer tjerajući ga da kaže šta je sve govorio Tadeuszu Mazowieckom, specijalnom izvjestiocu Centra UN-a za ljudska prava. Zatočenik K. Ć. dobio je batine od Sakiba Dautovića, koji ga je odveo u prostorije teretane, gdje mu je zavezao ruke za cijevi. O tome je K. Ć. rekao: “Vezao me za cijev od grijanja lisicama, zatim me je držalicom od krampe, koja je dosta debela, udarao po leđima i debelom mesu.”³⁶⁷⁰

284.3. Prisilni rad

Zatočenik K. Ć. odveden je 11. juna 1994. u Drmeljevo. Nakon mjesec dana je, zajedno s još 15 zatočenika, doveden na prisilni rad u dispanzer. Zatočenike je tada odabrao Sakib Dautović.³⁶⁷¹

Maloljetni D. A. svakog dana je iz logora Drmeljevo odvođen na težak prisilni rad u dispanzer. Sakib Dautović nadgledao je rad i kažnjavao one koji nisu radili po “njegovoj želji”.³⁶⁷²

Zatočenice su odvođene da čiste bolnicu i kafiće. Zatočenica A. G. čistila je dispanzer.³⁶⁷³

284.4. Premještanja

Zatočenica A. G. iz “Agrokomercovog” dispanzera je premještena u Zečjak.³⁶⁷⁴ Nakon šest dana boravka u dispanzeru Š. H. je prebačen u Drmeljevo, a zatim u civilni zatvor u Velikoj Kladaši.³⁶⁷⁵ Ostali zatočenici nakon nekoliko dana su premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladaše.³⁶⁷⁶

285. Osnovna škola u selu Kudići (decembar 1993)

285.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 4. brigade NO APZB.³⁶⁷⁷

³⁶⁶⁹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), svjedok S. N. (10/94-RZ), 25. juni 1996. godine.

³⁶⁷⁰ *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Ć. (10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

³⁶⁷¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), svjedok K. Ć. (10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

³⁶⁷² *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od D. A. (02-548/96), 5. juni 1996. godine.

³⁶⁷³ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Fate Šahinović; Županijsko državno odvjetništvo u Rijeci, Predmet *Zlatko Jušić i Ibrahim Jušić* (K-DO-90/07-VIII), Op-tužnica, str. 2; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Aleme Grahović.

³⁶⁷⁴ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Aleme Grahović.

³⁶⁷⁵ *Ibid.*, svjedočenje Emina Redžića.

³⁶⁷⁶ *Ibid.*, svjedočenje Asije Galijašević.

³⁶⁷⁷ TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

285.2. Zatočavanje

U decembru 1993. godine Osnovna škola u selu Kudići korištena je za zatočavanje oko 20 vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila s područja Velike Kladuše i Cazina.³⁶⁷⁸

Zatočenici su boravili u jednoj od učionica, dimenzija šest sa osam metara. Učionica je bila skoro u potpunosti prazna.³⁶⁷⁹ U jednom uglu prostorije bilo je poredano nekoliko stolica, ali zatočenicima nije bilo dozvoljeno da sjede na njima. Imala je četiri velika prozora i jedna vrata. Ispred škole je stražarilo nekoliko vojnika koji su se smjenjivali.³⁶⁸⁰

Zatočenici su sjedili i spavali na drvenom parketu, a na raspolaganju su imali po dvije deke kojima su se pokrivali.³⁶⁸¹ Dobivali su po jedan ili dva obroka dnevno, obično neko varivo, grah,³⁶⁸² mesni narezak, konzervu ribe i po četvrtinu hljeba.³⁶⁸³ Za piće su dobivali po jednu flašu vode dnevno.³⁶⁸⁴ Bilo im je dozvoljeno da odu u WC jednom ili dva puta na dan, zavisno od "raspoloženja stražara".³⁶⁸⁵ Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³⁶⁸⁶

Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju. O tome je M. H. rekao: "Vodili su nas svaki dan u jednu kuću. Uvodili su nas u podrum, koji je, zapravo, bio mala prostorija koja je imala samo jedan mali prozor. Mene su odvodili tu na ispitivanja dva puta u četiri dana koliko sam bio zatočen u školi. Ispitivali su me o borbama koji su bili u Armiji i nekim navodnim ubistvima. Tokom tih ispitivanja tukli su me šakama i nogama na kojima su bile vojničke čizme. Imali su jednu drvenu palicu kojom su me udarali u glavu, po leđima u predjelu kičme, ramenima i stomaku. Jednom prilikom su me davili golim rukama. Davili su me toliko jako da sam mogao umrijeti u bilo kojem trenutku, ali me nisu pustili da umrem. Nekoliko puta su me udarali i po otvorenim ranama koje sam imao na nogama."³⁶⁸⁷

285.3. Prisilni rad

Neki zatočenici odvođeni su da kopaju rovove na borbenim linijama, cijepaju drva i obavljaju druge poslove za potrebe vojske. Na prisilni rad nekad su odvođeni rano ujutro i radili su do podne, a nekad su odvođeni poslije podne i tada su radili do kasnih večernjih sati.³⁶⁸⁸

3678 TPOS, Izjava M. H., S. B. i Dž. F. date Udruženju 30. jula 2017. i 29. jula 2017. godine.

3679 TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3680 TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3681 TPOS, Izjava M. H., S.B. i Dž. F. date Udruženju 30. jula 2017. i 29. jula 2017. godine.

3682 TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3683 TPOS, Izjava Dž. F. data Udruženju 29. jula 2017. godine.

3684 TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3685 TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3686 TPOS, Izjava M. H., S. B. i Dž. F. date Udruženju 30. jula 2017. i 29. jula 2017. godine.

3687 TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3688 TPOS, Izjava Dž. F. data Udruženju 29. jula 2017. godine.

285.4. Premještanja

Zatočenici su nakon nekoliko dana boravka u Osnovnoj školi u Kudićima premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladuše.³⁶⁸⁹

286. Osnovna škola Donja Vidovska (decembar 1993 – mart 1994)

286.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici policije NO APZB.³⁶⁹⁰

286.2. Zatočavanje

Od decembra 1993. do marta 1994. godine Osnovna škola Donja Vidovska korištena je za zatočavanje najviše 300 vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, protivnika APZB, uključujući žene i djecu.

Zatočenici su bili smješteni u učionicama i sportskoj sali koja se nalazila u podrumu škole. Broj zatočenika je varirao. U učionicama i sportskoj sali nije bilo namještaja, pa su spavali na betonskom podu. Nisu imali deke za pokrivanje. WC se nalazio u sklopu škole i mogli su ga koristiti. Nekad su dobivali konzervu i krišku hljeba, tri puta na dan, a uz to su im davali i šolju čaja.³⁶⁹¹

Zatočenici su ispitivani i izlagani fizičkom zlostavljanju. Dok su ispitivane, F. S. i njenu snahu po glavi je udarao Dževad Pandžić.³⁶⁹² Sulju Bečića su pripadnici policije APZB pred njegovom kućom zajedno s komšijama postrojili i tukli, nakon čega su ih odveli u Osnovnu školu Donja Vidovska.³⁶⁹³

286.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni u SAO Krajinu kako bi sjekli drva za potrebe NO APZB.³⁶⁹⁴

286.4. Posjete MKCK

Predstavnici MKCK posjetili su Osnovnu školu Donja Vidovska, pri čemu su popisali zatočenike i podijelili im sredstva za ličnu higijenu.³⁶⁹⁵

3689 TPOS, Izjava Dž. F. data Udruženju 29. jula 2017. godine; TPOS, Izjava M. H. data Udruženju 30. jula 2017. godine; TPOS, Izjava S. B. data Udruženju 30. jula 2017. godine.

3690 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Fikreta Abdića, 24. oktoba 2008. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 39.

3691 TPOS, Izjava Sulje Bečića data Udruženju 7. novembra 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnici o uzimanju izjave od F. S. (02-570/96), 28. maj 1996. i Č. S. (02-429/96), 16. maj 1996. godine.

3692 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od F. S. (02-570/96), 28. maj 1996. godine.

3693 TPOS, Izjava Sulje Bečića, data Udruženju 7. novembra 2015. godine.

3694 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od Č. S. (02-429/96), 16. maj 1996. godine.

3695 *Ibid.*

286.5. Premještanja

Zatočenik Ć. S. u školi u Donjoj Vidovskoj proveo je 15 dana, nakon čega je prebačen u logor Drmeljevo.³⁶⁹⁶ Suljo Bečić u školi je ostao zatočen oko dva mjeseca.³⁶⁹⁷

287. Logor Dubrave na peradarskoj farmi u naselju Zagrad (februar – decembar 1994)

287.1. Uprava

Upravnik objekta bio je Ekrem Melkić,³⁶⁹⁸ a komandir straže Emin Redžić.³⁶⁹⁹

Zatočenike su ispitivali Miran Košutić,³⁷⁰⁰ Salih Mujanović, Dizdarević, Alaga Šuvić i Hasan Kekić.³⁷⁰¹

287.2. Zatočavanje

Od 11. februara do 26. decembra 1994. godine logor Dubrave korišten je za zatočavanje oko 680 vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, protivnika APZB, među kojima je bilo i žena.³⁷⁰²

Logor Dubrave formiran je na peradarskoj farmi u naselju Zagrad naredbom načelnika Vrhovne komande, a kasnije je to regulisano naredbom Fikreta Abdića od 11. februara 1994.³⁷⁰³

Hasica Keserović, pripadnik MUP-a Velika Kladaša, zarobljen je 13. decembra 1994, a sljedećeg dana odveden je u Nepeke, odakle je nakon nekoliko sati premješten u logor Dubrave.³⁷⁰⁴ U Dubrave je u decembru 1994. doveden i Hasan Latić, pripadnik 5. korpusa ARBiH.³⁷⁰⁵

Hasan Delić zarobljen je 16. novembra 1994. u Šmrekovcu, zajedno sa Zutkom Dolićem, Draganom Grahovićem, Emsadom Šakinovićem, Mehom Kekićem i Senadom Jašićem. Zajedno s njima bili su zarobljeni i pripadnici HVO-a, koji su otišli u Karlovac (Hrvatska). Delić i ostali odvedeni su u zatvor u Pecku, a nakon toga u Krstinju, gdje su ostali do 26.

3696 *Ibid.*

3697 TPOS, Izjava Sulje Bečića data Udruženju 7. novembra 2015. godine.

3698 Emin Huskić, *op. cit.*, str. 225.

3699 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 3. februar 2009. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Emina Redžića.

3700 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 32.

3701 Emin Huskić, *op. cit.*, str. 223–228.

3702 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 29;

Emin Huskić, *op. cit.*, str. 227–228; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 3. februar 2009. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Emina Redžića.

3703 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 29;

Emin Huskić, *op. cit.*, str. 227–228; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 3. februar 2009. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Emina Redžića.

3704 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 16. decembar 2008. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Hasice Keserovića.

3705 *Ibid.*, svjedočenje Hasana Latića.

novembra 1994, kad su prebačeni u logor Dubrave.³⁷⁰⁶ Zlatko Balić 16. novembra 1994. je zarobljen kao pripadnik 227. brdske brigade i odveden u policiju u Cetingradu. Potom je premješten u logor Ponikve, gdje je bio zatočen do decembra 1994, nakon čega je prebačen u logor Dubrave.³⁷⁰⁷

Prije ulaska u logor zatočnici su morali bosim nogama proći kroz vodu u kojoj se nalazila tečnost za dezinfekciju kamiona.

Ćelije u kojima su boravili bile su uglavnom dimenzija četiri sa četiri metra. U tim ćelijama bilo je smješteno i po 80 zatočenika.³⁷⁰⁸ Smail Huskić s još četrdesetak osoba bio je smješten u prostoriju površine 12 kvadratnih metara.³⁷⁰⁹ Zatočnici su dnevno dobivali po dva decilitra vode i jednu krišku hljeba.³⁷¹⁰ U istoj prostoriji boravili su muškarci i žene. Odlazak u WC nije bio omogućen, već su nuždu obavljali unutar prostorije, u kante.³⁷¹¹

Zatočnike su fizički i psihički zlostavljali upravnik logora, pripadnici logorske policije i istražitelji. Tukli su ih nogama na kojima su obično bile vojničke čizme, šakama, policijskim palicama, raznim drvenim predmetima i kundacima pušaka. Zatočnici su prisiljavani da u zimskom periodu bez obuće duže vremena u vodi stoje ispred logorskih prostorija, da se međusobno tuku, da pjevaju i uzvikuju parole kojima se veličaju APZB i Babo – kako su pristalice zvale Fikreta Abdića.³⁷¹²

Poslije prebijanja i maltretiranja zatočnici su držani u vodi za dezinfekciju kamiona. Tako mokre su ih tjerali da rade sklekove. Morali su stajati na jednoj nozi, po kojoj su ih udarali palicom. Poslije toga bi ih zatvarali u prostoriju nekadašnje male radionice. Zatočnici su prisiljavani da svakog jutra pužu po zemlji.³⁷¹³

287.3. Prisilni rad i smrt kao posljedica premlaćivanja

Po usmenom naređenju Izeta Latića, komandanta 1. brigade NO APZB, 22. decembra 1994. godine iz logora Dubrave odvedeno je 30 zarobljenika na kopanje rovova koji su bili u zoni odgovornosti 1. brigade. Zatočnike je preuzeo policajac Mirsad Đogić. Jedan pripadnik NO poluautomatskom je puškom više puta udario Selima Kahrića, koji je od udaraca pao, a onda pokušao bježati. Više pripadnika NO tada je potrčalo za njim. Kad su ga sustigli, nastavili su ga tući. Zatim su ga golog do pasa zavezali za granu drveta jabuke i ostavili da leži u snijegu.

Narednog dana, 23. decembra, oko 13 sati dovezli su ga u logor Dubrave, ali je bio toliko pretučen da nije mogao hodati, pa su ga zatočnici unijeli u ćeliju u deki. U 13.30 sati Ka-

³⁷⁰⁶ *Ibid.*

³⁷⁰⁷ *Ibid.*, svjedočenje Zlatka Balića.

³⁷⁰⁸ Emin Huskić, *op. cit.*, str. 223–227.

³⁷⁰⁹ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 5. septembar 2008. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Smaila Huskića.

³⁷¹⁰ Emin Huskić, *op. cit.*, str. 223–227.

³⁷¹¹ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 31; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 223–227.

³⁷¹² Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 2.

³⁷¹³ Emin Huskić, *op. cit.*, str. 227–228.

hrić je umro. Tih je dana po naređenju Ibrahima Đedovića upravnik Ekrem Melkić s deset zatočenika i komandirrom policije bio u Valionici Drmeljevo, gdje su pripremali prostor za premještanje zatočenika iz Dubrava. Kad su premješteni, tijelo Selima Kahrića ostalo je nepokopano u Dubravama. Na pitanje šta će biti s njim, stražari su zatočenicima odgovorili da će tijelo ostati u logoru jer “i psi moraju imati nešto za jesti”.³⁷¹⁴

287.4. Premještanja

Hasica Keserović 24. decembra 1994. godine je premješten u Valionicu.³⁷¹⁵ Hasan Latić nakon petnaestak dana je prebačen Drmeljevo, gdje je bio do 7. augusta 1995.³⁷¹⁶ Asija Galijašević u logoru Dubrave bila je zatočena oko 20 dana, nakon čega je približno 23. decembra 1994. premještena u Ponikve.³⁷¹⁷

Ostali zatočeniци su 26. decembra 1994, kad je logor Dubrave ispražnjen, premješteni u Valionicu Drmeljevo.³⁷¹⁸

287.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Županijskog suda u Karlovcu (Hrvatska) od 31. jula 2002. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladaša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladaša, str. 581]

288. Stanica javne bezbjednosti u selu Križ (februar – juli 1994)

288.1. Uprava

Zamjenik ministra odbrane i načelnik SJB u Križu bio je Ibrahim Đedović.³⁷¹⁹ Rifet Obić bio je komandir SJB u Križu, a njegov zamjenik, koji je ujedno bio i pomoćnik komandira specijalne jedinice NO APZB “Jastrebovi”, bio je Nuriya Omanović.³⁷²⁰

Policajci koji su privodili zatočeničke u SJB u Križu bili su pripadnici OBL-a APZB, čiji je komandir bio Zlatan Šabanagić.³⁷²¹ Među policajcima SJB Križ bili su Marijan Nikšić, Izet

3714 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 32; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 252–254; Vrhovni sud Republike Hrvatske, Predmet *Fikret Abdić* (I Kž 299/03-9), Drugostepena presuda, str. 13; Više javno tužilaštvo Bihać, Optužnica protiv Fikreta Abdića, broj: KT-224/95 od 8. augusta 1996. godine, str. 7; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prvostepena presuda, str. 2.

3715 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, 16. decembar 2008. godine, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Hasice Keserovića.

3716 *Ibid.*, svjedočenje Hasana Latića.

3717 *Ibid.*, svjedočenje Asije Galijašević.

3718 Emin Huskić, *op. cit.*, str. 227–228.

3719 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Ibrahima Đedovića; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od Z. D. (02-440/96), 27. maj 1996. godine.

3720 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Č. (Ki 10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3721 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Č. (Ki 10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

Melkić zvani Mangaš iz sela Zboriša, Mustafa Šabić zvani Muća, Mumin Palić te izvjesni Čeremagić i Dolić.³⁷²²

288.2. Zatočavanje

Od februara do jula 1994. godine SJB u selu Križ korištena je za zatočavanje najviše 100 vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, protivnika APZB, među kojima je bilo i žena.³⁷²³

Nakon što ga je uhapsilo osam policajaca iz odjela OBL-a APZB, K. Ć. je odveden u SJB u Križu.³⁷²⁴ Zatočenica I. Z. dovedena je 16. aprila 1994.³⁷²⁵ S ocem i 18 komšija iz Donje Vidovske D. A. je uhapšen 10. juna 1994. i odvezen kombijem u SJB u Križu.³⁷²⁶

Zatočenici su smješteni u prostoriju koja se nalazila na tavanu, dimenzija tri sa četiri metra.³⁷²⁷ Na dva visoko postavljena prozora unutar prostorije nalazile su se zavarene rešetke.³⁷²⁸ Zatočenici su spavali na podu, a unutar objekta nije bilo WC-a, pa su nuždu morali obavljati vani. Nisu dobivali ni hranu ni vodu.³⁷²⁹

288.3. Premještanja

Zatočenici su nakon nekoliko dana premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladuše.³⁷³⁰

289. Hale farme Rašetin zid (april 1994)

289.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici policije APZB.³⁷³¹

289.2. Zatočavanje

U aprilu 1994. godine hale farme Rašetin zid korištene su za zatočavanje oko 200 civila, muškaraca, protivnika APZB.³⁷³²

3722 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Z. D. (02-440/96), 27. maj 1996. godine.

3723 TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od A. F. (02-70/91), 30. juni 1994. i I. Z. (02-967/94), 30. august 1994. godine, Zapisnik o saslušanju svjedoka Dž. H. (Ki 10/94-RZ), 12. juni 1996. godine.

3724 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. Ć. (Ki 10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3725 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od I. Z. (02-967/94), 30. august 1994. godine.

3726 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od D. A. (02-548/96), 5. juni 1996. godine.

3727 *Ibid.*

3728 *Ibid.*, Izjave Z. D. (02-440/96), 27. maj 1996. i K. Ć. (Ki 10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3729 TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od A. F. (02-70/91), 30. juni 1994. godine.

3730 *Ibid.*

3731 TPOS, Izjava Envera Bašića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava J. K. data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Edina Okanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Atifa Šakanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3732 *Ibid.*

Bašić Enver uhapšen je u aprilu 1994. ispred kuće i odveden u hale farme Rašetin zid.³⁷³³
U hale je doveden i J. K., kojeg je uhapsila Vojna policija NO APZB.³⁷³⁴

Zatočnici su boravili u hali za piliće. Dobivali su jednu krišku hljeba dnevno ili jednu konzervu, a ponekad su stražari dopuštali da zatočnicima hranu donosi rodbina. Nuždu su obavljali oko objekta, s obzirom na to da unutra nije bilo WC-a.³⁷³⁵

Izlagani su fizičkom zlostavljanju.³⁷³⁶

289.3. Prisilni rad i živi štit

Zatočnici su vođeni na kopanje rovova na prvoj liniji razgraničenja, na području Tršca, a korišteni su i kao živi štit. Također su vođeni u grad da čiste parkove i obavljaju druge komunalne radove.³⁷³⁷

289.4. Posjete MKCK

U aprilu 1994. godine delegacija MKCK posjetila je farmu Rašetin zid i popisala sve zatočnike.³⁷³⁸

289.5. Oslobođanje

Svi zatočnici nakon mjesec dana boravka u halama farme Rašetin zid pušteni su na slobodu na zahtjev MKCK.³⁷³⁹

3733 TPOS, Izjava Envera Bašića data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3734 TPOS, Izjava J. K. data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3735 TPOS, Izjava Envera Bašića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava J. K. data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Edina Okanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Atifa Šakanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3736 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (02-70/91), 30. juni 1994. i 15. juni 1996. godine; TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Alije Feriza, 22. oktobar 2008. godine.

3737 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (02-70/91), 30. juni 1994. i 15. juni 1996. godine; TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Alije Feriza, 22. oktobar 2008. godine.

3738 TPOS, Izjava Envera Bašića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava J. K. data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Edina Okanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine; TPOS, Izjava Atifa Šakanovića data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3739 *Ibid.*

290. Osnovna škola “Bratstvo i jedinstvo” u selu Vrnograč (maj 1994 – august 1995)



Osnovna škola “Bratstvo i jedinstvo” u selu Vrnograč³⁷⁴⁰

290.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 2. brigade NO APZB.³⁷⁴¹

290.2. Zatočavanje

Od maja 1994. do augusta 1995. godine Osnovna škola “Bratstvo i jedinstvo” u selu Vrnograč korištena je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja vojnika, pripadnika ARBiH, i civila, protivnika APZB, među kojima je bilo žena i djece, kao i pripadnika NO APZB.³⁷⁴²

Po Dž. A. je u njegovu kuću došla policija APZB i odvela ga u Veliku Kladušu, gdje je bio mobilisan u 3. brigadu NO APZB. Zbog pokušaja dezertiranja priveden je u Osnovnu školu “Bratstvo i jedinstvo” u selu Vrnograč.³⁷⁴³ Sulju Bečića su policajci APZB uhapsili u selu Bučevci, nakon čega su ga odveli i zatvorili u Osnovnu školu u Vrnograču.³⁷⁴⁴

Zatočenici su boravili u tri učionice površine oko dvadeset kvadratnih metara. U učionicama nije bilo deka ni madraca. Spavali su na školskim klupama. Bio im je omogućen odlazak u WC u školi. Imali su pravo da jedu jednom dnevno u skladištu škole u kojem se

³⁷⁴⁰ Preuzeto sa uskinkluzija.ba.

³⁷⁴¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

³⁷⁴² Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka Dž. A. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

³⁷⁴³ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka Dž. A. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996. godine.

³⁷⁴⁴ TPOS, Izjava Sulje Bečića data Udruženju 7. novembra 2015. godine.

kuhalo.³⁷⁴⁵ Iako je bilo bolesnika koji su tražili da se dopusti posjeta ljekara, nikome nije ukazana ljekarska pomoć.³⁷⁴⁶

290.3. Prisilni rad

Zatočenik O. A. je iz zatočeničkog objekta Vojnić premješten u Vrnograč da čisti prostori-rije.³⁷⁴⁷

290.4. Oslobođanje

Nakon 26 dana zatočenja u Osnovnoj školi "Bratstvo i jedinstvo" DŽ. A. je pušten na slobodu.³⁷⁴⁸

291. Policijska stanica (juni 1994 – august 1995)

291.1. Uprava

Ibrahim Đedović bio je zamjenik ministra odbrane i policije zadužen za pitanja policije i načelnik SJB Velika Kladuša.³⁷⁴⁹

Fikret Čelebić zvani Fiko bio je načelnik SJB.³⁷⁵⁰ Njegov zamjenik bio je Azem Šehić,³⁷⁵¹ dok je Braco Karajić bio komandir policije.³⁷⁵² Mirsad Rekić bio je pomoćnik komandira policije.³⁷⁵³ Izvjesni Demirović i Fuad Zanačić bili su pripadnici SJB Velika Kladuša.³⁷⁵⁴

291.2. Zatočavanje

Od 11. juna 1994. do 7. augusta 1995. godine Policijska stanica (SJB) korištena je za zatočavanje oko 500 vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, uključujući i žene.

Zumreta Keserović uhapšena je 19. juna 1994. i dovedena u Policijsku stanicu.³⁷⁵⁵ D. F. je dovedena 20. jula 1994, a u ovom objektu zatekla je još nekoliko zatočenica.³⁷⁵⁶

³⁷⁴⁵ *Ibid.*

³⁷⁴⁶ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

³⁷⁴⁷ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

³⁷⁴⁸ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka DŽ. A. (Ki 10/94-RZ), 22. maj 1996. godine.

³⁷⁴⁹ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Ibrahima Đedovića, 22. oktobar 2008. godine.

³⁷⁵⁰ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od B. A. (02-854/95), 14. august 1995. i Č. K. (02-810/94), 25. august 1994. godine; TPOS, Izjava Alije Feriza data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

³⁷⁵¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od B. A. (02-854/95), 14. august 1995. godine.

³⁷⁵² Emin Huskić, *op. cit.*, str. 225.

³⁷⁵³ *Ibid.*, str. 225, izvještaj o smrti zarobljenika Selima (Huse) Kahrića, str. 252 i 253.

³⁷⁵⁴ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od B. A. (02-854/95), 14. august 1995. godine.

³⁷⁵⁵ Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 45.

³⁷⁵⁶ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka D. F. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996. godine.

Policijska stanica u Velikoj Kladaši sastojala se od podruma, prizemlja i sprata. U podrumu su se nalazile dvije ćelije od šesnaest kvadratnih metara, bez prozora. Na ćelijama su bila vrata, pod je bio betonski. Ćelije su bile pretrpane. Hrana je bila loša jer su zatočenicima davali ono što ostane od stražara, odnosno ono što oni ne mogu pojesti. Za vrijeme ramazana zatočenim vjerskim licima su donosili pečenu svinjsku glavu za iftar. Vode je bilo dovoljno.³⁷⁵⁷

Zatočenike su tukli policijskim palicama i kundacima pušaka. Premlaćivani su u kancelarijama Policijske stanice. Često se dešavalo da zatočenika izvedu iz ćelije zdravog, a da ga nakon izvjesnog vremena vrate premlaćenog, krvavog i plavog od udaraca.³⁷⁵⁸

291.3. Smrt kao posljedica premlaćivanja

Krajem juna 1994. godine u Policijsku stanicu je priveden Osman Keserović. Dovedi su ga pripadnici Odreda za obezbjeđenje i pratnju Fikreta Abdića. Zbog pružanja otpora Keserovića su tukli pripadnici Odreda i pripadnici jedinice "Jastrebn", od čega je zadobio teške povrede kojima je podlegao. Premlaćivanju je prisustvovala i njegova supruga zajedno s djecom.³⁷⁵⁹

291.4. Prisilni rad

Zatočenik H. I. u Policijskoj stanici u Velikoj Kladaši je cijepao drva, ložio vatru i meo hodnike.³⁷⁶⁰

291.5. Premještanja

Nakon nekoliko dana zatočenici su, u različitim periodima, prebacivani u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladaše.³⁷⁶¹

291.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladaša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladaša, str. 581]

3757 TPOS, Izjava Alije Feriza, data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3758 *Ibid.*

3759 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka N. M. (Ki 10/94-RZ), 21. maj 1996. godine; Smail Kličić, *Napad iznutra*, str. 165.

3760 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Armija RBiH, Službena zabilješka (03/6/95), 16. august 1995. godine.

3761 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 15. juni 1996. godine; Kasim Čano, Mirza Sadiković, Safet Čurtović, *op. cit.*, str. 66–68.

292. “Agrokomercov” pogon začina “vegedor” u selu Todorovo (august – decembar 1994)

292.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 505. brigade 5. korpusa ARBiH.³⁷⁶² Upravnik ovog zatočeničkog objekta bio je Nijaz Velić.³⁷⁶³ Stražari su, prema navodima zatočenika, bili pripadnici 505. brigade, među kojima su bili Hasan Ćoragić zvan Ćoraga,³⁷⁶⁴ Hazim Mujanović zvan Krmak,³⁷⁶⁵ Muharem Mujanović,³⁷⁶⁶ Abdo Jušić, Senad Pajzetović,³⁷⁶⁷ Meho Karajić,³⁷⁶⁸ Zuhdija Jušić,³⁷⁶⁹ Šero Čelebić³⁷⁷⁰ i Hašim Sadiković zvan Kus.³⁷⁷¹

U hapšenju zatočenika učestvovali su Suljo Karajić, Husein Hušić zvan Kečo,³⁷⁷² Rasim Dolić, izvjesni Tabaković zvan Mraka³⁷⁷³ i izvjesni Senad.³⁷⁷⁴

292.2. Zatočavanje

Od augusta do decembra 1994. godine “Agrokomercov” pogon začina “vegedor” u selu Todorovo korišten je za zatočavanje vojnika, pripadnika NO APZB, kao i civila, među kojima je bilo i žena.³⁷⁷⁵

Kadifa Hušić uhapšena je krajem 1994, nakon čega je odvedena u pogon u Todorovu.³⁷⁷⁶ Ujesen 1994. doveden je i Hasan Redžić.³⁷⁷⁷

Zatočenci su smješteni u podrumsku prostoriju dimenzija četiri s tri metra. Sjedili su u mraku jer u podrumu nije bilo svjetla i bilo im je hladno. Spavali su na drvenim paletama na kojima su bili tanki madraci i na betonskom podu koji je bio vlažan od vode.³⁷⁷⁸ Prema riječima Ekreme Mehić, na ulaznim vratima podruma pisalo je “bujrum”, a ispod toga “smrt”.³⁷⁷⁹

3762 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3763 *Ibid.*

3764 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (25. juna – 1. jula 2001), izjava Smaila Zulića.

3765 TPOS, Izjava Huseina Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3766 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3767 TPOS, Izjava Fatime Alibegić data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3768 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3769 *Ibid.*, Prezent (31. jula – 5. augusta 2000), izjava Fatime Alibegić.

3770 *Ibid.*, Prezent (25. juna – 1. jula 2001), izjava Smaila Zulića.

3771 *Ibid.*, Prezent (12–18. marta 2001), izjava Ajše Kovačević.

3772 *Ibid.*, Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3773 *Ibid.*, Prezent (25. juna – 1. jula 2001), izjava Smaila Zulića.

3774 TPOS, Izjava Fatime Alibegić data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3775 TPOS, Izjava Huseina Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine; TPOS, Izjava Fatime Alibegić data Udruženju 24. maja 2016. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (25. juna – 1. jula 2001), izjava Smaila Zulića.

3776 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3777 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3778 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić; Prezent (16–22. jula 2001), izjava Juse Rizvića.

3779 *Ibid.*, Prezent (28. maja – 3. juna 2001), izjava Ekreme Mehić.

Zatočnici nisu dobivali ni hranu ni piće. Bio im je dozvoljen odlazak u WC, kao i posjete članova porodice.³⁷⁸⁰ Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³⁷⁸¹

Stražari su svakodnevno prozivali i izvodili jednog po jednog zatočenika na ispitivanje, pri čemu su ih psihički i fizički zlostavljali. Ispitivanja su se odvijala u kancelariji u prizemlju pogona.

Huseina Redžića najviše je zlostavljao stražar Hazim Mujanović zvani Krmak, koji ga je tri puta izvodio na ispitivanje, pri čemu mu je naređivao da skinе svu odjeću sa sebe, a onda ga tukao strujnim kablom po leđima dok su ostali stražari psovali i pljuvali zatočenika.³⁷⁸²

Kadifu Hušić tukao je i zlostavljao stražar Meho Karajić, koji ju je izvodio na ispitivanja nekoliko puta tokom noći i pritom je tukao rukama i nogama.³⁷⁸³

292.3. Prisilni rad

Zatočnici su danju čistili ulice Todorova. Podijeljene su im metle, kante i lopate koje su koristili za rad.³⁷⁸⁴ Prema riječima Huseina Redžića, morali su mesti i očistiti četiri kilometra ceste.³⁷⁸⁵

Grupa zatočenica prisiljavana je da čisti zgradu pogona, a u vezi s tim Ajiša Kovačević je istakla: “Nas tri smo izribale cijelu zgradu, od tavana do ulaza. Jedan vojnik nam je krado-mice zagrijao malo vode da nam bude lakše.”³⁷⁸⁶

292.4. Premještanja i oslobađanja

Kadifa Hušić u “Agrokomercovom” pogonu je držana dva dana, nakon čega je puštena na slobodu.³⁷⁸⁷ Hasan Redžić također je nakon dva dana zatočeništva pušten na slobodu.³⁷⁸⁸ Juso Rizvić s grupom zatočenika je nakon 24 sata premješten u motel “Radoč”.³⁷⁸⁹

3780 TPOS, Izjava Hasana Redžića i Huseina Redžića date Udruženju 24. maja 2016. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3781 TPOS, Izjava Fatime Alibegić, Huseina Redžića i Hasana Redžića date Udruženju 24. maja 2016. godine.

3782 TPOS, Izjava Huseina Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3783 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3784 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3785 TPOS, Izjava Huseina Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine.

3786 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (12–18. marta 2001), Izjava Ajiše Kovačević.

3787 *Ibid.*, Prezent (19–25. juna 2000), izjava Tehvide Hušić.

3788 TPOS, Izjava Hasana Redžića data Udruženju 24. maja 2016. godine

3789 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (16–22. jula 2001), izjava Juse Rizvića.

293. Logor Ponikve – farma pilića (novembar 1994 – august 1995)

293.1. Uprava

Upravnik logora bio je Bajro Muhić, dok je komandir obezbjeđenja bio Ramo Kantarević. Muhamed Pajzetović obavljao je poslove evidentičara/administratora. Među stražarima su bili pripadnici Vojne i civilne policije.³⁷⁹⁰

Pukovnik Milorad Ulemek iz Vukovara je ispitivao i zlostavljao zatočenike u Ponikvama.³⁷⁹¹

293.2. Zatočavanje

Od 20. novembra 1994. do 7. augusta 1995. godine farma pilića Ponikve korištena je za zatočavanje oko 450 vojnika, pripadnika ARBiH, te civila, uključujući žene, djecu i starije osobe.³⁷⁹²

Dana 14. decembra 1994. u Ponikve su dovedene 364 osobe, među kojima su bila 343 muškarca, 21 žena, sedam maloljetnika, 11 osoba starijih od 60 godina i dvije trudnice.³⁷⁹³

Zatočenici su boravili u jednoj od hala farme. Spavali su na betonu na koji su stavili malo slame. Pokrivača nisu imali. Dobivali su dva obroka dnevno: oko 13 sati ručak koji se sastojao od četvrtine hljeba i manje porcije variva te četvrtinu hljeba za večeru. Oko 200 logoraša jelo je iz deset tanjira i s deset kašika. Zatočenici su pod pratnjom stražara donosili vodu u kantama s bunara koji se nalazio van kruga logora. Vode nije bilo dovoljno i bila je vrlo lošeg kvaliteta, zbog čega su dobivali proljev. Danju su nuždu obavljali vani, na livadama u logorskom kompleksu, u rupe iskopane u zemlji, a noću u prostoriji u kojoj su boravili.

Zatočenici nisu imali nikakva sredstva za lični higijenu.³⁷⁹⁴

U logor Ponikve su, osim pripadnika NO, dolazili i srpski oficiri i pripadnici “Crvenih beretki” koji su zatočenike, muškarce, odvodili, premlaćivali i mučili.³⁷⁹⁵

3790 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), APZB, Sabirni centar Ponikve 1, (08/94), 8. decembar 1994. godine, Spisak lica u Sabirnom centru Ponikve koji su obavljali radne zadatke; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. B. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. S. (02-904/95), 16. august 1995. godine; ARBiH, 517. brigada, Izjava (03/6-195), 16. august 1995. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 10. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. M. (02-845/95), 13. august 1995. godine, Zapisnik o uzimanju izjave od Š. R. (02-565/96), 17. maj 1996. godine.

3791 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. S. (02-904/95), 16. august 1995. godine; ARBiH, 517. brigada, Izjava (03/6-195), 16. august 1995. godine.

3792 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Izvještaj, RBiH, APZB, Sabirni centar Ponikve 1 (35/94), 14. decembar 1994. godine; Kasim Mujagić, *op. cit.*, str. 310.

3793 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Izvještaj, RBiH, APZB, Sabirni centar Ponikve 1 (35/94), 14. decembar 1994. godine.

3794 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka G. A. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996, K. B. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996, A. F. (Ki 10/94-RZ), 10. juli 1996; Zapisnik o uzimanju izjave od Š. R. (02-565/96), 17. maj 1996; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. E. (04-553/96), 4. juni 1996; Zapisnik o saslušanju svjedoka I. R., 1. juli 1996. godine.

3795 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. B. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996. i A. F. (Ki 10/94-RZ), 10. juli 1996. godine.

U vezi s tim zatočenik Š. R. je rekao: “Mene je u Ponikvama tukao Mekanović. Udarao me palicom po glavi i drugim dijelovima tijela. Nikad nisam dobio nikakvo objašnjenje zašto me tuku.”³⁷⁹⁶

293.3. Prisilni rad

Zatočenici su svakodnevno odvođeni da sijeku drva. Na rad su odlazili ujutro, a vraćali se navečer. Za vrijeme rada nisu imali pauze.³⁷⁹⁷

Iz logora Ponikve mlade žene su odvođene prema Drenovcu, na granicu s Hrvatskom, na prisilni rad. Također su odvođene na teritoriju SAO Krajine, gdje su raspoređivane po dvije da čiste srpskim vojnicima, “koje su zvali Legija”.³⁷⁹⁸

Jednog mladog zatočenika su Ulemekovi ljudi odveli na rijeku Glinicu, gdje su ga prisiljavali da kupi ribu ubijenu bombama koje su oni bacali.³⁷⁹⁹

Zatočenici su odvođeni na kopanje rovova. Ulemek je zatočenika H. I. prisilio da čita Ilmihal dok kopa.³⁸⁰⁰

293.4. Premještanja

Zatočenici su nakon kraćeg ili dužeg boravka u Ponikvama, u različitim periodima premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladuše.

Zatočenik S. K. u logoru Ponikve je ostao do 25. decembra 1994. godine, kad je prebačen u Nepeke.³⁸⁰¹ Nakon što je 16. novembra 1994. zarobljen s još 18 pripadnika 506. brigade 5. korpusa ARBiH, L. H. je odveden u Cetingrad. Nakon 12 dana premješteni su u Ponikve, gdje su ostali sedam dana, a onda je L. H. premješten u Dubrave.³⁸⁰² I Z. B. je kao pripadnik 5. korpusa ARBiH zarobljen 16. novembra 1994. i odveden u policiju u Cetingradu, odakle je premješten u Ponikve, gdje je boravio do decembra 1994, a zatim je odveden u Dubrave. Oko Nove godine prebačen je u Valionicu u Drmeljevu, gdje je bio zatočen dvadesetak dana.³⁸⁰³

3796 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Š. R. (02-565/96), 17. maj 1996. godine.

3797 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 10. juli 1996. godine.

3798 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. B. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996. i G. A. (Ki 10/94-RZ), 20. juni 1996. godine.

3799 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. S. (02-904/95), 16. august 1995. godine.

3800 *Ibid.*, ARBiH, 517. brigada, 5. korpus ARBiH (03/6-195), 16. august 1995. godine.

3801 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka S. K. (Ki 10/94-RZ) od 20. juna 1996. godine.

3802 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od L. H. (04-620/96), 31. maj 1996. godine.

3803 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Zlatka Balića.

294. Kuća Hasiba Delalića Hebe u Velikoj Kladašići (novembar 1994 – august 1995)

294.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije NO APZB. Vojnom policijom komandovao je Davor Subotić zvani Riki, po nacionalnosti Srbin. Zatočenički objekt bio je pod direktnom komandom Radovana Božovića zvanog Kobac.³⁸⁰⁴

Zatočenike su ispitivali Asim Kajtezović, Dževad Pandžić, Asim Kovačević, uniformisani pripadnik vojske APZB kojeg su zvali Tuti, Irfan Saračević zvani Žile, Izet Latić koji je bio komandant jedne od brigada, zatim pripadnici OBL-a, izvjesni Mirsad i Mujo, te jedan Srbin.³⁸⁰⁵

Zatočenike su zlostavljali Davor Subotić, Asim Kovačević, Asim Kajtezović, Radovan Božović, Čazim Behrić, Husein Lepuzanović, policajac u 3. brigadi NO APZB.³⁸⁰⁶

294.2. Zatočavanje

Od novembra 1994. do 7. augusta 1995. godine kuća Hasiba Delalića Hebe korištena je za zatočavanje oko 200 pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, među kojima je bilo i žena s maloljetnom djecom, te pripadnika NO APZB koji nisu htjeli da idu na liniju.³⁸⁰⁷

Pripadnici VRS, s kojima je bilo petnaestak vojnika NO APZB, 29. januara 1995. na Barakama su zarobili M. A. zajedno s još 22 pripadnika 5. korpusa ARBiH. Skupili su ih na jedno mjesto i svezali. U vezi s tim zarobljenik M. A. je rekao: “Dok smo tako sjedili u grupi, jedan od četnika je rekao da je Merfid Pađan dužio PKT i drugom četniku je rekao da ga ubije, nakon čega je ovaj izvadio pištolj i Pađanu pucao u glavu. Zapucali su i po nama ostalima, tako da smo skoro svi bili izranjavani. Ja sam tada ranjen u nogu. Kad je došao kombi, četnici su nas natjerali da uđemo u njega, pri čemu su nas tukli. Dovedli su nas pred Hebinu kuću, gdje nas je primio komandir srpske policije Davor Subotić zvani Riki.”

U Hebinjoj kući bile su i dvije žene od tridesetak godina, koje su zatvorene zbog pomažanja pripadnicima 5. korpusa ARBiH. Kad su dovedene, Radovan Božović zvani Kobac izveo je sve zatočenike i postrojio ih pred kuću. Tada je jednoj od tih žena na čelo prišlonio repetirani pištolj rekavši da će je ubiti jer pomaže 5. korpusu. Onda ju je “Kobac

3804 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. H. (02-/96), 20. maj 1996, M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

3805 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka D. I. (Ki 10/94-RZ), N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. i D. E. (04-26), 26. august 1995. godine.

3806 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka T. B. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996, N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996, K. A. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995, M. M. (02-654/96), 22. maj 1996, D. E. (04-26), 26. august 1995, M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

3807 Kasim Mujagić, *op. cit.*, str. 310; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. H. (02-/96), 20. maj 1996. i M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. godine.

tjerao da ljubi brata Muslimana”, i ona je poljubila jednog zatočenika, a “Kobac ju je jako išamarao po licu”.³⁸⁰⁸

Nakon što je M. M. s još dva pripadnika 5. korpusa ARBiH 4. decembra 1994. zarobljen, privedeni su u komandu brigade NO u Maloj Kladuši, gdje ih je ispitivao bezbjednjak Asim Kajtezović. Potom je došao Radovan Božović zvani Kobac s još jednim vojnikom. Oni su doveli još sedam zarobljenih pripadnika 5. korpusa. Svi zarobljenici odvedeni su u Hebinu kuću.³⁸⁰⁹

Zatočenici su boravili u podrumu i dvije prostorije mesnice koja se nalazila u prizemlju kuće. Dvije prostorije mesnice bile su dimenzija oko tri s dva metra, a podrum oko tri s četiri metra.³⁸¹⁰ Spavali su na golim keramičkim pločicama, zbog čega im je bilo jako hladno jer je bio zimski period. Nisu imali nikakvo grijanje. Ranjenim zarobljenicima nije ukazana ljekarska pomoć.³⁸¹¹

Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju. Zarobljenika C. F. odveli su na ispitivanje, a po povratku je, kao i svi ostali, morao proći kroz špalir, pri čemu su ih stražari tukli “drvenim držalima”. Kad su četvrte noći nakon zatvaranja dobili večeru, zatočenici su morali proći kroz špalir od 20 vojnika koji su bili poredani u dvije vrste i koji su ih, dok su ovi prolazili, udarali palicama za bejzbol i kundacima pušaka. Ako bi neko od zatočenika pao, nastavili bi ga tući dok ne ustane i prođe kroz špalir.³⁸¹²

U vezi s tim M. M. je rekao: “Po dolasku pred Hebinu kuću postrojili su nas. Stajali smo s rukama postavljenim iza vrata, a trojica vojnika koji su nas doveli počeli su da nas tuku. Udarali su jednog po jednog. Tukli su svakoga od nas dok ne padne. Ja sam bio zadnji na redu. Počeli su me tući u 11.40, a završili u 12.20 sati. Udarali su me kundacima automatske puške, šakama i nogama. U jednom trenutku jedan od trojice stražara se požalio Radovanu Božoviću da sam ’jak ko konj i da me ne može oboriti’, na šta je Kobac rasklopio metalni kundak automatske puške i svom snagom me sleđa udario u predjelu bubrega, ali ja sam ipak ostao na nogama. Tada je Kobac zgrabio jedan ašov kojim me je udario u predjelu lijevih rebara tri puta. I dalje sam stajao na nogama, iako sam osjetio kako mi pucaju rebra. Kobac je sav bijesan povikao: ’Majku ti jebem, šta se naslanjaš na auto’, bio sam se naslonio na neki auto koji je bio tu, marke Yugo, i udario me ašovom u natkoljenični mišić. Bio sam sav obliven krvlju, imao sam krvi i u čizmama.”

Nakon što su pretučeni, zarobljenici su zatvoreni u podrum Hebine kuće, u kojem su zahtekli 60 zatočenika. Odvođeni su na ispitivanje u obližnju kuću. Jednom su svi istjerani

3808 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

3809 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. godine.

3810 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995, M. M. (02-654/96), 22. maj 1996, M. H. (02-/96), 20. maj 1996, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

3811 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

3812 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

iz podruma i postrojani pred kuću, a u vezi s tim M. M. je rekao: “Stajali smo postrojani kada se pojavio Zorić zvani Riki, koji je naredio šestorici vojnika NO da nas tuku. Pošto Zorić nije bio zadovoljan kako nas udaraju, opsovao im je majku, a nama je naredio da legnemo na zemlju i počeo nas tući. Udarao nas je gumenom policijskom palicom, jednog do drugog. Onda su nas vratili u podrum. Pola sata nakon toga odveli su me na ispitivanje kod Dževada Pandžića, s kojim su u kancelariji bili Asim Kovačević i još jedan čovjek. Prilikom ispitivanja Asim Kovačević me udario poluautomatskom puškom posred glave, nakon čega se puška rasula u komade. Kasnije me tukao jednim drvenim štapom dužine oko 80 centimetara, i to samo po glavi. Ispitivanje je trajalo oko dva sata, poslije čega me provocirao neki Behrić.”³⁸¹³

294.3. Prisilni rad

Zarobljenici su odvođeni da kopaju rovove na prvim borbenim linijama u zoni odgovornosti 1. bataljona NO u rejonu od Krive Bukve do Karaule. Rovove su kopali iz dana u dan bez odmora.³⁸¹⁴

Zarobljenik T. B. je rekao: “Prvih 15 dana u ovom zatvoru sam vođen na prisilne radove. Kupio sam pikavce oko komande 3. brigade NO, koja se nalazila u neposrednoj blizini Hebine kuće. Osim toga, kosio sam travu i radio slične poslove.”³⁸¹⁵

Pripadnici NO često su premlaćivali zarobljenike na prisilnom radu. Zarobljenik Đ. R. 15 dana je čistio cestu ispred komande 1. brigade NO. Jednom prilikom uveli su ga u garažu, gdje ga je šest policajaca pretuklo palicama. Onda su ga odveli na kopanje rovova.³⁸¹⁶

294.4. Premještanja

Iz kuće Hasiba Delalića Hebe D. B. je premješten u Zečjak, potom u logor Nepeke, a nakon toga u Batnogu u Hrvatskoj. Vraćen je u zatvor u Valionici Drmeljevo, odakle je premješten u prostorije Šahovskog kluba.³⁸¹⁷

Nakon četiri mjeseca zatočenja u Hebinoj kući N. S. je prebačen u Valionicu, a onda u logor Nepeke,³⁸¹⁸ dok je M. M. u Valionicu premješten nakon pet dana.³⁸¹⁹ Zarobljenik M. A. iz Hebine kuće je premješten u logor Nepeke, gdje je bio zatočen do 12. marta 1995. godine, kad je prebačen u Valionicu. Oslobođen je ulaskom jedinica 5. korpusa ARBiH u Veliku Kladašu.³⁸²⁰ Zatočenik A. J. premješten je u Nepeke 6. februara 1995.³⁸²¹

³⁸¹³ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. godine.

³⁸¹⁴ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

³⁸¹⁵ *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka T. B. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

³⁸¹⁶ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

³⁸¹⁷ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od D. B. (02-85/96), 3. septembar 1995. godine.

³⁸¹⁸ *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

³⁸¹⁹ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. godine.

³⁸²⁰ *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. A. (02-825/96), 11. maj 1996, M. E. (04-824/96), 17. maj 1996, C. F. (02-96), 21. maj 1996. godine.

³⁸²¹ *Ibid.*, Komanda 502. viteške brigade ARBiH, Službena zabilješka (POV 03/487-66), 10. septembar 1995. godine.

294.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

295. Logor Zečjak – farma zečeva u Velikoj Kladuši (novembar – decembar 1994)

295.1. Uprava

Upravnik logora Zečjak bio je Derviš Ponjević zvani Dedo.³⁸²²

Zatočenike su ispitivali Ibrahim Jušić, Jasmin Avdihodžić i Mirsad Okanović.³⁸²³

Zatočenike su zlostavljali Ćazim Behrić, Aziz Bešić, Esad Hušić zvani Džomba, Reuf Đogić zvani Ćučko, Senad Gračanin zvani Bijeli (komandant Vojne policije 1. brigade NO APZB).³⁸²⁴

295.2. Zatočavanje

Od 16. novembra do kraja decembra 1994. godine farma zečeva korištena je za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, protivnika APZB, među kojima je bio veliki broj djece i osoba starije životne dobi.³⁸²⁵

Nakon što je 19. novembra 1994. uhapšen u svom stanu u Velikoj Kladuši, T. A. je s još oko 200 civila odveden u logor Zečjak.³⁸²⁶ U kuću G. A. 17. novembra 1994. došlo je pet naoružanih vojnika NO APZB, a među njima je bio i jedan srpski vojnik. Odveli su je, zajedno sa suprugom, dvije snahe i troje unučadi u Dom zdravlja “radi davanja izjave”. Nakon toga vraćeni su kući, ali policajci su G. A. ponovo odveli u Dom zdravlja, gdje je s drugim zatočenicima postrojena i odvezena u logor Zečjak.³⁸²⁷ U Zečjak je 18. decembra 1993. doveden i H. R., koji je uhapšen u porodičnoj kući.³⁸²⁸

3822 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka T. A. (Ki 10/94-RZ), 4. juli 1996. i G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od H. R. (02-566/96), 5. juni 1996. i R. E. (02/95), 9. septembar 1995. godine; CSB Velika Kladuša, Zapisnik o uzimanju izjave od D. B. (02-85/95), 3. septembar 1995. godine.

3823 *Ibid.*, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

3824 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka T. A. (Ki 10/94-RZ), 4. juli 1996. godine; CSB Velika Kladuša, Zapisnik o uzimanju izjave od D. B. (02-85/95), 3. septembar 1995. godine.

3825 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996, R. M. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996, G. A. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

3826 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka T. A. (Ki 10/94-RZ), 4. juli 1996. godine.

3827 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka G. A. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine.

3828 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od H. R. (02-566/96), 5. juni 1996. godine.

Po dolasku u logor zatočenici su davali lične podatke, potpisivali se, a zatim su odvođeni u veliku halu. Logor se sastojao od jedne velike hale, tipične za farme kunića, koja je bila dimenzija 160 sa 15 metara. U jednoj polovini hale bilo je od 300 do 320 logoraša, među kojima je bilo civila i zarobljenih pripadnika 5. korpusa ARBiH, a žene su bile u drugom dijelu hale.³⁸²⁹

Unutar objekta nalazila se jedna peć, ali zatočenici nisu imali drva da nalože. Hala je bila sagrađena od lima, tako da su se zatočenici smrzavali, jer je u jednom periodu temperatura vani bila minus 25 stepeni. Sjedili jedni drugima u krilu zbog nedostatka prostora. Spavali su na golom betonu, a hala je bila izrazito vlažna. Nuždu su noću obavljali u kante ili na betonski pod. Nije im bio dozvoljen izlazak iz objekta. Po odobrenju stražara pojedini zatočenici su nuždu obavljali kroz vrata hale. Danju su nuždu obavljali vani, po livadama. Kasnije je od dasaka napravljen vanjski WC, a zatočenici su ga mogli koristiti tri puta dnevno.³⁸³⁰

Zatočenici su dnevno imali jedan obrok koji se sastojao od kriške hljeba i malo variva, obično kuhanog graha ili soje. Dobivali su po jednu kantu vode za cijeli dan. Pedeset zatočenica dnevno je dobivalo kantu ili dvije vode, te su sve vrijeme bile žedne, a i gladne. Zatočenice su znale topiti i piti snijeg kako bi ugasile žeđ.³⁸³¹

Zatočenici su često premlaćivani, a usto su morali gledati i kako stražari tuku druge logoraše. U logor su dolazili policajci Fikreta Abdića, koji su tukli pojedine logoraše. S njima su dolazili i srpski oficiri koji su također tukli zatočenike. Udarali su ih policijskim palicama, kundacima pušaka, šakama i nogama na kojima su se nalazile vojničke čizme.³⁸³²

295.3. Premještanja

Nakon deset dana zatočenja u Zečjaku G. H. je prebačen u logor Nepeke.³⁸³³ U Nepeke je s većom grupom zatočenika nakon osam dana prebačena i G. A.³⁸³⁴

Dana 24. decembra 1994. godine H. R. je po snijegu i mećavi s ostalim zatočenicima istjerana van u krug Zečjaka. Stražari su ih postrojili u kolonu po dva i natjerali da pješake do logora Nepeke, koji je bio udaljen oko šest kilometara. Kolona zatočenika bila je duga oko tri kilometra. Stare i iznemogle, koji nisu mogli hodati, nosili su ostali zatočenici koji su bili u koloni.³⁸³⁵

3829 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996, R. M. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. i G. A. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

3830 *Ibid.*

3831 *Ibid.*

3832 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine.

3833 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine.

3834 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka G. A. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine.

3835 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od H. R. (02-566/96), 5. juni 1996. godine.

295.4. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

296. Osnovna škola u selu Todorovska Slapnica (novembar – decembar 1994)

296.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 505. viteške motorizovane brigade 5. korpusa ARBiH i Policijske uprave Todorovo.³⁸³⁶ Među ostalim stražarima spominju se Suljo Karajić, Šemsudin Durmić zvanu Šucko,³⁸³⁷ Damir Fazlić zvanu Dupanov, Hasan Džaferović zvanu Tabanuša,³⁸³⁸ Hazim Mujanović³⁸³⁹ i Ramo Velić.³⁸⁴⁰

296.2. Zatočavanje

Od novembra do decembra 1994. godine Osnovna škola u selu Todorovska Slapnica korištena je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja civila za koje su pripadnici Vojne policije 505. brigade i Policijske uprave Todorovo pretpostavljali da podržavaju ideju Autonomije Zapadna Bosna, kao i pripadnika NO APZB.³⁸⁴¹

Mirsad Čuturić i Derviš Ponjević uhapšeni su u novembru 1994. i odvedeni u Osnovnu školu u Todorovskoj Slapnici.³⁸⁴² U školu je 11. novembra 1994. doveden i Hasan Mahmutović.³⁸⁴³ U decembru 1994. uhapšen je i svjedok C.³⁸⁴⁴

Škola je imala podrum, prizemlje i sprat. Na spratu je bila smještena komanda Vojne policije 505. brigade, čiji su pripadnici koristili jednu prostoriju za ispitivanje i zlostavljanje zatočenika.³⁸⁴⁵

U jednoj od prostorija u prizemlju bio je smješten ljekar, kod kojeg su zatočenici mogli otići uz odobrenje stražara. Dio zatočenika bio je smješten u kancelariji bez svjetla, a u

3836 Udruženje logoraša Zapadna Bosna, Velika Kladuša, Izjava Juse Jušića (015-01/07), 6. april 2007. godine.

3837 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 6.

3838 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića.

3839 *Ibid.*, izjava Hasana Redžića.

3840 *Ibid.*, izjava Bećira Džebića.

3841 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (S1 1 K 005379 11 Kžk), Drugostepena presuda, str. 5 i 6; Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 56; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića; Udruženje logoraša Zapadna Bosna, Velika Kladuša, Izjava Juse Jušića (015-01/07), 6. april 2007. godine.

3842 Krivična prijava Tužilaštvu MKSJ (0125-00/99), Podnosioci prijave predstavnici DNZ-a i oštećenih, 12. juli 1999. godine, str. 12.

3843 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića.

3844 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (S1 1 K 005379 11 Kžk), Drugostepena presuda, str. 5 i 6.

3845 "Karajić: Čovjek sa fiksatorom na ruci", BIRN, Justice Report, 3. juli 2008.

jednom uglu nalazila se peć pored koje su se grijali. Spavali su na školskim klupama. U kancelariji je zajedno sa zatočenicima boravio i jedan stražar.³⁸⁴⁶

Stražari su zatočeničke psihički i fizički zlostavljali.³⁸⁴⁷ Udarali su ih palicama, nogama, drškama pištolja uz prijatnu likvidacijom, kundakom puške i drvenim kolcima.³⁸⁴⁸

Derviša Ponjevića stražari su udarali gumenim palicama i nogama po glavi i tijelu. Jedan stražar ga je natjerao da skine debelu vestu i bundu koju je imao na sebi, nakon čega ga je tukao kundakom puške po glavi. Jednog zatočenika stražari su tjerali da udara glavom u zid.³⁸⁴⁹ Jusu Jušića jednom prilikom tuklo je osam policajaca. Udarali su ga nogama i rukama svuda po tijelu.³⁸⁵⁰

Stražari su Bećira Džebića tukli po slabinama, a najviše po glavi.³⁸⁵¹ Jedan od stražara pretukao je Mahmuta Abdića, Bećira Džebića i Hasana Mahmutovića, nakon čega im je naredio da se skinu nagi, izađu pred školu i stoje na snijegu dva sata.³⁸⁵² Dok su oni stajali na snijegu, stražari su ih polijevali vodom iz kanti koje su pripremili.³⁸⁵³

Hasan Mahmutović o tome je rekao: “Plakali smo od studeni, jaukali, vikali. Pjena nam je išla na usta. Sva trojica smo naizmjenično molili stražara da nas ubije, da se tako dalje ne mučimo. Stražar je samo hladno odgovorio: ‘To mi nije naređeno.’ Maše je viknuo Huseina zvanog Zvizda da mu donese bar deku da stavi pod noge, međutim nije bilo nikakvog odgovora. Noge su nam bile kao ugalj od zime, a ta crnina se penjala prema drugim dijelovima tijela. Trljali smo noge pokušavajući to spriječiti.”³⁸⁵⁴

Mahmuta Abdića stražari su tako jako tukli po glavi da mu je nakon batiranja morala biti ukazana ljekarska pomoć.³⁸⁵⁵ Jednom prilikom stražari su odveli Bećira Džebića na ispitivanje te ga natjerali da legne na sto i prijetili mu da će mu slomiti kičmu. Prema riječima Mahmuta Abdića, jednog zatočenika tukli su “tako jako da mu je koža otpala”.³⁸⁵⁶

296.3. Prisilni rad

Zatočnici su odvođeni na obavljanje prisilnih radova.

Jedan od zatočenika izjavio je da je morao raditi “svašta, šta mu ko kaže”, te je, između ostalog, bio natjeran da čuva nekoliko muškaraca u prostoriji u kojoj su bili zatočeni.³⁸⁵⁷ Također, zatočnici su morali čistiti snijeg ispred škole. Podijeljene su im lopate, metle i

3846 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića.

3847 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 5.

3848 Krivična prijava Tužilaštvu MKSJ (0125-00/99), Podnosioci prijave predstavnici DNZ-a i oštećenih, 12. juli 1999. godine, str. 12.

3849 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 5–62.

3850 Udruženje logoraša Zapadna Bosna, Velika Kladuša, Izjava Juse Jušića (015-01/07), 6. april 2007. godine.

3851 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (30. aprila – 6. maja 2001), izjava Bećira Džebića.

3852 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 6.

3853 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića.
3854 *Ibid.*

3855 *Ibid.*

3856 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 62.

3857 “Karajić: Čovjek sa fiksatorom na ruci”, BIRN, Justice Report, 3. juli 2008.

druge alatke kojima su morali čistiti i uređivati ulice u Todorovu. Na prisilnom radu bili su “po 17 sati dnevno”.³⁸⁵⁸

296.4. Premještanja i oslobađanja

Mirsad Čuturić i Derviš Ponjević u Osnovnoj školi su proveli 17 dana,³⁸⁵⁹ nakon čega su prebačeni u zatvor u Vrnograču.³⁸⁶⁰ Hasan Mahmutović nakon tri dana je pušten na slobodu “jer je utvrđeno da ne pripada Mjesnoj zajednici Todorovo”.³⁸⁶¹ Juso Jušić prebačen je iz škole u motel “Radoč” u Bužimu.³⁸⁶²

296.5. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 10. februara 2016. godine u drugostepenom postupku je preinačilo prvostepenu presudu u dijelu primjene materijalnog zakona i odluke o kazni, pa se radnje za koje je Suljo Karajić navedenom presudom proglašen krivim, i to po tačkama 3 (a, b, c, d, e, f i g), 6, 7, 8. i 9. izreke presude pravno kvalifikuju kao krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ koji je preuzet na osnovu Zakona o primjeni KZ RBiH i KZ SFRJ, a radnje po tačkama 1, 2, 4. i 5. izreke presude kao krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. preuzetog KZ SFRJ, a sve u vezi s članom 22. tog zakona, te je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od 12 godina. Karajić je proglašen krivim što je kao pripadnik 506. brigade, a potom u svojstvu komandira 2. voda Vojne policije 505. viteške motorizovane brigade 5. korpusa ARBiH sa sjedištem u Bužimu: 4. augusta 1994. ispred podrumskih prostorija motela “Radoč” u Bužimu, u kojem su bili zatvoreni zarobljeni pripadnici NO APZB, prozvao osobu pod nadimkom Kolač, pa kad se Amir Karajić zvani Kolač, zarobljeni pripadnik NO, popeo na krevet napravljen od paleta kako bi mu se odazvao, on mu je iz puške SAR kalibra 5,65 milimetara ispalio kratki rafal u prsni koš, od čega je Amir Karajić odmah podlegao; 6. decembra 1994. u mjestu Vrnograč, zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije, iz pritvorske jedinice Odjeljenja Stanice policije Vrnograč na ulicu izveo Muju Pehlića, zarobljenog pripadnika NO APZB, te nakon kraćeg ispitivanja u njega ispalio više hitaca, od kojih je Pehlić odmah podlegao; u decembru 1994. u selu Todorovska Slapnica, u Osnovnu školu neosnovano privodio, te naredio da i podređeni mu pripadnici voda Vojne policije u prostorije škole privode civile za koje je pretpostavljao da podržavaju ideju Autonomije Zapadna Bosna, da bi ih potom podvrgao nečovječnom postupanju i psihičkoj torturi tako što je: a. ušao u kuću “C” i naredio podređenom mu pripadniku voda Vojne policije da ga udara palicom, govoreći pritom: “Udaraj ga i čuvaj mu facu, on će u hangar”, potom prislonio oštricu noža ispod vrata njegovoj supruzi govoreći joj da spremi bijeli čaršaf jer da njenom mužu ništa drugo neće ni trebati, a onda nogom u leđa udario “C” gurnuši ga

3858 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (12–18. februara 2001), izjava Hasana Redžića.
3859 Krivična prijava Tužilaštvu MKSJ (0125-00/99), Podnosioci prijave predstavnici DNZ-a i oštećenih, 12. juli 1999. godine, str. 12.

3860 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 56.

3861 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (19–25. marta 2001), izjava Hasana Mahmutovića.

3862 Udruženje logoraša Zapadna Bosna, Velika Kladaša, Izjava Juse Jušića (015-01/07), 6. april 2007. godine.

niz stepenice, izveo ga iz kuće i kad su na putu susreli “B”, naredio mu da krene s njima, te ih s puškom uperenom u leđa doveo do škole, u koju su već bili dovedeni Mahmut Abdić, Mirsad Čturić, Derviš Ponjević, Bećir Džebić, Muhamed Džebić i Šefik Abdić, pa potom gumenom palicom više puta po glavi udario “C”, b. udario nogom Mahmuta Abdića, a potom ga više puta udario palicom po glavi i tjemenu, od čega je ovaj zadobio povrede mekih dijelova tkiva poglavine s odumiranjem dijelova tkiva poglavine, pitajući ga za njegovog sina Šefika Abdića, prijeteći mu da će ubiti obojicu, naredio mu da otvori usta te mu u usta stavio cijev puške pumparice govoreći mu da će umirati polako, c. udarao puškom Derviša Ponjevića po glavi i tijelu, nogama udarao “B”, zbog čega je ovaj glavom udarao o zid, a Bećira Džebića udarao palicom po glavi, a podređeni mu pripadnici voda Vojne policije navedene civile udarali rukama i nogama obuvenim u čizme po svim dijelovima tijela, d. naredio Mahmutu Abdiću, Bećiru Džebiću i Hasanu Mahmutoviću kojeg je prethodno dva puta nogom udario u sljepoočnicu, da se skinu nagi, da izađu van na snijeg i da stoje dva sata na snijegu, a da ih Husein Džaferović zvani Zvizda, komandant Civilne zaštite u Todorovskoj Slapnici, polijeva vodom, što je ovaj i učinio, e. udarao Abida Džebića po glavi pitajući ga gdje mu je puška, naredio mu da se skine nagi i izađe na snijeg, što je ovaj i učinio stojeći na snijegu dvadesetak minuta, a onda mu naredio da se obuče i čuva stražu oko škole, f. naredio podređenom mu pripadniku voda Vojne policije da ne dozvoli da dva sata u školu uđu Rasim Osmankić, Derviš Ponjević, Šefik Abdić i Muhamed Džebić, kojima je prethodno podređeni mu pripadnik voda Vojne policije naredio da se skinu nagi, izađu van na snijeg i međusobno se polijevaju vodom iz kanti, da bi potom u njegovom prisustvu podređeni mu pripadnik voda Vojne policije Šemsudin Durmić zvani Šucko, nakon što su Derviš Ponjević, Muhamed Džebić, Šefik Abdić i Rasim Osmankić uvedeni u školu, Rasimu Osmankiću na ispitivanju rekao da ispruži ruke udarajući ga desetak puta gumenom palicom po rukama, svaki put sve jače i jače, g. policijskom palicom u više navrata udarao po glavi i tijelu Mirsada Čturića, a potom ga s Dervišom Ponjevićem i Bećirom Džebićem odvezao u Vrnograč; 25. decembra 1994. pripadnike NO: “L”, “J”, “K”, “F”, Fikreta Hušidića, Hajrudina Pilipovića i Džumura OGREŠEVIĆA, nakon što su ih u neposrednoj blizini mjesta Latića Glavica, u opštini Velika Kladaša, pripadnici 5. korpusa ARBiH zarobili, sproveo do mjesta Todorovska Slapnica, postrojio ih, a potom prišao Hajrudinu Pilipoviću i ispalio mu hitac u stomak, a onda ispalio hitac u stomak i Fikretu Hušidiću, od čega su i Pilipović i Hušidić pali na zemlju, da bi im uniformisani vojnici prišao i ispalio im po metak u glavu, a preostale zarobljene pripadnike NO sproveo u ugostiteljski objekt “Stop” u mjestu Hajrat; od 25. decembra 1994. do februara 1995, nakon što je u ugostiteljskom objektu “Stop” fizički maltretirao zarobljene pripadnike NO (F i Sabahudina Kajtezovića), tako što ih je zajedno s pripadnicima 5. korpusa ARBiH udarao rukama i kundakom puške po svim dijelovima tijela i naredio da se Džumur OGREŠEVIĆ i “F” strijeljaju, u čemu je onemogućen dolaskom pripadnika Komande 5. korpusa, navedene zarobljene pripadnike NO je zajedno s grupom od 27 ranije zarobljenih pripadnika NO sproveo u podrum motela “Radoč” u Bužimu, u koji je dolazio u više navrata, udarao ih po svim dijelovima tijela, a Sabahudina Kajtezovića udario kundakom puške po leđima i glavi, naredio

mu da se leđima osloni na zid, razmakne nog pa ga udarao nogama po spolnim organima sve dok Sabahudin Kajtezović nije pao u nesvijest, naređivao im, a među njima i "F", da se zalete i popnu na konja nacrtanog na zidu, što su "F" i ostali morali učiniti udarajući o zid i padajući na pod, a zarobljene pripadnike NO fizički su maltretirali i njemu podređeni pripadnici voda Vojne policije tako što su ih rukama i nogama udarali po svim dijelovima tijela; krajem decembra 1994. u jutarnjim satima, u selu Todorovo, po ulasku u improvizovanu ambulantu, bez povoda i razloga ošamario "D", da bi je potom udarao rukama i gumenom palicom po glavi i rukama, od čega je ona zadobila povrede u vidu razderno-nagnječenih rana u predjelu tjemelog dijela glave i desne šake, pritom joj prijeteci, a onda je odveo do kuće brata i sestre, u kojoj je ona boravila, gdje je s još dvojicom vojnika pretresao kuću, pa kad nisu pronašli radiostanicu, svjedokinju D nekoliko puta udario nožem koji je držao u ruci, i to pljoštimice, tako da je svjedokinji nanio povrede glave koje su krvarile; 27. decembra 1994. u naselju Donja Lučka, zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije, iz kuće izveo Hasiba Torića zvanog Zilkin, prethodno ga udarivši desnom nogom u lice, naredio da mu vežu ruke na leđa te su ga odveli na nepoznatu lokaciju; krajem novembra ili početkom decembra 1994. u mjestu Podzvizd ušao u kuću u kojoj je boravio Jusuf Dizdarević, kojeg je verbalno napao zahtijevajući da preda oružje i radiostanicu, pa kad je ovaj odgovorio da ne posjeduje ni jedno ni drugo, obratio mu se riječima: "Juso, govori, mi smo jednog takvog juče ubili u Bužimu", izveo ga iz kuće i u garaži vlasništvo Ibri Ćerimovića fizički napao udarajući ga puškom pumparicom po glavi, a potom ga odveo u zatvor u Bužim, u kojem je nakon izvjesnog vremena Jusuf Dizdarević i podlegao; u februaru 1995. u naselju Murtići, u kući u kojoj je bio smješten Opštinski štab civilne zaštite Velika Kladaša, nakon što je verbalno napao Ejuba Čehajića, komandanta Opštinskog štaba civilne zaštite Velika Kladaša, istjerao ga iz kuće, vozilom Golf odvezao do mjesta Donja Slapnica te ga u prostoriji koju je koristio zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije fizički napao udarajući ga gumenom palicom po glavi i drugim dijelovima tijela, pri čemu je Ejub Čehajić zadobio povrede u vidu razderno-nagnječene rane u predjelu kože glave, krvnih podljeva u predjelu kože tijela, ruku i nogu, da bi ga potom u njegovoj prisutnosti nastavili tući pripadnici njegovog voda Hasica Suljanović i osoba pod nadimkom Šekinov, te mu naredio da ide pješice u mjesto Vrnograč, udaljeno oko tri kilometra od mjesta gdje ga je fizički zlostavljao, te da se javi Isturenom odjeljenju Ministarstva odbrane da mu daju poziv i da ide na liniju, što je Ejub Čehajić iz straha i učinio, te se uputio pješice u mjesto Vrnograč.

297. Valionica u naselju Drmeljevo (kraj 1994 – august 1995)

297.1. Uprava

Upravnik objekta bio je Ekrem Malkić, koji je kasnije smijenjen, a umjesto njega postavljen Dževad Račić. Komandir policije u Valionici bio je Braco Karajić, koji je također smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen Rifet Dizdarević.³⁸⁶³

Emin Redžić bio je u obezbjeđenju objekta i bio je komandir straže.³⁸⁶⁴

Zatočenike su ispitivali i zlostavljali Miran Košutić, Salih Mujanović, Alaga Šuvić, Hasan Kekić (koji nije učestvovao u zlostavljanju) i izvjesni Dizdarević.³⁸⁶⁵

Ervin Liđan bio je čuvar na kapiji u Valionici.³⁸⁶⁶

Oko 15 policajaca bilo je zaduženo za obezbjeđivanje ovog objekta. Među njima je i Šerif Selimović.³⁸⁶⁷

297.2. Zatočavanje

Od kraja 1994. do augusta 1995. godine prostorije Valionice u naselju Drmeljevo korištene su za zatočavanje većeg, tačno neutvrđenog broja vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, uključujući i žene.³⁸⁶⁸

Krajem 1994. kompletan logor Dubrave, i uprava i oko 200 zatočenika, premješten je u Valionicu u naselju Drmeljevo.³⁸⁶⁹ U prvih nekoliko dana među zatočenicima je bilo civila, uključujući i žene, ali je napravljena selekcija te su ostali samo vojni zarobljenici, pripadnici 5. korpusa ARBiH, njih oko 100, dok su žene i civili premješteni u zatočenički objekt u Nepekama. Dio žena pušten je na slobodu.³⁸⁷⁰

Po dolasku zatočenika oduzete su im sve vrijedne stvari, koje su čuvari prodavali. Valionica je bila prostor od oko 300 kvadratnih metara, ograđen bodljikavom žicom. Na ulazu su se nalazila velika željezna vrata, a pored njih ozidana manja prostorija u kojoj je bila smještena stražarnica. Zgrada u kojoj su zatočenici boravili sastojala se od četiri prostorije čija su željezna vrata uvijek bila zaključana. U jednoj od prostorija bilo je 12 ranjenika.³⁸⁷¹

3863 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka R. E. (Ki 10/94-RZ), 26. juni 1996. godine.

3864 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Emina Redžića.

3865 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 32; Emin Huskić, *op. cit.*, str. 223–228.

3866 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3867 *Ibid.*, MUP, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (04-99/95), 13. septembar 1995. i E. M. (04-824/96), 17. maj 1996. godine.

3868 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka S. S. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996; Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3869 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka S. S. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. godine.

3870 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka R. E. (Ki 10/94-RZ), 26. juni 1996. godine.

3871 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od R. E. (02-935/95), 31. august 1995. godine.

U prostoriji u kojoj je boravio K. S. na zidu je bio jedan prozor sa zavarenim rešetkama, a preko je bio zalijepljen najlon. Ispod prozora stajala je mala peć čiji je ror prolazio kroz prozor. Na podu su bile pločice, a zatočenici su ležali na paletama preko kojih je bila prostrta slama i imali su jednu deku.³⁸⁷²

Nakon jela zatočenici su imali pravo da koriste improvizovani WC koji se nalazio u dvorištu objekta – prokopani kanal dužine deset metara prekriven najlonom. Noću im nije bilo dozvoljeno korištenje WC-a, pa su nuždu obavljali na pod koji su sutradan morali očistiti. Kupanje im nije bilo dozvoljeno.

Imali su pravo da dva puta dnevno jedu u menzi. Za obrok su dobivali krišku hljeba i zdjelicu kuhane hrane, koja “nije bila fina, a i bilo je malo”. Davali su im čašu vode na dan.³⁸⁷³

U Valionici su se među zatočenicima pojavile vaške, pa su im svima “obrijali glave”.³⁸⁷⁴

Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju. Policajci APZB u hodniku bi formirali špalir, nakon čega bi pustili zatočnike iz prostorija u kojima su bili zatvoreni. Morali su proći kroz špalir dok bi ih policajci udarali palicama po cijelom tijelu. Tukli su ih kolcima od bukovine i gumenim palicama.³⁸⁷⁵

Jedan od zatvorskih policajaca koji su tukli zatočnike bio je Alaga Šuvić. Jedne večeri Šuvić je prozvao deset zatočenika i rekao im da se postroje, nakon čega ih je desetak minuta tukao gumenom palicom po rukama i glavi. Onda ih je vratio u prostoriju u kojoj su boravili, pri čemu ih je udarao palicom.³⁸⁷⁶ Rasim Dolić pretučen je polovinom decembra 1994. pred ostalim zatočenicima.³⁸⁷⁷

297.3. Prisilni rad

Zatočenici su morali raditi teške fizičke poslove kao što su čišćenje korita potoka Grabarska i sječa šume na području Starog grada. Također su odvođeni na kopanje rovova i tranšeja.³⁸⁷⁸

Neki su svakog dana morali cijepati drva za pekaru u Velikoj Kladuši.³⁸⁷⁹

Zatočenik R. E. gotovo dva mjeseca je odvođen na prisilni rad u Stari grad. Radio je na gradnji puteva i održavanju okoliša.³⁸⁸⁰

3872 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od K. S. (02-824/94), 25. august 1994. godine.

3873 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka S. S. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. godine; TPOS, Izjava Atifa Šakanovića, data Udruženju 29. decembra 2015. godine.

3874 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od E. M. (04-824/96), 17. maj 1996. godine.

3875 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. Š. (Ki 10/94-RZ), 13. juni 1996. godine.

3876 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. S. (02-51/95), 20. septembar 1995. godine.

3877 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/96), 22. maj 1996. godine.

3878 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3879 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (02-821/95), 14. august 1995. godine.

3880 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od R. E. (02-935/95), 31. august 1995. godine.

297.4. Premještanja, oslobađanja i bijeg

Jedan dio civila, uključujući i žene, nakon nekoliko dana iz Valionice je prebačen u Nepeke, dok je drugi dio pušten na slobodu.³⁸⁸¹

Zarobljenik A. Š. u februaru 1995. godine je pušten na slobodu.³⁸⁸²

U aprilu 1995. iz Valionice su pobjegli Hazim Begić zvani Kučuk, devet zatočenika i dva čuvara.³⁸⁸³

297.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

298. Farma u naselju Nepeke (decembar 1994 – august 1995)

298.1. Uprava

Logor Nepeke formiran je Uredbom Fikreta Abdića kao vrhovnog komandanta.³⁸⁸⁴ Upravnik ovog objekta bio je Bajro Muhić,³⁸⁸⁵ dok je njegov zamjenik bio izvjesni Šahinić zvani Bruća.³⁸⁸⁶

Zatočenike su ispitali Hasan Kekić,³⁸⁸⁷ Dževad Pandžić,³⁸⁸⁸ Azem Šehić, Jasmin Mekanović, Mile Ulemek, Milorad Ulemek, koji je bio komandant jedinice,³⁸⁸⁹ zatim Azim Sekić i Ibrahim Jušić.³⁸⁹⁰

Među stražarima su bili Sakib Muhamedagić, Enes Bećirević, Sead Topić, Ermin Ljubijankić, Šuhret Begić, Izet Duranović, Jasmin Zahirović, Osman Veladžić, izvjesni Kantarević, Ismet Šabić, Mirsad Ćerimović, Omer Šahinić, Rasim Tralješić, Hamid Baltić, Hašim Šakanović, Bešir Foštađić, Redžep Begović, Velid Mujagić, Ahmo Kuduzović, Ramo Ćoragić, Ismet Dizdarević, Hasan Balić, Muradif Hašić, Sadik Begić, Maho Hašić, Ibro Bašić, Refik

3881 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka S. S. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. godine.

3882 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od A. Š. (02-928/95), 30. august 1995. godine.

3883 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3884 Vrhovni sud Republike Hrvatske, Predmet *Fikret Abdić* (III Kž 2/04-11), Trećestepena presuda, str. 8.

3885 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996, T. A. (Ki 10/94-RZ), 4. juli 1996, D. B. (Ki 10/94-RZ), 4. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. M. (02-845/95), 13. august 1995. i H. Z. (02-852/95), 18. august 1995. godine.

3886 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. M. (02-845/95), 13. august 1995. i H. Z. (02-852/95), 18. august 1995. godine.

3887 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3888 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od S. F. (02-570/96), 28. maj 1996. godine.

3889 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od S. E. (04-553/96), 4. juni 1996. godine.

3890 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Mirsada Mušića i Almadina Trgovčevića.

Buljubašić, Nuriya Zahirović, Huse Dizdarević, Hasan Kajtezović, Behlil Kapić, Nuriya Brkić, Muhamed Mujakić, Hasib Hrnčić, Sulejman Mržljak, Husein Makić, Mehmed Mehurović, Osman Sefić,³⁸⁹¹ te izvjesni Maho, Balić zvani Daidža, zatim Rasim Memišević,³⁸⁹² Sidik Begić,³⁸⁹³ Hasan Pahlić,³⁸⁹⁴ Meho Rizvić³⁸⁹⁵ te izvjesni Brzi i Mekani.³⁸⁹⁶

298.2. Zatočavanje

Od 24. decembra 1994. do 7. augusta 1995. godine logor Nepeke korišten je za zatočavanje 2.383 vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, među kojima je bilo oko 80 žena,³⁸⁹⁷ djece stare svega nekoliko godina³⁸⁹⁸ i starijih osoba.³⁸⁹⁹

Logor Nepeke nalazio se na farmi za proizvodnju brojlerskog mesa. Sastojao se od 12 hala, radionice i upravne zgrade. Bio je ograđen žicom visine oko metar i po. Oko logora je bilo sedam stražarskih mjesta oko kojih su postojale fortifikacijske utvrde od vreća s pijeskom koje su bile maskirane. Na ćoškovima zgrada bili su postavljeni reflektori, kao i povećano osvjetljenje na stražarskom mjestu broj 1.³⁹⁰⁰

Zatočenici su bili smješteni u pet hala. Hala broj 2 bila je podijeljena na dva dijela. U prvom dijelu bili su ratni zarobljenici, a u drugom su se nalazili "prebjezi, pripadnici neprijateljeske vojske". U hali broj 5 bile su žene, dok su se u hali broj 6 nalazili muškarci, vojni obveznici, maloljetnici, starije osobe i invalidi. U hali broj 7 bili su vojni obveznici za raspored u jedinice i ustanove NO APZB, a raspored u ovu halu vršio se nakon bezbjednosne obrade.

Logorska straža spavala je u jednom predgrađu hale.³⁹⁰¹ U pojedinim halama bilo je smješteno oko 50 zatočenika.³⁹⁰²

3891 Narodna odbrana APZB, Vrhovna komanda, Sabirni centar Nepeke, Spisak boraca koji opslužuju i vrše obezbjeđenje Sabirnog centra Nepeke s osnovnim generalijskim podacima i dužnostima koje obavljaju, 23. mart 1995; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o obavljenom razgovoru sa M. H. (02/96), 20. maj 1996. godine.

3892 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. A. (02-798/95.ž), 9. august 1995. godine.

3893 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od R. Š. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3894 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od T. A. (02-22/95), 23. august 1995. godine.

3895 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od S. S. (02-815/95), 13. august 1995. godine.

3896 TPOS, Izjava A. Š., data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3897 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Aleme Grahović.

3898 Vrhovni sud Republike Hrvatske, Predmet *Fikret Abdić* (I KŽ 299/03-9), Drugostepena presuda, str. 7–9.

3899 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 3 i 30.

3900 Narodna odbrana APZB, Elaborat obezbjeđenja Sabirnog centra Nepeke, (05/1088-1), 20. april 1995. godine; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Almadina Trgovčevića.

3901 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 1. juli 1996. godine.

3902 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Zuhdije Alagića.

Hrana je bila vrlo loša i gotovo da je nisu ni dobivali.³⁹⁰³ Zatočnici su imali samo tri minute da pojedu obrok.³⁹⁰⁴ Za vrijeme ramazana (muslimanski mjesec posta) kuhali su im svinjsko meso, jer su znali da ga zbog religijskih propisa neće jesti, tako da su zatočnici uglavnom živjeli na hljebu.³⁹⁰⁵

Prvih deset dana po dolasku u logor zatočenica K. A. nije dobila ništa da jede, te je od drugih logoraša dobivala po komadić hljeba. Kasnije su im za obroke dijelili rižu koja je bila “sama voda”, nekuhani grah ili “vodene makarone” i malo hljeba.³⁹⁰⁶ Zatočnici su jeli iz zajedničkih posuda koje se nisu prale.³⁹⁰⁷

Jednu deku koristila su četiri zatočenika. Nuždu su obavljali u vanjskom WC-u. Noću su bili primorani nuždu obavljati u čoškovima hala u kojima su bili smješteni, zbog čega se svakodnevno osjećao smrad od mokraće, znoja i vlage. Zatočnicima nije bilo dozvoljeno kupanje. Uoči dolaska predstavnika MKCK zatočnicima je bilo dozvoljeno da se obriju starim žiletima i da se ošišaju.³⁹⁰⁸ Spavali su na paletama, slami i betonu.³⁹⁰⁹

Smail Huskić navodi da nisu imali ljekarsku pomoć,³⁹¹⁰ a prema navodima Hasana Grahovića, za vrijeme njegovog boravka u Nepekama u posjetu zatočnicima je dolazio ljekar.³⁹¹¹ Tako je jednom u logor Nepeke došao dr. Rizah Grahović, koji je pregledao zatočnike. Prijavili su se oni koji su bili u najtežem stanju, a doktor je utvrdio da oni trebaju ići na liječenje u bolnicu ili kući. Tog dana su pušteni, ali su sutradan svi vraćeni u logor, s tim da je tada u logor s njima doveden i dr. Rizah Grahović, koji je također zatvoren.³⁹¹²

U Nepeke je došlo sanitetsko vozilo približno 22. februara 1995. Dotad su ranjeni zatočnici sami sebi čistili rane i previjali ih rukavima majica. Odvezli su teže ranjenog Muha Hendu, koji je na nozi imao prostrelnu ranu veličine oko dva centimetra i povredu glave. Preko rane na nozi bili su natrpani zavoji, ali je iz nje stalno curio gnoj. Do tog momenta Hendi, koji je bio ranjen 27. januara 1995, niko nije ukazao ljekarsku pomoć. Bio je u ćeliji i nije se mogao kretati. Hranu su mu donosili na mjesto na kojem je ležao. Kad je trebao

3903 *Ibid.*, svjedočenje Aleme Grahović.

3904 TPOS, Izjava Emira Pehlića data Udruženju 1. aprila 2015. godine.

3905 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Zuhdije Alagića.

3906 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 1. juli 1996. godine.

3907 TPOS, Izjava A. Š. data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3908 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od A. M. (02-825/96), 11. maj 1996. godine.

3909 TPOS, Izjava Emira Pehlića data Udruženju 1. aprila 2015. godine; Centar za suočavanje s prošlošću Documenta, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Samira Čoralića i Fate Šahinović.

3910 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Smaila Huskića.

3911 *Ibid.*, svjedočenje Hasana Grahovića.

3912 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka R. M. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. godine.

obaviti nuždu, zatočenicima su ga iznosili van.³⁹¹³ Prilikom posjeta predstavnika MKCK sklanjali su ga i krili, a po njihovom odlasku vraćali bi ga u halu.³⁹¹⁴

Jedna zatočenica dobila je epileptički napad jedne večeri. Druge zatočenice tražile su od čuvara da pozove ljekarsku pomoć, ali upravnik nije učinio ništa do jutra. Sutradan je poslao čuvara da je odvezu u Dom zdravlja. Kad su je priključili na infuziju u Domu zdravlja, jedan od policajaca iščupao je crijevo od infuzije i doveo je nazad u logor.³⁹¹⁵

Zatočenicima nije bila dozvoljena posjeta.³⁹¹⁶

U hali broj 5 bilo je tridesetak žena. S njima je bila i jedna djevojčica od osam-devet godina, koja je zbog straha neprestano plakala. Bilo je dovoljno da stražar samo uđe na vrata i ona bi već počela plakati. Zatočenice su bile smještene u ćeliji od oko hiljadu kvadratnih metara. Nisu imale peći da se griju. Ložile su vatru na betonu ako bi im neko od stražara to dozvolio i dao malo drva.³⁹¹⁷

Jedna zatočenica rodila je mrtvu bebu, nakon čega je i dalje ostala zatvorena u logoru.³⁹¹⁸

Zbog loših higijenskih uslova većina zatočenica je dobila vaške. Nisu imale ni osnovne higijenske potrepštine kao što su ulošci, sapun, pasta za zube i sl.³⁹¹⁹

Zatočenike su fizički i psihički zlostavljali upravnici logora, pripadnici logorske policije i istražitelji. Udarali su ih su vojničkim čizmama, šakama, policijskim palicama, raznim drvenim predmetima i kundacima pušaka.³⁹²⁰ Zatočenike su tukli i pripadnici Vojne policije koji su dolazili noću i izvodili ih.³⁹²¹ Najviše su ih tukli prilikom postrojavanja i odvođenja na ispitivanje.³⁹²² U kancelarijama u kojima su ispitivani nalazile su se tri palice dužine jedan i po metar, debljine dva do četiri centimetra. Ibrahim Jušić i Salih Mujanović zajedno su tokom ispitivanja tukli zatočenike.³⁹²³

Logoraše su svakodnevno tukli i inspektori zaduženi za saslušanja. U logor Nepeke dolazio je Radojca Božović zvani Kobac, srpski pukovnik, koji bi svaki put pretukao veći broj zatočenika. Obično ih je udarao drvenom palijom – drvenim štapom debljine držala od lopate i dužine oko 80 centimetara. Udarao ih je po glavi, leđima i nogama. Pitao bi ih ko bi išao na liniju, a kako se niko ne bi javio, onda je nasumice udarao više zatočenika. Jednom, prilikom postrojavanja, dva puta je po glavi udario zatočenika K. D.³⁹²⁴ S Božovićem

3913 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od A. M. (02-825/96), 11. maj 1996. godine.

3914 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/95), 22. maj 1996. godine.

3915 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od H. Z. (02-852/95), 18. august 1995. godine.

3916 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine.

3917 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 1. juli 1996. godine.

3918 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od P. M. (02-845/95), 13. august 1995. godine.

3919 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 1. juli 1996. godine.

3920 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 2.

3921 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od R. Š. (04-99/95), 13. septembar 1995. godine.

3922 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju T. A. od 4. jula 1996. godine.

3923 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

3924 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju G. H. (Ki 10/94-RZ), 3. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

je često dolazio Izet Latić, koji je bio komandant brigade NO, i onda su tukli pojedine zatočenike po svom nahodjenju.³⁹²⁵

Kad bi neki zatočenik davao izjavu za MKCK, navečer bi ga stražari izveli i fizički zlostavljali. Jedne večeri stražari su dva puta izvodili efendiju Ćazima Ibrića i tukli ga oko pola sata. Udarali su ga kundacima pušaka, nogama, šakama i policijskim palicama.³⁹²⁶

Samira Čoralića tukli su svakog dana. Dnevno je dobivao 40 do 50 udaraca.³⁹²⁷

Emira Pehlića jednom je stražar pod nadimkom Šejtan izveo pred ulaz u halu i udarao ga oko 100 puta palicom od vrata do tabana. Drugom prilikom ga je udarao 40 puta po cijelom tijelu.³⁹²⁸

Zatočenik Đ. R. je rekao: “Za 66 dana provedenih u logoru Nepeke obradu nada mnom je vršio samo Ibrahim Jušić. Obično me je prozivao noću između jedan i tri sata. Prilikom ispitivanja od Jušića sam dobijao batine drvenom močugom najviše po nogama. Jušić me je tukao ukupno šest puta.”³⁹²⁹

298.3. Ranjavanja i smrt kao posljedica premlaćivanja

Zatočenik Rifet Dokić bio je prisutan kad je Ibrahim Jušić tukao efendiju Mačkovića i smatra da je Jušić odgovoran za njegovu smrt.³⁹³⁰

U logoru Nepeke 31. decembra 1994. godine su ranjena dva zatočenika. Tog je dana grupa zatočenika uređivala linije, odnosno kopala rovove, kad je Sead Pajazetović, koji je nadgledao kopanje, smatrajući da ne kopaju dovoljno brzo, ispucao pet-šest metaka oko njihovih nogu, usljed čega su ranjena dva zatočenika.³⁹³¹

298.4. Silovanja

Zatočeniku Mirsadu Mušiću jedna zatočenica se požalila da je silovana.³⁹³²

Prilikom dolaska Srba u logor Nepeke upravnik Bajro Muhić je naređivao da tri-četiri djevojke iz hale uđu sa srpskim vojnicima u kamion. One su im, navodno, trebale kuhati i prati. Nisu se vraćale pet-šest dana, da bi bile dovedene jedne večeri oko ponoći. Bile su u depresivnom stanju, uplakane, sve su šutjele. Sjedile su zamišljene i praznih pogleda.³⁹³³

3925 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka R. M. (Ki 10/94-RZ), 27. juni 1996. godine.

3926 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od A. M. (02-825/96), 11. maj 1996. godine.

3927 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Samira Čoralića.

3928 TPOS, Izjava Emira Pehlića data Udruženju 1. aprila 2015. godine.

3929 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Đ. R. (02-38/95), 11. septembar 1995. godine.

3930 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Rifeta Dokića, 22. oktobar 2008. godine.

3931 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 40.

3932 Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Mirsada Mušića.

3933 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka K. A. (Ki 10/94-RZ), 1. juli 1996. godine.

Jedan pripadnik jedinice NO APZB "Šejle" u junu 1995. godine je u Nepekama silovao ženu čiji je muž bio pripadnik 5. korpusa ARBiH.³⁹³⁴

298.5. Prisilni rad

Zatočenike su vodili da kopaju rovove.³⁹³⁵ Osim toga, ručno su čistili snijeg do granice s Hrvatskom i cijepali drva.³⁹³⁶

U vezi s tim zatočenik M. M. je rekao: "Prilikom prisilnih radova najviše smo sjekli šumu. Čupali smo kupine golim rukama, trijebili kamen i uređivali put koji vodi za Stari grad."³⁹³⁷

Dana 2. januara 1995. godine 100 zatočenika iz logora Nepeke je odvedeno u izbjeglički kamp Batnoga u Hrvatskoj da očiste hale u kojima su boravile izbjeglice iz Velike Kladuše.³⁹³⁸

Zatočenici iz logora Nepeke odvođeni su na prisilni rad u Stari grad. Tamo su A. F., kao i druge zatočenike, često tukli pripadnici policije. O tome je A. F. rekao: "Posebno nas je u Starom gradu tukao Sead Miljković zvani Cicanov."³⁹³⁹

Zatočenik N. S. danju je radio u Starom gradu u Velikoj Kladuši. Tada su logoraše čuvali pripadnici OBL-a, njihov komandir bio je Sead Miljković zvani Cicanov. Svi zatočenici koji su prisilno radili u Starom gradu bili su tučeni. Morali su raditi trčeci, a rad se sastojao od krčenja šikare lopatama. Hrana je bila loša, a nekad je nije uopšte bilo. Kad je bilo hrane, obrok se sastojao od kriške hljeba i male posude variva. Zatočenici su radili od sedam ujutro do šest poslije podne. Vode im je uvijek nedostajalo. Kad bi neko upitao stražara može li dobiti vode, dobivao bi udarce šakama i nogama.³⁹⁴⁰

298.6. Posjete MKCK

Logor Nepeke posjetili su predstavnici MKCK 14. februara 1995. godine. Tada su zatočenicima podijelili po dvije kutije cigareta, majice i pribor za ličnu higijenu.³⁹⁴¹

Uoči Nove 1995. godine logor je posjetio i predsjednik Višeg suda Đulaga Alibegić i napisao Informaciju o stanju u ovom logoru, koju je uputio predsjedniku Autonomije. Alibegić je u logoru zatekao 700 zatočenika, mahom starijih muškaraca i žena, djece i invalida. Među njima je bila i jedna slijepa osoba.

298.7. Premještanja i oslobađanja

Od 16. novembra 1994. do 31. januara 1995. godine iz logora Nepeke 30 zatočenika je premješteno u Valionicu Drmeljevo.

3934 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. M. (02-46/96), 2. januar 1996. godine.

3935 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Presuda, str. 40.

3936 TPOS, Izjava A. Š. data Udruženju 2. aprila 2015. godine.

3937 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/95), 22. maj 1996. godine.

3938 *Ibid.*, MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od D. B. (02-55/95), 3. septembar 1995. godine.

3939 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka A. F. (Ki 10/94-RZ), 10. juli 1996. godine.

3940 *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

3941 *Ibid.*, Zapisnik o uzimanju izjave od M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

U martu 1995. godine N. S. je, s još nekoliko zarobljenih pripadnika 5. korpusa ARBiH, premješten u Valionicu.³⁹⁴²

Nakon 25 dana boravka Nepekama T. A. je zajedno s još 60 zatočenika, u dobi do 40 godina, ubačen u kamion hladnjaču i sa stražarskom pratnjom odvezen do izbjegličkog centra Batnoga u Hrvatskoj, gdje su ih zadržali približno 18 dana. Zatim su odvedeni u školu u Gornjoj Vidovskoj, gdje je bio zatvor 3. brigade NO. U ovom zatvoru je proveo dva dana. Tu su ga pretukli vojni policajci 3. brigade. Iz ovog zatvora premješten je u drugi zatvor, u kojem je proveo dvije noći, te je pušten kući. Iz kuće nije izlazio tri mjeseca, a onda su došli policajci i rekli mu da se mora priključiti vojsci NO ili Civilnoj zaštiti. Priključio se Civilnoj zaštiti, gdje je ostao do ulaska jedinica 5. korpusa ARBiH u Veliku Kladušu.³⁹⁴³

Samir Čoralić, pripadnik 506. brigade ARBiH, u logoru Nepeke proveo je tri sedmice, a onda je prebačen u Valionicu Drmeljevo, gdje je ostao do oslobođenja Velike Kladuše.³⁹⁴⁴

Oko 10. marta 1995. četrdesetak zatočenika iz logora Nepeke prebačeno je u Valionicu.³⁹⁴⁵

298.8. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

299. Garaža u naselju Trnovi (decembar 1994 – august 1995)

299.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici NO APZB. Zatočenike su zlostavljali srpski oficir Radojica Božović zvani Kobac, Zlatan Hušidić zvani Golub, koji je bio komandant specijalne jedinice NO APZB poznate pod nazivom "Golubovi", i srpski oficir zvani Legija.³⁹⁴⁶

299.2. Zatočavanje

Od decembra 1994. do 7. augusta 1995. godine garaža u naselju Trnovi korištena je za zatočavanje oko 50 vojnika, pripadnika 5. korpusa ARBiH, kao i civila, protivnika APZB.³⁹⁴⁷

³⁹⁴² Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka N. S. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine.

³⁹⁴³ *Ibid.*, Zapisnik o saslušanju svjedoka T. A. (KT-224/95), 4. juli 1996. godine.

³⁹⁴⁴ Centar za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb, Praćenje suđenja Ibrahimu Jušiću i Zlatku Jušiću, svjedočenje Samira Čoralića, 22. oktobar 2008. godine.

³⁹⁴⁵ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o uzimanju izjave od M. M. (02-654/95), 22. maj 1996. godine.

³⁹⁴⁶ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, Izjava M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. i E. P. (02-565/96), 29. maj 1996. godine.

³⁹⁴⁷ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, Izjava M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

Emira Pehlića, pripadnika 5. korpusa ARBiH, zarobili su vojnici NO APZB u rejonu Podzvizda 18. marta 1995. i odveli u garažu u naselju Trnovi.³⁹⁴⁸

Garaža se nalazila pored privatne porodične kuće u Trnovima, u blizini džamije. U kući je bila smješтана komanda Vojne policije NO APZB. Kuća se sastojala od sprata i niskog potkrovlja. Nije imala fasadu.

Garaža je bila šest metara duga i četiri široka. Bila je puna vlage. Imala je dva mala, uska prozora. S vanjske strane prozora bile su željezne rešetke. Zatočenici su spavali na betonskom podu poredani i stisnuti jedni uz druge “kao sardine”. Nisu dobivali dovoljne količine hrane i vode.³⁹⁴⁹

Zatočenike su vodili na ispitivanje u kuću. Ispitivanje su vodila tri bezbjednjaka. U prostoriji u kojoj su zatočenici ispitivani bili su drveni sto, palica za bejzbol, pisaća mašina, stolice i sekretarica.³⁹⁵⁰

Zatočenici su izlagani fizičkom zlostavljanju. Noću su ih izvodili iz garaže i tukli jednog po jednog.³⁹⁵¹ Tukao ih je Zlatan Hušidić zvani Golub, komandant specijalne jedinice “Golubovi”. Budući da je bio ranjen u lijevu ruku, bio je na bolovanju, a u garažu je dolazio isključivo da fizički zlostavlja zatočenike. Jednom prilikom istovremeno je tukao dvojicu zatočenika, Ć. Dž. i izvjesnog Sadikovića, pripadnike 506. brigade 5. korpusa ARBiH. Udarao ih je puškom pumparicom koju je držao u desnoj ruci. Kad bi ga zaboljela ruka, zatočenike je udarao nogama.

299.3. Premještanja

Zatočenici su nakon nekoliko dana, u različitim periodima, premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladuše.³⁹⁵²

300. Kafić “Stop” u mjestu Hajrat (decembar 1994 – februar 1995)

300.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 505. motorizovane viteške brigade 5. korpusa ARBiH. Stražari su bili Suljo Karajić, Hasan Ćoragić zvani Ćoraga i Meho Čaušević.³⁹⁵³

3948 TPOS, Izjava Emira Pehlića data udruženju 1. aprila 2015. godine.

3949 TPOS, Izjava Emira Pehlića data Udruženju 1. aprila 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Izjave E. P. (02-565/96), 29. maj 1996. i M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

3950 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Izjava M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

3951 *Ibid.*, Izjava E. P. (02-565/96), 29. maj 1996. godine.

3952 TPOS, Izjava Emira Pehlića, data Udruženju 1. aprila 2015. godine; Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od M. I. (05-617/96), 21. maj 1996. godine.

3953 Krivična prijava Tužilaštvu MKSJ (0125-00/99), Podnosioci prijave predstavnici DNZ-a i oštećenih, 12. juli 1999. godine.

300.2. Zatočavanje

Od 25. decembra 1994. do februara 1995. godine kafić “Stop” korišten je za zatočavanje tačno neutvrđenog broja civila i pripadnika NO.³⁹⁵⁴

Suljo Suljanović uhapšen je kao civil u Gornjoj Slapnici (Velika Kladaša), nakon čega je odveden u kafić “Stop”. U ovaj objekt doveden je i Husein Ćerimović.³⁹⁵⁵

Kafić “Stop” nalazio se na magistralnom putu prema Velikoj Kladaši, u mjestu Hajrat. Zatočenci su izlagani psihičkom i fizičkom zlostavljanju. Huseina Ćerimovića jedan od stražara je natjerao da mu otkopča hlače kako bi obavio nuždu, nakon čega ga je natjerao i da mu ih zakopča, a potom ga je tukao po tijelu i glavi.

Džumhura Ogrševića i Sabahudina Kajtezovića stražari su udarali rukama i kundakom puške po svim dijelovima tijela. Nakon toga je jedan od stražara naredio da se Džumhur Ogršević strijelja, ali su ga spriječili pripadnici 5. korpusa ARBiH koji su u međuvremenu došli.³⁹⁵⁶

300.3. Ubistva

Hajrudin Pilipović i Fikret Hušidić uhapšeni su 25. decembra 1994. godine na Latića Glavici i odvedeni u kafić “Stop” u Hajratu, gdje su istog dana ubijeni. Vojnik Suljo Karajić, koji je tog dana bio na stražarskom mjestu, prišao je zatočenicima i pucao im u stomak. Zatočenci su nakon toga pali na tlo. Onda im je stražar prišao i ispalio po metak u glavu, od čega su preminuli.³⁹⁵⁷

Prije nego što će ga ubiti, stražar je pitao Fikreta Hušidića zašto je otišao u Batnogu, a nakon što mu je zatočenik odgovorio da su mu tamo ostali žena i djeca, stražar mu je opsovao ženu, uzeo pumparicu u ruku, ubacio metak u cijev i pucao u zatočenika, koji je pao na snijeg. Potom je stražar prišao Hajrudinu Pilipoviću, opsovao mu mater i rekao da je “četnik”. Onda je uzeo pumparicu u desnu ruku, stavio mu je na stomak i ispalio metak. Nakon toga je prišao drugi vojnik u maskirnoj uniformi i pucao iz automatske puške u zatočeniku u glavu.³⁹⁵⁸

300.4. Premještanja

Suljo Suljanović uhapšen je kao civil u Gornjoj Slapnici (Velika Kladaša), nakon čega je odveden u kafić “Stop”, odakle je premješten u motel “Radoč” u Bužimu.

Husein Ćerimović uhapšen je kao pripadnik NO i odveden u kafić “Stop”, a onda je premješten u motel “Radoč” u Bužimu.³⁹⁵⁹

3954 Sud BiH, Predmet *Suljo Karajić* (X-KR-07/336), Presuda, str. 65.

3955 *Ibid.*, str. 13–16.

3956 *Ibid.*, str. 65.

3957 *Ibid.*, str. 6.

3958 *Ibid.*, str. 59.

3959 *Ibid.*, str. 13–16.

300.5. Procesuiranje ratnih zločina

Apelaciono vijeće Suda BiH 10. februara 2016. godine u drugostepenom postupku je preinačilo prvostepenu presudu u dijelu primjene materijalnog zakona i odluke o kazni, pa se radnje za koje je Suljo Karajić navedenom presudom proglašen krivim, i to po tačkama 3 (a, b, c, d, e, f i g), 6, 7, 8. i 9. izreke presude pravno kvalifikuju kao krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. KZ SFRJ, koji je preuzet na osnovu Zakona o primjeni KZ RBiH i KZ SFRJ, a radnje po tačkama 1, 2, 4. i 5. izreke presude kao krivično djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz člana 144. preuzetog KZ SFRJ, a sve u vezi s članom 22. tog zakona, te je osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od 12 godina. Karajić je proglašen krivim što je kao pripadnik 506. brigade, a potom u svojstvu komandira 2. voda Vojne policije 505. viteške motorizovane brigade 5. korpusa ARBiH sa sjedištem u Bužimu: 4. augusta 1994. ispred podrumskih prostorija motela "Radoč" u Bužimu, u kojem su bili zatvoreni zarobljeni pripadnici NO APZB, prozvao osobu pod nadimkom Kolač, pa kad se Amir Karajić zvani Kolač, zarobljeni pripadnik NO, popeo na krevet napravljen od paleta kako bi mu se odazvao, on mu je iz puške SAR kalibra 5,65 milimetara ispalio kratki rafal u prsni koš, od čega je Amir Karajić odmah podlegao; 6. decembra 1994. u mjestu Vrnograč, zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije, iz pritvorske jedinice Odjeljenja Stanice policije Vrnograč na ulicu izveo Muju Pehlića, zarobljenog pripadnika NO APZB, te nakon kraćeg ispitivanja u njega ispalio više hitaca, od kojih je Pehlić odmah podlegao; u decembru 1994. u selu Todorovska Slapnica, u Osnovnu školu neosnovano privodio te naredio da i podređeni mu pripadnici voda Vojne policije u prostorije škole privode civile za koje je pretpostavljao da podržavaju ideju Autonomije Zapadna Bosna, a potom ih podvrgao nečovječnom postupanju i psihičkoj torturi tako što je: a. ušao u kuću "C" i naredio podređenom mu pripadniku voda Vojne policije da ga udara palicom, govoreći pritom: "Udaraj ga i čuvaj mu facu, on će u hangar", potom prislonio oštricu noža ispod vrata njegovoj supruzi govoreći joj da spremi bijeli čaršaf jer njenom mužu ništa drugo neće ni trebati, a onda nogom u leđa udario "C" gurnuvši ga niz stepenice, izveo ga iz kuće i kad su na putu susreli "B", naredio mu da krene s njima, te ih s puškom uperenom u leđa doveo do škole, u koju su već bili dovedeni Mahmut Abdić, Mirsad Čturić, Derviš Ponjević, Bećir Džebić, Muhamed Džebić i Šefik Abdić, pa potom gumenom palicom više puta po glavi udario "C", b. udario nogom Mahmuta Abdića, a potom ga više puta udario palicom po glavi i tjemenu, od čega je ovaj zadobio povrede u mekih dijelova tkiva poglavine s odumiranjem dijelova tkiva poglavine, pitajući ga za njegovog sina Šefika Abdić i prijeteci mu da će ubiti obojicu, naredio mu da otvori usta te mu u usta stavio cijev puške pumparice govoreći mu da će umirati polako, c. udarao puškom Derviša Ponjevića po glavi i tijelu, nogama udarao "B", zbog čega je ovaj glavom udarao o zid, a Bećira Džebića udarao palicom po glavi, a podređeni mu pripadnici voda Vojne policije navedene civile udarali rukama i nogama obuvenim u čizme po svim dijelovima tijela, d. naredio Mahmutu Abdiću, Bećiru Džebiću i Hasanu Mahmutoviću, kojeg je prethodno dva puta nogom udario u sljepoočnicu, da se skinu nagi, da izađu van na snijeg i da stoje dva sata na snijegu, a da ih Husein Džaferović zvani Zvizda, komandant Civilne zaštite u

Todorovskoj Slapnici, polijeva vodom, što je ovaj i učinio, e. udarao Abida Džebić po glavi pitajući ga gdje mu je puška, naredio mu da se skine nag i izađe na snijeg, što je ovaj i učinio stojeći na snijegu dvadesetak minuta, a onda mu naredio da se obuče i čuva stražu oko škole, f. naredio podređenom mu pripadniku voda Vojne policije da ne dozvoli da dva sata u školu uđu Rasim Osmankić, Derviš Ponjević, Šefik Abdić i Muhamed Džebić, kojima je prethodno podređeni mu pripadnik voda Vojne policije naredio da se skinu nagi, izađu van na snijeg i međusobno se polijevaju vodom iz kanti, da bi potom u njegovom prisustvu podređeni mu pripadnik voda Vojne policije Šemsudin Durmić zvani Šucko, nakon što su Derviš Ponjević, Muhamed Džebić, Šefik Abdić i Rasim Osmankić uvedeni u školu, Rasimu Osmankiću na ispitivanju rekao da ispruži ruke udarajući ga desetak puta gumenom palicom po rukama, svaki put sve jače i jače, g. policijskom palicom u više navrata udarao po glavi i tijelu Mirsada Čturića, a potom ga s Dervišom Ponjevićem i Bećirom Džebićem odvezao u Vrnograč; 25. decembra 1994. pripadnike NO: "L", "J", "K", "F", Fikreta Hušidića, Hajrudina Pilipovića i Džumura OGREŠEVIĆA, nakon što su ih u neposrednoj blizini mjesta Latića Glavica zarobili pripadnici 5. korpusa ARBiH, sproveo do mjesta Todorovska Slapnica, postrojio ih, a potom prišao Hajrudinu Pilipoviću i ispalio mu hitac u stomak, a onda ispalio hitac u stomak i Fikretu Hušidiću, od čega su i Pilipović i Hušidić pali na zemlju, da bi im uniformisani vojnik prišao i ispalio im po metak u glavu, a preostale zarobljene pripadnike NO sproveo u ugostiteljski objekt "Stop" u mjestu Hajrat; od 25. decembra 1994. do februara 1995, nakon što je u ugostiteljskom objektu "Stop" fizički maltretirao zarobljene pripadnike NO (F i Sabahudina Kajtezovića), tako što ih je zajedno s pripadnicima 5. korpusa ARBiH udarao rukama i kundakom puške po svim dijelovima tijela i naredio da se Džumur OGREŠEVIĆ i "F" strijeljaju, u čemu je onemogućen dolaskom pripadnika Komande 5. korpusa, navedene zarobljene pripadnike NO je zajedno s grupom od 27 ranije zarobljenih pripadnika NO sproveo u podrum motela "Radoč" u Bužimu, u koji je dolazio u više navrata, udarao ih po svim dijelovima tijela, a Sabahudina Kajtezovića udario kundakom puške po leđima i glavi, naredio mu da se leđima osloni na zid, razmakne noge te ga udarao nogama po spolnim organima sve dok Sabahudin Kajtezović nije pao u nesvijest, naređivao im, a među njima i "F", da se zalete i popnu na konja nacrtnog na zidu, što su "F" i ostali morali učiniti udarajući o zid i padajući na pod, a zarobljene pripadnike NO fizički su maltretirali i njemu podređeni pripadnici voda Vojne policije tako što su ih rukama i nogama udarali po svim dijelovima tijela; krajem decembra 1994. u jutarnjim satima, u selu Todorovu, po ulasku u improvizovanu ambulantu, bez povoda i razloga ošamario "D", da bi je potom udarao rukama i gumenom palicom po glavi i rukama, od čega je ona zadobila povrede u vidu razderno-nagnječenih rana u predjelu tjemnog dijela glave i desne šake, pritom joj prijeteći, a onda je odveo do kuće brata i sestre, u kojoj je ona boravila, gdje je s još dvojicom vojnika pretresao kuću, pa kad nisu pronašli radiostanicu, svjedokinju D nekoliko puta udario nožem koji je držao u ruci, i to pljoštice, tako da je svjedokinji nanio povrede glave koje su krvarile; 27. decembra 1994. u naselju Donja Lučka, zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije, iz kuće izveo Hasiba Torića zvanog Zilkin, prethodno ga udarivši desnom nogom u lice, naredio da

mu vežu ruke na leđa te su ga odveli na nepoznatu lokaciju; krajem novembra ili početkom decembra 1994. u mjestu Podzvizd ušao u kuću u kojoj je boravio Jusuf Dizdarević, kojeg je verbalno napao zahtijevajući da preda oružje i radiostanicu, pa kad je ovaj odgovorio da ne posjeduje ni jedno ni drugo, obratio mu se riječima: “Juso, govori, mi smo jednog takvog juče ubili u Bužimu”, izveo ga iz kuće i u garaži vlasništvo Ibre Čerimovića fizički ga napao udarajući ga puškom pumparicom po glavi, a potom ga odveo u zatvor u Bužim, u kojem je nakon izvjesnog vremena Jusuf Dizdarević i podlegao; u februaru 1995. u naselju Murtići, u kući u kojoj je bio smješten Opštinski štab civilne zaštite Velika Kladaša, nakon što je verbalno napao Ejuba Čehajića, komandanta Opštinskog štaba civilne zaštite Velika Kladaša, istjerao ga iz kuće, vozilom Golf odveo do mjesta Donja Slapnica te ga u prostoriji koju je koristio zajedno s podređenim mu pripadnicima voda Vojne policije fizički napao udarajući ga gumenom palicom po glavi i drugim dijelovima tijela, pri čemu je Ejub Čehajić zadobio povrede u vidu razderno-nagnječene rane u predjelu kože glave, krvnih podljeva u predjelu kože tijela, ruku i nogu, da bi ga potom u njegovoj prisutnosti nastavili tući pripadnici njegovog voda Hasica Suljanović i osoba pod nadimkom Šekinov, te mu naredio da ide pješice u mjesto Vrnograč, udaljeno oko tri kilometra od mjesta gdje ga je fizički zlostavljao, te da se javi Isturenom odjeljenju Ministarstva odbrane da mu daju poziv i da ide na liniju, što je Ejub Čehajić iz straha i učinio, te se uputio pješice u mjesto Vrnograč.

301. Barake u selu Dolovi (maj – august 1995)

301.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije.³⁹⁶⁰ Upravnik je bio Fikret Kajdić.³⁹⁶¹

301.2. Zatočavanje

Od maja do augusta 1995. godine barake u selu Dolovi korištene su za zatočavanje 428 vojnika, pripadnika ARBiH, kao i civila, protivnika APZB.³⁹⁶²

Kao pripadnika 5. korpusa ARBiH, T. B. su 9. maja 1995. na brdu Kik u rejonu Johovice zarobili pripadnici NO APZB. S njim je tada zarobljen i Senad Jušić, kojeg je jedan vojnik ranio iz automatske puške, nakon čega je Jušić odvezen kombijem u bolnicu u Velikoj Kladaši, gdje je podlegao. Zarobljenik T. B. premješten je u zatvor koji se nalazio u kući Hasiba Delića zvanog Heba. Odatle je odveden u logor Nepeke, a onda zajedno s drugim

³⁹⁶⁰ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01), Viši sud Zapadne Bosne (SU.31/95, V. Kladaša), 1. august 1995. godine.

³⁹⁶¹ Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. M. (02-46/96), 2. januar 1996. godine.

³⁹⁶² Kasim Mujagić, *op. cit.*, str. 310.

zatočenicima premješten u barake u selu Dolovi.³⁹⁶³ U barake je 21. jula 1995. doveden i Dž. M. zajedno s drugim zarobljenim pripadnicima ARBiH.³⁹⁶⁴

Barake su bile ograđene žicom. Zatočenci su boravili u prostoriji dimenzija osam s osam metara, koja nije imala prozore. Spavali su na drvenim paletama na koje su stavljali malo sijena. Pod je bio betonski. Danju su u pratnji stražara mogli koristiti vanjski WC, dok su noću nuždu obavljali u kantu u prostoriji. Dnevno su dobivali dva obroka koja su se sastojala od kriške hljeba i malo riže ili graha.³⁹⁶⁵

Barake je 28. jula 1995. posjetio Đulaga Alibegić, predsjednik Višeg suda i predsjednik Vojnog suda prvog stepena APZB. Po dolasku Alibegića u objektu je bilo 166 zatočenika, od kojih su samo dvojica bili zarobljeni pripadnici ARBiH, dok su ostali bili civili. Alibegić je u svom izvještaju naveo da smještajni uslovi nisu zadovoljavajući, higijenska zaštita je nikakva, objekt nema struju ni agregat.³⁹⁶⁶

Zatočenci su ispitivani i fizički zlostavljani.³⁹⁶⁷

301.3. Smrt

Dana 20. jula 1995. godine u barakama je povredama koje su mu prilikom zarobljavanja nanijeli pripadnici NO APZB podlegao Senad Halkić, pripadnik 503. brigade 5. korpusa ARBiH.³⁹⁶⁸

301.4. Prisilni rad

Zatočenci su čistili barake i prostor ispred njih.³⁹⁶⁹

301.5. Premještanja

Zatočenci su nakon nekoliko dana, u različitim periodima, premješteni u druge zatočeničke objekte formirane na području Velike Kladuše.³⁹⁷⁰

3963 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka T. B. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od T. B. (02-423/96), 10. maj 1996. godine.

3964 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju svjedoka Dž. M. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Dž. M. (02-431/96), 13. maj 1996. godine.

3965 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od S. M. (05-504/96), 30. maj 1996. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka T. B. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od T. B. (02-423/96), 10. maj 1996. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Dž. M. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od Dž. M. (02-431/96), 13. maj 1996. godine.

3966 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01), Viši sud Zapadne Bosne (SU.31/95, V. Kladuša), 1. august 1995. godine.

3967 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od T. I. (02-513/96), 11. maj 1996. godine.

3968 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od O. M. (02-46/96), 2. januar 1996. godine; Republika Hrvatska, Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01), Viši sud Zapadne Bosne (SU.31/95, V. Kladuša), 1. august 1995. godine.

3969 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), Zapisnik o saslušanju T. B. (Ki 10/94-RZ), 9. juli 1996. godine; MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od T. B. (02-423/96), 10. maj 1996. godine.

3970 Kantonalni sud u Bihaću, Predmet *Fikret Abdić* (KT-224/95), MUP, CSB Bihać, Zapisnik o uzimanju izjave od T. I. (02-513/96), 11. maj 1996. i O. M. (02-46/96), 2. januar 1996. godine.

301.6. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske od 8. februara 2005. godine Fikret Abdić proglašen je krivim što je naredio, planirao i organizovao formiranje logora i sabirnih centara na području opštine Velika Kladuša u kojima su ratni zarobljenici i civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljani i u kojima se prema njima nečovječno postupalo. [detaljnije, uvod opština Velika Kladuša, str. 581]

302. Šahovski klub (august 1995)

302.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 5. korpusa ARBiH.³⁹⁷¹

302.2. Zatočavanje

Od augusta do decembra 1995. godine Šahovski klub korišten je za zatočavanje oko 200 vojno sposobnih muškaraca, civila, iz Velike Kladuše.³⁹⁷²

Elez Hodžić uhapšen je nakon pada Druge autonomije u augustu 1995, kad se otišao prijaviti u Policijsku stanicu u Velikoj Kladuši. Po dolasku u stanicu Hodžić je uhapšen s još pet muškaraca i odveden u Šahovski klub.³⁹⁷³ Hasan Makić uhapšen je u svojoj kući u augustu 1995. i odveden u Policijsku stanicu u Velikoj Kladuši. Tu je zadržan nekoliko sati, nakon čega je premješten u Šahovski klub.³⁹⁷⁴ U klub je u augustu 1995. doveden i Esad Latić.³⁹⁷⁵

Zatočnici su smješteni u jednu prostoriju koja je bila tri metra široka i četiri metra duga. Prema riječima Esada Latića, morali su stajati jedan uz drugoga jer je prostorija "bila pretrpana i nije bilo prostora da sjede ili leže".³⁹⁷⁶ U prostoriji je bilo nekoliko prozora na kojima nije bilo stakla, ali su bili prekriveni željeznim rešetkama. Također, nije bilo namještaja. Zatočnici su na raspolaganju imali nekoliko deka kojima su se pokrivali i nekoliko kartonskih kutija na koje su mogli sjesti.³⁹⁷⁷

Nisu dobivali hranu i piće, a kafu i šećer donosila im je izvjesna Rasema.³⁹⁷⁸ U vezi s tim Elez Hodžić je rekao: "Rasema je živjela u kući koja se nalazila pored Šahovskog kluba. Kada je vidjela u kakvom smo stanju, krišom nam je donosila kafu i šećer. Naravno, to nije bilo dovoljno za sve nas koji smo bili tamo."³⁹⁷⁹

3971 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prezent (3–9. jula 2000), izjava Hasana Makića.

3972 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prezent (3–9. jula 2000), izjava Hasana Makića; TPOS, Izjave Esada Latića i Eleza Hodžića date Udruženju 9. novembra 2015. i 26. maja 2016. godine.

3973 TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine.

3974 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prezent (3–9. jula 2000), izjava Hasana Makića.

3975 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3976 *Ibid.*

3977 TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine.

3978 TPOS, Izjave Esada Latića i Eleza Hodžića date Udruženju 9. novembra 2015. i 26. maja 2016. godine.

3979 TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine.

Zatočenike su danju čuvala po dva stražara, a noću jedan.³⁹⁸⁰ Bio im je dozvoljen odlazak u WC.³⁹⁸¹ Bolesnima i povrijeđenima nije pružana ljekarska pomoć.³⁹⁸²

Zatočenici su izlagani fizičkom i psihičkom zlostavljanju.³⁹⁸³ Stražari su ih svakog jutra izvodili pred Šahovski klub, gdje su ih postrojavali i prebrojavali. Nakon što bi ih prebrojali, vraćali su ih u prostoriju u kojoj su boravili, a zatim jednog po jednog prozivali da izađe pred klub, nakon čega bi ih tukli i zlostavljali. Tukli su ih debelim štrikovima, šipkama, kundacima pušaka i nogama. Udarali su ih svuda po tijelu.³⁹⁸⁴

Stražari su jednom prilikom prozvali Esada Latića i naredili mu da čisti WC. Za njim je ušlo nekoliko stražara koji su ga počeli tući i gurati mu glavu u WC šolju.³⁹⁸⁵ Prema riječima Eleza Hodžića, stražari su najviše tukli Hilmu Hodžu: “Izvodili su ga stalno da ga tuku. Kada su ga vraćali, on je bio sav krvav. Nije mogao na oči da gleda.”³⁹⁸⁶

302.3. Premještanja

Nakon nekoliko dana zatočenici su iz Šahovskog kluba premješteni u hale preduzeća “Grupex”.³⁹⁸⁷

303. Preduzeće “Grupex” (august – decembar 1995)

303.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 506. brigade 5. korpusa ARBiH.³⁹⁸⁸ Upravnik objekta bio je Nijaz Miljković,³⁹⁸⁹ a “nadmarnik izvjesni Šemić”.³⁹⁹⁰

Među stražarima su bili Isak Keserović, Zuhdija Galijašević zvani Oke, Haris Džaferović, Enver Salkić zvani Vrebac,³⁹⁹¹ Vahidin Suljanović, Husein Kekić zvani Sejko te izvjesni Hamzim zvani Kućin, Pajo i Jašić.³⁹⁹²

303.2. Zatočavanje

Od augusta do decembra 1995. godine prostorije preduzeća “Grupex” korištene su za zatočavanje oko 500 civila i pripadnika NO u dobi od 20 do 70 godina.³⁹⁹³

³⁹⁸⁰ *Ibid.*

³⁹⁸¹ TPOS, Izjava Esada Latića i Eleza Hodžića date Udruženju 9. novembra 2015. i 26. maja 2016. godine.

³⁹⁸² *Ibid.*

³⁹⁸³ *Ibid.*

³⁹⁸⁴ TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine.

³⁹⁸⁵ TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

³⁹⁸⁶ TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine.

³⁹⁸⁷ TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine; TPOS, Izjava Eleza Hodžića data Udruženju 26. maja 2016. godine; Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-152), Prezent (3–9. jula 2000), izjava Hasana Makića.

³⁹⁸⁸ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), izjava Č. E., 27. januar 1997. godine.

³⁹⁸⁹ Krivična prijava Tužilaštvu MKSJ (0125-00/99), Podnosioci prijave predstavnici DNZ-a i oštećenih, 12. juli 1999. godine.

³⁹⁹⁰ TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

³⁹⁹¹ Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), izjava Č. E., 27. januar 1997. godine.

³⁹⁹² *Ibid.*, Prezent (17–23. jula 2000), izjava Rasima Mustenadagića.

³⁹⁹³ TPOS, Izjava K. H. data Udruženju 9. novembra 2015. godine; TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

Ahmet Huskić zarobljen je 7. augusta 1995, kad je 5. korpus ARBiH ušao u Veliku Kladušu. Kamionom je odvezen u motel u Vrnograču, gdje je bio zatvoren s još 20 zatočenika. Tu su ostali jedan dan, a onda su ih sve premjestili u komandu u "Grupexu".³⁹⁹⁴ Esad Latić uhapšen je u svojoj kući u augustu 1995. i odveden u Šahovski klub u Velikoj Kladuši. Nakon toga je, zajedno s još nekoliko zatočenika, premješten u hale "Grupexa".³⁹⁹⁵

Zgrada preduzeća "Grupex" imala je tri sprata. Zatočenici su boravili u jednoj prostoriji na prvom, dok je komanda 506. brigade bila na prvom i drugom spratu. Zatočenici su jeli u kuhinji koja se nalazila u prizemlju.³⁹⁹⁶

Nedaleko od zgrade u kojoj je bila smještena komanda bile su hale preduzeća "Grupex", u koje su dovođeni zatočenici za koje nije bilo mjesta u komandi.³⁹⁹⁷ U halama nije bilo namještaja, a zatočenici su sjedili i spavali na betonu.³⁹⁹⁸ Za jelo su dobivali "ikar" konzervu i po krišku hljeba.³⁹⁹⁹

Zatočenici su fizički zlostavljani i odvođeni na ispitivanja. Stražari su ih tukli nogama, palicama, kundacima i automatskim puškama.⁴⁰⁰⁰ Zatočenika K. H. ispitivala su četvorica stražara i pritom ga udarala nogama u prsa i leđa. Tražili su da im plati 100.000 njemačkih maraka (DEM) da ga prestanu tući. Nakon toga zatočenik je stražarima dao 15.000 DEM koje mu je donijela rodbina.⁴⁰⁰¹

Zatočenika Č. E. istovremeno je tuklo više stražara: "Uveče su došla njih sedmorica pa su me izveli van i počeli po meni slagati štange i palice. Kad me onesvijeste, sjednu i čekaju dok ne dođem sebi, a kada se počnem pomjerati, oni me ponovo počnu udarati." Ovog zatočenika stražari su zlostavljali i tako što su mu solili hranu i vodu, a onda ga tjerali da jede tu preslanu hranu i pije posoljenu vodu.⁴⁰⁰²

Rasima Mustenadagića stražari su zlostavljali tako što su ga udarali željeznim štangama, letvama i palicama. Jednom prilikom naređeno mu je da pere prljave tanjire u kuhinji. Nakon što bi oprao tanjir, stražari bi mu ga razbijali o glavu, istovremeno ga udarajući palicama i nogama po tijelu. Jednom su ga natjerali da jede jelo u koje su usuli deset kašika soli, istovremeno ga udarajući čizmama, šakama, palicama i letvama.⁴⁰⁰³

3994 TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3995 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3996 TPOS, Izjava K. H. data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3997 TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3998 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

3999 TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4000 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4001 TPOS, Izjava K. H. data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4002 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), izjava Č. E., 27. januar 1997. godine.

4003 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Present (17-23. jula 2000), izjava Rasima Mustenadagića.

303.3. Prisilni rad

Zatočnici su danju odvođeni da kupe smeće, utovaruju drva, kopaju rovove i zatrpavaju tranšeje na brdu Grabež.⁴⁰⁰⁴

Jedan zatočenik bio je primoran da pere automobil jednog od stražara na minus 25 stepeni.⁴⁰⁰⁵

303.4. Premještanja i oslobađanje

Esad Latić u preduzeću “Grupex” proveo je jedan dan, nakon čega je pušten na slobodu.⁴⁰⁰⁶ Zatočenik Č. E. nakon četiri dana je premješten u kasarnu “Adil Bešić” u Bihaću.⁴⁰⁰⁷

Ahmet Huskić zajedno s još 20 zatočenika u “Grupexu” je proveo jedan dan, nakon čega su pušteni na slobodu.⁴⁰⁰⁸

Krajem 1995. dvoje zatočenika je premješteno u kasarnu “Adil Bešić” u Bihaću.⁴⁰⁰⁹

303.5. Posjete MKCK

Nisu zabilježene posjete predstavnika MKCK.

Esad Latić prisjeća se da su predstavnici MKCK dolazili u “Grupex”, ali im stražari nisu dozvoljavali da uđu i registruju zatočenike.⁴⁰¹⁰

4004 *Ibid.*; TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4005 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (17–23. jula 2000), izjava Rasima Mustenadagića.

4006 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4007 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), izjava Č. E., 27. januar 1997. godine.

4008 TPOS, Izjava Ahmeta Huskića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

4009 Županijski sud u Karlovcu, Predmet *Fikret Abdić* (K-6/01-125), Prezent (17–23. jula 2000), izjava Rasima Mustenadagića.

4010 TPOS, Izjava Esada Latića data Udruženju 9. novembra 2015. godine.

OPŠTINA ZENICA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na području opštine Zenica živjelo je 145.517 stanovnika, od čega 80.359 Muslimana (55,22%), 22.510 Hrvata (15,46%), 22.433 Srbina (15,41%), 15.654 Jugoslovena (10,75%) i 8.630 stanovnika druge ili nepoznate nacionalnosti (9,87%).⁴⁰¹¹

U ljeto 1992. godine počeo je oružani sukob između VRS, ARBiH i HVO-a na širem području srednje Bosne, uključujući i opštinu Zenica.⁴⁰¹² Snage VRS osvojile su strateški komunikacijski objekt na planini Vlašić i krenule u napad na okolna sela. Pripadnici ARBiH i HVO-a na to su reagovali organizovanjem odbrambenih linija u svojim selima i saradivali su u borbi protiv VRS.⁴⁰¹³

Dana 5. juna 1992. pripadnici ARBiH počeli su napad na srpska sela s obje strane rijeke Bosne, a istog dana započelo se s protivpravnim hapšenjem civila i vojnika srpske nacionalnosti, koji su nakon toga odvedeni u više zatočeničkih objekata formiranih na ovom području. Srpsko stanovništvo s područja opštine Zenica zatočavano je u sljedećim objektima: KPD, Muzička škola, zgrada "Vatrostalne" u naselju Podbrežje, podrumske prostorije Metalurškog instituta, podrumske prostorije Doma JNA, hotel "Internacional", stadion Bilino polje, škola u selu Janjići, Osnovna škola "Bratstvo-jedinstvo" u selu Perin Han, škola u selu Drivuša, Osnovna škola u selu Klopče i Osnovna škola "Mihajlo Pupin". Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da Osnovna škola "Sead Škrgo" i sela Gusti Grab i Arnauti nisu korišteni za zatočavanje srpskog stanovništva.

Dana 26. januara 1993. počeo je oružani sukob između ARBiH i HVO-a na području opštine Zenica napadom pripadnika 3. korpusa ARBiH na hrvatsko selo Dusina.⁴⁰¹⁴ Prilikom ovog napada, uključujući i napade iz aprila 1993. na sela Bilivode, Gradišće i Gračanica, dolazi do zarobljavanja civila hrvatske nacionalnosti i pripadnika HVO-a te njihovog zatočavanja u sljedeće objekte: Muzička škola, KPD, vikendica u selu Bilivode, Osnovna škola u selu Pojske, Dom u selu Gradišće, mejtef u selu Dusina, garaža u naselju Tetovo, Osnovna škola u selu Gračanica i jedan privatni stan. Istraživanjem na terenu, intervjuisanjem relevantnih sagovornika i poznavalaca lokalnih prilika, kao i pregledom sudskih dokumenata, utvrđeno je da kuće Zorana Markovića i Joze Markovića u selu Šušanj, Osnovna škola "Ivo Lola Ribar" u Lašvi, kuća Stipe Kegelja, sela Čardaš, Rašće i Arnauti, Dom u selu Bistričak, MUP, sela Zmajevac i Željezno Polje nisu korišteni za zatočavanje civila hrvatske nacionalnosti i pripadnika HVO-a.

⁴⁰¹¹ "Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", Zenica, *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

⁴⁰¹² MKSJ, Predmet *Rasim Delić* (IT-04-83-T), Prvostepena presuda od 15. septembra 2008. godine, str. 26, pasus 82.

⁴⁰¹³ *Ibid.*

⁴⁰¹⁴ MKSJ, Predmet *Enver Hadžihanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 308, pasus 1004.

POJEDINAČNI PRIKAZ ZATOČENIČKIH OBJEKATA

304. Kazneno-popravni dom u Zenici (juni 1992 – januar 1996)

304.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije 3. korpusa ARBiH, čija je dužnost bila da osiguraju prihvat ratnih zarobljenika u KPD-u Zenica.⁴⁰¹⁵

304.2. Zatočavanje

U junu 1992. godine, nakon prvih sukoba ARBiH sa Srbima na području Zenice, jedan dio KPD-a u Zenici prenamijenjen je za prihvat ratnih zarobljenika, dok je drugi dio ostao pod jurisdikcijom civilnih vlasti.⁴⁰¹⁶

U KPD su, nakon kratkotrajnog zadržavanja u Osnovnoj školi "Hasan Kikić" u naselju Tetovo, 16. juna 1992. premješteni V. B. i Nedeljko Božić.⁴⁰¹⁷ Također, 28. septembra 1995. pripadnici Vojne policije 3. korpusa ARBiH su tri žene srpske nacionalnosti iz objekta "Vatrostalne" premjestili u KPD u Zenici.⁴⁰¹⁸ Tokom septembra 1992. dovedeni su i zatočeni Srbi iz drugih opština srednje Bosne: Visokog, Zavidovića, Travnika, Teslića, Kotor-Varoši.⁴⁰¹⁹ Dana 7. septembra 1992. u KPD Zenica su premješteni Srbi koji su prije toga bili zatočeni u kasarni JNA "Petar Mećava" u Travniku.⁴⁰²⁰ Dovedeni su i Srbi zarobljeni na području drugih opština u srednjoj Bosni: iz Visokog, Zavidovića, Jajca, Travnika, Kotor-Varoši, Teslića.⁴⁰²¹ Tokom augusta, septembra i novembra 1995. u KPD su dovedeni i pripadnici Prnjavorske brigade VRS zarobljeni u Vožuci, u opštini Zavidovići.⁴⁰²² Od aprila 1995. do 27. januara 1996. godine u KPD-u Zenica su bili zatočeni pripadnici VRS zarobljeni na području Vožuce.⁴⁰²³

4015 *Ibid.*, str. 264, pasus 863.

4016 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Semira Šarića od 14. marta 2005. godine, T. 17339-17340.

4017 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Sežad Đerahović i Jasmin Šarić* (04 0 K 004624 17 K 2), Prvostepena presuda od 23. marta 2017. godine, str. 8.

4018 MKSJ, Predmet *Rasim Delić* (IT-04-83-T), Prvostepena presuda od 15. septembra 2008. godine, str. 100, pasus 318.

4019 Među njima su bili: Simo Tegeltija iz Jajca koji je imao 65 godina, Slobodan Bajić, Boro Toljević te Stanimir Nedić, Goran Jurić, Ranko Kurušić, pripadnici VRS. (CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; Milan Mitrović, *Golgota Srba iz srednje Bosne*, Agencija za razmjenu materijalnih dobara Banja Luka, Beograd, 1995, str. 113, 115; Miroslav Toholj, *Crna knjiga I*, str. 540.)

4020 Među njima su bili: Zoran Ružičić, Rajko Plisnić, Veso Ilić, Nedeljko Kovačić, Stanko Kovačić, Milan Lazukić, Branko Dubara, Stanko Lazukić te Radivoje Tegeltija. (CDTP, Izjava Zorana Ružičića data Udruženju 12. juna 2014. i 27. oktobra 2016. godine; MKSJ, Predmet *Hadžihasanović i Kubura* (IT-01-47), Exhibits - No. 0950/. P 622.)

4021 CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava S. N. data Udruženju 25. oktobra 2013. godine; Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 103, 167; Miroslav Toholj, *Crna knjiga I*, str. 540.

4022 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 15. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava B. G. data Udruženju 3. juna 2019. godine; Miroslav Toholj, *Crna knjiga I*, str. 541.

4023 Među njima su bili: Simo Maksimović, Vitomir Petković, Novica Banović, Borislav Majstorović, Vinko Čegar, Boro Glavić. (CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 25. aprila 2014. godine; CDTP, Izjava B. G. data Udruženju 3. juna 2019. godine; CDTP, Izjava B. M. data Udruženju 25. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava N. B. data Udruženju 26. januara 2014. godine.)

Prema izjavi Branislava Malinovića iz Zenice, uhapšenog 6. juna 1992, u prvo vrijeme u KPD-u je bilo između 500 i 800 ljudi, a kasnije između 300 i 500.⁴⁰²⁴ L. I. iz Zenice navodi da je 5. juna 1992. u KPD privedeno oko 700 Srba. Nakon tri dana u KPD-u ih je ostalo 350.⁴⁰²⁵ Milan Mitrović na spisku Srba zatočenih u KPD-u Zenica navodi imena 215 zatočenika protiv kojih je podignuta optužnica, među kojima su 54 zatočenika koja su bila osuđena na zatvorske kazne od dva i po mjeseca do 14 godina,⁴⁰²⁶ a zatočenik M. B. navodi da su srpski zatočenici bili okrivljeni prema članu 119. Krivičnog zakona bivše SFRJ za služenje neprijateljskoj vojsci, dok ih je desetak osuđeno po članu 36. tog zakona za organizovano dizanje pobune protiv države.⁴⁰²⁷ Dragoljub Milić iz Zenice izjavio je da je njemu suđeno kao pobunjeniku i da je osuđen na pet godina zatvora.⁴⁰²⁸ Protiv Vukana Kuprešaka iz Visokog, prebačenog u KPD 5. septembra 1992. iz kasarne u Visokom, podignuta je optužnica za služenje u neprijateljskoj vojsci. Osuđen je na 24 mjeseca zatvora. Slaviša Rakić je iz kasarne "Ahmet Fetahagić" u Visokom prebačen u KPD Zenica, gdje je za službovanje u neprijateljskoj vojsci po članu 119. KZ SFRJ osuđen na dvije godine zatvora.⁴⁰²⁹

Dana 24. augusta 1995. grupa zatočenika iz logora Kamenica premještena je u KPD. Mudžahedini su otključali katance logora Kamenica i zatočenicima stavili poveze na oči i lisice na ruke. Potom su ih ubacili u stražnji dio vozila, udarajući ih kundacima. Kombijem su upravljali pripadnici 3. bataljona Vojne policije 3. korpusa ARBiH, koji su uputili zatočenike da se sakriju na mudžahedinskim kontrolnim punktovima: "Da ne bi nešto sad iskomplikovali pa da [ih] ubiju."⁴⁰³⁰ Nekoliko dana kasnije, 29. septembra 1995, oko podneva, desetorica zatočenika također su iz logora Kamenica prebačena u KPD u Zenici, i to autobusom kojim su upravljali pripadnici bataljona Vojne policije 3. korpusa. Među zatočenicima je bio i Nenad Jović, koji je u to vrijeme imao između 17 i 18 godina.⁴⁰³¹

Dana 26. januara 1993. u zeničkom selu Dusina počele su borbe između jedinica u sastavu 3. korpusa ARBiH i jedinica HVO-a.⁴⁰³² Ivica Kegelj i još tri vojnika HVO-a su se predali, i njih su vojnici ARBiH, zajedno s hrvatskim civilima, mještanima Dusine, odveli na raskršnicu koja je ujedno bila i granica između hrvatskog i muslimanskog dijela Dusine. Oko 10 ili 10.30 sati dijelu zarobljenika naredeno je da se vrate u hrvatski dio sela i da odu u kuću Stipe Kegelja, dok su svjedok Ivica Kegelj, ostali vojnici HVO-a i oko 20 civila pod

4024 CDT, Izjava B. M. data Udruženju 22. novembra 2013. godine.

4025 Dikica Stanislavljević, ur., *Ratna svjedočenja iz Bosne 1991–1993*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994, svjedočenje L. I. (K-40), str. 82.

4026 Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 187–192.

4027 Dikica Stanislavljević, *op. cit.*, svjedočenje M. B. (K-49), str. 125.

4028 CDT, Izjava D. M. data Udruženju 21. novembra 2013. godine.

4029 Momčilo Mitrović, *Muslimanski logor Visoko 1992–1993. (Dnevnik i kazivanja logoraša)*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2007, svjedočenje Vukana Kuprešaka od 26. januara 1994, str. 71 i svjedočenje Slaviše Rakovića od 24. decembra 1993. godine, str. 88.

4030 MKSJ, Predmet *Rasim Delić* (IT-04-83-T), Prvostepena presuda od 15. septembra 2008. godine, str. 83, pasus 270.

4031 *Ibid.*, str. 98, pasus 311–312.

4032 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 308, pasus 1004.

pratnjom sprovedeni u pravcu Brda.⁴⁰³³ U trenutku kad je grupa hrvatskih zarobljenika stigla u Brdo, ponovo su počeli pregovori između vojnika 7. brigade ARBiH i jedinice Zvonka Rajića. Sedma brigada htjela je zarobljene Hrvate iskoristiti kako bi iznudila predaju HVO-a. Nakon tih prijetnji jedinica Zvonka Rajića i 7. brigada sporazumjele su se da će predati oružje iz magacina i otići u Lašvu da tamo riješe pitanje zarobljenika. Zvonko Rajić i još šest vojnika iz njegove jedinice – Perica Radoš, Jozo i Srećko Krišto, Viktor Rajić te svjedoci Franjo Batinić i Dragan Radoš – vezanih su ruku sprovedeni u Lašvu, a odatle su autobusom odvezeni u Muzičku školu u Zenici. U isto vrijeme, Ivicu Kegeljja i ostale zarobljene Hrvate koji su služili kao taoci u pregovorima između jedinice Zvonka Rajića i 7. brigade odveli su u kuću Stipe Kegeljja u hrvatskom dijelu Dusine. Tamo je 7. brigada pod stražom držala zarobljenike – oko 45 vojnika i civila.⁴⁰³⁴

Dana 26. januara 1993, između 15 i 16 sati, Niko, Stipo i Vinko Kegelj, Pero Ljubičić, Augustin Radoš, Vojislav Stanišić, Ivica Kegelj i svjedok Z7 odvedeni su do kuće Ivice Kegeljja i naređeno im je da se pred njom postroje. Augustin Radoš, Pero Ljubičić i Vojislav Stanišić strijeljani su po naređenju Vehida Subotića. Zatim su svjedoci Z7 i Ivica Kegelj odvedeni u školu u Lašvi, u zgradu u kojoj su vojnici ARBiH držali sve hrvatske vojnike i civile zarobljene tog dana u Dusini i njenoj okolini, osim šest vojnika koji su već bili odvezeni u Muzičku školu u Zenici. Vojna policija 3. korpusa odatle je Ivicu Kegeljja i još 24 pripadnika HVO-a odvezla u KPD u Zenici, dok je svjedok Z7 pušten kući.⁴⁰³⁵

Svjedok Ivica Kegelj je rekao: “Oko 26 pripadnika HVO-a je iz učionice škole u Lašvi odvedeno u KPD u Zenici. Došli su autobusom na željezničku stanicu, a udaljenost željezničke stanice od škole je bila između 600 i 700 metara. I u pratnji njih 10, otišli smo do autobusa. I usput su nas puno tukli, unatrag, u želucu, cijelim putem, nekih 20 minuta ili tako. Dok smo se jedan po jedan penjali na autobus, naređeno nam je da sjednemo samo sa lijeve strane autobusa, dok je desna strana bila prazna. Tada su rekli jednom vojniku HVO-a, Željku Cvijanoviću, da izađe. Nisam mogao vidjeti šta se vani događa. Mislim da su ga tukli 10 do 15 minuta, a potom se vratio nazad. Tako je ležao na podu autobusa, nije mogao ustati. Morali smo sagnuti glave što smo niže mogli, kako ne bismo vidjeli ko nas tuče. Tuki su me tokom čitavog putovanja do Zenice. Najviše udaraca sam primio u potiljak. Oko 2 ili 2.30, stigli smo u KPD u Zenici.”⁴⁰³⁶

Nakon otmice Živka Totića i izbijanja novog sukoba između HVO-a i ARBiH u regionu Zenice, Viteza i Busovače, u drugoj polovini aprila 1993, ARBiH je približno 270 zarobljenih vojnika HVO-a poslala u KPD u Zenici.⁴⁰³⁷

4033 *Ibid.*, str. 309–310, pasus 1009.

4034 *Ibid.*, str. 310–311, pasus 1010–1014.

4035 *Ibid.*, str. 310–312, pasus 1015–1018.

4036 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Ivice Kegeljja od 8. marta 2005. godine, T. 4240-4243.

4037 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 366, pasus 1179.

Dana 18. jula 1993. ARBiH je izvršila prva hapšenja vojnika HVO-a u Bugojnu. Prema izvještaju Selme Cikotića, komandanta OG "Zapad", ARBiH je prilikom borbi u Bugojnu zarobila 470 pripadnika HVO-a, a veliki broj tih zarobljenika prebačen je u razne zatočeničke objekte, među kojima i u KPD u Zenici.⁴⁰³⁸

Svjedoka Ivana Josipovića su kod Travnika 7. augusta 1993, na putu, dok se svojim vozilom vraćao s posla, uhapsili policajci ARBiH i odveli ga u kasarnu, gdje je ostao zatočen do 24. decembra 1993, kad su ga premjestili u KPD u Zenici.⁴⁰³⁹ Dalibor Adžaić približno 7. decembra 1993. iz logora u Orašcu premješten je u kasarnu bivše JNA, gdje je ostao jednu noć, a zatim su ga odveli u KPD u Zenici.⁴⁰⁴⁰

Svjedok Kruno Rajić opisao je da je postupanje prema zarobljenicima u KPD-u bilo dobro, hranu su dobivali tri puta dnevno, a članovi porodice mogli su ih posjećivati i donijeti im hranu i odjeću.⁴⁰⁴¹ Svjedok XA naveo je da ga je u KPD-u posjetila tetka, koja mu je donijela hranu i odjeću, kao i župnik iz Čajdraša, koji je obišao sve zarobljenike.⁴⁰⁴² Svjedok Dragan Radoš, koji je također prebačen iz Muzičke škole, opisujući uslove zatočenja u KPD-u je naveo: "Prvo su nas odveli u neke od ureda KPD-a, a potom su nas prebacili zajedno s ostalima koji su dovedeni iz Lašve, gdje smo ostali do kraja. U KPD-u Zenica su prema nama postupali mnogo drugačije nego u prvoj zgradi. Naš je tretman bio mnogo bolji."⁴⁰⁴³

304.3. Prisilni rad

Zatočenici su izvođeni na prisilne radove, koji su se najčešće sastojali od razbijanja kamena, košenja, čišćenja prostorija, snijega, kao i prenošenja vreća brašna.⁴⁰⁴⁴

304.4. Posjete MKCK i UNPROFOR-a

Svjedok Zaim Mujezinović naveo je da su predstavnici MKCK bili u mogućnosti da posjete KPD u Zenici uz određene uslove: "Ovo je uključivalo najavu posjeta rukovodstvu 3. korpusa i izdavanje ovlaštenja za posjet prihvatnom centru za ratne zarobljenike. Nije bilo vremenskog ograničenja. Centar je bilo moguće posjetiti u svako doba, ako je organ izdao dozvolu. Potom su obavljani posjeti, koliko znam, gotovo svakodnevno. Predstavnici MKCK su rekli da je centar profesionalan i da su tamo vladali najbolji uvjeti za ratne zarobljenike."⁴⁰⁴⁵

⁴⁰³⁸ *Ibid.*, str. 557, pasus 1737.

⁴⁰³⁹ *Ibid.*, str. 397–398, pasus 1260; MKSJ, *Predmet Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Ivana Josipovića od 5. februara 2004. godine, T. 2451.

⁴⁰⁴⁰ MKSJ, *Predmet Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 448, pasus 1387; MKSJ, *Predmet Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Dalibora Adžaića od 4. februara 2004. godine, T. 2409-2410.

⁴⁰⁴¹ MKSJ, *Predmet Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Krune Rajića od 22. januara 2004. godine, T. 1846.

⁴⁰⁴² *Ibid.*, svjedočenje XA od 14. januara 2004. godine, T. 1471.

⁴⁰⁴³ *Ibid.*, svjedočenje Dragana Radoša od 14. januara 2004. godine, T. 1067.

⁴⁰⁴⁴ CDTP, Izjava B. M. data Udruženju 22. novembra 2013. godine; CDTP, Izjava D. M. data Udruženju 21. novembra 2013. godine; CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 25. aprila 2014. godine.

⁴⁰⁴⁵ MKSJ, *Predmet Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Zaima Mujezinovića od 15. marta 2005. godine, T. 17473-17474.

Svjedok Ivica Kegelj je rekao: "Nakon otprilike sedam dana posjetio nas je UNPROFOR. Registrovali su nas kao zatvorenike. Tada smo svi dobili tri mogućnosti: ići u Zenicu, Vitez ili u Busovaču. Odlučio sam ići u Busovaču. Svi smo se odlučili za Busovaču ili Vitez. Niko se nije odlučio vratiti u Zenicu."⁴⁰⁴⁶

304.5. Premještanja, razmjene i oslobađanje

Zoran Ružičić razmijenjen je 23. septembra 1992. godine u Turbetu, gdje ga je preuzela 19. brigada VRS,⁴⁰⁴⁷ a 16. oktobra 1992. razmijenjen je i Milan Mitrović.⁴⁰⁴⁸ U julu 1993. Gojko Stanković je iz KPD-a premješten u Maglaj.⁴⁰⁴⁹

Ivica Kegelj ostao je zatočen u KPD-u u Zenici 13 dana, nakon čega je približno 12. februara 1993. razmijenjen, zajedno sa svim ostalim zarobljenim Hrvatima iz Dusine.⁴⁰⁵⁰ Kruno Rajić razmijenjen je 19. juna 1993. u Zenici: "Na putu od Muzičke škole Jasmin Isić mi je rekao da ne bih trebao nigdje ići iz Zenice. Znao je da u Njemačkoj imam dvije šogorice i tražio je da mu platim kako bih bio pušten. Međutim, rekao sam mu da oni nemaju novca. A onda mi je rekao da će, ako odem u Busovaču, on zadržati moju ženu i djecu." Kruno Rajić pušten je iz KPD-a 17. juna 1993.⁴⁰⁵¹

Zarobljenik XA oslobođen je 19. juna 1993: "Po napuštanju KPD-a potpisao sam izjavu koju su mi dali zapovjednici, a u kojoj je bilo navedeno kada sam došao u Muzičku školu, do kada sam u njoj bio, kao i kada sam došao u KPD i kada sam ga napustio."⁴⁰⁵²

Dana 19. juna 1993, u okviru provođenja sporazuma o prekidu neprijateljstva između HVO-a i ARBiH od 10. juna 1993, razmijenjeno je 198 zatočenika iz KPD-a, među kojima i nekoliko njih iz Muzičke škole.⁴⁰⁵³

Ivan Tvrtković u KPD-u je ostao do 23. novembra 1993, kad je razmijenjen, nakon čega je otišao u Žepče.⁴⁰⁵⁴ Dragan Radoš oslobođen je u februaru 1993.⁴⁰⁵⁵

4046 *Ibid.*, svjedočenje Ivice Kegelja od 9. marta 2005. godine, T. 4255.

4047 CDTP, Izjava Z. R. data Udruženju 12. juna 2014. godine.

4048 Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 92, 178.

4049 CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine.

4050 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 313, pasus 1018; MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Ivice Kegelja od 9. marta 2005. godine, T. 4255.

4051 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Krune Rajića od 22. januara 2004. godine, T. 1821-1825.

4052 *Ibid.*, svjedočenje XA od 14. januara 2004. godine, T. 1459; 1478.

4053 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 368, pasus 1186.

4054 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Ivana Tvrtkovića od 15. januara 2004. godine, T. 1509.

4055 *Ibid.*, svjedočenje Dragana Radoša od 14. januara 2004. godine, T. 1078.

Svjedok XC u KPD-u u Zenici bio je zatočen do 16. oktobra 1993, kad je razmijenjen zajedno s grupom zarobljenih vojnika HVO-a.⁴⁰⁵⁶ Dalibor Adžaić u KPD-u je ostao zatočen do 21. marta 1994.⁴⁰⁵⁷

Nedeljko Božić i V. B. u KPD-u su ostali do 31. oktobra 1992, kad su razmijenjeni.⁴⁰⁵⁸ Tri žene koje su 28. septembra 1995. u KPD premještene iz objekta "Vatrostalne" puštene su na slobodu 15. novembra 1995.⁴⁰⁵⁹

Stariji zatočnici na slobodu su pušteni oko 24. decembra 1995.⁴⁰⁶⁰ Novica Banović i Boro Glavić razmijenjeni su 10. januara 1996. u Koprivni kod Sanskog Mosta.⁴⁰⁶¹ Posljednja grupa od 30 zatočenika iz KPD-a Zenica puštena je 27. januara 1996. u Kaloševićima kod Teslića, a među njima su bili Majstorović i Simo Maksimović.⁴⁰⁶²

305. Podrum Doma JNA u Zenici (juni 1992)

305.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije ARBiH.⁴⁰⁶³

305.2. Zatočavanje

U junu 1992. godine Dom JNA u Zenici korišten je za zatočavanje nepoznatog broja civila srpske nacionalnosti, među kojima su bili i Goran Milić, D. M., Tihomir Mišković, Dobro Gluvić, G. S., Milan Mitrović, Slobodan Jović, izvjesni Mišura, Nedeljko Božić i njegov maloljetni brat V. B.⁴⁰⁶⁴

Zatočenik G. S. iz mjesta Mutnica kod Zenice uhapšen je u svojoj kući 5. juna 1992. i sproveden u Dom JNA, dok je D. M. iz Janjića kod Zenice uhapšen 9. juna na ulici, ispred Doma JNA.⁴⁰⁶⁵ Nedeljko Božić i njegov maloljetni brat V. B. (16 godina) uhapšeni su 16. juna 1992. i odvedeni u Osnovnu školu "Hasan Kikić" u naselju Tetovo, gdje su ih za vrije-

4056 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 427, pasus 1332.

4057 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 448, pasus 1387; svjedočenje Dalibora Adžaića od 4. februara 2004. godine, T. 2409-2410.

4058 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Sedad Đerahović i Jasmin Šarić* (04 O K 004624 17 K 2), Prvostepena presuda od 23. marta 2017. godine, str. 2.

4059 MKSJ, Predmet *Rasim Delić* (IT-04-83-T), Prvostepena presuda od 15. septembra 2008. godine, str. 100, pasus 318.

4060 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 25. aprila 2014. godine.

4061 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 26. januara 2014. godine; CDTP, Izjava B. G. data Udruženju 3. juna 2019. godine.

4062 CDTP, Izjava S. M. data Udruženju 25. aprila 2014. godine.

4063 CDTP, Izjave D. M. date Udruženju 21. novembra 2013. i 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine.

4064 CDTP, Izjave D. M. date Udruženju 21. novembra 2013. godine i 24. januara 2020. godine; CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine; Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 84–86; Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Sedad Đerahović i Jasmin Šarić* (04 O K 004624 17 K 2), Prvostepena presuda od 23. marta 2017. godine, str. 8.

4065 CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine; CDTP, Izjava D. M. data Udruženju 24. januara 2020. godine.

me ispitivanja udarali rukama, kundacima i nogama, nakon čega su istog dana odvezeni u Dom JNA, gdje je nastavljeno maltretiranje, a zatim su istog dana sprovedeni u KPD.⁴⁰⁶⁶

Milana Mitrovića 23. juna 1992. u Kovanićima je uhapsila grupa vojnika, a poslije višesatnog zadržavanja, ispitivanja i zlostavljanja, kombijem je sproveden u Zenicu, gdje su ga predali Vojnoj policiji ARBiH, koja je bila smještena u Domu JNA, gdje je proveo jednu noć. Po dolasku u objekt, dvojica vojnih policajaca povelu su Mitrovića niz stepenice u podrumске prostorije i naredili mu da stane uza zid, nakon čega ga je jedan od njih udario nogom u glavu, a potom i u obje sljepoočnice. Mitrović je u prostoriji zatekao Slobodana Jovića, koji mu je rekao da mu je to bila treća noć otkako je doveden u Dom JNA. Rekao mu je da su i njega tukli, udarali su ga po bubrezima.⁴⁰⁶⁷

Zatočenici su boravili u podrumskoj prostoriji u kojoj je bio samo jedan poljski krevet. Pod je bio od cementa. WC su mogli koristiti u pratnji stražara, tada su mogli i piti vodu s česme.⁴⁰⁶⁸

Zatočenik G. S. izjavio je da u Domu nije zlostavljan,⁴⁰⁶⁹ dok je D. M. rekao da su ga tokom ispitivanja tukli: "Jedan me je udario s leđa u nos, razbio mi nos. Šutali su me u genitalije, u stomak. Ne sjećam se jesu li nam dali šta da jedemo, nije mi bilo do toga. Prebili su me tu."⁴⁰⁷⁰

305.3. Premještanja i razmjene

Zatočenici su iz Doma JNA premješteni u KPD u Zenici. Milan Mitrović, zajedno sa Slobodanom Jovićem, 24. juna 1992. godine premješten je u KPD, odakle je razmijenjen 16. oktobra 1992.⁴⁰⁷¹ Nakon cjelodnevne torture D. M. je 9. juna 1992. prebačen u KPD, gdje je ostao do 4. aprila 1994, kad je razmijenjen na području Travnik, kod mjesta Turbe.⁴⁰⁷²

Nakon privođenja i ispitivanja, i G. S. je premješten u KPD, gdje je ostao oko godinu dana, nakon čega je premješten u Maglaj; u zatočeništvu je proveo 14 i po mjeseci, od čega dva i po mjeseca u Maglaju.⁴⁰⁷³ Nedeljko Božić i njegov brat V. B. 16. juna 1992. nakon ispitivanja i maltretiranja u Domu JNA premješteni su u KPD, gdje su ostali do 31. oktobra 1992, kad su razmijenjeni.⁴⁰⁷⁴

4066 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Sedad Đerahović i Jasmin Šarić* (04 0 K 004624 17 K 2), Prvostepena presuda od 23. marta 2017. godine, str. 7 i 8.

4067 Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 70 i 84–86.

4068 CDTP, Izjava D. M. data Udruženju 24. januara 2020. godine; Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 70 i 84–86; Miroslav Toholj, *Crna knjiga I*, str. 538.

4069 CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine.

4070 CDTP, Izjava D. M. data Udruženju 24. januara 2020. godine.

4071 Milan Mitrović, *op. cit.*, str. 84–86.

4072 CDTP, Izjava D. M. data Udruženju 23. januara 2020. godine.

4073 CDTP, Izjava G. S. data Udruženju 5. septembra 2014. godine.

4074 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Sedad Đerahović i Jasmin Šarić* (04 0 K 004624 17 K 2), Prvostepena presuda od 23. marta 2017. godine, str. 2.

306. Škola u selu Janjići (juni 1992)

306.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴⁰⁷⁵

306.2. Zatočavanje

Sredinom juna 1992. godine škola u selu Janjići korištena je za kratkotrajno zatočavanje šest civila, muškaraca, Srba iz Janjića.⁴⁰⁷⁶

Zatočenik V. M. izveden je iz svoje kuće i odveden u školu u Janjićima.⁴⁰⁷⁷ U vezi s tim V. M. je istakao: “Sredinom juna 1992. muslimanski vojnici su došli po mene i zajedno s pet komšija odveli u školu u Janjićima.”⁴⁰⁷⁸ U školu je doveden i S10.⁴⁰⁷⁹

Zatočenici su smješteni u podrumске prostorije.⁴⁰⁸⁰ O uslovima u objektu V. M. je izjavio: “Bio je to podrum, pod je bio od betona, čini mi se da je bio jedan ili dva prozora.”⁴⁰⁸¹ Zatočenici nisu dobili hranu i vodu, a spavali su na betonu.⁴⁰⁸² U školi se nalazio WC, koji su mogli koristiti u pratnji stražara.⁴⁰⁸³

306.3. Oslobođanje

Nakon 24 sata provedena u školi zatočenici su pušteni na slobodu.⁴⁰⁸⁴

307. Osnovna škola “Bratstvo-jedinstvo” u selu Perin Han (juni 1992)

307.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO Zenica.⁴⁰⁸⁵

307.2. Zatočavanje

Od 7. do 8. juna 1992. godine Osnovna škola “Bratstvo-jedinstvo” u selu Perin Han korištena je za zatočavanje oko deset pripadnika VRS.⁴⁰⁸⁶

4075 TPOS, Izjava S10 data Udruženju 24. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4076 *Ibid.*

4077 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4078 *Ibid.*

4079 TPOS, Izjava S10 data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4080 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 24. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava S10 data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4081 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4082 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 24. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava S10 data Udruženju 24. novembra 2020. godine.

4083 *Ibid.*

4084 *Ibid.*

4085 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. P. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4086 *Ibid.*

Nakon što su pripadnici TO napali selo Perin Han u Zenici, zarobljeno je oko deset pripadnika VRS, među kojima su bili i V. M., P. B. i S. P.⁴⁰⁸⁷ Zarobljenik V. M. je istakao: “Nakon napada na Perin Han, pripadnici TO su zarobili stotinjak srpskih vojnika. Nakon par sati većina je puštena, a nas desetak je odvedeno u OŠ ‘Bratstvo-jedinstvo’ Perin Han.”⁴⁰⁸⁸

Zarobljenici su smješteni u podrumsku prostoriju.⁴⁰⁸⁹ O uslovima u objektu P. B. je izjavio: “Bio je to podrum, sve je bilo pljesnjivo, smrdjelo je na mem.”⁴⁰⁹⁰ Nisu dobili hranu i vodu, niti im je bio dozvoljen odlazak u WC, a spalivali su na betonu.⁴⁰⁹¹

Bili su podvrgnuti fizičkom zlostavljanju, o čemu je P. B. rekao: “Tukli su nas i šamarali tokom ispitivanja.”⁴⁰⁹²

307.3. Premještanje

Sljedećeg dana u poslijepodnevnim satima zarobljenici su premješteni u KPD Zenica.⁴⁰⁹³

308. Škola u selu Drivuša (juni 1992)

308.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO Zenica.⁴⁰⁹⁴

308.2. Zatočavanje

Od 7. do 8. juna 1992. godine škola u selu Drivuša korištena je za zatočavanje oko 20 pripadnika VRS.⁴⁰⁹⁵

Nakon što su pripadnici TO 7. juna 1992. izvršili napad na selo Drivuša, zarobljeno je oko 20 muškaraca, pripadnika VRS.⁴⁰⁹⁶ Zarobljenik Z19 je izjavio: “Zarobljeno je više od 100 srpskih vojnika, a dvadesetak ih je poginulo. Razoružani smo i odvedeni u školu u Drivuši, gdje nas je dvadesetak zadržano, a ostali su pušteni.”⁴⁰⁹⁷ Zarobljenik Z18 je rekao:

4087 *Ibid.*

4088 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4089 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. P. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4090 TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4091 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. P. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4092 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. P. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4093 TPOS, Izjava V. M. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava P. B. data Udruženju 14. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava S. P. data Udruženju 14. decembra 2020. godine.

4094 TPOS, Izjava Z18 data Udruženju 14. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z19 data Udruženju 14. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 14. novembra 2020. godine.

4095 *Ibid.*

4096 *Ibid.*

4097 TPOS, Izjava Z19 data Udruženju 14. novembra 2020. godine.

“Zarobljeni smo tokom napada TO na Perin Han, Drivušu i Mutnicu 7. juna 1992. te smo odvedeni u školu u Drivuši.”⁴⁰⁹⁸ Zajedno s njima zarobljen je i B. M.⁴⁰⁹⁹

Zarobljenici su smješteni u jednu od učionica. Nisu dobili hranu i vodu, a spavali su na stolicama i na podu. U školi je postojao WC, u koji su zarobljenici odlazili u pratnji stražara.⁴¹⁰⁰

308.3. Premještanje

Sljedećeg dana u poslijepodnevnim satima zarobljenici su premješteni u KPD Zenica.⁴¹⁰¹

309. Osnovna škola u selu Klopče (juni 1992)

309.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici TO Zenica.⁴¹⁰²

309.2. Zatočavanje

Sredinom juna 1992. godine Osnovna škola u selu Klopče korištena je za kratkotrajno zatočavanje šest muškaraca, civila srpske nacionalnosti.⁴¹⁰³

Iz svojih kuća u selu Klopče sredinom juna 1992. izvedeni su B. J. i Z. G. i zajedno s još četiri muškarca, civila, odvedeni u Osnovnu školu.⁴¹⁰⁴

Zatočnici su smješteni u jednu od učionica, u kojoj su se nalazile stolice.⁴¹⁰⁵ Nisu dobili hranu i vodu, a spavali su na stolicama.⁴¹⁰⁶ U školi je postojao WC, u koji su odlazili u pratnji stražara.⁴¹⁰⁷

309.3. Oslobođanje

Nakon 24 sata provedena u školi zatočnici su pušteni na slobodu.⁴¹⁰⁸

4098 TPOS, Izjava Z18 data Udruženju 14. novembra 2020. godine.

4099 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 14. novembra 2020. godine.

4100 TPOS, Izjava Z18 data Udruženju 14. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z19 data Udruženju 14. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 14. novembra 2020. godine.

4101 *Ibid.*

4102 TPOS, Izjava Z. G. data Udruženju 23. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 23. decembra 2020. godine.

4103 *Ibid.*

4104 TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 23. decembra 2020. godine.

4105 TPOS, Izjava Z. G. data Udruženju 23. decembra 2020. godine; TPOS, Izjava B. J. data Udruženju 23. decembra 2020. godine.

4106 *Ibid.*

4107 *Ibid.*

4108 *Ibid.*

310. Osnovna škola “Mihajlo Pupin” (juni 1992)

310.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹⁰⁹

310.2. Zatočavanje

Početak juna 1992. godine Osnovna škola “Mihajlo Pupin” u Zenici korištena je za kratkotrajno zatočavanje oko deset srpskih civila, muškaraca.⁴¹¹⁰

Pripadnici ARBiH početkom juna 1992. izveli su B. M. iz kuće u kojoj je živio i odveli ga u Osnovnu školu “Mihajlo Pupin”.⁴¹¹¹ U školi je B. M. zatekao oko deset civila srpske nacionalnosti.⁴¹¹² O tome je B. M. izjavio: “Početkom juna 1992. muslimanski vojnici su došli u moju kuću, izveli me i odveli u Osnovnu školu ‘Mihajlo Pupin’. Po dolasku u školu, tamo sam zatekao još desetak srpskih civila, muškaraca.”⁴¹¹³ Među zatočenicima je bio i D. V., koji je rekao: “Muslimanski vojnici su me početkom juna 1992. izveli iz kuće i odveli u Osnovnu školu ‘Mihajlo Pupin’.”⁴¹¹⁴

Zatočenci su smješteni u podrumске prostorije.⁴¹¹⁵ O uslovima je D. V. rekao: “Zatvoreni smo u školski podrum. Bilo je mračno i prljavo, puno vlage, betonski pod.”⁴¹¹⁶ Nisu dobili hranu i vodu, niti im je bilo dozvoljeno korištenje WC-a, a spavali su na betonu.⁴¹¹⁷

Pojedini zatočenci bili su podvrgnuti ispitivanju i fizičkom zlostavljanju. O tome je B. M. izjavio: “Ispitivali su nas, psovali i vrijeđali, nazivali su nas četnicima. Mene nisu tukli, ali su dvojicu od nas desetak pretukli muslimanski vojnici koji su nas ispitivali.”⁴¹¹⁸

310.3. Oslobođanje

Nakon što su u školi proveli jedan dan, zatočenci su pušteni na slobodu.⁴¹¹⁹

4109 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine; TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4110 *Ibid.*

4111 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4112 *Ibid.*

4113 *Ibid.*

4114 TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4115 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine; TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4116 TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4117 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine; TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4118 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

4119 TPOS, Izjava B. M. data Udruženju 25. januara 2021. godine; TPOS, Izjava D. V. data Udruženju 25. januara 2021. godine.

311. Stadion Bilino polje (juni 1992)

311.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹²⁰

311.2. Zatočavanje

Sredinom juna 1992. godine stadion Bilino polje korišten je za kratkotrajno zatočavanje oko deset civila, Srba, muškaraca iz Zenice.⁴¹²¹

Zatočenik Z11 izveden je iz svoje kuće i odveden na stadion Bilino polje: “Nekad u junu, sredina juna 1992, vojska je došla kod mene u kuću. Izveli su mene, a ženu i roditelje nisu dirali. Mene su odveli na stadion Bilino polje.”⁴¹²² Na stadion je doveden i zatočenik Z12.⁴¹²³

Zatočenici su smješteni u jednu svlačionicu unutar stadiona Bilino polje. Opisujući uslove, zatočenik Z10 je istakao: “Smješteni smo u neku prostoriju na stadionu, jedna soba, valjda svlačionica.”⁴¹²⁴ Zatočenici nisu dobili hranu i vodu.⁴¹²⁵

Nisu bili podvrgnuti fizičkom zlostavljanju.⁴¹²⁶ O tome je zatočenik Z12 rekao: “Nisu nas tu zlostavljali, ulazili su par puta, ispitivali nas šta znamo o našoj vojsci i oružju, psovali su nam, ali nas nisu zlostavljali.”⁴¹²⁷

311.3. Premještanje

Nakon 24 sata provedena na stadionu zatočenici su premješteni u KPD Zenica.⁴¹²⁸

312. Hotel “Internacional” (juli 1992)

312.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹²⁹

312.2. Zatočavanje

Početkom jula 1992. godine hotel “Internacional” korišten je za kratkotrajno zatočavanje sedam civila, muškaraca, Srba iz Zenice.⁴¹³⁰

4120 TPOS, Izjava Z10 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z11 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z12 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4121 *Ibid.*

4122 TPOS, Izjava Z11 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4123 TPOS, Izjava Z12 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4124 TPOS, Izjava Z10 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4125 TPOS, Izjava Z10 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z11 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z12 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4126 *Ibid.*

4127 TPOS, Izjava Z12 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4128 TPOS, Izjava Z10 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z11 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z12 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4129 TPOS, Izjava Z13 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z14 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4130 *Ibid.*

Zatočenik Z13 izveden je iz svoje kuće i odveden u hotel “Internacional”: “Početkom jula 1992. godine muslimanski vojnici su došli po mene, izveli me iz kuće i odveli u hotel ‘Internacional’ u Zenici. Tamo su me smjestili u jednu sobu, tu je bilo još šest Srba.”⁴¹³¹

Zatočenici su smješteni u jednu od hotelskih soba, u kojoj se nalazio namještaj. Nisu dobili hranu, a spavali su na krevetu ili na podu. U hotelu je postojao WC, koji su zatočenici mogli koristiti.⁴¹³²

312.3. Premještanje

Nakon 24 sata zatočenici su iz hotela premješteni u KPD Zenica.⁴¹³³

313. Podrum u Metalurškom institutu (septembar 1992)

313.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Patriotske lige BiH.⁴¹³⁴

313.2. Zatočavanje

Od 12. do 30. septembra 1992. godine Metalurški institut u Zenici korišten je za zatočavanje tri pripadnika VRS iz Kotor-Varoši: Ranka Kurušića, S. N. i Gorana Jurića.⁴¹³⁵

Ranko Kurušić, zajedno sa S. N. i Goranom Jurićem, zarobljen je 12. septembra 1992. u Meokrnju na Vlašiću. Prilikom zarobljavanja Ranko Kurušić i S. N. su bili ranjeni.⁴¹³⁶ Kurušić je prebačen u selo Mehurići, a odatle u večernjim satima istog dana na nosilima u Zenicu, u podrum Metalurškog instituta, gdje je ostao 18 dana. Prvih deset dana Kurušić je boravio u jednoj podrumskoj prostoriji koja je ličila na kancelariju. U prostoriji je bio samo jedan ormar, a na podu su bile vinas-pločice, na kojima je spavao. Kasnije su u tu prostoriju dovedena i druga dva pripadnika VRS koja su bila zarobljena s njim, a koja su prije toga boravila u drugoj podrumskoj prostoriji.⁴¹³⁷

Opisujući uslove zatočenja, Ranko Kurušić je naveo: “Tu u Metalurškom institutu mi je bilo najgore. Za tih 18 dana dok sam tu bio, niko mi nije ni očistio rane, a ni previo me, to je sve sraslo kako je sraslo, tek sam nakon 28 dana u Kazneno-popravnom domu (KPD) u Zenici prvi put previjen. Često sam bio ko u bunilu, stalno sam tražio da mi donesu vode. Donosili bi mi povremeno vode. Najgore mi je bilo kad u neka doba noću ‘upadnu’ u sobu

4131 TPS, Izjava Z13 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4132 TPOS, Izjava Z13 data Udruženju 16. novembra 2020. godine; TPOS, Izjava Z14 data Udruženju 16. novembra 2020. godine.

4133 *Ibid.*

4134 CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava Ranka Kurušića data Udruženju 27. decembra 2019. godine.

4135 CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava Ranka Kurušića data Udruženju 27. decembra 2019. godine; CDTP, Izjava S. N. data Udruženju 25. oktobra 2013. i 27. decembra 2019. godine.

4136 *Ibid.*

4137 CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava Ranka Kurušića data Udruženju 27. decembra 2019. godine.

neke njihove žene koje su oni tamo u komandi dovodili, pa me krenu udarati štiklama. To mi je bilo gore od njihovih udaraca nogom ili šakom. A hrane se baš i ne sjećam, davali su nam nešto, ali meni nije bilo do jela, samo sam tražio vodu.”⁴¹³⁸

Nakon zarobljavanja S. N. je prvo odveden na položaj ARBiH na Mačkovcu, gdje je prenoćio, nakon čega je prevezen u Metalurški institut, gdje je ostao 17 dana. U vezi s uslovima u objektu S. N. je rekao: “Hrana, tek toliko da preživiš, sjećam se jedino nekakve riže. WC, pa bili su tu stražari, oni te sprovedu do WC-a. Tukli su me šakama, nogama, kundakom, čim stignu.”⁴¹³⁹

313.3. Posjete MKCK

Prema izjavama Ranka Kurušića i S. N., pred kraj njihovog zatočenja u Metalurškom institutu zatočenike su posjetili i popisali predstavnici MKCK.⁴¹⁴⁰

313.4. Premještanje i razmjena

Dana 30. septembra 1992. godine Ranko Kurušić, S. N. i Goran Jurić premješteni su u KPD u Zenici, odakle su 14/15. augusta 1993. razmijenjeni na Vlačiću.⁴¹⁴¹

314. Muzička škola (januar – septembar 1993)



Muzička škola u Zenici⁴¹⁴²

⁴¹³⁸ *Ibid.*

⁴¹³⁹ CDTP, Izjava S. N. data Udruženju 25. oktobra 2013. i 27. decembra 2019. godine.

⁴¹⁴⁰ CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava Ranka Kurušića data Udruženju 27. decembra 2019. godine.

⁴¹⁴¹ CDTP, Izjava S. N. data Udruženju 25. oktobra 2013. i 27. decembra 2019. godine. CDTP, Izjava R. K. data Udruženju 24. oktobra 2013. godine; CDTP, Izjava Ranka Kurušića data Udruženju 27. decembra 2019. godine.

⁴¹⁴² Preuzeto sa onms.nenasilje.org, <https://onms.nenasilje.org/2019/muzicka-skola-zenica/>.

314.1. Uprava

U drugoj polovini januara 1993. godine u zgradi Muzičke škole u Zenici bio je stacioniran vod Vojne policije 7. brigade ARBiH, čiji su pripadnici imali kontrolu nad objektom.⁴¹⁴³ Među počiniocima okrutnog postupanja svjedoci su prepoznali Vehida Subotića zvanog Geler, Našida Delalića, Sabahudina Sarajlića i Jasmina Isića.⁴¹⁴⁴

314.2. Zatočavanje

Od 26. januara do 20. augusta ili 20. septembra 1993. godine Muzička škola u Zenici korištena je za zatočavanje oko 100 hrvatskih i srpskih civila, muškaraca, te pripadnika HVO-a, kao i jednog civila Muslimana, Alije Podruga.

U skladu s naredjenjem komandanta 7. brigade od 15. januara 1993, u Muzičkoj školi u Zenici organizovan je vojni zatvor za pripadnike 7. brigade. Međutim, škola je prvenstveno služila kao zatočenički centar ARBiH za više od 100 ratnih zarobljenika i civilnih zatočenika od 26. januara do 20. augusta ili 20. septembra 1993. Naime, kako je ARBiH nakon borbi u Dusini u januaru 1993. i u dolini Lašve u drugoj polovini aprila 1993, stotine ratnih zarobljenika slala u KPD u Zenici, tako je paralelno i istovremeno 7. brigada uzimala zarobljenike i odvodila ih u Muzičku školu.⁴¹⁴⁵

Dana 26. januara 1993, nakon borbi u Dusini, Vojna policija 3. korpusa prebacila je 25 zarobljenih vojnika HVO-a u KPD u Zenici, a istog dana vojnici 7. brigade su, uz primjenu sile, šest zarobljenih pripadnika HVO-a – Dragana i Pericu Radoša, Franju Batinića, Viktora Rajića, Jozu i Srećka Krištu – odveli u Muzičku školu u Zenici. Odmah po dolasku u školu zarobljenici su pojedinačno podvrgnuti ispitivanju, a zatim odvedeni u ćeliju u podrumu zgrade.⁴¹⁴⁶

Svjedok Franjo Batinić je rekao: “Tada su započela ispitivanja. Odveli su nas u dvoranu, prilično velika soba. Tamo je bila pozornica na koju su postavili stolice. Odlazili smo jedan po jedan na pozornicu. Kad sam ja došao na red, došao je čovjek i ošamario svakog od nas. Jedan od njih je ponudio cigarete. I kad je došao red na mene da se popnem gore na ispitivanje, ušao sam u sobu i tad su nas pitali: ‘Gdje je vaše oružje, vaši minobacači? Gdje ste ih ukopali? Jesu li u špiljama?’ Tada sam rekao 10 njemačkih maraka – imao sam 10 njemačkih maraka kod sebe i predao sam mu ih. Govorili su da će nas ubiti ako ne kažemo istinu.”⁴¹⁴⁷

Svjedoci su izjavili da su zatočenike udarali kundacima i drvenim motkama dok su ih vodili u kancelariju za ispitivanje, kao i za vrijeme ispitivanja. Nakon tih prvih premlaćivanja Franjo Batinić bio je pun hematoma na ramenima i prsima, a jedna mu je arkada bila

4143 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 363, pasus 1174.

4144 *Ibid.*, str. 373, pasus 1197.

4145 *Ibid.*, str. 363–364, pasus 1175.

4146 *Ibid.*, str. 365, pasus 1177–1178.

4147 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Franje Batinića od 3. decembra 2003. godine, T. 514-515.

razbijena. Naredne su noći, u podrumu škole, Viktora Rajića i Dragana Radoša jednog za drugim zlostavljala dvojica vojnika, od kojih su jednog zvali Geler. Dragan Radoš izjavio je da su Viktora Rajića udarali nogama i šakama, a da su s tim zlostavljanjem prekinuli tek kada je Rajićevo lice počelo obilno krvariti. Zatim su Draganu Radošu, nakon što su ga ova dvojica vojnika izudarala nogama i šakama, vezali ruke odignute visoko od leđa i udarali ga drvenom motkom po rebrima sve dok mu ih nisu prebili. Poslije toga Radoš jedva da je mogao hodati i disati. Prema iskazu Franje Batinića, na sličan način premlaćivani su i svi ostali zatočeniци.⁴¹⁴⁸

Nakon otmice Živka Totića i izbijanja novog sukoba između HVO-a i ARBiH u regionu Zenice, Viteza i Busovače, u drugoj polovini aprila 1993, počeo je drugi val hapšenja i odvođenja zarobljenika u Muzičku školu u Zenici. Dok je približno 270 zarobljenih pripadnika HVO-a Armija RBiH poslala u KPD u Zenici, civili Hrvati i Srbi te pripadnici HVO-a, među kojima i XA, Kruno Rajić, Ivan Bohutinski i još tri svjedoka, koje su u Zenici uhapsili vojni policajci 7. brigade, bili su odvedeni u Muzičku školu.⁴¹⁴⁹

Odmah po dolasku zatočenika u školu, vojnici i stražari sistematski su ih udarali i tukli gumenim kablovima i držalom od lopate, a tek zatim odveli u ćeliju u podrumu. Svjedok XA naveo je kako je, dok se penjao stepenicama, dobio udarac drvenom motkom u glavu i izgubio svijest. Kad se osvijestio, petnaest ili dvadeset vojnika 7. brigade počelo ga je ispitivati i dalje ga udarajući po glavi, leđima i stomaku, tako da se ponovo onesvijestio. Svjedok je izjavio da se s njim na isti način postupalo svih osam dana zarobljeništva. U tom premlaćivanju zadobio je dvije frakture lobanje. Drugi svjedok izjavio je da ga je, nakon što se više puta onesvijestio i ponovo osvijestio iz istih razloga kao i prethodni svjedok, jedan muslimanski vojnik prisilio da pojede vojnički amblem, prijeteći mu da će mu, ako to ne učini, u grlo ugurati gumeni kabl.⁴¹⁵⁰

Svjedok Kruno Rajić naveo je da su tokom noći zatočenike jednog po jednog odvodili na sprat, gdje je svaki od njih morao proći kroz špalir vojnika koji su ih batinali držalom od lopate. Vojnici i stražari puštali su glasnu muziku kako bi se prigušili krici i jecaji premlaćivanih zatočenika.⁴¹⁵¹

Noćna ispitivanja, koja je često vodio Jasmin Isić, po pravilu su bila praćena premlaćivanjem držalima od lopate, što je trajalo desetak minuta. Stražari su i inače redovno udarali zatočenike u ćeliji u podrumu. Jednom prilikom jedan vojni policajac je Franji Rajiću naredio da tuče svog mentalno retardiranog sina Marka Rajića, a nakon što je on to odbio, policajac je drugom zatočeniku naredio da tuče Franju Rajića, što je taj i učinio. Međutim,

4148 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihanović i Amir Kubura* (IT-1-49), Prvostepena presuda od 15. marta 2006. godine, str. 365–366, pasus 1178.

4149 *Ibid.*, str. 366, pasus 1179.

4150 *Ibid.*, pasus 1180.

4151 *Ibid.*, str. 367, pasus 1181.

smatrajući da udarci nisu dovoljno žestoki, vojni policajac je policijskom palicom počeo tući jednog zatočenika koji je već imao polomljenu ruku.⁴¹⁵²

U drugoj polovini juna 1993. vojnici 7. brigade krenuli su u treći val hapšenja i odvođenja ljudi u školu. Naime, nakon izbijanja sukoba u Kaknju u junu 1993, uhapšena je grupa Hrvata i Srba, među kojima su bili i Ivan Tvrtković i Ranko Popović, civili, koji su, nakon kraćeg zadržavanja u motelu "Sretno" u Kaknju, odvedeni u Muzičku školu u Zenici. Dana 27. jula 1993. pripadnici 7. brigade u Kaknju su uhapsili i civila Aliju Podruga, Muslimana, i odveli ga u Muzičku školu.⁴¹⁵³

Ivan Tvrtković i Ranko Popović izjavili su da su bili podvrgnuti fizičkom i psihičkom nasilju poput onoga iz opisa svjedoka uhapšenih u aprilu 1993. Na primjer, Popovića je, od ulaska u školu pa cijelim putem do podruma, kablovima, kundacima i nogama tuklo desetak vojnika u špaliru. Ispitivanja koja je vodio Jasmin Isić također su bila prilika za batine, a udaralo se kundacima i nogama. Ranko Popović na kraju je imao leđa prekrivena podljevimima i jedva je hodao. Prema izjavama svjedoka, istu vrstu povreda zadobilo je još deset zatvorenika iz podruma, među kojima su bili Ilija Čičak, Ivica Andrijević, Ivica Tvrtković, Franci Župančić, Dane Majić i još dvije osobe. Što se tiče Alije Podruga, on je izjavio da nije vidio nijednog drugog zatvorenika jer je bio zatvoren sam u jednoj prostoriji.⁴¹⁵⁴

Zatočenici su za jelo dobivali male porcije hljeba ili riže, uz to ponekad i čorbu od povrća. Neki svjedoci izjavili su da prva dva dana nisu dobili nikakvu hranu. Zbog oskudne i loše ishrane zatočenici su vidno slabili, a u vezi s tim Kruno Rajić je izjavio da je tokom zatočeništva izgubio oko 30 kilograma, dok je jedan drugi svjedok naveo da je smršao 22 kilograma. Zatočenici su spavali na daskama ili klupama, a neki su morali spavati sjedeći. Što se tiče higijenskih uslova, više svjedoka izjavilo je da su na gornjem spratu postojali WC-i, ali da su zatočenici, kako bi izbjegli batine koje su bile neizbježne ako bi se zatekli na spratu, trpjeli nuždu ili su je obavljali u plastičnu kantu. Osim toga, zatočenicima nije bilo dozvoljeno tuširanje ni pranje. Nisu dobivali nikakvu medicinsku njegu ni pomoć.⁴¹⁵⁵

314.3. Prisilni rad

Dva vojna policajca iz 7. brigade izvela su svjedoka XA i još jednog zatvorenika iz škole i prisilila ih da kopaju raku, rekavši im da će to biti njihov grob, oštreći pred njima svoje noževe.⁴¹⁵⁶

4152 *Ibid.*, str. 367–368, pasus 1182.

4153 *Ibid.*, str. 369, pasus 1187.

4154 *Ibid.*, pasus 1188.

4155 *Ibid.*, str. 370–371, pasus 1191.

4156 *Ibid.*, str. 368, pasus 1185.

314.4. Premještanja i razmjene

Nakon tri ili četiri dana zarobljenici koji su u školu dovedeni nakon borbi u Dusini, u januaru 1993. godine, preseljeni su u KPD u Zenici, odakle su razmijenjeni 10. februara 1993. u Busovači.⁴¹⁵⁷

Najveći broj zatočenika zarobljenih u aprilu 1993, u Muzičkoj školi zadržan je od nekoliko dana do dvije ili šest sedmica, nakon čega su ih postepeno premješтали u KPD u Zenici. Dana 19. juna 1993, u okviru provođenja sporazuma o prekidu neprijateljstava između HVO-a i ARBiH od 10. juna 1993, razmijenjeno je 198 zatočenika iz KPD-a, među kojima i nekoliko njih iz Muzičke škole.⁴¹⁵⁸

Ranko Popović u Muzičkoj školi ostao je zatočen do 20. augusta, a Ivan Tvrtković do 20. augusta ili do 20. septembra 1993, kad su premješteni u KPD Zenica. Prije nego što su ga 2. augusta 1993. premjestili u KPD, Alija Podrug u školi je ostao zatvoren sedam dana.⁴¹⁵⁹

314.5. Posjete MKCK

Nekoliko dokaza, među kojima je i jedan izvještaj MKCK, pokazuje da je 7. brigada, s izuzetkom jednog obilaska u maju 1993. godine, od maja do augusta 1993. konstantno odbijala da delegaciji MKCK dozvoli pristup školi. Dana 18. augusta 1993. predstavnicima MKCK dozvoljeno je da obiđu objekt. Dva svjedoka izjavila su da su svi osim trojice zatočenika prije posjete MKCK bili premješteni u Bilmišće, a nakon toga vraćeni u podrum Muzičke škole.⁴¹⁶⁰

314.6. Procesuiranje ratnih zločina

Žalbeno vijeće MKSJ osudilo je Envera Hadžihasanovića, komandanta 3. korpusa ARBiH, zato što nije spriječio ili kaznio djela okrutnog postupanja u Muzičkoj školi u Zenici počinjena od 8. maja do 20. augusta ili 20. septembra 1993, kao i zato što nije kaznio djela okrutnog postupanja u Muzičkoj školi u Zenici počinjena od 26. januara do 8. maja 1993. Žalbeno vijeće MKSJ poništilo je osudu Hadžihasanoviću da nije preduzeo nužne i razumne mjere da kazni odgovorne za ubistvo Mladena Havraneka (tačka 3 optužnice) i za djela okrutnog postupanja prema šestorici zarobljenika u salonu namještaja "Slavonija DI" 5. augusta 1993. (tačka 4 optužnice), kao i njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi ili kazni djela okrutnog postupanja u zgradi Gimnazije, salonu namještaja "Slavonija DI", na stadionu FK Iskra i u Osnovnoj školi "Vojin Paleksić" u Bugojnu, počinjena od 18. augusta 1993. (tačka 4 optužnice). Žalbeno vijeće poništilo je njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi ubistvo Dragana Popovića 21. oktobra 1993. (tačka 3 optužnice) i njegovu osudu da nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi djela okrutnog postupanja u logoru u Orašcu počinjena od

⁴¹⁵⁷ *Ibid.*, str. 365–366, pasus 1178.

⁴¹⁵⁸ *Ibid.*, str. 368–369, pasus 1186.

⁴¹⁵⁹ *Ibid.*, str. 369–370, pasus 1189.

⁴¹⁶⁰ *Ibid.*, str. 370–371, pasus 1192.

15. do 31. oktobra 1993. (tačka 4 optužnice). Žalbeno vijeće smanjilo je zatvorsku kaznu Hadžihasanoviću s pet na tri i po godine.⁴¹⁶¹

315. Mejtef u selu Dusina (januar 1993)

315.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹⁶²

315.2. Zatočavanje

Od 26. do 27. januara 1993. godine mejtef u selu Dusina korišten je za zatočavanje oko deset pripadnika HVO-a.⁴¹⁶³

Nakon što su pripadnici ARBiH u ranim jutarnjim satima 26. januara 1993. godine izveli napad na sela Dusina, Merdani i zaselak Brdo,⁴¹⁶⁴ zarobljeno je oko deset pripadnika HVO-a, koji su odvedeni u mejtef u Dusini.⁴¹⁶⁵ O tome je zarobljenik Z2 izjavio: “Zatočen sam 26. januara 1993. godine kad su Muslimani napali Dusinu. Bio sam taj dan, odnosno noć, na straži i nekad kasno navečer, odnosno ujutro, može biti oko četiri-pet sati, čuo sam pucnjavu i izašao da vidim šta se događa. Tad su me Muslimani zatočili i odveli do mejtefa. Tamo su bili još neki naši vojnici, možda njih pet-šest.”⁴¹⁶⁶

Tokom 24 sata, broj zarobljenika se mijenjao s obzirom na to da su jedni odvođeni, a drugi dovođeni iz kuće Stipe Kegelja u Dusini. Po dolasku su smješteni u jednu prostoriju koja je bila prekrivena itisonima, a stražari su im naredili da se izuju. Sjedili su na podu i nisu dobili hranu.⁴¹⁶⁷

Bili su izloženi fizičkom zlostavljanju.⁴¹⁶⁸ Zarobljenik Z1 je naveo: “Ispitali su nas, šamarali, prijetili, psovali ustašku majku, neke su baš teško pretukli.”⁴¹⁶⁹

315.3. Živi štit

Zarobljenici iz mejtefa, zajedno s još oko 20 zatočenika iz kuće Stipe Kegelja u Dusini, odvedeni su do obližnjeg zaseoka Brdo kao živi štit.⁴¹⁷⁰ Zarobljenik Z2 je izjavio: “Par sati nakon zatočavanja doveli su zatočenike iz kuće Stipe Kegelja, odvojili su neke žene i muškarce, pa su nas sve zajedno natjerali da idemo do zaseoka Brdo kao živi štit jer su naši vojnici, možda njih deset, još bili u šumi.”⁴¹⁷¹

4161 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-01-47-T), Presuda Žalbenog vijeća od 22. aprila 2008. godine.

4162 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4163 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine;

Spisak Hrvatske udruge logoraša Domovinskog rata u BiH, Logori.

4164 Sud BiH, Predmet *Vehid Subotić*, Prvostepena presuda od 7. novembra 2014. godine, str. 38, pasus 210 i 212.

4165 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4166 TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4167 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4168 *Ibid.*

4169 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4170 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4171 TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

Nakon nekoliko sati vraćeni su u kuću Stipe Kegelja, a nedugo nakog toga opet je jedan broj zarobljenika odveden u mejtef u Dusini.⁴¹⁷²

315.4. Premještanje

Narednog dana, u jutarnjim satima, svi zarobljenici premješteni su u školu u Lašvi.⁴¹⁷³

316. Vikendica u selu Bilivode (april 1993)

316.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹⁷⁴

316.2. Zatočavanje

Između 18. i 24. aprila 1993. godine vikendica u selu Bilivode korištena je za zatočavanje tri hrvatska civila, muškarca starije dobi.⁴¹⁷⁵

Nakon što su pripadnici ARBiH 17. aprila 1993. izveli napad na hrvatsko selo Bilivode, stanovnici su izbjegli u susjedna sela Vardište i Čajdraš. Narednog dana, 18. aprila, pripadnik rezervnog sastava MUP-a Zenica Eniz Bašić došao je do kuće Š. L., rekao mu da izađe i pitao ima li još muškaraca u kući. Na to je Š. L. odgovorio da ima L. M. Bašić je bio u vojnoj uniformi i u rukama je držao pušku. Svjedokinja J. M. izjavila je da je optuženi njenom ocu, koji se sagnuo da veže gojzerice, rekao da ih ne treba vezati, da neće daleko i da mu one neće trebati. Tada se K. D. obratila Enizu Bašiću pitajući ga hoće li zaista voditi njenog oca, a optuženi je rekao da ga vodi na ispitivanje. Zagrlila je oca i to joj je bio posljednji put. Optuženi je L. M. i Š. L. svezane odveo do kilometar udaljenog punkta Kaldurma-Hrašće, koji su držali naoružani stanovnici muslimanske nacionalnosti mjesta Dobriljeno. Na punkt Kaldurma-Hrašće doveden je i K. J. Zatočenici su sjedili s rukama na leđima.⁴¹⁷⁶

316.3. Ubistva

Prema iskazu svjedokinje S., koja je bila u kući u vrijeme odvođenja civila Š. L. i L. M., nakon tri-četiri dana ona je čula da su trojica ljudi zapaljena u jednoj vikendici na Bilivodama, te su ona i D. otišle u Opštinu. Civilna zaštita odvela ih je u Bilivode do vikendice i tu je S. vidjela tri kostura u ležećem položaju. Vikendica je bila izgorjena. Prepoznala je sva tri tijela.⁴¹⁷⁷

Zapisnik o uvidaju ranijeg Višeg suda u Zenici broj: Kri-68/93 od 25. aprila 1993. godine opisuje mjesto gdje su pronađena tijela. Radi se o vikendici u vlasništvu Ž. N. u Bilivoda-

4172 TPOS, Izjava Z1 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z2 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.
4173 *Ibid.*

4174 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Eniz Bašić*, Prvostepena presuda 26. maja 2017. godine str. 5–7, 10–11.

4175 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Eniz Bašić*, Prvostepena presuda 26. maja 2017. godine str. 8–9; Spisak HULDR-a, Logori.

4176 Kantonalni sud u Zenici, Predmet *Eniz Bašić*, Prvostepena presuda od 26. maja 2017. godine, str. 5–7, 10–11.

4177 *Ibid.*, str. 5.

ma. U zapisniku o uviđaju konstatovani su pronalazak tri leša, položaj i povrede na njima, a obavljena je i identifikacija. U zapisniku je konstatovano da je došao mještаниn M. A., sin M. iz Bilivoda, koji je dao podatke o vikendici, kao i stradalim osobama. M. A. je 20. aprila 1993. prolazio pored vikendice oko 17 sati i u to vrijeme ona nije bila zapaljena. Ulazna vrata bila su zatvorena i zavjese navučene na prozorima. Ulazna vrata bila su od drveta. Vrijeme smrti, 24. april 1993. godine, potvrđeno je od Župnog ureda Sveti Josip Zenica.⁴¹⁷⁸

316.4. Procesuiranje ratnih zločina

Kantonalni sud u Zenici prvostepenom presudom od 6. oktobra 2015. godine proglasio je Eniza Bašića krivim što je, za vrijeme ratnog stanja u BiH i oružanog sukoba između ARBiH i HVO-a na području opštine Zenica, kao pripadnik Oružanih snaga RBiH u svojstvu policajca Policijske stanice I, SJB Zenica, od 18. do 24. aprila 1993, došao u mjesto Gornje Vardište pred kuću Š. L. i pozvao Š. L. da izađe govoreći mu da je repetirao pušku i da će da ga vodi, a kad je vidio da se u kući nalazi L. M., pozvao i njega da izađe, da bi ih, kad su oni izašli, nezakonito lišio slobode, zatim im s puškom uperenom prema njima naredio da krenu ispred njega, potom ih svezane doveo do kilometar udaljene raskrsnice Kaldurma-Hrašće, gdje je bio punkt koji su držali naoružani stanovnici muslimanske nacionalnosti mjesta Dobriljeno i gdje se već nalazio i K. J., kojeg su uhapsile nepoznate osobe, da bi potom, iako je znao da će biti ubijeni, Š. L. i L. M. predao nepoznatim naoružanim osobama, pristajući na tu posljedicu, gdje su zadržani s rukama vezanim na leđima i sva trojica zajedno povezani štrikom, a čija su ugljenisana tijela zajedno s tijelom K. J. 24. aprila 1993. bila pronađena u vikendici u vlasništvu Ž. N. u mjestu Bilivode; čime je počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, u vezi s članom 24. tog zakona, te ga osudio na dvije godine zatvora. Povodom žalbe branioca optuženoga Vrhovni sud FBiH rješenjem broj 04 O K 001742 15 KŽ od 22. novembra 2016. ukinuo je tu presudu i predmet vratio Kantonalnom sudu na ponovno suđenje.

Presudom u ponovnom suđenju od 26. maja 2017. Kantonalni sud u Zenici oslobodio je Eniza Bašića optužbe, nalazeći da nijedan dokaz koji je prihvaćen u ponovnom suđenju ne potvrđuje tezu optužbe da je optuženi znao da će Š. L. i L. M. biti ubijeni te da je pristao na tu posljedicu, odnosno da nijedan dokaz ne potvrđuje povezanost optuženoga sa N. N. osobama, niti potvrđuje umišljaj optuženoga da je on znao da će Š. L. i L. M. biti ubijeni, kao i da nema dokaza o N. N. osobama, niti pristanka optuženoga na posljedicu.⁴¹⁷⁹

⁴¹⁷⁸ *Ibid.*, str. 8 i 12.

⁴¹⁷⁹ *Ibid.*, str. 12–13.

317. Dom u selu Gradišće (april – juli 1993)

317.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹⁸⁰

317.2. Zatočavanje

Od sredine aprila do sredine jula 1993. godine seoski dom u Gradišću korišten je, u više navrata, za kratkotrajno zatočavanje oko deset hrvatskih civila i dva pripadnika HVO-a.⁴¹⁸¹

Nakon što su pripadnici ARBiH sredinom aprila 1993. izveli napad na selo Kozaci, uhapšeni su desetak civila i dva pripadnika HVO-a, nakon čega su odvedeni u seoski dom u mjestu Gradišće. Civili su nakon nekoliko sati prebačeni u garaže u Tetovu, dok su vojnici zadržani 24 sata.⁴¹⁸² Sredinom jula 1993. grupa od oko deset civila hrvatske nacionalnosti dovedena je u dom.⁴¹⁸³

Zatočenici su po dolasku smješteni u jednu prostoriju u kojoj je bio veliki prozor.⁴¹⁸⁴ O uslovima u domu zatočenik Z5 je izjavio: "Bilo je prljavo, zapušteno i puno smeća."⁴¹⁸⁵ Zatočenici su spavali na jednoj klupi i na betonu. Nisu dobivali hranu, a nuždu su, u pratnji stražara, obavljali u WC-u u objektu.⁴¹⁸⁶

317.3. Premještanje i oslobađanje

Pripadnici HVO-a koji su zarobljeni sredinom aprila 1993, premješteni su nakon 24 sata u KPD Zenica.⁴¹⁸⁷ Civili zatočeni sredinom jula 1993, nakon 24 sata provedena u domu pušteni su na slobodu.⁴¹⁸⁸

318. Osnovna škola u selu Gračanica (april 1993)

318.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴¹⁸⁹

4180 TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.
4181 TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine;
Spisak HULDR-a, Logori.

4182 TPOS, Izjava Z3 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4183 TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4184 TPOS, Izjava Z3 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4185 TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4186 TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4187 TPOS, Izjava Z4 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4188 TPOS, Izjava Z5 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4189 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 26. aprila 2021. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 26. januara 2021. godine;

TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 26. aprila 2021. godine.

318.2. Zatočavanje

Od sredine aprila 1993. godine Osnovna škola u selu Gračanica korištena je za kratkotrajno zatočavanje oko 20 pripadnika HVO-a.⁴¹⁹⁰

Grupa od oko 20 pripadnika HVO-a prilikom povlačenja je zarobljena u blizini sela Gračanica i odvedena u Osnovnu školu. Prema navodima M. P., jedan broj zarobljenika, njih desetak, nakon nekoliko sati iz škole je prebačen u KPD Zenica, dok su ostali zadržani oko 24 sata.⁴¹⁹¹

Zarobljeni pripadnici HVO-a smješteni su u jednu učionicu, u kojoj su se nalazili školski stolovi i stolice. Nisu dobivali vodu i hranu, a u WC su odlazili u pratnji stražara.⁴¹⁹²

Zarobljenici su ispitivani i izlagani fizičkom zlostavljanju, o čemu je M. P. rekao: “Tu su nas ispitivali. Neke su i šamarali, mene nisu. Uglavnom su nas pitali za položaje HVO-a, planove, oružje i slične stvari.”⁴¹⁹³

318.3. Premještanje

Grupa od oko deset zarobljenika nakon nekoliko sati provedenih u Osnovnoj školi prebačena je u KPD Zenica, dok su ostali nakon 24 sata premješteni u Muzičku školu u Zenici.⁴¹⁹⁴

319. Privatni stan (april 1993)

319.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici Vojne policije ARBiH.⁴¹⁹⁵

319.2. Zatočavanje

Krajem aprila 1993. godine privatni stan u Zenici korišten je za zatočavanje osam civila hrvatske nacionalnosti: tri muškarca, tri žene i dvoje djece.⁴¹⁹⁶

U privatni stan u Zenici u kojem su se nalazile tri hrvatske porodice krajem aprila 1993. došla su tri pripadnika Vojne policije ARBiH koja su ih uhapsila. Zatočenica A. V. je rekla: “Nakon početka sukoba između ARBiH i HVO-a na području Zenice, sa suprugom i djetetom sam se, skupa s još jednom porodicom, sklonila u stan kod komšija. Krajem aprila, nakon što nas je neko od komšija prijavio, došla je vojna policija ARBiH.”⁴¹⁹⁷

4190 *Ibid.*

4191 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 26. aprila 2021. godine.

4192 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 26. aprila 2021. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 26. januara 2021. godine.

4193 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 26. aprila 2021. godine

4194 TPOS, Izjava M. P. data Udruženju 26. aprila 2021. godine; TPOS, Izjava S. Š. data Udruženju 26. januara 2021. godine; TPOS, Izjava D. M. data Udruženju 26. aprila 2021. godine.

4195 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 24. maja 2021. godine; TPOS, Izjava A. I. data Udruženju 24. maja 2021. godine; TPOS, Izjava A. V. data Udruženju 24. maja 2021. godine.

4196 *Ibid.*

4197 TPOS, Izjava A. V. data Udruženju 24. maja 2021. godine.

Žene i djeca bili su zatočeni u jednoj, a muškarci u drugoj sobi. Muškarci su bili podvrgnuti ispitivanju, a u vezi s tim I. A. je rekao: "Ispitivali su nas o oružju, položajima HVO-a i o nekom čovjeku kojeg su tražili."⁴¹⁹⁸ Zatočeni su imali pristup hrani, vodi i WC-u.⁴¹⁹⁹

Nisu izlagani fizičkom zlostavljanju, a I. A. navodi: "Nakon što je jedan policajac otišao, ostala dvojica su nam prilikom ispitivanja prijetila da će nas, ako ne damo informacije koje traže, odvesti u Muzičku školu. Ali nisu nas tukli."⁴²⁰⁰

319.3. Oslobođanje

Svi zatočeni sutradan u poslijepodnevnim satima su pušteni na slobodu.⁴²⁰¹

320. Garaža u naselju Tetovo (juni 1993)

320.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici ARBiH.⁴²⁰²

320.2. Zatočavanje

Sredinom juna 1993. godine garaža u naselju Tetovo korištena je u više navrata za kratkotrajno zatočavanje oko 20 civila, Hrvata, i pripadnika HVO-a.⁴²⁰³

Približno 13. juna 1993. sedam zatočenika je iz Muzičke škole u Zenici premješteno u garažu u Tetovu.⁴²⁰⁴ Druga grupa zatočenika iz Muzičke škole, njih oko deset, u garažu je prebačena sredinom juna 1993.⁴²⁰⁵

Garaža je bila prljava i puna smeća.⁴²⁰⁶ Opisujući uslove, zatočenik Z6 je naveo: "Toliko je bilo zapušteno da sam mislio da će nas tu ubiti."⁴²⁰⁷ Zatočeni su spavali na betonu, a tokom jednodnevnog boravka u ovom objektu nisu dobili hranu. Nuždu su obavljali u WC-u izvan garaže, u koji su odlazili u pratnji stražara.⁴²⁰⁸

320.3. Premještanja

Zatočeni su nakon 24 sata prebačeni u KPD Zenica.⁴²⁰⁹

4198 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 24. maja 2021. godine.

4199 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 24. maja 2021. godine; TPOS, Izjava A. I. data Udruženju 24. maja 2021. godine; TPOS, Izjava A. V. data Udruženju 24. maja 2021. godine.

4200 TPOS, Izjava I. A. data Udruženju 24. maja 2021. godine.

4201 *Ibid.*

4202 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z7 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4203 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z7 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; Spisak HULDR-a, Logori.

4204 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4205 TPOS, Izjava Z7 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4206 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z7 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4207 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4208 TPOS, Izjava Z6 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine; TPOS, Izjava Z7 data Udruženju 26. oktobra 2020. godine.

4209 *Ibid.*

321. Osnovna škola u selu Pojske (juni 1993)

321.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici 7. muslimanske brigade ARBiH.⁴²¹⁰

321.2. Zatočavanje

Od 8. do 9. juna 1993. godine Osnovna škola u selu Pojske korištena je za zatočavanje oko 100 hrvatskih civila – muškaraca, žena i djece.

Dana 6. juna 1993. stanovnici Ovnaka obaviješteni su da se moraju povući na kraj sela te da će se sukob između ARBiH i HVO-a riješiti za nekoliko dana. U vezi s tim svjedok Ivo Vuleta je rekao: “Noć sam proveo u autu. Ujutro me probudila pucnjava i došao sam do mjesta Balan. A onda sam hodao oko 300 metara do Ovnaka. Tamo sam vidio svojim očima da gore kuće u Maljinama, u Krpeljčićima u smjeru Guča Gore. Dogodile su se dvije ili tri velike eksplozije koje su se čule do kraja našeg sela. Opet sam se povukao prema svojoj kući i oko 9.30 ili 10, morao sam napustiti kuću sa svojom suprugom i majkom. I ne samo ja, nego mnogi od nas. Stigli smo do kuće koja je imala podrum i to je bilo dobro sklonište. Odatle smo se preselili u kuću Stipe Markovića, sina Kazimira, i odatle smo krenuli prema Ovnaku pod vatrom. Uzeo sam svoj auto. Moja žena, odnosno žena pokojnog Zorana Markovića, s dvoje djece, bila je bolesna. Stigao sam do kuće Joze Kafadara. Nekako sam izašao iz auta i otišao u podrum kuće, u kojoj sam zatekao 24 ljudi, među kojima su bili i pokojni Jozo Kafadar i njegova supruga. Rekao sam im da nastave i da ne mogu dalje, jer sam ja invalid, amputirane su mi obje noge. Franka je rekla da također ne može dalje, pa je nas troje ostalo u tom podrumu.”⁴²¹¹

Ivo Vuleta dalje je opisao da su nakon toga počeli dolaziti vojnici, koji su pucali, a potom je u podrum ušao Ragib Rizvić, koji je opalio metak u njihovom pravcu. Istjerao ih je iz podruma i odveo do konjušnice, gdje je Rizvić ispalio tri metka i ubio Kazimira. Nakon što su po Rizvićevom naređenju odvezli ranjenog Kazimira u pravcu Zenice, na punktu na kojem su se nalazile mine, nepoznate osobe su Ivi Vuleti i Franki naredile da odu u zatvor u školi u Pojskama, dok su vojnici Kazimira dalje odvezli u bolnicu: “U zatvoru smo ja i Franka sreli još Ivu Krđića, Zvonka Srtića i Jozu Markovića, svi iz sela Konjevići. U večernjim satima su tu dovedeni i sveštenici iz Brajkovića, Franjo Križanac, Pero Karajica, dvije časne sestre kojima ne znam imena i Ana Matošević. U zatvoru je bilo ukupno devet muškaraca, a ostalo su bile žene i djeca. Tamo smo prenoćili.”⁴²¹²

Swjedok Jozo Marković je rekao: “Do napada na selo Šušanj došlo je 8. juna rano ujutro. Ali tada nisam bio u selu. Bio sam odsutan, jer sam tjedan prije otišao do tačke gdje su držali Muslimane i nekoga iz Zenice, čovjeka kojeg sam poznavao. I došao sam tamo, pri-

4210 MKSJ, Predmet *Enver Hadžihasanović i Amir Kubura* (IT-1-49), svjedočenje Jozе Markovića od 16. marta 2004. godine, T. 4424.

4211 *Ibid.*, svjedočenje Ive Vulete od 16. marta 2004. godine, T. 4443-4446.

4212 *Ibid.*, T. 4448.

padnici 7. muslimanske brigade su me ubacili u zatvor, noć sam proveo u zatvoru. (...) To je bila škola. Bilo nas je možda 100. Bilo je žena i djece, svi Hrvati koji su prošli tim putem, stavljeni su u taj zatvor.”⁴²¹³

321.3. Oslobođanje

Svi zatočnici nakon jedne noći provedene u školi pušteni su na slobodu.⁴²¹⁴

322. Zgrada “Vatrostalne” u naselju Podbrežje (septembar 1995)

322.1. Uprava

Kontrolu nad objektom imali su pripadnici odreda “El-Mudžahid”.⁴²¹⁵

322.2. Zatočavanje

Od 13. ili 14. do 28. septembra 1995. godine objekt “Vatrostalne” u zeničkom predgrađu Podbrežje korišten je za zatočavanje tri civila, žene, Srпкиnje.

Kad je ARBiH započela s napadom u jutarnjim satima 10. septembra 1995, mnogi vojnici i civili srpske nacionalnosti s područja Vozuće pobjegli su i sakrili se u šumi. Sutradan, u poslijepodnevnim satima, vojnici 5. bataljona 328. brigade ARBiH i mudžahedini zarobili su u okolini sela Kesten približno 60 vojnika i civila srpske nacionalnosti, među kojima su bile i tri žene: DRW-1, DRW-2 i DRW-3.⁴²¹⁶

Nakon što su odvojene od muškaraca, žene su nakratko zatočene u domu u Kestenu, a potom su ih mudžahedini dovezli do drvene šupe na lokaciji logora Kamenica.⁴²¹⁷ U večernjim satima 13. ili 14. septembra 1995. žene su izvedene iz šupe i ukrcane u kombi, koji ih je dovezao u objekt “Vatrostalne” u predgrađu Zenice.⁴²¹⁸

Po dolasku u objekt zatočenicama je skinut povez s očiju i odvezane su im ruke i noge, nakon čega su smještene u jednu sobu sa zatvorenim prozorima, u kojoj su se nalazili dva kreveta i spužva. Hranu i vodu dobivale su jednom dnevno. Imale su pristup WC-u također jednom dnevno, u večernjim satima, pa su ponekad nuždu bile primorane obavljati i u prostoriji u kojoj su bile zatvorene.⁴²¹⁹ Ispitivane su, ali nisu premlaćivane.⁴²²⁰

322.3. Seksualna zlostavljanja

Za vrijeme ispitivanja jedan od stranih mudžahedina svukao je trenirku DRW-3 do koljena i prisilio je da dvije minute stoji leđima oslonjena na zid. Drugom prilikom jedan strani

⁴²¹³ *Ibid.*, svjedočenje Jozе Markovića od 16. marta 2004. godine, T. 4424.

⁴²¹⁴ *Ibid.*, svjedočenje Ive Vulete od 16. marta 2004. godine, T. 4448-4449; svjedočenje Jozе Markovića od 16. marta 2004. godine, T. 4424.

⁴²¹⁵ MKSJ, Predmet *Rasim Delić* (IT-04-83-T), Prvostepena presuda od 15. septembra 2008. godine, str. 56, pasus 181.

⁴²¹⁶ *Ibid.*, str. 89–90, pasus 287.

⁴²¹⁷ *Ibid.*, str. 99, pasus 315–316.

⁴²¹⁸ *Ibid.*, pasus 318.

⁴²¹⁹ *Ibid.*

⁴²²⁰ *Ibid.*, str. 100, pasus 318.

mudžahedin nasilu je podigao košulju i skinuo hlače DRW-1 i dirao je po grudima i intimnim dijelovima tijela.⁴²²¹

322.4. Premještanje i oslobađanje

Dana 28. septembra 1995. godine vozilo kojim je upravljala Vojna policija 3. korpusa ARBiH stiglo je u "Vatrostalnu" i odvezlo tri žene u KPD u Zenici, odakle su puštene na slobodu 15. novembra 1995.⁴²²²

322.5. Procesuiranje ratnih zločina

Presudom MKSJ od 15. septembra 2008. godine Rasim Delić, komandant Glavnog štaba ARBiH, proglašen je krivim što nije preduzeo potrebne i razumne mjere da spriječi i kazni počinioce krivičnih djela okrutnog postupanja iz odreda "El Mudžahid". Konkretno, Delić je proglašen odgovornim za zločine počinjene u selu Livade i u logoru Kamenica, u opštini Zavidovići, srednja Bosna, u julu i augustu 1995. U konkretnim slučajevima, 12 zarobljenih pripadnika VRS bilo je izloženo raznim vidovima zlostavljanja, uključujući i okrutna premlaćivanja i elektrošokove. Zarobljenike su također primoravali da ljube odrubljene glave drugih zarobljenika. Delić je oslobođen po tri druge tačke optužnice za ubistvo i okrutno postupanje. Pretresno vijeće zaključilo je da Delić ne snosi odgovornost za zločine počinjene u selima Maline i Bikoši u opštini Travnik, srednja Bosna, u junu 1993, kad su mudžahedini ubili približno 24 civila i vojnika bosanska Hrvata i ranila još šest drugih. Pretresno vijeće zaključilo je da u to vrijeme između Delića i počinilaca nije postojala veza nadređeni-podređeni. Oslobođen je i optužbi za okrutno postupanje i ubistvo u vezi s događajima u septembru 1995. u selu Kesten i u logoru Kamenica kad su pripadnici odreda "El Mudžahid" ubili jednog starijeg Srbina i 52 vojnika bosanska Srbina te zlostavljali još njih deset. Pretresno vijeće nije moglo zaključiti van razumne sumnje da je Delić imao razloga da zna da će ti zločini biti počinjeni ili da su već počinjeni. Delić je osuđen na tri godine zatvora.

⁴²²¹ *Ibid.*

⁴²²² *Ibid.*

IZVORI I LITERATURA

IZVORI I PERIODIKA

Arhiva Haškog tribunala;

Arhiva Suda BiH;

Arhiva Vrhovnog suda FBiH;

Arhiva Osnovnog suda Brčko distrikta;

Arhiva Kantonalnog suda u Mostaru;

Arhiva Kantonalnog suda u Bihaću;

Arhiva Kantonalnog suda u Zenici;

Arhiva Višeg suda u Beogradu;

Arhiva Županijskog suda u Karlovcu;

Arhiva Višeg suda u Düsseldorfu;

Arhiva Vrhovnog suda Norveške;

Arhiva Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;

Arhiva Fonda za humanitarno pravo Beograd;

Arhiva Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek;

Arhiva Centra za suočavanje s prošlošću Documenta Zagreb;

Arhiva Saveza logoraša BiH;

Arhiva Saveza logoraša RS;

Arhiva Hrvatske udruge logoraša domovinskog rata u BiH;

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaji Amnesty Internationala i Helsinki Watcha od početka rata u BiH do rujna 1993. godine;

Dokumenti, Muslimanski logori (zatvori) u Mostaru (IV osnovna škola, SDK, "Razvitak" i drugi) u vrijeme muslimansko-hrvatskih oružanih sukoba;

Helsinki Watch, A Division of Human Rights Watch, Bosnia – Hercegovina, Volume II;

Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava Beograd, Dokumenti o ratnim zločinima prethodne Jugoslavije 1991–1995;

"Nacionalni sastav stanovništva – Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991", *Statistički bilten* br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo;

Physicians for Human Rights, Forensic Monitoring Project Report – Rogatica Exhumations II, State Commission on Missing Persons, 4–8 October, 4–11 November 1998;

UN Security Council, Distr. General S/1994/674/Add.2 (Vol. IV), 27. maj 1994. godine;
City televizija;

YouTube;

<https://ba.n1info.com>

<http://www.sense-agency.com>

<https://bakaninsight.com>

<https://www.infobrcko.com>

<https://detektor.ba>

<https://www.otisak.ba>

<https://www.ebrcko.net>

<https://www.hrvatski-dom.com>

<https://www.srbijadanas.com>

<https://bug.ba>

<https://www.slobodnaevropa.org>

<https://www.klix.ba>

<https://onms.nenasilje.org>

<https://bedrudingusic.wordpress.com>

<http://blog.dnevnik.hr>

<https://ljportal.com>

<https://www.vecernji.ba>

<https://www.promobhbiz.com>

<https://hr.wikipedia.org>

<https://faktor.ba>

<https://www.promobhbiz.com>

<https://kliker.info>

<https://hercegovina.in>

<https://www.hrlog.ba>

<https://www.dnevnik.ba>

<https://www.nedjelja.ba>

<https://www.glaszrtava.org>

<https://iwpr.net/global-voices>

<https://inmedia.ba>

<https://www.trt.net.tr>

<https://slobodnadalmacija.hr>

<https://www.blic.rs>

<https://okobih.ba>

VIDEOMATERIJAL

Avdo Huseinović, dokumentarni film *Operacija Sana 1995*.

Dokumentarni film *Srednja Bosna, protjerivanje Srba*, Savez logoraša RS, 2011/12.

Dokumentarni film *Raščani, selo kojeg nema*, Savez logoraša RS.

Dokumentarni film *Mučenici – logor Dretelj*, Bridge Productions, RTRS.

LITERATURA

Ajanović, Irfan, ur., *Molila sam ih da me ubiju – Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša BiH, Sarajevo, 1999.

Baotić, Anto; Ilija Ilić, *Svjedočenja zatočenika srpskih logora iz Posavine*, Posavski glasnik, Orašje, 1995.

Bojić, Dušica, *Stradanja Srba u Konjicu i Tarčinu – Knjiga dokumenata*, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Beograd, 1995.

Bojić, Dušica, *Stradanje Srba u Mostaru i dolini Neretve – Knjiga dokumenata*, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije, Beograd, 1996.

Brković, Damjan et al., *Postupci za ratne zločine u Srbiji (2003–2014)*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2015.

Centar za istraživanje i dokumentaciju Mostar, *Dossier – Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992–1994*, Mostar, 1999.

Čekić, Smail, *Dejtonski (mirovni) sporazum – legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, I-III, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2016.

Ćano, Kasim; Sadiković, Mirza; Ćurtović, Safet, *Na tragu zločina Fikreta Abdića: Drmeljevo, svjedok optužbe*, Odsjek za dokumentaristiku RTV Bihać, Bihać, 1996.

Damjanac, Drago, *Od logora do logora – Crna Lora*, Centar za istraživanje zločina nad srpskim narodom, Beograd, 1998.

Dizdar, Mehmed, *Stolac virtualni zavičaj*, Smart, Mostar, 2006.

Dragić, Zvonko, *Gorka vremena hrvatskoga naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, Hrvatska kulturna zajednica u FBiH, Mostar, 2006.

Džunuzović, Anes, *Lanet Olsun – Zločin nad Bošnjacima istočne Bosne*, Udruženje „Mladi Muslimani“, Sarajevo, 2009.

Hero, Mesud; Kovač, Fuad, *Hrvatska Republika Herceg-Bosna – Agresija i zločin*, Futur Art, Sarajevo, 2016.

- Hotić, Suvad, *Rat u Bosni: Zapisi i sjećanja*, AuthorHouse, Bloomington, 2010.
- Hrvatska udruga logoraša Domovinskog rata u BiH, *Od tvorca logora do radosti poricanja*, Busovača, 2017.
- Huskić, Emin, *Svi zločini Fikreta Abdića*, NITP Bošnjak, Bihać, 1997.
- Galić, don Josip, prir., *Transverzala zla – Svjedočanstva bjelopoljskih Hrvata*, Crkva na kamenu, Mostar, 2019.
- Ganić, Jasmin, ur., *Srednja Bosna prkosna: Predratna 1991. i ratna 1992. godina*, Sarajevo, 2012.
- Gaši, Isak; Koos, Shaun, *Očevidac – Moj put u Hag*, Vrijeme, Zenica, 2019.
- Filip Ilijanić, Petar Matanović, Anto Pranjić, prir., *Druga bojna Gromovi: 108. pješачka brigada HVO Brčko*, HNV Brčko distrikt BiH – Udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja Ravne-Brčko, Brčko, 2011.
- Ivanišević, Milivoje, *Polja nesreće – Prva antologija ubijanja Srba u BiH (1992–1995)*, Vukotić medija, Beograd, 2015.
- Janković, Miroslav, prir., *Zaborav je ubijanje istine*, Pres – Polet Pres, Istočno Sarajevo – Beograd, 2000.
- Jovanović, Drago; Bundalo, Gordana; Govedarica, Miloš, *Iskorenjivanje Srba u Bosni i Hercegovini 1992–1993*, Rad, Beograd, 1994.
- Kadrić, Jusuf, *Brčko – genocid i svjedočenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.
- Kadrić, Jusuf, *Bošnjaci, žrtve i svjedoci*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2004.
- Kalaica, Josip, *Razmijenjeni iz bugojanskog logora “Stadion” 19. 3. 1994. – 20 godina poslije*, Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Mostar, 2014.
- Kličić, Smail, *Međubošnjački sukob u Cazinskoj krajini 1992.–1995.*, Centar za ljudska prava i prevenciju konflikata Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2002.
- Kličić, Smail, *Napad iznutra – Političke dimenzije stvaranja Autonomne pokrajine Zapadna Bosna*, Društvo arhivskih radnika Unsko-sanskog kantona, Bihać, 2013.
- Ključanin, Zilhad; Akmadžić, Hazim, *Zločin je zaboraviti zločin! Sanski Most u ratu 1992–1995*, Općina Sanski Most, Sanski Most, 1998.
- Kojović, Radenko, *Sebi u povjerenju*, SPKD Prosvjeta, Berkovići, 2019.
- Krupić, Almira, *Žene ratni zločinci – s posebnim osvrtom na žene izvršioce ratnih zločina u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2010.
- Lukač, Dragan, *Bosanski Šamac – grad logor*, Hrvatsko vijeće obrane općine Bosanski Šamac, Orašje, 1993.
- Lukač, Dragan, *Ratni zločini u Bosanskoj Posavini*, Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu Zagreb, Zagreb, 2000.
- Ninković, Neđo, *Posljednja kolona iz Konjica*, Svet knjige, Beograd, 1998.

Novljani, *Mutne rijeke – 1. Istina o Bosanskom Novom*, Bosanski Novi, 2012.

Mazowiecki, Tadeusz, *Izvjestaji 1992–1995*, Univerzitet u Tuzli – Istraživačko-dokumentacioni centar, Tuzla – Sarajevo, 2007.

Medić, Adil; Malešević, Melika, *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992–1995*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2003.

Milinović, Ante, ur., *Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i Sjeverozapadnoj Bosni 1991.–1995.*, Savez zajednica udruga Hrvata izbjeglica i povratnika Sjeverozapadne Bosne i Bosanske Posavine, Zagreb – Orašje – Mostar – Sarajevo, 1999.

Miškić, Anto, *Ratni zločini u općini Brčko 1992–1995*.

Mitrović, Milan, *Golgota Srba iz srednje Bosne*, Agencija za razmjenu materijalnih dobara Banja Luka, Beograd, 1995.

Mitrović, Momčilo, *Zatvori i logori za Srbe u Hrvatskoj i BiH 1992–1993. (Kazivanja logoraša)*, Vojska, Beograd, 1997.

Mitrović, Momčilo, *Muslimanski logor Visoko 1992–1993. (Dnevnik i kazivanja logoraša)*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2007.

Mlivočić, Ivica, *Zločin s pečatom – Genocid i ratni zločini bošnjačko-muslimanskih snaga nad Hrvatima BiH 1992.–1994.*, drugo prošireno i popravljeno izdanje, Mostar, 2001.

Mlivočić, Ivica, *Muslimanski logori za Hrvate u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini 1991.–1995. godine*, Naša ognjišta, Mostar – Tomislavgrad, 2008.

Mujagić, Kasim, *Istina o “Autonomnoj pokrajini Zapadna Bosna“ 1993.–1995.*, Grafis, Ca-zin, 2013.

Mujkić, Muhamed S., *Brčko – sedam krugova pakla*, drugo dopunjeno izdanje, Brčko, 2010.

Mujkić, Muhamed, *Rušenjem ustavnog poretka BiH 1992. godine stvorena je paradržava RS (s primjerima zločina u Brčkom)*, Brčko, 2013.

Mujkić, Muhamed S., *1992. Logor smrti Luka Brčko*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2016.

Muratović, Rasim; Kuka, Ermin, *Genocid u Brčkom 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2015.

Mušinbegović, Hasib, *Boj odbrana Bugojna 1993.*, Sarajevo, 2011.

Odobašić, Jasmin, *Hiljadu grobnica u Bosanskoj krajini 1992–1995*, Preporod, Sarajevo, 2015.

Omerdić, Muharem, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992–1995)*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.

Pašalić, Enes, *Genocid našeg doba*, Bosna est, Ljubljana, 1995.

Posavljak, Admir, *Brčkom su ubijali dušu*, Brčko, 2011.

Ramić, Edin, *Ratna dešavanja na teritoriji općine Bugojno tokom 1992. godine*, Bugojno, april 2012.

Ratni zločini muslimanskih vojnih postrojbi nad Hrvatima Bosne i Hercegovine, Centar za prikupljanje dokumentacije, Sarajevo, 1997.

Simić, Ilija, *Dosije Brčko – Genocid nad Srbima u Brčkom 1992–1994*, IGAM, Beograd, 2004.

Simić, Ljubiša, *Bukvik: Zločin bez kazne*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2012.

Simić, Ljubiša, *Brčko – Normalizacija zločina*, Istorijski projekat Srebrenica, Beograd, 2013.

Stanisavljević, Dikica, ur., *Ratna svedočenja iz Bosne 1991–1993*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994.

Toholj, Miroslav, *Crna knjiga – Patnje Srba u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, I-II, Svetigora, Cetinje, 2000.

Tokača, Mirsad, ur., *Grieh šutnje – rizik govora*, Komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u BiH, Sarajevo, 1999.

Tokača, Mirsad, *Bosanska knjiga mrtvih – Ljudski gubici u BiH 1991–1995*, I-IV, Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo – Fond za humanitarno pravo Beograd, Sarajevo, 2012.

Zurovac, Dušan, *Zapisi iz mostarske tamnice*, Svet knjige, Beograd, 1996.

Živak, Strahinja, *Logor Čelebići 1992–1994*, SRNA, 1997.

SKRAĆENICE

AIIZ – Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu

APZB – Autonomna pokrajina Zapadna Bosna (Autonomija)

ARBiH – Armija Republike Bosne i Hercegovine

ATG – Antiteroristička grupa

BiH – Bosna i Hercegovina

CJB – Centar javne bezbjednosti

CSB – Centar službi bezbjednosti

CDTP – Udruženje “Centar za demokratiju i tranzicionu pravdu”

DTV – Društvo za tjelesno vaspitanje

EZ – Evropska zajednica

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

FHP – Fond za humanitarno pravo

HOS – Hrvatske obrambene snage

HV – Hrvatska vojska (oružane snage Republike Hrvatske)

HVO – Hrvatsko vijeće obrane

HRHB – Hrvatska Republika Herceg-Bosna

HULDR – Hrvatska udruga logoraša Domovinskog rata u BiH

HZHB – Hrvatska zajednica Herceg-Bosna

JNA – Jugoslovenska narodna armija

KB – Kažnjenička bojna

KPD – Kazneno-popravni dom

KPZ – Kazneno-popravni zavod

KSC – Kulturno-sportski centar

KZ – Krivični zakon

MDS – Muslimanska demokratska stranka

MKCK – Međunarodni komitet Crvenog krsta

MKSJ – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

MTS – materijalno-tehnička sredstva

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

NK – Nogometni klub

NO – Narodna odbrana (oružane snage APZB)

NOZB – Narodna odbrana Zapadne Bosne

OBL – (Odred) za obezbjeđenje lica i objekata

OG – Operativna grupa

OZ – Operativna zona

PMEZ – Posmatračka misija Evropske zajednice

RBiH – Republika Bosna i Hercegovina

RH – Republika Hrvatska

RS – Republika Srpska
RSK – Republika Srpska Krajina (Hrvatska)

SAO – Srpska autonomna oblast
SDA – Stranka demokratske akcije
SDK – Služba društvenog knjigovodstva
SDS – Srpska demokratska stranka
SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIS – Sigurnosno-informativna služba
SJB – Stanica javne bezbjednosti
SOS – Srpske odbrambene snage
SPABAT – Španski bataljon UNPROFOR-a
SRJ – Savezna Republika Jugoslavija
SRS – Srpska radikalna stranka
SUP – Sekretarijat unutrašnjih poslova

TGA – Tvornica građevinskih armatura
TO – Teritorijalna odbrana
TPOS – Udruženje “Tranzicijska pravda, odgovornost i sjećanje u BiH”

UN – Ujedinjene nacije
UNPROFOR – Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
UNHCR – Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice

VPD – Vaspitno-popravni dom
VRS – Vojska Republike Srpske

ZKP – Zakon o krivičnom postupku

SADRŽAJ

Uvod	3
Opština Bosanski Novi / Novi Grad	5
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	6
1. Srednjoškolski centar “Đuro Radmanović” (maj 1992)	6
2. Vatrogasni dom (maj – august 1992)	7
3. Hotel “Una” (maj – august 1992)	10
4. Stanica javne bezbjednosti u naselju Kostajnica (maj – august 1992)	12
5. Teretni vagoni na relaciji selo Blagaj Japra – Doboj (juni 1992)	14
6. Stadion Mlakve (juni – august 1992)	16
7. Vojni šator na lokalitetu Suha Međa (septembar – decembar 1992)	18
8. Napuštena vikendica (novembar – decembar 1992)	20
9. Štala Poljoprivrednog dobra “Tavija promet” u naselju Kostajnica (septembar 1994 – novembar 1995)	21
10. Osnovna škola “Ešref Hrnčić” (august – oktobar 1995)	22
11. Zgrada Autobuske stanice (septembar 1995)	24
12. Osnovna škola “Petar Mečava” u naselju Kostajnica (novembar – decembar 1995)	25
Opština Bosanski Šamac	27
Procesuiranje ratnih zločina	27
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	29
13. Garaže pored SJB (mart 1992 – novembar 1992)	29
14. Stanica javne bezbjednosti (april – kraj 1992)	31
15. Zgrada TO (1992)	33
16. Dom kulture / Društveni dom u selu Crkvina (april 1992)	35
17. Skladište u selu Crkvina (maj 1992)	35
18. Stadion u selu Crkvina (maj 1992)	37
19. Omladinski dom u selu Crkvina (maj 1992)	38
20. Osnovna škola “Mitar Trifunović Učo” (maj 1992 – juni 1993)	39
21. Srednja (tehnička) škola (maj 1992 – januar 1993)	40
22. Selo Zasavica (juni 1992 – decembar 1993)	42
Opština Brčko	44
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	46
23. Selo Brezovo Polje (maj – juni 1992)	46
24. Sportska dvorana “Partizan” (maj 1992)	47
25. Stanica javne bezbjednosti (maj – juli 1992)	50
26. Dom zdravlja (maj 1992)	53
27. Bolnica (maj – juni 1992)	55

28. Stara drvena džamija u naselju Kolobara (maj – juni 1992)	56
29. Kuća prim. dr. Jusufa Sajdovića (maj 1992)	59
30. Kasarna JNA (maj – oktobar 1992)	61
31. Autobusko preduzeće “Laser” (maj 1992)	63
32. Logor Luka	65
33. Hotel “Bosna” (maj 1992)	71
34. Kuća Frane Jurića u naselju Gluhakovac (maj – juli 1992)	72
35. Restoran “Vestfalija” (maj 1992)	73
36. Sušionica u Rasadniku Okrajci u selu Gornji Rahić (maj – juni 1992)	75
37. Kuća porodice Mijatović u selu Rašljani (juni – oktobar 1992)	78
38. Kuća porodice Mišić u selu Rašljani (juni – oktobar 1992)	79
39. Mjesna zajednica u selu Rašljani (juni 1992)	80
40. Kuća porodice S. u selu Rašljani (juni 1992 – juni 1995)	81
41. Kuća Ostoje Bojića u selu Bijela (septembar 1992 – august 1993)	81
42. Slastičarnica u selu Bijela (septembar 1992)	83
43. Osnovna škola “Tamara Begović” u selu Boće (septembar – novembar 1992)	85
44. Zadržni dom u selu Gornji Rahić (septembar 1992)	87
45. Osnovna škola u selu Ulice (septembar 1992 – februar 1993)	89
46. Osnovna škola u selu Gornji Rahić (septembar 1992 – mart 1993)	90
47. Skladište u selu Gornji Zovik (septembar 1992 – mart 1993)	92
48. Garaža u Rasadniku Šipovača u selu Gornji Rahić (septembar 1992 – proljeće 1993)	95
49. Pogon “Interpleta” u selu Boderište (septembar – oktobar 1992)	97
50. Osnovna škola “Jelenka Vočkić” (septembar 1992)	98
51. Vikendica u selu Maoča (august 1994)	99
52. Restoran “Bolji život” u selu Maoča (august – decembar 1994)	101
Opština Bugojno	103
Procesuiranje ratnih zločina	104
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	116
53. Osnovna škola “Stipo Đerek” (maj – juli 1992)	116
54. Motel “Akvarijum” (juli 1993)	117
55. Salon namještaja “Slavonija DI” (juli – august 1993)	121
56. Marksistički centar – Kloster časnih sestara (juli – august 1993)	125
57. Gimnazija (juli – oktobar 1993)	127
58. Zgrada Opštine (juli 1993)	129
59. Kulturno-sportski centar (juli – august 1993)	130
60. Stanica javne bezbjednosti (juli – august 1993)	132
61. Osnovna škola “Vojin Paleksić” (juli – august 1993)	134
62. Kuća i garaža u selu Donjići (juli 1993)	136
63. Kuće u naselju Hendek (juli – august 1993)	138

64. Podrum kuće Adolfa Tomasa Adiše (juli 1993)	139
65. Kuća u selu Jasika (juli – decembar 1993)	140
66. Garaža u selu Kordići (juli 1993)	140
67. Kuća u selu Kordići (juli 1993)	141
68. Garaža u selu Vrbanja (juli 1993)	142
69. Kuće u selu Vesela (juli 1993 – proljeće 1994)	142
70. Kuće u selu Vrbanja (juli – august 1993)	143
71. Magaza u selu Vučipolje (juli – septembar 1993)	143
72. Kuća R. K. u selu Vučipolje (juli 1993)	144
73. Srednjoškolski centar (juli 1993)	145
74. Magaza u naselju Karadže (juli 1993)	146
75. Kuća u selu Vejići (juli – novembar 1993)	147
76. Stadion NK Iskra (august 1993 – mart 1994)	148
77. Kuća u selu Hum (august 1993)	152
78. Kuća u selu Vrbanja (august 1993)	153
79. Kuće u selu Guvna (august – oktobar 1993)	154
80. Zemunica u selu Garački Podovi (septembar – oktobar 1993)	155
81. Kuće u selu Vučipolje (septembar 1993 – april 1994)	156
82. BH Banka (septembar – oktobar 1993)	157
83. Kuća u selu Drvetine (jesen 1993)	158
Opština Čapljina	160
Procesuiranje ratnih zločina	161
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	163
84. Zgrada Opštine (april – maj 1992)	163
85. Policijska stanica (april – juni 1992)	164
86. Kasarna “Bruno Bušić” u Dretelju (maj – august 1992)	166
87. Kasarna “Miro Popara” u Grabovini (maj – septembar 1992)	174
88. Kasarna Grabovina (april – juni 1993)	178
89. Dretelj (april – oktobar 1993)	180
90. Gabela (april – decembar 1993)	190
91. Silos (juli – oktobar 1993)	196
92. Kuća Heljića u selu Lokve (juli – august 1993)	199
93. Područna škola u Počitelju (august 1993)	200
Opština Doboј	202
Procesuiranje ratnih zločina	203
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	208
94. Perčin disko u naselju Vila (maj – juli 1992)	208
95. Vojni hangari u naselju Usora (maj 1992 – septembar 1993)	211
96. Magacini Vojne ekonomije “3. maj” u naselju Bare (maj – august 1992)	214
97. Centralni zatvor (maj 1992 – februar 1993)	215

98. Krug fabrike “Energoinvesta” u selu Kožuhe (maj 1992)	219
99. Srednjoškolski centar u naselju Pijeskovi (maj – novembar 1992)	220
100. Dvorište Doma kulture u naselju Kostajnica (maj 1992)	222
101. Osnovna škola “Vuk Karadžić” u naselju Kostajnica (maj 1992)	223
102. Dvije kuće u selu Grapska (maj – juni 1992)	224
103. Selo Čivčije Bukovičke (maj 1992 – juni 1993)	225
104. Selo Ševarlije (maj – juni 1992)	226
105. Selo Gornji Pridjel (maj – juni 1992)	227
106. Osnovna škola u selu Rosulje (maj – juni 1992)	228
107. Hangar planinarskog doma na Ozrenu (maj – juni 1992)	229
108. Rudnik uglja Stanari (maj – oktobar 1992)	230
109. Selo Potočani (maj – juni 1992)	231
110. Omladinski dom u selu Donji Pridjel (juni 1992)	231
111. Rukometni stadion (maj 1992)	232
112. Radni logor Kotorsko (juni 1992 – mart 1996)	233
113. Zemljoradnička zadruga u selu Majevec (juni 1992 – septembar 1995)	234
114. Kasarna JNA u selu Ševarlije (juni – august 1992)	236
115. Šupa u selu Tumare (juni – august 1992)	238
116. Opšta bolnica u Doboju (juni – juli 1992)	239
117. Kasarna JNA “4. juli” u selu Miljkovac (juli 1992)	240
118. Selo Sjenina (august 1992 – juli 1993)	241
119. Napuštena kuća na Putnikovom brdu (kraj ljeta 1992 – početak septembra 1993)	243
Opština Fojnica	245
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	246
120. Kuća Ane Milušić u selu Tovarište (juni 1993)	246
121. Kuća Stipice Milušića u selu Tovarište (juni 1993)	247
122. Magacin UPI-jeve prodavnice u selu Tovarište (juni 1993)	248
123. Osnovna škola “Kata Govorušić” u Fojnici (juli – septembar 1993)	249
124. Kuća Mate Miličevića u selu Ragale (juli – septembar 1993)	251
125. Osnovna škola “19. septembar” u selu Ostružnica (juli – septembar 1993)	252
126. Kuća Safeta Ramića u selu Zapoda (juli 1993)	252
127. Podrum kuće Marka Iviša u selu Ostružnica (juli 1993)	253
128. Kancelarija u Štampariji u Fojnici (juli 1993)	254
129. Osnovna škola u selu Prokos (juli 1993)	255
130. Osnovna škola u selu Dusina (juli 1993)	255
131. Osnovna škola u selu Pločari Polje (august – septembar 1993)	257
132. Osnovna škola u selu Otigošće (august – novembar 1993)	258

Opština Konjic	260
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	262
133. Magacini JNA u Čelebićima – logor Čelebići (april – decembar 1992)	262
134. Kuća Branka Babića u selu Bjelovčina (maj 1992)	272
135. Motel u Konjicu (maj – juli 1992)	273
136. Kuća Jovana Šinika u selu Cerići (maj 1992)	274
137. Sportska dvorana Musala (maj 1992 – oktobar 1994)	275
138. Osnovna škola u selu Bradina (maj – juli 1992)	282
139. Kuća Riste Dragića u selu Bijela (maj 1992)	285
140. Odmaralište na Boračkom jezeru (maj 1992)	285
141. Osnovna škola “3. mart” u Konjicu (maj – juni 1992)	286
142. Donje Selo (juni 1992 – april 1993)	288
143. Kamp “Crvenih beretki” na Boračkom jezeru (juni – juli 1992)	290
144. Tvornica “Igman” u Konjicu (novembar 1992 – juli 1993)	291
145. Mejtef u selu Jasenik (mart 1993)	293
146. Kuća Riste Mršića u selu Hondići (mart 1993)	294
147. Osnovna škola “Ramski partizanski odred” u selu Parsovići (mart – august 1993)	294
148. Kuća Ivana Stjepanovića u selu Jasenik (mart – maj 1993)	296
149. Osnovna škola u selu Spiljani (april 1993)	297
150. Osnovna škola u selu Gorani (april – juni 1993)	298
151. Prodavnica u selu Kralupi (april 1993)	298
152. Kuća Vide Drljo u selu Trusina (april 1993)	299
153. Kuća Bosiljke Krešo u selu Trusina (april 1993)	300
154. Kafana “Studenac” u selu Pokojište (april – maj 1993)	302
155. Osnovna škola u selu Podorašac (april – maj 1993)	304
156. Kuća u selu Čelina (april – maj 1993)	305
157. Osnovna škola “Maksim Kujundžić” u selu Čelebići (april – august 1993)	306
158. Privatne kuće u selu Čelebići (april – oktobar 1993)	308
159. Kuća Nezira i Muhameda Čomage u selu Drecelj (april 1993)	309
160. Dom kulture u selu Zabrđe (april – august 1993)	310
161. Robna kuća u Buturović-Polju (april – juli 1993)	312
162. Garaža u selu Gorica (april 1993)	313
163. Poljoprivredna apoteka u Buturović-Polju (april – maj 1993)	314
164. Osnovna škola u selu Turija (april 1993)	316
165. Kuća Rafaela Blaževića u selu Solakova Kula (maj – juni 1993)	317
166. Banka u Buturović-Polju (maj – juli 1993)	318
167. Kuća sestara Turić u selu Gornje Višnjevce (maj – juni 1993)	320
168. Poljoprivredna apoteka u Buturović-Polju (juli – august 1993)	321

169. Kuća Jake Tomića u Buturović-Polju (august – septembar 1993)	322
170. Štala u selu Lukomir (oktobar 1993)	323
171. Osnovna škola u selu Bradina (oktobar 1993)	324
172. Šantića vila u selu Borci (novembar 1993 – juni 1994)	325
Opština Ljubuški	327
Procesuiranje ratnih zločina	327
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	329
173. Osnovna škola u selu Lipno (april – maj 1992)	329
174. Stari zatvor (april – oktobar 1992)	331
175. Zatvor (april 1993 – mart 1994)	334
176. Logor Vitina-Otok (juli – august 1993)	344
Opština Mostar	346
Procesuiranje ratnih zločina	348
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	349
177. Vojna ambulanta (april – august 1992)	349
178. Zatvor Čelovina (april – septembar 1992)	352
179. Ekonomski fakultet (april – juni 1992)	357
180. Kasarna Sjeverni logor (april – maj 1992)	360
181. Kasarna Konak (april 1992)	362
182. Vojni institut u selu Kutilivač (april 1992)	362
183. Heliodrom u naselju Rodoč (1992 – 1996)	363
184. Mašinski fakultet (maj – juli 1992)	366
185. Pravni fakultet (maj – juli 1992)	368
186. Atomsko sklonište u naselju Zalik (maj – juni 1992)	371
187. Mrtvačnica gradskog groblja Sutina (maj – juni 1992)	373
188. Svlačionica nogometnog stadiona u naselju Vrapčići (maj – juni 1992)	375
189. Fabrika “Đuro Salaj” (juni 1992)	377
190. Osnovna škola Dnopolje u selu Zijemlje (juni – juli 1992)	378
191. Prodavnica u selu Svinjarine (juni 1992)	380
192. Studentski dom u Mostaru (juli 1992)	381
193. Osnovna škola u selu Buna (august 1992)	383
194. Heliodrom u naselju Rodoč (maj 1993 – april 1994)	385
195. Mašinski fakultet (maj 1993)	401
196. Zgrada MUP-a (maj 1993)	404
197. Osnovna škola u selu Đubrani (maj 1993)	406
198. Kuća Nikole Filipovića u selu Gnojnice (maj – decembar 1993)	407
199. Kajtažova garaža u Mostaru (juli 1993)	409
200. IV osnovna škola u Mostaru (juni 1993 – mart 1994)	412
201. Zgrada SDK (juni 1993)	418
202. Omerikine kuće u Potocima (juni – juli 1993)	419

203. Osnovna škola u Potocima (juni – decembar 1993)	422
204. Podrum u naselju Vrapčiči (juni 1993)	428
205. Kuća Vejzovića u selu Raštani (juli 1993)	429
206. Kuća Ante Dodiga u naselju Cernica (juli – august 1993)	430
207. Podrum VI osnovne škole u Mostaru (juli – novembar 1993)	431
208. Kuća Mustafe Brekala u naselju Kutilivač (juli 1993)	431
209. Kuća Mikulića u naselju Vrapčiči (juli 1993)	432
210. Policijska stanica u kući u selu Humilišani (juli 1993)	434
211. Kuće Tome i Ivana Čuljka u selu Kutilivač (juli 1993)	435
212. Garaža pri štabu VP ARBiH u selu Blagaj (august 1993)	435
213. Fabrika “Đuro Salaj” u Mostaru (august 1993)	436
214. Garaža Kazazića u naselju Vrapčiči (august 1993)	439
215. Garaža u vlasništvu Đ. K. u naselju Vrapčiči (august 1993)	440
216. Podrum kuće u selu Kosor (septembar 1993)	440
217. Podrum zgrade u Liska ulici u Mostaru (septembar 1993)	441
218. Hotel “Ero” (septembar 1993)	443
219. Kuća Drage i Pere Hrkača u Bijelom Polju (septembar 1993)	444
220. Ubistvo i smrt kao posljedica premlaćivanja	446
221. Robna kuća “Razvitak” (septembar – decembar 1993)	447
222. Skenderove kuće u selu Potoci (septembar 1993)	449
223. Hotel “Ruža” (oktobar 1993 – mart 1994)	456
224. Kuća Manojla Loze u naselju Vrapčiči (oktobar 1993)	458
225. Garaža u selu Potoci (oktobar 1993)	459
226. Kuća Pere Azinovića u selu Livač (oktobar – novembar 1993)	459
227. Kuća u selu Jasenjani (oktobar – novembar 1993)	460
228. Garaža u Bijelom Polju (novembar 1993)	462
229. Vojno (novembar 1993 – januar 1994)	463
230. Podrum Stojana Tomića u selu Drežnica (septembar – oktobar 1993)	472
231. Kuća kod pravoslavne crkve Svete Trojice u Mostaru (mart 1995)	472
Opština Rogatica	474
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	475
232. Fabrika slada – Sladara (maj 1992 – januar 1996)	475
233. Poljoprivredno dobro Rasadnik (maj 1992 – januar 1996)	477
234. Kuća Mevlide Begić u selu Seljani (maj – august 1992)	484
235. Kuća Hasana Ramovića u selu Seljani (maj – august 1992)	486
236. Kuća Mehe Baždara u selu Seljani (maj – august 1992)	488
237. Kuća Sulejmana Jašarevića u selu Seljani (maj – august 1992)	490
238. Srednjoškolski centar “Veljko Vlahović” u Rogatici (maj – august 1992)	492
239. Osnovna škola “Ragib Džindo” (juni – august 1992)	497
240. Crkveni dom u Rogatici (juni 1992)	500

241. Privatna kuća u selu Donje Polje (juni 1992)	505
242. Kuća Sulejmana Ćurevca u selu Seljani (juni 1992)	506
243. Kuća Bege Grabovice u selu Dobrašina (august 1992)	509
244. Barake na planini Sjemeć (novembar 1993 – juli 1994)	511
Opština Sanski Most	513
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	514
245. Sportska dvorana (maj – juli 1992)	514
246. Garaže fabrike “Betonirka” (maj – juli 1992)	517
247. Hala fabrike “Kringa” (maj – august 1992)	521
248. Osnovna škola “Narodni front” (maj 1992)	523
249. Osnovna škola “Hasan Kikić” (maj – juli 1992)	525
250. Sušionica mesa u selu Magarice (maj 1992)	527
251. Osnovna škola u selu Podovi (juni 1992)	528
252. Spomen-kuća Sime Miljuša u selu Lušci Palanka (juni 1992)	530
253. Selo Fajtovci (juni – juli 1992)	531
254. Osnovna škola “Skender Kulenović” u selu Donji Kamengrad (august 1992)	535
255. Osnovna škola “Vuk Karadžić” (mart – april 1993)	536
256. Kuća Idriza Kalića u naselju Mahala (juli – oktobar 1993)	537
257. Zemljoradnička zadruga u selu Oštra Luka (septembar 1995)	539
258. Kokošinjac pored kuće Delalića u naselju Mahala (septembar 1995)	540
259. Osnovna škola “Petar Kočić” u naselju Stari Majdan (septembar 1995)	542
260. Fabrika “Sanakeram” u selu Donji Kamengrad (septembar – oktobar 1995)	544
261. Štala u selu Podvidača (septembar 1995)	548
262. Šuma u selu Podvidača (septembar 1995)	550
263. Selo Šehovci (septembar – oktobar 1995)	550
264. Hotel “Sanus” (septembar 1995)	552
265. Kuća Zdravka Stupara u selu Lipnik (septembar 1995)	555
266. Garaža u selu Lušci Palanka (septembar 1995)	556
267. Stanica javne bezbjednosti u Sanskom Mostu (oktobar 1995)	558
268. Zgrada “Šipada” u Sanskom Mostu (oktobar 1995 – januar 1996)	560
269. Betonska prostorija u građevinskom skladištu u Sanskom Mostu (decembar 1995)	562
270. Podrum supermarketa u Robnoj kući u Sanskom Mostu (januar 1996)	563
Opština Stolac	565
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	566
271. Gostionica u selu Rotimlja (maj 1992)	566
272. Duvanska stanica u Stocu (juni – juli 1992)	566
273. Koštana bolnica (maj – oktobar 1993)	568
274. Kuća Spase Obradovića u selu Jasoč (juli 1993)	573

275. Osnovna škola "Branko Šotra" u selu Crnici (juli 1993)	573
276. Kuće porodice Kaplan u selu Pješivac Greda (juli – august 1993)	575
277. Garaža u selu Rotimlja (juli 1993)	576
278. Osnovna škola "Ragib Dizdar" (august 1993)	577
279. Vaspitno-popravni dom (august – novembar 1993)	578
280. Stanica javne bezbjednosti (oktobar 1993)	579
Opština Velika Kladuša	582
Procesuiranje ratnih zločina	583
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	585
281. Logor Drmeljevo na peradarskoj farmi (juni 1993 – august 1994)	585
282. Civilni zatvor u prostorijama Šahovskog kluba (oktobar 1993 – august 1994)	588
283. Građevinska firma "Grupex" (oktobar 1993 – juli 1994)	591
284. "Agrokomercov" dispanzer (oktobar 1993 – juli 1994)	593
285. Osnovna škola u selu Kudići (decembar 1993)	595
286. Osnovna škola Donja Vidovska (decembar 1993 – mart 1994)	597
287. Logor Dubrave na peradarskoj farmi u naselju Zagrad (februar – decembar 1994)	598
288. Stanica javne bezbjednosti u selu Križ (februar – juli 1994)	600
289. Hale farme Rašetin zid (april 1994)	601
290. Osnovna škola "Bratstvo i jedinstvo" u selu Vrnograč (maj 1994 – august 1995)	603
291. Policijska stanica (juni 1994 – august 1995)	604
292. "Agrokomercov" pogon začina "vegedor" u selu Todorovo (august – decembar 1994)	606
293. Logor Ponikve – farma pilića (novembar 1994 – august 1995)	608
294. Kuća Hasiba Delalića Hebe u Velikoj Kladuši (novembar 1994 – august 1995)	610
295. Logor Zečjak – farma zečeva u Velikoj Kladuši (novembar – decembar 1994)	613
296. Osnovna škola u selu Todorovska Slapnica (novembar – decembar 1994)	615
297. Valionica u naselju Drmeljevo (kraj 1994 – august 1995)	620
298. Farma u naselju Nepeke (decembar 1994 – august 1995)	622
299. Garaža u naselju Trnovi (decembar 1994 – august 1995)	628
300. Kafić "Stop" u mjestu Hajrat (decembar 1994 – februar 1995)	629
301. Barake u selu Dolovi (maj – august 1995)	633
302. Šahovski klub (august 1995)	635
303. Preduzeće "Grupex" (august – decembar 1995)	636
Opština Zenica	639
Pojedinačni prikaz zatočeničkih objekata	640
304. Kazneno-popravni dom u Zenici (juni 1992 – januar 1996)	640
305. Podrum Doma JNA u Zenici (juni 1992)	645

306. Škola u selu Janjići (juni 1992)	647
307. Osnovna škola "Bratstvo-jedinstvo" u selu Perin Han (juni 1992)	647
308. Škola u selu Drivuša (juni 1992)	648
309. Osnovna škola u selu Klopče (juni 1992)	649
310. Osnovna škola "Mihajlo Pupin" (juni 1992)	650
311. Stadion Bilino polje (juni 1992)	651
312. Hotel "Internacional" (juli 1992)	651
313. Podrum u Metalurškom institutu (septembar 1992)	652
314. Muzička škola (januar – septembar 1993)	653
315. Mejtef u selu Dusina (januar 1993)	658
316. Vikendica u selu Bilivode (april 1993)	659
317. Dom u selu Gradišće (april – juli 1993)	661
318. Osnovna škola u selu Gračanica (april 1993)	661
319. Privatni stan (april 1993)	662
320. Garaža u naselju Tetovo (juni 1993)	663
321. Osnovna škola u selu Pojske (juni 1993)	664
322. Zgrada "Vatrostalne" u naselju Podbrežje (septembar 1995)	665
IZVORI I LITERATURA	667
IZVORI I PERIODIKA	667
VIDEOMATERIJAL	669
LITERATURA	669
SKRAĆENICE	672

